ACADEMIA ROMÂNĂ

ANUARUL

INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL”

XLVIII

2011

BUCUREŞTI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL”

Tom XLVIII, 2011

SUMAR

Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” septuagenar. Marginalia (Alexandru Zub) 1

STUDII ŞI ARTICOLE

EVUL MEDIU

ALEXANDRU SIMON, *Soţiile ungare ale lui Vlad III Ţepeş: rolul, impactul şi receptarea unor alianţe şi rivalităţi medievale* 5
DANIEL MIREA, *Cronologia documentelor lui Vlad vv. Înecatul* 13
LIVIU CÎMPEANU, *Consideraţii administrativ-juridice asupra celor Două Scaune (Mediaş şi Şeica <Mare>) în Evul Mediu* 35
CĂTĂLINA CHELCU, *Justiţie şi fiscalitate în cazul mănăstirilor închinate din Moldova (sfârşitul secolului XVI – secolul XVII)* 41

DE BELLO

EMANUEL CONSTANTIN ANTOCHE, *L'Expédition polonaise de 1450 en Moldavie et la bataille de la petite rivière de Crasna (Izvorul Crasnei, 6 septembre 1450)* 63
IULIAN MIHAI DAMIAN, *Cruciada şi românii într-un proiect de la mijlocul secolului XV* 81
FLORIN ARDELEAN, *Frontiera apuseană a Principatului Transilvan ca zonă de conflict în anii 1570* 91
CONSTANTIN ARDELEANU, *A British Military Mission to the Near East, Russia and the Danubian Principalities (1835-1836)* 101

MODERNITATEA

CRISTIAN PLOSCARU, *Boierimea din Moldova sub ocupaţie rusă (1807-1812). Reacţii şi iniţiative politice* 117
GH. CLIVETI, *Restaurarea „domniilor pământene” în Principatele Române, la 1822. Implicaţii europene* (I) 131
VENIAMIN CIOBANU, *Noi informaţii documentare privind unificarea Principatelor Române (1859-1861)* 163
DANIEL PAVĂL, *Filantropie şi asistenţă publică în lumea urbană românească (1864-1914)* 193
LAURENŢIU STAMATIN, *Implicarea înalţilor ierarhi ai B.O.R. în evenimentele politico-militare din anii 1877-1878* 207

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ISTORIA CULTURII

MARIUS CHELCU, CĂTĂLINA CHELCU, *Mănăstirea Golia: reper al organizării spațiului urban* 223
SIMONA IVAŞCĂ, *Nicolae Istrati, un cărturar moldovean adversar al Unirii Principatelor* 241
LIGIA-MARIA FODOR, *Din istoria învățământului privat în Bucovina sub austrieci. Gimnaziul evreiesc din Storojineț (1906-1918)* 265
DAN PRODAN, *The Turkologists from three Generations in Romania (1900-1945). Nicolae Iorga – Franz Babinger – Mihail Guboglu. Similitudes – Collaborations – Results* 273

SECOLUL XX

OVIDIU BURUIANĂ, *Cercul de studii al Partidului Național Liberal: practici politice şi mize simbolice în perioada interbelică* 283
BOGDAN-ALEXANDRU SCHIPOR, *Blocul Balcanic al Neutrilor în 1939. O inițiativă britanică, un proiect al tuturor* 293
IONUȚ NISTOR, *Literatura românească de propagandă şi reconfigurarea Balcanilor (1940-1944)* 305
OTTMAR TRAŞCĂ, *Constituirea Grupului Etnic German din România şi relațiile cu Biserica evanghelică din Transilvania în primii ani ai „erei" Andreas Schmidt. 1940-1942* 315
PAUL NISTOR, *Relațiile României cu O.N.U. (1954)* 329
DIMITRIS MICHALOPOULOS, *Peasants and banks under communism: some early soviet experiments according to the Greek Diplomatic Service* 345

NUMISMATICĂ

VIOREL M. BUTNARIU, *Cu privire la problema editării unui „Lexicon Numismatic pentru Moldova (1359-1859)"* (I) 351

DOCUMENTE

DAN DUMITRU IACOB, *Catagrafia clădirilor din Bacău la 1850* 391
DUMITRU IVĂNESCU, *Răscoala din 1907 în memorialistică, scrisori oficiale şi jurnale de front* 421

RECENZII

ALEXANDRU-FLORIN PLATON, BOGDAN-PETRU MALEON, LIVIU PILAT (ed.), *Ideologii politice şi reprezentări ale puterii în Europa* (Georgiana Zaharia) 447
MIHAI DIM. STURDZA (coordonator şi coautor), *Familiile boiereşti din Moldova şi Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică şi biografică*, vol. II, *Boian – Buzescu* (Mircea Ciubotaru) 449
LUCIAN NASTASĂ, *„Suveranii" universităților româneşti. Mecanisme de selecție şi promovare a elitei intelectuale*, I, *Profesorii Facultăților de Filosofie şi Litere. 1864-1948* (Mihai Carp) 452

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

NOTE BIBLIOGRAFICE

DANA PERCEC, ANDREEA ŞERBAN, ANDREEA VERTEŞ-OLTEANU, *Anglia elisabetană. Ghid de istorie culturală* (Cătălina Mihalache) 455
ALEX DRACE-FRANCIS, *The Making of Modern Romanian Culture. Literacy and the Development of National Identity* (Elena Bedreag) 456
IRINA GAVRILĂ (coord.), *„Celălalt autentic". Lumea românească în literatura de călătorie. 1800-1850* (Ancuța Vlas)..... 457
LILIANA ANDREEA VASILE, *„Să nu audă lumea". Familia românească în Vechiul Regat* (Mihaela Tătaru) 459
CONSTANTIN ROMANESCU, *Pagini şi imagini din trecutul medical ieşean* (Sorin Grigoruță)..... 460

REVISTA REVISTELOR

„Revista de istorie socială", XIII-XV, 2008-2010 (Sorin Grigoruță) 463
„Argesis. Studii şi comunicări", tom XVIII, 2009 (Ionel-Claudiu Dumitrescu)..... 464
„Relations Internationales", nr. 138, aprilie-iunie 2009 (Adrian-Bogdan Ceobanu) 464
„Studii şi materiale de istorie medie", XXVIII, 2010 (Sorin Grigoruță) 465

VIAȚA ŞTIINȚIFICĂ

Activitatea Institutului de Istorie „A. D. Xenopol" în anul 2010 (Bogdan-Alexandru Schipor) 467

IN MEMORIAM

Recviem pentru un mare istoric: Leonid Boicu (Dumitru Vitcu) 481

ABREVIERI 491

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANNUAIRE DE L'INSTITUT D'HISTOIRE «A. D. XENOPOL»

Tome XLVIII, 2011

SOMMAIRE

L'Institut d'Histoire «A. D. Xenopol» septuagénaire. Marginalia (Alexandru Zub) 1

ÉTUDES ET ARTICLES

MOYEN ÂGE

ALEXANDRU SIMON, *Les Femmes hongroises de Vlad III Ţepeş: le rôle, l'impacte et la réception de certaines alliances et rivalités médiévales* 5
DANIEL MIREA, *La Chronologie des documents de Vlad vv. Înecatul* 13
LIVIU CÎMPEANU, *Considérations administratives-juridiques sur les Deux Sièges (Mediaş et Şeica <Mare>) au Moyen Âge* 35
CĂTĂLINA CHELCU, *Justice et fiscalité dans le cas des «monastères dédiés» de Moldavie (fin du XVIe siècle – XVIIe siècle)* 41

DE BELLO

EMANUEL CONSTANTIN ANTOCHE, *L'Expédition polonaise de 1450 en Moldavie et la bataille de la petite rivière de Crasna (Izvorul Crasnei, le 6 septembre 1450)* 63
IULIAN MIHAI DAMIAN, *La Croisade et les Roumains dans un projet du milieu du XVe siècle* 81
FLORIN ARDELEAN, *La frontière d'ouest de la Principauté de Transylvanie en tant que zone de conflit dans les années 1570* 91
CONSTANTIN ARDELEANU, *Une mission militaire Britannique dans le Proche Orient, la Russie et les Principautés Danubiennes (1835-1836)* 101

MODERNITÉ

CRISTIAN PLOSCARU, *Les Boyards de Moldavie sous l'occupation russe (1807-1812). Réactions et initiatives politiques* 117
GH. CLIVETI, *La Restauration des «règnes locaux» dans les Principautés Roumaines en 1822. Implications européennes* (I) 131
VENIAMIN CIOBANU, *Nouvelles informations documentaires sur l'unifications des Principautés Roumaines (1859-1861)* 163
DANIEL PAVĂL, *Philanthropie et assistance publique dans le monde urbain roumain (1864-1914)* 193
LAURENŢIU STAMATIN, *L'Implication des hiérarques de l'Église Orthodoxe Roumaine dans les événements politiques et militaires des années 1877-1878* 207

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. I–VI, 1–492

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

HISTOIRE DE LA CULTURE

MARIUS CHELCU, CĂTĂLINA CHELCU, *Le Monastère de Golia: repère dans l'organisation de l'espace urbain* 223
SIMONA IVAŞCĂ, *Nicolae Istrati, un savant moldave adversaire de l'unification des Principautés* 241
LIGIA-MARIA FODOR, *De l'histoire de l'éducation privée en Bucovine sous les Autrichiens. L'école secondaire juive de Storojineț (1906-1918)* 265
DAN PRODAN, *Turcologues de trois générations en Roumanie (1900-1945). Nicolae Iorga – Franz Babinger – Mihail Guboglu. Ressemblances – collaborations – résultats* 273

XXe SIÈCLE

OVIDIU BURUIANĂ, *Le Cercle d'études du Parti National Libéral: pratiques et enjeux symboliques des libéraux roumains dans l'entre-deux-guerres* 283
BOGDAN-ALEXANDRU SCHIPOR, *Le Bloc Balkanique des Neutres en 1939. Une initiative britannique, un projet de tous* 293
IONUȚ NISTOR, *La Littérature roumaine de propagande et la reconfiguration des Balkans (1940-1944)* 305
OTTMAR TRAŞCĂ, *La Constitution du Group Ethnique Allemand de Roumanie et les relations avec l'Église évangélique de Transylvanie dans les premières années de l'«ère» Andreas Schmidt. 1940-1942* 315
PAUL NISTOR, *Les Relations de Roumanie avec ONU (1954)* 329
DIMITRIS MICHALOPOULOS, *Les Paysans et les banques pendant le communisme: quelques expérimentations soviétiques précoces d'après le Service Diplomatique Grec* 345

NUMISMATIQUE

VIOREL M. BUTNARIU, *Sur le problème de l'édition d'un «Lexique Numismatique pour la Moldavie» (1359-1859)* (I) 351

DOCUMENTS

DAN DUMITRU IACOB, *Le Recensement des bâtiments de Bacău en 1850* 391
DUMITRU IVĂNESCU, *L'Émeute de 1907 dans les mémoires, les lettres officielles et les journaux de guerre* 421

COMPTES RENDUS 447

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES 455

REVUES 463

VIE SCIENTIFIQUE 467

IN MEMORIAM 481

ABRÉVIATIONS 491

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

INSTITUTUL DE ISTORIE „A. D. XENOPOL" SEPTUAGENAR. MARGINALIA

Aveam într-un fel datoria de a nu trece insensibil pe lângă un atare eveniment. Şapte decenii de existenţă activă, când e vorba de un aşezământ de cultură, nu e puţin lucru şi nu poate fi ignorat fără a lăsa loc la bănuiala că acel interstiţiu a fost mai puţin semnificativ pentru domeniul în cauză.

Am avut de mai multe ori ocazia să mă refer la istoriografia ieşeană, secvenţial sau în lucrări mai ample, de caracter monografic ori în tentative de rapidă sinteză, pornind anume de la tradiţiile moldave în domeniu, care au definit în timp o certă preeminenţă, de la cronistică până la discursul contemporan. Unele studii de amănunt, privitoare la anumite figuri, teme, idei etc., s-au întreprins totuşi, alcătuind o „literatură" destul de vastă şi destul de complexă pentru a face anevoioasă realizarea unei panorame a domeniului.

În 1982, când se împlineau patru decenii de activitate, profesorul M. Petrescu-Dîmboviţa, director în exerciţiu, a făcut un cuprinzător bilanţ, divizând materia în etape, oarecum pe decenii, constatând – în pofida unor „dificultăţi inerente" – o continuitate *grosso modo* între istoriografia interbelică şi studiile de după război[1]. Unele aspecte, pe domenii, au fost evocate mai analitic, atunci şi mai târziu, în acelaşi spirit de continuitate şi înnoire benefică.

Eu însumi am socotit că trebuie să conturez un fel de bilanţ istorico-cultural, căutând a pune de acord preocupările analitice, de tip pozitivist, cu tentativele de necesară sinteză[2]. Sesizam atunci că asemenea explorări ţineau îndeobşte cont de „rezultatele la care s-a ajuns în materiile conexe, istoria fiind, precum se ştie, o disciplină prin excelenţă cumulardă, al cărei contur nu se poate trasa decât provizoriu şi numai prin colaborarea tuturor ştiinţelor despre om"[3]. Mai observam, în loc de concluzie, că „orice istorie bine gândită este până la urmă o istorie *culturală*, căci structurile socio-economice nu interesează în sine, ci numai în măsura în care ele participă la explicarea mutaţiilor de ordin sufletesc şi ideatic, aşadar suprastructural"[4]. De la statistică şi eveniment, aşa-zicând, interesul se deplasa, legitim, spre o istorie problematizată, aşa cum evolua domeniul şi în alte zone ale lumii, mai bine situate geopolitic.

[1] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Institutul de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol" la 40 de ani. Realizări şi perspective*, în *AIIAX*, 19/1982, p. I-XXIII.

[2] Al. Zub, *Contribuţii ieşene la istoria culturii naţionale (1940-1980)*, în *AIIAI*, 19/1982, p. 1-24.

[3] *Ibidem*, p. 21-22.

[4] *Ibidem*, p. 22.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 1–3

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La semicentenarul Institutului, aproape nesesizat de breaslă, socoteam că o istorie a acestuia era încă prematură, deoarece „înainte de a contura o imagine de ansamblu, e nevoie de studii fragmentare, pe epoci, teme, personalități, astfel ca sinteza să beneficieze de piloni cât mai siguri”[5]. Lunga tradiție istoriografică a locului obliga la eforturi consonante, Războiul Întregirii şi moartea lui A. D. Xenopol, cel mai de seamă reprezentant al breslei din epoca modernă, au făcut ca studiile asupra trecutului nostru istoric să scadă, ca putere de impact, ca prestigiu şi chiar ca orizont integrativ. Ilie Minea, G. Brătianu, A. Oțetea, I. Hudiță, dintre profesioniştii domeniului, au depus eforturi însemnate pentru a reînnoda firul țesut de înaintaşi, însă metropola moldavă n-a mai avut puterea de a-i reține şi motiva, încât Ilie Minea a fost silit să se ocupe mai de toate, în revista *Cercetări istorice*, ca şi în studiile personale, în detrimentul sintezei[6]. Tocmai de aceea, ridicarea Seminarului său, în 1941, la rang de „institut”, cu numele marelui înaintaş, a revigorat momentan studiile istorice, în pofida greutăților aduse de război. S-a stins însă prematur, în 1943, înainte ca noul aşezământ să dea roadele visate de fondator.

Urmaşul său, basarabeanul Alexandru Boldur, istoric de vast orizont şi de amplă informație, a fost nevoit să activeze în anii tulburi şi dramatici de după ultima conflagrație mondială, ani în care nu existau condiții favorabile pentru o şcoală istoriografică de prestigiu. El a apucat totuşi să schițeze un amplu proiect de renovație[7], rămas totuşi în acest stadiu, asemeni altora din epocă. „Ştiința istorică română se afla în stare de criză”, după opinia sa, iar depăşirea situației nu se putea închipui fără strădanii individuale şi de echipă bine conduse.

Succesorul său la direcția Institutului, un slavist, Ion-Radu Mircea, a fost încă mai puțin norocos pe linia inițiată de Minea şi extinsă de Boldur. Era un moment nefast, de schimbări intempestive şi în istoriografie, moment dominat de M. Roller şi alți „culturnici”, cum avea să le spună un bun cunoscător al domeniului[8].

Fuzionând un timp cu multe ştiințe sociale, apoi numai cu filologia, studiile de istorie au avut câțiva ani un statut ambiguu, în care totuşi unii profesionişti de formație mai veche şi-au putut exercita relativ onest meseria, mai ales în zona instrumentelor de lucru.

În 1964, cercetarea istorică a cunoscut mutații însemnate şi organizatoric, în sensul că istoria şi arheologia au fost reunite într-un singur institut, condus de modernistul Valerian Popovici, după a cărui moarte, în 1967, a fost numit director arheologul Mircea Petrescu-Dîmbovița, viitorul academician, care l-a condus, cu rezultate remarcabile, până în anul de grație 1989.

În răstimpul menționat la urmă, peste două decenii, institutul a cunoscut o certă evoluție pozitivă, pe alocuri spectaculoasă, lucru reflectat în publicațiile – colective sau de autor – scoase sub egida sa, în premiile atribuite de forurile competente, în manifestările publice organizate. *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol”*, ca şi *Arheologia Moldovei* au ajuns repere ineluctabile în istoriografie.

Remarcam într-o schiță ocazională că nota distinctivă a cercetătorilor din Iaşi a fost „poate un accent în plus pe document şi restituție monografică, accent tot mai vizibil în anii 60-70, când primul eşalon de tineri istorici erau în măsură să producă dovezi certe de profesionalism”[9]. Este o remarcă pe care orice nouă lectură a textelor,

[5] Idem, *Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”. Semicentenar*, în *AIIX*, 28/1991, p. 1.
[6] Cf. idem, *Istorie şi istorici în România interbelică*, Iaşi, 1989.
[7] Alexandru Boldur, *Ştiința istorică română în ultimii 25 ani*, în *Studii şi cercetări istorice*, XX, 1947, p. 1-95 (şi extras).
[8] Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români*, München, 1981.
[9] Al. Zub, *Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”. Semicentenar*, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

făcută în deplina cunoaştere a epocii, o verifică din plin. Chiar şi în anii când institutele din zona „umanioarelor" au funcţionat sub egida Academiei de Ştiinţe Social Politice, meseria de istoric s-a putut exercita onorabil, cu unele sincope, firește. A depins oarecum de fiecare istoric să-şi definească limitele racordării la discursul oficial.

Disoluția regimului totalitar, cu penibila tranziție consecutivă, n-a adus doar beneficii corpului istoriografic. Institutele de resort au fost preluate benefic de Academia Română. Mi-a revenit mie, din primele zile, fără să o fi dorit, conducerea Institutului ieşean, a cărui secție de arheologie s-a transformat repede în institut autonom, pentru a-şi gestiona mai bine interesele specifice. Primul tom din anuar, în noile circumstanțe, n-a putut ieşi decât diminuat cantitativ şi cu o regretabilă întârziere, motivată în prealabil prin mutațiile produse, care au avut darul să jeneze desfăşurarea firească a cercetării. Publicația scoasă se dorea totodată „spațiu expozitiv pentru rezultatele dobândite în cercetarea istorică", dar şi câmp experimental, atelier, la îndemâna noilor devoți ai domeniului, cu preocuparea de „a reda istoriografiei noastre demnitatea ştiințifică şi morală"[10]. Receptivitatea față de noile paradigme epistemice nu trebuia să diminueze interesul pentru sporul documentar şi analitic, dincolo de care istoriografia nu poate năzui la progresele aşteptate.

În acelaşi timp, o revistă de teorie şi cultură istorică, *Xenopoliana*, a fost pusă la dispoziția celor sensibili la această dimensiune a profesiei (1993), ca buletin al Fundației omonime, create pentru a răspunde tocmai unei asemenea nevoi. Tranziția impunea eforturi în plus de analiză conceptuală, de reflecție sistematică şi în zona istoriografiei, acolo unde „*adevărurile* sunt mai mobile, construcțiile multiple şi în continuă renovare", după cum se şi opina în *argumentul* introductiv al publicației[11].

Numele lui A. D. Xenopol, existent în titulatura Institutului, a fundației conexe şi a revistei în cauză, trebuia să fie o sugestie de continuitate pe ambele planuri: al empiriei şi al reflecției teoretice. Marele istoric ne-a dat prima sinteză completă de *Istoria românilor din Dacia Traiană*, dar şi întâia sinteză epistemologică sub titlul de *Theorie de l'histoire*, ambele sinteze rămânând nişte repere ineluctabile în domeniu. Tocmai de aceea revista trebuia să facă loc, programatic, la analize menite să contribuie la cunoaşterea istoricului patronim, ca „punte firească între noi şi lume", „un fel de a lega mesajul unei opere de problemele istoriografiei actuale"[12].

După aproape două decenii, se poate constata că în ambele direcții s-au produs gesturi semnificative, chiar dacă unii dintre cei chemați să le dea curs s-au arătat încă prea puțin sensibili la rigorile profesiei de istoric. Institutul în ansamblu a cunoscut însă, cum sesizam în alt loc, „o dezvoltare consonantă cu exigențele istoriografiei din lumea apuseană, modelându-şi din mers vechile programe şi asumând altele noi, mai adecvate, în acord cu spiritul interdisciplinar de care studiul istoriei se lasă pătruns tot mai mult"[13].

Analiza sistematică a căii străbătute de la schimbarea de regim până azi rămâne să se facă, la modul profesional, de către cei care se preocupă mai insistent de „istoria istoriei".

Alexandru Zub[*]

[10] Idem, *Cuvânt înainte*, în *AIIX*, 27/1990, p. VI.
[11] Idem, *Argument*, în *Xenopoliana*, I, 1-4, 1993, p. 2.
[12] *Ibidem*, p. 3.
[13] Idem, *În loc de prefață*, în vol. *Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" Iaşi, 1990-2000*, prezentare de Mihai-Ştefan Ceauşu, Iaşi, 2001, p. 7-8.

[*] Academician, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" Iaşi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ALEXANDRU SIMON[*]

SOŢIILE UNGARE ALE LUI VLAD III ŢEPEŞ: ROLUL, IMPACTUL ŞI RECEPTAREA UNOR ALIANŢE ŞI RIVALITĂŢI MEDIEVALE[**]

La începutul lunii martie 1462, trimisul republicii veneţiene în Ungaria, Pietro Tomasso, îşi informa stăpâna că Vlad III Ţepeş se căsătorise cu o rudă apropiată a lui Matia Corvin. Nunta avusese loc de curând, între sfârşitul sângeroasei campanii dunărene antiotomane a lui Vlad şi începutul postului Paştelui. Pentru contemporani, de la Michael Beheim la Antonio Bonfini, noua consoartă a lui Ţepeş era fie fiica lui Iancu de Hunedoara (care-l executase pe tatăl lui Vlad III, Vlad II Dracul, la 1447, şi pe care Vlad III, reconciliat formal cu tatăl lui Matia la 1453, îl trădase în ajunul „miracolului cruciat de la Belgrad"), fie vara primară a lui Matia. Pentru Vlad III, această alianţă matrimonială trebuia să fie o garanţie suplimentară a sprijinului regal împotriva Turcului, în condiţiile în care fratele şi rivalul său la tronul transalpin, viitorul Radu III cel Frumos, favoritul lui Mehmed II, era căsătorit cu o nepoată a Marei Branković, văduva respectată a lui Murad II şi protectoarea lui Mehmed în tinereţea lui.

> [Conform raportului trimis dogelui Pasquale Mailipiero, pe 4 martie 1462 din Buda, de Pietro de Tomasso (de Thomassis), care l-a însoţit pe tot parcursul anului pe Matia Corvin în deplasările sale din regatul ungar (inclusiv în Transilvania, când Vlad a fost arestat în ultimele zile ale lunii noiembrie 1462)]: *Et in verità Serenissimo Principe* [Pasquale Mailipiero]*, se mai fo neccessario* [ca Matia Corvin să fie sprijinit împotriva Imperiului Otoman]*, è hora, et è da tegnir che s'el Turco* [Mehmed II] *etiam havea altro obiecto che questo anno far contra questo regno* [Ungaria], *mutera proposito per vendicar la crudelità fata per ditto Valacho* [Vlad III]*, che hora è homo del ditto Signor Re et ha tolto una sua* [de-a regelui Matia Corvin] *parente per moglie*. [Nunta nu l-a surprins pe trimis şi nici pe autorităţile veneţiene, care au luat-o drept un lucru perfect normal, mai ales că ele fuseseră cele care înregistraseră sec, sub 1458, că pe tronul Ungariei urcase Matia, *de progenie humile, de casa de Valaccia.*]

Dificultăţile financiare, interesele austriece, autoritatea limitată pe care o avea fiul lui Iancu în interiorul ţării sale, precum şi abilitatea sultanului Mehmed II sau (re)mobilizarea opoziţiei din Ţara Românească faţă de Vlad III transformau expediţia otomană din 1462 dintr-un eşec major într-un triumf al sultanului. În noiembrie, Vlad, refugiat în sud-estul Transilvaniei, a şi fost reţinut de Matia (sosit cu mare întârziere la graniţa valahă de sud a regatului), sub acuzaţia de trădare: Vlad ar fi dorit să-l predea pe rege sultanului, în schimbul revenirii sale pe tron, „tot aşa cum" Matia îşi dăduse unchiul, ambiţiosul şi intrigantul Mihail Szilágyi, fost aliat al lui Vlad, pe mâna lui Mehmed, la 1460. În

[*] Cercetător ştiinţific la Centrul de Studii Transilvane din Cluj-Napoca.
[**] Studiu finanţat prin grantul CNCSIS, TE, 356/2010.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pofida zvonurilor şi a propagandei construite repede în jurul lor (şi, într-o vreme în care puține „lucruri monarhice murdare" rămâneau secrete, acceptate şi de marele rival al lui Matia, împăratul Frederic III de Habsburg, fostul adversar, devenit aliat al lui Iancu), Vlad III nu a intrat direct în temniță, reținerea sa apărând drept una „preventivă". Vlad, fostul „oaspete forțat" al lui Murad II (1442-1448) şi al lui Iancu (1451-1456), era acum în mâinile lui Matia. Şi se ştia deja că, în căderea fratele său, Ladislau, domnul muntean jucase un anume rol, deschizând drumul spre o captivitate traumatizantă (1457-1458), ce schimba pentru totdeauna caracterul viitorului rege Matia[1].

Totuşi, Vlad III a fost „retras" de rege abia din iarna lui 1464-1465. Încercările lui Matia de a-l reîntrona pe Vlad III (cu ocazia campaniilor regale antiotomane din 1463 şi 1464) eşuaseră (foarte probabil) datorită opoziției interne. Totodată, Matia îşi găsise un alt sprijin (temporar) regional *valah* în Ştefan III al Moldovei, fiul lui Bogdan II, domnul român cel mai fidel lui Iancu (adăpostit de guvernator după asasinarea tatălui său la 1451, Ştefan l-a părăsit pe Iancu la 1456, împreună cu Vlad, care l-a ajutat apoi pe Ştefan să devină domn al Moldovei la 1457; ulterior, Ştefan intra destul de repede în conflict atât cu Vlad, cât şi cu Matia). Ştefan a recucerit la începutul lui 1465 Chilia, portul de la Gurile Dunării, de unde garnizoana ungară fusese recent alungată (anterior, Vlad căutase sprijinul Caffei, metropola genoveză din Crimeea, sperând că forța ei îi va

[1] Pentru soția lui Vlad de la 1462: Ion Bianu, *Ştefan cel Mare. Câteva documente din arhivul de stat de la Milano*, în „Columna lui Traian", Bucureşti, IV (1883), 1-2, p. 30-47 (aici no. 1, p. 34-35; din păcate nu am putut identifica raportul în Archivio di Stato di Milano, Archivio Ducale Sforzesco, Potenze Estere, *Venezia*, cart. 349, *1462*, unde el trebuie să se fi aflat). Întrucât genealogia huniadă prezintă numeroase lacune şi „istorii", unele create şi instrumentalizate deja de Matia (Al. Simon, *La parentèle ottomane des Hunyadis*, în *Matthias Corvinus und seine Zeit: Europa am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit zwischen Wien und Konstantinopel* (=*Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, CDX), edited by Christian Gastgeber, Ekaterini Mitsiou, Ioan-Aurel Pop, Mihailo Popović, Johannes Preiser-Kapeller, Al. Simon, Wien, 2011, p. 25-32), iar viitorul palatin al Ungariei, Emeric (Imre) Szapolyai, pare să fi fost fiul nelegitim al lui Iancu (vezi şi Pál Engel, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary. 895-1526*, London, 2001, p. 308-310), nu putem exclude posibilitatea ca această soție să fi fost o fiică nelegitimă de a lui Iancu (ori fiica unei *surori uterine* sau nelegitime a viitorului guvernator). A fost probabil şi prima mireasă a lui Vlad, Mihnea (cel Rău, pe atunci ostatec la Istanbul) fiind cel mai probabil un copil din flori al lui Vlad, el petrecându-şi însă cea mai mare parte din viață în Ungaria (Alexandru Lapedatu, *Mihnea cel Rău şi ungurii. 1508-1510*, în *AIINC*, I, 1921-1922, p. 46-76). În ceea ce priveşte problema „trădării lui Vlad", datarea unui act emis de Mehmed II din Țara Românească pe *15 noiembrie* ar putea fi decisivă (Bojko Bojović, *Raguse (Dubrovnik) et l'Empire Ottoman, 1430-1520. Les actes impériaux ottomans en vieux serbe de Murad II à Selim Ier*, Paris, 1998, no. 29, p. 232). Dacă a fost întocmit în 1476 (cum indică şi ultimul său editor), ar însemna că victoria lui Ştefan III al Moldovei, Ştefan Báthory (încă doar jude al curții regale) şi a lui Vlad III din Țara Românească, de la sfârşitul lui 1476, a fost de fapt o victorie asupra sultanului (o raritate creştină, atât în Evul Mediu, cât şi în Epoca Modernă Timpurie). Dacă actul datează din 1462 (şi în acest caz nu există vreun element suplimentar de datare care să poată înclina cu adevărat balanța într-o parte sau alta), documentul emis de Mehmed II ar indica revenirea sultanului în Țara Românească, în aşteptarea unui premiu major (Matia venise în est cu numai câteva mii de oameni). Peste 10 zile, Vlad a fost arestat de Jan Jiskra, trecut în serviciul regelui (pentru 1462: Al. Simon, *Dracula Rising: Crusader Honor and Treason at the Ottoman Border*, în curs de apariție). În final, ținând cont de acest episod şi de faptul că Vlad Țepeş a supraviețuit totuşi în Ungaria, este posibil ca el să fi ştiut adevărul (să fi avut informații) despre capturarea lui Mihai Szilágyi de către otomani, Vlad fiind în legături destul de strânse cu fostul regent al Ungariei, de care Matia se rupsese destul de repede după întronarea sa de la 1458. În ceea ce priveşte povestirile despre Vlad Țepeş şi raportul dintre ele şi acțiunile antiotomane ale domnului, de la 1461-1462, a se vedea, pe plan local românesc, alături de abordările de sinteză ale lui Nicolae Stoicescu (*Vlad Țepeş*, Bucureşti, 1976), Ştefan Andreescu (*Vlad Țepeş (Dracula) între legendă şi adevăr istoric*, Bucureşti, 1998[2]) şi Matei Cazacu (*Dracula*, Paris, 2004), analizele (nelipsite de scăpări şi antagonisme) ale lui Ioan Bogdan (*Vlad Țepeş şi narațiunile germane şi ruseşti asupra lui*, Bucureşti, 1896) ori Constantin A. Stoide (*Luptele lui Vlad Țepeş cu turcii. 1461-1462*, în *AIIAI*, XV (1978), p. 15-38; idem, *În legătură cu „scrisoarea" datată 11 februarie 1462. Contribuții la cunoaşterea domniei lui Vlad Țepeş*, în *AIIAI*, XVIII (1981), p. 151-165; vezi aici şi Andrei Corbea [-Hoişie], *Cu privire la corespondența lui Vlad Țepeş cu Matia Corvin*, în *AIIAI*, XVII (1980), p. 669-685).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

asigura liniştea la graniţa est-dunăreană a Ţării Româneşti, stăpânită acum de Radu). Până la aceste evenimente, Vlad nu a fost despărțit de prima sa soție (numele ei rămâne necunoscut). În anii de după căderea sa de pe tron, reprezentanții autorității regale încă îi „arătau" saşilor transilvăneni pe *Dracula voievod* şi pe soția sa (parte din posesiunile ei par să se fi învecinat cu teritoriile saşilor, cei mai importanți adversari ai lui Vlad III de la frontiera sud-estică a regatului).

> [Francisc (Ference) de Kezi, castelanul Hunedoarei, cerea Sibiului plata datoriei defunctului Jakob Soor şi nu uita să amintească.] *Sed quia vestris amicis bene manifestum foret sumus per dictum dominum nostrum regem penes in consortem Drakale vayvodae constituti*. [Datoria lui Soor, de ale cărui bunuri beneficia, prin voința tânărului rege, soția fostului domn al Țării Româneşti, venea de la Iancu, întărind ideea unei legături directe de sânge între ea şi tatăl lui Matia.] *Recordamur quomodo tempore illo quo dominus noster rex partibus in illis Transilvanis fuerat constitutus* [adică în toamna lui 1462] *nos quaedam debita nostra puta florenos auri sexigentos et sexaginta tres a Jacobo Sor vestro condam concive, quibus idem nobis mediante literis condam domini nostri gubernatoris Johannis de Hunyad ac propria manu scriptarum suarum debitoria obligatur coram vestris amicitiis et iuratis pro quiquidem Jacobo quaedam astutia decogitata finxit ad deliberationem septem sedem Saxonicalium domini nostri regis tandem prorogasse neque vos hiis auditis* […] (Lipova, 6 iulie 1464).
>
> [Peste trei luni, Ştefan de Idrifaia, numit administrator al domeniului Amlaş, alături de Mihail Zekel de Sântioana (căpitanul Bistriței şi comitele Sibiului), de Matia (pe 1 mai, la două zile după îndelung aşteptata sa încoronare cu Sfânta Coroană a Ungariei), pentru a calma conflictele pentru domeniu cu autoritățile transilvane, îngăduia locuitorilor Scaunului Ocna Sibiului să-şi pască porcii în pădurile domeniului, nu înainte de a sublinia cine era încă stăpânul Amlaşului.] *Ad quod vestris respondemus amicitiis, quod nos certitudinis veritatem comperimus ab illo, qui eandem Omlas cum pertinentiis a magnifico Wlad vaivoda tenuit, ut tam ipsi de sede Zeredahel et alii vicini eandem Omlas circumiacentes licentia mediante sub pactatione iuxta voluntatem officialis easdem silvas usi fuissent* […] (Delenii, 8 octombrie 1464).
>
> [Deşi Matia pare să-şi fi dorit evitarea acestei măsuri, lui Vlad III i-a fost retras domeniul, el fiind văzut drept cauza tuturor problemelor recente legate de acesta (în anii 1360, vechiul Ducat al Amlaşului fusese acordat, alături de Ducatul Făgăraşului, domnilor Țării Româneşti ca fief, ambele fiind apoi retrase acestora, pentru scurtă vreme, de Iancu în anii 1450). În primăvara lui 1467, Matia a trebuit să forțeze Dieta regatului să accepte intrarea domeniilor Amlaşului, Făgăraşului şi Rodnei sub administrarea directă a coroanei, pentru a putea fi date domnilor Țării Româneşti şi Moldovei, în cazul când aceştia îşi pierdeau tronul în lupta cu otomanii. Decizia sa a avut o contribuție serioasă la declanşarea rebeliunii din Transilvania în acea vară.]

Dacă a avut loc vreodată, despărțirea dintre Vlad şi ruda lui Matia a venit după 1465. După acea dată, Vlad nu i-a mai părut util regelui Matia, altfel decât ca „sperietoare", cu ocazia negocierilor pentru armistițiul ungaro-otoman din primăvara lui 1468. Matia a plecat apoi „în cruciadă", în nord, atacându-şi fostul socru, Georg Podiebrad, regele eretic al Boemiei (prima soție a lui Matia, foarte tânăra Katarina, murise la naşterea fiului lor – care nu avea să trăiască nici el – cu o lună înainte de încoronarea lui Matia din 1464 şi la doar câteva luni de la încheierea tratatului de la Wiener Neustadt-Sopron dintre Matia şi Frederic, prin care supraviețuirea dinastică a fiului lui Iancu era condiționată de existența unui urmaş legitim de sex masculin). Vlad a intrat într-un con de umbră ungar, până când noul conflict dintre Matia şi Frederic (declanşat la 1470 de refuzul împăratului de a-i da lui Matia o fiică de soție şi de a-l recunoaşte ca rege al Boemiei),

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

banii daţi Budei de Veneţia, în nevoie disperată de ajutor contra *Turcului*, raidul otoman asupra Oradiei şi campaniile transalpine ale lui Ştefan III al Moldovei l-au obligat pe rege să reia lupta cu Mehmed II (1473-1474)[2].

Reactivat, Vlad a fost folosit prima dată drept căpitan în luptele ungaro-otomane de la frontierele sârbeşti şi bosniace ale Sfintei Coroane şi mai ales la cucerirea Sabaţului, la începutul lui 1476 (unde cruzimea sa şi a lui Vuk Branković îl şoca şi pe legatul papal). Nedorit iniţial nici de saşii braşoveni, nici de Ştefan ca domn al Ţării Româneşti, în locul lui Basarab III Laiotă, Vlad s-a reapropiat de tronul transalpin abia după luptele aliaţilor ungari şi moldavi cu Mehmed din vara lui 1476. La sfârşitul anului, a revenit la conducerea ţării (deşi se vehicula în continuare că puterea sa ascundea de fapt un *condominium* între Basarab IV Ţepeluş şi el, în poziţie secundă, de comandant şi căpitan regal ungar pentru ţară). A treia domnie a lui Vlad a fost şi ultima, înainte de mijlocul lunii ianuarie 1477 el pierzându-şi viaţa în luptă cu otomanii şi duşmanii săi interni. În urma sa rămâneau zvonuri, destule regrete, deja o legendă neagră, câteva proprietăţi în regatul ungar, copii legitimi sau nelegitimi şi o văduvă. Identitatea celei din urmă ne este cunoscută dintr-un act de vânzare din 1489. Ea era Iustina (Jusztina) Pongrácz, verişoara primară a regelui pe linie maternă (tatăl ei, Oswald / Osvát şi Elisabeta / Erzsébet Szilágyi, mama lui Matia, erau fraţi) şi o veritabilă

[2] Pentru anii 1463-1468 petrecuţi de Vlad în Ungaria, exemplificăm cu: Archivio di Stato di Genova, Banco di San Giorgio, Sala 34, *Caffae-Massaria*, reg. 590/1243, *1463*, c. 171^{r} (1 martie 1463; actul „a ajuns" sub 1462 în Nicolae Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor*, III [*1399-1499*], Bucureşti, 1899, p. 42); [Giovanni di Mauro Gondola], *Cronice ulteriore di Ragusa*, în *Chronica Ragusina Junii Resti (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Ioannis Gundulai 1451-1484* (*=Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*, XXV, Scriptores, II), editor Speratus Nastilis, Zagreb, 1893, p. 371 (cronica vorbeşte clar de voievodul Ţării Româneşti, care l-a însoţit pe Matia în Bosnia, însă cum Radu III cel Frumos nu putea intra în discuţie, fiind loial sultanului, iar Vlad era *chinuit* de Matia, „logica" a dus la identificarea voievodului valah cu Petru III Aron, fostul domn al Moldovei; vezi Victor Eskenazy, *O precizare asupra politicii externe a Ţării Româneşti în vremea lui Radu cel Frumos*, în *RdI*, XXX (1977), 11, p. 1665-1667; nu este poate lipsit de importanţă că, la 1463-1464, vârful bosniac de lance al lui Matia a fost Emeric Szapolyai, iar Voica, soţia lui Mihnea, era înrudită cu familia Szapolyai, după cum afirma chiar Ioan (János) Szapolyai, viitorul rege al Ungariei; Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XV-1, *Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene (Bistriţa, Braşov, Sibiu)*, ediţie N. Iorga, Bucureşti, 1911, no. 390, p. 216); Al. Simon, *Valahii la Baia: Regatul Ungariei, Domnia Moldovei şi Imperiul Otoman la 1467*, în *AIIX*, XLVII (2009), p. 127-150 (în anii 1466-1467, în vederea campaniei antiotomane, datorită experienţelor transalpine din anii precedenţi. În primul rând, Matia a mizat pe câştigarea lui Radu III). Vlad III şi soţia sa la 1464: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, VI, *1458-1473*, editori Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbächer şi Konrad Gündisch, Bukarest, 1981, no. 3389, p. 192; no. 3400, p. 200 (documentele originale sunt păstrate la Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale – Filiala Sibiu, Sibiu, Archiv der Stadt Hermannstadt, Coll. Post, V, no. 1162; Urkunden, II, no. 236). Numirea regală a administratorilor domeniului Amlaşului din 1 mai 1464 (Magyar Országos Levéltár [Arhiva Naţională Ungară], Budapest (MOL), Diplomatikai Levéltár [Arhiva diplomatică], [no.] 29294), care ar putea clarifica problema Amlaşului, este prea deteriorată pentru a permite altceva decât ipoteze nesigure. În privinţa „anilor ungari" ai lui Ştefan III cel Mare şi Vlad III Ţepeş, vezi, pe lângă studiile privindu-l pe Vlad şi citate anterior, Matei Cazacu, *La Valachie et la bataille de Kossov (1448)*, în *RESEE*, IX (1971), p. 131-139; Leon Şimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ştefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451*, în *AIIAI*, XIX (1982), p. 183-199; idem, Dumitru Agache, *Înscăunarea lui Ştefan cel Mare: preliminarii şi consecinţe (1450-1460)*, în *România şi civiliaţia occidentală*, editor Kurt W. Treptow, Iaşi, 1997, p. 195-218; Sorin Iftimi, *La politique de Jean Hunyadi en Moldavie*, precum şi Bogdan Petru Maleon, *Stephen the Great and John Hunyadi: Opinions of Historiography*, în *Between Worlds*, II, *Extincta est lucerna orbis. John Hunyadi and his Time* (*=Mélanges d'Histoire Générale*, NS, I, 2), edited by Ana Dumitran, Loránd Mádly, Al. Simon, Cluj-Napoca, 2009, p. 365-378, respectiv p. 379-385; Al. Simon, *Notes on John Hunyadi's Actions and Images*, în „Analele Universităţii Oradea. Istorie" (Oradea), XVIII (2009), p. 35-51; idem, *John Hunyadi between Belgrade and Cetatea Albă in the 1450^{s}*, în „Banatica. Revista Muzeului de Istorie a Banatului Montan" (Reşiţa), XXV (2009), p. 25-38; idem, *Milanese Perspectives on the Hungarian Events of 1456*, în *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Professoris Ionel Cândea*, editori Valeriu Sârbu, Cristian Luca, Brăila, 2009, p. 249-260 (mai ales).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„mireasă de serviciu” (în special pentru probleme de „rangul doi”) a vărului ei regal (a fost căsătorită pe rând cu Ladislau / László Pongrácz de Szentmiklos, Vlad III Țepeș, Paul / Pál Suki şi Ioan / János Erdélyi, şi Iustina le-a supraviețuit tuturor).

> [Iacob Roszály, castelanul cetății episcopale a Pécs-ului, i-a vândut lui Gheorghe de Gyula (Gyulai), pentru 200 de florini de aur, casa voievodului Vlad din centrul târgului. Castelanul şi căpitanul banderiei episcopului umanist de Pécs, Sigismund Ernuszt, primise casa, în urma intervenției prelatului local pe lângă Matia. Casa fusese confiscată de la fostul servitor şi familiar al lui Vlad, Dionisie (Denes), executat pentru crimele sale (Dionisie primise casa, numită deja *Casa lui Dracula*, de la văduva lui Vlad III, *doamna Iustina* <Pongrácz>, decedată aparent între timp pe la mijlocul anilor 1480). Nu se ştie cât noroc le-a purtat casa noilor săi proprietari. Ca şi Dionisie, şi Roszály a pierit de sabie, căzând în lupta de la Csontmező, din iulie 1490, când trupele lui Pál Kinizsi (Pavel Chinezul) i-au zdrobit pe oştenii fiului nelegitim al lui Matia, tânărul Ioan Corvin, sprijinit şi de episcopul de Pécs şi banderia sa.]
>
> *Nos capitulum ecclesie Quinqueecclesiensis memorie commendamus, quiod egregius Iacobus Kwn dictus de Rosaal* [Iacob (Jakab) Roszály] *castellanus castri Quinqueecclesiensis coram nobis personaliter constitutus libere confessus extitit in hunc modum: quomodo ipse quandam domum suam lapideam, Drakwlyahaza vocatam in civitate Quinqueecclesiensi fundatam, cui ab orientali fundus Benedicti Zabo* [Benedict (Benedek) Szabó], *meridionali et occidentali vie plaustrales communes, aquilonari vero plagis domus rectoratus altaris Sancte Katherine virginis in ecclesia parochiali Sancti Bartholomei apostoli in dicta civitate Quinqueecclesiensi fundata constructi contigue vicinari asseruntur, quam quidem domum sive fundum generosa domina Iustina relicta condam Dragwlya waywode cuidam Dionisio* [Dionisie (Denes)] *famulo suo ob servitiorum suorum merita in perpetuum contulisse perhibetur, sed postmodum eodem Dionisio in crimine latrocinii deprehenso et ob id iussu regie maiestatis per iudicem et iuratos cives huius civitatis Quinqueecclesiensis, uti idem Iacobus Kwn retulit, laqueo mortis iuridice condempnato eandem dom*<um sive / aut fun>*dum idem serenissimus dominus Mathias rex etc.* [regele Matia Corvin] *acreverendus dominus Sigismundus episcopus huius ecclesie nostre Quinqueecclesiensis* [Sigismund (Zsigmond) Ernuszt, episcop de Pécs] *dicto Iacobo Kwn pro fidelibus servitiis suis per notam dicti commisso criminis manifestam sub certis libertatibus et privilegiis contulisset perhenniter possidendam egregiis Georgio de Gywla* [Gheorghe (György) de Gyula / Gyulai] *ac Iohanni* [Ioan (János)]*, Gregorio* [Grigore (Gergely)] *et Michaeli* [Mihail (Mihály)] *filiis eiusdem ipsorumque heredibus et posteritatibus universis pro ducentis florenis auri puri iam plene persolutis et perceptis dedisset et vendidisset iure perpetuo et irrevocabiliter tenendam possidendam pariter et habendam simul cum cunctis suis libertatibus et privilegiis, aliis etiam utilitatibus et pertinentiis ad eandem de iure spectantibus et pertinere debentibus, quibus scilicet hactenus dictus Iacobus Kwn tenuisset et possedisset, et signanter una sessione deserta penes dictum fundum curie a parte meridionali habitam, nullum ius nullamve iuris et dominii proprietatem in eadem sibipsi reservando, sed totum et omne ius ac omnem iuris et dominii proprietatem, si quod et quam memoratus Iacobus Kwn in eadem domo qualitercumque imposterum habere speraret, in prefatos Georgium, Iohannem, Gregorium et Michaelem de Gywla ac eorum heredes transferens pleno iure harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum feria quinta proxima post festum nativitatis gloriosissime Virginis Marie. Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Octogesimo Nono* (Pécs, 10 septembrie 1489).

Din căsătoria lui Vlad cu Iustina (oficiată probabil în 1474-1475, primul ei soț murind la începutul deceniului), ca de fapt din toate celelalte mariaje ale ei, nu au rezultat copii. A fost poate chiar unul din motivele pentru care Matia i-a dat-o pe Iustina (în vârstă de aproximativ 30 de ani) de soție lui Vlad, în vreme ce el se pregătea să se căsătorească cu Beatrice, fiica regelui lipsit de scrupule al Neapolelui, controversatul şi crudul

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ferdinand de Aragon, bastardul lui Alfonso V, unul dintre vremelnicii aliaţi italici ai lui Iancu (ambiţioasa Beatrice s-a dovedit însă în curând la fel de infertilă ca Iustina)[3].

Conta mai mult, în acea epocă cel puţin, faptul că mariajul dintre Vlad III şi Iustina constituia o nouă încercare (pornită tot din nord) de reconciliere a ramurilor rivale ale dinastiei Basarabilor, între Dăneşti (de care, pe linie paternă, Iancu era legat, deşi mai puţin strâns decât şi-ar fi dorit-o el ori mai apoi fiul său) şi Drăculeşti (reprezentaţi la acea vreme, în primul rând, prin Vlad III Ţepeş, Radu III cel Frumos şi viitorul Vlad IV Călugărul, fiii lui Vlad II Dracul, victima lui Iancu). Şi mai important era că, prin căsătoriile cu verişoare primare ale monarhului huniad (una s-ar putea să fi fost mai mult decât atât), Vlad devenea (şi, din ce se ştie, a şi rămas) singurul domn român legat nu doar o dată, ci de două ori, prin alianţe matrimoniale strânse de un rege (a doua oară după ce povestirile despre cruzimile şi abuzurile sale se răspândiseră). Din acest punct de vedere, povestirile despre „sadismul" lui Vlad, acceptate ca atare şi de adversarii protectorului şi paznicului său regal (povestiri la a căror răspândire Matia însuşi contri-

[3] Pentru ultimii ani din viaţa lui Vlad Ţepeş, acţiunile sale şi contextul lor: Şt. Andreescu, *L'action de Vlad Ţepeş dans le sud-est de l'Europe en 1476*, în *RESEE*, XV (1977), 2, p. 259-272; Al. Simon, *Să nu ucizi o pasăre cântătoare: soarta unui* fortissimus rei Christiane athleta *în ochii Veneţiei*, în *Pe urmele trecutului. Profesorului Nicolae Edroiu la 70 de ani*, editori Susana Andea, I.-A. Pop, Al. Simon, Cluj-Napoca, 2009, p. 159-169 (aici p. 161-162). În privinţa actului emis de capitlul din Pécs privind casa lui Vlad (achiziţionată, probabil, în timpul pregătirii campaniei regale anti-otomane din iarna 1475-1476, Pécs-ul aflându-se la frontiera sudică a regatului ungar propriu-zis): Státny Ústredný Archív [Arhivele Naţionale <Slovace>], Bratislava, [Secţia] L, Rody i panstavá [Familii şi neamuri], I. Rody (L-I), *Révay spoločný archív rodu* [Arhiva familiei Révay], fond *Gyulay*, 10. 25; 10 septembrie 1489; fotocopie: MOL, (Secţia U) Diplomatikai Fényképgyűjtemény [Arhiva copiilor fotografice, no. 260135]. Actul a fost identificat de András Kubinyi (*Mátyás Király*, Budapest, 2001, p. 14-15; în engleză *Matthias Rex*, Budapest, 2008, p. 39-40; de unde provin şi principalele date asupra Iustinei; profesorul Kubinyi susţinea că Iustina a murit abia la sfârşitul secolului). Pe baza trimiterii regretatului profesor (pentru prima dată în *Matthias Corvinus: The King and the Man*, în *Between Worlds*, I, *Stephen the Great, Matthias Corvinus and their Time* (=*Mélanges d'Histoire Générale*, NS, I, 1), edited by László Koszta, Ovidiu Mureşan, Al. Simon, Cluj-Napoca, 2007, p. 21-22), care însă, ca şi alţi cercetători (nu doar) maghiari, nu cunoştea căsătoria ungară a lui Vlad de la 1462, am folosit sursa (spre exemplu în *Ştefan cel Mare şi Matia Corvin. O coexistenţă medievală*, Cluj-Napoca, 2006 [2007], p. 197, 296). Ea a rămas, din câte cunoaştem, inedită; actul neavând un impact ungar direct şi major (cel puţin nu înainte de mediatizarea Pécs-ului, devenit şi el capitală culturală europeană), fotocopia budapestană fiind de proastă calitate, iar originalul de la Bratislava, paradoxal, greu accesibil. Informaţiile asupra celor implicaţi în vânzarea de la 1489 provin eminamente din studiile asupra evenimentelor ungare din anii următori. A se vedea A. Kubinyi, *Die Komitasgespannschaften im Jahr 1490 und das Problem der Thronfolge von János Corvin*, în idem, *Matthias Corvinus. Die Regierung eines Königreiches in Ostmitteleuropa*, Herne, 1999, p. 113-137; György Székely, *A rendek válaszúton: a dinasztiaváltás harcai 1490-1492 ben* [Schimbarea ordinii în urma alegerii stărilor: războiul dinastic dintre 1490-1492], „Hadtörténelmi Közlemények" [Studii de istorie militară] (Budapest), CXVI (2003), 2, p. 427-456; Tibor Neumann, *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán: A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490-1492)* (I-II) [Tratat de pace la Bratislava – Dietă la Buda: contribuţie la studiul relaţiilor jagiellono-habsburgice. 1490-1492], „Századok" [Secole] (Budapest), CLXIV (2010), 2, p. 335-372; CXLV (2011), 2, p. 293-347. Căsătoria dintre Iustina şi Vlad a fost celebrată practic concomitent cu încheierea negocierilor pentru căsătoria lui Matia cu fiica lui Ferdinand. Această coincidenţă şi caracterul lui Ferdinand (dacă despre Vlad se spunea că mânca între duşmanii săi traşi în ţeapă, despre Ferdinand se zicea că-şi împăiase adversarii executaşi şi îi aşezase la o masă special amenajată în palatul său), singurul monarh care, în urma intervenţiei papei Sixt IV, aceptase să se înrudească cu contestatul Matia, ar putea fi relevante pentru natura relaţiei dintre Matia şi Vlad şi totodată pentru „natura" lui Matia (pentru căsătoria neapoletană a regelui şi complicaţiile aferente acesteia, Ferdinand fiind principalul adversar italic al Veneţiei: Szabacs de Vajay, *Un ambassadeur bien choisi: Bernardius de Frangipanus et sa mission à Naples, en 1476*, în *The man of many devices who wandered full many ways*: *Festschrift in Honor of János M. Bak*, edited by Balázs Nagy, Márcell Sebök, Budapest, 1999, p. 550-557; Péter E. Kovács, *Magyarország és Nápoly politikai kapcsolatai a Mátyás-korban* [Relaţiile politice dintre Ungaria şi Neapole în vremea lui Matia], în *Tanulmányok Szakály Ferenc Emlékére*, editori Pál Fodor, Géza Pálffy, István György Tóth, Budapest, 2002, p. 229-247. Iar cu accent pe Ferdinand: Ernesto Pontieri, *Ferrante d'*A*ragona, re di Napoli*, Napoli, 1969; Alan Ryder, *Ferdinando I (Ferrante) d'Aragona, re di Napoli*, în „Dizionario Bibliografico degli Italiani" (Roma), XLVI (1996), p. 174-197.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

buise, în ajunul căsătoriei huniado-drăculeşti din 1462, el lăudându-se cu sângeroasele reuşite ale lui Vlad împotriva *turcilor*), trebuiesc privite altfel, şi nu în sensul unei defăimări coordonate de Matia (al cărui caracter putea acomoda şi această variantă). Dacă a existat cu adevărat o campanie de propagandă „anti-*Dracula*", în spatele ei nu a stat Matia, ci probabil marele său duşman, Frederic III (care n-a pierdut vreodată ocazia de a profita de pe urma greşelilor lui Matia), secondat, poate, în plan răsăritean de Ştefan III al Moldovei (ridicat „în locul" dunărean al lui Vlad). În cele din urmă, în raport cu cei mai importanți vecini creştini ai săi, Matia şi Ştefan, Vlad a avut două „defecte" majore care i-au afectat dramatic cariera şi imaginea. În primul rând, Vlad şi-a pierdut tronul, pe când Matia şi Ştefan III şi le-au păstrat timp de decenii (în vreme ce cruzimile lor, în Transilvania la 1467-1468 sau în Boemia în anii următori, în cazul lui Matia sau, spre exemplu, în Țara Românească, în anii 1470 şi la începutul anilor 1480, în cel al lui Ştefan, nu au fost mai mici decât ale lui Vlad). În al doilea rând, el nu a avut abilitatea diplomatică necesară supraviețuirii politice pe plan local şi regional[4].

[4] Despre Dăneşti şi Drăculeşti, în contextul originii valahe (transalpine) a unei părți din familia lui Iancu şi Matia şi al pretențiilor şi ambițiilor lor de la sud de Carpați, vezi şi Al. Simon, *Antonio Bonfini's* Valachorum regulus*: Stephen the Great, Transylvania and Matthias Corvinus*, în *Between Worlds*, I, p. 205-224. Întrucât nici din celelalte căsătorii Iustina nu avea copii, iar căsătoria ei cu Vlad a avut loc abia pe la 1474-1475, Mircea (?) şi Vlad, cei doi fii legitimi ai domnului cunoscuți până acum, şi aflați la începutul anilor 1480 în suita regală (Vlad), respectiv în cea a apropiatului lui Matia Corvin, Johann (Jan) Filipecz, episcopul Oradiei, proveneau foarte probabil din prima căsătorie „huniadă" a lui Vlad III, fiind crescuți în „laboratorul domnesc" de la Buda (orientativ: Ferenc Forgach, *Rerum Hungariciarum sui temporis commentarii libri XXII*, Bratislava-Kosice, 1788, p. 274-275; M. Cazacu, *Dracula*, Paris, 2004, p. 229-237; în mod interesant, cele mai clare informații privind situația – înainte de moartea lui Matia – acestor fii ai lui Vlad provin din mediile moldave şi ruseşti legate de Buda prin alianța tripartită încheiată între Matia, Ivan III al Moscovei şi Ştefan III al Moldovei la 1482-1483). Din păcate, nu putem spune nimic despre vârsta lor, foarte importantă pentru cunoaşterea primei căsătorii a lui Vlad. Ei trebuie să fi fost destul de tineri la începutul deceniului nouă (ceea ce ar însemna că se născuseră spre 1470 şi că Vlad nu s-a despărțit de prima sa soție ungară până la moartea ei), de vreme ce, dincolo de problema internă şi externă reprezentată de Vlad III, Ştefan III şi Matia se vedeau nevoiți să apeleze, în anii 1480-1482, la soluții domneşti cum erau Mircea, „fiu de *curvă*", sau fostul călugăr Vlad. Pentru perspectiva clasică asupra „legendei negre" a lui Vlad Țepeş: Şerban Papacostea, *Cu privire la geneza şi răspândirea povestirilor despre faptele lui Vlad Țepeş*, în *Rsl*, XIII (1966), p. 159-167. Un fapt major a fost însă constant neglijat: Frederic III şi anturajul său au acceptat şi răspândit la rândul lor „legenda neagră" (vezi şi Thomas Ebendorf, *Chronica regem Romanorum* (*Monumenta Germaniae Historica*, I, NS, 18), ediție Harald Zimmermann, II Hannover, 2003, p. 925-926): un lucru contrar intereselor împăratului, dacă ținem cont că „legenda" era rodul propagandei făcute de „impostorul ungar de origine joasă valahă", pe care Frederic dorea să-l răpună (vezi şi Al. Simon, *Refacerea trecutului dorit: ipostaze medievale, moderne şi contemporane ale unui monarh*, în „Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu" (Cluj-Napoca), L (2011), p. 75-86). Explicația acestui paradox este cel mai probabil dublă. Pe de o parte, majoritatea celor „spuse" despre Vlad erau adevărate. Pe de altă parte, legăturile matrimoniale dintre Vlad III şi Matia şi originea lor *valahă*, forma, pe fundalul faptelor lui Vlad, un ansamblu compromițător pentru rege (ambii cronicari regali, Ioan / János Thuróczy, reprezentantul nobilimii tradiționale ungare, la 1488, şi, în anii următori, umanistul, Antonio Bonfini, adus în Ungaria de regina Beatrice, au trecut sub tăcere faptul că Matia contractase două căsătorii cu Vlad, chiar şi una părând să fie prea mult). Din această „gheară de imagine", Matia Corvin „scăpa" parțial, doar pentru că îl arestase pe voievodul transalpin. Şansa de imagine a lui Matia a fost că, de la sfârşitul lui 1463 şi până la 1470, relațiile sale cu Frederic au fost predominant bune (datorită acordului de la Wiener Neustadt) şi că în deceniile care au urmat Matia a reuşit să găsească nu puțini susținători între adversarii germani ai împăratului (în general: Karl Nehring, *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum*, München, 1989[2]). În ceea ce-l priveşte pe Ştefan: atacul său împreună cu otomanii de la 1462, asupra Chiliei (vezi recent Ovidiu Cristea, *„Prieten prietenului şi duşman duşmanului": colaborări militare moldo-otomane în timpul domniei lui Ştefan cel Mare*, în *Putna, ctitorii ei şi lumea lor*, [editor O. Cristea], Bucureşti, 2011, p. 75-84, aici p. 78-80), apoi reținerile sale din anii 1470 vizavi de Vlad (ca exemplu din 1476: *Hurmuzaki*, XV-1, no. 100, p. 92) şi, nu în ultimul rând, calea pe care „legenda" lui *Dracula* s-a răspândit în mediul ortodox (pentru aceste răspândiri, vezi: M. Cazacu, *Aux sources de l'autocratie russe. Les influences roumaines et hongroises, XVe-XVIe siècles*, în *CMRS*, XXIV (1983), p. 7-41; idem, *L'Histoire du prince Dracula en Europe centrale et orientale au XVe siècle*,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

THE HUNGARIAN WIVES OF VLAD III THE IMPALER (*DRACULA*): THE ROLE, IMPACT AND RECEPTION OF MEDIEVAL ALLIANCES AND RIVALRIES (Summary)

Keywords: Vlad III the Impaler, political marriage, diplomatic skills, Matthias Corvinus

Vlad III the Impaler of Walachia (*Dracula*) is usually believed to have been married to one close relative of king Matthias Corvinus of Hungary (either a half-sister or a cousin of the monarch). New and old sources reveal however that Vlad III was married in fact twice to a close relative of Matthias (the first time in 1462 and the second time around 1474-1475). These two marriages thus re-open the controversial question of the spread and nature of the late medieval stories on Dracula's cruelties. Given also the fact that these stories were accepted and developed by the entourage of the king's arch-enemy, emperor Frederick III of Habsburg, it becomes unlikely that Matthias was the master-mind behind these stories in order to cover up his own anti-Ottoman failures of 1461-1462. In the end, in relation to his most important Christian neighbours, Matthias and Stephen III of Moldavia, Vlad had two fatal flaws that dramatically affected his career and his image: he lost his throne, whereas Matthias and Stephen managed to retain theirs for decades (while their cruelties, in Transylvania in 1467-1468 and in Bohemia in subsequent years, in Matthias's case, and, for instance, in Walachia in the 1470s and early 1480s, in Stephen III's case, were by no means less excessive than those of Vlad), and he lacked the diplomatic skills needed to survive on local and regional level.

Genève, 1996[2]) nu conturează imaginea unui binevoitor faţă de Vlad Ţepeş. Ştefan III al Moldovei l-a asumat pe Vlad III al Ţării Româneşti doar în urma intervenţiilor regelui Matia Corvin, din lipsă de alternative transalpine mai bune ori din raţiuni de imagine, în relaţie cu Veneţia (vezi şi Al. Simon, *The Costs and Benefits of Anti-Ottoman Warfare: Documents on the Case of Moldavia (1475-1477)*, în *RRH*, XLVIII (2009), p. 37-53). La trecerea dintre secolele XV şi XVI (în anul 1502 spre exemplu), poate şi din cauza abilităţii „excesive" a lui Ştefan III între *cruce* şi *Turc* (în special în cursul noului război veneto-otoman început la 1499), atenţia acordată de veneţieni succeselor lui Vlad III Ţepeş, din 1461-1462, o depăşea pe aceea dată Vasluiului: este cazul „inventarelor cruciate" întocmite de către Marino Sanudo cel Tânăr în *Le vite dei dogi* sau în ai săi *I diarii* (orientativ, vezi *Le vite dei dogi (1474-1494)*, ediţie Angela Caracciolo Aricò, I, Padova, 1989, p. 218-219; *I diarii*; IV, *Aprilie 1501-Marzo 1503*, editor Nicoló Barozzi, Venezia, 1880, col. 325).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DANIEL MIREA[*]

CRONOLOGIA DOCUMENTELOR LUI VLAD VV. ÎNECATUL

Pe o bază documentară ce nu a fost nicicând mai largă, mai bine editată şi mai la îndemână ca acum, „fost-au gândul mieu" acela de a aborda anumite aspecte privitoare la sfatul domnesc al Țării Rumâneşti. La documentele din vremea domniei lui Vlad vv. Înecatul (1530-1532) am constatat schimbări în dregătorii mult mai numeroase decât la alți domni, ceea ce vine în contradicție cu caracterul stabil al acestei domnii. Boierii l-au cerut domn la Poartă, l-au adus în țară şi i-au fost credincioşi, iar pe cei mai mulți dintre ei, tânărul Vlad vv. i-a ținut în dregătorii şi răsplătit după fapte şi posibilități. Legătura dintre boierii din sfat şi domn a fost una de loialitate şi sprijin reciproc. Atras de frecvența schimbărilor în dregătorii, am căutat mobilul lor. A ieşit la lumină o situație care a ocupat cu repeziciune locul central al cercetării. Am constatat că unele date puse de dieci nu se verifică. Acest lucru fusese observat şi de editorii documentelor acestui domn, publicate împreună mai întâi în colecția *Documente privind Istoria României (DIR)*[1], apoi în *Documenta Romaniae Historica (DRH)*[2]. Alte datări, propuse chiar de editori, le-am găsit ca fiind insuficient întemeiate. A trebuit să constat şi că, odată cu adâncirea cercetării, problemele iau amploare.

În deceniile ce s-au scurs de la editare, cronologia din *DRH* nu a ridicat probleme, rămânând valabilă până azi. Datele stabilite de editori au fost acceptate şi folosite în istoriografie ca atare. Problemele legate de cronologia documentelor nu sunt evidente, motiv pentru care a lipsit oarecum şi stringența rezolvării lor. Ele trebuie mai întâi depistate şi formulate ca atare, căci abia după identificarea unei situații ca fiind problematică se impune şi necesitatea soluționării ei, se pot căuta modalități şi strategii de rezolvare.

În rândurile de mai jos voi arăta (1.) care sunt problemele pe care le ridică cronologia de azi a documentelor date de Vlad vv. Înecatul şi voi da (2.) o soluție de rezolvare a lor. Rezultatul va fi o altă cronologie decât cea actuală, una pe care o voi prezenta cititorului din convingerea că este mai apropiată de cea reală, care a fost aievea şi a cărei corectă şi completă găsire rămâne un ideal. Unele dintre problemele abordate aici pot fi întâlnite şi la cronologiile documentelor altor domni, astfel că ele sunt relevante şi dincolo de acest studiu de caz.

---

[*] Humboldt-Universität din Berlin.

[1] *DIR, seria B. Țara Românească, veacul XVI,* vol. II (1526-1550), comitetul de redacție Ion Ionaşcu et al., redactor resp. Mihail Roller, Bucureşti, 1951, doc. nr. 79-115, mai puțin doc. nr. 86, în total 36 de documente.

[2] *DRH, seria B,* vol. III (1526-1535), întocmit de Damaschin Mioc et al., Bucureşti, 1975, doc. nr. 92-136, mai puțin nr. 97 (dat de j. Barbul (II) Craiovescul m. ban) şi nr. 131, al cărui emitent poate fi şi Vlad Vintilă vv., în total 42 de documente.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 13–33

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Indispensabile cercetării de față sunt câteva precizări de început, care îi arată totodată şi limitele: 1. Metoda folosită este cea a criticii istorice. În planul criticii diplomatice, studiul nu adaugă nimic la cele spuse până azi; 2. Mă voi ocupa numai de documentele zise interne ale acestui domn. Datarea documentelor considerate externe, multe fără dată sau doar parțial datate, este dependentă în bună parte de datarea celor interne. Aşadar, se impune oricum, ca prioritară, abordarea mai întâi a celor interne; 3. Editorul, punând prin munca sa documentul sub ochii cititorului, deschide calea, este începător de drum. Stabilirea cu mai mare exactitate a datei unui document este datoria şi privilegiul celor veniți mai târziu pe acest drum. Acestora le revine sarcina de a şti referitor la critica (istorică a) documentului cel puțin tot atât cât a putut şti şi editorul în momentul efectuării acelei critici. Cât a ştiut editorul, se poate numai presupune, dar pregătirea şi experiența acumulată pe tărâmul criticii diplomatice arată nivelul înalt al acelor cunoştințe. Că acest nivel este legat de o pregătire specială, de o experiență şi de aptitudini strict personale, deci imposibil de atins, cu tot avantajul adus de sporul de informații acumulat în perioada scursă de la editare până azi, se înțelege de la sine.

Informații legate de domnia lui Vlad vv. Înecatul pot fi găsite în multe lucrări cu o tematică mai largă. Studiile speciale ce şi-au propus să abordeze evenimente şi aspecte ale acestei scurte domnii au fost însă puține[3]. Din fericire, numărul documentelor păstrate din domnia lui a crescut continuu, lărgindu-se astfel baza documentară. Pe lângă cele 42 de documente editate în colecția *DRH*, între timp au mai fost depistate şi publicate încă şase[4].

Cele 42 de documente şi-au găsit locul în *DRH* după criteriul cronologic. Deşi 38 dintre ele au văleatul în dată, doar 34 au şi fost datate după văleat. La opt documente (patru cu văleat, patru fără văleat) datarea s-a făcut după alte criterii şi anume: „după marele logofăt" a fost datat – unul, „după divan" – trei, „după domn şi văleatul probabil" – unul, „după domn, sfat şi locul de emitere" – unul, „după domn şi marii dregători" – unul şi „din domnia lui Vlad Înecatul" – un document[5]. Rezultatul de ansamblu este cronologia actuală[6]. Ca oricare altă cronologie ea este *un construct*, având la bază criteriile de datare cu care editorii au operat.

[3] La Iaşi a apărut cel mai valoros dintre studiile legate de acest domn. El a ieşit acum aproape şapte decenii din pana lui Dumitru Ciurea, *Domnia lui Vlad Vodă Înecatul (Iunie 1530 – Octombrie 1532),* în *CI*, anul XVII, Iaşi, 1943, p. 252-265; studiul a fost precedat de un scurt articol al lui Ilie Minea, *Sfetnicii lui Vlad Vodă Înecatul (1530-1532),* în *CI*, anul XIII-XVI, nr. 1-2, 1940, p. 714-715; Ion Donat, *Cu privire la domnia lui Vlad Înecatul*, în *SMIM*, vol. IX, 1978, p. 117-123; în anii din urmă, ca parte a unei ample lucrări, Constantin Rezachevici a abordat şi această domnie (*Cronologia critică a domnilor din Țara Românească şi Moldova ante 1324-1881, sec. XIV-XVI*, vol. I (= Enciclopedia domnilor români, I), Bucureşti, 2001, p. 183-185).

[4] Vezi: 1. Nicolae Chipurici, *Documente inedite din sec. al XVI-lea la F.A.S. Mehedinți*, în *RA*, vol. XLII, 1980, doc. nr. 1, p. 67, o trad. din 9 aprilie 1746 a unui doc. datat 13 septembrie 7039/1530; 2. Petronel Zahariuc, *O biserică veche din Bucureşti şi neamul Doamnei Anca*, în *Vocația istoriei. Prinos profesorului Şerban Papacostea*, vol. îngrijit de O. Cristea, Gh. Lazăr, Brăila, 2008, p. 697-701, orig. şi trad., doc. cu data 6 martie 7040 (mențiune în *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 122, p. 196); 3. Pavel M. Florea, *Noi documente munteneşti din secolul al XVI-lea,* în „Hrisovul", vol. XIV, Bucureşti, 2008 (anul de pe copertă, dar vol. a apărut în primăvara anului 2009), doc. nr. 2, p. 252-253, orig. şi trad., doc. datat 27 iunie 7040/1532; 4.-5. Doc. publicate de D. Nastase, F. Marinescu, *Les actes roumains de Simopetra (Mont Athos). Catalogue sommaire*, Athenes, 1987, doc. nr. 15 (datat 21 mai 1531) şi nr. 17 (datat 17 aprilie 1532), p. 17; 6. Boško I. Bojović, *Chilandar et les pays roumains (XVe-XVIIe siècles) – Les actes des princes roumains des archives de Chilandar (Mont-Athos)*, Paris, 2010, doc. nr. 17, p. 176-180. Domnia sa făcuse cunoscută anterior existența actului în *Chilandar et les pays roumains*, în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel la 80 de ani*, îngrijit de I. Cândea, P. Cernovodeanu şi Gh. Lazăr, Brăila, 2003, p. 144.

[5] Vezi *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 94, nr. 98, nr. 134, nr. 136, nr. 111, nr. 99, nr. 100 şi nr. 103.

[6] Prin alcătuirea *cronologiei documentelor unui domn* înțeleg operația de ordonare a lor după criteriul scurgerii timpului, din trecut spre prezent. Această înşiruire vrea să reconstituie azi succesiunea în care doc. au

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Împrejurările în care Vlad vv. – numit în timpul vieții „cel Tânăr”, iar după moarte „Înecatul” – a ajuns domn al Țării Rumâneşti sunt redate sumar în cronica țării: „Moise-voievod… a rămas în scaun un an şi jumătate. Apoi l-a omorât pe vornicul Neagu şi pe postelnicul Drăgan şi pe alți boieri. Unii din ei au fugit şi s-au dus la sultan şi au uneltit ca să-l scoată din scaun… şi au adus domnia lui Vlad-voievod. Prinzând de veste, a fugit Moise-voievod în Țara Ungurească”[7]. Domnia lui se încadrează între post 22 mai 7038/1530, ultimul document cunoscut azi[8] dat de Moisi vv. înaintea „fugii” în Ardeal, şi ante 8 octombrie 1532, data la care ajungea la Braşov ştirea că Vlad vv. murise[9]. Se ştie că el a fost fiul altui Vlad vv. cel Tânăr (Vlăduț vv., domn 1510-1512) şi al doamnei Anca. A avut o soră, Dragosina, şi se presupune că ar fi avut şi un frate, Dragomir Călugărul, ajuns şi acesta domn al Țării Rumâneşti[10]. Soția lui Vlad vv. Înecatul a fost doamna Ana[11].

1. Problemele legate de cronologia actuală a documentelor lui Vlad vv. Înecatul sunt multe şi, cum se va vedea, deloc simple.

1.1. Una dintre problemele majore este alternanța dregătorilor[12] în sfatul domnesc. Deşi s-au acceptat alternanțe pentru o serie de documente, editorii afirmă, totuşi, că dregătorii titulari la datele respective ar fi de fapt alții decât cei care apar în documente. Astfel, în documentul datat 5 noiembrie 7040/1531[13], în sfat apar „jupan Drăghici mare vornic şi jupan Şerban fost vornic”, dar editorii constată că: „În acest timp în alte documente j. Drăghici apare ca fost mare vornic, iar j. Şerban ca m. vornic”[14]. Într-un

fost emise odinioară de cancelaria domnească în acel timp. O cronologie rămâne prin chiar natura ei deschisă, ea se completează „organic” cu fiecare nou doc. ori informație şi se verifică în mod continuu prin acestea. Cronologia reală va rămâne pentru totdeauna incompletă, căci nu toate doc. date atunci s-au păstrat şi nu la toate doc. ajunse până la noi de la acel domn se va putea stabili cu absolută certitudine data.

[7] Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Româneşti (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în *SRdI*, tomul 23, nr. 4, 1970, p. 685.

[8] *DRH*, vol. III, doc. nr. 91, p. 145-147.

[9] *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, Bd. II, Kronstadt, 1889, p. 273, rândurile 22-27.

[10] Vezi *Istoria Românilor,* vol. IV, Bucureşti, 2001, p. 422, unde se afirmă că „Vlad (al V-lea) Înecatul” a fost frate cu „Radu (Dragomir) Călugărul”. În Planşa „Genealogia Basarabilor”, ataşată volumului, domnul este însă dat ca „Vlad VII Înecatul”, iar un voevod cu numele „Radu Călugărul” nu apare nicăieri. Vezi în acest sens C. Rezachevici*, Cronologia critică a domnilor…,* vol. I, Planşa I[4]. Basarabii (4): Ramura Drăculeştilor de la Vlad Călugărul, Mircea Ciobanul şi Vlad cel Tânăr.

[11] În aceeaşi *Istoria Românilor,* vol. IV, p. 421, se afirmă că Vlad vv. Înecatul ar fi fost căsătorit de două ori. În „Fig. 85” a fost reprodus fotografic un sigiliu „reprezentând bustul lui Vlad Înecatul şi al soției sale, aplicat pe o scrisoare din 18 iul. 1530 adresată braşovenilor” (în „Lista ilustrațiilor”, p. 825, se arată că reproducerea s-ar fi făcut după lucrarea lui Dan Cernovodeanu, *L'évolution des armoiries des pays Roumains depuis leur apparition jusqu'à nos jours (13e-20e siècles)*, II, Paris, 1997). Tot la p. 421 mai aflăm însă şi că: „În septembrie 1532, Vlad voievod, care încă din anul anterior se căsătorise cu Ana*,* o fiică a lui Petru Rareş, s-a înecat în Dâmbovița”. Domnul are la dispoziție o matriță (matrice) sigilară în care este reprezentat alături de soția pe care ar fi avut-o ante 18 iulie 1530, iar în anul 1531 se căsătoreşte cu Ana. Un doc. dat la 18 iulie *1530* către braşoveni nu am aflat încă.

[12] Prin alternanță înțeleg: 1. *suplinirea* pentru scurt timp a titularului de către un alt dregător, care îi este subordonat (dregător al 2-lea) sau de către unul care a fost cândva dregător titular în această dregătorie (fost dregător). Fostul dregător – mai ales în cazul celor ce sunt numiți jupani în sfatul domnesc – poate apărea în sfat şi independent de dregătorul titular; 2. *apariția simultană* în acte a doi dregători (când unul, când altul) ce par a fi titulari de rang egal în aceeaşi dregătorie (de pildă, pentru stolnic în Țara Rumânească în sec. al 16-lea, spre sfârşitul domniei lui Alexandru vv. Mircea ori în cea a lui Alexandru vv. cel Rău, pentru spătar în vremea lui Ştefan vv. Surdul, pentru vistier la începutul domniei lui Petru vv. Cercel sau a lui Mihail vv. Viteazul). Alternanțele în sfat sunt, cel puțin pentru acest secol, doc. o arată cu prisosință, o realitate în modul de funcționare a acestei instituții.

[13] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 119, p. 192-193.

[14] *DRH, B,* vol. III, p. 193, nota 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

alt document, datat 14 iulie 7040/1532[15], apar în sfat „Radul comis i Vintilă stolnic", dar se remarcă şi aici că „în acest timp mare comis era Staico Şintescul" şi „mare stolnic, Staico al lui Pîrvan"[16]. Nici nu-i de mirare că documentele date la 5 noiembrie 1531 şi 14 iulie 1532 ridică probleme. Ele se află într-o situaţie specială în cadrul cronologiei documentelor lui Vlad vv. Înecatul, situaţie care a atras atenţia, dar nu a fost cercetată mai îndeaproape. Specificitatea ei constă în aceea că din ambele zile s-au păstrat şi alte documente, în care sfatul domnesc este însă unul diferit. Avem aici, pentru fiecare zi în parte, cazul unei *alternanţe în dregătorii în aceeaşi zi*.

Şi în alte cazuri între data din act şi componenţa sfatului domnesc există inadvertenţe. La documentele date la 28 mai 7040/1532[17] şi 14 iulie 7040/1532[18], editorii afirmă pentru fiecare document în parte că: „După sfat, pare a fi din 1531". Care este valoarea de adevăr a unor asemenea afirmaţii într-un volum din *DRH*? Care au fost argumentele care au dus la concluzia că documentele trebuie datate după văleatul lor din anul 1532 şi nu din 1531, cum „par a fi"? De ce doar „par a fi", fără să fie? Dacă s-au ivit îndoieli, îndoieli ce au trebuit să fie exprimate prin note, de ce ele nu sunt arătate cititorului, fie şi sumar, aşa cum s-a procedat spre exemplu în seria A a colecţiei, căci nu este locul într-o colecţie de documente de a le arăta mai în amănunt. Asemenea informaţii „suplimentare" slujesc atât documentului, cât şi colecţiei, ele sunt orientative pentru cititor. Acesta ar putea beneficia de experienţa acumulată de editori şi ar putea fi atenţionat asupra unora dintre multiplele probleme pe care le ridică documentele.

Dacă pentru documentele de mai sus trebuie acceptate notele puse, ceea ce s-a şi făcut, alta este situaţia în cazul actului dat la 18 aprilie 7039/1531[19]. Prin el domnul întăreşte „cinstitului vlastelin şi primului sfetnic… *jupan Drăghici mare vornic*" mai multe sate. Primul dintre martorii din sfatul actului este chiar beneficiarul, j. Drăghici Vintilescul m. vornic. Editorii acceptă şi aici data, dar nu sunt de acord cu componenţa sfatului domnesc şi afirmă categoric: „În acest timp *mare vornic era Şerban*"[20]. Oare nu a ştiut Vlad vv. Înecatul cine era atunci m. vornic şi prim sfetnic şi au ştiut peste sute de ani mai bine editorii? Editorii au ştiut cine era m. vornic din alte documente, unele datate în parte chiar de ei, numai că rezultatul (i.e. cronologia) nu corespunde întru totul cu conţinutul actelor şi nu se verifică, de unde apare necesitatea unor asemenea note „explicative". Dar notele, în loc să limpezească o situaţie nu tocmai clară, o lasă tot ca mai înainte, iar pe cititor, cu nedumeriri.

Documentele cu datări problematice sunt cele cu nr. 112, nr. 119, nr. 123, nr. 126 şi nr. 127. Unele dintre datări nu se verifică nici prin ştirile din alte izvoare. Iată cum:

1.2. În timpul domniei lui Vlad vv. Înecatul s-au petrecut evenimente care au lăsat urme documentare ce sunt de folos şi pentru cercetarea de faţă. Unul dintre ele este ducerea la sultan în anul 1532 a ceea ce era considerat la Poartă „tributul necredincioşilor Ţării Rumâneşti". Relatările în legătură cu evenimentele întâmplate în timpul acestei deplasări sunt sumare, însă suficiente şi de aşa natură încât se poate urmări modul în care ele se încadrează în cronologia actuală a documentelor.

Ştiri ne dă cunoscuta scrisoare a lui Vlad Vintilă vv. adresată lui Stephan Bathory de Somlyó, datată „Fwresth, 22. die Junii A. D. 1533". Ea a fost publicată la noi în

[15] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 128, p. 203-204.
[16] *DRH, B,* vol. III, p. 204, nota 1.
[17] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 126, p. 200-202.
[18] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 127, p. 202-203.
[19] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 112, p. 177-179.
[20] *DRH, B,* vol. III, p. 178, nota 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

colecția de documente scoasă de Andrei (Endre) Veress[21]. Asupra ei s-au oprit mai în amănunt, între alții, D. Ciurea[22] și I. Ionașcu[23]. Se amintesc voievodului Transilvaniei incidentele petrecute cu aproape un an în urmă. Însărcinați cu ducerea tributului au fost jupanii Theodor din Drăgoești, *mare logofăt*, și Șerban din Izvorani, *vornic*, specificările dregătoriilor fiind pentru cercetarea de față de cea mai mare importanță. Urmărind itinerarul campaniei sultanale, reiese că, după ce pleacă la 26 aprilie din Istanbul, Süleyman este la 4 mai în Adrianopol (unde rămâne 12 zile), la 23 mai în Plovdiv, la 2 iunie în Sofia, soseşte la 11 iunie la Niš, la 25 iunie la Belgrad, trece apoi râul Sava și ține la 3 iulie 1532 divan[24]. Hotărârea luată, aceea de a duce tributul „per Hungariam", trebuie pusă în legătură cu mai multe circumstanțe, însă cea mai importantă dintre ele este locul în care se afla sultanul. Se știa bine în țară unde se afla el, dacă ajunsese la Sofia sau nu[25]. Campaniile lui Süleyman Kanunî spre Ungaria până la acea dată urmaseră itinerarul Istanbul-Adrianopol-Plovdiv-Sofia-Niš-Belgrad. Acestea erau puncte fixe pe drumul cel mai accesibil către ținta aleasă. Abia la Belgrad el se ramifică în funcție de scopul precizat al fiecărei campanii. Domnul și boierii știau acest lucru și, anticipând timpul necesar pentru parcurgerea distanței dintre boieri și sultan, dar și viteza de deplasare a sultanului, au ales drumul prin Țara Ardealului și prin Banat. Acest fapt arată că predarea tributului s-a făcut cu siguranță la nord de Niš, căci altfel trecerea s-ar fi putut face direct peste hotarul Țării Rumânești, prin locuri cu atât mai sigure cu cât este vorba de trimiterea tributului către sultan, și nu era necesară alegerea drumului (mai nesigur cum se vede) prin Ardeal. Actul de predare a tributului s-a făcut la o dată necunoscută încă, după itinerarul sultanal post 12 iunie 1532. Din scrisoarea lui Vlad vv. Vintilă și din afirmațiile lui Gritti, cum că „Tudor logofăt… totdeauna venea cu banii haraciului… și-i preda la Poarta Fericirii"[26], crezusem inițial că el împreună cu j. Șerban au dus tributul la sultan. Din documentul publicat recent de Pavel M. Florea, dat la 27 iunie 7040/1532, în care j. Theodor apare ca martor[27], reiese că el era în acest timp în țară; la

[21] *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia, vol. primum 1468-1540* (= Fontes Rerum Transilvanicarum, IV; = Aktàk és levelek Erdély- és Magyarország Moldovával és Havasalföldével való viszonyához, első kötet (1468-1540), Kolozsvár/Budapest, 1914, No. 196, p. 235-236. Redau pasajul care interesează aici: „dum et quando potentissimus Caesar Turcorum Austriam invaserat preadecessor, videlicet Wlad waiwoda Transalpinensis, tributum regni nostri Transalpinensis ipsi Caesari Turcorum medio nonnullorum bojaronum nostrorum, videlicet *Theodoro Supremo Logoffetho et Serban udvornicis per Hungariam mittere decreverat*, cum vero ad civitatem regiae Karansebes pervenissent, tunc ipsi civitatenses ab eis mille florenos acceperant sub eo colore, quod ipsos comitare velint, quo usque cum tributo illo ad Caesarem pervenire possint…".

[22] *Domnia lui Vlad Vodă Înecatul…,* p. 263-264.

[23] *Biserici, chipuri și documente din Olt,* vol. I, Craiova, 1934, p. 157.

[24] Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches* (= Veröffentlichungen der Hammer – Purgstall – Gesellschaft, hrsg. v. Franz Sauer, Reihe A, Werke I), Einleitung und Bibliografie Dr. Herbert W. Duda, Bd. 3, Graz, 1963 (reprint), p. 665-666.

[25] Vezi pe lângă cunoscuta scrisoare a lui Neacșul din Câmpulung, din care reiese cum circulau asemenea știri, și scrisoarea lui Staico logofăt către brașoveni: „dau știre domniei voastre că acum Duminecă ni-a sosit omul dela Nicopole și ne spune că… marele împărat a plecat și s'a apropiat de Sofia, iar bașalarii au plecat înainte cu oștile, pe Dunăre în sus, spre Smedorova." (I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI, 1413-1508,* vol. I, București, 1905, doc. CCXLIV, p. 299-300.)

[26] Aurel Decei, *Aloisio Gritti în slujba sultanului Soliman Kanunî, după unele documente turcești inedite (1533-1534)*, în *SMIM*, vol. VII, 1974, p. 153.

[27] O scurtă și cuprinzătoare definiție a noțiunii de „martor" la O. Sachelarie și N. Stoicescu (coord.), *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, București, 1988, p. 283: „sinonim *văditor* (subl. autorilor – nota mea, D.M.). Persoană care asistă la un fapt și îl atestă". Un doc. are sfat domnesc nu pentru a fi mai credibil, o dovadă în plus a celor scrise. Martorii apar din felurite motive, uneori legate doar de natura actului și mai puțin de persoană sau dregătorie. Ei apar însă întotdeauna pentru că aveau o legătură specifică cu acel act și pentru că

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fel la 14 şi la 21 iulie 1532[28] şi în documentele următoare. Dacă tributul s-a înmânat post 12 iunie şi dacă j. Theodor se afla la 27 iunie în Bucureşti, atunci nu el a putut duce tributul la sultan împreună cu j. Şerban. După incidentele descrise în scrisoare, j. Theodor trebuie să se fi despărţit de j. Şerban şi să fi revenit în ţară. Această perioadă se încadrează în cronologia documentelor, căci între 28 mai şi (acum) 27 iunie 1532 nu avem documente cu sfat domnesc. Numai că, în documentele date la 28 mai şi 14 iulie 1532 j. Theodor apare ca *fost mare logofăt*, ceea ce nu corespunde cu conţinutul scrisorii lui Vlad Vintilă vv., în care se afirmă clar că j. Theodor/Tudor a dus tributul în calitate de *mare logofăt* (Supremo Logoffetho). Tot în aceste documente j. Şerban apare ca *mare vornic*, în timp ce în scrisoare el este numit simplu *vornic* (udvornicis). Este puţin probabil ca marele logofăt să fie numit explicit astfel în scrisoare, iar marele vornic să fie numit doar vornic. Aceste două documente ce încadrează data din scrisoare sunt şi cele ce „par a fi din anul 1531", dar au fost datate din 1532. Documentele date la 23 aprilie, 2 mai, şi acum cel de la 27 iunie 1532 îl arată pe j. Theodor ca m. logofăt, ceea ce corespunde cu conţinutul scrisorii. Un indiciu că j. Şerban este cel care a dus tributul este faptul că reapare printre martorii din sfat, deci se afla din nou în ţară, abia la 16 august 1532[29].

Jupan Hamza ban, alt boier numit în scrisoare, apare în sfat la 27 iunie, la 14 iulie, apoi şi la 16 august şi 18 septembrie 1532, deci el nu l-a însoţit pe Aloisio Gritti până la Buda, unde acesta soseşte la 6 sau 7 iulie 1532[30], şi nu a luat parte la asediul cetăţii Gran (început în august şi încheiat în ultima decadă a lui septembrie cu insuccesul asediatorilor).

1.3. Pentru rezolvarea problemelor arătate mai sus, este indispensabil a privi mai îndeaproape alternanţele din sfatul domnesc. Care sunt boierii care alternează şi în care dregătorii? Ei sunt următorii:

– în dregătoria de *mare vornic*: j. Şerban apare la data de 15 şi 25 iunie, 6 iulie, 13 septembrie, 4 octombrie, 15, 16 şi 27 noiembrie 1530, la 9, 20, 22 şi 27 ianuarie, 10 iulie, 24 octombrie, 5 noiembrie, 17 decembrie 1531, precum şi la …martie, 28 mai şi 14 iulie 1532[31]; el alternează în dregătorie cu j. Drăghici, care apare la 18 aprilie, 5 noiembrie 1531, dar şi la 23 aprilie, 2 mai, 14, 21 şi 24 iulie, 16 august, 1 şi 18 septembrie 1532[32];

---

porunca s-a dat *în prezenţa lor*. Nu putea fi trecut drept martor cineva care nu se afla la faţa locului, cu atât mai puţin dacă nu se afla în ţară şi despre care nici nu se putea şti dacă mai era în viaţă sau nu în acel moment. Un boier este scris ca martor nu pentru că are o dregătorie oarecare şi, fiindcă sunt trecuţi ceilalţi boieri din sfat, atunci este dat şi el, ci este scris în act pentru că a fost prezent cu domnul şi cu beneficiarul actului (cu toţii, faţă în faţă) atunci când s-a ţinut judecata/s-a dat porunca, hrisovul, cartea, uricul etc., deci a avut calitatea de *martor al deciziei* în sensul definiţiei de mai sus. Acest lucru este valabil la modul general, dar excepţii vor fi fost şi aici…

[28] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 128 şi nr. 129.

[29] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 132 şi nr. 133.

[30] Vezi Francesco della Valle da Padoa, *Una breve narracione della grandezza, virtu, valore, et della infelice morte dell' Illustrissimo Signor Conte Alouise Gritti…,* publicată de Iván Nagy, *Gritti Alajost illetö eredeti emlékiratok*, în „Magyar Törteténelmi Tár", Pesten, MDCCCLVII, p. 29 (cu o trad. parţială, dar mai corectă, în *Călători străini prin ţările române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, Bucureşti, 1968, p. 321-340); Dr. Heinrich Kretschmayr, *Ludovico Gritti. Eine Monographie*, în „Archiv für österreichische Geschichte", 36-er Band. Erste Hälfte, Wien 1896, p. 42; Gizella Nemeth Papo, Adriano Papo, *Ludovico Gritti un principe-mercante del rinascimento tra Venezia, i turchi e la corona d'Ungheria*, Venezia, 2002, p. 178.

[31] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 92, nr. 95, nr. 96, în cel publicat de N. Chipurici, nr. 101, nr. 104-108, nr. 98, nr. 109, nr. 110, nr. 115, nr. 117, nr. 118, nr. 121, nr. 126 şi nr. 127; el este şi fost m. vornic în doc. nr. 119 şi nr. 132-136.

[32] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 112, nr. 119, nr. 123, nr. 124 şi nr. 128-136; el este şi fost m. vornic în doc. nr. 92, nr. 96, în cel publicat de N. Chipurici, nr. 101, nr. 104-110, nr. 115, nr. 117, nr. 118, nr. 120, nr. 121, nr. 126 şi nr. 127.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

– în dregătoria de *mare logofăt*: j. Vâlsan/Vâlcsan apare la 15, 23, 25 iunie, 6 iulie, 13 septembrie, 4 şi 25 octombrie, 15, 16 şi 27 noiembrie 1530, la 9, 20, 22 şi 27 ianuarie, 18 aprilie, 10 iulie, 24 octombrie, 5 noiembrie şi 17 decembrie 1531, precum şi la …martie, 28 mai, 14 iulie 1532[33]; el alternează cu j. Theodor, care apare la 23 aprilie, 2 mai, 14, 21 şi 24 iulie, 16 august, 1 şi 18 septembrie 1532[34];

– în dregătoria de *mare comis*: Danciul al lui Bogdan apare la 15 şi 25 iunie, 6 iulie, 13 septembrie, 4 octombrie, 15, 16 şi 27 noiembrie 1530, la 9, 20, 22 şi 27 ianuarie, 18 aprilie, 10 iulie, 24 octombrie, 5 noiembrie şi 17 decembrie 1531, precum şi la …martie, 28 mai şi 14 iulie 1532[35]; el alternează cu Staico Şintescul, care apare la 23 aprilie, 2 mai, 21 şi 24 iulie, 16 august, 1 şi 18 septembrie 1532[36];

– în dregătoria de *mare postelnic*: j. Staico Şintescul apare la data de 15, 25 iunie, 6 iulie, 13 septembrie, 4 octombrie, 15, 16 şi 27 noiembrie 1530, la 9, 20, 22, 27 ianuarie, 18 aprilie, 10 iulie, 24 octombrie, 5 noiembrie, 17 decembrie 1531, precum şi la …martie, 28 mai şi 14 iulie 1532[37]; el alternează cu j. Radul Paşadiia, care apare la 23 aprilie, 14, 21 şi 24 iulie, 16 august, 1 şi 18 septembrie 1532[38].

La alternanţele de mai sus se adaugă cele de genul m. vornic/fost m. vornic şi m. logofăt/fost m. logofăt. Astfel, j. Drăghici este când fost m. vornic, când m. vornic şi alternează cu j. Şerban; j. Theodor este când m. logofăt, când fost m. logofăt şi alternează cu j. Vâl(c)san. Staico Şintescul nu numai că alternează cu alţi dregători, ci schimbă şi dregătoriile: el este m. comis în documentele cu nr. 123 şi nr. 124, în locul lui Danciul, este însă din nou m. postelnic, cum fusese şi anterior, în documentele cu nr. 126 şi nr. 127, pentru a rămâne după 14 iulie 1532 şi până la sfârşitul domniei, m. comis. *În total*, fără a lua în considerare documentul datat în colecţie ca fiind de la 20 <august> 1530[39], în perioada aprilie 1531 – iulie 1532, *sunt şapte moduri de a alterna*. Cine poate acum să mai înţeleagă felul în care domnul şi-a apropiat fidelii dregători şi care să fi fost motivele unui asemenea haos în sfatul domnesc?

2. Clarificarea cronologiei o voi face prin eliminarea alternanţelor, mai întâi a celor „din aceeaşi zi" şi apoi a celor rămase. Se observă că alternanţele încep cu documentul dat la 18 aprilie 7039/1531 (nr. 112), iau amploare, ating un maxim la 28 mai şi 14 iulie 7040/1532 (nr. 126 şi nr. 127, ce „par a fi din 1531"), pentru a dispărea apoi imediat şi definitiv.

2.1. *Alternanţa de la 14 iulie 1532*. Din această zi sunt documentele cu nr. 127[40] şi nr. 128. Deşi ar fi din aceeaşi zi, sfaturile domneşti sunt foarte diferite. Am arătat în altă

[33] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 92-96, în cel publicat de N. Chipurici, nr. 98, nr. 100-106, nr. 108, nr. 98, nr. 109, nr. 110, nr. 112, nr. 115, nr. 117, nr. 118, nr. 120, nr. 121, nr. 126 şi nr. 127; el este şi fost m. logofăt în doc. nr. 119, nr. 123 şi nr. 132-136.

[34] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 123, nr. 124, nr. 128-130, nr. 132-136; el este şi fost m. logofăt în doc. nr. 92, nr. 96, în cel publicat de N. Chipurici, nr. 101, nr. 104-110, nr. 115, nr. 117, nr. 118-121, nr. 126 şi nr. 127.

[35] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 92, nr. 95, nr. 96, în cel publicat de N. Chipurici, doc. nr. 101, nr. 104-108, nr. 98, nr. 109, nr. 110, nr. 112, nr. 115, nr. 117-121, nr. 126 şi nr. 127.

[36] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 123, nr. 124, nr. 129, nr. 130 şi nr. 132-136.

[37] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 92, nr. 95, nr. 96, în cel publicat de N. Chipurici, nr. 100, nr. 101, nr. 104-108, nr. 98, nr. 109, nr. 110, nr. 112, nr. 115, nr. 117-121, nr. 126 şi nr. 127.

[38] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 123, nr. 128-130 şi nr. 132-136.

[39] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 98, p. 156-157. Pentru datarea acestui doc. vezi Daniel Mirea, *Despre vechimea mănăstirii Sadova „de lângă apa Jâiului*, în „Hrisovul", vol. XIV (2008), Bucureşti, 2009, p. 238-250; data lui reală este 20 ianuarie <1531>.

[40] Acest doc. a fost editat în *DRH* doar în trad., pentru că „originalul slav de la Biblioteca Academiei nu a putut fi găsit". Între timp, orig. slav (35 x 20 cm, pecetea timbrată) a fost „achiziţionat"(!) alături de alte doc., în total „şase din sec. al XVI-lea", de către DGAS (cf. Silvia Vătafu-Găitan, *Achiziţii noi. Direcţia*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

parte[41] că documentele datate din aceeaşi zi, dar având sfaturi domneşti diferite, nu pot fi acceptate ca fiind date în aceeaşi zi a anului, căci pentru o zi oarecare nu pot fi acceptate alternanţe multiple. Chiar dacă mai mulţi boieri apar alternant în dregătorii, totuşi ei nu pot alterna şi în aceeaşi zi. O asemenea alternanţă nu are nici un sens. Documentul nr. 127 nu doar „pare a fi din anul 1531", ci chiar este, căci din anul 1532 este cel cu nr. 128.

Documentele nr. 126 (28 mai) şi 127 (14 iulie) au acelaşi sfat domnesc şi deci între ele există o legătură certă. Ele au fost datate după văleat ca fiind din 1532. Împotriva datării lor din anul 1532 se ridică: 1. faptul că alternanţe din aceeaşi zi pentru documentele nr. 127 şi nr. 128 din 14 iulie 1532 nu pot fi acceptate şi 2. faptul că informaţiile din scrisoarea lui Vlad vv. Vintilă din anul 1533 îi arată pe j. Theodor şi j. Şerban în anul 1532 în alte dregătorii decât cele pe care ei le au în actuala cronologie. Documentul nr. 126 nu poate fi din anul 1532, data lui fiind legată, prin componenţa identică a sfatului domnesc, de cea a doc. nr. 127. Ambele documente nu doar „par a fi" din anul 1531, ci chiar sunt[42]. Posibilitatea ca ele să fie din anul 1530 este, prin apariţia în sfat a lui Drăghici m. spătar, exclusă (vezi Anexa II). Pentru că documentele date la 28 mai şi 14 iulie 7040 sunt din anul 1531, alternanţele se reduc acum la documentele cu nr. 112-123 şi perioada rămasă în discuţie este 18 aprilie 1531 – 23 aprilie 1532. Documentul dat la 18 aprilie (nr. 112) este cel în care apar pentru întâia oară alternanţe şi în care j. Drăghici apare ca „mare vornic" şi „prim sfetnic".

2.2. *Alternanţa de la* 5 *noiembrie 1531*. Rezolvarea problemelor pe care le ridică alternanţele rămase, acum mai reduse în amploarea lor, este legată de apariţia în dregătorii a lui j. Drăghici Vintilescul[43]. Ca şi la 14 iulie, avem şi la 5 noiembrie 7040/1531 două documente[44] cu sfaturi domneşti diferite. Văd în ele cheia rezolvării cronologiei documentelor cu nr. 112-123. Situaţia lor specială este una dublă: nu numai că ar fi fost date în aceeaşi zi, ci şi persoanele ce apar în ambele acte sunt aproape identice.

Deşi documentele ar fi date în aceeaşi zi a anului, 5 nov. 1531, este clar că beneficiarii actului, „j. Iarciul din Iarăslăveşti şi j. Iarciul din Mihăeşti", nu se puteau înfrăţi în „pâră" peste nişte proprietăţi asupra cărora existau dubii că aveau drepturi depline sau nu. Domnul a lămurit mai întâi, „după dreptate şi după legea lui Dumnezeu", cui aparţineau ocinile şi abia apoi s-a putut face înfrăţirea. Editorii numerotează documentele ca atare, după ordinea lor firească: mai întâi documentul nr. 118, de pâră şi

Arhivelor Centrale, în *RA*, anul LXVI, vol. LI, 1989, nr. 4, p. 393-394; aici se afirmă şi că: „documentul din 14 iulie 1532 emanat din cancelaria domnitorului Vlad Înecatul constituie… prima atestare documentară a localităţii Fieni"). Doc. se afla un an mai târziu în F.A.S. Judeţul Dâmboviţa (N. Bungrezeanu, D. Pârvan, *Achiziţii noi*, în *RA*, anul LXVII, vol. LII, 1990, p. 204-205) şi a putut fi publicat în lucrarea D. Pârvan, C. Condrea, N. Bungrezeanu, *Din tezaurul arhivistic dâmboviţean. Catalog de documente 1526-1848*, Bucureşti, 1993, sub nr. 2, p. 20, o fotocopie la p. 22. Fiind un catalog, doc. a putut fi dat doar în rezumat, însă cu data „1523 (7070) iulie 14"(!)…

[41] Daniel Mirea, *Domnul Ţării Rumâneşti în anul 1525 (I)*, în *AIIX*, vol. XLV, 2008, p. 36.

[42] Prima atestare a localităţii Fieni este, deocamdată, 14 iulie 7040/<1531>. Referitor la Fieni, vezi şi *Dicţionarul Toponimic al României. Muntenia,* vol. III (E-J), sub redacţia Nicolae Saramandu, Bucureşti, 2009, p. 44-45; *Bibliografia istorică a oraşelor din România* (= Contribuţii privind istoria oraşelor, vol. VI), ed. revăzută şi adăugită, coord. Vasile Ciobanu, Judit Pál, Anda-Lucia Spânu, Bucureşti, 2008, p. 237.

[43] Draghici/Drăghici Vintilescul a fost unul din cei mai de seamă boieri ai acestui domn, pe drept numit „primul sfetnic". Într-o scrisoare a lui către braşoveni, datată 3 iunie <1530>, afirmă: „iată cum ne a dat Dumnezeu, şi *am venit iarăşi* în Ţara-Românéscă cu voinţa dumnezeiască şi cu norocul domnului nostru Vlad voevod, şi s'a urcat în scaun în baştina lui" (Gr. G. Tocilescu, *534 Documente istorice slavo-române…,* no. 433, p. 434-435). El este deci unul dintre acei boieri despre care în cronică se spune că „au fugit şi s-au dus la sultan şi au uneltit ca să-l scoată din scaun pe Moise-voievod şi *au adus domnia* lui Vlad-voievod".

[44] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 118, p. 191-192 şi nr. 119, p. 192-193.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

întărire, şi apoi cel cu nr. 119, de înfrăţire. Avem aici cazul ceva mai rar, de înfrăţire între veri primari[45].

Data de 5 noiembrie 1531 cade într-o duminică. Acest fapt vine în sprijinul datării, căci este cunoscut faptul că înfrăţirile se făceau de obicei în biserică, după slujbă, de faţă cu martori, jurându-se cu mâna pe Sfânta Scriptură sau pe alte lucruri considerate sfinte, şi abia apoi ele erau consemnate printr-un act de cancelarie, ca să le fie acelora de folos „la nevoie". Data este o dovadă că documentul de înfrăţire ar fi putut fi scris chiar în ziua în care aceasta s-a făcut, într-o duminică. Ispravnicul actului este marele portar, ceea ce nu poate uimi. Fără a fi exclusiv una dintre atribuţiile lor, portarii apar ca ispravnici mai des decât alţi dregători în cazul înfrăţirilor şi hotărniciilor. Actul este scris de Giura logofăt[46], boier cu mare experienţă de cancelarie, căci el apare ca ispravnic în multe din documentele vremii. Pecetea este „timbrată", fiind cea zisă mijlocie, pe măsura naturii actului şi a cărei matrice era mai la îndemâna lui Giura *al doilea* logofăt.

Situaţia arătată de sfatul domnesc este aceea că, în această zi, j. Draghici/Drăghici Vintilescul ar fi „vornic" dar şi „mare vornic", iar j. Şerban din Izvorani, întâi „mare vornic" dar şi „fost vornic". Jupan Vâl(c)san este „mare logofăt" şi „fost logofăt", singur j. Tudor din Drăgoeşti fiind în ambele acte „fost mare logofăt". O asemenea situaţie este inacceptabilă. Se impune aici, ca şi în alte cazuri, necesitatea de a da un răspuns la o întrebare mai simplă: care este componenţa sfatului domnesc la 5 noiembrie 7040? Nu ştiau toţi aceşti mari dregători ce scriu subalternii lor? Nu ştiau cei ce au scris cine este mai marele cancelariei şi cine este marele vornic al ţării? Numai faptul că documentele au acelaşi văleat nu este, în opinia mea, un argument suficient pentru a accepta faptul că documentele (cu sfaturi domneşti atât de diferite) sunt date în acelaşi an. Din documentele păstrate de la începutul domniei lui Vlad vv. Înecatul, reiese clar că j. Drăghici Vintilescul este *fost m. vornic*, iar din ultimele documente de la acest domn reiese tot atât de clar că el este *mare vornic*. Tot astfel, j. Tudor este la începutul domniei lui Vlad vv. Înecatul *fost m. logofăt*, pentru a apărea în ultimele acte ca *mare logofăt*. Deci, cândva, în timpul domniei, ambii devin titulari în dregătorii. Se pune întrebarea care este acea dată la care j. Drăghici a ajuns mare vornic şi j. Tudor a ajuns mare logofăt? Răspunsul îl oferă chiar documentele de la 5 noiembrie 7040.

Data de 5 noiembrie cade în timpul domniei acestui Vlad vv. numai în anii 1530 şi 1531. Dacă documentele sunt date în ordinea lor firească şi corect numerotate, adică documentul de judecată (nr. 118) este anterior celui de înfrăţire (nr. 119), şi dacă ele nici nu pot fi date, după sfatul domnesc, din aceeaşi zi a anului, atunci doc. nr. 118 este din anul 1530, iar doc. nr. 119 este din anul 1531. Păstrând ziua şi luna din dată, fixarea anului după sfatul domnesc şi nu după văleat este, în opinia mea, calea viabilă pentru a rezolva aici problema acestei alternanţe din aceeaşi zi. Urmărind itinerarul domnesc, reiese că Vlad vv. s-a aflat la 5 noiembrie şi în anul 1530 în Bucureşti şi a putut da de acolo acest act. Înfrăţirea s-a făcut (s-a putut face?) abia la un an după ce proprietarul dobândise ocina prin judecată domnească.

[45] Vezi Gheorghe Cronţ, *Instituţii medievale româneşti. Înfrăţirea de moşie. Jurătorii*, Bucureşti, 1969, partea V.5. („Înfrăţirile între veri"), p. 58-59.

[46] Despre el, vezi N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova sec. XIV-XVII*, Bucureşti, 1971, p. 60; Ştefan Andreescu, *Boierii lui Radu vodă de la Afumaţi (Observaţii asupra pomelnicului mănăstirii Argeşului)*, în *Perspective medievale*, Bucureşti, 2002, p. 69 (studiu cu unele completări faţă de cel publicat iniţial în *GB*, anul XXVI, nr. 7-8, 1967, p. 800-829).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pe lângă o asemenea posibilitate de rezolvare a datărilor se ridică încă una. Este posibil ca pâra să se fi judecat anterior zilei de 5 noiembrie 1531, dar, fiind cunoscut faptul că beneficiarul voia să se înfrățească, scrierea documentului a fost întârziată şi ele s-au scris împreună la 5 noiembrie, unul cu sfatul domnesc anterior, din momentul când s-a rezolvat pâra, şi celălalt cu sfatul actual, de la 5 noiembrie 1531, din duminica în care s-a făcut înfrățirea. Fiind deja la curtea domnească, boierii mai degrabă puteau primi deodată două acte, decât să vină în fața domnului şi să le ceară la un interval de exact un an. Adică actul de pâră ar fi fost dat a. 5 noiembrie 1531, când se vede că se fac schimbările în sfat, şi a fost „alcătuit" atunci cu acel sfat, dar a fost scris de Oprea abia la 5 noiembrie, împreună cu cel de al doilea. Tot ceea ce se poate spune cu certitudine în legătură cu aceste două acte este că cel de pâră şi întărire este dat anterior celui de înfrățire şi că poruncile nu au fost date în aceeaşi zi a anului, ci au fost cel mult scrise în aceeaşi zi. Acest lucru reiese clar din componența sfatului domnesc şi este în conformitate cu practica juridică.

Am optat pentru prima variantă, soluția datării primului dintre acte din anul anterior, presupunând că Oprea gramatic a scris aici greşit văleatul. El a scris greşit şi actul de la 14 iulie 7040/1532, a cărui dată este de fapt 14 iulie <1531>. A scris „greşit" după criteriul general valabil presupus la editarea documentelor, acela că anul începe la 1 septembrie.

Indiferent care variantă se suprapune cu adevărul, perioada în care j. Drăghici devine titular mare vornic şi ia locul lui j. Şerban în această dregătorie este post 24 octombrie – ante 5 noiembrie 1531. Pentru că j. Drăghici devine abia acum m. vornic şi rămâne titular până la sfârşitul domniei, toate documentele în care el apare ca *mare vornic* şi sunt datate ante 24 octombrie – 5 noiembrie 1531 trebuie datate ulterior acestei perioade. Toate aceste documente sunt… doar unul singur, cel de la 18 aprilie 7039/1531 (nr. 112), cu care încep alternanțele din timpul acestui domn, în care el şi este numit „cinstitul vlastelin şi primul sfetnic", document datat după văleat din 1531. El trebuie însă datat după sfatul domnesc din anul 1532. Astfel datat, documentul nu introduce nici un fel de alternanțe de felul celor arătate mai sus. Toate documentele în care j. Drăghici apare ca *fost mare vornic* şi sunt datate ulterior perioadei 24 octombrie – 5 noiembrie 1531 trebuie datate acum anterior ei. Ele sunt, pe lângă cele cu nr. 126 şi 127, datate nou mai sus, două: doc. nr. 120, datat în prezent ca fiind de la 17 decembrie 1531, a cărui dată este acum 17 decembrie <1530>, şi doc. nr. 121, datat ca fiind din „mart" 1532, a cărui dată este acum martie <1531>.

Deşi prin noile datări alternanțele dispar aproape în întregime, nu toate problemele îşi găsesc o rezolvare. Una dintre ele persistă. Prezentă încă de la bun început, ea nu a putut atrage atenția în mod deosebit, datorită multitudinii alternanțelor ce apăreau în vechea cronologie. Problema ar putea rămâne de o parte şi acum, lăsată în nisipurile mişcătoare din deşertul informațiilor considerate fără vreo valoare, dar, prin singularitatea ei, mă obligă a o privi mai cu atenție. Situația este următoarea: în documentul de la 5 noiembrie 7040/1531, scris de Giura, apar jupanii Theodor „*fost mare* logofăt" şi „<Vîl>san *fost* logofăt", însă un mare logofăt nu este dat. În toate documentele lui Vlad vv. Înecatul, unul dintre cei doi este m. logofăt; acesta este singurul document fără un m. logofăt. Or, este greu de presupus că domnul avea la 5 noiembrie 1531 doi foşti mari logofeți, dar niciun mare logofăt. Trebuie presupus că unul dintre cei doi este marele logofăt şi că avem de a face cu o greşeală a celui ce a scris documentul (Giura). Care dintre cei doi este marele logofăt? Este cunoscut faptul că Giura şi j. Theodor s-au

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aflat în strânse relaţii personale[47]. Dacă exista cineva dintre cei care scriau acte ce putea şti dacă j. Theodor devenise mare sau era tot fost mare logofăt, acea persoană nu putea fi alta decât Giura logofăt, om al cancelariei domneşti. În cunoştinţa relaţiilor dintre cei doi, cred că trebuie să se dea crezare celor scrise de Giura şi considerată corectă informaţia din act, că la 5 noiembrie 1531 j. Theodor nu devenise încă mare logofăt, ci el este încă fost mare logofăt, aşa cum apare printre martori. Pot fi aduse ca argument relaţiile dintre cei doi boieri, pentru a face plauzibil că Giura logofăt nu a putut greşi tocmai când scria titlul lui j. Theodor, dar încrederea pe care o am în cele scrise de Giura nu este nemotivată. Motivul, străin de argumentaţie, este acela că sprijină noua datare a documentelor dată de mine. Adică la 24 octombrie 1531 mare logofăt este j. Vâl(c)san, iar prin datarea de acum a documentului de la 18 aprilie 7039/<1532> reiese că el este mare logofăt şi la această dată. Răspunsul la întrebarea cine a fost la 5 noiembrie 1531 m. logofăt se rezolvă de la sine: a fost j. Vâl(c)san. Sau Vlad vv. a avut în perioada noiembrie 1531 – a. 18 aprilie 1532 un m. logofăt necunoscut azi, sau dregătoria a fost un timp vacantă şi domnul a avut doi foşti mari logofeţi, sau Giura l-a pus greşit pe j. Vîlsan ca *fost* în loc de *mare* logofăt. O altă posibilitate nu văd.

2.3. Pentru că studiul încearcă să stabilească *o cronologie* a tuturor documentelor interne cunoscute azi de la Vlad vv. Înecatul, mă voi ocupa şi de datările altor documente.

2.3.1. *Documentul datat <1530 oct. – 1531 iulie>*[48]. Este vorba de un act dat din Bucureşti prin care domnul „întăreşte m-rii Codmeana vinăriciul de la Ocna şi din găleţile domneşti de la 200 de case" şi care a fost datat „după domn, sfat şi locul de emitere". El fusese datat în mai vechea colecţie *DIR* de la „<1530 iunie – 1532 septembrie>"[49], deci din întreaga domnie. Actul este rupt („lipsă 2/3"), iar din sfatul domnesc sunt lizibili doar „j. Vâlsan m. logofăt şi Staico Şintescul m. <postelnic>". Datarea din *DRH* acoperă numai perioada mai probabilă la care actul a putut fi dat şi este incompletă. Întru susţinerea acestei afirmaţii aduc actul de la 17 decembrie 7040/1531 (cum am arătat, el este de fapt din 1530), în care apar aceşti doi boieri în sfatul domnesc şi care este dat tot din Bucureşti. Deci documentul de mai sus ar fi putut fi, chiar după cronologia din *DRH*, şi de la 17 decembrie 1531 sau din jurul acestei date, iar pe baza argumentelor aduse acolo, nu se putea limita datarea ca fiind cel mai târziu din „1531 iulie". Pentru că s-au acceptat alternanţe multiple în sfatul domnesc, nici nu se putea da cu exactitate o lună anume când se încheie prezenţa unuia sau altuia dintre boieri în dregătorie. Ei ar fi putut să apară alternativ în întreaga domnie, iar documentele cu alternanţele respective ar fi putut fi rămase azi necunoscute. Dacă se acceptă alternanţe multiple, atunci datările după sfatul domnesc sunt incomplete şi lipsite de un temei suficient, căci nu se poate şti cu exactitate, pentru că nu toate documentele s-au păstrat, când încep sau încetează respectivele alternanţe.

Din intitulatio şi după boierii amintiţi în dregătorii, este clar că documentul este de la Vlad vv. Înecatul. După cei doi dregători el poate fi datat acum <1530 iunie – 1532 a. aprilie 23>. Ultimul document în care Staico Şintescul apare ca m. postelnic este

[47] Vezi Şt. Andreescu, *Semnificaţia politică a portretelor din naosul bisericii de la Stăneşti…,* în *Perspective medievale*, p. 75-98. Interesează aici doar faptul în sine, că j. Tudor apare zugrăvit în naosul bisericii ctitorite de Giura, dovadă a bunelor şi strânselor relaţii ce trebuie să fi existat între cei doi boieri. Despre ei se ştie că s-au refugiat împreună, în vara anului 1534, „cu toate rudele şi supuşii lor… în vestita ţară numită Haţeg…, acolo salvându-şi viaţa" (A. Decei, *Aloisio Gritti în slujba sultanului Soliman Kanunî…,* p. 153).

[48] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 100, p. 158-160.

[49] *DIR, seria B, veacul XVI,* vol. II, doc. nr. 79, p. 78-79.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cel de la 18 aprilie 7039/<1532>. La 23 aprilie 1532 el este deja m. comis. La fel j. Vâl(c)san este încă m. logofăt la 18 aprilie 7039/<1532>, iar la 23 aprilie 1532 apare ca fost m. logofăt (vezi Anexa II). După locul emiterii actului, acest interval poate fi însă restrâns. În iunie-iulie 1530 domnul s-a aflat în Târgovişte, în luna august el a fost preocupat de conflictul cu Moisi vv. şi nu a avut răgazul să dea asemenea acte, iar o deplasare la Bucureşti în acest timp nu este cunoscută. Înainte de 11 septembrie domnul se afla în Piteşti[50], trece post 13 septembrie[51] în Ţara Bârsei, intră în Ardeal, se află ante 19 septembrie lângă cetatea Făgăraşului[52], pentru a se întoarce la 24 septembrie pe la Rucăr[53], după care se deplasează la Bucureşti, de unde dă, la 4 octombrie 1530, actul pentru Fârtat pârcălab. Călugării de la m-rea Codmeana, aflând că domnul este în Bucureşti, se duc acolo, cer şi primesc documentul de faţă. Deplasarea Rucăr-Bucureşti a domnului, sosirea la m-re a ştirii că domnul se afla acum în Bucureşti şi deplasarea călugărilor la domn necesită un timp, astfel încât luna septembrie poate fi şi ea cu totul exclusă din datare. Din luna aprilie 1532 există ştiri suficiente că domnul s-a aflat nu la Bucureşti, ci la Târgovişte, în aşteptarea lui Aloisio Gritti. Acesta sosise aici ante 16 aprilie 1532[54]. Domnul se afla la Târgovişte încă înainte de 2 aprilie 1532[55], astfel că şi luna aprilie 1532 poate fi exclusă din datare. Actul a fost dat în intervalul *<1530 oct. – 1532 martie>*. O restrângere a acestui interval „după locul emiterii" (Bucureşti) este pe mai departe posibilă, căci în anul 1531 îl vedem pe domn în lunile ianuarie, martie şi (probabil) la 25 aprilie în Târgovişte, la 28 mai în Piteşti, la 24 octombrie din nou în Târgovişte etc.

2.3.2. Dintre documentele lui Vlad vv. Înecatul atrag atenţia şi cele cinci date mănăstirii Bistriţa[56]. Cronologia lor actuală poate fi, atât după elementele de cronologie, cât şi după sfatul domnesc (unde apare) considerată corectă. Pentru trei dintre ele (nr. 95, nr. 107 şi nr. 108), corectitudinea datei o consider mai presus de orice îndoială. Totuşi, datarea actuală a celor două rămase (nr. 93 şi nr. 103) este problematică. La nivelul compatibilităţii datelor lor cu ale altor documente ale vremii nu am găsit contradicţii. Problemele apar doar la nivelul interdependenţei cu celelalte trei, ce au data definitiv stabilită, în sensul că înşiruirea în timp a tuturor celor cinci documente stă, în opinia mea, în contradicţie cu autoritatea emitentului, adică pun sub semnul întrebării autoritatea judecătorească a domnului.

Primul document (nr. 93) este dat la 23 iunie 7038/1530, fără loc, fiind o poruncă: „satelor sfintei mănăstiri de la Bistriţa, anume: Şeoşul şi Băbeani şi Milostea şi Pîrîul şi Potelul cu balta şi Vodastra şi Gîndenii şi Vîltureştii şi Stroeştii şi Celeiul cu gârla şi Muşcelul şi Tismeana şi Grădiştea, ca să fie slobode şi în pace de toate slujbele şi dăjdiile". Documentul nu are sfat domnesc şi datarea lui se bazează pe văleat. După intitulatio, zi, lună şi ispravnic – Vâlsan, m. logofăt – documentul ar putea fi şi din anul 1531.

[50] *Quellen…,* II. Band, p. 204, rândurile 12-14: „feria secunda ante Matthei apostoli et evangelistae (= 19 septembrie) uni exploratori *ad Pytest* dum waiwoda cum Turcis erumpere voluit misso, et *diebus octo emanenti*".

[51] Nicolae Chipurici, *Documente inedite din sec. al XVI-lea…,* doc. nr. 1, p. 67, datat 13 septembrie 7039/1530; vezi şi D. Mirea, *Despre vechimea mănăstirii Sadova…,* p. 242, nota 15.

[52] *Quellen…,* II. Band, p. 203, rândurile 8-9 şi rândul 14: ante „feria secunda post crucis (= 19 septembrie)… Wlad waiwodam circa Fogaras castrametantem una cum Turcis".

[53] *Quellen…,* II. Band, p. 205, rândurile 19-20 şi rândul 13: „Sabbato post Matthei (= 24 septembrie)… Wlad waiwodam et Mehmet Beck in *Rwckor* existentes".

[54] H. Kretschmayr, *Ludovico Gritti…*, Anhang, doc. nr. 4, p. 90.

[55] *Quellen…,* II. Band, p. 258-259, rândurile 45-1: „feria tertia paschae (= 2 aprilie)… cum eodem Thoma David missus est usque *in Thergowystyam* ad magnificum dominum Wlad waywodam, Thomas Hwssyw". Cred că domnul s-a aflat în Târgovişte şi anterior şi a sărbătorit acolo Ziua de Paşti, care a căzut în acel an la 31 martie.

[56] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 93, nr. 95, nr. 103, nr. 107 şi nr. 108.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Anul 1532 poate fi exclus. Din act reiese că toate satele erau ale mănăstirii. Numai o proprietate, deoarece este impozitabilă, poate deveni „slobodă de dăjdii şi slujbe". Doar peste două zile, la 25 iunie 7038/1530 (doc. nr. 95), domnul întăreşte m-rii „ca să-i fie Celeiul jumătate, pentru că îi este veche şi dreaptă ocină". Documentul are şi sfat domnesc şi asupra corectitudinii datei lui, repet, nu pot exista dubii. Cum poate un sat fi scutit de dări şi după două zile întărit ca proprietate? Scutirea este un privilegiu, ea este ulterioară întăririi unei proprietăţi şi o presupune. Întărirea s-a făcut două zile mai târziu nu în urma unei judecăţi, ci la cerere. La fel stau lucrurile şi cu satul Grădiştea. La 29 octombrie <1530-1531>[57] (doc. nr. 103), al doilea document a cărui datare o consider problematică, domnul dă poruncă m-rii: „cu această carte a domniei mele să-şi stăpânească satul său anume Grădiştea…, după cum l-au ţinut mai înainte şi să-şi ia toată dajdia ce este din sat, pentru că l-am dat şi domnia mea… Şi voi, slugile jupanului Staico mare postelnic, să vă feriţi de acel sat… Iar cui i se va părea strâmb, iar *el să vină faţă înaintea domniei mele, să se pârască*; iar până atunci să stăpânească acest sat călugării". Avem şi aici problema că satul este întărit după ce, la 23 iunie, fusese privilegiat. Deşi domnul ar fi scutit şi întărit deja satul, el lasă deschisă posibilitatea de a fi pus sub semnul întrebării chiar dreptul de proprietate al mănăstirii asupra lui. Situaţia este similară şi în cazul satului Băbeani, amintit şi el în privilegiul de la 23 iunie. La 9 ianuarie 7039/1531 (doc. nr. 103), domnul dă mănăstirii „să-i fie jumătate din Băbeani, pentru că este veche şi dreaptă ocină a sfintei mănăstiri"[58]. Şi aici satul este scutit întâi, pentru a fi apoi, luni de zile mai târziu, întărit ca proprietate.

Mai verosimilă este scutirea satelor „de toate slujbele şi dăjdiile" printr-un act mai cuprinzător, dat după ce anumite proprietăţi sunt, fiecare în parte, acolo unde s-a impus şi era necesar, întărite. Actul de la 23 iunie a fost dat mănăstirii Bistriţa „să fie sfintei mănăstiri de întărire şi fraţilor de hrană, iar domniei mele şi *părintelui domniei mele* de veşnică pomenire". Trebuie ţinut cont aici de faptul că m-rea Bistriţa este ctitorie a boierilor Craioveşti. Prin implicarea ctitorilor fusese îndepărtat din domnie tatăl lui Vlad vv. Înecatul, iar domnul se afla acum în conflict cu Craioveştii. Asemenea lucruri nu pot fi uitate, desconsiderate sau trecute cu vederea, mai ales în contextul în care aducerea de la Poartă ca domn a lui Vlad vv. Înecatul (şi nu a altuia dintre pretendenţii aflaţi acolo) este un răspuns al boierimii la puterea adunată sub Moisi vv. de o ramură a Craioveştilor. Or, călugării mănăstirii nu puteau cere asemenea privilegii de la un domn abia sosit în ţară (trecuseră circa trei săptămâni din domnie), domn al cărui tată fusese ucis prin implicarea unora dintre ctitori[59]. Ei au venit şi au tatonat intenţiile şi modul de a fi al noului domn, cerând pentru început, la 25 iunie 1530, întărirea a jumătate din

[57] Datarea doc. ridicase probleme, astfel că a apărut în vechea colecţie *DIR* atât în vol. I (datat acolo după văleatul 7001, ce apare în trad. din 1849), cât şi în vol. II (datat de editori după domn şi ispravnic); vezi şi *DIR, Introducere,* vol. I, Bucureşti, 1956, p. 48-49.

[58] Pentru acest act, vezi şi *DRH, B,* vol. I, doc. nr. 246, p. 400-401.

[59] Vlad vv. Înecatul a considerat ca *principal vinovat* pentru moartea tatălui său nu pe Mehmet beg şi nici pe Craioveşti la modul general, ci pe Basarab vv. Neagoe. Ctitoria lui Neagoe vv., m-rea Argeş, nu primeşte ceva de la acest domn. Cele două acte păstrate de la el pentru m-rea Argeş (*DRH, B,* vol. III, doc. nr. 126 şi nr. 130) sunt date după judecăţi domneşti încheiate în defavoarea acesteia. Nici la alţi domni nu am găsit vreo referinţă că Vlad vv. Înecatul ar fi dat ceva m-rii. O excepţie face doc. de la 10 aprilie 1535 (*DRH, B,* vol. III, doc. nr. 195, p. 325-328), în care Vlad Vintilă vv. afirmă: „am dăruit acestei sfinte mănăstiri numite Argiş… şi cinstitului părinte egumen chir Paisie ieromonahul şi tuturor fraţilor… să le fie morile de pe Ialomiţa, în satul Berileşti, pentru că *au fost date şi clădite pentru sfânta mănăstire de răposatul Vlad voievod Înecatul*". În schimb, în doc. dat de Alexandru vv. la 8 ianuarie 7077/1569 (*DRH, B,* vol. VI, îngrijit de Şt. Ştefănescu şi Olimpia Diaconescu, Bucureşti, 1985, doc. nr. 126, p. 157-158) nu se face o referire la un doc. de la Vlad vv. Înecatul, cum se arată în „indice onomastic", p. 358, ci la unul dat de Vlad Vintilă vv. Conţinutul actului dat de Alexandru vv. este aproape identic cu al celui dat la <1533 iulie 2> (*DRH, B,* vol. III, doc. nr. 163, p. 263).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Celei, satul fiind, lucru notoriu, şi al lor, ceea ce domnul nu le putea refuza. Abia după moartea lui j. Barbul (II) Craiovescul şi a lui Moisi vv. (ambii înmormântaţi la m-rea Bistriţa), călugării cer întărirea altor sate, unul după altul, pe unde erau probleme, şi pot cere de la domn în anul următor înnoirea scutirilor de dări, privilegiu atât de însemnat. Ce-i drept, unii domni dau asemenea cuprinzătoare privilegii chiar la începutul domniei, cazul lui Moisi vv. cu numai un an mai înainte, dar într-un cu totul alt context, având sprijinul familiei boierilor ctitori. Nu este cazul aici. Acest domn nu a fost sprijinit de boierii Craioveşti în vara anului 1530. Mai degrabă m-rea a rămas temporar fără ocrotire şi a avut de suferit „amestecături". Din actul de la 29 octombrie se vede cum slugile marelui postelnic intraseră în satul Grădiştea.

În cronologia din *DRH*, j. Barbul (II) Craiovescul m. ban făcea, împreună cu al său „preaiubit frate, jupan Drăghici postelnic", danii m-rii Cozia la 7 august 7038/1530[60]. Se poate astfel presupune că marele ban ar fi putut avea o oarecare influenţă şi asupra unor danii ale domnului către m-rea Bistriţa. Nu cred că documentul de la 7 august are vreo valoare în clarificarea cronologiei documentelor date de Vlad vv. Înecatul m-rii Bistriţa. Nu există azi nici o dovadă că, la începutul domniei lui Vlad vv. Înecatul, j. Barbul (II) Craiovescul a rămas în ţară şi s-a retras dincolo de Jiu, unde ar fi fost mai în siguranţă, în vreme ce Moisi vv. fugea în Ardeal, şi nici că el a putut da asemenea acte la 7 august 1530 şi influenţa ceva. Primirea/păstrarea unei dregătorii presupunea depunerea unui jurământ de credinţă faţă de noul domn. Domnul ţării nu avea niciun motiv să-l menţină în dregătoria de m. ban pe j. Barbul (II), cumnatul lui Moisi vv., şi nu ar fi acceptat o asemenea „retragere" din partea lui peste Jiu. El a rămas m. ban până la lupta de la Viişoara în virtutea „monopolului" pe care boierii Craioveşti îl mai aveau la acea vreme asupra acestei dregătorii. Actul de la 7 august 7038 este unul de întărire, ceea ce nu putea veni decât de la o autoritate din interiorul ţării, căci nu dădeau boierii asemenea acte din pribegie, şi el este foarte grăitor asupra modului cum se vedea marele ban pe sine în acel moment. Însă, la 7 august 1530, situaţia reală a lui j. Barbul (II) Craiovescul era cu totul alta decât cea care reiese din act. Actul nu a fost dat din afara ţării, din vremea de pribegie a marelui ban alături de Moisi vv. Din niciun cuvânt al său nu se face simţită acea tensiune existenţială pe care o cunoaşte bine orice om ce a trebuit să trăiască o vreme, dintr-o nevoie, împotriva propriei voinţe, în altă parte. Documentul de la 7 august îl cred a fi din *1529*, an în al cărui context se încadrează întru totul[61] şi fără vreo legătură cu evenimentele din 1530 ori cu situaţia moşiilor m-rii Bistriţa, situaţie ce

[60] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 97, p. 155-156.

[61] Vezi scrisoarea lui Moisi vv. către sibieni dată două zile mai târziu, la 9 august <1529>, publicată de Silviu Dragomir, *Documente noua privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Sibiiul în secolii XV şi XVI*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională – Universitatea Regele Ferdinand I", Cluj, vol. IV (1926-1927), Bucureşti, 1929, doc. nr. 35, p. 44-46: „ci vă fac de ştire, ori vă plecaţi graţia voastră lui Ianăş craiu, ori cu adevărat să ştiţi, că *sunt gata acum* domnia mea şi voiu merge asupra voastră *cu toată ţara domniei mele*". Din moment ce domnul şi toată ţara „sunt gata", „cartea" către m-rea Cozia a fost dată de j. Barbul (II) Craiovescul nu numai în conştiinţa propriei puteri – ceea ce răzbate clar din act – ci şi în cea a unor apropiate confruntări militare. Întărirea poate fi văzută ca un gest de îmbunare a voinţei divine, un asemenea sprijin fiind o necesitate a viitorului imediat, ce anunţa situaţii imprevizibile. Este posibil ca, urmând să treacă în Ardeal, j. Barbul (II) m. ban să se fi aflat chiar la m-rea Cozia sau în împrejurimi. Rezultatul expediţiei ce a urmat este comunicat de Moisi vv. braşovenilor, drept luare aminte, la 10 sept. <1529>: „Astfel domnia mea am făcut după porunca împeratului turcesc; şi am trimis domnia mea *pe boieri cu oştile* domniei mele în ţinutul Ardélului; astfel mult rău şi pradă şi ardere s-au făcut." (Gr. G. Tocilescu, *534 Documente istorice slavo-române…,* no. 314, p. 310-311). La 25 sept. 7037/<1529>, j. Barbul (II) era din nou în ţară şi dă o „carte" asemănătoare m-rii Bistriţa (*DRH, B,* vol. III, doc. nr. 88, p. 141-142; după văleat, actul ar fi din anul 1528, dar datarea lui de către editori din anul 1529 este corectă, mai puţin locul, Craiova; nu reiese de nicăieri că actul a fost dat din Craiova.)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

depindea atunci şi de relaţia dintre domn şi marele ban. Actualul prim document dat de Vlad vv. Înecatul m-rii Bistriţa este, în opinia mea, ultimul dintre cele cinci şi cronologia documentelor o consider a fi următoarea: 25 iunie 7038/1530, 29 octombrie *<1530>* (anul 1531 devine improbabil prin noua datare a documentului de la 23 iunie), 9 ianuarie 7039/1531 (două documente) şi 23 iunie *7038/<1531>*, adică ordinea lor reală ar fi nr. 95, *nr. 103*, nr. 107, nr. 108 şi *nr. 93*.

Ponderea argumentelor aduse aici nu este suficientă pentru a schimba definitiv datele celor două documente către m-rea Bistriţa, dar am considerat necesar să arăt unele aspecte care se ridică împotriva datărilor actuale. Pentru că certitudinea lipseşte aici, aceste noi datări trebuie privite ca propuneri, ca o punere a lor în discuţie.

2.3.3. Am lăsat de o parte documentele considerate a fi de la Vlad vv. Vintilă (cel puţin patru) care nu au sfatul domnesc, data completă şi nici filiaţia în intitulatio dată explicit, astfel că este posibil ca ele să fi fost date totuşi de Vlad vv. Înecatul. Nu numai în trecut editorii au întâmpinat greutăţi în clasificarea unor asemenea documente, problemele persistă şi în lucrările mai noi[62]. Data unor asemenea acte nu poate fi stabilită prin critica istorică, ci se impune o critică diplomatică comparată în care trebuie incluse şi documentele externe de la aceşti domni. În sprijinul unei asemenea abordări vine faptul că documentele cu sfat domnesc păstrate de la Vlad vv. Vintilă au fost, cât pot vedea azi, corect datate în colecţia *DRH*.

Concluzii

Zece documente din domnia lui Vlad vv. Înecatul au datele schimbate în comparaţie cu cele din alte lucrări (vezi Anexa I). Actele au fost scrise de Borea (doc. nr. 122; originalul publicat de P. Zahariuc), Dragomir (doc. nr. 98), Nanul (doc. nr. 120), Neguit (doc. nr. 112), Oprea (doc. nr. 118, doc. nr. 127 şi cel de mai jos – vezi nota 63), Stan (doc. nr. 126), Tudor (doc. nr. 121), iar într-un act rupt (doc. nr. 100) partea cu numele diacului nu s-a păstrat. Consider deschisă problema datării a două documente date m-rii Bistriţa (doc. nr. 93 şi nr. 103, în care numele diecilor nu apar).

Rămâne valabilă o concluzie mai veche: dacă se pot exclude alternanţele din sfatul domnesc într-o anumită perioadă de timp dintr-o domnie, acest fapt nu poate fi un argument pentru a exclude posibilitatea alternanţelor şi la alţi domni sau în alte timpuri, la modul general. O extrapolare este neîntemeiată. Întotdeauna trebuie efectuat un studiu de caz şi cercetat dacă alternanţele respective sunt întemeiate sau nu. Acolo unde această cercetare nu se poate face cu temei, trebuie acceptate datările aşa cum au fost stabilite de editorii colecţiei *DRH*. Ele rămân un standard al istoriografiei româneşti, singurele valabile în cercetare, dacă nu din convingere, atunci prin consens şi până la proba contrarie.

Din documentul dat la 28 mai 7040/<1531> (nr. 126) reiese că domnul se afla la acea dată în Piteşti. Este singurul document din anul 1531 dat din acest loc şi ziua cade într-o duminică. Ambele (locul şi ziua) se ridică mai degrabă împotriva unei datări din anul 1531. Dar, după sfatul domnesc, aceasta este data lui. Deplasarea domnului la Piteşti în luna mai 1531 trebuie pusă în legătură cu asedierea unor cetăţi rămase „ferdinandiste", mai apoi şi a Sibiului, de către trupele lui Szapolya. Situaţia a solicitat prezenţa domnului mai aproape de zona respectivă. Există ştiri (nesigure) că domnul ar

[62] Vezi, spre ex., *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, IX-er Band: Zunfturkunden 1420-1580*, bearbeitet von Gernot Nussbächer und Elisabeta Marin, Kronstadt/Braşov, 1999, doc. 74, p. 150-151 şi explicaţiile din nota actului, p. 151.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fi participat personal cu trupe la aceste conflicte. Duminica în care s-a dat actul nu este una oarecare, ci a Rusaliilor, fiind o judecată ținută între călugării m-rii Argeş şi câteva slugi domneşti. În vechea cronologie, opt acte din totalul inițial de 42 ar fi fost date duminica. Numărul lor se „normalizează" acum la şapte din 48.

Interesantă este o privire asupra modului în care documentele recent publicate se încadrează în cronologii. Documente scoase la lumină până azi din arhivele de la Athos se încadrează atât în cronologia din *DRH*, cât şi în cea dată aici. În cea din *DRH* alternanțele ar spori însă ca număr, în prezenta îşi găsesc locul fără a induce în vreun fel alternanțe. Documentele de la 23 <iunie>[63] şi de la 27 iunie 7040/1532 cad între 28 mai şi 14 iulie, între documentele ce păreau a fi din anul 1531, dar au fost datate inițial în *DRH* din 1532. Ambele nu numai că sporesc numărul alternanțelor din vechea cronologie, dar nici nu se încadrează în ea; ele se încadrează fără probleme în cronologia nouă, aduc chiar informații suplimentare în legătură cu schimbările din componența sfatului domnesc (vezi Anexa II.3.).

Am abordat aici câteva dintre problemele pe care le ridică, sub aspectul datării lor, documentele din vremea lui Vlad vv. Înecatul. În situația documentară actuală, unele dintre aceste probleme nu pot fi pătrunse pe deplin, altele îşi găsesc rezolvarea dincolo de linia ce marchează terenul certitudinilor. Noi articole şi studii, în chip fericit documente necunoscute azi, vor aduce clarificări, îndreptări şi lămuriri.

Am alăturat studiului două anexe. Anexa I cuprinde documentele lui Vlad vv. Înecatul nou datate. Anexa II dă, în trei tabele, o vedere generală a boierilor dregători şi a schimbărilor survenite în sfatul domnesc din anii 1530-1532. Şi-au găsit locul în ele primele şi ultimele documente păstrate pentru fiecare din anii de domnie respectivi, cele care sunt relevante pentru schimbările în componența sfatului domnesc, cele nou datate în Anexa I, precum şi cele ce au fost editate până azi în afara colecției *DRH*.

[63] Doc. de la 23 <iunie> 7040/1532, la data la care scriu, încă inedit (Muzeul Județean Vâlcea, Col. Doc. ist., nr. inv. 57. Copie, hârtie 22 x 11,5 cm, rupt), mi-a fost comunicat cu bunăvoință de dl. Pavel M. Florea, prof. univ. dr. la Facultatea de Arhivistică din Bucureşti, editor şi al doc. de la 27 iunie 7040/1532. El s-a păstrat „în trad.", numai „parțial" (de fapt doar câteva rânduri, partea de la urmă, începând cu clauza prohibitivă), şi a fost „tălmăcit de Levrentie dascălu, la leat 7275". Doc. este scris de Oprea grămatic „în scaunul Bucureştilor, measeța *iulie* dni 23 leat 7040" şi are sfat domnesc. Data de lună nu poate fi cea reală, căci la 21 şi 24 iulie 1532 domnul se afla în Piteşti (v. *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 129 şi nr. 130, precum şi *Quellen,* II. Band, p. 270, rândurile 11-12: „ipso die Mariae Magdalenae (= 22 iulie), popae Bolgarorum nostrorum ad Wlad waywodam *in Pytesscht*… misso". Sibienii trimit omul lor într-acolo pentru că aflaseră ante 22 iulie că domnul se afla în Piteşti de la o vreme). Corect este, cred, 23 <*iunie*> 1532, după loc şi sfatul domnesc şi ținând cont de faptul că în traducerile păstrate confuziile iunie-iulie sunt mai numeroase; lunile mai, aug. şi sept. 1532, posibile şi ele, le consider de aceea mai improbabile. În asemenea condiții, doc. nu poate fi o dovadă mai cu greutate în argumentație, pentru care fapt nici nu l-am folosit în acest studiu, dar îl comunic aici cititorului, din obligația de a arăta integral baza documentară avută la dispoziție. Din doc. reiese că la 23 <iunie> j. Theodor m. logofăt se afla deja lângă domn, ceea ce întăreşte presupunerea că după cele întâmplate la Caransebeş el se întoarce în țară, iar j. Şerban îşi continuă drumul spre sultan.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CHRONOLOGY OF DOCUMENTS OF VLAD THE DROWNED
(Summary)

Keywords: chronology, documents, Wallachia, Vlad the Drowned, princely council, 1530-1532

In this study, the author examined the 48 documents known today as dating back from the reign of Vlad the Drowned (June 1530 – ante 8 October 1532). Out of them, 42 were published in 1975 in the collection "*Documenta Romaniae Historica*, Series B, Volume III", and in the meantime the six remaining were discovered and published. The Prince's correspondence with people and institutions outside Wallachia has not been included in the present research.

The result of this study is the new dating of ten of the documents. The newly dated documents are listed in Annex I (no. 1 to 10). For other two documents (11-12) I have proposed new dates.

Annex II offers an overview of the boyars that composed the princely council and of the changes occurred in high dignities during the reign of Prince (Voivode) Vlad the Drowned.

ANEXE

Anexa I. Documentele lui Vlad vv. Înecatul nou datate

	Datarea din *DRH*, *B,* vol. III			Datarea nouă
1.	1530 (7038)	august 7	(doc. nr. 97)	<1529> august 7
2.	1531 (7040)	noiembrie 5	(doc. nr. 118)	<1530> noiembrie 5
3.	1531 (7040)	decembrie 17	(doc. nr. 120)	<1530> decembrie 17
4.	1532 (7040)	„mart"	(doc. nr. 121)	<1531> martie
5.	1532 (7040)	martie 6	(doc. nr. 122)	<1531> martie 6
6.	1532 (7040)	mai 28	(doc. nr. 126)	<1531> mai 28
7.	1532 (7040)	iulie 14	(doc. nr. 127)	<1531> iulie 14
8.	1531 (7040)	aprilie 18	(doc. nr. 112)	<1532> aprilie 18
9.	1532 (7040)	iulie 23	(v. nota 63 în text)	1532 <iunie> 23
10.	<1530 oct. – 1531 iulie>		(doc. nr. 100)	<1530 oct.-1532 martie>[1]
				Datarea propusă
11.	<1530-1531>	octombrie 29	(doc. nr. 118)	<1530> octombrie 29
12.	1530 (7038)	iunie 23	(doc. nr. 93)	<1531> iunie 23

[1] Doc. datat după domn, itinerarul domnesc, j. Vâl(c)san m. logofăt, Staico Şintescul m. <postelnic> şi locul de emitere. Datarea mai exactă a acestui doc. rămâne o problemă deschisă, vezi 2.3.1. în text.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Anexa II

Pe orizontală: bara indicată de săgeată este chiar data din coloana sub care se află săgeata.
Pe verticală: la o dată oarecare coborând, se obține componența sfatului domnesc.
← = indică data la care boierul apare pentru întâia oară în timpul domniei lui Vlad vv. în dregătoria respectivă sau cu acest titlu;
→ = indică data la care boierul apare pentru ultima oară în timpul domniei lui Vlad vv. în dregătoria respectivă sau cu acest titlu;
→ | ← = indică intervalul în care se face schimbarea în dregătorie;
← → = indică perioada de continuitate în dregătorie;
| | = indică intervalul în care un dregător lipsește pentru o vreme mai îndelungată din sfatul domnesc sau în care dregătoria este vacantă;
m. / j. / (j.) / sf.d. = mare / boier numit jupan în sfatul domnesc / boier numit *uneori* jupan în sfatul domnesc / sfat domnesc;
(123…) = pagina din N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători…,* la care poate fi găsit boierul respectiv.

Alți mari dregători în timpul acestei domnii sunt:
– Radici/Rădici m. portar: la 4 iunie <1530>[1], la 5 noiembrie 7040/<1530> (doc. nr. 118) şi la 5 noiembrie 7040/1531 (doc. nr. 119);
– Stan m. pârcălab (din Bujorani)[2]: la 22 iunie <1530>[3];
– Stoica m. armaş[4]: la 6 martie 7040/<1531>[5];
– Vintilă m. clucer (din Cornești/Cornățel)[6]: la 27 noiembrie 1530 (doc. nr. 106) şi la 27 ianuarie 1531 (doc. nr. 110)[7]; este apoi m. stolnic (v. Anexa II.3.).

[1] Gr. G. Tocilescu, *534 Documente istorice slavo-române…,* no. 319, p. 317.
[2] Pentru el, v. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători…,* p. 89.
[3] S. Dragomir, *Documente noua…,* doc. nr. 37, p. 48-49.
[4] Este şi el unul dintre boierii din Bujorani, fiul lui Radul vornic (*DRH, B,* vol. III, doc. nr. 215, p. 360-362, doc. dat la 11 dec. 7044/1535), frate cu Muja comis şi Stan postelnic (v. şi *DRH, B,* vol. IV, doc. nr. 143, p. 176-177, doc. dat la 25 mai 7051/1543), văr primar cu Stan m. pârcălab. Prin vară-sa Neacşa, fiica lui Ivanco, este rudă cu boierii din Izvorani. Nu îl sprijină pe j. Şerban m. ban în vara anului 1539 şi ajunge m. paharnic în sfatul domnesc al lui Radul vv. Paisie (23 aug. 1539 – a. 26 ian. 1541). Moare probabil a. 25 mai 1543, doc. în care apar numai frații lui. Pentru urmaşii lui Stoica armaş, v. doc. dat la 23 aug. 7077/1569 (*DRH, B,* vol. VI, doc. nr. 161, p. 197-198).
[5] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 122, mențiune; orig. şi trad. la P. Zahariuc, *O biserică veche din Bucureşti…,* Anexă, p. 698-701.
[6] Pentru el, v. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători…,* p. 102; George D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni*, în *În amintirea lui Constantin Giurescu la 25 de ani dela moartea lui (1875-1918)*, Bucureşti, 1944, p. 201-248.
[7] Actul s-a aflat în posesia lui George D. Florescu, care afirmă (*Vintilă I din Cornățeni…*, p. 202, nota 2) că trad. ar fi a lui Lupp dascăl slovenesc. La vremea editării lui în colecția *DRH*, actul se afla la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" şi editorii afirmă că trad. este „din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după originalul slav".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Componența sfatului domnesc al Țării Rumâneşti în timpul domniei lui Vlad vv. Înecatul (1530-1532)

II.1. Anii 1530-1531 (după: *DRH, B,* vol. III; 1. Grigore G. Tocilescu, *534 Documente istorice slavo-române…,* No. 433, p. 434-435; 2. Nicolae Chipurici, *Documente inedite din sec. al XVI-lea…,* doc. nr. 1, p. 67; 3. Grigore G. Tocilescu, *534 Documente istorice slavo-române…,* No. 323, p. 320-321; Anexa I de mai sus)

	Data doc. Titlul/ Dregătoria	3 iunie … <1530> (1.; fără sf. d.) **1530**	15 iunie 7038 (nr. 92)	25 iunie 7038 (nr. 95)	13 sept. 7039 (2.)	16 sept. 7039 (3.; fără sf. d.)	4 oct. 7039 (nr. 101)	5 nov. 7040 1531 (nr. 118) **<1530>**	16 nov. 7039 (nr. 105)	27 nov. 7039 (nr. 106)	17 dec. 7040 1531 (nr. 120) **<1530>**	9 ian. 7039 (nr. 107/108) **1531**
1.	f. m. vornic	← j. Drăghici Vintilescul (din Floreşti, 55-56)										
2.	f. m. logofăt		← j. T(h)eodor/Tudor (din Drăgoeşti, 98-99)									
3.	m. vornic		← j. Şerban (din Izvorani, 95)									
4.	m. logofăt		← j. Vâl(c)san Furcovici (fratele lui Radul vistier, 103)									
5.	m. ban									← j. Hamza (din Obislav, al Jiului, al Craiovei, 62-63)		
6.	spătar		← Dragomir (din Cepturile, 53) →				← Drăghici al lui Stoican (din Mărgineni, 56-57)					
7.	vistier		← (j.) Radul Furcă/Furcovici (fratele lui j. Vâlcsan m. log., 83)									
8.	paharnic			← Udrişte (din Mărgineni, fratele lui Drăghici spătar, 101-102)								
9.	stolnic		← Staico al lui Pârvan (88)									
10.	comis		← Danciul (I) al lui Bogdan (din Popeşti, 50)									
11.	m. postelnic		← (j.) Staico Şintescul (din Şinteşti, 89)									2007

Mai sunt martori:
j. Hamza din Obislav (f. m.) vistier la 6 iulie 7038/1530.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

II.2. Anii 1531-1532 (după: *DRH, B,* vol. III; 1. D. Mirea, *Despre vechimea mănăstirii Sadova…,* p. 238-250, pentru datare; 2. Boško I. Bojović, *Chilandar et les pays roumains (XVe-XVIe siècles) – Les actes des princes roumains des archives de Chilandar…,* doc. nr. 17, p. 176-180, orig.; 3. P. Zahariuc, *O biserică veche din Bucureşti…*, p. 690-701, orig. şi trad.; D. Nastase, F. Marinescu, *Les actes roumains de Simopetra…,* doc. nr. 15, p. 17, rezumat; 4. D. Nastase, F. Marinescu, *Les actes roumains de Simopetra…,* doc. nr. 15, p. 17, „menţ. după orig., cu data de lună *mai*, scrie Stroe diac mic" – doc. mi-a fost accesibil prin bunăvoinţa dlui prof. univ. dr. Petronel Zahariuc; Anexa I de mai sus).

	Data doc. Titlul/ Dregătoria	20 „ghenar" 7038 1530 (nr. 98) <1.; **1531**>	27 febr. 7039 1531 (2.; fără sf. d.)	… „mart" 7040 1532 (nr. 121) **<1531>**	6 martie 7040 1532 (3.; nr. 122) **<1531>**	21 martie/mai(?) 7039 1531 (4.)	28 mai 7040 1532 (nr. 126) **<1531>**	14 iulie 7040 1532 (nr. 127) **<1531>**	24 oct. 7040 (nr. 117)	5 nov. 7040 (nr. 119)	18 aprilie 7039 1531 (nr. 112) **<1532>**
1.	m. vornic	j. Şerban (din Izvorani, 95) →								← j. Draghici Vintilescul	
2.	f. m. vornic	j. Drăghici/Draghici Vintilescul (din Floreşti, 55-56) →								← j. Şerban din Izvorani	
3.	m. logofăt	j. Vâl(c)san Furcovici (103) →									
4.	f. m. logofăt	j. T(h)eodor/Tudor (din Drăgoeşti, 98-99) →									
5.	m. ban	j. Hamza (din Obislav, al Jiului, al Craiovei, 62-63)									
6.	spătar	Drăghici al lui Stoican (din Mărgineni, 56-57)									Dragomir din Cepturile
7.	vistier	(j.) Radul Furcă/Furcovici (fratele lui j. Vâlcsan Furcovici m. log., 83)									
8.	paharnic	Udrişte (din Mărgineni, fratele lui Drăghici al lui Stoican spătar, 101-102)									
9.	stolnic	Staico al lui Pârvan (88)									
10.	comis	Danciul (I) al lui Bogdan (din Popeşti, 50) →									
11.	m. postelnic	(j.) Staico Şintescul (din Şinteşti, 89) [2011] →									

Mai sunt martori:
Badea al doilea m. postelnic la 22 ianuarie 7039/1531 (în orig. „Balea"); Dragul din Orboeşti stolnic la „mart" 7040/<1531> (în locul lui Staico al lui Pârvan).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

II.3. Anul 1532 (după: *DRH, B,* vol. III; 1. doc. inedit; Muzeul Județean Vâlcea, Col. Doc. ist., nr. inv. 57; pentru datare vezi nota 63; 2. P. M. Florea, *Noi documente muntenești din secolul al XVI-lea…,* doc. nr. 2, p. 252-253; Anexa I de mai sus).

	Data doc. Titlul/ Dregătoria	23 aprilie 7040 (nr. 123) **1532**	2 mai 7040 (nr. 124)	23 iulie **<iunie>** 7040 (1.)	27 iunie 7040 (2.)	14 iulie 7040 (nr. 128)	21 iulie 7040 (nr. 129)	16 aug. 7040 (nr. 132/133)	18 sept. 7041 (nr. 135/136) **1532**
1.	m. vornic	j. Drăghici/Draghici Vintilescul (din Floreşti, 55-56)							
2.	f. m. vornic							j. Şerban (din Izvorani, 95)	
3.	m. logofăt	← j. T(h)eodor/Tudor (din Drăgoeşti, 98-99)							
4.	f. m. logofăt	← j. Vâl(c)san Furcovici (103)							
5.	m. ban	j. Hamza (din Obislav, al Jiului, al Craiovei, 62-63)							
6.	spătar	Drăghici al lui Stoican (din Mărgineni, 56-57)							
7.	vistier	(j.) Radul Furcă/Furcovici (fratele lui j. Vâlcsan m. log., 83)							
8.	paharnic	Udrişte (din Mărgineni, fratele lui Drăghici spătar, 101-102) →			← Radul (din Floceşti)				
9.	stolnic	Staico al lui Pârvan (88) →			← Vintilă/Ventilă (din Cornești, ginerele lui j. Draghici m. vornic, 102)				
10.	comis	← Staico Şintescul (din Şinteşti, 89)							
11.	m. postelnic	Radul Paşadiia	Giura (din Stăneşti, 60)			← Radul Paşadiia (din Balomireşti, 84)			[2009]

Mai sunt martori:

Pană comis la 23 <iunie> (ca ispravnic este dat însă „Stoica” vel comis, probabil scris greşit în loc de Staico) şi Badea al doilea m. postelnic la 16 aug. 7040/1532.

Doc. de la 14 iulie 1532 s-a păstrat în traducere. Avem o omitere, în sensul că traducătorul actului „a sărit” peste unul dintre boierii din sfatul domnesc. Completarea se poate face după sf. d. al doc. de la 27 iunie şi al celui dat la 21 iulie 1532, astfel: în loc de „Drăghici spătar i Radul comis i Vintilă stolnic”, corect ar fi fost „Drăghici spătar i Radul <paharnic i Staico> comis i Vintilă stolnic”.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LIVIU CÎMPEANU[*]

CONSIDERAŢII ADMINISTRATIV-JURIDICE ASUPRA CELOR DOUĂ SCAUNE (MEDIAŞ ŞI ŞEICA <MARE>) ÎN EVUL MEDIU

A doua unitate administrativ-teritorială sau autonomie locală a saşilor din Transilvania, după comitatul sibian[1], a fost formată din Cele Două Scaune, Mediaş şi Şeica Mare. Nu se pot preciza prea multe despre începuturile acestora. S-a demonstrat pe cale arheologică că teritoriul Celor Două Scaune a fost colonizat iniţial cu secui[2]. Fiind zonă de graniţă, comitatul sibian avea, în secolele XII-XIII, înspre Nord-Est, două porţi (mag. *kapus*), la Copşa Mică şi la Copşa Mare, care barau teritoriile încă neocupate de regalitatea maghiară. În baza documentelor cunoscute s-a putut stabili că saşii s-au aşezat pe teritoriul devenit ulterior al Celor Două Scaune, abia din a doua jumătate a secolului al XIII-lea (după 1263) sau chiar la începutul secolului următor[3]. În a doua jumătate a secolului al XIII-lea, încep să fie menţionate aşezări care ulterior au aparţinut de Cele Două Scaune. Ele sunt însă la acea dată domenii nobiliare şi nu se poate preciza dacă locuitorii acestora erau sau nu saşi[4]. Nici atestarea la 1283 a capitlului medieşan, de care aparţineau opt localităţi, nu oferă indicii despre începuturile Celor Două Scaune, Mediaşul fiind considerat la această dată încă *villa*[5]. Cu atât mai mult cu cât acest capitlu era aparţinător de Alba Iulia şi nu de Esztergom, ca şi prepozitura saşilor din Sibiu. În cumpărarea de către preoţii capitlului medieşan a celei mai mari părţi ale decimei, de la episcopul de Alba Iulia, Th. Nägler a văzut un prim pas către obţinerea dreptului sibian (a Andreanumului).

Primele ştiri sigure datează de la 1315, când saşii din Cele Două Scaune primesc de la regalitate aceleaşi privilegii ca şi sibienii, păstrându-şi autonomia administrativ-

[*] Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca.

[1] Cîmpeanu Liviu, *De la comitat la scaun principal. Evoluţia administrativ-juridică a Sibiului şi a provinciei aferente în Evul Mediu*, în *AMN*, 47, Historica, II/2010, 2010, p. 81-90.

[2] *Historische Stätten. Siebenbürgen*, ed. Harald Roth, Stuttgart, 2003, p. 113 (în continuare, *Historische Stätten*…).

[3] Thomas Nägler, *Aşezarea saşilor în Transilvania*, Bucureşti, 1981, p. 200-201 (în continuare, Th. Nägler, *Aşezarea saşilor*…); Idem, *Aşezarea saşilor în Transilvania şi aportul lor la dezvoltarea societăţii feudale româneşti*, în *Studii de istorie a naţionalităţilor conlocuitoare din România şi a înfrăţirii lor cu naţiunea română. Naţionalitatea germană*, vol. I, Bucureşti, 1976, p. 97-98 (în continuare, Th. Nägler, *Aşezarea şi aportul*…); Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. IV, Cluj-Napoca, 1989, p. 83 (în continuare, Şt. Pascu, *Voievodatul*, IV).

[4] *Ibidem*, p. 84; Thomas Nägler, *loc. cit*.

[5] *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I (1191-1342), ed. Fr. Zimmermann şi Carl Werner, Hermannstadt, 1892, p. 145 (în continuare, *Ub.*, numărul volumului va fi indicat cu cifre romane); Th. Nägler, *Aşezarea saşilor*..., p. 201-202.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, t. XLVIII, 2011, p. 35–40

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

juridică[6]. La acea dată, reprezentanții scaunelor Mediaş, Şeica Mare şi Biertan (care pare să fi avut inițial un rol administrativ-juridic la fel de important ca şi primele) s-au prezentat în fața regelui Carol Robert, plângându-se că cei doi voievozi rebeli Ladislau (tatăl şi fiul) au despărțit provincia lor de comitatul sibian[7]. Ca urmare, regele, având nevoie de susținători – dată fiind poziția lui fragilă în regat – le-a acordat saşilor din Mediaş, Biertan şi Şeica dreptul de a se uni cu provincia sibiană: *Iar noi […] am aşezat din nou, în numele domnului, pe numiții saşi din Mediaş, Şeica Mare şi Biertan în vechile lor libertăți, scoțându-i de sub orice stăpânitor nedrept şi am hotărât să fie uniți* [cu obştea Saşilor din Sibiu, n. ed.]*, în aşa fel, ca atât ei, cât şi fiii fiilor lor să se bucure pe veci ca şi obştea saşilor din Sibiu de una şi aceeaş libertate dată şi rânduită lor de sfinții regi, străbunii noştrii…*[8]. În aceeaşi diplomă apare de două ori un amănunt interesant şi anume acela că saşii din Cele Două Scaune *odinioară trăiau laolaltă, bucurându-se de aceeaşi libertate ca a Saşilor de Sibiu […] dar prin fapta şi silnicia lui Ladislau, răposatul voievod al Transilvaniei, au fost cotropiți şi despărțiți de acea obşte a Saşilor din Sibiu şi au fost ținuți până acuma împotriva libertății lor, de către fiul acestuia, numit de asemenea Ladislau voevodul Transilvaniei…*[9]. Şi mai jos: *numiții saşi din Mediaş, Şeica Mare, Biertan şi din locurile ce țin de ele, țineau de aceeaşi obşte a Saşilor de Sibiu, ca unii ce se bucurau de aceleaşi privilegii ca şi aceştia…*[10]. Această informație, întărită prin repetiție, vine să arate cât de important era considerat de către rege şi de dregătorii lui faptul că Cele Două Scaune se bucurau de aceleaşi privilegii (deci aveau acelaşi statut juridic) ca şi Sibiul. Nu se poate stabili, din păcate, când şi în ce circumstanțe au fost acordate Celor Două Scaune privilegiile sibienilor, documente în acest sens nu s-au păstrat. Oricum, potrivit documentului citat, este vorba despre o realitate din a doua jumătate a secolului XIII, înainte de moartea regelui Andrei al III-lea (1301), după care situația politică a regatului s-a destabilizat, puterea *de facto* fiind luată de voievodul Ladislau (Kan).

Această „unire" de la 1315 a Celor Două Scaune cu Sibiul i-a făcut pe istoricii saşi mai vechi (ca de exemplu R. Theil) să creadă că în secolul al XIII-lea Cele Două Scaune erau subunități ale comitatului Sibiu. Or, istoriografia mai nouă a demonstrat că *la acea dată Celor Două Scaune le este acordat dreptului sibian, fără a constitui totuşi împreună cu Sibiul o singură unitate administrativă*, funcționând în continuare ca unitate administrativ-teritorială separată (comitat)[11].

---

[6] Idem, *Die Verwaltungsrechtliche Stellung der Zwei Stühle bis 1485*, în vol. *Gruppenautonomie in Siebenbürgen*, ed. Wolfgang Kessler, Köln-Viena, 1990, p. 122-125 (în continuare, Th. Nägler, *Die Verwaltungsrechtliche Stellung der Zwei Stühle*); cf. Şt. Pascu, *op. cit*., p. 84.

[7] Pentru activitatea şi rolul voievodului Ladislau Kan, vezi: Tudor Sălăgean, *Ladislau Kan*, Cluj-Napoca, 2007, *passim*.

[8] *DIR*, *C. Transilvania, veacurile XI, XII, XIII* (în continuare *DIR, C.,* vol. I), Bucureşti, 1951, p. 241; textul latin în *Ub.* I, p. 315-317. Cf. Thomas Nägler, *Die Verwaltungsrechtliche Stellung der Zwei Stühle*, p. 126-127; Idem, *Aşezarea saşilor*…, p. 199.

[9] *DIR, C.*, vol. I, p. 240.

[10] *Ibidem*, p. 241.

[11] Georg Eduard Müller, *Die Grafen des Mediascher Provinzialverbandes oder der sogenannten zwei Stühle*, în „Archiv des Vereins für Siebebürgische Landeskunde", vol. XXXIV/1907, Tom 3, p. 266 (în continuare, Georg Eduard Müller, *Die Grafen des Mediascher Provinzialverbandes*…; revista se va cita în continuare: *Archiv*…); Thomas Nägler, *Aşezarea saşilor*…, p. 199; Idem, *Die Verwaltungsrechtliche Stellung der Zwei Stühle*, p. 127; Şt. Pascu, *op. cit*., p. 84; G. Gündisch, *Sächisches Leben im 13. und 14. Jahrhundert*, în *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*, ed. C. Göllner, Bucureşti, 1979, p. 42-43 (în continuare, G. Gündisch, *Sächisches Leben*…); Dirk Moldt, *Deutsche Stadtrechte im Mittelalterlichn Siebenbürgen. Korporationsrechte – Sachsenspiegelrecht – Bergrecht*, Köln – Weimar – Viena, 2009, p. 59-60.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Această diplomă din 1315 a pregătit terenul pentru extinderea tuturor drepturilor şi privilegiilor cuprinse în Diploma Andreană asupra Celor Două Scaune, la 1318. În acest an, regele Carol Robert, aflat încă în aceeaşi situaţie politică fragilă şi dorind să îşi sporească numărul de susţinători, emite pentru saşii din Cele Două Scaune o nouă diplomă prin care erau eliberaţi de orice fel de obligaţii militare. Ei trebuiau doar să plătească aşa-zisa Dare a Sfântului Martin (11. Nov.) (germ.= *Martinszins*), în valoare de 400 de mărci de argint. Cea mai importantă prevedere a acestei diplome regale era: *...Mai hotărâm de asemenea ca la ţinerea judecăţilor şi la cercetarea pricinilor, ei să urmeze aceeaşi datină* [lege cutumiară, n.n.] *şi să se folosească de aceleaşi privilegii, pe care se ştie că le are şi obştea Saşilor din Sibiu*[12]. Faptul că locuitorii Celor Două Scaune aveau obligaţii militare şi fiscale diferite faţă de cei din provincia Sibiană (la acea dată Sibiul încă funcţiona ca şi comitat) vine să arate încă o dată că Cele Două Scaune nu au fost incluse în comitatul sibian[13].

Scaunele Mediaş şi Şeica (Mare), ca şi Sibiul la început, se aflau sub autoritatea unui comite, primul fiind atestat la 26 martie 1320: *nobilis vir magister Symon filius Michalis comes de Medyes*[14]. Este sigur că, deşi atestat atât de târziu, comitatul este o realitate din secolul al XIII-lea. Mai aflăm la 15 septembrie 1339 de un *nobilis vir magister Ladislaus filius Dyonisii de genera Herman comes trium generum Siculorum, Chanadyensium, Bistricyensium et de Megyes*[15]. Faptul că şi comiţii celor Două Scaune erau secondaţi de vice-comiţi, este atestat la 20 octombrie 1349, când este pomenit *magistro Stephano de Wruszfa vicecomiti de Seelk et de Mygges*[16]. Acelaşi este atestat la 13 decembrie acelaşi an, ca *hominem oficialem de Megyes* al lui Andreas, comitele secuilor, al Braşovului, al Sătmarului şi al Maramureşului[17]. În perioada 1349-1369, dispare din documente titlul de comite al Mediaşului, iar de la 1369 comiţii secuieşti au început să exercite iarăşi această atribuţie, până la 1402, când Mediaşul este scos de rege de sub autoritatea acestora[18].

Comitele secuiesc exercita funcţia de comite al Mediaşului ca funcţie paralelă sau chiar secundară, ca şi comitele de Sibiu, care era în acelaşi timp şi demnitar la Curtea regală: dovadă în acest sens stă faptul că aceasta din urmă nici nu mai este menţionată în titulatură[19]. Această lipsă poate fi explicată prin existenţă vice-comitelui, acel *homo oficialus de Megyes*, care se ocupa de problemele comitatului medieşan[20].

G. E. Müller contrazice istoriografia mai veche şi arată că funcţia de comite al Mediaşului nu era aceeaşi cu funcţia de jude suprem (Oberrichter), instituită abia la 1402[21], când Cele Două Scaune (Mediaş şi Şeica Mare) au fost scoase de către regele Sigismund de sub autoritatea comitelui secuiesc şi puse sub autoritatea unui jude

[12] *DIR, C.*, vol. I, p. 284; textul latin al documentului în *Ub*. I, p. 331-332; trad. în germană la Ernst Wagner, *Quellen zur Geschichte der der Siebenbürger Sachsen 1191-1975*, Köln-Wien, 1976, p. 36-37.

[13] Cf. Thomas Nägler, *Aşezarea saşilor*…, p. 202-203; Şt. Pascu, *op. cit*., p. 84.

[14] *Ub.* I, p. 352; G. E. Müller, *Die Grafen des Mediascher Provinzialverbandes*..., p. 261; cf. Thomas Nägler, *Die Verwaltungsrechtliche Stellung der Zwei Stühle*..., p. 125.

[15] *Ub.* I, p. 500; G. E. Müller *op. cit.*, p. 261; Thomas Nägler, *op. cit*., p. 125-126.

[16] *Ub.* II, ed. Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Sibiu, 1897, p. 65-68; G. E. Müller, *loc. cit.*

[17] *Ub.* II, p. 72; G. E. Müller, *loc. cit.*

[18] *Ibidem*, p. 262.

[19] *Ub.* II, p. 72: 7 dec. 1349 – *magister Andreas comes Siculorum, Brassouiensis, Zathmariensis et Maramorosyensis*.

[20] G. E. Müller, *Die Grafen des Mediascher Provinzialverbandes*..., p. 265.

[21] *Ibidem*, p. 263-264; H. J. Knall, *Chronik der Stadt Mediasch,* în *Mediasch. Beiträge zur Geschichte der Stadt aus vier Jahrhunderte*, vol. I, Mediaş, 2007, p. 322.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

suprem (*Oberrichter*)[22]. Principala prerogativă a comitelui, justiția criminală, nu a fost transmisă judelui suprem, ea fiind exercitată asupra Celor Două Scaune de către voievodul Transilvaniei (transmisă desigur prin funcția cumulată de comite secuiesc), până spre sfârșitul secolului al XV-lea[23].

La 1359 Mediașul este atestat deja ca *civitas*[24], iar începând cu 1369 Mediașul este atestat ca sediu scăunal în fruntea căruia a stat, așa cum s-a arătat, comitele secuiesc, până la începutul secolului al XV-lea[25]. Desigur, de problemele interne ale scaunului se ocupa vice-comitele, pe care îl putem vedea în acel oficial de Mediaș, mai sus-menționat.

La 1402, s-au prezentat în fața regelui villicul Mediașului (este prima atestare a villicului medieșan) *Cuncz* și comitele Mihail, *pro parte communitatis omnim Saxonum de sedisbus Megyes et Selk*, plângându-se de abuzurile comitelui secuiesc și, totodată, rugându-l pe rege să îi elibereze de sub jurisdicția acestuia. Având în considerare fidelitatea și meritele comunității sașilor din Cele Două Scaune, regele Sigismund îi eliberează de sub autoritatea comitelui secuiesc *ut ipsi deinceps in antea inte se seum ipsorum medio comitem seu iudicem eligere et statuere valeant atque possint*, care să judece după dreptul și obiceiul sibian[26]. Cu această ocazie, regele le-a confirmat sașilor din Cele Două Scaune și libertățile sibiene, primite în 1315 de la Carol Robert. Prin instituirea judelui suprem (germ. Oberrichter), ales liber de către sași „dintre ei", se schimbă și statutul Celor Două Scaune din comitat în scaune de judecată, am văzut și în document dualitatea comite-iudice.

La 1416 este atestat deja un jude de Mediaș, în persoana lui Johannes, care împreună cu Anthonius *iuratus civis* din Șeica intervin la regele Sigismund pentru hotarul a două așezări aparținătoare de Cele Două Scaune[27]. Observăm existența unui singur jude, rezident la Mediaș, însoțit de un reprezentant al celuilalt scaun. De la această dată începe să fie atestat judele Mediașului. Acesta era secondat de un vice-jude, formând astfel un sistem administrativ care a funcționat până la 1552, când Cele Două Scaune se contopesc și devin Scaunul Mediaș, condus de judele primar al orașului[28]. La Mediaș exista și un notar scăunal, atestat prima dată la 1414 în persoana lui Henricus Sax (*notario sede Medyes*)[29].

Localitatea Șeica (Mare) este atestată la 1309[30], iar Scaunul, la rândul lui, este pomenit prima dată la 1336[31], fiind apoi invocat cu regularitate, începând cu 1365[32]. Interesant este că la Șeica este atestat în 1349 un *Stephanus vicecomes de Seelk et de Mygges*[33], care nu este altul decât acel oficial de Mediaș, menționat mai sus. Putem

[22] Georg Eduard Müller, *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch-Deutschen Nationsuniversität 1141-1876*, Sibiu, 1941, p. 12 (în continuare, G.E. Müller, *Stühle und Distrikte…*).

[23] Idem, *Die Grafen des Mediascher Provinzialverbandes…*, p. 263-264.

[24] *Ub*. II, p. 166.

[25] *Ibidem*, p. 326: Ludovic I al Ungariei confirmă drepturile și obligațiile obținute de sașii din scaunele Mediaș, Șeica și Șeica Mică în 1318 de la Carol Robert.

[26] *Ub*. III, ed. Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Sibiu, 1902, p. 289-290; Cf. G.E. Müller, *Die Grafen des Mediascher Provinzialverbandes…*, p. 263-264.

[27] *Ub*. III, p. 655-656.

[28] G.E. Müller, *Stühle und Distrikte…*, p. 31; *Historische Stätten…*, p. 113.

[29] *Ub*. III, p. 603.

[30] *Historische Stätten…*, p. 172; Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, [1968], p. 169: *1308-1310 Selk*.

[31] *Ub*. I, p. 473-474; Cf. Șt. Pascu, *Voievodatul*, IV, p. 83.

[32] *Ub*. II, p. 228, 229, 318, 326, 540, 541.

[33] *Ibidem*, p. 66-68, 72-73.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

conchide că acest vicecomite, înainte de 1402, rezida în Şeica Mare şi că se ocupa poate nu predilect dar direct de problemele celui de-al doilea Scaun. Situaţia se pare că s-a perpetuat şi după 1402, când ambele Scaune au primit *un* jude, urmând probabil ca de problemele Scaunului Şeica să se ocupe vice-judele sau, aşa cum am văzut, juraţii comunităţii. Deşi a fost sediu scăunal până la mijlocul secolului al XVI-lea, localitatea a avut doar rang de târg (*oppidum*)[34].

Cele două Scaune, prezentate ca entitate de la prima lor atestare (1315), sunt aşezate, din punct de vedere geografic, între Podişul Hârtibaciului şi Valea Târnavei Mari, fiind compuse din 24 de aşezări libere/comunităţi[35].

Componenţa Celor Două Scaune:

Cele 2 Scaune
Scaunele Mediaş şi Şeica
(atestate la 1315)[36]

Agârbiciu (germ. Arbegen, mag. Egerbegy/Szaszegerbegy, lat. Egurberg/Egerbegyn/ Egirbing) atestat la 1343.

Alma/Alma Vii/Alma Săsească (germ. Almen, mag. Szaszalmas/Szaszalmad, lat. Almasium/Alma) atestat la 1289.

Aţel (germ. Hetzeldorf, mag. Ecel/Eczel, lat. Villa Ecelini/Eclini/Ecel) atestat la 1283.

Axente Sever/Frâua/Friua (germ. Frauendorf, mag. Aszanyfalva, lat. Villa dominarum/ Assonyfalva) atestat la 1305.

Bazna/Bozne de Sus (germ. Baassen/Oberbaussen, mag. Felsöbayom/Bazna, lat. Bazna/ Szaszbazna superior) atestat la 1302.

Băgaci/Băgaciu (germ. Bogeschdorf/Bogistorf, mag. Bagacs/Bagacsa, lat. Bocach/ Bogath/Bogadsch) atestat la 1352.

Biertan (germ. Birthelm, mag. Bertalom, lat. Bertelm/Buratolm/Britholm) atestat la 1283.

Bratei (germ. Bretei/Pretei, mag. Barathely/Parathely, lat. Mons Marie/Morun/Portia) atestat la 1283.

Buzd/Bozd/Buzu (germ. Bussd/Büssd, mag. Szaszbuzd, lat. Bozd/Busd/Buzd/Buz) atestat la 1334.

Copşa Mare (germ. Grosskopisch, mag. Nagykapus, lat. Copus majori/Copuss/Colx) atestat la 1283.

Copşa Mică (germ. Kleinkopisch, mag. Kicskapus, lat. Copus minor) atestat la 1402.

Curciu/Criş (germ. Kirtsch/Koerts, mag. Körös, lat. Ceurus/Corus/Kewrus/Kewres) atestat la 1322.

[34] Franz Zimmermann, *Das Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation. Ein Führer durch das selbe*, Sibiu, 1901, p. 45.

[35] Şt. Pascu, *Voievodatul*, IV, p. 83-84.

[36] E. Wagner, *Historisch-Satistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen*, Köln-Viena, 1977, p. 374, 376; Th. Nägler, *Aşezarea saşilor…*, p. 281; G. E. Müller, *Stühle und Distrikte…*, p. 187-190; M. Orend, *Zur Heimatfrage der Siebenbürger Sachsen. Vergleichung der siebenbürgisch-deutschen Ortsnamen mit denen des übrigen deutschen Sprachgebietes*, în *Archiv*…, vol. XLIII/1926, tom 2-3, p. 257-265, cu datele primelor atestări documentare şi denumirile săseşti ale localităţilor; Franz Zimmermann, *op. cit.*, p. 45, fără data atestărilor. Pentru fiecare localitate, Coriolan Suciu, *op. cit.*, vol. I-II, *sub detto*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dupuş/Dupuşdorfu/Tobie (germ. Tobsdorf, mag. Tablas/Tobias, lat. Villa Thobiae/ Thobiesdorf) atestat la 1268.
Haşag/Hazag (germ. Haschagen/Haschag, mag. Hasag, lat. Hasach/Hasadis/Hasag) atestat la 1263.
Ighişu Nou/Ibişdorfu Săsesc (germ. Eibesdorf, mag. Szaszivanfalva/Iva/Igisdorf, lat. Villa Isopis/Isontelke) atestat la 1305.
Mediaş, atestat la 1373 (vezi supra!).
Moşna (germ. Meschen, mag. Mozsna/Szaszmozsna/Fejerfalu, lat. Musna/Mosna) atestat la 1280.
Nemşa (germ. Nimesch/Nimeschdorf, mag. Nemes/Nemsa, lat. Nimps/Nyms/Nemesia) atestat la 1359.
Şaroşu pe Târnave/Şaroşu Săsesc (germ. Scharosch/Grosscharss, mag. Szaszsaros, lat. Sarus/Saros/Sara) atestat la 1283.
Şeica Mare (germ. Marktschelken/Grosschelken, mag. Nagyselik, lat. Selk major/ Nagyselik) atestat la 1308.
Şeica Mică (germ. Kleinschelken, mag. Kisselk, lat. Selk minor/Sarselk) atestat la 1311.
Şoala/Şaia (germ. Schaal/Schal, mag. Sállya/Sálya, lat. Villa Saoli/Saol) atestat la 1331.
Valchid/Vălitu/Valhit (germ. Waldhütten/Valdhuttin, mag. Válthid/Váladhid/Waldhid, lat. Waldhyd/Waltudya/Walthodia) atestat la 1317.
Valea Viilor/Vorumloc (germ. Wurmloch, mag. Nagybaromlaka/Baromlaka, lat. Baromlak/ Worumlaka/Barlak) atestat la 1305.
Velţ/Volţa (germ. Wölz/Wälzen, mag. Völc/Velcz/Völgy/Völcz, lat. Velcz/Weulch/ Veultz/Volts) atestat la 1339.

JURISTISCH-ADMINISTRATIVEN BERÜCKSICHTIGUNGEN ÜBER DIE ZWEI STÜHLE (MEDIASCH UND GROSS-SCHELKEN) IM MITTELALTER
(Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: Zwei Stühle, Mediascher Komitat, Sächisches Leben, hermannstädter Recht

Die Zwei Stühle odar das Mediascher Provinzialverband wurde ziemlich spät angesiedelt, am Ende des 13. odar gar in den ersten Jahren des 14. Jahrhunders. Sicher ist es dass vor den Sachsen dieses Gebiet mit Szekle besiedelt war und dass es ein Grenzgebiet des Hermannstädter Komitats war. Beweis dafür sind die zwei Tore (ung. gyepük) bei Gross- und Kleinkopisch die den Gebiet des Hermannstädter Komitats von den Kokeltalgebiet, dass noch nicht unter ungarische Herrschaft war, abtrennten. Die ersten urkundliche Beweise über die Zwei Stühle sind uns nur ab die ersten Jahrn des 14. Jh. übeliefert. Damals wurde ein Mediascher Komitat erwähnt, dass das hermannstädter Recht genieste und sich unter die Gewalt des Szeklergrafen befand. Die Grafschaft wurde erst am Anfang des 15. Jh. (1402) abgeschaft, durch den König Sigismund von Luxemburg. Die Zwei Stühle wurden unter die Gewalt eines Oberrichters gestellt, welcher frei von den Sachsen der Zwei Stühle gewähl wurde. Dass heist dass 1402 Mediasch und (Markt-) Schelken eine grössere rechtliche Unabhängigkeit gewannen. Die Zwei Stühle wurden erst um die Mitte des 16. Jh. vereinigt: 1552 wurde Mediasch, wegen das Beenden der Stadtmauern, als Stadt mit vollen Recht anerkannt und, gleichzeitig auch als Hauptsitz des Mediascher Stuhles. Zum Schluss haben wir eine Liste mit die zum Mediascher Stuhl gehörenden Gemeinden angebracht.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CĂTĂLINA CHELCU[*]

JUSTIȚIE ŞI FISCALITATE ÎN CAZUL MĂNĂSTIRILOR ÎNCHINATE DIN MOLDOVA (SFÂRŞITUL SECOLULUI XVI – SECOLUL XVII)

Argument

Instaurat pe la jumătatea secolului XVI, regimul otoman în Moldova a contribuit şi la mărirea dărilor interne, acestea urmând cuantumul obligațiilor către Poartă. Ne gândim la înmulțirea impozitelor din Moldova, mai cu seamă în secolul XVII, atingându-se apogeul în secolul XVIII[1]. În acest context, vechile dări au fost convertite în redevențe monetare, dublate, începând cu a doua jumătate a secolului XVI, de eliminarea imunităților fiscale. Asupra lor se revenea însă mai târziu, sub alte forme. Astfel, intervin schimbări şi în modul de executare a pedepselor de către cei învinuiți, îngăduindu-se înlocuirea pedepselor propriu-zise cu plata unor sume de bani. Chiar şi cele mai grave, ca tâlhăria („jăcuire", „tâlhăşug"), se puteau răscumpăra sau chiar ierta, în anumite condiții, de domn, ca judecător suprem al țării. În general, se ajunge ca pedepsele corporale şi cele privative de libertate să ia, din ce în ce mai mult, forma pecuniară a executării lor. Pe de o parte, această practică devine o componentă a planului general de colectare a numerarului necesar domniei, pentru satisfacerea cerințelor otomane. Pe de altă parte, modul ei de aplicare asupra majoritarilor ortodocşi, dar şi asupra minoritarilor din perspectivă etnică sau confesională, ne dă indicii despre percepțiile şi auto-situările identitare din acea epocă.

O problemă aparte o constituie imunitățile fiscale şi juridice dobândite de mănăstirile din Moldova. În şirul acestor privilegii, se încadrează şi încasarea de către acestea a amenzilor pentru infracțiunii grave („faptă mare"), precum omuciderea („moartea de om"). Cu alte cuvinte, modul în care amenda penală percepută de domn sau de dregătorii săi devenea atât o modalitate de sancționare, cât şi o sursă de venituri. Vom încerca, în măsura în care sursele ne vor permite, să identificăm şi competența judiciară a egumenilor în materie penală. Dificultatea demersului nostru vine din faptul că, dacă în cazul mănăstirilor obişnuite se cunosc elementele ce compuneau conținutul imunităților

[*] Cercetător ştiințific, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" Iaşi.

[1] Alexandru Constantinescu, *Dările în Țara Românească şi Moldova (sec. XIV-XV)*, în *SAI*, 1975, 23, p. 110-118; N. Stoicescu, *Regimul fiscal al preoților din Țara Românească şi Moldova până la Regulamentul organic (sec. XV-XIX)*, în *BOR*, 1971, 23, nr. 5-6, p. 370-381; Matei D. Vlad, *Le régime fiscal et administratif dans les villages de colonisation de Valachie et de Moldavie au XVIII siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 1971, 10, nr. 6, 1013-1026; I. Caproşu, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit (până la mijlocul secolului al XVIII-lea)*, Iaşi, 1989.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 41–61

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

juridice şi fiscale, în privinţa mănăstirilor închinate actele de acordare a aceloraşi privilegii sunt mai sărace în informaţii. De drept, cercetarea încălcărilor legii aparţinea domnului, care percepea şi amenda stabilită în funcţie de gravitatea faptei săvârşite. Ca urmare, insistăm asupra acestui aspect ce ţine de relaţia dintre două instituţii, Domnie şi Biserică, în perioada supusă atenţiei, din perspectiva unor privilegii juridice şi fiscale recunoscute mănăstirilor închinate. Epoca închinării mănăstirilor din Moldova la Locurile Sfinte începe la sfârşitul secolului XVI, în timpul domniei lui Petru Şchiopu, odată cu zidirea mănăstirii Sf. Sava din Iaşi, în 1583, cu banii mănăstirii omonime din Ierusalim. Călugării greci veniţi de acolo primeau în dar de la vodă acel loc de case „ca să locuiască acolo şi să-şi facă şi biserică”[2].

Analiza imunităţilor fiscale şi juridice acordate mănăstirilor închinate din Moldova doar pe parcursul secolului XVII, nu şi al celui următor, se justifică prin faptul că, de la începutul perioadei fanariote, închinările lăcaşelor din Moldova încep să ia o altă turnură prin interpretări abuzive ale dreptului de ctitorire. Această practică este anunţată încă de la sfârşitul secolului XVII şi va continua în veacul următor, provocând grave probleme în ceea ce priveşte respectarea jurisdicţiei ecleziastice şi a regimului privilegiat al Bisericii, în general. Acestea sunt argumentele opţiunii noastre pentru intervalul temporal delimitat de sfârşitul secolului XVI – secolul XVII.

Introducere

Dacă sursele diplomatice interne sunt cât se poate de clare în privinţa imunităţilor fiscale de care s-au bucurat mănăstirile, dreptul de judecată al monahilor – recunoscut de domnie – aşteaptă încă unele clarificări. Cu privire la fundamentul jurisdicţiei bisericeşti în Moldova medievală şi premodernă, originea ei bizantină a fost deja arătată. „Exercitarea ei nu excludea aplicarea legii ţării, a unor obiceiuri, dar baza ei era pravila canonică şi nomocanonică”[3]. Biserica beneficia de o largă competenţă judiciară, ea putând judeca abaterile clericilor, pricinile lor civile şi canonice – cu excepţia vinilor grave a căror cercetare era păstrată în competenţa justiţiei domneşti –, păcatele canonice ale mirenilor (adulterul, incestul, căsătoria a patra, abandonul soţului sau soţiei, relaţiile sexuale nepermise), pricinile mirenilor de despărţenie, înfiere, zestre, moştenire, tutelă, testamente[4]. Privilegiile juridice şi fiscale recunoscute Bisericii îşi au rădăcinile în gândirea politică a împăraţilor bizantini, transpusă ulterior în texte juridice şi transmisă ţărilor române prin dreptul receptat. Un exemplu ar fi ideea de *filantropie*, manifestată prin scutirile fiscale acordate lăcaşelor de cult[5].

În legătură cu acest subiect, există investigaţii colaterale, referitoare la influenţa bizantină în spaţiul românesc[6], la sistemul imunităţilor în societatea medievală românească[7],

[2] *DIR*, Veacul XVI, A. *Moldova*, vol. III (1571-1590), Bucureşti, 1951 p. 224-225, nr. 277; *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. I, *Acte interne* (1408-1660), editate de Ioan Caproşu şi Petronel Zahariuc, Iaşi, Editura Dosoftei, 1999, p. 35-38, nr. 23 (în continuare, Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I); v. şi Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri până la 1821*, ediţia a II-a, revăzută, Iaşi, 2007, p. 45.

[3] Valentin Al. Georgescu, *Bizanţul şi instituţiile româneşti până la mijlocul secolului al XVII-lea*, Bucureşti, Editura Academiei, 1980, p. 254.

[4] *Instituţii feudale din Ţările Române*, coordonatori Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu, Bucureşti, 1988, p. 268.

[5] *Ibidem*, p. 229.

[6] Valentin Al. Georgescu, *op. cit*.

[7] A. Cazacu, *Justiţia feudală*, în V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1957, p. 463-500; N. Grigoraş, *Instituţii*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la competența juridică a Bisericii din Moldova[8]. De asemenea, se adaugă şi contribuțiile cu caracter preponderent descriptiv, preocupate de practicile închinării mănăstirilor din Moldova la Locurile Sfinte ale Ortodoxiei[9]. De aceea, se impune parcurgerea atentă a documentelor, cu redarea expresă a pasajelor privitoare la privilegiile fiscale şi juridice de care beneficiau respectivele mănăstiri.

Înainte de închinare: secolele XV-XVI

În urma parcurgerii documentelor de cancelarie din perioada anterioară inițierii practicii închinărilor, am constatat că se impun anumite distincții între imunitățile atribuite de către domn fie mănăstirilor, fie mitropolitului, fie episcopilor. Ele se remarcă îndeosebi când era vorba de unele delicte săvârşite de locuitorii ai satelor pe care mănăstirile le stăpâneau: sate ale mănăstirilor, sate mănăstireşti pustiite, slobozii ale mănăstirilor, săteni din satele sau sloboziile mănăstirilor, posluşnicii mănăstirilor, sate ale Mitropoliei ori ale episcopiilor de Roman, Rădăuți şi Huşi. De asemenea, au existat diferențe în ceea ce priveşte competența judiciară a instanțelor ecleziastice: unele aveau dreptul de a judeca orice faptă penală, inclusiv omorul, altora nu li se acorda şi acest drept, ce rămânea în atribuțiile judecătoreşti ale domnului. Se înțelege că, în cazul infracțiunilor comise de slujitori ai Bisericii, clerici sau mireni, era supus judecății delictul canonic, în urma procedurii judiciare acordându-se o pedeapsă bisericească[10], prevăzută de nomocanoanele bizantine şi de dreptul bisericesc dezvoltat apoi în țările cu populație ortodoxă[11]. Pedeapsa „trebuia să fie pur spirituală, având ca obiectiv îndreptarea duhovnicească a celui vinovat”[12]. Dreptul de a judeca deținut de egumeni şi de călugării mănăstirilor putea fi exercitat prin împuternicire domnească[13], aşa cum se petreceau lucrurile şi în Imperiul basileilor: aici i se recunoscuseră Bisericii atribuții judiciare[14], ca urmare „înălțimii morale la care Biserica înțelegea să ridice exercițiul funcțiunii judecătoreşti”[15].

feudale din Moldova, I, *Organizarea de stat până la mijlocul sec. al XVIII-lea*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1971; V. Costăchel, *Domeniul feudal*, în . Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală*..., p. 211-314; P. P. Panaitescu, *Biserica*, în . Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală*..., p. 445-462; Vasile V. Muntean, *Bizanțul şi românii. Cercetare comparativă privind organizarea mănăstirilor*, Iaşi, Trinitas, 2005.

[8] Şt. Berechet, *Dreptul vechilor noştri ierarhi la judecarea mirenilor*, Bucureşti, 1938; Gh. Cronț, *Clericii în serviciul justiției*, Bucureşti, 1938; idem, *Justiția bisericească din Moldova şi Țara Românească în secolele XIV-XVIII*, în *MMS*, an. LI, 1975, nr. 3-4, p. 258-274; idem, *Instanțele de judecată ale bisericii din Țările Române în secolele XIV-XVIII*, în *MMS*, an. LII, 1976, nr. 5-6, p. 338-359.

[9] N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu țerile noastre*, Bucureşti, 1914; Teodor Bodogae, *Ajutoarele româneşti la mănăstirile sin Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940; M. Beza, *Biblioteci mănăstireşti în Epir, Rodos şi Paros*, în *AARMSLit*, s. III, t. VII, 1934-1936, p. 237-241; idem, *Biblioteci mănăstireşti în Palestina*, în *AARMSLit*, s. III, t. VI, 1932-1934, p. 195-197; idem, *Biblioteci mănăstireşti în Palestina, Chipru şi Muntele Sinai*, în *AARMSLit*, s. III, t. VI, 1932-1934, p. 207-215; idem, *Biblioteci mănăstireşti în Patmos*, în *AARMSLit*, s. III, t. VIII, 1936-1938, p. 1-6; idem, *Biblioteci mănăstireşti în Siria, Atena şi Insula Hios*, în *AARMSLit*, s. III, t. VIII, 1936-1938, p. 7-20; idem, *Biblioteci mănăstireşti la Muntele Athos*, extras din *AARMSLit*, s. III, t. VII, 1934; idem, *Urme româneşti în Răsăritul ortodox*, ediția a II-a, mărită, cu numeroase adăugiri de text şi ilustrații, Bucureşti, 1937.

[10] Vlassios I. Phidas, *Drept canonic. O perspectivă ortodoxă*, traducere în românește de Pr. Lect. Dr. Adrian Dinu, Iaşi, Editura Trinitas, 2008, p. 134.

[11] Gheorghe Cronț, *Justiția bisericească*, p. 258.

[12] Vlassios I. Phidas, *op. cit.*, p. 135.

[13] Gheorghe Cronț, *Clericii în serviciul justiției*, p. 21.

[14] Valentin Al. Georgescu, *op. cit.*, p. 68; istoricul dreptului românesc recunoaşte modelul bizantin în regimul scutirilor acordate mănăstirilor.

[15] Gheorghe Cronț, *op. cit.*, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Până spre mijlocul secolului XV, privilegiul de imunitate acordat mănăstirilor din Moldova – prin care li se conceda jurisdicția asupra infracțiunilor săvârşite de locuitorii de pe domeniul imunitar sau beneficiau de scutiri de obligații fiscale – este redat prin expresia „uric cu tot venitul”[16], „uric, în veci”[17], fără a se detalia conținutul imunității. Sau, uneori, se făceau minime precizări în acest sens: „uric cu tot venitul, şi cu darea şi cu tot”[18]. Nerespectarea dispozițiilor domneşti atrăgeau grele blesteme. Primul document păstrat, în care privilegiul de imunitate enumeră scutirile de sarcinile fiscale şi publice de care beneficiază populația domeniului ecleziastic respectiv, este de la Ştefan voievod, fiul lui Alexandru cel Bun, al cărui conținut interesează şi subiectul nostru. Domnul întăreşte mănăstirii de la Horodnic, prin actul din 1 august 1444, stăpânirea asupra satului Balasinăuți, precizând scutirile ce i se acordă mănăstirii respective: „Va plăti cu gâtul” nerespectarea poruncii domneşti de către vreun dregător. Pentru că „ce venit va fi, de orice fel, din acel sat, ei <dregătorii domneşti> să nu-l ia de la această mănăstire”[19]. În materie de judecată, domnul hotărăşte ca „pe acei oameni nimeni să nu îndrăznească să-i judece, niciodată, ci să-i judece dregătorii din această mănăstire şi alt judecător să nu aibă niciodată, în veci”[20]. Un alt document emis tot de cancelaria lui Ştefan vodă la 11 martie 1446 întăreşte mănăstirii Neamț stăpânirea asupra mai multor sate. Domnul dăruia mănăstirii veniturile acestor aşezări, precum şi dreptul de a judeca pricinile apărute pe teritoriul lor. Le scutea de toate dările şi slujbele domneşti, interzicând dregătorilor însărcinați cu adunarea impozitelor să intre în satele respective[21]. Între scutiri se menționează: „Şi, de asemenea, nici osluharii să nu umble în aceste sate, nici judecătorii, nimeni să nu ia gloabă când se va face vreo moarte în satele lor, ci singuri călugării să ia gloaba”. Cât priveşte imunitatea judiciară pe care domnul o concedă egumenului şi călugărilor mănăstirii Neamț, deducem din textul documentului că aceştia ar fi exercitat o jurisdicție deplină, mai cu seamă că se menționează şi competența asupra celor învinuiți de omor, delict judecat, de regulă, de către domn. „Şi, de asemenea, pe aceşti oameni din aceste sate nimeni să nu îndrăznească să-i judece întru nimic şi nici pentru orice faptă. Iar cui i se va părea că are strâmbătate de la aceşti oameni din aceste sate, acel să-i pârască înaintea egumenului de la Neamț şi înaintea dregătorilor mănăstirii, şi alt judecător să nu aibă. Şi, de asemenea, nici osluharii să nu umble în aceste sate, nici judecătorii, nimeni să nu ia gloabă când se va face vreo moarte în satele lor, ci singuri călugării să ia gloabă”[22]. Deci şi amenda pe care trebuia să o plătească domniei cel vinovat de comiterea infracțiunii de „faptă mare” era acordată mănăstirii sub forma unei scutiri. În anul următor, aceleiaşi mănăstiri îi este confirmată stăpânirea peste satele sale, precum şi scutirile şi jurisdicția acordate până atunci de domnii anteriori. Ideea că mănăstirea prelua amenzile colectate în urma săvârşirii unor infracțiuni este, din nou, menționată: „nici globnicii, nici pripăşarii să nu ia gloabă de la

[16] *Instituții feudale în Țările Române*, p. 231.

[17] *DRH*, A. *Moldova*, vol. I (1384-1448), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi, Bucureşti, 1975, p. 75, nr. 51.

[18] *Ibidem*, p. 185, nr. 132.

[19] *Ibidem*, p. 352-353, nr. 249.

[20] *Ibidem*, p. 353, nr. 249.

[21] „Toate aceste sate mănăstireşti să fie slobode de toate, să nu dea aceşti oameni din aceste sate nici dare, nici podadă, nici iliş, nici podvoadă, nici desetină din albine şi nici din porci. Şi, de asemenea, nici la cetate să nu muncească, şi nici la mori şi la iazuri, şi să nu aibă nici o altă dare şi slujbă. Şi, de asemenea, în aceste sate să nu umble nici globnicii, nici pripăşarii, nici ilişarii şi nici altul nimeni dintre dregătorii şi pererubții noştri” (*Ibidem*, p. 377, nr. 266).

[22] *Ibidem*, p. 377-378, nr. 266.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aceşti oameni din aceste sate, chiar dacă între aceşti oameni va fi duşegubină, fie tâlhărie, fie orice altă faptă, sau mare sau mică”[23]. Cu privire la recunoaşterea jurisdicției mănăstireşti, domnul precizează: „dregătorii noştri să nu aibă dreptul să judece pe oamenii lor şi nici să-i prade, ci numai călugării de la mănăstirea de la Neamț cu egumenul şi cu cine ştiu ei să judece pe oamenii lor din aceste sate mai sus-scrise şi să facă ei cu această gloabă ce ştiu”[24]. Într-un alt document cu o destinație asemănătoare, domnul reconfirmă competența judiciară a călugărilor: „orice fel de faptă s-ar întâmpla între aceşti oameni, să-i judece călugării şi ei să ia această gloabă şi tot venitul provenit de la aceşti oameni”[25]. La 5 aprilie 1448, mănăstirii Pobrata prin egumenul şi dregătorii săi le este recunoscut dreptul de a judeca pricinile ivite în satele ce tocmai intraseră în stăpânirea mănăstirii, interzicându-li-se slugilor domneşti „să nu ia gloabă, nici tretină, pentru nici o vină, nici mare, nici mică, şi să nu-i judece pe aceşti oameni în nici un loc, ci să-i judece însuşi egumenul de la Pobrata sau dregătorii lor, iar alt judecător să nu aibă”[26].

Un document emis de cancelaria lui Alexăndrel vodă la 27 iunie 1449 arată că domnul acordă egumenului mănăstirii Pobrata şi dregătorilor acestuia dreptul de a-i judeca pe oamenii din satele mănăstireşti „pentru orice fel de faptă”. Ei trebuiau să vină înaintea egumenului sau a împuterniciților săi „pentru orice, fie chiar omor sau orice fel de faptă; şi alt judecător să nu aibă niciodată, în veci, pentru nimic, ci el însuşi să-şi judece oamenii săi şi să-i urmărească pentru toate, şi pentru gloabe şi pentru orice fel de vini, oricâte se vor face la oamenii lor”[27]. Este evidentă jurisdicția deplină acordată mănăstirii. De asemenea, o jurisdicție împărțită între domn şi conducerea mănăstirii Moldovița asupra tătarilor şi saşilor de la Baia este arătată de Petru vodă Aron în 1454: „să nu-i judece nimeni, decât numai domnia mea şi călugării”[28].

Scutiri de impozite, inclusiv de plata amenzilor pentru fapte penale – „omor”, „faptă mare”, „faptă mică” – sunt acordate de Petru Aron la 8 decembrie 1454. În ceea ce priveşte jurisdicția asupra sătenilor din satele confirmate mănăstirii Neamț, ca şi până atunci se precizează că aceasta să fie făcută „înaintea egumenului de la Neamț şi înaintea dregătorilor mănăstirii, iar alt judecător să nu aibă”[29]. La 31 august 1458, Ştefan cel Mare acordă mănăstirii Moldovița, între altele, drept de slobozie pentru satul Borhineşti. Alături de scutirile fiscale enumerate pentru satul respectiv, apare şi scutirea de a plăti amenda pentru obligația de a identifica şi de a prinde pe ucigaşii, tâlharii sau hoții care ar fi săvârşit fapte cu caracter penal pe teritoriul său: dregătorii domneşti „să nu gonască în hotarul acestui sat, pe urma răufăcătorilor”[30]. Imunitatea fiscală este limpede exprimată în acest document: „Iar acest venit şi toate slujbele din acest sat, totul să asculte de sfânta biserică de la Moldovița”[31]. Prin actul din 3 februarie 1467, Ştefan cel Mare scuteşte de podvoade pe oamenii mănăstirii Bistrița din satele confirmate de domn în stăpânirea călugărilor, acordând, în acelaşi timp, egumenului dreptul de judecată asupra acestora, precum şi acela de a încasa gloabele şi pripasul. În

[23] *Ibidem*, p. 387, nr. 273.
[24] *Ibidem*, p. 387-388, nr. 273.
[25] *Ibidem*, p. 293, nr. 277.
[26] *Ibidem*, p. 394-395, nr. 278.
[27] *DRH*, A. *Moldova*, vol. II (1449-1486), întocmit de Leon Şimanschi, în colaborare cu Georgeta Ignat şi Dumitru Agache, Bucureşti, 1976, II, p. 7, nr. 5.
[28] *Ibidem*, p. 58, nr. 41.
[29] *Ibidem*, p. 62, nr. 44.
[30] *Ibidem*, p. 108, nr. 74; în *Instituții feudale româneşti* se spune: „ca să avantajeze un sat (mănăstiresc, de exemplu), domnul îl scutea de această obligație” (p. 486).
[31] *DRH*, II, p. 108, nr. 74.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cuprinsul actului, ponderea cea mai mare o are dispoziția ca dregătorii domneşti din ținutul Neamț, din care făceau parte şi satele respective, să nu colecteze amenzile penale, nici să nu judece pe locuitorii acelor sate. Ordinea lucrurilor stabilite de domn este următoarea: „nimeni altul să nu îndrăznească să-i judece pe aceşti oameni ai mănăstirii (…) şi nici gloabă să nu ia de la ei, nici pentru omor, nici pentru urma răufăcătorilor, nici pentru tâlhărie, nici pentru furt, nici pentru răpire de fată, nici pentru rană sângeroasă şi nici pentru lovitură cu vânătăi, şi nici pentru altceva, nici pentru vreo faptă, nici pentru faptă mare şi nici pentru faptă mică, să nu îndrăznească să-i judece pe aceşti oameni ai mănăstirii şi nici să-i tulbure, şi nici să nu ia gloabă de la ei, nici preț de-un groş, că să-i judece înşişi călugării noştri de la Bistrița pe oamenii lor şi gloaba să o ia de la oamenii lor egumenul şi cu călugării, iar alt judecător să nu aibă asupra lor, pentru că am dat să fie mănăstirii noastre de la Bistrița, neclintit niciodată, în veci, tot venitul care va cădea în aceste sate mănăstireşti”[32]. Avem de-a face, şi în acest caz, cu o concedare către egumen a competenței judecătoreşti depline, deci inclusiv asupra delictelor grave precum omuciderea şi furturile, a căror judecare era rezervată domniei. Din actele de până acum, încasarea amenzilor pentru orice fel de infracțiune, fie „mare”, fie „mică” era încredințată mănăstirilor. Cu alte cuvinte, dreptul de jurisdicție recunoscut acestora asupra locuitorilor din satele aflate în stăpânirea lor a constituit o importantă sursă de venit, având, aşadar, un caracter patrimonial. Prerogativa judiciară a egumenului şi dregătorilor săi era dublată de privilegiul fiscal de încasare a amenzilor penale: dreptul de a „judeca” şi dreptul de „a globi”[33]. Urmărim, în continuare, ce spun actele.

O schimbare în regimul scutirilor de până acum se produce în timpul lui Ştefan cel Mare. Prin actul din 19 august 1472, el scuteşte trei sate aparținând mănăstirii Sfântul Nicolae din Poiană (Pobrata) de toate gloabele, în afara celor cuvenite domniei pentru omor şi răpire de fată: „ci numai să ia globnicii noştri, pentru noi, gloaba noastră pentru omor şi pentru răpire de fată, de la aceşti oameni ai mănăstirii din tustrele satele, iar altă gloabă şi treabă să nu aibă nici pentru faptă mare, şi nici pentru faptă mică”[34]. În ceea ce priveşte judecarea infracțiunilor comise, aceasta este concedată egumenului şi împuterniciților acestuia, „singuri (…) să-i urmărească[35] pentru toate, şi pentru gloabe şi pentru alte vinovății, câte vor fi să se săvârşească la aceşti oameni”, „iar cui i se va părea că are vreo strâmbătate de la aceşti oameni din aceste sate *întru orice, sau pentru faptă mare, sau pentru faptă mică* (subl. n.), ei să-i pârască şi să-i tragă înaintea egumenilor, oricine va fi atunci la hramul Sfântul Nicolae, şi înaintea dregătorilor lui, iar alt judecător să nu aibă niciodată întru nimic”[36]. Slujitorilor domneşti li se interzice amestecul în judecarea pricinilor: „să nu-i judece întru nimic şi pentru nici o faptă nimeni dintre panii şi dintre dregătorii noştri”. Este un alt exemplu de imunitate juridică şi fiscală, cu excepția amenzilor pentru omor („дѹшєгѹбствѳ”) şi răpire ce vor intra în cămara domnului. De regulă, cuantumul unor astfel de amenzi era mare, încasarea lor aducând un venit considerabil[37]. Astfel, față de acele cazuri mai sus-amintite din 1448 şi

[32] *Ibidem*, p. 211-212, nr. 146.

[33] Gheorghe Cronț, *op. cit.*, p. 24; *Istoria dreptului românesc*, vol. I, Bucureşti, 1980, p. 394.

[34] *DRH*, II, p. 278-279, nr. 187.

[35] Editorii acestui volum de documente au tradus slavonescul „да дѳвидаютъ иχъ” prin „să-i urmărească”, față de editorii colecției *Documente privind istoria României*, A, *Moldova*, vol. I: „să-i pedepsească”. Traducerea făcută de editorii volumului aparținând colecției *DRH* este cea corectă, pentru că nu este vorba despre aplicarea sentințelor de către cei ce au judecat, ci, mai degrabă, de urmărirea celor dovediți găsiți vinovați pentru strângerea gloabelor arătate prin sentințe (vezi Gheorghe Cronț, *op. cit.*, p. 24, nota 4).

[36] *DRH*, II, p. 278-279, nr. 187.

[37] Pentru cuantumul acestor amenzi, vezi *Instituții feudale în Țările Române*, p. 180.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1449 în care mănăstirii Pobrata îi erau recunoscute şi competența juridică pentru omor, documentul din 1472 reprezintă o probă pentru restrângerea privilegiilor, acordarea sau diminuarea lor depinzând, firește, de voința domnească.

La 30 august 1479, Ştefan cel Mare acordă episcopului de Rădăuți, Ioanichie, şi succesorilor acestuia dreptul de judecată asupra oamenilor din satul Rădăuți şi din regiunea Coțmanilor *aparținând Episcopiei* (subl. n.), cu excepția sfezilor şi furturilor din târguri, lăsate în competența vornicilor de târg. În acelaşi timp, interzicea boierilor, dregătorilor şi slujitorilor domneşti, precum şi şoltuzilor şi pârgarilor de Suceava şi de Siret să se amestece în aceste sate: „nici să-i judece şi nici să ia gloabă de la ei, nici pentru faptă mare, şi nici pentru faptă mică, şi nici pentru omor, nici pentru răpire de fată care se vor face acolo, în acel sat, Rădăuți. *Numai pentru sfada în târg şi pentru furtul care s-ar dovedi de față în târg să-i judece pe aceşti oameni din Rădăuți vornicii de târg, iar pentru altceva să nu aibă treabă să-i judece, ci să-i judece rugătorul nostru, chir Ioanichie, sau acela pe care îl va alege Dumnezeu să fie episcop la mitropolia noastră de la Rădăuți sau vornicii lor, şi nimeni altul*" (subl. n.); îi acordă, de asemenea, dreptul de a încasa gloabele şi pripasurile din aceste sate, scutindu-i, totodată, pe locuitorii acestora de slujbe domneşti. Aşadar, jurisdicția episcopului nu acoperea cazurile de „sfadă în târg" – despre care credem că se înțeleg diverse pricini penale – şi de furturi comise pe teritoriul târgurilor. Administrația lor fiind supusă domniei, infracțiunile erau lăsate în competența reprezentanților acestuia. Documentul continuă cu o precizare foarte importantă pentru subiectul nostru: „cu acei oameni din acele sate să n-aibă treabă nici un boier al nostru, şi nici staroştii de Țețin, şi nici globnicii, şi nici pererubții, nici să-i judece, şi nici să ia gloabă de la ei, nici pentru faptă mare, şi nici pentru faptă mică, nici pentru omor, nici pentru răpire de fată care se vor face acolo, la Coțmani, *ci să-i judece episcopii noştri sau vornicii lor, cum scriem mai sus*"[38] (subl. n.). Specificarea unor limite ale competenței judiciare concedate episcopului în cazul târgurilor, pe de o parte, şi împuternicirea acordată lui pentru exercitarea jurisdicției depline asupra satelor aflate în stăpânirea Episcopiei, pe de altă parte (a cărei formulare este aidoma celei acordate egumenilor) confirmă ideea că în această perioadă, delictele de orice fel puteau intra, prin împuternicire domnească, în sfera de jurisdicție ecleziastică.

Formule ca „nimeni altul să nu îndrăznească să se amestece în venitul mănăstirii", cu unele excepții, şi „alt judecător să nu aibă, ci tot acest venit să fie al mănăstirii", confirmă, pe de o parte, caracterul patrimonial al judecății mănăstireşti asupra locuitorilor din satele aflate în stăpânirea lor, iar pe de alta, întinsele privilegii judiciare şi fiscale de care lăcaşurile de cult moldovene s-au bucurat în secolul XV.

Delimitarea din ce în ce mai clară a jurisdicției mănăstireşti de aceea domnească devine evidentă în secolul XVI. Dacă scutirile fiscale rezultate în urma săvârşirii infracțiunilor în satele mănăstireşti se păstrează – de pildă, „oricâte sate ascultă de acea sfântă mănăstire a noastră de la Putna, fie din ținutul Suceava, fie din ținutul Cernăuți sau din orice alt ținut vor avea ei sate în țara noastră, prin toate acele sate ale lor (…) să nu meargă şi să nu adune nici o gloabă de la acei oameni, care vor trăi în satele lor, nici pentru omor, nici pentru răpire de fată şi nici o altă gloabă, ci toate gloabele ce se vor afla la acei oameni din acele sate, ele toate să fie sfintei noastre mănăstiri de la Putna"[39] – judecarea cazurilor de omor este făcută numai de domn: „în afară de cazul în care vreunui om din acele sate i se va întâmpla să omoare un om, acela să aibă a-şi lua

[38] *DRH*, II, p. 336, nr. 220; p. 363-364, nr. 239.
[39] Document din 17 ianuarie 1522, în *DRH*, vol. IV, p. 409, nr. 153 (mss).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

legea de la noi după obicei, iar gloaba, de asemenea, să fie mănăstirii”[40]. Mai mult, identificăm chiar o restrângere a atribuțiilor juridice mănăstireşti, domnul dovedindu-şi competența şi în cazul altor spețe: „Şi iarăşi oricui i se va părea vreo oarecare strâmbătate de la vreun oarecare om din acele sate, acela să aibă a-şi întreba asupra lui lege înaintea noastră sau înaintea egumenului. Toate cele scrise mai sus să fie acelei sfinte mănăstiri a noastre de la Putna de la noi uric, neclintit, niciodată, în veci”[41]. Este vorba, aşadar, despre reducerea dreptului de judecată al mănăstirii mai cu seamă în pricinile cu caracter penal.

Epoca închinărilor

În vremea în care unul dintre istoricii dreptului medieval românesc, Valentin Al. Georgescu, redacta remarcabila lucrare consacrată influenței bizantine asupra instituțiilor româneşti până la mijlocul secolului XVIII, el recunoştea, într-un scurt pasaj, complexitatea regimului juridic al mănăstirilor închinate: „era o simplă închinare ctitoricească, o simplă afectare de venituri sau o trecere în proprietatea beneficiarului închinării?”[42] Este o întrebare căreia nici el, nici alții de după el nu au găsit un răspuns mulțumitor. Dificultatea chestiunii rezidă, în primul rând, chiar în zgârcenia informațiilor din actele juridice de închinare, emise în plină epocă a închinărilor, adică secolul XVII. Mai trebuiesc luate în calcul lipsa unei cercetări sistematice a surselor istorice datând din a doua jumătate a secolului XVIII şi, mai cu seamă, a celor din veacul următor, când disputa în jurul secularizării averilor mănăstireşti era în plină desfăşurare[43]. Dar numai o cercetare riguroasă a documentelor oficiale sau particulare emise în acest interval de timp va putea să aducă informații necesare pentru lămurirea acestei probleme. Poate că, prin contribuția noastră în rândurile ce urmează, vom aduce o fărâmă de adevăr cu privire la această problemă.

Petru vodă Șchiopu este domnul cu care începe epoca închinărilor în Moldova. Cu certitudine că descendența munteană[44] şi cunoaşterea realităților din țara românească de la sud de Carpați au facilitat adoptarea modelului închinărilor. Nici nu fuseseră încă începută ridicarea zidurilor viitoarei mănăstiri, că domnul dărui, în 1583, un loc de case călugărilor greci de la mănăstirea Sf. Sava de la Ierusalim „ca să locuiască acolo şi să-şi facă şi biserică”, ca „să fie rugă şi pomenire veşnică a domniei noastre, şi pentru pomenirea părinților noştri, şi a fraților domniei noastre, şi a doamnei şi a copiilor domniei noastre şi a altor domni, pe cine Dumnezeu va alege să fie domn, după viața

[40] *Ibidem*.
[41] *Ibidem*.
[42] Valentin Al. Georgescu, *op. cit.*, p. 173.
[43] În 1861, de pildă, Ioan Brezoianu se declara, în lucrarea *Mănăstirile zise închinate şi călugării străini*, în favoarea secularizării averilor mănăstireşti, argumentând cu inexistența dreptului de proprietate al Locurilor Sfinte asupra satelor deținute de metohuri, precum şi a jurisdicției chiriarhului locului față de mănăstirea închinată. Cu privire la istoricul mănăstirilor închinate din spațiul românesc şi, mai cu seamă, la evenimentele istorice din preajma secularizării averilor mănăstireşti, petrecută în 1863, vezi Marin Popescu-Spineni, *Procesul mânăstirilor închinate. Contribuții la istoria socială românească*, Bucureşti, 1963, singura contribuție de sinteză pe această temă în istoriografia românească.
[44] Petru Șchiopu era fiul lui Mircea voievod (1509-1510), nepotul lui Mihnea cel Rău (1508-1509) şi frate cu Alexandru al II-lea Mircea. Mihnea cel Rău era fiul lui Vlad Țepeş. Înrudirea cu familia domnitoare a Moldovei se face prin alianța matrimonială dintre Maria Voichița, vară primară cu Vlad Țepeş, şi Ştefan cel Mare, din căsătoria cărora s-a născut Bogdan al III-lea, tatăl lui Ştefăniță vodă. Rezultă că Petru Șchiopu era nepotul, prin alianță, al lui Bogdan al III-lea şi văr al treilea cu Ştefăniță (vezi Stoica Nicolaescu, *Petru vodă cel Tânăr şi Petru vodă Şchiopul. O chestiune controversată în istoria românilor*, Bucureşti, 1915).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

noastră, în Țara Moldovei, şi pentru întreaga țară şi întreaga Creştinătate”[45]. Locul de case fusese cumpărat chiar de domn, fiind deci „drept domnesc”, şi nu „luat cu vreo silă sau prădăciune de la cineva”[46]. În acelaşi mod se petrecuseră lucrurile şi în Țara Românească, unde viitorului schit oltean Zdralea sau Roaba îi fusese dăruit loc de zidire de către boierii Craioveşti, ctitori la mănăstirea athonită Xenofon după 1500[47]. Ruda sa munteană, Mihnea Turcitul, fiul lui Alexandru al II-lea Mircea, făcu, în 1585, a doua închinare către Muntele Athos, anume mănăstirea Plumbuita[48].

Mănăstirea ridicată de călugării greci în Iaşi se numi tot Sf. Sava şi este deja metoh al lavrei de la Ierusalim la 7 iunie 1600[49]. Sursele mai târzii au arătat că mănăstirea închinată Sfântului Mormânt era folosită ca reşedință pentru patriarhii lumii ortodoxe şi episcopii greci în trecere prin Iaşi[50]. La început de secol XVII, mănăstirea dobândeşte, mai întâi prin daniile făcute de domni şi de particulari, apoi prin cumpărăturile proprii, un întins domeniu[51]. Două biserici, una din Cotnari[52], alta din târgul Galați[53], îi devin metohuri, în urma întăririi de către domn, cu încuviințarea mitropolitului şi a celor trei episcopi ai țării, şi cu bunăvoința Sfatului domnesc, „să fie sub ascultare şi purtare de grijă acea sfântă biserică, rugătorilor noştri călugări de la sfânta ruga noastră, sfânta mânăstire numită Sf. Sava”[54]; şi „oamenii din popor, ce au ascultat până în ceasul acesta de acea sfântă biserică, de acum, de asemenea, să aibă a asculta şi să se nevoiască pentru tot ce va avea nevoie acea sfântă biserică”[55]. Obligația călugărilor este înscrierea domnului şi a familiei sale la marele pomelnic: „să ne scrie pe noi, şi doamna, şi copiii noştri şi părinții noştri la sfântul marele pomelnic şi să roage neîncetat pe Domnul Dumnezeu pentru noi”[56].

Sursele care s-au păstrat dovedesc un tratament identic cu acela de care s-au bucurat şi alte lăcaşuri închinate din Moldova. De pildă, la 28 februarie 1627, Miron Barnovschi dăruieşte mănăstirii Sf. Sava din Iaşi venitul gloabelor şi duşegubinilor din satul Uricani, pe Bahlui, în ținutul Cârligătura. Se menționează expres în act faptul că satul fusese cumpărat de domn – „dreaptă cumpărătură a domniei mele” –, poruncind globnicilor şi duşegubinarilor să nu ia venitul din amenzi ce s-ar strânge acolo. În opinia noastră, precizarea „nici marii vătafi să nu tulbure acolo pentru gloabe şi pentru sânge şi nici deşugubinarii să nu tulbure acolo pentru deşugubinile din acest sat. Iar dacă va fi un astfel de om rău sau vinovat de omor sau va fi pentru altă pedeapsă, atunci slugile noastre mai sus scrise să-i facă lege după fapta lui, cum este mai sus”[57] sugerează că domnul concedă competența jurisdicțională dregătorilor săi, cu excepția omorului şi a furturilor. În rest, avem de-a face cu aspectul fiscal al problemei şi nu cu neintervenția

[45] *DIR*, XVI, III, p. 224-225, nr. 277; Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 35-38, nr. 23; v. şi Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *op. cit.*, p. 45.

[46] *DIR*, XVI, III, p. 225, nr. 277; Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 37, nr. 23.

[47] Teodor Bodogae, *op. cit.*, p. 73.

[48] *Ibidem*, p. 73.

[49] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 73-74, nr. 50: „sfânta mănăstire unde este hramul Adormirea Născătoarei de Dumnezeu, metohul Sfântului Sava de la Ierusalim”.

[50] Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *op. cit.*, p. 165.

[51] Domeniul Mănăstirii Sf. Sava din Iaşi este tema unui alt studiu al nostru, aflat în lucru.

[52] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 162-163, nr. 119.

[53] *Ibidem*, p. 170-172, nr. 122.

[54] *Ibidem*, p. 164.

[55] *Ibidem*, I, p. 172.

[56] *Ibidem*, p. 195-195, nr. 145.

[57] *DRH*, A., *Moldova*, XIX (1626-1628), volum întocmit de Haralambie Chircă, Bucureşti, Editura Academiei, 1969, p. 186-188, nr. 156.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

juridică a reprezentanților acestuia în satul respectiv. În afară de contribuția anuală la plata tributului, satul metohului marii lavre de la Ierusalim primește scutiri de celelalte obligații față de domnie, iar călugărilor li se reînnoiește, o lună mai târziu, dreptul de a încasa amenzile. Toate acestea, la care se adăuga venitul din perceperea ferâei, aveau o destinație precisă: traiul monahilor și întreținerea mănăstirii[58].

La 26 martie 1618, Radu vodă Mihnea, cu voia doamnei Maria, fiica lui Petru Șchiopu voievod, închină Sfântului Mormânt din Ierusalim mănăstirea Galata din Iași. Urmând tipicul dreptului bizantin al ctitoririi, domnul, în calitatea sa de nepot al lui Petru Șchiopu – „sfânt răposatul unchi al domniei mele, Petru voievod”[59] –, cu binecuvântarea ierarhilor țării și cu bunăvoința Sfatului domnesc, dar și „cu voia (…) doamnei Maria, fiica răposatului Petru voievod”, spune documentul, „am dat-o și am închinat-o (…) cu tot ce are sfânta mănăstire, cu sate, cu iazuri, și mori, și vii, și prisăci cu stupi și țigani, acolo unde se slăvește în lumea întreagă, la cetatea Ierusalimului, unde este Mormântul Domnului Dumnezeului Mântuitorului nostru Iisus Hristos, unde este hramul Înălțării lui Hristos și unde este cârmuitor și purtător de grijă chir Theofan slăvitul și marele patriarh al Ierusalimului”[60]. Gestul este justificat, în primul rând, de situația grea în care ajunsese mănăstirea, cuprinsă de „mare slăbiciune și sărăcie”, ca urmare a conflictelor ce avuseseră loc la sfârșitul secolului XVI și începutul veacului următor, a furturilor, dar și a unei administrații deficiente din partea călugărilor care „nu aveau teamă de Dumnezeu în inimile lor, ci au fost fără grijă”, „toate le cheltuiau și le risipeau fără grijă”[61]. Urmează condițiile pe care le stabilește ctitorul pentru chivernisirea lăcașului: „rugătorii noștri care vor locui de acum înainte în această mai sus spusă mănăstire Galata să socotească despre venitul care vine într-un an de la toate casele și viile și stupii, și fie călugărilor pentru hrană și pentru pomenirea ctitorilor care au dat și au miluit sfânta mănăstire”[62]. Reiese limpede că închinarea s-a făcut respectând normele dreptului de ctitorie: moștenirea calității de ctitor, acordul chiriarhului locului, înzestrarea mănăstirii cu mijloace materiale, înscrierea domnului și a familiei sale la „sfântul și marele și dumnezeiescul pomelnic”. Ceea ce atrage atenția este elementul ce apare în plus față de o ctitorire obișnuită, și anume obligațiile ce decurgeau din statutul de metoh al lăcașului de la Ierusalim. Și se spune în document: „Iar ce va rămâne mai mult din acel venit, din acel an, să aibă a-l strânge și a-l vinde egumenul de la sfânta mănăstire și să facă bani, *însă cu știrea și cu scrisoarea părintelui și rugătorului nostru, chir mitropolitul Sucevii*, și să-i trimită cu pecetea sfinției sale la mai sus scrisa și slăvita cetate a Ierusalimului și să-i dea în mâinile și slăvitului patriarh”[63] (subl. n.). Reiese din text faptul că lavrei de la Ierusalim îi revenea surplusul rămas, transformat în bani, după asigurarea cu toate cele necesare traiului monahilor și întreținerea mănăstirii. Foarte important pentru situația juridică în care se afla mănăstirea proaspăt închinată este faptul că venitul trimis la Ierusalim trebuia să aibă încuviințarea episcopului locului, adică a mitropolitului, în speță. În al doilea act de închinare, în ordine cronologică, de către

[58] *Ibidem*, p. 188-190, nr. 156.

[59] Radu Mihnea era fiul lui Mihnea al II-lea Turcitul, nepot al lui Alexandru al II-lea Mircea, fratele lui Petru Șchiopu. Voica Maria Pușcașu consideră că închinarea mănăstirii Galata de către Radu Mihnea a fost un act de uzurpare a dreptului de ctitorire (Maria Voica Pușcașu, *Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Țara Românească și Moldova până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, 2011, p. 159).

[60] Ioan Caproșu, Petronel Zahariuc, *Documente Iași*, I, p. 168, nr. 121.

[61] *Ibidem*, p. 168.

[62] *Ibidem*, p. 169.

[63] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

moştenitorul direct al lui Petru vodă, anume fiica sa, Maria, un an mai târziu[64], apare chiar termenul „închinată" sub forma „încănată"[65].

Amenzile percepute ca urmare a săvârşirii de infracțiuni către mănăstirea nouzidită Galata, încasate în mai multe sate aflate în stăpânirea ei, erau dăruite de ctitorul ei, Petru Şchiopu, la 1583[66] şi întărite de Ieremia Moghilă câțiva ani mai târziu[67]. Aşadar, înainte de a fi închinată la Ierusalim, mănăstirii Galata îi sunt dăruite, printr-un act special al lui Mihail vodă Moghilă de la 28 noiembrie 1607, „gloabele şi duşegubinile şi morțile de oameni, câte se vor face prin toate satele sfintei mănăstiri, din toate ținuturile, ca să aibă ei a-şi lua toate gloabele, să le fie de ciubote". Confirmarea acestor scutiri este justificată de necesitatea de a perpetua o stare de lucruri „precum a fost şi în zilele altor sfântrăposați domni şi precum au carte şi de la sfântrăposatul părintele domniei mele, Simion voievod"[68]. Cât priveşte jurisdicția asupra satelor mănăstireşti, domnul porunceşte ca oamenii domneşti – pârcălabi şi mari vătafi – să judece doar pe vecini, deci pe țăranii neliberi, lăsând, astfel, în grija egumenului judecarea celorlalți. Porunca lui vodă e ca dregătorii săi să judece „după dreptate şi să-şi ia ferâia de la oricine, cum îi va fi judecata, iar altă prădăciune să nu facă, nici să nu aibă a-i prăda mai mult peste ferâie"[69]. Acelaşi îndemn către judecata „cu dreptate, cu oameni buni" şi luarea ferâiei tot cu „dreptate, iar altă treabă la gloabe şi duşegubine să nu aibă" venea şi de la Miron Barnovschi în 1626, când îngăduia mănăstirii Galata să strângă amenzile penale din satele sale. Scopul încasării lor este bine precizat: „să fie rugătorilor noştri monahi de la sfânta mănăstire pentru îmbrăcăminte şi pentru ciubote"[70]. Hotărârea domniei pare mult mai vehementă față de aceea în urmă cu 20 de ani, sugerând existența abuzurilor comise de oamenii săi în respectarea rânduielii stabilite[71]. Domnul aruncă asupra lor şi amenințarea pedepsei cu spânzurătoarea pentru nerespectarea poruncii. Mănăstirii Pângărați îi sunt dăruite „gloabele şi duşegubinile", dar să fie luate „după dreptate, de la cine va rămâne vinovat, după lege"[72]. Termenul „dreptate", întâlnit în limba română în secolul XVII este sinonim cu acela de justiție[73]. Bisericii îi erau acceptate, în *Cartea românească de învățătură*, sentințele dacă „au legiuit direpț"[74], deci se cerea respectarea unor principii, unor norme în judecarea faptelor[75].

Emiterea unor acte destinate a înnoi dania domnească a amenzilor a fost urmarea directă a nerespectării poruncii domneşti chiar de dregătorii săi. La 16 ianuarie 1628, de

[64] *Ibidem*, p. 180-182, nr. 129.
[65] *Ibidem*, p. 182, nota 4.
[66] *Ibidem*, p. 38, nr. 24.
[67] *Ibidem*, p. 63-64, nr. 40.
[68] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 110-111, nr. 79.
[69] *Ibidem*, p. 111.
[70] *DRH*, XIX, p. 77-78, nr. 59.
[71] În unele cazuri, abuzurile dregătorilor domneşti concretizate în nerespectarea regimului scutirilor acordate mănăstirilor sunt explicite în actele vremii (*Ibidem*, p. 399-400, nr. 294).
[72] *Ibidem*, p. 89, nr. 69.
[73] *Instituții feudale în Țările Române*, p. 267.
[74] *Carte românească de învățătură*, ediție critică, Bucureşti, 1961, p. 171, glava 58, zaceala 10.
[75] „După lege şi după dreptate", principii ce trebuiau respectate în judecarea faptelor, o expresie prezentă des în hrisoavele din secolul XVII. După Daniel Barbu, „*legea* pare să fie, indistinct, atât pravila împărătească, dreptul romano-bizantin receptat, cât şi «legea țării», obiceiul pământului. (…) Legea rămânând exterioară dreptății, aceasta nu ar fi altceva decât numele dat echilibrului relațiilor de putere, s-ar situa în acel punct fragil de cumpănă în care interesul individual, definit în funcție de condiția socială a purtătorului său, poate apărea legitim în raport cu alte interese particulare sau generale. Dreptatea vechilor hrisoave românești este, probabil, asemănătoare *echității* din *common law*" (Daniel Barbu, *O arheologie constituțională românească. Studii şi documente*, Bucureşti, 2000, p. 58).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pildă, egumenul împreună cu călugării de la mănăstirea Sf. Paraschiva din Iaşi „s-au jăluit pre pârcălabii de ținuturi că le întră în sate de le pradă vecinii şi-i ciobotescu fără de ispravă, alta îmblă deşugubinarii în toată vremea, de fac năpăşti a fămei şi a fete de oameni buni şi a sărace pe minciuni, de fac şi-i bagă în fieräi şi-i ciobotescu, alta umblă slugile hătmăneşti şi giudzii ţigăneşti de le învăluescu ţiganii şi-i pradă”[76]. Mănăstirea Sf. Paraschiva din Iaşi este închinată ca metoh la Mănăstirea Sinai potrivit dorinței lui Nestor Ureche, mare vornic al Țării de Jos, ctitorul ei; actul închinării datează din 21 decembrie 1610, fiind emis de cancelaria lui Constantin Moghilă voievod[77]. Motivele închinării: lipsurile cu care se confruntă călugării sinaiți în „cruntele vremuri din urmă” cauzate de „primejdiile şi năpasele de la blestemații saracini şi mai ales de la fiii agarenilor făr Dumnezeu”[78]. Şi acest lăcaş primeşte scutiri de dări pentru satul Ulmi, ținutul Hârlău, şi i se dăruiesc amenzile penale, din cuantumul cărora egumenul va trimite călugărilor de la Mănăstirea Sinai pentru trai şi întreținere[79].

De nerespectarea scutirilor acordate mănăstirii Secu, din ținutul Neamț se plâng şi călugării de aici de „răutate multă” din partea slujitorilor domneşti. Domnul porunceşte ca gloabele să intre în avutul mănăstirii, iar răufăcătorii – „nescare oameni răi, furi sau tălhari” – să fie aduşi înaintea sa pentru a fi judecați[80]. Înmulțirea slujbaşilor domniei pe teritoriul țării, la începutul secolului XVII, având sarcini fiscale şi judecătoreşti, este evidentă ca urmare a îndemnului exprimat, aproape neîntrerupt, de respectare a regimului satelor de ținut: „Pentr-aceia şi voi, toate slugile noastre, câți veți îmbla cu slujbele domniei mele la acel ținutu, întru nemică să nu-i învăluiți, nici bucatele să nu le luați pentru alte sate”[81].

Acordarea scutirilor mănăstirii Galata, între care se numără şi „gloabele şi duşegubinile” strânse în satele Belceşti, Plopi şi Călugăreni, toate situate pe Bahlui, ținutul Hârlău, este condiționată, la 16 decembrie 1626, de trimiterea cuantumului lor „la sfânta biserică a lui Dumnezău a Erusalimului, pentru ca să fii acolo pentru chivernisala acei sfinte mănăstiri”, cu îndatorirea înscrierii numelui domnului la marele pomelnic[82]. Cele trei sate fuseseră dăruite de Petru Şchiopu la terminarea zidirii ei, fiind „drepte domneşti, ascultătoare de ocolul târgului Cotnari”[83]. O citire „pe dos” a textului documentului din 1626 arată că amenzile luate în cazurile de omor sunt cedate mănăstirii, şi nu dreptul de judecată asupra faptelor, acesta fiind recunoscut, aşa cum reiese din text, marelui vornic: „iar di vor fi numai niscariva morți de om într-acele sati şi cu aciia să n-aibă treabă vel vornicul, ce întru toate să aibă treabă egumenul di la această sfântă mănăstiri, şi altul nimi să n-aibă treabă a întra într-acele sati nici cu o angării, cari sînt pe alții în țara domnii meli, ce ei numai ca să aibă a sluji şi a asculta la sfânta mănăstire”[84]. Este vorba, aşadar, de respectarea scutirilor acordate de domn şi în

[76] *DRH*, XIX, p. 399-400, nr. 294.
[77] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 126-131, nr. 93.
[78] *Ibidem*, p. 129-130.
[79] *DRH*, A., Moldova, vol. XXI (1632-1633), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi, Bucureşti, Editura Academiei, 1971, p. 373-376, nr. 293.
[80] *DRH*, XIX, p. 185-186, nr. 155.
[81] *Ibidem*, p. 186.
[82] *Ibidem*, p. 170, nr. 142; vezi şi *DRH*, 19, p. 79, nr. 60; *DRH*, 19, p. 86, nr. 67: satul Vâlceşti stăpânit de mănăstirea Galata căruia i se acordă scutiri de dări fusese „cumpărat pe bani gata drepți şi poprii” de către Petru Şchiopu (p. 86).
[83] *DRH*, XXI, p. 441.
[84] *DRH*, XIX, p. 170. O situație asemănătoare este în cazul satului Ulmi, confirmat mănăstirii Sf. Paraschiva din Iaşi de către Alexandru Iliaş voievod: după ce sunt înşiruite scutirile fiscale pentru oamenii satului, se spune: „nici globnici, nici deşugubinari să nu intre în acel sat, chiar dacă se vor întâmpla morți de oameni în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cazurile de omor, ale căror amenzi aveau un cuantum destul de mare[85], dar nu şi despre recunoaşterea dreptului de judecată a cazurilor grave de către egumen. Un hrisov asemănător fusese dat la pe la începutul aceluiaşi an pentru aceleaşi sate mănăstireşti[86]. Ceea ce surprinde în aceste două acte este enunţarea destinatarului: „am dat şi am întărit de la noi, în ţara noastră, Moldova, sfintei, slăvitei biserici din Ierusalim, unde este mormântul înfricoşător şi făcător de minuni al Domnului Dumnezeu şi Mântuitorului nostru, Isus Hristos, cu trei sate (…) care sate mai sus-scrise din zile străvechi au fost drepte domneşti, ascultătoare de ocolul târgului Cotnar, apoi au fost danie şi miluire de la acest Petru voievod cel Bătrân rugii sale nou-zidite, mănăstirea Galata, care este aproape de târgul Iaşi, care acum s-a făgăduit şi s-a dăruit a fi metoh acestei mai sus-scrise sfinte biserici a lui Dumnezeu din Ierusalim”.

Aşadar, şi după închinarea la Ierusalim petrecută 1618 şi 1619, mănăstirii lui Petru vodă Şchiopu îi sunt confirmate scutirile de toate dările şi angheriile, în afară de darea împărătească de la oamenii din satul Voroveşti, ţinutul Iaşi. Între acestea se numără şi „gloabele şi duşegubinile ce se vor face în satul sfintei mănăstiri Voroveşti”, interzicând micilor dregători în sarcina cărora se afla strângerea amenzilor penale să nu le perceapă. Argumentul pe care îl invocă Alexandru vodă <Coconul> este „pentru că au arătat <călugării> şi carte înaintea domniei mele de la răposatul Radul voievod şi de la alţi domni care au fost înainte de noi”[87]. Astfel procedează şi alţi domni precum Moise Moghilă voievod în 1631[88], 1633[89] şi 1634[90] sau Vasile Lupu în 1634[91] invocând aceeaşi continuitate a imunităţii în cazul Galatei, în special pentru satele Belceşti, Plopi şi Călugăreni din ţinutul Hârlău[92].

Un alt caz este cel al mănăstirii Adormirea Maicii Domnului, cunoscută şi sub numele de Mănăstirea Barnovschi. Ridicată de evlaviosul domn, este închinată, la 9 decembrie 1627, bisericii Sfântului Mormânt din Ierusalim. În actul de închinare domnul dăruieşte ctitoriei sale satul Toporăuţi din ţinutul Cernăuţi, pe care îl scuteşte de toate dările[93]. Se precizează faptul că satul „a fost drept de moştenire al domniei mele”, adică „moşia lui părintească”, cum se spune în alt document[94]. Între altele, interzice globnicilor şi duşegubinarilor să perceapă amenzile de la locuitorii răufăcători ai satului respectiv. Insistă asupra celor percepute ca urmare a omuciderilor, „vreo moarte de om”, poruncind marilor vornici să le lase în seama călugărilor. Destinaţia acestor scutiri este clară: „să le trimită la călugării care trăiesc la biserica din Ierusalim, ca să le fie

acel sat, să nu aibă treabă marii vornici, nici pentru o angherie, câte sunt pe alţi săraci ai noştri din ţara domniei mele” (*DRH*, XXI, p. 375).

[85] Pentru cuantumul acestor amenzi, vezi *Instituţii feudale în Ţările Române*, p. 180.

[86] *DRH*, XIX, p. 35-39, nr. 27.

[87] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 270-271, nr. 200.

[88] *Ibidem*, p. 296-297, nr. 220.

[89] *DRH*, XXI, p. 439-442, nr. 347; p. 442-444, nr. 348.

[90] *DRH*, A., Moldova, vol. XXII (1634), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi, Bucureşti, Editura Academiei, 1974, nr. 54, p. 58-59.

[91] *Ibidem*, p. 209-212, nr. 188.

[92] Nu la fel stau lucrurile cu satul mănăstiresc Vâlceşti, de asemenea scutit de dări, dar pentru care mănăstirii Galata îi mai este îngăduit a lua amenzile penale. Tonul autoritar al domnului transpare când cere respectarea regimului de scutiri al satului, precum şi justa aplicare a amenzilor: „şi voi pârcălabi şi globnici de acel ţinut, să socotiţi, de să vor afla nescai oameni, făcători răi, în sat, furi sau tâlhari, de faţă, pre acee să-i prădaţi şi să-i globiţi, iară oamenii cei drepţi să-i lăsaţi în pace, întru nemic să nu-i învăluiţi. Iară cine va învălui, bine să ştie, că de mare certare vor fi de la domniia mea” (*Ibidem*, p. 254-255, nr. 225).

[93] *DRH*, XIX, p. 348-353, nr. 266.

[94] *Ibidem*, p. 501.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pentru încălțăminte şi pentru îmbrăcăminte şi pentru alte trebuințe ale acelui sfânt loc şi ale bisericii lui Dumnezeu”[95]. Câteva zile mai târziu, Miron vodă Barnovschi reiterează gestul ctitoricesc prin întărirea satelor Şipote, din ținutul Hârlău, şi Munteni, din ținutul Vaslui, mănăstirii Adormirea din Iaşi, închinând-o împreună cu satele sale aceluiaşi sfânt aşezământ[96]. Şi cele două sate sunt stăpâniri ale domnului, cel dintâi dobândit pentru „dreaptă slujbă” de la domnii anteriori, al doilea fiind „drept domnesc, ascultător de ocolul târgului Vasluiului”. Scutirile acordate celor două sate, şi în exemplul anterior, au ca destinație asigurarea traiului călugărilor de la Sfântul Mormânt.

Cu privire la administrarea satului Toporăuți, Miron vodă nu îngăduie trimiterea unui dregător din partea mănăstirii, ci insistă pentru cel de-al locului, după moartea căruia „sătenii de acolo să-şi pună alt ureadnic, care va fi voia lor”[97]. Mai mult, ca şi în cazul mănăstirii Galata, domnul precizează ca surplusul din „grâu, şi semănături şi alte bucate, ei <călugării> să le vândă acolo şi banii să-i trimită la egumenul care va fi la mănăstirea din târgul Iaşi, iar egumenul să-i trimită la sfânta şi marea biserică din Ierusalim”[98]. Cu alte cuvinte, domnia îşi păstrează oarecum dreptul de a controla administrativ satul închinat prin faptul că stabileşte exact traseul daniei materiale pe care metohul o va trimite lavrei sale. Participarea la administrarea averii unui locaş de cult făcea parte din privilegiile acordate ctitorilor. Aşadar, nu este vorba de ruperea satului de controlul domniei. Dificultatea elucidării regimului juridic al mănăstirilor închinate porneşte tocmai de la formulele contradictorii care apar în documente privitoare la modul de administrare al satelor închinate. Miron Barnovschi spune în acelaşi document: oamenii din Toporăuți „să asculte de oamenii pe care îi vor trimite aici patriarhii de Ierusalim”[99]. Într-un alt document, asupra căruia vom insista mai jos, Chiril <Lucaris>, patriarh de Constantinopol, spune că mănăstirea tocmai închinată şi cele două sate vor fi „cârmuite şi stăpânite de preasfântul şi preafericitul patriarh al Ierusalimului, chir Theofan (…) şi de părinții de la Sfântul Mormânt trimişi de el în țară”, iar moşiile „să rămână libere, nerobite, necălcate, scutite, nesupărate şi necercetate de orice om domnesc şi boieresc, prin scutire domnească, să fie supuse de acum înainte, fără putință de a fi răpite şi despărțite, preasfintei biserici a Sfântului şi de viață primitorului Mormânt”[100].

La 21 mai 1628, la Constantinopol, patriarhul ecumenic atunci încă în funcție întărea prin semnătura sa închinarea mai sus arătată, la cererea lui Miron Barnovschi – „şi s-a cerut şi o scrisoare a noastră de către acel pomeni ctitor şi domn”, se specifica în actul respectiv[101]. Se invocă autoritatea „scrisorilor patriarhiceşti” „pentru întărirea şi păstrarea închinărilor”[102]. Gestul patriarhului ecumenic nu poate fi înțeles decât prin cunoaşterea tradiției canonice, adică a principiilor şi a normelor de drept după care s-a organizat şi a fost condusă Biserica. „Calitatea de judecători ecumenici (*titulus universalis*)” atribuită patriarhilor de Constantinopol, ceea le permitea şi participarea la judecățile interne[103], fusese consfințită prin canoanele alcătuite şi adoptate încă de la

[95] *Ibidem*, p. 352; scutirile sunt confirmate de Moise Movilă, la 25 august 1633 (*DRH*, XXI, p. 444-446, nr. 349) şi la 13 ianuarie 1634 (*Ibidem*, p. 18-19, nr. 17).
[96] *DRH*, XIX, p. 359-364, nr. 270.
[97] *Ibidem*, p. 352.
[98] *Ibidem*, p. 352.
[99] *Ibidem*, p. 352.
[100] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 254.
[101] *Ibidem*, p. 251-254, nr. 186.
[102] *Ibidem*.
[103] Valentin Al. Georgescu, *op. cit.*, p. 98.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

întemeierea instituției bisericeşti. Prin canoanele 3 al Sinodului al II-lea Ecumenic de la Constantinopol (381), 9, 17, 28 al Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon (451) şi a canonului 36 de la Sinodul Ecumenic Quinisext din Trullo (Constantinopol, 691-692) se stabilea poziția de întâietate a Patriarhiei ecumenice de Constantinopol, mai întâi onorifică (canonul 3 sinodul II ecumenic)[104], apoi *de facto* manifestată prin hirotonirea mitropoliților şi prin atribuțiile jurisdicționale față de celelalte scaune patriarhiceşti [105].

Instituția imunității şi dreptul de ctitorire

Avem deja câteva elemente pentru desluşirea a ceea ce a însemnat, din punct de vedere juridic, închinarea unui lăcaş, fie în interiorul țării, fie către Locurile Sfinte ale Creştinătății. Am anticipat, prin exemplele de mai sus şi vom continua să arătăm că procesul înzestrărilor unui aşezământ bisericesc nu se petrecea la întâmplare, întregul proces întemeindu-se pe respectarea unor norme de drept canonic şi laic bizantin, adică a ceea ce numim *dreptul de ctitorire*. Înțelegerea conținutului său va conduce la conturarea măcar a câtorva tuşe ale statutului mănăstirilor închinate din Moldova.

Închinarea unei mănăstiri se înscrie în şirul actelor ctitoriceşti. Un act de ctitorie, în general, era însoțit în mod obligatoriu de o înzestrare cu bunuri. Averea bisericească îşi avea rădăcinile în actele de ctitorire pentru îndeplinirea rolului de odihnitoare a celor osteniți şi însetați şi n-ar fi putut valorifica virtutea „milei" creştine[106]. Iar pentru a satisface trebuințele serviciului liturgic, avea nevoie şi de bunuri pământeşti ca să-şi întrețină slujitorii şi să-i sprijine pe cei care îi cereau ajutorul[107]. Pe baza textelor canonice şi a legilor împărații bizantini, averea bisericii se compunea din toate acele lucruri necesare pentru viața ei externă şi pentru îndeplinirea menirii sale. Era un drept fundamentat pe textul Scripturii, în care unul din îndemnurile Mântuitorului era „de a împărți totul cu aproapele"[108].

În ceea ce priveşte acordul chiriarhului locului, legislația canonică este explicită, acesta fiind absolut necesar pentru o ctitorie. Fără încuviințarea arhierească, fundația nu putea căpăta viață, iar pentru ca acea dezlegare să fie mult mai vizibilă se recurgea, de obicei, la obținerea unei confirmări scrise[109]. Urmând normele canonice şi dispozițiile cuprinse în legislația bizantină, titlul de ctitor se acorda de către autoritatea bisericească, iar consimțământul episcopului eparhiei în care se înființa un aşezământ era obligatoriu[110]. Încuviințarea chiriarhului nu reprezenta un gest formal, fiindcă între atribuțiile

[104] Nicodim Milaş, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, vol. I, partea II (*Canoanele Sinoadelor Ecumenice*), traducere făcută de Uroş Kovincici şi dr. Nicolae Popovici, Arad, 1931, comentariile lui N. Milaş la canonul 3 al Sinodului al II-lea de la Constantinopol (381), p. 99.

[105] *Ibidem*, p. 97-101, 207-218, 233-236, 257-296, 403-404; canonul 36 de la Trullo, ordinea celor dintâi scaune ecumenice este: „scaunul Constantinopolului să beneficieze de prerogative identice cu tronul Romei vechi şi să se înalțe ca acela în afacerile bisericeşti, fiind al doilea după acela, după carele să se numere scaunul marei cetăți Alexandria, apoi cel al Antiohiei şi după acesta cel al cetății Ierusalimului" (p. 403). Nu ne interesează aici discuțiile în jurul raportului patriarhului de Constantinopol cu episcopul Romei „vechi" al căror rezultat este cuprins şi în textul canoanelor invocate. Vezi şi Ioan Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note şi comentarii*, ediția a III-a îmbunătățită, îngrijită de Dr. Sorin Joantă, Sibiu, 2005, p. 90-11, 17-18, 101-104, 138-139.

[106] Iorgu D. Ivan, *Bunurile bisericeşti în primele şase secole*, Bucureşti, 1937.

[107] Nicodim Milaş, *Dreptul bisericesc oriental*, trad. după ediția a II-a germană de D. I. Cornilescu şi Vasile S. Radu, revăzută de I. Mihălcescu, Bucureşti, 1915, p. 422.

[108] *Ibidem*, p. 422.

[109] Gheorghe Cronț, *Dreptul de ctitorie în Țara Românească şi Moldova. Constituirea şi natura juridică a fundațiilor din evul mediu*, în *SMIM*, IV, 1960, p. 97; Ioan N. Floca, *Drept canonic ortodox. Legislație şi administrație bisericească*, vol. I, Bucureşti, 1990, p. 496.

[110] Gheorghe Cronț, *op. cit.*, p. 83.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ierarhului care dădea acordul, potrivit canoanelor, se număra şi aceea de a verifica dacă fondatorul putea asigura ctitoriei sale mijloacele trebuitoare pentru construcţia lăcaşului de închinare şi pentru întreţinerea slujitorilor[111]. Prin acest procedeu se înlăturau inconvenientele unei folosiri abuzive a dreptului de proprietate, căci înainte de a obţine aprobarea ctitoririi, ctitorul trebuia să cedeze bisericii, prin reprezentantul ei, episcopul locului, tot ceea ce dăruia noii instituţii[112]. Aşadar, spre deosebire de întărirea domnească, încuviinţarea primită din partea ierarhului era o primă măsură de administraţie. Însărcinaţi cu supravegherea fundaţiilor religioase, ierarhii exercitau şi această atribuţie de cercetare prealabilă a posibilităţilor de care dispuneau fondatorii[113]. Apoi, atât domnii care confirmă aceste acte de închinare, precum şi ierarhii care consimt înfiinţarea lor sunt trecuţi în pomelnice alături de ctitori[114].

Voinţa ctitorului determina crearea fundaţiei sale care trebuia în mod obligatoriu să primească acordul reprezentantului bisericii[115] şi întărirea domnească. De aici decurgea o altă trăsătură a dreptului de ctitorire, transmiterea către moştenitori a privilegiilor şi sarcinilor ctitoriale[116]. Actul de ctitorie presupunea, pe lângă privilegii, şi asumarea unor obligaţii precum aceea de a preda efectiv bunurile făgăduite prin actul de ctitorie, plus grija pentru folosirea bunurilor respective în scopul fixat dinainte. Aceste prevederi îngrădeau tendinţa ctitorilor de a se socoti stăpâni ai aşezămintelor înfiinţate[117].

Ceea ce ni se pare extrem de important când vorbim despre actul de ctitorire în ţările române este calitatea de protectori ai aşezămintelor pe care domnii români şi-o însuşesc. Urmare a vechii tradiţii potrivit căreia aceştia trebuiau să ridice şi să înzestreze fundaţii pioase[118], procesul închinării mănăstirilor moldovene s-a desfăşurat, cel puţin la începuturile sale, în concordanţă cu normele ctitoriceşti bizantine. Continuarea tradiţiei bizantine a fundării edificiilor religioase, respectarea imunităţilor juridice sau fiscale stabilite de precedesori prin confirmările domneşti, înzestrarea şi protejarea lăcaşurilor respective, reglementarea ctitoriilor potrivit normelor cuprinse în nomocanoane sunt, toate, elemente ale dreptului de ctitorie bizantin pe care le regăsim şi în cazul închinării mănăstirilor moldovene la Locurile Sfinte.

Cu toate că primele acte de închinare au încercat să respecte normele juridice ale dreptului de ctitorire, dificultatea elucidării statutului juridic al metohurilor moldovene sporeşte pentru că, aşa cum arăta Valentin Al. Georgescu, „a dărui, a închina şi a rămâne stăpân absolut pe bunul dăruit sau închinat era o contradicţie interzisă de dreptul laic şi canonic”[119]. Istoricul vorbeşte de o „puternică sinteză de adaptare locală”[120] a

[111] *Ibidem*, p. 98.

[112] Ioan N. Floca, *op. cit.*, p. 498. Atât în dreptul canonic cât şi în bazilicale au fost identificate câteva etape ce au condus către stabilirea rolului chiriarhului de supraveghetor şi garant al folosirii corecte a averilor bisericeşti (Emilian Birdaş, *Stavropighia în dreptul bisericesc*, în „Glasul Bisericii. Revistă oficială a Sfintei Mitropolii a Ungro-Vlahiei”, an XIV, nr. 34, martie-aprilie 1955, p. 188-189).

[113] Gheorghe Cronţ, *op. cit.*, p. 99.

[114] *Ibidem*, p. 98.

[115] Gheorghe Cronţ, *op. cit.*, p. 94.

[116] *Ibidem*, p. 84; Nicodim Milaş, *op. cit.*, p. 440-441.

[117] *Ibidem*, p. 83. Din câteva legi de dinainte de Iustinian, s-ar părea că ctitorilor li de recunoştea chiar şi un drept de proprietate asupra bisericilor sau mănăstirilor întemeiate de ei, nu numai un drept de administrare a bunurilor lor, sub supravegherea episcopului (Ioan N. Floca, *op. cit.*, p. 496). Chiar şi înţelesul iniţial al cuvântului ctitor, acela de dobânditor, posesor, stăpân, ne arată că la începuturile creştinismului această situaţie era una acceptată; abia mai târziu a început să fie privită ca un abuz, cuvântului schimbându-i-se înţelesul în acela de ziditor, întemeietor, fondator (Valentin Al. Georgescu, *op. cit.*, p. 155).

[118] Gheorghe Cronţ, *op. cit.*, p. 89.

[119] Valentin Al. Georgescu, *op. cit.*, p. 178.

[120] *Ibidem*, p. 155.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

daniei de închinare şi a dreptului ctitoricesc bizantin. Închinarea „realiza, prin mijlocirea persoanei fizice sau a lăcaşului de cult care o primea, un obiectiv durabil care, în general, depăşea mijloacele personale ale dăruitorului. Îndeobşte, un scop pios, cucernic, o *pia causa* legată de credința creştină şi organizată cu o relativă autonomie (drepturi şi obligații), rămânând într-o dependență variabilă de lăcaşul principal de cult (episcopie, mitropolie), pus în cauză prin închinare sau prin dreptul obiectiv”[121]. De aceea, instituția imunității este greu se reconstituit în cazul mănăstirilor închinate. Dacă natura ei fiscală, şi mai cu seamă aceea privitoare la încasarea, prin dreptul concedat de către domn, a amenzilor penale ca urmare a infracțiunilor petrecute în satele mănăstireşti poate fi investigată, imunitatea juridică este, în acest moment, foarte greu de identificat.

Un exemplu de aplicare a normelor dreptului de ctitorie este reînchinarea mănăstirea Hlincea. A fost închinată de Maria, soția lui Zotu Tzigara şi fiica lui Petru Şchiopu voievod, la mănăstirea Dionisiu de la Muntele Athos, dar în vremea lui Radu Mihnea vodă ea decade, ca urmare a lipsei de grijă a călugărilor athoniți[122]. Şi cum situația nu se remedia – „văzând pustiindu-se pomana mea şi de unii, şi de alții, călugări ce se cheamă c-au şezut într-acee svânt loc a lui Dumnedzău”, Maria o pune sub ascultarea mănăstirii Galata, ctitoria tatălui său[123]. Doi ani mai târziu, în 1626, Miron Barnovschi o găseşte tot „pustiită” şi „săracă cam din toate”. Drept urmare, îi dăruieşte locul din jurul mănăstirii şi o dă spre întreținere călugărilor pe care Radu Mihnea îi scosese din mănăstirea Aron vodă[124]. Nici în timpul domniei lui Vasile Lupu soarta mănăstirii lui Zota nu se schimbase, pentru că domnul o reînchină la mănăstirea Driano de la Arghirocastro – închinare întărită şi de fiul său, Ştefăniță –, prilej cu care dăruieşte mănăstirii satul Hlincea, împreună cu cei 15 posluşnici scutiți de dări[125]. Nu avem actul de închinare de la Vasile vodă Lupu, însă ceea ce s-a petrecut cu mănăstirea de sub Codrii Iaşilor este dovada clară a respectării dreptului de ctitorire bizantin, prin reînchinarea unui lăcaş în caz de nerespectare a obligațiilor asumate de ctitori[126].

Prin urmare, putem spune că există o foarte mare asemănare între documentele ce înfățişează înzestrarea lăcaşelor nou-construite sau refăcute cu sate ce primesc scutiri fiscale şi, parțial, juridice în secolele XV-XVI şi actele prin care o mănăstire este închinată, împreună cu anumite sate sau locuri de case unui aşezământ din Orientul ortodox. Deosebirea constă în necesitatea trimiterii surplusului material, transformat în bani – de către călugării greci ce devin, odată cu închinarea, administratorii moşiilor respective – lăcaşului ce îşi avea metohul în Moldova. Nu se poate vorbi pentru secolul XVII de pierderea controlului domniei asupra mănăstirii respective sau asupra satelor închinate. Judecarea pricinilor penale grave – tâlhăria şi omorul – au rămas în competența sa. Apoi, dăruirea amenzilor, al căror curs firesc ar fi luat drumul cămării domneşti nu este un fapt ieşit din comun, înscriindu-se într-o tradiție, am putea spune, începută în secolul XV – limită temporală de la care am putut urmări actele de cancelarie. Mai mult decât atât, această practică se continuă şi în veacul XVIII pentru că, spun sursele, „să cuvin a să giudeca cu Divanul gospod”[127]. Prin urmare, putem considera că în procesul închinării

[121] *Ibidem*, p. 154-155.

[122] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 152-153, nr. 111; „călugării n-au mai venit, nici au mai purtat grijă de metoh şi de sate, ce-au lăsat tot de s-au pusteit” (document din 18 decembrie 1616).

[123] *Ibidem*, p. 208-209, nr. 157.

[124] *Ibidem*, p. 212-213, nr. 160.

[125] *Ibidem*, p. 529-530, nr. 479; p. 531-534, nr. 482.

[126] Gheorghe Cronț, *op. cit.*, p. 84.

[127] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, volumul IV, *Acte interne (1726-1740)*, editate de Ioan Caproşu, Iaşi, Editura „Dosoftei”, 2001, p. 206; *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, volumul V, *Acte*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mănăstirilor moldovene, împreună cu unele din satele lor, domnul a urmat etapele gestului obişnuit al ctitoriei, cel puțin pentru perioada aflată în atenția noastră.

Concluzii

Aşadar, pe parcursul secolului XVII, domnii confirmă mănăstirilor închinate scutirile fiscale şi juridice aidoma veacurilor anterioare. Mănăstirilor Galata, Adormirea Maicii Domnului (zisă şi Barnovschi), Sf. Sava, Cetățuia, Hlincea, Sf. Paraschiva, dar şi altele[128] închinate la Sfântul Mormânt de la Ierusalim, le sunt recunoscute statutul fiscal de excepție[129], datorită posluşnicilor aflați în slujba lăcaşelor de cult, a scutirilor de obligații fiscale, a încasării amenzilor pentru infracțiunile săvârşite de locuitorii de pe domeniul imunitar, dar şi a dreptului de a-i judeca pe aceştia, exceptând omorurile şi furturile. Cu alte cuvinte, domnia renunță la atribuțiile sale şi ale reprezentanților săi în materie juridică, ca şi la perceperea dărilor şi prestarea muncilor ce i se cuveneau de la locuitori, în favoarea mănăstirilor respective. Reiese limpede că şi aceste mănăstiri beneficiau de acelaşi regim fiscal şi juridic precum cele neînchinate. În ceea ce priveşte jurisdicția asupra locuitorilor din satele închinate, în toate documentele de până la sfârşitul secolului XVII pe care le-am parcurs, domnul transferă egumenilor atribuțiile judecătoreşti, mai puțin în cele de omor şi furturi, care rămân în competența lui: „Iar altu nime peste dânşii să nu înble, nici să aibă treabă cu dânşii, nime a-i giudeca sau a-i globi, făr numai egumenii lor, numai când s-ar găsi niscare morți de om sau furtuşaguri adevărate făcute de dânşii, atunci să aibă treabă giudețul a-i giudeca şi a-i certa şi a-i globi", se arată într-un document de la sfârşitul secolului[130]. Şi aici se invocă respectarea dispozițiilor lăsate de ctitorii lăcaşelor respective: „să hie pre aşedzarea şi legătura domnilor acelor bătrâni, ctitorilor acestor svinte mănăstiri, căci legăturile ctitorilor cuprindu mai multă milă dată în toate"[131].

Specific practicii închinărilor în Moldova este faptul că satele ce primesc scutiri de dări (sau li se îngăduie perceperea amenzilor penale) sunt moşii ale domnului: sate aparținând ocolului unui târg, sate moştenite sau dobândite pentru „dreaptă şi credincioasă slujbă"; iar locul unde trebuia ridicată mănăstirea era tot „loc drept domnesc".

Din actele de închinare, de întărire a închinărilor de către ierarhi străini (cazul Mănăstirii Adormirea Maicii Domnului din Iaşi, a cărei închinare este întărită de patriarhul Constantinopolului), din acelea în care se reflectă revolta călugărilor români împotriva celor străini, veniți după actul închinării, reiese că egumenii mănăstirilor închinate erau numiți de beneficiarul străin de care depindeau administrativ. În ceea ce priveşte competențele lor judecătoreşti, actele vorbesc foarte puțin, de cele mai multe ori chiar deloc. În cazurile penale foarte grave, precum omorul şi furturile, se spune foarte clar că cei vinovați de astfel de infracțiuni rămân sub jurisdicția domniei. Valentin Al. Georgescu merge ceva mai departe şi spune că „egumeni ai mănăstirilor închinate, greci, de origine, „aveau atribuții judiciare canonice la nivel inferior, dar nu

interne (1741-1755), editate de Ioan Caproşu, Iaşi, Editura „Dosoftei", 2001, p. 211, 230: „afară de morți de om şi pricini de furtuşag".

[128] Bârnova, Dealu Mare, Dumbrăvița, Bistrița, Tazlău, Caşin.

[129] *Instituții feudale în Țările Române*, p. 371.

[130] Document de la Constantin Duca voievod, din 1 iulie 1693, prin care confirmă mănăstirilor Sfântului Mormânt scutirile avute de la alți domni (*Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, volumul III, *Acte interne (1691-1725)*, editate de Ioan Caproşu, Iaşi, Editura „Dosoftei", p. 45-48, nr. 56 (în continuare, Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, III).

[131] Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, III, p. 48.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

neglijabil"[132]. Cercetarea noastră scoate însă în evidență două aspecte: 1) închinarea mănăstirilor în Moldova a fost un act de ctitorie, pentru că acest proces a urmat, cel puțin la începuturile lui, normele de drept bizantin în cazul fundării așezămintelor religioase; 2) atât în secolele XV-XVI, cât și în perioada de început a închinărilor, mănăstirile din Moldova au beneficiat de privilegii administrative, fiscale și judecătorești acordate de domnie. Amploarea privilegiilor a variat pe parcursul celor trei secole analizate, iar lărgirea sau restrângerea lor trebuie pusă în legătură și cu capacitatea domniei de a dispune de un aparat capabil să controleze din punct de vedere birocratic (fiscal și juridic) teritoriul țării. Consolidarea acestui aparat este tot mai vizibilă din secolul XVI, ajungând, în veacul următor, ca domnia să supravegheze, prin reprezentanții săi, întreg teritoriul țării. Firește, fenomenul nu a rămas fără urmări. Unele consecințe se regăsesc în limitarea dreptului de judecată acordat mănăstirilor. Dacă în secolul XV egumenul și împuterniciții săi aveau competență judecătorească deplină asupra locuitorilor satelor mănăstirești dăruite sau întărite de domn, inclusiv asupra faptelor penale grave, precum omorul și furturile, de la sfârșitul aceluiași secol domnia a restrâns competențele judiciare acordate până atunci. Se ajunge astfel ca, în veacul XVII, dregătorii domnești din orașe și ținuturi să judece în numele domnului și faptele penale grave săvârșite în cuprinsul stăpânirilor bisericești. De aceea, în actele de întărire acordate mănăstirilor închinate se menționau scutirile fiscale pentru satele închinate o dată cu mănăstirea, însă judecarea locuitorilor de pe acele moșii era lăsată în seama dregătorilor, domnul rezervându-și competența asupra cazurilor de omor și furturi.

Conținutul actelor de închinare și de confirmare a închinărilor, cel puțin pentru perioada de început a acestui proces, reflectă într-o pondere covârșitoare aspectul fiscal al gestului făcut, „pentru mântuirea sufletească", potrivit documentului de epocă[133]; „iubirea pe care au avut-o către Dumnezeu și către sfintele biserici și mănăstiri și către rugătorii lui Dumnezeu, pe care i-au miluit și i-au întărit, pentru mântuirea sufletelor lor și veșnica lor pomenire"[134], dintr-o „pietate excesivă", ar spune un istoric[135]. Prin urmare, este vorba despre procesul prin care Locurile Sfinte ce beneficiau de metohuri dobândeau dreptul de uzufruct asupra satelor acestora[136]. Mărturia lui Dimitrie Cantemir cu privire la însușirea surplusului cu voie de la vodă concordă cu textele surselor corespunzătoare secolului XVII: „din veniturile mănăstirii ei lasă acolo doar atât cât este necesar pentru hrana călugărilor, restul se adună pentru nevoile lavrelor mai mari și se

[132] Valentin Al. Georgescu, *op. cit.*, p. 93.

[133] Cu privire la motivele închinărilor, există opinii care pun sub semnul îndoielii pietatea domnilor, starea precară și lipsa slujitorilor ecleziastici, susținute în textele actelor respective: „cauze politice care au impus domnilor, candidaților la domnie, boierimii, unor ierarhi – după cum se știe – interesul de a închina către așezăminte străine lăcașuri religioase din principate în scopul de a-și crea mijloace de presiune și surse de venituri cu o circulație mai largă și mai puțin controlată de către Poarta otomană"; „sub fațada unor mari principii canonice și dogmatice, obiectivul conștient și esențial era cel de natură politică și economică" (Valentin Al. Georgescu, *op. cit.*, p. 93). Și Dimitrie Cantemir motiva practica închinărilor ca semn al evlaviei: „dacă însă – domnul sau boierul – se teme ca, după moartea lui, mănăstirea să nu se dărâme sau să se ruineze, o închină vreuneia din lavrele mai mari, care se găsesc în locurile pomenite mai sus. După aceasta, arhimandriții acestor lavre sunt obligați să privegheze asupra mănăstirii și să se îngrijească să se afle acolo tot timpul călugări cu o viață nepătată și înzestrați cu moravuri alese" (Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 359).

[134] Ioan Caproșu, Petronel Zahariuc, *Documente Iași*, I, p. 232.

[135] Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 7.

[136] Teodor Bodogae, *op. cit.*, p. 73, nota 1: „metoh (Μετοχή = participare, sucursală, dependință) însemna în limbajul donatorilor mai curând uzufruct decât proprietate. Și venitul care se trimitea la locurile sfinte reprezenta numai suma rămasă după reparația metohului, după achitarea impozitului și a câtimii fixată în timp de război".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

trimite acolo în fiecare an"[137]. La începutul epocii închinărilor, prevederile cuprinse în acte nu erau peste tot respectate de călugării străini care veneau, odată cu închinarea, ducând la numeroase plângeri şi chiar conflicte între monahii români, „ai pământului" şi aceştia[138]; fapte ce l-au îndemnat pe mitropolitul Anastasie Crimca, ctitor la mănăstirea Dragomirna, să arunce într-o însemnare pe un manuscris la 16 martie 1610 triplul blestem în cazul în care mănăstirea Dragomirna, unde era ctitor, ar fi fost închinată „Sfântului Munte sau Ierusalimului, sau să dea sub stăpânire mănăstirea noastră Patriarhiei sau mitropolitului, sau să schimbe pe călugării Ţării Moldovei, sau să puie egumen din o mănăstire străină"[139].

Prin urmare, pentru apariţia şi evoluţia fenomenului închinărilor cele mai puternice impulsuri au venit dinspre Bisericile Orientului care au apelat la generozitatea creştinească a domnilor noştri[140] şi au încurajat dorinţa ctitorilor noilor mănăstiri – zidite către sfârşitul secolului XVI şi în secolul următor – de a asigura trăinicia materială şi spirituală a lăcaşelor prin legătura cu Locurile Sfinte ale creştinătăţii orientale.

O altă motivaţie importantă pentru astfel de gesturi a reprezentat-o starea materială precară a unor lăcaşuri şi lipsa slujitorilor, închinarea urmând să prevină ruinarea mănăstirilor[141] şi ţinerea lor în fiinţă prin intermediul monahilor aghioriţi (cunoscuţi pentru calităţile lor de buni administratori)[142], Domnii români deveneau, astfel, moştenitori ai tradiţiei bizantine, bulgare şi sârbeşti de patronare a Muntelui Athos[143], a Ierusalimului sau a Antiohiei. Se poate face o legătură între venirea grecilor – a balcanicilor, în general – în Moldova, în a doua jumătate a secolului XVI, şi procesul închinării. Aşa cum se cunoaşte, daniile domnilor români la Locurile Sfinte nu au încetat a se face până să fi fost închinate cele dintâi lăcaşuri. Însă, prin punerea satelor mănăstireşti sub oblăduirea călugărilor greci, în special, se asigura o sursă de venit sigură pentru întreţinerea zidirilor şi a vieţii monahale, mai cu seamă într-o vreme în care lumea ortodoxă, aflată sub stăpânire otomană, nu mai găsea resurse pentru a-şi susţine existenţa.

[137] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 359.

[138] A se vedea actul de judecată din 30 iunie 1626 în pricina dintre călugării greci şi călugării moldoveni pentru mănăstirea Aron Vodă din Iaşi, închinată de Radu Mihnea voievod la mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul de la Sozopole (Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV/1, Bucureşti, 1915, întocmit de N. Iorga,, nr. CCXXII, p. 121; *DRH*, XIX, p. 106-108, nr. 87). „Numărul mânăstirilor închinate Locurilor Sfinte era în continuă creştere, fapt ce a produs nemulţumiri în rândul clerului şi credincioşilor români, din pricina multelor abuzuri ale egumenilor şi călugărilor greci trimişi să le administreze" (Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. 2, Bucureşti, 1981, p. 216). Tema conflictului între călugării români şi cei greci, izbucnit odată cu închinările mănăstirilor moldovene la Locurile Sfinte, constituie tema unui alt studiu aflat în lucru.

[139] *Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei. Un Corpus*, editat de I. Caproşu şi E. Chiaburu, volumul I (1429-1750), Iaşi, casa Editorială Demiurg, 2008, p. 149-150. Această notiţă a fost lăsată de Anastasie Crimca drept urmare a „tendinţei lumii avute şi influenţei crescânde a clerului grecesc în Moldova" (N. Grigoraş, *Mitropolitul Anastasie Crimca (1600-1629)*, în *MMS*, an. XXXIV, 1958, nr. 3-4, p. 304).

[140] Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 26.

[141] Constantin Cantemir închină mănăstirea sa, Mira, Muntelui Athos, pentru că: „ţara a ajuns la mare cădere. Între altele nu se găsesc nici preoţi vrednici, care să întreţină cuvenita rânduială bisericească şi monastirească. Aşadar, el face închinarea, ca nu cumva cu timpul să se zădărnicească pomenirea lui" (Marin Popescu-Spineni, *Procesul mânăstirilor închinate*, p. 20).

[142] Teodor Bodogae, *op. cit.*, p. 72-73.

[143] *Ibidem*, p. 73.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

JUSTICE AND TAXATION IN MOLDAVIA (LATE 16th CENTURY – 17th CENTURY): THE CASE OF THE "DEDICATED MONASTERIES"
(Summary)

Keywords: taxation, dedicated monasteries, criminal penalties, fiscal privileges

Both the subject of our research and the periodical classification we propose are tightly related to Moldavia's politico-juridical relationships with the Ottoman Empire, which have direct implications in the domestic political structure and financial organization, in the criminal code practices. In the 17th century, the subordination to the Ottoman Empire increased. Afterward, the Phanariote regime introduced in 1714 implied the administration of the two countries like quasi-provinces of the Empire, with the help of Princes of Greek origin, directly appointed by the Sultan, with no consultation of the indigenous political class. These foreign Princes' particular situation led to a political conduct that was their specific one, thus unavoidably determining a significant modification of the Romanian traditional world structures. In our investigation, this will be underlined by analysing the documents that mention criminal penalties that attest the execution of punishments, out of which the most frequent one was the redemption of the offence by paying a sum of money. We must say that the number of such papers is a limited one among the written documents, most of them being acts issued in the aftermath of civil trials and making no distinction between civil and criminal issues as far as the procedure is concerned. These situations are to be explained by the absence of the written motivation for the court order in jurisdictional procedure. Such procedure, consisting in the quoting, in the order, the juridical norm that the judges were referring to when making the decision, became compulsory after Constantin Mavrocordat's request. This is one further reason to establish temporary limits to cover the 17th century and the first half of the 18th one.

A particular problem are the fiscal immunities acquired by some of the Moldavian monasteries. Among these privileges, there is the levying, by these monasteries, of the fines ("gloabe") for serious offences ("big deed") like murder. By right, the investigation of the offences was the responsibility of the Prince, who was also levying the fine, established according to the gravity of the crime. Consequently, we insist upon this aspect pertaining to the relation between two institutions, the Principality and the Church, in the period we have in view, from the perspective of some juridical and fiscal privileges that the monasteries were entitled to. For that, we follow the way in which the criminal fine levied by the Prince or his tax farmers becomes both a modality to punish and a source of incomes. Continuing this idea, we intend to motivate the levying, by some monasteries, of the quantum of punishment for murder (*duşegubina*), usually meant to the princely court.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

EMANUEL CONSTANTIN ANTOCHE*

L'EXPÉDITION POLONAISE DE 1450 EN MOLDAVIE ET LA BATAILLE DE LA PETITE RIVIÈRE DE CRASNA (IZVORUL CRASNEI, 6 SEPTEMBRE 1450)[1]

La débâcle de l'ost croisé à Varna (10 novembre 1444) ainsi que la fin tragique du monarque Ladislas (Władysław) III Jagellon[2] provoquèrent un vif émoi à Cracovie et à Buda. Les deux puissances majeures de l'Europe orientale enfin réunies dans un combat suprême pour délivrer la cité impériale de Constantinople de l'encerclement ottoman se retrouvèrent du jour au lendemain sans roi et le front de la croisade fut brisé d'un seul coup. En Pologne, le désarroi de la noblesse fut à son comble, car plusieurs prélats de l'Eglise ainsi que beaucoup de chevaliers illustres de la garde qui chargèrent imprudemment dans la journée fatidique y laissèrent leurs vies sur le champ de bataille ou furent capturés[3].

Quant à la tête royale, elle fut promenée au bout d'une lance à travers les villes ottomanes pour être ensuite offerte comme trophée au sultan mamelouk az-Zahir Saif ad-Din Čakmak (1438-1453)[4]. Macabre épilogue, qui reflétait l'ampleur du désastre, tel qu'il fut raconté dans les chroniques de l'époque, *Historia de rege Vladislao* de Callimachus Buonacorsi ou les Annales de Jean Dlugosz[5], d'autant que la Diète réunie

* Chercheur associé au laboratoire UMR 8032 du CNRS (CETOBAC – EHESS), Membre de la Commission Française d'Histoire Militaire, antoche@live.fr

[1] À la mémoire de Leon Şimanschi (1938-2005).

[2] Roi de Pologne (1434-1444) et de Hongrie (Ulászló Ier, 1440-1444).

[3] J. Dlugosz, *Historiae Polonicae*, libri XII, ed. Al. Przezdziecki, IV, Cracovie, 1876, p. 731; Fr. Pall, *Un moment décisif de l'histoire du Sud-est européen. La croisade de Varna*, in «Balcania», Bucarest, I, 7, 1944, p. 117-118; J. Dabrowski, *La Pologne et l'expédition de Varna en 1444*, in *RES*, X, 1930, p. 65-68; K. M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II. Philadelphia, 1978, p. 90-91; notre recherche, *Les expéditions de Nicopolis (1396) et de Varna (1444): une comparaison*, in *MT,* IV, 1-2, 2002, p. 63-64; C. Imber, *The Crusade of Varna, 1443-1445*, Ashgate Publishing, 2006, p. 30-32, ainsi que W. Fałkowski, *La lutte pour le pouvoir dans les premières années du règne de Casimir Jagellon*, in *RH*, 283, 1, 1990, p. 38-39.

[4] M. Cazacu, *Dracula*, Paris, 2004, 76, pratique très courante à l'époque, amplement expliquée dans l'étude de P. H. Stahl, *Chasseurs de têtes balkaniques (15e-19e siècles). Contribution à l'anthropologie sociale du crâne*, in *BBR*, IX (XIII, nouv.-série), 1982, p. 2-18.

[5] Philippi Callimachi Buonacorsi Da Gemignano (Callimachus), *Historia de rege Vladislao*, ed. I. Lichonska, T. Kowalewski, A. Komornicka, Varsovie, 1961, III, p. 202-210; Dlugosz, *Historiae*, p. 726-733. Pour une lecture appropriée de cette chronique, une source essentielle pour l'histoire de l'Europe orientale aux XIVe-XVe siècle, voir M. Koczerska, *État et perspectives des recherches sur Jan Dlugosz*, in *APH*, LII, 1985, p. 171-219, ainsi que le recueil d'études, *Dlugossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, dir. St. Gawęda, Cracovie, p. 1980.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 63–80

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

en août 1444 à Piotrków «… sentant la nécessité de la présence de son roi au pays alors que tant d'affaires attendaient son retour, se prononçât contre l'expédition turque»[6].

Après la période de l'interrègne instauré en 1445, sous le gouvernement du cardinal Zbigniew Oleśnicki (1389-1455), du chancelier Jean Taszka Koniecpolski (?-1455) et de la puissante famille Tęczyński, oligarchie qui représentait les intérêts de l'Eglise et des magnats de la Malopolska, la Pologne choisit en septembre 1446 un nouveau monarque, Casimir Jagellon, grand duc de Lithuanie (depuis 1440 sous le nom de Kazimieras) et frère de Ladislas III. Il a fallu âprement négocier le maintien de l'union personnelle polono-lithuanienne, tel qu'il a été défini au temps du feu Ladislas II Jagellon (1386-1434), une sorte d'hégémonie fédérative dans la mesure où les deux pays avaient poursuivi pratiquement des politiques séparées durant plusieurs décennies. Indubitablement, les boyards lithuaniens commencèrent à requérir les mêmes droits et privilèges que la noblesse polonaise, exigences que le roi Casimir IV s'empressa de garantir par la charte qu'il signa à Wilno (2 mai 1447), quelques semaines avant son couronnement (25 juin 1447)[7].

Dans le problème de l'accès à la mer qui se posait dès lors pour la constellation politique de Jagellons, les tendances étaient plutôt divergentes. Pour les magnats, la *szlachta* et les échevins des villes de la Wielkopolska, l'effort principal aurait dû être dirigé vers la Baltique où les possessions de l'Ordre teutonique en Prusse et en Poméranie constituaient le principal obstacle. De son côté, la noblesse de la Malopolska et de la Lithuanie, regardait vers l'est et surtout vers le sud, tentée à se tailler de nouvelles conquêtes et se frayer un chemin vers le littoral septentrional de la mer Noire[8]. Cet axe, Baltique – mer Noire, colonne vertébrale géostratégique de l'union polono-lithuanienne correspondant en quelque sorte aux velléités expansionnistes de la monarchie s'identifiait aussi aux voies commerciales qui traversaient l'Europe orientale à cette époque et dont la plus importante était Dantzig (Gdansk) – Varsovie – Lublin – Lwów (Leopol, Lemberg, Liov). Cette dernière ville représentait un nœud commercial d'intérêt majeur, car une route la ralliant à Cracovie assurait le trafic avec le royaume de Bohème et les bourgs allemands du Saint Empire, tandis qu'à l'est, elle était en communication avec Kiev, cité florissante sur les bords du Dniepr[9]. De Lwów partaient aussi vers le sud les routes commerciales qui traversaient la principauté vassale de Moldavie jusqu'au liman du Dniestr et aux bouches du Danube, zones dominées par les villes portuaires de Cetatea Albă (Asprokastron, Aqkerman, Bielgorod Dniestrovski) et de Chilia (Kili) avec l'ancien Licostomo[10]. Pareil au principe des vaisseaux commu-

[6] Dabrowski, *La Pologne,* p. 68; Fałkowski, *La lutte,* p. 37-39; A. B. Boswell, *Jagełło's Successors: the Thirteen Years' War with the Knights, 1434-66*, in *The Cambridge History of Poland. From the Origins to Sobieski (to 1696)*, dir. W. F. Reddaway, J. H. Penson, O. Halecki, R. Dybosky, Cambridge 1950, p. 238.

[7] *Ibidem*, p. 240-241; Fałkowski, *La lutte*, p. 39-42, 45; Fr. Papée, in «Historya Polityczna Polski», I, Cracovie, 1923, p. 547-549; L. Kolankowski, *Polska Jagiełłonów. Dzieje polityczne*, Lwów, 1933, p. 92-93; N. Davies, *Histoire de la Pologne*, Paris, 1986, p. 321; I. Lalkoù, *Aperçu de l'histoire politique du Grand-Duché de Lithuanie*, Paris, 2000, p. 17-35.

[8] Kolankowski, *Polska*, p. 94-97; Fałkowski, *La lutte*, p. 46; P. P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la mer Noire au Moyen Age*, in *RIR*, III, 2-3, 1933, p. 180-183; Cazacu, *À propos de l'expansion polono-lituanienne au nord de la mer Noire aux XIVe-XVe siècles: Czarnigrad*, *la «Cité Noire» de l'embouchure du Dniestr,* in *Passé Turco-Tatar, Présent Soviétique. Etudes offertes à Alexandre Bennigsen*, ed. Ch. Lemercier-Quelquejay, G. Veinstein, S. E. Wimbush), Louvain-Paris, 1986, p. 99-122 avec une riche bibliographie.

[9] Panaitescu, *La route*, p. 173-174; St. Kutrzeba, *Handel Polski ze Wschodem w wiekach średnych*, Cracovie, 1903, p. 15-26, ainsi que l'ouvrage classique de St. Lewicki, *Drogi handlowe w Polsce w wiekach średnych*, Cracovie, 1906.

[10] Kutrzeba, *Handel Polski*, p. 56-57; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucarest, 1899; Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în sec. XV şi problema Chiliei*, in *Rsl*, III, 1958, p. 95-115; C. C. Giurescu,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nicants, *Chilia*[11] *et Cetatea Albă représentaient les principaux débouchés qui reliaient la Baltique et l'Europe centrale à la mer Noire, leur possession assurant incontestablement le contrôle du Bas Danube et du basin du Dniestr*.

De quelle manière le royaume de Pologne arrivait à assurer son emprise sur le segment méridional de ces routes? L'hommage de vassalité prêté personnellement et régulièrement depuis 1387 par les princes de Moldavie[12] ne prévoyait que deux obligations du droit médiéval: *auxilium* et *consilium*. Selon une juste observation de Petre P. Panaitescu, il n'y avait pas d'autre situation avantageuse pour la puissance suzeraine à part la libre circulation et la sécurité de ses commerçants sur le territoire de la principauté vassale. Non sans raison, le chroniqueur Martin Cromer (1512-1589) considérait cette vassalité comme une sorte de *clientélisme* dans le sens antique du terme[13].

Le règne d'Alexandre le Bon (avril 1400 – janvier 1432) allait demeurer dans la mémoire commune des Moldaves comme une longue période de paix, de stabilité intérieure et de prospérité économique[14]. Politiquement, le voïévode maintint l'alliance avec le royaume polonais, qu'il renouvela d'ailleurs à plusieurs reprises: 1404, 1407, 1411, 1415, 1417. Alexandre envoya aussi de l'aide militaire à son suzerain, confronté à cette époque à une longue guerre avec les chevaliers teutoniques, des contingents moldaves en participant d'ailleurs au sein de l'armée polono-lithuanienne à la célèbre bataille de Grunwald (Tannenberg, le 15 juillet 1410) ainsi qu'au siège de Marienburg (Malborg), la résidence de l'ordre, en 1422. Bien que le prince de Moldavie ait rempli ses obligations qui découlaient de son allégeance, ni Ladislas II Jagellon, ni le grand-duc de Lithuanie ne firent quelque chose pour secourir leur vassal lorsque les Ottomans attaquèrent au début de l'été 1420 la forteresse de Cetatea Albă. Trois ambassades moldaves se succédèrent en mai-juin à la cour du royaume pour solliciter du soutien militaire contre la menace qui pesait aux frontières méridionales. Alexandre dut

*Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul X până la mijlocul secolului al XVI^lea^*, Bucarest, 1967, p. 53-59 avec la carte, p. 57; *An Economic and Social History of the Ottoman Empire (1300-1914)*, ed. H. Inalcik, D. Quataert, Cambridge, 1994, chap. «The Bursa-Istanbul-Akkerman-Lwow Route», p. 285-291; M. Berindei, *L'emprise ottomane sur la route moldave avant la conquête de Kili et d'Aqkerman*, in «Journal of Turkish Studies», 10, mélanges H. Inalcik, 1987, p. 47-71; Ş. Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Ţării Româneşti şi Moldovei (secolele XIV-XVI). Drum şi stat*, in *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, Bucarest, 1999, p. 163-221; S. Iosipescu, *Marea Neagră de la Imperiul Mongol şi coloniile genoveze la afirmarea statelor riverane şi cucerirea otomană (1204-1484)*, in *Marea Neagră de la «lacul bizantin» la provocările secolului XXI*, ed. général M. E. Ionescu, Bucarest, 2006, p. 90-91.

[11] Selon les dires du sultan Bâyezîd II Velî (1481-1521), Chilia était «… la clef et la porte de toute la Moldavie, de Hongrie et du Danube», J. Radonic, *Acta et diplomata ragusina*, I/2, Belgrade, 1934, p. 757.

[12] En 1387, le prince de Moldavie, Pierre II Muşat (1375-1391) accepta de plein gré la suzeraineté polonaise en recevant à cette occasion les régions nordiques de la Bucovine ou le pays de Şepeniţ (*Terra Sepenicensis*). L'acte de l'hommage dans M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare II*, Jassy, 1932, p. 599-603. De même, C. Racoviţă, *Începuturile suzeranităţii polone asupra Moldovei*, in *RIR*, X, 1940, p. 237-332; V. Ciobanu, *Cauze politice şi implicaţii juridice ale stabilirii raporturilor româno-polone la sfârşitul secolului XIV (1387-1396)*, in *AIIAI*, XXVII, 1990, 103-119; Idem, *Ţările Române şi Polonia, secolele XIV-XVI*, Bucarest, 1985, p. 15-19; Il. Czamańska, *Mołdavia i Wołoszczyzna wobec Polski. Wegier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznan, 1996, p. 52-54; *Cronica Moldovei de la Cracovia. Secolul XIII – începutul secolului XVII. Textul inedit al unui autor polon anonim*, ed. C. Rezachevici, Bucarest, 2006, p. 96 avec bibliographie p. 47-48.

[13] Suivre l'analyse de Panaitescu, *La route*, 183-184 avec bibliographie. Notons aussi le droit de dépôt et d'étape de la ville de Lwów pour les marchands moldaves ainsi qu'alignement de la monnaie moldave sur celle polonaise constamment dévaluée (la mauvaise monnaie chasse la bonne), facteurs qui défavorisaient dans les échanges le commerce de la principauté, Cazacu, *L'impact ottoman sur les pays roumains et ses incidences monétaires (1452-1504)*, in *RRH*, XII, 1973, p. 161-165.

[14] Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova I (sec. XIV-XVI)*, Bucarest, 2001, p. 471-476, ainsi que la biographie de C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun (23 apri1ie 1399 – 1 ianuarie 1432)*, Jassy, 1984.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

repousser seul cette attaque tout en réfléchissant à l'efficacité de l'alliance avec la Pologne qu'il rompit d'ailleurs vers la fin de son règne[15].

Cette présence ottomane au Bas Danube et dans la Dobroudja voisine allait d'ailleurs bouleverser l'équilibre des forces en Europe Orientale[16] tout en déterminant la particularité géopolitique de la principauté moldave – celle d'*un État-tampon entouré par la Pologne-Lithuanie, le royaume de Hongrie et l'Empire ottoman – espace convoité, car circonscrit par les Carpates, le Dniestr, les bouches du Danube et le littoral septentrional de la Mer Noire.*

Il faut souligner aussi que l'absence d'une règle stricte régissant la succession des princes au trône eut souvent des conséquences désastreuses pour la stabilité politique de la Moldavie à cette époque de son histoire[17]. A partir de 1432, la principauté moldave allait sombrer pour une durée de presque trois décennies dans la guerre civile, période de troubles provoquée par des luttes pour le pouvoir entre les rejetons d'Alexandre le Bon, les princes Iliaş, Etienne II et Pierre III, ainsi que leurs successeurs[18]. Ce combat acharné avec de vifs revirements de situation accentua davantage l'emprise polonaise sur la Moldavie, la puissance suzeraine offrant souvent asile et soutien militaire aux princes défaits sur le champ de bataille. Ce fut le cas d'Iliaş lorsqu'il perdit pour la première fois son trône, vaincu par Etienne II à Loloni en septembre 1433. Mais n'oublions pas que ce prince avait épousé le 25 octobre 1425 à Suceava, Marie (Mańka) Holszańska, de la famille lithuanienne Olgimontovici-Holszański, sœur cadette de Sofia Holszańska, reine de Pologne et mère de Ladislas III et de Casimir IV Jagellon[19].

Selon la chronique de Dlugosz, ce fut elle-même qui alla retrouver le roi à Lwów, vers la fin du juillet 1448 pour lui offrir 200 cavaliers moldaves qui avaient servi sous les ordres de son fils, le prince Roman II qui chassé du pouvoir en Moldavie par Pierre III, le fils cadet d'Alexandre le Bon, et réfugié en Podolie, perdit même sa vie, probablement empoisonné par les boyards de son entourage (2 juillet). Pierre venait d'être

[15] *Ibidem*, p. 236-245; Ciobanu, *Ţările Române*, p. 36-38; Panaitescu, *Lupta comună a Moldovei şi a Poloniei împotriva cavalerilor teutoni*, in *Rsl*, IV, 1960, p. 225-238. Pour Grunwald, voir notre étude, *Quelques aspects concernant l'évolution tactique du chariot sur le champ de bataille dans l'histoire militaire universelle. L'Antiquité et le Moyen Age jusqu'à l'avènement des Hussites (1420)*, in *Guerre et société en Europe. Perspectives de nouvelles recherches*, dir. A. Corvisier, D. Preda, Bucarest, 2004, p. 61-62 avec la bibliographie sur la bataille. L'épisode de Malborg est raconté par Dlugosz, *Historiae* liv. XI, p. 299-300.

[16] Iosipescu, *Marea Neagră*, p. 94-95; N. Beldiceanu, *La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bayezid II*, in *SOF*, XXIII, 1964, p. 49-84; A. Ghiaţă, *Condiţiile instaurării dominaţiei otomane în Dobrogea*, in *Studii istorice sud-est europene I*, dir. E. Stănescu, Bucarest, 1974, p. 43-88; V. Ciocâltan, *Poarta Osmană şi gurile Dunării în secolul al XV-lea*, in *RdI*, 11, 1985, p. 1058-1074; Papacostea, *Premisele politice ale hegemoniei economice a Imperiului otoman în spaţiul Mării Negre (1453-1484)*, in *Studii de istorie românească, Economie şi societate (secolele XIII-XVIII)*, Brăila, 2009, p. 71-102.

[17] «… Sommairement le système pourrait être caractérisé d'héréditaire-électif: on élisait les princes toujours dans la famille régnante, … mais tous les membres – bâtards inclus – étaient susceptibles d'accéder au trône d'où des luttes intestines incessantes entre les différentes partis et les prétendants qu'ils soutenaient …», Cazacu, *L'Histoire du Prince Dracula en Europe Centrale et Orientale (XVe siècle). Présentation, édition critique, traduction et commentaire*, Genève, 1996, p. 2.

[18] La chronologie détaillée de leurs règnes in Rezachevici, *Cronologia*, p. 476-502, et L. Şimanschi, *Precizări cronologice privind istoria Moldovei între 1432-1447*, in *AIIAI*, VII, 1970, p. 59-81.

[19] Rezachevici, *Cronologia*, p. 477. Pour une étude plus approfondie des luttes pour le pouvoir, on peut consulter aussi avec profit: Czamańska, *Moldavia*, p. 89-104; Iorga, *Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale IV*, «Les Chevaliers», Bucarest, 1937, p. 52-68, 92-93, 108-111; Giurescu, *Istoria românilor. De la Mircea cel Bătrân şi Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul II*, Bucarest, 1943, p. 16-28; N. Grigoraş, *Ţara Românească a Moldovei, până la Ştefan cel Mare (1359-1457)*, Jassy, 1978, p. 119-165; Şimanschi, *Criza politică din Moldova dintre anii 1432 şi 1437*, in *AIIAI*, XXXIII, 1996, p. 23-27; D. I. Mureşan, *Isihasmul şi prima etapă a rezistenţei la deciziile conciliului florentin în Moldova (1442-1447)*, in *SUBBH*, XLIV, 1999, p. 3-57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

intronisé, entre fin février et fin avril par les troupes de Csupor de Monoszló, un noble croate à la solde du gouverneur de Hongrie[20].

Ce changement de pouvoir doit être compris et mis en relation avec les préparatifs pour une nouvelle expédition contre les Ottomans[21], car dans la lutte suprême qui s'annonçait après Varna, Hunyadi devait s'assurer impérativement le flanc gauche danubien en installant des hommes de confiance au pouvoir en Moldavie et dans la Valachie voisine. C'est dans ce cadre qu'il élimina aussi Vlad Dracul (1437-1442; 1444-1447), le voïévode de cette dernière principauté, parce qu'il s'était réconcilié avec les Ottomans, et s'efforçant à mener une politique monétaire protectionniste, avait fini par fermer son pays à la monnaie hongroise. La réplique du gouverneur, une expédition éclair au sud des Carpates, se solda par la défaite et la mise à mort de Vlad et de son fils Mircea à une date située entre le 23 novembre et le 4 décembre 1447. Il offrit le trône valaque à Vladislav II (1447-1456), qui avait, semble-t-il, déjà tenté sa chance en juin-juillet de la même année[22]. Quant à l'installation d'une garnison hongroise à Chilia au printemps du 1448, acte qui symbolisait en quelque sorte le couronnement de la politique expansionniste menée par le royaume de Saint-Etienne en direction de la mer Noire[23], il s'agissait aussi d'un choix militaire judicieux qui répondait aux impératives stratégiques de la croisade. Quelques mois plus tard, en juillet, la forteresse fut attaquée par une flotte ottomane d'une soixantaine de vaisseaux, assaut repoussé par la flottille hongroise du Danube et les troupes valaques de Vladislav[24].

Les Annales de Jean Dlugosz ainsi que la chronique de Marcin Bielski nous informent que le roi Casimir IV aurait même voulu intervenir militairement en Moldavie afin de remettre son cousin germain sur le trône, mais le décès de Roman II ainsi qu'une lettre reçue de la part de Jean Hunyadi dans laquelle le gouverneur de Hongrie le suppliait presque de tolérer Pierre III, le temps de l'expédition anti-turque, atténuèrent son ardeur guerrière[25]. Le 22 août, Pierre III prêta finalement serment d'allégeance dans la forteresse de Hotin (Chocim) devant les envoyés du monarque polonais qui promettait en échange de protéger le nouveau règne contre les éventuels ennemis de l'extérieur[26]. De toute manière, Pierre III était le seul membre de la dynastie

[20] Dlugosz, *Historiae*, V, 1878, XIII, p. 52-53; Iorga, *Histoire*, p. 110-111; Rezachevici, *Cronologia*, p. 504-506, 509-510.

[21] Ciobanu, *Ţările Române*, p. 54; Czamańska, *Mołdavia*, p. 105-107; E. Denize, Il. Căzan, *Marile puteri şi spaţiul românesc în secolele XV-XVI*, Bucarest, 2001, p. 35-36.

[22] Cazacu, *Dracula*, p. 41; Idem, *L'impact ottoman*, p. 168-170; Pall*, Intervenţia lui Iancu de Hunedoara în Ţara Românească şi Moldova în anii 1447-1448*, in SRdI, XVI, 1963, p. 1049-1072; Idem, *De nouveau sur l'action de Iancu de Hunedoara en Valachie pendant l'année 1447*, in *RRH*, XV, 1976, p. 447-464; Idem, *Encore une fois sur l'action de Iancu de Hunedoara (Hunyadi) en Valachie pendant l'année 1447*, in *RRH,* XVII, 1978, p. 743-753.

[23] A ce sujet notamment, Pall, *Stăpânirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chiliei şi problema ajutorării Bizanţului (1448-1465)*, in SRdI, XVIII, 3, 1965, p. 619-638 et Papacostea, *The Black Sea in the Political Strategies of Sigismund of Luxemburg*, in *TR*, «Worlds in Change: Church Union and Crusading in the Fourteenth and Fifteenth Centuries», XVIII, supl. 2, 2009, p. 279-289 avec bibliogr.

[24] Cazacu, P. St. Năsturel, *Une démonstration navale des Turcs devant Constantinople et la bataille de Kilia (1448)*, in *JS*, juillet-septembre 1979, p. 197-210; I. Djuric, *Le crépuscule de Byzance*, Paris, 1996, p. 358.

[25] Dlugosz, *Historiae*, p. 53-54; M. Bielski, *Kronika Polska V. Varsovie 1830*, p. 13-14. Voir aussi, *Cronica Moldovei de la Cracovia*, p. 102-103; La lettre de Hunyadi datée du 1er août 1448 se trouve publiée dans *Codex epistolaris saeculi decimi quinti,* ed. A. Sokolowski, J. Szujski, A. Lewicki, II, Cracovie, 1876, p. 40-41.

[26] Dlugosz, *Historiae*, p. 54-55. L'hommage de Pierre III in Costăchescu, *Documente*, p. 733-736, ainsi que la lettre du roi Casimir IV, envoyée le 20 août de Kamieniek-Podolsk et reproduite par Şimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ştefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451,* in *AIIAI*, XIX, 1982, p. 197-198. Voir aussi, Idem, *Criza politică*, p. 28; Idem, D. Agache, *Înscăunarea lui Ştefan cel Mare: preliminarii şi consecinţe (1450-1468)*,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de *Bogdan* capable de diriger la principauté après la disparition de Roman II, car le frère de celui-ci, le futur Alexandre II n'avait même pas atteint l'âge de dix ans. Quant aux préparatifs concernant l'expédition de 1448 contre les Ottomans, le royaume de Pologne n'avait pas d'autre choix que de suivre le chemin tracé par Jean Hunyadi comme il l'avait déjà fait par le passé. Il ne s'agissait pas seulement de venger la mort de Ladislas III Jagellon mais de recréer un front commun en Europe Orientale pour contrer la menace ottomane. Un contingent polonais fort de plusieurs milliers de combattants, trois mille cavaliers moldaves ainsi que quatre mille Valaques sous les ordres du prince Vladislav II intégrèrent d'ailleurs l'armée rassemblée par le gouverneur de Hongrie, peut-être la meilleure qu'il commanda durant toute sa carrière militaire[27].

Ce fut dans le même contexte que se déroula aussi la passation du pouvoir en Moldavie après le décès de Pierre III durant la première semaine d'octobre 1448. Csupor de Monoszló assura pour deux mois le gouvernement de la principauté (après 10 octobre – fin décembre 1448) jusqu'à la montée sur le trône d'Alexandre II, qui arrivé de Pologne entama son règne sous l'emprise de Marie Holszańska et des boyards du parti polonophile ayant comme chef de file, Manuil *pârcălab* (châtelain) de Hotin[28]. Le nouveau pouvoir allait durer à peine une dizaine de mois, car fin septembre 1449, un autre prétendant venu de Valachie revendiquait par les armes le droit à la couronne de ses ancêtres. Il s'agissait de Bogdan II, un bâtard d'Alexandre le Bon ou plutôt d'un fils illégitime du frère de celui-ci, *jupân* Bogdan qui avait été associé au trône jusqu'en 1407[29]. Avec le concours de la noblesse hostile à Alexandre II qui lui fournit des contingents recrutés dans les provinces méridionales du pays (la Basse Moldavie), il envahit la principauté et chassa le jeune prince régnant, en lui infligeant une lourde défaite, le 12 octobre à Tămăşani, au nord de Roman[30].

Afin de gagner du temps pour consolider son pouvoir, éloigner ses ennemis de la région et retarder une éventuelle riposte militaire des Polonais, Bogdan conclut le 2 décembre un accord avec Théodore (Dietrich) Buczacki, châtelain de Kamieniek-Podolsk et gouverneur de la Podolie, un des plus puissants magnats des confins méridionaux, en acceptant même de lui payer un tribut régulier[31]. Ce traité ne servit à rien, car au cours

in *Romania and Western Civilization*, dir. K. W. Treptow, Jassy, 1997, p. 196-197; Ciobanu, *Ţările Române*, p. 54-55 avec bibliographie; Czamańska, *Mołdavia*, p. 108-109; V. Pârvan, *Alexăndrel vodă şi Bogdan vodă. Şepte ani din istoria Moldovei 1449-1455,* in *Studii de istorie medievală şi modernă*, ed. L. Nastasă, Bucarest, 1990, p. 74-75.

[27] Les chroniques d'Asîkpaşazade et d'Idrîs Bidlisî in *Cronici turceşti privind ţările române*, Extrase I, (XIVe-XVIIe siècles), ed. M. Guboglu, M. A. Mehmet, Bucarest, 1966, p. 91, 175; Iorga, *Les aventures «sarrazines» des Français de Bourgogne au XVe siècle*, in *Mélanges d'Histoire Générale*, dir. C. Marinescu, I, Cluj, 1927, p. 42; A. Decei, *Oastea lui Iancu Huniade înainte de bătălia de la Kossovo (1448). Scrisoarea lui Pasquale de Sorgo*, in *RIR,* XVI, 1946, p. 41-42, 50; Cazacu, *La Valachie et la bataille de Kossovo (1448)*, in *RESEE*, IX, 1, 1971, p. 131-152.

[28] Rezachevici, *Cronologia*, p. 507-508; Şimanschi, *Criza politică*, loc. cit. Pour Manuil *pârcălab* de Hotin, un des boyards moldaves les plus influents de l'époque voir N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XV-XVII)*, Bucarest, 1968, p. 278; K. Przyboś, *Urzędnicy województwa podolskiego XV-XVIII wieku. Spisy*, Cracovie, 1994, p. 109.

[29] Suivre l'analyse de Rezachevici, *Cronologia* avec bibliographie, p. 513-515.

[30] Pârvan, *Alexăndrel vodă*, p. 80-81; Şimanschi, *Criza politică*, loc. cit.; Idem, *O cumpănă*, p. 192-193. De même Iorga, *Histoire*, p. 121: «… Le 12 octobre 1449, Bogdan gagne la bataille de Tămăşani, village hongrois (l'ancêtre étant Támas, Thomas)…».

[31] Pârvan, *Alexăndrel vodă*, p. 82; Rezachevici, *Cronologia*, p. 515. Lors de l'occupation de la Podolie en 1430, le roi Ladislas II Jagellon installa la famille Buczacki en la personne des frères Michal, Teodoryk (Dietrich) et Michal-Muzylo qui réunirent entre leurs mains les mêmes fonctions politiques et militaires que les Korjatowicz lithuaniens un siècle plus tôt, R. Bächtold, *Südwestrussland im Mittelalter (Territoriale, wirtschaftliche und soziale Verhältnisse),* Bâle*,* 1951, p. 80-91; Cazacu, *À propos de l'expansion*, p. 103-108.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

du mois de janvier 1450, une armée recrutée en Ruthénie à laquelle se joignirent des contingents podoliens, attaqua la Moldavie afin de réinstaller au pouvoir le prince Alexandre. Commandées par Jean Olieski de Sienno (Sienieński), les troupes polonaises occupèrent Hotin, Suceava et Neamţ, tout en infligeant quelques revers à la partie adverse. Retranché sur ses terres dans les régions montagneuses situées au sud-ouest du pays (Bacău, Trotuş, Borzeşti), Bogdan II prépara vite sa revanche. Fort du soutien apporté par la noblesse moldave hostile à cette intervention polonaise en faveur d'Alexandre[32], il rassembla aussi bon nombre de guerriers de l'arrière-ban (la *Grande Armée*)[33] que Dlugosz qualifia de «*… praedonum et latronum manus…*»[34]. Sa contre-offensive fut couronnée de succès, car fin février – début mars 1450, il réussit à reconquérir le trône. Vaincus pour la seconde fois, Alexandre et ses partisans se réfugièrent en Podolie de l'autre côté de la frontière. Nous savons aussi que face à cette rude épreuve qu'il dut traverser avec son fils Etienne (le futur prince Etienne III le Grand, 1457-1504), Bogdan envoya le 11 février de la bourgade de Roman une lettre à Jean Hunyadi dans laquelle il se mettait sous la protection du gouverneur de Hongrie, tout en demandant asile de l'autre côté des Carpates pour sa famille et une quinzaine de boyards mentionnés dans le document. Quelques mois plus tard, plus précisément le 5 juillet, Bogdan se voyait obligé de renouveler sa requête en réclamant cette fois-ci du renfort militaire[35] afin de repousser une autre armée polonaise rassemblée à Lwów, plus

[32] Suivre l'analyse de Şimanschi, *O cumpănă*, loc. cit.

[33] En roumain *Oastea cea mare*, l'arrière-ban équivalent de la levée en masse destinée à renforcer les effectifs de la *Petite Armée* (*Oastea cea mică*), constituée des contingents fournis par les boyards. Pour l'organisation et l'armement de l'armée moldave à cette époque voir: I. I. Bogdan, *Documentul Râzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV*, in *AARMSI*, IIe série, XXX, 1907-1908, p. 361-413; Général R. Rosetti, *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ştefan cel Mare*, Memoriul I*: Armamentul*, Memoriul II*, Organizarea,* Memoriul III*, Principii tactice ale Moldovenilor şi ale vecinilor*, in *AARMSI*, IIIe série, IV, 1925, p. 367-444; Idem, *Essais sur l'art militaire des Roumains*, Bucarest, 1935, p. 28-34; I. Focşeneanu, Gh. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ştefan cel Mare*, in *Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, Bucarest, 1956, p. 113-168; Stoicescu, *The Greater Army of Walachia and Moldavia (14th-16th Centuries)*, *in Pages from the History of the Romanian Army,* dir. Al. Gh. Savu, Bucarest, 1975, p. 56-66; Idem, *La structure et l'organisation de l'armée des pays roumains au XIVe-XVIIIe siècles*, in *L'armée et la société roumaine*, dir. Al. Gh. Savu, Bucarest, 1980, p. 161-186; Idem, C. König, in *Istoria militară a poporului român,* II, Bucarest, 1986, p. 31-84; Panaitescu, *Cercetări asupra organizaţiei armatei moldovene în evul mediu*, in *AP*, II, 1-2, 2006, p. 153-166.

[34] Dlugosz, *Historiae*, p. 73. La même expression rencontrée dans Bielski, *Kronika*, p. 18: «… Bogdan zasię zebrawszy łotrostwa gornego niemało wypędził Alexandra...». Il nous semble nécessaire de rappeler que la seule source contemporaine qui nous relate le conflit armé de 1450, demeure les Annales de Dlugosz compilées par Bielski ainsi que par d'autres chroniqueurs polonais postérieurs, Bernard Wapowski, Mathieu Miechowski, Martin Cromer, Mathieu Stryjkowski et Aleksander Gwagnin. Nous allons nous limiter aux récits de Dlugosz, de Bielski, de Wapowski, *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego od roku 1380 do 1535*, éd. M. Malinowski, III, Wilno, 1848, p. 70-79 ainsi qu'aux informations fournies par la chronique moldave de Cracovie (*Cronica Moldovei de la Cracovia*), p. 103-104. Quant au chroniqueur moldave Gr. Ureche, *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIVe siècle jusqu'à l'an 1594 par Grégoire Urechi*, ed. É. Picot, Paris, 1885, p. 73-81, il s'inspire largement du récit de Bielski, voir Panaitescu, *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin*, in *AARMSI*, IIIe série, IV, 1925, p. 45, 69-71. Pour les autres chroniqueurs mentionnés nous renvoyons chez Pârvan, *Alexăndrel vodă*, n. 121, p. 89 et Rezachevici, *Cronologia*, p. 516.

[35] Les deux lettres furent découvertes par Bogdan et publiées in *Cinci documente istorice slavo-române din Archiva Curţii Imperiale de la Viena*, in *AARMSI*, IIe série, IX, 1888-1889, 1890, p. 52-58. Reproduites aussi par Costăchescu, *Documente,* p. 749-750, 755-757 et analysées par Pârvan, *Alexăndrel vodă,* p. 83-85, Rezachevici, *Cronologia,* p. 515-516, et Grigoraş, *Ţara Românească*, p. 172. Pour ces événements, voir Iorga, *Histoire,* p. 121-122, et Giurescu, *Istoria,* p. 25-26, ainsi que la bibliographie polonaise, notamment Czamańska, *Mołdavia,* p. 109-111; Z. Spieralski, *Z dziejów wojen polsko-moldawskich. Sprawa pockucha do wstapienia na tron Zygmunta I*, in *SMHW*, IX, 1965, p. 70; Idem, *Awantury moldawskie*, Varsovie, 1967, p. 33-34.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nombreuse et mieux constituée que la précédente qui se préparait d'envahir la Moldavie pour rétablir au pouvoir le jeune Alexandre.

Le problème moldave fut amplement débattu par Casimir IV dans le conseil de couronne réuni à Cracovie, le 9 mars 1450. Alors on discuta sans réserve la question de savoir s'il était ou non utile d'incorporer la principauté au royaume polonais, de pousser les frontières jusqu'au Danube et de conquérir la cité portuaire de Cetatea Albă, scénario géopolitique irréalisable, car ni l'Empire ottoman, ni le royaume de Hongrie, n'auraient jamais toléré que les étendards polonais flottent dans cette région d'une grande importance stratégique et commerciale. Par ailleurs, on ne disposait pas des moyens militaires nécessaires pour une telle entreprise, d'autant plus que les Moldaves, qui aimaient vivre avec leur religion et leurs coutumes, semblaient bien décidés à s'opposer par les armes. Fin diplomate, le roi avait opté finalement pour une solution de compromis, au sein de laquelle la Moldavie, ayant à sa tête un voïévode vassal et fidèle à la couronne polonaise devait jouer le rôle d'avant-poste face à la puissance ottomane, victorieuse de la croisade lors de la seconde bataille de Kossovopolje (17-19 octobre 1448). En fin de compte, on décida d'envahir ce pays pour aider le cousin germain de Casimir IV à reconquérir son trône[36].

Ce conseil de couronne du mars 1450 doit être mis aussi en relation avec l'orientation géopolitique ultérieure du royaume, décidée par Casimir IV, qui culmina avec le déclenchement en 1454 d'une nouvelle guerre contre les Chevaliers teutoniques. Plusieurs facteurs d'ordre géographique, économique et politique dictèrent ce choix, c'est-à-dire le contrôle du segment septentrional de l'axe Baltique – mer Noire, option qui répondait déjà aux exigences formulées par la noblesse et les villes de la Wielkopolska. Il fallait mieux posséder le débouché le plus sûr de cette route que s'aventurer au-delà des confins méridionaux du royaume à travers les forêts impénétrables de la Moldavie pour affronter ensuite les redoutables armées ottomanes au Bas Danube ou dans les contrées qui bordaient la façade maritime de la principauté[37].

[36] Dlugosz, *Historiae,* p. 73: «Antequam itaque Kazimirus Rex ex Cracovia discederet, pluribus diebus habuit super hac re deliberationem, an videlicet novus exercitus contra Moldaviam et Bogdanum mittendus esset, et an cura et defensio Ilichnonis (Alexandre) suscipienda et continuanda, neglecto Bogdano, qui per nuntios suos fidelitatem, obedientiam et subiectionem, seque et omnia sua repromittebat. Consultum autem fuit Regi, ut tempus opportunum, sibi oblatum, non negligeret, sed terram Moldaviae praedictam, foecundam rebus omnibus, sed et portu suo Albocastrensi opulentam, personaliter cum exercitu aggrederetur, et Bogdano expulso vel capto, Ilichnone vero aliqua sorte in terris Russiae contentanto, terram ipsam perpetuo Regno Poloniae uniret et incorporaret. Verum, quia res laboriosa videbatur, aliam deliberationem Rex secutus est, hanc videlicet: ut omnes terrae Russiae consurgant et Ilichnoni suffragium ferant, ad propellendum Bogdanum». Voir aussi le récit de Wapowski, *Dzieje Korony,* p. 71-72, et d'Ureche, *Chronique,* p. 75: «…Casimir délibéra avec ses conseillers sur ce qu'il devait faire d'un pays aussi remuant et où le pouvoir était aussi peu stable. Les uns lui conseillaient de chasser les princes et de n'en plus tolérer; d'installer son administration [en Moldavie] et de convertir ce pays en provinces polonaises. Les autres disaient, au contraire, qu'il valait mieux avoir pour défense contre les Turcs les remparts d'autrui que les siens propres». Les facteurs économiques et commerciaux ainsi que leur importance pour les provinces méridionales du royaume, Lithuanie incluse, avaient été étudié par Czamańska, *Mołdavia,* p. 111-112.

[37] Pour les préliminaires de la Guerre de Treize Ans (1454-1466) et l'affranchissement du pouvoir royal face à l'oligarchie des magnats de la Malopolska, voir Fałkowski, *La lutte,* p. 46-47; Papée, *Historya Polityczna,* p. 553-571, et Boswell, *Jagełło's Successors*, p. 243-244. Pour les relations avec l'Empire ottoman aux XVe-XVIe siècles, voir Papacostea, *Premisele politice*, p. 78-79 avec bibliographie et D. Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th)*, An Annotated Edition of Ahdnames and Other Documents, Leiden, 2000, p. 109-126. Le rôle stratégique de la Moldavie en tant que *bouclier* de la Pologne face à l'expansion ottomane étudié par Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană (secolele XIV-XVI)*, Bucarest, 2001, p. 213-223.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Il paraît que depuis le désastre subi par les troupes du royaume à *Plonini* (*ploniny = montagne* en pol.) en 1368, victoire du prince Pierre Ier (1367-1368) sur une puissante armée envoyée par Casimir III le Grand (1333-1370) pour conquérir la Moldavie, aucune attaque polonaise d'une telle ampleur n'avait encore menacé le pays[38]. Malheureusement, nous ne disposons pas des sources qui puissent nous indiquer les effectifs de l'armée d'invasion. Nous savons cependant que la *szlachta* des provinces méridionales (la Ruthénie, la Podolie, la Volhynie) fut mobilisée sous les ordres de Pierre Odrowasz de Sprowa, palatin de Lwów et capitaine général de la Galicie, de Predzdbor Koniecpolski, châtelain de Sandomir et gouverneur de Przemisl, et de Théodore Buczacki, le châtelain de Kamieniek-Podolsk. Les troupes étaient formées dans leur majeure partie de la cavalerie lourde et légère, le reste de l'infanterie, sans doute, de la piétaille mercenaire, qui d'habitude combattait protégée par les chariots de l'armée (en formation de *tábor*). A part ce rassemblement de forces, il fallait compter aussi sur un corps de cavalerie moldave réuni par les boyards fidèles à Alexandre et commandé par Manuil, le châtelain de Hotin[39].

Ce fut devant cette imposante forteresse occupée par les partisans du jeune prince que les alliés franchirent le Dniestr dans la première semaine d'août 1450. De son côté, après avoir demandé l'aide de Hunyadi, Bogdan replia son armée au centre du pays dans les forêts profondes de la région de Vaslui. Nous ignorons aussi les effectifs moldaves, mais grâce aux informations fournies par la Annales de Dlugosz nous savons que le voïévode rassembla des forces importantes vu le danger qui guettait sa principauté. Aux côtés des contingents fournis par la noblesse, il leva les combattants de l'arrière-ban dans de nombreuses régions du pays. Il s'agissait d'unités (*bannières*) appartenant à la *Grande Armée,* autrement on ne peut pas expliquer la présence des foules pédestres, qui lors de la bataille qui se déroula le 6 septembre, coupaient les jarrets des montures polonaises à coups de fauchard[40].

[38] «Une guerre d'invasion, ouverte, bruyante, comme n'en avait jamais existé contre la Moldavie, en dehors de l'exploit légendaire mentionné vers la moitié du XIVe siècle», Iorga, *Histoire,* p. 122. Pour la bataille de Plonini, notamment Rezachevici, *Cronologia,* p. 432-442 avec bibliographie, ainsi que Cazacu, *Lucius Apronianus, Roman Ier de Moldavie?*, in *BBRF*, VIII, (XII), 1980-1981, p. 257-272.

[39] Dlugosz, *Historiae,* p. 74-75; Bielski, *Kronika,* p. 18; Wapowski, *Dzieje Korony*, p. 72-73: «… Powtórnie więc cale rycerstwo ruskie i podolskie poruszone na tę wyprawę multańska. Dowództwo poruczono Piotrowi Odrowążowi, Przedborowi s Koniecpola i Teodorykowi Buczackiemu, którzy Dniestr przebywszy pod zamkiem Chocimiem…», ainsi que Ureche, *Chronique,* p. 75: «… On chargea donc Odrovaz et Koniecpolski, conformément au désir exprimé par un certain nombre de Moldaves, de replacer Alexandre sur son trône, les armes à la main. Les chefs réunirent les troupes russes et reçurent des Moldaves eux-mêmes des forces imposantes. Ils pénétrèrent en Moldavie avec trois corps: les Moldaves sous leur prince Alexandre; un corps de Podoliens commandé par Buczacki et le reste de leur troupes sous les ordres de Koniecpolski». En ce qui concerne Pierre Odrowasz et Koniecpolski, voir aussi Przyboś, *Urzędnicy województwa ruskiego XV-XVIII wieku. Spisy*, Wrocław, 1987, p. 158, 236. Pour l'organisation et les effectifs de l'armée polonaise à cette époque, voir J. Wimmer, *L'infanterie dans l'armée polonaise aux XVe-XVIIIe siècles*, *in Histoire militaire de la Pologne. Problèmes choisis, Dissertations, Etudes, Esquisses*, Varsovie, 1970, p. 79-82; Idem, *Historia piechoty polskiej do roku 1860*, Varsovie, 1978, p. 53-72; Idem, *La théorie et la pratique des luttes contre les Tatars aux XVe-XVIIe siècles*, in *L'armée aux époques des grandes transformations sociales*, dir. E. Kozłowski, Wimmer, Varsovie, 1980, p. 265-280. Quant aux évolutions tactiques de la redoutable cavalerie polonaise elles firent déjà l'objet d'une abondante littérature militaire au XVIe siècle. Parmi les principaux titres: ST. Laski, *Spraw i postępków rycerskich i przewagi opisanie krótkie*, ouvrage écrit avant 1548, éd. anonyme à Lwów, 1599, rééd. avec l'ouvrage de l'hetman J. Tarnowski (1488-1561), *Consilium rationis bellicae,* in *Stanislawa Laskiego Wojewody Sieradzkiego prace naukowe,* ed. M. Malinowski, Wilno, 1864, ainsi que le traité de Bielski, *Sprawa rycerska* (L'affaire des chevaliers), Cracovie, 1569.

[40] Dlugosz, *Historiae,* p. 76; Bielski, *Kronika*, p. 20. Voir aussi les propos de Pârvan, *Alexăndrel vodă*, p. 88.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Selon les chroniques de Wapowski, de Bielski et d'Ureche, la stratégie du voïévode de Moldavie était d'éloigner les troupes d'invasion de leurs propres bases et de les attirer à l'intérieur du territoire moldave pour livrer bataille décisive, toutes forces réunies dans un endroit accidenté ou couvert de forêts qui aurait réduit la capacité combative de la cavalerie ennemie. Ayant été informé où se trouvait concentrée l'armée adverse, le commandement polonais ne disposait pas d'autre alternative stratégique que d'avancer à sa recherche pour engager le combat et la vaincre afin d'éliminer cette menace qui pesait sur l'objectif principal de l'expédition, l'instauration au pouvoir d'Alexandre. La marche dura presque tout le mois d'août. Après avoir descendu la vallée du Prut, rivière qui fut franchie par le gué de Fălciu[41] au nord-est de Bârlad, les forces polonaises remontèrent vers le nord jusqu'à la rivière homonyme, qu'ils durent franchir aussi pour arriver à Lipovăţ, à une dizaine de km au sud de la bourgade de Vaslui[42], lieu entouré de vastes forêts, dont les profondeurs cachaient l'armée de Bogdan[43]. L'itinéraire suivi par les troupes polonaises – à peu près 300 km à vol d'oiseau depuis Hotin – constitue un détail essentiel dans l'analyse des événements survenus après le 29 août, date à laquelle les pourparlers de paix demandés par le voïévode furent acceptés par le commandement ennemi. L'armée royale ne pouvait plus poursuivre indéfiniment dans un terrain qui lui était hostile un adversaire qui refusait le combat face à face.

Sept jours plus tard, le samedi 5 septembre, «… ante festum Nativitatis Sanctae Mariae…» après de longues tractations, durant lesquelles le commandement moldave eut tout le loisir de juger la capacité combative et le moral des forces ennemies, un traité de paix fut enfin signé entre les deux belligérants. Ses clauses principales stipulaient que Bogdan II allait régner encore trois ans en Moldavie jusqu'à ce que son jeune rival ait l'âge requis pour accéder au trône (l'âge de 15 ans, en 1453). En échange de cette concession accordée par la puissance suzeraine, il était obligé d'acquitter annuellement 7.000 ducats turcs (le *ducato*, en turc *yaldız altunu*)[44], somme dont le montant égalait

[41] Itinéraire reconstitué correctement par Iorga, *Histoire*, p. 123; Idem, *Istoria armatei româneşti*, I, Vălenii de Munte, 1910, p. 108, reprit aussi par Grigoraş, *Ţara Românească*, p. 173.

[42] Dlugosz, *Historiae*, p. 75: «… superato fluvio Pruth, venit exercitus ad oppidum Lipowyecz, sperans illic Bogdanum et suas gentes reperire»; Bielski, *Kronika*, p. 18-19: «… Ktorzy przeszedwszy rzekę Niestr stanęli pod Chocimiem zamkiem, ktory na Alexandra trzymano, a Bogdan u Lipowca był z swym woyskiem. O ktorym dowiedziawszy sie naszy, przeprawili sie wnetże przez Prut rzekę, chcąc mu dać bitwę: ale on nie dotrzymawszy im pola ustąpił, aby ich tym daley w ziemię swą za sobą zawiodł y strudził». De même Wapowski, *Dzieje Korony*, p. 73, et Ureche, *Chronique*, p. 75-77. Pour la bourgade de Vaslui, attestée pour la première fois en 1435, voir Giurescu, *Târguri sau oraşe*, p. 315-320. Voir aussi les cartes présentes à la fin de notre recherche, tirées de *Ghidul drumurilor din România*, dir. I. Cămărăşescu, «Automobil-Clubul Regal Român», Bucarest, 1928, carte nr. 15, ainsi que *Indicatorul localităţilor din România*, éd. I. Iordan, P. Gâştescu, D. I. Oancea, Bucarest, 1974, carte jud. Vaslui et 167.

[43] En 1870 aux environs de Lipovăţ, la forêt s'étendait encore sur à peu près 1.300 arpents, Iorga, *Istoria lui Ştefan cel Mare*, ed. M. Berza, Bucarest, 1966, p. 46. Pârvan, *Alexăndrel vodă*, n. 111, p. 86, le confirmait aussi dans son étude: «… Sat şi râu (com. Lipova) în jud. Vaslui, plasa Crasna. Până astăzi satul Lipovăţ e împresurat de întinşi codri».

[44] Dans les Annales de Dlugosz, loc. cit., apparaît la somme de 70.000 ducats turcs: «… Treuga itaque firmata, septem dies in tractatu pacis… et iuxta certas conditiones et capitula, quibus gubernatio terrae Valachiae, usque ad quindecimum annum Ilichnonis [Alexandre], sub annuo, septuaginta millium aureorum Turcorum censu, in manus regias tradendo, Bogdano permittebatur, pax Sabbato… inscribitur et firmatur... ». Même somme chez Wapowski, *Dzieje Korony,* p. 73: «... aby do piętnastego roku życia Aleksandra, rządzil Multanami [les Moldaves] jak opiekun, roczny haracz oplacany przez Wolochów sultanowi w ilości 70,000 czerwonych zlotych...». Pârvan, *Alexăndrel*, p. 87, et Iorga, *Histoire*, loc. cit., affirment que cette somme a été corrigée par Wapowski or, il semble que la correction a bien été effectuée par Bielski, *Kronika*, p. 19: «A gdy aż Barladu rzeki naszy przyszli, niechciał im przedsię dać bitwy tylko co w lesiech leżał, a Posły swoie do nich

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

presque le *kharâdj* (2.000 ducats), que la principauté dut payer pour la première fois aux Ottomans en 1456 (ou même plutôt, en 1454-1455)[45]. Ce traité qui semblait tout à fait inacceptable pour Bogdan allait aussi dans le sens des protestations du châtelain Manuil, personnage qui défendait avec conviction les droits au trône d'Alexandre[46]. Non sans raison, Manuil considérait sa signature comme une tricherie de Bogdan qui venait de remporter une victoire stratégique et diplomatique éclatante, car il réussi a conserver son pouvoir tout en éloignant la menace représentée par l'armée ennemie et ceci sans recourir à la force armée. Quant aux troupes royales, contentes de s'en sortir sans dommages du territoire hostile, elles quittèrent sur-le-champ dans la journée du 5 septembre leur campement et prirent le chemin du retour en suivant le même itinéraire qu'à l'arrivée. Le premier objectif qu'elles devaient attendre le lendemain était le village de Crasna, situé à une quinzaine de km sud-est de Lipovăț et de Vaslui dans la vallée du Bârlad[47]. La chronique de Dlugosz nous raconte la suite des événements:

> *Eodem itaque die, pace confecta, regius exercitus a Lipowyecz castra movet in propria reversurus. Bogdan dolum conceptum amplius ferre non valens, suis omnibus, ut parati sint, mandat, et in silva post villam Krassne consistente*[48]*, augustam habente et unicam viam, invadere primum currus et impedimenta regii exercitus non negligant, facilius postea exercitum regium invasuri. Dolum hunc capitanei exercitus regii illico agnoscentes (denuntiatus enim erat eis per praedictum Burgulabonem* (pârcălab)*, qui partes pupilli Ilichnonis strenue defendebat, item per notarium Bogdani, qui nocte ante sequente ad regium exercitum, singula quae Bogdan moliebatur, indicans profugerat), deliberatione inita, hostium praestolabantur in loco adventum, ex curribus pugnam conserturi*[49].

Dans la nuit du 5 au 6 septembre, l'armée polonaise bivouaquait dans la plaine de la petite rivière de Crasna, affluent du Bârlad, à une dizaine de km sud-est de la bourgade de Vaslui et à environ 5-6 km au nord du village homonyme[50]. A partir de

---

na zdradzie posłał z upominkami niemałemi, chcąc sie podać Krolowi y posłuszeństwo zwykłe czynić, y na każdy rok dawać 7000. złotych we złocie, koni sto, wołow na kuchnią tysiac, tylko żeby go bronił od Turka». N'ayant cité que les Annales de Dlugosz, Czamańska, *Mołdavia*, p. 113, avance la somme de 70.000 ducats turcs! Il semble qu'en ce qui concerne les événements en question, cette historienne n'a pas consulté les chroniques de Wapowski et de Bielski, tout en ignorant les travaux essentiels de Pârvan, de Iorga et de Şimanschi relatifs à l'expédition polonaise de 1450 en Moldavie.

[45] Şimanschi, *Criza politică*, p. 29-30; Idem, Agache, *Înscăunarea*, 205; Papacostea, *Premisele politice,* p. 79-80; M. A. Mehmet, *Din raporturile Moldovei cu Imperiul Otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea*, in *SRdI*, XIII, 5, 1960, p. 166.

[46] Pârvan, *Alexăndrel vodă*, loc. cit.; Grigoraş, *Ţara Românească*, p. 174-176; Iorga, *Relations entre Roumains et Polonais pendant l'époque de l'hommage et après*, in *ARBSH*, 1-2, 1921, p. 89: «… Cette somme, si élevée ne signifiait pas certainement un tribut: c'était la partie des revenus du pays qui était jugée devoir revenir à *l'héritier légitime*».

[47] Aujourd'hui village dans la commune d'Albeşti, département de Vaslui, *Indicatorul localităţilor*, 120.

[48] La forme correcte serait «… et in silva ante villam Krassne consistente…». Il paraît que lorsqu'il localise le village de Crasna, Dlugosz fait plutôt référence à l'itinéraire suivi par l'armée polonaise en direction de Lipovăț, et non durant la marche du retour. Voir plus loin, le passage dans laquelle il situe l'endroit où se déroula la bataille «… *in campo qui Krasnepolye appellatur, ad torrentem Krasnipotok, prope oppidum Wasluy* », p. 76-77.

[49] *Ibidem*, p. 76.

[50] La bataille se déroula dans la plaine bordée des forêts denses, située au nord de l'endroit où la petite rivière de Crasna se jette dans la rivière de Bârlad, Simanschi in *Istoria militară a poporului român*, p. 217-218, texte qui présente quelques erreurs d'interprétation, ayant été modifié par la censure communiste, fait avéré à l'époque par l'auteur lui-même lors d'une discussion privée. Quant à Rezachevici, *Cronologia,* p. 517, il affirme non sans raison que le futur prince de Moldavie, Etienne III le Grand, déjà associé au trône prit part lui aussi à la bataille aux côtés de son père. Ce fut dans les mêmes parages, à quelques kilomètres au sud de la bourgade de Vaslui qu'il remporta le 10 janvier 1475 la plus éclatante victoire militaire de son règne sur une armée

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cette position, la seule voie d'accès qui correspondait d'ailleurs à l'itinéraire suivi par les troupes royales passait par une forêt dense, lieu où les Moldaves de Bogdan essayèrent d'emménager une embuscade dans laquelle ils avaient espéré d'anéantir l'adversaire. Les Polonais furent avertis pendant la nuit par le secrétaire du voïévode (*pisar*), qui ayant trahi son maître, leur révéla le danger qui les menaçait. Les chefs de l'armée auraient décidé dans un premier temps de se fortifier sur place à l'aide des chariots, d'attendre l'attaque des Moldaves et de livrer la bataille à l'intérieur du *tábor*. La position occupée par les troupes n'étant pas défendable, après de longues discussions ils changèrent d'avis en s'accordant finalement de franchir la forêt qui bloquait la progression et de forcer le passage. Nous ne disposons pas d'autres détails qui puissent expliquer cette décision tellement risquée. Les premiers éléments choisis pour franchir l'obstacle étaient le corps moldave commandé par le châtelain Manuil, les Podoliens ainsi que les colonnes de chariots qui assuraient la logistique. Une fois arrivées de l'autre côté, les troupes devaient attendre sur place le passage du reste de l'armée:

> *Placuit expost currus et impedimenta celerius per silvam traiicere, quo liberior fieret dimicatio futura. Monente autem Burgulabone*, *ut currus et impedimenta, silva, quae per detruncationem arborum erat exaggerata, omina, per plana traiicerentur, non fuit ei, salubriter consulenti, paritum. Comittitur tamen illi curruum et Ilichnonis cura, et currus cum impedimentis remittuntur ut ex altera parte silvae consistant et exercitus praestolentur adventum. Tutatur ergo cum ala Podoliensium militum Valachus, quos sibi in praesidium assumpserat, Burgulab currus et eos, licet non sine crebra hostium Valachorum invasione, per silvam, in planum campum deducit*[51].

Nous ne savons pas à quel moment les troupes de Manuil franchirent la forêt de Crasna. Il paraît que le passage eut lieu aux premières lueurs du soleil, à l'aube du 6 septembre, car une traversée pendant la nuit équivalait au suicide. Le fait que le châtelain réussit son coup, c'est-à-dire repousser les assauts des Moldaves et franchir le bois avec les chariots, signifie que les fantassins de Bogdan n'ont pas eu le temps de scier les troncs d'arbres pour les faire ensuite renverser sur l'ennemi, tactique qui fut appliquée à Plonini (1368) ou quelques décennies plus tard, lors de la bataille de la forêt de Cosmin (Codrii Cosminului, 26 octobre 1497), toujours contre des armées polonaises[52]. Ceci nous indique aussi que Bogdan prit la décision d'attaquer les forces adverses, vraisemblablement dans la journée du 5 septembre après la signature du traité. De toute façon, son plan de bataille n'était plus valable après la trahison de son secrétaire, fait dont nous ne savons pas s'il en avait été mis au courant. Quant aux troupes qui avaient

ottomane commandée par Soliman paşa, le beylerbey de Roumélie. Mentionnons aussi que dans *Ghidul drumurilor*, publié en 1928, carte nr. 15, figure un second village dénommé Crasna, situé lui aussi sur la petite rivière homonyme à une trentaine de kilomètres nord-est de Vaslui, à mi-chemin entre cette ville et celle de Jassy et à une vingtaine de kilomètres de la rivière de Prut, aujourd'hui Ciorteşti, commune de Ciorteşti, département de Jassy, voir *Indicatorul localităţilor*, 120!

[51] Dlugosz, *Historiae*, p. 76. Voir aussi les récits de Wapowski, *Dzieje Korony*, p. 75-76, et de Bielski, *Kronika*, p. 20.

[52] En ce qui concerne cette victoire remportée par Etienne III le Grand sur l'armée polonaise commandée par le roi Jean Albert (1492-1501) voir Spieralski, *Awantury*, p. 57-61; E. Fischer, *Bătălia dintre Ştefan cel Mare şi Regele polon Ioan Albert în anul 1497*, trad. capitaine I. Strişca, Bucarest, 1904; Gh. I. Duzinchevici, *Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor*, in *SMIM*, VII, 1975, p. 9-63. Pour un aperçu des embûches dans les montagnes et les forêts dans l'histoire militaire médiévale roumaine, nous renvoyons à notre recherche, *Les guerres irrégulières dans les principautés de Moldavie et de Valachie (XIVe-XVe siècles)*, in *Stratégies irrégulières*, dir. H. Coutau-Bégarie, Paris, 2010, p. 160-183 avec la bibliographie du sujet. Voir aussi le recueil d'études, *Forêt et guerre*, dir. A. Corvol, J.-P. Amat, Paris, 1994, ainsi que les propos de Coutau-Bégarie, *«Obstacles de végétation» dans son Traité de stratégie*, IIIe éd., Paris, 2002, p. 771-774.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

assailli les détachements commandés par Manuil, elles ne représentaient, paraît-il, que quelques unités envoyées à la hâte, afin d'interdire le passage à travers la forêt vers le village de Crasna, car le prince moldave décida finalement de sortir son armée dans la plaine bordée par de vastes bois qui couvraient la région pour affronter l'ennemi en bataille rangée. Il n'est pas exclu d'affirmer aussi que Bogdan avait délibérément laissé le corps de troupe commandé par Manuil de franchir la forêt afin d'affaiblir et de diviser l'armée adverse, l'obliger d'engager le combat avec les forces dispersées[53].

Avec beaucoup d'étendards et de buccins, les Moldaves firent leur apparition sur le champ de bataille dans la journée du 6 septembre, vraisemblablement après l'attaque qui eut lieu contre les troupes du châtelain Manuil. Bogdan ne disposait que d'un seul détachement de cavalerie qui masquait les lignes denses de fantassins, dont les premiers rangs étaient, semble-t-il, constitués des combattants d'élite de l'ost princier (la *Petite Armée*) qui dans certaines conditions tactiques évoluaient à pied. Ils étaient soutenus à l'arrière par de grandes foules d'auxiliaires, sans aucun doute, des guerriers de la *Grande Armée*[54].

Il paraît que cette apparition soudaine de l'armée moldave, au grand complet, prête à en découdre avec l'adversaire créa la surprise au sein du commandement polonais qui dut parer au plus pressé et engager la bataille avec les effectifs dont il disposait encore sur place. Les Annales de Dlugosz insiste davantage sur le dispositif de combat adopté par l'armée royale:

> *Consternatus erat regius exercitus, quod et plures contra imperium ducum sequendo, currus abscesserat, et gentes Ilichnonis et Valachis, qui se eis coniunxerant, hostium multitudine visa, perterritas, et fugere magis, quam pugnare paratas, apertissime cognoscebat: audendum tamen omnia, et experiendum fortunae munus, in tam inevitabili necessitate statuit. Aciebus itaque ordinatis, et una ala Nicolao Porawa Haliciensi capitaneo, altera Michaeli Buczaczki commissa, in campo, qui Krasnepolye appellatur, ad torrentem Krasni potok, prope oppidum Wasluy, signis canere iussis, per Poloniae milites, sub quator signis, videlicet Przemisliensi, Haliciensi, Sanoczensi et Podoliae, consistentibus, et octo turmas equitum, nonam peditum, habentibus, fit congressus*[55].

Lorsque les bannières polonaises se lancèrent à la charge des lignes adverses dans l'espoir de rompre le front et remporter la décision du premier coup, la cavalerie moldave esquiva le contact et découvrit la masse de l'infanterie prête à recevoir le choc:

> *Una turma equitum hostilium tegebat peditem: in quam cum regius exercitus in aciem stantem incurrisset, illa retrorsum cedens peditem ostendit; cum quo exercitus regius*

[53] Voir les similitudes tactiques avec la bataille de Cosmin qui se déroula quarante-sept ans plus tard. Dans la journée du 25 octobre, Etienne le Grand avait délibérément laissé les troupes de la Wielkopolska franchir la forêt pour diviser l'armée royale en deux parties et attaquer le lendemain les forces de la Maloposka qui campaient à la lisière sud et qui s'apprêtaient à leur tour à traverser le bois. Les récits de Wapowski et de Miechowski analysés par Duzinchevici, *Războiul*, p. 42-57.

[54] Dlugosz, *Historiae,* p. 76-77: «… Bogdan cum aliquot millibus Valachorum, partes suas sequentium, et aliorum auxiliariorum suorum magna multitudine, in solis ortu supervenit… Una turma equitum hostilium tegebat peditem».

[55] *Ibidem*, loc. cit. Voir aussi Wapowski, *Dzieje Korony*, p. 76, ainsi que l'erreur de Bielski, *Kronika*, p. 20 qui ayant mal interprété le texte de Dlugosz affirme que la cavalerie moldave était divisée en huit escadrons (bannières): «… A w tym gdy nasze woyska w las miały wchodzić ukaże sie Wolosza z lasow, z ktorych ieden ufiec był tak wielki iezdy, że miał ośm Chorągwi, a drugi ufiec ieszcze był więtszy pieszych Czerni – Ludce. Naszy tedy na cztery ufce wnetże sie rozdzielili, bo też tylko Chorągwi było...». Il s'en suit la disposition des troupes donnée par Dlugosz, les ailes commandées par Nicolas de Porawa et par Théodore Buczacki et le centre par Pierre Odrowasz de Sprowa.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

confligens, multos milites amisit[56]*. Fervet inter utrosque crudelis pugna, et nuque hac, neque altera parte inclinata, in totum diem dimicatio protenditur. Multi de Polonis cadunt, plures tamen de hostibus, et campi cadaveribus sternuntur*[57].

Les chroniques polonaises affirment que la bataille se prolongea toute la journée avec beaucoup de pertes de chaque côté. Ce qui nous intéresse davantage c'est que la piétaille moldave, qui dressa une muraille de boucliers et de piques, résista à la redoutable cavalerie du royaume avec beaucoup de ténacité. Lorsque le prince de Moldavie avait décidé de donner les réserves, les Polonais subirent la contre-attaque des guerriers de l'arrière-ban, qui munis de fauchards, coupaient les jarrets des montures polonaises afin de jeter les cavaliers à terre pour les achever par la suite. Pierre Odrowasz de Sprowa, Nicolas Porawa ainsi que d'autres nobles et chevaliers tels que Nicolas Klusz, Jean Nyezwoiewski, Jean Bieskowski, Stanislas Davidowski, Jean Gamek de Lemberg furent tués dans la mêlée, ce qui témoigne de l'acharnement et de la violence des combats[58]. Même récit dans la chronique moldave de Grégoire Ureche avec la traduction française du slaviste Émile Picot:

Les Polonais, dans leur témérité… entrèrent dans la forêt pour la traverser et envoyèrent en avant les chariots accompagnés par le préfet (le châtelain) *de Hotin, par tous les Moldaves et par les Podoliens. Quant ceux-ci furent au milieu de la forêt, l'armée de Bogdan s'élança sur les chariots des Polonais, qui se défendirent, mais n'échappèrent qu'après avoir éprouvé de grandes pertes. Le reste de l'armée voulut pénétrer dans le bois, mais alors les troupes de Bogdan se montrèrent avec force drapeaux et trompettes; il avait une nombreuse infanterie, mais pas de cavalerie. A cette vue, les Polonais se mirent en bataille et placèrent Alexandre au milieu d'eux. Le combat… commencé avant le coucher du soleil, se prolongea jusqu'à la nuit close et l'on perdit beaucoup de monde des deux côtés. A la fin, des flots d'infanterie se jetèrent sur les Polonais et en firent un grand carnage dans un défilé, en coupant les tendons de leurs chevaux à coup de faux. Les capitaines polonais, qui voulaient animer leurs soldats, restèrent sur la place, notamment Pierre Odrowaz, Nicolas Porawa et Buczacki*[59].

Informé par les fuyards de la défaite qui menaçait les troupes polonaises, le châtelain Manuil rassembla les Moldaves et les Podoliens qui se trouvaient sous ses ordres et rebroussa chemin en toute hâte à travers la forêt qu'il venait à peine de franchir

[56] Pareil à la manœuvre des *akïndjï* lors de la bataille de Nicopolis (25 septembre 1396): «… Les Turcs d'autre part ordenerent leurs batailles et se mirent en tres belle ordonance à pié et à cheval, et firent une tele cautelle pour decevoir noz gens: tout premierement une grant tourbe de Turcs qui a cheval estoient se mirent en une grant bataille tout devant leurs gens de pié… Quant les Sarrasins les virent assez pres, adont toute celle bataille de gens a cheval se tourna serree ensemble, comme se ce fust une nuee, derriere ces pieulx et derriere leurs gens de pié que ilz avoient ordonnez en II. belles batailles, si loings l'une de l'autre…», *Le Livre des Faits du bon Messire Jehan Le Maingre, dit Bouciquaut, Mareschal de France et Gouverneur de Gennes,* ed. D. Lalande, I, Paris-Genève 1985, p. 104-105.

[57] Dlugosz, *Historiae*, p. 77.

[58] *Ibidem*, p. 77-78. Voir aussi la chronique de Wapowski, *Dzieje Korony*, p. 76-77: «… Jazda polska polężnie w ściśnione jéj szeregi uderza, lecz z wielką klęską roztrąca się o przema gającą siłę. Hetmani postrzeglszy nichezpieczeństwo nagle przyskoczyli i obecnością swoją porządek przywracają, lecz gdy nieprzyjaciela z miejsca wzruszyé usilując w sam wir bitwy wpadają, gdy na nic nie bacząc koni postradali, obaleni na ziemię od grotów nieprzyjacielskich giną!», ainsi que le récit de Bielski, *Kronika,* p. 20: «… czasem naszym czasem Wołochom szczeście słuzyło y spolny raz był aż gdy na Czerń przyszło, tedy ci dopiero naszym konnym, zwłaszcza w mieyscu ciasnym y nie rownym, kosami szkodzić poczęli aż Woodzowie przybiegwszy ledwie bitwę wznowili… Zaczym iuż Bogdanowa strona przemagała nasze, y blisko zwycięstwa byli».

[59] Ureche, *Chronique,* p. 77-79, récit tiré en partie de la chronique de Bielski. Contrairement a ce qu'affirment Ureche, Bielski, mais aussi Wapowski, *Dzieje Korony*, p. 78, Buczacki avait bien survécu aux combats, voir les propos de Przyboś, *Urzędnicy województwa podolskiego*, p. 109.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

quelques heures auparavant. Cette contre-attaque inopinée sauva l'armée polonaise du désastre en provoquant le repli généralisé des forces adverses dans les bois qui entouraient le champ de bataille. Selon Dlugosz, beaucoup de Moldaves furent tués durant cette retraite par les hommes du châtelain Manuil:

> *Fuisset quoque et trepidatio non minor et inclinatio aciei subsecuta, nisi Burgulab, qui iam silvam superaverat cum gentibus pro conductione curruum sibi adiunctis, veloci doctus nuntio, regium exercitum victoria potiri, supervenisset. Is adventu suo hostes caede nostrorum militum exultantes, terruit, ut repente terga darent et fugam capesserent. Regius exercitus victoriam quidem, sed cruentam, amissis pluribus militibus insignibus, retulit; persequi tamen fugientes, diuturna fatigatus pugna, non poterat. Sub eius praesentia quoque hostium residuitas, quae fugiendo et retrogradendo exercitum regium lacessebat, aut extincta, aut fatigata. Plures qui in arbores conscenderant, sagittis confecti decidebant: in aliqua enim arbore plures quam sedecim occidebantur*[60].

Nous devons interpréter avec quelques réserves ce passage du chroniqueur polonais, car d'après ses propos, la retraite de l'armée moldave ressemblait plutôt à une débâcle. Or, il semble que suite au retour du détachement moldo-podolien sur le champ de bataille, le prince de Moldavie aurait prit lui-même la décision de rompre le combat en donnant le signal de retraite à ses troupes qui se dispersèrent dans les forêts environnantes. Fin connaisseur de l'art militaire de son peuple, Grégoire Ureche laisse le lecteur juger lui-même sur le dénouement des affrontements:

> *Bogdan remportait la victoire si les Moldaves d'Alexandre, qui avec les Podoliens, avaient traversé la forêt en escortant les chariots de l'avant-garde, n'étaient venus aux secours des Polonais. Ils retournèrent au combat, rendirent le courage à ceux qui allaient succomber et repoussèrent l'armée de Bogdan, qui se mit à fuir et se dispersa dans les bois. Ainsi, grâce à la bravoure des Moldaves, la victoire demeura aux Polonais, qui avaient d'abord été battus*[61].

Certes, les troupes polonaises restèrent maître du terrain – l'ensemble des sources le confirment – mais au prix de très lourdes pertes, victoire tactique *à la Pyrrhus* qui leur ôtait en échange toute capacité opérationnelle sur le plan stratégique pour la suite de la campagne[62]. Quant aux forces moldaves de Bogdan, elles se replièrent dans les bois profonds de la région de Bârlad à une quarantaine de km au

[60] Dlugosz, *Historiae*, loc. cit. Nous renvoyons aussi au récit de Wapowski, *Dzieje Korony*, p. 77: «… Wszakże wypadek bitwy jeszcze nie byl rozstrzygnięty, bo chociaż Bogdan ujrzawszy poleglych wodzów już cieszyl się zwycięztwem, lecz burkolab na odglos rozpoczętéj walki wozy i ciężary obozowe pod niewelką strażą zostawiwszy, s chorągwiami podolskiémi i posilkowym żolniérzem woloskim nadbiega i ze świéżą jazdą na nieprzyjaciela calodzienną pracą znużonego wpada. Nie wytrzymali Wolochy natarczywości świéżego wojska, po krwawéj rzezi przelamani, s pola pierzchają». Notons aussi que dans l'édition anglaise abrégée de la chronique de Dlugosz, *The Annals of Jan Dlugosz. Annales seu cronicae incliti regni Poloniae*, ed. M. Michael, P. Smith. Carlton-Chichester, *Redwood Books*, 1997, p. 506, les passages concernant la bataille de Crasna ont été supprimés par les éditeurs! De toute manière, une confrontation du texte latin avec la version anglaise trahit de nombreuses erreurs de traduction.

[61] Ureche, *Chronique*, p. 79-81, avec les propos de Panaitescu, *Influența polonă*, p. 71, concernant la dernière phrase du texte du chroniqueur: «… Ainsi, grâce à la bravoure des Moldaves, la victoire demeura aux Polonais, qui avaient d'abord été battus».

[62] Eviter surtout les propos triomphalistes de certains auteurs qui réclament une victoire catégorique de l'armée moldave: Iorga, *Histoire*, p. 124; Grigoraș, *Țara Românească*, p. 177, dont le récit de la bataille est parsemé d'erreurs; *Istoria militară a poporului român*, p. 218, ainsi que l'académicien Șt. Ștefănescu dans *Istoria românilor*, IV, «De la universalitatea creştină către Europa „patriilor"», Bucarest, 2001, p. 327. Le chercheur qui regardera attentivement ce texte, notamment p. 316-327, en le comparant à l'article de Șimanschi, *Criza politică din Moldova*, p. 23-31, réfléchira aux aspects déontologiques du métier d'historien.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sud de Crasna[63]. L'initiative stratégique qu'elles gardèrent incontestablement ainsi que la supériorité des leurs effectifs leur permirent non seulement de manœuvrer à leur guise, mais aussi de peser de manière décisive sur le déroulement ultérieur des opérations militaires: laisser les restes de l'armée adverse retraiter librement de l'autre coté de la frontière ou de les anéantir complètement. En somme, les Moldaves venaient de remporter cette guerre contre le royaume de Pologne:

> *Cependant Alexandre reconnut qu'il ne pourrait s'affermir sur le trône et que, s'il avait battu cette fois-ci son adversaire, il ne lui avait fait aucun mal. Il vit que Bogdan et ses partisans, si habiles à se loger dans les forêts, avaient réussi, malgré leur défaite, à s'y réunir et, loin de désespérer, prenaient position pour tomber sur les Polonais, qu'ils savaient privés de tout secours. Les Polonais firent ces réflexions en même temps qu'Alexandre et se sentirent trop faibles pour se flatter d'être victorieux dans une seconde rencontre; ils n'avaient nullement ruiné les forces de Bogdan et ne lui avaient tué que peu de monde, tandis qu'eux-mêmes avaient été entièrement détruits. Reconnaissant donc qu'ils étaient mal servis par la fortune, ils renoncèrent à s'emparer du trône et n'attendirent pas une nouvelle bataille; ils craignaient que Bogdan ne les assaillît à l'improviste avec une armée réorganisée et qu'ils ne fussent plus malheureux encore que la première fois. Ils se réunirent à Alexandre et se retirèrent ensemble vers la Pologne*[64].

L'échec inattendu de l'expédition ainsi que le refus de la Diète réunie le 28 septembre 1451 à Parczow de financer une nouvelle intervention militaire en Moldavie obligea en quelque sorte Casimir IV à négocier avec Bogdan, qui pour une brève période, réussit à affranchir son pays de la suzeraineté polonaise[65]. Ce fut le jeune Alexandre conseillé par les proches de son entourage qui eut finalement le dernier mot, car en décidant d'éliminer physiquement son rival, il fit appel aux services d'un autre prétendant réfugié en Pologne, un certain Pierre Aron (Harnazan, Harnasan), personnage dont les origines demeurent encore obscures[66]. La famille d'Alexandre lui avait promis de partager avec lui le pouvoir en Moldavie s'il réussissait à supprimer Bogdan et à s'emparer du trône. A la tête d'une centaine de mercenaires moldaves il pénétra sur le territoire de la principauté, surprit et tua le voïévode à l'aube du vendredi 15 octobre 1451 à Reuseni (non loin de Suceava) lors d'un festin donné par un boyard, oncle germain de Pierre Aron (*avunculus germanus*), impliqué lui aussi dans le coup[67].

Echappant de justesse à ses ennemis, Etienne, le fils de Bogdan, associé au trône, se réfugia en Transylvanie à la cour de Hunyadi où il attendit des jours meilleurs pour reconquérir le pouvoir perdu (1457)[68] et punir l'assassin de son père. En laissant Etienne s'enfuir, Pierre Aron signa son propre arrêt de mort, car ce jeune prince orphelin, assoiffé de vengeance, et destiné à un brillant avenir, le poursuivit de longues années sans relâche jusqu'à ce que justice soit faite (bataille d'Orbic, août 1469)[69].

---

[63] Chronique moldave de Cracovie, p. 104: «… La paix conclue, Les Polonois voulant retourner, furent attaqués de tous côtés, et ca fut à la fin après une grande perte et la plus grande peine, qu'ils eurent le dessus, et Bogdan se retira à Barlath».

[64] Ureche, *Chronique*, p. 81.

[65] Pour la suite des événements voir notamment Pârvan, *Alexăndrel vodă*, p. 90-92; Spieralski, *Awantury*, p. 34-36; Czamańska, *Mołdavia*, p. 114-115; Rezachevici, *Cronologia*, p. 517-518.

[66] L'analyse de Şimanschi, *O cumpănă*, p. 189-191, 194, qui pense que Pierre Aron était un bâtard d'Alexandre le Bon, théorie contredite par Rezachevici, *Cronologia*, p. 522-524, selon lequel il s'agissait d'un personnage qui n'était pas d'origine princière.

[67] Pârvan, *Alexăndrel vodă*, p. 92-94; Iorga, *Histoire*, p. 124-125; Şimanschi, *O cumpănă*, p. 183-186; Rezachevici, *Cronologia*, p. 518-520.

[68] À ce sujet, l'étude de Mureşan, *Teoctist şi ungerea domnească a lui Ştefan cel Mare*, in *Românii în Europa medievală (între Orientul bizantin şi Occidentul latin). Studii în onoarea profesorului Victor Spinei*, dir. D. Teicu, I. Cândea, Brăila, 2008, p. 303-416.

[69] Şimanschi – Agache, *Un deceniu de ostilitate moldo-ungară, 1460-1469*, in *Studii de istorie româno-ungare*, dir. L. Nastasă, Jassy, 1999, p. 43-45.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Abréviations des périodiques

AP – Analele Putnei (Monastère de Putna);
APH – Acta Poloniae Historica (Varsovie);
ARBSH – Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique (Bucarest);
BBR – Buletinul Bibliotecii Române (Fribourg-en-Brisgau);
JS – Journal des Savants (Paris);
MT – Mediaevalia Transilvanica (Satu Mare);
RES – Revue des études slaves (Paris);
RH – Revue Historique (Paris);
RRH – Revue roumaine d'histoire (Bucarest);
SMHW – Studia i Materialy do Historii Wojskowosci (Varsovie);
SUBBH – Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Historia (Cluj-Napoca);
TR – Transylvanian Review (Cluj-Napoca).

THE 1450 POLISH EXPEDITION TO MOLDAVIA AND THE BATTLE OF IZVORUL CRASNEI (6th SEPTEMBER 1450)

(Summary)

Keywords: Cazimir IV of Poland, war, Moldova, Bogdan II, river Crasna, defensive strategy

Based on Polish chronicles, this study presents the context which determined King Cazimir IV of Poland to start the war against Moldavia (1450), which was then governed by Bogdan II, the father of the future ruler Stephen the Great. Focusing on their military tactics, the author looks at the battle of the River Crasna (6th September 1450) to bring to light the strategies used by both armies and specifically the defensive strategy of Prince Bodgan II, who avoided and postponed a decisive confrontation, forcing his adversary to follow him for a long period of time, without seeing any concrete result. Thus the Polish army were worn down and got lost in a hostile and unknown territory. The 1450 expedition failed but Bogdan II was killed one year later when he was plotted against and assassinated.

Cartes

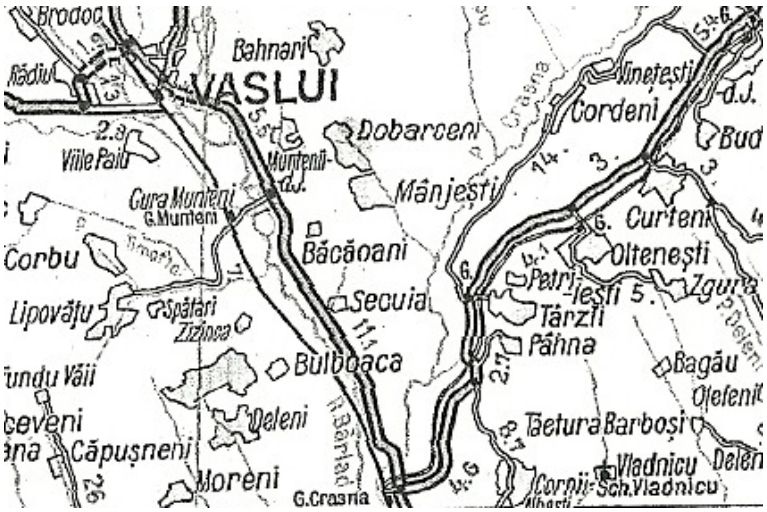

La petite rivière de Crasna et ses environs (Ghidul drumurilor din România, carte nr. 15)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

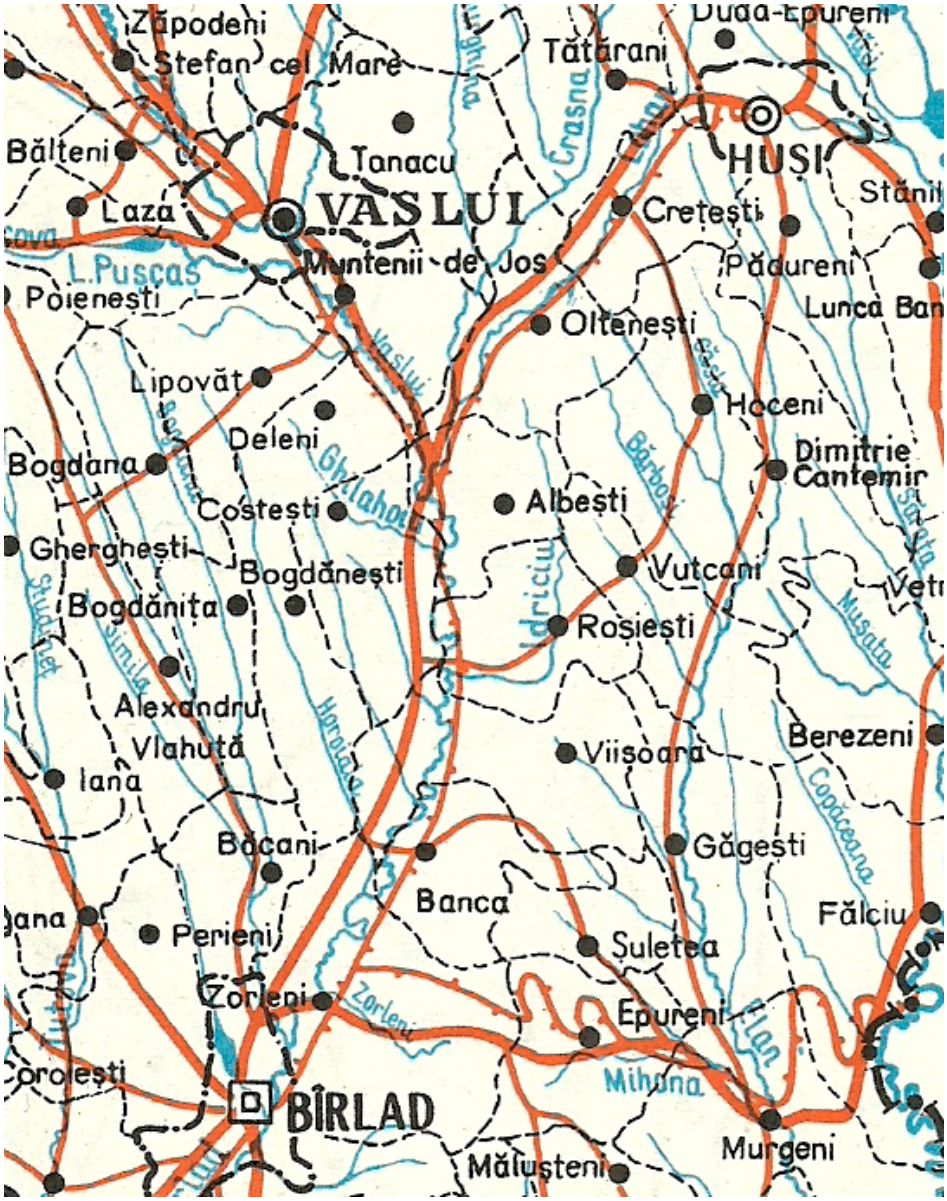

La région de Vaslui (Indicatorul localităților din România, carte département de Vaslui)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IULIAN MIHAI DAMIAN[*]

CRUCIADA ŞI ROMÂNII ÎNTR-UN PROIECT DE LA MIJLOCUL SECOLULUI XV

La 8 iulie 1453 ajungea la Roma trista veste a cuceririi Constantinopolului de către armatele sultanului Mehmet al II-lea. Scrisoarea Senatului venețian, datată 30 iunie 1453, dădea drept certă pierderea coloniei Pera pe 28 mai 1453, iar în ziua următoare, chiar a cetății lui Constantin, cucerită după o bătălie crâncenă[1]. Regretatul exeget al acestor izvoare, Agostino Pertusi, a reconstituit cu minuțiozitate modul în care vestea căderii celei de-a doua Roma s-a răspândit în Apus. Pentru urechile pontifului roman Nicolae al V-lea (1447-1455), care cu doar trei ani înainte putuse celebra anul jubiliar din poziția papei care restaura unitatea creştină, ducând astfel la îndeplinire proiectul predecesorului său, trista veste suna ca o amputare a unei părți a corpului mistic al Mântuitorului, după cum prevesteau semnele timpurilor şi un alt umanist şi înalt prelat al bisericii, polonezul Jan Długosz: *ex duobus Christianitatis oculis alter erutus, ex duabus manibus altera amputata*. Fără îndoială, umanistul de pe tronul lui Petru reacționa nu numai în fața dezastrului din plan religios şi politic, ci şi la argumentul cultural pe care pierderea celei de-a doua Rome o reprezenta, căderea acestui simbol al continuității cu antichitatea greco-romană fiind receptată ca şi de contemporanul său Enea Silvio Piccolomini drept o *secunda mors* […] *Homero* […], *secundus Platoni obitus*[2]. O pată de neşters pe obrazul unui papă atent la bunul său renume în ochii contemporanilor şi, mai ales, în memoria posterității, după cum o atestă testamentul său politic, care conține un amplu pasaj dedicat pierderii cetății lui Constantin şi o autojustificare a propriului eşec[3]. Imaginea lui Nicolae al V-lea de papă *înclinat mai degrabă către ştiințe şi arte, decât către război,* de *umanist creştin, blând şi iubitor de pace*, impusă de monografia lui Gibbon, e întregită nu numai de o amplă literatură care a

[*] Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca.

[1] Archivio di Stato di Venezia, Venezia (ASVe), Senato Secreti (S.S.), Deliberazioni, reg. 19, f. 202[r]-203[v]; *La caduta di Costantinopoli,* a cura di A. Pertusi, II, *L'eco nel Mondo*, Milano, 2001[2], p. 18-23 (*Caduta*); în regest: N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle*, III, Paris, 1902, p. 287-288; F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, III, Paris-La Haye, 1961, no. 2928, p. 187.

[2] *Heu, quot nunc magnorum nomina virorum peribunt? Secunda mors ista Homero est, secundus Platoni obitus. Ubi nunc philosophorum aut poetarum ingenia requiremus?* (Enea Silvio Piccolomini, pe 12 iulie 1453, în *Caduta*, II, p. 40-49, citatul la p. 46).

[3] *Rerum Italicarum Scriptores,* III 2, p. 947-950; Dethier, *Monumenta Hungariae Historica,* XXI, 1, p. 577-662; *Caduta*, II, p. 144-149. Îmbrățişăm punctul de vedere al lui Agostino Pertusi asupra acestui text, care considera opera ca fiind *fără îndoială autentică, deşi rearanjată stilistic* de biograful pontifului Gianozzo Manetti (în *Caduta,* II, p. 143). Cf. A. Pagnotti, *La Vita di Nicolò V*, în „Archivio della Società Romana di Storia Patria", XIV, 1891, p. 411 sqq.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 81–90

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

reevaluat rolul jucat de pontiful roman în promovarea cruciadei[4], ci şi de propriile afirmaţii, integral justificate de argumente istorice pe care studii mai recente le-au pus în lumină[5]. În testamentul său spiritual, Nicolae al V-lea defineşte din capul locului problema pierderii Constantinopolului drept *principale mentis nostrae propositum*, şi asta nu doar ca răspuns la criticile ce i se aduc, ci ca reală îngrijorare pentru efectele devastante în plan politic şi religios pe care cucerirea o reprezintă. Susţine că ar fi afirmat cu tărie opţiunea sa clară de a veni în sprijinul constantinopolitanilor asediaţi, imediat ce intenţiile lui Mehmet al II-lea au devenit evidente, moment ce coincide în plan politic cu hotărârea sultanului de a ridica o fortăreaţă pe malul european al Bosforului[6]. Un raport secret asupra intenţiilor sultanului a stat la baza misiunii emisarului special Andronikos Bryennios Leontaris pe lângă papă şi celelalte state italiene, începută la Veneţia şi Ferrara în vara anului 1451, continuată la Roma şi Napoli în cursul toamnei[7]. Însă doar în ianuarie 1452 trimisul lui Constantin al XI-lea revenea la Constantinopol cu răspunsul papei[8]. În justificarea apologetică a propriilor fapte, pontiful trece sub tăcere precedentele tentative de negociere ale bazileului – atât cele iniţiate prin intermediul trimisului acestuia la Roma şi Neapole, Manuel Dishypathos (încă din februarie 1449)[9], precum şi tentativa de negociere începută prin intermediul genovezului Giovanni da Mare, în aprilie 1449[10]. Menţiunea în testamentul său spiritual

[4] L. von Pastor, *Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance bis zur Wahl Pius II,* I, Freiburg in Breisgau, 1925, p. 601 sqq; C. Marinescu, *Le pape Nicolas V (1447-1455) et son attitude envers l'Empire byzantin*, în *Actes du IVe Congrès international des études byzantines* (= „Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare", IX), Sofia, 1935 (reprint Nendeln 1978), p. 331-342; Idem, *Notes sur quelques ambassadeurs byzantins en Occident à la veille de la chute de Constantinople sous les Turcs*, în Mélanges H. Grégoire, II (=„Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves", X), Paris, 1950, p. 419-428; R. Guilland, *Les appels de Constantin XI Paléologue à Rome et à Venise pour sauver Constantinople (1452-1453)*, în „Byzantinoslavica", XIV, 1953, p. 226-244.

[5] W. Deeters, *Ein Breve des Papstes Nikolaus V. an den oströmischen Kaiser von 1453*, în „Quellen und Forschung aus italienischen Archiven und Bibliotheken", XLVIII, 1968, p. 365-368; M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *L'action diplomatique et militaire de Venise pour la défense de Constantinople (1452-1453)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XIII, 1974, 2, p. 247-267; W. Brandmüller, *Die Reaktion Nikolaus' V. auf den Fall von Konstantinopel*, în „Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte", XC, 1994, p. 1-22. Mai recent, pe aceeaşi temă: Elisabeth Malamut, *Les ambassades du dernier empereur de Byzance*, în *Mélanges Gilbert Dagron* (= „Travaux et Mémoires", XIV), Paris, 2002, p. 429-448.

[6] *Postquam nos celeberrimam illam Constantini civitatem Mehemeto, Turcarum rege, acerrimo orthodoxae fidei et christiani nominis hoste, terra marique magnis exercitibus praepotentique classe maiorem in modum obsideri accepimus, quantum poteramus, obsessis Graecis favere et opitulari constituimus* (*Caduta*, II, p. 144).

[7] E. Malamut, *Les ambassades*, p. 436-437. Leontaris s-ar fi aflat în iunie 1451 la Veneţia (nos. 14-15), continuându-şi itinerarul prin Ferrara (no. 15), pentru a rămâne din august în octombrie la Roma (no. 16) şi a ajunge, în cele din urmă, la Neapole, la curtea lui Alfons de Aragon (în preajma datei de 10 octombrie), probabil la invitaţia papei (no. 17). De asemenea, a se vedea F. Dölger, P. Wirth, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches: von 565-1453*, I-5, *Regesten von 1341-1453*, München, 1965, nos. 3532-3535. Pentru un recent profil al lui Leontaris, a se vedea M. Miglio, *Enciclopedia dei papi*, III, Rome, 2000, p. 644-658.

[8] M. Paulová, *L'Empire byzantin et les Tchèques avant la chute de Constantinople*, în „Byzantinoslavica", XIV, 1953, p. 158-225; C. Marinesco, *Le pape Nicolas V*, p. 331-342.

[9] F. Cerone, *La politica orientale d'Alfonso I d'Aragona*, in „Archivio Storico per le Provincie Napoletane", XXVII, 1902, p. 447-448; cfr. E. Malamut, *Les ambassades*, p. 435, 445-446. Asupra raporturilor privilegiate dintre familia Dishypathos şi o serie de exponenţi ai curiei, a se vedea J. Harris, *Greek emigres in the West 1400-1520,* Camberley, 1995, p. 179.

[10] La 20 aprilie 1449, Republica genoveză îl informa pe papa Nicolae al V-lea asupra opiniei lui Constantin al XII-lea faţă de unirea proclamată solemn la Florenţa în 1439, susţinând că acesta ar fi întru totul dispus să-şi asume poziţia fratelui şi predecesorului său la tron (*Notes et extraits*, III, p. 240-241; R. Guilland, *Les appels*, p. 227; E. Malamut, *Les ambassades*, p. 435, punctul 6).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi politic a acestor două demersuri ar fi alimentat, desigur, criticile împotriva imobilității în materie de cruciadă din primii săi ani de pontificat şi, pe de altă parte, misiunea lui Leontaris a constituit momentul real de ieşire din impasul politic dintre Roma şi Constantinopol, creat după urcarea pe tron a lui Constantin al XI-lea. În discursul său în fața papei, trimisul clarifica poziția împăratului în raport cu unirea florentină, susținând că acesta era dispus să îndeplinească toate condițiile impuse de papă: proclamarea solemnă a unirii la Constantinopol, menționarea numelui papei în diptice şi, mai ales, restabilirea în drepturi a patriarhului Grigore al III-lea Mammas, în exil la Roma[11]. Aceleaşi elemente aveau să apară în răspunsul papei către împărat, unde, recapitulând termenii acordului, ajutorul militar şi financiar pentru despresurarea Constantinopolului era condiționat de recunoaşterea primatului şi subordonarea sa eclezială[12]. Însă doar încheierea cu succes a legației lui Isidor de Kiev la Constantinopol şi, în cele din urmă, proclamarea solemnă a unirii în Sfânta Sofia pe 12 decembrie 1452 puneau capăt şovăielilor pontifului. Soarta celei de-a doua Rome era la această dată, însă, pecetluită.

Ecoul căderii cetății de pe Bosfor a schimbat radical contextul politic european, cruciada revenind pe agenda negocierilor dintre statele europene. La 30 septembrie 1453, în toiul unei intense acțiuni diplomatice pentru restabilirea păcii în peninsulă şi asigurarea sprijinului principalelor forțe creştine din restul Europei, acelaşi Nicolae al V-lea, presat de nevoia unei răspuns imediat, putea proclama solemn o bulă de cruciadă, prin care decreta necesitatea stabilirii păcii în interiorul Creştinătății: prim pas în vederea proclamării cruciadei, solicita pregătiri pentru cruciadă, decretând strângerea de *subsidia* pentru construcția unei noi flote şi pregătirea unei puternice armate[13]. În contul viitoarei expediții, urma să se strângă decima pontificală, plătită de toți prelații, fără excepții, dar şi bună parte din veniturile Camerei apostolice din acel an. Deşi sprijinit de Enea Silvio Piccolomini, secretar imperial la acea vreme, negocierile cu principii electori aveau să se prelungească vreme de alți doi ani, în inutile dezbateri purtate în dietele de la Regensburg (aprilie-mai 1454), Frankfurt (septembrie 1454) şi Wiener Neustadt (februarie 1455). Efortul diplomatic al Sfântului Scaun nu era cu nimic mai prejos decât cel depus în timpul lui Eugeniu al IV-lea. Cu toate acestea, complexa situație politică şi eroarea politică a papei de a miza pe participarea lui Frederic al III-lea la cruciadă aveau să consume timp prețios. Pe frontul italian, efortul cardinalului Domenico Capranica era încoronat de succes ceva mai repede, reuşind stabilirea unui acord între cinci dintre principalele state italiene, prin semnarea păcii de la Lodi (4 aprilie 1454)[14]. Doar Genova şi Regatul de Neapole mai rămâneau de convins.

Era nevoie de o operațiune de anvergura celei din 1444, dar cu o mai mare mobilizare de forțe, întrucât rapoartele detaliate referitoare la asediul Constantinopolului

[11] [Mihail?] Ducas, XXXVI. 1 şi 5 (*Istoria turco-bizantină. 1341-1462* (= „Scriptores Byzantini", I), ediție Vasile Grecu, Bucureşti, 1958); C. Marinescu, *Le pape Nicolas V*, p. 332-333; Idem, *Note sur quelques ambassadeurs*, p. 426; R. Guilland, *Les appels,* p. 231; *Caduta,* p. 449, nota 1.

[12] *Epistolae Pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes* (*Concilium Florentinum*, I, 1), editor G. Hofmann, III, Roma, 1946, no. 304, p. 135-138 (în greacă) / 131-134 (în latină); *Patrologia Graeca*, CLX, cols. 1201-1212; K. M. Setton, *The Papacy and the Levant*, II, *The Fifteenth Century* (= „Memoirs of the American Philosophical Society", CCXVII), Philadelphia, 1978, p. 105-106; J.-L. van Dieten, *Der Streit in Byzanz um die Rezeption der Unio Florentina*, în „Ostkirchliche Studien", XXXIX, 1990, p. 160-180 (în special p. 166-169, 177-180, notele 38-61); R. Guilland, *Les appels*, p. 231-233; M.M. Alexandrescu, *L'action de Venise*, p. 251, nota 26.

[13] Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, Reg. Vat. 430, f. 133 (30 septembrie 1453; ediție în [Odorico Rinaldo], *Annales ecclesiastici ab anno MCXCVIII ubi desinit Cardinalis Baronibus auctore Odorico Raynaldo accedunt*, XVIII, *Ab anno 1417 usque ad annum 1458*, Colonia, 1693, *Ad annum 1453*, p. 616-618).

[14] ASV, Reg. Vat. 410, f. 53.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

demonstrau progresele militare ale otomanilor sub conducerea tânărului sultan Mehmet al II-lea. Ca şi predecesorul său, în enormul efort diplomatic şi de organizare a expediției, pontiful putea conta pe colegiul cardinalilor, care începuse a funcționa ca un adevărat *mare cartier general al cruciadei* în imediatul post-conciliu, funcțiune deja probată în vâltoarea anilor de cruciadă 1443/1444[15]. În noiembrie 1453, când se alătura colegiului cardinalul Isidor de Kiev scăpat ca prin minune din asediul Constantinopolului[16], la Roma funcționa o comisie de cardinali însărcinată cu studierea celor mai oportune mijloace de răspuns la provocarea otomană, din care făceau parte cei mai influenți cardinali din biserică: Besarion Nicenul, Guillame d'Estouteville, Domenico Capranica, Latino Orsini, Pietro Barbo şi Ludovico Trevisan[17]. În sânul acestei comisii, care reunea câteva dintre cele mai luminate minți politice şi intelectuale ale timpului, aveau să se nască şi să fie coordonate majoritatea proiectelor de cruciadă vreme de mai multe decenii.

*

* *

Un izvor esențial pentru înțelegerea planului de cruciadă elaborat de această instituție pontificală pentru a pune în valoare beneficiile politice derivate din succesul diplomatic încununat de pacea de la Lodi este un tratat intitulat *Strategikon adversum Turcos*, dedicat papei, rămas până la noi inedit, cu excepția primelor pagini, care conțin o amănunțită descriere a armatei otomane[18]. Textul îi aparține lui Lampo (Lampugnino) Birago, umanist şi traducător din greacă, ajuns, ca şi maestrul său Filelfo, în curia romană începând cu lunile iulie-septembrie 1453, după o carieră curială în Ducatul de Milano (1441-1450), întreruptă de ascensiunea lui Francesco Sforza. Buna cunoaştere de către Birago a lumii răsăritene, dincolo de studiile sale teoretice, pare să fi fost dobândită în intervalul 1450-1453, când Agostino Petrusi sugera că acesta s-ar fi aflat în afara Italiei[19], deşi informația textuală nu lasă să se întrevadă că autorul ar fi fost prezent la cucerirea Constantinopolului. Însuşi tratatul nu ar constitui un izvor în sens direct şi, chiar mai mult, anumite părți ale sale au fost interpretate de reputatul cercetător italian drept o adaptare a unui original grec sau o transcriere a unei relatări orale. Pentru datarea textului, intervalul septembrie 1453 - martie 1455 este cert[20], primăvara anului 1454 fiind, în opinia noastră, momentul cel mai probabil al depunerii oficiale a textului în mâinile pontifului şi ale cardinalilor comitenți.

Notele marginale, în greacă şi latină, de pe exemplarul aflat în posesia cardinalului Besarion, păstrat în Biblioteca Marciana din Veneția (codex bessarioneus 437)[21],

[15] Împrumutăm această fericită expresie din titlul lucrării colegului nostru Dan Ioan Mureşan (*La croisade en projets. Plans présentés au Grand Quartier Général de la croisade – le Collège des cardinaux*, prezentată la colocviul internațional *Les projets de croisade et leurs objectifs (XIIIe-XVIIe siècle,* Paris, 12-13 iunie 2009, ale cărui acte sunt în curs de tipărire), care întregeşte şi confirmă observațiile noastre pe această temă (*La Depositeria della Crociata (1463-1490) e i sussidi dei pontefici romani a Mattia Corvino*, în „Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia", VIII, 2006, p. 135-152).

[16] L. von Pastor, *Geschichte der Päpste*, II, p. 287.

[17] *Ibidem*, I, p. 550; II, p. 369.

[18] A. Pertusi, *Le notizie sulla organizzazione amministrativa e militare dei turchi nello* Strategicon adversum Turchos *di Lampo Birago*, în *Studi sul medioevo cristiano offerti a R. Morghen per il 90-o anniversario dell'Istituto Storico Italiano (1883-1973)*, II, Roma 1974, p. 670-691 (comentariu), 692-700 (text; republicat în *Caduta,* II, p. 114-125).

[19] *Caduta*, II, p. 112.

[20] M. Miglio, *Birago, Lampurgnino*, în „Dizionario Bibliografico dei Italiani", X, 1968, p. 161-162; A. Pertusi, *Le notizie*, p. 671.

[21] Biblioteca Nazionale Marciana, Venezia (BNM), *Fondo Bessarione*, cod. <Marc. Lat.> 437 (1911). Pentru descrierea codicelui *Bessaroneus 437*, vezi G. Valentinelli, *Bibliotheca manuscripta ad S. Marci Venetiarum*, I, Venetiis, 1869, p. 31.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

demonstrează că opera a fost redactată în anturajul acestuia, din care şi autorul a făcut parte după fuga sa de la Milano[22]. Studiul atent condus de Petrusi asupra pasajelor editate a permis identificarea a cel puţin 27 de elemente cu caracter original referitoare la organizarea militară şi administrativă a otomanilor, fapt ce demonstrează accesul autorului la informaţii altfel inaccesibile, cel mai probabil aflate la dispoziţia cardinalului Besarion. O serie de elemente interne ne permit să afirmăm că textul a fost compus înaintea încheierii legaţiei cardinalului la Bologna (1450-1455), oraş identificat de către autor ca fiind locul ideal de adunare al cruciaţilor şi de regrupare a resurselor materiale necesare expediţiei[23]. Chiar mai mult, Birago recomandă pontifului numirea lui Besarion, comparat, datorită prudenţei şi înţelepciunii sale, cu Cato cel Bătrân din timpurile clasice, în funcţia de legat apostolic şi conducător spiritual al cruciadei. Uşura, astfel, sarcina grea (şi ingrată) ce i-ar fi revenit pontifului umanist, de a organiza şi conduce *reconquista*[24]. Eleganţa textului, ce îmbracă evidente note de *captatio benevolentiae* din partea pontifului, vine în susţinerea ipotezei potrivit căreia textul ar fi fost redactat în anturajul besarionean. Dincolo de elementul apologetic în susţinerea candidaturii lui Besarion ca legat apostolic pentru cruciadă, în *Strategikon* sunt conţinute elemente esenţiale pentru cunoaşterea organizării militare şi administrative a otomanilor, un inventar al forţelor şi mijloacelor de care dispune sultanul şi unul al resurselor Europei creştine. În economia tratatului, însă, cea mai mare parte e ocupată de un detaliat proiect de cruciadă.

*

* *

Analiza lui Birago insistă asupra descrierii armatei de care sultanul dispune, prezentând-o în detaliu, cu o deosebită atenţie asupra corpurilor de elită[25], cu armamentul şi modul de luptă specific, flota, despre care se spune că, după cucerirea Constantinopolului, a fost mult întărită, precum şi artileria şi resursele pe care otomanii pot conta. O bună parte din tratat este dedicată evaluării mijloacelor de care pontiful poate dispune pentru expediţie (ff. 9^{v}-13^{v}), pentru a trece apoi la armele şi tehnicile de luptă în care sunt specializate popoarele Europei (ff. 13^{r}-35^{v}). Printre celelalte naţiuni, prezintă şi forţele de care dispune regatul ungar şi aminteşte despre meritele lui Ioan/Iancu de Hunedoara, deşi autorul exclude posibilitatea ca o expediţie să pornească de aici, datorită conjuncturii interne nefavorabile[26]. Atenţia sa este concentrată asupra Imperiului, Franţei, statelor iberice şi Angliei (f. 35^{r-v}), deşi nucleul armatei, format dintr-un corp de cavalerie şi de infanterie grea, echipat după standardele italice, urmează să fie recrutat de statele peninsulare, ale cărei forţe le apreciază absolut suficiente pentru o astfel de întreprindere[27]. Efectivele acestui corp de armată nu trebuie să depăşească, în

[22] A. Pertusi, *Le notizie*, p. 673-674.

[23] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 36^{v} (*locus autem contrahendis copiis ad hunc egressum comodissimus videri potest Bononia urbs cum sit peroportuna et quia non longe ab egressu absit et ad quam commode milites convenire possint)*; cf. A. Pertusi, *Le notizie*, p. 674.

[24] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 37^{r} ([…] *ad egregium illum Bessarionem cardinalem et Legatum tuum quod curarum et laborum tuorum levamen futurum ipsum consilio et diligentia animique magnitudine haud sane opus est scienti tibi atque experte totiens commemorare quem tu ita sepe laudas* […]).

[25] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 4^{r}-9^{r} (această parte se regăseşte editată în *Caduta*, II, p. 114-124).

[26] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 34^{r-v} (*Habent illi vires magnas – utinam minus seditionibus laborarent – interque duces ceteros habent illum eregium Iohannem vaivodam quem, ut audio, plurimum hic hostis metuit*).

[27] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 13^{r} (*Italiam, quam vel solam suis copiis suisque opibus dixi huic bello sufficere*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

opinia sa, 27.000 de combatanți[28], la care să se adauge trupe auxiliare călare (în efectiv de 15.000)[29], asistate de cavaleria uşoară a lui Skanderbeg (5.000 de combatanți călare)[30]. Autorul este extrem de atent la detaliile legate de armamentul ofensiv şi defensiv al acestui corp de armată, analizează soluții pentru creşterea mobilității lui (armuri mai uşoare şi renunțarea la toate echipamentele superflue, specifice armatelor medievale). Caută soluții pentru a rezista la impactul atacului ienicerilor (f. 20^{r}), dar şi răspunsuri eficiente la hărțuirile continue ale cavaleriei uşoare otomane. Comandantul, al cărui nume nu îl avansează, ar trebui să corespundă ca geniu militar marilor generali ai antichității, iar calităților sale îi sunt dedicate numeroase pagini (ff. 44^{r}-48^{v}).

Expediția însăşi trebuie să pornească din Italia, urmând două căi posibile: una terestră, prin Friuli, a doua peste Marea Adriatică, de la Brindissi în Salento până în Albania, de unde urmează să înainteze direct, prin Balcani, spre Sofia şi Adrianopol. Lui Iancu de Hunedoara şi națiunilor învecinate le-ar reveni sarcina de a efectua în atac secundar, dispersând astfel forțele şi atenția sultanului[31]. Autorul avansează costurile armatei şi ale flotei, pe care o consideră absolut necesară. Armata urmează a fi una complet profesionistă, plătită *per decimas nuper impositas in sacerdotia* (f. 42^{r-v}), colectate din întreaga Europă. Proiectul se dovedeşte deosebit de important întrucât redă în mod foarte clar viziunea renascentistă asupra cruciadei, împărtăşită de autorul său, dar şi de curia pontificală. Un al doilea aspect constă în îmbinarea armonioasă a corpurilor de armată occidentale cu capacitățile de luptă ale popoarelor din răsăritul Europei. La fel ca în proiectul lui Iancu din 1448, albanezilor, dar şi românilor şi sârbilor le revine un rol important în operațiuni, căci Birago este pe deplin conştient că din rândurile acestor *belicossisimas nationes* sultanul îşi recrutează cei mai buni oşteni:

> *Hosque omnes (Gianizeri), quos supra retuli, esse aiunt non tam Asianos quam Europeos et a christianis oriundos tam equites quam pedites: Thraces, Macedones, Thesalos, Peloponenses, Illyrios, Tribalos, Peones, Mysos superiores, Blachos sive, ut nos dicimus, Valacos* [...] [32].

*

* *

[28] Compoziția propusă este următoarea: cavalerie grea – 12.000 de oameni; infanterie grea, dotată cu arme balistice şi artilerie (*bombardae, spingardae, balistae* etc.) – 15.000 de combatanți (BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 13^{r}); *Ego vero ea sequar in quibus mihi visi sunt plerique viri militares ac prudentes convenire satis, ipsi putentes esse et haberi oportere septem et viginti milia Italici generis militum electiorumque egregieque instructorum: duodecim equitum quinque, quindecimque equitum/ peditum.*

[29] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 13^{r} (*His addi opportere velut auxiliares copias externarum nationum equitatum quinque milia levissime armatorum et haec quidem de virtute et genere numeroque militum armandi vero equites haud sane, morem alium querendum puto quam eum quo nunc haec etas utitur*).

[30] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 40^{v}.

[31] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 35^{v} (căile de atac: […] *duos vero egressus tantum ab Italia ad hunc hostem arbitror: alterum per Forum Iulii secundum mare superum sive per Mediterranea ad eas gentes quibus iste nunc potissimum inminet alterum ab hoc diversissimum per id promuntorium quod spectat Greciam Salentinum quondam nunc Hydruntis terram dictum et ad Albanenses quos assidue hic hostis vexat* [...]; atacul secundar şi efectele sale: *eas magis regiones ferre que ab Hungaris aliisque finitimis gentibus potius invadendae essent* [...] *si a pluribus et eisdem diversis partibus hic invadatur necessarium fiet ei alterum de duobus ut vel diducens copias tutari undique conetur sua ac sit quidem consentaneum sit oppositum ubique in nostris leviorem manum*).

[32] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 5^{r} (în *Caduta*, II, p. 120). Interesant de remarcat că, în opinia lui Birago, armamentul defensiv al ienicerilor include şi *blachica levia*, un mic scut, specific valahilor, care face posibilă utilizarea eficientă a arcului (cf. *Caduta*, II, p. 122-123).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Unul dintre motivele pentru care tratatul ar merita editat în întregime este prezența unui pasaj lăsat inedit de Agostino Pertusi în ediția sa parțială din 1974[33]. Este interesant de remarcat că despre români (*Blachi* sau *Valachi*) Birago afirmă, deja la această dată (1454!), că sunt romani de origine şi că vorbesc o limbă asemănătoare cu italiana şi, chiar mai mult, că s-ar trage dintr-un anume Flaccus:

> *Blachos sive, ut nos dicimus, Valacos – corrupto nomine: sed eo tam a Flaco aliquo ut creditur Romani generis deducto, quod et lingua eorum nostre haud dissona in plerisque arguunt aiuntque.*

Ne aflăm în fața aceleaşi false etimologii a etnonimului medieval al românilor, vehiculată, doar câțiva ani mai târziu, de Enea Silvio Piccolomini în *De Europa* (1458)[34] şi în *Comentarii*[35]. Ea va deveni, în scurtă vreme, un topos al textelor istorico-geografice despre români din secolele XVI-XVIII[36]. Problema este amplu şi magistral tratată de Adolf Armbruster, savantul „dacoromano-saxon", concluzionând însă în lucrarea sa că, deşi *originea lui* Flaccus *este mult mai complicată*, ea reprezintă o inovație renascentistă a lui Pius al II-lea, în spiritul epocii sale, iar *Flaccus se alătură astfel unor strămoşi eponimi ca Italus, Hispanus, Francus, Germanus, Danus (Dacus), Britannicus, Turcus etc*.[37].

Cu toate acestea, Francisc Pall sesizase că Ciriaco d'Ancona utilizează curent în corespondența sa, vorbind despre români şi țara lor, forma *Flacci, Flaccorum princeps, Flaccorum ager, Flaccia,* fapt ce îl determina să considere că acesta *făcuse deja în 1444 legătura dintre Valahi şi proconsulul roman Flaccus* [...] *cu mult înainte de Enea Silvio Piccolomini în* Europa *sa*[38]. Dar argumentația sa nu i se păruse convingătoare lui Armbruster, mai înclinat să dea credit afirmațiilor lui Bonfini, conform căruia Pius al II-lea s-ar fi lăsat influențat de pronunția germanică a etnonimului (*Pius a Flacco pronunciatione Germanica Vlachos dici voluit*)[39].

Ampla apoziție a lui Birago cu privire la originea românilor nu lasă loc de îndoială cu privire la faptul că asocierea dintre generalul roman Flaccus şi *Valachi* era

---

[33] Omisiunea este fără îndoială intenționată, profesorul Pertusi, cercetător asiduu al realităților est-europene, intenționa probabil să dezvolte o cercetare despre români, proiect care nu s-a putut însă pune în practică datorită dispariției sale. O parte din imensul material adunat a fost editată postum: A. Pertusi, *Testi inediti e poco noti sulla caduta di Costantinopoli,* edizione postuma di A. Carile, Bologna, 1983; ori Idem, *Martino Segono da Novo Brdo vescovo di Dulcigno. Un umanista serbodalmata del tardo Quattrocento, Vita e opere,* a cura di Chiara Fraggiana di Sarzana, Roma, 1981.

[34] *Et coloniam Romanorum quae duces coercet eo deducta, duce quodam Flacco, a quo Flaccia nuncupata. Exin longo temporis tractu corrupto, ut sit vocabulo Valachia dicta. Et pro Flaciis Valachi appellati* (Aeneae Sylvii Pii II Pontificis Maximi, in *Europam sui temporis uarias continentem historias, Opera quae extant omnia*, Basileae 1551, 391-393; cf. A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei,* Bucureşti, 1993[2], p. 58-59).

[35] *Valachi lingua utuntur Italica, verum imperfecta, et admodum corrupta; sunt qui legiones Romanas eo missas olim censeant adversus Dacos, qui eas terras incolebant; legionibus Flaccum quendam praefuisse, a quo Flacci primum, deinde Valachi, mutatis litteris, sint appellati* (Pius Secundus Pontifex Maximus, *Commentarii rerum memorabilium quae temporibus suis contingerunt,* Romae, 1584, lib. X, p. 447).

[36] Imediat după Pius al II-lea şi evident sub influența acestuia, falsa etimologie va găsi un amplu răsunet, începând cu a lui Nicolaus Machiensis, episcop de Modrussa (Dalmația), legat apostolic al lui Pius în Regatul ungar (*Valacchi* [...] *a duce Flacco ita cognominati, nunc immutatione litterae Vlacchi apellati: quo vocabulo non modo ea gens sed omnes quoque finitimae nationes Italos nominant*). Cf. Armbruster, *Romanitatea românilor,* p. 64-65.

[37] *Ibidem*, p. 59-60.

[38] Francisc Pall, *Ciriaco d'Ancona e la crociata contro i Turchi*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine", XX, 1938, p. 35.

[39] Antonius de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum decades*, ediție József Fógel, László Juhász, Béla Iványi, II, Leipzig, 1937, lib. 7, p. 304-305.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

un lucru cunoscut şi – în bună măsură – acceptat de cititorii tratatului, aproape un exerciţiu de stil, obligatoriu chiar şi într-un tratat *de re militari* din perioada primului umanism italian. Falsa etimologie pare a fi vehiculată în întregul cerc de umanişti formaţi la şcoala lui Francesco Filelfo[40], regrupaţi, câţiva ani mai târziu, în jurul cardinalului Besarion. Enea Silvio Piccolomini nu ar fi făcut nimic altceva decât să transpună în scrierile sale un subiect al savantelor dezbateri din *accademia bessarionea*. În vastul şi ambiţiosul proiect de reconstrucţie a unităţii unei *unica et indivisibilis ars* a latinilor şi grecilor, promovat de Besarion şi îmbrăţişat cu entuziasm de o întreagă generaţie de umanişti, românii nu puteau lipsi, fiind permanent parte integrantă a proiectelor de cruciadă pe care cardinalul le propune, administrează sau chiar conduce cu o abilitate demnă de tradiţia politică pe care o reprezintă. Pentru Birago, însă, interesul pentru originea romană a valahilor[41] este doar aparent marginal, el rămânând consubstanţial cu subiectul lucrării sale, şi anume demonstrarea superiorităţii militare a italicilor. În opinia lui, şi ei ar fi fost depozitarii acelei *virtus romana*, care îi propulsa drept aliaţi importanţi pentru reuşita cruciadei.

Tocmai reînvierea virtuţilor (în primul rând militare) ale străvechilor romani este *leit-motivul* din *Strategikon.* Tratatul este construit pe dialogul permanent dintre *exempla* antice şi moderne, fără însă ca autorul, profund cunoscător al textelor clasice[42] şi admirator al antichităţii, să cadă în pesimismul comentatorilor contemporani, convinşi de incapacitatea Europei creştine de a răspunde presiunii otomane[43]. Din contră, Birago găseşte în timpurile sale numeroase exemple de comandanţi militari demni de figurile evocate în textele clasice[44]. Cu toate acestea, deşi *virtus* este una dintre condiţiile esenţiale în cazul comandantului expediţiei, Birago evită să menţioneze nume, considerând aceasta ca fiind de competenţa exclusivă a pontifului. În mod cert, însă, ca şi în cazul corpului de armată principal, acesta trebuie să fie ales dintre italici, întrucât, afirmă el, nu este convenabil să fie amestecate naţiuni diferite în acelaşi corp de armată, punct în care discursul lui Birago se demonstrează a fi extrem de modern[45]. Din

[40] Sunt cunoscute legăturile umanistului cu mediile româneşti (datând deja din anul 1424): Ş. Papacostea, *Un umanist italian, ambasador în slujba Bizanţului, prin Moldova lui Alexandru cel Bun*, în *In honorem Gernot Nussbächer*, editori D. Nazare, R. Nazare, B.F. Popovici, Braşov, 2004, p. 133-141.

[41] Ca şi despre celelalte popoare balcanice, el cunoaşte armamentul lor şi modul de luptă, bazat pe viteză. De la ei ar fi împrumutat ienicerii scutul mic, care le permite utilizarea arcului cu mare îndemânare: *levo homero gestantes blachica levia et habilia feruntque sagitas* [...] (BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 7; în *Caduta*, II, p. 122).

[42] Remarcabilă activitatea de traducător din greacă depusă de Lampo Birago, un adevărat demers de redescoperire şi valorizare a unor texte esenţiale pentru cunoaşterea Antichităţii: de la *Antiquitates romanae* ale lui Dionis din Halicarnas, la *Oeconomicus* şi *Anabasis* ale lui Xenofon, la *Viaţa lui Artaxerxes* de Plutarh. Pentru traducerile sale latine: O. Kristeller, *Iter Italicum,* I, London-Leiden, 1963, p. 118, 204, 245, 266, 327, 334, 348, 371; II, London-Leiden, 1967, p. 41, 69, 309, 476, 581, 604.

[43] M. Meserve, *Italian Humanists and the Problem of the Crusade*, în *Crusading in the Fifteenth Century: Message and Impact*, editor N. Housley, London-New York, 2004, p. 13-39.

[44] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 44^{v}-45^{r} (*Qualis autem debeat hic dux esse, sunt ubique libri veterum plenissimi, nec ignorat haec etas etiam. Sed eius quidem inventio, si aetate Ciceronis ipsa tam florentia visa est, nisi propter unum difficilis cum pro Pompeio loquitur, quid hac nostra sperari potest, ea quidem ii ad illam conferatur tam in ope unum istud certe puto nihil esse tam arduum aut tam difficile, quod tamen nequeat a sapientia tua perfici*).

[45] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 35^{r-v} (<nationes> *haud videri opportere plures simul commisceri. Per se enim videtur natio quaeque melius pugnatura, modo ducem habeat egregium et ipsi pareant. Nam confusis una pluribus et difficile est vitare seditionum incommoda nec est facile regere aut continere gentes multas varias ac dissonas quam enim necesse est turbam affermat diversi mores, varia armorum genera, dissimilisque pugnandi consuetudo, quas non saepe rixas inferent atque contenciones praedae bonorumque cupiditas, emulatioque inter se gentium*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

amănunţita sa prezentare a forţelor şi mijloacelor militare aflate la dispoziţia diferitelor *nationes* europene (ff. 34^{r}-35^{r}) răzbate o concepţie destul de clară asupra raporturilor dintre noţiunile de *virtus* şi *natio*. Fără îndoială că în italici Birago îi întrevede pe cei mai buni depozitari ai vechilor virtuţi militare romane, iar în mult lăudata *pacificatio Italiae* vede îndeplinită condiţia esenţială pentru o renaştere şi în plan politic a peninsulei.

*

* *

Totodată, din *Strategikon* răzbate clar şi convingerea că popoarele Europei răsăritene, care vreme de secole şi-au regăsit la Constantinopol legătura lor cu antica Romă, sunt, la rândul lor, depozitare ale aceloraşi virtuţi moştenite de la vechii romani. Înflăcărata apologie a romanităţii *Commonwealth*-ului bizantin, în care Birago se lansează, arată adeziunea sa la una dintre ideile fundamentale ale umanismului timpuriu italian, şi anume aceea de a depăşi contrapunerea dintre Europa apuseană şi cea răsăriteană, unite pentru o absolut necesară *restauratio romanae rei dignitatis*. Aceasta era propusă de Flavio Biondo în plan politic[46] şi susţinută de membrii academiei lui Besarion, prin ambiţiosul lor proiect de redescoperire a patrimoniului spiritual şi cultural comun lumii greco-latine[47]. Căci cea de-a doua Romă – afirmă Birago – îşi are originea în prima, care a transferat acolo *imperio domicilium ac sedem*, şi a dat chiar şi numele locuitorilor: *Romanos enim se appellant ii qui videantur greci* (f. 45^{r}). Romane sunt, de asemenea, instituţiile, dreptul şi însemnele puterii. Această poziţie a lui Birago este de pus în legătură cu dezbaterea umanistă asupra legitimităţii imperiale iniţiate de Cusanus la Basel, prin denunţarea a faimoasei *donatio Constantini*, falsul istoric pe baza căruia pontifii îşi justificau dreptul încoronării împăraţilor romano-germani. Căci fără o *translatio imperii* către Carol cel Mare, singurii adevăraţi depozitari ai tradiţiei imperiale romane rămân împăraţii noii Rome[48], a acelei Rome pe care cucerirea otomană o redusese la o condiţie servilă, încât risca să se piardă chiar şi amintirea vechilor sale tradiţii. Asemenea autorilor contemporani, autorul deplânge condiţia romanităţii orientale, ameninţată de riscul apostaziei în plan spiritual şi de cel al pierderii propriei identităţi culturale. Jugul apăsător al barbariei va avea efecte devastatoare atât asupra nobilei cetăţi a cezarilor, cât şi asupra tuturor regiunilor intrate în umbra semilunii. Căci cu greu neamurile supuse – afirmă Birago – îşi vor putea păstra limba, tradiţiile şi toate acele *clarorum virorum reliquias*, a căror depozitare au fost secole de-a rândul[49].

[46] Blondi Flavii, *Historiarum ab inclinatione Romanorum Imperii Decades III*, Basileae, in officina Frobeniana, MDXXXI, Dec. II, 2 (cf A. Pertusi, „*Storiografia umanistica e mondo bizantino*", in [Idem], *Bisanzio e i Turchi nella cultura del Rinascimento e del Barocco. Tre saggi di Agostino Pertusi,* a cura di Carlo Maria Mazzucchi, Milano, 2004, p. 3-112, în special p. 19-20).

[47] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 55^{v} (*Una superest spes adhuc mihi, nunc ex vobis feliciore altera mea prole;/quae si etiam quavis causa me neglectura videri possit, non negliget salutem sua (sic!). Solum enim illud in quo sua est nunc Constantinopolis meum fuit: et urbs eo loco mea Byzantium quandam dictum, verum reliqua sunt urma omnia vestra enim urbis constitutio vestroque repleta genere sed quo ipso principium Romane urbis immo vero ut tunc erant orbis universi. Jus in ea multos annos dictum est Latine, conscripte illic lingua Latina leges multe elegantissime*).

[48] G. Falco, *La polemica sul Medio Evo*, Torino, 1933, p. 423; A. Pertusi, „*Storiografia umanistica*...", p. 31.

[49] BNM, Cod. Bessarioneus 437, f. 55 ^{v} (*digna miseratione parens quae ex tanta claritate in tenebras et ex tantam quondam fidelitate in tam deformem incideri calamitatem, venerabilis orbi olim nuncquam omnium despectissima dominata diu in Barbaros nunquam illis fide serviens cuius urbes tot clarae olim nunc dirutae vix paucissime agnoscantur. Regio omnis insulaeque tot quomdam nobiles aut vastatae aut desertae aut ita tenues sunt ut clarorum virorum reliquias nunc servus ager vix possit alere, cuius lingua tam culta, diu in barbariem quamdam transeat*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Înflăcăratul apel la cruciadă cu care Birago încheie tratatul nu mai are nimic din canoanele textuale ale tratatelor medievale de cruciadă, argumentația ultimă fondându-se pe reformularea unei idei centrale a Antichității: datoria sfântă a popoarelor Europei Apusene – creştine şi romane, în acelaşi timp – față de frații romani de la Răsărit, tradusă prin conceptul de *eusebeia* sau *pietas erga parentes*, virtutea romană prin excelență.

THE ROMANIANS AND THE CRUSADE IN EARLY RENAISSANCE: A NEW SOURCE (Summary)

Keywords: military virtues, crusade, Christendom, Nicholas V

With the pontificate of Nicholas V, the age of Renaissance in the Roman Church involved all the aspects of spiritual and political life. The secular institution of the crusade was reinterpreted by new patterns especially after the conquest of Constantinople, but a largely process of rethinking Christendom was underway. An unpublished work from 1455 (Lampo Birago's *Strategicon adversus Turcos*) offers a new perspective on the Romanian people, on his origins and his military virtues.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

FLORIN ARDELEAN[*]

FRONTIERA APUSEANĂ A PRINCIPATULUI TRANSILVAN CA ZONĂ DE CONFLICT ÎN ANII 1570[**]

Principatul autonom al Transilvaniei a apărut în contextul destrămării regatului Ungariei, ca urmare a atacurilor otomane ce au culminat cu bătălia de la Mohács (1526) şi cu ocuparea capitalei Buda în anul 1541. Apariţia noului stat a fost, în esenţă, consecinţa unor factori externi, dar la conturarea frontierelor sale, precum şi a organizării interne specifice a contribuit şi tradiţia voievodală medievală[1]. Dacă în partea de sud şi cea de răsărit frontiera principatului a fost marcată de lanţul Carpatic, în vest şi nord-vest stăpânirea principilor ardeleni s-a întins dincolo de limitele juridico-administrative ale vechiului voievodat, cuprinzând o înşiruire de comitate situate la răsărit de Tisa. Această regiune, deseori numită *Partium*, a fost un prilej de dispută şi conflict militar între principatul Transilvaniei şi monarhia Habsburgică, ce emitea pretenţii asupra tuturor teritoriilor ce aparţinuseră regatului Ungariei.

Primul conflict militar de mare anvergură a avut loc în anul 1556, după revenirea reginei Isabela şi a fiului ei, Ioan Sigismund, din exilul polon. Acest an a însemnat, în acelaşi timp, sfârşitul unei scurte perioade de stăpânire habsburgică în Transilvania, începută în anul 1551. Principala miză a acestui conflict a fost stăpânirea asupra comitatelor din *Partium*, şi s-a desfăşurat, cu intermitenţe, până în anul 1571, odată cu încheierea păcii de la Speyer[2].

Preluând în mod efectiv puterea în 1564, după moartea tatălui său Ferdinand, Maximilian II a moştenit problemele şi conflictele antecesorului său. Printre ele se număra şi disputa cu tânărul conducător al Transilvaniei, Ioan Sigismund Zápolya, pentru coroana Ungariei şi pentru stăpânirea efectivă a teritoriilor ce aparţinuseră fostului regat. Maximilian nu era un împărat belicos, preferând activităţile administrative

[*] Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca.

[**] Cercetare finanţată prin grant CNCSIS, TE, 356/2010.

[1] Cristina Feneşan, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*, Bucureşti, 1997; Octavian Tătar, *Anul 1541 în istoria Transilvaniei. Realităţi politico-diplomatice şi militare*, în „Ziridava" (Arad), XXIII (2002), p. 85-98; Teréz Oborni, *From province to principality: Continuity and Change in Transylvania in the First Half of the Sixteenth Century*, în István Zombori (ed.), *Fight Agains the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century*, Budapest, 2004, p. 165-179.

[2] Dintre momentele marcante ale acestui conflict – până în anul 1564, anul urcării lui Maximilian II pe tronul imperial – menţionăm: 1556 alungarea garnizoanelor imperiale din principalele fortificaţii ale Transilvaniei; aprilie 1557 recuperarea cetăţii Oradea; 1561 trădarea lui Melchior Balassa şi trecerea lui de partea Habsburgilor; 1562 bătălia de la Hodod, urmată de încheierea unui armistiţiu pe un an între taberele beligerante; 1563 reluarea ostilităţilor la frontiera de nord-vest a Transilvaniei (F. Ardelean, *Legislaţie militară şi politică fiscală în timpul lui Ioan Sigismund Zápolya (1556-1570)*, în *AMN*, XLV-XLVI / 2008-2009, 2, p. 40-41).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bătăliilor şi campaniilor militare. Încercând să profite de momentul succesiunii ce avea loc în cadrul dinastiei de Habsburg, Ioan Sigismund a pregătit o nouă campanie în Ungaria superioară cu scopul de a ocupa comitatele de la est de Tisa.

Încă din data de 4 iunie stările transilvănene au fost convocate în dietă la Turda. Principalul rost al acestei întruniri a fost de a stabili contribuţiile ţării pentru campania din acel an. Habsburgii cunoşteau însă planurile ardelenilor, după cum rezultă din raportul lui Francisc Zay, adresat împăratului la doar câteva zile după încheierea lucrărilor dietei. Acesta mărturiseşte că informaţiile i-au fost furnizate de ginerelui său Paul Csaki, probabil participant direct la dietă. Zay relatează că „fiul regelui Ioan" şi-a adunat servitorii fideli din Ungaria şi Transilvania pentru a pregăti război împotriva împăratului de la Viena. Iar dintre nobilii sosiţi, Ştefan Báthory de Şimleu dispunea de cel mai numeros anturaj militar. În cadrul acestei întruniri au fost capturaţi Nicolae Forro şi Nicolae Walkai, suspectaţi că ar furniza informaţii trădătorului Melchior Balassa. Cei doi au fost supuşi la tortură pentru a-şi recunoaşte faptele. În cele din urmă, Nicolae Forro a fost decapitat alături de complicele său[3].

Pregătirile s-au prelungit mai multe luni de zile astfel că armata transilvăneană a început campania abia la începutul lunii octombrie. Primul corp de oaste, alcătuit din 12.000 de combatanţi, pus sub comanda căpitanului de Oradea Ştefan Báthory, a reuşit să cucerească Sătmarul, Ardudul, Atea, Hodod şi Baia Mare. După aceste succese surprinzătoare, Ioan Sigismund i s-a alăturat lui Báthory cu încă 16.000 de oşteni şi au continuat să avanseze în teritoriile imperiale în ciuda iernii geroase care se anunţa. Înaintarea a fost însă anevoioasă şi fără succese notabile, în afară de cucerirea unor fortificaţii din comitatele Ung şi Bereg. Oastea ardeleană a revenit în ţară pe la mijlocul lunii noiembrie. Până la sfârşitul lunii februarie 1565, generalul imperial de origine elveţiană Lazarus Schwendi a reuşit să ocupe cetatea Tokaj, stabilind astfel o importantă bază de operaţiuni pentru ofensivele care urmau. Înaintarea armatelor imperiale din primăvara anului 1565 a fost fulgerătoare, pe parcursul unei singure luni de zile mai fiind cucerite Szerencs, Satu Mare, Baia Mare, Ardud şi Chioar. Această oaste imperială nu s-a remarcat printr-un efectiv numeric foarte ridicat (era alcătuită doar din 7.000 de oameni), însă experienţa soldaţilor profesionişti din zona de margine a imperiului s-a dovedit a fi suficientă[4].

Prezenţa armatei austriece pe teritoriul Transilvaniei l-a determinat pe Ioan Sigismund să accepte toate condiţiile impuse de Maximilian în cadrul păcii de la Satu Mare (13 martie 1565). Transilvania pierdea astfel toate teritoriile din *Partium*, cu excepţia comitatului Bihor, iar Ioan Sigismund renunţa la titlul de rege al Ungariei, păstrându-l pe cel de principe. Răgazul oferit de pacea de la Satu Mare a fost de scurtă durată, deoarece ostilităţile dintre cele două tabere au fost reluate în contextul iniţierii unei campanii sultanale în anul 1566. Ioan Sigismund era obligat să participe la campania turcilor în virtutea *ahd-nâme*-ului primit de la acesta. De altfel, condiţia sprijinului militar pe care Transilvania avea datoria de a-l acorda Porţii, a fost reluată consecvent şi în viitoarele tratate dintre principii ardeleni şi otomani. Cu ocazia acestei campanii, Ioan Sigismund

[3] Sándor Szilágyi (ed.) *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, II, Budapest, 1877 (*MCRT*), no. XIV, p. 233; no. XVII, p. 235-236.

[4] Josephus Trausch (ed.), *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales Hungarici et Transilvanici*, Coronae, 1847 (*CFLO*), p. 64-65; *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, Brassó, 1903, p. 139-140; Albert Lefaivre, *Les Magyars pendant la domination ottomane en Hongrie (1526-1722)*, I, Paris, 1902, p. 152; Adalbert Burai, *Despre cetatea de tip italian din Satu Mare,* în „Studii şi Comunicări. Satu Mare", II (1969), p. 130; C. Feneşan, *Constituirea*, p. 35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

s-a înfățișat pentru a doua oară sultanului, care i-a acordat un nou *ahd-nâme* ce reglementa relațiile dintre Transilvania şi puterea suzerană, stabilea cuantumul haraciului anual, precum şi dreptul stărilor de a-şi alege în mod liber principele[5].

Pregătirile armatei ardelene s-au făcut în cadrul a două diete succesive, ținute la Turda, pe parcursul lunilor martie şi mai. Era solicitată prezența personală la oaste a tuturor nobililor din țară, alături de a 16-a parte a supuşilor, darea de 99 denari urmând să fie utilizată pentru nevoile oştirii[6]. Dieta din mai-iunie 1566 a împărțit şi principalele funcții militare în cadrul oştirii țării. Funcțiile militare acordate cu aceste ocazii nu aveau caracter permanent, ele având autoritate doar pe perioada desfăşurării campaniei în cauză. Căpitan general (general suprem) era desemnat Cristofor Hagymási, care ocupa şi funcția de căpitan de Huszt, comandanții taberei (*tábor mesterek*) erau desemnați Karoli Dienés şi Ştefan Tompa, comandanții străjilor (*strása mesterek*) erau Obrai Nicolae şi Kiskendi Balas Frerencz, intendenți (*vásárbiráknak*, adică cei care se ocupau de aprovizionarea oştirii) erau diecii Fratai Gergely şi Szentmihálfalvi Péter, responsabili cu fortificarea taberei (*sánc mesterek*) Valkai Miklós şi Matyus János, responsabili cu transportul şi paza artileriei Forró Miklós şi Frakas Márton, cărora le erau încredințați 100 de cai pentru a-şi duce la îndeplinire misiunea. Necesitățile armatei erau luate în considerare în cele mai mici detalii, ea fiind de obicei însoțită de un număr considerabil de persoane cu rosturi auxiliare. Pe lângă proviziile necesare şi cantitățile cu care trebuia să contribuie fiecare poartă fiscală, oastea mai avea nevoie de o serie de slujbaşi precum: măcelari, fierari, bărbieri (mai ales pentru cunoştințele lor medicale), dulgheri[7].

Corpul principal al oştirii otomane a cucerit cetatea Gyula şi, în luna septembrie 1566, a început asediul cetății Szighet, unde sultanul murea înainte de terminarea operațiunilor militare. Pe de altă parte, oastea ardeleană acționase în zona obiectivelor avute şi în anii trecuți, beneficiind şi de sprijinul unor trupe otomane. Astfel au fost recucerite o serie de fortificații şi localități ce intraseră în anul precedent în posesiunea Habsburgilor: Ardud, Cehu Silvaniei, Satu Mare, şi Baia Mare[8].

În prima parte a anului 1567, ostilitățile dintre Habsburgi şi transilvăneni au continuat la frontiera de nord-vest a principatului. Obiectivul urmărit de ambele părți era ocuparea şi menținerea controlului asupra celor mai importante oraşe şi fortificații din această zonă. Lazarus Schwendi, aflat în continuare în fruntea trupelor habsburgice, a reuşit să reocupe Sătmarul, Chioarul şi Baia Mare, însă o contraofensivă a oştirii lui Ioan Sigismund a readus ultimele două localități pomenite în stăpânirea Transilvaniei[9]. O incursiune a tătarilor l-a determinat pe Ioan Sigismund să se retragă, pentru a apăra teritoriile din interiorul țării. Profitând de această situație, Schwendi a reluat ofensiva. În luna martie, în cadrul dietei de la Turda era semnalată cucerirea cetății *Sadwar* de către Habsburgi, precum şi amenințarea altor două fortificații importante ale ardelenilor: Muncaci şi Huszt[10].

Moartea sultanului Süleyman, în 1566, a determinat o schimbare în raporturile dintre Poartă şi Casa de Austria. Noul sultan, Selim al II-lea, spre deosebire de tatăl său, avea o fire mai pacifistă. În 1568, diplomații austrieci au reuşit să obțină semnarea unei

[5] Ioan Aurel Pop, Thomas Nägler, András Magyari (eds.), *Istoria Transilvaniei*, II, *1541-1711*, Cluj-Napoca, 2007, p. 21-22.

[6] *MCRT*, II, no. VI, p. 300.

[7] *Ibidem*, no. IX, p. 309-311.

[8] Octavian Tătar, *Disputa transilvano-habsburgică pentru nord-vestul Principatului Transilvaniei (1564-1571),* în *AMP*, XXIII (2000), 1, p. 645.

[9] C. Feneşan, *Constituirea*, p. 36.

[10] *MCRT*, II, no. XV, p. 329-330.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

păci favorabile, în ciuda tributului pe care îl plăteau în continuare pentru posesiunile lor din Ungaria superioară. În privința frontierelor, era consfințită situația existentă, fiecare tabără (turcii, austriecii, dar și ardelenii) păstrând teritoriile care se aflau în acel moment sub controlul lor. În anii ce au urmat, confruntările militare au fost înlocuite de tratative diplomatice. Din aprilie 1570, Gaspar Bekes se afla la Viena unde trata cu reprezentanții împăratului aspecte privind titulatura de rege al Ungariei, căsătoria lui Ioan Sigismund cu o principesă germană și teritoriile din zona de frontieră aflate încă în litigiu.

Tratativele începute în anul 1570 au fost semnalul renunțării lui Ioan Sigismund la mijloacele militare în rezolvarea litigiilor cu Maximilian II. Potențialul militar inferior al Transilvaniei, instabilitatea nobilimii din *Partium*, precum și încăpățânarea Casei de Austria de a păstra teritoriile din această extremitate răsăriteană a imperiului l-au determinat pe Ioan Sigismund să accepte, în această chestiune, căile diplomației. Pacea de la Speyer a însemnat finalul unui conflict, desfășurat, cu intermitențe, pe o durată de un deceniu și jumătate (1556-1570). Textul final al tratatului a fost cât se poate de nefavorabil Transilvaniei: Ioan Sigismund renunța la titlul de *electus rex* cu excepția relațiilor cu Poarta, ducatele Opplen și Ratibor erau rezervate principelui în cazul în care ar fi nevoit să se refugieze din Transilvania, iar Maximilian II era recunoscut în principiu ca și stăpân al Transilvaniei. În ceea ce privește disputele teritoriale, Habsburgii au avut cel mai mult de câștigat. Din *Partium*, ardelenii continuau să administreze doar comitatul Bihor cu cetatea Oradea, Crasna, Solnocul Mijlociu (cu cetatea Cehu, fără pertinențele acesteia din comitatul Satu Mare), Tășnadul cu domeniile sale, Maramureșul cu cetatea Huszt, fără Ardud și Baia Mare. Prevederile acestui tratat urmau să rămână secrete[11].

În zilele ce au precedat alegerea noului voievod Ștefan Báthory, o parte din nobilime și un număr considerabil de secui înarmați s-au adunat în tabără lângă Teiuș (*Theowys*), pregătiți să susțină cu armele alegerea liberă a principelui[12]. Cele mai mari temeri veneau din partea Curții vieneze care, în virtutea tratatului de la Speyer, avea pretenția de a arbitra chestiunile majore de politică internă din Transilvania[13]. Ioan Sigismund alcătuise un testament politic înainte de moarte și desemnase trei dintre cei mai influenți nobili transilvăneni să îl aplice: Cristofor Hagymási, Mihail Csaki, care ocupase funcția de cancelar în timpul defunctului principe, și Gaspar Bekes, principalul opozant al lui Báthory și reprezentant al părții transilvănene în semnarea tratatului de la Speyer[14]. Acești executori testamentari aveau datoria, printre altele, de a asigura libera alegere a noului voievod și de a-l pune în stăpânirea vastului domeniu princiar alcătuit din cele mai însemnate cetăți ale țării: Alba Iulia, cu tot armamentul defunctului principe găsit aici, Deva, Lugoj, Caransebeș (*castrum*), Jidioara (*fortalitia*), Gilău, Gherla, Oradea (*arx*). Toate aceste cetăți, alături de inventarul lor intern și extern, artileria și muniția din ele, precum și pertinențele lor erau lăsate în mâna lui Ștefan Báthory. La acestea se adaugă cetățile din secuime: *Veech*, Gurghiu, *Székélytámadt*, și *Varheghy*[15].

[11] O. Tătar, *Tratatul de la Speyer (1570) dintre Maximilian al II-lea și Ioan Sigismund Zápolya și statutul politico-teritorial al Transilvaniei pe plan european*, în „Annales Universitatis Apulensis. Historica" (Alba Iulia), VII (2003), p. 196.

[12] *MCRT*, II, no. III, p. 454. Conform cronicarului Istvanffy, armata stărilor adunată cu scopul de a asigura libera alegere a noului principe era alcătuită din 2.500 de călăreți și 8.000 de pedeștri (cf. A. Lefaivre, *Les Magyars*, p. 182).

[13] O. Tătar, *Tratatul de la Speyer*, p. 196.

[14] László Makkai, András Mócsy (eds.), *History of Transylvania*, I, New York, 2001, p. 648.

[15] *MCRT*, II, no. VIII, p. 478.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pe parcursul domniei sale în Transilvania, Báthory a fost preocupat de lărgirea domeniului princiar. La 24 august 1571, voievodul Transilvaniei adresa o scrisoare lui Maximilian II cerându-i restituirea cetății Satu Mare. Báthory invoca argumentul dreptului de moştenire, amintindu-i împăratului că cetatea şi târgul Sătmarului i-au fost date tatălui său sub formă de donație perpetuă (*in perpetuum donatum*) de către regele Ioan (Zápolya) şi mai apoi confirmate de către Ferdinand de Habsburg. De asemenea, adaugă că respectiva cetate s-a aflat în cuprinsul principatului până la trădarea lui Melchior Ballasa, iar mai apoi el a recuperat-o prin forța armelor în anul 1564. În primăvara anului următor, cetatea a ajuns din nou în mâinile Habsburgilor, după o campanie fulgerătoare a generalului Lazăr Schwendi[16]. Maximilian refuză cererea voievodului ardelean, invocând tratatele şi negocierile mai târzii (Speyer), care plasau comitatul Satu Mare, cu toate posesiunile din cuprinsul său, în stăpânirea Habsburgilor[17]. Tot pe cale diplomatică încearcă voievodul Ştefan Báthory să mențină şi cetatea Huszt (repartizată Transilvaniei în cadrul tratatului de la Speyer), pentru care însă Maximilian cerea o sumă de răscumpărare de 30.000 de florini, sub pretextul unei prevederi din testamentul lui Ioan Sigismund[18]. Acest litigiu s-a rezolvat prin intervenția directă a sultanului, care a solicitat executorilor testamentari să asigure trecerea Huszt-ului în stăpânirea lui Báthory. Mai mult, Cristofor Hagymási, unul dintre cei trei executori testamentari şi în acelaşi timp căpitan al cetății Huszt, a trecut de partea voievodului, devenind unul dintre consilierii săi apropiați[19].

Cea mai importantă cetate transilvăneană de la frontiera apuseană era Oradea. Deținătorii funcției de căpitan în această cetate erau persoane influente din anturajul principelui, de cele mai multe ori îndeplinind şi funcția de căpitan general cu ocazia campaniilor militare de amploare. În anul 1569, a debutat construcția cetății moderne, de tip bastionar, pe locul vechii cetăți medievale[20]. Ridicarea elementelor de fortificație şi mai ales a bastioanelor a fost o muncă de durată, care s-a întins pe parcursul întregii domnii a lui Ştefan Báthory, continuând şi în timpul urmaşilor săi. Efortul financiar depus în acest proiect a fost de asemenea foarte mare, construcția cetății constituind una dintre cele mai mari „cheltuieli publice" în primii săi ani de domnie. Dieta ținută în Cluj, la sfârşitul lunii noiembrie 1571, a decis utilizarea întregii sume strânse din darea de 99 dn. de poartă fiscală pentru construcția acestei cetăți[21]. Mai târziu, între anii 1573 şi 1580, dietele au votat ocazional dări speciale pentru cetate în valoare de 50 de dn., care se adăugau la darea obişnuită de 99 dn., utilizată acum în alte scopuri[22]. Abia în 1582 s-a revenit la formula anterioară anului 1573, când subsidiul pentru construcția cetății Oradea a fost încă o dată stabilit la 99 dn. de poartă fiscală[23]. Contribuțiile financiare strânse de pe întreg cuprinsul țării erau completate de contribuții în muncă, care îi priveau de obicei doar pe locuitorii din târgul de la poalele cetății sau pe cei din satele apropiate. În 1574, locuitorii târgului Oradea, nobili sau slujbaşi, trebuiau să participe cu toții la ridicarea palăncii ce înconjura târgul şi cetatea. Nobilii comitatului participau la construcția unei porțiuni din palancă cu câte un om pentru fiecare două

[16] *MCRT*, II, no. IX, p. 483; A. Burai, *Despre cetatea de tip italian din Satu Mare*, p. 130.
[17] *MCRT*, II, no. XII, p. 490-491.
[18] *Ibidem*, no. XI, p. 481; no. X, p. 486; no. XII, p. 489.
[19] Rodica Ciocan, *Etienne Báthory et les Roumains*, Bucureşti, 1939.
[20] Doru Marta, *Istoriografia cetății Oradea*, în „Crisia" (Oradea), XXX (2000), p. 167.
[21] *MCRT*, II, no. XIV, p. 495.
[22] *Ibidem*, no. XX, p. 533; no. XXVII, p. 556; III, no. VI, p. 114; no. VIII, p. 122; no. XI, p. 143; no. XIV, p. 153.
[23] *Ibidem*, III, no. XVIII, p. 170.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

porți fiscale[24]. Doi ani mai târziu, obligația de muncă la cetate era extinsă asupra comitatelor Bihor, Crasna şi Solnoc, care trimiteau pentru fiecare 10 porți fiscale câte un om pentru a lucra la bastionul de pământ. Fiecare om trebuia să stea câte două săptămâni la dispoziția căpitanului care supraveghea desfăşurarea lucrărilor[25].

Prima acțiune militară de amploare în care a fost implicat Báthory după alegerea sa ca voievod a fost asediul cetății Făgăraş din toamna anului 1573. În această cetate se refugiase Gaspar Bekes, adversar notoriu al voievodului legitim, care refuzase să recunoască numirea sa în calitate de voievod. Odată ce amenințările lui Báthory s-au înmulțit, Bekes s-a retras cu numeroşi soldați în Făgăraş, cetate ce îi fusese lăsată prin testament de fostul principe Ioan Sigismund. Bekes conta pe sprijinul Habsburgilor, pe care îi favorizase cu ocazia tratatului de la Speyer, acceptând condițiile foarte favorabile acestora. Maximilian a ezitat să intervină în mod direct în această fază incipientă a conflictului, deoarece se temea de o eventuală intervenție militară a otomanilor, lucru pe care dorea să îl evite şi Báthory în egală măsură[26].

Bekes avea câțiva susținători şi în rândul persoanelor influente de la curtea princiară, care simpatizau cu el pe temeiul apartenenței sale confesionale. Existau suficienți nobili calvini care îşi doreau mai degrabă un principe protestant decât unul catolic, însă nu îndrăzneau să îşi manifeste pe față preferințele. Un susținător discret al lui Bekes era şi celebrul medic italian Giorgio Biandrata. El îl slujise şi pe Ioan Sigismund, căpătând o influență considerabilă asupra acestuia şi continuând să țească intrigi politice şi la curtea lui Báthory[27]. Voievodul a mobilizat oastea țării cu acordul stărilor şi a împresurat cetatea nobilului rebel care, în lipsa unui ajutor extern, nu avea nici o şansă de reuşită. Garnizoana fidelă lui Bekes a rezistat asediului timp de 18 zile, însă acesta scăpase din încercuire încă din prima noapte, căutând refugiu în teritoriile controlate de Habsburgi[28]. Deşi unele relatări susțineau că Báthory a reuşit să captureze familia rebelului, alături de cea mai mare parte a bunurilor sale, alte surse afirmă că Bekes ar fi reuşit să scape cu o parte însemnată din tezaurul princiar care era păstrat în această cetate[29]. Din scrisorile medicului Biandrata rezultă că Báthory a fost grav rănit în timpul acestui asediu, viața fiindu-i pusă în pericol[30].

La mai puțin de doi ani de la aceste evenimente, Bekes se afla în Polonia, unde strângea armată pentru a încerca, încă o dată, să îl înlăture pe Báthory de pe tronul Transilvaniei. Bekes a reuşit să strângă câteva mii de mercenari poloni cu sprijinul financiar al împăratului de la Viena, însă conta într-o mare măsură şi pe secui, care erau pregătiți să treacă de partea sa[31]. După asediul Făgăraşului în 1573, Báthory a înecat în sânge o revoltă a secuilor, stârnind astfel şi mai mult antipatia acestora. Încrezător în şansele sale, Bekes a pătruns în Transilvania la începutul lunii iulie a anului 1575. Trupele susținătorilor săi nu au reuşit să facă joncțiunea înainte de confruntarea finală, Báthory obligându-l pe adversarul său să accepte lupta înainte ca secuii să i se poată alătura. Locul bătăliei a fost ales de principele transilvănean pe valea Mureşului, în apropiere de localitatea Sânpaul, unde oastea sa ocupase deja o poziție favorabilă pe o

[24] *Ibidem*, II, no. XXVII, p. 556.
[25] *Ibidem*, III, no. III, p. 107.
[26] Andrei Veress (ed.), *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Țării Româneşti. Acte şi scrisori*, II, Bucureşti, 1929, no. 14, p. 12-13.
[27] *Ibidem*, no. 17, p. 15.
[28] *Ibidem*, no. 19, p. 19.
[29] *CFLO*, p. 66-67.
[30] *Acte şi scrisori*, II, no. 18, p. 17.
[31] *Ibidem*, no. 59, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

înălțime în apropierea râului. Báthory beneficia de un număr mai mare de combatanți (10.000 de oameni), precum și de câteva piese de artilerie plasate pe teren înalt. În armata principelui ardelean se aflau și 200 de oameni trimiși de voievodul Țării Românești Alexandru II Mircea[32]. Oastea lui Bekes era mai puțin numeroasă, însă alcătuită din soldați experimentați: mercenari poloni, pedestrași din cetățile habsburgice de la frontiera cu turcii, precum și călăreți nobili transilvăneni, în total 4.000 de oameni. Soldații lui Bekes erau foarte bine plătiți, solda celor din tabăra sa era dublă față de cea a oștenilor lui Báthory și plătită anticipat. Bătălia a început în jurul orei 10 dimineața și a durat până seara târziu. Decisivă în cadrul acestei confruntări a fost utilizarea eficientă a artileriei ardelene, care a avut un efect devastator asupra infanteriei adverse, în timp ce cavaleria transilvăneană, superioară numeric, și-a copleșit adversarii care părăseau câmpul de luptă în dezordine. Bekes a reușit să se salveze și de această dată împreună cu 800 de călăreți[33]. În această bătălie a fost capturat celebrul poet Valentin Balassi, cel mai de seamă reprezentant al poeziei renascentiste maghiare, care se afla în oastea lui Bekes. Conștient de valoarea prizonierului său, Báthory l-a primit pe acesta la curtea sa de la Alba Iulia, unde a rămas pentru o perioadă[34]. Această victorie a consolidat autoritatea lui Báthory în Transilvania și i-a determinat pe nobilii poloni să îl considere un candidat potrivit pentru ocuparea tronului de la Cracovia.

La sfârșitul lunii iulie era semnalat la curtea de la Viena un sol transilvănean care solicita extrădarea rebelului Bekes, precum și lămuriri despre prezența trupelor imperiale în armata acestuia. Maximilian l-a asigurat pe solul ardelean că nu a avut nici o legătură cu Bekes și cu insurgența lui și că, dacă acesta va fi prins pe teritoriile sale, va fi fără îndoială trimis în Transilvania. În ceea ce privește trupele habsburgice prezente în bătălia de la Sânpaul, împăratul a afirmat că acestea s-au alăturat lui Bekes fără știre sa, comițând un act de insubordonare[35]. Realitatea era însă cu totul alta. Bekes acționase cu sprijinul tacit al lui Maximilian, iar trupele de la cetățile de frontieră fuseseră dislocate cu acordul și susținerea căpitanului general al Ungariei superioare, generalul Ioan Rueber[36].

În ajunul plecării sale în Polonia, Ștefan Báthory l-a trimis pe ceaușul Amhat – aflat până în acel moment la curtea sa din Alba Iulia – înapoi la Poartă, pentru a susține cauza principelui ardelean în chestiunea tronului polonez. Pe data de 3 martie 1576, Ștefan a pornit spre Sibiu cu 1.500 de călăreți, 2.000 de pedestrași și 12 tunuri. De aici și-a continuat călătoria spre Brașov, unde a ajuns pe data de 12 martie. La Brașov a petrecut câteva zile pentru a se odihni și pentru a-și aproviziona cu alimente și armament anturajul ce avea să îl însoțească în Polonia. După o ședere de trei zile, a pornit spre Moldova, însoțit de 500 de călăreți, 1.000 de darabanți și de câțiva nobili de seamă din țară: Ladislau Gyulafi, Farkas Bethlen, doi reprezentanți ai familiei Bánffi, Balthazar Kemeny, Farkas Kornis, Ștefan Pernyeszi, Andrei Lázár, Nicolae Mikó, Emeric Bek, Moise Székely și Petru Dáczo. Cristofor Bathory părăsise și el Alba Iulia pentru a se ocupa de organizarea dietei în Cluj. Pe 11 martie el se afla deja la destinație, în fruntea unui corp de oaste consistent, de 4.000 de călăreți și pedeștri, pe care i-a așezat în tabără în apropierea orașului. Tot în acest timp, un corp de 2.000 de oșteni se aflau adunați în tabără

[32] Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosyközy și însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Cluj, 1928, p. 95.

[33] *Acte și scrisori*, II, no. 60, p. 67; no. 61, p. 68; no. 63, p. 69.

[34] Istvan Bitskey, *Courtly Culture in Royal Hungary and Transylvania*, în László Kósa (ed.), *A Cultural History of Hungary. From the Beginings to the Eighteenth Century*, Budapest, 1999, p. 255; *History of Transylvania*, I, p. 740.

[35] *Acte și scrisori*, II, no. 64, p. 70-71.

[36] Costin Feneșan, *Doi cronicari ardeleni din secolul al XVII-lea*, Timișoara, 2001, p. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în secuime şi alţi 3.000 în împrejurimile cetăţii Oradea. Această oaste era menţinută pentru a face faţă unui eventual atac din partea Habsburgilor, în contextul în care Maximilian era rivalul lui Báthory la tronul Poloniei. Iar mişcările de trupe desfăşurate de Habsburgi la frontieră i-au determinat pe ardeleni să întărească efectivele oştirii ce apăra graniţa de vest. Prin urmare, Cristofor Hagymási a părăsit tabăra din Cluj însoţit de 600 de călăreţi şi 100 de darabanţi pentru a întări efectivele aflate în împrejurimile cetăţii Oradea. În sprijinul cauzei transilvănene s-au mobilizat şi forţele paşalâcului din Buda, care au luat o poziţie ameninţătoare faţă de posesiunile Habsburgilor din vecinătate, în timp ce paşa de la Timişoara şi begii de Lipova şi Cenad s-au îndreptat cu oştile lor spre Gyula. Scaunul voievodal a fost ocupat de Cristofor cu acceptul stărilor, însă regele polon păstra în continuare titulatura princiară şi o pondere însemnată în conducerea afacerilor interne şi externe ale Transilvaniei[37].

Precauţiile militare ale transilvănenilor i-au determinat pe Habsburgi să renunţe la orice tentative de a împiedica urcarea lui Báthory pe tronul Poloniei. Cu toate acestea, au existat unele tulburări în partea de nord a Transilvaniei, cauzate, se pare, de nişte afaceri personale ale comitelui de Maramureş, Gaspar Kornis. Spre sfârşitul lunii martie, oamenii căpitanului de Caşovia, Ioan Rueber, şi-au făcut simţită prezenţa în părţile maramureşene, pustiind localitatea Kirvat. Prima reacţie a transilvănenilor a fost de a recurge la mijloace diplomatice, pentru a aplana acest potenţial conflict de frontieră. Astfel, Cristofor Kereszturi, comitele cămării de sare din Turda, a fost trimis la căpitanul Sătmarului, Teuffenbach, pentru a cere explicaţii în privinţa acestei agresiuni. Teuffenbach a dat însă un răspuns liniştitor transilvănenilor, afirmând că pustiirea satului maramureşean era o reacţie legitimă la o incursiune similară, realizată de oamenii căpitanului Kornis în părţile stăpânite de Habsburgi şi că Majestatea Sa imperială nu avea nici o intenţie de a porni război împotriva Transilvaniei[38]. Într-adevăr, la începutul anului 1576, comitele maramureşean Gaspar Kornis venise cu o ceată înarmată în comitatul Ugocsea (aflat sub stăpânire imperială), provocând distrugeri în câteva aşezări aflate sub jurisdicţia acestui comitat. Intervenţia nobilului ardelean era însă justificată de dorinţa de a intra în stăpânirea unor posesiuni de aici, care îi reveneau în mod legitim, graţie căsătoriei sale cu Elisabeta Tholdy[39].

În perioada în care Maximilian II a ocupat tronul imperial, frontiera transilvano-habsburgică a înregistrat mari fluctuaţii. Principatul autonom al Transilvaniei se găsea în primele decenii de existenţă şi parcurgea încă un proces de formare instituţională şi delimitare teritorială. Profitând de conflictele militare turco-habsburgice, conducătorii Transilvaniei (Ioan Sigismund Zápolya şi mai apoi Ştefan Báthory) au încercat să îşi extindă stăpânirea efectivă asupra unor teritorii cât mai întinse din fostul regat al Ungariei, în virtutea pretenţiei de moştenitori ai coroanei Sfântului Ştefan. Frontiera de vest a principatului a fost un spaţiu dominat de confruntări militare aproape permanente, fie că era vorba de marile campanii organizate de autorităţile centrale ale celor două state, fie de disputele minore dintre nobilii din regiune.

[37] *MCRT*, III, p. 4-5.
[38] *Ibidem*, p. 6.
[39] A. Veress (ed.), *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése*, II, *1576-1586*, Kolozsvár, 1944, no. 459, p. 19-20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

THE WESTERN BORDER OF THE TRANSYLVANIAN PRINCIPALITY AS A CONFLICT AREA IN THE 1570^{s}
(Summary)

Keywords: Maximilian II of Habsburg, Szapolyai Family, Stephen Báthory, Transylvania, Border

At the beginning of the 1570^{s} the Habsburg monarchy seemed to have finally reached the eastern point where control over the divided and young Transylvanian principality was actually possible, after the failure of the previous (more notable) attempts in the late 1520^{s} or 1550^{s}. Transylvanian authorities were however able to counteract, making the most (like their predecessors) from the Habsburg-Ottoman conflicts. This eastern joint-course of action and reaction turned the western border area of the principality into a zone of almost permanent, major and minor, military conflicts.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CONSTANTIN ARDELEANU[*]

A BRITISH MILITARY MISSION TO THE NEAR EAST, RUSSIA AND THE DANUBIAN PRINCIPALITIES (1835-1836)

In the mid-1830[s], the international scene was dominated by a new phase in the evolution of the Eastern Question, following the rapid succession of conflicts and diplomatic solutions – the Russo-Turkish war and the Peace of Adrianople (1828-29), the Egyptian crisis and the Peace of Kutiah (1832-33), the Treaty of Unkiar-Iskelessi and the Convention of Münchengratz – that greatly increased Russia's position in the Near East. The "cold war" or rather "armed peace" that ensued in the British-Russian relations is perhaps one of the most instructive periods in the making of 19th century diplomacy and public opinion. The development of the rivalry, already alimented by Tsar Nicholas' autocratic and anti-liberal attitude in Belgium or Poland, which placed his country "in opposition to the principles of liberty, humanity, and progress"[1], seemed duly confirmed by Russia's designs at the Straits and further East, towards Persia and India. British Russophobia matured in the summer of 1833, both in the highest political circles and among the larger public, influenced by the campaigns waged in the insular press by converted Turcophiles and professed Russophobes[2]. Britain's vital interest, political and commercial, in the survival of Turkey and the increasing Russian pressure towards the Straits shaped Britain's policy in the Near East, aiming to check the extension of the Russian control in the Black Sea area.

In the following years, the complicated Near Eastern chess game was played on a board stretching across the Sea of Marmora, with the Russian fleet anchored in the Black Sea and the British navy ready for action in the Eastern Mediterranean as the direct opponents, and with France and Austria as impatient kibitzers. Britain's reasoned moves greatly depended on the safe and quick access to reliable information from those districts, so that "special investigators were sent out from time to time to supplement the regular official sources of information, that is, the reports of the ambassadors at Constantinople and Petrograd and of the consuls of the Levant and southern Russia"[3]. If David Urquhart's missions received due attention from historians, following the

[*] Lecturer, "Dunărea de Jos" University of Galați, constantin.ardeleanu@ugal.ro

[1] Oscar J. Hammen, *Free Europe versus Russia, 1830-1854*, in "American Slavic and East European Review", XI, 1, February 1952, p. 28.

[2] See the classical work of J. H. Gleason, *The Genesis of Russophobia in Great Britain 1815-1841*, Cambridge, Mass., 1950.

[3] Vernon John Puryear, *International Economics and Diplomacy in the Near East. A study of British Commercial Policy in the Levant, 1834-1853*, with a foreword by Robert J. Kerner, 2nd edition, [Hamden, Conn.], 1969, p. 23.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 101–116

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

diplomatic and press scandals in which the Scottish publicist was involved[4], other enquiry missions to the Black Sea area are less known, being referred to either for their value as travel literature, or mentioned tangentially into a much larger context. Such was the case of Lieutenant-Colonel A. E. Macintosh, who visited Sevastopol at the end of 1834, of navy officer Adolphus Slade, who travelled extensively and reported on the state of the Russian navy in the Black Sea after his inspection in July-August 1835[5], or of James Hudson, special investigator in Circassia at the end of 1835, to name only those explorers who examined the Russian Pontic ports before the "war scare" of 1836[6].

These were the circumstances in which, after almost a year of blockage in the mutual Anglo-Russian diplomatic representations, John George Lambdon, 1st Earl of Durham, was appointed British ambassador to St. Petersburg. The experienced diplomat did not hasten directly to his office, but followed a lengthier route, via Athens, Constantinople, Odessa, Kiew, Moscow, a veritable tour de force meant to clearly point out the new direction and dimension of British Eastern policy[7]. In the same time, following the "considerable jealousy" arisen in Britain as "to supposed designs of Russia against the Porte, and rumours having reached the Government of preparations for war in the neighbourhood of the Black Sea", Durham's voyage was an excellent opportunity to assess the veracity of these reports by sending a naval and a military officer to personally ascertain "whether unusual preparations were perceivable in fortresses, military stations, ports, and arsenals"[8]. The mission was official and overt, and the consent of Tsar Nicholas was obtained on a basis of reciprocity, as the British Government had recently permitted the complete inspection of all British naval establishments and arsenals by a captain of the Russian navy[9].

The officers chosen for this tour were Lieutenant-Colonel William Lennox Lascelles Fitzgerald de Ros and Captain Charles Ramsay Drinkwater Bethune. Born on 1 September 1797, at Thames Ditton, Surrey, de Ros had completed his education at Westminster School and Christ Church, Oxford, and then embarked upon a military career, joining the Life Guards in March 1819. Following a remarkable *cursus honorum*, de Ros was promoted to the rank of Lieutenant-Colonel in September 1831[10].

[4] Cf. G. H. Bolsover, *Lord Ponsonby and the Eastern Question (1833-1839)*, in *SEER*, XIII, 1934-1935, pp. 98-118; Idem, *David Urquhart and the Eastern Question, 1833-37. A Study in Publicity and Diplomacy*, in "Journal of Modern History", VIII, 1936, pp. 444-467; Charles K. Webster, *Urquhart, Ponsonby and Palmerston*, in "English Historical Review", LXII, 1947, pp. 327-351; Margaret Lamb, *The Making of a Russophobe: David Urquhart: The Formative Years, 1825-1835*, in "The International History Review", III, 1981, pp. 330-357.

[5] Adolphus Slade, *Turkey, Greece and Malta*, vol. II, London, 1837, pp. 316-357.

[6] V. J. Puryear, *International Economics*, p. 30.

[7] Leonard Cooper, *Radical Jack: The Life of John George Lambton, First Earl of Durham, Viscount Lambton, and Baron Durham*, London, 1959, p. 202.

[8] William Lennox Lascelles Fitzgerald de Ros, *Journal of a Tour in the Principalities, Crimea, and countries adjacent to the Black Sea in the years 1835-36*, London, 1855, p. III; in the phrasing of Lady de Ros, her husband's mission was "to accompany Lord Durham's embassy to the Black Sea, in order to observe the warlike preparations which the Russian Government was said to be making" – Blanche Arthur Georgina Swinton, *A sketch of the life of Georgiana, Lady de Ros: with some reminiscences of her family and friends, including the Duke of Wellington*, London, 1893, p. 26.

[9] De Ros, *op. cit.*, p. III. The open character also visible in the press – "Lord Durham was accompanied by some English officers, who intend to view the Russian military and naval establishment at Odessa, and other parts of the Black Sea, and then go to Kiew, where the Emperor Nicholas will review a corp of troops, on his return from Toplitz" – "The Times", 15 October 1835, 002 F.

[10] Biographical details at http://www.thepeerage.com/p5831.htm#i58305; other references in the introduction to the family papers, De Ros papers, preserved at the Public Record Office of Northern Ireland – http://www.proni.gov.uk/introduction__de_ros_papers_d638.pdf (accessed 10 August 2011).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Captain Drinkwater (born on 27 December 1802) entered the Royal Navy at the age of 13, serving the Admiralty on different ships in Europe and the Americas. He was promoted Lieutenant in 1822, Captain in 1828, and in 1829 served as Acting-Captain on the "Magnificent" receiving-ship in Jamaica[11].

The instructions were sent on 25 July 1835, when Lord Palmerston, the Foreign Secretary, directed Captain Drinkwater to head to the Near East on board "Pluto", the steamer bound to Constantinople and carrying His Majesty's Ambassador Extraordinary to the Shah of Persia, Henry Ellis, and his staff[12]. In the Turkish capital, Drinkwater was to be attached to Earl of Durham's embassy and report "upon the state of the Naval Establishments of Russia on the Black Sea"[13]. In the same time, de Ros was ordered to embark on the frigate "Barham", in the suite of Lord Durham[14]. Their appointment was made at very short notice, only two days prior to departure, so the officers were to receive further instructions as to their itinerary from Durham, after the necessary conferences with John Ponsonby, the British Ambassador at Constantinople.

Starting from the "regular journal of so interesting a voyage and journey" kept by Lieutenant-Colonel de Ros, published in 1855, due to "the interest revived as to those countries" by the Crimean War, this paper aims to offer a larger perspective on the officers' enquiry mission, by referring to the official reports sent to the Foreign Office. Interesting and important in themselves, the expert accounts on the military and naval strength of Russia in the provinces bordering the Black Sea were sent home in the very period when the relations between Britain and Russia were strained to the maximum and Palmerston was caught between Ponsonby's alarming despatches and Durham's tranquillising assurances. The notes written during a mission which lacked neither entertainment and amusement, nor difficulty and danger do not confine to the arid and monotonous tone which military reports often have, as they also contain references to the political, economic or social realities from the districts visited.

*
* *

1. The Eastern Mediterranean, Greece and Turkey

Lieutenant-Colonel de Ros left Southampton on 27 July on board H.M.S. "Barham", with a party consisting of Lord Durham and his secretaries, Arthur Kinnaird and Edward Ellice. With good wind and without much delay, they reached the Mediterranean a week later, but anchored at Valleta, in Malta, only on 17 August[15]. After visiting the usual sites and attending a dinner in Durham's honour, the team left the island two days later, heading to Athens. The Greek stopover lasted for four days, a period devoted equally to sightseeing and to getting accustomed to the local political and military realities. On 25 August, the party landed at the celebrated Piraeus, whence

[11] William O'Byrne, *A Naval Biographical Dictionary: comprising the life and services of every living officer in Her Majesty's Navy, from the rank of Admiral to that of Lieutenant, inclusive*, London, 1849, p. 77; his papers are preserved at the National Maritime Museum – http://www.aim25.ac.uk/cgi-bin/vcdf /detail?coll_id=18204&inst_id=126&nv1=browse&nv2=sub (accessed 10 August 2011).

[12] Cf. David James, *Francis Hopkins, An Irish visitor to the court of the Shah of Persia in 1835. Extract from the unpublished diary of Sir Francis Hopkins of Athboy*, in "Studies: An Irish Quarterly Review", 60, 238, Summer 1971, p. 139.

[13] London, The National Archives, Foreign Office, FO 65/219, Palmerston to Captain Drinkwater, 25 July 1835, Draft.

[14] *Ibidem*, FO 65/219, Palmerston to Lt.-Colonel de Ros, 25 July 1835, Draft.

[15] Details in de Ros, *op. cit.*, pp. 3-13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sir Edmund Lyons, the British Ambassador, took them to the capital along a road ankle-deep in dust, the grandeur of the ancient relics contrasting visibly to the ruinous and wretched aspect of the modern city[16].

For Durham, the stops in Malta and Greece were significant opportunities to get him acquainted with the local feelings on the Eastern Question, especially as Rear Admiral Sir Thomas Briggs, superintendent of Malta dockyard, and Sir Edmund were in permanent communication with Ponsonby in Constantinople. De Ros took advantage of the occasion to observe and discuss the state of the Greek army, among his interlocutors being General Church and the British consul at Athens, Griffith. At the royal palace, where Durham was received several times, and at the reception organized by the Greek Chancellor, Count Armansperg, de Ros conversed to several Greek and Bavarian ministers or officers and the diplomatic corps. On the basis of this information and from his personal investigations, the officer drew his first report, "Note upon the Greek army", referring to the general state of a military force caught between the national Greek tradition and the modernisation imposed by King Othon's Bavarian instructors. "The military force of the Kingdom of Greece consists principally of Bavarians", specially levied for serving in Greece; the officers, induced to join the new army by the easy promotion to higher grades, appeared "as deficient in system & activity, as they are inexperienced". The material conditions and the training of the troops were much wanting, with the battalions "encamped on the burning sandy plain outside Athens in small & overcrowded tents, without the most common precautions or superintendence, for the health of the men, or order & discipline of the camp. Those quartered in the town are equally neglected by their officer, & the hospital is dirty & irregularly conducted". De Ros also insisted on the conflicts between the Greeks and the Bavarians, the two nations being at first mixed in the ranks of the cavalry, "but lately it was found necessary to form the Greeks in separate squadrons […]. The promotion of officers is nominally by seniority & without distinction of Greek and Bavarians, but these regulations are broken whenever it is convenient & indeed they scarcely disguise it"[17].

H.M.S. "Barham" left the Greek capital in the evening of 28 August, heading to the plague-stricken Constantinople. Approaching the Turkish capital, Lieutenant-Colonel de Ros had the opportunity to talk to Adolphus Slade, who, on board "The Columbine", was returning from a visit to Russia and Turkey. With poor wind, the ship only reached Constantinople on 3 September, the picturesque capital making an excellent impression on the visitors[18]. The group took quarters at Therapia, Lord Ponsonby's residence, twelve miles beyond Constantinople, on the European shore. The political importance of the visit was great, the objective of Durham's circuitous route being clearly stated in a subsequent letter: "It gave me the opportunity of becoming personally acquainted with the state of affairs in Greece and Turkey, and of being able subsequently to judge of the correctness of the representations made to me. I knew that at St. Petersburg I should derive great advantage from the possession of this knowledge, and, besides, I wished to re-establish our influence at Constantinople, which had been suffered to lapse into discreditable abeyance"[19]. So Durham was occupied in long

[16] De Ros' impressions *Ibidem*, pp. 20-30; Durham's in Stuart Johnson Reid, *Life and Letters of the first Earl of Durham*, vol. II, London, 1906, pp. 9-11; see also L. Cooper, *op. cit.*, p. 203.

[17] FO 65/219, "Note upon the Greek Army" (August 1835) – enclosure in de Ros' despatch to Palmerston, Constantinople, September 1835.

[18] De Ros, *op. cit.*, pp. 30-37; S. J. Reid, *op. cit.*, II, pp. 11-12.

[19] *Ibidem*, p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

conversations with Ponsonby and in different official ceremonies organised by the Turkish authorities or by the British and foreign diplomatic corps accredited in Constantinople. The city and its surroundings also received due attention, including, after a reported decline of the plague, a visit to the "dismal and dark" bazaars, amid the indescribable "narrowness, filth, and badness of the pavement of the so-called streets of Constantinople"[20].

As in Athens, de Ros was extremely interested to notice the state of the Turkish army and navy, for which he had plenty of occasions, such as visits to the capitan-pasha's ship or to the Turkish camp. A longer inspection took place on 12 September, with a visit to the Admiralty and the review of several ships, after which the British team examined the military school, organised "on Bell's system, and all the boys mixed without respect to rank". At the barracks in Scutari, "a noble and convenient building, with galleries along the whole range for exercise of the troops in bad weather", the officer watched closely the manoeuvres of the regiments of infantry, cavalry and artillery, all drilled on the French system[21].

His concluding "Note on the present condition of the Turkish army" is rather positive, with solid references to the organisation of the Turkish army on European principles, visible both in dress and in discipline. "The Instruction is carried on upon the French system & almost entirely under the superintendence of retired officers of Napoleon's armies. These persons have however no positive rank in the Turkish service, being only recognized as Instructors but their pay is pretty good & they are in general satisfied with their treatment & condition. The inferior officers & the soldiers of the Turkish army are surprisingly diligent & attentive to their instruction, which is carried on in a mild explanatory manner, nor indeed is there need of harshness, for the recruits are usually quiet, orderly peasants so willing to acquire their duty, that it is very common to see them practising their firelock exercises when standing sentry". Judging from his inspections, de Ros considered that "the Sultan is well aware that it must be his main object, however occupied with more distant & speculative improvements, to bring forward without loss of time an effective force of well disciplined Infantry, & in this he is to a certain degree already succeeding". With several drawbacks in the correspondence between the French system and the Turkish character, there were still many corrections to be done for the modernisation of the army. Although the infantry and cavalry were visibly improved, the corps of artillery was thought be have the best soldiers in the Turkish army, "as they proved by their courage & fidelity at the destruction of the Janissaries"[22].

The officer drew another valuable report, "The Defences of the Dardanelles & Bosphorus", based on "the observations of an experienced officer of engineers upon the Batteries & Defences of the Dardanelles", providing data on the condition of the works and their efficiency. The passage of the Dardanelles could be forced from the Westward in normal condition, as the batteries "are easily assailable by means of Detachments landed at a convenient distance under cover of the Guns of an invading fleet". It was a completely different situation if the Turks concentrated superior forces at the Dardanelles, though they had no political interest in rendering the Sea of Marmora inaccessible from the Westward, "in case of Constantinople being occupied by an

[20] De Ros, *op. cit.*, pp. 46-47.
[21] *Ibidem*, pp. 55-59.
[22] FO 65/219, "Remarks upon the Turkish Army" (September 1835) – enclosure in de Ros' despatch to Palmerston, Odessa, 2 October 1835.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

enemy coming from the Black Sea", viz. Russia. "Every improvement therefore in the Defences at the entrance would immediately be turned to the disadvantage of the Turks, while the Defences are already quite sufficient protection to them against any ordinary invasion". As for protection against attacks coming from the East, he considered that a few more improvements could render the Bosphorus "absolutely impassable", a fact which "would create a feeling of security highly conducive to the independence of the Porte". But, nonetheless, Constantinople was exposed to a descent upon the coast, a little northward of the Black Sea entrance of the Bosphorus, which could be resisted by field enhancements along the European side of the strait behind Therapia and Buyukderé[23].

As for Captain Drinkwater, after stops at Gibraltar and Malta, the steamer "Pluto" arrived in Constantinople on 23 August. Following the completion of Ellis' schedule of official visits and sightseeing[24], the ship left for Trebizond on 1 September. The guns were removed before the ship left England, "except two swivels for saluting" and it carried "an admiralty yacht flag (invented, I believe, for the occasion), lest the British ensign should be refused admittance into the «Russian Lake»"[25]. Drinkwater also made this voyage and, once returned to the Turkish capital, joined Lord Durham's suite. In preparation to their mission to southern Russia, the two officers received an outline of Lord Durham's views as to the places to visit. "He considers it advisable we should go to the coast of Abassia, at the eastern end of the Black Sea, and he also wishes us to look at Anapa". They also conversed with Colonel Macintosh, who provided personal information on Russia, whereas Count Boutenief, the Russian Ambassador to the Porte, assured them that the Tsar wanted the British officers to attend him, in October, at the reviews of the Russian troops[26].

2. Southern Russia

The party resumed the journey on 15 September, in the "Pluto" steamer, the Black Sea receiving them with an equinoctial gale that "sent almost all of us dreadfully sick to our berths"[27]. Due to the presence of the plague in Constantinople, Durham and his company were confined for a fortnight in the Lazaretto of Odessa, "where comfortable clean apartments, neatly furnished, were provided, with a sort of garden and walk in front looking over the sea, from a broken cliff"[28]. The intricate quarantine procedures condemned the guests to a rigid programme, with the privilege of being allowed to row about the harbour in a boat or to walk, assisted by a "Gardien", into the country. Durham received several visits, including those of Count Mikhail Semyonovich Vorontsov, Governor-General of Southern Russia, and Admiral Mikhail Petrovich Lazarev, Commander of the Black Sea fleet[29].

After their release from quarantine, on 3 October, the guests were excellently received in Odessa, and the next week was spent in official ceremonies, social

[23] FO 65/227, "The Defences of the Dardanelles & Bosphorus" (September 1835) – enclosure in de Ros' despatch to Palmerston, London, 27 February 1836.

[24] Details in Lieut.-Colonel [Charles] Stuart, *Journal of a residence in Northern Persia and the Adjacent provinces of Turkey*, London, 1854, pp. 62-63.

[25] D. James, *op. cit.*, p. 141.

[26] De Ros, *op. cit.*, pp. 48-53.

[27] *Ibidem*, p. 61; S. J. Reid, *op. cit.*, II, p. 13.

[28] De Ros, *op. cit.*, pp. 61-62.

[29] *Ibidem*, pp. 61-68; S. J. Reid, *op. cit.*, II, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

entertainments and visits to the country-side or the city, with its streets "constantly alive with droschkys, carriages, and foot passengers"[30]. De Ros and Drinkwater made all necessary purchases for their mission, so that, on 11 October, they started, together with Lord Durham, to Kiew, via Nikolayev. The road proved extremely tiresome, a mere track over the dusty steppe, soon turned into an ocean of mud, preparing them for the adventures of travelling in Eastern Europe. Admiral Lazarev guided them through the port and dockyard of Nikolayev, allowing Drinkwater to report on their state. Residence of the Commander in Chief of the Black Sea fleet, the place depended entirely on the naval establishment, its population consisting chiefly of employees and boatmen. A line of telegraph, not yet functional, connected it with Sevastopol, the direct distance being about 180 miles. The arsenal extended about one mile along the left bank of the river Ingoul, and several improvements were in progress both in the buildings and in their arrangement. Owing to the distance from the sea and the intricacy and small depth of water in the channel (18 feet), Nikolayev was not fit as a major port for the Russian fleet. But it was their "principal building establishment", three line of battle ships being under construction. "The establishments at Nicolaew connected with the Navy are a pilot school, consisting of *150* boys, a school of artillery and a hydrographical Depot. The boys of the Pilot School receive a nautical education and are pushed far in mathematics. The model of a ship is constructed within the building, on which it is endeavoured to teach them the practical part of their profession as far as rigging is concerned. *Fifteen* go out yearly who are introduced into the service performing a similar duty to that of master. An establishment for the instruction of young men in different trades and manufactures is on the point of being formed on a plan similar to that at Petersburgh"[31].

The journey to Kiew, via Elisavetgrad (now Kirovohrad), Mirgorod (Myrhorod) and Bielaya-Tserkow (Bila Tserkva), was extremely trying, but instructive for understanding the state of the land troops and the military colonies in Southern Russia. De Ros devoted one of his reports to the "Cavalry Colonies in the South of Russia", also included in his published travelogue. In these colonies, "the soldier actually serving has no concern with the agriculture of the colony, but is simply quartered upon the peasantry". They were established in the large districts with a considerable agricultural population, the troops being quartered in different villages, "in the proportion of one soldier and horse upon every three ploughs", the personal property being estimated by the number of ploughs or pairs of oxen a man employed upon his land. "The peasantry of the colonies are exempt from every taxation, and their eldest sons are free from military conscription, but their younger sons are liable, not to general service, but to whatever extent of conscription is requisite for keeping up to its establishment the regiment of their own district". There were also established squadron (village) and regimental (district) schools, allowing children to receive a satisfactory education, whereas administrative and judicial proceedings were reserved to a committee of officers and elders of the peasantry, the judicial court of a village of one squadron consisting "of three of these military administrators, three peasants chosen from among themselves, and the priest". Each regiment had a stud and provisions of corn and forage for two years, so that "the cavalry colonies have proved a successful measure. The troops are in very fine order, the horses large, strong, and active, and their equipment, rather

[30] De Ros, *op. cit.*, p. 70.

[31] FO 65/227, "Note on the Port of Nicolaew" (September 1835 – the date is evidently mistaken) – enclosure in Drinkwater's despatch to Palmerston, Vienna, 13 January 1836.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

serviceable than showy, is of a capital description. There mustered at each colony about nine thousand effectives, in all twenty-seven thousand heavy cavalry, a prodigious force. The points of assembly for the three colonies were as follows: I. Bielaya-Tserkow, about fifty English miles south of Kiew; 2. Petricowka or Novipraga, about forty miles east of Elizabethgrad; 3. Tschigouriew, near Kharcow"[32].

In Kiew, where Lord Durham and his companions remained for a week, waiting for Tsar Nicholas' arrival, the party had the usual schedule of official meetings and enjoyments of tea-parties, balls and theatres, varied with visits to the city and its surroundings. Few sights impressed the visitors, among them the churches, "which, though not large, have splendid gilding and paintings in the interiors, especially on the large screens which face the entrance of the Greek churches"[33]. As for its military significance, Lieutenant-Colonel de Ros reported on the arsenal, "laid out in long galleries, in which the arms are arranged with great order and convenience. It contains fifty thousand muskets and twenty thousand sabres and lances; also field-battery and horse-artillery guns, to the amount of three hundred and twenty pieces. There is likewise a battering train, but it is small, and by no means in as good order as the others". New fortifications of large extent were in progress, the plan being "to strengthen the old fortress round the south by advanced works, and, commencing from the fortress, to carry a permanent line round the upper town, and so return to the river about a mile to the northward. The portion of the fortification most complete is a huge battery, four hundred paces in length, which, beginning at the glacis of the fortress, terminates in a two-story Martello tower, about eighty feet in diameter. The probable object of fortifying this inland city is to establish a good place of assembly for troops and reserves, in event of any disturbance among the military colonies, or from the side of Gallicia"[34].

The Emperor arrived on 22 October and met the British delegation, the following day, "with a most gracious reception"[35]. De Ros and Drinkwater were invited to return to Petersburg with him, after accompanying the Tsar round his inspections in the South, a proposal which they had to decline. So, on 24 October the officers followed the Emperor in his southward inspection, whereas Lord Durham started his long journey to Petersburg, via Moscow. At Bila Tserkva, after attending the Sunday mass, they witnessed the Emperor meeting a corps of veterans, who "received him with an enthusiasm not to be mistaken. The moment the parade was over, he called them round him, having dismissed his staff, and spoke to them individually for some minutes, noticing many by name – marks of condescension which they received with shouts of delight, rushing round him, kissing his hand, and touching his shoulders, but all with the greatest respect"[36]. The grand manoeuvre of the army, "a magnificent spectacle", took place on 26 October. The entire troops – forty thousand infantry, ten thousand cavalry, and one hundred and thirty guns – were commanded by the Tsar himself. As for the cavalry, the troops paraded at the military colony of Petricowka or Novipraga: "sixty-four

[32] *Ibidem*, "Cavalry Colonies in the South of Russia" (October 1835); De Ros, *op. cit.*, pp. 97-100.
[33] *Ibidem*, p. 86.
[34] FO 65/227, "Kiew & its communication with the Sea Port" (October 1835) – enclosure in de Ros' despatch to Palmerston, Lemberg, 3 January 1836; De Ros, *op. cit.*, pp. 83-86.
[35] "I had the honour of an audience at three o'clock, which lasted until four. I was received by his Majesty in a manner so cordial and friendly that I feel convinced that he still entertains those gracious feelings, the prevalence of which during my former Embassy was of such material advantage to me" (S. J. Reid, *op. cit.*, II, p. 14).
[36] De Ros, *op. cit.*, pp. 92-93.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

squadrons (about nine thousand horses) and thirty-two pieces of cannon, mostly twelve-pounders; the heavy cavalry were the finest troops I ever beheld". A third inspection included the review of forty-two squadrons and thirty-two guns, followed by "a review of the boys of the colony, in number six hundred, with a colonel of twelve years old", a ride of cadets and, lastly, "a parade of five hundred ploughs and oxen belonging to the colony"[37].

On 29 October, de Ros and Drinkwater took leave of the Emperor in a private audience, "when his Majesty was full of kindness and again invited us to Petersburg"[38], and then started to Nikolayev and further on, to Sevastopol. Drinkwater's "Note on the Port of Kherson", where they reached on 1 November, mentions the state of the local naval establishment, "removed to Nicolaew on account of the small depth of water at the mouth of the Dnieper (7 feet). It has in consequence much declined. As however it is well situated with respect to the timber trade, which is increasing on the Dnieper, as the forests are cut away to the north, and as it is proposed to deepen the embouchure and also render the cataracts of the Dnieper navigable, it may again rank as a flourishing town". The local naval school, though small, enjoyed an education of a superior description, the course being completed in six years, followed by six more years of service at sea[39].

After a stop at Simpheropol, the capital of the Crimea, where they were quartered in the ancient palace of the Tartar khans at Bakhchisarai, the officers resumed their voyage to Sevastopol, whence the "Pluto" was to take them further East, to the Circassian coast. Their destination was the port of Anapa, "a gloomy, desolate-looking place, like a fortified barrack-yard, with extensive entrenchments, a great many guns, and a number of stacks of hay and grain, but not a vessel in the roadstead, nor any sign of trade or commerce, nor, indeed, anything of a port or harbour"[40]. In his report, de Ros does not seem to have been impressed with the strength of the fortress: "it was of Turkish construction originally, & the Russians appear to have considered it sufficient for their purposes, without re-modelling it upon any more scientific system. The sea wall is above half a mile long, & you can perceive from the sea that it embraces a good deal of land up the slope of the hill, the whole interior being full of Barracks, Houses, & Stacks of Corn & Forage, with some windmills, & one or two churches. It is in fact a large fortified bank & military Shore for feeding & keeping up the numerous Posts maintained by the Russians to check & control the Circassian Chiefs, who are generally in a state of predatory warfare with them. There is an open Roadstead, but no Port. The garrison of Anapa is usually from 4 to 5,000 men, but of them a considerable proportion is ineffective during the sickly season"[41].

The same evening, 7 November, the vessel ran up the Straits of Yenicale and anchored in the port of Kertsch, "a place of some commerce, with many vessels in the roads". After the official visits to the local authorities and the usual sightseeing, the

[37] *Ibidem*, pp. 94-96.

[38] *Ibidem*, p. 96.

[39] FO 65/227, "Note on the Port of Kherson" (October 1835 – also mistakenly dated) – enclosure in Drinkwater's despatch to Palmerston, Vienna, 13 January 1836.

[40] De Ros, *op. cit.*, p. 105.

[41] FO 65/227, "Anapa" (November 1835) – enclosure in de Ros' despatch to Palmerston, Lemberg, 3 January 1836; they laid for some hours "before the fortress of Anapa of which we had a good view from the Sea but the Quarantine & other reasons rendered landing impossible nor indeed did it appear necessary for our object" – FO 65/219, de Ros to Palmerston, Bucharest, 11 December 1835, private.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

officers returned to Sevastopol, with a stop at Aloupka, at Count Vorontsov's house[42]. For three days, 12-14 November, they inspected the harbour and the fortifications of Sevastopol, accompanied by Admiral Lazarev[43] or John Upton, the English civil engineer who was supervising the works. Both officers presented, from a different perspective, the military value of the port. If de Ros' report, insisting on the land fortification of Sevastopol (which "is to embrace with a single line of entrenchment, with redoubts at seven or eight of the most commanding angles, the great ridge of land upon which Sebastopol is built, together with the adjacent harbour, barracks, and public works!") is published in his travelogue[44], Captain Drinkwater's "Note on the Port of Sevastopol" deserves a closer presentation. The principal naval station of Russia in the Black Sea, the port of Sevastopol "consists of a large inlet running nearly East and West, which I term the Road, and from which branch several smaller ones to the south". The easternmost branch formed the Harbour, into which the ships were hauled for repairs or were laid up for the winter, the depth of water allowing the largest ships to lie close to the shore. Between the Harbour and Artillery Bay stood the town, on a rising ground, and further on to the Westward was the Quarantine Harbour. "The present naval establishment is not at all commensurate with the goodness of the Ports, or the wants of the fleet. The stone houses and workshops are situated on the south side of the harbour, but are ill arranged and not in good repair. There is one building ship where a 44 guns frigate is nearly completed". Large scale works were underway for the completion of the Docks. "It is proposed to construct at the head of Ship Bay (Baie de vaisseaux) one Dock for a 120 gun ship, two for 84 and two for frigates. These will be connected with a basin 30 feet above the level of the harbour, with which it will communicate by three locks. As there is no tide in the Black Sea the water to supply the Docks will be brought from a distance of 10 mile by an aqueduct and they will be emptied by sluices. This work was planned by an English engineer, Mr. Upton, who has resided nine years in Russia, and it is being carried on under his superintendence. His salary is £ 1,000 a year. The aqueduct is already finished and the docks are commenced in a style superior to anything yet seen in this part of the world. It being considered inconvenient, having the Docks separate from the other establishments, the present Commander in chief Rear admiral Lazarov, has planned a new arsenal which will be in connection with them. It will when complete be a compact work, but the advantage can hardly compensate for the enormous expense. The hill between Ship Bay and the Harbour is to be partly cut down to a height of 8 feet, and on this platform the new arsenal will stand. It is estimated that this work alone will employ 5000 men for 8 years. In England the same number would do the work in half the time. On the hill above will stand barracks for the seamen and behind them the hospital. This arrangement has the inconvenience of not leaving room for extending the arsenal should it be thereafter required". Other improvements included the construction of a granite quay for the whole harbour, as well as a rope house and a watering place, "supplied from the same aqueduct which fills the Docks – at present ships water from the small river at the head of the harbour which is at an inconvenient distance". The expanses were estimated at 6,000,000 roubles

[42] De Ros, *op. cit.*, pp. 105-109.

[43] In December 1835, Lazarev wrote about Captain "Drinkworth's" visit; he had asked for plans of the ship of the line *Tri Sviatitelia-120* under construction; in return, Captain Drinkwater promised to send from England plans of the *Medea* steamer – John C. Daly, *Russian Seapower and "The Eastern Question", 1827-41*, Annapolis, 1991, p. 113.

[44] De Ros, *op. cit.*, pp. 111-114.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(£260,000), but Drinkwater added that "three times that sum will not cover it". Due to its great importance as a military port, it was considered necessary to build new defensive works, consisting of a chain of seven redoubts connected by a rampart and ditch. "The entrance of the port will be defended by batteries on both sides. On the South a round Tower, with a battery facing obliquely to seaward commanded by the western redoubt of the chain and being in connection with batteries overlooking the quarantine harbour. On the north side a similar tower and battery". The works were not completed, so that the number and position of the guns could not be indicated, "but a large number of men are employed in there during the summer months, and arrangements will be made in the ensuing year 1836 to keep them working during the winter. At present the Port of Sevastopol is closed against merchant ships except in case of distress, but it is probable that this regulation may be soon altered"[45].

During their stay in Southern Russia, Drinkwater also drew up an extremely interesting "Note on the Black Sea fleet", with detailed quantitative and qualitative remarks on the Russian naval force. If the precise number of ships was that mentioned in an imperial decree dated January 1835, the value of the report lies in his expert information on the quality of the vessels. "Of the *120* guns ships, *one* is afloat and in perfect repair, and *one* will be shortly commenced at Nicolaew. Of the *84* guns ships, *six* are afloat all in pretty good repair; *one* will be launched in November and *one* more probably in the spring of 1836. There are also afloat *five* line of battle ships of *80* and *74* guns which are old ships, hardly sea worthy. Of the *60* gun ships, *seven* are afloat, but *three* or *four* of these require a good deal of repair. Of the *44* gun ships, *one* is building, nearly complete, and *four* are afloat not one of which I imagine is fit for Service. Of the small vessels it is difficult to get an exact account, but perhaps there may be *ten* or *twelve* small craft fit for sea. I conclude therefore that in the Spring of 1836 Russia may have an efficient force in the Black Sea of 10 sail of the line, 8 Frigates, 12 smaller vessels. At present there are no armed steam vessels but perhaps *six* might be collected, part government, and part from Odessa". The fleet was fitted according to the English model, a system employed after the return to Russia of five young men who learnt in England the practical side of the naval education. The party "consisted of *three* shipbuilders, one *rigger* and *one* sail maker; they were permitted to reside *three* years at Portsmouth, where they appear to have well employed their time. There are also at Nicolaew and Sevastopol several English workmen – such as caulkers, sail makers &c". Beyond these improvements, the quality of the ships was not great. Expected to last ten years, they were reckoned old after seven, a fact related to the bad material, "sufficient care not being taken in felling the timber", and to the lack of docks, "so that no repairs can be executed under water". Thus, the Black Sea fleet consisted of 18 divisions, out of a total of 45 divisions of the Russian Navy, with a total crew of 18,000 men. But it was seldom the case, so that the present force was estimated at about ten or twelve thousand men. In terms of quality of troops, the seamen were obtained from the same conscription that supplied the army. "They serve for 20 years, but if they remain after that period receive double pay". It cost the government 300 roubles a year for food and clothing and 20 roubles pay, the total, 320 roubles, being equivalent to about £ 13 sterling. At the end of his report, Drinkwater concluded that, under the active superintendence of Admiral Lazarev, partly brought up in the English service, "the Black Sea fleet may be

[45] FO 65/227, "Note on the Port of Sevastopol" (November 1835) – enclosure in Drinkwater's despatch to Palmerston, Vienna, 13 January 1836.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

considered, as far as the material is concerned, in an efficient and improving state. I must however remark that a portion of the activity displayed in the repairs and alterations going forward is to be attributed to an expected visit of the Emperor in the ensuing year (1836) who where ever he appears gives an extraordinary impetus to the administration"[46].

At the end of about six weeks spent in Russia, with inspections in the most important fortresses, military stations, ports and arsenals along the northern Black Sea coast, the two officers could not notice any unusual military or naval preparations that could endanger the British interests in the Near East. They both noticed the Russians' efforts to improve the instructions of the troops, the strength of the forts or the quality of the military equipments, but there was nothing bizarre or exceedingly bellicose in the attitude of the Russian commanding officers or of the Tsar himself. In fact, de Ros and Drinkwater adopted the same tone that was to emanate from Durham's subsequent dispatches during the "war scare" of 1836 – Russia's military and naval forces were improving, with several enhancements following the English model, but there was no immediate danger for Britain's vitals in the area. Russia was to be closely examined, but not feared to the extent referred to in the radical press.

3. The Danubian Principalities

After their inspection in Southern Russia, the two officers started for the Danube, their aim being to visit Silistra, the last fort occupied by Russia after the war of 1828-29, until the full payment of the indemnities stipulated by the peace of Adrianople. The importance of the position was great, securing Russia a bridgehead in Turkey, and, as the Western diplomatic circles suspected Russia's intentions to permanently hold it[47], de Ros and Drinkwater wanted to assess it military value. Thus, in the afternoon of 15 November, they headed for the Danube, on board the "Pluto", with the intention of getting up the river as far as Galatz (Galați), in Moldavia, and then proceed by land to Silistra[48]. The vessel reached the Sulina mouth of the Danube too late to attempt entering the river, so that it had to remain at sea and "lay rolling all night in a terrible swell, which finished the destruction of the *Pluto*'s small remnant of crockery"[49]. As the weather remained extremely bad, and "the Pluto is a most uncomfortable, unsafe, crank, rolling steamer"[50], commander Duffill decided to return to Odessa. Drinkwater thought necessary to write a "Note on the Danube", as the occupation of the river mouths by Russia, in 1829, not only secured her control over the maritime navigation at the Lower Danube, but also had a significant military value for facilitating Russia's actions against European Turkey. His report is extremely positive and did not confirm the reports, which were to increase in number and passion in the following years, that Russia was using the

[46] FO 65/227, "Note on the Black Sea Fleet" (October 1835) – enclosure in Drinkwater's despatch to Palmerston, Vienna, 13 January 1836; mentions of this report, with its importance for British interests, in C. W. Crawley, *Anglo-Russian Relations 1815-40*, in "Cambridge Historical Journal", 3, 1, 1929, p. 71 and C. J. Bartlett, *Great Britain and Sea Power, 1815-1853*, Oxford, 1963, p. 105.

[47] Chester William New, *Lord Durham, a biography of John George Lambton, first Earl of Durham*, Oxford, 1929, p. 290.

[48] A Romanian version of their journey through the Danubian Principalities in Constantin Ardeleanu, *Călătoria în Principatele Române a lui William Lennox Lascelles Fitzgerald, Lord de Ros (1835)*, in "*Celălalt autentic". Lumea românească în literatura de călătorie*, edited by Irina Gavrilă, Bucureşti, 2010, pp. 222-246.

[49] De Ros, *op. cit.*, p. 116.

[50] FO 65/219, de Ros to Palmerston, Bucharest, 11 December 1835, private.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

quarantine as a means to hinder Danube navigation: "I can find no authority for the report that Russia has any establishment in the Delta of the Danube, nor that toll is extorted from vessels entering that River. Occasionally men are obtained to assists vessels in going up, who are remunerated for their trouble, but this is quite optional. She has a guard vessel in the Soulineh branch for the purpose of quarantine. This vessel is removed about the month of November. Russian considers the quarantine on the left bank of the Danube as under her superintendence, and has for that object an officer residing at Bucharest. The efficiency has been exemplified by the total disappearance of Plague from the Principalities"[51].

So the two officers started to Silistra on the lengthy land route, via Jassy (Iaşi) and Bucharest (Bucureşti), an extremely difficult voyage in that season of the year. They started on 19 November, "prepared for a bad road", but the reality was beyond all expectations. With short days and bad weather ("the cold was intense, and the wind like a razor"), their voyage continued by carriage or sledge, with horses or oxen, as the local conditions and the weather permitted. The reached Kichenew (Chişinău), the capital of Bessarabia, on 23 November, covering 110 mile in "five days' and nights' labour and fatigue". From Kichenew, "an old Turkish town", "a strange mixture of Asiatic countenances with Poles, Germans, Moldavians, and Jews", de Ros and Drinkwater headed to Jassy, "a large straggling town, composed partly of fine hotels, and partly of miserable huts". After hiring Lombardi, a candle-snuffer at the local theatre, as a courier, "to go on ahead of us to Silistria and back, for travelling in this country without one is impossible", the officers proceeded south, on 29 November, on even worse roads, with exciting adventures when crossing half-thawed rivers with no bridges[52]. In the Wallachian capital, Bucharest, a place comparable to Jassy, "but far more busy, and with beautiful shops", the British consul, Robert Gilmore Colquhoun, took them about the town and helped them procure all necessary provisions for such a cold winter[53].

The officers reached Silistra on 6 December and, provided with a letter from Count Woronzow, were received by the Russian governor, Colonel Ollenitz, who showed them the fortifications. "The place is of an irregular half-circular form, the front next the river being straight; there are four bastions along the shore, and six in the half-circular sweep which embraces the town. There are no outworks, except a sort of lunette on the eastern side; in fact, the so-called fortress is only a wall and ditch, and it is much commanded by a hill on the south-west. The bastions are mostly very small, and so crowded with guns of all sorts and calibre, that the serving them must be almost as dangerous to the defenders as to the besiegers. There is a bomb-proof hospital, and a magazine, in which is a vast store of powder, eighteen thousand pouds, the poud being thirty-six pounds English. The barracks are ranges of wretched huts". The garrison, including the Cossacks from the sanitary cordon against the plague, numbered almost five thousand soldiers, but five thousand more were reported as stationed in Wallachia and Moldavia. "Moored opposite the walls are nine very large barges, with stage decks,

[51] FO 65/227, "Note on the Danube" (November 1835) – enclosure in Drinkwater's despatch to Palmerston, Vienna, 13 January 1836.

[52] Adventures also referred by de Ros' wife, who mentioned that "his return journey through Moldavia and Wallachia, in deep snow in the middle of winter, was one of great difficulty and danger" – B. A. G. Swinton, *op. cit.*, p. 26.

[53] The odyssey along the route from Odessa to Bucharest in FO 65/219, de Ros to Palmerston, Bucharest, 11 December 1835, private, and with more piquant details and value as travel literature in de Ros, *op. cit.*, pp. 117-133.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

each able to carry a battalion, a squadron, or a field battery across the river, and more are building, with the view of being able to transport a whole division at once across the river, when required"[54].

At the end of their investigation, the officers set out on their return voyage in the evening of 7 December, heading back to Bucharest, where Consul Cunningham prepared them a dense schedule of receptions at the prince of Wallachia and the consuls, visits to the theatre and the usual balls and dancing parties. Accompanied by Consul Cunningham, the newly appointed British Consul General in the Danubian Principalities, the officers started for Jassy on 13 December, during a severe frost, "in our wagon on a sledge, with the wheels attached to it, ready for use"[55]. In the Moldavian capital, they paid their homage to prince Mihail Sturdza, "being received with much attention", and had the opportunity to converse, during a ball, with Hetman Theodore Balsch, the Commander-in-chief of the Moldavian army[56]. Based on this information, de Ros could add at the end of his report on Silistra and the Principalities about the Russian contribution to the training of the new Moldavian army, as there were at Jassy "about a dozen Russian under-officers, employed in instructing the new corps of Moldavian militia in their exercises"[57]. Another interesting report concerned the secret passage of small Russian detachments, but totalling as much as eight thousand men, through the Principalities, who, by way of Silistra, could go further, to Serbia or to Turkey[58]. Though both variants seemed improbable for such a large number, the report showed once more the advantages of the position held by the Russians at Silistra and their possibility of having military road open along the two Principalities.

4. Austria

De Ros and Drinkwater left Jassy on 21 December, accompanied, up to the Austrian frontier, by the prince's aide-de-camp, with "the body of the carriage upon skates, the wheels on one sledge, and the baggage on another". During a dreadful cold ("the beards of the Jews and the whiskers of the trabans became a mass of icicles"), they reached the border two days later, and after completing all formalities, entered Austria[59]. "The very first mile in this province (the Bucovina) presented a striking contrast to what we have lately quitted. A fine, straight macadamized road led through a wood, where we found at intervals small posts of infantry, for the protection of travellers against the robbers who infest the frontier, as well as against the wolves"[60]. In Czernowitz, the provincial capital, "a pretty little town, full of neat houses, and some handsome hotels", Colonel Spanochty, the Commandant of the Austrian troops, helped them make all the arrangements necessary for proceeding to Vienna. On 26 December, they left for Lemberg, reached on 31 December, much tired after a journey of 170 miles, in an intense cold. In his report on "Austrian Poland", de Ros referred to the strange

[54] FO 65/227, "Silistria & the Principalities" (December 1835) – enclosure in de Ros' despatch to Palmerston, Lemberg, 3 January 1836; De Ros, *op. cit.*, pp. 134-137.

[55] *Ibidem*, p. 139; FO 78/265, f. 251-253, Cunningham to Palmerston, No. 16, Jassy, 26 December 1835.

[56] De Ros, *op. cit.*, pp. 141-142.

[57] FO 65/227, "Silistria & the Principalities" (December 1835) – enclosure in de Ros' despatch to Palmerston, Lemberg, 3 January 1836.

[58] FO 65/227, "Report on the secret passage of Russian Troops through the Principalities" (December 1835) – enclosure in de Ros' despatch to Palmerston, London, 27 February 1836.

[59] De Ros, *op. cit.*, pp. 144-149.

[60] *Ibidem*, pp. 149-150.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

situation of Galicia, with an open and assailable frontier on the side of Russia, "as there are no fortresses or strong Towns for its protection", but where the Austrians maintained an immense army (sixty thousand men) in a complete state of efficiency. In fact, the links between the Austrian and Russian parts of Poland were so strong that "whatever movement takes place in the one, immediately affects the other, and the correspondence between the principal Persons who are desirous of change, neither has been, nor can be effectually checked, by either Russia or Austria". Thus, the Austrian authorities were trying to conciliate the Galician subjects by improving the state of the country, by building roads and encouraging commerce, doing a great deal "towards detaching the Peasantry from their blind and feudal devotion to their nobility, and binding them to a government, which however arbitrary in its execution, has certainly the ends of justice in view and seeks to preserve and maintain the right of private property". Nevertheless, despite these efforts, the Polish subjects of Austria maintained a visible separation in the relations with the military authorities, in clear contrast "with the evident overtures of conciliation which have never abated on the part of the Civil Authorities towards the Polish subjects of Austria"[61].

In Lemberg, the Governor of the province, General Langenau, proved extremely hospitable, entertaining them to different parties and helping them proceed in their journey. In extreme weather conditions, travelling by sledges in "a storm of snow and sleet", going "through snow-drifts, where our horses were up to their girths", they officers passed through Teschen, Olmutz, Brünn, Polsnitz, Nicholsburg, and reached Vienna on 11 January[62]. The end of de Ros' journal deprives us of more information on the two weeks spent in the Austrian capital, but the details of a conversation with Prince Metternich, during a ball, on general European politics were report to the Foreign Office. The Chancellor considered that, though great and powerful, the Russian forces were not very mobile, and that he did not attach credit "to the notion entertained in England of aggressive intentions on the part of the Russians Turkey; intentions which if really existing would be watched with peculiar jealously by Austria, who of all European Powers was the most closely interested in sustaining the Turks' Empire, & took care never to be without the best information as to what was going on in those parts, especially in the Principalities of Moldavia & Wallachia". As for the Russian question, as discussed in England, he consider it "to be rather the field of combat between parties who were constantly seeking popular grounds for attacking each other, than as a matter fairly considered & investigated upon its own merits, or with any patriotic & public view of general advantage"[63].

5. Conclusions

The officers returned to Britain, via Cologne and Rotterdam, reaching London on 3 February 1836. Altogether, their journey lasted for about 190 days, during which they travelled 4,000 miles by land and as much by sea and spent a grand total of £ 874.18. The final phase of the visit to the Near East took place in the summer of 1836, when Tsar Nicholas sent Lieutenant-Colonel de Ros a collection of arms, following the

[61] FO 65/227, "Austrian Poland" (January 1836) – enclosure in de Ros' despatch to Palmerston, London, 27 February 1836

[62] De Ros, *op. cit.*, pp. 155-157.

[63] FO 65/227, "Note of a Coronation with Prince Metternich at a Ball in Vienna" (January 1836) – enclosure in de Ros' despatch to Palmerston, London, 27 February 1836.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

officer's interest in the weapons of the Russian cavalry troops. The arms were sent to the Ordinance Office, and de Ros requested them not for their value, but "as the memorial of a period of great interest to myself, & as a mark of kindness individually shown to me by a remarkable Personage". But, nevertheless, the arms were considered as a present from the Russian to the British Government, as it was forbidden to persons in the British service to receive presents from foreign sovereigns[64].

The two officers sent about ten reports with information relating to the state of the Russian troops, plus details on the Greek, Turkish, Moldavian and Austrian forces. Captain Drinkwater's valuable and accurate information on the Russian naval strength could be judged as optimistic for Britain's interest in the Near East, as he also emphasised several structural deficiencies of the Russian army, such as poor dockyard facilities or the rapid decay of the ships. Both officers referred to the costs of these improvements, much bigger than in England, and to their slow progress. In fact, their expert information was verified by the subsequent reports sent by Consul James Yeames from Odessa or by Ambassador Durham from Petersburg. But by the time the officers returned to London, British-Russian relations were more strained than when they visited the Black Sea area, and, with the evolution of Near Eastern affairs and the violent tone of the Russophobic press, there was little room for the moderation they recommended.

A BRITISH MILITARY MISSION TO THE NEAR EAST, RUSSIA AND THE DANUBIAN PRINCIPALITIES (1835-1836)
(Summary)

Keywords: military missions, Lieutenant-Colonel William Lennox Lascelles Fitzgerald de Ros, Captain Charles Ramsay Drinkwater Bethune, Russian army, Russian fleet, Black Sea, British Russophobia, Danubian Principalities, Tsar Nicholas.

In 1835, during a strained phase of Russian-British relations, when the western public was flooded with rumours of Russia's bellicose preparations, the Foreign Office was extremely eager to have reliable information on the military situation of the Black Sea area. Thus, when the Earl of Durham was appointed British ambassador to St. Petersburg, it was also decided to send to Southern Russia two British officers to personally ascertain "whether unusual preparations were perceivable in fortresses, military stations, ports, and arsenals". The mission was official and overt, and the consent of Tsar Nicholas was obtained on a basis of reciprocity. Thus, Lieutenant-Colonel William Lennox Lascelles Fitzgerald de Ros and Captain Charles Ramsay Drinkwater Bethune started, in July 1835, for the Crimea, via Constantinople, a mission which was to last for more than half a year, period during which they travelled 4,000 miles by land and as much by sea. Starting from de Ros' journal, published in 1855, and their unpublished correspondence with the Foreign Office, this paper offers a detailed précis of their itinerary and mission, with details on military aspects (the status of Greek, Turkish, Moldavian and Austrian armies), but also with minute references to the political, economic or social realities from the districts visited.

[64] FO 65/227, de Ros to Backhouse, London, 9 August 1836; Backhouse to de Ros, 16 August 1836.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CRISTIAN PLOSCARU[*]

BOIERIMEA DIN MOLDOVA SUB OCUPAȚIE RUSĂ (1807-1812). REACȚII ŞI INIȚIATIVE POLITICE

Primii ani ai secolului XIX aveau să fie marcați, în Principatele Române, de consecințele politice ale hatişerifului din 1802, atât în planul poziției Principatelor în cadrul chestiunii orientale, cât şi al regimului intern de guvernare[1]. Prin intermediul prevederilor acestuia, țarul îşi asigura controlul asupra domnilor fanarioți, al căror destin politic atârna tot mai mult de bunăvoința ambasadorului rus de la Constantinopol[2]. Titularii scaunelor princiare de la Iaşi şi Bucureşti au pendulat cu dificultate între tutela rusească, pretențiile financiare exorbitante ale Porții[3] şi exigențele politice impuse de „marile familii" ale boierimii pământene, a căror colaborare trebuia câştigată, căci „vremea fricii boierilor mari de domnul fanariot trecuse"[4]. În acest context istoric, presiunea exercitată de Rusia asupra factorilor interni de putere (domnul, boierii) s-a manifestat, mai ales, pe calea promovării unui proiect de reformă administrativă şi juridică, experimentat în anii de ocupație (1807-1812) şi care trebuia transpus într-un „aşezământ regulamentar" pentru Moldova şi Țara Românească. Acest proiect reflectă cât se poate de bine ceea ce se înțelegea la Petersburg prin „civilizare" şi o „ordine stabilă a lucrurilor", ca alternativă la modelul revoluționar francez pentru teritoriile de la frontierele apusene ale Imperiului Rus.

Încercând să contracareze tentativele Franței de a-şi insinua influența politică în Moldova şi Țara Românească, Rusia introducea, în timpul lungii ocupații, dintre 1806 şi 1812, anumite schimbări în administrarea lor. Şi aceasta în ciuda faptului că țarul

[*] Lector univ. dr., Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, România.

[1] Despre consecințele hatişerifului din 1802, vezi lucrările clasice ale lui A. D. Xenopol (*Resboaele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra țerilor române*, I, Iaşi, Goldner, 1880, reeditată cu titlul *Războaiele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra Țărilor Române*, Bucureşti, Editura Albatros, 1997), Nicolae Iorga (*Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei şi Moruzeştii*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1910) şi Leon Casso, *Rusia şi basinul dunărean*, traducere din ruseşte şi studiu introductiv de Şt. Gr. Berechet, Iaşi, Tipografia Terek, 1940, alături de studiile mai noi (Vladimir Mischevca, Ion Jarcuțchi, *Pacea de la Bucureşti (din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16/28 mai 1812)*, Chişinău, Editura Ştiința, 1992; Marian Stroia, *Românii, marile puteri şi sud-estul Europei (1800-1830)*, Bucureşti, Editura Semne, 2002; Armand Goşu, *Între Napoleon şi Alexandru I: principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, Bucureşti, Editura Academiei, 2008).

[2] Vezi Andrei Oțetea, *Influența Moldovei şi Țării Româneşti asupra politicii Porții*, în idem, *Scrieri istorice alese*, prefață de David Prodan, ediție şi studiu introductiv de Florin Constantiniu şi Şerban Papacostea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 200-202.

[3] Vezi idem, *Un cartel fanariot pentru exploatarea Țărilor Române*, în idem, *Scrieri istorice alese*, p. 205-210.

[4] G. I. Ionescu-Gion, *Bucureştii în timpul lui Napoleon Bonaparte*, în „Literatură şi artă română", I, 1896, p. 43.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 117–130

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Alexandru I îi transmitea ambasadorului Italinski să avertizeze Poarta că „în cazul când s-ar lăsa târâtă" în mrejele politicii franceze şi „*şi-ar permite să aducă vreo schimbare la starea actuală a lucrurilor în Moldova şi în Valahia*" (s.n.), acest fapt ar fi o încălcare a tratatelor în vigoare[5].

Nemulţumit de rezultatele politicii anterioare, de balansare între domnul fanariot şi marii boieri pământeni, cabinetul de la Petersburg a încercat de la început, prin trimisul special Rodofinikin „să inspire [boierilor – n.n.] un spirit de independenţă care contrasta cu firea lor […] şi să le inspire curaj"[6]. Pregătea astfel instituirea unor schimbări în „sistema de guvernare" tradiţională, pe care să o impună validării suzeranului în urma victoriei în război, în condiţiile în care nu se puteau anexa Principatele. Una dintre primele măsuri, pe linia acelora pentru care pledase Vasilie Malinovski câţiva ani înainte, era formulată la Istanbul de ambasadorul Italinski. Se cerea Porţii atât retragerea caimacamilor numiţi de Scarlat Callimachi şi Alexandru Suţu, cât şi acordul ca „boierii adunându-se, *să aibă a alege după obicei, dintre dânşii, pe un întâi boier ca locţiitor domnesc*" (s.n.)[7], raliindu-se aşadar uneia dintre dorinţele protipendadei moldovene, nu însă şi a celei muntene, care spera să „aleagă" un domn pământean, nu un „baş-boier". Ultima sa pretenţie era în consonanţă cu dorinţele boierilor moldoveni, care apelaseră la generalul Apraxin pentru a transmite la Petersburg că „de supt ocârmuire Domniile lor [boierii divăniţi – n.n.] doresc a fi *să fie slobozi* […] şi însuşi *lăcuitori ai Moldaviei şi a Valahiei mai mulţămiţi sunt cârmuindu-se de Mitropolitul şi de Divan*" (s.n.) decât de un domn[8].

Imediat după revocarea caimacamilor lui Scarlat Callimachi, „stâlpii ţării" au alcătuit „de la dânşii şi între dânşii" o autoritate, pe care „o numiră *Întăiul Divan*" (s.a.), în locul unei căimăcămii, Divan format din „*şapte membri*, toţi boieri de clasa întâia" (s.a.), care „regula" toate treburile ocârmuirii, arogându-şi o putere similară *în fapt* cu aceea domnească[9]. Dacă până atunci evgheniştii moldoveni ezitaseră între a rămâne fideli „pontului" „alegerii" unui domn pământean sau a-l înlocui, cu titlu provizoriu, prelungit cât mai mult, cu un Mare Divan format din „stâlpii ţării", la 1806 opţiunea lor se contura limpede, urmând ca membrii acestuia să fie fruntaşii celor mai puternice familii (Balş, Sturdza, Cantacuzino, Roset şi Ghica). „Sistema boierească" din Moldova îşi întregea astfel tendinţa oligarhică din ultimile două-trei decenii, ilustrând atât obiectivele politice ale „stâlpilor ţării" cât şi erodarea imaginii puterii domneşti: în fapt, accentuată de „credinţa" aceloraşi evghenişti că „alegerea" unuia dintre dânşii ca domn ar crea noi probleme, accentuând discordia dintre „marile familii".

---

[5] D. A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte şi documente relative la istoria renascerei României*, I, *1391-1841*, Bucureşti, Tipografia Carol Göbl, 1889, p. 486 (8 martie 1806, Alexandru I către Italinski).

[6] Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor din Chişinău şi ocupaţia rusească dela 1806-1812*, I, *Cauzele războiului. Începutul ocupaţiei*, în *AARMSI*, seria a II-a, XXXI, 1908, p. 433 (4 octombrie 1806, Reinhard către Talleyrand).

[7] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki, supl. I_2, *1781-1814*, culese din Arhivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris de Al. I. Odobescu, Bucureşti, 1885, p. 350 (8 septembrie 1806 (?), Italinski către Reis Effendi). Data reală este *16 august 1806*, după cum rezultă din a doua notă a lui Italinski către Reis Effendi, din 17 septembrie (*ibidem*, supl. I_2, p. 352). Confuzia făcută de editor privind data a fost probabil cauzată de faptul că nota ambasadorului rus Italinski către Reis Effendi a ajuns la cunoştinţa diplomaţiei franceze prin intermediul unui raport al lui Sebastiani către Paris, datat 8 septembrie, unde apărea ca anexă şi o copie a amintitei note ruseşti.

[8] Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei şi a catedralei mitropolitane din Iaşi*, Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1888, p. 84 (august 1807, *Raportul generalului rusesc Apraxin către Împăratul Rusiei*).

[9] Radu Rosetti, *op. cit.*, III, p. 6 (*Copie de pe raportul făcut de Cuşnicov lui Prozorovski în privinţa organizării Divanurilor*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Drept urmare, marii boieri moldoveni nu s-au putut împăca uşor cu situaţia atunci când generalul Lascarov, primul prezident al administrației de ocupație din Moldova, a rânduit doar şase dintre ei în Divan şi l-a îndepărtat pe mitropolit, pe motiv că „numind în Divan un număr mic de boieri", dorise „să scurteze discuțiunile nesfârşite [dintre divăniți – n.n.] şi să obțină ca mersul afacerilor curente, serviciul Visteriei […] şi îngrijirea spitalelor să fie accelerate". Lascarov gândise acest Divan restrâns ca un fel de „guvern", urmând ca „în cazul când s-ar ivi afaceri atingând aşezămintele țării […] să mai ceară nu numai sfatul mitropolitului ci şi pe al întregii boierimi"[10], în vreme ce Întâiul Divan dorit de marii boieri avea în primul rând funcții „oblăduitoare", nu „împlinitoare", lăsând „regularea" afacerilor curente pe seama celorlalte Divanuri. *Se observă şi de această dată tendința oficialilor ruşi de a institui o separare instituțională între un Divan restrâns, organizat după modelul unui „guvern" şi având atribuții strict administrative şi o Adunare sau Sfat obştesc, ce să cuprindă cât mai mulți boieri, cu rol de instituție consultativă* (sfătuitoare şi socotitoare) numai la „pricini de însemnătate deosebită"[11].

Cu toată opoziția boierilor moldoveni, Prozorovski a insistat ca în fruntea administrației provizorii să funcționeze un fel de preşedinție a Divanului, compusă din „persoane care alcătuiesc ocârmuirea, a cărei întâia datorie va fi să facă pe Divan să se țină de împlinirea datoriilor sale". Acest tip de „guvern" îi includea pe mitropolitul Veniamin, pe Gherasim, episcop de Roman, pe vistiernicul Iordache Balş şi logofătul Costache Ghica[12]. Varianta impusă de Prozorovski era contrară intențiilor inițiale ale „stâlpilor țării", lipsindu-i de puterea deciziei, pe care Întâiul Divan gândit de ei ar fi trebuit să o aibă în „toate trebile obşteşti".

Alte idei de „reformă" ce apar în *predlojeniile* oficialilor ruşi la 1807 vizau ca Divanul să „pună capăt tuturor prigonirilor şi intrigilor" dintre membrii săi şi să lucreze cu „*conglăsuirea trebuitoare*", acceptând ideea ca „sarcinile țării să fie purtate *după analog de toți locuitorii țării*", inclusiv de către boieri[13]. Într-un plan ceva mai concret, Prozorovski, lămurit de către general-maiorul Ilie Catargiu[14] în privința specificului administrației moldovene, dorea ca sumele vărsate în „casa răsurilor" să nu mai fie „întrebuințate pentru plata lefurilor şi ajutoarelor" către toți dregătorii. Invoca faptul că „*nu există vreo normă scrisă pentru asemenea materie*", numai dregătorii disciplinați şi sârguincioşi urmând a primi aceste „răsplătiri", în funcție de calitatea serviciului, nu de rangul deținut, aşa cum se obişnuia în Moldova[15].

Se pare că una dintre prioritățile politice vizate de Rodofinikin a fost înlăturarea mitropolitului Veniamin Costache. Bălşeştii au căzut la înțelegere cu Rodofinikin, „în brațele căruia […] au fost siliți să se arunce" pentru a-şi păstra supremația politică şi slujbele divănite[16] şi de la care au obținut promisiunea măririi „zilelor boerescului"

[10] Cf. *ibidem*, I, p. 508-509 (30 octombrie 1807, Răspunsul lui Lascarov la o jalbă a câtorva mari boieri moldoveni, care cereau îndepărtarea sa de la conducerea Divanului).

[11] Cf. *ibidem*, p. 509.

[12] Cf. *ibidem*, I, p. 512 (18 ianuarie 1808, *Predlojania lui Prozorovski către Divanul Moldovei*).

[13] Cf. *ibidem*, I, p. 510 (16 noiembrie 1807, *Predlojania lui Prozorovski către Divanul Moldovei*).

[14] Ilie Catargiu (1747-1822), fiul lui Apostol Catargiu, se însurase cu domnița Elena Ghica, fiica lui vodă Grigore al III-lea Ghica, emigrase în Transnistria la 1792 şi, primind titlul de general, fusese însărcinat între 1806-1812 cu conducerea comisiei „afacerilor hotarnice" în Moldova (Gh. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut şi Nistru*, Bucureşti, Editura Tritonic, 2004, p. 24).

[15] Radu Rosetti, *op. cit.*, I, p. 511 (18 ianuarie 1808, *Predlojania lui Prozorovski către Divanul Moldovei*).

[16] *Ibidem*, I, p. 437 (17 octombrie 1806, Reinhard către Talleyrand).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

peste ceea ce prevedea aşezământul lui Alexandru Moruzi din 1805 (12 zile). „Facţiunea Balş care se găsea în minoritate" faţă de ceilalţi mari boieri, aflaţi în „opoziţie", a obţinut „câteva mizerabile semnături" pe un memoriu adresat ţarului Alexandru I, în care cereau mijlocirea Rusiei la Poartă, pentru ca „zilele boerescului" să fie fixate la 36 pe an în loc de 12, peste capul noului domn, ce urma a fi numit de Poartă. Mitropolitul Veniamin şi mulţi alţi boieri refuzau să adere la un act ce „stipula un interes sordid" al „urzitorilor" săi, Bălşeştii, iar mitropolitul susţinea că ţarul nu avea să acorde sprijinul său unei cereri care nu beneficia de semnăturile ierarhilor Bisericii[17]. Strădania lui Rodofinikin de a concilia cele două grupuri evgheniste eşua, spre satisfacţia agentului francez de la Iaşi, Charles Reinhard[18].

Rezistenţa mitropolitului faţă de iniţiativa Bălşeştilor a condus la urzirea unui „complot" vizând răsturnarea lui Veniamin Costache din demnitatea arhierească. Uneltirile lui Gavriil Bănulescu se sprijineau pe faptul că pe mitropolitul Veniamin „nu-l voiesc boierii, mai ales Bălşeştii", fraţii Iordache şi Constantin Ciuntu[19]. În favoarea ideii că intriga a fost pregătită în afara ţării, implicând amestecul unor oficiali ruşi, pledează prezenţa lui Alexandru Mavrocordat Firaris la Dubăsari, fieful lui Gavriil Bănulescu, încă din august-septembrie 1806[20]. La 7/19 februarie 1807, Hammer, agentul austriac, transmitea la Viena ştirea că Rusia intenţiona să obţină numirea lui Alexandru Mavrocordat Firaris în domnia Moldovei[21], iar câteva zile mai devreme Brenner, agentul austriac de la Bucureşti, aflase că Alexandru I emisese un ucaz potrivnic lui Alexandru Moruzi[22]: detalii care cu certitudine au o legătură directă cu noua încercare a lui Gavriil Bănulescu de a se instala în scaunul mitropolitan de la Iaşi. Un Anton Mavrichie (?)[23], „ce se află pe lângă […] părintele Gavriil" la Dubăsari, i-a împărtăşit spătarului Iordache Ramadan, ginere al logofătului Dimitrie Sturdza[24], „a se face din partea noastră a pământenilor o jalbă" către Prozorovski, „precum […] şi de către boierii munteni s-au făcut […] ca să se rânduiască Exarh asupra acestor Eparhii […] proin Mitropolit Chiovias, chir Gavriil", urmând ca spătarul Ramadan să-i înştiinţeze pe unii boieri de la Iaşi „ca să o socotească şi de va fi plăcută să o iscălească"[25]. Respectivii boieri munteni erau Constantin (Dinu) Filipescu şi fiii săi, sosiţi în Iaşi la 2 noiembrie 1806[26]. Motivul pentru care cred că Iordache Ramadan a fost socotit de încredere, „complotiştii" neaşteptându-se a fi daţi în vileag, este următorul: Iordache Ramadan era nepot de fiu al vistiernicului Dumitraşcu Ramadan, a cărui soţie Sultana s-a

[17] Vezi *ibidem*, I, p. 438 (26 octombrie 1806, Reinhard către Talleyrand).

[18] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki, XVI, *Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare franceze 1603-1824*, publicate de Nerva Hodoş, Bucureşti, 1912, p. 781 (6 noiembrie 1806, Reinhard către Talleyrand).

[19] C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 50 (*Declaraţia unui cunoscut al Mitropolitului Veniamin care dă pe faţă influenţa rusă în expulzarea Mitropolitului*).

[20] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki, XVI, p. 749 (Iaşi, 3 septembrie 1806, Reinhard către Talleyrand).

[21] *Ibidem*, XIX_2, *Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare austriace (1798-1812)*, publicate de Ion I. Nistor, Cernăuţi, 1938, p. 386 (Iaşi, 19 februarie 1807, Hammer către Stadion).

[22] *Ibidem*, XIX_2, p. 379-380 (Bucureşti, 29 ianuarie 1807, Brenner către Stadion).

[23] Nu ştiu cine este acest Anton Mavrichie, dar doi Mavrichie, Costache (vtori grămătic) şi Dumitrache (stolnic), figurează în lista boierilor moldoveni de la 1810 (Radu Rosetti, *op. cit.*, III, p. 21, 26).

[24] Radu Rosetti, *op. cit.*, I, p. 152.

[25] C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 45 (20 mai 1807, *Declaraţia lui Dimitrie Sturdza despre urzirea unor intrigi, spre a scoate din scaun pe Mitropolitul Veniamin*).

[26] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki, XIX_2, p. 442 (Iaşi, 9 noiembrie 1806, Hammer către Stadion).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

recăsătorit cu Ioan Mavrocordat Vodă (după decesul vistierului), tatăl lui Alexandru Mavrocordat Firaris (din prima căsătorie, cu Maria Guliano)[27]. Interesante sunt şi numele celor care au fost puşi de Dimitrie Sturdza să mărturisească dacă au avut vreun amestec în „intrigă": Alexandru Mavrocordat, nepotul lui Firaris, Iordache Roset Roznovanu şi Lupu Balş, ultimii bănuiți a fi implicați, probabil datorită legăturilor de familie, cu frații Iordache şi Constantin Ciuntu, urzitorii răsturnării vlădicii Veniamin[28].

Uneltirile Bălşeştilor cu Gavriil Bănulescu Bodoni au primit repede un răspuns din partea celorlalți boieri, care se grăbeau să trimită tot un Balş, Lupu[29], la generalul Michelson, ca „din partea Divanului", cu o „declarațiune de credință" față de Rusia[30]. Două luni mai târziu, aceeaşi boieri, numiți de generalul Apraxin în răspunsul său „alți membri ai Divanului" (deci, nu toți), în frunte cu mitropolitul Veniamin, îl trimiteau pe Alecu Ianculeu la acest general, pe frontiera Nistrului, pentru a reitera „în numele țării" închinarea către Rusia şi dorința ca armatele imperiale să ajungă la Iaşi[31]. „Alegerea" lui Alecu Ianculeu ca „rânduit" pentru această misiune s-ar putea datora faptului că ştia ruseşte, presupunere sprijinită pe faptul că epistola lui Apraxin era redactată în limba rusă. De asemenea, Alecu Ianculeu se înrudea prin căsătorie cu ramura bălşească de care aparținea amintitul Lupu Balş (semnatar al jalbei contra fraților Balş din 1806), soția sa Ana Balş, fiica lui Grigore Balş de la Ionăşeni şi a Zoei Costache, fiind sora lui Teodor Balş Frederic, apropiat al Sturdzeştilor şi în „duşmănie" cu Bălşeştii celeilalte ramuri, „puternicii" boieri Iordache şi Ciuntu Balş[32].

Fruntaşii celuilalt „taraf" trimiteau şi ei jalbă țarului Alexandru I, împreună cu câțiva mari boieri munteni sosiți la Iaşi, anunțând vrerea lor de a trimite o „deputație" la Petersburg pentru „priimirea şi înpreunarea [Moldovei şi Țării Româneşti – n.n.] cu imperia supt a căria umbrire bine îşi petrec zilele noroadele", „toată țara" fiind gata „a cădea la picioarele înpărăteştii sale măriri"[33]. Faptul că era vorba de mai multe jalbe, înaintate de facțiuni diferite ale „şlenurilor [membrilor – n.n.] Divanului Moldaviei", rezultă şi din raportul înaintat de Apraxin lui Alexandru I, unde se preciza că a primit „*jalobele lor* cu osârdie şi cu umilință", de la mai mulți boieri „delegați", „oareşcare *trimişi* la mine" (s.n.), deci, cel puțin încă un „deputat" în afară de Alecu Ianculeu[34]. Aceste detalii oferă un plus de credibilitate informației inserate de V. A. Urechia, potrivit căreia ultima jalbă, aceea a Bălşeştilor, a fost înmânată lui Apraxin de către o „delegație", formată dintr-un episcop (Meletie Lefter Brandaburu, episcop de Huşi) şi doi boieri[35]. În cele din urmă, şicanat de autoritățile ruseşti abia instalate şi opunându-se

[27] *Genealogia Cantacuzinilor de banul Mihai Cantacuzino*, publicată şi adnotată de N. Iorga, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Minerva", 1902, p. 391.

[28] C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 46.

[29] Lupu Balş aparținea unei alte ramuri a Bălşeştilor decât aceea din care se trăgea alt Lupu Balş, tatăl fraților Iordache şi Constantin Balş Ciuntu. El era fiul lui Vasile Balş, fiind însurat cu Zoe Vârnav (Mihai Dimitrie Sturdza, *Familiile boiereşti din Moldova şi Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică şi biografică*, I, *Abaza-Bogdan*, Bucureşti, Editura Simetria, 2004, p. 253).

[30] Vezi răspunsul lui Michelson din 19 mai 1807, în Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 77.

[31] *Ibidem*, p. 81 (25 august 1807, *Răspunsul lui Apraxin, relativ la întârzierea armatei ruseşti de a intra în Principate*).

[32] Mihai Dimitrie Sturdza, *op. cit.*, p. 253; Alexandru Beldiman, *op. cit.*, p. 381.

[33] C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 82-83 (Iaşi, 28 august 1807, *Jalba Moldovenilor şi Muntenilor către generalul rusesc Apraxin*).

[34] *Ibidem*, p. 84.

[35] V. A Urechia, *Istoria Românilor, seria 1800-1830*, IX, Bucuresci, Institutul Carol Göbl, 1896, p. 176-177. Hammer descria lucrurile în aceeaşi manieră, cu diferența că Lupu Balş era prezentat ca „deputat" trimis de Constantin Ipsilanti, iar cealaltă „delegație", condusă de episcopul Meletie, ca fiind din partea boierilor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

voinței lor în câteva rânduri, cercetat apoi cu privire la administrarea moşiilor şi veniturilor Mitropoliei, Veniamin Costache s-a retras din scaun la mănăstirea Slatina, în martie 1808. Lăsa drumul deschis ambițiosului rival Gavriil Bănulescu[36], nu înainte însă de a face o ultimă încercare de a-şi salva scaunul arhipăstoresc cu ajutorul generalului rus Harding, ginerele lui Grigoraş Sturdza[37]. Interesant şi emblematic pentru pulsul politic al momentului este detaliul că mitropolitul Veniamin a corespondat şi cu prințul Paul Sapieha, şamberlan al lui Napoleon I pe timpul şederii acestuia în Marele Ducat al Varşoviei, mare nobil polonez, fiind „pârât" de Gavriil Bănulescu Bodoni şi acuzat de Prozorovski că „unelteşte" cu francezii contra Rusiei[38].

Ruptura dintre cele două „tarafuri" a ieşit şi mai mult la iveală atunci când vodă Constantin Ipsilanti, în drum spre Petersburg, a cerut de la Divanul Moldovei 150.000 lei pentru cheltuielile călătoriei. Boierii divăniți au reacționat în funcție de taberele în care erau încadrați, frații Bălşeşti (Iordache, Teodor Bozianul şi Constantin Ciuntu), Iordache Roset Roznovanu şi vornicul Constantin Paladi, „cari erau în răi termeni cu Ipsilanti, nu voiau să avanseze acea sumă", iar boierii Grigoraş Sturdza, Săndulache Sturdza, Iordache Cantacuzino Paşcanu, „Conachi [Gavriil – n.n.] şi alții", „cari erau în buni termeni cu fostul domn", erau gata a-l ajuta[39]. Peste numai câteva zile, sosea la Iaşi, în fruntea armatei ruseşti generalul Lascarov, care a căutat o cale de împăcare între „tarafuri", reflectată în componența Divanului. Acesta era dominat de adversarii Bălşeştilor: logofeții Costache Ghica şi Iordache Cantacuzino Paşcanu, vistiernicul Săndulache Sturdza şi vornicul Gavriil Conachi, din celălalt „taraf" intrând în Divan doar Iordache Balş şi Iordache Roset Roznovanu. Din voința generalului, poate incitat de Bălşeşti, dar şi datorită „sistemei" de guvernare din Rusia, „mitropolitul fu cu desăvârşire depărtat de orice afacere politică", altfel spus, exclus din Divan[40]. Astfel, Lascarov spera să fie depăşite greutățile care se iveau din „împrejurarea că Divanul este împărțit în mai multe partide, cari pierzându-şi timpul în intrigi şi prigoniri [reciproce – n.n.], afacerile [publice – n.n.] stau pe loc"[41]. Boierii depărtați din Divan s-au „adunat" în jurul mitropolitului Veniamin pentru a protesta față de această măsură şi, trecând peste vechea rivalitate, s-au „legat" împreună Constantin Balş Ciuntu, Grigoraş Sturdza, Constantin Paladi şi boierul Alecu Balş de la Dumbrăveni, adunând „multe iscălituri […] de la unii [boieri – n.n.] cari n-au ocupat încă nici o slujbă" în administrația provizorie, pesemne

Hammer nu avea de unde să ştie de „cabala" împotriva mitropolitului (*Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, XIX$_2$, p. 425; Iaşi, 7 iunie 1807, Hammer către Stadion).

[36] C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 348 (31 mai 1807, *Mitropolitul Veniamin arată că armatele ruseşti consumă nutrimentul locuitorilor*). 47 (1 martie 1808, *Boierii divănişti dau Mitropolitului Veniamin ca loc de retragere mănăstirea Slatina*); N. Iorga, *Istoria Bisericii româneşti*, II, p. 312. Veniamin Costache avusese o dispută în privința „proviantului" şi cu Manolache Balş, stabilit în Rusia la 1792, polcovnic rus, venit la Iaşi cu armata. El era frate cu Iordache şi Constantin Ciuntu (*Inscripții ale familiei Balş*, în Mihai Dimitrie Sturdza, *op. cit.*, p. 264), iar detaliul că locuia la Dubăsari face plauzibilă ideea că şi el era implicat în răsturnarea lui Veniamin Costache (vezi *Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, XIX$_2$, p. 449; Iaşi, 13 august 1807, Duldner către Stadion).

[37] Generalul Harding, viitor guvernator militar al Basarabiei la 1814, se căsătorise cu Elena (Elenco) Sturdza, fiica lui Grigoraş Sturdza (Gh. Bezviconi, *Boierii Sturdza şi Basarabia*, în *AB*, V, 1933, nr. 4, p. 306).

[38] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, XIX$_2$, p. 553-554 (Iaşi, 16 februarie 1809, Brenner către Stadion).

[39] Radu Rosetti, *op. cit.*, I, p. 506-507 (nota corespondentului anonim din septembrie 1807). Informațiile erau confirmate întocmai de Duldner (*Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, XIX$_2$, p. 455; Iaşi, 17 septembrie 1807, Duldner către Stadion), ceea ce justifică bănuiala că informatorul secret îşi procura copii după rapoartele austriecilor, transmițându-le la consulatul rus.

[40] Radu Rosetti, *op. cit.*, I, p. 507.

[41] *Ibidem*, I, p. 508.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rubedenii şi „oameni de casă”. Toţi subscriau jalba trimisă feldmareşalului Prozorovski, în care se cerea răspicat înlocuirea generalului Lascarov[42]. Drept urmare, pentru a se evita zâzania între boieri şi a se pregăti sosirea lui Prozorovski la Iaşi, Lascarov a făcut un pas înapoi. Divanul era repede completat cu protestatarii Ciuntu Balş, Grigoraş Sturdza şi Constantin Paladi, care îşi aduceau şi câteva rubedenii, pe Nicolae Balş, fratele lui Constantin Balş Ciuntu, respectiv pe Dimitrie Sturdza, vărul lui Grigoraş Sturdza, în fruntea Divanului fiind reaşezat mitropolitul[43]. În acelaşi timp, capul protestatarilor, Constantin Balş Ciuntu, care „mai cu deosebire […] a cutezat chiar să publice, spre supărarea şi necinstirea lui Lascarov, că Mărirea Sa [ţarul – n.n.] îl va destitui în curând”, era sever admonestat de Prozorovski şi avertizat „să arate lui Lascarov […] tot respectul ce i se cuvine”[44].

Pe lângă reacţia drastică a lui Prozorovski, informaţia respectivă arată faptul că miza controlului asupra Divanului „spărsese” pe moment cele două „tarafuri”. Boierii îndepărtaţi de Lascarov se reuneau într-un grup care trecea peste graniţa rivalităţilor ce îi separaseră până atunci pe Bălşeşti de Sturdzeşti. Un alt motiv, cât se poate de caracteristic „politicii boiereşti”, decurgea din faptul că Lascarov îi poruncise spătarului Şerban Cananău[45] să facă o „cercetare” a „abuzurilor săvârşite la isprăvniciile Iaşi şi Hotin”[46], stârnind furia boierilor Constantin Balş şi Grigoraş Sturdza, stăpâni a multe moşii în ambele ţinuturi[47], moşii de pe care mai ales Constantin Balş „a perceput […] nu numai bani, dar şi producte în natură”, ce ar fi trebuit să ajungă în magaziile oştirii ruseşti[48]. Nefiind membri în Divan, ambii boieri nu se puteau apăra de intruziunea administraţiei în „trebile” moşiilor lor, motiv de aprigă mânie şi de uneltire împotriva lui Lascarov, având drept ţintă, atinsă de altfel, intrarea lor în Divan. Ca şi în alte prilejuri din anii anteriori, considerentele de putere precumpăneau asupra unei politici de principii, revendicări sau obiective „obşteşti”. Perspectiva constituirii unei „partide” boiereşti de opoziţie, care să atace ideile de care se folosea Rusia pentru a-şi legitima dominaţia (solidaritatea ortodoxă şi obiectivele comune ale războiului contra Porţii) nu se întrezărea, boierii divăniţi având, în schimb, curajul de a-i înfrunta pe oficialii ruşi atunci când le erau lezate interesele sociale sau de putere.

Numirea generalului maior Serghei Cuşnicov în fruntea Divanurilor celor două Principate, survenită la 22 martie 1808, avea să aducă noi mutaţii în configuraţia puterii din ambele ţări şi să pună la încercare atât trăinicia „tarafurilor” cât şi „politica boierească” a fruntaşilor „marilor familii”[49]. Modul de organizare a instituţiilor impus de Cuşnicov şi Crasno Milaşevici i-a nemulţumit pe marii boieri moldoveni. Dorind să

[42] Cf. *ibidem*, I, p. 509 (Răspunsul generalului Lascarov).

[43] *Ibidem*, I, p. 508.

[44] Cf. *ibidem*, I, p. 509 (*Predlojania lui Prozorovski către Divanul Moldovei*). Copia *predlojaniei* respective era expediată în traducere germană de Hammer cabinetului său (Hurmuzaki, *Documente*, XIX_2, Bucureşti, 16 noiembrie 1807).

[45] Vezi *Lista boierilor Moldovei la 1810*, în Radu Rosetti, *op. cit.*, III, p. 58, unde Şerban Cananău este singurul membru al familiei care figurează cu rang de spătar, la rangurile mai mari neapărând nici un Cananău.

[46] La Iaşi era ispravnic Alecu Mavrocordat, nepot al lui Grigoraş Sturdza (sora acestuia, Maria Sturdza, era măritată cu beizadeaua Dimitrie Mavrocordat, tatăl lui Alecu; Alexandru A. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 182), iar la Hotin Constantin Mavrocordat (Radu Rosetti, *ibidem*, III, p. 49), nepot şi viitor ginere al lui Constantin Balş Ciuntu, luând de soaţă în 1813 pe fata sa Casandra (Mihai Dimitrie Sturdza, *op. cit.*, p. 257).

[47] În ţinutul Iaşi, Constantin Balş Ciuntu stăpânea satele Limbeni, Păuleni, Ţuţora Veche, Dănuţeni, Cârsteşti, iar Grigoraş Sturdza moşiile Dondăşeni, Cobani, Vasiliuţi, Tomeşti, Răcea, Măcăreşti (*Uricariul*, VIII, p. 337-358; *Condica liuzilor*).

[48] Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, I, p. 510.

[49] *Ibidem*, I, p. 513.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

monopolizeze dregătoriile divănite, nu priveau cu ochi buni instituirea *Înaltului Departament* sau *Comitet*, prezidat de către exarhul Gavriil Bănulescu, care îi lipsea de o parte semnificativă a pârghiilor puterii. Iritați de faptul că oficialii ruși „numai cu noi fac ceea ce vor", Teodor Balș Frederic și Dimitrie Sturdza, membri ai Divanului judecătoresc, primeau o jalbă din partea clirosului grecesc din mănăstirile închinate „fără să li se cuvină". Jalba trebuia înaintată, conform regulilor instituite de ruși, „comitetului" condus de mitropolit, „față de care e mai inferior Divanul" judecătoresc, motiv pentru care Gavriil Bănulescu îi acuza pe cei doi „și poate chiar și alții" a fi „părtași ai vreunei *conspirațiuni*" (s.n.)[50].

Motivele noului episod de „rezistență" par să fie rezultatul toleranței oficialilor ruși față de pretențiile Fondului bisericesc din Bucovina asupra câtorva moșii hotinene, de care erau interesați boierii din Divan. După cum preciza Duldner într-un raport[51], „supărarea" evgheniștilor fiind calmată în urma formării unui „comitet" boieresc, din porunca lui Cușnicov, care să studieze actele de proprietate, comitet în care au fost numiți vornicii Teodor Balș Frederic, Dimitrie Bogdan și Manolache Dimachi[52]. Nu știm cum s-a încheiat acest nou incident provocat de disputa boierilor pentru moșii. Bănuiala că pretențiile „puse înainte" de Fondul bisericesc bucovinean, reprezentat în Moldova de Teodor Musteață, erau o nouă „manevră politică" a vistierului Iordache Balș – care ar fi dorit ca „drepturile" Fondului bisericesc să fie recunoscute și apoi să cumpere el moșiile de la austrieci – este întărită de informațiile din altă notă a lui Duldner. În respectivul document se spunea că Divanul înaintase agenției un act în care Iordache Balș era disculpat de niște acuzații (nu se preciza ale cui) referitoare tocmai la pretențiile Fondului bisericesc asupra unor moșii hotinene[53] – dar ea arată cât de influențată era „politica boierească" de problema stăpânirii moșiilor, sursă a puterii adevărate a marilor familii boierești pământene.

Evgheniștii moldoveni, aspru mustrați de Cușnicov încă de la numirea sa și avertizați „să se puie capăt neînțelegerilor […] între mai mulți funcționari de seamă"[54], s-au împotrivit, de data asta fără succes, unei noi inițiative rusești, anume aceea de a se numi, pe lângă oficialii ruși, „deputați" *numai din rândul boierimii ținutașe de neam*, selectați din „familiile de frunte" de prin ținuturi, fără acordul Divanului, pentru a-i ajuta în serviciu pe ofițerii și intendenții armatei (Mihalache Racoviță, Iordache Giurge, Ion Greceanu, Costache Lazu, Vasile Miclescu, Ion Vârnav, Costache Crupenschi, Dracache Roset, Alecu Canta, Constantin Neculce, Toma Stamatin, Ion Jora[55]). Apărea, deci, un motiv în plus al viitoarelor confruntări de putere între „marile familii" și câteva neamuri ținutașe cu strămoși mari dregători, lupte ce aveau să agite „viața politică" din Moldova vreme de două decenii[56]. După experiența dobândită în Insulele Ioniene, unde

[50] Constantin N. Tomescu, *Diferite ştiri din arhiva consiliului eparhial Chişinău*, în *AB*, V, 1933, p. 59 (octombrie 1810, Gavriil Bănulescu către N. Caminschi).

[51] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, XIX_2, p. 519-520 (Iași, 28 iulie 1808, Duldner către Stadion).

[52] *Ibidem*, XIX_2, p. 522 (Iași, 18 august 1808, Duldner către Stadion).

[53] *Ibidem*, XIX_2, p. 680-681 (Iași, 31 octombrie 1810, Duldner către Metternich).

[54] Radu Rosetti, *op. cit.*, II, *Negocierile diplomatice şi operaţiunile militare de la 1807 la 1812*, Bucureşti, 1909, p. 60.

[55] *Ibidem*, III, p. 58-60 (*Lista boierilor Moldovei la 1810*).

[56] *Ibidem*, II, p. 71. Interesant este faptul că majoritatea acestor boieri din familii vechi își datorau poziția înrudirii cu boieri „puternici" din „marile familii". Iordache Giurge l-a însurat pe Iancu, fiul său, cu Teodosia, fiica lui Petrache Sturdza și a Ecaterinei, născută Balș, vară primară cu Ciuntu și Iordache Balș vistiernicul (Mihai Dimitrie Sturdza, *op. cit.*, p. 252). Costache Lazu era ginerele lui Neculai Roset Roznovanu, cumnat cu Iordache, după sora acestuia, Natalia (R. Rosetti, *op. cit.*, I, p. 74). Banul Toma Stamatin, socrul lui

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

se folosise de ura dintre „marea nobilime" corfiotă şi nobilii din celelalte Insule, mai puțin bogați şi fără veleități de „nobilime de sânge"[57], Rusia încerca o tactică similară şi în Moldova. Cuşnicov anunța Divanul că trebuia realizată o „cercetare" a familiilor boiereşti, pentru a proba îndreptățirea la ranguri şi la numărul de scutelnici deținut de fiecare[58], sub pretextul unor considerente fiscale, dar în fapt țintind „strunirea" boierilor şi validarea statutului lor social-politic de către stat: strategie de continuitate, aplicată ulterior în Basarabia şi în Principate, în contextul elaborării Regulamentului Organic. Această dispoziție „amenințătoare" a întărit, printre boieri, convingerea cu Rusia pregătea anexarea țării, introducând „cu încetul" un mod de guvernare asemănător cu cel din Imperiu. În nota consulului Andrei Pisani din 15 aprilie 1810, se afirma limpede că țarul Alexandru I „consideră Moldova şi Țara Românească drept provincii care fac parte din Imperiul său şi drept urmare trebuie conduse prin legile sale", care „nu îngăduie drepturi a căror folosință nu este permisă decât în Turcia". Avertiza statul austriac de faptul că pământenilor care erau supuşi austrieci nu avea să li se recunoască „dubla supuşenie"[59], atitudine ce nu era de natură a-i „împăca" pe boierii moldoveni cu o stăpânire care încălca ceea ce ei numeau „aşezămintele şi obiceiurile din vechime"[60].

Poate din aceste motive, marcând începutul unor reacții de neîncredere şi ostilitate față de politica rusească, Iordache Catargiu a plecat la Paris în vara anului 1810, sub acoperirea dorinței de a aduce din străinătate un profesor particular pentru fiii săi, Constantin şi Ştefan[61]. După întoarcerea în țară, el a fost „pârât" de cumnata sa, Smaranda Bogdan[62], că ar fi fost trimis de *unii boieri* în capitala Franței cu scopul de a ruga „pe Napoleon să deie pe ruşi afară din Moldova, pe care ei sunt gata să i-o *închine*" (s.n.)[63]. Alte detalii nu se cunosc, doar Radu Rosetti ştiind, din corespondența găsită în *Arhiva Senatorilor* din Chişinău că generalul Kamenski a cerut unele informații contelui Stackelberg, ambasador rus la Paris, care i-ar fi confirmat faptul că Iordache Catargiu „a făcut […] mare rău Rusiei şi a spus neadevăruri mari despre Moldova". Era vorba, probabil, de intențiile anexioniste şi de povara suportată de țară pentru aprovizionarea armatei ruseşti[64]. „Misiunea" lui Iordache Catargiu la Paris rămâne învăluită în ceață, „capii" ambelor „tarafuri" fiindu-i potrivnici şi punând umărul la surghiunirea lui în Transnistria, ceea ce nu stătea în firea boierilor, solidari cu „năpăstuitul" în astfel de situații. Dacă atitudinea vistiernicului Iordache Roset Roznovanu se explică întrucâtva, fiind cunoscut pentru fidelitatea sa față de Rusia[65], neobişnuit este faptul că nici

Costandin Sion, pretindea că se trage din Movileşti (Costandin Sion, *op. cit.*, p. 161) şi că se înrudeşte cu Catargieştii (Paul Păltănea, *op. cit.*, p. 179) etc., dar mai mulți boieri din aceste familii aveau să fie în „primele rânduri" ale „uzurpării" „sistemei magnaților" la 1821-1823, câțiva (Dracache Roset, Costache Crupenschi) având certe legături cu grupul „cărvunar".

[57] *Внешняя Политика Россиu*, I, Mockba, Политической Литературы, 1960, p. 293-294 (8 septembrie 1802, G. D. Mocenigo către Alexandru I).

[58] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, XIX_2, p. 652 (Iaşi, 7 iulie 1810, Duldner către Metternich).

[59] *Ibidem*, XIX_2, p. 635 (15 aprilie 1815, *Copia notei consilierului de curte imperial către contele Saint Iulien în chestiunea cetățeniei locuitorilor din Principate*).

[60] *Ibidem*, XIX_2, p. 635 (Iaşi, 19 aprilie 1810, Duldner către Metternich).

[61] T. G. Bulat, *Charles Sigisbert Sonnini Farnesé de Manoncourt şi Marie Lachepelle Labouloy institutori în Moldova la 1810 şi neplăcerile lor*, în *AB*, VIII, 1936, nr. 1, p. 28.

[62] Iordache Catargiu se căsătorise cu Elena Roset, fiica vistiernicului Lascarache Roset, Smaranda Bogdan fiind sora ei şi soția lui Dimitrie Bogdan (Radu Rosetti, *op. cit.*, I, p. 110-111).

[63] Radu Rosetti, *Amintiri*, I, *Ce-am auzit de la alții*, ediție îngrijită şi prefață de Mircea Anghelescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 92.

[64] *Ibidem*, I, p. 92-93; idem, *Arhiva Senatorilor*, III, p. 105-106.

[65] *Ibidem*, I, p. 93, 95, n. 11-13; idem, *Amintiri*, I, p. 90.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Grigoraş Sturdza nu s-a arătat mai clement cu evghenistul convertit brusc la „franţuzism" şi „masonerie". Îl incita pe Soninni, profesorul venit cu Iordache Catargiu de la Paris, să depună noi plângeri împotriva lui către generalul Crasno-Milaşevici, în speranţa că-i va grăbi arestarea şi exilul[66]. Însuşi Soninni constatase că Iordache Catargiu „este în general urât în Moldova", tratat de boieri ca „un proscris, un aventurier", doar cumnatul său, aga Constantin Cantacuzino Paşcanu, „orator nestăvilit, un limbut", „care îi urăşte pe străini şi îi insultă în egală măsură pe ruşi şi pe francezi", fiindu-i prieten devotat[67].

În „hârtiile" găsite acasă la Iordache Catargiu, scrise cifrat şi având semne masonice, figurau trei nume de boieri, Constantin Balş, Iordache Roset Roznovanu şi stolnicul Mihalachi, „în slujba dieciei de visterie"[68]. Chiar dacă generalii ruşi nu au dat mare importanţă incidentului, ce li s-a părut o „conspiraţie" urzită naiv, refuzând probabil a crede că primii doi mari boieri erau implicaţi în „complot", unele asocieri de persoane indică posibile afinităţi cu „francmasonii" de pe la 1787, de care vorbea N. Iorga, şi cu grupul presupus „masonic", constituit pe la 1780-1790, în jurul mitropolitului Leon Gheuca[69]. Una dintre coincidenţele cele mai sugestive este aceea că stolnicul Mihalachi era ginerele medelnicerului Vasile Nacu, ultimul „slujind de mic la arhimandritul Gherasim, egumenul mănăstirii Precista din Roman", care „l-au însurat egumenul" şi „l-a înzestrat"[70]. Acest arhiereu cărturar, Gherasim Putneanul, este autorul manuscrisului miscelaneu, conţinând, între altele, celebrele texte *Panegiricul lui Ştefan cel Mare*, pamfletul *Cuvântul unui ţăran către boieri* şi textul *Corespondenţă între doi străini*. El a ocupat egumenia mănăstirii Precista din Roman între 1785-1797[71] şi, după cum rezultă din pamfletul amintit, împărtăşea aceleaşi idei critice la adresa „marilor familii" ca şi mitropolitul Iacov Stamati (1792-1803)[72], pe care aceiaşi „stâlpi ai ţării" încercaseră să-l înlăture câţiva ani mai devreme, tot în favoarea lui Gavriil Bănulescu. Datele aflate la dispoziţie nu sunt întru totul lămuritoare asupra componenţei acestui grup de cărturari şi „francmasoni" moldoveni. Dar uneltirile împotriva mitropoliţilor Iacov Stamati şi Veniamin Costache, avându-i ca principali actori pe Gavriil Bănulescu şi Alexandru Mavrocordat Firaris, unchiul spătarului Ioan Cantacuzino[73] – la care se adaugă şi profunda implicare a Bălşeştilor, fraţii Iordache şi Constantin Ciuntu –, indică existenţa a două grupuri de „conspiratori" şi „iniţiaţi", cu interese şi demersuri diferite, contrare chiar. Cel de-al doilea grup, din care *nu* făceau parte nici Bălşeştii,

[66] T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 42. Surghiunirea lui Iordache Catargiu este confirmată într-un raport austriac, în care se preciza că acesta „se întorsese de puţine zile de la Paris prin Viena", fiind „arestat în casa lui în ziua de 17 februarie 1811 […] cu pecetluirea hârtiilor şi a lăzilor lui", fapt care „aruncase groaza printre boieri" (*Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki, XIX_2, p. 706; Iaşi, 3 martie 1811, Duldner către Metternich).

[67] T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 38, 42-43.

[68] Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, III, p. 107.

[69] Vezi Maria Magdalena Székely, *Conspirateurs et „initiés" dans la Moldavie du XVIIIe siècle*, în *RER*, XIX-XX, Paris-Iaşi, 1995-1996, p. 278-280.

[70] Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri şi note contimporane. Boierii moldoveni*, text ales şi stabilit, glosar şi indice de Rodica Rotaru, prefaţă de Mircea Anghelescu, postfaţă, note şi comentarii de Ştefan S. Gorovei, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 169, 191.

[71] Vezi N. A. Ursu, *Cuvânt de îngropare vechiului Ştefan Voievod, domnul Ţării Moldovii, cel ce s-au numit Mare*, ediţie şi studiu introductiv de N. A. Ursu, extras din „Mitropolia Moldovei şi Bucovinei", LXVI, 1990, nr. 4, p. 24-28.

[72] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki, serie nouă, IV, p. 336 (Iaşi, 22 octombrie 1801, *Nota primului informator*).

[73] *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 128.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nici Ioan Cantacuzino, de altfel rude apropiate[74], a fost activat de îndepărtarea lui Veniamin Costache, motivată probabil de acuzația că ar coresponda cu contele Sapieha. Adversarii mitropolitului i-au convins cumva pe oficialii ruși de faptul că între corespondența amintită, datată februarie 1809, apariția unui pamflet contra Bălșeștilor în ziarul *Journal de Francfort* câteva luni înainte și „misiunea" lui Iordache Catargiu la Paris, în 1810, toate, se pare, orchestrate de niște boieri „conspiratori", rivali ai Bălșeștilor, ar exista o legătură de natură a lovi în interesele Rusiei.

Revenind la stolnicul Mihalache, acesta stăpânea „răzeșește" o parte a satului Cârjăoani (Tutova), unde aveau „părți" spătăreasa Safta și spătarul Constantin Sturdza, copii ai logofătului Dimitrie Sturdza, el fiind și vechilul lor[75]. Mai mult, satul figura la 1802 în stăpânirea lui Ștefan Sturdza de Bârlad, soțul Saftei[76]. Pe baza acestor informații și a altora, expuse în continuare, „misiunea" lui Iordache Catargiu la Paris lasă impresia că ar fi o reacție la îndepărtarea vlădicii Veniamin Costache. Cel din urmă, împreună cu câțiva boieri (Dimitrie Sturdza, Lupu Balș, Teodor Balș Frederic și alții), îl trimisese pe Alecu Iancoleu în „deputație" la generalul Apraxin, alegerea respectivului boier nefiind întâmplătoare: era frate cu soacra lui Iordache Catargiu, Ecaterina Roset[77]. Poate că de aceea a fost trimis Iordache Catargiu la Paris, fiind de notorietate în epocă faptul că acesta era „mare meșter de condei și cel mai subțire din toți boierii de pe vremea aceea", pe deasupra foarte șiret și priceput la „intrigi"[78]. Despre el, Crasno-Milașevici spunea că „știe *franceza* și poate să stea în fața oricărui om cât de deștept ar fi" (s.n.)[79].

Deși Duldner susținea că surghiunirea Catargiului „aruncase groaza printre boieri", mărturiile din plângerile lui Sonnini indică un climat de ostilitate între „stâlpii țării", accentuat încă de pe la 1808, atunci când, în *Journal de Francfort*, periodic de orientare filofranceză, fusese publicat un pamflet foarte dur la adresa lui Iordache Balș: „îmbătrânit în intrigi, slăbit în constituția sa fizică", boier omnipotent prin influența covârșitoare pe care o avea asupra generalului Cușnicov și care „nu caută decât să-și îngroașe finanțele". El „se opune cu hotărâre unui lucru dacă vine din partea cuiva ce nu împărtășește vederile sale", afirmație care sugerează că respectivul „pamflet" era de proveniență evgheneștă, deoarece „tocmeala" în diverse „pricini obștești" nu-i implica pe boierii din afara protipendadei. Concluzia este întărită de altă precizare, în care Matei Crupenschi[80], „om tânăr, fără talent, fără cunoștințe", dar „credincios" lui Iordache Balș,

[74] Reamintesc faptul că Teodor Balș, fratele lui Iordache și Constantin Ciuntu Balș, era căsătorit cu Maria, fiica lui Pârvu Cantacuzino, fratele lui Răducanu Cantacuzino, ultimul fiind tatăl lui Ioan Cantacuzino (I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, Institutul Carol Göbl, 1919, p. 353; *Cantacuzino. Tabloul II*).

[75] Corneliu Istrati, *Condica visteriei Moldovei din anul 1816*, Iași, Editura Academiei Române, 1979, p. 62.

[76] *Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale și alte acte ale Moldovei din suta XIV-a până la a XIX-a*, sub redacția lui Theodor Codrescu, VII, Iassi, Tipografia Buciumului Român, 1886, p. 351 (*Condica liuzilor*); Alexandru A. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza prince régnant de Moldavie 1834-1849*, Paris, Plon, 1907, p. 183.

[77] Fiica lui Lascarache Roset și a Ecaterinei Iancoleu, Elena Roset a fost prima soție a lui Iordache Catargiu (Radu Rosetti, *Amintiri*, I, p. 111). Dintr-o însemnare pe arborele genealogic al familiei Catargiu, rezulta că la data întocmirii sale, 16 mai 1815, cei doi erau încă împreună (*ibidem*, I, p. 111, n. 2).

[78] *Ibidem*, I, p. 94.

[79] Idem, *Arhiva Senatorilor*, III, p. 105.

[80] Matei Crupenschi, viitorul viceguvernator al Basarabiei, era fiul lui Iordache Crupenschi și al Mariei Milu (Millo) (Gh. Bezviconi, *Familia Krupenski*, în „Din Trecutul Nostru", VII, 1939, p. 9). El s-a „ridicat" cu ajutorul lui Iordache Roset Roznovanu (*ibidem*, p. 12), care îi era unchi. Un frate al mamei sale, Enache Milu (Millo), tatăl poetului Matei Milu (la rândul său, unchi de frate al actorului Matei Millo), se căsătorise cu Safta, sora lui Iordache Roset Roznovanu (Radu Rosetti, *Familia Rosetti*, I, *Coborâtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 76).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

era acuzat că îşi câştigase influenţa pe lângă Kuşnikov şi Crasno-Milaşevici prin „meritul de a-i denigra cu pricepere pe boerii *cei mai respectabili ai ţării*" (s.n.)[81]. Nu trecuseră decât trei luni de la numirea generalului Kuşnikov în fruntea „administraţiei provizorii" şi „promisiunile sale" dintr-o notă publică (23 mai 1808) de „a ajuta la […] ameliorarea administraţiei şi de a închide prin regulamente plăgile deschise şi supurând de care ţara e devorată" erau socotite ca încălcate. Cu toate că generalul întreprinsese o „reformare" a instituţiilor de conducere (vezi mai sus), el se făcea vinovat că îndrăznise „a exclude din administraţie *persoanele cele mai recomandate prin talentele şi patriotismul lor*", adică pe boierii autori ai pamfletului[82]. Cu câtva timp înainte, „comitetul" Divanului, condus de Constantin Balş Ciuntu şi de logofătul Costache Ghica (Sulgearoglu), distribuise otcupurile ţării (menzilurile, vămile, sarea, păcura etc.) altor fruntaşi evghenişti (Iordache Balş, Săndulache Sturdza, Alecu Balş de la Dumbrăveni, hatmanului Constantinică Palade şi lui Emanoil Balş, fratele Ciuntului, general rus, dar care apare cu rang de postelnic). În plus, Iordache Balş şi Costache Ghica îşi „împărţeau" subarendarea unor moşii domneşti din ţinutul Hotin, „cu mare folos"[83]. Iar din punct de vedere politic faptul că generalul Kuşnikov se mutase la Stânca, la celebrul conac al lui Iordache Roset Roznovanu[84], indica de partea cui era puterea. Îngrijoraţi de influenţa sa şi a nepotului Matei Crupenschi asupra lui Kuşnikov, autori necunoscuţi, desigur boieri, întocmeau o plângere, aruncată în curtea mitropoliei. Cei doi erau acuzaţi de aceleaşi practici incriminate şi în pamfletul publicat în *Journal de Francfort*: uzurparea puterii, însuşirea banilor din casa răsurilor, „că anulează pensiile şi posturile de judecători" etc[85].

Posibilitatea ca „pamfletul" din 1808 şi „misiunea" lui Iordache Catargiu de la Paris să fi reprezentat o reacţie a familiilor Cantacuzino-Paşcanu, Sturdza (ramura Dimitrie Sturdza), Roset (ramura Răducanu), Catargiu, şi a altor boieri „credincioşi" mitropolitului Veniamin, trebuie luată în considerare[86]. Faptul că nici Iordache Cantacuzino Paşcanu, nici fiii săi, Constantin şi Dimitrie, nici Răducanu Roset, Iordache sau Constantin Catargiu nu au fost în vreo slujbă între 1808-1810, fiind „daţi deoparte"[87] este un argument destul de serios. Limbajul rafinat din „pamfletul" apărut în *Journal de Francfort* îndreaptă gândul spre Iordache Catargiu, care era „cel mai bun cunoscător din Ieşi în asemine afaceri"[88]. Se adaugă relaţiile de prietenie dintre Dimitrie Sturdza (însurat, ca şi Iordache Cantacuzino-Paşcanu, cu o Ventura; în plus, fata primului, Pulheria, fusese măritată cu Nicolae, fiul celui de-al doilea[89]), Răducanu Roset şi Iordache Cantacuzino Paşcanu, al cărui fiu, Constantin, era căsătorit cu Pulheria, fiica lui Lascarache Roset, o altă fiică a acestuia, Ileana, fiind soaţa lui Iordache Catargiu[90]. De altfel, imediat după anunţarea încheierii păci cu turcii şi retragerea armatelor ruseşti

[81] Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, III, p. 4.
[82] *Ibidem*, III, p. 4-5.
[83] *Ibidem*, III, p. 2 (nota informatorului secret, fără dată).
[84] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki, XIX_2, p. 519 (Iaşi, 28 iulie 1808, Duldner către Stadion).
[85] Cf. Alexei Agachi, *Ţara Moldovei şi Ţara Românească sub ocupaţia militară rusă (1806-1812)*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 55.
[86] Arestarea egumenilor greci ai mănăstirilor Galata şi Golia, la cererea mitropolitului Gavriil Bănulescu, la câteva zile după surghiunirea lui Iordache Catargiu, pare să confirme această ipoteză, arătând implicarea clericilor fideli lui Veniamin Costache în „complotul" presupus a fi „masonic" (*ibidem*, XIX_2, p. 709-710; 17 martie 1811, Duldner către Metternich).
[87] Vezi lista boierilor dregători în acest interval, la Radu Rosetti, *op. cit.*, III, p. 7-10.
[88] Idem, *Amintiri*, I, p. 94.
[89] Alexandru A. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 183.
[90] Radu Rosetti, *Familia Rosetti*, I, p. 83.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din Moldova, Iordache Cantacuzino Paşcanu, Dimitrie Sturdza şi Alexandru Mavrocordat (fiul beizadelei Dumitraşcu Mavrocordat), alt apărător al mitropolitului Veniamin la 1807, expediau o „jalbă" lui Capodistria, în care îl acuzau pe Crasno-Milaşevici de politica dusă în Moldova[91].

Oricum au stat lucrurile în fapt, aceste incidente, dezagreabile pentru Rusia, reflectă aceeaşi dispută pentru putere între „marile familii" şi „năravul" boieresc de a „închina" ţara unei alte Puteri, decât să-i avantajeze cu ceva pe boierii rivali cu „mari slujbe". Martin, numit provizoriu viceconsul la Iaşi în vara anului 1810, constata că membrii Divanului erau partizani ai Rusiei, formând ceea ce el numea „partidul rus". Preciza însă că *alţi boieri* doresc „o nouă ordine a lucrurilor" şi, „de asemenea, întoarcerea ocârmuirii domneşti"[92], informaţie care confirma cele două direcţii ale „politicii boiereşti". Pe de o parte, cei mai puternici „stâlpi ai ţării" doreau un regim oligarhic, patronat de un Divan al „marilor familii", „dorinţa [lor – n.n.] de căpetenie" fiind „de a obţine o *ocârmuire aristocratică*" (s.n.), de cealaltă parte, marii boieri îndepărtaţi din slujbe, neîmpăcaţi cu „tirania" lor, preferau întoarcerea fanarioţilor, menţinându-se „guvernarea domnilor"[93]. Ruptura între aceste două părţi, în fapt o ruptură produsă *în interiorul boierimii mari de neam*, fusese potenţată de problema îndepărtării mitropolitului Veniamin, de conflictele provocate de împărţirea moşiilor hotinene şi ale acelora scoase la vânzare de Fondul bisericesc austriac, de preferinţa oficialilor ruşi pentru „taraful" Bălşesc şi Roznovenesc. Această falie începea să se întrevadă în acei ani, subminând destul de mult instituirea unei „sisteme boiereşti" de tip oligarhic, care să adune laolaltă toate familiile marii boierimi pământene. Totodată, nici „opoziţia" care se conturase, inclusiv la nivelul unor timide contacte franceze şi „masonice", nu întrunea calităţile unei „opoziţii naţionale", obiectivele sale limitându-se, în cadrul intern, la surparea supremaţiei Bălşeştilor, iar în plan extern, la obţinerea unui suport la Petersburg în acelaşi scop. Agitând ideea „protecţiei" franceze, boierii respectivi nu întreprindeau nimic concret în acest sens, iar retorica lor, ostilă Bălşeştilor, nu ilustra existenţa unor contaminări ideologice de factură „naţională" sau „constituţională". Utilizând nimic altceva decât armele „politicii boiereşti" şi având ca obiective slujbe, moşii şi influenţă asupra administraţiei, această opoziţie avea să se stingă imediat ce o parte a urzitorilor săi îşi găseau locul în Divanul noului domn, Scarlat Callimachi.

---

[91] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki, XIX_2, p. 772 (Iaşi, 18 septembrie 1812, Cantemir către Metternich). Tot în anii ocupaţiei ruseşti, un episod la care a asistat toată „suflarea" Iaşilor (George Sion, *Suvenire contimpurane*, Bucuresci, 1888, p. 87-88) a fost „tăierea" boierilor Ilie Catargiu şi Ilie Cantacuzino, pedepsiţi de autorităţi pentru că l-au ajutat şi „tăinuit" pe un tâlhar, Bujor (Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, II, p. 714-716). Soaţa lui Ilie Cantacuzino, Ecaterina „Armida" Başotă, pare a se fi bucurat de execuţia bărbatului, de care odată scăpată, s-a măritat „repede" cu intendentul armatei de ocupaţie de la Iaşi, colonelul rus Alexei Bolgovskoi, care, mutat apoi la Varşovia, „i-a cedat-o" superiorului său şi amantului Ecaterinei, generalul Albrecht, care s-a însurat cu ea. Expulzată din Varşovia de către marele duce Constantin, fratele ţarului Alexandru I, pentru infidelităţile sale fără sfârşit, Ecaterina Başotă s-a întors în Moldova. Ofiţerul rus Liprandi a fost martor ocular al „scandalului" de la Varşovia (Liprandi, *Din jurnalul intim şi memorii*, în *Puşkin în amintirile şi povestirile contemporanilor*, Leningrad, 1936, p. 554, apud Eufrosina Dvoicenko, *Puşkin şi refugiaţii Eteriei la Chişinău*, în „Artă şi Tehnică Grafică, Buletinul Imprimeriilor Statului", caietul 9, Bucureşti, 1939, p. 21). Elena Başotă, născută Romano, mama Ecaterinei, pare a fi urmat exemplul fiicei, măritându-se cu ofiţerul rus Ivan Denisov în 1811, imediat după decesul soţului, spătarul Grigoraş Başotă (Mihai Dimitrie Sturdza, *op. cit.*, p. 373).

[92] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki, XVI, p. 865 (Iaşi, 1 august 1810, Martin către Champagny).

[93] Tot Martin aflase că venirea lui Rodofinikin la Iaşi, pentru câteva zile, avea drept scop „a-i face pe boieri să semneze o piesă, prin care cereau ca Rusia să desemneze pe domnii Moldovei şi Ţării Româneşti, fără confirmarea Porţii", dar boierii divăniţi „au refuzat", preferând un „guvernământ" boieresc, fără domn (*ibidem*, XVI, p. 884; 9 decembrie 1810, Martin către Champagny).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

THE BOYARS OF MOLDOVA UNDER RUSSIAN OCCUPATION (1807-1812). REACTIONS AND POLICY INITIATIVES
(Summary)

Keywords: boyars, administrative reform, French model, military occupation

In the context of military occupation, Russian pressure on internal factors of power (prince, boyars) has shown the way to promote a legal and administrative reform project. This was experienced during the occupation (1807-1812) and produced some reactions from native boyars in Moldova. This project reflects what is meant to Petersburg by "civilizing" and "stable order of things" as an alternative to the French revolutionary model for the western border territories of the Russian Empire.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

GH. CLIVETI[*]

RESTAURAREA „DOMNIILOR PĂMÂNTENE” ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE, LA 1822. IMPLICAȚII EUROPENE (I)

Tradiția istoriografică, la timpurile ei bune, a conferit adeseori revoluției conduse de Tudor Vladimirescu şi „restaurării domniilor” zise şi „naționale”[1] o unică şi mare semnificație, aceea de „uvertură” pentru opera constituirii României moderne[2]. La încercările ori reuşitele de sinteză a Istoriei Românilor, ca şi la cele mai restrânse tematic, de genul studiilor monografice, speciale, indicativul cronologic asupra acelei „uverturi” nu a prea unit, e drept, cei doi ani, 1821 şi 1822, prin cuvenitul însemn ortografic, ci a dat „gir” când unuia, când altuia, fără a sugera situarea lor în albii diferite ale curgerii evenimentelor. Pentru A. D. Xenopol[3], „la atingerea vârstei sintezei de istoriografia română”[4], şi Frédéric Damé[5], anul 1822 a contat ca primă demarcație cronologică a ceea ce până spre finele secolului XIX şi chiar până în plinii ani „interbelici” se

[*] Cercetător ştiințific, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” Iaşi.

[1] Expresia „domniile naționale” se vede, de ceva timp, mai apăsat utilizată de specialişti; Gh. Platon, *Restaurarea domniilor naționale (1821-1828)*, în *Istoria Românilor*, vol. VII, t. I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, coord. Dan Berindei, Bucureşti, 2003, p. 55-76.

[2] Etapa istorică a constituirii României moderne apare delimitată, în lucrări de sinteză, de anii 1821, întâi, şi 1859 sau 1878, la urmă; *v. Istoria Românilor*, vol. VII, t. I; Gh. Platon, *Românii în veacul construcției naționale. Națiune, frământări, mişcări sociale şi politice, program național*, Bucureşti, 2005, p. 142-173. Constituirea României moderne a mai fost înțeleasă ca problemă de studiu, doar cu referire la anii Unirii Principatelor şi ai domniei lui Alexandru Ioan Cuza, iar aceasta nu doar sub impresia cărții lui T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România modernă. Studiul unei probleme internaționale (1856-1866)*, Bucureşti, 1944, traducere din engleză de Alice Bădescu a cărții pe care Riker o intitulase *The Making of Romania. A Study of an International Problem 1855-1856*, Oxford, 1931; *v.* Mihai Cojocariu, *Partida națională şi constituirea statului român (1856-1859)*, Iaşi, 1994; Dan Berindei, *Constituirea României moderne. 150 de ani de la Unirea Principatelor*, Bucureşti, 2009. Expresia înfăptuirea/constituirea României moderne a mai fost utilizată acoperind cam întreaga epocă modernă, după o accepțiune dată „la noi”, acesteia, în manualele şi cursurile de istorie națională din anii 1970-2010; *v.* Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă. O perspectivă asupra strategiei dezvoltării*, Iaşi, 1993.

[3] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. XI, *Istoria politică a Țărilor Române de la 1822-1848*, Bucureşti, f.a.; *v.* şi edițiile anterioare ale sintezei, ca şi Idem, *Primul proiect de constituțiune a Moldovei din 1822. Originile partidului conservator şi ale celui liberal*, în AARMSI, seria II, tom XX, Bucureşti, 1898 (extras); Idem, *Istoria partidelor politice în România . De la origini până la 1866*, vol. I/1, Bucureşti, 1910, p. 1-75; la realizarea strânsei conexiuni între revoluția de la 1821 şi „restaurarea domniilor pământene” a contat, nu doar pentru A. D. Xenopol, cartea lui C. D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874, cu deosebire p. 320-342.

[4] Al. Zub, *L'historiographie roumaine à l'âge de la synthèse: A. D. Xenopol*, Bucureşti, 1983.

[5] Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avénement des princes indigènes jusqu'à nos jours. 1822-1900*, Paris, 1900.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, t. XLVIII, 2011, p. 131–162

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

înțelegea prin „epoca contemporană" a istoriei noastre. „Împlinirile naționale", culminate de Marea Unire, aveau să suscite recunoașterea frecventă a anului 1821, „al revoluției lui Tudor", ori a anului 1848, „al revoluției panromâneşti" – şi doar o invocare sporadică, de politicieni conservatori, de „constituționaliști", a anului 1856 sau a anului 1866 – ca primă delimitare temporală a „istoriei contemporane românești"[6], până când începuturile acesteia să fie aduse „mai încoace", la 1918. Studii temeinice, de Emil Vârtosu[7] şi de Ioan C. Filitti[8] sau sinteza lui Constantin C. Giurescu[9] au cântărit mult în menținerea frecvenței admiterii anului 1821, ca început de „epocă mai nouă". Prin date şi interpretări, studiile definite de „spirit critic" au putut „lua fața" firavei şi redundantei pledoarii a unui D. V. Barnoschi[10] pentru situarea la 1822 a „originilor democrației române".

Nu s-au prea văzut, până la momentul „marii sinteze" a lui N. Iorga[11], în „preferințele" pentru a se indica prin anul 1821 sau prin anul 1822 începutul cronologic de „nouă" epocă istorică, „semne" ale deconectării vreunuia dintre cei doi ani de la „meritul ce l-au împărtăşit" în a da „impulsul primordial regenerării naționale a românilor ciscarpatini". Şi aceasta chiar dacă, factualmente, „restaurarea domniilor" s-a asociat nu atât revoluției propriu-zise, conduse de Tudor, cât fazei lichidării acesteia şi a pecetluirii „soartei pandurului". Situând „acțiunea lui Tudor" în subordinea „mişcării eteriste"[12], Andrei Oțetea avea să vadă cumva relaxate conexiunile între evenimentele din 1821 şi „restabilirea domniilor pământene" la 1822. În vederile sale, susținute de o intensă, dar şi cam rigid orientată explorare a textului evenimentelor, acea „restabilire de domnii de țară" ar fi ținut de un „joc" cam insolit al împrejurimilor externe. Ea ar fi rezultat din intervenția otomană, deliberat punitivă, şi decisă de voința unilaterală a Porții, cu o consultare „benevolă" doar, de aceasta, a „deputăților boiereşti ale Moldovei şi Valahiei", spre „nemulțumirea justificată de tratate" a Rusiei şi spre „surprinderea celorlalte mari puteri", solicitate de însuşi împăratul Alexandru I, „inițiatorul Sfintei Alianțe", să medieze „întregul diferend oriental"[13]. Chiar la o disociere factuală

[6] Al. Lapedatu, *Noi împrejurări de dezvoltare a istoriografiei naționale*, lecție de deschidere a cursului de *Istoria veche a Românilor* la Universitatea din Cluj, în 6 noiembrie 1919, publ. în *AIINC*, I, 1921-1922, p. 1-18; Ioan Lupaş, *Epocile principale în istoria românilor*, ediția a II-a, Cluj, 1928, p. 7-24; Idem, *Diferitele criterii pentru împărțirea istoriei românilor în epoci*, în vol. Idem, *Scrieri alese*, ed. St. Pascu şi Pompiliu Teodor, vol. I, Cluj-Napoca, 1977, p. 63-71, pentru considerarea anului 1821 ca început al epocii „mai noi"; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea întâi şi partea a doua, *De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârşitul epocii fanariote*, Bucureşti, 1937, 1942; *v.* şi Idem *Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri până la moartea regelui Ferdinand*, Bucureşti, 1943; Ilie Minea, *Când începe istoria noastră contemporană*? – Idei din lecția de deschidere a cursului de Istoria Românilor ținută la 7 noiembrie 1935, publ. în *CI*, XIII-XVI/1-2, 1940, p. 622-630, cu mențiunea că anul 1848 a deschis „epoca contemporană". Pentru considerarea anului 1857 sau a anului 1866 ca început al „epocii contemporane", *v.* Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866-1900)*, Bucureşti, 1925.

[7] Emil Vârtosu, *1821. Date şi fapte noi*, Bucureşti, 1932; Idem, *Tudor Vladimirescu. Pagini de revoltă*, Bucureşti, 1944.

[8] Ioan C. Filitti, *Frământările politice şi sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, Bucureşti, 1932.

[9] C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea I, ed. 1942, p. 346 şi urm.; pentru o mai clară situare a anilor 1821-1822 la „început de epocă nouă", *v.* Idem, *Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri…*

[10] D. V. Barnoschi, *Originile democrației române. „Cărvunarii". Constituția Moldovei de la 1822. Independența socială în secolul început prin constituția Moldovei cărvunare şi încheiat prin constituția României întregite. De la însămânțare la recoltă*, Iaşi, 1922.

[11] N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VIII, *Revoluționarii*, Bucureşti, 1938; *v.* ediția a doua, același volum, îngrijit de Georgeta Filitti, Bucureşti, 2006, p. 195-217.

[12] Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în Țările Româneşti, 1821-1822*, Bucureşti, 1945.

[13] *Ibidem*, p. 303-357.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

accentuată între „acțiunea lui Tudor", denumită când „răscoală"[14], când „mișcare revoluționară"[15], şi „restabilirea domniilor pământene" a condus, un timp, istoriografia „marxistă", pentru care doar „o ridicare socială" şi nu un „act politic beneficiar claselor exploatatoare", încă „feudale" la 1822, putea crea măcar „premisa unei noi orânduiri, burgheze", suprapusă, aceasta, integral[16], cu începere de la 1848, „epocii moderne a Istoriei României". Avea să se impună, după dezbateri între istorici, acceptarea „începutului epocii moderne la mijlocul secolului al XVIII-lea", cu permisiunea de a se considera, pe mai departe, „începerea orânduirii capitaliste în istoria României printr-o revoluție socială"[17]. Reconsiderarea anului 1821 ca fiind unul al *revoluției*, al uneia nu doar de sens social, ci şi național[18], s-ar fi cuvenit să presupună sublinieri, mereu întărite[19], ale rosturilor îngemănate, vădite de „acțiunea lui Tudor şi restaurarea domniilor pământene" în deschiderea perspectivei istorice a constituirii României moderne.

Fireşti, din perspectiva stării interne a Principatelor, strânsele legături între revoluția de la 1821 şi „actul restaurator de domnii" de la 1822 au fost relevate şi de reale implicații externe, chiar de nivel european. „Acțiunea revoluționară", prin însăşi îndreptarea ei contra abuzurilor, dacă nu a „formelor" ca atare ale dominației străine, a avut un serios impact internațional. Consonant „spiritului secolului naționalităților", enunțul politic al *cauzei române*, după cât şi cum i-a fost dat să înțeleagă sau să poată lui Tudor Vladimirescu şi unor boieri exponențiind „partida cu adevărat a Țării", a provocat o recunoaştere a „dreptăților româneşti" (*i.e.* a „chestiunii române"), fie şi măcar „tacită"[20] şi susceptibilă de „cenzură conservatoare", din partea diplomației europene. „Desprinderea chestiunii române", cu însemne de „individualizare" față de „problema orientală"[21] şi cu tendințe de a întruni exigențele uneia de „factură europeană", a fost pusă mai ales în seama revoluției de la 1821. Iar aşa ceva s-a învederat pe termen lung, sub autoritatea înfăptuirilor naționale româneşti. Pe termen scurt însă, la întinderea anilor 1821-1822, nu revoluția, condamnată *ab initio* din principiul „solidarității şi reacției unor forțe conservatoare de cea mai tare expresie", ci ocuparea intempestivă a Principatelor de turci şi desemnarea de aceştia a „domnilor pământeni" au stat în atenția deosebit de tensionată, prelungită până spre 1826, a diplomației marilor puteri[22]. „Chestiunea Principatelor" implica, prin poziția geostrategică a celor două mici entități statale, prin distincția netă, etno-istorică, a românilor față de „neamurile" vecine lor, mai ales față de cele exercitând „forme de dominație", şi, nu la urmă, prin rostul „special" avut de „acțiunea lui Tudor" în „valul revoluționar" încă fierbând, de

[14] *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821* (Andrei Oțetea, red. resp., *et. al.*), în continuare: *Documente… 1821*, vol. I-V, Bucureşti, 1950-1962.

[15] Andrei Oțetea, *Mişcarea revoluționară din 1821*, în *Istoria României*, vol. III, *Feudalismul dezvoltat în secolul al XVII-lea şi la începutul secolului al XVIII-lea. Destrămarea feudalismului şi formarea relațiilor capitaliste* (Andrei Oțetea, red. resp.), Bucureşti, 1964, p. 850-906.

[16] Vasile Maciu, *Istoria modernă a României. Constituirea şi consolidarea formațiunii capitaliste în România (1848-1878)*, Bucureşti, Centrul de multiplicare al Universității, 1972, p. 4 şi urm.

[17] L. Boicu, *A doua jumătate a secolului al XVIII-lea: început al epocii moderne*, în *AIIAI*, t. IX, 1972, p. 431-434.

[18] Andrei Oțetea avea să contribuie decisiv la o atare reconsiderare, prin cartea sa, *Tudor Vladimirescu şi revoluția din 1821*, Bucureşti, 1971; o ediție revăzută a cărții din 1945, citată mai sus.

[19] Este ceea ce a căutat să sugereze, nu şi să probeze Andrei Oțetea, prin cartea sa citată, din 1971.

[20] Leonid Boicu, *Geneza „chestiunii române" ca problemă internațională*, Iaşi, 1975, p. 76-82.

[21] Gh. Platon, *Quelques particularités du mouvement national roumain à la fin du XVIIIe siècle et la première moitié du XIXe*, în *NedH*, VII/2, Bucureşti, 1980, p. 15-24.

[22] Basile J. Lungu, *Les grandes puissances et les Principautés Roumaines de 1821 à 1826*, Paris, 1935, p. 84-107; *v.* şi Vlad Georgescu, *Din corespondența diplomatică a Țării Româneşti (1823-1828)*, Bucureşti, 1962, p. 7-29 (*Introducere*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

anvergură măcar regională, date cu mult peste cele subsumabile unui „diferend ruso-otoman", de care, doar spre a evita periclitarea „echilibrului general de forțe", marile puteri să fie serios preocupate.

Acțiunea unilaterală a Porții în Principate, pasul uriaș pe cale a-l face grecii de la revoluție la războiul de independență, excesele de „război sfânt" ale turcilor, pornirile Rusiei de a reacționa *manu militari* prezentau „riscuri" care, atingându-se cu cele ale prelungirii „represaliilor austriece asupra focarelor sedițioase italiene", cu cele ale „tulburărilor din Spania", amplificate de veleitățile intervenționiste „peste Pirinei" ale Franței, puteau conduce la „bulversarea păcii şi ordinii europene"[23]. În privința „crizei spaniole" şi a „situației Italiei", s-au pus deja să opereze, cum s-a văzut la 1820 şi 1821, rațiuni fondate de tratatele încheiate de marile puteri la 1814-1815, sub auspiciile *concertului european*[24]. Partitura pronunțat „conservatoare", „reacționară", a „curților nordice", Austria, Rusia şi Prusia, a fost întâmpinată, pe timpul Congreselor de la Troppan şi Laybach, de „luări de distanță", chiar dacă nu de pe o poziție comună, ale „puterilor occidentale", Marea Britanie şi Franța, relevându-se astfel, la nivelul „politicii de interese generale", „două Europe". Şi dacă restabilirea „ordinii" în Italia s-a făcut prin intervenția unilaterală a Austriei, de o manieră acoperită, poate nu integral, de clauze ale tratatelor – de dreptul la replică al unei „părți lezate", invocabil de pe poziții defensive şi operabil cu mandat internațional[25] – nu la fel de simplu de identificat era procedeul de readucere a Spaniei la „liniştea girată de monarhul ei legitim": de unde şi necesitatea unui „nou congres de suverani şi de miniştri", ce avea să se întrunească la Verona. Cu mult mai gravă, mai complicată, mai puțin pretabilă „soluțiilor diplomatice" decât situația Spaniei, era cea din zona căreia i se aplica deja epitetul de „orientală", prin raportare ori distincție față de „Europa ordinii şi păcii aşezate pe tratatele de la 1814-1815". În condițiile când Imperiul Otoman nu a putut fi inclus, cum voiseră mai ales Austria şi Marea Britanie la Congresul de la Viena, de un tratat general de garanție, act a cărui oportunitate fusese blocată de refuzul Rusiei de a-l subscrie[26], nu prea era cum să opereze „rațiunile ordinii europene" şi asupra „chestiunii orientale". O ripostă armată şi precipitată a Rusiei la intervenția „prea punitivă" a Porții în Principate şi la prelungirea ocupării acestora, ripostă cu tendința „naturală" de a căpăta alura unei operații de „mântuire a cauzei sfinte greceşti", subînțeleasă, la Petersburg, ca „a tuturor creştinilor ortodocşi supuşi ai sultanului"[27], putea împinge stările de lucruri „din Orient", şi aşa deosebit de tensionate, până la punctul de a fi „un pericol la adresa păcii generale". În miezul acelor stări de lucruri se aflau Principatele Române, încât implicațiile internaționale ale lichidării revoluției şi ale „restaurării domniilor pământene" se vedeau a fi deosebite.

[23] C. K. Webster, *The Foreign Policy of Castlereagh 1815-1822. Britain and the European Alliance*, Londra, 1925, p. 259, 316-325.

[24] *Ibidem*; *v.* şi Henry A. Kissinger, *A World Restored. Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812-1822*, Boston, 1973, p. 270-285.

[25] Pierre Renouvin, *Le XIXe siècle, I. De 1815 à 1871. L'Europe des nationalités et l'éveil de nouveaux mondes* (vol. V din *Histoire des relations internationales*, publ. sous la direction de Pierre Renouvin), Paris, 1954, p. 54 şi urm.

[26] Gh. Cliveti, *Aranjamentul politico-teritorial european de la 1814-1815. Problema garanției generale*, în *AIIX*, t. XLI, 2004, p. 247-262.

[27] G. L. Arş, *Kapodistria i grecheskoi natsional'noe osvoboditel'noe dviženija, 1809-1822*, Moscova, 1976, *passim*; *v.* şi I. S. Dostian, *Rossija i Balkanskii vopros*, Moskova, 1972, p. 203 şi urm.; O. V. Orlik, *Rossija i vostochnyi krizis 20-h godov*, în *Istorija vneshnei politiki Rossii. Pervaja palovina XIX veka/Ot voina Rossii protiv Napoleona do Parižskovo mira*, otv. red. A. N. Saharov, O. V. Orlik, Moscova, 1995, p. 189-202, cu deosebire.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

După cât a putut fi depistat şi publicat „textul primar", de la corespondenţă diplomatică „străină" la texte private, implicaţiile de felul menţionat şi-au avut reflexul istoriografic. Simplu, pentru istorici, nu a prea fost cum să se ajungă la acel „text", din motivul că factorului politic românesc i-a lipsit capacitatea emiterii de acte formale de cea mai tare edificaţie asupra impactului internaţional al „întâmplărilor" prin care au trecut Principatele. Memoriile româneşti, ultimele ale lui Tudor şi cele „boiereşti", mai numeroase, acestea, dar şi foarte divers orientate politic[28], au fost texte reclamative, de „doleanţe", şi nu exponenţiind statalmente o parte deliberantă, cu drept recunoscut de negociere şi subscriere de acte contractuale, sinalagmatice. Textul politico-diplomatic european din faza lichidării revoluţiei şi până la „restabilirea domniilor pământene", chiar şi după aceea, s-a făcut fără a fi măcar consultată partea română, redusă la condiţia de obiect al politicii internaţionale, obturându-i-se, şi la 1821-1822, accesul spre a fi subiect deliberativ, fie şi numai asupra unor aspecte de interes special, vital, pentru ea. Pe timpul intervenţiei şi al ocupaţiei otomane, Principatele au fost obiect al represiunii. La momentul „restabilirii domnilor pământeni", „delegaţiile boiereşti" au fost doar consultate, şi numai de Poartă. Textul românesc revendicativ asupra acelei „restaurări" a contat în termeni foarte scurţi şi cam „pe ascuns", la Constantinopol. Textul narativ al „momentului restaurativ"[29] a şi fost să fie unul sărac, prin comparaţie cu cel privind revoluţia şi destinul lui Tudor, „cumplita tragedie a locuitorilor moldo-valahi". A luat însă un deosebit avânt textul revendicativ, de drepturi de autonomie a Principatelor, totodată contestatar în privinţa ocupaţiei turceşti şi a „numelor" domnilor desemnaţi de Poartă, text ilustrat de memorii ale boierilor „transfugi" la Sibiu, Braşov, Cernăuţi şi Chişinău[30].

Memoriile „boiereşti", acţiunea unilaterală a Porţii şi reacţia Rusiei, mergând de la ruperea relaţiilor diplomatice cu Imperiul Otoman şi sesizarea „celorlalte puteri europene" asupra încălcărilor drepturilor ei consfinţite de tratate şi până la „convingerea" sultanului despre obligaţia cabinetului său de a notifica celui de la Petersburg „noile numiri de domni" şi de a accepta reluarea negocierilor bilaterale privind „organizarea Principatelor", au contat la reconstituirea istoriografică a demersului revendicativ românesc şi a implicaţiilor externe presupuse de „restaurarea domniilor pământene". Acele implicaţii, de interes special, aici, au prins a fi relevate într-o prea

[28] Emil Vârtosu, *1821. Date şi fapte noi*, p. 91 şi urm., 117-216; Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés, 1769-1830*, Bucureşti, 1970, p. III-XIX (*Introduction*), pentru diversitatea memoriilor, p. 101-124, pentru memorii şi proiecte de reformă de la 1821-1822.

[29] Theodor Codrescu, *Uricarul*, vol. V, Iaşi, 1862, p. 98-129 (*Jurnalul mergerei deputaţilor boieri <moldoveni> la Ţarigrad*); Emil Vârtosu, *op. cit.*, p. 146-155 (*Jurnalul mergerei boierilor munteni duşi la Ţarigrad*).

[30] „Memoriile şi alte acte" au fost avute în vedere, mai întâi, pentru comentarii „justificative" asupra evenimentelor de la 1821-1822; *v.* C. A. Aricescu, *Acte justificative la istoria revoluţiunii române de la 1821*, Craiova, 1874; Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei şi a catedralei mitropolitane din Iaşi*, Bucureşti, 1888, cu documente privind cu deosebire conduita mitropolitului Veniamin Costache; au fost, apoi, incluse de marile „corpusuri documentare", *Uricarul*, de Teodor Codrescu, vol. I-XXV, Iaşi, 1852-1895, *Documente… 1821*, vol. III, Bucureşti, 1960; au făcut obiectul diverselor publicaţii „mărunte", până la cele sistematice şi selective, de Emil Vârtosu, *op. cit.*, *passim*, şi Vlad Georgescu, *op. cit.*; au făcut obiectul unor comentarii cumva „dezlânate" de V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, tom XIII, *Revoluţiunea lui Tudor Vladimirescu (după documente noi). 1821-1822*, Bucureşti, 1901, *passim*; pentru comentarii speciale asupra „memoriilor", *v.* Ioan C. Filitti, *Frământările politice şi sociale*; I. G. Vântu, *Primele proiecte de organizare a Principatelor Române*, Bucureşti, 1941; Vlad Georgescu, *Ideile politice şi Iluminismul în Principatele Române 1750-1831*, Bucureşti, 1972; Valeriu Şotropa, *Proiectele de constituţie, programele de reforme şi petiţiile de drepturi din Ţările Române în secolul al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1976.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

strânsă cuprindere de acte şi actanţi, delimitată de cursul raporturilor otomane şi de luări de poziţii, cumva „neutrale", ale puterilor europene, sesizate şi chiar solicitate expres de Rusia spre a determina Sublima Poartă să-i dea „deplină satisfacţie", conform tratatelor, începând cu cel de la Kuciuk-Kainardji şi continuând cu clauzele încă „nelămurite" ale celui de la Bucureşti. Într-o asemenea cuprindere, mai strict spus sub „înrâurirea" confruntărilor ruso-otomane asupra „ţărilor noastre", a văzut A. D. Xenopol[31] „suferinţa" de mai bine de un pătrar de veac, după 1821, a „istoriei politice româneşti"[32]. Pe mai departe, studiile istorice au putut beneficia de o aproape constantă extindere a bazelor documentare, fără, însă, a se ajunge şi la o spargere semnificativă a cuprinderii externe, prea strâmte, a implicaţiilor evenimentelor din Principatele Române. Progresele remarcabile în editarea colecţiei Hurmuzaki de *Documente privitoare la istoria României*[33], publicaţiile datorate lui D. A. Sturdza[34] şi N. Iorga[35] au îngroşat mult fondul de „informaţii de epocă", unele de relevanţa externă a raporturilor consulare, a rapoartelor reprezentanţilor consulari austrieci, pe timpul anilor 1821-1822 cu deosebire. S-a perseverat însă în a fi văzute implicaţiile externe ale evenimentelor din Principate la cuprinderea menţionată mai sus. N. Iorga, inspirat de efortul de „adunare şi adnotare" asupra rapoartelor consulare prusiene, poate cel mai greu accesibile, până la el, studioşilor români. Apărea astfel necesitatea de a fi văzute „stările din Principate", inclusiv de la 1821-1822, într-un mai larg orizont, dincolo de „schimbări de amănunte, de mode şi de nume", înregistrate de un noian de documente, chiar de cele produse de „consulatele străine" de la Iaşi şi Bucureşti[36].

O oarecare extindere a orizontului de cuprindere „din afară" a „experienţelor" prin care au trecut Principatele la 1821-1822 şi până spre 1834 a fost încercată de George Meitani, pe coordonate ale unui expozeu de istorie diplomatică a Europei sau ale unei părţi introductive la „izvoarele dreptului public internaţional al României"[37]; nu şi după rigorile studiului istorico-juridic deplin calificat, cu „trimiteri" directe şi edificante la „surse documentare" şi literatura de specialitate, în textul rezultat neputându-se, de altfel, recunoaşte ceva mai mult decât „note de lectură". Un studiu bine calificabil, pe coordonate de adevărată istorie diplomatică, avea să-l întreprindă Basile J. Lungu[38], cu meritul deosebit de a fi valorificat text adecvat de documentare sau de lectură, fonduri

[31] A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra Ţărilor Române*, Iaşi, 1880; *v.* ediţia de Elisabeta Simion, Bucureşti, 1997, p. 141-150.

[32] *Ibidem*, ediţia 1997, p. 151-255; Idem, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. X, p. 73-89 şi vol. XI, p. 9-19.

[33] *Documente privitoare la istoria românilor*, colecţia Hurmuzaki (în continuare: *Documente*, Hurmuzaki), cu deosebire: Supliment I, vol. IV, *1802-1849*, documentele adunate, coordonate şi publicate de D. A. Sturdza, D. C. Sturdza şi Octavian Lugoşianu, Bucureşti, 1891; Supliment I, vol. V, *1822-1838*, documente adunate şi coordonate de D. A. Sturdza şi C. Colescu-Vartic, Bucureşti, 1894; vol. X, *Rapoarte consulare prusiene din Iaşi şi Bucureşti, 1763-1844*, adunate şi publicate de Neculai Iorga, Bucureşti, 1897; vol. XVI, *Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare franceze (1603-1824)*, publicate de Nerva Hodoş, Bucureşti, 1912; vol. XX, *Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare austriece (1812-1822)*, publicate de Ion I. Nistor, Cernăuţi, 1940.

[34] *Acte şi documente relative la istoria renascerei României*, publicate de D. A. Sturdza şi C. Colescu Vartic, vol. I, *1391-1841*, Bucureşti, 1900.

[35] *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor*, adunate din depozitele de manuscrise ale Academiei Române de N. Iorga (în continuare: Nicolae Iorga, *Acte şi fragmente*), vol. II, Bucureşti, 1896; N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. XVIII, XXI, XXII, Bucureşti, 1901-1916.

[36] Idem, *Prefaţă* la *Documente*, Hurmuzaki, vol. X, p. LXV.

[37] George Meitani, *Acţiunea diplomatică a Europei faţă de Principatele Române între anii 1821 şi 1834. Partea din izvoarele dreptului internaţional public al României*, Bucureşti, 1903.

[38] Basile J. Lungu, *op. cit.*, *passim.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din abundență de la *Archives du Ministère des Affaires Etrangères de France – Correspondance politique*, dar şi cu deficiența de a fi fost cam tributar „modului francez", la „stadiul A. Debidour – Emile Bourgeois"[39], de a înțelege „sistemul politic al Europei de după 1815", ca fiind unul „al Sfintei Alianțe", al unor norme şi principii ce ar fi îndreptățit „consimțirea marilor puteri" la „soluția" orientată de Rusia în „chestiunea" Principatelor Române. La stadiul unui atare studiu, al cărui autor s-ar fi cuvenit să nu fi „scăpat" principalei înregistrări enciclopedice a istoricilor români[40], avea să rămână, pentru încă bune decenii, relevarea „atingerilor chestiunii Principatelor cu interesele mari europene". Spre un stadiu mai înalt ar fi putut tinde contribuțiile lui Ioan C. Filitti, excelent instrumentate profesional, cu atuul elucidării „rolului diplomatic al fanarioților"[41], corespondenței domnilor şi boierilor români „agreate" de destinatarii lor, Metternich şi Gentz[42], şi cu poziție „avizată" asupra regimului capitulațiilor Turciei[43]. Atenția sa principală, pentru anii 1821-1822, a fost reținută de „învățămintele rapor-turilor lui Tudor Vladimirescu cu Eteria", de frământările interne ale Principatelor, de, inclusiv, memoriile şi proiectele de reformă, de „deputățiile boiereşti" la ocazia deciderii de Poartă a „domnilor pământeni". Cartea sa, *Frământările politice şi sociale în Principatele Române*, şi-a atras recunoaşterea între contribuțiile istoriografice de primă referință asupra „momentului de început de epocă nouă", marcat de revoluția lui Tudor şi cuantificat politic de „restaurarea domniilor pământene". Era ceea ce avea să se recunoască şi în dreptul contribuțiilor lui Emil Vârtosu, poate prea înclinate, cum sesizase şi Filitti[44], spre a vedea un ascendent ideatic reformator al Moldovei, expo-nențiat mai ales de comisul Ionică Tăutu[45], față de Valahia. Despre acel ascendent dăduseră ceva de înțeles şi A. D. Xenopol[46], mai puțin V. A. Urechia[47], pentru ca N. Iorga să-i aducă o apăsată subliniere[48], din nelipsite, la el, efuziuni de „subiectivism moldovenesc"[49].

O piatră de hotar pentru interpretările rolului factorului extern în evenimentele implicând Principatele Române, la 1821-1822, este ediția din 1945 a cărții lui Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă*[50]. Ea a reținut atenția specialiştilor sau,

[39] A. Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe, depuis l'ouverture du Congrès de Vienne jusqu'à la fermeture du Congrès de Berlin. 1814-1878*, Ière partie. *La Sainte-Alliance*, Paris, 1891; Emile Bourgeois, *Manuel historique de politique étrangère*, tome II, *Les révolutions (1789-1830)*, Paris, 1913. Cei doi istorici francezi sunt consideraţi reprezentativi pentru *istoria diplomatică* şi pentru considerarea sistemului politic european de la 1815 ca fiind „al Sfintei Alianțe"; *v.*, pentru critici, Lucien Febvre, *Combats pour l'histoire. Contre l'histoire diplomatique en soi. Histoire ou Politique? Deux méditations: 1913, 1935*, Paris, 1945, 1953, p. 63, 69 şi urm.

[40] Basile J. Lungu, *op. cit.*, şi Radu R. N. Florescu, *The Struggle against Russia in the Romanian Principalities 1821-1854* („Acta Historica"), tomus II, Monachii, 1962, ca să amintim doar doi istorici cu studii de referință specială pentru prezentul nostru studiu, nu apar incluşi de *Enciclopedia istoriografiei româ-neşti* (coord. Ştefan Ştefănescu), Bucureşti, 1978.

[41] J. (Ioan) C. Filitti, *Rôle diplomatique des Phanariotes de 1700 à 1821*, Paris, 1901.

[42] Idem, *Corespondența domnilor şi boierilor români cu Metternich şi cu Gentz*, în *AARMSI*, Seria II, tom XXXVI, p. 973-1025.

[43] Idem, *România față de capitulațiile Turciei*, în *AARMSI*, Seria II, tom XXXVII, 1915, p. 127-189.

[44] Idem, *Frământările politice şi sociale*, p. 91-124.

[45] Emil Vârtosu, *op. cit.*, p. XXXI-XXXVI; *v.*, pentru perseverența susținerii „ascendentului reformator moldovenesc", şi Idem, *Ionică Tăutul (1795-1830)*, Bucureşti, 1974.

[46] A. D. Xenopol, *Primul proiect de constituțiune al Moldovei*, în loc. cit. (extras).

[47] V. A. Urechia, *op. cit.*, tom XIII, p. 164-186.

[48] N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VIII, ed. a II-a, p. 206-228; *v.* şi Idem, *Centenarul domniilor pământene*, „Calendarul Ligii Culturale", Bucureşti, 1923.

[49] Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, ed. Z. Ornea, Bucureşti, 1997, p. 111-113, 204-208.

[50] Lucrare publicată în „Balcania", IV-V, şi ca volum separat, la acesta din urmă făcând şi noi „trimiteri".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în genere, pe cea a publicului cititor de istorie cu mult mai mult decât au putut-o face studiile „contemporane" ei ale lui D. Bodin[51], mai apropiate, prin maniera de interpretare a „înrâuririi de factori externi" a evenimentelor din Principate, de scrierile lui Ioan C. Filitti şi de cele ale lui Emil Vârtosu. În atmosfera politică, militară şi intelectuală a anului 1945, nu a prea părut surprinzătoare considerarea de A. Oţetea a „acţiunii lui Tudor Vladimirescu" ca subordonată mai cu totul „planurilor Rusiei" şi, implicit, „mişcării eteriste". După cum nu a părut surprinzătoare considerarea desemnării de Poartă a domnilor Ioniţă Sandu Sturdza şi Grigore D. Ghica ca „pedeapsă aplicată fanarioţilor" sau ca aspect de plan secundar faţă de tema evacuării Principatelor de turci şi a revenirii „influenţei Rusiei", „protectoare", spre care s-ar şi fi orientat prioritar „memoriile boiereşti"; şi la a cărei „îndreptăţire", dată de tratate, de spiritul şi „normele" Sfintei Alianţe, să supervizeze „privilegiile" Moldovei şi Valahiei, chiar şi o „îmbunătăţire a stării acestora printr-o reformă administrativă", ar fi fost nevoite a consimţi „celelalte" mari puteri ale Europei[52]. Studios de reală vocaţie pentru domeniul istoriei moderne, cu contribuţii de marcă, între altele, asupra „chestiunii orientale"[53], adept încă din tinereţe şi convins al „concepţiei marxiste"[54], vădind spirit metodic şi un discurs bine controlat, Oţetea s-a văzut „chemat" să asume coordonarea volumului III al tratatului academic de *Istoria României*[55] şi să elaboreze efectiv sau să coordoneze „strâns" partea rezervată „mişcării revoluţionare" din 1821 şi „restabilirii domniilor pământene"[56]. Şi-a consolidat poziţia de cunoscător tutelar al „momentului 1821-1822" din istoria noastră modernă prin coordonarea corpusului documentar privind ceea ce i s-a impus să poarte denumirea de *Răscoala din 1821*[57]. „Îngrijirea" volumelor de documente din „seria nouă a colecţiei Hurmuzaki"[58] i-a consolidat şi mai mult poziţia menţionată, dar l-a şi „îndemnat" să-şi revizuiască „teza" conform căreia Tudor Vladimirescu ar fi condus „o mişcare subordonată Eteriei" şi să demonstreze, fie şi admiţând pe mai departe calitatea „pandurului" de „eterist" sau de „iniţiat în tainele societăţii frăţeşti", că la 1821 s-a petrecut o revoluţie „cu caracter social şi naţional"[59]. S-a ajuns, la nivelul istoriografiei noastre, să se impună considerarea *revoluţiei de la 1821* ca moment de autoritară confirmare a „păşirii" societăţii româneşti în epoca modernă, ai cărei „germeni" ar fi prins a încolţi încă de pe la mijlocul secolului XVIII[60]. Amplificarea

[51] D. Bodin, *Elemente naţionale şi influenţe străine în revoluţiile din sud-estul Europei de la începutul secolului al XIX-lea*, în *RIR*, 15, 1945, 2, p. 138-148; Idem, *Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1943.

[52] Andrei Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă*, p. 335-350.

[53] Idem, *Contribution à la question d'Orient*, Bucureşti, 1930; şi alte lucrări fundamentale privind epoca Renaşterii şi Reformei.

[54] Idem, *Concepţia materialistă a istoriei ca metodă de cercetare şi expunere*, în „Însemnări ieşene", VII, 1938, p. 105-117; *v.* pentru Idem, *op. cit.*, şi *Din gândirea materialist-istorică românească (1921-1944)*, culegere de texte de Pompiliu Teodor, Bucureşti, 1972, 98-114.

[55] *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1964.

[56] Idem, *Mişcarea revoluţionară din 1821*, în *Istoria României*, vol. III, p. 850-906; S. Columbeanu şi S. Iancovici, *Lichidarea mişcării din 1821 şi domniile pământene. Tratatul de la Adrianopol*, în *Istoria României*, vol. III, p. 907-923.

[57] *Documente... 1821*, vol. I-V, Bucureşti, 1959-1962.

[58] *Documente privind istoria României*, Colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki, Serie nouă (în continuare: *Documente*, Hurmuzaki, Serie nouă), cu deosebire vol. II, *Rapoartele consulare austriece (1812-1823)*, sub îngrijirea lui Andrei Oţetea, Bucureşti, 1967.

[59] Andrei Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi revoluţia din 1821*; *v.* şi Idem, *Tudor Vladimirescu '821*, Bucureşti, 1971, pentru demonstraţia că, deşi a condus o ridicare naţională şi socială, Tudor a fost „eterist" sau „iniţiat în secretele Eteriei".

[60] Considerarea „germinării" epocii moderne încă de pe la mijlocul secolului XVIII s-a impus, prin anii 1970-1980, la nivelul istoriografiei noastre; *v.* Gh. Platon, *Geneza revoluţiei române de la 1848. Introducere în istoria modernă a românilor. Ediţie nouă, cu adăugiri şi precizări*, Iaşi, 1999, p. 13 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

semnificațiilor „momentului 1821" avea să treacă însă aprecierea „restaurării domniilor pământene" între evenimentele „de traseu" ale unei perioade istorice de „progres social-economic şi de emancipare națională".

Aprecierea ponderii avute de „actul restaurator de domnii" din 1822 la „fundamentarea de nouă epocă" prezenta inconveniente serioase pentru sinteza istorică românească străbătută de „tezism marxist-leninist" şi marcată, mai ales pe timpul anilor ´50-´60 ai secolului trecut, de condescendență față de aplombul cu care istoriografia „sovietică", parcă uitând acuzele de „imperialism înrobitor de popoare" aduse de ea însăşi „politicii țarilor", frecvent până spre 1930, ajunsese să invoce obstinant „misiunea Rusiei" de la sfârşitul secolului XVIII şi începutul celui următor de „susținere a luptei de emancipare a creştinilor ortodocşi, supuşi ai sultanului"[61], să imprime acelei „misiuni" însemnul de anticipare a „vocației eliberatoare vădite de marea putere răsăriteană şi la 1944-1945". Pentru „noua sinteză", menită să probeze că şi din perspectivă românească „motorul istoriei l-a reprezentat lupta de clasă", cu necesară, chiar exclusivă punere în seama unei revoluții a începutului de „epocă proprie formațiunii social-economice capitaliste", „actul" de la 1822, suscitat de un demers petiționar „boieresc" şi decis de „opresoarea" Poartă Otomană, nu a avut cum să fie, prin sinea lui, unul „revoluționar" şi nici să se conecteze strâns „momentului" întrunind criteriile unui atare atribut. El avea să şi iasă din atenția studiilor monografice consacrate revoluției de la 1821[62], căreia îi erau de relevat mai ales aspecte ori trăsături de natură a-i confirma într-un „mers" istoric redat de N. Bălcescu[63], „dezvoltarea" la 1848. În acea „dezvoltare", definit „procesuală", corespunzătoare „transformărilor structurale ale societății", după „tezismul marxist-leninist", „actului" de la 1822 nu i-a putut fi recunoscută o relevanță deosebită, cum nu a prea fost a se recunoaşte nici întregului „domniilor pământene", văzute, acestea, mai curând ca „stări de criză", de „provizorat"[64], decât ca încercări tensionate, pe direcții de politică ce aveau să fie reluate, la un alt nivel de posibilități şi împliniri, de-abia prin anii Unirii Principatelor.

---

[61] I. S. Dostian, *op. cit.*, *passim*; *v.* şi *Istoria diplomației*, sub red. V. A. Zorin, *et. al.*, Bucureşti, 1962, p. 459-467. Pentru condescendența față de „orientările venite de la Moscova", *v.* publicația de sub egida Muzeului Româno-Rus, *Documente privind relațiile româno-ruse*, Bucureşti, 1961; *v.* şi Gheorghe Bezviconi, *Contribuții privind relațiile româno-ruse*, Bucureşti, 1960.

[62] După cartea lui Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu şi revoluția din 1821*, nu s-au prea mai văzut studii monografice privind „momentul ridicării sociale şi naționale" care să fi mers până la „restaurarea domniilor pământene"; *v.* Dan Berindei, *L'année 1821 dans les Pays Roumains*, Bucureşti, 1973; Idem, *Revoluția română din 1821*, Bucureşti, 1991; Mircea T. Radu, *1821. Tudor Vladimirescu şi revoluția din Țara Românească*, Craiova, 1978; G. D. Iscru, *1821 – moment crucial în istoria modernă a României*, Bucureşti, 1981; Idem, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1996.

[63] Nicolae Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, *v.* Idem, *Opere*, vol. II, *Scrieri istorice, politice şi economice 1848-1852* (ed. Gh. Zane şi Elena Zane), Bucureşti, 1982, p. 107-113.

[64] Valerian Popovici, *Cu privire la opoziția marii boierimi moldovene împotriva lui Ioan Sandu Sturdza, „domnul cărvunarilor"*, în *SCSI*, 8, 1957, nr. 4, p. 87-120; S. Columbeanu, S. Iancovici, *op. cit.*, în loc. cit., p. 909-923; Vasile Maciu, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, Craiova, 1973; Anastasie Iordache, *Principatele Române în epoca modernă*, vol. I, *Domniile pământene şi ocupația rusească, 1821-1831*, Bucureşti, 1996, p. 100-183; o oarecare revenire asupra „bunei tradiții istoriografice" în care erau văzute domniile din anii 1822-1828 la Neagu Djuvara, *Între Orient şi Occident. Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, ed. a III-a, Bucureşti, 2002, p. 333-354, cu aprecieri intim amintind de cele ale lui Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines. Etude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes*, Paris, 1898, p. 375-404; Idem, *Histoire de l'esprit public en Roumanie. L'occupation turque et les premiers princes indigènes (1821-1828)*, Paris, 1905, *passim*; de comparat cu Gh. Platon, *Restaurarea domniilor naționale (1821-1828)*, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, p. 55-75.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Şi mai puţină relevanţă i s-a putut recunoaşte „actului de la 1822" din perspectiva „normei" însuşite de istoriografia noastră îndeosebi după 1945-1947 şi încă urmate, conform căreia Principatele ar fi cunoscut, începând cam de pe la 1774, cu o „întrerupere" taman la 1821-1822, cauzată de intervenţia otomană pentru „lichidarea acţiunii lui Tudor Vladimirescu şi a mişcării eteriste", un „spor" de autonomie în temeiul tratatelor impuse de Rusia Înaltei Porţi[65]. Dacă în vechea şi buna tradiţie istoriografică ilustrată, cu referiri la tema de interes special aici, de A. D. Xenopol, N. Iorga, I.C. Filitti, D. Bodin şi respectată de istorici din „lumea rămasă liberă" după 1945[66], autonomia reclamată de Tudor Vladimirescu şi de „boierii patrioţi" apărea net contrară „felului rusesc", solicitant, şi el, de „memorii boiereşti, dar numai partizane lui", de a o vedea, cu totul diferit aveau să stea lucrurile pentru scrierile istorice „de la noi" orientate de admiterea „sporului de recunoaştere a drepturilor şi privilegiilor Principatelor", asigurat, nu şi, la rigoare, restrictiv condiţionat, de „şirul" de tratate început la Kuciuk-Kainardji şi culminat la Adrianopol[67]. Pentru un asemenea „spor", ce ar fi fost întreţinut de venirea „protecţiei ruse" în întâmpinarea „memoriilor şi proiectelor boiereşti de reformă"[68], până la a i se fi dat o „decisivă" concretizare" prin Regulamentele Organice[69], a putut conta prea puţin şi „actul restaurator" de domnii considerate nominal „pământene", nu însă şi realmente beneficiare de statut de autonomie, de integrală şi activă ordonare a „stărilor Principatelor". Şi nu a putut conta fie şi numai din motivul că acel „act" a survenit cam alături de „şirul" de tratate încheiate de Rusia cu Poarta Otomană. Rămâne, desigur, ca „mersul" cercetărilor de specialitate, cu deja semne de reaşezare a datelor şi interpretărilor de interes[70], să probeze ce şi cât ar mai putea fi valabil din considerarea „sporului" de autonomie a Principatelor, determinat de venirea „protecţiei ruse" în întâmpinarea „memoriilor boiereşti", cu o „îndreptăţire" conferită „marii curţi pravoslavnice" de tratatele impuse de ea, după grele războaie[71], Imperiului Otoman. Iar în a se proba aşa ceva, o pondere semnificativă ar putea-o avea reconectarea „domniilor pământene" la enunţul politic al *cauzei române*, ocazionat de revoluţia de la 1821, cu presupunerea unei corespunzătoare cuprinderi a implicaţiilor

[65] Vlad Georgescu, *Din corespondenţa diplomatică a Ţării Româneşti*, p. 7-59 (cu reveniri asupra unor puncte de vedere, pe măsura editării volumelor de *Mémoires et projets de réforme…*); Nestor Camariano, *Les Principautés Roumaines à la lumière de l'autobiographie de Jean Capodistria*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 8, 1969, 2, p. 263-270; pentru admiterea „sporului de autonomie", dar şi pentru recunoaşterea „unor abuzuri ale consulilor ruşi" sau, după 1829, ale „regimului de protectorat", *v.* Gh. Platon, *Revoluţiile române de la 1821 şi 1848 şi problema independenţei naţionale. Context naţional şi internaţional*, în *Românii în istoria universală* (coord. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian), vol. I, Iaşi, 1986, p. 237-257; Idem, *Geneza revoluţiei române de la 1848*, ed. 1998, p. 70-90; Anastasie Iordache, Apostol Stan, *Apărarea autonomiei Principatelor Române, 1821-1859*, Bucureşti, 1987, p. 30-58; Marian Stroia, *Românii, marile puteri şi sud-estul Europei (1800-1830)*, Bucureşti, 2002, p. 184-232.

[66] Radu R. N. Florescu, *op. cit.*, p. 109-132.

[67] Rămâne încă mult loc pentru dezbateri istoriografice, spre a se da un răspuns mai clar întrebării dacă tratatele ruso-turce de la Kuciuk-Kainardji (1774), Bucureşti (1812), Adrianopol (1829) au prevăzut un „spor real" de autonomie sau au impus un caracter condiţional statutului Principatelor Române.

[68] Ceea ce nu a prea putut reieşi la o analiză de profunzime a „textului revendicativ românesc"; *v.* Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme… 1769-1830*, p. III-XX; Idem, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines, 1831-1848. Avec un supplément pour les années 1769-1830*, Bucureşti, 1972, p. 5-12.

[69] Valeriu Şotropa, *op. cit.*, p. 81-91.

[70] Leonid Boicu, *Idei şi atitudini europene faţă de emanciparea naţională a românilor (1821-1828)*, în vol. *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ştefan Pascu la 60 de ani de la naştere*, Cluj, 1974, p. 610-616; Dan Berindei, *Zorii unei activităţi moderne de politică externă (1821-1828)*, în „Revista de Istorie", 2, 1991, 9-10, p. 495-523.

[71] Nicolae Arnăutu, *12 invazii ruseşti în România*, Bucureşti, 1996, p. 35-92.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

europene, avute de un moment istoric de primordială impulsionare a „regenerării" noastre naționale.

La o reconsiderare a acelei cuprinderi de implicații ne-au condus studiile privind fondarea și devenirea sistemului politic european de la 1815, raportarea „chestiunii orientale" la acel sistem, unul al *marii politici*, invocabil sub auspiciile „păcii și ordinii generale" sau sub cele ale concertului marilor puteri, și, nu neapărat în ultimul rând, atingerea de *cauza română*, de „chestiunea Principatelor", mai strict spus, a parametrilor, dacă nu ai recunoașterii diplomatice propriu-zise, măcar ai preocupărilor internaționale. Bazele documentare, diverse și mult extinse prin publicații de arhive ale „marilor cabinete"[72] și ale „principalelor personalități"[73], cu rol în evenimentele de la 1821-1822, ne-au permis să sustragem analiza de față unor pernicioase „clișee" și să o orientăm după adevăruri sustenabile, cum ar fi, întâi, că sistemul politic european, fondat de tratatele de la 1814-1815 și ilustrat de congrese „de suverani și de miniștri" la Aix-la Chapelle (1818), Troppau și Laybach (1820-1821), Verona (1822), nu a fost unul al Sfintei Alianțe, ci unul emergent sub auspiciile *concertului marilor puteri*; apoi, că nu din spiritul sau rațiunile Sfintei Alianțe ar fi intervenit trupele austriece în Italia, contra revoluțiilor napolitană și piemonteză, ci din legitimitatea ce le-a conferit-o imperialilor, după tratate, poziția de „parte defensivă, direct lezată", încât, cu consimțământul celorlalte mari puteri, formal al Rusiei și Prusiei, măcar tacit al Marii Britanii și Franței, prezente, acestea două, doar prin observatori la reuniunile de la Troppau și Laybach, să acționeze unilateral pentru „restabilirea ordinii"; că, sub niciun chip, calitatea de „suveran legitim" a sultanului otoman l-ar fi determinat pe Alexandru I, „consiliat" sau „avertizat" de Metternich, să consimtă, în numele principiilor Sfintei Alianțe, inoperante, de-ar fi fost vorba de ele, asupra unui „monarh păgân", la intervenția trupelor otomane contra „tulburărilor din Principate"; ar fi vorba, mai curând, de ambiții hegemonice, de anvergură europeană, care, axate pe „proiectul strategic" al împăratului Rusiei de a instituționaliza și permanentiza „intervenția generală contra oricărui pericol revoluționar", rezervau, momentan, „crizei orientale", „aprinsă" de insurecțiile română și greacă, ca și de reacția dură a Porții, doar o dimensiune „tactică", de manevrat pentru atingerea unui „mare obiectiv"; că, în calculele împăratului Alexandru, „inspirate" mai ales de Capodistrias, realizarea „proiectului său strategic" putea să survină la „viitorul congres", propus inițial a se întruni la Florența, dar urmând, de fapt, a avea loc la Verona, unde pe seama „crizei spaniole" să nu fie exclusă posibilitatea unei „intervenții", fie, aceasta, și „unilaterală", mult „dorită" de francezi, iar pe seama „atrocităților Porții contra grecilor animați de cauză sfântă" să fie de așteptat „o reacție solidară, din inițiativă rusă, a Europei"; că dejucarea ambițiilor hegemonice ale Rusiei s-a impus drept principală preocupare, fără a fi și unisonică, a „celorlalte mari puteri"; că acestea

[72] *British and Foreign State Papers. Compiled by the Librarian and Keeper of the Papers, Foreign Office*, vol. *1821-1822, 1822-1823*, Londra, 1826, 1828; *Vneshnjaja politika Rossii XIX i nachala XX veka. Dokumenty Rossiiskovo Ministerstva Inostrannyh Del*, Serija vtoraja *1815-1830* gg., vol. IV (XII), Moscova, 1980.

[73] *Correspondence. Despatches and Other Papers of Viscount Castlereagh, Second Marquess of Londonderry* (în continuare: Castelereagh, *Correspondence*), ed. by Charles William Vane, vol. XII, Londra, 1853…; *Despatches, Correspondence, and Memoranda of Field Marshal Arthur Duke of Wellington* (în continuare: Wellington, *Despatches…*) ed. by his Son, the Duke of Wellington, vol. I, Londra, 1867; *Dépêches inédites du chevalier de Gentz aux hospodars de Valachie pour servir à l'histoire de la politique européenne, 1813-1828* (în continuare: Gentz, *Dépêches inédites…*), publ. par A. Prokesch-Osten, vol. II-III, Paris, 1876; *Mémoires. Documents et écrits divers laissés par le prince de Metternich* (în continuare: Metternich, *Mémoires…*), publ. par le prince Richard de Metternich, vol. III, Paris, 1881; *Mémoires et correspondence du comte de Villèle*, vol. II-III, Paris, 1888.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din urmă mai curând au avertizat Rusia asupra riscului de „război general" pe care-l prezenta o acțiune a ei armată contra Porții, decât au consimțit la îndreptățirea „pretențiilor marii curți nordice", a căror plusare ultimativă avea să și ducă la retragerea ambasadorului Stroganov de la Constantinopol; în fine, că tensiunile ruso-otomane, împletite cu jocuri de „mari interese", au determinat evoluții pe căi diferite ale „chestiunilor" română și greacă, și nu, cum s-a apreciat[74], acordul ruso-britanic, tacit la 1821 și formal la 1826, de „împărțire a zonelor de influență în sud-estul european". Și numai ținând cont de toate acestea, am înțeles să pornim de la relevarea „atingerilor externe ale complicațiilor din Principate", la 1821, spre a ajunge la o nuanțată înțelegere a producerii și rezistenței „actului de restaurare a domniilor pământene" ale Moldovei și Valahiei, la 1822.

În acele „complicații din Principate" s-au interferat o multitudine de factori, mai ales externi. Interferențele nu au fost provocate, pur și simplu, de intervenția armată otomană, îndreptată, de la un moment dat, în mod distinct, contra „comilitonilor lui Tudor" și eteriștilor. Pornită energic și beneficiind de acceptul măcar tacit al „altor puteri", chiar și de cel al Rusiei, dat de înțeles de împăratul Alexandru I încă de pe timpul când acesta se afla la Laybach[75], intervenția otomană a prezentat argumente de reușită, până să-și fi impus, fără prea mare întârziere, „de-ar fi voit sultanul", cuvenitele „numiri pentru tronurile Moldovei și Valahiei". De regulă, „numirile de domni" țineau de voința „curții suzerane", cu singura obligație formală, „după mai noi tratate"[76], de a le notifica Rusiei, ale cărei „faceri de caz", fie de menținerea calității lui Mihai Suțu de domn al Moldovei[77], fie de „soarta fraților Callimachi", a lui Scarlat, de fapt, „oprit din drumu-i către tronul Valahiei"[78], ar fi ajuns, treptat, lipsite de valabilitate. În condițiile amplificării luptei naționale a grecilor „din țara lor", Poarta ar fi putut înclina spre „numiri de domni pământeni", fără să fi dat semne de a da curs unui „obiectiv revoluționar valah"[79], alternativa transformării statutului Principatelor, prin „organizarea lor ca pașalâcuri", neputând ține decât de retorica unor furibunde represalii[80]. Între explicațiile

[74] Gh. Platon, *Principatele Române sub ocupație și reorganizare (1828-1834)*, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, p. 77 și urm.

[75] S-a admis, în mod frecvent, nu și cu temei, că, la Laybach, calitatea de „inițiator al Sfintei Alianțe" l-ar fi „obligat" pe Alexandru I să consimtă măcar tacit la intervenția Porții contra „tulburărilor din Principate".

[76] O obligație, aceasta, decurgând, cum s-a apreciat, din *hattişerifuł* Porții de la 1802 și din clauze ale tratatului ruso-otoman de la București, încheiat în 1812; pentru o primă și clară demonstrație, *v.* A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. IX, p. 249 și urm.; Idem, *Războaiele dintre ruși și turci*, ed. 1997, p. 121-124, 136-138.

[77] Rusia pretindea că, „după tratate", era obligatorie convenirea între ea și Poartă asupra condițiilor când un domnitor putea fi îndepărtat „înainte de termen" de la tron. Mihai Suțu, după ce se implicase în „primirea lui Ipsilanti la Iași", a ajuns să se dezică de „orice legătură cu acțiunea contra sultanului", părăsind Iașii și refugiindu-se „peste Prut"; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, Partea I, p. 347; mai nou, Dan Berindei, *Revoluția română din 1821*, p. 147 și urm.

[78] După ce grecii ridicaseră, în Moreea, steagul războiului lor de eliberare, „numirea" ca domn a lui Scarlat Callimachi a ieșit, treptat, „din grația sultanului"; Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 346; Vlad Georgescu, *Din corespondența diplomatică*, p. 10-12 (și pentru „cazul Moruzi"); Dan Berindei, *op. cit.*, p. 124, 157 și urm.

[79] Poarta Otomană se arăta decisă să reia procedura desemnării domnitorilor Moldovei și Valahiei „din unica și suverana voință a sultanului". Tudor Vladimirescu și „boierii făgăduiți" căutaseră, de la un moment dat, mai clar după „sosirea pandurului la București", să convingă Poarta despre oportunitatea revenirii „țării" la „domni pământeni"; Ioan C. Filitti, *Frământările politice și sociale*, p. 64-67, 71 și urm.; Dan Berindei, *op. cit.*, p. 134-146.

[80] Mai curând din faptul intervenției brutale și al ocupației armate decât din acte formale „s-a dedus" că Poarta intenționase „să transforme Principatele în pașalâcuri"; N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 586 (Miltitz c. regele Prusiei, Constantinopol, 10 iulie 1821); Basile J. Lungu, *op. cit.*, p. 23 și urm.; Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

amânării unei „soluții definitive", impuse de Poartă şi notificată apoi Rusiei, în problema Principatelor, s-a putut regăsi şi o anumită preocupare a „curții suzerane" de a nu-i reveni „întreaga răspundere a stricării raporturilor ei cu marea curte creştin-ortodoxă"[81]. Alte explicații au ținut de resimțirea mai acută ca nicicând până atunci, la Constantinopol, a „interferențelor factorilor europeni în chestiunea Orientului"[82]. Imperiul Otoman a ajuns să suporte „tensionate interferențe străine" nu atât fiindcă el trecea printr-o „criză gravă", implicantă şi de „represalii sângeroase ale trupelor sale contra unor populații creştine", cât pentru că, pe seama sa, „rațiuni europene" dictau să fie stăvilite „ambițiile nemăsurate de putere" ale Rusiei. Semne despre exacerbarea unor atare „ambiții", politica Rusiei a şi prins a da din momentul revenirii „acasă" a împăratului Alexandru, după Congresul de la Laybach, unde suferise mult adjudecarea momentană de Metternich a „inițiativei strategice de stingere a pericolelor revoluționare la adresa ordinii generale"[83]. Pentru a-şi reafirma calitatea ce încă de pe vremea „înfrângerii lui Napoleon" o pretinsese, de „campion al păcii şi ordinii europene", suveranul de Romanov s-a lăsat cuprins, „pe malurile Nevei natale", de efuziuni „pravoslavnice", de credința că „imperiului său îi revenea o mare misie istorică"[84]. Fervoarea panortodoxă din societatea rusă crescuse mult „când s-a auzit" că rămăşițele pământeşti ale patriarhului Gregorios şi ale altor ierarhi ai Bisericii constantinopolitane, ucişi de turci chiar de Sfintele Paşte, ar fi fost „aduse" spre a fi puse în mormânt la Odessa[85]. „Delegat" de Providență să fie cel dintâi între cei cuprinşi de acea fervoare[86], împăratul Alexandru se arăta / dădea impresia de a fi mai convins ca nicicând că nimeni şi niciunde nu mai avea motive să se îndoiască despre figurarea la loc de frunte între obiectivele politicii sale imperiale a „cauzei sfinte a grecilor", de al cărei triumf, cum îl vedea el, depindea „întreaga şi fericita dezlegare a chestiunii Orientului"[87]. Dacă nu „în cruciada contra revoluțiilor", atunci prin „susținerea unui război sfânt", fie şi fără implicarea ei efectivă de acesta, puterii ruse i se da „ocazia" să încerce atingerea parametrilor hegemonici la nivel european. O succintă prezentare a desfăşurării politicii ruse din vara-toamna 1821 şi a reacțiilor europene ce şi le-a atras, am şi considerat-o necesară pentru a scoate în evidență resorturile tensionării „chestiunii Principatelor", încât „restaurarea domniilor pământene" să survină de o anumită manieră şi să înfrunte „o dură soartă".

Rusia făcea, nu întâmplător, caz de aprofundarea clauzelor „tratatelor ei cu Poarta". Solicita tot mai insistent ca „Înalta Poartă să consimtă la reglementarea conformă acelor tratate a situației Principatelor Valahia şi Moldova, precum şi a situației Bisericii şi creştinilor ortodocşi supuşi ai sultanului"[88]. Dacă „celelalte puteri", Austria şi Marea Britanie, cu deosebire, recunoşteau dreptul exclusiv al Turciei să intervină militar în Principate[89], Rusia pretindea o evaluare a tuturor implicațiilor

[81] Basile J. Lungu, *op. cit.*, p. 18-28; Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 8-11.

[82] Încă de pe timpul Congresului de la Viena (1814-1815), sultanul şi înalții demnitari ai Porții s-au arătat „îngrijorați" față de „preocupările puterilor europene privind Imperiul Otoman".

[83] Maurice Paléologue, *Alexandre Ier. Un tsar énigmatique*, Paris, 1937, p. 261-266.

[84] *Ibidem.*

[85] *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 164 (Stroganov c. Nesselrode, Constantinopol, 28 mai/9 iunie 1821).

[86] Maurice Paléologue, *op. cit.*, p. 261 şi urm.

[87] Mai ales după revenirea sa „acasă", împăratul Alexandru a ținut să facă distincție între „mişcările sedițioase din Principate", dezavuând „acțiunile lui Tudor şi Ipsilanti", şi „cauza sfântă a grecilor", aprinsă de „războiul de eliberare dus de un popor creştin"; *Vneshnijaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 164 (Stroganov c. Nesselrode, 28 mai/9 iunie 1821).

[88] *Ibidem*, p. 149-151 (Nesselrode c. Stroganov, Laybach, 1/13 mai 1821).

[89] C. K. Webster, *The Foreign Policy of Castlereagh, 1815-1822*, p. 354.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

intervenţiei trupelor otomane în Valahia şi Moldova „numai după tratatele existente”[90], de la cel de la Kuciuk-Kainardji, din 1774, şi până la cel de la Bucureşti, din 1812. Stroganov, la Constantinopol, insista să-l determine pe *reis-effendi* să admită că, în schimbul sprijinului moral ce Rusia, prin împăratul ei, la Laybach, l-a acordat Porţii pentru „stingerea răului din Principate”, aceasta era şi mai mult obligată decât până atunci faţă de clauzele tratatelor menţionate mai sus[91]; să admită, totodată, oportunitatea unor comisii de anchetă în Valahia şi Moldova, cu includerea şi de reprezentanţi ruşi[92]. După punctul de vedere al politicii ruse, „criza revoluţionară” din Principate prezenta deja semne ale apropierii ei de sfârşit prin „retragerea dinspre Bucureşti a lui Ipsilanti” şi, spre satisfacţia neascunsă a lui Stroganov, prin conformarea boierilor divaniţi ai Valahiei „normei” de a se adresa, „pe mâna sa” („*par son canal*”), în care se şi afla „un ultim memoriu al lor”, puterii suzerane[93]. Din acelaşi punct de vedere, al unei „principale curţi europene”, încheierea reprimării „acţiunii lui Tudor Vladimirescu /…/, una de un interes secundar faţă de cea a lui Alexandru Ipsilanti”, putea fi marcată „pur şi simplu /…/ prin eliminarea pandurului”[94]. O înţelegere mai nuanţată reclama „cazul Ipsilanti”, a cărui „retragere” îndreptăţea pe oficialii ruşi să se preocupe „de soarta lui”, de deja scontata „scăpare a lui spre Austria”, şi să renunţe la intenţia „de a-l şterge de pe lista ofiţerilor armatei lui Alexandru I”[95]. De la a admite sau a pretinde că, odată cu „retragerea” lui Ipsilanti, „criza revoluţionară în Principate /…/ practic se termina”, Nesselrode forţa concluzia după care în Valahia şi Moldova „o reală revoluţie /…/ nici n-ar fi existat, de moment ce poporul acelor ţărişoare nici n-ar fi participat la ea”, Divanurile de la Bucureşti şi Iaşi exprimându-şi „fidelitatea faţă de puterea suzerană”[96]. Pentru Rusia era important, în privinţa Principatelor, să fie „eliminat” Tudor Vladimirescu, să fie blocată tentativa lui de a înflăcăra *cauza română*, în sens naţional şi spre recunoaştere internaţională. Interesele Rusiei l-au condamnat „pe pandur”, iar „mâna eteriştilor” l-a executat. În jocul dur al acelor interese, „eliminarea” lui Tudor semnifica nu doar stingerea unei „crize revoluţionare”, ci şi acutizarea unei alteia, nu *în*, ci relativă *la* Principatele Române, pentru raporturile ruso-otomane; o „criză”, aceasta a doua, de natură politică şi asimilabilă expresiei de „chestiune a Principatelor /…/ ca afacere strict ruso-otomană, după tratate”. De o atare „afacere”, Nesselrode îi considera „disociaţi” pe grecii, pe albanezii şi pe ceilalţi sud-dunăreni ce au luat parte la „zavera din Principate”[97]. Era o disociere pe care Poarta, îndemnată de Austria „să meargă până la capăt cu reprimarea revoltelor”[98], refuza să o admită. Puterea suzerană se credea „în drepturile ei” să trateze fără deosebire „pe toţi revoltaţii de pe întreaga întindere a împă-

[90] „Notre intention sera toujours de prouver à la Porte que, fidèles observateurs des traités, nous ne désirons que son bien véritable et que ce bien dépend essentiellement du choix et de l’exécution d’un plan humain et sage envers la portion des sujets turcs à laquelle ces mêmes traités nous commandent de prendre un vif et légitime intérêt”. *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 149 (Nesselrode c. Stroganov, Laybach, 1/13 mai 1821).

[91] *Ibidem*, p. 112, 113 şi urm. (Stroganov c. Nesselrode, 10/22 aprilie 1821).

[92] *Ibidem*, p. 113.

[93] *Ibidem*, p. 115.

[94] *Ibidem*, p. 115 şi urm.

[95] Konstantinos K. Hatzopoulos, *Was Alexander Ypsilanti struck off the list of Officers of the Russian Army?*, în *BS*, 28, 1987/2, p. 281.

[96] „La révolte n’existe plus du moment où le prince Ypsilanti se retire. Au reste cette révolte n’a jamais existé dans le pays même. Le peuple tant en Valachie qu’en Moldavie n’y a pris aucune part, et les Divans des deux principautés ont constamment protesté de leur fidélité à la puissance suzeraine”. *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 150 (Nesselrode c. Stroganov, Laybach, 1/13 mai 1821).

[97] *Ibidem*; v. şi p. 129 şi urm. (A. Langeron c. Nesselrode, Odessa, 24 aprilie/6 mai 1821).

[98] Metternich, *op. cit.*, vol. III, p. 472 (Metternich, *Lettre particulière*, Viena, 13 iulie 1841).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

răției ei", iar pe Ipsilanti şi pe „simpatrioții" lui mai rău decât pe Tudor Vladimirescu şi pe conaționalii acestuia.

Resimțind pericolul obstaculării de Turcia – încuviințată „în drepturile ei" de Austria, Marea Britanie, Franța şi Prusia[99] – a „planului" împăratului Alexandru de „fericită dezlegare a problemei Orientului", politica rusă avea să se retranşeze momentan, prin recurgerea la „subterfugiul" de a pune simultan „chestiunea Principatelor" şi „chestiunea creştinilor (grecilor) supuşi ai sultanului" în discuții cu Poarta; însă fără a renunța la ținta diferită a fiecăreia dintre cele două „chestiuni", prima spre a i se încerca rezistența de „afacere ruso-otomană", iar a doua spre a i se demonstra „orizontul închis" la Constantinopol şi spre a i se scruta posibilitatea unei „soluții europene din inițiativa suveranului de Romanov"[100]. În cuprinderea acelui „subterfugiu", Stroganov s-a lansat într-o acerbă campanie de *note* pentru *reis-effendi* (mai larg spus, pentru guvernul otoman), acte prin care erau provocate anumite „drepturi" ale Porții, între care şi acela, cumva revolut, al „aprovizionării cu cereale a Constantinopolului de Valahia şi Moldova"[101], dar şi acela de menținere a „paşalelor cu firmane şi a trupelor dedate masacrelor în Principate"[102]. Erau, în fapt, provocate unele drepturi de putere suzerană ale Porții, care, insista Stroganov, trebuiau, „după tratate", să se conformeze „protecției" Rusiei asupra Principatelor[103]. Era „protecția" pe care Rusia o revendica, în baza unei anumite şi mai noi interpretări de ea a articolelor VII şi XVI ale tratatului de la Kuciuk-Kainardji[104], asupra tuturor creştinilor ortodocşi, „supuşi ai sultanului". Şi o revendica cu trimitere la cazul grecilor „revoltați în patria lor şi în primejdie de a fi mai toți masacrați de musulmanii fanatizați /…/, sub acoperirea medierii agenților puterilor amice Sublimei Porți"[105]. Singura „mediere europeană" pe care o admitea Rusia era doar aceea de a servi impunerii pretențiilor ce ea le avea la Poartă. Un fel de a o admite făcut ştiut de Nesselrode printr-o *depeşă circulară confidențială*, pe 22 iunie/4 iulie[106]. „Ocazia" circularei, amintea acelaşi Nesselrode într-o

[99] C. K. Webster, *op. cit.*, p. 354 şi urm.

[100] A. Prokesch-Osten, *Geschichte des Abfalls des Griechen vom Türkischen Reiche im Jahre 1821 und der Gründung des Hellenischen Königreiches aus diplomatischen Standpunkte*, vol. III, Viena, 1867, p. 81-84 (Stroganov, *Nota…* pentru guvernul otoman, 22 mai/3 iunie 1821); *v.* şi *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 159.

[101] *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 154 (Stroganov, *Nota…* pentru guvernul otoman, 4/16 mai 1821).

[102] *Ibidem*, p. 162-166 (Stroganov c. Nesselrode, 28 mai/9 iunie 1821).

[103] A. Prokesch-Osten, *op. cit.*, vol. III, p. 81 şi urm. (Stroganov, *Nota…* pentru guvernul otoman, 22 mai / 3 iunie 1821).

[104] Conform articolului VII, Poarta se angaja față de Rusia „să protejeze religia creştină" şi să recunoască astfel Rusiei „un drept de reprezentare" a Bisericii Ortodoxe din Imperiul Otoman. Prin articolul XVI, la finele acestuia, „la Porte consent /…/ que, selon que les circonstances de ces deux Principautés pourraient l'exiger, les ministres de la Cour Impériale de Russie résidant auprès d'Elle, puissant *parler en leur faveur* (subl. nr. – G.C.), et promet de les écouter avec les égards qui conviennent à des Puissances amies et respectées". Nu reieşea, din cele două articole, ca şi din întregul tratat semnat „în tabăra lângă oraşul Kuciuk-Kainardgi, la 10 iulie 1774", un explicit drept „de protecție" al Rusiei asupra Principatelor Române sau asupra Bisericii Ortodoxe din Imperiul Otoman; *Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă* (coord. Camil Mureşan), Bucureşti, 1973, p. 131-135; *v.* şi Maurice Bourquin, *op. cit.*, p. 301.

[105] „La médiation des agents des puissances amies de la Sublime Porte a servi de voile aux incendies et aux masacres". *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 155 (Stroganov, *Nota verbală…* pentru guvernul otoman, 7/19 mai 1821).

[106] *Ibidem*, p. 191 (Nesselrode, *Tsirkuljarnaja konfidentsial'naja depesha…* poslaniku v Vene I. A. Golovkiny, poslaniku v Berline D. M. Alopeusu, poslu v Pariže K.O Pozzo di Borgo i povernomu v delah v Londone P.A. Nikolai 22 iunie/4 iulie 1821); *v.* şi A. Prokesch-Osten, *op. cit.*, vol. III, p. 101-104. *Nota* din 4 iulie st. n., „întărită" de împăratul Alexandru, nu a fost expediată personal de acesta, cum uneori s-a considerat; *v.* A. Debidour, *op. cit.*, vol. I, p. 168 ; Emile Bourgeois, *op. cit.*, vol. II, p. 668; Basile J. Lungu, *op. cit.*, p. 27 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

altă *depeşă* cu aceeaşi dată, ar fi fost permisă de *instrucţiunile* lui Metternich, „din ordinul împăratului Francisc", pentru internunţiul Lutzow, spre a fi transmise sultanului şi înalţilor lui demnitari sentimentele majestăţii sale imperiale şi regale apostolice la vestea supliciului la care au fost supuşi, de chiar Sfintele Paşte, patriarhul Gregorios şi alţi înalţi clerici ortodocşi constantinopolitani[107]. Impresionat de gestul „fratelui Francisc", împăratul Alexandru şi-a pus miniştrii să dea de ştire „celorlalte principale cabinete" că el, animat de „cele mai pure intenţii", nu înţelegea „să facă uz de dreptul de protecţie, hărăzit lui de tratate, în favoarea Principatelor Valahia şi Moldova /…/ şi a tuturor creştinilor ortodocşi supuşi ai Porţii /…/ decât pentru a contribui alături de aceasta (*de concert cu ea*!) la restabilirea unei păci durabile", într-un moment când „spiritele în Europa" erau profund „mişcate" de sfârşitul tragic al patriarhului Constantinopolului, de profanarea cadavrului său, de „târârea prin noroi" a simbolului credinţei creştine, de anunţarea războiului sfânt prin hattişerifurile sultanului otoman[108].

Personal, suveranul de Romanov se credea deplin îndreptăţit să solicite, întâi, ca „fiecare dintre celelalte principale curţi /…/ să formuleze pentru ambasadorul ei sau însărcinatul ei cu afaceri la Constantinopol instrucţiuni analoge celor care i-au fost transmise lui Stroganov"; apoi, ca tot fiecare dintre „celelalte (altele decât Rusia – n.ns., G.C.) principale curţi" să exprime, „în toate ipotezele /…/, vederile ei asupra restabilirii păcii în Orient şi asupra atitudinii pe care era decisă să o urmeze în grava conjunctură"[109]. „Ipotezele" ce stăteau în vederile „curţii" Rusiei erau „un decisiv război ruso-otoman /…/ şi un nou sistem (de pace) în Orient, ce să înlocuiască dominaţia otomană"[110]. Şi pentru a fi cât mai convingător posibil în ceea ce „politica sa" urmărea, împăratul Alexandru „a dat ordin" să fie remisă Porţii *o notă cominatorie* („*une note comminatoire*")[111], cu semnificaţia de „ultimatum pe un ton foarte înalt" („*un ultimatum hautain*")[112]. *Nota*, remisă guvernului otoman de Stroganov, pe 6/18 iulie[113], cuprindea condiţiile *sine qua non* puse de Rusia pentru „restabilirea păcii în Orient", sub ameninţarea ca, în cazul neprimirii unui răspuns formal şi pozitiv, într-un timp de opt zile, din partea Porţii, „principalul reprezentant /…/ şi ceilalţi amploiaţi ai legaţiei imperiale să părăsească imediat Constantinopolul"[114]. Condiţiile puse de „curtea" Rusiei vizau reconstruirea sau repararea pe răspunderi otomane a bisericilor şi mănăstirilor distruse în Grecia,

[107] *Vneshnjaja poilitika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 189 şi urm. (Nesselrode, *Depesha…*, 22 iunie / 4 iulie 1821).

[108] „Vous (D. Alopeus, P. Nikolai, Pozzo di Borgo – n.ns., G.C.) aurez pu juger, M /…/, par les propositions que le baron Stroganoff a faites à la Porte, qu'afin de la convaincre de la pûreté de ses intentions, l'Empereur lui avait offert de n'user du droit de protection dont les traités l'investissent en faveur des Principautés de Valachie et de Moldavie, que pour contribuer de concert avec elle à y rétablir une paix durable /…/ Vous n'ignorez plus, /…/, le supplice du patriarche de Constantinople, des principaux évèques /…/ Le cadavre d'un des premiers pasteurs de l'église grecque en Orient est devenu l'objet des plus révoltants profanations. Le symbole même de la foi a été traîné dans la boue; la plupart des églises ont été démolies et les hatti-chérifs du sultan annoncent une guerre de religion". *Ibidem*, p. 189.

[109] „Vous (D. Alopeus, P. Nikolai, Pozzo di Borgo – n.ns., G.C.) voudrez bien, M /…/, inviter le cabinet de /…/, premièrement, à munir son ambassadeur (son chargé d'affaires) à Constantinople d'instructions analogues à celles que nous transmettons au baron de Stroganoff; secondement, à nous faire part dans toutes les hypothèses de ses vues sur les moyens de rendre paix à l'Orient et de l'attitude qu'il aura résolu de garder". *Ibidem*, p. 190.

[110] *Ibidem*, p. 191-193; A. Prokesch-Osten, *op. cit.*, vol. III, p. 86-88 şi 121-124 (Nesselrode c. I. Golovkin, 22 iunie/4 iulie 1821; două depeşe cu aceeaşi dată).

[111] Maurice Bourquin, *op. cit.*, p. 301.

[112] A. Debidour, *op. cit.*, vol. I, p. 167.

[113] *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 203-207 (Nesselrode, *Nota…*, 6/18 iulie 1821); *v.* şi A. Prokesch-Osten, *op. cit.*, vol. III, p. 95-101.

[114] *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 207.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

recunoaşterea de Poartă a protecţiei „garantate de tratate" pentru Biserica şi creştinii de rit ortodox supuşi ai sultanului, conştientizarea de către demnitarii otomani şi de „forţele de represiune fanatizate" a distincţiei între „nevinovaţi şi vinovaţi de tulburări", evacuarea de trupele otomane a Principatelor Valahia şi Moldova, „dreptul părţii ruse de a contribui la pacificarea acestora, în spiritul tratatelor"[115]. *Nota* din 6/18 iulie sugera ca Poarta să observe „exemplul" pe care cele două „provincii" (!) menţionate, aflate sub suzeranitate otomană şi sub protecţie rusă, îl puteau oferi, pentru a se supune „ordinii legale", grecilor „ce-şi iubeau sincer patria"[116]. Simpla sugerare a unui atare „exemplu" de urmat pentru grecii ridicaţi la luptă spre a cuceri deplina libertate, trăda „intenţiile reale şi ascunse" ale politicii ruse în problema „restabilirii păcii în Orient". Intenţia de a promova şi susţine „cauza creştinilor ortodocşi supuşi ai sultanului" era una „la vedere", defel dezinteresată în „ascunsul ei", una servind de ingenioasă acoperire pentru preocuparea împăratului Alexandru de a provoca, pe seama unei acţiunii a „politicii sale" la Poartă, măsura în care „cuvântul şi dorinţele (ambiţiile) sale" inspirau respect la „celelalte principale curţi europene". Fiindcă *nota ultimativă* din 6/18 iulie era adresată numai *în formă* Sublimei Porţi, ea ţintind, *în fapt*, consimţământul „celorlalte" puteri din clubul marii politici la rolul Rusiei de primă iniţiatoare de „soluţii" în probleme internaţionale[117].

„Principalele curţi germane", Austria şi Prusia, erau prioritar invitate, în numele „solidarităţii monarho-creştine", să se pronunţe asupra „planului" Rusiei de soluţionare a diferendelor ei cu Poarta Otomană. Împăratul Alexandru „se credea dator să se explice cu augustul său aliat, împăratul Austriei, în privinţa nefericitului caz că fatala obstinaţie a guvernului turc ar forţa Rusia să ia măsurile necesare pentru a face să fie respectate tratatele şi drepturile ei"[118]. „Datoria" de a se explica întâi cu „fratele Francisc" era pusă de suveranul rus pe seama faptului că, fiind limitrofă atât Rusiei cât şi Imperiului Otoman, Austria se putea lesne sesiza despre vreun „pericol real de rupere în Levant a echilibrului Europei" şi i se putea solicita „garanţia /…/ spre a disipi temerile celorlalte curţi europene faţă de orice determinaţii ce conduita guvernului turc ar obliga cabinetul rus să le adopte"[119]. Sub auspiciile unei „frăţeşti revederi" a suveranilor de Romanov şi

[115] „Qu'alors les églises détruites et pillées soient immédiatement remises en état de servir à leur sainte destination; que la Sublime Porte, en rendant à la religion chrétienne ses prérogatives, en lui accordant la même protection que par le passé, en lui garantissant son inviolabilité à l'avenir, s'efforce de consoler l'Europe du supplice du patriarche du Constantinople et des profanations qui ont suivi sa mort; qu'une sage et équitable distinction s'établisse entre les auteurs des troubles /…/ et qu'en tout état de cause on se ménage les moyens de distinguer les innocents des coupables /…/; qu'à cet effet on ouvre un avenir de paix et de tronquillité aux Grecs /…/; que le gouvernement turc /…/ mette la Russie à même de contribuer dans l'esprit des traités à la pacification des principautés de Valachie et de Moldavie". *Ibidem*, p. 206.

[116] „Que l'exemple de ces provinces puisse être de nature à ramener à l'obéissance tous les Grecs qui aiment sincèrement leur patrie". *Ibidem*.

[117] „Le ministère ottoman doit avoir déjà jugé par l'unanimité des représentations qui lui ont été faites, que la cause que plaide la Russie, est une cause européenne". *Ibidem*, p. 205.

[118] „Les nouvelles que nous avons reçues de Turquie depuis l'expédition de notre dernier courier, ne nous autorisant point à espérer que la démarche prescrite au baron de Stroganoff pour éclairer la Porte sur ses véritables intérêts puisse amener un résultat conforme à nos désirs, l'Empereur a cru devoir s'expliquer lui-même avec son auguste allié l'Empereur d'Autriche sur le cas malheureux où la fatale obstination du gouvernement turc forcerait la Russie à prendre les mesures nécessaires pour faire respecter son droit et ses traités". *Ibidem*, p. 227 (Nesselrode c. Alopeus – la Berlin; P. Nikolai – la Londra; Pozzo di Borgo – la Paris, 17/29 iulie 1821).

[119] „Et comme l'Autriche est tout à la fois limitrophe de l'Empire de Russie et de l'Empire Ottoman, comme elle se verrait exposée la première à un danger réel, si la Russie, en exerçant ses droits et en satisfaisant à ce qu'exige sa dignité, voulait rompre dans le Levant l'équilibre de l'Europe, la demande seule d'une garantie éventuelle de la part du cabinet autrichien nous paraît de nature à dissiper d'avance toutes les

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de Habsburg, cabinetul rus ținea să aibă „explicații directe" cu cel austriac, împrejurare ce să nu obnubileze, ci, dimpotrivă, să suscite norma *concertului european* ca „toate cabinetele aliate să-şi exprime opiniile şi maniera în care ele înfăţişau marile chestiuni politice"[120]. În vara 1821, miza „înțelegerii comune" se completa cu aspecte ale „chestiunii orientale", aspecte mult tensionate de solicitarea de Rusia a sprijinului *european* spre a impune punctul ei de vedere Porții asupra „restabilirii păcii şi ordinii în Orient". Rusia forța la Poartă o cale de acces spre supremația europeană. Era ceea ce lui Metternich i-a fost lesne să intuiască şi să-l preocupe foarte serios. În aprecierile lui, ordonarea preliminariilor unei noi şi mari reuniuni europene printr-o „înțelegere ruso-austriacă" contravenea intereselor reale ale Austriei şi periclita echilibrul de forțe pe plan continental[121]. Un răspuns imediat şi pozitiv din partea Austriei, cu o de la sine însuşire a lui şi de Prusia, cum se aştepta împăratul Rusiei, ar fi impus, din nou, în avanscena politicii europene, partitura „solidarității curților nordice". Acea „solidaritate" a fost într-un anumit sens acoperitoare, benefică chiar, acțiunii austriece contra revoluțiilor din Italia. Ea putea fi însă, în vara 1821, o eventualitate „plină de pericole", şi nu doar pentru Austria, eventualitate a cărei prevenire „suscita oportunitatea unei înțelegeri austro-britanice", circumstanțiată favorabil şi de rezerve sau eschive ale Franței şi Prusiei față de „avansurile" ce le erau făcute, „în numele cauzei generale conservatoare"; după cum impunea Vienei să nu se abată prin nimic de la a susține dreptul exclusiv al Porții de a restabili ordinea „în teritoriile ei". Metternich nu s-a grăbit să se pronunțe asupra implicațiilor *notei* adresate de Stroganov guvernului otoman, pe 6/18 iulie. Câtva timp, el n-a produs nici un document ce să exprime clar poziția sa față de acea *notă*, arătându-se, până şi „intimilor lui", cumva detaşat de ceea ce voia politica Rusiei „în Orient", chiar încercat de amuzament macabru la „veştile despre jocul de-a se ucide unii pe alții al turcilor şi grecilor" („*Les Turcs dévorent les Grecs, et les Grecs coupent la tête au Turcs; ce sont les nouvelles les plus agréables que j'aie apprises*")[122]. Metternich, tocmai numit de „împăratul /…/, augustul său stăpân" („*l'Empereur /.../, l'auguste Maître*") în înalta funcție, pe care doar Kaunitz, la timpul lui a mai îndeplinit-o, de „cancelar de curte şi de stat" („*chancelier de Cour et d'Etat*")[123], se vedea mai obligat ca oricând să-şi pună talentul politic, peste deliciile protocolare şi fastul ritualului diplomatic, în serviciul *intereselor reale*, adeseori dure, ale Austriei („*Ma nouvelle charge ne m'impose ni perruque, ni manteau d'hermine*")[124]. O *scrisoare* ce i-a adresat-o împăratul Alexandru, cu apelul la „uniunea între cele trei curți conservatoare /…/, hărăzită celor trei înfrățiți suverani de Providență"[125], i-a dat

craintes des autres puissances européennes, quelles que soient les déterminations que les conduite du gouvernement turc nous oblige d'adopter". *Ibidem*.

[120] „Loin d'avoir eu une idée quelconque d'exclusion dans nos explications directes avec l'Autriche, nous attendons toujours /…/ tous les cabinets alliés nous expriment leurs voeux et la manière dont ils envisagent les grandes questions politiques que nous nous sommes empressés de soumettre au jugement de leur autorité et de leur sagesse". *Ibidem*.

[121] Heinrich Ritter von Srbik, *Metternich, der Staatsmann und der Mensch*, vol. I, München, 1925, p. 609-614.

[122] Metternich, *op. cit.*, vol. III, p. 472 (Metternich, *Lettre particulière*, Viena, 13 iulie 1821).

[123] *Ibidem*, vol. III, p. 469 şi urm. (Metternich, *Lettre particulière*, Viena, 20 mai 1821).

[124] *Ibidem*, p. 470.

[125] „Il est arrivé de Saint-Pétersbourg une longue lettre de l'Empereur Alexandre à l'Empereur François, et une autre à mon adresse". *Ibidem*, p. 474 (Metternich, *Lettre particulière*, Viena, 11 august 1821); „L'union entre les trois cours dont la divine Providence a si complètement béni les efforts ne saurait désormais se fonder que sur la confiance la plus réciproque comme la plus illimitée: celle que votre auguste Souverain a bien voulu placer dans mes intentions et dans mes vues ne se démentira pas malgré toutes les difficultés plus particulièrement inhérentes à la position de la Russie que les affaires de l'Orient amènent journellement". *Ibidem*, p. 474 (Alexandru I c. Metternich, Țarskoe Selo, 17 iulie 1821; *Note de l'éditeur*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ocazia unei confirmări de gând că „ruperea firului negocierilor la Poartă"[126] punea, prin însuşi faptul de a fi „o manevră într-un mare şi ambiţios plan", politica Rusiei „în mare încurcătură" („*La situation du Czar est difficile /.../ Ma situation à moi est bien plus facile /.../*")[127]. Înştiinţat că Stroganov „a părăsit Constantinopolul", cancelarul Austriei avea să-şi pună problema de a provoca, el, la o semnificaţie radical diferită decât cea „dorită" de împăratul Alexandru, *un nou congres* („*Je provoquerai immédiatement la réunion d'un nouveau congrès*")[128]; un for european la care nu doar partitura „curţilor nordice" să răsune, ci *concertul* tuturor celor cinci mari puteri. Prezentau, de aceea, în perspectiva „noului congres" o tot mai mare importanţă dispoziţiile „puterilor occidentale", Franţa şi Marea Britanie.

La Paris, cabinetul Richelieu se arăta foarte rezervat în legătură cu „propunerea lui Alexandru I de alianţă intimă ruso-franceză". Ministrul de externe Pasquier „instruia" pe La Ferronnays, ambasadorul francez la Petersburg, asupra „inconvenientelor" ce le prezenta încheierea acelei alianţe. Din complezenţă pentru „simpatiile personale şi înaltele lumini ce Ţarul le revărsa asupra Franţei", Pasquier recunoştea „înclinaţia naturală spre alianţă intimă între două puteri ce nu aveau a se teme de nimic una faţă de cealaltă". Ţinea însă, în instrucţiunile pentru La Ferronnays, să semnaleze „marile obstacole" sau „inconveniente" ce stăteau în calea subscrierii de Franţa a alianţei cu Rusia. O atare alianţă, în cazul „celui mai mic eşec", prezenta „cele mai fatale consecinţe" pentru Franţa, aceasta riscând, „*en pure perte*", să-şi trădeze „toate avantajele vechilor ei legături cu Turcia", să dea pretext Marii Britanii de a recurge la „cele mai sensibile lovituri aplicate intereselor maritime franceze" şi să provoace „ruperea alianţei europene prin punerea intereselor particulare deasupra celor generale"[129]. În spatele declaraţiilor de complezenţă, Pasquier consemna, într-un *mémoire* pentru Richelieu, implicaţiile grave ce „avansarea unei furturi dinspre Orient" le-ar avea asupra intereselor maritime ale Franţei, o alianţă cu Rusia putând-o expune unor adversităţi tensionate cu Marea Britanie şi chiar cu Austria, în Mediterana[130]. Stăteau, aşadar, „mari obstacole" în calea subscrierii de Franţa a unei „alianţe intime" cu Rusia. Nu mici erau, de aceea, nemulţumirile la „curtea" de Romanov faţă de „refuzul francez la propunerea rusă de alianţă intimă". Nemulţumiri de care reverbera,

[126] Leonid Boicu, *Geneza „chestiunii române"*, p. 80.

[127] Metternich, *op. cit.*, vol. III, p. 474 şi urm. (Metternich, *Lettre particulière*, Viena, 11 august 1821).

[128] *Ibidem*, p. 475 (Metternich, *Lettre particulière*, Viena, 21 august 1821).

[129] „Nous pensons que, malgré le penchant si naturel qui nous porte vers une alliance intime entre deux puissances qui n'ont rien à craindre l'une de l'autre, il est certain que de grands obstacles s'opposent à la réalisation de cette liaison /…/. Nous n'aurions pour nous soutenir que les sympathies personnelles et les hautes lumières de l'Empereur de Russie; nous ne pouvons nous avancer qu'avec une extrême réserve dans une route où le moindre échec aurait les plus fatales conséquences. Cet échec serait d'abord, *en pure perte*, l'abandon de tous les avantages de notre ancienne liaison avec les Turcs et un prétexte donné à l'Angleterre pour porter à notre commerce renaissant, à notre marine à peine sortie de ses ruines, les coups les plus sensibles /…/. Les conséquences seraient graves pour nous si la fin ne répondait pas au début, car ce serait sur nous, il n'est pas permis d'en douter, qu'on saurait alors faire peser le reproche d'avoir voulu rompre la grande alliance européenne et mettre nos intérêts particuliers à la place de ceux de cette alliance". *Mémoires du chancelier Pasquier. Histoire de mon temps* (în continuare: Pasquier, *Mémoires…*), publ. par le duc d'Auriffret-Pasquier, vol. V, Paris, 1894, p. 342; *v.* şi Maurice Bourquin, *Histoire de la Sainte-Alliance*, Geneva, 1954, p. 304 şi urm.

[130] „C'est de l'Orient que s'avançait l'orage; la France devait être d'autant plus sur ses gardes que tout ce qui se passait en Méditerranée avait toujours été pour elle d'un très haute importance. Malte et les Iles Ioniennes se trouvaient au pouvoir de l'Angleterre; le Royaume des Deux-Siciles était, momentanément au moins, occupé par l'Autriche. Encore quelques pas dans cette voie, et les vaisseaux français, dans le cas d'une rupture avec ces deux puissances, n'auraient pas un seul point de relâche dans cet mer /…/". *Cf.* Maurice Bourquin, *op. cit.*, p. 305 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la Paris, şi nervozitatea lui Pozzo di Borgo în „discuţiile" cu miniştrii Richelieu şi Pasquier[131]. Acuzând „rezervele cabinetului francez" în a avea un punct de vedere favorabil *ultimatumului* remis de Stroganov Porţii, reprezentantul diplomatic al lui Alexandru I la „curtea" regelui Ludovic al XVIII-lea începea să vadă „mai curând inconveniente decât conveniente pentru Rusia în urmarea negocierii colective cu celelalte mari puteri în privinţa situaţiei din Orient". „Vedea" că o atare negociere prezenta, pentru Rusia, „inconvenientul unei implicite garanţii a existenţei Turciei şi al dreptului de intervenţie, inclusiv armată, a Europei pentru un oricât de mic viitor diferend ruso-otoman"[132]. Un viitor congres nu i se mai părea a avea scopul „dorit la curtea Rusiei", acela de „consacrare a războiului european şi creştin contra musulmanilor", fiindcă „celelalte mari puteri se opuneau ideii unui asemenea război, chit că pentru partea rusă el ar deveni indispensabil"[133]. Chiar şi „un congres preliminar" (!), ce să aibă drept scop „medierea diferendelor şi nu războiul în Orient", prezenta, pentru Rusia, „inconvenientul de a-i fi supuse raporturile ei asiatice /…/ unor deliberări ale restului (!) Europei"[134]. Ceea ce putea conveni de minune Rusiei era, în concluziile lui Pozzo di Borgo, „un război rapid şi victorios /…/ contra Imperiului Otoman", cu consecinţe excepţionale asupra poziţiei ei pe plan european[135]. Era însă momentul când prevenirea unui război ruso-otoman stătea în atenţia fiecăreia dintre „celelalte principale puteri", interprete, împreună cu Rusia, ale *concertului european*.

Mai mult decât Franţa şi chiar decât cele două „principale puteri germane", era Marea Britanie preocupată să prevină un război ruso-otoman, prin care Romanovii să impună „o tranşare decisivă a chestiunii orientale" şi să-şi sporească astfel *atuurile* pentru o reconsiderare cu miză hegemonică a *sistemului politic european*. Asidua preocupare a britanicilor de a preveni „excesele de putere" ale Rusiei a fost mai mereu prezentată de istorici ca aspect definitoriu al rivalităţii între o superputere maritimă („regina mărilor") şi o superputere continentală („colosul din Nord"). În 1821, Charles Bagot, ambasador britanic la Petersburg, considera *esenţial*, pentru Regatul Unit şi pentru Europa, să fie „împiedicată întinderea colosului rus spre Mediterana", ca operaţiune de învăluire a unui „asalt" asupra centrului continentului[136]. „Împiedicarea întinderii colosului din Nord asupra Europei" nu-şi putea afla, în aprecierile politicii britanice, un mai nimerit teren decât cel al „chestiunii orientale". Retensionarea rivalităţii între Rusia şi Marea Britanie nu mai lăsa loc pentru a se vorbi şi cu atât mai puţin pentru a se admite „argumente", la Londra, despre disonanţe între „sincera dorinţă a împăratului Alexandru de înţelegere generală angajând cabinetul său şi cel al regelui

[131] *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 171-173 (Pozzo di Borgo c. Nesselrode, Paris, 2/14 iunie 1821).

[132] „Mais supposons que le résultat de cette négociation collective soit le plus désirable, quant au fond, quoique difficile à imaginer, il se trouvera alors être l'ouvrage de l'Europe réunie; dans ce cas l'existence des Turcs est garantie, ce qui produirait, à mon avis, une révolution dans la politique fondamentale de la Russie dont la conséquence serait le droit d'intervention de toute l'Europe chrétienne en armes dans le moindre différend que nous aurions avec ces barbares /…/". *Ibidem*, p. 237 şi urm. (Pozzo di Borgo c. Nesselrode, 26 iulie/ 7 august 1821).

[133] „Si /…/ le congrès doit avoir pour but une guerre européenne et chrétienne contre les musulmans et le règlement de toutes les combinaisons qui peuvent en résulter /…/, un tel projet n'obtiendra jamais le consentement d'aucune des quatre grandes puissances qui seraient appelées pour en délibérer, et /…/ alors il faudrait renoncer à la guerre, même si elle devenait indispensable /…/". *Ibidem*.

[134] „Un congrès préliminaire, s'il amène une transaction, fonde un nouveau système qui soumet nos rapports asiatiques au reste de l'Europe". *Ibidem*.

[135] *Ibidem*.

[136] „L'essentiel pour l'Europe était d'empêcher ce colosse, déjà si gênant, la Russie, de s'étendre jusqu'à la Méditerranée"; *cf.* E. Driault şi M. Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce*, vol. I. *L'insurection et l'indépendance*, Paris, 1925, p. 208 şi urm.; *v.* şi Maurice Bourquin, *op. cit.*, p. 307.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

George" şi „demersul ultimativ" al lui Stroganov la Poartă[137]; după cum nu mai lăsa loc pentru a se miza, la Petersburg, pe o disonanţă între poziţia oficială a guvernului Liverpool şi „intrigile" lordului Strangford la Constantinopol[138]. În tensiunea rivalităţii ruso-britanice, cu impact nu neapărat uniform asupra poziţiilor Austriei, Prusiei şi Franţei, „chestiunea orientală" nu prea avea şanse să fie pusă, formal, pe agenda politicii europene. Nici *cauza greacă*, asimilată de diplomaţia rusă cauzei supuşilor creştini ai sultanului, nu prea avea, pe moment, şanse să fie recunoscută şi formal individualizată între problemele politicii europene.

Perspectiva internaţionalizării „chestiunii greceşti" părea, pe moment, ieşită din calculele diplomaţiei britanice. Miniştrii britanici incriminau „insurecţia greacă", cu toate că atitudinea lor contravenea stărilor de spirit ale publicului antrenat de constituţionalitatea Regatului Unit. Atitudinea lor semnifica însă nu atât o condamnare a *cauzei grecilor*, căreia peste mai puţin de un an aveau să-i fie principalii susţinători în sensul constituirii statului modern Grecia, cât o reacţie la „combinaţiile ruse" menite unei anumite, „dorite" de Alexandru I, dezlegări a „chestiunii orientale". Pe firul acelei reacţii, Strangford considera, la Constantinopol, în termeni extrem de severi „rebeliunea grecilor /…/ contra suveranului lor"; considera că „pedepsirea grecilor" se aplica, în măsurile luate de Poartă, nu condiţiei lor de „supuşi creştini", ci celei de „rebeli"; considera executarea patriarhului grec „un act de severitate", în circumstanţe deplorabile, dar şi se simţea întemeiat „în conştiinţă şi în onoare" să afirme că nu numai „nefericitul prelat", cap al Bisericii constantinopolitane, ci şi episcopii ce i-au împărtăşit tragica soartă au fost „adânc implicaţi într-o conspiraţie căreia clericii greci i-au fost principali agenţi şi provocatori"[139]. Şi Castlereagh, devenit „al doilea marchiz (lord) Londonderry" şi folosindu-se de „permisiunea" ce i-o acordase Alexandru I, încă de pe timpul Congresului de la Aix-la-Chapelle, de a i se adresa „personal"[140], evalua în termeni severi, într-o *scrisoare* însoţitoare celei a regelui George al IV-lea pentru împăratul Rusiei, implicaţiile „revoltei grecilor". Aceştia din urmă „formau", în opinia secretarului de stat britanic, „o branşă a spiritului de insurecţie sistematic propagat prin Europa, cu simptome încă şi mai destructive în Turcia", fiindcă „în acea nefericită ţară (!) el afla toate acele pasiuni şi prejudecăţi, precum şi, peste toate, acele animozităţi religioase ce imprimă comoţiunilor civile cele mai odioase /…/ culori"[141]. Era vorba de o condamnare severă a „revoltei grecilor", dar nu de o condamnare ce să se fi fixat definitiv în atitudinea cabinetului britanic. În aceeaşi *scrisoare* adresată împăratului

[137] C. K. Webster, *op. cit.*, p. 583 (J. Planta c. Stratford Canning, 8 august 1821; *Appendix G/II*).

[138] *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 232 (Stackelberg c. Capodistrias, 20 iulie / 1 august 1821).

[139] „The Greek subjects of the Porte are everywhere in rebellion against their Sovereign. These rebels ar christians, and the punishment which is inflicted upon them is imposed in the former, and not in the latter, of these characters /…/ The execution of the Patriarch was an act of severity, and the circumstances of which it is impossible sufficiently to deplore. But I feel myself bound in conscience and in honour to declare my positive conviction, founded on grounds of evidence which cannot be suspected, that not only that unfortunate prelate, but many, if not all, the Bishops, who share his fate, were deeply involved in a conspiracy of which the Greek clergy were the principal agents and promoters"; *cf.* C.K. Webster, *op. cit.*, p. 356 (Strangford c. Castlereagh, Constantinopol, 23 iulie 1821).

[140] *Ibidem*, p. 360.

[141] „The Greek /…/ form a branch of that organised spirit of insurrection which is systematically propagating itself throughout Europe, and which explodes wherever the hand of the governing Power from whatever cause is enfeebled. If its symptoms are more destructive in Turkey, it is because, in that unhappy country, it finds all those passions and prejudices, and, above all, those religions animosities, which give to civil commotions their most odious and afflicting colours". Castlereagh, *op. cit.*, vol. XII, p. 403 (*Londonderry to His Imperial Majesty the Emperor of All the Russias*, Londra/Carlton Palace, 16 iulie 1821).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Alexandru, Castlereagh (Londonderry) refuza să admită situarea poziţiilor marilor puteri în „criza orientală”, în aspectul acesteia conţinut de „revolta grecilor”, sub incidenţa sistemului intervenţionist adoptat de „cele trei curţi nordice” la Troppau şi Laybach, fie el adoptat şi numai „în principiu, cu suscitarea unor teorii abstracte de drept internaţional”. Declarându-şi neutralitatea faţă de acel sistem intervenţionist, Marea Britanie îşi păstra o mai largă sau liberă perspectivă de evaluare a „mersului evenimentelor în Orient”. De unde şi „convingerea intimă” exprimată de secretarul de stat britanic împăratului Rusiei că „fiecare stat, mărturisind /…/ în faţa lumii principiile sale, făcea ca obligaţiile fundamentale ale *alianţei* şi ale *sistemului european*, administrat, acesta, cu moderaţie şi prudenţă, să continue să existe pentru siguranţa şi liniştea Europei”[142].

Prin observaţii „asupra pretinselor raţiuni ale guvernului britanic” („*sur les raisons qu'allègue le gouvernement britannique*”)[143], Capodistrias, „din biroul său”, scruta implicaţiile europene ale blocării / eşecului „demersurilor” lui Stroganov la Poartă; *ad primum* – la „raţiunea” că tulburările din Turcia nu comportau vreo „atingere la liniştea interioară a Rusiei”, altfel spus, că Rusia nu era serios ameninţată de evenimentele din Imperiul Otoman şi, drept urmare, nu întrunea faţă de acestea exigenţele „legitimei apărări” –, *stats-sekretari* observa „paralizarea” comerţului şi a forţei navale ruse la Marea Neagră, „starea critică” a Valahiei şi Moldovei, aflate „sub protecţia specială a Rusiei, în virtutea tratatelor prin care această putere le-a replasat de trei ori (la 1774, 1792 şi 1812 – n.ns., G.C.) sub dominaţia otomană”, de a cărei înăsprire aveau atât de mult de suferit, la 1821, „locuitorii celor două principate /…/, străini de revoluţie” (!)[144]; *ad secundum* – la „raţiunea” că o intervenţie armată a Rusiei risca „să irite” Turcia şi să perpetueze ostilitatea „între cele două imperii” –, observa „injustеţea pretinderii moderaţiei de o parte, a Rusiei, şi a permisiunii impunităţii de cealaltă parte, a Turciei /…/, timp în care turcii, sub aparenţa de a nu face război ruşilor, distrugeau ceea ce curtea de Romanov proteja în Orient”[145]; *ad tertium* – la „raţiunea” că, sub invocarea „imposibilităţii” subscrierii de otomani la „propuneri amicale pentru o soluţionare echitabilă a chestiunii orientale”, unele puteri „susţineau proiectele perverse ale indivizilor provocatori de tulburări în Turcia” –, observa „starea delicată” în care era pusă Rusia de „un război religios între popoare, între musulmani şi greci”, încât, spre a-şi

[142] „Whatever degree of divergence of opinion may have occurred in late discussions on abstract theories of International Law, and however the position of the British Government may have latterly been rendered distinct from that of the three allied courts by the line of neutrality /…/, there, happily, has hardly occurred an instance since the auspicious period which gave birth to the existing Alliance, of any point of grave practical political difference between your Imperial Majesty's Councils and those of my august Master. I feel intimately convinced that each State, avowing conscientiously in the face of all the world its own principles, and at the same time adhering to its peculiar habits of action, will nevertheless remain unalterably true that the fundamental obligations of the Alliance, and that the present European system, thus, temperately and prudently administred, will long continue to exist for the safety and repose of Europe”. *Ibidem*.

[143] *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 243 şi urm. (Capodistrias, *Des communications britanniques du 16 juillet*, 29 iulie/10 august 1821).

[144] „*Ad primum*. Si les troubles de la Turquie ne portent aucune atteinte à la tranquillité intérieure de la Russie /…/ Le commerce de la mer Noire est paralysé; notre marine marchande dans des parages est sans protection /…/ Les laisser détruire, c'est reculer d'un demisiècle. D'une autre part, les principautés de Valachie et de Moldavie jouissent de la protection spéciale de la Russie en vertu des traités par lesquels cette puissance les a replacées trois fois sous la domination ottomane. Les habitants de ces contrées sont demeurés étrangers à la révolution”. *Ibidem*.

[145] „*Ad secundum*. Une intervention armée doit, dit-on, irriter les Turcs, et perpétuer l'état d'hostilité entre les deux Empires /…/ La modération d'une part, c'est-à-dire, l'impunité de l'autre /…/ Les Turcs ne font pas la guerre à la Russie. Mais ils détruissent ce que la Russie protège en Orient, ce qui constitue pour elle le fruit de trois guerres glorieuses et l'essence de ses plus honorobles transactions”. *Ibidem*, p. 244.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

întări prestigiul la nivelul întregii creştinătăţi, „marea curte nordică" avea de urmat – peste „obiecţiile" formulate de cabinetul britanic cu privire la „intervenţia puterilor aliate în afacerile interne ale altor state" – o politică total independentă „la Poartă"[146]; observa, în fine, *stats-sekretari*, că nici o „obiecţie" sau „raţiune" din afara sferei intereselor Rusiei nu putea stăvili determinarea împăratului Alexandru „de a recurge la toate mijloacele ce-i stăteau la dispoziţie spre a impune o soluţionare echitabilă a chestiunii orientale", o „soluţionare" văzută, de la Petersburg, ca una dintre probele de forţă pentru rolul preponderent al Rusiei în problemele Europei[147]; ştiindu-se „în temă" cu acea determinare, Marea Britanie s-a arătat dispusă, chiar şi până la a forţa „argumentul" părăsirii Constantinopolului de ambasadorul Strangford[148], să înfrângă rezistenţa Porţii faţă de ideea „medierii europene a diferendelor orientale"; Rusia, în schimb, admitea doar „cooperarea puterilor aliate" întru susţinerea modului în care vedea şi voia ea „restabilirea ordinii şi liniştii în Orient"[149].

În scrisoarea ce o adresase, pe 16 iulie 1821, împăratului Alexandru, secretarul de stat britanic Castlereagh[150] relevase cu claritate opinia că nu era în obiectivul primordial al Cuadruplei Alianţe şi nici în cel al concertului marilor puteri implicarea de partea Rusiei sau, şi mai puţin, de partea grecilor spre soluţionarea „crizei orientale". Ceea ce stătea în capacitatea Cuadruplei Alianţe, nu în a unei „dorite" de Alexandru I „alianţe generale", era *medierea* de pe poziţii de observată *neutralitate* a diferendelor ruso-otomane. Răspunsul rus la „comunicaţiile britanice din 16 iulie" era *intervenţia*, iminenţa *războiului* contra „exceselor" Porţii[151]. Războiul contra Imperiului Otoman, cu miza declarată şi imediată a „restabilirii ordinii în Orient", constituia, „în calculele ruse", calea spre atingerea „scopului cel mai înalt al politicii lui Alexandru I", acela al reconsiderării *de plano* a sistemului european, posibilă la un viitor mare congres. La Poartă, politica rusă căuta să întărească, prin a le tensiona, premisele unui asemenea congres. Căuta să determine, mai ales ea, drumul spre acel „mult dorit" congres, drum care nu putea trece însă decât prin Viena, printr-un consens ruso-austriac, de felul celui din vara 1820, ce a condus linear la „reuniunea de suverani şi de miniştri" de la Troppau. Spre a capta „bunăvoinţa Austriei", politica Rusiei simula (iar!) dezicerea ei

[146] „*Ad tertium*. Si d'un côté, il est impossible que les Turcs souscrivent de leur propre gré ou par suite d'insinuations amicales à un accommodement équitable /…/, on est autorisé à craindre qu'en dernier résultat les puissances alliées ne se trouvent seconder les desseins pervers des hommes qui ont provoqué les troubles de la Turquie /…/. Mais tant que la Turquie sera le théâtre d'une guerre de religion et de peuple à peuple entre les musulmans et les Grecs, l'attention de la Russie et même une grande partie de ses forces seront nécessairement distraites par le vaste incendie qu'elle verra allumé sur ses frontières /…/. On pourrait d'ailleurs observer que l'Angleterre est en contradiction avec elle-même. Jusqu'à ce jour le gouvernement anglais a hautement improuvé l'intervention des puissances alliées dans les affaires intérieures des autres Etats. Maintenant il veut que la Russie garde en réserve toute sa puissance, pour exercer le droit d'intervention et pour réprimer les tentatives des hommes qui veulent le renversement de l'ordre établi /…/. En résumé, il nous semble que les déterminations de la Russie dans tout ce qui concerne les affaires de l'Orient et l'exécution de nos traités avec la Porte doivent conserver une entière indépendance". *Ibidem*, p. 245.

[147] „Plus les puissances nous verront prêts à faire dépendre notre action des relations qu'il leur plaira d'adopter, plus elles se dispenseront d'agir, plus la présumption des Turcs s'augmentera, plus les malheurs de l'Orient s'aggraveront et plus nous seront éloignés de l'objet de nos voeux et de notre système". *Ibidem*.

[148] *Ibidem*, p. 243.

[149] „Le but de notre système était d'obtenir la coopération, soit morale, soit matérielle, de nos alliés pour rétablir l'ordre en Orient et pour porter aux pays dont se compose la Turquie européenne le bienfait d'une existence politique heureuse et inoffensive". *Ibidem*, p. 256 (Capodistrias, *Second agenda sur les affaires d'Orient*, pentru Alexandru I, 9/21 august 1821).

[150] Castlereagh, *op. cit.*, vol. XII, p. 403 şi urm. (*Londonderry to His Imperial Majesty of All the Russias*, Londra / Carlton Palace, 16 iulie 1821).

[151] *Ibidem*, p. 260 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de veleități de a arbitra „diferendele intergermane", precum cel, pe moment, între Casa de Anhalt şi Prusia, dezicere comunicată de însuşi împăratul Alexandru ducelui de Anhalt-Dessau („*Les traités ne m'autorisent pas à intervenir dans les affaires intérieures de la Confédération germanique, et je ne saurais sortir des bornes qu'ils me prescrivent*"[152]). „La masa sa de lucru", Nesselrode lua pulsul semnelor „bunăvoinței Vienei" şi din rapoartele internunțiului Lutzow pentru Metternich, comunicate, în copie, oficialilor ruşi, de Lebzeltern, documente ce indicau „o creştere de înțelegere a cabinetului austriac față de soarta grecilor", față de „cererile ruse" cuprinse de *nota ultimativă* remisă Porții de Stroganov pe 6/18 iulie[153]. „Încălzit" de amintirea congreselor din anii 1820-1821, *upravljajushchi ministerstvom inostrannyh del* a şi ținut, într-o *scrisoare* adresată cancelarului Metternich, să-şi exprime „deplina încredere" în conlucrarea ruso-austriacă, cu subscrierea ei măcar şi de cabinetul prusian, „spre binele şi pacea Europei"[154].

Aflată „la zenit"[155], politica „de echilibru general" a lui Metternich s-a văzut „chemată" să îndepărteze, printr-un „gest oportun al ei", pericolele pe care „ambițiile ruse" le prezentau pentru „pacea Europei". Avea să fie „un gest" semnificând „prioritatea" acordată de Metternich unei „conveniri austro-britanice", până să fi răspuns „apelului lui Nesselrode la solidaritatea curților nordice". Este ceea ce au confirmat „întrevederile austro-britanice de la Hanovra", din octombrie 1821, permise de vizita regelui George al IV-lea „spre a primi omagiul supuşilor locuitori ai fiefului său dinastic", suveranul britanic înțelegând să fie însoțit nu de premierul Liverpool, conform normelor de „înalt protocol", ci de secretarul de stat Castlereagh, marchiz de Londonderry, şi ca răspuns la „o anunțată sosire acolo a lui Metternich, cu mandat de a oficia salutul de rigoare al împăratului Francisc I"[156]. De la cancelarul austriac „s-a păstrat" un scurt text narativ despre acele „întrevederi"[157]. La locul şi momentul acestora „s-a convenit" să fie invitat, ca reprezentant al Prusiei, şi contele Bernstorff, care „n-a putut ori s-a eschivat diplomatic de la a ajunge atunci şi acolo"[158]. De partea Franței nu a fost invitat nimeni. A fost invitat, „mai mult din complezență decât din convingere", contele Lieven, ambasadorul Rusiei la Londra, tocmai „apelat" pentru „instrucțiuni confidențiale la centrul Externelor imperiale", tăindu-i-se astfel timpul ce i-ar fi permis „prinderea miezului întrevederilor de la Hanovra"[159]. Acele „întrevederi", angajate numai de „cei doi", Metternich şi Castlereagh, au demonstrat că, „în sensul bunei lor înțelegeri", cabinetele austriac şi britanic nutreau „scopul comun al menținerii păcii între Rusia şi Poartă"; că „eforturile lor", de asemenea „comune", erau menite, pe de o parte, „să lămurească Rusia asupra pericolelor unei rupturi" şi, pe de altă parte, „să invite Poarta la a executa întocmai tratatele"[160]; că „aceleaşi două cabinete /…/ cu cea mai mare influență directă asupra Porții" au convenit asupra unui *proiect de adresă* pentru Petersburg şi asupra unui alt *proiect de adresă* pentru Constantinopol, proiecte în

[152] *Ibidem*, p. 238 (Alexandru I c. ducele de Anhalt-Dessau, 26 iulie/7 august 1821).
[153] *Ibidem*, p. 290 şi urm. (Nesselrode c. I. Golovkin, 13/25 septembrie 1821).
[154] *Ibidem*, p. 292 şi urm. (Nesselrode c. Metternich, 13/25 septembrie 1821).
[155] Paul Schroeder, *Metternich's Diplomacy at Its Zenith, 1820-1823*, Austin, 1962, p. 260 şi urm.
[156] Wellington, *op. cit.*, vol. I, p. 192 (Wellington c. Liverpool, 26 octombrie 1821).
[157] Metternich, *op. cit.*, vol. III, p. 518-525 (*Mission de Metternich auprès du Roi George IV d'Angleterre à Hanovra*).
[158] *Ibidem*, p. 525 (Metternich c. Francisc I, Hanovra, 29 octombrie 1821).
[159] *Ibidem*, p. 519-525 (*Mission de Metternich…*).
[160] „Les deux cabinets regardent le maintien de la paix entre la Russie et la Porte comme le but principal de leurs efforts communs. Afin d'arriver plus facilement à ce résultat, ils ne négligeront rien pour éclairer la Russie sur les dangers d'une rupture, pour inviter la Porte à exécuter fidèlement les traités pour l'engager à être modérée, enfin pour la maintenir dans ces voies". *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

care, sub formă de *instrucţiuni* pentru ambasadori, Castlereagh (lordul Londonderry) „să lege argumentele britanice", iar el, Metternich, pe cele austriece[161], după cum au convenit, tot „cele două cabinete", ca „doleanţele" Rusiei să facă obiectul unei *propuneri* a acesteia făcută Porţii, „doleanţe" care să nu fie prezentate în numele *aliaţilor* şi, cu atât mai puţin, de înşişi aceştia[162]; că sosirea cam tardivă a contelui Lieven la Hanovra nu a mai putut deturna cabinetele austriac şi britanic de la ceea ce, prin „cei doi miniştri", au convenit; că lui Lieven i-a rămas doar posibilitatea de „a afirma voinţa împăratului Alexandru" în sensul menţinerii păcii, într-un spirit ce să amintească de Congresul de la Laybach; că, în fine, lordul Londonderry nu prea mai avea motive să se sustragă participării la congresul „programat" a se întruni, peste un an, în Italia[163]. Erau relatări care probau, ca un aspect de interes special aici, „înţelegerea austro-britanică" în privinţa blocării perspectivei atât de mult încercate de împăratul Alexandru şi de „miniştrii săi" de a tensiona, prin implicarea *alianţei* de partea Rusiei în soluţionarea „chestiunii orientale", preliminariile *congresului european*.

Concluzia ce o impuneau documentele expediate de Metternich şi Castlereagh (Londonderry) la Petersburg şi Constantinopol, documente prezentate „în copie", de „cei doi", şi lui Lieven, sosit „cu întârziere" la Hanovra, era că prevenirea războiului „în Orient" constituia o prioritate în sine, a cărei recunoaştere „între toate principalele cabinete" să nu presupună devansarea ei de o alta, aceea a suscitării raţiunilor alianţei europene. Acea devansare era dorită însă insistent de cabinetul Rusiei, justificată chiar de Capodistrias pe firul unui comentariu asupra „limbajului lui Castlereagh"[164]. *Stats-sekretari* admitea în cuprinderea acelui comentariu că un acord sau o convenire, fie şi numai de principiu, între două sau trei puteri aliate, cum se încercase la Hanovra, contravenea spiritului alianţei europene, menirii *concertului european*; spirit şi menire în lumina cărora prioritară ar fi fost o convenire, fie şi numai de principiu, „între toate principalele cabinete", asupra a ceea ce, pe moment, „solicita partea rusă să se rezolve în Orient". La „curtea" din Petersburg părea să se uite, pe acelaşi moment, că tocmai suveranul ei a pretins cel mai mult şi mai tare, la Troppau şi Laybach, o angajare, prin ceea ce au convenit între ele Austria, Prusia şi Rusia, a „întregii alianţe". Mai noua invocare de Alexandru I şi de „miniştrii săi" a priorităţii convenirii tuturor marilor puteri asupra unei anumite probleme constituie o reacţie rusească la consensul austro-britanic în privinţa prevenirii războiului „în Orient". Politica rusă se vedea presată de un atât de redutabil consens, unul cu influenţă considerabilă asupra cabinetelor francez şi prusian, să restrângă mult „lista de cereri" ce să i le satisfacă Poarta, „după tratate". Între asemenea „cereri" se mai afla evacuarea Moldovei şi Valahiei de trupele otomane. Nu se mai afla însă şi soluţionarea urgentă a „chestiunii supuşilor creştini ortodocşi ai sultanului". Acea presiune, incitată de consensul austro-britanic, şi nu un acord

[161] „Comme il y a un grand moyen de salut dans la concordance des déclarations des deux cours qui ont le plus d'influence directe sur la Porte, les deux cabinets ont rédigé un projet d'expédition pour Saint-Pétersbourg et un autre pour Constantinople /…/. Les instructions expédiés par lord Londonderry s'appuient généralement sur des arguments *anglais*, comme les *miennes* reposent surtout sur des arguments *autrichiens*". *Ibidem*, p. 522 şi urm.

[162] „Les vues que la Russie pourrait avoir, vues qui tendraient à affermir autant que possible les relations amicales entre cette puissance et la Porte, pourront se produire sous la forme d'une *proposition* faite par la Russie, mais elles ne devront en aucun cas être présentées par les alliés". *Ibidem*, p. 523.

[163] „Tout ce que j'ai entendu dire au comte de Lieven me prouve que l'Empereur Alexandre est encore aujourd'hui dans les dispositions qu'il avait à Laybach /…/. En effet, j'ai la conviction que l'année prochaine nous aurons lord Londonderry au congrès qui se réunira en Italie". *Ibidem*, p. 524.

[164] *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 371-376 (Capodistrias c. Lieven, 27 ianuarie / 9 februarie 1822).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ruso-britanic de împărţire a zonelor de influenţă în Europa de Sud-Est[165], a făcut ca Principatele Române să rămână pentru încă mai bine de trei decenii „o afacere ruso-otomană", iar problema greacă să fie scoasă din sfera „dreptului de protecţie" al Rusiei. Consensul austro-britanic, la 1821, viza direct „ambiţiile ruse" şi nu vădea în mod neapărat preferinţele europene mai mari pentru greci decât pentru români („moldo-valahi"). În presiunea la care politica Rusiei era supusă de „celelalte cabinete", Capodistrias sesiza consecinţa esenţială a „întrevederilor de la Hanovra"[166], consecinţă de care s-au ataşat speranţele grecilor de europenizare a cauzei lor naţionale, marcată, aceasta, de actul de independenţă adoptat, pe 1 ianuarie 1822, la Epidaur, de un *consiliu naţional al Eladei renăscute* („*the real Greeks*")[167]. Presiunea exercitată de „celelalte cabinete" a tăiat elanul Rusiei de a provoca, printr-un „război în Orient", o reconsiderare, conformă ambiţiilor ei hegemonice, a întregului *sistem politic european*. O breşă în acea presiune părea totuşi să prindă contur, în decembrie 1821, prin constituirea „guvernului dominat de grupul Villèle", la Paris, cu Montmorency la Externe, guvern semnificând cel puţin „o detaşare" a politicii franceze de ceea ce miniştrii britanici sau, mai strâns spus, „politica lui Castlereagh" prezenta drept „raţiuni comune ale puterilor occidentale"[168]. Acea breşă nu semnifica însă şi o imediată sau neapărată dispoziţie a Franţei spre „o cooperare" cu Rusia. Aceasta din urmă se vedea nevoită să ţină cont de preponderenţa etalată, spre finele anului 1821, în clubul *marii politici*, de consensul austro-britanic[169], club unde miniştrii Regatului Unit mizau pe o resuscitare a raţiunii Cuadruplei Alianţe[170], a caracterului defensiv al acesteia, cu pivotarea *concertului european*. Era ultima oară când, pe timpul „sistemului congreselor", raţiunea de fond a *alianţei* – salvgardarea păcii generale prin blocarea „ambiţiilor nemăsurate ale vreunei puteri" de reacţia promptă a „celorlalte"[171] – producea un atât de evident efect.

Sub impactul resuscitării raţiunii de fond a *alianţei*, lui Metternich avea să-i fie mult la îndemână „să se explice faţă de cabinetul Rusiei" în legătură cu politica ce se impunea a fi urmată de marile puteri „în afacerea Levantului" („*Je crois le moment venu où il sera utile de nous expliquer vis-à-vis du cabinet de Russie sur l'ensemble de la marche que nous avons suivie dans l'affaire du Levant*")[172]. Într-o lungă *depeşă* pentru Lebzeltern, ambasador la Petersburg[173], cancelarul Austriei „trăgea linia" spre a evalua „complicaţii" pe cale a se revărsa dinspre Orient asupra întregii Europe: întâi, poziţia „particulară" a Rusiei faţă de Înalta Poartă, atât sub aspect politic, cât şi sub aspect religios; apoi, impresia produsă de „insurecţia simultană a grecilor, culorile cu care acea insurecţie s-a împodobit de la bun începutul ei"; în fine, „stupoarea" ce cuprinsese guvernul otoman, „fanatismul acestuia susţinut de fanatismul şi barbaria poporului musulman". Faţă de asemenea „complicaţii", alianţa europeană nu avea competenţe explicite, decurgând din tratate. Ea se vedea însă obligată să prevină „un pericol grav, războiul în Orient", pericol asupra păcii şi ordinii generale. Efectul imediat al unui atare

[165] Jacques Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, Paris, 1952, p. 307.

[166] *Vneshnjaja politika Rossii*..., S. II, vol. IV (XII), p. 372 şi urm. (Capodistrias c. Lieven, 27 ianuarie / 9 februarie 1822).

[167] C. K. Webster, *op. cit.*, p. 353.

[168] *Ibidem*, p. 380 şi urm.; *v.* şi Jacques Droz, *op. cit.*, p. 297 şi urm.

[169] *Vneshnjaja politika Rossii*..., S. II, vol. IV (XII), p. 379-381 (Lieven c. Nesselrode, Londra, 27 noiembrie / 9 decembrie 1821) şi p. 396-399 (Golovkin c. Nesselrode, Viena, 16/28 decembrie 1821).

[170] Castlereagh, *op. cit.*, vol. XII, p. 43 şi urm. (Castlereagh/Londonderry c. Bagot, 19 ianuarie 1822).

[171] C. K. Webster, *op. cit.*, p. 383-402 (*The Eastern Question: Back to the Alliance*).

[172] Metternich, *op. cit.*, vol. III, p. 565 (Metternich c. Lebzeltern, Viena, 28 ianuarie 1821).

[173] *Ibidem*, p. 565-571.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

război putea fi „un atac general, din toate părţile, contra unei alianţe ce devenea problematică o dată ce una din curţile aliate se însărcina singură cu povara războiului, alianţă ce ar înceta să mai fie redutabilă în ochii revoluţionarilor pe timpul cât forţele unor principale curţi s-ar desfăşura în comun către Orient"[174]. Austria nici nu avea cum să-şi angajeze forţele într-o asemenea desfăşurarea războinică, de partea Rusiei, fiindcă aşa ceva însemna „un risc mortal pentru curtea de Habsburg", influenţa sau interesele acesteia în Italia, în Germania şi chiar în Franţa putând fi definitiv pierdute[175]. Cum pierdute puteau fi „toate acele ţări" pentru cauza păcii şi ordinii. Era necesar, de aceea, ca marile puteri să asume *de concert* o regulă de conduită „invariabilă", conform căreia prevala cauza păcii, susţinută prin toate mijloacele; era, totodată, necesar să fie satisfăcute „cererile juste ale împăratului Rusiei"; să se insiste, pe cât posibil şi în termeni ce să nu implice războiul, spre a se determina „buna înţelegere" din partea Porţii; să nu fie trecute cu vederea originile revoltei grecilor şi nici posibilitatea orientării consecinţelor acesteia „în interesul conservării viitoare a păcii interioare a Imperiului Otoman"[176].

Acea „regulă invariabilă" presupunea ca, pe tema „complicaţiilor orientale", marile puteri să recurgă la permanente „comunicaţii" între ele şi la „explicaţii" date Porţii. Iar toate asemenea acte să pornească de la recunoaşterea faptului că „grecii, ca revoltaţi, nu aveau nici un titlu la favoarea împăratului Rusiei, ci erau numai oarecum îndreptăţiţi să invoce sprijinul acelui monarh, ca nenorociţi creştini, aflaţi în anumite raporturi cu Rusia, în virtutea tratatelor existente"[177]. Disocierea „chestiunii grecilor revoltaţi" de „soarta grecilor creştini" conducea evaluarea „complicaţiilor orientale" la concluzia că o soluţionare constructivă a acestora ţinea nu atât de intervenţia Rusiei, cât de competenţele suverane ale Porţii. În perspectiva acelei soluţionări, Poarta făcuse însă „o gravă eroare" prin recurgerea la „războiul religios" („*La Porte /.../ en faisant appel à la réligion, a commis une faute grave*")[178]. Corectarea acelei greşeli cădea în obligaţia Porţii şi nu în dreptul Rusiei de a interveni, peste prevederile tratatelor şi cu riscul tulburării „păcii în Orient", de a cărei conservare „toată Europa era interesată". Era un punct de vedere ce a străbătut cu intensitate consensul austro-britanic la Hanovra, consens pe care Metternich nu s-a putut abţine „de la a-l face personal cunoscut împăratului Alexandru"[179]; un consens redutabil, ce demonstra că tentativa împăratului Alexandru de a provoca ralierea „celorlalte principale curţi" la demersurile politicii ruse

[174] „Le premier, le plus immanquable effet de la guerre, devait être celui d'une attaque générale dirigée de tous les points contre une alliance qui devenait problématique du jour ou l'une des cours alliées se chargeait seule du fardeau de la guerre, ou qui cessait d'être redoutable aux yeux des révolutionnaires dès que les forces de plusieurs puissances se portaient vers l'Orient". *Ibidem*, p. 567.

[175] „Le jour où la Russie et l'Autriche feraient naître seulement la supposition que l'emploi de leurs forces réunies pourraient être indispensable dans le Levant, l'Italie, l'Allemagne et la France seraient perdues". *Ibidem*, p. 568.

[176] „Ménager et servir par tous les moyens en notre pouvoir la cause de la paix; soutenir en même temps, avec tout le zèle et toute la persévérance que notre position nous permettait, les justes demandes de Sa Majesté l'Empereur de Russie; pousser aussi loin que possible, dans des termes qui ne seraient pas la guerre, nos déclarations vis-à-vis de la Porte; ne jamais perdre de vue ni l'origine de la révolte des Grecs ni les conséquences qui pouvaient en résulter dans l'intérêt de la conservation future de la paix intérieure de l'Empire Ottoman". *Ibidem*, p. 567.

[177] „Les Grecs, comme révoltés, n'avaient aucune titre à la faveur de l'Empereur de Russie; ces mêmes Grecs, comme chrétiens malheureux et placés, en vertu des traités existants, dans certains rapports avec la Russie, étaient en quelque sorte fondés à invoquer l'appui de ce Monarque". *Ibidem*, p. 569.

[178] *Ibidem*.

[179] A. Stern, *Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden von 1871*, vol. II, München-Berlin, 1913, p. 561 (Metternich c. Alexandru I, 3 decembrie 1821).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la Poartă, spre a determina, într-un plan restrâns, „restabilirea ordinii orientale" şi, într-un plan mai larg, „reconsiderarea sistemului politic european", a eşuat.

Asupra preocupărilor puterilor din Europa Centrală şi de Vest de a stăvili „ambiţiile nemăsurate ale Rusiei" s-a sesizat, de pe poziţia ei foarte specială, şi Poarta Otomană. Chiar şi fără a fi deplin „familiarizaţi" cu subtilităţile „unui mare joc politico-diplomatic", nu le-a fost prea greu otomanilor să realizeze că numai în subsidiarul acelor preocupări s-au legat „insistenţele europene" de a fi satisfăcute „cererile ruse referitoare la supuşii creştini ai sultanului şi, mai stringent, la Principate". Erau preocupări ce răzbăteau din cuvintele şi gesturile reprezentanţilor la Poartă ai „acelor puteri": ambasadorul britanic (lordul Strangford), doar principial „dedicat" şi nu efectiv „împuternicit", cum s-a crezut[180], „să reprezinte interesele ruse la Constantinopol", internunţiul austriac (contele Rudolf von Lutzow), însărcinatul cu afaceri prusian (baronul A. von Miltitz) şi ambasadorul francez (marchizul Latour-Maubourg), acreditat, acesta, în toamna 1821, să urmeze „o altă linie" decât cea ilustrată de predecesorul său (vicontele Viella), sub incidenţele tentativei de „apropiere ruso-franceze" pentru care însuşi împăratul Alexandru I invitase „să discute" pe ambasadorul La Ferronnays[181]. Pe măsura cât a putut fi „la curent cu preocupările europene", Înalta Poartă şi-a permis o atitudine care a părut „mult surprinzătoare şi prea obstinată" cercurilor politico-diplomatice, dar de care a ţinut, în fapt, deschiderea perspectivei desemnării de „domni pământeni ai Principatelor". În condiţiile în care Rusia nu a făcut „caz" de intervenţia otomană contra „tulburărilor din Principate", ci de ocuparea şi întârzierea evacuării celor două mici entităţi statale, ca şi de represaliile sub formă de „sângeros război sfânt contra supuşilor creştini ai sultanului", Poarta, incitată şi de demersul ultimativ al elciului Stroganov, a căutat să servească „marii curţi pravoslavnice" o severă lecţie de drept şi de diplomaţie. „După tratate", precizau otomanii, Rusia era „îndreptăţită să ia partea Principatelor", cărora şi pretindea că le oferea „protecţie", dar nu şi să asume „cauza tuturor creştinilor ortodocşi, a grecilor, mai ales, supuşi ai Porţii", de vreme ce, prin „clauzele" de la Kuciuk-Kainardji i s-a recunoscut „doar dreptul de a vorbi în numele lor"[182]. Invocarea de împăratul Alexandru şi de „miniştrii săi" a „dreptului, conferit de tratate", să solicite şi să impună evacuarea Principatelor de trupele otomane şi „să aibă cuvânt" asupra soartei domnitorului Scarlat Callimachi, „numit de sultan", a fost contracarată, de Poartă, prin solicitarea, justificată de „litera şi spiritul aceloraşi tratate", ca „partea rusă" să extrădeze pe eteriştii refugiaţi „peste Prut", inclusiv/mai ales pe „fugitivul" domnitor Mihai Suţu[183]. Ameninţarea, de Rusia, cu recurgerea la calea armelor pentru a impune „executarea întocmai a clauzelor tratatelor", implicit a celor „încă nerezolvate" din Tratatul de la Bucureşti, a făcut să se înfiripe cumva „medierea celorlalte puteri", în fapt a Marii Britanii şi a Austriei, la Poartă. La insistenţele lui Strangford şi ale lui Lutzow de a fi evacuate de trupele otomane Principatele şi de a fi desemnaţi „noi domni", ca şi de a fi retras „edictul sultanului de declarare a războiului sfânt", Poarta a replicat, inspirată şi de „raţiunile

[180] Basile J. Lungu, *op. cit.*, p. 31.

[181] *V. supra.*

[182] Nicolae Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, p. 575-577, 579-581 (Miltitz c. regele Prusiei, 21 aprilie, 10 şi 25 mai 1821) şi p. 587 (*Nota* Porţii c. Rusia, 18/30 iulie 1821, ca răspuns la Nota ultimativă a lui Stroganov din 6/18 iulie, acelaşi an).

[183] *Ibidem*, p. 583 (Miltitz c. regele Prusiei, 25 iunie 1821) şi 587 (*Nota* Porţii din 18/30 iulie); Grégoire Yakschitch, *La Russie et la Porte Ottomane*, Paris, 1907, p. 30; Edouard Driault, Michel Lhéritier, *op. cit.*, vol. I, p. 150 şi urm.; Basile J. Lungu, *op. cit.*, p. 28-31; Vlad Georgescu, *Corespondenţa diplomatică*, p. 10 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

europene ce acuzau pe greci de rebeliune contra suveranului lor legitim", prin a solicita, pentru îndeplinirea „cerinţelor formulate de mediatori", garanţia – dacă nu din partea tuturor puterilor, atunci măcar din a Marii Britanii şi Austriei – că ruşii nu vor ocupa, ei, definitiv, cele două Principate[184]. Era o solicitare care, de i s-ar fi dat curs, ar fi putut marca o turnură spectaculoasă în evoluţia „chestiunii orientale". Nu i s-a dat, atunci, curs, de „puterile mediatoare", din lipsa, invocată de Strangford şi Lutzow, de „instrucţiuni speciale"[185], pe când Rusia i s-a opus categoric[186].

Dintre „cererile" asupra cărora puterile mai curând zise decât realmente „mediatoare"[187] insistau ca Poarta „să dea satisfacţie, după tratate", numai una, cea privind „desemnarea de noi domni Principatelor", părea a fi luată serios în seamă de „sultanul şi demnitarii otomani". Accepţiunea ce o dădea acelei „desemnări" puterea suzerană, vizând, de la un moment dat, „domni de ţară", avea să meargă mai departe decât cea „mediată" de reprezentanţii diplomatici britanic şi austriac, cu indicare doar de „stingere a vacanţei tronurilor de la Bucureşti şi Iaşi" şi să fie total contrară aşteptărilor Rusiei. De la Petersburg se pretindea ca Poarta să considere, cu prioritate, „drepturile lui Scarlat Callimachi pentru tronul Valahiei", să nu mai pună condiţia extrădării lui Mihai Suţu, „făcut scăpat spre Austria"[188], încât să fie menţinut pe mai departe procedeul „desemnării de domnitori fanarioţi" sau, mai diplomatic spus, „conveniţi de Rusia şi Imperiul Otoman, după tratate". Pentru „curtea suzerană", însă, ce se arăta decisă să respingă „pretenţiile Rusiei de protecţie asupra Principatelor"[189], nu mai putea începăea vorbă despre „desemnarea" de domnitori din „neamul rebelilor contra cărora sultanul edictase războiul sfânt". Că nu mai începăea defel, avea să se confirme prin „exilul" lui Callimachi-Vodă şi prin sfârşitul „subit" al acestuia[190]. Poarta înclina spre desemnarea de „domni de ţară", şi nu atât ca măsură de a satisface insistenţele puterilor străine, zise şi „mediatoare", cât mai ales ca probă de afirmare a prerogativelor ei suzerane, eventualitatea transformării Principatelor în paşalâcuri fiind exclusă din simplul calcul că înfierbânta aliniamentul „presiunilor şi ameninţărilor Rusiei". Întâmplător sau nu, semne clare că înclina spre amintita soluţie în privinţa tronurilor „celor două mici ţărişoare", Poarta prinse a le da pe măsura parvenirii la Constantinopol a „mesajelor" despre cele convenite de Marea Britanie şi Austria la Hanovra[191]. Până să-i fie înţelese acele „mesaje", ea sporise cuantumul trupelor de ocupaţie a Principatelor şi întărise pretenţia (*i.e.* condiţia) extrădării de Rusia a „celor de pe teritoriul ei vinovaţi de rebeliune contra sultanului"[192]. Apoi, printr-o *notă* din 2 decembrie 1821, ea avea să şi

[184] Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 594 şi urm. (Strangford c. Ch. Bagot, ambasador la Petersburg, 26 august 1821).

[185] *Ibidem*, p. 597 şi urm. (Miltitz c. regele Prusiei, 10 septembrie 1821).

[186] *Vneshnjaja politika Rossii…*, S. II, vol. IV (XII), p. 590 şi urm. (Nesselrode c. I. Golovkin, ambasador la Viena, 13/25 septembrie 1821), 592 şi urm. (Nesselrode c. Metternich, 13/25 septembrie 1821).

[187] Solicitarea Rusiei ca „celelalte puteri" să intervină din iniţiativa împăratului ei, sub formă de „demers european", spre a i se da *ei* satisfacţie la Poartă, nu a întrunit „sufragiile părţilor solicitate". De „o mediere colectivă a celorlalte puteri" practic nici nu prea a fost cum să fie vorba. Marea Britanie şi Austria au acţionat aparent „de comun acord", de fapt „distinct", la Poartă, în perspectiva şi sub consemnul „întrevederilor de la Hanovra"; Heinrich von Srbik, *op. cit.*, vol. I, p. 567 şi urm.; Basile J. Lungu, *op. cit.*, p. 33.

[188] Basile J. Lungu, *op. cit.*, p. 36 şi urm.; Andrei Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă*, p. 341.

[189] Nicolae Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, p. 587 (Nota Porţii din 18/30 iulie 1821).

[190] *Ibidem*, p. 605 şi urm. (Miltitz c. rege, Constantinopol, 21 noiembrie 1821); Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, Partea I, p. 347.

[191] La Hanovra, Metternich şi Castlereagh au convenit ca „propunerile făcute Porţii" să nu angajeze „alianţa europeană" de partea Rusiei; Metternich, *op. cit.*, vol. III, p. 522 şi urm. (*Mission de Metternich…*).

[192] Nicolae Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 603 şi urm. (Miltitz c. regele Prusiei, Constantinopol, 25 octombrie şi 10 noiembrie 1821); *v.* şi A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. X, ed. cit., p. 78 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

anunțe dispoziția pentru unele „concesii", precum retragerea „parțială" de trupe de la Nordul Dunării, renunțarea, „*sous le nom d'ajournement*", la a solicita „extrădarea tuturor transfugilor peste Prut", dar și să-și rezerve întregul prerogativelor suzerane de a desemna domnitorii Moldovei și Valahiei[193].

Interesant că, spre a fi desemnați „noii domni", Înalta Poartă avea să recurgă, tocmai în ideea de a-și afirma prerogativele de genul menționat și de a ține Rusia „departe de afacere", la audierea *numai de ea* a „doleanțelor locuitorilor Principatelor". După ce aflase „câte ceva" despre acele „doleanțe" din arzurile lui Tudor și ale boierilor Valahiei[194], ca și dintr-un memoriu „timpuriu" al boierilor Moldovei[195], „curtea suzerană" dădea de înțeles că se aștepta la o reprezentare „calificată, deplin competentă", a Principatelor. Problema era că, pentru niciun Principat, nu „glăsuia" o unică „partidă boierească". „Păgubiți" de excesele „bandelor de revoltați", eterişti, dar și „de ai țării", speriați de perspectiva și realitatea ocupației otomane, „îndemnați amenințător" de consulii ruși, de Al. Pini, cu deosebire, mulți boieri, chiar cei doi mitropoliți, Dionisie Lupu, „dovedit eterist"[196], și Veniamin Costache, au luat „drumul pribegiei". Consulii ruși de la București și Iași, Al. Pini și Andrei Pisani, precum și cei austrieci, F. Fleischhackl von Hakenau și J. Raab, s-au retras „spre locuri mai sigure", preocupați, însă, „să se țină aproape", prin îndemnuri și „sfaturi", de „pribegii" sălășluind la Sibiu, Brașov și Cernăuți, cei de la Chișinău beneficiind direct de „beneficiile administrației luminatului și protectorului împărat Alexandru I". Consulii prusieni, Ludwig Kreuchely și Wilhelm Harte, rămași „în posturi", aveau să relateze, „pe față", despre întâmplările prin care trecea fiecare Principat[197]. Pentru Poartă, important ar fi fost ca boierii să nu fi „pribegit", mitropoliții să fi rămas la București și Iași, „cele două Divanuri" să se fi menținut „în toată starea lor". Caimacamii C. Negri și Șt. Vogoride, foști ai domnitorului „desemnat" Scarlat Callimachi și ajunși să fie confirmați, prin firmane ale sultanului, pentru Valahia, cel dintâi, și Moldova, cel de-al doilea, au fost „instruiți" să solicite „revenirea acasă a boierilor pribegi"[198]. Apeluri în sensul acelei „reveniri" aveau să fie făcute și de comandanții otomani ai trupelor intervenționiste și de ocupație[199].

[193] Nicolae Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 606 și urm., 610 (Miltitz c. regele Prusiei, Constantinopol, 26 noiembrie și 10 decembrie 1821) și 607-609 (*Traduction d'un firman adressé à Salyh-Pacha, commandant des forces ottomanes en Moldavie*, decembrie 1821).

[194] Pe lângă des invocatele *Cereri ale norodului românesc*, se cuvin a fi avute în vedere, pentru „efectul avut la Poartă", acte revendicative sau justificative girate de „legământul lui Tudor cu boierii"; *Documentele… 1821*, vol. I, p. 395 și urm. (Jurământul boierilor față de Tudor Vladimirescu / Cartea de adeverire ce s-a dat slugerului Theodor, 23 martie 1821), 232 și urm. (Jurământul lui Theodor, București, 23 martie 1821). „Jalba" prin care boierii aveau să arate Înaltei Porți că Tudor „s-a ridicat pentru dobândirea dreptăților țării"; *Ibidem*, vol. I, p. 411 și urm. („Jalba", București, 27 martie 1821). Adrese de legitimare a aceleiași „ridicări" au fost trimise țarului *Rusiei*, aflat, atunci, la Laybach, *Ibidem*, vol. I, p. 412 și urm. (Boierii c. Alexandru I, București 27 martie 1821), și lui Metternich, *Ibidem*, vol. I, p. 413 și urm. (Boierii Valahiei c. Metternich, 27 martie 1821. „Suplica" de prin aprilie 1821 către Pașa din Vidin, *Ibidem*, vol. II, p. 60 și urm., pe care „conducătorul ridicării" a ținut să fie remisă de o delegație de patru boieri pașalelor de la Giurgiu și Vidin, *Ibidem*, vol. II, p. 92 (Tudor c. marele vistier, 23 aprilie 1821).

[195] *Ibidem*, vol. I, p. 441 și urm. („Jalba" boierilor moldoveni c. Poartă, 31 martie 1821); V.A. Urechia, *op. cit.*, vol. XIII, p. 102-104.

[196] Andrei Oțetea, *op. cit.*, p. 263.

[197] *Documente*, Hurmuzacki, vol. X, p. 120-135.

[198] *Documente… 1821*, vol. II-III, *passim*; *Documente*, Hurmuzaki (serie nouă), vol. II, p. 727 și urm. (Hakenau c. Metternich, 11 iulie 1821), 733 și urm. (Raab c. Metternich, Cernăuți, 22 iulie 1821); anexează Proclamația lui Vogoride (p. 734) și Hattișeriful sultanului din 21 mai 1821 (p. 735).

[199] Mai ales că la intrarea în București turcii aflaseră doar cinci boieri mari; Ioan C. Filitti, *Frământările politice și sociale*, p. 73.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Rezultate, până prin plină toamna 1821, nu s-au prea văzut. În împrejurările deosebit de dure, ruptura între boierii „pribegi" şi cei rămaşi „acasă" s-a accentuat, mai ales pe seama Moldovei, unde caimacamul Vogoride s-a dedat la „afaceri cu titluri de boierie", gândind, s-a crezut, să-şi asigure astfel susţinere „internă" pentru tron[200]. Boierii „puşi pe pribegie" şi-au orientat memoriile mai ales spre Rusia[201], chiar şi spre Austria[202], pentru ca Porţii, atât „cei plecaţi", cât şi „cei rămaşi acasă", doar „să se plângă", un timp, despre „ravagiile produse de eterişti", despre „suferinţele cauzate de trupele intervenţioniste şi de ocupaţie", şi să îndrăznească, treptat, a invoca „vechile drepturi" ale Principatelor[203]. Ceva mai stăruitori în a se adresa Porţii s-au arătat boierii moldoveni, poate şi ca urmare a rolului lui Şt. Vogoride, intersectat, la un moment dat, de un „demers al pribegilor pe mâna lui Teodor Balş" către Poartă[204]. Boierii „pribegi la Cernăuţi" par să şi fost cei dintâi care au pus, pe timpul ocupaţiei otomane, problema revenirii, din „bunăvoinţa sultanului", la „cârmuirea pământeană"[205]. Cei valahi, „de la Braşov", încercaseră să solicite împăratului Austriei „ocrotire şi sprijin /…/ pentru stabilirea liniştei în Ţară şi pentru instaurarea unei domnii pământene şi permanente"[206]. Spre „curtea" Rusiei nu era cale pentru solicitarea de admisiune a „domniilor pământene". La „îndemnurile" lui Pini, „nemulţumit" din cauza „memoriilor boiereşti către Poartă"[207], unii „pribegi valahi" au recurs, „cu supuşenie şi nădejde de protecţie", la „o întâmpinare" a profilabilei, prin septembrie-octombrie 1821, intervenţii a trupelor împăratului Alexandru I[208].

Din motivele prezentate mai sus, Poarta Otomană avea să insiste ca memorile boierilor, cu implicita revendicare de „domni pământeni", să-i fie adresate ei[209]. Un răspuns sau o întâmpinare la insistenţele otomane a fost arzul boierilor moldoveni, datat noiembrie 1821, după copia textului în limba greacă, act scris, însă, cum s-a demonstrat[210],

[200] *Ibidem*, p. 74 şi urm.

[201] *Documente… 1821*, vol. II, p. 29-31 (Veniamin Costache şi boierii moldoveni c. Alexandru I, 4 aprilie 1821), 31-33 (Aceiaşi c. A. Pisani, aprilie 1821), 119 şi urm. (Boierii moldoveni c. Alexandru I, aprilie 1821), 187-189 (Aceiaşi c. guvernul rus, mai 1821), 190-192, 227-229 (Boierii valahi, de la Braşov, c. Alexandru I, 1 iunie şi 12 iulie 1821), 360-363 (Dionisie Lupu c. Sinodul Bisericii Ruse, Braşov, 1/13 octombrie 1821).

[202] *Ibidem*, vol. II, p. 157-160 (Boierii valahi c. Metternich, Bucureşti, 9/21 mai 1821), 324-326 (Boierii valahi, de la Braşov, c. împăratul Austriei, 31 august/12 septembrie 1821); *v.* şi Ioan C. Filitti, *Corespondenţa domnilor şi boierilor*, în loc. cit., p. 991-994, 997 şi urm.

[203] *Documente… 1821*, vol. II, p. 42-45 (Magzarul boierilor moldoveni c. Poartă, Cernăuţi <?>, 5 aprilie 1821), 74 şi urm. (Divanul Moldovei, prin aga Petrachi Negre şi spătarul Gavril Iamandi c. Paşa de Brăila, 14 aprilie 1821), 85 (Boierii moldoveni c. Paşa de Silistra, aprilie 1821), 98 şi urm. (Divanul Moldovei, prin medelnicerul Neculai Mandrea şi diacul Scarlat Herescu, c. muhafizul din Brăila, 26 aprilie 1821), 154-157 (Arzmagzarul boierilor valahi c. Poartă, Braşov, 23 iunie 1821), 347-349 (Boierii moldoveni c. Poartă, Cernăuţi, septembrie 1821), 367-368 (Arzul <proiect> boierilor valahi c. Poartă, 6 octombrie 1821).

[204] Ioan C. Filitti, *Frământările politice şi sociale*, p. 77 şi urm.

[205] *Documente… 1821*, vol. II, p. 347-349 (doc. cit.).

[206] *Ibidem*, p. 324-326 (Boierii valahi c. împăratul Austriei, Braşov, 31 august st. v. 1821).

[207] *Ibidem*, p. 330-332 (K. G., „prea plecată slugă", informaţii despre disensiuni între boierii de la Braşov şi Al. Pini, august <?> 1821); *Documente*, Hurmuzaki (serie nouă), p. 737 şi urm. (Hakenau c. Metternich, 25 iulie 1821).

[208] *Documente… 1821*, vol. II, p. 386-388 (Memoriul boierilor valahi c. „generalul comandant" <Wittgenstein ?> al trupelor ruse, octombrie 1821). Al. Pini insista să facă pe boieri să creadă despre iminenta intervenţie a armatelor ruse; *Documente*, Hurmuzaki (serie nouă), vol. II, p. 727 şi urm., 738-740 (Hakenau c. Metternich, Sibiu, 11 şi 28 iulie 1821).

[209] *Documente… 1821*, vol. II, p. 312 şi urm. (Sultanul otoman c. Mehmet Selim Paşa, Constantinopol, august-septembrie 1821), 364 şi urm. (Firmanul sultanului c. comandanţii turci din Moldova „să ia măsuri pentru întoarcerea pribegilor la locurile lor", 5 octombrie 1821).

[210] *Ibidem*, p. 401-407 (Boierii moldoveni c. Înalta Poartă, noiembrie 1821); A. Oţetea, *notă* de subsol, p. 401.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

încă din octombrie, de moment ce pe 21 ale acestei luni, acelaşi an, Teodor Balş plecase de la Iaşi spre „a-l înmâna paşalei de Silistra”[211]. Chiar dacă Paşa avea să primească „memoriul moldav” numai după confirmarea unui text întocmit „de grupul de boieri agreabili Porții”[212], demersul patriotic pentru „restaurarea domniilor pământene” avansa sub zodia şanselor de reuşită. Avea să mai treacă ceva timp până când, din vrerea Porții şi prin reaşezări ale contextului european, „delegațiile” Principatelor să se facă ascultate[213]. În „dedalul” constantinopolitan, cauza „domniilor de țară” avea să prindă „firul de ieşire”, prin desemnarea de sultan, la începutul lunii iulie 1822, a boierilor Ioniță Sandu Sturdza şi Grigore Dimitrie Ghica pentru tronurile Moldovei şi Valahiei.

RESTORATION OF “LOCAL RULES” IN THE ROMANIAN PRINCIPALITIES IN 1822. EUROPEAN IMPLICATIONS (I)
(Summary)

Keywords: Romanian Principalities, Tudor Vladimirescu, “Oriental crisis”, Ottoman Porte, Greeks’ national insurrection

The circumstances of the “local princes’ ” return on Moldavia’s and Walachia’s thrones in 1822 have often been regarded as a “shadowed” outcome of the 1821 Revolution. The beginning of a new phase in the Romanians’ history was argued to be the revolution led by Tudor Vladimirescu. But there were also historians of “tradition” that ascribe the same beginning to the revolution but also to the political act of restoration of the “local rules”.

On adequate document or reading basis, we tried to underline, from the perspective of the European implications, the tight correlation between the events that the Romanian Principalities crossed in 1821 and in 1822 respectively. We tried to prove that the great powers’ positions towards the agitation in the Principalities, towards the Ottoman intervention, until the “new princes” were appointed, had nothing to do with the principles or, worse, with the “system” of the Holy Alliance. The great powers, and especially Great Britain and Austria, tried to “mediate” the Russian-Ottoman dispute regarding the Principalities, but not in order to impose the Porte the acceptation of some “fair demands” from Russia. For the European diplomacy, the important thing was to impede the “dangerous” repercussions of the “Oriental crisis” on the European peace and order. The focus was on the repercussions of the agitations in the Principalities and of the Greeks’ national insurrection. The prevention of the “dangers generated in the Orient” was part of the agenda of the British-Austrian encounters at Hanover, as well as of that of the “Tatishchev missions” at Vienna. The implications of the “oriental crisis”, and particularly of the status of the Romanian Principalities, caused the failure of the attempt to organize a great diplomatic reunion at Vienna, before the Congress of Verona. Under those circumstances, the Ottoman Porte considered it to be the occasion to decide the appointment of “local princes” for the thrones of the Principalities.

[211] *Ibidem*, p. 401 (doc. cit.).

[212] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XIII, p. 102 şi urm.; C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 214 şi urm.

[213] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. X, Iaşi, 1915, p. 330-333 (Delegații moldoveni c. Poartă, 15 articole, Constantinopol, 24 aprilie/6 mai 1821); C. D. Aricescu, *Acte justificative la istoria revoluțiunii române de la 1821*, p. 214-216 (21 de articole propuse la Înalta Poartă de boierii candidați de domni din Muntenia, Constantinopol, mai 1821); N. Iorga, *Izvoarele contemporane ale mişcării lui Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1921, p. 134-136; Vlad Georgescu, în *Mémoires et projets de réforme…, 1769-1830*, p. 25, aprecia că „propunerile valahe” ar fi fost de 26; *v.* şi Idem, *Corespondența diplomatică…*, p. 15, cu trimitere la Emil Vârtosu, *1821. Date şi fapte noi*, p. 155-158 (*Cererile boerilor munteni duşi la Țarigrad*, mai 1822).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

VENIAMIN CIOBANU[*]

NOI INFORMAȚII DOCUMENTARE PRIVIND UNIFICAREA PRINCIPATELOR ROMÂNE (1859-1861)

După cum se ştie, problema Unirii Principatelor Române a reținut atenția întregii diplomații europene. În afara marilor puteri, Franța, Rusia, Marea Britanie, Prusia, Regatul Sardiniei, Turcia, evenimentele care se desfăşurau la Dunărea de Jos au fost urmărite şi de unele state mici, precum Grecia, Spania, care se pronunțau deschis în favoarea Unirii, dar şi de Statele Unite ale Americii, fiecare din rațiuni decurgând din propriile lor interese naționale. Au existat, însă, şi state care au adoptat o atitudine de neutralitate față de această chestiune, dar o „neutralitate pro-unionistă", categorie în care s-a plasat, alături de Olanda, Danemarca, Belgia, şi Suedia[1]. În ceea ce o priveşte pe cea din urmă, atitudinea ei era justificată de faptul că, deşi nu avea interese geo-strategice în Europa Orientală, deoarece aparținea, din punct de vedere geografic, Europei de Nord, avea, în schimb, reale interese politice şi economice. Cele politice erau determinate de faptul că evoluția poziției sale internaționale a fost marcată, în mod decisiv, de vecinătatea nemijlocită cu Rusia, a cărei politică expansionistă i-a pus, nu o dată, începând, cu deosebire, din secolul al XVIII-lea, sub semnul întrebării securitatea şi chiar independența sa în spațiul baltic şi, pe cale de consecință, poziția sa în sistemul politic european. Cercurile conducătoare suedeze au constatat, însă, că forța presiunilor Rusiei asupra spațiului baltic era direct proporțională cu avansul sau reculul politicii sale în problema orientală. Adică cu proporțiile în care putea să-şi exercite controlul asupra Imperiului Otoman, mai precis, asupra Strâmtorilor Bosfor şi Dardanele. Or, Imperiul Otoman era considerat, tocmai din aceste motive, de cercurile conducătoare suedeze ca un aliat firesc împotriva tendințelor Rusiei de a-şi extinde dominația şi asupra Peninsulei Scandinave. Iată pentru ce diplomația suedeză a urmărit, cu aceeaşi atenție pe care a manifestat-o şi în perioadele anterioare, desfăşurarea evenimentelor care fac obiectul acestor rânduri. Scandinavii erau conştienți că unificarea deplină a Principatelor Române, care ar fi deschis, în mod inevitabil, drumul lor către desprinderea totală din sistemul politic otoman, putea să fie exploatată de diplomația rusă care, prin utilizarea unor conjuncturi favorabile, ar fi reuşit să ia locul Porții la Dunărea de Jos. Ceea ce, din perspectiva ideilor enunțate, era în măsură să provoace îngrijorare la Stockholm. Ca urmare, diplomații suedezi acreditați la Istanbul s-au străduit să fie cât mai bine informați şi să pună la dispoziția celor ce fundamentau direcțiile de acțiune ale politicii orientale a Regatului Unit al Suediei şi Norvegiei mijloacele necesare adoptării

[*] Cercetător ştiințific, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" Iaşi.

[1] Apud Gheorghe Cliveti, *România şi puterile garante 1856-1878*, Iaşi, 1988, p. 52, n. 24.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 163–191

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

unor decizii conforme cu interesele acestuia. Din această preocupare a rezultat un mare număr de rapoarte diplomatice, în cuprinsul cărora problematicii unificării depline a Principatelor Unite i s-a acordat o atenție deosebită.

Numeroasele informații inserate în acele rapoarte fie confirmă pe altele, consemnate de alte surse documentare, cunoscute deja şi istoriografiei româneşti a problemei, fie că aduc date noi, dar, mai ales, conțin propriile comentarii ale celor care le-au redactat, pe marginea evenimentelor în discuție, constituie tot atâtea posibilități de lărgire a orizontului de cercetare a istoriei unei perioade cruciale din devenirea istorică a românilor. Deoarece, una din ideile care se degajă este aceea că autorii rapoartelor nu contestau dorința românilor de a-şi uni deplin Principatele, acceptând însă acest lucru în termeni care nu ar fi afectat dramatic poziția Porții în sistemul politic european, cu deosebire în relațiile sale cu Rusia.

Dintre acestea, am reținut, totuşi, doar câteva, alese în mod aleatoriu, dar care presupun că vor atrage atenția celor interesați în domeniu, şi nu numai.

La 10 iunie 1859, Lave Berktriis, trimisul extraordinar şi ministru plenipotențiar pe lângă Poartă, îl informa pe baronul Christoffer Rutger Louis Manderström, ministrul de stat pentru Afacerile Externe al Regatului Unit al Suediei şi Norvegiei, despre Nota transmisă de aceasta reprezentanților diplomatici la Istanbul ai puterilor garante, prin care le aducea la cunoştință decizia ei de a aproba dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza. Diplomatul suedez reținea, însă, cu deosebire, conținutul unor articole ale declarației otomane, şi anume al celui de al 3-lea, în care se sugera faptul că Poarta spera în posibilitatea desfacerii uniunii personale a Principatelor printr-un alt „fapt împlinit", precum şi al celui de al 4-lea, prin care Poarta declara că îşi rezerva dreptul de a aprecia când Principatele ar fi comis o infracțiune la Convenția din 19 august 1858[2], adică de a interveni cu „mâna armată", pentru a restabili ordinea tulburată. Astfel încât, opina diplomatul suedez, „nu lăsa reprezentanților puterilor garante nimic altceva decât de a regla, de acord cu ea, acțiunile militare ale intervenției"[3]. În context, el mai făcea însă şi o altă observație relevantă, în sensul că, fiind confruntată cu opoziția puterilor garante, în special a Franței, la o astfel de eventualitate, Poarta nutrea, în mod secret, speranța de a-l vedea „pe principele Cuza sucombând în curând, din cauza dificultăților poziției sale provizorii care, potrivit ultimelor ştiri sosite din Principate, devine din zi în zi, tot mai precară". Deoarece, „pe de o parte, Principele nu se poate aştepta să găsească sprijin în partida boierilor care s-au opus atât de puternic alegerii sale, iar pe de alta, el nu poate satisface exigențele partidei naționale care nu se va mulțumi acum decât cu obținerea independenței totale a României"[4].

Multe dintre informațiile referitoare la Principatele Unite pe care diplomații suedezi le includeau în rapoartele pe care le trimiteau la Stockholm erau procurate de către agenți suedezi, aflați cu diverse misiuni, mai mult sau mai puțin oficiale, pe teritoriul acestora, dar care se pare că aveau acces la cele mai credibile surse de informare. Cel pe care P. Collett, trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar al Suediei pe lângă Poartă, îl indica drept „unul dintre colegii mei", îi punea la dispoziție, într-o scrisoare din 3 septembrie 1859, o serie de ştiri, considerate de diplomatul suedez ca putând

[2] Se referea la un paragraf din Art. 8 al Convenției dintre Austria, Franța, Marea Britanie, Prusia, Rusia, Sardinia şi Turcia, la 19.VIII.1858, potrivit căruia, Porții „*appartiendra de provoquer, par une entente avec les Cours garantes, les mesures nécessaires pour le rétablissement de l'ordre, s'il venait d'être compromis*" (s. n.) (vezi doc. nr. 1, n. 10).

[3] Doc. nr. 1.

[4] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prezenta interes pentru şeful diplomaţiei suedeze, baronul Christoffer Rutger Louis Manderström, ceea ce şi explică promptitudinea cu care i l-a transmis, adică la 9 septembrie. Una dintre acestea pare surprinzătoare, deoarece se referea la intenţia, fără a se indica însă şi cui îi aparţinea, de încoronare a lui Cuza, fixată, iniţial, pentru 30 august, ziua onomastică a domnitorului, dar amânată pentru data de 14/26 septembrie. Or, intenţia părea destul de serioasă, de vreme ce, preciza corespondentul, „se fac mari pregătiri pentru această solemnitate şi se dau asigurări că a fost alocată suma de 25.000 de ducaţi pentru confecţionarea unei coroane, şi o altă sumă, în valoare de 20.000 de ducaţi, pentru repararea şi mobilarea palatului", probabil cel de la Cotroceni[5]. Ştirea, în cazul în care avea un grad de autenticitate, poate sugera existenţa unui plan de anulare a raporturilor juridice dintre Principatele Unite şi Poartă şi punerea puterilor europene în faţa unui nou „fapt împlinit".

Cu acelaşi prilej, diplomatul suedez mai era informat despre votul de cenzură dat de Comisia Centrală de la Focşani guvernului Moldovei şi celui al Ţării Româneşti, deoarece „adoptaseră din proprie iniţiativă măsuri care ar fi trebuit, în prealabil, să fi fost supuse deliberărilor Adunării Elective, sub formă de proiect de legi şi aprobate de Principe"[6]. Mai mult chiar, „acest corp politic a terminat elaborarea proiectului său de constituţie care proclamă principiul Unirii politice sub un prinţ străin şi se pregăteşte să-l prezinte Principelui"[7]. Nu mai puţin importantă, şi pentru diplomaţia suedeză, era şi informaţia potrivit căreia era iminentă producerea unei crize ministeriale în Ţara Românească, „din cauza problemei secularizării averilor mănăstirilor greceşti, problemă în care este în dezacord cu Principele care, datorită protestului consulului general al Rusiei, refuză astăzi să aprobe măsurile ce trebuie întreprinse în acest scop, şi pe care le acceptase, deja, formal, şi pe baza cărora a fost întocmit bugetul de stat, aprobat de Adunare"[8].

Cele mai multe dintre informaţiile care parveneau titularilor Misiunii diplomatice a Regatului Unit al Suediei şi Norvegiei de la Istanbul erau furnizate de rapoartele viceconsulului acestei ţări de la Galaţi. În unul dintre acestea, datat, 10 martie 1860, este abordată problema raportului de forţe din Camerele celor două Principate, rezultat în urma alegerilor desfăşurate între 2 şi 4 martie 1860.

O primă observaţie a autorului raportului este aceea că, dacă în Moldova deputaţii aleşi erau aproape aceiaşi ca în anul precedent, în schimb, în Ţara Românească situaţia era oarecum diferită, compoziţia ei fiind „mult mai aristocratică de cât a celei a noastre", adică a Suediei[9]. În ceea ce priveşte forţa şi natura opoziţiei din cele două Camere, ele erau constituite din trei partide. Prima era a celor care sprijineau guvernele şi doreau consolidarea poziţiei Camerelor, partidă denumită de presă *Constituţională*, şi care „formează marea majoritate şi îşi datorează forţa atât numărului, cât şi moderaţiei sale. Vin apoi două alte partide extremiste, al căror scop nu este altul decât cel de a răsturna ordinea de lucruri instituită de Convenţia de la Paris, una având ca deviză *separarea*, iar cealaltă *prinţul străin*" (s. aut.)[10]. Or, conchidea viceconsulul, „aceste două partide, deşi cu opinii totalmente opuse, vor face, totuşi, cauză comună şi vor vota întotdeauna cu marele partid moderat contra guvernului, doar pentru a-l face inoperant"[11].

[5] Vezi raportul lui P. Collet, din 9 septembrie 1859.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*.
[8] *Ibidem*.
[9] Vezi raportul lui P. Collett, din 10 martie 1860.
[10] *Ibidem*.
[11] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Rapoartele ulterioare abundă în alte informații, însoțite de comentariile diplomaților suedezi pe marginea evenimentelor interne şi internaționale care au marcat drumul românilor către unificarea deplină a Principatelor. Nu este locul pentru a le trece pe toate în revistă, lăsând cititorilor care le vor consulta, în paginile care urmează, posibilitatea să le aprecieze valoarea. Vom reține doar câteva considerații aparținând lui Carl Burenstam, trimisul extraordinar şi ministru plenipotențiar suedez de la Istanbul, pe marginea ultimei faze a procesului de unificare deplină a Principatelor Unite, pe care le-a formulat într-un raport din 8 noiembrie 1861, adresat aceluiaşi ministru al afacerilor externe. Constatând că „toate marile puteri sunt acum de acord cu realizarea uniunii reale *pe durata domniei Principelui actual*" (s. aut.)[12], el punea, în schimb, în evidență faptul că exista, încă, o piedică serioasă care ar fi putut întârzia, cel puțin, realizarea acelui obiectiv al românilor. „Singura dificultate – nota el – care se ridică în prezent şi care rămâne să fie surmontată, este din partea Porții care vrea, cu orice preț, să-şi rezerve dreptul de a interveni, *cu mâna armată* (s. aut.) în principate, în momentul în care stipulațiile care reglementau raporturile dintre Turcia şi Moldovalahia sunt lezate, concesie pe care – opina el – marile puteri nu i-o vor acorda niciodată"[13]. De aceea, „turcii încearcă, ca întotdeauna, prin mii de subterfugii, să câştige timp, ştiind bine că, dacă problema unificării nu va fi reglată până la 15 decembrie, ziua în care urmează să se reunească Adunările, Principele Cuza, sub presiunea reprezentanților celor două țări (Moldova şi Țara Românească – n.n.) va fi, poate, forțat să dea o lovitură de stat, pentru realizarea scopului dorit de cele două națiuni (moldovenii şi muntenii – n.n.), cu excepția a 20 sau 30 de familii de boieri aparținând celei mai înalte aristocrații, precum Ştirbei, Bibescu, Cantacuzino, cea mai mare parte a familiei Ghica şi Suțo care, odată cu introducerea noii legi electorale îşi vor pierde cea mai mare parte a influenței lor"[14]. Situație în care, se subînțelegea, Poarta ar fi avut pretextul de a invoca amintitul drept şi a pune, astfel, sub un grav semn de întrebare întregul proces de unificare deplină a Principatelor Unite. După cum se ştie, situația nu a evoluat, însă, în direcția dorită de Poartă. Din contra, în pofida gravelor restricții prin care Poarta înțelegea să consimtă la definitivarea acelui proces, formulate în firmanul sultanului Abdul-Aziz, şi care a fost comunicat reprezentanților de la Istanbul ai Marilor Puteri, la 2 decembrie 1861[15], cursul firesc al evenimentelor nu a mai putut fi întrerupt.

[12] Vezi raportul lui Carl Burenstam, din 8 noiembrie 1861.
[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*.
[15] Vezi anexa la acest document.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANEXE

1. Constantinopol, 10 iunie 1859

Lave Becktriis, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Regatului Unit al Suediei şi Norvegiei pe lângă Poartă, către baronul Christoffer Rutger Louis Manderström, ministru de Stat pentru Afacerile Externe

A notificat Porţii starea de neutralitate adoptată de Suedia faţă de războiul franco-piemontezo-austriac, decizie aprobată de Poartă; Nota adresată de Poartă reprezentanţilor diplomatici la Istanbul ai Franţei, Marii Britanii, Prusiei, Rusiei şi Sardiniei, prin care le notifica confirmarea de către ea a dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza, în conformitate cu Declaraţia adoptată de către aceste puteri, în şedinţa din 14 aprilie 1859 a Conferinţei de la Paris; consideraţiile sale pe seama declaraţiei Porţii, prin care aproba dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, atrăgând atenţia asupra Art. III al Declaraţiei care sugera posibilitatea desfacerii uniunii personale a principatelor, printr-un alt „fapt împlinit"; alte consideraţii ale sale, în legătură cu poziţia precară pe care o avea la acea dată Al. I. Cuza în Principate şi speranţele Porţii de a profita de aceasta, în scopul desfacerii Unirii; cauzele acelei situaţii; situaţia politică din Balcani.

Constantinople, le 10 Juin 1859

Monsieur le Baron

Mon dernier très humble rapport est en date du 1er courant.

En réponse à une note que j'avais adressé en date du 31 Mai à la Sublime Porte pour communiquer en copie la Dépêche circulaire de Votre Excellence du 13 Mai dernier, constatant les principes de neutralité que le Gouvernement du Roi est décidé à suivre pendant la guerre qui vient d'éclater en Italie[1], S[on] E[xcellence] Fuad Pacha[2] m'a adressé en date de 8 courant la Note dont je me permets de ci-joindre (sic!) une copie[3], et par laquelle Son Excellence déclare que la Sublime Porte partage entièrement les principes adoptés en cette occasion par le Gouvernement du Roi.

Mercredi de la semaine passée la Sublime Porte communiqua aux Représentants de France[4], d'Angleterre[5], du Prusse[6], de Russie[7] et de Sardaigne[8] la réponse qu'elle venait d'adresser aux Cours respectives à leur proposition de confirmer la double élection du Prince Couza en donnant son adhésion à la déclaration adoptée par les Représentants de ces mêmes Puissances à la séance du 14 Avril dernier de la Conférence de Paris[9]. Je prends la liberté de ci-joindre une copie de cette réponse, qui a été donnée sous la forme d'une déclaration.

On s'était bien attendu à voir la Porte donner seulement sous certaines conditions l'adhésion demandée, mais on croyait que ces conditions n'auraient concerné que la forme, sous laquelle cette concession devait être faite. En lisant l'acte en question on voit cependant que quelques unes des garanties demandées, et principalement celles contenues dans les articles 3 et 4, sont d'une assez grande importance. Par le 3ème article on exprime d'une manière assez compréhensible que la Porte ne verrait pas d'un trop mauvais oeil si l'une des deux Principautés pouvait, d'une manière ou d'autre, se défaire du nouveau Prince, et ainsi déchirer l'union par un autre „fait accompli". Par le 4ème article la Porte s'est réservé à elle seule le droit de décider quand il y aura eu violation de la Convention du 19 Août dans les Principautés, ainsi que le droit d'intervenir à main armée pour rétablir l'ordre troublé[10], et ne laisse aux Représentants des Puissances garantes presque rien que régler de concert avec elle, l'action militaire de l'intervention.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

On croit généralement ici que les conditions posées dans la sus-dite (sic!) déclaration de la Porte ne seront pas accordées par les autres Puissances, surtout comme la France avait fait savoir, déjà pendant les négociations relatives à cette question, que toute réponse, qui ne fût pas une adhésion pure et simple à la déclaration contenue dans le protocole du 14 Avril, serait regardée par elle comme un refus. Il parait donc que cette question n'aura pas de solution pour le moment, et il est bien possible que la Sublime Porte soit assez contente de pouvoir la laisser indécise, ayant secrètement l'espoir de voir le Prince Couza succomber bientôt aux difficultés de sa position provisoire, que d'après les dernières nouvelles des Principautés, devient de jour en jour plus précaire. D'un coté le Prince ne peut pas s'attendre à trouver de l'appui dans le parti des boyards, qui s'étaient si fortement opposés à son élection, et de l'autre côté il ne peut pas non plus satisfaire aux exigences du parti national, qui ne se contenterait maintenant que de l'indépendance complète de la „Roumanie" (sic!).

Au commencement de la guerre en Italie, l'état des Provinces Chrétiennes de la Turquie inspirait à la Porte de sérieuses inquiétudes, et on croyait que le Montenegro et la Servie n'attendaient que l'apparition d'une flotte Française dans l'Adriatique pour se soulever et se jeter sur les provinces limitrophes de l'Autriche.

……..

Son Excellence

Monsieur le Baron Manderström etc. etc. Stockholm

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 257, Konstantinopel 1859; original în limba franceză.

[1] Războiul franco-piemontezo-austriac, desfăşurat între 28.IV şi 11.VII.1859; pacea s-a semnat la Zürich, la 10.XI.1859, pe baza armistiţiului de la Vilafranca, din 11.VII.1859, care a atribuit Franţei Lombardia, dar pe care aceasta a cedat-o Piemontului.

[2] Fuad Paşa; ministrul Afacerilor Externe al Porţii.

[3] Nu am reţinut această piesă.

[4] Lavalette; marchiz; ambasadorul Franţei la Istanbul.

[5] Henry Lytton Bulwer; ambasadorul Marii Britanii la Istanbul.

[6] Von Goltz; conte; trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Prusiei pe lângă Poartă.

[7] Alex Lobanov Rostovski; trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Rusiei pe lângă Poartă.

[8] Durand.

[9] Conferinţa de la Paris a reprezentanţilor Puterilor garante, anume Franţa, Rusia, Marea Britanie, Prusia şi Regatul Sardiniei, care s-a deschis la Paris, 26.III/7.IV.1859, şi care au recunoscut, oficial, în luna aprilie 1859, dubla alegere a lui Cuza; Austria şi Turcia au recunoscut-o în şedinţa din 26.VIII/7.IX acelaşi an.

[10] Se referea la un paragraf din Art. 8 al Convenţiei dintre Austria, Franţa, Marea Britanie, Prusia, Rusia, Sardinia şi Turcia, la 19.VIII.1858, potrivit căruia Porţii „*appartiendra de provoquer, par une entente avec les Cours garantes, les mesures nécessaires pour le rétablissement de l'ordre, s'il venait d'être compromis*" (s.n.) (*Acte şi documente relative la istoria renascerii României*, publicate de Ghenadie Petresscu, Dimitrie A. Sturdza şi Dimitrie C. Sturdza, vol. VIII, Bucureşti, 1892, p. 308).

2. Constantinopol, 1 iulie 1859

Lave Bektriis catre Christoffer Rutger Louis Manderström

Cauzele deciziei lui Alexandru Ioan Cuza de a rechema de la Istanbul delegaţiile trimise cu misiunea de a aduce actul de recunoaştere formală de către sultanul Abdul-Medjid I a dublei sale alegeri; dar, în urma intervenţiei însărcinatului cu afaceri al Franţei pe lângă Poartă, Cuza a revocat ordinul: argumentele diplomatului francez; în Anexă*: copia scrisorii lui Al. I. Cuza adresată membrilor delegaţiei.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Constantinople, le 1er Juillet 1859

Monsieur le Baron

Mon dernier très-humble rapport est du 24 Juin.

Par une lettre adressée à Messieurs Negri et Philippesco[1] le Prince Couza vient de rappeler de Constantinople la Députation Moldo-Valaque, envoyée ici il-y-a quatre ou cinq mois pour demander de S. M. le Sultan[2] l'investiture relative à la double élection du Prince[3], mesure qui jusqu'à présent, n'a eu aucune suite de la part de la Sublime Porte. Par la dite lettre dont j'ai l'honneur de ci-joindre une copie, le Prince déclare, qu'ayant rempli par l'envoi de cette Députation, les formalités prescrites par la Convention du 19 Août et le séjour prolongé de cette mission à Constantinople entraînant d'ailleurs des dépenses qui ont fini par devenir onéreuses pour le trésor du pays, il a jugé nécessaire que les membres de la Députation rentrent dans leur patrie.

……..

La Députation Moldo-Valaque, venu ici, il-y-a cinq ou six mois, pour demander l'investiture du Sultan pour le Prince Couza, et qui, ainsi que j'ai eu l'honneur de l'annoncer à Votre Excellence par mon très-humble rapport du 1 du courant, avait été rappelée par le Prince, se trouve encore ici. Par une lettre adressée au Prince, le Chargé d'Affaires de France[4] lui a représenté le mauvais effet que le rappel de la Députation devait produire dans les Principautés, où le parti de l'opposition pourrait profiter de cette occasion pour déclarer que les deux pays n'avaient élu le Colonel Couza que dans la supposition que le Sultan accorderait l'investiture, mais que l'on n'avait nullement eu l'intention de produire une rupture avec la Sublime Porte. Cédant à ces représentations, le Prince Couza a donné l'ordre aux membres de la Députation de rester encore quelque temps à Constantinople pour attendre la solution finale de la question de la double élection.

Son Excellence

Monsieur le Baron Manderström etc. etc. Stockholm

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 257, Konstantinopel, 1859; original în limba franceză.

Anexă

Constantinople, le 1er Juillet 1859

Copie

Messieurs

Vous avez été envoyé avec vos collègues à Constantinople pour obtenir du Sultan l'investiture relative à la double élection qui a été faite de ma personne par les Assemblés de Moldavie et Valachie. Vous avez été chargé à cette occasion de présenter à la Sublime Porte l'adresse des deux Assemblées, ainsi que mes lettres autographes écrites à Sa Majesté et à S. A. le Grand Vézir[5].

Toutes les formalités prescrites par la Convention du 19 Août se trouvent ainsi remplies de notre côté, et nous avions tout lieu d'espérer que le delai d'un mois établi par l'art. 12 de cette Convention ne s'accomplirait pas sans que l'investiture fût donnée. Cependant plus que quatre mois déjà se sont écoulés sans qu'aucune réponse Vous ait été faite et surtout sans que rien puisse faire prévoir le terme de votre attente.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Les Chambres ont été péniblement affectées des retards apportés à la consécration du vote qu'elles ont émis à l'unanimité; le Pays s'est étonné de la longue durée de votre absence, et moi-même j'ai pu regretter, que mes lettres soient restées sans réponse.

Néanmoins, la grande majorité des Puissances garantes ayant reconnu, dans la Conférence de Paris, la validité de ma double élection, j'ai dû, plein de confiance dans leur décision et dans l'équité de la Sublime Porte, contenir les impatiences des Assemblées et du Pays et attendre, autant qu'il m'a été possible, le résultat de vos démarches. La crise difficile que nous traversons au moment de la transformation radicale de nos institutions, composait pour premier besoin à la Roumanie l'ordre et le calme. Je n'ai donc pas voulu qu'aucun incident prématuré et qui aurait pu, bien qu'à tort, être mal interprété, vint troubler notre travail de réformes. C'est ce qui Vous explique comment j'ai prolongé votre mission bien au delà du terme fixé par la Convention.

Mais le moment est venu ou le pays a besoin que tous ses enfants viennent contribuer à l'oeuvre commune de sa réorganisation. Vous avez en maintes circonstances donné trop de preuves de votre patriotisme et de votre capacité pour que je veuille et je puisse me priver plus longtemps du concours de vos lumières. D'ailleurs le personnel assez nombreux qui compose les deux députations entraîne des dépenses qui ont fini par devenir onéreuses pour notre trésor et qui ne manqueraient pas de provoquer des observations de la part des chambres.

En conséquence, Vous voudrez bien, Messieurs, à la réception de cette lettre, regarder votre mission comme terminée et faire vos préparatifs pour revenir sans retard en Moldavie et en Valachie.

Toutefois, vous ne quitterez pas Constantinople sans exprimer toute ma reconnaissance et celle du pays à Messieurs les Ambassadeurs des Puissances garantes pour la bienveillance avec laquelle ils vous ont accueillis et soutenus. Les Souverains qu'ils représentent si dignement ont déjà tant fait pour la Roumanie, que j'était sûr, à l'avance, de la réception qui vous serait faite. Mais je n'en ai pas moins été vivement touché de l'empressement avec lequel ils vous ont prodigué leur appui et leurs conseils ainsi que vous m'en avez rendu compte. J'insiste donc tout particulièrement pour que vous soyez auprès d'eux les interprètes des sentiments de tous les Roumains en les priant de vouloir bien transmettre à leurs cours le témoignage de notre gratitude.

Vous ne manquerez pas aussi de remercier, tant en mon nom qu'au votre, d'une manière toute spéciale, S. A. le Grand Vézir et les Ministres de la Sublime Porte pour l'accueil que ces hauts dignitaires n'ont pas dû manquer de vous faire.

Vous reviendrez alors dans votre pays avec la conscience d'avoir dignement employé vos efforts pour amener le succès de votre mission. Nous pourrons nous dire, que de notre côté, rien n'aura été négligé pour que la Convention du 19 Août reçût son exécution. Et tout en nous occupant activement des améliorations à introduire dans nos institutions, il ne nous restera plus qu'à attendre de la bienveillance infatigable des Grandes Puissances la solution que voua étiez allés chercher.

Vous trouverez dans cette lettre une traite dont le montant servira à subvenir à vos dépenses de retour.

Recevez, Messieurs, l'expression de mes sentiments dévoués.

(signé) Alexandre Jean I

à Messieurs Negri et Philippesco
Chefs de la Députation Moldo-Valaque à Constantinople

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 257, Konstantinopel, 1859; copie în limba franceză.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[1] Se referea la trimiterea de către Al. I. Cuza, în luna februarie 1859, a unei delegații a Adunării Elective a Moldovei, condusă de Costache Negri, precum și a unei delegații a Adunării Elective a Țării Românești, condusă de I. I. Filipescu, cu misiunea de a obține de la Poartă acordarea învestiturii sale, iar de la reprezentanții puterilor garante recunoașterea internațională a noilor stări de lucruri din Principate.

[2] Abdul-Medjid I (2.VII.1839-25.VI. 1861).

[3] Alexandru Ioan Cuza.

[4] Marchizul de Lavalette.

[5] Ali Mehmed; mare vizir (11.I.1858-18.X.1859).

3. Constantinopol, 9 septembrie 1859

P. Collett, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Regatului Unit al Suediei și Norvegiei, pe lângă Poartă, către Christoffer Rutger Louis Manderström

Îi transmite o scrisoare primită din București, cu informații referitoare la situația din Principatele Unite; *în* Anexă: *copia scrisorii în care se relata despre prezența lui Alexandru Ioan Cuza la Florești, unde era concentrată armata, despre posibile ceremonii de încoronare a lui Cuza; despre votul de cenzură dat de Comisia centrală de la Focșani guvernului Moldovei și celui al Țării Românești, pentru încălcarea procedurilor legale în adoptarea unor măsuri; despre elaborarea de către Comisie a proiectului de constituție care proclama principiul unirii politice a Principatelor sub un principe străin; despre iminența unei crize ministeriale în Țara Românească, ca urmare a divergențelor dintre guvern și principele Cuza în problema secularizării averilor mănăstirești, măsură la care, deși o aprobase inițial, perspectivă pe baza căreia se și întocmise bugetul țării și fusese aprobat de Adunare, a fost nevoit să renunțe, datorită intervenției consulului general al Rusiei; diverse măsuri adoptate de Consiliul Municipal al Bucureștiului; precum și despre agravarea crizei financiare a Țării Românești.*

Constantinople, le 9 Septembre 1859

Monsieur le Baron

……..

Un de mes collègues m'a communiqué une lettre de Bukharest, en date du 3 de ce mois, que je m'empresse de joindre ci-près en copie, parcequ'elle contient sur l'état des choses dans les principautés, des renseignements qui offrirait peut-être quelque intérêt à Votre Excellence.

J'ai l'honneur d'être avec respect,
Monsieur le Baron,
de Votre Excellence,
le très humble et très obéissant serviteur

P. Collett

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 257, Konstantinopel, 1859; original în limba franceză.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Anexă

Copie d'une lettre de Bukarest, en date du 3 Septembre 1859

Je vais essayer de résumer en peu de mots la situation actuelle des affaires du pays, d'après l'impression que j'en reçue à mon retour dans la Capitale.

Le Prince Couza se trouve toujours au camp de Floreschti, près Ployeschti, à 2 heures de cette ville, où se trouvent réunis dix à onze mille hommes de toutes armes, le matériel n'y manque plus autant que par le passé, des armes et des munitions ayant été reçues à divers reprises de l'étranger.

On assure que e 30 Août (11 courant) le Prince quittera le camp avec une partie des troupes pour retourner à Bukarest; il paraît que Son Altesse veut se trouver en route afin d'éviter les cérémonies et les réceptions, ce jourétant celui de St. Alexandre, qui est sa fête onomastique.

On avait d'abord choisi cet anniversaire pour la cérémonie du couronnement, mais j'apprends aujourd'hui qu'elle est ajournée au 14/26 Septembre courant. On fait de grands préparatifs pour cette solennité et on assure qu'on a assigné 25 mille ducats pour la confection d'une couronne, et 20 mille ducats pour les réparations et l'ameublement du palais.

La Commission Centrale siégeant à Fokshany a formulé un vote de censure contre les deux Ministères, pour avoir adopté de leur propre chef des mesures qui auraient dû être préalablement soumises aux délibérations de l'Assemblée Elective sous forme de projet de lois, et revêtues de la sanction Princière; ce corps politique a fini d'élaborer son projet de Constitution, qui proclame le principe de l'Union politique sous un Prince étranger, et se dispose à présenter son travail au Prince.

Le Ministère Valaque flotte sans direction, ni impulsion aucune; une crise ministérielle est imminente même, par suite de la question de la sécularisation des biens de Couvents Grecs, sur laquelle il est en dissentiment avec le Prince, qui refuse aujourd'hui (par suite dit-on d'une protestation du Consul Général de Russie) son approbation à des mesures qu'il avait formellement déjà approuvées à cet effet, et sur lesquelles a été rédigé le budget voté par l'Assemblée.

Le Conseil Municipal de Bukarest, sous la présidence de Mr J. Bratiano, a décrété la vente des terrains et places appartenant à la ville, la formation d'une garde nationale et un emprunt de deux millions de francs.

Enfin la crise financière s'aggrave journellement, et menace de faire sentir des effets désastreux même pendant l'année prochaine.

Veillez agréer etc.

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 257, Konstantinopel, 1859; copie în limba franceză.

4. Constantinopol, 16 septembrie 1859

P. Collett către Christoffer Rutger Louis Manderström

Îi anunța consacrarea dublei alegeri a lui Al. I. Cuza de către Conferința de la Paris, prin protocolul din 6 septembrie 1859; ca urmare, delegația moldo-munteană, însărcinată cu misiunea de a notifica Porții dubla alegere a lui Cuza, a prezentat Porții documentele oficiale care o confirmau; posibila trimitere la Bucureşti a firmanului de învestitură.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Constantinople, le 16 Septembre 1859

Monsieur le Baron

Votre Excellence aura été informée déjà, que les Plénipotentiaires réunis en conférence à Paris, ont signé le 6 de ce mois le protocole qui consacre la double élection du Colonel Couza. Elle en trouvera ci près le texte, que j'ai eu occasion de me procurer et que j'ai cru devoir Lui transmettre pour le cas qu'il ne Lui fut pas encore d'autre part parvenu[1].

La question de l'investiture étant réglée, la Commission Moldo-Valaque, qui en attendait ici, depuis des mois, la solution[2], a été admise hier à présenter à la Sublime Porte, les documents relatifs à l'élection de l'Hospodar.

On me dit que dans le courant de la semaine prochaine, deux Colonels seront expédiés à Bukarest pour y porter les firmans d'investiture mentionés dans le protocole.

J'ai l'honneur d'être avec respect,
Monsieur le Baron,
de Votre excellence,
le très humble et très obéissant serviteur

P. Collett

Son Excellence le Baron Manderström etc. etc., Stockholm

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 257, Konstantinopel, 1859; original în limba franceză.

[1] Nu am reținut această piesă.
[2] Vezi doc. nr. 2, n. 1.

5. Constantinopol, 30 septembrie 1859

P. Collett către Christoffer Rutger Louis Manderström

Poarta a trimis la Bucureşti şi la Iaşi firmanul de învestitură a lui Alexandru Ioan Cuza; primirea în audienţă de către sultan a delegaţiei moldo-muntene; discursul rostit cu acel prilej de către acesta, în cuprinsul căruia li s-a recomandat Principatelor să urmeze calea unor reforme înţelepte şi să se ferească de „teorii sterile"; obligarea membrilor delegaţiei de a purta, în timpul audienţei, fesul turcesc, ceea ce nu i-a nemulţumit pe aceştia; în Anexă*: copia firmanului de învestitură, în cuprinsul căruia se insista asupra stării de dependenţă totală a Principatelor Unite faţă de Imperiul Otoman; în consecinţă, titulatura atribuită domnitorului, ca şi cea a Principatelor, este identică cu cele utilizate pentru desemnarea domnilor şi a ţărilor române în timpul evului mediu.*

Constantinople, le 30 Septembre 1859

Monsieur le Baron

……

Les firmans d'investiture pour le Prince Couza viennent d'être expédiés à Iassy et à Bukarest. Ayant eu l'occasion de me procurer une copie d'un de ces deux documents, identiques du reste, je m'empresse de la joindre ci-près, pour le cas que Votre Excellence en voudrait prendre connaissance. Quelques jours avant, la Députation

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Moldo-Valaque avait été reçue par le Sultan[1]. À cette occasion Sa Majesté leur a lu un discours, dans lequel Elle exprimait Ses voeux pour la prospérité des Principautés, et leur recommandait de suivre la voie d'un progrès sage et mesuré, en même temps qu'Elle les tenait en garde contre les théories stériles. Les membres de la Députation ont été obligé à mettre, pour l'audience, le fez turc, ce qui n'a pas eu lieu sans une certaine répugnance de leur part.

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 257, Konstantinopel, 1859; original în limba franceză.

Anexă

Traduction

Firman d'investiture d'Alexandre Ioan Couza comme Voïevod de Valachie

Vû (sic!) la nécessité d'élire et de nommer une personne convenable au poste de Voïevod de la province de Valachie qui fait partie des Etats qui m'ont été transmis par succession, et comme il nous a été présenté une adresse par laquelle on nous prie que le poste de Voïevod soit confié à Toi, qui a été élu par la majorité de l'Assemblée des Députés de la Valachie, comme possédant les dites qualités.

Dans une haute sollicitude et bienveillance, en vertu de mon présent ordre Impérial, je T'ai confié le poste de Voïevode de Valachie le 15me jour de moi de Sefer 1276.

Les affaires du pays, le repos des habitants sont désormais confiés à ta fidélité, c'est pour promulguer ta nomination que cet ordre vient d'être expressément émané et expédié de mon Divan Impérial; lorsque ceci sera parvenu à ta connaissance tu exécutera en entier ainsi que l'exigent tes fonctions et le devoir de Ta droiture et de Ta fidélité, les règlements fondamentaux antérieurs suscrits (sic!) dans le firman qui a été précédemment expédié d'après les dispositions des Traités conclus entre ma Sublime Porte et les six Puissances garantes.

Tu employeras (sic!) tes efforts pour obtenir les moyens propres à produire le repos et la tranquillité des habitants du dit pays, et tu t'efforceras à attirer les voeux de tous, sur ma personne Impériale.

En résumé, aussi longtemps que dans la bonne administration et la maintien de l'ordre du Pays, le perfectionnement de la prospérité des habitants, tu prodigueras toutes les forces à procéder à des actes louables et de nature à obtenir ma haute satisfaction Impériale et ma complète approbation Souveraine, Tu dois être convaincu que dans ma bienveillance je te prodiguerai de nouveaux bienfaits.

Tu dois donc employer toutes tes facultés à nous donner des preuves de ta fidélité et de toi droiture.

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 257, Konstantinopel 1859; copie în limba franceză.

[1] Abdul-Medjid I.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

6. Constantinopol, 23 noiembrie 1859

P. Collett, către Christoffer Rutger Louis Manderström

Îi trimite copia unui raport pe care i l-a adresat vice-consulul ad interim suedez de la Galaţi, precum şi cea a actelor pe care acesta le-a anexat raportului său; comentariile diplomatului suedez pe marginea demersului guvernului Moldovei privind reglementarea regimului supuşilor străini, punând accent pe statutul juridic al Principatelor Unite care nu le permitea practicarea unei politici externe independente, fiind obligate să se conformeze şi în domeniul regimului juridic al străinilor prevederilor tratatelor încheiate de Poartă cu puterile străine; sugerează intenţia Porţii de a profita de problema supuşilor străini, aşa cum era abordată de guvernul Moldovei, pentru a revizui regimul capitulaţiilor pe întreg cuprinsul Imperiului Otoman; remarca lipsa de consens a puterilor interesate asupra măsurilor ce ar fi trebuit întreprinse, în scopul rezolvării, din perspectivă românească, a problemei regimului juridic al supuşilor străini; opinia sa privind gradul de interes pe care îl putea avea pentru Suedia, problema regimului juridic al străinilor în Principate.

Anexa 1: *copia raportului adresat lui P. Collett de vice-consulul suedez de la Galaţi, conţinând comentariile acestuia din urmă pe marginea Notei adresate de Ministerul Afacerilor Externe al Moldovei consulatelor străine, în problema regimului juridic al străinilor din Moldova; trece în revistă evoluţia acestei probleme, în perioada de după Unirea Principatelor, până la data de 10 octombrie 1859; drept cauză a demersului în discuţie, vice-consulul suedez indica tendinţa autorităţilor româneşti de a anula jurisdicţia consulară, ceea ce echivala, după părerea sa, cu un act de suveranitate; motivele pentru care, după părerea sa, o astfel de tentativă era sortită eşecului, precum şi părerea sa, privind mijlocul prin care s-ar fi putut rezolva această chestiune;*

Anexa 2: *Copia Notei circulare adresată de Ministerul Afacerilor Externe al Moldovei, sub sigla Principatelor Unite, la 29 septembrie / 9 octombrie 1859, vice-consulului suedez de la Galaţi, în problema regimului juridic al străinilor; se remarcă interpretarea corectă a esenţei raporturilor juridice stabilite între români şi Poară, care infirma dreptul puterilor străine de a se prevala, în această problemă, de tratatele încheiate cu Poarta; se propune reglementarea regimului juridic al străinilor din Principatele Unite, pe baza Art. 8 al Convenţiei de la Paris, din 7/19 august 1858;*

Anexa 3: *Copia scrisorii adresate lui P. Collett de vice-consulul suedez de la Galaţi, la data de 23 octombrie 1859, conţinând ştiri din Bucureşti referitoare la situaţia politică foarte gravă, determinată de sciziunea dintre partidul roşilor şi cel de la guvernare, primul urmărind să preia, cu orice preţ, puterea; în acel context, s-a decis întărirea garnizoanei din Bucureşti, cu trupe aduse din Moldova, şi adoptarea unor măsuri severe de securizare a Mitropoliei, a reşedinţei domneşti de la Cotroceni şi a mănăstirii Radu Vodă; tratative pentru formarea unui nou guvern, cu misiunea de a organiza noi alegeri.*

Constantinople, le 23 Novembre 1859

Monsieur le Baron

Le Gérant du Vice Consulat des Royaumes Unis à Galatz m'a adressé, sous la date de 22 du mois passé un rapport dont j'ai l'honneur de joindre ci-près (sic!) une copie ainsi que de la pièce qui l'accompagnait.

Cette dernière est une Note circulaire du Ministre des Affaires Etrangères de Moldavie, dans laquelle ce fonctionnaire, en se référant à des conflits d'autorité antérieurs, demande l'intervention des Consulats étrangers auprès de leurs Gouvernements respectifs afin de parvenir à un règlement général et définitif de la position des étrangers dans les Principautés Danubiennes.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La Convention signée à Paris le 19 Août 1858, statuant que les relations de la Valachie et de la Moldavie avec les Puissances étrangères resteront basées sur les traités conclus avec la Sublime Porte, les Consulats ont continué, après la reconstitution politique des Principautés, à exercer sur les sujets (et protégés) de leurs Gouvernements la même juridiction qui leur revient dans le reste de l'Empire Ottoman. Que cette position exceptionnelle, motivée dans les capitulations par la différence de religion, qui ne permettait pas de faire dépendre la vie, l'honneur et la propriété des chrétiens du code Musulman, à la fois religieux et politique, que cette position exceptionnelle peut amener et amène des abus, on ne saurait le nier, mais, d'autre part, l'administration intérieure des Principautés n'a pas jusqu'ici offert des garanties suffisantes de justifier le sentiment d'indépendance des Moldo-Valaques et de leur Gouvernement.

La question présente encore une autre difficulté. Les Principautés étant sous la suzeraineté de la Sublime Porte, il ne leur est pas loisible d'entrer en négociations directes avec des Puissances étrangères. Aussi la Porte s'y oppose-t-elle de la manière la plus formelle. Toutefois, elle se déclare prête à négocier avec l'Europe pour les Principautés et dans le sens qu'elles le désirent. Elle le désire même; car elle trouverait ainsi occasion de soulever, et cela pour toute l'étendue de l'Empire, la question d'une révision des capitulations, qui lui sont depuis long-temps (sic!) odieuses. Mais c'est là cependant un désir, auquel on ne pourra jamais s'associer.

Je regrette de devoir constater que, même parmi les Représentants des Puissances les plus intéressées dans la question, aucune entante ne s'est établie sur la marche à suivre, Quelques uns, ceux d'Autriche et de Prusse, si je ne me trompe, ne sont pas éloignés d'accepter des négociations suivies à Constantinople avec le concours de la Sublime Porte avec le Kapou Kiaia du Prince Couza, d'autres, nommément l'Ambassadeurs de France[1] et le Ministre de Russie[2] ont proposé un moyen différent, mais qui ne paraît en effet le plus approprié à la situation. Ce serait d'autoriser les Consuls respectifs à s'aboucher avec le Gouvernement des Principautés sur les clauses des capitulations qui répugnent le plus à celui-ci. Lorsque ils seraient parvenus à s'entendre sur les réformes à introduire, ils en soumettaient un rapport à leurs Gouvernements, qui, après en avoir pris connaissance, décideraient, de quel points, par la voie d'instructions aux Consuls, on pourrai admettre la non exécution. De cette manière, tout en évitant de traiter avec la Sublime Porte la question si délicate des capitulations, on serait en état de faire droit à ce que les réclamations de la Moldo-Valachie contenaient de juste ou d'équitable.

Pour ce qui regard les Royaumes Unis, la question de la juridiction Consulaire est certes d'une importance très secondaire, vû (sic!) le nombre sans doute extrêmement restreint de nos nationaux qui sont domiciliés dans les Principautés. Mais, outre que cet état de choses pourra changer et que, dans tous les cas, la navigation y amène chaque année un nombre croisant de nos marins, les négociations qui, d'une manière ou d'autre, auront lieu, pourront aussi porter sur des questions autres que celle nommée plus haute. Je pense donc, et j'ose soumettre très-humblement cette opinion à Votre appréciation, Monsieur le Baron, que le Gouvernement du Roi ne devait pas rester en dehors des négociations futures, et je rends la liberté de solliciter de Votre Excellence des instructions sur la conduite que j'aurait à suivre à cet égard.

Il va de soi que jusqu'ici je me suis borné à répondre à Mr. Jeriniek que je prendrait les ordres de Votre Excellence sur le contenu de son rapport.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

J'ai l'honneur d'être avec respect,
Monsieur le Baron,
de Votre Excellence,
le très-humble et très-obéissant serviteur,

P. Collett

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 257. Konstantinopel, 1859; original în limba franceză.

Anexa 1

Copie d'une lettre adressée à Son Excellence Monsieur Collet par le Vice Consul du Roi à Galatz en date du 22 Octobre 1859

J'ai l'honneur d'annexer copie d'une Note Circulaire que le Ministère des Affaires Etrangères de Moldavie à la date du 10 de ce mois a adressée aux Consulats dans la Principauté, pour qu'ils aient à la soumettre à leurs Gouvernements respectifs, refermant elle la proposition de fixer d'un commun accord et définitivement la situation des étrangers dans ce pays.

Comme cette Note n'est, ce me semble que dernier mot faisant suite à des fâcheux précédents, je trouve indispensable de les retracer et accompagner de quelques réflexions, afin que Votre Excellence soit à même d'apprécier à la juste valeur la cause et le but de la Note qui forme le sujet du présent rapport.

Il y assez longtemps que les Gouvernements de Moldavie et de Valachie saisissent avec empressement chaque occasion qui se présente pour empiéter sur les droits et privilèges juridictionnels des Consulats. Néanmoins, l'état précaire du pays et des raisons politiques ont dicté aux fonctionnaires étrangers la nécessité de se borner à protester chacun isolément et rien que pour des faits d'une gravité frappante. Mais enfin, il y a quelques mois, les Consulats à Iassy ont jugé à propos d'adresser ensemble au Gouvernement local une Note identique dans laquelle ils ont formulé avec précision et détail la généralité des griefs pour atteintes systématiques à la juridiction Consulaire. Le Ministère des Affaires Etrangères leur a faite une réponse évasive en s'evertuant (?) d'y éluder la question du droit et en attribuant les difficultés surgis en des cas isolés aux employés subalternes qui auraient, soit négligé, soit mal compris leur devoir.

Les choses étaient à ce point, lorsque à la date du 31 Août le Ministre des Affaires Etrangères, en demandant par Note Circulaire aux Consulats leur concours pour les opérations de recensement et de la statistique qu'on allait faire, il a eu la mauvaise idée d'ajouter: „Le soussigné est dans l'obligation d'informer ce Consulat qu'en cas de refus de la part dé les administrés de fournir les renseignements requis, les Commissaires, assistés par les autorités locales, devront se les procurer *par voie de visite domiciliaire*" (s. aut.).

Il était évident qu'une pareille menace devait être relevée. En effet, presque tous les Consulats ont répondu au Ministère, en termes plus ou moins forts, qu'il pouvait compter sur leur concours, mais jamais leur adhésion aux visites domiciliaires directes, contre lesquelles au contraire ils protestaient formellement, *si faite sans leurs interventions* (s. aut.).

Donc, le Ministère des Affaires Etrangères a lancé la Note Circulaire du 10 Octobre à la suite de deux Notes Consulaires, à la dernière desquelles, seulement, ce Vice Consulat a jugé convenable de s'associer.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

On aurait tort de rechercher la cause de pareils conflits si souvent répéter. ailleurs que dans la tendance et presque résolution de ces Gouvernements de rendre absolument nulle la juridiction Consulaire, – effort de réussit impossible, considéré, soit du point de vue du droit émanant des Traités, soit du point de vue pratique, attendu que toutes les branches de l'administration dans ces pays sont loin de présenter la sûreté nécessaire, pour que l'action Consulaire, exercée à la défense des personnes et des biens des sujets, puisse être superflue.

Suivant moi, le Gouvernement local par la Note du 10 Octobre aurait l'intention, nonseulement (sic!) de se faire excuser les fautes du passé, mais bien aussi de faire un acte de souveraineté.

On ne saurait pourtant nier que l'application de l'art 8 de la Convention de Paris du 7/19 Août 1858[33] devient tellement difficile qu'elle se rend parfois impossible, à moins qu'on ne veuille mettre de côté les anciennes institutions du pays, aux-quelles (sic!) il tien, et avec raison, d'autant plus que la Convention elle-même les lui a explicitement garanties. Ce défaut provient sans doute de ce qu'on a dressé un acte applicable à un pays dont on ignorait profondément les anciens privilèges et immunités qu'on a pourtant voulu maintenir saufs.

A ma manière de voir, il est certes indispensable un commentaire politique pour servir de règle à la fois au Gouvernement local et aux Consuls; mais il faudrait faire bien attention que ce corollaire ne présente les mêmes défaut reconnus dans l'acte auquel il servirait de commentaire, c'est à dire l'ignorance des us et coutumes ainsi que des lois et statuts de ces pays, garantis par la Convention, travail enfin, qui devrait être confié à des specialités (sic!) et non à des hommes, de talent sans doute, mais ignorant l'essentiel qui a rapport au pays; autrement nous nous trouverons toujours dans la même condition, ou bien peu meilleure.

(signé) Jeriniek

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 257, Konstantinopel, 1859; copie în limba franceza.

Anexa 2

Jassy, le 28 Septembre/10 Octobre 1859

Copie

Principautés Unis
Ministère des Affaires Etrangères
de Moldavie
Section des langues étrangères

Monsieur le Vice Consul

Le soussigné, Ministre Secrétaire d'Etat au Département des Affaires Etrangères, s'est empressé de mettre sous les yeux de S. A. S. les différentes pièces qu'il y a échangées avec vos collègues de Jassy, relativement à quelques difficultés qui ont surgi dans le règlement des intérêts des étrangers résidant en Moldavie. Le Prince, désireux de voir

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

son Gouvernement entretenir les meilleures relations avec les Représentants des Puissances, m'a donné l'ordre de rechercher, sans retard, les moyens d'éviter à l'avenir les regrettables malentendus que vos collègues ont fait connaître. Le soussigné s'est livré à une étude approfondie de la situation des étrangers dans la Principauté et c'est le résultat de cet examen qu'il a l'honneur de soumettre à Votre appréciation.

Le Gouvernement se S. A. pense que si, à son profond regret, des difficultés se sont élevées parfois entre l'honorable Vice Consul Royal et les autorités locales, elles ont pris exclusivement naissance dans l'incertitude des règles qui déterminent les droits respectifs. En effet, si l'on se reporte, avant toutes choses, à la Convention du 7/19 Août 1858, qui marque une ère nouvelle pour les Principautés Unis, on cherche dans l'art. 8 des bases précises pour réglementer la matière. Mais si, d'un côté, cet article prescrit l'application des Traités conclus entre la Porte et les Puissances, d'un autre il établit des réserves en faveur des immunités des Principautés. Peut-être faut il voir dans des termes aussi généraux la première source des difficultés aux-quelles (sic!) nous cherchons de part et d'autre à porter remède.

En second lieu, les traités internationaux du passé dont parle l'art 8 sont sans doute ceux que la Porte désigne habituellement sous le nom de Capitulation ou de Chartes. Mais vous n'ignorez pas, Mr. le Vice Consul, que les Principautés, même dans leurs plus mauvais jours, n'ont jamais cessé d'être régis par une administration Chrétienne, à laquelle ne pouvaient pas être applicable toutes les mesures de précaution, prises par les Puissances d'Europe pour la protection de leurs sujets dans les pays Musulmans. Aussi, bien qu'en l'absence de Conventions directes entre les Principautés et les autres Etats, l'usage ait amené, dans notre territoire, l'application de quelques parties des Capitulations, la plupart des dispositions que celles-ci renferment nous sont restées inconnues. J'ajouterai même que, parmi celles qui semblent avoir été appliquées, plusieurs n'ont pas cessé un seul jour de soulever des discussions et sont restées jusqu'à présent dans le domaine des faits contestables, pouvant, par conséquent, devenir un sujet perpétuel de conflits.

Enfin, il n'échappera pas à votre sagacité, Mr. le Vice Consul, que les capitulations ayant été rédigées primitivement en langue Turque, manquent peut-être de la clarté qui distingue le styl diplomatique moderne, dans le vague des termes que ces Chartes emploient, il est possible de trouver des arguments et des interprétations en ses divers, – d'où, lorsque deux intérêts et par suite, deux protections se trouvent en présence, il peut survenir des malentendus qui, pour être soulevés de bonne foi, de part et d'autre, n'en sont pas moins regrettables.

Le soussigné ne doute pas que Vous ne voyiez comme lui, Mr. le Vice Consul, l'origine des conflits d'autorité qui ont eu lieu, dans les faits indiqués plus haut et qu'il serait facile d'éviter par plus de précisions dans les règles d'application. Le Gouvernement de S. A. est bien loin de ne pas accepter pleinement les principes établis sur cette matière par la Convention de 7/19 Août. C'est surtout afin que ces principes reçoivent leur développement normal, que le soussigné, après avoir pris les ordres de S.A., propose qu'il intervienne, entre le Gouvernement que Vous représenter et celui de la Principauté, un règlement dans lequel prenant pour base l'art. 8 de la Convention, on fixerait, d'un commun accord, la situation des étrangers dans la Principautés avec une précision qui ne laisserait plus place à l'incertitude et aux conflits d'autorité.

Le soussigné Vous prie, Mr. le Vice Consul, de vouloir bien transmettre cette proposition à votre Gouvernement avec l'assurance que celui de S. A. apportera dans la

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

discussion des Articles du Règlement l'esprit de conciliation et de justice dont il est animé.

Le soussigné espère en même temps que Vous verrez dans sa démarche une nouvelle preuve de son désir d'éviter à l'avenir toute espèce de malentendu et de maintenir entre le Vice Consul Royal et les Autorités cette bonne harmonie qui rend plus facile la tâche des uns et des autres.

Le soussigné saisit cette occasion etc.

Le Ministre des Affaires Etrangères ad interim

(signé) P. Donici

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 257, Konstantinopel, 1859; copie în limba franceză.

Anexa 3

Copie d'une lettre adressée à Son Excellence Monsieur Collet par le Vice Consul de Roi à Galatz en date du 23 Octobre 1859

Mes nouvelles de Bucarest sont du 18. Elles viennent de bonne source, et elles me semblent si graves, que je crois utile d'en faire un rapport à Votre Excellence. En voici le résumé.

La tranquillité est rétablie, mais on y est sur un volcan. L'irritation extrême et la scission profonde entre les rouges et le pouvoir: les premiers établissant la conspiration en permanence et le second se montant résolu et décidé à aller jusqu'au bout dans la compression; on pense qu'il ne le laissera pas renverser si facilement, et qu'il ne reculera pas, si besoin en est, devant la pendaison et la fusillade.

Le prétexte de l'émeute du 10 a été les mesures prises contre les journaux qui ne respectaient plus rien, mais les fauteurs véritables sont les Ghyka coalisés avec les rouges et qui veulent à tout prix ressaisir le pouvoir. Tant qu'il y a cette alliance (et elle est forte), on doit s'attendre à ne jamais être tranquille.

La garnison de la Capitale va être bien renforcée par des troupes Moldaves déjà en marche. La Metropole et les Couventes (sic!) de Kotrocheni (résidence du Prince) et Radu Voda, les trois plus fortes positions de Bucarest se transforment en places d'armes, garnis de canon et de soldats. Les troupes sont jour et nuit consignées dans les casernes; enfin, les négociations avec le parti conservateur se poursuivent activement pour former un nouveau Ministère, dont la première tâche sera de diriger de bonnes élections, la chambre devant être dissoute.

(signé) Jeriniek

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 257, Konstantinopel, 1859; copie în limba franceză.

[1] Marchizul Lavalette.

[2] Alex Lobanov Rostovschi.

[3] Vezi conținutul acestui articol la Ghenadie Petresscu, Dimitrie A. Sturdza şi Dimitrie C. Sturdza, *op. cit.*, p. 308.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

7. Constantinopol, 13 ianuarie 1860

P. Collett, către Christoffer Rutger Louis Manderström

Îi transmite, în copie, un raport al vice-consulului Regatului Unit al Suediei şi Norvegiei la Galaţi, cu privire la evenimentele politice din Principatele Unite; în Anexă: *copia raportului vice-consulului Suediei la Galaţi, cu informaţii despre desfăşurarea alegerilor pentru camerele legislative de la Bucureşti şi Iaşi, compoziţia acestora, forţa şi natura opoziţiei, precum şi obiectivele acesteia; apoi, probleme de natură economică şi socială care grevau asupra stabilităţii guvernamentale a fiecăruia din cele două Principate; sugerează două formule de guvernare pe care le-ar fi putut adopta Al. I. Cuza şi consecinţele fiecăreia dintre ele.*

Constantinople, le 13 Janvier 1860

Monsieur le Baron

Le Vice Consul des Royaummes Unis à Galatz[1] en me rendant compte de l'ouverture des chambres législatives à Yassy et à Bukharest le 18 Décembre dernier, ouverture qui d'ailleurs a été suivie immédiatement de la dissolution des Assemblées, me communique le partie du Message du prince Couza, qui a trait à la position dans les Principautés des sujets étrangers. Ayant déjà eu l'honneur, par ma depêche (sic!) N° 26 du 23 Novembre dernier, d'entretenir Votre Excellence des demarches (sic!) faites à ce sujet par le Ministère des Affaires Etrangères de Moldavie[2], je crois devoir Lui soumettre aussi cette nouvelle manifestation des voeux du Gouvernement Princier, et je m'empresse ainsi de joindre ci-près (sic!) le document en question.

J'ai l'honneur d'être avec respect,
Monsieur le Baron
le très humble et très obéissant serviteur

P. Collett

Son Excellence le Baron Manderström etc. etc. Stockholm

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 258, Konstantinopel, 1860-1861; original în limba franceză.

Anexă

[Galati, 10 martie 1860]

Copie d'un rapport de Vice-Consul de Suède et de Norvège a Galatz au Ministre du Roi à Constantinople, en date du 10 Mars 1860

Les élections ont eu lieu dans les deux Principautés le 2, 3 et 4 Mars. Les Chambres seront ouvertes par le Prince lui même, à Bukharest le 12 et à Yassy le 16.

En Moldavie les députés sont presque les mêmes que l'année passée. La Chambre de Valachie offre quelque différence, et elle est bien plus aristocratique que la nôtre. En somme il y a dans les deux Assemblées les capacités du pays; aussi le Gouvernement doit-il s'attendre à une opposition formidable, par conséquent la chûte (sic!) très prochaine des Ministères, et surtout de celui de Moldavie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mais il est utile de connaître la force et la nature de l'opposition. Elle sera donc composée d'hommes qui ne font pas au Gouvernement une opposition systématique et par antipathie, mais qui veulent à tout prix le tenir à sa place et rendre les Chambres puissantes. Ce partie, que la presse va probablement nommer *Constitutionnel* (s. aut.), forme la grande majorité et puise sa force autant dans le nombre que dans sa modération. Viennent ensuite deux autres parties extrêmes dont le but n'es rien moins que de renverser l'ordre des choses établi par la Convention de Paris , et la devise est, de l'un *séparation* (s. aut.), de l'autre *prince étranger* (s. aut.). Ces deux partis, quoique d'opinions entièrement opposées, feront pourtant cause commune, et voteront toujours avec le grand parti modéré contre le Gouvernement, rien que pour le rendre impossible.

Le budget, la contribution, principalement l'emprunt à l'étranger et les questions délicates des paysans et des monastères, sont des écueils qui vont inévitablement faire échouer tous les ministères; à moins que le Message du 6/18 Décembre nu fût en grande partie modifié.

Si le Prince se borne à gouverner constitutionnellement et prend les ministres du sein de la majorité des Chambres. alors l'opposition, réduite aux deux partie extrêmes, sera insignifiante, et le gouvernement facile. Mai si par contre le Prince s'obstinait à imposer aux Chambres des Cabinets hétérogènes, plutôt que de renoncer à certains pointes de son message, dans ce cas il lui sera difficile de gouverner, des difficultés sérieuses surviendront, et il ait à prévoir encore une dissolution des Chambres méthode dangereuse qu'il faut souhaiter ne pas voir suivie par le Prince, qui, du reste, se trouve passablement contrarié de ce qu'il ne soit point réussi à faire écarter des élections récentes certains individus qu'il ne voulait absolument pas voir figurer dans les Chambres actuelles.

Aujourd'hui c'est tout ce que l'on peut raisonnablement dire sur l'état des choses chez nous par rapport du présent et en vue d'un avenir bien prochain.

Je Vous prie d'agréer etc.

(signé) le Vice-Consul, Matthieu

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 258, Konstantinopel, 1860-1861; copie în limba franceză.

[1] Matthieu.
[2] Vezi doc. nr. 6 şi anexele 1 şi 2.

8. Constantinopol, 15 mai 1860

P. Collett către Christoffer Rutger Louis Manderström

Primirea în audienţă de către sultan a ministrului rezident al Belgiei, cu prilejul încetării misiunii acestuia pe lângă Poartă; dezminte zvonul despre pretinse mişcări de trupe ruseşti în Basarabia, zvon care a produs perturbaţii la Bursă; opiniile sale despre posibilul substrat al acelui zvon; întărirea forţelor armate otomane din Rumelia; ştiri politice din Principate; repetatele crize ministeriale şi imposibilitatea lui Al. I. Cuza de a forma un guvern majoritar; drept urmare, plecarea sa la Istanbul a fost din nou amânată, în pofida rezolvării unei grave probleme de etichetă; sosirea la Istanbul a ambasadorului Franţei care întreprinsese o călătorie la Atena.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Constantinople, le 15 Mai 1860

Monsieur le Baron

Le Sultan[1], dont malheureusement la santé laisse toujours à désirer, a eu, dans le courant de la semaine passée, plusieurs fortes attaques de fièvre. Hier Sa Majesté étant pourtant assez rétabli pour recevoir en audience publique Mr Saloyns qui eut l'honneur de Lui remettre les insignes en brillants de l'Ordre de Léopold, et qui fut admis ensuite à présenter les lettres de son Souverain qui mettent fin à ses fonctions de Ministre Résident de Belgique auprès de la Sublime Porte. Mr Saloyns été nommé dans la même qualité à Lisborne, part demain pour son nouveau poste.

La nouvelle, que Votre Excellence connaîtra déjà, de la concentration en Bessarabie d'un corps d'armée Russe, d'environ 45,000 hommes nous fut télégraphiquement transmise de Londres Vendredi dernier, et produisit à la Bourse une émotion facile à prévoir. Sans oser en garantir l'exactitude, je ne puis non plus, d'après des renseignements qui me parviennent de plusieurs côtés, déclarer absolument que le bruit de ce mouvement militaire est mal fondé. cependant, on a de la peine à se rendre compte du but d'un tel déplacement de forces. Une expérience, pas trop éloignée, a prouvé que, pour entreprendre quelque chose de plus sérieux qu'une vaine démonstration, il faut disposer de plus de troupes qu'on de dit maintenant réunies. Encore, les Russes n'ignorent-ils pas que l'armée Turques en Bulgarie et sur les bords du Danube compte un nombre respectable de combattants, ni que l'Autriche possède en Transylvanie et dans le Banat des forces imposantes, qui seraient parfaitement en état d'empêcher une entreprise de ce côté. Ainsi, lors même qu'on suppose à la Russie l'intention peu vraisemblable, surtout dans le moment actuel, de déchirer par une action isolée le traité de Paris, il faut avouer, que, soit que l'on pense aux difficultés que présente la question religieuse, dont j'ai eu l'honneur déjà d'entretenir Votre Excellence, soit à celles provoquées par la tension des relations entre la Sublime Porte et la Servie, le but qu'on assignerait à la politique Russe, ne pourrait guère être atteint par les moyens militaires, dont on parle maintenant.

Le Gouvernement Ottoman travaille sans cesse à renforcer l'armée de Roumélie, sans vouloir cependant s'expliquer franchement sur les motifs qui provoquent ces armement. La réserve appelée sous les armes fournira à l'armée en question un contingent d'environ 16,000 hommes. Des troupes ont été envoyées également vers les côtes d'Albanie; celles-là cependant ne doivent être destinées qu'à remplir les vides qui se sont formées dans les cadres déjà réunis en cette province.

Le Muchir Omer Pacha, qui après avoir été destitué de ses fonctions de Gouverneur Général de Bagdad vivait à Diarbehir en une espèce d'azil (sic!), venait d'être rappelé à Constantinople, par un mouvement spontané, dit-on, du Sultan. On a prétendu qu'il été destiné au commendement en chef en Roumélie, mais déjà son âge avancé rend cette supposition moins que probable.

Les nouvelles des Principautés Danubiennes ne sont pas satisfaisantes. Les crises ministérielles se succèdent, et il paraît presque impossible au Prince Couza de former une administration qui serait appuyée par la majorité des chambres. Sous ces circonstances son voyage à Constantinople est de nouveau différé, bien que la grave question d'étiquette qui s'y rattachait, ai été résolue par la permission donnée au Prince de paraître devant son Suzerain, la tête couverte du kalpak (bonnet de fourrure) national.

Le Marquis de Lavalette, Ambassadeur de France, est arrivé hier au soir, venant d'Athènes, où le stationnaire de l'Ambassade était allé le prendre. Son Excellence a passé devant Péra sans s'arrêter et est descendu à son palais d'été à Thérapia. Demain

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

matin Elle viendra en ville pour recevoir la colonie française (sic!) et je compte profiter de cette occasion pour faire la connaissance de ce nouveau collègue.

J'ai l'honneur d'être avec respect,
Monsieur le Baron
le très humble et très obéissant serviteur

P. Collett

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D 258, Konstantinopel, 1860-1861; original în limba franceză.

[1] Abdul Medjid I.

9. Constantinopol, 17 octombrie 1860

George Timoni, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Regatului Unit al Suediei şi Norvegiei pe lângă Poartă, secretar de Legaţie, către Christoffer Rutger Louis Manderström

Intenţia lui Alexandru Ioan Cuza de a solicita Porţii dizolvarea Comisiei Centrale de la Focşani, precum şi acceptul acesteia de a unifica camerele legislative şi guvernele celor două Principate; reproduce unele secvenţe ale protocolului vizitei lui Al. I. Cuza la Istanbul.

Constantinople, le 17 Octobre 1860

Monsieur le Baron

……

Le Prince Couza voulait demander à la Porte la dissolution de la Commission Centrale, ainsi que les réunions des Ministères et des chambres des deux Principautés, mais il n'a pas fait ces propositions pour le moment.

Le 14, il y a une représentation au théâtre Impérial où le Prince Couza a assisté, ainsi que le Sultan[1] et Son Ministère.

Aali Pacha[2] a donné un dînez au Prince Couza et au Grand Vizir pour les réconcilier, attendu que lorsque Mehmed Kibrisli Pacha[3] était à (ilizibil), le Prince Couza s'était borné a faire complimenter ce Grand Vezir par un simple aide de camp, ce qui avait beaucoup irrité Mehmed Kibrisli Pacha.

Sir Burry (?) Bulwer a informé par billet tout le corps diplomatique qu'il (ilizibil) complimenter le Prince Couza par un Employé de l'Ambassade en uniforme, mais qu'en sa qualité d'Ambassadeur il attendrait le premières visite.

Tout le monde a suivi son exemple, et le Prince a fait les premières visites aux deux Ambassadeurs et au Ministres étrangers en uniforme et toutes ces visites lui ont été rendues. Les Chargés d'Affaires ont été eux mêmes faire les premières visites à Son Altesse, et j'ai suivi leur exemple . Plus tard il a envoyé Messieurs G. Balche, A. A. Stourdza et le Colonel M. Macroudy (?) pour nous rendre les visites. Aujourd'hui le Prince doit s'embarquer pour Galatz.

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 258, Konstantinopel, 1860-1861; original în limba franceză.

[1] Abdul Medjid I.
[2] Fost mare vizir.
[3] Fost mare vizir.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

10. Constantinopol, 19 martie 1861

Carl Burenstam, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Regatului Unit al Suediei şi Norvegiei pe lângă Poartă, către contele Christoffer Rutger Louis Manderström

Îl informează despre tulburările declanşate în rândul populaţiei bulgare din Bolgrad şi incitarea acestora de către agenţi ruşi să adreseze un memoriu reprezentanţilor de la Istanbul ai puterilor semnatare ale Tratatului de pace de la Paris, din 30 martie 1856; reacţia acestora; stadiul în care se afla un împrumut contractat de Poartă la Paris;

Anexa 1: *relatări detaliate ale vice-consulului ad interim al Regatului Unit al Suediei şi Norvegiei la Galaţi, diverse evenimente din Principate, precum destituirea mitropolitului Moldovei şi exilarea lui la mănăstirea Slatina, şi cauzele acelei măsuri; reacţia populaţiei la sporirea impozitelor şi întărirea armatei; opinia sa despre acele evenimente; îngrijorarea provocată Austriei de acea stare de lucruri;*

Anexa 2: *copia instrucţiunilor date de reprezentanţii puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris, din 30 martie 1856, consulilor respectivi de la Iaşi, în problema tulburărilor de la Bolgrad.*

Constantinople, le 19 Mars 1861

Monsieur le Comte,

C'est avec la plus vive joie que je viens d'avoir l'honneur de recevoir (par la circulaire N° 3) la nouvelle de l'heureuse délivrance de S. A. R. la Duchesse d'Ostrogothie. A cette occasion je pris très-humblement Votre Excellence de vouloir bien placer mes félicitations les plus respectueuses tant aux pieds du Trône que des Hauts Parents du Duc de Vestrogothie, pour la constante prospérité duquel, ainsi que pour le prompt rétablissement de l'Auguste Mère, je ne cesse de former des voeux les plus ardents.

Un affaire où l'intérêt Russe est engagé vient d'être retirée de l'oublie et occupe de nouveau les esprits. Les Bulgares de Bolgrad (dans le territoire cédé de la Russie aux Principautés par le traité de Paris 1856) ont, depuis longtems réclamé l'intervention des grandes puissances pour le règlement de la recrue, dont ils étaient dispensés sous l'ancienne domination Russe. Ils ont même déclaré vouloir plutôt retourner sous leur ancien Souverain (ou d'émigrer pour la Turquie) que de rester sujets du Prince Hospodar et participer à la recrue de son armée. Des troubles ont eu lieu à Bolgrad et des agents Russes ont excité la population de cette ville à présenter aux représentants des puissances signataires du traité de Paris un mémoire relatif à leurs souffrances actuelles et l'ancienne prospérité. On a examiné l'affaire, qui cependant reste en suspens, et pour le moment on c'est borné d'expédier aux Consuls de Jassy les instructions que j'ai l'honneur d'annexer.

La tranquillité de cette capitale a été, dimanche dernier, au point d'être troublée par une manifestation prête à éclater contre la Porte et l'église Bulgare et dont le coupon de journal ci-annexé[1] donne des détails à Votre Excellence.

Les traites de 25 millions de Francs sur l'emprunt Miré tirées par la Porte, ont été payées à Paris, mais le restant de l'emprunt, 175 millions de Francs, n'ayant pû s'effectuer, il est maintenant question de contracter un nouvel emprunt à Londres.

J'ai l'honneur d'être avec respect,
Monsieur le Comte
de Votre Excellence
le plus humble et le plus obéissant serviteur

C. Burenstam

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 258, Konstantinopel, 1860-1861; original în limba franceză.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Anexa 1

[Galati, 30 Novembre 1860]

Copie d'un rapport de Mr Jeriniek, Gèrent le Vice Consulat du Roi à Galatz, adressé à la Mission de Sa Majesté à Constantinople, en date du 30 Novembre 1860

La semaine passée a été fertile en événements regrettables sous bien de rapports.

Destitution du Métropolitain de la Moldavie, et son envoi sous escorte de la gendarmerie à Slatina, monastère situé dans un district septentrional de la province.

Emeut à Bolgrad, en Bessarabie, Chef lieu des Colonies Bulgares.

Emeut à Craiova, Capitale de la petite (sic!) Valachie.

La destitution du Métropolitain était pressenti du jour où le prince lui a adressé une forte réprimande en présence de touss les Corps constitués du l'Etat dans la réception solennelle après le retour de Constantinople. Peut-être le Chef de l'Eglise Moldave a-t-il mérité la disgrâce du Prince; d'ailleurs il va être jugé par 12 sommités du Clergé (Arhiérée) mais la mesure adoptée avant le jugement a été désapprouvée; et en effet elle blaisse singulièrement les moeurs du peuple, bien que le Métropolitain destitué ne fut pas précisément populaire. Un opposition systématique et des abus non interrompus, sont la cause légitime que le Gouvernement compte faire valoir par devant le tribunal qui prochainement est appelé à décider sur le sort du Prélat.

L'émeut de Bolgrad a pour cause le recrutement auquel ces colons entendent s'opposer. Le Gouvernement a eu tort et raison. Tort, parceque (sic!) ces Colons occupent le territoire aujourd'hui annexé, ayant une exemption de 50 année accordé par la Russie et dont ils ont à jouir encore pour 14 années: privilège qui leur a été maintenu officiellement et par écrit soit par le Caïmacam Balch que par le Caïmacam Vogoride, et même le Prince actuel dans une tourné faite il y a deux mois, les a assurés que leur privilège serait respecté, mais le Gouvernement a raison de l'autre côté parceque (sic!) l'emploi des armes a été fait pour saisir ceux qui avaient sévi contre un des Chefs Colons à qui ils ont attribué le mesure du recrutement appliqué à eux, et qui dans leur opinion aurait trahi les intérêts des colonies auprès du Gouvernement à Yassi.

Quoique ce soit, l'événement est déplorable et on ne sait quelle fin lui réserve l'avenir; en attendant il y a eu une trentaine de tué et plus de cent blessés.

L'émeute de Craiova a été occasionnée par la mise en vigueur de la loi des patentes, au paiement de laquelle les corporations se sont énergiquement refusées. Là aussi il y a un bon nombre de tués et plus grand encore de blessés.

Le Prince est parti pour Bucarest où il doit être arrivé hier.

Tous ces faits sont d'importance majeure, et je ne crois pas impossible que bientôt, je n'ai d'autre à Vous signaler. Déjà avant-hier dans notre District même il y a eu du mouvement. Le Prefet est accouru au lieu et une force assez imposante est prêt à marcher.

Les impôts et l'augmentation extraordinaire de la milice sont généralement mal vus. On dit au Prince: Vous faites des soldats pour faire un parti et Vous créez des impôts pour payer les soldats. Je ne sais dire encore jusqu'où cela est vrai; mais je sais que 3 à 4 mille gendarmes à pied et un ou deux mille à cheval serait un peu plus que suffisant pour veiller à l'ordre dans les deux Principautés, et avec cela la recette des impôts pourrait être autrement employé: par exemple à faire des. chemins dont nous avons le plus grand besoin.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mr Cerutti avec Mr Visconti et un autre secrétaire sont toujours à Galatz. Ceci avec d'autres circonstances donne beaucoup à penser à l'Autriche.

Soigné: Jeriniek

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 258, Konstantinopel, 1860-1861; copie în limba franceză.

Anexa 2

[Constantinople, le 12 Mars 1861]

Copie d'instructions en date de Constantinople le 12 mars expédiées par les représentants des Puissances Signataire du Traité de Paris (1856) à leurs Consuls à Jassy.

1° Il est à désirer que Vous Vous mettiez en communication immédiate avec vos Collègues et que Vous tachiez d'obtenir individuellement ou collectivement tous les renseignemens (sic!) qui pourront faire ressortir les causes de *la lutte qui s'est produite entre le Gouvernement et les Bulgares* (s. aut.), les circonstances qui l'ont accompagnée et la conduite respective de chacune des parties.

2° Vous feriez bien de représenter en termes généraux au Prince Couza, *l'avantage de se concilier* (s.aut.) plutôt que d'irriter une population tout récemment séparée d'un état voisin qu'il est de l'intérêt du Gouvernement Moldo-Walaque de s'attacher.

3° Quant aux privilèges dont jouissaient les Bulgares sous la domination Russe le Gouvernement Moldave objectera peut-être que les Bulgares avaient perdu ces privilèges du moment qu'ils furent aménés (sic!) aux Principautés, mais dans ce cas il est évident qu'ils devraient jouir de tous les droits des autres habitants de la Moldo-Walachie; et il est essentiel que que (sic) Vous Vous informiez, sous quels rapports ces droits leur sont déniés. Vous me communiquerez les résultats de vos informations.

4° Vous pourriez apprendre du Prince Couza lui-même s'il serait disposé à étendre de sa propre autorité le terme dans lequel la Faculté (sic!) de l'émigration serait accordée. Il est évident que la population Bulgare n'a pas opté pendant les trois premières années, pour la raison que pendant ces trois années elle était en droit de croire que ces anciens privilèges resteraient en vigueur; dans tous les cas elle n'a pas été molestée dans la possession de ses privilèges et le terme de trois années devrait en bon justice dater du jour où il a été notifié à cette population que, si elle restait dans la Moldo-Walachie, elle serait placée dans la même catégorie que les Moldo-Walaques en général, et qu'aucun privilège spécial ne lui serait accordé.

(signé) Lavalette [marchiz de, ambasadorul Franței la Istanbul];
[Henry Lytton Bulwer, [ambasadorul Marii Britanii la Istanbul];
Antoine, baron de Prokesch-Osten, [internunțiu, ministru plenipotențiar al Austriei la Istanbul];
von Goltz [conte, trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar al Prusiei pe lângă Poartă];
[Alex] Lobanoff [Rostovski], [trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar al Rusiei pe lângă Poartă];
Durand

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 258, Konstantinopel, 1860-1861; copie în limba franceză.

[1] Nu am reținut această piesă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

11. Constantinopol, 2 august 1861

Carl Burenstam către contele Christoffer Rutger Louis Manderström

I-a notificat lui Ali paşa numirea noului reprezentant diplomatic al Regatului Unit al Suediei şi Norvegiei pe lângă Poartă; modificări în componenţa corpului diplomatic de la Istanbul; primirea de către marele vizir a delegaţiei moldo-muntene, trimisă de Alexandru Ioan Cuza, cu misiunea de a-l felicita pe sultan, cu prilejul urcării pe tron; problema locului unde ar fi trebuit să se întrunească Conferinţa reprezentanţilor puterilor garante, în cadrul căreia urma să se definitiveze condiţiile unificării depline a Principatelor Unite; criza politică din Principate.

Constantinople, le 2 Août 1861

Monsieur le Comte,

Ce matin j'ai eu l'honneur de recevoir la dépêche que Votre Excellence a daigné m'adresser en date du 22 Juillet. Je m'empresserai de communiquer, aujourd'hui même, à Aali Pacha[1] la nomination du Comte Wachtmeister, en faisant part, en même tems, à Son Altesse des raisons qui, pour le moment, s'opposent à l'arrivée de ce ministre.

Le Général Codrington, Gouverneur de Gibraltar, a été désigné pour complimenter le Sultan de la part de la reine Victoria. La France n'envera pas, à ce qu'on dit, une personne à part pour féliciter, mais le nouvelle ambassadeur ne se fera pas attendree. Le Général Ignatieff, venu de la part de l'Empereur des Russies, reste encore ici, et on le désigne déjà successeur du Prince Lobanoff, qui aurait de chance a être nommé pour Paris, en remplaçant le Comte Kissileff.

La députation Moldo-Valaque, arrivée depuis quelques jours pour complimenter le Sultan[2], a été ressue par le Grand Vézir. Cette députation est nommée du Prince Couza et appartient ainsi au parti démocratique. Le discours a été dans ce sens, et a exprimé, au reste, des voeux pour l'accomplissement de l'union des deux principautés. Il est aussi fort probable que les conférences pour le règlement de l'union s'ouvriront bientôt. L'endroit n'est pas encore fixé: les Français veulent que ça soit Paris, les Russes sont pour Constantinople.

Dans les principautés il règne la plus grande confusion. Le 28 du mois passé – écrit le gérant du vice-consulat à Galatz – il n'y avait en Valachie ni parlement, ni ministère. Le Prince Couza était arrivé à Buckarest le 26 dans l'intention de garder le ministère, mais il a dû renoncer à cette proposition, à la suite des démonstrations des consuls des puissances garantes.La chambre demandait d'être prorogée, mais le Prince n'a pas voulu accorder cette demande du parti aristocratique – oppositionel (sic!) – et la session a été close.

……..

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 258, Konstantinopel, 1860-1861; original în limba franceză.

[1] Ali paşa (Mehmed Emin); mare vizir (6. VII.-22. XI.1861).
[2] Abdul Aziz (22.VI.1861-30.V. 1876).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

12. Constantinopol, 8 noiembrie 1861

Carl Burenstam, către contele Christoffer Rutger Louis Manderström

Faza avansată în care se aflau reuniunile reprezentanţilor puterilor garante ce urmau să decidă unificarea reală a principatelor; făcea observaţia că deciziile acelor reuniuni nu erau consemnate în protocoale, dar remarca unanimitatea opţiunilor acestora pentru unirea reală a Principatelor pe timpul vieţii lui Alexandru Ioan Cuza; problema succesiunii acestuia din urmă; opoziţia Porţii la deciziile în discuţie, motivată de recunoaşterea dreptului său de a interveni cu forţa armată, în cazul încălcării de către Principate a stipulaţiilor care reglementau raporturile lor cu Poarta, concesie care, după opinia diplomatului suedez, nu avea să-i fie acordată niciodată de puterile protectoare; speranţele turcilor în posibilitatea producerii unei lovituri de stat care ar fi justificat intervenţia militară a Porţii; nominalizarea familiilor aristocratice româneşti care se opuneau unificării depline a Principatelor şi motivaţiile acelei opoziţii; în Anexă*: copia firmanului comunicat reprezentanţilor puterilor garante, în care erau inserate condiţiile în care Poarta accepta unificarea deplină a Principatelor; se remarcă utilizarea aceleiaşi terminologii medievale prin care erau definite de către cancelaria otomană raporturile juridice dintre români şi Poartă.*

Constantinople, le 8 Novembre 1861

Monsieur le Baron

Ma très humble dernière était du 5 courant N° 69.

Les conférences, ou plutôt les réunions puisque les décisions y arrêtées ne sont pas enregistrées dans un protocole quelconque, où se ressemblent les représentants des 5 grandes puissances pour régler l'union *réelle* (s. aut.) des principautés, sont prêtes se terminer à la satisfaction du Prince Couza et à celle de la plupart de la nation Moldo-Valaque. Toutes les grandes puissances sont maintenant d'accord pour la réalisation de l'union réelle *durant le règne du Prince actuel* (s. aut.). Si son successeur sera de même, élu par la population de toutes les deux principautés, la question sera de nouveau soumise à l'examen des représentants des grandes puissances à Constantinople. La seule difficulté qu'il reste à surmonter s'élèves, au moment qu'il est, du côté de la Porte qui veut absolument se réserver le droit d'intervenir *à main armée* (s. aut.) dans les principautés au moment même où les stipulations, qui règlent les rapports entre la Turquie et la Moldvalachie (sic!), sont lésées – concession qui les grandes puissances n'accorderont jamais. Les Turcs, comme toujours, essayent par mille subterfuges de gagner du tems, bien sachant que, si la question de l'unification ne soit pas réglée jusqu'au 15 Décembre jour de réunion des chambres, le Prince Couza, sous la pression des représentants des deux pays, sera peut-être forcé de faire un coup d'état pour arriver au but désiré de toutes les deux nations avec l'exemption de 20 ou 30 familles bojars de la plus haute aristocratie: les Stirbeys, les Bibescs, les Cantacuzène, la plupart des Ghika, les Soutzo et qui avec l'union et l'introduction de la nouvelle loi électorale perdront la principale part de leur influence.

……

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, Konstantinopel, 1860-1861; original în limba franceză.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Anexă

Copie de la traduction d'un firman Impérial, communiqué aux représentants des Grandes Puissances à Constantinople, le 2 Décembre 1861*.

Dans un mémoire dernièrement soumis à Notre Sublime Porte, le Prince Couza, hospodar des principautés unies de Moldavie et de Valachie, expliquait les grandes difficultés que son administration rencontrait dans le régime de deux assemblées générales et de deux ministères séparés et les entraves qui en résulteraient pour le progrès de ces deux pays par suite de la réunion de l'hospodarat en sa personne.

Le développement et le progrès de la prospérité de ces pays et de leur habitants étant l'objet de notre plus grande sollicitude, le dit mémoire a été examiné par notre conseil des Ministres avec toute l'attention qu'il méritait.

En effet, le système de l'administration de chacune de ces principautés par un hospodar séparé fournant (sic!) la base de l'organisation actuelle de la Moldavie et de la Valachie, la réunion exceptionnelle des deux hospodarats dans la personne de Prince Couza a été naturellement considérée comme devant nécessiter certaines modifications d'une nature également exceptionnelle.

Mais comme la réunion des deux hospodarats dans une même personne a été reconnue d'une manière exceptionnelle, il devient des lors évident que les modifications à apporter à la convention conclue à Paris le 19 Août 1858 doivent être conformes à la nature exceptionnelle et temporaire de cette reconnaissance.

En conséquence notre gouvernement, aisi que les Grandes Puissances garantes, nos augustes alliées et signataires de la dite convention, après s'être concertées à ce sujet sont tombés d'accord sur la nécessité d'appliquer les dispositions suivantes.

Art. I. Tant que les deux hospodarats resteront réunis dans sa personne, le Prince Couza gouvernera les Principautés avec le concours d'un seul ministère qui réunira les fonctions exercées jusqu'à présent par les ministres de Moldavie et de Valachie.

Art. II. Les assemblées électives de Moldavie et de Valachie seront réunies dans une seule. Les dispositions renfermées dans l'Art. 16-25 de la convention du 19 Août 1858 restent applicables à cette assemblée en tant qu'elles ne sont pas modifiées par le présent règlement. La présidence de l'assemblée appartiendra alternativement au metropolitain de Moldavie et à celui de Valachie.

Art. III. La commission centrale de Fokchani ayant été crée dans le but d'assurer l'unité nécessaire dans l'action des deux ministères et des deux assemblées des principautés, ses attributions seront naturellement suspendues pendant toute la durée de l'union de ces ministères et de ces assemblée.

Si toutefois le gouvernement des principautés d'accord avec l'assemblée élective, trouve qu'une haute assemblée sous le nom de sénat ou sous toute autre dénomination pourrait avantageusement être ajoutée à la constitution pour suppléer à la commission centrale ainsi suspendue, la Sublime Porte prendra en considération toute proposition dans ce genre qui pourrait être soumise à son appréciation.

Art. IV. Les changements qui pourraient être effectuées dans la division administrative des Principautés laisseront intacte la frontière qui les a séparées jusqu'ici.

Art. V. Il y aura dans chaque principautés un conseil provincial régulièrement convoqué, conseil qui doit être consulté sur toutes les lois et règlement d'un intérêt spécial a cette principautés. Ces conseils seront, en outre, chargés de contrôle de l'administration des fonds provinciaux. Leur composition et les autres attributions dont

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ils doivent être investis seront déterminées d'un commun accord entre l'hospodar et l'assemblée élective.

Art. VI. A la première vacance de l'hospodarat, les dispositions ainsi modifiées temporairement de la dite convention du 19 Août reprendront de droit leur force suspendue.

L'administration sera dévolu au conseil des ministres qui l'exercera dans les limites préscrites (sic!) dans l'Art. 11 de la convention du 19 Août 1858.

Si l'assemblée élective est réunie, ses fonctions seront immédiatement suspendus. Le conseil des ministres procédera sans délais à reconstituer, par des nouvelles élections faites conformément à la loi électorale qui sera alors en vigueur, l'assemblée élective de Moldavie et celle de Valachie.

Les élections devront être terminées dans des délaie de quatre semaines et les deux assemblées seront réunies chaques séparément, à Jassy et à Bukarest, dans le délai de 10 jours. Dans les 8 jours qui suivront leur réunion elles devront avoir procédé à l'élection d'un hospodar, pour la principauté qu'elles représentent. La présence des trois quarts du nombre des membres inscrits sera exigé pour qu'il soit procédé à l'élection. Dans le cas où, pendant les 8 jours, l'élection n'aurait pas lieu, le neuvième jour, à midi, l'assemblée procédera à l'élection quelque soit le nombre des membres présents.

Art. VII. Il est entendu que toutes les dispositions de la convention du 19 Août, excepté celles qui sont temporairement modifiées, restent en pleine vigueur. Le protocol signé dans les conférences de Paris le 6 septembre 1859 reste également en plein vigueur pour les cas qui y sont prévus.

Ainsi qu'il a été clairement établie dans le préambule, les changements introduits par ce firman dans la convention du 19 Août, d'accord avec les grandes puissances garantes, ne sont en vigueur que pendant la réunion des deux hospodarats dans la personnes du prince Couza. En cas de vacance dans l'hospodarats on procédera conformément aux dispositions ci-dessus énoncés.

En foi de quoi ce ferman, revêtu de notre Hatt Impérial (sic!), a été émané.

Que les très Haut daigne dans Sa bonté infinie rendre cette décision féconde en heureux résultats pour la prospérité des habitants des dites Principautés.

Sveriges Riksarkivet, Kabinettet/UD Huvudarkivet, E2D, 258, Konstantinopel, 1860-1861; copie în limba franceză.

[*] Documentul a fost publicat în *Papers respecting the United Principalities of Moldavia and Vallachia (presented to both Hauses Parliament by Command of Her Majesty)*, London, 1867, p. 85-86, precum şi în vol. *Românii la 1859: Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană,* vol. I, Bucureşti, 1984, p. 558-562; l-am reprodus, totuşi, pentru a ilustra exactitatea observaţiilor diplomatului suedez.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DANIEL PAVĂL[*]

FILANTROPIE ŞI ASISTENŢĂ PUBLICĂ ÎN LUMEA URBANĂ ROMÂNEASCĂ (1864-1914)

Realităţile sociale ale oraşului românesc în secolul XIX au reprezentat la un moment dat o temă predilectă a istoriografiei noastre. Dacă ar fi să facem o trecere în revistă, fie şi sumară, a titlurilor dedicate acestei probleme, rezultatul ar fi impresionant[1]. Ca atare, s-ar părea că avem de-a face cu o temă închisă, în legătură cu care s-a cam spus tot ce era de spus. În realitate, în ciuda acestei aparenţe, problema vieţii urbane şi a urbanizării în România modernă, este departe de a fi epuizată.

Din analiza bibliografiei, se observă clar zonele care au suscitat interesul istoricilor. În primul rând, s-a avut în vedere aproape exclusiv realităţile sociale din prima jumătate a secolului XIX, ignorându-se complet restul perioadei de până la primul război mondial, deşi acestea au suferit o schimbare semnificativă faţă de perioada anterioară. În al doilea rând, investigaţiile s-au mulţumit să identifice principalele

[*] Arhivist, Arhivele Naţionale Piatra Neamţ.

[1] Din bibliografia problemei menţionăm: A. Berciu, *Aspecte ale evoluţiei populaţiei oraşului Bucureşti*, în „Revista de statistică", 1957, nr. 6, p. 29-39; D. Mateescu, *Populaţia oraşului Bucureşti, în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, în idem, 1959, nr. 9, p. 57-62; C. Şerban, *Aspecte din lupta orăşenilor din Ţara Românească şi Moldova împotriva asupririi feudale în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea*, în „Studii", XIII, 1960, nr. 6, p. 27-45; Idem, *Noi contribuţii la istoria luptei târgoveţilor şi meşteşugarilor moldoveni împotriva asupririi feudale în secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea*, în *SAI*, vol. IV, 1962, p. 73-93; G. Şerban, *Evoluţia populaţiei urbane a României*, în „Revista de statistică", nr. 7, 1965, p. 64-67; Leonid Boicu, *Despre structura socială a oraşului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Studii", VI, nr. 2, p. 281-306. Profesorul ieşean Gheorghe Platon s-a ocupat constant de problematica socială urbană în Moldova primei jumătăţi a secolului XIX. Din studiile sale menţionăm: *Populaţia oraşului Huşi în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Observaţii privind structura socială şi provenienţa*, în *ASUI*, XI, 1965; *Observaţii cu privire la populaţia oraşului Bârlad la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Studii şi articole", VIII, Bucureşti, 1966; *Materiale privind industria oraşului Iaşi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea*, idem, XV, 1969; *Populaţia oraşului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Carpica", Bacău, 1970, nr. III, p. 5-32; *Populaţia oraşului Iaşi de la jumătatea secolului al XVIII-lea până la 1859*, apărut în volumul colectiv *Populaţie şi societate. Studii de demografie istorică,* sub redacţia lui Ştefan Pascu, vol. I, Cluj, Ed. Dacia, 1972. Preocupări în domeniu a avut şi Ecaterina Negruţi-Munteanu, fiind interesată în special de schimbările demografice din zona rurală cu efect direct asupra celei urbane: *Date noi privind structura demografică a târgurilor şi oraşelor moldoveneşti în 1832,* în *Populaţie şi societate*, vol. I, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 239-257; *Factorul demografic urban şi dezvoltarea social-economică a Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *RdI*, 28/8, 1975, p. 1183-1196; *Situaţia demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea,* idem, 34, 1981, p. 243-257; *Cercetări privind evoluţia demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea,* în *AIIAI*, XIX, 1982, p. 35-51. În fine, merită menţionat studiul lui Radu I. Vasile, *Urbanizare şi urbanism în România. Structuri socio-profesionale în oraşele din Muntenia (1863*), în *RdI*, tom 36, nr. 8, august, 1983, care utilizează în mod fructuos o sursă statistică din 1863 privind populaţia Munteniei după ocupaţii.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 193–206

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

grupuri sociale şi eventual să surprindă relaţiile dintre ele. Au rămas astfel în afara zonei de interes o serie întreagă de aspecte fundamentale, precum analizarea noilor grupuri şi ierarhii sociale din perioada de după 1859, legăturile dintre lumea politică şi mediul de afaceri, noile forme de sociabilitate urbană, reorientarea elitelor urbane spre carierele birocratice în detrimentul ocupaţiilor lucrative, ca să nu amintim decât câteva dintre ele. Studiul de faţă analizează tocmai una din aceste teme mai puţin frecventate şi anume *problema filantropiei individuale şi cea a asistenţei publice*, aşa cum s-au articulat ele în spaţiul nostru urban în perioada 1864-1914.

Factorul care, de departe, a influenţat cel mai mult profilul social al oraşului românesc în perioada de până la Unirea Principatelor a fost sporul demografic. Cifrele privind populaţia, aşa cum rezultă din statisticile vremii, certifică în mod elocvent dezvoltarea cunoscută de oraşele noastre din această perspectivă. În Ţara Românească, între 1835 şi 1853, populaţia Bucureştilor a crescut de la 50.370 de locuitori la 64.860, a Buzăului de la 2.860 la 6.805, a Giurgiului de la 2.105 la 7.140. Aceleaşi tendinţe se regăsesc şi în Moldova: între 1832 şi 1859, totalul populaţiei oraşelor, al târgurilor şi târguşoarelor a crescut de la 129.413 locuitori la 288.161, adică cu 122%. Populaţia Iaşilor a crescut de la 48.314 locuitori la 68.655, a Botoşanilor de la 13.796 la 28.290, a Galaţilor de la 8.606 la 22.635 de locuitori[2].

Cauzele acestui avânt demografic rezidă mai puţin în sporul natural – deşi scăderea ratei mortalităţii reprezintă un câştig cert al acestei perioade –, cât mai ales în exodul masiv al populaţiei din mediul rural. O consecinţă profund negativă a acestui fenomen a reprezentat-o apariţia unei populaţii flotante numeroase, fără ocupaţie şi fără domiciliu permanent, complet nepregătită pentru noile realităţi pe care le presupunea viaţa urbană. În consecinţă, cerşetoria, vagabondajul, abandonarea copiilor, prostituţia au devenit practici curente, într-o măsură care nu mai fusese văzută înainte în oraşele Moldovei şi ale Ţării Româneşti.

Dovada peremptorie că existenţa unei numeroase populaţii sărace la oraşe era o moştenire a epocii anterioare o constituie faptul că în 1864, când prin legea comunală, primăriilor urbane li se conferă personalitate juridică, acestora li se atribuie din oficiu responsabilitatea acordării asistenţei celor nevoiaşi.

Evoluţia societăţii româneşti în ansamblul ei în perioada ulterioară, până la primul război mondial, nu va schimba cu nimic această situaţie. Dimpotrivă, la elementul demografic care, cu unele excepţii, şi-a menţinut influenţa pe întreaga perioadă analizată, modernizarea accelerată în care s-a angajat România după Unire a adăugat o serie de factori care au acţionat exclusiv în mediul orăşenesc şi care nu au făcut decât să accentueze pauperizarea urbană: lipsa unor progrese notabile în sectorul industrial, ce se dovedea incapabil să absoarbă excedentul de forţă de muncă disponibilă pe piaţă, subutilizarea forţei de muncă prin slaba angajare în sectorul productiv al femeilor şi prin retribuirea total inegală a acestora în raport cu bărbaţii, dezechilibrarea structurii ocupaţionale a forţei de muncă active, datorată orientării predilecte spre activităţile funcţionăreşti în detrimentul activităţilor productive, crizele economice care duceau la ruinarea celor angrenaţi în sectorul comercial.

La toţi aceşti factori se mai adaugă un aspect deseori scăpat din vedere, dar care este extrem de important, şi care ţine exclusiv de procesul modernizării unei societăţi. Este vorba de ceea ce s-ar chema democratizarea modului de viaţă. Dacă în societatea de tip tradiţional, barierele de castă sau clasă socială, clar definite, fixau în mod explicit

[2] Keith Hitchins, *Românii 1774-1866*, ediţia a II-a revăzută, Bucureşti, Humanitas, 2004, p. 217-218.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nivelul de aspiraţii sub raportul consumului unui individ, în funcţie de grupul de apartenenţă, ducând astfel la existenţa unor standarde diferite în raport cu care se definea sărăcia, în societatea modernă, datorită eliminării acestor bariere sociale şi a mobilităţii sociale accentuate, există tendinţa generalizării standardului de viaţă. Prin acest fapt, săracii încetează să se mai raporteze la standardele mai scăzute ale grupului din care fac parte, ci la standardele devenite normă în colectivitate, fapt ce provoacă o intensificare a sărăcirii lor relative[3]. Spunem al sărăciei relative, şi nu al celei absolute, căci dacă aceasta din urmă reprezintă un standard universal acceptat, fondat pe ideea de subzistenţă, în cadrul sărăciei relative, standardul condiţiilor minime acceptabile este fondat pe nevoi variabile, contextualizat diferit de la o societate la alta şi de la o epocă la alta. În acest caz, sărăcia urbană va fi definită diferit de cea din mediul rural[4].

Cum a răspuns societatea românească în ansamblul său acestei provocări, care, în fapt, a constituit probabil cea mai importantă problemă socială a perioadei moderne? Mijloacele de reacţie au fost diverse şi au provenit din diferite medii, cunoscând amplitudini extrem de diversificate, în funcţie de anvergura actorilor sociali care s-au implicat într-un moment s-au altul în această problemă. Fireşte, primele acţiuni concrete au venit din zona societăţii civile şi au luat forma actelor de milostenie individuală.

Moştenitoare a timpurilor vechi, când era efectuată exclusiv din raţiuni de credinţă, vizând iertarea păcatelor şi mântuirea donatorului, milostenia personală rămâne o prezenţă constantă în peisajul social românesc şi în această perioadă, până la izbucnirea războiului. Deşi laicizate în bună măsură sub raportul motivaţiei, cel puţin la nivelul declarativ, actele de milostenie păstrează încă trăsăturile trecutului, căci înainte de orice, ele sunt gesturi de solidarizare cu dezmoşteniţii sorţii.

Pentru că, în fond, cine sunt aceşti donatori generoşi care într-o vreme de afirmare tot mai accentuată a individualismului şi a agonisirii personale decid să renunţe la o parte din avutul lor pentru alinarea suferinţelor celor lipsiţi? Sunt oameni bogaţi, în primul rând proprietari de moşii, care rezidau în Bucureşti sau în capitalele de judeţ şi care îşi administrau moşiile de la distanţă, prin intermediari, dar păstrau încă vie în suflet datoria moştenită de la înaintaşii lor în privinţa responsabilităţilor asumate odinioară de boieri faţă de supuşii de pe moşiile lor. Acum însă lucrurile se schimbă, iar beneficiarii actelor lor de caritate nu mai sunt ţăranii, pe care, de fapt, aceşti rentieri urbani nici nu-i cunosc, ci în primul rând locuitorii de la oraş, cu care ei sunt mai familiarizaţi şi pe care îi văd zilnic zbătându-se în mizerie.

Pe listele donatorilor se regăsesc constant descendenţi ai celor mai ilustre familii boiereşti din ţară. Prinţesa Elena Cantacuzino (născută Mavros), de exemplu, proprietară a moşiei Şerbeşti din judeţul Neamţ, dar domiciliată în Iaşi, lăsa prin testamentul ei încheiat în 1871 suma uriaşă de 3.000 de galbeni austrieci Epitropiei Spitalului Sf. Spiridon din Iaşi, urmând ca din procentele acestui capital să se întreţină în spitalul din Piatra Neamţ, construit tot de ea, cinci paturi cu bolnavi, spre pomenirea ei[5].

Contesa Eliza Balş, domiciliată în Bucureşti, lăsa prin testament, tot Epitropiei Sf. Spiridon, jumătate din avere, atât cât se va afla în momentul decesului său, inclusiv casele ei din Iaşi, fostă proprietate a mamei sale, logofeteasa Efrosina Balş, evaluate la 80.000 de lei, în care se va înfiinţa „un institut pentru adăpostirea bătrânilor fără osebire

[3] *Politici sociale. România în context European*, coordonatori Elena Zamfir, Cătălin Zamfir, Bucureşti, Editura Alternative, 1995, p. 62.

[4] *Ibidem*, p. 61.

[5] Arhivele Naţionale Neamţ (în continuare, ANN), fond Prefectura judeţului Neamţ, dosar 2/1871, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de secs, care din causa vrâstei, a slăbăciunii şi a lipsei de mijloace sunt în neputinţa de a-şi agonisi zilnica lor existenţe şi sunt vrednici de asistenţa publică”[6].

Principele Dimitrie M. Sturza, prin procuratorul său Gh. Krupenski, depunea la aceeaşi Epitropie suma de 250 de galbeni, în folosul spitalului Dimitrie Cantacuzino-Paşcanu, pentru a îndeplini dorinţa defunctei sale mame, Safta Palade[7]. Banul Iordache Ştefan Popovici, din Botoşani, lăsa şi el Epitropiei un fond de 3.989 galbeni, produs de moşiile sale, cu care se va construi un stabiliment în curtea mănăstirii Sf. Spiridon din Iaşi, oferind adăpost şi hrană, timp de o lună, pentru 40 de persoane[8].

Dar originea socială a donatorilor este departe de a fi una strict cantonată în sfera marilor moşieri, iar actul de caritate a încetat să fie monopolul marilor familii boiereşti. Structura socială urbană mai diversificată şi foarte dinamică permite ascensiuni sociale mult mai spectaculoase decât mult mai tradiţionala zonă rurală. De aceea, aici vom vedea mulţi filantropi care nu aparţineau prin naştere acestor familii ilustre, dar care îşi creaseră averi considerabile prin activităţi comerciale sau liberale.

În consecinţă, mulţi din cei care vor face acte de milostenie consistente proveneau din rândurile celor care cunoscuseră succesul într-o profesie sau alta şi care se grăbeau să imite gesturile filantropice ale iluştrilor lor contemporani de viţă boierească. Iar valoarea donaţiilor burgheze le concurează pe acelea nobiliare. În Iaşi de exemplu, un căpitan, Alecsandru Petrino, donează în 1866 Spitalului Sf. Spiridon nici mai mult nici mai puţin decât întregul capital agonisit de el după 30 de ani de serviciu în slujba statului, din care 12 în cancelaria Epitropiei, capital în valoare de 5.556 de galbeni: o adevărată avere[9]. Celebrul protopsalt de la Mitropolia Moldovei, Dimitrie Suceveanu, dona şi el aceluiaşi aşezământ de sănătate suma de 220.000 de lei în bani şi efecte[10].

Nu numai în Iaşi, ci şi în oraşe mai mici încep să apară acum adevăraţi binefăcători, ajunşi la o situaţie materială prosperă, nu prin moştenire ci prin eforturi proprii, şi care înţeleg să fie alături de concetăţenii lor mai puţin norocoşi. La Piatra Neamţ bunăoară, Dimitrie Cantemir, doctor în medicină şi chirurgie, Cavaler al Ordinului Steaua României Bene-Merenti, cl. I, membru al Institutului Etnografic Internaţional, deci un om ajuns pe culmile profesiei graţie efortului personal, donează spitalului judeţean Neamţ, al cărui medic curant era, suma de 5.000 de lei[11]. În vreme ce din zona afacerilor, nume binecunoscute locuitorilor, precum un Nicu N. Albu, viitor primar al urbei, sau mari comercianţi ca Moritz B. Catz, vor dona şi ei sume importante spitalului sau şcolilor din oraş[12].

Care ar putea fi motivaţiile unor gesturi atât de uimitoare? Ce resorturi psihologice sau culturale sunt decelabile la aceste personaje? În primul rând, trebuie observat că majoritatea actelor filantropice care se produc în epocă sunt legate testamentare şi nu donaţii. Distincţia este importantă, pentru că ne sugerează că aceşti binefăcători se înscriu într-o tradiţie venerabilă, aceea că bunurile materiale, inclusiv cele destinate ajutorării semenilor, se lasă moştenire, dar nu în plină activitate creatoare, ci la finalul vieţii, când omul încetează să mai agonisească pentru sine. Punerea în ordine a averii, din care o componentă importantă revine miluirii celor săraci, este lăsată pentru ultimele

[6] ANI, fond Epitropia Generală a Casei Spitalelor Sfântul Spiridon, Iaşi, dosar 709/1898, f. 8.
[7] *Ibidem*, dosar 606/1888, f. 1.
[8] *Ibidem,* dosar 594/1883, f. 3-4.
[9] *Ibidem*, dos. 493/1866, f. 37v.
[10] *Ibidem*, dos. 614/1889, f. 5.
[11] ANN, fond Prefectura judeţului Neamţ, dosar 2/1871, f. 5.
[12] *Ibidem*, f. 5v. şi f. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

clipe, când omul îşi simte sfârşitul aproape, iar gestul său se cere consacrat juridic prin actul testamentar.

A dărui cât timp eşti relativ tânăr, activ social, ca mijloc de promovare a imaginii personale şi pentru o mai bună poziționare socială corespunde unui comportament mai autonom şi de aceea mai novator, pe care nu prea îl regăsim în spațiul românesc. La noi, filantropii sunt de regulă persoane în vârstă, de multe ori bolnave, şi de aceea, poate, majoritatea legatelor au ca destinație spitalele şi dorința de a se înființa şi întreține în ele, cu aceste fonduri, paturi pentru bolnavii săraci. Unii dintre ei merg atât de departe cu această identificare între destinul personal şi destinația miluirii lor, încât vor lăsa cu limbă de moarte ca paturile finanțate de ei să slujească exclusiv celor afectați de boala de care suferiseră ei înşişi sau altcineva drag din familia lor.

Dacă în privința vârstei şi a manierei de a milui nu observăm o detaşare evidentă de trecut, obiectul donațiilor ne arată că ne aflăm deja în plină modernitate. Observăm că pământul, care timp de secole a constituit axul central al diatelor în lumea românească, acum aproape că dispare din legatele filantropice. Îl regăsim sporadic şi abia menționat în testamentele unor mici moşieri care trăiesc la țară. Pentru cei de la oraş însă, obiectul principal, şi de multe ori unic, al acestor legate îl constituie banii, secondați tot mai des spre sfârşitul secolului de titlurile de stat.

Se schimbă de asemenea şi destinatarul donației. Dacă înainte testamentele aveau ca destinație aproape exclusivă Biserica, acum destinațiile s-au diversificat. Vizibilitatea instituției în plan social constituie un element important în opțiunile testatorilor şi cum spitalul modern pare a fi beneficiarul predilect, este de la sine înțeles că spre el se îndreaptă majoritatea covârşitoare a donațiilor. Treptat, pe măsură ce oferta instituțională devine mai nuanțată, destinațiile încep să se diversifice, dar ele rămân totuşi cantonate în sfera instituțiilor de îngrijire a sănătății, fiind preferate azilurile şi ospiciile. De aceea şi beneficiarii direcți sunt în primul rând bolnavii săraci, văduvele, bătrânii părăsiți şi infirmi. Atunci când, din diferite motive, filantropul nu oferă milostenia sa direct acestor aşezăminte, o lasă primăriei oraşului în care locuieşte sau în care s-a născut, pentru ca aceasta să fie gestionara averii în folosul comunității, bolnavii având firește prioritate.

În fine, pentru aceşti binefăcători, a dona este o formă de a lupta împotriva uitării. Actul de binefacere vrea să oprească scurgerea implacabilă a timpului. În acest sens, este remarcabil faptul că absolut toate donațiile care au avut ca scop înființarea şi întreținerea paturilor din administrarea fondurilor dăruite, au inserată obligația ca instituția beneficiară sau executorii să menționeze pe o tăbliță deasupra paturilor numele testatorului.

Cum am putea aprecia aceste acte filantropice care tind să se înmulțească pe măsură ce păşim în secolul XX? Care este relevanța lor în opera de caritate din mediul urban? În primul rând, trebuie spus că aceste gesturi sunt cu atât mai mirabile cu cât existența şi chiar intensificarea lor în această perioadă contrastează cu perioada anterioară, a primei jumătăți a secolului, caracterizată mai degrabă prin raritatea acestor gesturi; situație explicată prin decapitalizarea severă suferită de societatea românească în ansamblul ei, consecință funestă a extorcărilor turco-fanariote, războaielor desfăşurate pe teritoriul Principatelor, epidemiilor şi calamităților naturale. În fond, propensiunea unei părți a societății spre actul filantropic este un indiciu relevant asupra relansării economice a unei societăți. În al doilea rând, dar în aceeaşi logică, trebuie observată ponderea tot mai mare pe care încep să o dețină în legatele testamentare ale vremii donațiile substanțiale, uneori de-a dreptul impresionante. Am văzut că sunt

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cazuri ale unor oameni care îşi donează întreaga avere unui asemenea scop nobil. Există o adevărată emulaţie între donatori în privinţa cuantumului donaţiei, spirit care reprezintă o noutate a epocii şi care desemnează, în fond, o maturizare a sentimentului comunitar din partea acestei elite urbane, a creşterii interesului pentru viaţa concetăţenilor şi în fond pentru spaţiul public urban.

În fine, să remarcăm creşterea ponderii femeilor în categoria testatorilor, fapt ce denotă atât o schimbare demografică, legată de creşterea numerică a acestui segment social, dar şi un fenomen cultural, legat de afirmarea lor socială: constituţia din 1866 acorda drepturi egale tuturor cetăţenilor, iar prin Codul Civil din 1864 femeia dispunea în mod liber de averea proprie.

Răspund aceste gesturi filantropice nevoilor sociale? Cu siguranţă că da, iar direcţionarea constantă a legatelor către aşezămintele de sănătate ne indică şi o conştientizare a slabei implicări a statului în acest domeniu extrem de sensibil. Dar aceste acte extrem de necesare nu pot acoperi nevoile reale ale societăţii româneşti, care pe măsură ce îşi accelerează ritmul dezvoltării economice acumulează în acelaşi timp şi o masă crescândă de oameni săraci. În plus, aceste donaţii, fiind benevole, sunt cumva haotice şi unidirecţionate, căci bolnavii lipsiţi de mijloace materiale – principalii beneficiari ai acestor acte – nu reprezintă singura categorie de defavorizaţi care avea nevoie de ajutor.

Or, tocmai nevoile acute şi tot mai diversificate ale societăţii reclamă trecerea la o nouă fază a caritaţii, care trebuia să se organizeze, pentru a deveni mai eficientă şi a depăşi limitările gestului individual. Asistăm astfel la apariţia unui actor nou în peisajul social românesc: asociaţiile şi societăţile filantropice. Necunoscute în prima jumătate a secolului XIX, aceste entităţi reprezintă marea noutate a epocii, fiind creaţii eminamente urbane şi care vor acţiona, cel puţin până la primul război mondial, exclusiv în spaţiul urban. Pe fundalul unei prezenţe foarte modeste încă a statului în sfera asistenţei sociale, ele vin să suplinească din plin această cvasi-absenţă, cunoscând tocmai acum epoca lor de glorie, care va lua sfârşit odată cu regimul monarhic din România, în 1947.

Poate nu este lipsit de interes în acest context să menţionăm faptul că factorii de decizie ai statului au simţit nevoia să impulsioneze autorităţile locale în direcţia sprijinirii spiritului de asociere în scop filantropic. Revelatoare în acest sens este circulara emisă în luna decembrie 1879 de ministrul de interne de atunci, Mihail Kogălniceanu, şi trimisă tuturor prefecturilor. Se cerea factorilor de decizie locali să susţină înfiinţarea societăţilor de binefacere, deoarece resursele de la bugetul de stat se dovedeau total insuficiente[13].

Începând prin a afirma că prima datorie a administraţiei reprezintă „ajutorarea celor ce tremură de ger şi suferă de foame”, ministrul recunoştea totodată puţinătatea mijloacelor de care dispunea statul în combaterea sărăciei. Era totuşi convins că ceea ce bugetul public nu reuşea, o putea face în mare parte filantropia. Mizând pe sentimentul de compasiune, ministrul considera că acesta trebuia doar organizat, sarcină ce revenea în special autorităţilor locale. Iar mijlocul cel mai bun în acest caz era înfiinţarea societăţilor de binefacere în toate oraşele. Spirit practic, ministrul trasa în circulară şi căile, mijloacele şi metodele ce trebuiau urmate în vederea îndeplinirii acestui deziderat, oferind astfel cadrul înfiinţării unor asemenea aşezăminte filantropice.

Deşi ordinul a avut în mod indiscutabil un rol de catalizator în coagularea lor, oamenii cu dare de mână, sensibili la suferinţele semenilor, nu au aşteptat imboldul diriguitorilor politici de la Bucureşti pentru a lua atitudine. Presiunea socială era prea

[13] Noi l-am preluat din ANN, fond Primăria oraşului Piatra Neamţ, dosar 17/1879-1881, f. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mare, iar nevoile populației sărace din marile oraşe prea presante pentru a nu se întreprinde nimic în acest sens. În plus, lipsa de experiență şi de resurse bugetare a primăriilor erau binecunoscute notabilităților pentru a se aştepta un ajutor de la ele, cel puțin în primii ani de la înființarea lor prin legea comunală din 1864.

Astfel se ajunge la organizarea asociativă a spiritului filantropic, considerat – în opera de asistență socială – o manieră mai eficientă decât inițiativa individuală. Nu întâmplător, noile inițiative din acest domeniu se întemeiau acum pe statute extrem de detaliate, discutate şi votate de adunările generale. Cooptau în rândurile lor personalitățile de marcă ale urbei, având o forță financiară în creştere datorită subscripției publice. În consecință, aceste societăți îşi vor permite cu timpul să întreprindă acțiuni de anvergură ce depăşesc cu mult în eficacitate şi impact social gestul simplu al milosteniei individuale. Ajungeau să creioneze ulterior, pe măsura creşterii fondurilor, adevărate programe de asistență socială: educarea pe cheltuiala proprie a copiilor orfani, abandonați sau provenind din familii sărace, internarea şi îngrijirea în spitale a bolnavilor, a infirmilor, bătrânilor sau a femeilor gravide sărace.

Un asemenea program îl regăsim, de pildă, în statutul *Reuniunii Femeilor Române din Iaşi* pentru ajutorul copilelor sărmane. Creată în 1867 şi având ca preşedintă pe Elena Istrati, iar ca secretară pe Veronica Micle, această societate de caritate îşi propunea să deschidă o şcoală profesională pentru fetele orfane şi sărace. Prin eforturi susținute, în septembrie 1871 şcoala de meserii îşi deschidea cursurile în curtea bisericii Dancu, fiind susținută de cele 100 de membre care plăteau cotizația. Începuturile fuseseră dificile: veniturile erau insuficiente, deficitul bugetar depăşind 7.757 de lei noi; dar şcoala reuşea totuşi să țină 20 de eleve proprii şi 10 eleve ale primăriei. Începând cu anul 1875, situația avea să se îmbunătățească. O dovedeşte noul statut adoptat acum, care stabileşte că întregul fond al societății să fie întrebuințat exclusiv în scopuri filantropice şi nu doar două treimi ca până atunci, întrucât nu mai era nevoie ca o treime din venit să fie capitalizat. În plus, societatea a reuşit să-şi cumpere un imobil pentru şcoală, deschizând un internat pentru 20 de fete. În decembrie 1892, când societatea a primit din partea Parlamentului recunoaşterea calității de persoană juridică, şcoala profesională avea 52 de eleve, din care 27 externe şi 25 interne, eliberând de la deschidere şi până atunci peste 70 de diplome de maestre de croitorie şi lenjerie feminină[14]. Această poveste de succes va fi recunoscută deschis şi de P. Poni, raportorul care a solicitat Senatului acordarea calității de persoană juridică şi care spunea că această şcoală a servit ca model pentru toate şcolile de profil înființate ulterior în toată țara.

Tot în sensul educării copiilor săraci se înscrie şi inițiativa luată de o altă societate de binefacere din Iaşi, „Cultura". Luând act de prevederile noii legi a învățământului primar, care îngrădea accesul copiilor săraci la procesul de şcolarizare, câteva persoane generoase şi-au luat sarcina de a înființa o societate care să fondeze şcoli primare, spre a reda copiilor ceea ce li se răpise prin noua lege. După cum se recunoştea în darea de seamă din anul 1894, ajutorul moral şi material al cetățenilor cu bani a întrecut aşteptările; astfel, după o activitate de câteva luni, s-au inaugurat două şcoli unde beneficiau de învățământ gratuit 447 de copii. Întrucât cererea din straturile de jos ale societății era foarte mare, reclamându-se insistent de către părinții săraci instrucția copiilor trecuți de 7 şi 8 ani, în interiorul primei şcoli s-a mai amenajat o şcoală cu două clase primare, frecventată de 136 copii. De aceea, la momentul dării de seamă, societatea avea înființate 3 şcoli, frecventate de 583 de elevi, pentru instruirea cărora s-a angajat un corp

[14] ANI, fond Primăria municipiului Iaşi, dosar 52/1868, f. 8-38; *Dezbaterile Senatului*, şedința din 3 decembrie 1892, p. 144.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

didactic compus din 11 institutori de limba română şi 2 de religie. În plus, s-au făcut mobiliere moderne, s-au distribuit elevilor rechizite gratuite, iar celor mai săraci li s-au confecţionat 80 de paltonaşe şi 10 perechi de cizme[15].

Succesul acestei societăţi de caritate este uimitor, cu atât mai mult cu cât el a fost obţinut într-un timp record: numărul elevilor întreţinuţi pe cheltuiala societăţii era foarte mare, el demonstrând disponibilitatea filantropilor din capitala Moldovei, superioritatea organizării asociative, dar şi gradul înalt de sărăcie din rândul populaţiei oraşului.

De altfel, acest succes va constitui scenariul obişnuit pe care îl vor derula toate societăţile filantropice din România. Odată constituite, ele căpătau sprijinul entuziast atât al elitei economice urbane, cât şi al conducerii administrative orăşeneşti. Publicitatea intensă care se făcea donatorilor generoşi, administrarea eficientă a fondurilor strânse, acţiunile de socializare cu scop filantropic (precum baluri, serate, tombole, reprezentaţii teatrale, sportive şi cinematografice) care focalizau interesul public asupra organizatorilor şi, implicit, asupra problemei ce trebuia rezolvată, au constituit ingredientele succesului repurtat de aceste societăţi filantropice.

Numai în oraşul Iaşi, la 1891, existau în evidenţa prefecturii 13 societăţi de binefacere şi ajutor reciproc, numărul acestora urmând să sporească până la primul război mondial[16]. În afară de ele, aici mai fiinţau câteva aşezăminte umanitare de o importanţă covârşitoare pentru activitatea filantropică a urbei. Primul dintre ele şi cel mai prestigios ca vechime şi anvergură era Epitropia Spitalelor şi Ospiciilor Sf. Spiridon, înfiinţată la mijlocul secolului XVIII. Având la anul 1914 o avere compusă din 65 de moşii cu o suprafaţă de peste 70.000 de ha pământ arabil şi 23.500 de ha de pădure şi posedând un capital de peste 100.000.000 lei, Epitropia întreţinea în toată Moldova 12 spitale, 3 ospicii, o şcoală de moşit, multe biserici, mănăstiri şi schituri, fiind cel mai mare aşezământ de binefacere din această provincie a ţării. În Iaşi, Epitropia întreţinea Spitalul Sf. Spiridon, aflat chiar în curtea mănăstirii cu acelaşi nume, cu o capacitate de 380 de paturi, Spitalul Sf. Treime din suburbia Tătăraşi, numit şi Spitalul Cantacuzino-Paşcanu, cu 30 de paturi, şi Institutul Orfanotrofic Gregorian, ce purta numele întemeietorului său, domnitorul Grigore Alexandru Ghica, care îl înfiinţase în 1852 şi care dispunea de 40 de paturi[17].

Un alt aşezământ filantropic de sănătate important era Spitalul de copii „Caritatea". Înfiinţat prin 1879 din iniţiativa unei societăţi de doamne, în frunte cu doamna Elena de Basily (născută Calimachi-Catargi) şi a unui doctor, L. Russ, spitalul a funcţionat iniţial în câteva odăi din spitalul Sf. Treime din Tătăraşi. Pe 17 iunie 1890, s-a inaugurat localul propriu, pe strada 40 de Sfinţi, iar în 1899 a primit ca donaţie moşia Ruginoasa de la Principesa Moruzi (fostă Cuza). Având un venit anual de 120.000 de lei, iar cheltuielile de peste 100.000 de lei, spitalul întreţinea 40 de paturi pentru copii bolnavi, în anul 1913 fiind trataţi aici 820 de pacienţi[18].

În fine, Iaşul avea şi un azil de bătrâne infirme, numit „Societatea de binefacere". Iniţial, era un spital înfiinţat în 1877 şi destinat îngrijirii ostaşilor răniţi în războiul de independenţă. După încheierea războiului, spitalul provizoriu devenise inutil. Societatea care îl înfiinţase se transforma, la 14 decembrie 1880, luând numele de „Societatea de Binefacere" şi utilizând capitalul rămas, de 54.790 lei.

[15] *Ibidem*, dosar 307/1896, f. 69-71.

[16] Idem, fond Prefectura judeţului Iaşi, dosar 67/1891, f. 8.

[17] N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi. Monografie istorică şi socială ilustrată*, Iaşi, Goldner, ediţia a 2-a, 1913, p. 436.

[18] *Ibidem*, p. 438.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La 15 noiembrie 1886, fondurile crescând la 117.800 de lei, s-a deschis un azil pentru bătrâne infirme, în care erau adăpostite 11 femei fără mijloace materiale. În 1894, Societatea a cumpărat două imobile, din care unul era destinat pensionarelor, iar celălalt se închiria. Pe la 1914, Societatea avea un capital de 195.200 de lei în efecte, era recunoscută ca persoană morală, avea un buget anual de 19.160 de lei venituri şi 19.084 de lei cheltuieli, întreţinând 15 infirme. Printre donatori se numărau figurile cele mai marcante ale epocii: Regele Carol şi Regina Elisabeta, Principesa Elena Cuza, fraţii Dimitrie şi Theodor Rosetti, Principele D. M. Sturza, Principesa Adela Moruzi[19].

Am insistat asupra prezentării mai detaliate a acestor societăţi filantropice din Iaşi, pentru că ele sunt cele mai numeroase şi mai uşor de surprins în dinamica lor. Dar capitala Moldovei nu este singurul oraş din această provincie a ţării care dispune de astfel de societăţi. Dimpotrivă, până la sfârşitul secolului XIX, practic fiecare capitală de judeţ se poate lăuda cu cel puţin o asociaţie sau societate filantropică. Evident, la nivelul întregii ţări, Bucureştiul dispune de cele mai multe asemenea instituţii, dar la un oraş care numără, în preajma primului război mondial, aproape 300.000 de locuitori, şi provocările sociale erau pe măsură. Capitala ţării nu este însă doar metropola cu cele mai numeroase instituţii de caritate, ci şi laboratorul în care se pregătesc cele mai novatoare concepţii privind actul filantropic.

Dacă în restul oraşelor, asistenţa socială a acestor asociaţii este concentrată pe categoriile clasice de defavorizaţi, precum copiii orfani sau abandonaţi, văduvele, infirmii, bolnavii incurabili, bătrânii, iată că, la începutul secolului XX, mediul filantropic al Bucureştiului întreprinde o adevărată revoluţie în acest domeniu. Îşi extinde sfera de interes şi asupra unor grupuri de excluşi, pentru care societatea românească nu avea o apetenţă deosebită în a-i ajuta.

În data de 10 noiembrie 1907 a luat fiinţă o societate filantropică cu totul deosebită, intitulată „Societatea Generală de Patronaj". Conform statutelor, scopul acestei societăţi, care pe viitor urma să-şi deschidă filiale în toată ţara, era: „de a infiltra în sufletul copiilor abandonaţi moralmente noţiunea binelui, a cinstei şi a iubirii de muncă, a îndulci viaţa acelor pe care natura sau întâmplarea i-a făcut improprii muncii, a readuce la obiceiurile unei vieţi morale pe cei căzuţi sub rigoarea legilor penale şi pentru care nu se poate considera pierdută orice speranţă de îndreptare"[20]. Având în vedere acest scop, societatea cuprindea mai multe secţiuni: cea a copiilor abandonaţi moral, cea a arestaţilor în penitenciare, a eliberaţilor din închisori, a alienaţilor, vagabonzilor şi cerşetorilor şi cea a binefacerilor. În fruntea societăţii se afla cel ce deţinea şi funcţia de preşedinte al comitetului central, organismul care conducea lucrările curente ale societăţii, nu era nimeni altul decât Ch. Pherechyde, prim-preşedinte la Înalta Curte de Casaţie.

Grija acordată cerşetorilor, vagabonzilor, dar mai ales celor care ispăşeau pedepse privative de libertate reprezenta, într-adevăr, o schimbare de atitudine bulversantă faţă de aceste categorii ce purtau un serios stigmat social. Această modificare a percepţiei faţă de elementele cele mai stigmatizate ale societăţii, care se numărau, în acelaşi timp, şi printre elementele cele mai paupere, se explică prin influenţa pe care schimbările din domeniul justiţiei vest-europene o avuseseră asupra elitelor româneşti.

În faţa celor cinci secţiuni ale Senatului, întrunite pe data de 7 martie 1908, sub preşedinţia episcopului Dunării de Jos, pentru analizarea proiectului de lege privind acordarea calităţii de persoană morală acestei societăţi, raportorul Paul Petrini, care era

[19] *Ibidem,* p. 439-440.
[20] DAD, şedinţa din 28 februarie 1908, p. 729.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi delegat al secţiunii I, însărcinată cu analizarea statutelor ei, solicita colegilor săi votarea acestei legi, argumentând astfel necesitatea unei asemenea instituţii: „Patronajul este o operă de binefacere (…), dar patronajul este o binefacere dublată de ideea de perseverare socială, căci patronajul caută în acelaşi timp să lupte în contra criminalităţii; a ajuta pe un om la nevoie, iată o faptă umană, demnă de toată lauda (…); a face însă acest act şi cu grija de a împiedica o faptă vătămătoare societăţii, iată ce este admirabil, iată ce este sublim. Un copil de fragedă vârstă, fără avere, fără părinţi cari să-l conducă sau cu părinţi vițioşi, cum trăieşte el? Dar mai ales ce viitor îl aşteaptă? Vagabonzii şi cerşetorii, ce sunt ei în realitate decât clasa care se înfăţişează ochilor noştri ca formând clasa cea mai mizerabilă din societate; dar nu sunt ei în acelaşi timp şi pepiniera din care se recrutează atâţia făcători de rele? Dar alienaţii nefurioşi şi lipsiţi de orice familie protectoare şi de avere personală, nu sunt ei ruşinea societăţii din care fac parte, atunci când îi vedem circulând pe strade, fără ca nimeni, particular sau oficial, să se gândească la soarta lui sau la răul spectacol public? În fine, condamnaţii din aresturi (…) unde se vor adăposti la ieşirea lor din închisoare? Şi cum au să-şi găsească de lucru în cercul acelora cari ştiu că vin din puşcărie? Ei bine, iată opera, iată scopul şi, prin urmare, iată cum se învederează utilitatea societăţii de patronaj”[21].

Făcând o trecere în revistă a evoluţiei sistemului penal, de la legea talionului la sistemul modern al închisorilor, referentul schiţează o adevărată schimbare de optică pe care societatea trebuia să şi-o asume vizavi de cei ce suferiseră o pedeapsă privativă de libertate. Pe scurt, el îşi punea problema reinserţiei lor sociale: „În fine, astăzi cum totul progresează, aplicarea pedepselor a suferit influenţa timpului şi astfel vedem lumea cultă organizând aceste societăţi care să se ocupă de făptaşi în timpul închisorii, dar mai ales să se ocupe de ei la a lor liberare, în scopul de a nu fi lăsaţi în această tristă, dar forţată alternativă de a muri de foame sau de a comite noi fapte rele. Astăzi, teoria aplicării pedepselor s-a redus mult, căci astăzi nu se mai consideră, ca altă dată, că făcătorul de rele trebuie ţinut răspunzător de fapta sa, fără nici o rezervă, fără nici o altă consideraţiune de circumstanţele înconjurătoare. Dimpotrivă, experienţa secolelor, învăţământul ce se trage din datele statistice criminale, a dus la concluziunea că sunt mulţi făcători de rele care cad în păcatul ce li se impută, nu din rea voinţă, ci din necesitate, din forţa împrejurărilor, ba de atâtea ori poate chiar din reaua conformaţiune sau organizaţiune a creerului lor. Astăzi este cert, căci atâtea exemple se pot cita în cari un făcător de rele nu a mai recidivat în tot restul vieţii sale. Mai mult decât atât, s-au văzut printre cei mai mari făcători de rele devenind buni capi de familie, buni cetăţeni. Un făcător de rele este deci ca şi un bolnav. Nu este de ajuns ca să-i fixăm diagnoza şi să-i prescriem medicamentul, ci trebue să-l urmărim continuu, ca să observăm nu numai dacă diagnoza a fost bine stabilită, dar încă dacă tratamentul prescris a avut efectul sperat. În aplicare de pedepse, ca şi în medicină, nu e bine ca să ne declarăm satisfăcuţi prin faptul primei judecăţi, care nu este de multe ori decât rezultatul primelor noastre impresiuni, ci, dimpotrivă, să stăruim a urmări pe individ, a-l observa şi a-l ajuta cu sinceritate şi bunăvoinţă, pentru a-l reda societăţii mai util decât era de fapt înainte. Speranţa de ameliorare şi de izbândă să nu se părăsească niciodată şi de aceea arestatul, ca şi bolnavul, are nevoie de o atenţiune continuă şi permanentă, de o mână protectoare, dar nedespărţită, pentru a se vedea când se cuvine să i se suspende pedeapsa sau cari sunt mijloacele ce este nevoie a se schimba în regimul prescris la hazard în primele momente ale judecării şi condamnării sale. Aceasta face Societatea de patronaj”[22].

[21] *Dezbaterile Senatului,* şedinţa din 7 martie 1908, p. 663-664.
[22] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Atenţia opiniei publice şi a factorilor decidenţi în materie legislativă se muta pe caracterul profilactic al asistenţei sociale, pe revelarea naturii educabile, deci recuperabile a deţinuţilor, pe „medicalizarea" actului infracţional prin asimilarea făptaşului cu un soi de bolnav de tip special. Această schimbare ducea la o atenuare a incriminării actelor săvârşite şi punea în discuţie chestiunea responsabilităţii pe care societatea o avea faţă de ei. Prin extinderea atenţiei şi grijii faţă de aceste categorii, acţiunea filantropică din România acoperea practic, în preajma izbucnirii Marelui Război, toate categoriile de defavorizaţi ai sorţii.

Paralel cu această activitate a societăţilor filantropice – şi de multe ori lucrând în strânsă colaborare cu ele – există asistenţa publică propriu-zisă, în care rolul principal îl joacă statul, prin autorităţile sale publice locale, primăriile. Încă de la înfiinţarea lor în 1864, când ele dobândesc personalitate juridică, primăriile au obligaţia să îngrijească de neputincioşii săi şi de copiii găsiţi (art. 13), să înfiinţeze spitale pentru bolnavi sau scăpătaţi (art. 16), să supravegheze ospiciile (art. 96) înfiinţate pe cheltuiala lor (art. 119)[23]. Inserarea acestor obligaţii în textul legii demonstrează că fenomenul sărăciei urbane constituia o realitate pregnantă a momentului, ce nu putea fi ignorată. De unde vor lua primăriile bani pentru a acoperi aceste cheltuieli? Răspunsul nu era uşor de dat, problema găsirii resurselor financiare constituind o piatră de încercare pentru administraţiile comunale din întreaga perioadă antebelică.

Consiliile comunale gestionau donaţiile şi legatele particularilor, oferite fie primăriei, fie aşezămintelor dependente de ea. Dar cum acestea erau destul de firave, cel puţin la început, primăriile se vor vedea obligate să prevadă, în bugetele proprii, fonduri special destinate acţiunilor filantropice. În lipsa unor reglementări legale clare, cuantumul acestor sume va fluctua în funcţie de situaţia economică locală, regională şi chiar naţională, pe de o parte, iar pe de altă parte, de schimbarea percepţiei factorilor de decizie locali faţă de această problemă.

De pildă, bugetul primăriei oraşului Piatra Neamţ pe anul 1869 prevedea, pentru săraci, suma de 880 de lei din totalul de 29.426 lei alocaţi serviciului sanitar, din care făcea parte şi asistenţa publică[24]. Cinci ani mai târziu, în 1874, suma rezervată era aproape dublă, 1.600 lei, la care se mai adăugau 1.100 lei ajutor pentru oamenii săraci alienaţi şi infirmi. Este demn de menţionat că această mărire substanţială a sumelor destinate asistenţei publice s-a obţinut fără majorarea nici unui impozit local, ci doar prin liberalizarea dării în antrepriză a diferitelor servicii ale comunei, care până atunci fuseseră rezervate unui cerc restrâns, ce menţinea un preţ scăzut, privând astfel comuna de şansa unor venituri bugetare sporite[25].

Pe măsura creşterii resurselor bugetare, acţiunile de asistenţă socială întreprinse de primării îşi măresc anvergura şi mai ales încep să se diversifice. Rămânând în acelaşi cadru referenţial, dacă în anul 1874 Primăria Piatra Neamţ îşi trimitea alienaţii mintali la ospiciile de la mănăstirile Neamţ şi Golia[26], două decenii mai târziu, primăria deţinea un local propriu, unde aceşti nefericiţi erau internaţi şi întreţinuţi, exclusiv pe cheltuială proprie[27]. Treptat, accesul la învăţământ al copiilor proveniţi din familii sărace va face obiectul unei preocupări constante din partea autorităţilor locale, care donau anual şcolilor din oraş rechizite, haine şi încălţăminte.

[23] *MOf,* nr. 75/ 1 aprilie 1864.
[24] ANN, fond Primăria oraşului Piatra Neamţ, dosar 6/1868-1869, f. 19.
[25] Idem, dosar 11/1874, f. 52 şi 54.
[26] *Ibidem,* f. 18.
[27] Idem, dosar 2/1896, f. 89.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Alături de autoritățile locale, statul, la nivel central, încearcă să intervină şi sub alte forme în sprijinul populației paupere de la oraşe. Timp de două decenii, între 1874 şi 1894, săracii au făcut obiectul constant al preocupărilor statului, în special prin intermediul legislației sanitare, care obliga spitalele întreținute de stat să-i interneze şi să-i trateze gratuit. De asemenea, tot prin aceste legi – pe măsura avântului luat de stabilimentele ce prelucrau produse de natură animală, ce intrau în categoria aşa-numită a industriilor insalubre – patronii erau obligați să le asigure muncitorilor condiții igienico-sanitare la locul de muncă[28]. Perioada 1902-1912 va poziționa statul într-o nouă ipostază: aceea de mediator social între angajatori şi angajați. În acest domeniu, el va interveni, pe de o parte, în reglementarea raporturilor de muncă într-un sens favorabil categoriilor celor mai vulnerabile şi prost plătite, minorii şi femeile, ce începeau să fie tot mai mult utilizați în industrie tocmai datorită salariilor mizere pe care le primeau; pe de altă parte, prin garantarea securității sociale a lucrătorilor din instituțiile statului, printr-o politică de pensii şi ajutoare sociale acordate categoriilor de bugetari din sectoare rău remunerate.

Debutul în această direcție aparține ministrului instrucțiunii publice, Spiru Haret, care propunea în 1902 înființarea unei case de economii, credit şi ajutor a corpului didactic. Având sediul central în Bucureşti şi sucursale în oraşele importante, Casa avea ca scop capitalizarea şi fructificarea micilor economii ale membrilor cotizanți; înlesnirea obținerii creditului de către cadrele didactice prin avansuri în contul salariilor pentru a se evita recurgerea la împrumuturile ruinătoare de la cămătari, constituirea unui capital din al cărui venit să se acorde pensii şi ajutoare în caz de boli grave, răniri, infirmități, incendii, inundații; şi, în fine, de a înființa şi întreține instituții de educație pentru copiii cadrelor didactice rămaşi orfani[29]. Votat de Senat pe 19 decembrie 1902, proiectul de lege a fost adoptat şi votat şi de Adunarea deputaților, după dispute politice aprinse în şedința din 20 ianuarie 1903[30]. Pe 4 martie 1906, Parlamentul vota proiectul de lege prin care statul acorda o subvenție anuală de 250.000 de lei Casei de ajutor a impiegaților inferiori, a servitorilor şi lucrătorilor din Căile Ferate Române. În acelaşi an, în sesiune extraordinară se adopta legea pentru înființarea unei Case de pensii a personalului inferior dependent de Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului şi Domeniilor[31]. Anul 1907 desăvârşeşte această politică de sprijinire de către stat a categoriilor profesionale defavorizate. Convocat în sesiune extraordinară din cauza gravelor evenimente petrecute în primăvară, organul legiuitor a reuşit totuşi să voteze o serie de proiecte de legi aşteptate cu înfrigurare de multe categorii de bugetari: legea pentru înființarea Casei de pensii şi ajutor a personalului inferior dependent de ministerul justiției, legea privitoare la pensiile şi ajutoarele meseriaşilor civili din serviciul armatei, legea pentru înființarea unei case de pensii a oamenilor de serviciu din administrația finanțelor statului, urmată de o lege privind modificarea articolului 14 din legea pentru înființarea unei Case de economii, pensii şi ajutoare a funcționarilor Ministerului de Finanțe; modificarea unor articole din legea Casei de economie, credit şi ajutor a întregului personal superior şi inferior, pendinte de Administrația Poştelor, Telegrafelor şi Telefoanelor;

[28] Vezi, în acest sens, *Legea pentru organizarea Serviciului Sanitar,* în *MOf,* nr. 131/16 iunie 1874, *Regulamentul pentru industriile insalubre, MOf,* nr. 156/18 iulie 1875, *Legea Sanitară*, *MOf,* nr. 2/3 aprilie 1885, *Regulamentul Consiliului Sanitar Superior, MOf*, nr. 84/17 iulie 1885, *Regulamentul pentru Serviciul Sanitar din Oraşe, MOf,* nr. 151/7 octombrie 1886*, Regulament pentru Condițiile de Igienă şi Salubritate Publică, MOf,* nr. 82/5 iulie 1887, *Regulamentul pentru Industriile Insalubre, MOf,* nr. 138/24 septembrie 1894.

[29] DAD, şedința din 19 decembrie 1902, p. 312.

[30] *Ibidem*.

[31] *Dezbaterile Senatului,* şedința din 4 martie 1906, p. 830.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

legea pentru crearea unei Case de pensii şi ajutor personalului inferior al Eforiei spitalelor civile din Bucureşti[32]. Toate aceste legi aveau o structură comună şi plecau de la o situaţie gravă, care s-a acutizat de-a lungul timpului: toate legile generale asupra pensiilor date în România din 1868, 1890, 1902 au ignorat pe micii funcţionari. După ce că aveau salarii de mizerie, la ieşirea din activitate, datorită faptului că nu cotizau, ei nu aveau dreptul la nici o pensie fiind practic muritori de foame. Or, acest şir de legi venea să repare tocmai această gravă injustiţie socială.

Dar poate cea mai amplă măsură de intervenţie a statului în ajutorul categoriilor defavorizate o constituie adoptarea legii privind construirea de locuinţe ieftine şi sănătoase pentru muncitori, din anul 1910. În expunerea de motive prezentată Senatului de iniţiatorul acestei legi, ministrul industriei şi comerţului, M. G. Orleanu, punea accentul pe faptul că chestiunea locuinţelor reprezenta nu doar o problemă individuală, ci şi una socială. În acest sens, el releva importanţa existenţei locuinţelor salubre pentru starea de sănătate a populaţiei, invocând datele statistice privind mortalitatea extrem de ridicată din rândurile populaţiei paupere, provocată de condiţiile total improprii în care aceasta locuise: încăperi umede, fără aer şi lumină, supraaglomerate, câte şase persoane într-o singură odaie. Pe lângă sănătate, ministrul invoca un alt argument extrem de important şi anume influenţa morală pe care o are o locuinţă: „Muncitorul sau micul funcţionar, dacă găseşte o locuinţă curată, găseşte linişte sufletească, nu merge la cârciumă, se ocupă de creşterea copiilor. Dacă nu găseşte în locuinţă mulţumirea sufletească, el o caută la cârciumă. Consecinţe: alcoolism, familie sărăcită şi distrusă, copii care vor creşte cu ură împotriva societăţii". Dând exemplu din ţările europene unde marile firme, precum Krupp sau Thyssen, construiseră locuinţe sociale pentru muncitorii lor, el recunoştea că la noi era greu să ceri unei industrii incipiente să facă ceva pentru muncitorii ei. În plus, mai era şi problema caracterului străin al marelui capital din România: „De altfel nimic nu leagă pe capitalistul, în mare parte străin, de muncitorul nostru. Nu cred să fie ţară unde locuinţele celor nevoiaşi să fie într-o stare mai rea şi în acelaşi timp mai scumpe ca la noi"[33].

Legea se adresa tuturor muncitorilor, meseriaşilor şi funcţionarilor publici şi privaţi cu salariu de până la 250 lei lunar şi care nu aveau altă sursă de venit decât salariul. În vederea atragerii firmelor în acest proiect social, ele beneficiau de scutire de orice fel de dări către stat, judeţ sau comună, iar actele de constituire precum şi acţiunile, obligaţiunile, actele de dizolvare şi lichidare a societăţilor erau scutite de taxa de timbru şi de înregistrare. La rândul lor, casele construite în acest sistem urmau să fie scutite, pe timp de 10 ani de la data construirii, de orice impozit către stat, judeţ şi comună. Materialul de construcţie pentru aceste case se bucura de toate avantajele care erau acordate prin legi şi regulamente locuinţelor destinate muncitorilor din fabrici şi ateliere. Pentru a putea beneficia de aceste avantaje, particularii trebuiau să fie proprietari de ateliere, fabrici şi întreprinderi comerciale şi agricole, care doreau să facă astfel de construcţii pentru personalul întrebuinţat în astfel de stabilimente.

Această strategie legislativă, tot mai bine instrumentată, care viza asigurarea unor condiţii materiale şi salariale minimale tuturor angajaţilor, indiferent că lucrau în zona privată sau publică, reprezenta o dovadă clară a maturizării factorilor decidenţi privind responsabilităţile sociale ale statului. Se depăşea în mod clar epoca non-intervenţionistă din urmă cu câteva decenii, când prin Codul Civil din 1864 se statuase lapidar că pentru

[32] Idem, 1907, sesiune extraordinară, p. 263, 278, 585, 589, 590, 600.
[33] Idem, şedinţa din 15 ianuarie 1910, p. 208.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

plata salariului, patronul era crezut pe cuvânt. În preajma izbucnirii războiului, statul era deja implicat într-o amplă politică socială, cu o puternică dimensiune asistențială, continuând să sprijine atât societățile de caritate, cât şi eforturile filantropice individuale.

PHILANTHROPY AND PUBLIC ASSISTANCE IN ROMANIAN URBAN WORLD (1864-1914) (Summary)

Keywords: poverty, charity, philanthropy, public assistance

The intensive development of the Romanian towns in the second half of the 19th century was accompanied by a worryingly growth of the urban poverty phenomenon.

This situation, which risked to threaten the social balance, determined both the politic factors and the civil society to react as to limit the effects of this calamity.

This study identifies the actors involved in this important social activity, analyzing the strategies, the reasons, the legislative and institutional frame as well as the results received from this field.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LAURENȚIU STAMATIN[*]

IMPLICAREA ÎNALȚILOR IERARHI AI B.O.R. ÎN EVENIMENTELE POLITICO-MILITARE DIN ANII 1877-1878

Spre sfârşitul anului 1876, la 19/31 octombrie, Rusia a dat un ultimatum Turciei pentru încetarea ostilităților din Balcani, spre „a evita nimicirea armatei sârbeşti, care se retrăgea spre Belgrad”[1]. Constrânsă de împrejurări încă neprielnice sieşi, Poarta a acceptat ultimatumul, încheind un armistiţiu pe două luni cu Serbia şi Muntenegru. Astfel, războiul a fost amânat, puterile europene convocând o conferință internațională la Constantinopol, ale cărei lucrări urmau să fie deschise la 11/23 decembrie 1876. Era, precum se ştie, o ultimă şansă pentru soluționarea crizei din Balcani.

În această situație tensionată, guvernul român a adoptat o politică de expectativă, încercând să obțină independența „pe o cale indirectă, anume prin formula neutralității absolute şi garantarea specială a acesteia de către marile puteri europene”. În acest sens, au şi fost trimişi emisari în Europa pentru a sonda atitudinea puterilor garante, dar, cum era de aşteptat, demersurile diplomaților români nu au fost încununate de succes[2].

Încă de la 28 aprilie/10 mai 1876, Manolache Costache Epureanu, preşedintele Consiliului de Miniştri, prin programul ministerial, stabilea linia pe care avea să meargă politica externă şi internă a României: „politica noastră externă va fi pacinică, va fi plină de respect pentru tractatele internaționale care statornicesc condițiunea politică a României, care îi asigură independența, care îi garantează neutralitatea. Astfel, țara va merita încrederea Înaltelor Puteri Garante […] Biserica şi şcoala constituie baza naționalității noastre, constituie prima condițiune a dezvoltării morale şi intelectuale a populațiunilor noastre. Părinții noştri niciodată şi chiar în timpurile cele mai nefaste, n-au părăsit acest adevăr. La rândul nostru, nu ne vom neîngriji de ceea ce strămoşii noştri au respectat şi au iubit […] Poziţiunea geografică a României, conservarea naționalității noastre reclamă ca să fim pururi în stare a ne apăra hotarele, de a face să ni se respecte neutralitatea imperios, dar ne cere ca țara să-şi organizeze bine forțele militare”[3].

La 9 noiembrie 1876, domnitorul primea în sala tronului „biuroul şi comisiunea Senatului însărcinată a prezenta măriei sale răspuns la mesagiul tronului”. Cu acea ocazie, mitropolitul primat Calinic Miclescu, în calitatea-i oficială de preşedinte al

[*] Universitatea „Ştefan cel Mare” Suceava.

[1] *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878*), coord. acad. Dan Berindei, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 645; Nicolae Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice şi stări de spirit,* Bucureşti, 1927, p. 50-51.

[2] Idem, *Politica externă a regelui Carol I*, Bucureşti, 1916, p. 142 şi urm.; N. Corivan, *Lupta diplomatică pentru cucerirea Independenței României*, Bucureşti, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1977, p. 33-46.

[3] *Independența României. Documente*, vol. I, *Documente şi presă internă*, Bucureşti, Editura Academiei, 1977, doc. 1, p. 1-2.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, t. XLVIII, 2011, p. 207–222

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Senatului, a dat citire următoarei adrese: „Senatul recunoaşte cu mulțumire că guvernul Măriei tale, în fața evenimentelor grave care se petrec în jurul nostru, menținând statornic poziținea ei de neutralitate, a fost de acord cu voința țării, manifestată prin vocea Reprezentațiunii naționale. Neutralitatea este în tradițiunile acestei țări. Românii, la pericole, au ştiut să uite neînțelegerile şi să se unească, ca un singur om, în jurul Tronului țării. Senatul are încredere că, prin patriotismul fiilor României şi protecțiunea Înaltelor Puteri garante, drepturile şi teritoriul ei vor fi respectate şi neatinse. Fii încredințat, prea înălțate doamne, că națiunea română va şti a-şi împlini datoria şi se va arăta demnă de poziținea politică ce i s-a creat prin Tratatul de la Paris, care a recunoscut drepturile noastre antice”[4]. Domnitorul, mulțumit de promptitudinea cu care reprezentanții națiunii sprijineau politica guvernului, a răspuns că „Senatul […], în înțelegere cu guvernul meu, va coopera la toate actele ce Reprezentațiunea națională va fi chemată a lua, pentru menținerea fermă a politicei noastre naționale bazată pe respectul integrității şi drepturilor țării. Senatul, sunt sigur, nu se poate îndoi că acolo unde vor fi interesele naționale, totdeauna voi fi şi eu”[5]. Era direcția trasată pentru politica externă românească, ale cărei inițiative, pentru moment, nu au avut succesul scontat.

În cadrul conferinței diplomatice de la Constantinopol, deschisă la data prestabilită, emisarul român Dimitrie Brătianu a încercat să obțină din partea reprezentanților marilor puteri promisiunea că, în eventualitatea izbucnirii unui conflict major în Balcani, integritatea teritoriului românesc şi neutralitatea țării vor fi recunoscute. Solicitarea acestuia s-a izbit însă de un refuz total, iar încercările diplomaților de a dezamorsa conflictul au eşuat, astfel încât declanşarea ostilităților militare rămânea doar o chestiune de timp, inevitabilă[6].

Pe fondul acestei certitudini, tratativele româno-ruse privind semnarea unei convenții româno-ruse care să reglementeze trecerea trupelor imperiale pe teritoriul românesc, începute la 15/27 noiembrie 1876, la Bucureşti, au fost reluate[7]. La 1/13 aprilie 1877, într-o şedință a Consiliului de Miniştri al României, aflat sub preşedinția domnitorului Carol I, s-a hotărât ca, în cele din urmă, această convenție să fie încheiată. În aceeaşi zi s-au pronunțat în favoarea acestui demers şi alți oameni politici ai țării[8]. Peste trei zile, la 4/16 aprilie 1877, convenția a fost semnată de ministrul de externe Mihail Kogălniceanu[9], din partea României, iar din partea rusă de către baronul Dimitri Stuart, consulul general la Bucureşti[10]. Constrânse de împrejurări neprielnice (trupele țariste trecuseră deja Prutul), atât Camera Deputaților, cât şi Senatul au validat, la 16/28 aprilie, respectiv, 17/29 aprilie, textul Convenției privitoare la trecerea armatelor imperiale

[4] *MOf*, nr. 250, din 10/22 noiembrie 1876, p. 6033-6034.

[5] *Ibidem,* p. 6034.

[6] N. Corivan, *op. cit.,* p. 47-61.

[7] Pentru detalii, vezi Dumitru Vitcu, *Cooperation and Conflict. The Romanian-Russian relations during the Oriental Crisis*, în „Valahian Journal of Historical Studies”, no. 11 / Summer 2009, Târgovişte, p. 79-114.

[8] *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, coord. gen. Vasile Milea, acad. Ştefan Pascu ş.a., Bucureşti, Editura Militară, 1987, p. 598.

[9] Mihail Kogălniceanu era proaspăt numit în Guvern, căci la 3 aprilie 1877 a primit „portofoliul Ministerului afacerilor străine” (*Acte şi documente din corespondența diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu relative la Resboiul Independenței României 1877-1878*. Publicate de Vasile M. Kogălniceanu, Bucureşti, vol. II, 1894, p. 1).

[10] *Ibidem*, p. 2-11; *Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență* (în continuare, *DIR-RI*), vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1952, doc. 191, p. 111-121; *Treizeci de ani de domnie ai Regelui Carol I. Cuvântări şi Acte*, vol. I, *1866-1880*, Bucureşti, Ediținea Academiei Române, 1897, p. 393-395; vezi şi Dumitru Vitcu, *op. cit.,* p. 88-89.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prin România. Era un prim pas spre angajarea țării în războiul ruso-turc, având ca obiectiv pentru români propria independență de stat[11].

Pentru a îndeplini obligațiile stipulate în înțelegerea intervenită între cele două state, la 6/18 aprilie 1877, guvernul român a ordonat mobilizarea generală a armatei. Această mobilizare a fost „vestită <more valaho> prin tragerea clopotelor bisericilor, şi primită de popor cu mare bucurie patriotică”[12]. Au fost chemate sub arme armata permanentă (cu rezerva ei), armata teritorială (cu rezerva ei), milițiile, gărzile orăşeneşti şi gloatele. Numărul celor mobilizați se ridica la 125.000 de militari, reprezentând aproximativ 1,9% din populația țării[13].

Printre cei care nu au fost trecuți în rândurile soldaților se numărau şi clericii. Potrivit protocolului încheiat încă din anul 1873 între Biserica Ortodoxă Română şi Ministerul de Război, „funcționarii clericali” erau scutiți de a participa la exercițiile militare. Existau însă şi „tineri furişați între clericii Bisericii”, care doreau să scape de armată, dar aceştia, neavând „înalte decrete” de numire, nu se puteau eschiva de la datoriile cetăţeneşti[14].

La 11 aprilie 1877 țarul Alexandru al II-lea Nicolaevici, autointitulat şi considerat „sprijinitorul şi protectorul tuturor creştinilor ortodocşi”[15], a venit până la Ungheni „spre a trece în revistă armata, campată pre şesurile din stânga Prutului”[16]. Cu câteva zile mai înainte, la 8 aprilie 1877, generalul Ghica, agentul diplomatic al României la Petersburg, relata lui Mihail Kogălniceanu despre convorbirea avută cu Marele Duce Nicolae, în care acesta cerea ca „prințul să vină cu un ministru înaintea împăratului la Ungheni”[17]. La rândul său, ministrul Kogălniceanu dădea instrucțiuni generalului Ghica, care se afla în acel moment la Chişinău: „un corp de 20.000 cerchezi care au pătruns în România ca avangarda unei armate turceşti, au forțat pe prinț şi pe miniştrii săi să rămână locului pentru a pregăti ziua şi noaptea rezistența. De altfel, dacă prințul ar părăsi în prezentele împrejurări Bucureştiul numai pentru 48 de ore, aceasta ar fi considerată ca o fugă de populație, şi aşa destul de înspăimântată. Prezența prințului şi a guvernului abia pot linişti opinia publică”[18]. Era o manieră „diplomatică” din partea română de a se eschiva de la această cerere îndeajuns de ofensatoare venită de la mai marii „aliați” de la Răsărit. Totuşi, pentru a nu risca o degradare a relațiilor diplomatice, guvernanții de la Bucureşti au făcut demersurile necesare trimiterii unor reprezentanți oficiali la întâlnirea cu țarul. În asemenea împrejurări, ministrul de externe telegrafia Mitropolitului Moldovei să meargă împreună cu oficialitățile din Iaşi în întâmpinarea demnitarului rus. La 10 aprilie 1877, Mitropolitul Iosif cerea lămuriri asupra discursului pe care trebuia

[11] *MOf,* nr. 91 din 22 aprilie/4 mai 1877, p. 2671-2675; A. P. Alessi, Massim Pop, *Resbelulu Orientale Illustratu*, Graz, Editura lui Paul Cieslar, 1878, p. 326-342.

[12] Gheorghe Cunescu, *Clopotele independenței*, în *GB*, an XXXVI, 1977, nr. 5, p. 356.

[13] *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, p. 603.

[14] Direcția Județeană a Arhivelor Naționale (în continuare, DJAN) Botoşani, fond Protoieria Botoşani, dosar nr. 155/1876-1877, f. 402 r.-v.; DJAN Dolj, fond Protoieria Dolj, dosar nr. 1/1874, f. 13; DJAN Neamț, fond Episcopia Romanului, dosar nr. 3/1873, f. 48; Chiru C. Costescu, *Colecțiune de Legi, Regulamente, Acte, Deciziuni, Circulări, Instrucțiuni, Formulare şi Programe, începând de la 1866-1916 şi aflate în vigoare la 15 august 1916, privitoare la Biserică, culte, cler, învățământ religios, bunuri bisericeşti, epitropii parohiale şi administrații religioase şi pioase, adnotată cu jurisprudența Înaltei Curți de Casație şi Justiție, dată până la anul 1916; având şi un index alfabetic amănunțit. Aprobată de Consistoriul Superior Bisericesc şi de Sf. Sinod*, București, Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, 1916, p. 569-570.

[15] *BOR*, an III, nr. 8, mai/1877, p. 362.

[16] *Ibidem.*

[17] *DIR-RI*, vol. II, doc. 241, p. 147.

[18] *Ibidem*, doc. 256, p. 155.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

să-l țină la acea întrunire[19]. Tot în aceeaşi zi, Kogălniceanu îi comunica de la Bucureşti: „Biserica nu are a face nimica cu politica. La marginile țării vine un puternic monarh, un împărat ortodox. Clerul şi îndeosebi mitropolitul Moldovei nu poate să se abție, ci trebuie să meargă a-l saluta la acea frontieră atât de aproape de Iaşi. Prin urmare, Prea Sfinția voastră, va fi bine să mergeți la Ungheni cu alți membri ai clerului. În discursul ce-l veți face în limba română, dând în scris traducțiunea în limba rusă, nu veți face politică, ci veți vorbi de sprijinul ce monarhii ruşi de secole au dat Bisericii Ortodoxe din România"[20].

Ordinele au fost executate, astfel încât țarul a fost întâmpinat pe peronul gării din Ungheni de o delegație românească ce avea în frunte pe mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei, „însoțit de doi arhimandriți şi de arhidiaconul său"[21]. Din delegație mai făceau parte reprezentanți ai autorităților administrative şi judiciare din Iaşi. În cuvântarea prilejuită de acel eveniment, înaltul ierarh moldovean amintea (cu îndoielnică sinceritate) de ajutorul dat de țari Bisericii din România: „Fericita sosire a majestății voastre lângă hotarele României, a acestei țări ortodoxe, a căreia Biserică de secule s-a bucurat de protecțiunea binevoitoare a augustilor suverani, glorioşii voştri strămoşi, ortodocşii monarhi ai puternicei împărății ai Rusiei, ne preocup şi pe noi astăzi fericita ocasiune, de a supune Majestății voastre omagiile noastre şi respectuoasele felicitări de bună venire, atât din partea clerului Bisericii române, cât şi din partea reprezentanților autorităților laice, ce împreună suntem veniți înaintea Majestății voastre pentru acest sfârşit. Suntem pe deplin convinşi, Maiestate, că aceleaşi binevoitoare dispoziții moştenite de la glorioşii voştri strămoşi pentru România şi Biserica ei animă şi pe Majestatea voastră imperială şi vă vor anima întotdeauna pentru gloria Bisericii lui Dumnezeu, în genere şi a Majestății voastre, în parte"[22]. Se pare că această primire a fost pe placul țarului, de vreme ce Mitropolitul Iosif avea să mai fie solicitat şi cu alte ocazii pentru a face oficiile de reprezentant al statului român.

Trebuie spus că au mai existat propuneri pentru o vizită a prințului la Chişinău, prilejuită de aniversarea naşterii demnitarului rus. La 14 aprilie, acelaşi general Ghica scria ministrului Kogălniceanu: „în actualele împrejurări critice şi din cauza reuniunii Parlamentului, n-aş crede că prințul ar putea părăsi capitala"[23]. O astfel de vizită „ar fi considerată din partea populației ca un <sauve qui peut>"[24].

Se ştie însă că intrarea intempestivă a trupelor ruseşti pe teritoriul țării, precum şi proclamația Marelui duce Nicolae către români[25] „erau acte de natură să ştirbească autoritatea domnitorului, guvernului român şi suveranitatea țării"[26]. Se pare, totuşi, că românii au înțeles necesitățile de strategie militară impuse de moment, mai ales că purtarea soldaților ruşi încă nu dădea autorităților locale motive de îngrijorare[27].

[19] *Ibidem,* doc. 303, p. 175.

[20] *Ibidem*, doc. 304, p. 175-176.

[21] BOR, an III, nr. 8, mai/1877, p. 362.

[22] *Ibidem*; „Familia", an XIII, nr. 18 din 1/13 mai 1877, p. 213; „Curierul, Foaia intereselor generale", (Iassi), an V, nr. 28 din 14 aprilie 1877, p. 1-2; „Biserica şi Şcoala", Foaie bisericească, scolastică, literară şi economică, an I, nr. 13 din 24 aprilie/6 mai 1877, p. 102-103; „Pressa", an X, nr. 69 din 17 aprilie 1877, p. 3.

[23] *DIR-RI*, vol. II, doc. 408, p. 226.

[24] *Ibidem,* doc. 352, p. 206.

[25] Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare, DANIC), fond Casa Regală, dosar nr. 29/1877, f. 1-3; *DIR-RI*, vol. II, doc. 342, p. 200-201; *Independența României. Documente,* vol. I, doc. 30, p. 57; „Familia", nr. 18 din 1/13 mai 1877, p. 215; „Timpul", II, nr. 87 din 16 aprilie 1877. Aceasta a fost afişată şi citită prin comune *DIR-RI,* vol. II, doc. 500, p. 262-263.

[26] *Istoria Românilor*, tom VII, p. 653-654.

[27] Vezi scrisoarea Marelui duce Nicolae către Carol I, dată în Chişinău, la 14/26 aprilie 1877: „Dacă trupele aflate sub comanda mea au intrat în România cu o extremă grabă şi dacă era imposibil de a amâna

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ziua de 12/24 aprilie aducea o schimbare importantă pe scena politică a Europei, căci Rusia, erijată în apărătoarea creştinătății, declara război Imperiului otoman[28]. Două zile mai târziu, datorită „grelelor împrejurări" prin care trecea țara, domnitorul Carol convoca în sesiune extraordinară Corpurile Legiuitoare. După *Te Deumul* care s-a oficiat la Mitropolie, senatorii şi deputații s-au întrunit în şedință, în sala Adunării Deputaților. Mesajul tronului era îndeajuns de sugestiv: neutralitatea țării nu mai era de actualitate; „resbelul a izbucnit"[29]. Toate eforturile trebuiau îndreptate în scopul feririi teritoriului țării de a deveni „teatrul resbelului, ca oraşele şi satele […] să nu fie prefăcute în cenuşă, ca populațiile […] să nu fie masacrate"[30]. În conformitate cu prevederile articolului 123 din Constituție, aleşii țării aveau datoria să se pronunțe asupra „liniei" pe care guvernul o putea adopta vizavi de gravele chestiuni care se profilau la hotare.

Datorită intenselor atacuri turceşti întreprinse asupra malului românesc al Dunării, guvernul de la Bucureşti a decretat, la 22 aprilie/2 mai 1877, starea de război, mai întâi în județele de graniță din sud, spre a o generaliza câteva zile mai târziu, în şedințele Camerei Deputaților şi Senatului din 29 aprilie/11 mai, respectiv 30 aprilie/12 mai 1877[31]. În acel context politic tensionat s-au desfăşurat, precum se ştie, convorbirile între domnitorul Carol I şi Marele duce Nicolae. La 3 mai 1877, fratele țarului „a sosit în Bucureşti, în calitate de comandant suprem al armatelor destinate a opera la Dunăre pentru eliberarea creştinilor şi glorificarea numelui lui Dumnezeu". Marele duce nu dorea o primire oficială la venirea în România[32]. Totuşi, pe peronul gării din Bucureşti a fost întâmpinat de domnitor şi soția sa, de miniştrii români şi de alte personalități ale vieții politice româneşti. Între cei prezenți se aflau mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei şi Sucevei, Ghenadie Țeposu, fostul episcop al Argeşului, pe atunci vicarul Mitropoliei Ungrovlahiei, unii membri ai Sfântului Sinod, asistați de doi arhimandriți şi de doi protosingheli. Episcopul Ghenadie a rostit cuvântul de bun venit în limba română: „Biserica Românească, în unire cu poporul român, salută din suflet sosirea Alteței voastre pre pământul țării. Dea Dumnezeu succes şi triumf armatelor imperiale, care au menirea de a sfărâma jugul tiraniei musulmane şi a face fericite pre popoarele creştine"[33]. În cuvântul de răspuns, Marele duce Nicolae a mulțumit înaltului ierarh ortodox şi a specificat „că doreşte ca triumful să fie pentru ambele armate"[34]. În aceeaşi zi, Marele duce s-a reîntors la Ploieşti[35].

---

această intrare strategică, a fost numai în virtutea unor necesități strategice a căror valoare, Alteța Voastră, desigur, o va aprecia […] Noi am intrat ca prieteni" (DANIC, fond Casa Regală-Carol I, dosar nr. V J 90; *Independența României. Documente,* vol. I, doc. 34, p. 60-61).

[28] Proclamația țarului Alexandru II cu ocazia declarării războiului, dată în Chişinău la 12/24 aprilie 1877, în DANIC, fond Casa Regală, dosar nr. 28/1877, f. 1-3; vezi şi scrisoarea lui Alexandru II către principele Carol, trimisă din Chişinău, la 13/25 aprilie 1877: „Dat fiind că Poarta a respins toate propunerile de conciliere care i-au fost făcute, i-am declarat război" (DANIC, fond Casa Regală-Carol I, dosar nr. V J 2).

[29] *MOf,* nr. 84 din 14/26 aprilie 1877, p. 2487; *Acte şi documente din corespondența diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu relative la Resboiul Independenței României 1877-1878*, vol. II, publicate de V.M. Kogălniceanu, Bucureşti, 1894, p. 25-27.

[30] *MOf*, nr. 84 din 14/26 aprilie 1877, p. 2487.

[31] *Istoria militară a poporului român,* vol. IV, p. 635.

[32] „Nu vrea nici o primire, nici să vază pe nimeni" (*DIR-RI,* vol. II, doc. 196, p. 123-124).

[33] BOR, an III, nr. 8, mai/1877, p. 361.

[34] *Ibidem*; vezi şi „Familia", an XIII, nr. 19 din 8/20 mai 1877, p. 228; *Memoriile Regelui Carol I al României. De un martor ocular*, vol. III *(1876-1877)*, ediție şi indice de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1995, p. 144.

[35] *MOf,* nr. 102 din 5/17 mai 1877, p. 2994-2995.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În ziua de 24 mai 1877, țarul Alexandru II a decis să-şi urmeze trupele în România, sosind la Iaşi în ziua următoare, „pre la orele 9 seara" şi întâmpinat la gară de miniştrii români de interne şi externe, însoțiți de oficialități ecleziastice şi administrative ale oraşului Iaşi. Între aceştia se aflau mitropolitul Iosif, arhiereii Iosif Bobulescu, Ieremia al Galaților şi Vladimir Suhopan. Corurile din Iaşi, aflate sub bagheta maestrului Gavriil Muzicescu, au întâmpinat pe înalții oaspeți cu un imn cântat în limba rusă. Cuvântul de bun venit a fost rostit de acelaşi mitropolit Iosif, care a spus, între altele: „Cu simțăminte de cel mai profund respect salutăm venirea Maiestății voastre în patria noastră. De la marele Petru, gloriosul vostru străbun, după 166 de ani, Maiestatea voastră sunteți cel dintâi monarh ortodox care onorează cu vizita această veche capitală a Moldovei, astăzi a doua capitală a României […]"[36]. Țarul a mulțumit pentru primire, în chip special înaltului ierarh, care-l întâmpinase şi la Ungheni, precizând că „vin ca amic şi nu ca neamic"[37].

Drumul său a continuat apoi spre Ploieşti şi Bucureşti, fiind pretutindeni întâmpinat de către autoritățile publice „dupre datina antică cu pâine şi sare", populația aclamând „cu entuziasm sosirea" înaltului oaspete[38]. La 26 mai 1877, trenul special venit de la Petersburg a ajuns la Bacău. Cu câteva zile mai înainte, ministrul român de externe, Kogălniceanu, trimitea o telegramă prefecturii şi primăriei din localitate, prin care ordona să se facă pregătirile necesare primirii Împăratului. Se cerea ca pretutindeni să se pună „drapele cu culorile române […] şi drapele cu culorile imperiale ruse". Primirea a fost „splendidă, la festivități participând un imens public"[39].

Urmându-şi traseul, în gara Barboşi, țarul a fost întâmpinat de episcopul Melchisedec al Dunării de Jos, în fruntea oficialităților civile şi militare[40], iar la Brăila s-a organizat aceeaşi frumoasă primire, fiind de față primarul oraşului, protopopul, împreună cu tot clerul şi alte persoane din protipendada brăileană[41]. În aceeaşi zi, pe „la orele 4 după amiază", trenul imperial a sosit la Buzău, unde suveranul rus a fost întâmpinat de primarul oraşului „cu o alocuțiune", iar episcopul Inocențiu l-a felicitat „de bună sosire"[42]. A doua zi, la 27 mai 1877, sosind în gara Bucureşti, ilustrul oaspete a fost întâmpinat de domnitorul Carol I şi principesa Elisabeta, de membrii guvernului, de gărzile civilă şi militară, precum şi de „diferite corpuri ale statului românesc", pe fondul muzical asigurat de „un escadron de roşiori"[43].

Erau prezenți, ca de fiecare dată în astfel de împrejurări, şi reprezentanți ai înaltului cler, între care amintim pe episcopii de Râmnic, Buzău, Argeş şi pe Ghenadie Țeposu, vicar al Mitropoliei Ungrovlahiei, care a şi rostit un cuvânt de întâmpinare „în numele înalt prea sfințitului Mitropolit Primat, în numele sfântului sinod al Bisericii Române şi în numele a tot clerul român ortodox", amintindu-i oaspetelui că, în urmă cu aproape jumătate de secol, în 1828, „împăratul Nicolae, trecând prin România (Principate – n.ns.), a găsit-o îngenunchiată şi acoperită de ranele barbarului iatagan

[36] *MOf,* nr. 119 din 28 mai/9 iunie 1877, p. 3477; „Curierul de Iassi", nr. 55, din 27 mai 1877.
[37] BOR, an III, nr. 8, mai/1877, p. 364.
[38] *Ibidem*; *MOf*, nr. 119 din 28 mai/9 iunie 1877, p. 3477.
[39] Toate cheltuielile făcute de primărie cu această ocazie s-au ridicat la suma de 1.599,15 lei (DJAN Bacău, fond Primăria Bacău, dosar nr. 121/1877, f. 40, 47).
[40] DJAN Galați, fond Primăria Oraşului Galați, dosar nr. 30/1877-1880, f. 3-4; *MOf*, nr. 119 din 28 mai / 9 iunie 1877, p. 3477; „Familia" nr. 23 din 5/17 iunie, p. 275; „Românul", an XXI, nr. din 29 mai 1877, p. 476.
[41] *Ibidem.*
[42] *MOf,* nr. 119 din 28 mai/9 iunie 1877, p. 3477; „Familia" nr. 23 din 5/17 iunie, p. 275; „Românul", an XXI, nr. din 30, 31 mai 1877, p. 479.
[43] DANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 246/1877, f. 60-61; BOR, an III, nr. 8, mai/1877, p. 365; „Familia", nr. 23 din 5/17 iunie, p. 275.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

turcesc". Binecuvântându-i memoria cu îndoielnică sinceritate, vorbitorul afirma că înaintaşul ţarului turnase „balsam vindecător pre ranele României şi ea, în puțini ani, s-a restabilit, încât astăzi Maiestatea voastră o găsiți cu totul altfel. Ea este acum liberă şi independentă (sic!) şi sub conducerea junelui ei suveran, este cu arma în mână, spre a respinge păgânul de la hotare, a netezi calea valoroaselor oştiri ale Maiestății voastre şi a-şi da sângele fiilor ei pentru a-şi asigura independența". Încheindu-şi imnul de slavă la adresa oaspetelui în acelaşi ton, vicarul mitropolitan mărturisea speranța că, de numele ţarului Alexandru II atârna izbăvirea suferințelor întregii creştinătăți ortodoxe, care îi „va cânta osana în templul Sfintei Sofii […] şi lumea pravoslavnică va pune numele Maiestății voastre alături cu acel al marelui Constantin!"[44]. După primirea oficială, oaspeții ruşi s-au întors la Ploieşti.

Între timp, Mitropolitul primat Calinic Miclescu, care, din motive de sănătate, nu participase la şedința istorică a Senatului din 10 mai 1877, când şi unde fusese ratificată declarația de independență, îşi exprima în scris adeziunea la cauza sfântă a conaționalilor săi[45], după care, la revenirea în țară, transmitea principelui Carol I, aflat la Poradim, o emoționantă şi elogioasă scrisoare mărturisitoare a propriului acord față de schimbările înregistrate în societatea românească. „Națiunea – scria el – revoltată de o oprimare numită suzeranitate, însă care nu era decât numai o negațiune a drepturilor celor mai sacre ale țării, o lovire în cele mai nobile simțăminte româneşti, afirmă din nou prin reprezentanții săi independența noastră seculară, care, inamicilor numelui creştin, li se părea că nu există pentru scumpa noastră patrie. Nu este îndoială, prea înălțate doamne, că prin acest vot memorabil situațiunea a devenit momentan mai grea, însă aceasta este o consecință naturală a revendicării unui drept şi tare în speranță că Dumnezeu iubeşte România […] Biserica română, la rândul ei, ca una ce totdeauna a luat parte activă la marile evenimente naționale, astăzi mai cu osebire când îndepliniți actul reînvierii României, rezervată de Providență domniei înălțimii voastre, nu poate sta indiferentă. Ea ziua şi noaptea însoțeşte pe câmpul gloriei pe înălțimea voastră şi pe bravii luptători cu rugile sale, ca îndurătorul Dumnezeu să vă trimită «ajutorul Său cel sfânt» (Psalm 20, 7). Încât pentru mine, personal, binecuvântând din suflet pe înălțimea voastră, ca şi cea a lui Saul, niciodată să nu se întoarcă goală din tabăra inamică (2 Împărați 1, 22). Cea mai fericită zi din viața mea va fi aceea în care îmi va fi dat a mulțumi Dumnezeului Savaot într-unul din templele de pe teritoriul inamic, pentru succesele cu care a încununat pe înălțimea voastră şi pe valoroşii noştri soldați"[46].

Pe durata absenței sale din Bucureşti, conducerea chiriarhiei a fost încredințată episcopului Ghenadie de Argeş. Acesta dădea ordin protoiereului Plăşii de Sus ca să rânduiască săvârşirea unei slujbe de *Te Deum*[47] pe la toate bisericile din capitală, în cinstea aniversării urcării pe tron a domnitorului[48]. Slujbe asemănătoare se săvârşiseră în toată țara şi în ziua de 8 aprilie, ziua de naştere a prințului Carol[49]. Episcopul

[44] *MOf,* nr. 119 din 28 mai/9 iunie 1877, p. 3478; BOR, an III, nr. 8, mai/1877, p. 365; „Românul", an XXI, nr. din 30, 31 mai 1877, p. 480.

[45] În telegrama de felicitare trimisă din Viena, numea actul de la 10 mai „coronarea tuturor celorlalte din epoca renaşterii noastre" (A.P. Alessi, Massim Pop, *Resbelu oriental illustrat*, Graz, Editura lui Paul Cieslar, 1878, p. 380).

[46] DANIC, fond Casa Regală, dosar nr. 8/1877, f. 1-2v.

[47] Slujba de Te-Deum o puteau găsi preoții în „*Oratoriu cuprinzând orațiunile şi regele ce adresează lui Dumnezeu creştinii ortodocşi, combinat în modul acesta de Melchisedec, Episcopul Dunării de Jos*", p. 351-374.

[48] Direcția Municipală Bucureşti a Arhivelor Naționale (în continuare, DMBAN), fond Protoieria Plăşii de Sus, dosar nr. 102/1877, f. 48.

[49] *Ibidem*, f. 50; DJAN Argeş, fond Protopopiatul Argeş, dosar nr. 1/1877, f. 11; DJAN Vâlcea, fond Prefectura Județului Vâlcea, dosar nr. 58/1877, f. 5-12; DJAN Dolj, DJAN Botoşani, fond Protoieria

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Melchisedec al Dunării-de-Jos îl felicita şi el pe domnitor, telegrama încheindu-se cu urarea: „Să trăiască România independentă şi glorioasă!”[50] Episcopul Atanasie Stoenescu al Râmnicului declara la rându-i: „şi clerul, ca şi tot poporul român, a tresărit de bucurie şi a fost plin de vie şi profundă mulţumire când Corpurile Legiuitoare au pronunţat acel măreţ şi patriotic vot prin care s-a declarat independenţa ţării noastre”[51]. Iar în telegrama semnată de episcopul Isaia şi de alte oficialităţi din Roman, se arăta: „toate dispoziţiile în consecinţă luate de înaltul guvern au fost o satisfacţie pentru noi şi rugăm pe Atotputernicul Dumnezeu să întărească braţul român pentru salvarea ţării”[52].

Telegrame de felicitare au venit de pe tot cuprinsul ţării: Bacău, Râmnicu Sărat, Râmnicu Vâlcea, Craiova etc., iar la 10 mai 1877 s-au săvârşit slujbe de *Te Deum* în cinstea domnitorului şi a proclamării independenţei în toate bisericile din ţară. Vizibil emoţionat de asemenea reacţii, domnitorul a reliefat în răspunsul său adeziunea care a existat întotdeauna şi mai ales în clipele de vitregie ale istoriei, între clerul ortodox şi naţiunea română[53]. De remarcat este şi faptul că, în deplină consonanţă, la Sinagoga principală din Bacău a participat „un public numeros”, rabinul A.S. Löbel ţinând un cuvânt „bine simţit”[54].

Spre a fi mai aproape de teatrul de război, domnitorul Carol I a luat hotărârea de a veni la Craiova şi Calafat. Drumul trecea prin Piteşti, unde a fost primit de oficialităţi cu toate onorurile cuvenite unui înalt oaspete[55]. La 15 mai 1877 episcopul Atanasie al Râmnicului l-a primit pe domnitorul Carol I la biserica Madona Dudu din Craiova, adresându-i un cuvânt de întâmpinare, în care îl asigura de susţinerea permanentă a Bisericii pentru cauza naţională: „Sunteţi în cale a merge în mijlocul taberii naţionale […] în fruntea vitejilor români şi împreună cu dânşii a lupta pentru drepturile ţării noastre. Dumnezeu să vă protejeze şi să vă înarmeze braţul cu putere de sus, pentru a lupta cu succes contra inamicului. Clerul şi poporul român […] nu se va da înapoi de la orice sacrificii, fie acelea cât de grele”[56]. Ajungând la Calafat, principele a ordonat bombardarea Vidinului, în acea luptă fiind angrenate „bateriile Carol, Elisabeta şi Mircea”[57]. A doua zi au fost vizitate biserica şi şcoala comunală din localitatea Poiana, apoi inspecţia trupelor a continuat în Ciuperceni, Cetate şi Moţăţei[58].

Acelaşi episcop Atanasie îl întâmpina pe Principele Carol la 28 iunie 1877 în biserica din Şimnic[59]. Aici s-a oficiat un *Te Deum*. După acest eveniment, delegaţia

---

Botoşani, dosar nr. 155/1876-1877, f. 270-273, 417, 420, 504; DJAN Neamţ, fond Episcopia Romanului, dosar nr. 5/1877, f. 16v.; DJAN Vaslui, fond Episcopia Huşilor, dosar nr. 1/1877, f. 2-5.

[50] *MOf,* nr. 110 din 15-27 mai 1877, p. 3255.

[51] *Ibidem,* nr. 112 din 19/31 mai 1877, p. 3314.

[52] *Ibidem*, nr. 109 din 14/26 mai 1877, p. 3245.

[53] „Prea sfinţilor părinţi, în zilele mari ale României clerul a fost pururi alături cu naţiunea, sau mai bine zis a fost însăşi naţiunea. Nu se putea să fie altfel astăzi, când naţiunea română proclamă hotărârea sa de a trăi cu propria sa viaţă, de a fi stăpâna destinelor sale, de a fi de sine stătătoare. La voturile Corpurilor legiuitoare, Biserica aduce binecuvântările sale; cum să nu credem în succesul cauzei noastre, cum să ne îndoim că glasul poporului nu va fi şi glasul lui Dumnezeu? În numele naţiunii primesc binecuvântările sfinţilor voastre şi cu toţii să strigăm: Să trăiască România! Să trăiască Biserica ei!” (*MOf,* nr. 106 din 11/23 mai 1877, p. 3145; „Românul”, an XXI, nr. din 12 mai 1877, p. 419; C.C. Giurescu, *Cuvântările Regelui Carol I,* Bucureşti, 1939, doc. 299, p. 248).

[54] „Presentul”, an II, Bacău, nr. 18 din 15 mai 1877.

[55] DJAN Argeş, fond Primăria Piteşti, dosar nr. 6/1877, p. 8; *Memoriile Regelui Carol I al României: de un martor ocular,* p. 151.

[56] DJAN Dolj, fond Epitropia Bisericii Maica Domnului-Dudu din Craiova, dosar nr. 1/1877, f. 8-10; dosar nr. 54/1877, f. 21 r.-v. şi dosar nr. 55/1877, f. 18v., fond Protoieria Judeţului Dolj, dosar nr. 13/1877, f. 38; *MOf,* nr. 112 din 19/27 mai 1877, p. 3313-3315.

[57] *MOf,* nr. 112 din 19/27 mai 1877, p. 3315; *Memoriile Regelui Carol I al României*…, p. 152.

[58] *Ibidem,* p. 153.

[59] *MOf,* nr. 148 din 2/14 iulie 1877, p. 4208; „Timpul”, an II, nr. 152 din 5 iulie 1877.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

oficială s-a îndreptat iarăşi spre Craiova, unde a doua zi, la biserica Madona Dudu, s-a săvârşit o altă slujbă pentru sănătatea suveranului şi pentru biruința în război[60].

O perioadă de timp, Craiova şi Şimnic au fost reşedințele domnitorului şi ale Marelui Stat Major al armatei române, acest fapt fiind impus de necesitățile momentului. Se poate spune că aceste localități au jucat, în vara anului 1877, rolul de a „doua capitală a țării"[61]. La 1 iulie Cartierul General era deja instalat la Poiana, care a servit ca sediu al şefului Statului Român până la mijlocul lunii august, când armata română a trecut Dunărea[62]. Ziua de 20 august/1 septembrie 1877 a reprezentat intrarea oficială a României în războiul antiotoman. Cartierul General al Armatei de Vest româno-ruse a fost stabilit la Poradim, în fruntea oştirilor aflându-se domnitorul Carol I, iar şeful statului major fiind generalul rus P.D. Zotov[63].

La 29 august/10 septembrie 1877, s-a ținut un consiliu de război la care au participat capii celor două armate aliate, domnitorul Carol I, țarul Alexandru al II-lea, marele duce Nicolae, şefii statelor majore şi comandanții corpurilor de armată. Deşi domnitorul românilor s-a pronunțat pentru amânarea atacului general, majoritatea celor prezenți au optat pentru ziua de 30 august, sărbătoarea închinată Sfântului Alexandru, această zi reprezentând şi aniversarea suirii pe tron şi a onomasticii țarului Alexandru[64]. În cinstea acestuia s-au săvârşit slujbe de *Te Deum* pe tot cuprinsul țării. Ministrul de Interne a telegrafiat în teritoriu, comunicând tuturor obligația de a se săvârşi pe la biserici slujbe speciale pentru acest eveniment[65]. Un *Te Deum* s-a săvârşit şi pe front, la punctul de observație din preajma Plevnei, înaintea bătăliei pentru cucerirea Griviței I[66]. Solemnitatea a fost impresionantă şi „însoțită de cântări excelente". Toți cei prezenți au îngenuncheat şi s-au rugat pentru victime[67].

La Alexandria, Comandantul oştirii ruseşti staționate în oraş, cerea permisiunea ca slujba să se oficieze în Biserica Sfântul Alexandru de către preoții ruşi, chiar în limba rusă. Protopopul de Teleorman comunica primarului de Alexandria acceptul pentru inițiativa sus amintită[68].

Marți, 30 august 1877, mitropolitul primat „înconjurat de înaltul cler" a oficiat la Mitropolia din Bucureşti o slujbă de *Te Deum*, la care au participat principele Gortchacoff, baronul Stuart, miniştri şi alți înalți funcționari ai Statului[69]. Aceeaşi ceremonie religioasă s-a săvârşit şi la Piteşti, Râmnicu Vâlcea, Drăgăşani, la Biserica Madona-Dudu din Craiova, Târgu Jiu, Iaşi, Alexandria, Bacău, Roman, Huşi etc.

---

[60] DJAN Dolj, fond Epitropia Bisericii Maica Domnului-Dudu din Craiova, dosar nr. 1/1877, f. 11-12; *MOf,* nr. 151 din 6/18 iulie 1877, p. 4270; „Românulu", an XXI, nr. din 3 iulie 1877, p. 592; „Timpul", an II, nr. 155 din 8 iulie 1877.

[61] Luchian C. Deaconu, Otilia E. Gherghe, *Craiova şi cucerirea Independenței de Stat 1877-1878*, vol. II, Craiova, Editura Sitech, 2001, p. 94.

[62] *Ibidem,* p. 96.

[63] Ion Coman, Constantin C. Giurescu, Ştefan Pascu ş.a., *România în războiul de independență 1877-1878,* Bucureşti, Editura Militară, 1977, p. 177.

[64] *Ibidem,* p. 200-203.

[65] DJAN Argeş, fond Primăria Piteşti, dosar nr. 6/1877, p. 17; DJAN Vâlcea, fond Prefectura Județului Vâlcea, dosar nr. 58/1877, f. 41.

[66] *Memoriile Regelui Carol I al României. De un martor ocular*, vol. III, p. 236.

[67] *Ibidem*, p. 244.

[68] DJAN Teleorman, fond Protoieria Turnu Măgurele, dosar nr. 478/1877, f. 96, 98v. şi dosar nr. 484/1877, f. 30v.

[69] DANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 246/1877, f. 62-63; *MOf,* nr. 197 din 1/13 septembrie 1877, p. 5288; „Pressa", an X, nr. 177 din 1 septembrie 1877, p. 2; „Timpul", an II, nr. 200 din 2 septembrie 1877 şi nr. 202 din 4 septembrie 1877.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În timpul războiului de Independență exista la Poradim o biserică ortodoxă, construită la roşu, care trebuia tencuită şi înzestrată cu obiectele necesare cultului. Românii, având din tradiție aplecare către ctitorii în alte țări ortodoxe, au contribuit substanțial la terminarea lucrărilor de construcție la noua biserică. Astfel, au fost aduşi meşteri din teritoriile româneşti, zidari, tâmplari, pictori, care, într-o lună de zile, au definitivat lucrările la noul locaş ortodox[70].

Târnosirea bisericii din Poradim a fost stabilită inițial pentru duminică, 2 octombrie 1877[71]. În vederea săvârşirii acestui act liturgic a fost desemnat episcopul Atanasie al Râmnicului[72]. La 29 august 1877, episcopul de Râmnic trimitea o telegramă protopopului de Turnu Măgurele, Ioan Sachelarie, prin care îl înştiința despre trecerea sa prin acel oraş spre a merge la Poradim[73]. În lipsa protopopului, de această primire trebuia să se îngrijească „proistosul" Eftimie de la biserica Sfântul Haralambie din acel oraş[74]. Protoiereul Ioan Sachelarie fusese investit de către mitropolitul primat Calinic Miclescu cu prerogativele organizării slujbelor de la Poradim. Astfel, acesta primise de la Bucureşti o telegramă în care se preciza: „Ordonăm Cucerniciei tale a te pune la dispoziția fratelui Episcop de Râmnic şi a-l însoți în călătorie la Poradim"[75].

Slujba de sfințire a trebuit să fie amânată din cauza condițiilor meteorologice defavorabile. Timp de două săptămâni au fost ploi abundente, lapoviță şi zăpadă, pământul s-a desfundat iar drumurile au devenit impracticabile[76]. Mai mult, la 24 septembrie podul de peste Dunăre de la Turnu Măgurele a fost grav avariat, fiind smulse 32 de pontoane din cauza valurilor foarte mari. La începutul lunii octombrie podul încă nu fusese reparat[77]. În cele din urmă lucrările au fost definitivate la 7 octombrie. Pe când se afla la Turnu Măgurele, protoiereul a primit o telegramă din partea domnitorului Carol I, în care i se solicita prezența la Poradim spre a organiza cele necesare sfințirii bisericii[78]. Aceeaşi solicitare era consemnată în ziua de 6 octombrie 1877 şi din partea inspectorului Carol Davila, iar a doua zi, 7 octombrie 1877, Prefectul de Teleorman făcea cunoscut respectivului protopop obligația de a se îngriji de „obiectele trebuincioase pentru sfințire"[79]. Deoarece episcopul de Râmnic nu s-a putut deplasa în timp optim pentru festivitățile religioase de la Poradim[80], slujba târnosirii s-a săvârşit în ziua de duminică, 9 octombrie 1877, de către protoiereul Ioan Sachelarie însoțit de un sobor de preoți militari[81]. La slujbă au asistat un număr impresionant de credincioşi

[70] Nestor Vornicescu-Severineanul, *Acte şi fapte de întrajutorare ortodoxă în 1877*, în „Ortodoxia", an XXIX, nr. 2, aprilie-iunie 1977, p. 135; *Memoriile Regelui Carol I al României. De un martor ocular,* vol. III *(1876-1877)*, p. 272.

[71] Nestor Vornicescu-Severineanul, *op. cit.,* p. 136.

[72] La 27 septembrie 1877, prin adresa nr. 21.624, ministrul de Interne cerea binecuvântarea mitropolitului Ungrovlahiei pentru deplasarea la Poradim a episcopului Atanasie (Arhiva Mitropoliei Țării Româneşti, dosar nr. 1566/1877, f. 102; DANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 246/1877, f. 78-81).

[73] DJAN Teleorman, fond Protoieria Turnu Măgurele, dosar nr. 478/1877, f. 126 şi dosar nr. 484/1877, f. 37v.

[74] *Ibidem*, f. 38.

[75] *Ibidem*, dosar nr. 478/1877, f. 130 şi dosar nr. 484/1877, f. 38v.

[76] „Timpul", Bucureşti, an II (1877), nr. 233 din 13 octombrie, p. 2.

[77] N. D. Popescu, *Istoria Războiului româno-ruso-turc şi a neatârnării României 1875-1878,* vol. III, ediția a IV-a, Bucureşti, Editura Librăriei H. Steinberg, 1902-1903, p. 26.

[78] DJAN Teleorman, fond Protoieria Turnu Măgurele, dosar nr. 478/1877, f. 137.

[79] *Ibidem,* dosar nr. 484/1877, f. 38v.

[80] *Ibidem*, f. 38v.; Arhiva Mitropoliei Țării Româneşti, dosar nr. 1566/1877, f. 108; DANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 246/1877, f. 82.

[81] DJAN Teleorman, fond Protoieria Turnu Măgurele, dosar 478/1877, f. 137; *MOf,* nr. 230 din 12 octombrie 1877, p. 5914; *Morții din războiul 1877-1878,* în BOR, an XXVI, 1902-1903, p. 930.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din satele învecinate, precum şi ostaşi români şi ruşi[82]. Imediat după impresionantul eveniment, Domnitorul Carol a înştiinţat pe mitropolitul primat că în ziua de 9 octombrie a avut loc sfinţirea bisericii de la Poradim, slujba fiind săvârşită de protopopul de Turnu Măgurele „şi de un arhimandrit al armatei noastre, în adunarea poporului bulgar şi dimprejur”[83]. Pentru cinstirea cum se cuvine a acestui eveniment, chiriarhul de la Bucureşti a dat ordine ca în ziua de 26 septembrie, ziua serbării Sfântului Mare Mucenic Dimitrie, să se oficieze în toate bisericile României un *Te Deum* de mulţumire[84].

Biserica din Poradim având hramul „Sfântul Mare Mucenic Dimitrie” a mai primit ca danie din partea domnitorului Carol I un clopot: „[…] până la acea dată nici un sat bulgar nu avea voie să aibă un clopot la biserică, şi, în acea zi, pentru întâia oară după veacuri de tăcere, creştinii din localitate şi din împrejurimi au auzit sunetul sonor al clopotului, ca un glas al dezrobirii ţării lor”[85]. Mai târziu s-a construit la Poradim o clopotniţă cu trei nivele, mulţumită daniilor pe care le-au făcut credincioşii ruşi. În ianuarie 1878 au fost turnate la uzina din Iaroslav şapte clopote. Şase din ele au împodobit clopotnița din Poradim, iar al şaptelea a fost trimis bisericii cu hramul „Sfântul Nicolae” din Plevna[86].

La 12 octombrie a avut loc pe frontul bulgar „o nenorocită întâmplare”, cu ocazia unei recunoaşteri. Un glonţ răzleţ a lovit pe principele Serghie de Leuchtemberg, acesta decedând pe loc. „Ilustrul defunct” avea să fie transportat la Petersburg spre a fi înmormântat lângă mama sa, marea ducesă Maria, sora împăratului Alexandru al II-lea. Pe parcursul trecerii pe teritoriul românesc, autorităţile au acordat cortegiului funerar onoruri militare[87].

Miercuri, 19 octombrie 1877, mitropolitul primat[88] trimitea un ordin protoiereului Plăşii de Sus pentru a convoca la gara Târgovişte „un număr de preoţi pe cât se va putea mai mare, îmbrăcaţi cu feloane negre” pentru a se oficia „un tresaghion” în memoria principelui „mort pe câmpul de bătaie”[89]. De asemenea, se preciza ca în toate bisericile din „acea plasă” să fie trase clopotele tot timpul cât va dura serviciul divin[90]. În aceeaşi zi comunica episcopului Atanasie de Râmnic dorinţa de a sluji împreună la „trisaghionul ce este a se săvârşi” în localul feroviar sus-menţionat[91].

---

[82] Vezi raportul protopopului către mitropolit, din 18 octombrie 1877, în Arhiva Mitropoliei Ţării Româneşti, dosar nr. 1566/1877, f. 124 r.-v. Vezi şi *Memoriile Regelui Carol I al României,* volumul III, p. 272; N.D. Popescu, *op. cit*., p. 57-60; Nestor Vornicescu-Severineanul, *op. cit*., p. 140.

[83] *MOf,* nr. 230 din 12/24 octombrie 1877, p. 5914 şi nr. 239 din 23 octombrie/4 noiembrie 1877, p. 6057; *DIR-RI*, vol. VI, doc. 1199, p. 611.

[84] Arhiva Mitropoliei Ţării Româneşti, dosar nr. 1566/1877, f. 111.

[85] Em. M. Mladin, *Armata română în 1877*, în „România militară”, vol. I, nr. 5, Bucureşti, 1906, p. 593.

[86] Nestor Vornicescu-Severineanul, *op. cit*., p. 139. Ţarul a mai oferit bisericii din Béla „trei clopote frumoase” (cf. Episcopul Melchisedec, *O excursie în Bulgaria*, în „Revista de Istorie, Arheologie şi Filologie”, Bucureşti, 1888, p. 10).

[87] *MOf,* nr. 233 din 16/28 octombrie 1877, p. 5959. Ziarul „Resboiul” avansa ideea că uciderea ducelui a fost un atentat („Resboiul”, nr. 101 din 1 noiembrie 1877).

[88] La 16 octombrie 1877 i se dădeau dispoziţii despre cum să organizeze primirea la gara Târgovişte a „ilustrului decedat”. Vezi DANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 246/1877, f. 86-87; *DIR-RI,* vol. VII, doc. 2, p. 1-2.

[89] Direcţia Municipală Bucureşti a Arhivelor Naţionale (în continuare, DMBAN), fond Protoieria Plăşii de Sus, dosar nr. 102/1877, f. 17.

[90] *Ibidem,* f. 17.

[91] Gherasim Cristea-Piteşteanu, *Războiul de Independenţă în documentele Episcopiei Râmnicului şi Argeşului*, Lucrare tipărită din îndemnul, cu binecuvântarea şi cu sprijinul Prea Sfinţitului Iosif, Episcopul Râmnicului şi Argeşului, Râmnicu Vâlcea, 1977, doc. 42, p. 49.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Odată ajuns cortegiul funerar în Gara de Nord, s-a săvârşit o slujbă de pomenire pentru odihna sufletului principelui Serghie de Leuchtenberg, ale cărui rămăşiţe pământeşti erau transportate cu trenul spre Rusia[92]. La această slujbă a oficiat şi episcopul Atanasie al Râmnicului alături de alţi ierarhi şi preoţi[93]. „Benedicţiunea din urmă" a fost dată de mitropolitul primat, în prezenţa înalţilor demnitari ruşi, miniştri şi funcţionari ai Statului[94].

Vagonul funerar „decorat cu mătase neagră" a fost întâmpinat peste tot în ţară cu onoruri militare. La Mărăşeşti oficialităţile erau „în mare ţinută de doliu"[95], la Bacău s-au făcut pregătiri speciale pentru primirea „augustului răposat"[96], iar la Roman a slujit arhiereul Irimia, episcopul eparhiot Isaia Vicol fiind bolnav[97]. La Iaşi, „mesa mortuară" a fost oficiată de mitropolitul Iosif Naniescu, arhiereul Vladimir Suhopan şi preotul ambulanţei ruseşti din localitate, la rugăciune participând oficialităţile locale şi un numeros public. După acest serviciu religios, trenul mortuar a plecat spre Ungheni, îndreptându-se spre Rusia[98]. La 20 octombrie 1877, s-a săvârşit şi în biserica din Poradim un serviciu funebru pentru pomenirea principelui răposat cu câteva zile mai înainte, precum şi pentru comemorarea încetării din viaţă a „majestăţii sale împărătesei-mame a Rusiei, născută prinţesă regală de Prusia"[99].

Baronul Stuart, consulul general al Rusiei, adresa la 1 noiembrie 1877 o notă ministrului Kogălniceanu în care se arăta „adânca recunoştinţă" pentru „dovezile de adâncă simpatie" date atât de „autorităţi cât şi de public" cu prilejul trecerii prin ţară a corpului neînsufleţit al principelui dispărut. Era încă o mărturie a spiritului de ospitalitate ce caracteriza dintotdeauna pe români[100].

La 15 noiembrie 1877 a fost deschisă sesiunea Corpurilor Legiuitoare. Programul deschiderii prevedea pentru deputaţi şi senatori participarea la o slujbă de *Te Deum* oficiată la biserica Mitropoliei din Bucureşti[101]. Este important să precizăm că, în mesajul adresat de domnitorul Carol cu acest prilej, era evidenţiată datoria cu privire la elaborarea unei legi care „să asigure soarta văduvelor şi a orfanilor acelora care s-au luptat şi au murit pentru ţara lor"[102]. Potrivit regulamentelor, senatorii l-au reconfirmat în demnitatea de preşedinte al înaltului for pe mitropolitul primat Calinic Miclescu. Acesta, fiind suferind, nu a putut participa la lucrările Camerei, însă, în şedinţa din 22 noiembrie 1877, trimitea un mesaj colegilor săi: „Domnilor senatori, regret că, din cauză de boală, nu mi-e permis a vă exprima decât prin scris adânca mea mulţumire pentru distinsa onoare ce mi-aţi făcut alegându-mă şi de astă dată preşedinte al Onor. Senat. Înalta Dumneavoastră încredere în mine este mai presus de slabele mele puteri; vă pot însă asigura că datoria mea arhipăstorească şi inima mea de român vor fi totdeauna gata a da posibilul concurs la tot ce poate contribui la binele patriei"[103].

---

[92] *MOf*, nr. 240 din 25 octombrie/6 noiembrie 1877, p. 6083.

[93] Gherasim Cristea-Piteşteanu, *op. cit*., doc. 42, p. 49; Nestor Vornicescu, *Contribuţii aduse de slujitori bisericeşti pentru Independenţa de Stat a României, în anii 1877-1878,* Craiova, Editura Mitropoliei Olteniei, 1978, p. 43.

[94] *MOf*, nr. 240 din 25 octombrie/6 noiembrie 1877, p. 6083.

[95] *DIR-RI,* vol. VII, doc. 102, p. 52.

[96] DJAN Bacău, fond Primăria oraşului Bacău, dosar nr. 121/1877, f. 55.

[97] *DIR-RI,* vol. VII, doc. 144, p. 79-80.

[98] DJAN Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 11/1877, f. 68-72; *MOf,* nr. 240 din 25 octombrie/6 noiembrie 1877, p. 6083-6084; „Curierul, Foaia Intereselor Generale", an V, nr. 82 din 23 octombrie 1877, p. 5.

[99] *MOf,* nr. 242 din 28 octombrie/9 noiembrie 1877, p. 6129.

[100] *MOf,* nr. 246 din 2/14 noiembrie 1877, p. 6220.

[101] DANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 246/1877, f. 90; *MOf*, nr. 255 din 13/25 decembrie 1877, p. 6436.

[102] *Ibidem*, nr. 256 din 15/27 noiembrie 1877, p. 6455.

[103] *Ibidem,* nr. 262 din 23 noiembrie/5 decembrie 1877, p. 6553.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Victoriile repurtate de armatele aliate, precum şi venirea iernii au determinat pe suveranul rus să părăsească teatrul de luptă. Plecarea spre Rusia a fost stabilită pentru ziua de 3 decembrie. Doamna Elisabeta, Mitropolitul Primat, „înaltul cler în veşminte sacerdotale", principele Gortchacoff, miniştrii şi alte oficialități l-au întâmpinat pe „augustul monarh" la gara Târgovişte[104].

La 4 decembrie 1877, mitropolitul Calinic Miclescu a dat dispoziții protoiereului Plăşii de Sus ca să aducă la cunoştința preoților din Bucureşti obligația ca, în ziua de 5 decembrie, să fie prezenți în gara Târgovişte pentru a-l întâmpina pa țarul oaspete. De asemenea, preoții aveau datoria de a se îngriji de tragerea clopotelor pe timpul cât delegația diplomatică avea să treacă de la gara sus-amintită la Palatul Patriarhiei[105]. Protopopul a comunicat imediat dispoziția ierarhului său[106], un număr de 24 de preoți semnând listele de înştiințare[107]. Festivitățile s-au desfăşurat potrivit planului convenit, înaltul demnitar rus fiind primit în capitala țării cu toate onorurile cuvenite unei astfel de personalități. După sosirea țarului în gară, primarul capitalei a rostit un discurs de întâmpinare, apoi mitropolitul primat, în calitate de preşedinte al Senatului, a rostit şi el o alocuțiune. Între altele, înaltul ierarh a spus: „Sire, majestatea voastră a făcut resbelul pentru o cauză nobilă şi generoasă: emanciparea popoarelor din Orient. Bravura şi eroismul armatelor majestății voastre au fost la înălțimea scopului ce ați urmărit"[108]. A mai cuvântat C.A. Rosetti, preşedintele Camerei Deputaților. Seara, la orele 22.30, suita imperială a părăsit capitala şi s-a îndreptat spre Rusia[109]. O primire deosebită s-a făcut țarului şi în gările Barboşi, Bacău şi Iaşi, autoritățile civile din aceste localități pregătindu-se în mod deosebit pentru acest eveniment[110].

După câteva zile de la acest eveniment, s-a luat hotărârea ca şi domnitorul Carol să se reîntoarcă în țară. Călătoria a fost din cele mai solicitantă, din cauza „marilor troiene de zăpadă viscolite pe drum, pe care-l astupase cu desăvârşire"[111]. La 11 decembrie 1877, principele a ajuns la Turnu Măgurele, după ce a trecut Dunărea pe iahtul marelui duce Alexis, condus de căpitanul Novosilski, „podul fiind întrerupt din cauza sloiurilor de gheață"[112]. Domnul românilor şi autoritățile civile au mers la biserică, unde a fost săvârşită o slujbă „pentru fericita întoarcere a înălțimii sale"[113]. Apoi au fost vizitate spitalele de răniți din Turnu Măgurele.

Drumul de întoarcere trecea prin Piteşti. Prefectul de Argeş l-a înştiințat pe protoiereul Matei Ionescu despre acest eveniment[114], astfel încât în ziua de 14 noiembrie, la gară, oaspeții au fost primiți cu toate onorurile cuvenite. Au fost prezenți toți preoții din oraş, peste tot răsunând clopotele bisericilor[115]. Ajuns la Piteşti, principele a

[104] *Ibidem*, nr. 273 din 8/20 decembrie 1877, p. 7154; „Timpul", an II, nr. 275 din 6 decembrie 1877.

[105] DMBAN, fond Protoieria Plăşii de Sus, dosar nr. 102/1877, f. 15; DANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 246/1877, f. 93, 96.

[106] DMBAN, fond Protoieria Plăşii de Sus, dosar nr. 102/1877, f. 16.

[107] *Ibidem,* f. 15v. şi 16v.

[108] *MOf,* nr. 273 din 8/20 decembrie 1877, p. 7155.

[109] *Ibidem,* nr. 273 din 8/20 decembrie 1877, p. 7156. Pentru trecerea țarului prin Bucureşti, vezi şi „Familia", an XIII, nr. 51 din 18/30 decembrie 1877, p. 610-611.

[110] DJAN Galați, fond Primăria Orașului Galați, dosar nr. 30/1877-1880, f. 1 r.-v., 5-9; DJAN Bacău, fond Primăria orașului Bacău, dosar nr. 121/1877, f. 66; „Curierul, Foaia Intereselor Generale", an V, nr. 95 din 8 decembrie 1877, p. 2-3.

[111] *MOf,* nr. 282 din 18/30 decembrie 1877, p. 7358.

[112] *Ibidem.*

[113] *Ibidem; Memoriile Regelui Carol I al României…,* vol. III, p. 355.

[114] DJAN Argeş, fond Protopopiatul Argeş, dosar nr. 1/1877, f. 56.

[115] *Ibidem,* f. 56v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

poposit la Biserica „Sfântul Nicolae” unde mitropolitul primat şi episcopul de Argeş au făcut o slujbă de *Te Deum*. În cele din urmă, a fost găzduit în casele lui Constantin Verzaru[116], acolo primind şi delegaţiile Camerelor în ziua de joi, 15 decembrie 1877[117]. Senatul a fost reprezentat de mitropolitul primat, acesta dând citire adresei de răspuns la Mesajul domnitorului cu privire la deschiderea sesiunii ordinare a Camerelor Legiuitoare[118]. O alocuţiune a fost rostită şi de I. Docan, vicepreşedinte al Camerei Deputaţilor. Răspunsul principelui a fost unul emoţionant: „Domnilor delegaţi, sunt adânc pătruns de patrioticele cuvinte ce-mi adresează prin Dumneavoastră reprezentaţiunea naţională a ţării […] Eram sigur că naţinea română întreagă şi reprezentanţii săi erau uniţi prin minte şi inimă cu mine şi guvernul meu şi că acţiunea ce armata noastră a avut în resbelul cu Turcia va fi salutată ca un act de vigoare naţională […] Vă mulţumesc cu recunoştinţă! Să trăiască armata! Să trăiască România!”[119]

În drum spre Bucureşti, trenul oficial s-a oprit la „staţiunea Goleşti”, unde a avut loc „un frumos act de pietate”[120]. Principele Carol, însoţit de mitropolitul primat şi de episcopul Ghenadie al Argeşului au mers la mormântul generalului Nicolae Golescu care decedase de curând, unde au depus „o cunună”. Episcopul de Argeş a rostit şi o scurtă rugăciune „pentru odihna sufletului repausatului”[121].

La 14 decembrie 1877, mitropolitul de Bucureşti ordona protoiereului Plăşii de Sus ca, în vederea primirii gloriosului domnitor, să înştiinţeze pe toţi preoţii aflaţi în subordinea sa despre obligaţia de a participa la slujba de la Mitropolie prilejuită de acest eveniment. De asemenea, în sarcina preoţilor revenea datoria de a semnaliza prin tragerea clopotelor trecerea domnitorului de la gara Târgovişte la catedrala mitropolitană[122]. Chiar în acea zi protoiereul s-a adresat subordonaţilor săi[123], la apel răspunzând un număr de 37 de clerici[124].

În capitala ţării primirea a fost entuziastă. În gara Târgovişte a fost întâmpinat de miniştrii cabinetului Brătianu, de baronul Stuart, de toate oficialităţile precum şi de „o imensă mulţime de lume din toate stările sociale”. Trăsura domnească ce parcurgea drumul spre Mitropolie era acoperită de „o adevărată ploaie de cununi şi buchete de flori”, iar pretutindeni se auzeau „călduroase strigăte de bucurie”[125]. La catedrală a fost întâmpinat de primatul României care a rostit un cuvânt de bun venit[126]. O slujbă de *Te Deum* a fost celebrată „cu mare pompă”, după care familia suverană a mers la palatul mitropolitan unde a făcut o vizită „capului Bisericii naţionale”[127].

Cu un fast deosebit au fost primiţi în ziua de 2 februarie 1878, în capitala ţării, marii duci Nicolae, Vladimir şi Alexei Alexandrovici, care au pornit de la Cartierul

[116] DJAN Argeş, fond Primăria Piteşti, dosar nr. 6/1877, p. 32; *MOf,* nr. 282 din 18/30 decembrie 1877, p. 7359 şi N.D. Popescu, *op. cit.,* vol. IV, p. 113.

[117] *MOf,* nr. 281 din 17/29 decembrie 1877, p. 7333.

[118] *Ibidem*.

[119] *Ibidem,* p. 7334-7335.

[120] „Familia”, an XIV, nr. 1 din 1/13 ianuarie 1878, p. 8.

[121] *MOf,* nr. 283 din 20 decembrie 1877/1 ianuarie 1878, p. 7386.

[122] DMBAN, fond Protoieria Plăşii de Sus, dosar nr. 102/1877, f. 5.

[123] *Ibidem*, f. 6.

[124] *Ibidem,* f. 5v. şi 6v.

[125] *MOf*, nr. 283 din 20 decembrie 1877/1 ianuarie 1878, p. 7386-7387; „Curierul, Foaia Intereselor Generale”, an V, nr. 98 din 18 decembrie 1877, p. 2.

[126] *MOf,* nr. 283 din 20 decembrie 1877/1 ianuarie 1878, p. 7387.

[127] *Ibidem*, p. 7387-7388; „Curierul, Foaia Intereselor Generale”, an V, nr. 98 din 18 decembrie 1877, p. 2. Pentru reîntoarcerea domnitorului Carol la Bucureşti, vezi şi „Familia”, an XIII, nr. 52 din 25 decembrie 1877/6 ianuarie 1878, p. 619 şi an XIV, nr. 1 din 1/13 ianuarie 1878, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

General de la Brestovetz spre a se înapoia în Rusia. Cu o zi înainte, protoiereul Plăşii de Sus primea ordin de la Mitropolie ca să se prezinte la gara Târgovişte însoțit „de un număr oarecare de preoți" spre a rândui cele necesare primirii înalților oaspeți[128]. În gara din Bucureşti erau prezenți principele, miniştrii, autoritățile locale şi înaltul cler. Episcopul de Buzău a rostit o alocuțiune[129].

După câteva ore de şedere în gara Târgovişte, „trenul special" a pornit „pe la orele 2 precise" spre Sankt Petersburg[130]. Drumul a continuat prin gara Galați, unde autoritățile i-au primit pe reprezentanții ruşi cu toate onorurile militare[131]. O primire deosebită s-a făcut delegației oficiale şi la Buzău. La 3 februarie 1878, prefectul acelui district se adresa episcopului Inochentie, înştiințându-l despre eveniment[132]. Ierarhul a comunicat imediat dispozițiile subalternilor săi[133], astfel că, la 4 februarie 1878, înalții demnitari ruşi au fost întâmpinați cu toate onorurile cuvenite rangului lor.

Condițiile excepționale în care s-au desfăşurat evenimentele de la 1877-1878 au necesitat coalizarea tuturor forțelor constructive ale țării într-un efort colectiv cu totul impresionant. Alături de oamenii politici ai vremii, membrii înaltului cler al Bisericii Ortodoxe Române au dat dovadă de un exemplar ataşament față de valorile pe care, eroii din toate clasele sociale, le-au apărat cu arma în mână pe câmpiile bulgare. După cum s-a putut observa, înalții prelați ortodocşi s-au implicat cu un angajament total în soluționarea diferitelor chestiuni diplomatice, şi nu numai. Colaborând cu oficialitățile civile şi militare, clericii au servit țara cu devotament, fiecare acolo unde misiunea se cerea îndeplinită. Aşa că, de la demersurile privitoare obținerii statutului de țară neutră pentru România, la declararea independenței statale prin vocea ministrului de Externe Kogălniceanu şi până la primirea armatei biruitoare în acea zi impresionantă de 8/20 octombrie 1878, membrii ierarhiei bisericeşti s-au solidarizat cu cauza națională, fiind prezenți prin mijloacele specifice la mai toate momentele cheie ale confruntărilor militare. Dacă medicii şi ambulanțierii au fost denumiți, pe bună dreptate, „soldați în alb", apoi putem spune fără teama de a greşi că slujitorii Bisericii au fost adevărați „soldați în negru", apărând patria şi neamul românesc, *„pro aris et focis"*.

[128] DMBAN, fond Protoieria Plăşii de Sus, dosar nr. 103/1878, f. 18.

[129] *MOf,* nr. 27 din 4/16 februarie 1878, p. 627; „Curierul, Foaia Intereselor Generale", Iaşi, an VI, nr. 14 din 8 februarie 1877, p. 3; „Românulu", an XXII, nr. din 5 februarie 1878, p. 114; „Dorobanțul", an I, nr. 22 din 7 decembrie 1877, p. 1-2.

[130] *MOf,* nr. 27 din 4/16 februarie 1878, p. 627.

[131] DJAN Galați, fond Primăria Oraşului Galați, dosar nr. 30/1877-1880, f. 2 r.-v., 10.

[132] DJAN Buzău, fond Episcopia Buzău, dosar nr. 11/1878, f. 3.

[133] *Ibidem*, f. 3v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

THE INVOLVEMENT OF THE HIERARCHS OF THE ROMANIAN ORTHODOX CHURCH IN THE POLITICAL-MILITARY EVENTS IN THE YEARS 1877-1878
(Summary)

Keywords: War of Independence, orthodox clergy, Romanian hierarchs, contributions.

The War of Independence took place between 1877 and 1878 and has been waged against the Ottoman Empire. The Romanian state was not prepared for that military confrontation. With the budget at its disposal, the Ministry of War could not meet the needs of the front. They appealed to the spirit of sacrifice of the Romanian people, all walks of life being involved in that process of supporting the military. The contribution of the masses across the country and from other Romanian provinces under foreign ownership has resulted in: collection of offerings for the soldiers, raising funds for the purchase of advanced weapons, support the operation of hospitals, caring for wounded, transport of supplies and equipment for front, housing Russian and Turkish prisoners, organization of cultural activities by charitable societies or individuals to raise funds to support the military effort, etc. Romanian Orthodox Church, priests and faithful, could not stand aside in those watershed moments for the Romanian nation, but was actively involved in supporting the Romanian army sorely tried. Responding to the call addressed "by the civil authorities, the orthodox hierarchs accomplished" their duty to the country and contributed in a special manner to the success of military operations. This article presents in detail the acts and facts of those Church ministers committed to the purpose aforesaid, during the military hostilities of the "Bulgarian plains".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

MARIUS CHELCU,
CĂTĂLINA CHELCU[*]

MĂNĂSTIREA GOLIA: REPER AL ORGANIZĂRII SPAȚIULUI URBAN[**]

Împlinirea, de curând, a trei veacuri şi jumătate de la sfinţirea actualei biserici a mănăstirii Golia ne-a îndemnat să privim mai atent spre trecutul acestui aşezământ[1]. Zidirea începută de Vasile Lupu şi încheiată de fiul său, Ştefăniţă, la 24 mai 1660[2], a devenit un reper al oraşului Iaşi, datorită vechimii şi destinului istoric, trăsăturilor arhitectonice, precum şi poziţiei pe care a ocupat-o în topografia urbană. Asupra celui din urmă aspect insistăm în cuprinsul studiului nostru, încercând, pe baza informaţiilor mai vechi şi mai noi[3], să surprindem felul în care existenţa acestui aşezământ a influenţat alcătuirea urbanistică a unei părţi a oraşului Iaşi.

---

[*] Cătălina şi Marius Chelcu sunt cercetători ştiinţifici la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" Iaşi.

[**] Studiul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare CNCSIS-UEFISCSU, PNII-IDEI, nr. 75/ 2008.

[1] Un semn al preocupării pentru trecutul acestui lăcaş stimulată de împlinirea acestei date îl reprezintă editarea volumului: *Mănăstirea Golia. 350 de ani de la sfinţirea ctitoriei lui Vasile Lupu*, coordonat de Sorin Iftimi, Iaşi, Doxologia, 2010, 405 p. + anexe. Volumul conţine şapte studii publicate anterior în diverse lucrări ştiinţifice, precum şi alte unsprezece texte inedite, toate acoperind patru veacuri şi jumătate de istorie a acestui monument (în continuare, *Mănăstirea Golia. 350 de ani*). Istoriei Goliei i-a fost dedicat şi unul din fascicolele periodicului „Monumentul", XII/1, Lucrările Simpozionului Naţional „Monumentul – Tradiţie şi viitor", ediţia XII, Iaşi-Chişinău, volum coordonat de Lucian-Valeriu Lefter, Aurica Ichim, Sorin Iftimi, Iaşi, Editura „Doxologia", 2011 (în continuare, „Monumentul", XII/1).

[2] Deasupra uşii de intrare din pridvor în pronaos se păstrează pisania, a cărei transcriere şi traducere a fost publicată de N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, Bucureşti, 1908, p. 161. Recent a fost tipărită şi transcrierea lui Constantin Bobulescu, *Inscripţii şi însemnări privitoare la biserica Golia*, în *Mănăstirea Golia. 350 de ani*, p. 347.

[3] Din seria celor mai noi, amintim publicarea în ultimii ani a unor părţi din tezaurul documentar care se află în arhiva mănăstirii Vatoped de la Muntele Athos: Florin Marinescu, *Contribuţii privitoare la relaţiile dintre Ţările Române şi mănăstirea Vatoped de la Muntele Athos*, în *In honorem Ioan Caproşu. Studii de istorie*, volum îngrijit de Lucian Leuştean, Maria Magdalena Székely, Mihai-Răzvan Ungureanu, Petronel Zahariuc, Iaşi, Polirom, 2002, p. 289-296; Florin Marinescu, Petronel Zahariuc, *Documente de la Ieremia Movilă voievod din arhiva Mănăstirii Vatoped de la Muntele Athos*, în volumul *Movileştii. Istorie şi spiritualitate românească*, II, *Ieremia Movilă. Domnul. Familia. Epoca*, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006, p. 303-315; Florin Marinescu, Nikolaos Mertzimekis, *Ieremia Movilă şi ajutorul acordat unor mănăstiri de la Muntele Athos*, în volumul *Movileştii. Istorie şi spiritualitate românească*, II, *Ieremia Movilă. Domnul. Familia. Epoca*, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006, p. 190-193.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 223–239

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De la margine, în mijlocul târgului

Înainte ca Vasile Lupu să inițieze refacerea edificiului, fie îndemnat de doamna Ecaterina (așa cum a fost reținut în legendă imboldul gestului ctitoricesc)[4] ori, mai curând, în urma intervenției călugărilor sosiți de la Vatoped, așa cum suntem înclinați să credem, a existat o biserică mai veche, ctitorie a familiei Golăi[5]. Scriind despre faptele pioase ale lui Vasile voievod, Miron Costin amintea și de ridicarea celei de-a doua mănăstiri a Goliei, „peste toate mănăstirile aici în țară mai iscusită”[6]. În completare, cronicarul mai menționa că în acel loc făcuse în vechime boierul Golăi o bisericuță de piatră[7].

Știri despre existența bisericii cu hramul Înălțarea Domnului avem din vremea lui Alexandru Lăpușneanu, atunci când, în 1564, o cruce pentru sfânta masă a fost dăruită lăcașului de socrii logofătului Ion Golăi[8]. Câțiva ani mai târziu, în 1575, Ion Golăi fereca un *Tetraevanghel* pe care el îl răscumpărase de la tătarii care „robiseră” manuscrisul în vremurile tulburi de la sfârșitul domniei lui Ion vodă. Obiectul de cult l-a aflat binefăcătorul „stricat”, așa cum citim pe una din filele cărții, iar el l-a „îndreptat și l-a înfrumusețat și l-a dat în biserica lui Dumnezeu din târgul Iașilor, la margine (…), pentru sufletul său și al împreună-trăitoarei sale, Anna, și al copiilor și al părinților lor”[9]. Pe ferecătura din spate a aceleiași cărți stă scris, în limba slavonă, că gestul privea „ruga sa, biserica din piatră de la Iași”[10]. Însemnarea aceasta confirmă informațiile transmise de Miron Costin cu privire la vechimea primei biserici de piatră a Goliei și numele ziditorului ei. Mai mult, din cuprinsul însemnării reiese că, în 1575, ctitoria lui Golăi logofătul era situată la marginea orașului.

Acea realitate topografică se va modifica radical în doar o jumătate de secol. Dacă până la mijlocul secolului XVI târgul de pe Bahlui era una din reședințele domnești, din vremea celei de-a doua domnii a lui Alexandru Lăpușneanu „au început domnii a să așeza mai cu temei în scaunul de la Iași”[11], pentru ca, în secolul următor, orașul să

[4] *Călători străini despre țările române*, VI, îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Mustafa Ali Mehmet, București, Editura Științifică, 1976, p. 41. Rolul doamnei Ecaterina la înălțarea Goliei nu este cunoscut suficient, oricum calitatea de ctitor exclusiv pe care i-o acordă tradiția este greu de susținut (Sorin Iftimi, *Doamna Ecaterina Cercheza și fiul ei, Ștefăniță vodă*, în *Mănăstirea Golia. 350 de ani*, p. 62-63).

[5] Maria Magdalena Székely, *Neamul Golăeștilor. Pe marginea unui document nou*, în *SMIM*, XXV, 2007, p. 87-98 (în continuare, Maria Magdalena Székely, *Neamul Golăeștilor*); idem, *Ctitorii cei vechi ai Goliei*, în *Mănăstirea Golia. 350 de ani*, p. 3-30.

[6] Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 119.

[7] *Ibidem*.

[8] Inscripțiile în limba slavonă și greacă de pe obiectul, care se păstrează astăzi la Muzeul de Artă al României, au fost publicate de N. Iorga, *Inscripții și însemnări din bisericile Iașului*, București, 1907, p. 53-54, nr. 11 (doar cea slavonă); *Inscripțiile medievale ale României. Orașul București*, vol. I (1395-1800), editat de Alexandru Elian, Constantin Bălan, Haralambie Chircă, Olimpia Diaconescu, București, Editura Academiei, 1965, p. 581, nr. 769 (în continuare, *Inscripțiile României*, I); ultima ediție a celor două inscripții este aceea a lui Constantin Bobulescu, *Inscripții și însemnări privitoare la biserica Golia*, în *Mănăstirea Golia. 350 de ani*, p. 361-362, nr. 23.

[9] *Arta în Moldova de la Ștefan cel Mare la Movilești*, catalog de Ana Dobjanschi, Anca Lăzărescu, Gabriela Roșioru, Maria Ileana Sabados, Carmen Tănăsoiu, Liana Tugearu, București, 1999, p. 119, nr. 29 (în continuare, *Arta în Moldova*); *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un corpus*, editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, I (1429-1750), Iași, 2008, p. 86-87 (în continuare, I. Caproșu, E. Chiaburu, *Însemnări*, I).

[10] *Inscripțiile României*, I, p. 629, nr. 881; *Arta în Moldova*, p. 119, nr. 29; I. Caproșu, E. Chiaburu, *Însemnări*, I, p. 88-89.

[11] Miron Costin, *op. cit.*, ed. cit., p. 173.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dobândească statutul de reşedinţă permanentă şi atributele unei capitale[12]. Condiţiile prielnice din prima jumătate a veacului XVII, mai cu seamă din timpul domniei lui Vasile Lupu, au stimulat dezvoltarea economică şi demografică, sporirea numărului locuitorilor din Iaşi fiind atestată atât de relatările unor călători străini, cât şi de întinderea pe care o capătă târgul în acea vreme. Hotarele vetrei oraşului s-au lărgit prin deschiderea unor uliţe noi unde se aşază, alături de locuitori ai localităţilor învecinate, oameni veniţi din afara ţării, atraşi de posibilităţile pe care le oferă un centru urban cu funcţii multiple. Din punct de vedere tipologic, oraşul dobândeşte, pe lângă însuşirea de centru permanent al administraţiei şi pe aceea de principal centru comercial, datorită poziţiei sale în raport cu căile de negoţ. Extinderea teritorială a Iaşilor nu s-a putut face, din motive ce ţin de configuraţia terenului, decât prin ocuparea întregii terase a Bahluiului şi apoi a versantului Dealului Copoului[13]. Acestea sunt circumstanţele în care Golia, într-un act din 1631, la doar o jumătate de secol de la atestarea poziţiei ei la marginea oraşului, este localizată „în mijlocul târgului Iaşi”[14]. Aşadar, din perspectivă urbanistică, zona din preajma Goliei se transformase într-un ritm accelerat.

În acelaşi timp, după moartea violentă a lui Ion Golăi[15] şi după o lungă perioadă în care văduva acestuia[16], dovedind energie şi stăruinţă, a recuperat averea risipită în urma acuzaţiei de hiclenie aruncată asupra soţului ei, s-a schimbat şi statutul lăcaşului. Într-unul din anii de început ai secolului XVII, prin voinţa ctitorilor şi cu încuviinţare arhierească[17] şi domnească[18], ctitoria Golăieştilor a devenit metoc al celei mai importante mănăstiri de la Muntele Athos[19]. Odată cu închinarea, edificiului i s-au adus înnoiri potrivite noii meniri a lăcaşului. Atunci, în primii ani ai secolului XVII, a fost ridicată prima mănăstire a Goliei, aşa cum lasă să se întrevadă formularea din cronica lui Miron Costin[20], un efort constructiv din care a făcut parte, pe lângă restaurarea bisericii[21], ridicarea turnului şi construcţia incintei fortificate[22].

[12] Pentru acest proces de lungă durată şi circumstanţele care l-au determinat, vezi Vasile Neamţu, *Stabilirea capitalei Moldovei la Iaşi*, în *AŞUI*, XIV, 1968, p. 111-123; Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri*, ediţia a II-a, Iaşi, Editura Demiurg, 2007, p. 55-56; V. Neamţu, *Stabilirea capitalei Moldovei la Iaşi*, în volumul *Istoria oraşului Iaşi*, I, sub redacţia lui Constantin Cihodaru şi Gheorghe Platon, Iaşi, Editura Junimea, 1980, p. 82-86.

[13] Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *op. cit.*, p. 87-98; C. Cihodaru, *Dezvoltarea demografică şi teritorială*, în *Istoria oraşului Iaşi*, I, p. 91-104.

[14] *Moldova în epoca feudalismului*, III, *Documente slavo-moldoveneşti*, alcătuitori: D.M. Dragnev, A.N. Nichitici, L.I. Svetlicinaia, P.V. Sovetov, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1982, p. 261-263, nr. 128 (în continuare, *Moldova*, III).

[15] I. Caproşu, E. Chiaburu, *Însemnări*, I, p. 98.

[16] Maria Magdalena Székely, *Chipuri de boieri şi jupânese. Anna Golăiasa*, în *MI*, XXVI, 1992, 10 (307), octombrie 1992, p. 76-78; idem, *Femei-ctitor în Moldova medievală*, în *AIIX*, XXXII, 1995, p. 450-451; idem, *Ctitorii cei vechi ai Goliei*, p. 3-30.

[17] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, I, *Acte interne (1408-1660)*, Iaşi, 1999, p. 94-95, nr. 66 (în continuare, Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I).

[18] *Ibidem*, p. 95-97, nr. 67.

[19] Teodor Bodogae, *Ajutoarele româneşti la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940, p. 111. Pentru paşii procesului închinării Goliei la Vatoped, vezi Marius Constantin Chelcu, *Mănăstirea Golia: înzestrările primilor ctitori*, în „Monumentul”, XII/1, p. 101-112.

[20] Miron Costin, *op. cit.*, ed. cit., p. 173.

[21] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 95-97, nr. 67.

[22] În privinţa datării turnului şi a incintei fortificate s-au adunat numeroase ipoteze. Cele mai multe converg către primii ani ai secolului XVII în timpul domniei lui Ieremia Movilă, aşadar în noile condiţii impuse de modificarea statutului edificiului (Sever Zotta, *Mănăstirea Golia*, p. 1-39; Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *op. cit.*, ed. cit., p. 195; Radu Popa, *Câteva observaţii asupra mănăstirii Golia din Iaşi*, în *SCIA*, 13, nr. 2, 1966, p. 253). Într-un studiu mai recent, s-a încercat ca datarea turnului să fie coborâtă în domnia lui Ion vodă, o ipoteză în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pornind de la noua misiune a aşezământului ce a urmat închinării şi ţinând seama de noua poziţionare geografică pe harta oraşului, vom încerca să identificăm felul în care aceste realităţi s-au răsfrânt asupra organizării zonei învecinate.

A existat un model?

Înainte de a identifica rolul pe care l-a avut acest complex în structura urbanistică a părţii mai noi a Iaşilor, trebuie să amintim că Golia aparţine unui tip de viaţă de obşte, puţin întâlnit în Moldova până în vremea închinării ei; o vieţuire ieşită din izolarea locurilor pustii, care se apropie de oraş, ba mai mult, ajunge, iată, să existe chiar în mijlocul acestuia. Sfântul Vasile cel Mare, mărturisea că: „am părăsit viaţa de oraş pentru că am socotit-o prilej pentru tot felul de răutăţi”[23]. În ciuda acestei hotărâri, care pare să se îndrepte către o separaţie totală între viaţa monahului şi cea lumească / citadină, călugărul va fi îndemnat de acelaşi întemeietor al monahismului să se întoarcă adesea în lume, atât pentru a-i sprijini pe cei rătăciţi sau aflaţi în suferinţă, cât şi pentru a-şi proba tăria credinţei în lupta cu ispita răutăţilor. Aşadar, aşezarea chinoviilor în vecinătatea aglomerărilor umane viza împlinirea rolului spiritual şi social pe care astfel de aşezăminte urmau să-l îndeplinească, mănăstirea fiind gândită şi ca un loc în care cei împovăraţi de neputinţe sufleteşti şi trupeşti să-şi afle sprijin.

Din a doua jumătate a secolului XVI, când condiţiile politice şi economice impun un aflux demografic şi cultural dinspre spaţiul balcanic şi levantin, nu sporeşte doar numărul negustorilor sau meşterilor sosiţi din acele zone, ci şi cel al oamenilor Bisericii, ierarhi sau călugări în căutare de milostenii, unii dornici de a se statornici în aceste părţi de Ortodoxie cârmuite de principi creştini. Printre aceşti călugări îi aflăm şi pe mesagerii acestui nou tip de monahism ce nu se despărţea de lumea plină de ispite a oraşului decât printr-un zid.

La Iaşi, prima mănăstire care a apărut în cuprinsul perimetrului urban a fost aceea a călugărilor greci sosiţi de la Ierusalim, de la mănăstirea Sfântul Sava[24]. În urma rugăminţilor acestor călugări, în 1583 Petru Şchiopu le-a dăruit nişte case ridicate pe un teren cumpărat anterior de domn, „ca să locuiască acolo rugătorii noştri şi să-şi facă acolo biserică, în numele lui Dumnezeu, să fie rugă şi pomenire veşnică a domniei noastre”[25]. Din perspectivă arhitectonică, modelul bisericii de la Sfântul Sava nu a avut urmări[26].

Dar, dacă în privinţa formei acest edificiu nu s-a bucurat de vreun ecou, elemente ale organizării spaţiului din preajma acelei mănăstiri pot fi descoperite şi în cazul altor

jurul căreia autorul nu a putut aduna suficiente argumente credibile (Dan Floareş, *Câteva observaţii referitoare la incinta fortificată a Mănăstirii Golia*, în *Mănăstirea Golia*, *350 de ani*, p. 167-179).

[23] Sfântul Vasile cel Mare, *Epistola* 2, I, în *Scrieri*, partea a III-a a colecţiei, *Părinţi şi scriitori bisericeşti*, traducere, introducere, note şi indici de Teodor Bodogae, Bucureşti, 1988, p. 117.

[24] S-a remarcat rolul de model pe care l-a avut aşezământul întemeiat de călugării de la Sfântul Sava pentru structura veniturilor mănăstirilor care au apărut ulterior în cuprinsul oraşului (Cătălin Hriban, *Bisericile şi relieful urban medieval al Iaşilor. O încercare de topografie istorică*, în *Românii în Europa medievală (între Orientul bizantin şi Occidentul latin). Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei*, volum îngrijit de Dumitru Ţeicu şi Ionel Cândea, Brăila, Editura Istros, 2008, p. 781-784).

[25] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 37, nr. 23.

[26] Forma de cruce greacă înscrisă va rămâne unică în Moldova şi se datorează călugărilor întemeietori care au determinat urmarea acestui plan mai obişnuit pentru Ţara Românească. O descriere a arhitecturii acestui edificiu se încheie cu concluzia că „impresia generală este a unei clădiri otomane” (Gheorghe Balş, *Bisericile moldoveneşti din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti, 1933, p. 88). Impresia ciudată, puţin neliniştitoare pe care o lasă privitorului, se datorează celor două turle, foarte joase şi de mare diametru, nemaiîntâlnite pe meleagurile noastre (Dumitru Năstase, *Tainiţe şi metereze la vechile biserici din Iaşi*, în *SCIA*, IV, 1957, 3-4, p. 89).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lăcaşuri din perimetrul târgului. După construirea, cu sprijinul lui Petru Şchiopu, a mănăstirii Sfântul Sava, probabil la îndemnul aceloraşi călugări greci care, anterior, ceruseră să-şi întemeieze mănăstirea în cuprinsul oraşului, îi vor fi cerut aceluiaşi domn sau unuia dintre cei care i-au urmat să sprijine şi reorganizarea spațiului care se deschidea înaintea porților mănăstirii. S-a creat, astfel, un perimetru care cuprindea, pe lângă spațiul ocupat de dughenile negustorilor şi meşterilor[27], care plăteau anual chirie mănăstirii pentru locul pe care fuseseră ridicate prăvăliile, şi un caravanserai destinat găzduirii negustorilor străini[28]. Pentru ca venitul obținut de mănăstire în urma funcționării acelui imobil să nu fie ştirbit, caravanseraiul şi pivnița ce se aflau peste drum de mănăstire, în fața porții, erau scutite de dări[29]. Din pivnița hanului se vindea vinul obținut din podgoriile de lângă Iaşi[30], precum şi băutura distilată la povarna cumpărată de la nişte târgoveți[31]. Ieremia Movilă, apoi fratele şi fiul său, Simion şi Constantin, vor confirma acele scutiri, făcând cunoscut tuturor slujitorilor domneşti strângători de biruri, precum şi şoltuzului şi pârgarilor, că acel caravanserai şi pivnița de acolo au fost scutite de toate dabilele şi de camănă, mare şi mică. Domnii porunceau ca „nimeni să nu aibă a intra în acea chervăsărie, nimeni să nu tragă, nici ureadnic, nici dăbilar, nici şoltuz, nici pârgari, nici olăcari să nu le ia caii de olăcărie, nici pentru podvoade, nici întru nimic, pentru nimic să nu îndrăznească să-i tulbure acolo”[32]. Scutirile vor fi reconfirmate şi de Ştefan al II-lea Tomşa[33], Radu Mihnea[34], de fiul acestuia, Alexandru <Coconul>[35] şi de Moise Movilă voievod[36]. Pentru ca, după o lungă întrerupere, tradiția scutirilor pentru caravanseraiul şi cârciuma mănăstirii Sfântul Sava să fie reluată de domnii de la începutul veacului XVIII, precum Constantin Duca[37] şi Mihai Racoviță[38]. Apoi, către mijlocul secolului XVIII îi aflăm pe egumenii mănăstirilor Galata, Barnovschi, Sfântul Sava şi Bârnova, toate închinate Sfântului Mormânt, că se îngrijesc de starea locului de dughene de pe Ulița Podului Vechi, din fața porții mănăstirii Sfântul Sava[39]. Iată aşadar cum, din imboldul călugărilor de la Sfântul Sava şi cu directa implicare şi ocrotire a domniei, o zonă a oraşului a fost amenajată pentru a deveni o sursă de venit lăcaşului închinat Sfântului Mormânt.

În aceeaşi perioadă, rugămințile altor călugări sosiți din Orient, de această dată de la Muntele Sinai, îl vor îndemna pe marele vornic Nestor Ureche, cu mijlocirea domnului, să

[27] Piața propriu-zisă se organizase lângă mănăstire, pe locul învecinat, primit de la Petru Şchiopu şi lărgit prin daniile ulterioare. Acest spațiu comercial, numit „bazar” într-un act din 1610, un termen rar întâlnit în actele moldoveneşti, dar uzual în cele munteneşti, se situa în zona de întâlnire a Uliței Podului Vechi cu Ulița Armenească (Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 132, nr. 94, nota 3; p. 139, nr. 99; p. 143, nr. 102).

[28] În zonă îşi desfăşoară activitatea mulți negustori armeni şi greci (Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 132, nr. 94).

[29] *Ibidem*, p. 101-102, nr. 69.

[30] *Ibidem*, p. 93, nr. 64; p. 137, nr. 97; p. 146–147, nr. 106; p. 342–343, nr. 259.

[31] *Ibidem*, p. 450, nr. 387.

[32] *Ibidem*, p. 113, nr. 81.

[33] *Ibidem*, p. 141, nr. 100.

[34] *Ibidem*, p. 206, nr. 154.

[35] *Ibidem*, p. 269, nr. 199.

[36] *Ibidem*, p. 286, nr. 209.

[37] Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, volumul III, *Acte interne (1691-1725)*, editate de Ioan Caproşu, Iaşi, Editura „Dosoftei”, 2000, p. 146-147, nr. 173 (în continuare, Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, III).

[38] *Ibidem*, p. 216-217, nr. 254.

[39] Idem, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, volumul IV, *Acte interne (1726-1740)*, Iaşi, Editura „Dosoftei”, 2001, p. 115-116, nr. 162 (în continuare, Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, IV).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

închine biserica Sfânta Vineri[40]. Dacă, aşa cum am arătat, călugării de la Sfântul Sava ridicau metocul din Iaşi închinat Sfântului Mormânt pe un loc gol dăruit de domn, sinaiţii vor adopta o altă metodă, cea a transformării – prin voinţa ctitorilor şi cu încuviinţarea ierarhilor moldoveni şi a domnului – a unei biserici boiereşti din vatra târgului în mănăstire închinată. Din perspectiva paşilor care au dus la închinarea Sfintei Vineri, asemănarea cu Golia este evidentă[41]. În privinţa zonei din preajmă, funcţia economică a aceleia s-a conturat prin amenajările efectuate chiar de ctitor[42].

Pe Ştefan II Tomşa, probabil în timpul celei de-a doua domnii şi în condiţiile extinderii teritoriale a oraşului, îl aflăm implicat în amenajarea unei prelungiri a Uliţei Fânului către pârâul Cacaina. Acea uliţă trecea prin preajma ctitoriei sale, biserica cu hramul Sfântul Ioan Zlataust[43], şi se îndrepta către „Podul lui Ştefan vodă”[44]. Pentru configurarea funcţiei comerciale a zonei au fost construite dughene, s-a făcut un pod de piatră peste pârâu şi s-a pavat uliţa[45].

Un alt exemplu de organizare a unui spaţiu cu destinaţie comercială în cuprinsul Iaşilor este acela de pe Uliţa Rusească, de lângă zidul Mănăstirii Adormirea Maicii Domnului, ctitoria lui Miron Barnovschi, închinată Sfântului Mormânt. Respectiva amenajare va dobândi numele de Târgul lui Barnovschi, amintindu-l pe iniţiatorul organizării urbanistice[46]. Specificul negustoresc al acelui teritoriu este indicat şi de faptul că majoritatea documentelor care amintesc de această zonă se referă la tranzacţii imobiliare având ca obiect dugheni cu pivniţe de piatră[47]. În a doua jumătate a veacului XVII, acelaşi loc va fi numit şi Târgul cel Mare[48], arătându-i-se, şi în acest mod, importanţa, în comparaţie cu alte pieţe apărute pe harta Iaşilor[49]. Târgul lui vodă Barnovschi nu a apărut într-o parte nouă a oraşului, ci a însemnat, de fapt, o reamenajare a unei vechi zone comerciale ce se întindea pe Uliţa Rusească[50]. În acel spaţiu reorganizat atunci şi unde funcţiona şi caravanseraiul domnesc, pentru înmulţirea veniturilor ctitoriilor sale, mănăstirile Adormirea Maicii Domnului şi Bârnova, Miron vodă Barnovschi a dăruit

[40] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 126-131, nr. 93.

[41] Acelaşi procedeu va fi urmat şi în cazul transformării în mănăstire şi închinării bisericii cu hramul Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel (Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, volumul II, *Acte interne (1661-1690)*, Iaşi, Editura „Dosoftei”, 2000, p. 196-197, nr. 224; în continuare, Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II). Amintim că hatmanul Ioan Sturza, înaintaşul Sturzeştilor care au închinat Vatopedului biserica din Iaşi, a fost recunoscut încă din secolul XVI, în urma unei consistente danii în bani, ctitor la Athos (Petre Ş. Năsturel, *Le Mont Athos et les roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654*, Roma, 1986, p. 100).

[42] Maria Magdalena Székely, *Note despre bisericile Sf. Vineri şi Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul din Iaşi*, în *SMIM*, XIX, 2001, p. 32; Cătălin Hriban, *op. cit.*, p. 782.

[43] N. Grigoraş, *O biserică din Iaşi zidită în 30 de zile*, în „Cetatea Moldovei”, an. IV, 1943, vol. IX, nr. 5, p. 277; Cătălina Chelcu, *O biserică din secolul XVII: Sfântul Ioan Zlataust*, în „Monumentul”, VIII, volum îngrijit de Aurica Ichim şi Lucian Valeriu Lefter, Iaşi, 2007, p. 29. La Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *op. cit.*, ed. cit., p. 129, nota 3, se optează pentru atribuirea primei biserici din lemn lui Ştefan I Tomşa, aşa cum propunea Nicolae Grigoraş în studiul *Biserica Sf. Ioan Zlataust din Iaşi*, în *MMS*, XXXIX, 1963, nr. 5-6, p. 280-281.

[44] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 456, nr. 395.

[45] C. Cihodaru, *Dezvoltarea demografică şi teritorială*, în *Istoria oraşului Iaşi*, I, p. 95.

[46] C.A. Stoide, *Târgul lui Barnovschi vodă*, în *AnM*, I, 1941, nr. 1, p. 5-17, care îl confundă cu Târguşorul Nicolina. La Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *op. cit.*, ed. cit., p. 98, nota 412 aflăm referinţe bibliografice şi sugestii pentru lămurirea confuziilor legate de poziţionarea acestei pieţe pe harta oraşului.

[47] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente Iaşi*, I, p. 425-426, nr. 355; p. 437-438, nr. 369; p. 499-500, nr. 441.

[48] N. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 90.

[49] Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 423, nr. 466; p. 435, nr. 481.

[50] Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *op. cit.*, ed. cit., p. 65. O descriere a amplasării acestei vechi zone comerciale a oraşului aflăm şi la Gheorghe Ghibănescu, *Breasla mişeilor şi locul „calicilor” din Iaşi*, în *IN*, fasc. IV, 1924, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

călugărilor dugheni cu pivniță lângă acel han[51], precum și o pivniță din interiorul caravanseraiului, unde un negustor scutit de dări urma să vândă vinul celor două mănăstiri[52].

Nu doar la Iași domnia a contribuit la organizarea zonelor comerciale de unde așezămintele bisericești strângeau venituri. La Suceava, același Miron Barnovschi, pentru nevoile Mitropoliei și cinstirea patronului acesteia, Sfântul Ioan cel Nou, a cumpărat un teren din cuprinsul orașului pe care i l-a dăruit cu scopul de a se organiza acolo târgul de pește. Mai târziu, Gheorghe Ștefan dăruind Mitropoliei, în același perimetru, o casă cu pivniță și un loc unde să se vândă rachiu, menționa că pe acel teren aveau să se ridice „dughene, magazii și grajduri pentru călători”[53]. Iată, așadar, din ce era alcătuit un târg, cum se organiza acesta și cui îi erau destinate veniturile obținute din chirii și vămi în urma desfășurării activităților comerciale.

Revenind în Iași, la Trei Ierarhi, voința și resursele unui domn cu „hire împărătească” au dat contur deplin unui complex alcătuit în jurul unui așezământ bisericesc. Astfel, așa cum s-a observat, domnia s-a implicat într-un proiect urbanistic[54] potrivit realităților acestui spațiu și nu într-unul fantezist, precum cel gândit, cu aproape un secol mai înainte, pentru Hârlău, de către Despot vodă[55]. De fapt, dacă ținem cont de cazurile anterioare, faptele lui Vasile Lupu în acest domeniu aparțin mai degrabă unei tradiții, neobișnuită fiind doar energia cu care proiectele au fost realizate. Prin acțiunea de reorganizare a spațiului urban din preajma Curții și a Trei Ierarhilor nu au fost înlăturate contrastele; dimpotrivă, ele au fost accentuate prin alăturarea abruptă a clădirilor monumentale cu dughenile și casele târgoveților. Dar, dincolo de acest amestec ce lasă impresia de provizorat[56], complexul de la Trei Ierarhi poate fi considerat întreg, din el făcând parte biserica, feredeul[57], școala[58], hanul și spațiul cu rost comercial[59] care se deschidea în fața turnului unde a fost instalat și primul ceasornic[60]. De asemenea, în șirul lucrărilor de construcție din timpul domniei lui Vasile Lupu trebuie să încadrăm ameliorarea traficului în zonele intens circulate. Atunci au fost refăcute pavări mai vechi, precum cea a Uliței Podului Vechi[61] și a

[51] Ioan Caproșu, Petronel Zahariuc, *Documente Iași*, I, p. 244-245, nr. 179.

[52] *Ibidem*, p. 261-263, nr. 192.

[53] *Suceava. Documente privitoare la istoria orașului 1388-1918*, I, întocmit de Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceaușu, Ioan Caproșu și Gavril Irimescu, București, 1989, p. 296, nr. 165.

[54] Maria Magdalena Székely, Ștefan S. Gorovei, *Contribuții la istoria Trei-Ierarhilor*, în *AIIX*, XXX, 1993, p. 437.

[55] *Călători străini despre țările române*, II, volum îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1970, p. 134-135.

[56] Maria Magdalena Székely, Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 438.

[57] *Ibidem*, p. 442.

[58] Pentru semnificația zidirii școlii, contribuții însemnate aflăm la Maria Magdalena Székely, Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 439-441; Petronel Zahariuc, *Actul de întemeiere al Colegiului lui Vasile Lupu din mănăstirea Trei ierarhi din Iași*, în SMIM, XXVII, 2009, p. 126-151.

[59] O zonă intens locuită, ocupată de case și dughene de o parte și de alta a Uliței Podului Vechi (Maria Magdalena Székely, Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 437).

[60] Despre ceasul și ceasornicarii săi, *ibidem*, p. 446-448. Sorin Iftimi consideră acest lucru o dovadă că ceasornicul nu avea doar o menire simbolică, decorativă, ci și una practică, fiind destinat orășenilor din acea zonă comercială a orașului (Sorin Iftimi, *Cercetări privitoare la istoria bisericilor ieșene. Monumente, ctitori, mentalități*, Iași, Editura Trinitas, 2008, p. 104).

[61] Fără a avea dovezi documentare, putem doar bănui că organizarea zonei comerciale din vecinătatea Mănăstirii Sfântul Sava a presupus, alături de intervențiile amintite anterior, și o ameliorare a traficului într-o zonă intens circulată. În timp, prin raportare la amenajări similare, efectuate în cuprinsul târgului, acea podire a uliței, la capătul căreia se afla Mănăstirea Sfântul Sava și zona cu destinație comercială stăpânită de ea, a căpătat denumirea de Podul Vechi. Prima atestare documentară a uliței cu această denumire datează din 1653, într-o vreme în care existau deja și alte amenajări similare ale unor ulițe din Iași (Ioan Caproșu, *Documente Iași*, I, p. 454, nr. 392).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Uliței Ruseşti[62], totodată fiind construite altele, în partea mai nouă a oraşului. Ulița Nouă, numită, mai întâi, Ulița Târgului de Sus, iar apoi Ulița Hagioaiei.

Cele trei ulițe aveau în comun existența, la capătul fiecăreia, a unui târg permanent, de a cărui funcționare beneficiau, prin perceperea unor chirii, prin vânzarea unor produse în pivnițele proprii sau prin încasarea unor taxe, tocmai mănăstirile amintite. Aşadar, pe Podul Vechi se conturează o zonă comercială în fața turnului mănăstirii Trei Ierarhi, iar la celălalt capăt al uliței exista o zonă asemănătoare, lângă mănăstirea Sfântul Sava. Apoi, pe Ulița Rusească, lângă zidul Mănăstirii Adormirea Maicii Domnului, funcționa Târgul lui Barnovschi, numit şi Târgul cel Mare, pentru ca, la capătul Uliței Noi, în preajma Mănăstirii Golia, să se organizeze Târgul Făinii.

Înşiruirea acestor exemple, începând cu mănăstirea Sfântul Sava şi încheind cu Trei Ierarhi, şi constatarea asemănărilor pe care le conțin ne îndeamnă să credem că, în secolul XVII, odată cu sporirea numărului populației şi cu extinderea teritorială a oraşului, zonele comerciale, mai vechi şi mai noi, nu s-au format la întâmplare şi că la baza alcătuirii lor a stat o concepție urbanistică articulată. Organizarea sau reamenajarea acestor spații s-a făcut sub privegherea şi cu sprijinul domniei, iar principalii beneficiari ai acestor amenajări, ce cuprindeau ateliere şi prăvălii dispuse de-a lungul unei artere de intensă circulație unde exista şi un han, au fost aşezămintele bisericeşti.

Cazul Goliei

După acelaşi model, ar trebui să regăsim în alcătuirea zonei din preajma Mănăstirii Golia un târg permanent, organizat cu acordul şi sprijinul domniei, unde mănăstirea să stăpânească locuri de dugheni şi dugheni, pivnițe şi cârciumi; şi tot acolo ar fi trebuit să existe şi un caravanserai. Iar pentru ca circulația din acel spațiu să nu fie îngreunată, ulița de-a lungul căreia se desfăşurau toate aceste activități ar fi trebuit să fi fost pavată.

Târgul

Informații despre formarea unui nucleu comercial în apropierea zidurilor mănăstirii avem încă din prima jumătate a secolului XVII. Fără a ignora acea primă etapă, credem că momentul hotărâtor în organizarea respectivului perimetru a coincis cu începerea lucrărilor de reconstrucție a bisericii în timpul domniei lui Vasile Lupu[63]. O dovadă a atenției acordate de domnie părții mai noi a oraşului o reprezintă podirea uliței care trecea pe lângă incinta Goliei şi străbătea Târgul Nou[64]. Dacă în cazul Trei Ierarhilor amenajarea urbanistică a fost desăvârşită de Vasile Lupu, transformările din preajma Goliei au continuat în domniile următoare, în paralel cu refacerea complexului monahal. De aceea, elementele care au definit poziția Goliei în acel perimetru urban s-au acumulat chiar şi după momentul sfințirii noii biserici, la 24 august 1660, în domnia lui Ştefăniță Lupu.

[62] Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 260, nr. 260. Vechimea şi importanța comercială a spațiului pe care se întindea această arteră, situată la intersecția drumurilor comerciale ce intrau în oraş, plus reorganizarea, tot acolo, în timpul lui Miron Barnovschi, a târgului permanent, apoi apropierea de vama domnească şi de curte sunt, credem, suficiente motive să bănuim că o amenajare a acelei ulițe era anterioară domniei lui Vasile Lupu.

[63] În legătură cu acel îndelungat proces de reconstrucție a bisericii încheiat în timpul domniei lui Ştefăniță Lupu, un studiu recent are valoarea unui bilanț al cercetărilor acestui subiect (Petronel Zahariuc, Florin Marinescu, *O manifestare neobservată a moştenirii bizantine în diplomatica medievală moldovenească şi câteva note despre biserica Mănăstirii Golia*, în *SMIM*, XXIII, 2005, p. 79-101.

[64] De-a lungul zidurilor dinspre Ulița Hagioaiei, mănăstirea Golia va deține dugheni şi locuri de dugheni pe care le va închiria (Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, VIII, *Acte interne (1781-1790)*, Iaşi, 2006, p. 278, nr. 206; în continuare, *Documente Iaşi*, VIII).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În acțiunile care au asigurat Goliei o poziție dominantă în acea parte a oraşului îl vom afla implicat pe egumenul Macarie. Timpul când acesta s-a aflat în fruntea obştii, între anii 1659 şi 1669[65], corespunde începutului etapei ce a urmat rezidirii şi reconfirmării închinării la Vatoped. În vremea păstoririi obştii de către Macarie au fost ridicate turnurile de la colțurile incintei – o intervenție arhitectonică ce a sporit capacitatea de apărare a mănăstirii[66]. Mai mult, pe acelaşi egumen îl vedem preocupat şi de organizarea, în folosul mănăstirii, a spațiului care se deschidea dincolo de ziduri, într-o zonă în care activitățile economice şi-au amplificat ritmul şi s-au diversificat către jumătatea secolului XVII. Nu întâmplător, din perioada în care egumen a fost Macarie[67], devin tot mai numeroase referirile la casele, dughenele şi pivnițele situate în preajma mănăstirii şi din apropierea locului „unde se vinde făina”[68] sau Târgul Făinii, cum a fost numită acea piață specializată[69]. Martori ai numeroaselor tranzacții imobiliare sunt locuitorii din preajma bisericilor Vovidenia şi Curelari[70] şi cei din Armenime[71]. În privința ocupațiilor, acei târgoveți erau meşteri[72] şi foarte mulți negustori[73]. Punctul de întâlnire al acestor trei zone de locuire îl aflăm, privind harta oraşului, lângă incinta mănăstirii Golia. Această situare topografică avea să fie fructificată în favoarea mănăstirii, aşa cum am văzut că se întâmplase anterior cu locurile din apropierea mănăstirilor închinate la Ierusalim sau acela din vecinătatea Trei Ierarhilor.

Caravanseraiul

După ce biserica Golăieştilor a devenit mănăstire închinată Vatopedului, în 1616, călugării au primit de la postelniceasa Maria Chiriţoaia, văduva lui Dumitrache Chiriță Paleologul, un loc pe care au construit un caravanserai[74]. Dar probabil că suprafața

[65] Florin Marinescu, *Mănăstirea Golia în arhiva Vatopedului. Egumenii, privilegiile, moşiile şi metoacele*, în *Mănăstirea Golia. 350 de ani*, p. 155 (în continuare, Florin Marinescu, *Mănăstirea Golia*). Acelaşi egumen a fost preocupat şi de lămurirea situației unor moşii, precum cele din ținuturile Orhei (*Moldova în epoca feudalismului*, V, p. 47-48, nr. 11) şi Suceava (*Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, Supliment, I (1403-1700), Bucureşti, 1975, p. 279, nr. 871; în continuare, *Catalog*, Supliment, I). Tot el se interesează de întregirea moşiei mănăstirii de la Şorogari (Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 48, nr. 47).

[66] În vremurile tulburi, aici s-au adăpostit oamenii cu avutul lor, însă nu întotdeauna jefuitorii au putut fi ținuți în afara zidurilor. De exemplu, în contextul căderii lui Vasile Lupu, negustorii refugiați la Golia au fost jefuiți, pierzându-şi avutul şi actele (Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 332, nr. 358); acelaşi lucru s-a întâmplat şi un secol mai târziu (*Documente Iaşi*, IV, p. 293-294, nr. 397).

[67] Energia cu care acest egumen a acționat pentru consolidarea statutului mănăstirii Golia reiese şi din implicarea sa în lămurirea unor situații litigioase apărute în jurul stăpânirilor funciare ale mănăstirii (*Moldova*, V, p. 47-48, nr. 11; *Catalog*, Supliment, I, p. 279, nr. 871) sau în extinderea, prin cumpărare, a unor terenuri cultivate cu vie, pe care mănăstirea le stăpânea la Şorogari (*Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, III, 1653-1675, Bucureşti, 1968, p. 340, nr. 1586; în continuare, *Catalog*, III; Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 48, nr. 47).

[68] Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 96-97, nr. 99.

[69] Spre acest târg se îndreaptă mai multe căi de acces. La mijlocul secolului XVIII, hotarele unor locuri de case şi de dugheni din apropierea Târgului Făinii se situau pe Ulița Făinii, Ulița Fânului şi Ulița Chervăsăriei (Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, VI, *Acte interne (1756-1770)*, Iaşi, 2004, p. 39, nr. 48; p. 258-259, nr. 299; p. 606-605, nr. 696; în continuare, Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, VI; *ibidem*, VIII, p. 467-470, nr. 374). Tot spre Târgul Făinii se îndrepta atât Ulița Hagioaiei care trecea prin preajma Goliei unde, lipite de ziduri, se aflau numeroase prăvălii (*ibidem*, VIII, p. 278, nr. 206), precum şi un drum care trecea prin Sărărie şi se îndrepta, în deal, către Târgul Boilor (*ibidem*, VIII, p. 40-42, nr. 23).

[70] Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 175-176, nr. 199.

[71] *Ibidem*, p. 345-346, nr. 371.

[72] *Ibidem*, p. 175-176, nr. 199.

[73] *Ibidem*, p. 345-346, nr. 371.

[74] Florin Marinescu, *Mănăstirea Golia*, p. 165.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dăruită de postelniceasă nu satisfăcea întru totul nevoile de spaţiu ale unui astfel de complex; de aceea, un an mai târziu, pentru lărgirea locului, făcea o danie şi Radu Mihnea voievod[75]. Ştim că un astfel de ansamblu era alcătuit dintr-o curte în interiorul căreia se aflau, alături de clădirea destinată găzduirii oaspeţilor, grajdul unde erau adăpostite animalele, iar de-a lungul incintei existau prăvălii şi pivniţe unde erau vândute băuturi şi alimente provenite de pe moşiile mănăstirii. Tot acolo puteau fi cumpărate şi mărfuri preţioase vândute de mari negustori, care preferau să închirieze prăvălii din interiorul caravanseraiului, deoarece, prin destinaţie, acea clădire era inima târgului permanent; iar datorită formei, era un loc sigur de depozitare a mărfurilor[76].

Prin construirea hanului, la fel cum se întâmplase şi în cazul celorlalte mănăstiri din interiorul oraşului, Golia a făcut pasul prin care a obţinut o poziţie dominantă în perimetrul urban învecinat: acolo unde, ca urmare a nevoilor unei populaţii în creştere, a prins contur un târg permanent.

O etapă decisivă în configurarea împrejurimilor Goliei a început în timpul domniei lui Vasile Lupu, atunci când a fost iniţiată şi reconstrucţia bisericii. Apoi, în anii în care Macarie s-a îngrijit de consolidarea sistemului de apărare a mănăstirii, acelaşi egumen s-a ocupat şi de reconstrucţia caravanseraiului. Fapta aceasta ne este cunoscută dintr-o mărturie dată chiar de Macarie, în anul 1669, marelui vameş Cristea, fratele lui Gheorghe Duca voievod. Mărturia egumenului Goliei confirma dreptul lui Cristea de a răscumpăra opt dugheni[77] situate pe Ulița Chervăsăriei. Imobilele aparţinuseră, în trecut, socrului lui Cristea, dar, într-o perioadă în care vameşul lipsea din Moldova, prăvăliile au fost înstrăinate ajungând în stăpânirea Goliei. Călugării, la rândul lor, le-au vândut lui Paraschiv cămănarul, iar banii vânzării i-a folosit egumenul Macarie, precum singur aminteşte, pentru a lărgi „locul chervăsăriei carea noi o am făcut, de iznoavă, chervăsărie noaă”[78].

Informaţiile documentare ne îndeamnă să credem că Macarie nu doar a reclădit hanul Goliei, ci i-a schimbat şi locul într-unul diferit de cel al vechiului caravanserai[79]. Prin noua amplasare s-a realizat mutarea mai aproape de incinta mănăstirii a centrului de greutate al zonei comerciale, reconstrucţia hanului aparţinând, după cum vom vedea,

[75] *Ibidem*.

[76] Anton-Maria del Chiaro, descriind înfăţişarea unui caravanserai din Bucureşti din timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, amintea că „hanul e un loc înconjurat cu ziduri de apărare contra focului, făcut după modelul marilor mănăstiri catolice, iar împrejur sunt dugheni boltite, ţinute de negustori creştini sau turci care plătesc o chirie lunară intendentului, care are şi însărcinarea să încuie, seara, porţile hanului pentru siguranţa mărfurilor” (Anton-Maria del Chiaro, *Revoluţiile Valahiei*, traducere de S. Cristian, Iaşi, 1929, p. 9). Tipul de construcţie schiţat de secretarul domnului Ţării Româneşti este unul elaborat fiindcă, la început, aceste construcţii au fost construite din lemn (George Potra, *Hanurile bucureştene*, Bucureşti, 1943, p. 3). În Bucureşti, la începutul secolului XVIII, existau câteva caravanseraiuri mari, bine construite, înconjurate cu ziduri, unde, în timpul unor momente tulburi, orăşenii şi-au găsit adăpost (*ibidem*, p. 4).

[77] Aceste dugheni vor ajunge mai târziu în stăpânirea mănăstirii Sfântul Ioan Zlataust, probabil în urma unei danii a vameşului Cârstea, fratele lui Gheorghe Duca (Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, VI, p. 423-424, nr. 496; *ibidem*, VII, p. 405-406, nr. 309). Gheorghe Duca voievod a zidit biserica mănăstirii şi a închinat acest aşezământ Mănăstirii Adriano de la Arghirocastro din Rumelia (Lidia Cotovanu, *Le diocèse de Dryinoupolis et ses bienfaiteurs de Valachie et de Moldavie. Solidarités de famille et traits identitaires multiples (XVI-XVIII siècles)*, în *Contribuţii privitoare la istoria relaţiilor dintre Ţările Române şi Bisericile răsăritene în secolele XIV-XIX*, vol. editat de Petronel Zahariuc, Iaşi, 2009, p. 297-309)

[78] Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 247, nr. 274; p. 252, nr. 277; p. 253, nr. 278.

[79] Hanul din prima jumătate a secolului XVII pare să fi funcţionat în zona unde, în secolul XVIII, se va ridica biserica cu hramul Sfântul Pantelimon. Pe versoul unei mărturii din 1741 a vornicilor de poartă, pentru hotărnicirea unui loc de casă, se menţionează că acel loc era situat în chervăsăria de la Sfântul Pantelimon sau în Chervăsăria Veche (Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, V, *Acte interne (1741-1755)*, Iaşi, 2001, p. 118, p. 65-66, nr. 118; în continuare, Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, V).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

unui şir de acţiuni care au dus la o mai clară organizare, în folosul mănăstirii, a spaţiului care se deschidea în faţa acesteia. Noul caravanserai era situat în apropierea unui han al armenilor[80] şi într-un perimetru cu o densitate mare de populaţie armenească[81]. Hanul Goliei va funcţiona timp îndelungat, fiind menţionat şi în secolul XVIII ca reper topografic pentru locurile de dugheni aflate în preajmă. Într-un act din 1737 era amintit un loc situat pe Ulița Braşovenilor, peste drum de Chervăsăria Mare[82], pentru ca, în aceeaşi perioadă, într-un zapis de vânzare a unei case de lângă Târgul Făinii, pentru o mai exactă localizare a imobilului, s-a precizat că acela era situat între Ulița Măjilor şi Chervăsărie[83].

Pavarea uliței

Intensificarea locuirii şi a traficului într-o zonă ce capătă trăsături economice bine definite, prin funcţionarea unui târg permanent, a îndemnat domnia să ia măsuri de îmbunătăţire a traficului. Momentul construcţiei podului de pe Ulița Chervăsăriei îl aflăm dintr-un act de judecată din 1714, prin care obştea evreilor din Iaşi primea întărire pentru stăpânirea locului unde ridicaseră sinagoga. În document se arată că evreii cumpăraseră, în anul 1670, o casă şi că locul aceleia ajungea „până unde se făcea pod în Ulița Chervăsăriei”[84]. Aşadar, pavarea uliței a fost executată într-unul din anii celei de-a doua domnii a lui Gheorghe Duca[85] şi ai păstoririi de către Macarie a obştii de la Golia.

Din documentele celei de-a doua jumătăţi a secolului XVII şi până la sfârşitul celui următor reiese că traseul Uliței Chervăsăriei a avut un curs lung şi sinuos. Lungimea şi configuraţia ei a provocat unele confuzii, prin identificarea mai multor ulițe cu aceeaşi denumire[86] şi plasarea lor în diferite zone ale oraşului. Astfel, s-a afirmat că ulița, cunoscută sub numele de Podul Lung (actuala stradă Sfântul Lazăr), ar fi fost numită şi a Carvasaralei[87]. Însă, în documentele de până la începutul secolului XIX, acea arteră ce reprezenta intrarea în Iaşi a Drumului împărătesc, venind dinspre Vaslui, nu este de găsit cu o astfel de denumire.

Editarea celor zece volume de *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi* deschide, şi în acest caz, posibilitatea unei reevaluări. Astfel, înşiruirea informaţiilor documentare de până la sfârşitul secolului XVIII ne arată că nu a existat decât o singură Ulița a Chervăsăriei[88].

[80] În 1671, Macarie egumenul mănăstirii Bărboi, nimeni altul decât fostul egumen al Goliei, cumpăra, în 1671, cinci dughene cu pivniţă de piatră situate „lângă Chervăsăria armenească şi Chervăsăria cea nouă a golăianilor” (Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 345-346, nr. 371; p. 348-349, nr. 377).

[81] Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, VI, p. 670, nr. 766.

[82] *Ibidem*, IV, p. 228, nr. 314.

[83] *Ibidem*, p. 299, nr. 404.

[84] *Ibidem*, III, p. 424, nr. 480.

[85] Astfel, dacă lui Gheorghe Duca nu-i putem atribui rolul de ziditor al celor patru turnuri de la Golia, îl aflăm ca susţinător, prin intermediul acestei amenajări urbanistice, a activităţii din zona aflată în apropierea mănăstirii.

[86] C. Cihodaru, *Dezvoltarea demografică şi teritorială*, în *Istoria oraşului Iaşi*, I, p. 96-97.

[87] *Ibidem*, p. 94.

[88] Rămâne în discuţie denumirea de Ulița Strâmbă a Chervăsăriei, care a fost interpretată ca o dublare a numelui Uliței Strâmbe (C. Cihodaru, *Dezvoltarea demografică şi teritorială*, p. 100). Formula apare într-un act de întărire acordat de Gheorghe Duca, în urma vânzării de către Gaşpar ceasornicarul a unei case cu loc de dugheni şi pivniţă de pe „Ulița Strâmbă a Chirvăsăriei”. La acea vânzare fuseseră martori egumenul, proegumenii şi călugării de la Golia, alături de mulţi negustori şi meşteşugari ale căror nume le găsim şi în alte documente din aceeaşi perioadă, privitoare la tranzacţii imobiliare din Târgul Făinii (Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 287-288, nr. 307). Expresia Ulița Strâmbă a Chervăsăriei mai apare şi într-un zapis de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Acea uliță începea, la intrarea în oraș, la Podul Meserciilor[89] sau Podul de Piatră de peste Cacaina[90] (astăzi zona Podului de Fier)[91], urca străbătând spațiul dintre sinagogă[92] și biserica Sfântul Pantelimon[93], ajungea pe platou în Târgul Făinii[94] (astăzi Târgu Cucului)[95], printre mănăstirile Bărboi[96] și Golia și, în final, se întâlnea, în zona locuită de armeni[97], cu Podul Vechi (actuala Stradă Costache Negri)[98].

După aproape jumătate de secol de la pavarea făcută în domnia lui Gheorghe Duca, în 1714, Uliței Chervăsăriei i se spune, într-un document, „Ulița Podului Vechi"[99], indicând că, la începutul veacului XVIII, existau deja în preajmă alte pavări. Această situație o putem compara cu aceea din prima jumătate a secolului XVII, din domnia lui Vasile Lupu, când, în Târgul Vechi, a fost pentru prima dată menționată Ulița Podului Vechi (actuala stradă Costache Negri). Probabil și acolo denumirea de Podul Vechi apăruse nu neapărat fiindcă aceea ar fi fost cea mai veche uliță pavată din oraș, ci prin raportarea la noile ameliorări ale circulației efectuate în preajmă.

Închinarea bisericii Sfinții Apostoli (Bărboi)

Deplina consolidare a poziției Goliei, de fapta Mănăstirii Vatoped, în zonă s-a petrecut în timpul aceleiași domnii a lui Gheorghe Duca, odată cu transformarea în mănăstire a bisericii cu hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel (Bărboi), ctitoria Sturzeștilor, și închinarea ei la aceeași mănăstire athonită[100]. Observându-i stăruința cu care s-a implicat în consolidarea statutului Vatopedului ieșean[101] în acea parte a orașului, putem bănui că, în desăvârșirea actului închinării mănăstirii Bărboi, Macarie al Goliei a avut un rol important. La scurt timp după închinare, Hristofor, primul egumen al mănăstirii, împreună cu egumenul Goliei, Macarie, cumpărau un loc situat în spațiul

vânzare, din 1705, a unor locuri de casă și dughene de lângă zidul Mănăstirii Golia (*ibidem*, III, p. 266-267, nr. 297).

[89] Într-un zapis de vânzare, din 1776, a unui loc de casă din mahalaua Făinii se precizează că acel teren era situat mai sus de Podul Meserciilor și la deal de ulița numită din vechime Ulița Chervăsăriei (Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, VII, *Acte interne (1771-1780)*, Iași, 2005, p. 233-234, nr. 217; în continuare, Ioan Caproșu, *Documente Iași*, VII).

[90] Ioan Caproșu, *Documente Iași*, IV, p. 62-63, nr. 82.

[91] Locurile de case și dugheni situate în acea parte a uliței sunt localizate cel mai adesea prin formula: „pe Uliță a Chervăsăriei, în dosul Târgului Făinei" (*ibidem*, II, p. 304, nr. 334; p. 316, nr. 342), sau „din vale de Târgul Făinii" (*ibidem*, II, p. 333-334, nr. 360). Acesta este motivul pentru care s-a creat impresia că artera urca dinspre podul de peste Cacaina și se oprea în Târgul Făinii (vezi harta anexă din *Istoria orașului Iași*, I).

[92] Ioan Caproșu, *Documente Iași*, III, p. 424, nr. 480.

[93] *Ibidem*, II, p. 175, nr. 199; *ibidem*, X, p. 91-93, nr. 86.

[94] Într-un act de vânzare, din 1776, a unui loc de casă din mahalaua Făinii se menționa că acela era situat mai sus de Podul Meserciilor și la deal de ulița numită în vechime Ulița Chervăsăriei (*ibidem*, VII, p. 233-234, nr. 217).

[95] Ioan Caproșu, *Documente Iași*, II, p. 96-97, nr. 99.

[96] *Ibidem*, p. 469-470, nr. 525.

[97] Într-un act de judecată din 1730 între doi armeni pentru stăpânirea unui loc se precizează că terenul se afla pe Ulița Chervăsăriei, „împotriva Bisericii armenești" (*ibidem*, IV, p. 807-810, nr. 110). Tot cu prilejul unei judecăți pentru stăpânirea unui loc din Armenime, de pe Podul Vechi, martorii declară că o casă veche de pe aceea uliță a avut înainte „îmblet" la Ulița Chervăsăriei (*ibidem*, IV, p. 135, nr. 191; *ibidem*, VI, p. 521-522, nr. 601). Tranzacțiile imobiliare pe Ulița Chervăsăriei între armeni sunt numeroase (*ibidem*, V, p. 218-219, nr. 405).

[98] Vezi fig. 1 din *Anexa* acestui studiu, unde am urmărit traseul acestei ulițe, suprapunându-l hărții actuale a Iașilor.

[99] Ioan Caproșu, *Documente Iași*, III, p. 424, nr. 480.

[100] *Ibidem*, II, p. 196-197, nr. 224.

[101] După închinare, Golia a fost numită și Vatoped (Ioan Caproșu, Petronel Zahariuc, *Documente Iași*, I, p. 109, nr. 77).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dintre cele două aşezăminte[102]. Între înzestrările mănăstirii Bărboi s-au numărat şi locuri de casă din apropierea incintei[103]. Din 1671, Macarie apare ca proegumen al Goliei şi egumen al Bărboiului, ipostază în care cumpără de la nişte armeni cinci dugheni cu pivniţă de piatră situate „lângă Chervăsăria armenească şi Chervăsăria cea nouă a golăianilor”[104]. Achiziţii asemănătoare au continuat în perioada următoare[105], lărgindu-se stăpânirile celor două mănăstiri în acel perimetru[106] până spre interiorul spaţiului locuit de armeni[107]. În apropierea armenimii îi aflăm adesea martori pe egumenii celor două mănăstiri la cercetarea unor pricini de hotar[108]. Mai mult, această apropiere teritorială a spaţiilor economice a dus chiar la apariţia unor situaţii litigioase între mănăstirile închinate Vatopedului şi obştea armenilor[109]. Prin intermediul cumpărărilor sau al împrumutului bănesc, mănăstirea Golia ajunge să stăpânească terenuri şi în interiorul perimetrului locuit de armeni[110]. Identitatea intereselor celor două aşezăminte izvorâtă din închinarea lor către acelaşi aşezământ athonit a făcut ca administrarea lor comună să fie un fapt obişnuit[111] şi, prin urmare, tendinţa de impunere a supremaţiei lor în acel spaţiu să fie mai bine coordonată[112]. Întreaga măsură a preocupării lui Macarie pentru consolidarea statutului Goliei şi rotunjirea veniturilor mănăstirii o reprezintă insistenţa cu care se va angaja în procesul cu mănăstirea Trei Ierarhi pentru împărţirea venitului feredeului[113].

Oricum, locul ocupat de mănăstire după rezidire şi, mai cu seamă, după intervenţiile urbanistice din timpul cât egumen a fost Macarie, se reflectă şi în domeniul împărţirii administrative a oraşului. Un ecou al acestei realităţi îl aflăm în cuprinsul

[102] Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 219, nr. 247.

[103] *Ibidem*, p. 196-197, nr. 224.

[104] *Ibidem*, II, p. 345-346, nr. 371. Aceste dugheni vor intra în stăpânirea mănăstirii Bărboi, probabil imobilele fuseseră cumpărate anterior de Macarie pentru mănăstirea nou închinată Vatopedului (*ibidem*, II, p. 348-349, nr. 377).

[105] *Ibidem*, II, p. 288, nr. 308.

[106] Sunt tot mai numeroase referirile la locul Goliei pe care au fost construite locuinţe şi prăvălii (*ibidem*, VI, p. 451-452, nr. 510; *ibidem*, X, p. 43-44, nr. 39).

[107] Dinspre Podul Vechi, din Armenime, pornea către poarta Goliei o uliţă. Acolo stăpânea mănăstirea locuri pe care le închiriase târgoveţilor. În 1757, obştea armenilor a reclamat că mănăstirea a îngăduit unuia dintre chiriaşii săi să construiască nişte anexe care au întrerupt cursul acelei ulite. Domnia, având rolul de supraveghere a organizării spaţiului urban, hotărăşte, în urma cercetărilor, ca acele anexe să fie demolate, motivând că: „închisoare aceii uliţă pricinuieşte multă stricăciune mahalagiilor că i-au închis de n-au pe unde merge pe din dosu, pe la casele lor, şi încă ce mai multă grijă au şi pentru focu, să nu să întâmple o primejdie să ardă oamenii prin casă; iar deschizându-se ace uliţă, iaste de odihnă mahalagiilor şi a tot nărodul târgului” (Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, VI, p. 107-108, nr. 121). Tot domnia va interveni şi atunci când o altă cale de acces, din preajma mănăstirii Barnovschi, va fi blocată de construcţii, împiedicând circulaţia orăşenilor (*ibidem*, VIII, p. 470-471, nr. 376).

[108] Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, VI, p. 415-416, nr. 460.

[109] *Ibidem*, VII, p. 101-102, nr. 116; p. 458-459, nr. 347.

[110] Egumenul Goliei primea în anul 1786 dreptul de stăpânire asupra unei dughene din mahalaua Băibărăcăriei, pe care mănăstirea o primise zălog de la un armean (Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, VII, p. 486-487, nr. 390).

[111] În 1686, de exemplu, egumenul Goliei cumpăra de la nişte armeni o casă cu banii Mănăstirii Bărboi (Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 557, nr. 633). Pe la jumătatea secolului următor, egumenul Goliei este reprezentant al intereselor mănăstirii Bărboi, într-un conflict de hotar cu breasla armenilor (*ibidem*, VII, p. 101-102, nr. 116). În aceeaşi perioadă, egumenii celor două mănăstiri acţionează împreună atunci când dau moşia Lăzoreni în schimbul unor dugheni de pe Uliţa Chervăsăriei, lângă gardul Bisericii armene (*ibidem*, VI, p. 555-556, nr. 629).

[112] Până în momentul definitivării acestui studiu nu am putut consulta articolul lui Florin Marinescu, *Mănăstirea Sfinţii Petru şi Pavel din Iaşi (Bărboi). Câteva consideraţii*, în „Monumentul”, XII, partea a 2-a, p. 173-192, unde sunt oferite informaţii noi din arhiva Mănăstirii Vatoped.

[113] Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 182-184, nr. 208; p. 189-191, nr. 217.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aşezământului acordat, în 1670, de mitropolitul Dosoftei breslei cioclilor. Prin acel act erau stabilite zonele în care urmau să acţioneze cele patru cete ale cioclilor din Iaşi. Astfel, cetele de la Mănăstirea Barnovschi şi de la biserica Sfântul Ioan Zlataust aveau să acţioneze de la Golia în jos, pentru ca partea situată mai sus de aceeaşi mănăstire să aparţină cetelor de la biserica Sfântul Ioan Botezătorul din Măji şi de la Trei Ierarhi[114].

Am văzut cum, prin grija ctitorilor şi buna chiverniseală a obştii condusă de egumenul Macarie, Golia a ajuns, în a doua jumătate a secolului XVII, să domine un teritoriu a cărui importanţă comercială a crescut datorită sporului demografic şi lărgirii hotarelor oraşului. Intervenţia urbanistică a domniei a înlesnit circulaţia în acel loc. Mai întâi, a fost pavată Uliţa Nouă, iar în timpul domniei lui Gheorghe Duca a fost podită şi Uliţa Chervăsăriei, ce străbătea Târgul Făinii. Apoi, pentru a-şi spori veniturile obţinute din închirierea locurilor de dugheni şi pivniţe, mănăstirea a construit un nou caravanserai, într-un perimetru urban în care, după închinarea Mănăstirii Bărboi, supremaţia Vatopedului se va impune definitiv[115]. Aglomerarea urbană, sporirea importanţei economice a întregii zone din vecinătatea Goliei şi fructificarea acestei situaţii în folosul aşezământului sunt probate şi de funcţionarea a numeroase dughene lângă zidurile acesteia (şi nu doar lângă cele de la intrarea în mănăstire)[116], precum şi a celor dinspre Uliţa Hagioaiei[117]. Prăvăliile erau situate nu doar în afară, ci chiar şi în incintă, cele din urmă fiind destinate comerţului cu mărfuri de lux[118]. Către jumătatea secolului XVIII, cu prilejul unei clarificări a situaţiei veniturilor pe care mănăstirea le strângea din chiriile pentru locurile de dugheni, egumenul primea de la domnie împuternicirea de a strânge câte un leu pe lună de la fiecare dugheană[119]. Faptul că activitatea economică dintr-un târg permanent era dominată de un grup de mănăstiri închinate nu reprezenta o noutate. În Târgul Vechi sau Târgul cel Mare cum a fost denumit, în aceeaşi perioadă, controlul îl deţineau mănăstirile Barnovschi, Bârnova şi Sfânta Vineri, închinate Patriarhiei de la Ierusalim[120].

Zona din preajma Mănăstirii Golia va beneficia, prin grija domniei, începând cu a doua jumătate a secolului XVIII, de o altă amenajare urbanistică, şi anume aducţiunea apei[121]. Cişmeaua a fost amplasată lângă poarta mănăstirii, înspre Târgul Făinii[122]. Vedem aşadar cum, la fel ca şi în alte părţi ale oraşului, a fost fructificată din plin, în folosul unei mănăstiri, activitatea economică din preajma ei. Intervenţiile urbanistice

[114] *Ibidem*, II, p. 413-417, nr. 457.

[115] În aceeaşi zonă va deţine şi mănăstirea Trei Ierarhi, în urma unei danii, câteva locuri de dugheni (Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, II, p. 494-495, nr. 554). Tot în preajma Goliei, în secolul XVIII, va stăpâni locuri de dugheni şi Mănăstirea Răchitoasa, alt metoc al Vatopedului (*ibidem*, VI, p. 711-712, nr. 808).

[116] Despre tranzacţii cu locuri de case şi dugheni „lângă zidul lui Golăie, pe Uliţa Strâmbă a Chervăsăriei" avem cunoştinţă de la începutul secolului XVIII (Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, III, p. 266-267, nr. 297) şi devin tot mai numeroase către jumătatea acelui secol (*ibidem*, IV, p. 86, nr. 118).

[117] Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, VI, p. 711-712, nr. 808; *ibidem*, VIII, p. 639-642, nr. 506.

[118] În interiorul Goliei funcţionează mai ales prăvălii ale unor negustori de blănuri (Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, VI, p. 542-543, nr. 621; *ibidem*, IX, *Acte interne (1791-1795)*, Iaşi, 2007, p. 57-59, nr. 58; 59-60, nr. 59).

[119] Unii negustori nu erau dispuşi să plătească această sumă şi de aceea egumenul Goliei apela la autoritatea domniei pentru a impune ca „ori să priimască acei neguţitori să dei chirie cum dau şi alţii, ori, nepriimind, să aibă egumenul voie a-i scoate din dughene şi să priimască pe alţii carei vor plăti chiria cu folosul mănăstirii" (Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, V, p. 85, nr. 155).

[120] Această concentrare a locurilor de dughene aparţinând unor mănăstiri a fost sesizată de cei care au urmărit schimbările economice petrecute în cuprinsul oraşului Iaşi (N. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 99; C. Cihodaru, *Dezvoltarea demografică şi teritorială*, în *Istoria oraşului Iaşi*, I, p. 92).

[121] Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *op. cit.*, p. 289.

[122] Ioan Caproşu, *Documente Iaşi*, VI, p. 620-623, nr. 715; *ibidem*, IX, p. 160-162, nr. 177.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

efectuate din resursele lăcaşului şi cu sprijinul domniei au accentuat poziţia pe care a căpătat-o Golia pe harta oraşului, odată cu extinderea lui teritorială. S-a observat, în mod corect, că spaţiul din jurul acestei mănăstiri devine, printr-o întreagă plasă de linii de comunicaţii interne, puntea de legătură între Târgul Nou şi cel Vechi[123].

Câteva asemănări

În încheiere, ne punem întrebarea dacă acest tip de alcătuire urbanistică, născută din iniţiativa domniei şi destinată susţinerii unui aşezământ monahal, a avut vreo sursă de inspiraţie. S-a spus că acest model reprezintă o manifestare a tradiţiei bizantine şi post-bizantine, o imitaţie a modelului constantinopolitan[124]. Fără a nega o astfel de sorginte, nu putem să ocolim câteva imagini contemporane cu cele pe care am încercat să le surprindem în Iaşii veacurilor XVII şi XVIII.

Trecând peste cazul oraşelor din Ţara Românească, unde fenomenul studiat este identic[125], şi aruncându-ne privirea şi mai spre sud, dincolo de Dunăre, de unde, în acea perioadă, vin pentru a se statornici în Moldova nu doar negustori şi călugări, ci şi mulţi domni, vom observa că, în oraşele din Balcani, spaţiile cu destinaţie comercială sunt amenajate întotdeauna din iniţiativa autorităţilor centrale, niciodată din aceea a orăşenilor. Acolo, astfel de zone din cuprinsul oraşelor erau compuse din bazar (piaţa acoperită sau nu) şi caravanseraiul ce dispunea de grajduri, iar venitul obţinut din taxele percepute de la cei care activau în acest complex era destinat unui lăcaş de cult[126]. O asemenea organizare a spaţiului comercial este amintită, spre exemplu, de călătorii occidentali care trec prin Belgrad la sfârşitul secolului XVI. Acolo, pe lângă zona veche, fortificată, reamenajată de turci, se observă intervenţiile urbanistice apărute sub influenţă şi din iniţiativă otomană. Între clădirile noi se remarcă băile, dar şi zona comercială ce dispunea de două caravanseraiuri bine construite, ridicate pe două niveluri şi acoperite cu tablă de plumb. Aceste caravanseraiuri ofereau câte o cameră încălzită pentru fiecare călător. Mai mult, se aminteşte că acest spaţiu se afla în apropierea comunităţii raguzane din oraş şi a unei zone comerciale importante numită *çarsi*, termen pe care călătorii germani îl traduc prin acela de *gewerb-stadt* (zonă meşteşugărească)[127].

Într-un alt oraş balcanic, Sofia, miezul celei mai importante zone comerciale a fost organizat din iniţiativa beilerbeiului Rumeliei, Yahyâ Paşa, în 1506, şi cuprindea patruzeci şi patru de ateliere / dughene în interior şi încă o sută în exterior[128]. Alături de acea clădire, întreaga zonă care, la noi, a purtat numele de târg (în sens de piaţă) se întindea de-a lungul unei artere de circulaţie unde funcţionau ateliere şi prăvălii. Acest tip de organizare a zonei comerciale a oraşului, care cuprindea piaţa propriu-zisă, dugheni şi hanuri au apărut în oraşele din Imperiul otoman, odată cu expansiunea

[123] Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *op. cit.*, p. 96.

[124] Cătălin Hriban, *op. cit.*, p. 784.

[125] Atunci când se referă la hanurile bucureştene, George Potra observă că venitul celor mai vechi şi mai mari caravanseraiuri, precum hanul Şerban vodă, Constantin vodă şi hanul Colţei, era destinat unor biserici (George Potra, *op. cit.*, p. 10, 14, 53).

[126] Ludá Klusáková, *Between reality and stereotype: town views of the Balkans*, în „Urban History", 28, nr. 3, 2001, p. 365. Pentru componentele arhitecturii otomane, vezi Gábor Ágoston, Bruce Masters, *Encyclopedia of The Ottoman Empire*, New York, 2009, vocea *architecture* întocmită de Zeynep Ahunbay, p. 46-51.

[127] Elisabetta Borromeo, *Voyageurs occidentaux dans l'Empire ottoman (1600-1644)*, Paris-Istanbul, 2007, I, p. 234.

[128] *Ibidem*, p. 239, nota 264.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acestuia. Evident, turcii au fost interesaţi de amenajarea acestor spaţii, în vederea stimulării activităţilor comerciale şi meşteşugăreşti[129].

Fără a susţine că cele câteva pieţe cărora am încercat să le descriem organizarea şi funcţionarea au urmat întocmai vreun model sud-dunărean, nu putem să evităm observarea unor asemănări. În primul rând, la fel ca în oraşele balcanice, iniţiativa organizării spaţiilor comerciale aparţine autorităţilor centrale[130]. În al doilea rând, părţile componente, dughenile construite de-a lungul unei artere de circulaţie, acoperite sau nu, dar care fuseseră îmbunătăţite prin pavare, la care se adaugă, ca anexe, caravanseraiul şi grajdurile, toate acestea se întâlnesc atât în oraşele balcanice, cât şi în Iaşii secolelor XVII-XVIII. Pentru a încheia această scurtă privire comparativă, amintim şi faptul că veniturile obţinute din taxe şi chirii de pe urma acestor amenajări erau destinate unor lăcaşuri de cult.

THE GOLIA MONASTERY: LANDMARK OF URBAN SPACE ORGANIZATION (Summary)

Keywords: urban economy, town-planning, metochions, Balkan influences, Mount Athos

The authors, trying to discover some fixed elements in the urban development of the cities of Moldavia, focused their attention on a church located in the historical area of the city of Iaşi. At the end of the 16th century, after the Saint Sava Monastery was established by monks coming from Jerusalem, with the support of Moldavia's Prince, a series of monasteries will appear in the city. One of these is the Golia church, which, at the beginning of the 17th century, was transformed, at the founders' desire, from a parish church to a monastery church as a metochion of Mount Athos.

This status and the position that churches like Golia occupy on the city map impose a given type of organization of the surrounding area. The neighbouring space gets an obvious economic nature, as along an intensely circulated thoroughfare there are plenty of shops and workshops, most of them on the church's land. In the same areas inns are built, whose incomes are intended to the monasteries as well, and in order to facilitate the circulation, the Court starts in these places pavement works too. All these elements can be identified in the area in front of the Golia Tower. The resemblances observed led to the conclusion that this type of organization of the urban area was not the result of fate, but it pertained to a well-outlined town-planning system.

Looking for possible influences for the apparition of this model of urban organization, the authors realized that in the same period, in the Balkan cities, the commercial areas included workshops and shops along a covered or uncovered thoroughfare, where the traffic was improved by paving. In the same complex, there were the caravanserai and the stables. All these arrangements were exclusively the job of the central authorities and not of the citizens.

[129] Théoharis Stavrides, *The Sultan of vezirs: the life and times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelović (1453-1474)*, Leiden, Brill, 2001, p. 290-291.

[130] Halil Inalcik, *Imperiul otoman. Epoca clasică 1300-1600*, ediţie şi studiu introductiv de Mihai Maxim, traducere, note, completarea glosarului şi indicelui de Dan Prodan, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1996, p. 286-287. Pentru rolul de prototip pe care l-a avut Istanbulul în alcătuirea urbanistică a oraşelor otomane, vezi idem, *The Hub of the City: The Bedestan in Istanbul*, în „International Journal of Turkish Studies", I/1 1979-80, p. 1-17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Anexă

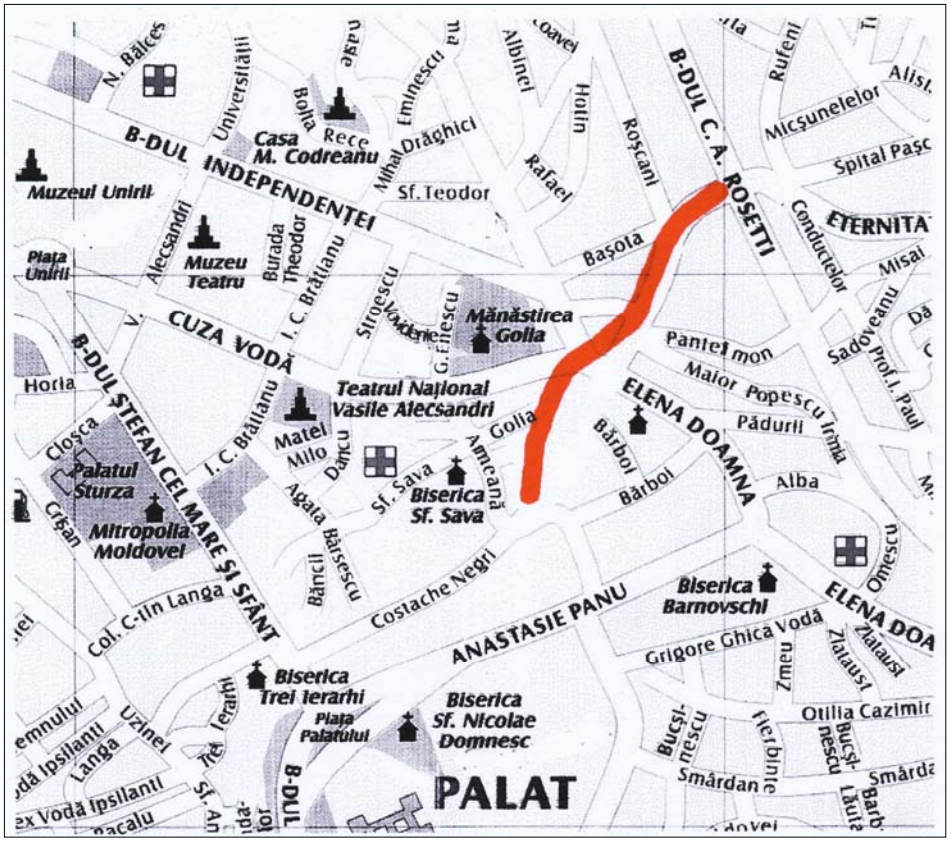

Fig. 1. Traseul aproximativ al Uliței Chervășăriei suprapus hărții actuale a orașului Iași

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SIMONA IVAŞCĂ[*]

NICOLAE ISTRATI, UN CĂRTURAR MOLDOVEAN ADVERSAR AL UNIRII PRINCIPATELOR

Hotărârea Congresului, întrunit la Paris îndată după încheierea războiului Crimeii (1853-1856), de a consulta voinţa Principatelor Române în privinţa viitorului lor politic, a acutizat – precum se ştie – *chestiunea românească*, devenită deja *europeană*[1], şi a condus la intensificarea dezbaterilor publice la nivelul întregii societăţi româneşti. Propulsată drept obiectiv naţional major de către corifeii generaţiei paşoptiste, Unirea Principatelor devenise, parcă, peste noapte „o necesitate ca pâinea de toate zilele”[2]. Nimic nu mai putea să stea în calea împlinirii acestui ideal; nici o jertfă, nici un sacrificiu nu părea a fi prea mare: „vă spun că Unirea Principatelor este o dorinţă unanimă şi că va fi foarte greu să se renunţe la ea fără vărsare de sânge”[3], îi scria, la 27 mai/8 iunie 1856, Ion Bălăceanu prietenului său Ion Ghica. Un alt contemporan al evenimentelor, P. Balş, consemna, la 2 iunie 1856, că parcă toţi moldovenii înnebuniseră; chiar şi cei care nu aveau nimic se pronunţau pentru Unire[4].

Conştientă de impactul pe care Unirea celor două Principate l-ar fi avut asupra românilor aflaţi în cadrul graniţelor sale şi dorind „să împiedice crearea unui nou Piemont la gurile Dunării”[5], Austria a încercat din răsputeri să blocheze constituirea unui singur stat românesc[6] şi, după eşecul înregistrat în cadrul Congresului de pace de la Paris, şi-a îndreptat toate eforturile pentru a zădărnici dezvoltarea mişcării naţionale, în mod special pe cea din Moldova, unde, paralel cu intensificarea acţiunilor unioniste, şi-a

[*] Universitatea „Ştefan cel Mare” Suceava.

[1] Pentru detalii, vezi Leonid Boicu, *Geneza „chestiunii române” ca problemă internaţională*, Iaşi, Editura Junimea, 1975, *passim*.

[2] G. Fotino, *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti. Boierii Goleşti*, t. II, Bucureşti, 1939, p. 234. Vezi şi Dumitru Vitcu, *Iaşii şi Unirea Principatelor*, în *Aspecte ale luptei pentru unitatea naţională. Iaşi: 1600-1859-1918*, coord. Gh. Buzatu, A. Karetchi şi D. Vitcu, Iaşi, Editura Junimea, 1983 (în continuare, *Iaşii şi Unirea…*), p. 76.

[3] *Documente privind Unirea Principatelor*, III (*Corespondenţa politică, 1855-1859*), volum întocmit de Cornelia C. Bodea, Bucureşti, Editura Academiei, 1963 (în continuare, *Documente privind Unirea…*, III), p. 95.

[4] Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859)*, Iaşi, Editura Junimea, 1978 (în continuare, *Diplomaţia europeană…*), p. 11.

[5] Nicolae Corivan, *Acţiunea antiunionistă în timpul căimăcămiei lui Teodor Balş*, în *SCSI*, X, 1959, nr. 1-2 (în continuare, *Acţiunea antiunionistă…*), p. 119.

[6] Pentru detalii, vezi Leonid Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1972 (în continuare, *Austria şi Principatele…*), p. 315-409.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, t. XLVIII, 2011, p. 241–264

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

făcut loc o grupare care se situa pe poziții total diferite[7], respectiv menținerea *statu-quo*-ului politic, adică a separației celor două state.

În condițiile în care cea mai mare parte a moldovenilor se pronunța pentru Unire, însuşi domnul Moldovei dorea acest lucru[8], separatiştii „acționau în mod secret, neavând curajul să se afirme pe față împotriva unei idei care era atât de populară în provincie şi în capitală"; ei nu au ales „să lupte pe față, ci au utilizat mijloace ocolite […], au uneltit intrigi, care să infirme acțiunile adversarilor lor"[9].

Odată însă cu trecerea timpului şi beneficiind de încurajările şi sprijinul tot mai generos al diplomației vieneze, vocea separatiştilor începe să devină din ce în ce mai puternică. De asemenea, confruntați cu intensificarea mişcării unioniste[10], separatiştii au trecut imediat la acțiune, *pe față* de această dată. La 2 iunie, în cuprinsul publicației „Steoa Dunării", a fost tipărit articolul *Ce se prevede din Unirea Principatelor*. În cadrul său erau enumerate şapte motive pentru care moldovenii nu ar fi trebuit să accepte ideea de Unire: „1. Naționalitatea moldavă, ce s-a ținut prin atâtea sbuciumări în curs de şase veacuri, s-ar desființa printr-un singur cuvânt; 2. Religia s-ar struncina chiar din temelie, sub înrâurirea unui cârmuitor de rit apusean; 3. Comerțul ar amorți în toate laturile țerei depărtate de Bucureşti; 4. Impilările şi abuzurile ar spori sub depărtata priveghere a cârmuirii; 5. Cheltuielile ar creşte peste mijloace fără a folosi decât Valahiei; 6. Moldova nu ar mai avea capitală şi Iaşii, rămânând un târg de ținut, îmbunătățirile de care ar avea nevoie, nu numai că nu ar înainta, dar şi acele începute părăsindu-se, s-ar ruina cu desăvârşire. Poate judeca cineva în ce stare pot veni şi târgurile de pe afară; 7. Relațiile moldovenilor cu cârmuirea ar creşte într-un grad atât de mare, încât ar stinge curajul şi celui mai slobozit, şi, într-un cuvânt, prin atâtea pierderi materiale şi morale, Moldova cu nume, datine, drepturi, privilegiuri şi obiceiuri deosebite, ar înceta de a mai esista"[11]. Deşi articolul nu are indicat nici un fel de autor, totuşi, se poate lesne observa că el este un fel de rezumat al informațiilor înserate în cadrul broşurii apărute tot în aceeaşi perioadă[12], la Institutul Albina: *Despre cvestiea dzilei în Moldova*[13]. Autorul ei este cunoscutul cărturar autodidact de la Fălticeni,

[7] Pentru detalii, vezi Gheorghe Gabriel Cărăbuş, *Separatismul în Moldova. Ideologie şi acțiune (1856-1866)*, Iaşi, Editura Universitas XXI, 2009, p. 136-246.

[8] Grigore Al. Ghica a înlăturat toți adversarii mişcării unioniste din slujbe şi a atribuit cele mai importante funcții unioniştilor. De asemenea, a efectuat schimbări şi în rândul miniştrilor cu scopul de a facilita constituirea unei căimăcămii interimare favorabilă Unirii. Astfel P. Mavrogheni a fost trecut de la Finanțe la Interne, D. Rallet de la Instrucție la Justiție, iar Vasile Sturdza a fost numit preşedinte al Înaltului Divan. Însuşi Gödel Lannoy mărturisea, referindu-se la schimbările efectuate, că, pentru Austria, acestea constituiau o veritabilă „calamitate" (*Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, *Rapoartele Consulatului Austriei din Iaşi, 1856-1859,* volum întocmit de Dan Berindei, Editura Academiei, 1959; în continuare, *Documente privind Unirea…,* II, p. 34), căci toți erau unioniști. Totodată, însoțit de către Costache Negri, domnul a făcut în luna mai o vizită în sudul Moldovei, unde a susținut necesitatea Unirii. Pentru detalii, vezi Leonid Boicu, *Adevărul despre un destin politic. Gr. Al. Ghica,* Iaşi, Editura Junimea, 1973.

[9] *Acte şi documente relative la istoria renascerii României,* publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza şi Dimitrie C. Sturdza, Bucureşti, Tipografia Carol Göbl, 1889 (în continuare, *Acte şi documente…*), III, p. 541.

[10] La 25 mai/6 iunie 1856, se lua decizia de înființare a Comitetului Unirii, iar cinci zile mai târziu, la 30 mai/11 iunie, acesta a luat ființă la Iaşi.

[11] „Steoa Dunării", Iaşi, nr. 28 din 2 iunie 1856.

[12] Broşura a apărut în prima jumătate a lunii iunie. În numărul 35 din 19 iulie 1856, „Steoa Dunării" anunța apariția acestei broşuri.

[13] Nu este, de altfel, singura dată când proprietarul moşiei de la Rotopăneşti procedează astfel, ci dimpotrivă. Nici poeziile sau fabulele publicate anterior nu au fost semnate decât în perioada de început, ulterior el folosind fie pseudonimul *Narrateur Identique*, fie semnul unei cruci sau a două cruci.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nicolae Istrati. Textul acestei broşuri avea să fie publicat ulterior integral şi în paginile revistei „Nepărtinitorul" din Iaşi[14].

Conținutul broşurii *Despre cvestiea dzilei în Moldova* dimensionează în fapt ideologia mişcării separatiste. Toate informațiile cuprinse în paginile ei contestă crezul politic al unioniştilor şi conferă dimensiuni aproape apocaliptice suferințelor pe care Moldova urma a le suporta odată cu Unirea celor două țări româneşti extracarpatice[15]. Aceasta urma să aducă moldovenilor numeroase complicații în domeniul politicii externe, căci „în mijlocul a trei mari Imperii de care suntem încungiurați, niciodată, chiar şi atunce când am izbuti a concentra românii tuturor provinciilor, nu vom agiunge în stare de a ne măsura nici cu unul din Imperiile vecine, decât putem numai a ne pune în poziție să provocăm şi să dăm prilejul de a fi luați cu armele şi a perde apoi cu bună samă şi chiar privilegiile ce cu mare preţu au putut să ne asigure strămoşii noştri în nişte împrejurări mai fericite". De asemenea, după ce face o incursiune în timp pentru a urmări evoluția diferitelor tipuri de structuri statale, Istrati susține că stabilitatea politică a țărilor nu atârnă de la rangul pe care îl poartă: „ca <şi> cum Imperii, sau Regate, nu s-au şters deopotrivă de pe hartă într-un număr poate mai mare încă decât Principate; ca <şi> cum tronuri şi dinastii legate cu familiile domnitoare, n-au căzut, nu s-au înlăturat, şi nu s-au prefăcut atât de des […] pe când modestul tron al Principatului Moldovei, totuşi au putut a-şi păstra ființa lui"[16]. Renunțarea la ideea de Unire sub prinț străin însemna pentru el „a scuti țara de compromitere şi, prin urmare, a să cruța pe viitor de calamitățile vreunei intervenții streină, care să le ocupe iarăşi casele de cvartire şi spitale, să le deşarte iarăşi hambarele de provianturi şi câmpurile de furaje, să plătiască iarăşi despăgubiri de milioane şi altele ca aceste greutăți […]"[17].

În opinia sa, Unirea avea să fie vătămătoare tuturor moldovenilor şi din punct de vedere financiar. „Şi cu ce rezon să disprețuim pe proprietarii, pe negoțitorii, pe acei care posedează câte ceva, care fără să prevadă nenorocirele cele mari, să preocupu de cvestiile secondare şi personale, că adică Moldova ar agiunge provinție sau cel mult o Craiovă a Valahiei? Că capitala Eşului ar ajunge un al doilea Hârlău". Totodată, el consideră că şi trecutul atât de glorios ar intra într-un con de umbră, iar locurile celebre pentru evenimentele care s-au desfăşurat şi au marcat în mod ireveresibil şi irevocabil istoria moldavă, urmau a fi lăsate uitării. Toate aceste pierderi precum şi „primejdia în care era pus Iaşul" ar fi trebuit, aşa cum foarte bine remarca încă din 1909 A. D. Xenopol, „să stingherească cugetele moldave"[18]. Spre a fi mai convingător, Istrati face apel şi la istorie. Invocând „rivalitatea moldovenilor şi muntenilor, dovedită prin atâtea rezboaie ce au urmat între străbunii noştri", se întreba dacă nu era posibil ca starea conflictuală să fie reluată „spre paguba moldovenilor". Unirea, în viziunea sa, era echivalentă cu „tendința de a rupe testamentul lui Ştefan cel Mare, tratatul lui Bogdan şi Petru Rareş"[19].

[14] „Nepărtinitorul", nr. 2 din 25 iunie 1856, nr. 3 din 28 iunie 1856, nr. 5 din 5 iulie 1856, nr. 6 din 9 iulie 1856 şi nr. 9 din 19 iulie 1856.

[15] Pentru detalii, vezi: A. D. Xenopol, *Unionişti şi separatişti,* în *AARMSI*, seria a II-a, tom XXXI, 1909, p. 725-765; Dumitru Vitcu, *Unionişti şi separatişti în faza confruntărilor decisive (1856-1857),* în vol. *Vârstele Unirii. De la conştiința etnică la unitatea națională,* coordonatori D. Ivănescu, C. Turliuc şi Fl. Cântec, Iaşi, Editura Junimea, 2002, p. 93-107 (în continuare, *Unionişti şi separatişti*…); Simona Ivaşcă, *Nicolae Istrati, ideolog al separatismului moldav*, în vol. *Toți în unu. Unirea Principatelor la 150 de ani*, coordonatori Dumitru Ivănescu şi Dumitru Vitcu, Iaşi, Editura Junimea, 2009, p. 168-176.

[16] N. Istrati, *Despre cvestia dzilei în Moldova*, Iaşi, Tipografia Institutului Albinei, 1856, p. 6; „Nepărtinitorul", nr. 3 din 28 iunie 1856; *Acte şi documente*…, III, p. 130.

[17] N. Istrati, *op. cit.,* p. 21-22; „Nepărtinitorul", nr. 6 din 9 iulie 1856; *Acte şi documente*…, III, p. 131-132.

[18] A. D. Xenopol, *op. cit*., p. 739.

[19] N. Istrati, *op. cit.,* p. 18; „Nepărtinitorul", nr. 3 din 28 iunie 1856; *Acte şi documente*…, III, p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Istrati nu uită să amintească nici impactul pe care Unirea l-ar fi avut asupra religiei: „După naționalitate, în acel grad de pericol am pune și religia noastră, religia părinților noștri, care chiar pentru exintența politică ni-au fost de mare și necontestată agiutorință, și care au agiuns acum a nu ave nici un preț la mulți dintre cărturari și nici o convingere în masa poporului căzută din ignoranță în prejudețe și superstiții […] această religie este până acum baza driturilor noastre politice prin instituțiile noastre”[20].

Un alt obiectiv al mișcării naționale prounioniste, respectiv „unirea Principatelor sub un Prinț străin, dintr-o familie domnitoare în Europa, afară de dinastiile a staturilor megieșite”[21], era aspru criticat. Din punctul lui de vedere, „naționalitatea română încă în cea mai mare parte nu o avem cu toții în convicție […], că până astădzi încă nu avem deplin o istorie, o limbă, o literatură națională; că tot temeiul naționalității noastre radzimă numai și numai în instituții și Guvern, că deacă de la Guvern vom pretinde însăși noi să avem streini, atunce în puțini ani vom fi absorbiți, fără să putem fi în stare a ne scutura de streinism […]”. Considerând că „Moldova noastră va face de acum și mai mare progres în toate ramurile și în toate privirele”, Istrati îşi sfătuia consângenii: „să luăm bine aminte ca progresul Moldovei să fie în avantajul moldovenilor, iară nu în avantajul streinilor, și tocma de aceea trebue să ni ferim foarte de Prinț și de Guvern străin”. Nici ideea numirii unui prinț indigen la cârma noului stat nu era agreată de ideologul separatiştilor; referindu-se la o asemenea soluție, el aprecia că: „nu o putem considera decât ca o cursă, ca o nenorocire viitoare, ca pe o combinare politică a celor ce au țintit și țintesc să agiungem de a nu fi ai nimănui, ca să putem fi la vreme ai lor”.

Deşi toate argumentele lui Istrati amplificau „susceptibilități ce dăinuiau încă în tabăra unionistă și care puteau trezi luarea aminte a omului de rând”[22] şi stăruiau asupra ideii că Unirea avea să fie pentru Moldova „mai mult ca o jertfă în folosul neamului, decât ca un câștig pentru țară însăș”[23], separatiştii erau convinşi de faptul că o broşură şi un articol inserat în paginile uneia dintre cele mai cunoscute publicații ale vremii nu aveau să fie suficiente pentru a combate mişcarea unionistă. Cum data de încetare a mandatului celor doi domni se apropia, iar asupra succesiunii la tron „planau încă incertitudini relative”[24], ei nu puteau decât să-şi intensifice acțiunile pentru a-şi atinge scopul: împiedicarea Unirii. Astfel, pentru a-şi face publice argumentele, aceştia şi-au editat la Iaşi propriul ziar, sugestiv intitulat „Nepărtinitorul”. Acesta apărea de două ori pe săptămână, în zilele de luni și joi. Primul număr a apărut la 21 iunie 1856. Printre cei mai activi colaboratori ai acestei publicații s-a numărat şi N. Istrati[25]. E drept că numele său a apărut doar în cele cinci numere ale gazetei în care a fost reprodusă lucrarea *Despre cvestiea dzilei în Moldova*, dar urmărind argumentele invocate în cadrul celorlalte articole, structura frazei şi limbajul folosit, credem că mult mai multe materiale nesemnate au fost scrise de Istrati.

Din punctul nostru de vedere, stilul său e vizibil încă din cuprinsul primului număr. Ideile promovate constituie în fapt o dezvoltare a unora dintre argumentelor invocate împotriva Unirii în cadrul broşurii mai sus-amintită. Astfel, poziția prounionistă a Rusiei era determinată de propriile-i aspirații expansioniste asupra spațiului din

[20] N. Istrati, *op. cit.,* p. 19; „Nepărtinitorul”, nr. 5 din 5 iulie 1856; *Acte şi documente*…, III, p. 131.
[21] *Acte şi documente*…, III, p. 522.
[22] Dumitru Vitcu, *Iaşii şi Unirea*..., p. 88.
[23] A. D. Xenopol, *op. cit*., p. 749.
[24] Dumitru Vitcu*, op. cit.*, p. 88.
[25] Redactorul acestui ziar era C. Gane, iar printre cei care publicau în paginile sale îi regăsim pe M. Străjescu, C. Hristide, V. Drăghici, I. Sigara etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sud-estul Europei; noul stat creat, scria Istrati, „ar cade şi mai curând sub protecţia numai a Rosiei", iar „influenţa sa ar ajunge în curând să fie chiar numai singură şi mult mai puternică decât orişicând". De asemenea, este reluată şi amplificată ideea conform căreia noul stat creat nu ar fi fost capabil să facă faţă pericolelor externe şi, în scurt timp, şi-ar fi pierdut privilegiile dobândite anterior cu mult sânge, „ţara ajungând de o dată la neatârnare politică mai deplină şi pentru care încă nu este îndestul de coaptă şi pregătită, ar agiunge teatrul încercărilor primejdioase". Un alt motiv care ne determină să-i atribuim articolul lui Istrati se referă la cuvintele de apreciere care sunt adresate Austriei, percepută ca o adevărată apărătoare a Moldovei, a păcii şi liniştii europene: „Austria voeşte să ştie în frâu acele elemente revoluţionare şi pentru aceasta ea se opune la Unirea Moldaviei şi a Valahiei, pentru că Unirea ar fi cel dintâi pas ce le-ar conduce la răsculare […]. Austriea nimic nu doreşte mai cu aprindere decât să vadă acea egalitate pusă în lucrare cu seriozitate şi trăinicie, pentru ca să poată produce toate rodurile ce creştinii aşteaptă de la ea"[26].

Conştienţi de faptul că lupta dusă pe plan intern nu avea să fie suficientă pentru a-şi atinge scopul, separatiştii au urmat modelul opozanţilor lor politici şi au început să trimită memorii unor publicaţii străine, precum şi mai marilor vremii. Astfel, la începutul lunii iunie 1856[27], ei au trimis unor publicaţii străine din Apus, printre care şi „L'Indépendance Belge", informaţii potrivit cărora „majoritatea absolută a Moldovei este întrutotul opusă Unirii Principatelor sub un singur Guvern". Opoziţia faţă de ideea de Unire era justificată prin faptul că „privilegiile Moldovei, diferă de cele ale Valahiei şi în aceste privilegii nu există Unirea celor două provincii. Pentru că s-a dobândit din experienţă convingerea că Moldova nu trebuie să se desprindă de bună voie de Imperiul Otoman, sub suzeranitatea căruia ea a putut să-şi păstreze intacte, de-a lungul veacurilor, naţionalitatea şi religia sa. Pentru că existenţa separată a Principatelor, ca fapt hotărât, este stipulată în preliminariile Conferinţei de la Viena şi în tratatul de la Paris"[28].

Câteva zile mai târziu, convinşi de faptul că nici Imperiul Otoman nu agrea mişcarea unionistă, la începutul lunii iunie, 80 de separatişti au expediat un prim memoriu cu informaţii asemănătoare cu cele înserate în cadrul articolului trimis către „L'Indépendance Belge" spre Constantinopol[29]. Despre acest memoriu îl informa pe Walewski, consulul francez de la Iaşi, în scrisoarea pe care i-o trimitea la 15 iunie[30], dar

[26] „Nepărtinitorul", nr. 1 din 21 iunie 1856.

[27] Susţinem că e vorba de începutul lunii iunie, deoarece acest material se află anexat la raportul pe care Gödel Lannoy îl trimitea lui Buol la 13 iunie 1856.

[28] *Documente privind Unirea…*, II, p. 8.

[29] „Les soussignés, convaincus que la grande majorité du pays est, comme eux, indifférente à toute insinuation qui aurait pour but de changer la situation politique de la Moldavie, osent, Sire, s'empresser de déposer humblement au pied du trône la profonde reconnaissance dont ils se sentent pénétrés envers Votre Majesté qui a insisté à ce que la transformation des Principautés en un seul Etat n'eut pas lieu, changement qui, s'il se fut par malheurs réalisé, aurait nécessairement entraîné après lui les plus funestes conséquences pour notre patrie. Comme l'expérience nous a pleinement convaincus que sous l'égide de la suzeraineté des glorieux et immortels Padichacs et Sultans, la Moldavie, pendant des siècles, n'a perdu ni son existence, ni sa nationalité, ni sa religion, ni son autonomie, nous comptons aussi pour l'avenir, avec confiance en Votre justice et magnanimité, généraux Monarque […]. Nous eussions attendu dans le plus grand calme et en toute confiance l'institution de la Caimacamie et la convocation du Divan, ou de l'Assemblée qui aura à émettre les vœux du Pays; nous n'eussions pas même osé, Sire, soumettre à Votre Majesté cet acte de tribut de notre reconnaissance unanime, ayant été restreints en cela par l'écrit de Son Excellence Fuad, ministre des affaires étrangères de la Sublime Porte, et adressé au Prince Ghika, puis publié officiellement le février de la présente année […]" (*Ibidem,* p. 12-13).

[30] *Acte şi documente*…, III, p. 541.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi Gödel Lannoy, pe Buol, în raportul trimis din Iaşi la 19 iunie[31]. Printre cei 80 de semnatari[32] îl regăsim şi pe Nicolae Istrati.

Ideile cuprinse în articolul trimis către „L'Indépendance Belge", precum şi în memoriul adresat liderilor otomani, corespund informațiilor disipate în cadrul celorlalte scrieri semnate de către Istrati, aşa încât, în opinia noastră, Istrati nu a fost numai un simplu semnatar al memoriului, ci însuşi autorul, sau dacă e vorba de mai mulți autori, unul dintre ei, probabil principalul. Toate aceste inițiative ale lui Istrati îl recomandă ca pe un veritabil lider al grupării separatiste.

În fața intensificării atacurilor din partea acesteia, unioniştii au decis să reacționeze. La doar cinci zile după ce prima parte a broşurii *Despre cvestiea dzilei în Moldova* era publicată în paginile „Nepărtinitorului", în „Steoa Dunării" apărea un articol semnat de Iancu Negură, sugestiv intitulat *Luări aminte la „Chestia zilei"*. În rândurile sale sunt demontate pas cu pas argumentele invocate de către Istrati, iar finalul realizat într-o notă de puternică ironie îl acuza pe autorul broşurii că nu era preocupat de interesele vitale ale țării, ci dimpotrivă. „Dacă apostolii desbinării nu le vine îndemână să creadă că prin unire țările şi-ar desvăli elementul național, ar cresce puterea morală şi materială, că s-ar împărți greutatea ținerei armiei, că s-ar centralisa mijloacele pentru desvălirea sciințelor, a industriei şi artelor, şi s-ar ajunge mai lesne la îmbunătățirile de care se simte atâta nevoe, iar mai ales că ar scăpa de nisce rele cu totul băştinaşe, nu ne vor tăgădui măcar greutățile ce ne-ar impune tratatul, remâind în stare desbinată, greutăți pentru a cărora înțelepciunea d-lui Istrati nu ne-a dat încă proiect"[33].

În numărul următor al aceleiaşi publicații unioniste, Istrati este din nou combătut de către Mihalache Cantacuzin şi Constantin Hurmuzaki. Primul îşi începe articolul printr-o critică foarte dură la adresa separatiştilor: „«Autorul broşurei zice că întrunirea «deşteaptă în unii mari sperări şi în alții mari temeri» – se înțelege, socotim, pe cei cu sperări, pe acei care vor unirea şi progresul. Acei cu temerile de ce se tem? Nu cumva de stârpirea abusurilor?" În rândurile următoare, Mihalache Cantacuzin demontează în 19 puncte toate problemele pe care le anticipa Istrati pentru viitorul Moldovei. Mai mult, el contestă în partea de final cel de-al douăzeci şi unulea punct, soluția propusă de Istrati în vederea constituirii Adunării Obşteşti: „«Sângele strămoşilor», de care se vorbesce atât în «chestia zilei», n-a apărat «obştească adunare» precum ajunsese a fi în timpii de pe urmă, şi nici acea mare comoară numită «regulamentul». Acel sânge prețios s-a vărsat pentru ca să avem totdeauna dreptul de a ne da legi şi de a ne alege Domnitoriul, de a face pace şi resboiu şi alte multe drepturi, de care unor oameni se vede că nici le pasă, deşi au aer a se preocupa numai de densele, şi care toate la un loc înființează drepturile şi privilegile strămoşesci, întemeiate pe autonomia şi suveranitatea noastră, fără a jigni întru nimic suzeranitatea Turciei pe care nimeni nu o respinge"[34].

Şi mai dură este poziția pe care o ia, față de articolul lui Istrati, Constantin Hurmuzaki. Încă din primele rânduri ale articolului, el descrie cu lux de amănunte activitatea desfăşurată de cărturarul de la Rotopăneşti pe tărâmul unionist: „Astă iarnă, când

[31] *Documente privind Unirea*…, II, p. 12-13

[32] Biblioteca Academiei, Documente, MCCXLI/124. Printre cei 80 de separatişti care au semnat acest document îi regăsim şi pe marii logofeți Teodor şi Alecu Balş, I. Cantacuzino şi Al. Mavrocordat, vornicii Al. Ghica, Gh. Crupenschi, I. Paladi, marii postelnici Iacob Rosetti, C. Voinescu, Em. Drăghici, C. Carp, D. Corne, N. Istrati, M. Gherghel, spătarii I. Neculce-Mutu, Gh. Căliman, T. Sion, Th. Burada, C. Gane, Al. Asachi, etc.

[33] Iancu Negură, *Luări aminte la „Chestia zilei"*, în „Steoa Dunării", nr. 40 din 30 iunie 1856; *Acte şi documente…,* III, p. 639.

[34] Mihalache Cantacuzin, *Câteva întâmpinări asupra „Chestiei zilei" a d-lui Neculae Istrati*, în „Steoa Dunării", nr. 41 din 3 iulie 1856; *Acte şi documente…,* III, p. 660.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ne veni trista scire despre rezultatul conferinţelor de la Constantinopole în causa Principatelor, cine alerga zi şi noapte din casă în casă şi se agita în contra turcilor? D. Nicolai Istrati […]. Cine provoca întruniri şi adunări numeroase, cine perora mai tare, cine juca rolul de tribun al poporului, de Baş-agitator? D. N. Istrati. Cine şi-a stricat cel mai mult peptul, îndemnând la o manifestare energică în contra protocolului conferinţelor de la Constantinopole din 11 februarie? D. N. Istrati. Cine chema pe toţi în copore la curte, spre «a sili» pe Domnitor ca să subscrie împreună protestul? D. N. Istrati […]. Cine a cerut între altele şi «Unirea Principatelor?» Şi D. N. Istrati… Da! şi D. N. Istrati a cerut Unirea Principatelor". Apoi, în continuarea expunerii sale, el îi aruncă tot felul de cuvinte de ocară, acuzându-l de lipsa verticalităţii politice şi morale: „cu toate acestea, tot D. N. Istrati, ca un bun comedian, carele, prin îndatinata sa schimbare de roluri, a ajuns la o virtuositate atât de rară, încât a întrecut chiar şi *Metamorfozele* lui Ovidiu, astăzi ni se înfăţişează sub masca ultra-turcească, ca stegar al ne-unirei Principatelor, şi – *risum teneatis amici* – ca apărător al privilegiilor strămoşeşti, între care, seculi întregi, a figurat şi reposata sclavie, după care mai toţi partisanii ne-unirei şi astăzi încă oftează […] un cameleon, un proteu politic […], carele, neputând dispune nici de talent, nici de cunoştinţi ordinare, necum de cunoştinţi publice, îndoapă pe cititorii sei cu greţoasele lepădături, culese din cele mai dispreţe foi străine". În continuarea scrierii sale, Constantin Hurmuzaki îl acuza pe ideologul separatiştilor că nu cunoştea conţinutul protocoalelor Conferinţei de la Viena, nici statutul Moldovei şi al Ţării Româneşti faţă de Imperiul Otoman: „pretinde că Poarta otomană nu este suzerană, ci suverană a Moldovei şi a Valahiei". Articolul se termină tot într-o notă de dispreţ: „Nepărtinitorilor! (…) schimbaţi-vă programul!"[35]

Dincolo de exagerările de rigoare ale lui Hurmuzaki, articolul său se bazează pe realităţi concrete. Anterior, Istrati fusese unul dintre cei mai înfocaţi susţinători ai cauzei naţionale. Pe petiţia adresată domnului Moldovei la 16/28 februarie 1856 în favoarea Unirii, cea de a douăzecea semnătură îi aparţinea[36].

Ce s-a întâmplat cu fostul unionist, ce motive l-or fi determinat să facă un viraj atât de brusc şi de neaşteptat spre gruparea separatistă? Toţi cercetătorii acestei perioade admit că Istrati şi-a schimbat orientarea politică într-un interval temporar foarte scurt: sfârşitul lunii februarie 1856 – începutul lunii iunie 1856; el „a cotit în toiul luptelor pentru Unire spre tabăra separatiştilor, devenind campionul lor cel mai zelos"[37] şi ideolog al mişcării[38]. Literatura de specialitate a încercat să găsească motivaţia gestului lui Istrati. Potrivit observaţiei unui fin analist al fenomenului, Istrati, ca şi alţi câţiva partizani ai Unirii, a trecut în tabăra separatiştilor „din spirit de solidaritate de clasă, ori numai din oportunism"[39]. Cercetând documentele acelei perioade, am fi tentaţi să subscriem opiniei lui Corivan şi să admitem că gestul său se leagă de aspiraţiile de depăşire a propriului statut social şi, de ce nu, poate şi financiar; iar Viena, care nu dispreţuia nici un fel de efort pentru a împiedica Unirea Principatelor[40], l-a prins relativ

[35] Constantin Hurmuzaki, *Un renegat al Unirii Principatelor*, în „Steoa Dunării", nr. 41 din 3 iulie 1856; *Acte şi documente…,* III, p. 663-667.

[36] *Acte şi documente*…, III, p. 430.

[37] Paul Cornea, *Un paşoptist renegat: N. Istrati*, în *Studii de literatură română modernă*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1962, p. 321. Vezi şi A. D. Xenopol*, op. cit*., p. 752-753; Dumitru Vitcu, *Iaşii şi Unirea*…, p. 88-89.

[38] Dumitru Vitcu, *Unionişti şi separatişti*…, p. 94.

[39] Nicolae Corivan, *Acţiunea antiunionistă…*, p. 136.

[40] Nu ar fi fost unicul caz când Viena ar fi recurs la această manevră. Aşa, de exemplu, în discuţia pe care o are cu H. L. Bulver, în seara zilei de 16/28 septembrie 1857, Vogoride îi mărturisea acestuia că, în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

uşor în mrejele sale; dacă însă luăm în calcul faptul că, în aceeaşi perioadă, pe teritoriul Moldovei staţionau încă importante efective militare ale Austriei[41], nu putem să nu ne gândim şi la o altă ipoteză: poate că Istrati era conştient de faptul că Austria nu va accepta crearea în spaţiul extracarpatic a unui stat naţional, pe care autorităţile vieneze îl etichetau ca fiind „o creaţiune, deşi destul de slabă, totuşi destul de masivă şi de puternică pentru ca să servească tendinţelor daco-romane ce încolţesc în tăcere, ca o boală epidemică, dincoace şi dincolo de Carpaţi, drept centru de gravitaţie pentru toate elementele româneşti din Ungaria, Transilvania, Banat şi Bucovina, formând prin aceasta un abces ce puroiază mereu la graniţa Austriei”[42], şi încerca să evite noi şi inutile pierderi umane şi materiale pe care moldovenii ar fi trebuit să le suporte în condiţiile unui nou conflict.

Analizând toate documentele vremii, credem că trecerea lui Istrati în gruparea separatistă nu a fost o soluţie de moment, ci o mişcare bine calculată şi cu rădăcini anterioare anului 1856. Un motiv care ar justifica asemenea ipoteză se leagă de aprecierile deosebit de favorabile pe care reprezentanţii Curţii de la Viena le formulau, încă din 1855, pe adresa lui Istrati. Or, este greu de presupus că asemenea *omagii,* precum şi încrederea de care se bucura acesta din partea *noilor cârmuitori* din arealul extracarpatic s-ar fi datorat poziţiei sale sociale, când ceilalţi boieri moldoveni, unii chiar cu posibilităţi mult mai mari decât cele ale cărturarului de la Rotopăneşti, adesea se plângeau de *jugul austriac* şi nu se bucurau de favorurile ocupanţilor. Mai mult, este foarte bine cunoscută înverşunata opoziţie a Austriei faţă de Unirea Moldovei cu Ţara Românească[43] şi toate acţiunile întreprinse pentru a evita o asemenea mutaţie politico-administrativă în sud-estul Europei. Astfel încât, credem noi, apropierea survenită între Nicolae Istrati şi reprezentanţii Vienei din Moldova poate fi explicată doar prin îmbrăţişarea de către primul a principiului menţinerii a două state româneşti distincte în spaţiul de la sud şi răsărit de Carpaţi. Raţionamentul este susţinut şi de precizarea cărturarului de la Rotopăneşti, făcută în cuprinsul scrisorii trimise directorului Departamentului din Lăuntru al Moldovei, la 2/14 august 1856: „eu am înţeles că a apărut la Iaşi o broşură sau un articol în numele meu, potrivit căruia m-aş fi căit de opoziţia mea faţă de Unirea Principatelor şi aş propovădui acum centralizarea. Cunoaşteţi însă că de câţiva ani, din convingere, eu sunt contra Unirii”[44]. Asemenea precizare, *de câţiva ani*, vine să întărească ipoteza noastră conform căreia apropierea lui Istrati de separatişti este anterioară anului 1856.

Desigur, nu putem trece cu vederea documentele menţionate mai sus, care demonstrează că, şi la începutul anului 1856, Istrati a desfăşurat activităţi cu caracter unionist. Totuşi, analizând semnăturile petiţiei datată 16/28 februarie 1856[45], nu putem

---

acţiunile pe care le întreprinsese până atunci, fusese puternic influenţat de către consulul Austriei de la Iaşi şi că în cadrul primelor alegeri desfăşurate, pentru a-i determina pe unii dintre votanţi să acorde votul lor reprezentanţilor partidei separatiste, le-a promis acestora ranguri şi funcţii ori le-a acordat bani (*Documente privind Unirea Principatelor,* vol. VII, *Corespondenţa diplomatică engleză, 1856-1859*, volum întocmit de Valentina Costake, Beatrice Marinescu, Valeriu Stan, Bucureşti, Editura Academiei, 1984, p. 623-635).

[41] Pentru detalii în ceea ce priveşte numărul soldaţilor austrieci, vezi Ion Nistor, *Corespondenţa lui Coronini din Principate. Acte şi rapoarte din iunie 1854 - martie 1857*, Cernăuţi, Institutul de Arte Grafice Glasul Bucovinei, 1938 (în continuare, *Corespondenţa lui Coronini…*), p. 95.

[42] *Ibidem*, p. 900.

[43] Pentru detalii, vezi: Leonid Boicu, *Austria şi Principatele…,* p. 315-409; Ion Nistor, *Ocupaţia austriacă în Principate (1854-1857). După rapoartele lui Coronini*, în *AARMSI*, seria a III-a, tomul XX, 1938 (în continuare, *Ocupaţia austriacă…*), p. 133-195.

[44] *Acte şi documente…,* III, p. 755.

[45] *Ibidem*, p. 430.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

să nu remarcăm că mulți dintre semnatari, unioniști convinși, sunt foștii săi prieteni, cu care a colaborat în momentele critice ale anului 1848, dar și înainte și după acest an, și care l-au susținut[46]. Într-un moment în care ideea de Unire aprinsese nu numai societatea românească, ci și elita politică europeană, când și autoritățile îngăduiau și chiar încurajau mișcarea unionistă[47], era probabil imposibil pentru Istrati să-și declare în mod deschis noua orientare politică. De asemenea, nu trebuie omis nici faptul că, așa cum o demonstrează o cercetare atentă a documentelor vremii, în celelalte acțiuni cu caracter unionist desfășurate în același interval temporar (1855-1856), Istrati nu a fost implicat în mod activ. Explicația reimplicării sale în februarie 1856, prin semnarea petiției, poate fi justificată, prin dorința de a nu rămâne în afara noilor realități politice. Înfrângerea Rusiei, apropiata reinstaurare a păcii și retragerea trupelor de ocupație, implicit a *foștilor colaboratori*, precum și simpatia manifestată în mod deschis de către unele personalități ale vremii față de ideea de Unire[48], l-au determinat, probabil, și pe cărturarul fălticenean să tatoneze terenul politic și să simuleze o apropiere de unioniști.

După încheierea mandatului septenal al lui Gr. Al. Ghica, lucrurile vor cunoaşte o modificare radicală. Mişcarea separatistă era cea care beneficia acum de sprijinul total al autorităților politice provizorii, căci noul caimacam, Teodor Balș, acționa conform intereselor Austriei, fapt recunoscut și de reprezentanții oficiali ai Vienei. Astfel, referindu-se la activitatea caimacamului, la 29 iulie 1856, Coronini îl anunța pe Prokesch-Osten că Balș, împreună cu oamenii săi, nu pierdea nici un prilej pentru a face totul în favoarea Austriei[49].

În noul context politic, Istrati și-a continuat activitatea cu un zel și mai mare, publicând numeroase articole, în paginile „Nepărtinitorului”[50], unde formula critici foarte dure la adresa „Societății Unirii” și a obiectivelor pe care aceasta le urmărea. Din punctul său de vedere, Societatea „nesocotea prerogativele puterii suzerane” și „uzurpa atribuțiile Divanurilor ad-hoc, care, singure, aveau dreptul să se pronunțe asupra dorințelor românilor în ceea ce privește organizarea lor statală”. El susținea că numita organizație „se punea nu numai mai presus de Divanul ad-hoc, ci chiar mai presus de puterea suzerană și chiar de toți semnatarii tratatului de la Paris”. Totodată, Istrati le reamintea consângenilor săi că nu se puteau baza pe articolele apărute în presa străină în favoarea

[46] Așa, de exemplu, în timp ce Istrati era închis la mănăstirea Slatina, M. Kogălniceanu contesta în mod vehement paternitatea broșurii *Căința încrederii în boierii aristocrați și sfânta hotărâre de a nu-i mai crede*, pe care contemporanii i-o atribuiseră, dar în același timp îi lua apărarea și lui Istrati, afirmând că acesta nici măcar nu bănuiește mârșăvia căreia îi căzuse victimă și că, „îndată ce va fi slobod din închisoare, va ști să rușineze și să pălmuiască în public pe acei care au cutezat, doar vor aprinde un război civil, cu influența și numele acestor tineri populari, M. K. și N. I.” (*Anul 1848 în Principatele Române,* II, București, 1902, p. 685).

[47] Pentru detalii, vezi Mihai Cojocariu, *Partida Națională și crearea statului român (1856-1859),* Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1995, p. 151-227.

[48] Vezi, în acest sens, atitudinea lui Walewski în cadrul dezbaterilor Congresului de pace de la Paris (*Acte și documente…*, II, p. 999-1074), precum și numeroasele broșuri sau articole apărute în presa vremii, care insistau asupra faptului că, pentru progresul Principatelor Dunărene, era nevoie de Unirea acestora: Elias Regnault, *Histoire politique des Principautés Danubiennes*, Paul Bataillard, *Premier point de la question d'Orient. Les Principautés de Moldavie et de Valachie devant le Congrès,* Louis de Nalenche, *La Moldo-Valachie,* Edmond Texier, *Appel au Congrès en faveur des Roumains* etc. Pentru detalii, vezi: *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană. Texte străine*, II, coordonatori Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Gheorghe Bondoc, Mircea Mușat, București, Editura științifică și enciclopedică, 1984; Gheorghe Platon, *Lupta românilor pentru unitate națională. Ecouri în presa europeană (1855-1859),* Iași, Editura Junimea, 1974 ș.a.

[49] Ion Nistor, *Corespondența lui Coronini…,* p. 1055.

[50] Pentru detalii, vezi Liviu I. Roman, *Un jurnal antiunionist: „Nepărtinitorul”(21 iunie-10 septembrie 1856)*, în *CI*, serie nouă, XVII, 1998, nr. 2, p. 207-219.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Unirii, deoarece „noi ştim că nu numai că potu şi plăti de a se publica, dar şi că nu sunt bazate pe vro notă trimisă de la vro curte la alta, pentru ca să credem că este vro pozitivă încredinţare despre asemenea voinţă a vreunia din puterile contractante”[51].

Urmărind articolele publicate de către Istrati în această perioadă, observăm că toate sunt puse în slujba separatismului. De asemenea, remarcăm şi lipsa lor de originalitate. Cel care, încă din 1850, punea bazele a ceea ce ulterior critica literară avea să numească *drama de inspiraţie istorică*[52], se limita acum doar la contracararea argumentelor pe care reprezentanţii Partidei Naţionale le aduceau în favoarea Unirii, comentând şi amplificând pretinsele slăbiciuni ale programului unionist.

Analizând scrierile lui Istrati puse în slujba separatismului, remarcăm absenţa dimensiunii afirmative şi subscriem observaţiei formulată nu de mult de către un analist că asemenea lipsă echivala cu un handicap în competiţia politică: „neavând confecţionat un discurs identitar autonom, separatiştii au improvizat, folosind, pentru a se opune unirii, argumente de sorginte conservatoare. Astfel, ei au respins proiectul formării unui stat românesc unitar ca o idee nouă, artificială, neprobată şi, prin aceasta, nesigură; au cerut respectarea tradiţiei şi a solidarităţilor tradiţionale; în fine, au pledat pentru gradualism în schimbarea politică, descriind unirea şi centralizarea ca schimbări bruşte şi potenţial traumatizante”[53].

Dar Istrati nu s-a limitat numai la a pune bazele ideologiei separatismului, ci a trecut şi la acţiuni concrete, constând în atragerea de noi adepţi în rândurile propriei grupări. Printre noii convertiţi, contemporanii i-au identificat pe George Lipan, dar şi pe propriul său frate, Meletie Istrati, „vlădică al Huşilor”. Acesta din urmă a şi fost desemnat în calitate de succesor al mitropolitului Sofronie Miclescu şi, în mod sigur, deţinând asemenea funcţie, ar fi avut un cuvânt greu de spus în cadrul lucrărilor Adunării ad-hoc; dar „supărările causate de lupta partidelor politice ce desbinau pe atunci ţara”[54] i-au grăbit plecarea spre *locul fără de suferinţă*, spre care îşi tot îndemna credincioşii să privească. De asemenea, Istrati a încercat să-i determine şi pe concitadinii săi, pe fălticeneni, să îmbrăţişeze separatismul; din datele de care dispunem, se pare că demersul său, deşi nu a fost unul simplu[55], a fost totuşi rodnic. Tabăra sepa-

[51] „Nepărtinitorul”, nr. 20 din 27 august 1856. Nici de această dată nu avem autorul indicat, dar conform argumentelor invocate în rândurile de mai sus, credem că autorul lor este Nicolae Istrati.

[52] N. Istrati, *Mihul. O trăsătură din rezbelul lui Ştefan cel Mare cu Matei Corvin regele Ungariei,* Iaşi, 1850.

[53] Adrian Cioflâncă, *Naţionalism şi parohialism în competiţie. Note pe marginea dezbaterilor politice privind Unirea Principatelor Române*, în vol. *Vârstele Unirii. De la conştiinţa etnică la unitatea naţională,* coordonatori Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Florin Cântec, Iaşi, Fundaţia Academică „A. D. Xenopol”, 2001, p. 117-118.

[54] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI (*Corespondenţa diplomatică franceză, 1856-1859),* volum editat de Grigore Chiriţă, Valentina Costake şi Emilia Poştărița, Bucureşti, Editura Academiei, 1980, p. 79.

[55] Şi aici luase fiinţă un Comitet al Unirii. Acesta, conform informaţiilor cuprinse în *Memoriu*, manuscris aparţinând unui contemporan al evenimentelor, Vasile Forăscu, avea în rândurile sale un număr însemnat de membri, provenind din toate categoriile sociale. „Membrii acestui comitet erau: Sfinţia Sa Părintele Arhimandrit Calinic Miclescu, egumen la Mănăstirea Slatina, Sfinţia Sa părintele Canano, egumen la Mănăstirea Râşca; fraţii Iancu şi Vasile N. Cantacuzin, fraţii Matei şi Alecu Millo, fraţii Dimitrie şi Alecu Grigoriu (Văsescu), fraţii Manolache, Costache şi Dimitrie Morţun, fraţii Alecu şi Toader Botez, fraţii Constantin şi Matei Pleşescu; fraţii Dimitrie şi Vasile Stamati; Petru Softa; fraţii Costache şi Teodor Gonciu; C. Diricliu; Costache Romanescu; fraţii Ion şi Gheorghe Tinu; fraţii Dimitrie şi Panaite Moldovanu; Mihai Dragonciu; Vasile Filoti; Vasile Teodorescu; Neculai Marcovici; Iacov Neculau; răzăşii de la Brusturi, Moţoceşti, Urechenii, Stihi, Frunzeti, Teliman; Iancu Sinescu; Gh. Crivăţ, fost căpitan de panţiri; căpitan Caramălău; Petrache Goşescu; Neculai Măcărescu; preoţii I. Roşu, Toader Lateş, Vasile Luca, Toader Stupcanu; mulţi neguţitori, între care Lambrior, Matei Chitariu, iar fraţii Aga Ştefan Forăscu şi Aga Costache Forăscu umblau prin sate, ca să împiedice înrâuririle ce separatiştii căutau a avea printre răzăşii de la munte:

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ratistă avea să atragă de partea sa nume grele ale societății fălticenene: „fraţii Lupu şi Mihai Botez, Iordache Vârnav, fost ispravnic pe timpul alegerilor, fraţii Grigore şi Lupu Răhtivanu, fraţii Ciudin (Ioan – socrul lui Istrati, Matei, Manolache şi Costache), Ioniță Botez, arendaşul lui Mihai Vodă de la moşia Cristeşti, Gh. Stati, Alexandru Agioglu, Gheorghe şi Costache Ghițescu, fraţii Toader şi Scarlat Romano, părintele econom Iftimie Stamati, Vasile Clucerescu, Iorgu Hârlescu, Costin Dragoş, Neculai Beldiceanu, Gh. Popovici, Neculai Măcărescu, Matei Gane, Costache Ghițescu de la Buneşti, Alexandru Ciurea, Gheorghieş Dimitriu şi Alecu Holban, fiul vechilului Marchizei de Bedmar la Baia, secretar intim al lui Neculai Istrati”[56].

Acțiunea de convertire pe care Istrati a realizat-o la Fălticeni a necesitat folosirea unor practici specifice campaniilor electorale: amenințări, presiuni, şantaje sau *mici atenţii*; „au fost destul să se ducă la Istrati, să-i puie unuia pe feciorul seu assesor la tribunal şi altuia să-i dea caimacamul o cafea, pentru ca să vie acum să strige în contra unirei şi să facă partidă lui Istrati”. Indiferent de modalitățile folosite, cert este faptul că unioniştii din acest oraş şi-au văzut rândurile membrilor serios afectate. „Avem onoarea de a vă încunoştința că la districtul Sucevei, dintre marii proprietari şi acei de case, au rămas puțini care au mai sprijinit încă sfânta noastră cauză”[57] – scria Comitetului Unirii din Iaşi, la 28 mai/9 iunie 1857, A. Millo.

În vreme ce autoritățile erau preocupate de extinderea măsurilor îndreptate împotriva Partidei Naționale[58], pentru a semăna şi mai multă neliniște în tabăra unionistă, separatiştii au lansat în toamna anului 1856 zvonul conform căruia nici guvernul francez nu mai era dispus să protejeze partidul unionist[59]. Acest zvon nu este un element de noutate; încă din vara acelui an, Istrati tot insistase în cuprinsul scrierilor sale asupra faptului că unioniştii se bazau pe o serie de articole apărute în străinătate, dar că acestea nu reflectau poziția forurilor diriguitoare ale acelor țări[60], cu atât mai mult cu cât, în cadrul Congresului de pace de la Paris, delegații marilor puteri nu se pronunțaseră clar în favoarea Unirii, ci amânaseră soluționarea acestei revendicări a românilor. Privind lucrurile din această perspectivă, nu este exclus ca unul dintre autorii zvonului să fi fost chiar N. Istrati.

Dorna, Şarul Dornei, Neagra Şarului, Panaci, Drăgoioasa, Păltinoasa şi printre sătenii mai cu vază, precum: Ion Stratilat din Cozmeşti; C. Botezatu din Paşcani; Gh. a Sandului din Ruginoasa; Toader Grumăzescu; Petrea Mazilu, Toader a Oanei, din Rădăşeni; Vasile Ichim din Petiea; Vasile Stoleriu, Neculai Balaban, din Şoldăneşti; Vasile a Irinei din Bogdăneşti; Acsinte Boboc, din Boroaia; Toader Drugă din Basarabia; Neculai a Niței, din Preuteşti; Gh. Arghireanu din Arghira; Toma Dascălu din Forăşti; Gheorge Tănsaei, din Oprişăni; Costache a Casandrei din Dolheştii-Mari şi alți mulți din diferite sate.” (Apud Artur Gorovei, *Folticenii. Cercetării istorice asupra oraşului*, Folticeni, Institutul de arte grafice M. Saidman, 1938, p. 163.)

[56] *Ibidem*, p. 168. Artur Gorovei indică, în cuprinsul lucrării sale, doar faptul că *Memoriul* lui Forăscu este păstrat în formă de manuscris, fără a-i preciza locația şi nici paginile de unde a preluat informațiile.

[57] *Acte şi documente*…, IV, p. 761.

[58] Astfel costumele populare au fost interzise, tarafurile de lăutari şi formațiile muzicale militare nu mai aveau dreptul să mai cânte *Hora Unirii*, iar dialogul politico-satiric *Păcală şi Tândală* a primit interdicție de a mai fi prezentat pe scena teatrelor. De asemenea, multe şcoli au fost închise, profesorii cunoscuți pentru orientarea lor unionistă au fost îndepărtați etc. Într-o corespondență din Iaşi, datată 13 octombrie 1856 şi publicată în „L’Indépendance Belge”, se spunea: „reacțiunea este completă aici: ea a invadat biserica, administrația, catedrala şi presa, cuvântul viu şi cuvântul scris. Tot ceea ce aminteşte ideea de unire a celor două Principate este proscris şi reprobat; niciodată țara nu a avut mai puțină libertate pentru a exprima dorințele sale, a discuta interesele sale, şi aceasta într-un moment în care Europa întreagă îi cere solemn avizul său în privința viitoarei sale organizări”. Pentru detalii, vezi: Mihai Cojocariu, *op. cit.*, p. 151-160; Dumitru Vitcu, *Unioniştii şi separatiştii*…, p. 93-107.

[59] „Nepărtinitorul”, nr. 19 din 23 august 1856.

[60] *Ibidem*, nr. 2 din 25 iunie 1856; *Acte şi documente*…, III, p. 126.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În ciuda tuturor eforturilor depuse, separatiştii nu reuşeau totuşi să stăvilească mişcarea unionistă; de aceea, ei au decis să facă apel şi la istorie. Astfel, la 12/24 octombrie 1856, caimacamul propunea Sfatului Administrativ Extraordinar ridicarea unui monument de bronz care să-l înfăţişeze pe Ştefan cel Mare şi care să fie amplasat în piaţa Palatului domnesc[61]. Se pare că ideea monumentului nu a fost a caimacamului, ci a ideologului separatiştilor, dacă se are în vedere apelul repetat, obsesiv, pe care N. Istrati îl invocă, în scrierile sale, la trecutul istoric, în general, şi la epoca lui Ştefan cel Mare, în special. Ultimul, în concepţia sa, era un adevărat erou al Moldovei, pentru că luptase mereu pentru apărarea şi menţinerea integrităţii teritoriale a ţării, a privilegiilor ţării sale şi, deci, era *separatist*. Tot spre o asemenea apreciere ne îndrumă şi mesajul pe care îl transmitea, la 28 noiembrie/10 decembrie 1856, Dimitrie Ralet lui Ion Ghica[62]. Acest monument urma a fi realizat din fonduri adunate prin subscriere publică şi trebuia să le amintească moldovenilor de faptul că preocuparea de căpătâi a marelui domn fusese apărarea autonomiei Moldovei, pe care unii dintre ei erau acum gata să o „sacrifice" pe altarul unităţii[63]. Totodată, acest monument venea să le reamintească locuitorilor de la răsărit de Carpaţi că, în 1474, marele voievod luptase cu muntenii şi îl înfrânsese pe Radu cel Frumos, deci dorinţa de Unire nu avea nici un fel de justificare în faţa istoriei.

Toate eforturile întreprinse de către Istrati nu au rămas fără urmări. La 5/17 decembrie 1856, Balş efectua o nouă remaniere a cabinetului ministerial, iar funcţia de ministru al lucrărilor publice îi era încredinţată[64]. Cooptarea sa în guvern a generat numeroase proteste, vădite nu numai în coloanele presei locale, ci şi în ale celei străine[65]. Munca depusă de Istrati a fost apreciată atât de separatiştii moldoveni, ca şi de însuşi caimacamul Moldovei, care i-a transmis o scrisoare de felicitare pentru zelul său[66]. Pentru consulul francez de la Iaşi, Victor Place, prezenţa cărturarului de la Rotopăneşti în viaţa politică a Moldovei fusese dictată de faptul că, de şase luni, acesta era „ideologul şi şeful grupării separatiste"[67].

Toate iniţiativele şi acţiunile întreprinse de noul ministru îl recomandau ca fiind o persoană demnă de toată încrederea, fapt care l-a şi determinat pe caimacam să-l însărcineze cu organizarea şi conducerea campaniei electorale pentru Divan, şi nu pe titularul de la interne, cum ar fi fost corect. Pentru a se putea achita de responsabilitatea ce i-a fost încredinţată, Istrati şi-a dat demisia din funcţia de ministru. La 3/15 februarie 1857, Th. Balş i-a acceptat demisia: „În privinţa motivelor espuse în citata cerere, care dovedesc zelul ce aveţi de a fi folositor patriei, în altă însemnată chemare […]"[68].

Ideile separatismului i-au dominat întreaga fiinţă; nimic din tot ceea ce nu avea tangenţă cu separatismul nu era vrednic de atenţia sa, ci dimpotrivă, merita doar disprețul şi ura sa. Astfel, în ziua de 13 ianuarie 1857, când unul dintre vecinii săi, membru marcant al Partidei Naţionale, Mihail Cantacuzino Paşcanu, zăcea pe catafalc în casa sa, fiind deplâns de întreaga societate ieşeană, conform informaţiilor prezentate în „L'Etoile du Danube", el a organizat în imediată proximitate un bal, „veselindu-se cu muzici şi lăutari". Şi aceasta în condiţiile în care între defunct şi Istrati existaseră

[61] *Acte şi documente…,* III, p. 891-892.
[62] *Documente privind Unirea…,* III, p. 164.
[63] Pentru detalii, vezi Dumitru Vitcu, *„Preistoria" unui monument: statuia ecvestră a lui Ştefan cel Mare din Iaşi*, în *AIIX*, tom XLI, Iaşi, 2004, p. 21-30.
[64] *Acte şi documente…,* III, p. 984.
[65] *Ibidem*, p. 1044.
[66] *Ibidem*, IV, p. 17.
[67] *Ibidem*, III, p. 998.
[68] *Ibidem*, p. 1132.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

legături care ar fi impus prezența acestuia din urmă în rândurile celor îndoliați: „onorabilul său tată este un fost majordom al D. Mihai Pașcanu”[69].

Toate gesturile sau acțiunile sale erau binecunoscute la Curtea din Viena, încât, nu întâmplător, după dispariția neașteptată a lui Balș, printre candidații la funcția de caimacam al Moldovei îl regăsim și pe Istrati[70], beneficiar al sprijinului oferit din exterior, prin mijlocirea consulului austriac din Iași. Deși, până la urmă înalta funcție nu i-a fost încredințată lui, ci lui Nicolae Conachi Vogoride[71], Istrati nu a ezitat să-și ofere serviciile, devenind unul dintre colaboratorii apropiați ai noului caimacam. Mai mult chiar, el și-a intensificat colaborarea cu reprezentanții Vienei în vederea consolidării mișcării separatiste și a contracarării celei unioniste. Încurajat de succesul obținut anterior în zona Fălticeniului, alături de ceilalți separatiști, el va întreprinde o serie de vizite în țară cu scopul de a constitui organizații locale ale grupării separatiste. Astfel, la Bacău, alături de Burchi, a încercat să pună bazele unei asemenea organizații, dar conform informațiilor transmise de D. A. Sturdza lui C. Hurmuzaki, la 6/18 mai 1857, aceștia „au fost fugăriți de acolo”[72].

Apropierea momentului alegerilor va amplifica disputele și va intensifica și mai mult confruntarea dintre cele două tabere. Nimic din ceea ce putea sluji atingerea scopului vizat nu era refuzat de nici una dintre părți. Nici măcar arta nu a fost omisă. Dacă până atunci toate poeziile lui Istrati se voiau a fi un omagiu adus frumuseții naturii ori sentimentului dragostei, brusc el și-a schimbat registrul tematic, coborând creația poetică, din sferele înalte ale sacrului, în realitatea profană, marcată de înverșunata luptă a separatiștilor cu Partida Națională. Și cum putea să facă altfel când, de la el, poetul cunoscut în epocă și ideologul mișcării separatiste, se aștepta soluționarea divergențelor apărute între cele două tabere și pe tărâm literar? Deși se luaseră numeroase măsuri pentru ca poezia lui Vasile Alecsandri, *Moldova în 1857*[73], care reflecta atât de limpede realitățile moldave din acea perioadă, să fie cenzurată, ea ajunge totuși să fie cunoscută de întreaga suflare moldovenească, după ce fusese publicată în ziarul „Concordia” din Țara Românească. Creației alecsandriene avea să îi răspundă imediat Nicolae Istrati cu o altă poezie, purtând același titlu[74]. Subtitlul adăugat acesteia, *Jurământul*, este, din punctul nostru de vedere, mai mult decât sugestiv, versurile sale reprezentând țelul nobil al salvării Moldovei, scop pe care gruparea separatistă și-l asumase. Că poezia lui Istrati este o replică la cea a lui Alecsandri, ne-o dovedesc din plin atât mesajul, cât și structura ei. Sintagma de început este aceeași pentru ambele poezii: „Scumpă Moldova”. Apoi, ambele poezii invocă starea deplorabilă în care ajunsese țara: „țară de jale / Ah! în ce zile tu ai ajuns”[75], la Alecsandri, și „de zile grele / ce zile triste ai mai ajuns”[76], la Istrati. În vreme ce Alecsandri insistă asupra ideii de Unire, pentru care invocă până și forțele

[69] *Ibidem*, p. 1054. Vezi și D. Vitcu, *Iașii și Unirea…*, p. 91.

[70] *Acte și documente…,* IV, p. 24;

[71] Deși prin numeroase petiții întocmite în acele împrejurări se cerea revenirea la formula regulamentară a căimăcămiei de trei persoane, totuși, la 23 februarie/7 martie 1857, marele vizir otoman trimitea din Constantinopol telegrama de numire în postul de caimacam a celui care, așa cum remarcau contemporanii săi, avea cele mai puține legături cu poporul român. Numirea sa va neliniști din nou spiritele prounioniste: „numirea D. Vogoride a cauzat o indignare generală” – nota consulul francez de la Iași (*Acte și documente…,* IV, p. 27). Pentru detalii, vezi Mihai Cojocariu, *op. cit.,* p. 160-168; Dumitru Vitcu, *Iașii și Unirea…*, p. 95-97.

[72] *Documente privind Unirea…,* III, p. 253.

[73] *Acte și documente…,* IV, p. 1-2. Pentru alte detalii, vezi Dumitru Vitcu, *Vasile Alecsandri și „Moldova în 1857”*, în „Cugetul”, III, nr. 1, Chișinău, 1992, p. 7-8.

[74] *Acte și documente…*, IV, p. 4-5.

[75] *Ibidem*, p. 1.

[76] *Ibidem*, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

divine: „E scrisă-n ceriuri sfânta Unire / E scrisă-n inimă cu foc ceresc! / O! Românie! l'a ta mărire / Lucrează braţul dumnezeesc!", Istrati contestă afirmaţiile unioniştilor şi, după o incursiune în trecutul nu prea îndepărtat, susţine că planurile unioniştilor nu vor aduce decât noi vremuri grele pentru Moldova: „Aşa făcură şi mai în urmă / Când cu plăieşii din Bălţăteşti / Când toţi străinii s'adună turmă / Făcând banchete, spuind poveşti / Când cu programa acea pompoasă / Drituri mulţime predând la toţi / Când iar cu stihuri dulci şi frumoase / Vestiţii noştri buni patrioţi, / Ne-au adus arme, împilând ţara, / Ne-au perdut drituri, ne-au sărăcit, /Satele toate, iarna şi vara, / De beilicuri au îmbrâncit. / Aşa ş'acum – iar manifeste / Iar versurele – iar scop viclean / Binele ţerei e o poveste / Un pretest numai la al lor plan". După alte expresii defăimătore şi acuzaţii conform cărora unioniştii nu urmăreau binele Moldovei, „Că moartea ţerii doresc şi vor"[77], finalul poeziei, redactat într-o notă de voit patriotism, atenţiona moldovenii că cei preocupaţi de bunăstarea şi progresul ţării lor nu erau unioniştii, ci ei, separatiştii[78].

Dincolo de stăvilirea mişcării unioniste, la fel ca şi noul caimacam, Istrati era din ce în ce mai mult preocupat de problema alegerilor. Deplin convins de faptul că dacă Adunarea ad-hoc a Moldovei s-ar fi pronunţat împotriva Unirii, atunci, chiar dacă cea din Ţara Românească ar fi votat Unirea, totul ar fi fost în zadar, ideologul separatiştilor s-a implicat din plin în acţiunile de falsificare a alegerilor. El s-a angajat să împiedice pătrunderea unioniştilor în cadrul Adunărilor ad-hoc, cu condiţia de a-i fi acordate puteri depline şi a fi numiţi noi ispravnici[79] care să-l ajute în detectarea opţiunilor politice ale locuitorilor Moldovei. Solicitările sale au primit răspuns afirmativ.

Alături de Gödel Lannoy, Nicolae Vogoride, Costin Catargiu, fostul ministru de Interne, colonelul Petru Scheletti şi „câte doi miniştri"[80], nelipsit la şedinţele desfăşurate în grădina lui Gheorghe Asachi, editorul de la „Gazeta de Moldavia", care aveau drept scop elaborarea listelor electorale, era şi strategul separatiştilor. Acele liste, aşa cum reiese din *Memoriu asupra Căimăcămiei lui Vogoride*, din 1/13 iunie 1857, „au fost modificate şi triate de 20 de ori şi la fiecare triaj numărul adepţilor Unirii a fost din ce în ce mai mult diminuat, sub cele mai ilegale şi puerile pretexte, precum acelea de a fi fii de străin, sau de a avea de curând bunurile rurale ipotecate, sau contestate, sau în comun, sau că valoarea locuinţei este mai mică decât cea stabilită de firman, sau de a fi lipsiţi de actele legale, sau de a nu avea vârsta de 30 de ani"[81]. În elaborarea acestor liste, Istrati şi colaboratorii săi au folosit şi informaţiile pe care supuşii Vienei le adunaseră anterior din Principate, referitoare la atitudinea austrofilă sau austrofobă a locuitorilor; încă de la 3 aprilie 1857, Prokesch-Osten îi trimitea lui Coronini o listă care conţinea numele celor care erau de dorit să intre în componenţa Adunărilor şi ale celor care trebuiau împiedicaţi să ajungă în forumul care urma a da glas dorinţelor românilor[82]. Acest fapt era cunoscut chiar şi de către consulul Franţei la Iaşi, care se întreba de ce respectivele liste fuseseră deţinute şi cercetate, încă din februarie 1857, de liderul separatiştilor, dacă acesta nu mai deţinea calitatea de ministru[83]. Dincolo de nelămurirea

[77] *Ibidem*, p. 5.

[78] *Ibidem.* „Noi vrem Moldova ca să trăiască / Noi vrem legi drepte să aşezăm / Şi noi cu Ţara cea Muntenească / Tot în frăţie să ne aflăm. / Nu vrem sub mască de întrunire / Să stricăm pacea şi să pierim, / Deschizând calea de-ntervenire / Şi de amestec celui străin! / Nu suntem încă orbiţi cu totul / Ca aşa lesne să ne înşelăm, / Încât pe basme să ne dăm votul, / Scumpa Moldova să-nmormântăm! Sfătuim însă noi din durere / Păstraţi Moldova, iubiţi copii! / Fugiţi de intrigi să nu vă înşele / Şi amar să plângeţi pe ai voştri fii!"

[79] *Ibidem*, IV, p. 131-132.

[80] *Ibidem*, p. 802.

[81] *Ibidem*, p. 826.

[82] Ion Nistor, *Corespondenţa lui Coronini…*, p. 976-982.

[83] *Acte şi documente…*, V, p. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lui Victor Place, această situație vine să demonstreze strânsa colaborare care exista între Istrati şi reprezentanții Vienei din Moldova şi, totodată, deosebita încredere de care acesta se bucura din partea Curții austriece.

Dar, pe lângă întocmirea listelor electorale, Istrati nu-şi uită nici vechea îndeletnicire de a redacta memorii adresate dregătorilor otomani, în care insista asupra necesității de a se menține în arealul extracarpatic două state distincte, apreciată ca singura modalitate de păstrare a „privilegiilor" istorice. „Acest om – e vorba de cărturarul de la Rotopăneşti – a redactat o petiție adresată lui Savfet-Effendi, în care separatiştii uzând, fără nici o îndoială, de dreptul lor, exaltă avantajele despre care ei cred (că) reies din menținerea separației celor două Principate"[84], îi scria din nou, la 2/14 mai 1857, Victor Place, lui Walewski. Petiția era semnată de 57 de persoane, printre care figurau numele tuturor miniştrilor[85].

De asemenea, liderul separatiştilor nu rata nici o ocazie pentru a demonstra, chipurile, reprezentanților statelor semnatare ale Tratatului de pace de la Paris, îndeosebi celor care nu erau de acord cu Unirea, că moldovenii nu-şi doreau să formeze un singur stat cu Valahia. Astfel, la sosirea lui Savfet la Iaşi, dincolo de pregătirile efectuate de autoritățile provizorii pentru a demonstra „dorința" locuitorilor de a fi împiedicată unirea lor cu Țara Românească, nici Istrati nu s-a lăsat mai prejos. Ferestrele locuinței sale „au fost pavoazate cu imense draperii bicolore". Tot el a plătit şi angajat formații muzicale care au cântat în stradă, „până târziu în noapte, arii separatiste"[86].

Pentru a demonstra că unioniştii nu urmăreau decât „distrugerea Moldovei", tot în prima parte a anului 1857 el va publica o nouă broşură, *Acte oficiale despre datoria Visteriei a Principatului Moldovei*[87]. În cadrul ei erau făcute publice toate creanțele pe care le acumulase acea instituție, în vremea administrației Ghica.

Prin toate acțiunile sale, numele lui Istrati devenise cunoscut tuturor simpatizanților Unirii. De puterea deosebită de care el dispunea, erau pe deplin conştienți şi reprezentanții mişcării unioniste din Fălticeni. A. Millo, de pildă, în scrisoarea pe care o trimitea Comitetului Unirii din Iaşi la 9 iunie 1857, scria că „aici lupta este mai mare decât oriunde, pentru că avem, din nenorocire, de adversar pe Istrati, care are ocârmuirea în mână" şi că „dacă ocârmuirea şi d-l Istrati vor face tot ce vreau, nu vă aşteptați la mari rezultate de la nenorocitul nostru district"[88].

Cum anul 1857 era şi un an electoral, Istrati nu a uitat să-şi facă şi *campanie electorală* pentru a-şi asigura un loc în cadrul Divanului ad-hoc. De altfel, era şi de aşteptat ca ideologul separatiştilor să încerce să ajungă în forumul consultativ moldav, pentru a susține şi a apăra interesele grupării sale. Iar partizanii separatismului erau dispuşi la orice fel de efort pentru a-şi susține candidatul în cursa pentru un mandat de deputat. Referindu-se la acțiunile întreprinse de autorități pentru a-l ajuta pe Istrati, iată ce scrie în *Memoriul* său Vasile Forăscu, un martor ocular al evenimentelor: „pe când se pregătea şi o parte şi alta pentru alegerile generale, alegeri care trebuiau, mai ales în județul Suceava, să aibă o mare importanță, de vreme ce şeful partidului separatist din Moldova trebuia numaidecât să fie ales el, care desemnase în toate celelalte județe candidații separatişti, Ministrul Finanțelor, logofătul Neculai Millo, venise, întovărăşit

[84] *Ibidem*, IV, p. 481.
[85] *Ibidem*, p. 572-574.
[86] *Ibidem*, p. 813.
[87] N. Istrati, *Acte oficiale despre datoria visteriei a Principatului Moldovei*, Iaşi, 1857.
[88] *Acte şi documente*..., IV, p. 761.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de un grec prieten, Temistocle Bastaki, care era antreprenorul salinelor din Târgu Ocnii, la Folticeni, unul cu influenţa lui de ministru, celălalt cu baerile de la pungă deschise ca să cumpere voturi. Aceşti oameni mai mari ai zilei erau găzduiţi la ispravnic, Iordache Vârnav, unde au stat vreo două zile şi acolo primeau deslegări de la Iaşi şi propovăduiau candidaturile guvernamentale, iar Gh. Ghiţescu, Teodor Romano, Matei Ciudin, Gh. Dimitriu aduceau veşti despre mersul alegerilor, asigurând pe ministru că nu numai că sunt siguri de alegerea lui Istrati, dar şi despre celelalte alegeri din judeţ, aşa că după ştiinţele date de ministrul Millo guvernului, cât şi consulului austriac, Gödel, alegerile din Folticeni erau ale lor".

Ca şi cum listele nu fuseseră suficient falsificate, separatiştii au decis să mai facă o corectură şi pe ultima sută de metri. Gestul lor a constituit însă picătura care avea să reverse paharul plin cu nemulţumiri al unioniştilor, iar aceştia aveau să recurgă la mijloace violente pentru a-şi apăra dreptatea. În momentul când au aflat că încă zece dintre alegătorii ce făceau parte din colegiul marilor proprietari şi care susţineau Unirea fuseseră şterşi de pe liste, câţiva dintre cei mai înverşunaţi membri ai partidei unioniste din Fălticeni (Pleşescu, Rojniţă, Iancu Razu, Toader Gonciu, Vasile Forăscu, Matache Bărbierul ş.a.) au ignorat ora târzie („pe la orele 10 noaptea") şi s-au îndreptat spre incinta tribunalului, acolo unde erau *legalizate* ultimele falsificări operate de separatişti. Acolo, Pleşescu, „cerând acea hotărâre, în faţa judecătorilor a rupt-o şi, trântind cu un băţ gros pe masă, a vărsat cerneala din călimară şi a cerut ca imediat să se revie asupra acelei nedrepte şi cutezătoare hotărâri şi să înscrie la loc pe acele zece persoane şterse din listă; de frică, judecătorii au vrut să fugă, însă împiedicaţi fiind de lumea adunată la tribunal, tot ce s-a cerut, judecătorii au făcut". Înfocaţii unionişti nu i-au putut uita nici pe cei care comandaseră noile liste electorale, aşa că au decis să le facă şi acestora o vizită în aceeaşi noapte, deşi timpul era destul de înaintat. În ciuda faptului că cele două oficialităţi – Millo şi Bastachi – nu putuseră fi contactaţi de către preşedintele tribunalului, unioniştii, nu numai că au aflat locaţia unde cei doi stăteau în acea noapte (casa vornicului Iorgu Razu, la o partidă de whist), dar au şi purtat o discuţie aprinsă cu aceştia. Ignorând orice regulă a ospitalităţii, Vasile Cantacuzin, după ce alături de alţi unionişti[89] a intrat în casa lui Razu „pe când invitaţii se puseseră la masă", s-a adresat ministrului întrebându-l „ce interese l-au silit să vie în Folticeni, cu antreprenorul ocnelor, tocmai în ajunul alegerilor generale, şi-l roagă să li deie celor adunaţi acolo un răspuns lămuritor, ca să ştie ce urmare trebuie să aibă cu el şi cu amicul d-sale". De asemenea, Cantacuzin nu s-a sfiit să condamne deschis politica dusă de autorităţi în privinţa Unirii: „Trebuie să vă spunem, zise el, că toată influenţa de ministru, toate mijloacele de corupţie, de prigonire, ce întrebuinţează guvernul cu ai lui, noi vom alege pe candidaţii noştri. Şi candidatul Dv., Istrati, nu se va alege, nu vom permite a se alege". Mai mult chiar, el îi cerea ministrului să părăsească de urgenţă Fălticeniul: „aşa dară, neavând ce căuta D-ta ca ministru aici, in judeţul nostru, şi nici prietenul D-tale Bastaki, tocmai în timpul alegerilor, te îndemnăm să părăseşti pe loc oraşul. Trăsura cu cai de poştă este la scară, te vei sui şi vei pleca, iar bagajele D-tale ţi le va aduce în Iaşi, mâine, dl Bastaki, căruia îi dăm voie a sta pe noapte la gazda sa".

Acţiunea lui Cantacuzin nu s-a limitat numai la a-i cere reprezentantului guvernului să plece din Fălticeni, ci, revoltat de faptul că acesta nu a recunoscut adevărata sa misiune, motivându-şi prezenţa prin unele „afaceri particulare" şi „supărat de impolitetea ministrului, că nu se scoală în picioare, îl apucă de gulerul surtucului şi-l scoală de

[89] E vorba de aproximativ 30 de persoane, printre care: Alecu Forăscu, Alecu Millo, Neculai Gonciu, Pleşescu etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pe scaun". Încurajați de atitudinea lui Cantacuzin, şi ceilalți unioniști care îl însoțeau au acționat în sensul grăbirii plecării celor doi delegați. Astfel, „Neculai Gonciu, un bătrân ca de 70 de ani, care sta lângă Cantacuzin, i-a zis: «cucoane Vasile, eu cunosc de mult pe cuconul Neculai Millo; D-sa e chilos ca şi caii D-sale din poştă şi oricât i-am zice, D-sa tot nu va înțelege de cuvânt bun»". Concomitent cu reacția lui Gonciu, „Constantin Pleşescu intră în casă şi spune că trăsura e la scară, gata de plecare, şi doi tineri vor întovărăşi pe Millo, noaptea, până la poşta din Cristeşti".

Condițiile meteorologice nefavorabile, „ploaie mare şi întuneric", l-au determinat pe Alecu Millo să-l găzduiască pe ministrul Finanțelor, unchiul său, la conacul său de la Spătăreşti, de unde, „a doua zi, pe la 6 dimineața, în trăsura pregătită şi întovărăşit de tinerii Alecu Botez şi Vasile Forăscu, vistiernicul țării a fost condus surgun până la marginea ținutului". Nici celălalt *oaspete* de la Iaşi nu a mai rămas multă vreme; „a doua zi, pe la 8 dimineața, a plecat din Folticeni şi Bastaki, huiduit de orăşeni".

Situația era deci una tensionată, unul dintre marii demnitari ai țării fusese grav insultat şi obligat să părăsească oraşul, la fel ca şi unul dintre oamenii cu punga plină, dispus să susțină proiectele guvernului în direcția viitoarelor alegeri; şi totuşi, „ispravnicul, aflând despre surgunul ministrului, nu a îndrăznit să facă absolut nimic; s-a mulțumit numai a raporta cazul Departamentului şi lui Gödel, consulul austriac". Toate cele petrecute în ultimele ore se voiau a fi un amplu semnal al unioniştilor fălticeneni că nu vor mai accepta *ilegalitățile* autorităților. Cu toate acestea, Istrati nu pare a fi fost marcat de recentele evenimente, dimpotrivă, acestea par a-l motiva şi mai mult în acțiunile sale separatiste. Fără a sta prea mult pe gânduri după ce aflase despre faptele petrecute la Fălticeni, el „a şi plecat la Iaşi, ca să înlocuiască pe ispravnic, care a avut slăbiciunea de a nu lua măsuri grabnice contra acelora care au izgonit pe ministru".

Unioniştii erau însă decişi, mai mult ca oricând, să nu mai cedeze în fața hărțuielilor separatiste. Încurajați de *victoria* obținută în fața ministrului de finanțe, ei au decis să folosească aceeaşi tactică şi pentru strategul mişcării separatiste, dar în sens invers de această dată, şi anume, să împiedice plecarea lui spre capitală, unde ar fi putut beneficia de ajutorul autorităților. „Unioniştii, aflând despre plecarea lui Istrati, au pornit întru întâmpinarea lui. Poştele, până la Miroslăveşti, erau ținute de Alecu Millo, şi căpitanii îi raportau cui anume se dau caii de poştă; tinerii plecați după Istrati l-au ajuns la poşta de la Cristeşti, unde au zădărnicit plecarea lui timp de cinci ceasuri, aşteptând deslegare de la Comitetul Unirii, dacă Istrati are voie să plece mai departe"[90].

Nu au fost singurele probleme pe care adversarii săi politici i le-au creat. Partizanii Unirii din Fălticeni nu s-au sfiit să împiedice sosirea la moşia de la Rotopăneşti a unor *musafiri*, care, în urma sfaturilor şi indicațiilor pe care aceştia le-ar fi primit de la Istrati, ar fi creat numeroase dificultăți unioniştilor din celelalte zone ale Moldovei. Astfel, în momentul în care au aflat că Todiriță Râşcanu, separatistul care se ocupa de alegerile din Iaşi şi din Vaslui pentru Adunarea ad-hoc, se îndrepta spre moşia celui care le crease atâtea probleme, nu au ezitat să treacă la acțiune: „toate drumurile ce mergeau spre Rotopăneşti au fost împănate de tineri unioniști. Constantin Pleşescu şi Teodor Botez au întâlnit pe Râşcanu pe drumul Băii, coborându-se prin Calea Mare, spre Rotopăneşti. L-au oprit în drum şi l-au silit a se întoarce la Iaşi, fără a putea să vadă pe Istrati"[91].

În ciuda tuturor acțiunilor săvârşite împotrivă-i de unioniști, autoritățile nu renunțau la ideea de a-l avea pe Istrati în cadrul viitorului for consultativ, atât de important

[90] Vasile Forăscu, *op. cit*., apud Artur Gorovei, *op. cit.,* p. 145.
[91] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pentru evoluția ulterioară a Moldovei. Ministrul de interne, Vasile Ghica, era direct implicat în aceeaşi problemă, el anunțându-l pe ispravnicul de la Fălticeni, prin ordin secret, „cum că va primi telegramă ce măsuri trebuiesc luate ca să împiedice cu forța alegerile, în caz când va vedea că unioniştii au şansa de a reuşi". Dar nici de această dată demersul autorităților nu s-a bucurat de o considerație mai mare din partea celor care apreciau Unirea ca fiind singura soluție pentru progresul Moldovei: „peste noapte, peste cincizeci de stâlpi de telegraf au fost tăiați, aşa că, în ziua când trebuia să sosească acele instrucțiuni, toate liniile telegrafice în legătură cu Iaşul au fost întrerupte"[92].

Războiul dintre autoritățile administrative provizorii, aflate în slujba separatismului, şi adepții locali ai Partidei Naționale a fost şi la Fălticeni, ca pretutindeni în țară, unul îndelungat şi înverşunat. În ciuda unor victorii episodice câştigate de aceştia din urmă, până la data desfăşurării alegerilor balanța se înclinase puternic în favoarea separatiştilor. Invocându-se diferite motive, care în realitate nu aveau nici un fel de temei, aproape toți marii proprietari[93] care susțineau cauza națională au fost excluşi de pe listele electorale. Aceeaşi soartă au avut-o şi 26 de proprietari de case[94]. În schimb, cei care îmbrățişaseră separatismul, deşi nu împlineau condițiile prevăzute[95], au fost trecuți pe listele electorale.

Conştienți de faptul că noile modificări efectuate pe listele electorale aveau să afecteze rezultatul votului din cadrul circumscripției lor şi că *alesul* va fi tocmai strategul mişcării separatiste, unioniştii fălticeneni au contestat din nou acțiunile autorităților. Astfel, 18 mari proprietari, din cei 35 care fuseseră înscrişi în cadrul listelor, după ce şi-au exprimat nemulțumirile în fața ispravnicului, în ziua alegerilor, au părăsit camera unde acestea aveau loc, spre a redacta un aşa-numit *Act de alegere*, prin care îi desemnau ca aleşi ai lor pe Iorgu Vârnav Liteanu şi Alecu Botez. Totodată, ei au înaintat un memoriu Comitetului Unirii din Iaşi, în cuprinsul căruia denunțau amestecul *cârmuirii*, care, cu „ademeniri, amenințări şi alte mijloace a impus succesul reprezentantului ei"[96]. Despre protestul fălticenenilor nu a aflat numai Comitetul din Iaşi, ci şi consulii aflați în capitala Moldovei. În ciuda acelor reclamații, autoritățile au validat alegerile şi, la 22 iulie 1857, în paginile oficiosului Guvernului, „Gazeta de Moldavia", au fost făcute publice rezultatele oficiale. În calitate de reprezentant al marilor proprietari funciari din ținutul Sucevei, câştigător fusese desemnat Nicolae Istrati[97].

[92] *Ibidem.*

[93] Este vorba despre Alecu Millo, care deținea 800 de fălci, Iancu Botez – 600 de fălci, Emanoil Morțun – 112 de fălci, Constantin Pleşescu – 120 de fălci, Gh. Pleşescu – 120 de fălci, Costache Ciudin – 125 de fălci, Alecu Ciudin – 125 de fălci (apud Artur Gorovei, *op. cit.,* p. 145).

[94] Emanoil Morțun, Ioan Filipovici, Ioan Teodor, Neculai Gonciu, Vasile Dimitriu, Neculai Verdeanu, Vasile Cluceru, Iordache Gianoglu, Alexandru Hagioglu, Toader Neculaevici, Vasile Lundving, Gh. Calimos, Vas. Hristian, Iorgu Doncescu, Gh. Crivăț, Dim. Pădure, Gh. Popovici, Alecu Lupu, Dimitrache Dimitriu (Purea), Iorgu Neculau, Neculai Românescu, Const. Blanaru, Toader Teliman, Manolache Enițescu şi Dimitrie Grigoriu (Văsescu). Vezi *ibidem*.

[95] De exemplu, „Aga Const. Neculau era supus grecesc, căminarul Neculai Softa nu avea vârsta de 30 de ani, căminarul Dimitrie Mârza era supus austriecesc, paharnicul Ioniță Săcară era proprietar cu zestrea nevestei, stolnicul Costache Ghițescu era proprietar de zestre, sardarul Vasile Dimitriu avea proprietate moşia Lecuşești de zestre, iar pe o parte din târgul Folticenilor, nu avea act întărit statornic, Neculai Teliman nu era boer şi nici fecior de boer, paharnicul Costache Sinescu avea numai 37 de fălci şi pitarul Costache Gheorghiu numai 50 de fălci" (*ibidem*).

[96] *Acte şi documente…,* V, p. 197.

[97] „Gazeta de Moldavia", nr. 57 din 22 iulie 1857; *Acte şi documente…,* V, p. 370. Analizând lista deputaților aleşi pentru Divanul ad-hoc din Iaşi, nu putem să nu remarcăm că, dintre cei 79 de deputați, nici măcar unul nu era unionist. Pentru detalii, vezi Dan Berindei, *Contribuții la istoricul Divanului ad-hoc din Moldova. Protocoalele lui Baragnon*, în *SCSI*, X, 1959, fasc. 1-2, p. 143.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Protestul moldovenilor, descoperirea falsului electoral[98] au determinat reluarea alegerilor. În cuprinsul noilor liste electorale nu au mai putut fi operate nici un fel de rectificări în favoarea uneia sau alteia dintre tabere, deşi separatiştii au contestat veridicitatea noilor liste, susținând că ele au fost întocmite pentru a da câştig de cauză unioniştilor.

Noile alegeri s-au desfăşurat începând cu data de 29 august/10 septembrie 1857. Rezultatele obținute au năruit toate visele separatiştilor; planurile lor de a mai fi direct implicați în administrarea Moldovei au fost spulberate, iar vocea lor de abia mai putea fi auzită în cadrul forului consultativ, căci pretutindeni în țară separatiştii au fost înfrânți. Nici măcar liderul lor nu reuşise să se numere printre noii deputați[99]. Doar doi dintre partizanii separatişti au reuşit să obțină mandat de deputat. Mai mult decât sugestiv pentru rezultatul noilor alegeri organizate este şi faptul că, din componența vechiului Divan, doar trei nume mai sunt regăsite în noul for consultativ[100].

Conştienți de faptul că noua componență a Adunărilor ad-hoc avea să fie mai mult decât favorabilă orientării lor politice, entuziasmați de rezultatele noilor alegeri, unioniştii, inclusiv cei din Fălticeni, au decis să sărbătorească evenimentul aşa cum se cuvenea. Martor ocular la acele evenimente, Vasile Forăscu, nota în *Memoriul* său: „mari au fost manifestațiile după fiecare alegere şi un mare bal a fost dat, în onoarea aleşilor, de Alecu Forăscu în casa sa. *Hora Unirii* s-a jucat atât în saloane, cât şi pe stradă”[101]. Dar şi în acel ceas de sărbătoare, unioniştii fălticeneni nu puteau uita toate necazurile pe care liderul separatiştilor, concitadinul lor, Nicolae Istrati, le crease. Deşi acesta fusese înfrânt, totuşi, el constituia, prin relațiile sale, încă o amenințare serioasă pentru Partida Națională. Aşa se explică şi faptul că organizatorii-unionişti, trecând peste diferențele ideologice sau opțiunile politice diferite, au decis să invite la sărbătorirea victoriei lor pe toți separatiştii, „afară de Istrati”[102].

Fără a-şi abandona crezul politic, ideologul separatist a decis să-şi mai avertizeze o dată concetățenii asupra urmărilor nefaste pe care urmaşii acestora aveau să le suporte datorită „imprudenței” părinților, bunilor şi străbunilor lor. Modalitatea aleasă de această dată pentru a-şi exprima dezaprobarea față de Unire a reprezentat-o ridicarea unei statui în piatră, în incinta bisericii din Rotopăneşti, ctitorită de către el. Statuia, înfățişând o tânără personificând țara, depunând o coroană de flori, a fost sugestiv intitulată *Moldova care plânge pe mormântul Unirii.* Poate că gestul lui se voia a fi şi o revanşă față de proiectul ieşean rămas nefinalizat, al statuii dedicate memoriei lui Ştefan cel Mare.

Convins apoi de zădărnicia sau inutilitatea demersurilor sale politice, Istrati s-a retras la Rotopăneşti, rezervându-şi, probabil, o necesară perioadă de reculegere, de

[98] Pentru detalii, vezi: T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale, 1856-1866,* traducere Alice Bădescu, Bucureşti, 1944, p. 157-158; Andrei Oțetea, *L'accord d'Osborne (9 août 1857)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, III, 1964, nr. 4, p. 677-696; Gheorghe Platon, *Le problème roumain dans la politique européenne dans les années de la lutte pour l'Union*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XIV, 1975, nr. 1, p. 28-33.

[99] La colegiul marilor proprietari, au fost aleşi Iorgu Vârnav Liteanu şi Alecu Forăscu. Aceştia obținuseră 18, respectiv 19 voturi, în vreme ce contracandidații lor, separatiştii Nicolae Istrati şi Lupu Botez, doar 14, respectiv 9 voturi (Artur Gorovei, *op. cit.,* p. 150).

[100] *Documente privind Unirea Principatelor,* I (*Documente interne, 1854-1857),* volum întocmit de Dan Berindei (redactor responsabil), Eleora Alexiu, Trifu Seleu şi Apostol Stan, Bucureşti, Editura Academiei, 1961, p. 204-205.

[101] Apud Artur Gorovei, *op. cit.,* p. 150.

[102] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vreme ce nu avem nici un fel de indiciu care să sugereze implicarea sa în vreo nouă acțiune. Nici măcar atunci când foştii săi colaboratori au fost îndepărtați din funcțiile dobândite anterior[103], prin efectul partizanatului politic sau al presiunilor exercitate din parte-i, nu a catadicsit să ia vreo atitudine.

Precum se ştie, Adunarea ad-hoc a Moldovei şi-a început activitatea la 22 septembrie/4 octombrie 1857. Rezoluțiile istorice adoptate de aceasta[104] au avut „darul" de a-l răvăşi din nou pe Istrati. Chiar primul punct al documentului final era exact opusul a ceea ce cărturarul de la Rotopăneşti susținuse până atunci: „Unirea Principatelor într-un singur stat cu numele de România".

Lovit din nou de adversarii săi politici, care câştigaseră o atât de răsunătoare victorie, singur, trist şi părăsit, Istrati decide să nu abandoneze, totuşi, scena politică, ci să le demonstreze tuturor că rămânea preocupat de propăşirea țării sale. Cum cei mai mulți, dar şi cei mai oropsiți, dintre camarazii săi erau țăranii, el şi-a îndreptat atenția şi energia în slujba cauzei lor. Spre finalul anului 1857, tot la tipografia Institutului Albina, el publică broşura *Cvestia relațiilor dintre proprietarii de moşii din Moldova cu locuitorii lucrători de pământ. Observată din mai multe puncte de vedere*, cu o prefață semnată de Gh. Asachi. Credem că momentul publicării acelei scrieri nu a fost ales întâmplător; în exact aceeaşi perioadă, deputații pontaşi prezenți în cadrul Adunării ad-hoc a Moldovei insistau pentru dezbaterea revendicărilor lor, care fuseseră înserate într-o petiție, solicitând ca „pe viitorime săteanul să fie pus şi el în rândul oamenilor"[105]. După o amplă analiză a situației țăranilor, el propunea şase soluții pentru îmbunătățirea vieții materiale a acestora[106].

Considerând că Moldova nu va putea progresa numai prin creşterea nivelul de trai al țăranilor şi că era nevoie şi de iluminarea maselor populare, căci „La Moldavie et tous les hommes qui connaissent l'état du pays et s'intéressent à son avenir, reconnaissent unanimement qu'il n'y a pas de branches de ses institutions plus importante, qui réclame une réorganisation aussi radicale, que celle des écoles, dans le but de jeter les fondements solides de l'Instruction publique, appelée à instruire et former la jeunesse et

[103] „După ce Istrati nu a fost ales, toți funcționarii din Folticeni au fost schimbați" (*ibidem,* p. 181).

[104] Pentru detalii vezi: D. A. Sturdza, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iaşi şi Bucureşti în istoria renaşterii României*, în *AARMSI*, seria a II-a, tom XXXIV, 1912, p. 39-40; Dan Berindei, *Locul istoric al Adunărilor ad-hoc,* în „Studii", XIX, 1966, nr. 1, p. 23-31.

[105] *Acte şi documente*…, VI/1, p. 342.

[106] „1. Desființarea boierescului, spre a rămânea săteanul dezlegat de orice îndatorire de muncă către proprietarul moşiei; 2. Împroprietărirea săteanului pe ograda şi grădina sa de zăce prăjini seau 360 stânjăni patrați, adecă una optime dintr-o falce, subt un embatic uşor fixat de lege, spre nevătămarea principului proprietății. Şi aceasta încât priveşte pentru locuitorii de față. 3. Pentru a i se da săteanului înlesnirea de imaş, pe care nevoea sa cere neaparat a-l avea în apropierea locuinței, să se păstreze fiecăruea sat imaşul sătesc de astăzi, adecă: o jumătate falce de fiecare familie, dau 1.440 de stânjăni patrați, mărginit odată pe totdeauna. Ori după cum îndemânarea locală a moşiei va erta; despăgubindu-se proprietariul acelui pământ de la săteni anual, sau cu valora fixată după o prelegiuire locală, sau cu luarea de o plată hotărâtă pentru fiecare vită ce se va păşuna, după sistema aplicată la imaşile tuturor târgurilor din țară. 4. Să nu mai fie săteanul în viitor supus la monopolul orânzei proprietarului; dar liber de a-şi înlesni orideunde ar voi cele de nevoe, însă numai pentru trebuința casei sale proprii, ca nu fiecare casă de sătean să degenerează în crâşmă sau dugheană, spre o mai mare răspândire a beției, sau spre un îndemn de a se părăsi de industriea sa agricolă, şi totodată ca să nu se atingă dreptul de propinație a proprietaruluiu moşiei. 5. Să aibă proprietarul moşiei a da de fiecare sat, fără plată, locul de o pieață, locul pentru un țintirim, locul pentru o casă de județ sătesc şi locul pentru drumurile şi ulițele trebuitoare odată pe totdeauna. 6. A avea proprietarul o biserică unde satul va trece numărul de cinci zeci de familii, spre înlesnirea trebuințelor cerute de religie a sătenilor" (N. Istrati, *Cvestia relațiilor dintre proprietarii de moşii din Moldova cu locuitorii lucrători de pământ. Observată din mai multe puncte de vedere,* Iaşi, Institutul Albinei, 1857, p. 24-26).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

en faire des hommes tels que la patrie, dans sa positions, en a besoin pour sa conservation et son bien-être"[107], Istrati a decis să se implice şi în domeniul instrucţiei publice. E posibil ca el să fi pus succesul unioniştilor pe seama ignoranţei politice a moldovenilor şi a analfabetismului, care, cumulate, îngăduiseră manipularea maselor şi îndepărtarea acestora de înţelegerea consecinţelor „nefaste" ale Unirii. De aceea, pe lângă cele două şcoli care funcţionau deja pe propria-i moşie[108], a decis să impulsioneze şi ceilalţi boieri ai vremii pentru a susţine cauza învăţământului. Astfel, în luna februarie 1858, tot la Institutul Albina, avea să publice broşura *Question de l'instruction publique en Moldavie, précédée d'un aperçu historique sur les écoles*, în cuprinsul căreia prezenta problemele cu care se confrunta sistemul de învăţământ moldovenesc şi oferea o serie de soluţii. Deosebit de important ni se pare a fi modul în care el a dorit să semneze acea broşură: „un Ex-Députe du Divan Ad-hoc des premières élections, N. Istrati". După rolul jucat în falsificarea listelor electorale, numele său devenise aproape proscris pentru toţi moldovenii, încât el spera ca, prin noile iniţiative, să demonstreze că singurul său ţel urmărit cu consecvenţă era doar binele şi bunăstarea ţării.

Odată cu începerea lucrărilor Conferinţei puterilor garante la Paris, la 10/22 mai 1858, speranţa începu să renască în sufletul lui Istrati. În cadrul său, vocea Austriei era îndeajuns de puternică, iar Hübner refuza să accepte denumirea de „Principatele Unite". La 7/19 august, când documentul final fusese încheiat, Istrati putea răsufla uşurat: forumul diplomatic european respinsese, practic, dorinţa românilor de a forma un singur stat. Prezenţa lui Ştefan Catargiu în structura căimăcămiei de trei, precum şi atitudinea sfidătoare a lui Gödel Lannoy[109] păreau să-i redea speranţa lui Istrati. Spre finalul anului 1858, el avea să publice un nou articol în paginile „Patriei", ce conţineau sfaturi în legătură cu alegerea deputaţilor pentru Adunarea Electivă[110].

După cum se ştie, sfârşitul anului 1858 a fost dominat de desfăşurarea campaniei electorale în vederea alegerii membrilor Adunării Elective. Deşi Istrati figura pe lista alegătorilor direcţi din districtul Sucevei, fiind încă puternic marcat de experienţa nefastă din 1857, a decis să nu mai candideze din partea Sucevei, ci din partea oraşului Iaşi. Manevra poate fi explicată prin dorinţa şi credinţa sa că sentimentele separatiste erau mult mai puternice printre ieşeni decât printre suceveni şi că, prin urmare, cei dintâi erau mult mai interesaţi a alege pe tronul Moldovei un domn care să fie garantul separaţiei între cele două Principate. Şi într-adevăr, de această dată, opţiunea lui s-a dovedit câştigătoare: a fost ales ca deputat al alegătorilor direcţi ai oraşului Iaşi[111], alături de A. Panu şi de prinţul Grigore M. Sturdza.

Parcurgând lista deputaţilor proveniţi din rândul locuitorilor fălticeneni, nu putem să nu remarcăm prezenţa unui fost învins în 1857, Lupu Botez. În ipoteza candidaturii

[107] N. Istrati, *Question de l'instruction publique en Moldavie, précédée d'un aperçu historique sur les écoles*, Iassy, Institut de l'Abeille, 1858, p. 3.

[108] Din iniţiativa şi pe cheltuiala sa, încă din 1855, în casa lui Vasile Otrocel, erau puse bazele unei şcoli primare mixte, cu trei clase elementare. Doi ani mai târziu, în 1857, şcoala creată în 1855 era desfiinţată, iar în locul ei au fost înfiinţate altele două, tot cu trei clase elementare: una de fete, în casa lui Vasile Pânzariu, şi una pentru băieţi, pe care a construit-o în apropierea conacului său. Pentru detalii, vezi: V. A. Urechia, *Şcoalele săteşti în România*, Bucureşti, 1868, p. 54; dr. C.I. Istrati, *Prima şcoală de fete din Moldova,* în „Literatură şi artă română", V, 1900-1901, p. 5-16; idem, *Prima şcoală de fete la sate*, în „Literatură şi artă română", V, 1900-1901, p. 513-522; Artur Gorovei, *op. cit.,* p. 215; Eugen Dimitriu, *Conservatorul de teatru şi de muzică de la Rotopăneşti,* în „Anuarul Muzeului Judeţean Suceava", 5, 1978, p. 347.

[109] Acesta refuza să primească şi să vizeze actele oficiale pe care se afla antetul „Principatele Unite", motivându-şi gestul prin invocarea faptului că respectivele acte ar fi conţinut sigilii unioniste.

[110] *Acte şi documente…*, VII, p. 1359.

[111] *Ibidem*, VIII, p. 104.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lui Istrati acolo, era oare posibil să fi fost desemnat câştigător, în locul lui Botez[112]? Deşi aga Lupu Botez avea o avere de 1.400 de galbeni, iar postelnicul Nicolae Istrati, 2.500 de galbeni[113], totuşi, credem noi, fălticenenii nu îl iertaseră pe acesta din urmă pentru acţiunile lui din 1856-1857 şi, aşa cum nu îl invitaseră la manifestările organizate în cinstea alegerii partizanilor Unirii în Divanul moldovean, nu ar fi ezitat, probabil, nici de această dată să-şi arate nemulţumirea faţă de conduita sa politică, neacordându-i votul.

Succesul obţinut la Iaşi l-a încurajat, însă, să-şi depună candidatura pentru tronul Moldovei, deşi, la fel ca şi spătarul Teodor Aslan, nu şi-a regăsit apoi numele în cadrul Listei candidaţilor la domnie, publicată de Secretariatul de Stat al Moldovei la 28 decembrie/9 ianuarie 1859. În ziua următoare, „înfăţişând Căimăcămiei lămuriri că posedă însuşirile prescrise în art. 13 din Convenţie, Căimăcămia trece pe d-lor în lista candidaţilor la domnie”[114].

Analizând documentele vremii, credem că înscrierea lui Istrati în cadrul listei candidaţilor la domnie nu este un fapt întâmplător şi nici nu poate fi legat numai de ambiţia sa personală. Candidatura sa, se pare, era cunoscută încă din toamna anului 1858, căci în scrisoarea pe care i-o trimitea lui H. L. Bulwer, la 14/16 octombrie, H. S. Ongley, reprezentantul Angliei în cadrul Comisiei europene de informare, preciza că: „boierii de mijloc nu par a se simţi destul de puternici pentru a asigura succesul candidatului lor, dacă vor propune pe unul; principalul lor conducător, domnul Istrati, un separatist, considerat a fi sigur unul dintre deputaţii de Iaşi, este un excelent vorbitor şi, din scrierile şi cuvântările sale, pare a fi doritor ca Moldova să înflorească şi ca nici o putere străină să nu predomine nemeritat asupra ei”[115].

Desfăşurarea evenimentelor avea însă să spulbere din nou, odată cu înaltele aspiraţii ale lui Istrati, şi ultimele speranţe ale separatiştilor. Victoria a revenit, precum se ştie, într-o manieră descumpănitoare, unioniştilor. La 24 ianuarie/5 februarie 1859, Al. I. Cuza devenea primul domn ales al Principatelor Unite[116]. În acest context nou, la 25 ianuarie/6 februarie 1859, conştient de inutilitatea demersurilor sale viitoare, Istrati îşi înainta demisia Adunării elective a Moldovei[117]. În ziua următoare, gestul său era făcut public întregii societăţi moldoveneşti prin intermediul unui articol publicat în „Steoa Dunării”: „Domnului, credincios, se vede, inspiraţie străinului de a cărui încredere se bucură, şi-a trimis demisia; el n-a avut măcar tristul curaj de a-şi sprijini opinia sa”[118].

Alegerea lui Al. I. Cuza a generat un puternic entuziasm, deopotrivă, la Iaşi, ca şi în ţară. În acea amplă manifestare a bucuriei, corespondentul ziarului „Steoa Dunării” remarca şi nota, în cuprinsul unui articol publicat la 29 ianuarie/10 februarie 1859, că „o singură casă rămâne în Iaşi neluminată. Aceasta este casa stegarului foştilor separatişti […], stegarul unei partide care nu mai există”[119]. Întrucât noile realităţi politice erau contrare

[112] Nu luăm aici în discuţie alegerea lui Iorgu Vârnav Liteanu, întrucât acesta nu numai că din punct de vedere social (avea titlul de vornic) şi financiar (averea era estimată la 8.000 de galbeni) era situat pe o poziţie superioară, atât faţă de Botez, cât şi de Istrati, şi reuşise să câştige în faţa acestora şi în 1857.

[113] *Acte şi documente*…, VII, p. 944.

[114] *Ibidem*, p. 186.

[115] *Documente privind Unirea…,* VII, p. 769.

[116] Pentru detalii, vezi: T.W. Riker, *op. cit.,* p. 443-445; N. Corivan, *Alegerea ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza*, în vol. *Cuza Vodă in memoriam*, coordonatori: L. Boicu, Gh. Platon, Al. Zub, Iaşi, Editura Junimea, 1973, p. 102-103; Dan Berindei, *Epoca Unirii,* Bucureşti, Editura Academiei, 1979; Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă,* Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2000, p. 46-56.

[117] *Acte şi documente…*, VIII, p. 667.

[118] *Ibidem*, p. 679.

[119] *Ibidem*, p. 751.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aspirațiilor şi concepțiilor sale, Istrati a ales să se retragă definitiv la moşia sa de la Rotopăneşti, unde se va implica până la sfârşitul vieții în diverse acțiuni culturale.

Şi la Fălticeni, vestea dublei alegeri a lui Cuza a generat un entuziasm fără margini. Potrivit *Memoriului* lui Vasile Forăscu, „îndată o horă mare se încinse în curte, horă frumoasă, în care boerul juca alături cu țăranul şi cu neguțătorul, armați de acelaşi foc, nemaigândind alta în acele momente decât că toți sunt români, toți deopotrivă chemați la banchetul cel mare al națiunei. Poporul, esaltat astă dată nu de rachiu, ci de bucurie şi fericire, juca hora unirei pe toate ulițele". Petrecerea a continuat cu şi mai mare entuziasm după lăsarea întunericului. „Seara, luminația a fost mai frumoasă decât în serile precedente; mai multe transparinte, pe care se vedeau inițialele **A. I.** încungiurate de girlande şi deasupra lor doi îngeri ținând o coroană. Pe unele era scris *Virtutea a triumfat*. Pe altele, *Onoarea este a deputaților români*. Jidovii au luminat asemenea havra lor foarte luminios. Muzica locului se lăsă poporului şi o altă muzică, adusă din Botoşani, se întrebuință pentru bal. Salonul era împodobit cu materii tricolore şi cu cununi verzi; în fund, un buchet de brazi, în mijlocul căruia strălucea literile **A. I.** Pregătirile au fost toate foarte bine şi balul foarte vesel"[120].

Din nou Istrati fusese înfrânt, de această dată, se pare că în mod definitiv. Frâiele destinului Moldovei fuseseră preluate de adversarii săi, iar rolul său pe scena politică a țării şi-a diminuat aproape iremediabil însemnătatea. Şi totuşi, nu s-a lăsat doborât nici după acel răsunător eşec, schimbând – cu acordul sau la solicitarea camarazilor săi de idei – registrul mai vechi al preocupărilor politice cu cel al inițiativelor culturale. Retras la Rotopăneşti, el s-a implicat cu toată energia în înființarea unui C*onservator de teatru şi muzică* chiar în incinta propriului conac[121]. De asemenea, el avea să-şi pună pana în slujba învățământului, iar pentru a suplini lipsa abecedarelor şi, luând drept *motto* afirmația lui Louis Philippe I – „A înlesni învățătura, a o aşeza pe baze bune, au fost dorința statornică a întregii mele vieți. Astăzi, când am puterea, mă veți găsi gata se agiut stăruințele voastre şi să le încurajez prin toate mijloacele mele. A răspândi luminele asupra nației este de a-i pregăti cel mai mare folos care poate ea dobândi" – el avea să publice *Amicul copiilor. Carte de lectură pentru scolerii săteni. Luna lui april*[122].

Coroborând toate informațiile prezentate, conchidem că una dintre cele mai importante personalități ale culturii româneşti de care a beneficiat gruparea separatistă în Moldova a fost, neîndoielnic, cărturarul de la Fălticeni. Evoluția istorică ulterioară a statului național unitar a contrazis însă crezul său politic, deşi multe dintre argumentele pe care le-a invocat şi-au dovedit rezistența în timp. În pofida gravității unora dintre acestea, a sacrificiilor reclamate şi a obstacolelor ridicate atunci în calea înfăptuirii obiectivului național, admițând că separatiştii ar fi dobândit atunci câştig de cauză, cu siguranță că, mai devreme sau mai târziu, Unirea tot s-ar fi realizat, pentru că „sensul istoriei naționale nu era altul"[123]. Situându-se atunci împotriva „valului", N. Istrati, ca de altfel mulți dintre camarazii săi de idei, nu trebuie etichetat ca dușman al țării, ori ca adversar al progresului. Înverşunarea cu care a apărat cauza separatismului se datorează,

[120] Vasile Forăscu, *op. cit*., apud Artur Gorovei, *op. cit*., p. 154-155.

[121] Pentru detalii, vezi Eugen Dimitriu, *op. cit.,* p. 343-349; Artur Gorovei, *Biblioteca de la Rotopăneşti a lui Neculai Istrati*, în *AARMSLit.*, seria a III-a, tom IX, p. 347; Teodor T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, vol. II, Iaşi, 1922, p. 178.

[122] N. Istrati, *Amicul copiilor. Carte de lectură pentru scolerii săteni. Luna lui april*, Iaşii, Institutul Albinei Române, 1860.

[123] Dumitru Vitcu, *Jertfa unei capitale: Iaşi – 1859*, în *Istorie şi contemporaneitate. Profesorului Ion I. Solcanu la a 65-a aniversare*, coord. Mihai Iacobescu, Iaşi, Editura Junimea, 2008, p. 159.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cel puțin parțial, şi acelui nobil sentiment al patriotismului local, sesizat cu maximă acurateţe şi capacitate de sugestie de marele istoric al românilor, N. Iorga, în urmă cu aproape un secol: lui Istrati „îi era drag de Moldova veche şi sufletul ei, credem, nu voia să-l jertfească României celei nouă”[124].

UN ÈRUDIT MOLDAVE, ADVERSAIRE DE L'UNION DES PRINCIPAUTÉS
(Résumé)

Mots clés: la Moldavie, le mouvement séparatiste, l'idéologie du séparatisme, Nicolae Istrati

À la moitié du XIXème siècle, la volonté des Roumains pour l'Union devint, presque pour toute la société une «nécessité comme le pain quotidien». Les décisions adoptées dans le cadre du Congrès de Paris (1856), contribuèrent dans une manière décisive à l'intensification des débats politiques et publics existants dans le cadre de la société roumaine, focalisés sur la recherche des chemins et des moyens conformes aux nouvelles situations, dans la direction de la matérialisation du grand objectif national, alors réductible à l'Union des Principautés Danubiennes dans un seul État.

Parallèlement à l'intensification du mouvement unioniste, il apparut et il se développa, en Moldavie, un groupement séparatiste qui rejetait l'idée d'une incorporation politico-administrative de Moldavie à Valachie. Parmi les membres les plus actifs du ce groupement séparatiste on retrouve et l'érudit autodidacte de Fălticeni, Nicolae Istrati. Il fut celui qui a élaboré l'idéologie du séparatisme. Aussi à côte des autres séparatistes il a rédigé et il a signé beaucoup de mémoires qu'ils envoyèrent aux leaders politiques européens. Ces mémoires contenaient des informations conformément auxquelles «la majorité absolue de la Moldavie est tout-à-fait opposée à la réunion des Principautés sous un Gouvernement». Pour empêcher la présence des unionistes dans le Divan ad-hoc de la Moldavie, Istrati utilisa toutes les modalités possibles; il fut l'un des principaux auteurs de la falsification électorale de l'été de l'année 1857.

Malgré le fait qu'il ne réussit pas de gagner un mandat de député dans le Divan ad-hoc, en décembre 1858 il a déposé sa candidature au trône de la Moldavie. Le déroulement des événements a détruit son espoir; le 24 janvier 1859, Cuza devenait le premier Prince Régnant des Principautés Unies. Dans le nouveau contexte, conscient de l'inutilité de ses futures démarches, Istrati choisit de se retirer à son domaine de Rotopăneşti où il s'impliqua avec toute son énergie dans diverses actions culturales.

[124] N. Iorga, *Unirea Principatelor (1859) povestită românilor*, Vălenii de Munte, Tipografia „Neamul Românesc”, 1909, p. 70.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LIGIA-MARIA FODOR*

DIN ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRIVAT ÎN BUCOVINA SUB AUSTRIECI. GIMNAZIUL EVREIESC DIN STOROJINEȚ (1906-1918)

Obținerea autonomiei provinciei Bucovina, a statutului de Ducat şi introducerea Constituției în anul 1867 au constituit etape importante în procesul de emancipare economică, socială şi culturală a populației evreieşti din cadrul Imperiului Habsburgic. Eliminarea interdicțiilor care limitau accesul evreilor la profesiunile liberale a trezit în conştiința acestora convingerea că, prin şcoală şi educație, pot avea acces spre domeniul administrativ şi al profesiilor libere[1]. În consecință, începând cu deceniul al şaptelea al secolului XIX, s-a observat în întreg Imperiul o creştere a numărului evreilor care au frecventat şcoala secundară, ajungând ca în Bucovina să fie înregistrată cea mai mare cotă de participare[2].

Nerecunoaşterea limbii ebraice ca limbă oficială şi a evreilor ca națiune în cadrul Imperiului au determinat asimilarea acestora în cultura şi civilizația germană. Din dorința de promovare a spiritului național şi de educare moral-religioasă a tinerilor evrei, reprezentanții comunității evreieşti din districtul Storojineț şi rabinul dr. Moritz Jung au hotărât, în anul 1905, înființarea unui gimnaziu real privat[3] la Storojineț. În şedința Consiliului Şcolar al Țării, din 19 octombrie 1906, a fost aprobată deschiderea gimnaziului inferior, întrucât erau respectate prevederile dispoziției imperiale din 27 iunie 1850, prin care a fost aprobată legea provizorie referitoare la învățământul privat[4].

Comunitatea evreiască se obliga să finanțeze integral acest institut, să asigure fondurile de rezervă necesare, să angajeze numărul necesar de personal didactic

* Universitatea „Ştefan cel Mare" Suceava.

[1] Mihai-Ştefan Ceauşu, *Structura economico-socială a populației evreieşti din Bucovina (1848-1914)*, în *SAHIR*, vol. VI, 2001, p. 188; Leslie John, *Der Ausgleich in der Bukowina von 1910. Zur österreichischen Nationalitätenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg,* în *Geschichte zwischen Freiheit und Ordnung. Gerald Stourzh zum 60. Geburtstag*, (Hg.) Emil Brix, Thomas Fröschl und Josef Leidenfrost, Wien, Verlag Styria, 1991, p. 115.

[2] Adam Wandruszka, Peter Urbanitsch, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Die Völker des Reiches*, Band III, Teil 2, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980, p. 924.

[3] Gimnaziul – şcoală secundară frecventată de băieți; acesta cuprindea două cursuri: inferior şi superior, fiecare cu câte patru clase. Cursul inferior este în prezent echivalentul cursurilor gimnaziale, iar cursul superior echivalentul cursurilor liceale. Primul gimnaziu real a fost înființat în anul 1864 la Viena, ca o şcoală secundară intermediară – curs inferior, elevii putând opta în clasa a III-a pentru una din disciplinele: limba greacă sau limba franceză şi implicit pentru cursul superior al învățământului secundar: gimnaziu sau şcoală reală. Prin ordinul Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii nr. 34180 din 8 august 1908 a fost stabilit planul de învățământ al gimnaziului real.

[4] ANIC, fond *Guvernământul Cezaro-Crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii*, mapa LXX, dosar nr. 2, f. 4.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 265–271

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

calificat, să construiască un local şcolar propriu, luându-şi totodată angajamentul să nu solicite niciodată acordarea de subvenţii de către stat[5].

Gimnaziul a fost administrat de către un comitet format din preşedinte şi 6-8 membri. La conducerea comitetului a fost desemnat preşedintele comunităţii evreieşti din localitate, iar membrii au fost numiţi din rândul consilierilor cultului mozaic şi al părinţilor. În componenţa comitetului constituit în anul 1906 s-au aflat: primarul şi preşedintele comunităţii din Storojineţ, deputatul provincial Dr. Isidor Katz, ca preşedinte, şi Jakob Locker, J. Lippa, Berl Menczer, Moses Menczer şi Moses Margulies în calitate de membri[6]. Comitetul avea următoarele obligaţii[7]: gestionarea situaţiei financiare a institutului; stabilirea taxei şcolare; desemnarea directorului şcolii, numirea acestuia urmând să fie aprobată de către Consiliul Şcolar al Ţării.

Directorul avea misiunea de a-i desemna pe membrii corpului didactic şi personalul de serviciu, care urmau să fie confirmaţi de către comitet şi aprobaţi de către Consiliul Şcolar al Ţării. La acest institut se puteau înscrie cu precădere elevii şi elevele de confesiune mozaică care doreau să studieze un număr mai mare de ore de limba ebraică şi religie mozaică. Puteau fi acceptaţi şi elevi creştini în măsura în care erau locuri disponibile. Elevii gimnaziului urmau să fie înscrişi ca privatişti la gimnaziile de stat din Cernăuţi şi Siret, unde puteau susţine examenele semestriale şi anuale[8]. Clasa I a Gimnaziului Real Privat din Storojineţ a fost deschisă în anul 1906[9], activitatea didactică desfăşurându-se în clădirea fostului club al comunităţii evreieşti. Deşi acest spaţiu nu respecta normele igienico-sanitare specifice pentru un local şcolar, Consiliul Şcolar al Ţării a aprobat funcţionarea în această locaţie, fiind pusă condiţia reamenajării acestuia[10].

În urma solicitării comunităţii evreieşti din 9 februarie 1909, de transformare a institutului într-un gimnaziu real superior şi de acordare a dreptului de publicitate[11] pentru anii şcolari 1909/1910 şi 1910/1911, Consiliul Şcolar al Ţării a înaintat Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii raportul nr. 16080/ex 1909 din 23 februarie 1910, în care propunea aprobarea condiţionată a doleanţelor comunităţii, şi anume: îndeplinirea obligaţiilor asumate la înfiinţarea institutului, respectiv asigurarea unui local şcolar corespunzător şi angajarea de personal didactic calificat. În raport se preciza că, deşi exista un deficit de personal didactic calificat, activitatea didactică fusese desfăşurată în mod mulţumitor. Întrucât în cadrul imperiului existau mai multe şcoli secundare, inclusiv de stat, care se aflau în situaţii similare, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii a emis ordinul nr. 8545 din 19 aprilie 1910 de înfiinţare a Gimnaziului Superior Real Privat Storojineţ şi de acordare a dreptului de publicitate pentru anul şcolar 1909/1910[12].

---

[5] *Ibidem*, f. 1, 4-6.

[6] Moses Weisinger, *Das Jüdische Ober-Realgymnasium in Storozynetz*, în *Geschichte der Juden in der Bukowina*, Ein Sammelwerk herausgegeben von Dr. Hugo Gold, II., Tel-Aviv, Lidor Press, 1962, p. 111.

[7] *Ibidem*.

[8] ANIC, fond *Guvernământul Cezaro-Crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa LXX, dosar nr. 2, f. 2, 4.

[9] Arsenie Comoroşan, *Scurtă privire istorică de la înfiinţarea liceului până astăzi*, în „Anuarul liceului «Regele Ferdinand I» din Storojineţ pe anii şcolari 1920/1921, 1921/1922, 1922/1923", Storojineţ, Tipografia Josef Lippa, 1923, p. 1.

[10] ANIC, fond *Guvernământul Cezaro-Crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa LXX, dosar nr. 2, f. 1.

[11] Drept de publicitate – dreptul unei şcoli private de a organiza examene de maturitate şi de a elibera certificate valabile, ca cele emise de către şcolile de stat.

[12] *Ibidem*, f. 1-9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Începând cu anul şcolar 1909/1910 a fost acordat anual de către minister drept de publicitate institutului[13]. Avertismentul ministerului privind suspendarea dreptului de publicitate pentru anul şcolar 1911/1912, în cazul în care nu se asigura un local şcolar corespunzător i-a determinat pe reprezentanții comitetului să finanțeze construirea unei clădiri noi, care a fost inaugurată la începutul anului şcolar 1912/1913[14]. În jurul acesteia au fost amenajate o grădină, un teren de sport şi o grădină botanică pentru experimente. Sălile de curs erau încăpătoare, luminoase şi mobilate, având încălzire centrală. Sala de gimnastică avea în dotare aparatură modernă achiziționată de la „Erste österreichische Turngeräte-Fabrik" J. Plaschkowitz din Viena[15], fiind considerată în acele timpuri „cea mai modernă şi cea mai bine dotată sală de gimnastică din întreaga Bucovină"[16], în inventarul acesteia regăsindu-se: două bare paralele, 60 bastoane gimnastică, o trambulină, două coarde, o saltea şi două bârne[17].

În cadrul gimnaziului a funcționat începând cu anul şcolar 1913/1914 o clasă pregătitoare cu scopul de a fi îmbunătățite cunoştințele de limba germană ale elevilor. Inițiativa de înființare a clasei pregătitoare a aparținut corpului didactic care a luat această hotărâre în conferința din 22 septembrie 1913, deoarece la examenul de admitere se constatase că elevii de naționalitate română şi ruteană aveau dificultăți de exprimare în limba germană. Prin ordinul ministerului nr. 45593 din 15 octombrie 1913 a fost aprobată deschiderea unei clase pregătitoare la Gimnaziul din Storojineț, în această clasă putând fi admişi elevii care aveau vârsta de minim 9 ani[18].

În primii ani de activitate, conducerea gimnaziului a fost asigurată de către rabinul Dr. Moritz David Gross[19]. În urma demisiei acestuia, în anul 1911, a fost numit la conducerea gimnaziului profesorul român din Cernăuți, Constantin Stefanovici. Decesul acestuia, în anul 1912, a determinat numirea în funcția de director a profesorului Vinzenz Gollob. La adresa directorului Vinzenz Gollob au fost aduse de către cetățenii Meschulem Schächter şi Adolf Lerner acuzații privind încălcarea normelor de conduită morală, întrucât acesta îşi petrecea timpul liber în cârciumi consumând băuturi alcoolice şi ajungând „să cadă în bălți de beat ce era"[20]. În urma deciziei Comitetului din iunie 1912, profesorul Vinzenz Gollob a fost destituit din funcție, conducerea fiind preluată şi exercitată până la sfârşitul Primului Război Mondial de către profesorul Dr. Josef Markus[21].

[13] *Ibidem*, f. 1-12, 19, 27-28, 39-41; Ordinele Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii nr. 8545 din 19 aprilie 1910, nr. 5874 din 25 martie 1911, nr. 26207 din 16 iunie 1912, nr. 17457 din 23 aprilie 1913, nr. 26656 din 15 iunie 1914, nr. 16166 din 14 mai 1916.

[14] *Ibidem*, f. 10-12.

[15] *Ibidem*, f. 26; Vinzenz Gollob, *Schulnachrichten*, în „III. Jahresbericht des Privat-Realgymnasiums mit Öffentlichkeitsrecht in Storozynetz (Bukowina)". Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1912/1913, Storozynetz, Selbstverlag des Priv.-Realgymnasiums, Buchdruckerei Adolf Lerner-Arie, 1913, p. 24 (în continuare, *III. Jahresbericht*).

[16] Degenhardt Liebenwein, *Storozynetz. Buchenland-Bukowina. Beschreibung und Erinnerungen*, Darmstadt, 1983, p. 78.

[17] Vinzenz Gollob, *Schulnachrichten,* în „Jahresbericht des Privat-Realgymnasiums mit Öffentlichkeitsrecht des israelitischen Kultusgemeinde in Storozynetz". Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1910/1911, Storozynetz, Selbstverlag des Priv.-Realgymnasiums, Buchdruckerei Adolf Lippa, 1911, p. 31 (în continuare, *I. Jahresbericht*).

[18] ANIC, fond *Guvernământul Cezaro-Crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii*, mapa LXX, dosar nr. 2, f. 43-44.

[19] Moses Weisinger, *op. cit.*, p. 111.

[20] ANIC, fond *Guvernământul Cezaro-Crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii*, mapa LXX, dosar nr. 4, f. 1.

[21] Moses Weisinger, *op. cit.*, p. 111.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Din rapoartele de inspecție reiese faptul că la acest institut a existat un deficit de personal didactic calificat, dar în ciuda acestui fapt activitatea didactică nu a fost afectată, fiind îndeplinită cu conştiinciozitate[22]. Profesorii gimnaziului au fost preocupați de pregătirea profesională, desfăşurând activitate de documentare şi elaborare de materiale ştiințifice pe care le-au publicat în anuarele institutului. Profesorul Josef Werner a publicat un articol despre modalitatea de calculare a anului nou în calendarul evreiesc[23], iar profesorul dr. Alexander Schorr despre străzile din Palestina, având ca referință scrierile lui Josephus Flavius[24].

Pentru atragerea de personal didactic calificat, Consiliul comunității evreieşti a hotărât în şedința din 10 septembrie 1913 să solicite Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii acordarea dreptului de reciprocitate. Comunitatea israelită se obliga astfel să recunoască vechimea în muncă directorilor şi profesorilor de la şcolile secundare cu drept de publicitate din țările reprezentate în Consiliul imperial, care s-ar fi angajat la gimnaziul din Storojineț. Consiliul Şcolar al Țării a propus prin raportul nr. 16235 aprobarea solicitării comunității, întrucât la angajarea personalului didactic la acest gimnaziu era respectată legislația în vigoare (articolul 15 Legea din 19 septembrie 1898, R.G.Bl. nr. 173)[25]. Prin ordinul Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii nr. 43744 din 31 octombrie 1913 a fost dispusă nerecunoaşterea dreptului de reciprocitate, întrucât aceasta era condiționată de acordarea dreptului de publicitate pentru anul şcolar 1913/1914, care nu fusese încă acordat gimnaziului. Nu erau totodată întrunite condițiile prevăzute de articolul 15 al Legii privind reglementarea veniturilor salariale ale personalului didactic de la şcolile secundare de stat din 19 septembrie 1898[26], care stipula că existența reciprocității putea fi recunoscută numai între şcolile cu drept de publicitate, care erau finanțate fie de stat, fie de comunitățile locale. Pentru susținerea acestui punct de vedere a fost invocat şi articolul 1 din Legea privind salarizarea profesorilor angajați la şcolile secundare de stat din 9 aprilie 1870, R.G.Bl. nr. 46 din 12 noiembrie 1870[27].

Pentru încurajarea frecventării acestui gimnaziu, comunitățile evreieşti din Storojineț şi Zastavna au acordat în mod constant ajutoare materiale şi băneşti elevilor merituoşi şi nevoiaşi, întrucât aceştia trebuiau să achite taxele de admitere, pentru materiale didactice şi de şcolarizare[28]. La inițiativa de sprijinire a elevilor săraci a aderat şi Asociația de muzică a evreilor din Cernăuți care a organizat la 26 octombrie 1913 un concert caritabil la Storojineț, banii strânşi fiind donați gimnaziului[29].

Acest institut a avut o frecvență redusă în raport cu gimnaziile de stat din Bucovina, însă constantă până la izbucnirea Primului Război Mondial. În anul şcolar

[22] ANIC, fond *Guvernământul Cezaro-Crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii,* mapa LXX, dosar nr. 2, f. 2.

[23] Josef Wener, *Berechnung des Neujahres im jüdischen Kalender*, în *I. Jahresbericht*, p. 1-17.

[24] Dr. Alexander Schorr, *Die Straßen in Palästina nach den Schriften des Iosephus Flavius*, în „Jahresbericht des öffentlichen Ober-Realgymnasiums in Storozynetz (Bukowina)". Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1913/1914, Storozynetz, im Selbstverlage der Anstalt, Buchdruckerei Adolf Lerner-Arie, 1913, p. 1-16 (în continuare, *IV. Jahresbericht*).

[25] ANIC, fond *Guvernământul Cezaro-Crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii*, mapa LXX, dosar nr. 2, f. 30, 33.

[26] http://alex.onb.ac.at; Gesetz vom 19. September 1898, betreffend die Regelung der Bezüge des Lehrpersonales an den vom Staate erhaltenen Mittelschulen, R.G.Bl. 173.

[27] http://alex.onb.ac.at; Gesetz vom 9. April 1870, betreffend die Gehalte der Professoren an den vom Staate erhaltenen Mittelschulen, R.G.Bl. 46; ANIC, fond *Guvernământul Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii*, mapa LXX, dosar nr. 2, f. 30-32.

[28] *I. Jahresbericht*, p. 23-24; Dr. Joseph Markus, *Schulnachrichten*, în *IV. Jahresbericht*, p. 27.

[29] *IV. Jahresbericht*, p. 34-36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1909/1910 erau înscrişi în cele patru clase 73 elevi, în anul 1913/1914 ajungându-se la o cotă de participare de 156 elevi. Acest gimnaziu a fost frecventat de către elevi de confesiune mozaică, romano-catolică, greco-orientală şi evanghelică, majoritari fiind cei de confesiune mozaică; vârsta elevilor a fost cuprinsă între 10-19 ani [30]. În ceea ce priveşte pregătirea teoretică, elevii au avut posibilitatea de documentare la biblioteca gimnaziului, care în anul şcolar 1912/1913 cuprindea un număr de 488 volume[31]. Elevii institutului au practicat diverse activităţi sportive (înot, patinaj, schi, tenis, fotbal, echitaţie) şi recreative efectuând excursii în împrejurimile oraşului şi la Salina Cacica[32].

Planul de învăţământ al gimnaziului a fost conceput în conformitate cu prevederile ordinului Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii nr. 34180 din 8 august 1908 privind înfiinţarea gimnaziilor reale şi a gimnaziilor real reformate de 8 clase, fiind prevăzute următoarele discipline obligatorii[33]:

Discipline obligatorii	Clasa								Total
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Religia	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Limba germană (limba de predare)	4	4	3	3	3	3	3	3	26
Limba latină	6	6	6	6	6	5	5	5	45
Limba franceză	-	-	5	4	4	3	3	3	21
Geografia	2	2	2	2	1	1	1	-	11
Istoria	-	2	2	2	3	3	3	3	18
Matematica	3	3	3	3	3	3	3	2	23
Geometria în spaţiu	-	-	-	-	2	2	-	-	4
Ştiinţele naturii	2	2	-	-	2	2	2	2	12
Fizică şi chimie	-	-	2	3	-	-	5	4	14
Desenul	3	3	2	2	-	-	-	-	10
Caligrafia	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Gimnastica	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Filosofia	-	-	-	-	-	-	-	3	3
Total	**25**	**26**	**29**	**29**	**28**	**26**	**29**	**29**	**221**

Acest plan de învăţământ a fost respectat în mare parte, singura abatere constituind-o introducerea limbii ebraice ca obiect de studiu, cu un număr de şase ore pe săptămână[34]. Limba de predare a fost limba germană. Specificul gimnaziului real a constat în includerea programei a unui număr considerabil de ore de limba franceză,

[30] ANIC, fond *Guvernământul Cezaro-Crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa LXX, dosar nr. 2, f. 2, 10, 16, 23, 26, 34; dosar nr. 6, f. 39; *Statistik der Unterrichtsanstalten in Österreich für das Jahr 1912/1913*, in „Österreichische Statistik", herausgegeben von der der k.k. Statistischen Zentralkommission, bearbeitet vom Bureau der k.k. Statistischen Zentralkommission, 14. Band, 3. Heft, Neue Folge, Wien, aus der kaiserlich-königlichen Hof-und Staatsdruckerei, In Kommission bei Karl Gerold's Sohn, 1917, p. 75; *I. Jahresbericht*, p. 23; *Schulnachrichten*, în „II. Jahresbericht des Privat-Realgymnasiums mit Öffentlichkeitsrecht des israelitischen Kultusgemeinde in Storozynetz (Bukowina)". Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1911/1912, Storozynetz, Selbstverlag des Priv.-Realgymnasiums, Buchdruckerei Adolf Lerner-Arie, 1912, p. 38-39 (în continuare, *II. Jahresbericht*); *III. Jahresbericht*, p. 47-48.

[31] *III. Jahresbericht*, p. 22.

[32] *Ibidem*, p. 26; *IV. Jahresbericht*, p. 31-32.

[33] http://alex.onb.ac.at; *I. Jahresbericht*, p. 19; *II. Jahresbericht*, p. 28; *III. Jahresbericht*, p. 16; *IV. Jahresbericht*, p. 19.

[34] ANIC, fond *Guvernământul Cezaro-Crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa LXX, dosar nr. 2, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

geometrie şi desen, caracterul de bază al gimnaziului fiind menținut prin alocarea unui număr mare de ore disciplinei limba latină. Ca discipline relativ obligatorii sau facultative au fost studiate limbile polonă, ruteană şi română, precum şi stenografia[35]. Iar din cauza numărului mic de elevi de confesiune greco-catolică şi evanghelică, orele de religie aferente acestor confesiuni au fost organizate în regim privat.

Deşi la înființarea institutului comunitatea evreiască îşi luase angajamentul de a nu solicita subvenții de la stat, începând cu anul 1912 au fost inițiate periodic demersuri către Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii de acordare de ajutoare băneşti, fiind invocată situația financiară precară. Astfel, la 4 decembrie 1912, Comunitatea cultului israelit din Storojineț a solicitat ministerului acordarea unei subvenții de 6.000 coroane pentru a putea fi asigurată continuitatea activității gimnaziului, specificându-se că institutul avea un deficit de 14.100 coroane. În petiție se accentua faptul că în districtele Văşcăuți şi Storojineț nu exista nicio şcoală secundară de stat şi că liceele de fete private din Siret, Câmpulung, Gura Humorului etc. erau subvenționate de către stat[36]. Prin ordinul ministerului nr. 18208 din 6 iunie 1913 nu a fost aprobată acordarea subvenției pentru anul 1914, întrucât nu era prevăzut în bugetul de cheltuieli pentru şcolile secundare, precizându-se că se putea lua în considerare cererea pentru anii şcolari viitori[37]. Comunitatea cultului israelit din Storojineț a continuat demersurile şi în anii ulteriori, solicitând chiar trecerea gimnaziului în subordinea statului. În acest sens a fost invocat faptul că acest gimnaziu nu avea caracter confesional, fiind frecventat de elevi de confesiune romano-catolică, greco-catolică, greco-orientală şi evanghelică[38]. Prin ordinul ministerului nr. 37043 din 8 august 1914 au fost respinse aceste solicitări[39].

În timpul Primului Război Mondial, activitatea didactică a gimnaziului a fost suspendată în anul 1914, fiind reluată în anul şcolar 1915/1916. Din cauza situației din țară nu a mai fost organizată nicio sesiune a examenului de maturitate. Începând cu anul şcolar 1916/1917 cursurile institutului s-au desfăşurat la Viena, ca urmare a refugierii directorului, a secretarului şi o mare parte dintre elevi[40]. Posturile aferente catedrelor de religie romano-catolică şi greco-orientală au fost ocupate de către ingineri şi avocați pensionari pentru a putea fi asigurată continuitatea activității didactice[41]. La solicitarea directorului, profesorul dr. Josef Markus, din 27 iulie 1916, Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii a dispus prin ordinul nr. 31204 din 9 octombrie 1916 ca absolvenții gimnaziului, care se refugiaseră la Viena, să susțină examenul de maturitate la Viena înainte de începerea anului şcolar 1916/1917, întrucât puteau fi examinați de către Comisia de examinare pentru şcolile secundare din Bucovina, al cărei preşedinte era inspectorul Dionisie Simionovici[42]. Amprenta războiului a fost pusă şi asupra localului gimnaziului care a fost grav avariat, fiind distruse sistemul de încălzire, mobilierul şi materialele didactice[43]. Concluzionând, putem afirma că Gimnaziul Privat Real din Storojineț a

[35] *III. Jahresbericht*, p. 30.

[36] ANIC, fond *Guvernământul Cezaro-Crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii*, mapa LXX, dosar nr. 3, f. 4-6; aceste licee au fost înființate ca institute private şi au beneficiat de subvenții de la stat abia în momentul în care au fost trecute în subordinea comunităților locale.

[37] *Ibidem*, f. 1-2.

[38] *Ibidem*, f. 43-46.

[39] *Ibidem*, f. 36-38.

[40] Moses Weisinger, *op. cit.,* p. 112.

[41] Degenhardt Liebenwein, *op. cit.*, p. 79.

[42] ANIC, fond *Guvernământul Cezaro-Crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii*, mapa LXX, dosar nr. 2, f. 46-48.

[43] Degenhardt Liebenwein, *op. cit.*, p. 78.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

contribuit la formarea tinerilor evrei, însă a jucat un rol important şi în promovarea spiritului de toleranță şi a dialogului intercultural între populațiile de diverse etnii şi religii ale ducatului Bucovina, întrucât acest institut a fost frecventat şi de către elevi de confesiune romano-catolică, greco-catolică, greco-orientală şi evanghelică.

FROM THE HISTORY OF PRIVATE EDUCATION IN AUSTRIAN BUCOVINA. HEBREW GYMNASIUM IN STOROJINEȚ (1906-1918)
(Summary)

Keywords: education, gymnasium, Hebrew, Storojineț, Bucovina

The study *From the history of private education in Austrian Bucovina. Hebrew Gymnasium in Storojineț (1906-1918)* presents the steps made by Hebrew community in Storojineț in establishing the first private gymnasium in Habsburg Bucovina, its organization and functionig during 1906-1918, and the activities circumscribed to the educational process, opened mainly to teach pupils of different religious beliefs. The right of publicity offered by the Ministry of Cults and Education gave to the middle school students the opportunity to complete their studies by obtaining the certificate of maturity that allowed them access to higher education. By teaching done in the private Real Gymnasium Storojineț, an important contribution to training young Hebrew was made and hence the development of education, promoting tolerance and intercultural dialogue between populations of different confessions existing in the duchy of Bukovina, as this institute was attended by students of Roman-Catholic, Greek-Catholic, Greek-Oriental and Evangelical religion.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DAN PRODAN[*]

THE TURKOLOGISTS FROM THREE GENERATIONS IN ROMANIA (1900-1945). NICOLAE IORGA – FRANZ BABINGER – MIHAIL GUBOGLU. SIMILITUDES – COLLABORATIONS – RESULTS[1]

Romanian Turkology became a distinct part of national historiography in the late 19th century and the first two decades of the 20th century[2], on the basis of the quantitative and qualitative accumulations between the 15th and 19th centuries (the activities and scientific contributions of Frater Georgius of Transylvania, so-called "Captivus Septemcastrensis"[3], Nicolae Spătarul-"Milescu"[4], Dimitrie Cantemir[5],

[*] Dan Prodan is Doctor in History from University of Bucharest, Teacher of History at Botoşani.

[1] *In Memoriam*: Nicolae Iorga (1871-1940) – 140; Franz Babinger (1891-1967) – 120; Mihail Guboglu (1911-1989) – 100.

[2] Dan Prodan, *Preocupări de orientalistică-turcologie în Romania între Independenţă şi Marea Unire (1878-1918) (The preoccupations of orientalistics-turkology in Romania between Independence and Great Union, 1878-1918)*, in *AMS*, I, 1999, p. 83-178.

[3] Georgius de Transilvania, *Tractatus de Moribus, Condicionibus et Nequicia Turcorum*, first edition, Rome, 1481; latest edition: idem, *Tractatus… Traktat über die Sitten, die Lebensverhältnisse und die Arglist der Türken*. Nach der Erstausgabe von 1481, herausgegeben übersetzt und eingeleitet von Reinhard Klockow, Köln-Weimar-Wein, Böhlau Verlag, 1994; I.A.B. Palmer, *Frater Georgius de Hungaria, O.P., and the* ***Tractatus de Moribus, Condicionibus et Nequicia Turcorum***, in *BJRL*, t. 34, nr. 1/September 1951, p. 44-68; Alexandru I. Stan, *Preotul Gheorghe, islamist transilvănean din secolul al XV-lea (Priest Georgius, XVth century transylvanian islamologist)*, in *ST*, t. XXII, nr. 3-4/1970, p. 291-298; Francisc Pall, *Identificarea lui "Captivus Septemcastrensis" (The Identity of "Captivus Septemcastrensis")*, in *RdI*, 27, 1974, nr. 1, p. 97-105; Dan Prodan, *Préoccupations roumaines de turcologie-osmanistique (XVe – milieu du XXe siècles). Considerations generales,* in *AIIX*, t. XXXIX-XL/2002-2003, 2003 (p. 561-593), p. 563.

[4] Plagiarism attributed to Nicolae Spătarul "Sword Bearer" – "Milescu", *Istorie aliasă pre scurt, din multe letopiseţe izbranită, întru care se arată toţi împăraţii turceşti, câţi au fost din începutul împărăţiei lor până astăzi (Short history, made from many chronicles, in which are all turkish emperors, how many were from the beginning of their empire till today)*, edited by Nicolae Iorga, in *Studii şi documente cu privire la istoria românilor (Studies and documents concerning to the history of romanians)*, IXth volume, Bucharest, 1905, p. 186-213; Nicolae Spătarul "Sword Bearer" – "Milescu", *Jurnal de călătorie în China (Travel Diary in China)*, edited by Corneliu Bărbulescu, Bucharest, "Eminescu" Publishing House, 1974, 337 p.; second edition, 1987, 400 p.; idem, *Descrierea Chinei (Description of China)*, edited by Corneliu Bărbulescu, Bucharest, "Minerva" Publishing House, 1975, 264 p.; idem, *Stateinîi Spisok-Nicolae Spatarul/Sword Bearer's state official document in China (1675-1677)*, edited by I. Arseniev, Sankt Petersburg, 1906; P.P. Panaitescu, *Nicolae Milescu Spătarul (Nicolae Milescu "Sword Bearer")*, edited by Ştefan S. Gorovei, Iaşi, "Junimea" Publishing House, 1987, 107 p.; Ştefan S. Gorovei, *Nicolae (Milescu) Spătarul – Contribuţii biografice (N.M.S. – Biographical contributions)*, in *AIIAI*, t. XXI, 1984, p. 179-192; Zamfira Mihail, *La diffusion des écrits "orientaux" de Nicolae Le Spathaire-Milescu*, in *RESEE*, XXIII, no. 2/1985, p. 117-129; Dan Prodan, *opus citatus*, p. 570-571.

[5] Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane (The system or structure of muhammedan religion)*, edited by Virgil Cândea, Romanian Academy Publishing House, Bucharest, 1987, 710 p.;

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 273–282

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ienachiță Văcărescu[6], Dionisie Fotino[7]). After 1878, the year of the European recognition of Romania's Independence and that of Dobrudja's reintegration into Romanian State, Romanian Turkology developed into two complementary directions: **1.** scientific and research preoccupations in the field; **2.** university – post university didactic-formative accomplishments and initiatives[8]. These directions also continued between 1918-1948 as components of the progress in the Romanian scientific and didactic Turkology[9].

The following temporal-geographical areas of scientific and research preoccupations in Turkology were analyzed and particularized in Romanian historiography between 1878-1948: **a)** the history of the Turks, Tartars[10], Ottomans, Gagaouzes, of the Ottoman Empire and of the Turkey Republic (the 10th century-the mid 20th century); **b)** the history of the complex and multilateral Romanian-Ottoman-Oriental relations (the 14th century – the mid 20th century)[11]. Within the framework of these relations, the thematic spectrum of all contributions was complementary and diverse: **1)** the discovery,

Demetrii Cantemirii, *Incrementorum et Decrementorum Aulae Othoman[n]icae sive Aliotman[n]icae Historiae a Prima Gentis Origine ad Nostra usque Tempora Deductae Libri Tres*, praefatus est Virgil Candea, critice edidit Dan Slusanschi, Timişoara, "Amarcord" Publishing House, 2002, 550 p.; P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, viaţa şi opera (Dimitrie Cantemir. His life and work)*, Bucharest, Romanian Academy Publishing House, 1958, 268 p.; Mihail Guboglu, *Démètre Cantemir, Orientaliste*, in *SAO*, III, 1961-1962, p. 129-160; Mihai Berza, *Activitatea istoriografică a lui Dimitrie Cantemir (Dimitrie Cantemir's historiographical activity)*, in the volume *300 de ani de la naşterea lui Dimitrie Cantemir (The 300th anniversary of Dimitrie Cantemir's birth)*, Bucharest, Romanian Academy Publishing House, 1973, p. 17-40; M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Dimitrie Cantemir, istoric al Imperiului otoman (Dimitrie Cantemir, historian of the Ottoman Empire)*, in *SRdI*, XXVI, nr. 5/1973, p. 971-989; Dan Prodan, *op. cit.*, p. 576-577; *Dimitrie Cantemir (1673-1723). Principe român şi cărturar (Dimitrie Cantemir – romanian prince and european scholar),* Iaşi, "Trinitas" Publishing House, 2003, 255 p.; Ştefan Lemny, *Les Cantemir: l'aventure européenne d'une famille princière au XVIIIe siècle*, Editions Complexe/Edigroup, Paris, 2009, p. 27-173; idem, *Cantemireştii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, prefaţă de Emmanuel Le Roy Ladurie, traducere de Magda Jeanrenaud, Iaşi, Editura Polirom, 2010, p. 25-155; Victor Tvircun, *Dimitrie Cantemir la Istanbul (D.C. at Istanbul)*, in *MI*, XLIV, n.s., nr. 3 (516)-March 2010, p. 11-16; nr. 4 (517)-April 2010, p. 54-58; Tudor Dinu, *Dimitrie Cantemir şi Nicolae Mavrocordat. Rivalităţi politice şi literare la începutul secolului XVIII (D.C. and N.M.. Political and Literary Rivalries at the Beginning of XVIIIth Century),* Bucharest, Editura Humanitas, 2011, 461 p.

[6] Ienachiță Văcărescu, *Istoria othomanicească a prea puternicilor şi marilor împăraţi (The Ottoman History of the strongest and biggest emperors)*, edited by Alexandru Papiu-Ilarian, in *TMIR*, II, 1863, p. 237-302; by Cornel Cârstoiu in the volume *Poeţii Văcăreşti. Opere (Vacarescu Family's Poets. Theirs Works)*, Bucharest, "Minerva" Publishing House, 1982; by Gabriel Strempel, Romanian Academy Publishing House, 2001; Teodor Mateescu, *Ienachiță Văcărescu, turcolog (Ienachita Vacarescu, turcologist)*, in *M*, XX, nr. 3/1989, p. 145-155; Dan Prodan, *op. cit.*, p. 573.

[7] Dionisie Fotino, *Prescurtarea generală a istoriei otomane, de la Othman cel dintâi până la sultanul Mahmud, cel ce stăpâneşte acum, cu multe anecdote şi cu toate chipurile împăraţilor… (The short ottoman history, from Othman Ist till sultan Mahmud, who rules now, with many anecdotes and with all emperors' faces…)*, analysed by Victor Papacostea, *Vieţile sultanilor. Scriere inedită a lui Dionisie Fotino (The sultans' lifes. Dionisie Fotino's unpublished work)*, in *RIR*, IV, 1934, p. 175-214; Dan Prodan, *op. cit.*, p. 573.

[8] Dan Prodan, *Preocupări… 1878-1918 (The preoccupations… 1878-1918)*, p. 83-178, *passim*.

[9] Idem, *Preocupari de orientalistică-turcologie în Romania în perioada 1918-1948 (The preoccupations of orientalistics-turkology in Romania between 1918-1948)*, in *AMS*, III, 2003, p. 5-90.

[10] Ionuț Cojocaru, *Turco-tătarii din Dobrogea în secolul XX (Turks-Tatars from Dobrudja in XXth Century),* in *H*, nr 85/January 2009, p. 29-32; Stoica Lascu, *Situaţia invăţătorilor de limba turcă din judeţul Constanţa, în lumina documentelor arhivistice (1940) (The Situation of Turkish Language Teachers from Constanta District, in the Light of Archives Documents – 1940),* in *SAI*, LXXIV, 2009, p. 191-209.

[11] Mihail Guboglu, *Orientalistica română (The romanian orientalistics)*, in *SAI*, I, 1956, Bucharest, p. 314-350; idem, *Contributions roumaines aux études orientales*, in *AO*, XXIV, no. 3/1956, p. 454-475; Dan Prodan, *Preocupări… 1878-1918 (The preoccupations… 1878-1918)*, p. 83-178; idem, *Preocupări… 1918-1948 (The preoccupations… 1918-1948)*, p. 5-90; idem, *Preoccupations… (XVe – milieu du XXe siècles)*, p. 580-592.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

translation and editing of the European and Ottoman-Oriental historical sources referring to the previous **a)** and **b)** themes; **2)** historical research proper on the basis of the historical sources introduced into the scientific circuit; **3)** ethnographic and historical survey; **4)** linguistic and lexical studies; **5)** the analysis of Romanian toponymy, hydronymy and anthroponymy of Oriental origin; **6)** elaboration of grammar textbooks, conversational guides and bilingual Romanian – Ottoman/Gagaouze dictionaries; **7)** the study of the Turk-Tartar-Gagaouze folk literature and folklore in Dobrudja, Basarabia, the Balkan Peninsula; **8)** Ottoman-Oriental sigilography and numismatics research[12].

There was a gap of half century between the accomplishments in the scientific and research Turcology area in the university didactic-formative one. Thus, if the first scientific contributions in Turkology after the acknowledgement of Romania's Independence were made immediately after 1878, the first outstanding accomplishment in the university didactic formative area materialized in 1935, although some initiation had already existed since the beginning of the 20th century. Besides studying Orientalistics-Turkology at the famous universities and scientific centres in the West and/or the Near East, the young Romanians also studied and became specialists in the field at universities in Bucharest or Iassy. The initiatives and approaches of professors Gheorghe Popescu-Ciocanel (1906-1907), Ioan Bianu (1926), C.C. Giurescu (1932) to setting up a department for studying the Oriental languages, the Ottoman-Oriental history, culture and civilization at the University in Bucharest, developed simultaneously with **Nicolae Iorga**'s activities which had the same purpose[13].

Moreover, the great Romanian historian who had a steady interest in Orientalistics-Turcology[14], **beginning with 1900**, had criticized the embarrassing reality for Romanian historiography and university education since 1913: "…scholarships for studying the oriental languages should be granted from special funds. It is this study we need most of all today. It is a shame that we don't have any department for studying oriental languages in universities, that we almost don't have any orientalists. It is a pity that we can't use the Turkish materials from our own library (Academy Library of Romania). We must also try and recover for lost ground (that is the university scientific and didactic *Turkology* and *Orientalistics*) as soon as possible"[15]. Fifteen years later, when

[12] Dan Prodan, *Préoccupations… (XVe – milieu du XXe siècles)*, p. 580-592.

[13] *Ibidem*, p. 586; idem, *Preocupări… 1878-1918 (The preoccupations… 1878-1918)*, p. 130, 134; idem, *Preocupări… 1918-1948 (The preoccupations… 1918-1948)*, p. 85-86.

[14] Nicolae Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, I.-V. Bandes, Gotha, 1908-1013; Nikolaye Yorga, *Osmanlı Imparatorluğu Tarihi*, alman dilinden çevirme, yayımlayıcı: prof. Kemal Beydilli, 1-5 Cilt, Yeditepe Basımevi, Istanbul, 2005; M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *N. Iorga, historien de l'Empire Ottoman*, in *B*, VI, 1943, Bucarest, p. 101-122; idem, *Nicolae Iorga – a Romanian Historian of the Ottoman Empire*, Bucarest, 1972, 192 p. + 1 map; idem, *N. Iorga et l'histoire de l'Empire Ottoman*, in the volume *Nicolae Iorga, l'homme et l'oeuvre…*, Bucarest, 1972, p. 175-186; Nazimiye Toğan, *Beş ciltlik **Osmanlı Tarihi** yazan Profesör Nikolaye Yorga (Professor N.I., the Author of **History of the Ottoman Empire**, in five volumes),* in "Türk Kültürü", IV, nr. 41/Mart. 1966, p. 493-496; Mihail Guboglu, *Nicolae Iorga – istoric al Imperiului Otoman şi al relaţiilor româno-turce (Nicolae Iorga – Historian of the Ottoman Empire and romanian-turkish relationship)*, in *AUBI*, XXII, nr. 2/1973, p. 25-48; Dan Prodan, *Preocupări de orientalistică-turcologie în opera lui Nicolae Iorga (The preoccupations of orientalistics-turkology in Nicolae Iorga's work)*, in *AIIX*, XXXVIII, 2001, p. 215-228; idem, *Contribuţia lui Nicolae Iorga la dezvoltarea orientalisticii-turcologiei (N. Iorga's contribution to the developement of orientalistics-turkology)*, in *AMS*, II, 2002, p. 72-133; idem, *Posteritatea operei orientalistico-turcologice a lui Nicolae Iorga (The Posterity of Nicolae Iorga's orientalistic-turkological Work),* in *Nicolae Iorga. 1871-1940. Studii şi documente (N.I. Studies and Documents),* X, 2010, Bucharest, p. 405-422, and in "Caietele Iorga" *(Iorga Writing Books),* III, nr. 2-3/2010, Botoşani-Romania, p. 105-122.

[15] Nicolae Iorga, *Armenii şi românii: o paralelă istorică (Armenians and Romanians: a historical comparison)*, in *AARMSI*, s. II, t. XXXVI, 1913, mem. 1, extras, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nicolae Iorga realized that there hadn't been made any progress in this matter, he strongly demanded: "*We need orientalists. Isn't it a shame that we haven't had any so far?*"[16]

The premises for reaching these objectives were insufficient: the modest scientific and didactic activity in *Orientalistics* and *Turkology* at the Institute for South-Eastern Europe Studies from Bucharest, the beginning of *Turkologists* Andrei Antalffy[17] and H.Dj. Siruni's[18] careers, the lack of Romanian Government's official involvement in the matter. Consequently, **Nicolae Iorga** resolved to find an external solution to the problem. After a 5 month epistolary discussion (from May to August 1935)[19], the Romanian historian decided to cooperate with *German Turkologist* ***Franz Babinger***, on the one hand, and to co-interest financially the Romanian Government in that project, on the other hand. This opportunity for cooperation was partly due to the fact that **Franz Babinger**, a *Turkologist* with an impressive scientific and university carrer[20], was available after his suspension from his activity as professor at the University of Berlin by the Nazi authorities on April 1st, 1934[21]. Therefore **Franz Babinger** was interested in cooperating officially with a foreign university. British orientalist and director of Oriental Studies School in London, *Sir E. Denisson Ross* was the intermediary in this cooperation, between **Nicolae Iorga** and **Franz Babinger**[22].

Likewise, some other anti-Nazi German historians preferred to leave the Nazi Germany of 1933 and to undertake their scientific and didactic activity in European or Near Eastern countries. Thus, *Turkologists* Annemarie von Gabain and Andreas Tietze, *arabist* Helmut Ritter, *hititologist* Hans Güterbock, *sumerologist* Landsberger, *sinologist* Eberhard undertook their scientific and didactic activity at universities in Ankara and Istanbul, from Republic of Turkey[23].

Signed in August 1935 between **Nicolae Iorga**, as Director of the *Institute for South-Eastern Europe Studies* from Bucharest, and **Franz Babinger**, as *guest professor in Romania*, the cooperation agreement stipulated the following: the German

[16] Idem, *Cronicile turceşti ca izvor pentru istoria românilor (Turkish chronicles, source for the history of romanians)*, in *AARMSI*, s. III, t. IX, 1928, mem. 1, p. 22.

[17] Dorothée Sasu, *André Antalffy et les études orientales en Roumanie,* in *SAO*, I, 1957, p. 344-347; Demény Ludovic, *Andrei Antalffy,* in *Enciclopedia istoriografiei române (The Encyclopaedia of Romanian Historiography*), Bucharest, 1978, p. 36; Dan Prodan, *L'orientaliste transylvain dr. Andrei Antalffy,* in *TR*, V, no. 1/Spring 1996, p. 90-100.

[18] Mihail Guboglu, *H.Dj. Siruni la 80 de ani (H.Dj.S. at 80 years of Life),* in *RA*, 47, nr. 2/1970, p. 652-655; Nicolae Ghinea, *H.Dj. Siruni (1890-1973),* in *RA*, 50, XXXV, nr. 2/1973, p. 413-414; Dan Slusanschi, *H.Dj. Siruni*", in *SAO*, IX, 1977, p. 168-169; Georgeta Penelea, *Siruni Agop Djolonian,* in *Enciclopedia istoriografiei române (The Encyclopaedia of Romanian Historiography*), Bucharest, 1978, p. 299; Vartan Arachelian, *Siruni: Istoria nu iartă şi probabil va veni o zi când va spune pe nume tot ce am trăit şi am îndurat (Siruni: The History don't forgive…),* in *H,* nr. 95/November 2009, p. 33-46.

[19] Dan Prodan, *Franz Babinger şi Nicolae Iorga. Corespondenţă (Fr. Babinger and N. Iorga. Correspondence)*, in *AIIX*, XXXVI, 1999, p, 173-175, 189-192.

[20] *Franz Babinger Schriftenverzeichnis, 1910 bis 1938,* Würzburg, 1938, 30 p.; Herbert W. Duda, *Franz Babinger*, in "Almanach der Österreichischen Akademie der Wissenschaften", nr. 118/1968, Wien, p. 317-327; Hans Joachim Kissling, *Franz Babinger (1891-1967),* in *SOF*, XXVI. Band, 1967, p. 375-381; Mihail Guboglu, *Franz Babinger – necrolog (F.B. – obituary),* in *SAO*, VII, 1968, p. 233-235; Cristina Fenesan, *Franz Babinger: ein deutscher Beitrag zur rumänischen Osmanistik*, in *RESEE*, XXXII, nr. 3-4/1994, p. 315-325; Gerharg Grimm, *Franz Babinger (1891-1967). Ein lebensgeschichtlicher Essay,* in *Die Welt des Islamus,* 38. Band, 1998, nr. 3, Berlin, p. 317-327; Dan Prodan, *Nicoară Beldiceanu sur Franz Babinger*, in *RT*, I, 2003, p. 249+257.

[21] Dan Prodan, *Franz Babinger şi N. Iorga (Franz Babinger and Nicolae Iorga)*, p. 173-174, 185.

[22] *Ibidem*, p. 189.

[23] Nancy E. Gallagher, *Approaches to the History of the Middle East: Interviews with Leading Middle East Historians*, London, Ithaca Press, 1994 (*Interview with Prof. Halil Inalcik*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Turkologist was a paid co-worker of the above mentioned *Institute* from 1 October 1935, the theme of his activity being "the Turkish epoch of the Balkans"; the definite themes of the research in *Turkology* were to be established subsequently; his monthly wage was of 15,000 lei; he received a special railway permit for his study travels in Dobrudja and South Basarabia; the agreement would be renewed for another year if neither of the two signatories broke it[24].

Franz Babinger began officially his activity with the lecture *Quelques problèmes d'études islamiques dans le Sud-Est européen*, in which he analysed the accomplishments in *Turkology* of the countries along the Lower Danube and presented the forthcoming directions of the scientific research[25]. Regarding his didactic activity, the german *Turkologist* taught Ottoman history, Turkish-Ottoman languages, paleography and diplomatics. These courses were attended by a small number of students, Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca, Gheorghe I. Constantin, Elvira Popescu, Anton Nitu being among them. The two years of **Franz Babinger**'s didactic and scientific activity at the *Institute* represented a modest beginning of his clearly stated intentions to lay the foundations of *Turkology* in Bucharest[26].

Their cooperation agreement was cancelled on September 30th, 1937, because of some still obscure factors. Later, having the direct support of historian Gheorghe I. Brătianu[27] from Iassy, the German *Turkologist* continued his activity at the University of Iassy, the Faculty of Letters and Philosophy, between 1937-1943[28].

The agreements between the University of Iassy and **Franz Babinger** in November 1937, July 1938 and April 1942, stipulated that the latter should give lectures in Romanian language on history of the Ottoman Empire and of Romanian-Ottoman relations (between 14th and 19th centuries), seminars on the Turkish-Ottoman languages, on paleography and diplomatics; his monthly wage was of taxable 15,000 lei[29]. His didactic-formative courses at the Faculty of Letters and Philosophy from Iassy were attended by 10 to 15 students, Alexandru Andronic, Florentina Banu, Anişoara Ene, Aurelia Ignat, Vasile Radov, Constantin Pânzaru, Mihai Spânu being among them. On his study travels to Istanbul and Germany[30], **Franz Babinger** procured Orientalistics and Turkology books for the Central University Library from Iassy (March-April, July-August 1938) and for the Academy Library of Romania from Bucharest (March-April 1938, March 1939)[31].

---

[24] Dan Prodan, *Franz Babinger şi Nicolae Iorga (Franz Babinger and Nicolae Iorga)*, p. 175, 192.

[25] Published subsequently: Franz Babinger, *Quelques problèmes d'etudes islamiques dans le Sud-Est européen*, in "L'Europe Orientale", VIIe année, no. 34, 1937, Paris, p. 95-110, extract, 16 p.

[26] Dan Prodan, *Franz Babinger şi Nicolae Iorga (Franz Babinger and Nicolae Iorga)*, p. 176, 198.

[27] Idem, *Franz Babinger şi Gheorghe Brătianu. Confluenţe (F.B. and Gh. I. B. Confluences/Common Points)*, in *AIIX*, XLVII, 2010, p. 81-96.

[28] Idem, *Franz Babinger en Roumanie (1935-1943). Étude et documents*, Editions Isis, Istanbul, 2003, chapitre III-e, p. 83-114.

[29] *Ibidem*, p. 95, 97, 106-107.

[30] *Ibidem*, p. 98-100.

[31] Dan Prodan, *Învăţământul universitar turcologic în Romania în secolul al XX-lea (The University Turkological Education in Romania in XXth Century)",* in *SAI*, LXV, 2000, p. 237-248; idem, *Consideraţii generale referitoare la evoluţia turcologiei româneşti la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în prima jumătate a celui următor (General Considerations referring to the Evolution of Romanian Turkology at the End of XIXth Century and in the First Half of the XXth Century)*, in the vol. *Studii şi cercetări de turcologie contemporană. Omagiu Profesorului Mihai Maxim la 60 de ani (Studies and Researches of Contemporary Turkology. The Homage to Professor Mihai Maxim on 60 years of Life),* co-ordinating Călin Felezeu, Cluj-Napoca, Editura Tribuna, 2004, p. 153-167.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

The highest form of university structure in the field of the time was the *Institute of Turkology* from Iassy *(1940-1945)*[32]. The Institute was the positive result of the Romanian-Turkish joint initiative, Romanian Prime Minister **Armand Călinescu** and Minister of Turkey in Romania *Hamdullah Suphi Tanriöver* being the project coordinators. The Institute may have been organized like *Türkiyāt Enstitüsü* from Istanbul, the latter being founded by historian Mehmed Fuad Köprulü[-zade] in 1924 by order of the first President of the Republic of Turkey, Mustafa Kemal [Atatürk].

The Romanian Institute had the following staff: Romanian historian and *Turkologist sui-generis* **Nicolae Iorga** as honorary general director-manager, German *Turkologist* **Franz Babinger** as director of studies, young Romanian historian of Gagaouze origin **Mihail Guboglu** as secretary of science and librarian.

Franz Babinger played an important part in organizing and directing the Institute. On May 3rd, 1939 he presented the Ministry of National Education the *Memoriu (Memorial)* in which he stated the activities of the *Institute*. Thus, in his opinion, the *Institute of Turkology* should have a "historic mission" (studying the Romanian-Ottoman relations between the 14th and 19th centuries), an "ethnographic philological mission" (researching the Romanian Ottoman linguistic and ethnographic borrowings and influences) and a "cultural mission" (consolidating the complex relations between the two countries)[33]. **Franz Babinger** and **Mihail Guboglu** also achieved another goal of the *Institute's* programme. They increased the number of books, organized and introduced the Institute's *library* containing over 1,500 titles of approximately 2,500 volumes created a scientific, material and moral climate suitable to develop the interest in *Turkology* in Romania of 1940's[34].

Franz Babinger's scientific activity during the "Romanian" period of his career has as a result 75 works of different quantitative and qualitative value, out of which 18, that is 24 per cent, referring to the history of Romanian-Ottoman relations and to Romanian historiography from 1900 to 1940. Most of his works became the compulsory bibliography in the field, although some of them were amended by the subsequent research in *Turkology*[35].

In the Summer of 1943 **Franz Babinger** was called-up to "military service" in Würzburg, North Bavaria and couldn't ever return to Romania. He unexpectedly ceased his activity in Jassy and accomplished only in part the objectives of the agreement and

[32] Idem, *Din tradiţiile orientalisticii româneşti. Franz Babinger şi Institutul de Turcologie de la Iaşi (1940-1945) (From Traditions of Romanian Orientalistics. F.B. and Institute of Turkology from Iassy, 1940-1945),* in *CLSO*, 2, 1993, p. 164-201.

[33] Idem, *Franz Babinger en Roumanie (1935-1943). Étude et documents*, chapitre V-e, p. 167-192; idem, *Din istoria Universităţii din Iaşi: o bursă pentru "studiul limbii turce" (1938-1941) (From the History of University of Iasi: a Stipend for "Turkish Language Study", 1938-1941),* in *Mentor XXI Review*, Botoşani, Romania, I, nr. 1 (1)-1998, p. 22.

[34] Idem, *Franz Babinger en Roumanie (1935-1943). Étude et documents*, chapitre VI-e, p. 193-211; idem, *Biblioteca Institutului de Turcologie de la Iaşi (1940-1945) (The Library of the Institute of Turkology from Iaşi, 1940-1945),* in *Mentor XXI Review*, III, nr. 2 (7)-2000, p. 2A, nr. 4 (9)-2000, p. 4A; idem, *Inventarele inedite ale Bibliotecii Institutului de Turcologie de la Iaşi (1940-1945) (Unpublished Inventories of the Library of Institute of Turkology from Iaşi),* I-II, in *AIIXI*, XLIII-XLIV, 2006-2007, p. 691-708, XLV, 2008, p. 431-446.

[35] Idem, *Franz Babinger en Roumanie (1935-1943). Étude et documents*, chapitre IV-e, p. 115-166; idem, *Mid-17th Century Transylvania and Franz Babinger. On a Berāt and an `Ahdnāme handed to Prince Gheorghe Rakoczi II in 1649*, in *TR*, III, nr. 2/Summer 1994, p. 127-134; idem, *Studiile lui Franz Babinger referitoare la istoria românilor şi a relaţiilor româno-otomane în evul mediu (secolele XIV-XVII) (F.B.'s Studies referring to Romanian History and to Romanian-Ottoman Relationship in the Middle Ages/XIVth-XVIIth Centuries),* in *H*, X, 1996, p. 119-170.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

of the *Memoriu* on May 3rd, 1939. Anti-Hitlerite convinced[36], he was suspected of spying by the Nazi SD for the English Intelligence between 1935 and 1943, although that was based on circumstantial evidence. Only by researching the Romanian and German historical archives could the truth of this hypothesis be revealed[37].

In conclusion, **Franz Babinger** began his activity in Bucharest in 1935, the year in which Romanian scientific research in *Turkology* followed obligatory steps for developing this branch of *orientalistics*. As far as *the didactic activity is concerned*, the previous initiatives and projects in 1906, 1926 and 1932 failed, so Babinger had the mission of founding the university formative education in Romania. This task was difficult to accomplish because the German scientist didn't benefit from proper material or technical resources, the allowed funds were insufficient, the spreading of the activity was unconvincing and indifference still present. On the other hand it usually takes 2 or 3 decades to strengthen such a formative education system and **Franz Babinger** carried on his activity for only 8 years in Bucharest and Iassy.

His activity at the *Institute of Turkology* between 1940 and 1943 was modest, because of the war and because the political and military circumstances influenced in a negative way the didactic and scientific interest in *Turkology*. The stubborn facts demonstrated that "**inter Arma silent Musae**". **Franz Babinger** used the *Institute's* model of organization for founding *Institut für Geschichte und Kultur des Nahen Orients* in Münnich in 1948.

His scientific and universitary didactic activity represented an alternative to Romanian *Turkology* activity and stimulated the latter only to a certain extent. After his return to Germany, **Franz Babinger**'s contribution became an important precedent for the post-war evolution of *Orientalistics-Turkology*. Thus, the activities between 1935 and **1945** (when the Institute of Turkology`s activity stopped *de facto,* also Mihail Guboglu was transferred from Iassy to Bucharest, at Institute for Balkanic Studies and Recherches) exerted influences in the *Institute for South Eastern Europe Studies* from Bucharest (founded in 1963) and the courses of *Ottoman language, paleography and history* in 1968 at the Faculty of History from Bucharest, where the former co-worker of Franz Babinger's in Iassy, **Mihail Guboglu**[38] made his own didactic contribution, till 1977, when he was pensioned off.

[36] Ottmar Traşcă, *Franz Babinger şi pogromul de la Iaşi (1941) (F.B. and the Pogrom from Iaşi/1941),* in *Archiva Moldaviae*, I, 2009, Iaşi, p. 219-226.

[37] Idem, *Franz Babinger en Roumanie (1935-1943). Étude et documents*, chapitre VII-e, p. 213-222; Dan Prodan, *Franz Babinger – turcolog celebru şi agent secret? (F.B. – famous turkologist and spy?),* in *MI*, n.s., XXVIII, nr. 4(325)-April 1994, p. 49-51; Mihai Pelin, *Un veac de spionaj, contraspionaj şi poliţie politică. Dicţionar alfabetic (A century of spying, contra-spying and political police. Alphabetical dictionary)*, Bucharest, "Elion" Publishing House, 2003, p. 39-40; Gerhard Grimm, *op. cit.,* p. 323-327.

[38] Damaschin Mioc, *Guboglu Mihail,* in *Enciclopedia istoriografiei române (The Encyclopaedia of Romanian Historiography*), Bucharest, 1978, p. 164-165; Elena Gheorghe, *Mihail Guboglu, membru corespondent al Societăţii Turce de Istorie (M.G., Corresponding Member of the Turkish Historical Society),* in *RA*, 58, XLIII, nr. 3/1981, p. 377-382; Anca Radu Popescu, *Profesorul Mihail Guboglu la 70 de ani (Professor M.G. at 70 years of Life),* in *AIIAI*, XIX, 1982, p. 923-924; Mihai Maxim, Cristina Codarcea, *Mihail Guboglu (1911-1989),* in *CLSO*, I, 1989, p. 275-286; Gheorghe I. Ioniţă, *Mihail Guboglu (1911-1989),* in *AUBI*, 38, 1989, p. 106-108; *Enjeux politiques, économiques et militaires en Mer Noire (XIVe-XXIe siècles). Études à la mémoire de Mihail Guboglu*, sous la direction de: Faruk Bilici, Ionel Cândea, Anca Popescu, Brăila, Editions Istros, 2007 (763 p.), p. 17-60, contributions par Petre S. Năsturel, Tahsin Gemil, Anca Popescu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

THE TURKOLOGISTS FROM THREE GENERATIONS IN ROMANIA (1900-1945).
NICOLAE IORGA – FRANZ BABINGER – MIHAIL GUBOGLU.
SIMILITUDES – COLLABORATIONS – RESULTS
(Summary)

Keywords: Romanian orientalistics-turkology, 1900, 1945, Institute of Turkology from Iassy, turkological scientific activity, turkological universitary didactic activity.

Romanian Turkology became a distinct part of national historiography in the late 19th century and the first two decades of the 20th century, on the basis of the quantitative and qualitative accumulations between the 15th and 19th centuries (the activities and scientific contributions of Frater Georgius of Transylvania, so-called "Captivus Septemcastrensis", Nicolae Spătarul-"Milescu", Dimitrie Cantemir, Ienachiță Văcărescu, Dionisie Fotino). After 1878, the year of the European recognition of Romania's Independence and that of Dobrudja's reintegration into Romanian State, Romanian Turkology developed into two complementary directions: a. scientific and research preoccupations in the field; b. university – post university didactic-formative accomplishments and initiatives. These directions also continued between 1918-1948 as components of the progress in the Romanian scientific and didactic Turkology.

Abbreviations

AMS	– *Acta Moldaviae Septentrionalis,* Botoşani*;*
AO	– *Archiv Orientalni,* Praha*;*
AUBI	– *Analele Universităţii din Bucureşti. Istorie – Annals of the University of Bucharest. History;*
B	– *Balcania,* Bucharest*;*
BJRL	– *Bulletin of the John Rylands Library,* Manchester, U.K.;
CLSO	– *Caietele Laboratorului de Studii Otomane – The Writing Books of Ottoman Studies Laboratory,* Bucharest*;*
H	– *Historia – History,* Bucharest*;*
M	– *Manuscriptum,* Bucharest*;*
RT	– *Romano-Turcica,* Istanbul, from 2003;
SAO	– *Studia et Acta Orientalia,* Bucarest*;*
ST	– *Studii Teologice – Theological Studies,* Bucharest*;*
TMIR	– *Tezaurul de Monumente Istorice pentru Romania – Tesaurus of the Historical Monuments of Romania,* Bucharest*;*
TR	– *Transylvania Review, Cluj Napoca.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Addenda et Corrigenda

In my book, *Franz Babinger en Roumanie. Étude et sources historiques (1935-1943)*, préface par Mihai Maxim, Istanbul, Les Editions Isis, 2003, 339 p., what was reviewed in *AIIXI*, XLII, 2005, Iassy, p. 791-792, by Gabriel-Eugen Benedek, a few words, assertions, information, names etc. must be correctly read, like in the next table:

Page number	Row number, from up to down	In the place of…	Must read correctly…
19	8-9	I-ère édition, Rome, 1480-1481[1].	I-ère édition, Rome, **1481**[1].
19	10, 31, 35, *passim*	Jörg von Nüremberg	Jörg von ***Nürnberg***
19	41	En 1455, Constantin Mihailovici d'Ostriţa	En 1455, Constantin Mihailovici d'***Ostroviţa***
20	18	les chroniques slavo-roumaines, élaborées au XVI-e siècle.	les chroniques slavo-roumaines, élaborées au ***XV-e siècle***.
20	24	des trois premiers quarts du XV-e siècle	des trois premiers quarts du ***XVI-e*** siècle
24	40	l'occupation de Kamensk par les Ottomans en 1672	l'occupation de Kamensk-***Podolskyj*** par les Ottomans en 1672
25	35	chez l'ecrivain Mihai Berza	chez ***l'historien*** Mihai Berza
27	35	dans A.I.I.A.I., XXI, 1984,	dans ***A.I.I.A.X.I.***, XXI, 1984,
27	47	*Orhun Abideleri (Monumentele de pe Orhon)*	***Orhun Abideleri (Les Monuments de l'Orhon)***
30	1	pnă la sultanul Mehmed	***până la sultanul Mahmud***
33	17	Enachiţă Văcărescu	***Ienăchiţă*** Văcărescu
39	37	[10] Voir *ci-dessus*, note no. 70	[10] Voir *ci-dessus*, note no. ***8*****, page no. *37***
39	38	[11] Voir *ci-dessus*, note no. 65.	[11] Voir *ci-dessus*, note no. ***3*****, page no. *37*.**
39	51	voir encore *ci-dessus*, note no. 71,	voir encore *ci-dessus*, note no. ***9***, **page no. *37*,**
39	54	*... la Vallée de Rodna,*	*... la Vallée de Rodna****),***
40	5	Minodora Ignat[15].	Minodora Ignat[15]***)***.
40	57	Bucarest, pp. 25-32.	Bucarest, pp. 25-32 **Pour les intérférences culturelles, historiographiques, tipographiques roumaines-ottomanes/orientales, du XVI-e jusqu'au XVIII-e siècle, voir les contributions citées *ci-dessus*, les notes no. 1-3/p. 29, 1/p. 30, 5/p. 35.**
66	36	chapitre V	chapitre ***IV, pp. 153-156.***
83	40-41	tome XXXVII, 2000, Iassy, pp. 235-262.	ome ***XXXVI, 1999***, Jassy, pp. 171-202.
113	20	… de Malkoç, *bey akinci*[8].	… de Malkoç, ***akıncı bey***[8].
123	12	… le pisar (secrètaire) Steaco".	… le pisar (secrètaire) ***Stetco***".
129	6-7	Uzunçarşili[1] et Halil Inalcik[2], qui, ces dernières décennies, dans deux études publiées en allemand, ont repris les conclusions formulées par Franz Babinger en 1943-1944.	Uzunçarşili[1] et Halil Inalcik[2], qui, ces dernières décennies, dans deux études publiées en allemand, ***ont repris les conclusions formulées par Franz Babinger en 1943-1944, dans deux études publiées en allemand (voir note no. 3, p. 129).***

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

147	43	*O relaţiune neobservată despre Moldavie*	*O relaţiune neobservată despre* ***Moldova***
186	29	Pays roumains et les Roumains	*Pays roumains et* ***Les*** *Roumains*
passim	*passim*	Iaşi, Iassy	**Jassy**
262	28-30	Doyen, /I. Iordan Secrétaire, C. Iaciovschi	Doyen, / I. Iordan Secrétaire, C. Iaciovschi
266	33-36	Doyen, I. Iordan Secrétaire, M. Ungureanu	Doyen, I. Iordan Secrétaire, M. Ungureanu
267	22-25	Recteur, Dr. I. Tănăsescu Secrétaire Général, (ss) indéchiffrable	Recteur, Dr. I. Tănăsescu Secrétaire Général, (ss) indéchiffrable
268	31-34	Doyen, Secrétaire, Iorgu Iordan M. Ungureanu	Doyen, Iorgu Iordan Secrétaire, M. Ungureanu
270	9-12	Ministre de l'Education nationale, Armand M. Călinescu Professeur, Dr. Franz Babinger	Ministre de l'Education nationale, Armand M. Călinescu Professeur, Dr. Franz Babinger
274	18-21	Ministre, Dir(ecteur) général, /N. Cartojan (ss) indéchiffrable	Ministre, /N. Cartojan Dir(ecteur) général, (ss) indéchiffrable
274 282	33-36 13-16	Doyen, Secrétaire, I.M. Marinescu M. Ungureanu	Doyen, I.M. Marinescu Secrétaire, M. Ungureanu
280	13-15	Ministre de la Culture et des Cultes, Professeur Ion Petrovici Franz Babinger	Ministre de la Culture et des Cultes, Professeur Ion Petrovici Franz Babinger
283	7-10	J'ai remis, J'ai reçu, Assistant de Turcologie, M.Guboglu M.I. Florea	J'ai remis, Assistant de Turcologie, M. Guboglu J'ai reçu, M.I. Florea
284	18-21	Ministre (ss) < indéchiffrable > Directeur, (ss) < indéchiffrable >	Ministre (ss) < indéchiffrable > Directeur, (ss) < indéchiffrable >
285	8-11	Directeur, Victor Papacostea Secrétaire, (ss) < indéchiffrable >	Directeur, Victor Papacostea Secrétaire, (ss) < indéchiffrable >
293	3	Historia Turchesca	*Historia Turchesca*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

OVIDIU BURUIANĂ[*]

CERCUL DE STUDII AL PARTIDULUI NAȚIONAL LIBERAL: PRACTICI POLITICE ŞI MIZE SIMBOLICE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

„Dintre toți partizanii politici, oamenii cu idei sunt cei mai periculoşi. Ceea ce îi trebuie unui partid nu sunt ideile, ci disciplina. Iar disciplina s-a dus când fiecare crede că gândeşte şi încearcă să-şi impună, sub formă de idei, secreţiile sale cerebrale. De aceea, cu drept cuvânt, partidele creează aşa-zisele «cercuri de studii», care, îndeobşte, nu sunt altceva decât trenul celor incapabili de a trăi fără «idei». Fireşte, o elementară prudenţă îi face pe şefi să-l gareze pe una din liniile moarte ale partidului" (C. Banu)[1].

Introducere. Despre relevanța şi sursele subiectului

Lungul motto care deschide demersul privitor la una din structurile Partidului Național Liberal nu aparține unui adversar al formațiunii liberale. Constantin Banu a fost membru important al partidului, ministru al Cultelor în primul mare guvern de după război al liberalilor şi unul dintre fondatorii cercului de studii. El apare de altfel în comitetul de redacție al publicației cercului, *Democrația*, în chiar primul număr al acesteia, regăsindu-se şi în grupul redacțional imediat postbelic[2]. În anii '20, el intră într-un con de umbră, dispare din politica liberală de prim-plan şi dezamăgit s-a retras din politica militantă. Pentru o scurtă perioadă, s-a apropiat de noua asociație politică înființată de Gheorghe Brătianu în iunie 1930, odată cu Restaurația. Fraza lui anterioară dintr-o carte de maxime şi reflecții politice cu caracter normativ, puțin cunoscută în perioadă, exprimă însă o părere dominantă printre contemporani, aceea a inutilității cercului de studii al liberalilor români, prezentat ca „ineficient", „artificial", un apendice inutil etc.

În aceste condiții, discuția despre această structură a Partidul Național Liberal pare fără conținut, o inventare a unui subiect, cu atât mai mult cu cât sursele despre

[*] Lector univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi.

[1] C. Banu, *Grădina lui Glaucon sau Manualul bunului politician*, ediție îngrijită şi studiu introductiv de Valeriu Râpeanu, București, Editura PRO, 1998, p. 28.

[2] Vezi Comitetul de direcție pe pagina de gardă a numărului 1, an I, a revistei *Democrația. Revistă economică, politică şi socială*, 1 aprilie 1913. Eseist şi jurnalist de succes, Constantin Banu a fost unul din comunicatorii importanți ai liberalilor, construind un perspectiva presei liberale un demers extrem de interesant. Alături de Ion Pillat, el a fondat în octombrie 1911 revista *Flacăra. Literară, artistică, socială*, o publicație culturală şi politică totodată, de factură antisămănătoristă, al cărui prim editorial a fost semnat de I. G. Duca.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 283–292

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

această formă a fiinţării politice a liberalilor români sunt mai curând colaterale, legate de presa timpului şi de memoriile diferiţilor actori implicaţi. Nu s-a păstrat, după cunoştinţa mea, un fond de arhivă care să reunească actele şi documentele cercului de studii. Din această perspectivă, miza demersului poate fi interpretată ca fiind secundară, dincolo de înţelegerea intrinsecă a vieţii de partid, în condiţiile în care se ştiu foarte puţine date şi fapte despre acest cerc de studii. Dar reprezentat drept o formaţiune lipsită de credincioşi, o structură a celor interesaţi de accesul la resursele statului, abordarea şi studierea liberalismului trebuie să răspundă întrebării privind rezistenţa partidului liberal la presiunea din lunga opoziţie dintre anii 1928 şi 1933. Depărtarea de putere, prin poziţionarea agresiv-negativă faţă de reîntoarcerea lui Carol şi impunerea lui ca rege al României, a afectat radical Partidul Naţional Liberal, dar puţini liberali au părăsit formaţiunea liberală. Una din concluziile mele la această interogaţie vizează tocmai acest cerc de studii, atât de denigrat de adversari, dar apreciat de colaboratori[3] şi prezentat drept o realizare măreaţă în presa oficială a liberalilor înşişi.

Geneza şi evoluţia Cercului de studii al liberalilor români

Iniţiativa înfiinţării unui cerc de studii al partidului a aparţinut, după contemporani, lui Vintilă Brătianu. El se consultase, în prealabil, asupra directivelor generale cu Ionel Brătianu, şeful partidului, şi cu I. G. Duca, reprezentantul autorizat al noului val generaţional al liberalilor români. Era avansată şi o dată de înfiinţare, 23 mai 1911, iar istoricul poate stabili contextul imediat al apariţiei noii structuri, opoziţia politică în care partidul liberal intrase în 1910, după preluarea puterii de partidul conservator condus de P.P. Carp. Scopul formal al înfiinţării acestui for de dezbateri a fost exprimat de organizatorii cercului, de Vintilă Brătianu în special, într-un apel răspândit în ţară, către organizaţiile liberale: cercetarea soluţiilor pentru diversele probleme ridicate de viaţa complexă a statului modern, dar şi întărirea „comunităţii de vederi şi de simţăminte" între liberali, temelia pentru dezvoltarea partidului. Aşa cum menţiona liderul liberal, erau chemaţi „la muncă", pentru prima oară împreună, specialiştii, tehnicienii şi tineretul, echipă menită să contribuie la rezolvarea problemelor de organizare politică şi să ajute la înfăptuirea programelor de guvernare. Condus şi animat de Vintilă Brătianu, noul organism era gândit de liberali mai ales ca laborator pentru pregătirea reformelor sociale, politice şi economice[4].

Scopul asumat al Cercului, de cercetare a problemelor mari ale societăţii româneşti, a presupus încă de la început specializarea în cadrul acestui organism, şase secţiuni urmând să ofere soluţiile pe diferite domenii: *administrativă*, *culturală* (învăţământ, biserici etc.), *economică*, *financiară*, *politică* şi *sanitară*. Lucrările se desfăşurau la Clubul central, unde funcţionau diferitele secţii de studii, sub preşedinţia unor specialişti în domeniul respectiv. Erau coordonate de o personalitate care stabilea

[3] Vezi I. G. Duca, *Amintiri politice*, vol. III, München, Jon Dumitru-Verlag, 1982 (sau ediţia ulterioară, *Memorii*, vol. IV, *Războiul*, Partea a II-a *(1917-1919)*, ediţie şi indice de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1994; vezi şi *Viaţa şi opera lui Vintilă I. C. Brătianu. Văzute de prietenii şi colaboratorii săi*, Bucureşti, Aşezământul Cultural Ion C. Brătianu XXXII, Imprimeriile „Independenţa", 1936.

[4] Secretar (V. Brătianu), *Cercul de Studii al P.N.L.*, în *Calendarul Partidului Naţional-Liberal. 1913*, p. 54-55 (în primul an de activitate, cercul de studii a fost preocupat de: I. chestiunile puse la ordinea zilei de adversarii politici, aflaţi la guvernare; II. problemele expuse în ultimul program politic al liberalilor, în scopul adunării materialului necesar pentru propaganda ce urma să fie făcută în legătură cu acel program; III. chestiuni de viitor: reforma electorală, activitatea extraşcolară, chestiunea agrară, sanitară etc.); C.D. Dimitriu, *Vintilă Brătianu întemeetorul Cercului de studii al Partidului Naţional-Liberal*, în *Viaţa şi opera lui Vintilă I. C. Brătianu...*, p. 207.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

directivele generale, fiecare fruntaş înscriindu-se la secția de studiu pentru care avea pregătirea necesară; se făceau referate despre diferite probleme[5], urmate apoi de o discuție la care participau toți membrii, iar unele din aceste prezentări se concretizau formal în prevederi programatice sau în proiecte de legi, utilizabile în momentul în care partidul era la putere[6]. Din perspectiva pragmatică a lui Vintilă Brătianu, facilitarea şi popularizarea discuțiilor era realizată de nou-apărutul *Buletin al Cercului de Studii*, cu apariție lunară, imprimat în 1.500 de exemplare şi trimis gratuit tuturor organizațiilor liberale din țară, pentru a fi pus la dispoziția membrilor sau pus în vânzare la depozitarii de ziare şi librării[7]. Succesul dezbaterilor organizate în cluburile liberale în mediile intelectuale l-a condus pe Vintilă Brătianu spre înființarea, data de apariție a primului număr fiind 1 aprilie 1913, revistei teoretice *Democrația*, subintitulată „revista cercului de studii a Partidul Național Liberal", ca manieră de a augmenta demersul legitimant al liberalilor români. Schimbarea denumirii şi redefinirea scopului revistei în 1913 trebuie puse în legătură cu noua politică instrumentalizată de liberali în acel an, prin programul de reforme propuse ce vizau tocmai „democratizarea" vieții politice şi sociale româneşti. De asemenea, Comitetul Cercului îşi propunea să constituie o bibliotecă, cu publicații şi lucrări referitoare la viața publică în România de la formarea statului român, dar şi cu dosare asupra diferitelor chestiuni puse în studiu (materiale cu fişe, sistematic clasate). Aşa cum am precizat deja, nu ştiu situația dosarelor privind problemele discutate; în cazul bibliotecii, Vintilă Brătianu remarca, cu mândrie, prețioasele daruri de bani, volume şi broşuri făcute de membrii partidului şi de autorități[8].

Importantă din perspectivă organizatorică era situația juridică a Cercului. Deşi conceput ca structură de partid, pe lângă Clubul național liberal din Bucureşti, el nu reprezenta o adunare închisă, rezervată exclusiv liberalilor. Slaba popularitate a partidului liberal printre intelectuali a determinat gândirea Cercului de studii şi în registrul propagandistic, ca mijloc de socializare intelectuală sau ca formă de atragere pe pozițiile liberale a unor intelectuali reticenți la adeziunea sau înregimentarea politică directă. Într-un raport al secțiunii culturale a partidului referitor la programul cultural la nivelul societății se menționa necesitatea de a păstra un caracter cu totul obiectiv al discuțiilor, trecând peste „pasiunile mărunte şi preocupările personale ale amicilor noştri" (membrii de partid – n.n., Ov. B.); activitatea din secțiune trebuia să devină o mişcare a tuturor oamenilor de bine (din orice partid sau fără o adeziune politică clar exprimată)[9].

Cercul de studii desemna, astfel, o formă nouă a acțiunii politice a partidului, o evoluție a concepțiilor şi metodelor lui, dorindu-se crearea unei atmosfere favorabile măsurilor liberale de schimbare socială[10]. Războiul mondial nu a împiedicat funcționarea cercului de studii, deşi activitatea acestuia a fost diminuată[11]. Refugiul de la Iaşi

[5] Manuscrisul conferințelor trebuia dat înainte cu un timp oarecare (ANIC, fond *Victor Slăvescu*, ds. 212, f. 38).

[6] Secțiile funcționau în plin numai în lunile de iarnă şi când partidul se afla în opoziție, îşi amintea Asra Berkowitz. Vara, clubul central era pustiu, fruntaşii partidului fiind risipiți în țară, la proprietățile lor. Vezi Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond *Penal 456*, vol. 2, ds. Berkowitz B. Israel, f. 369-371).

[7] V. Brătianu, *Cercul de Studii al P.N.L.*, în *Calendarul…*, p. 56 şi 59 (pentru preoți, învățători şi institutori abonamentele erau avantajoase).

[8] *Ibidem*, p. 59.

[9] ANIC, fond *Mihail Berceanu*, I A, ds. 83 / f.d., f. 1-6.

[10] C. D. Dimitriu, *op. cit.*, p. 212.

[11] Deschiderea conferințelor cercului de studii s-a făcut miercuri, 12 noiembrie 1914, cu un ciclu asupra problemelor ridicate de războiul actual; în cuvântarea sa introductivă a activității cercului, Vintilă Brătianu sublinia că, în condițiile războiului mondial, caracterul special de preocupări economice, politice şi sociale ale unui

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi, mai ales, ostracizarea liberalilor după pacea de la Buftea-Bucureşti (din aprilie 1918) au valorizat cercul de studii, conferindu-i aura de după 1918 din punct de vedere ideologic şi impunându-l sub raport organizatoric. Ţinute cu precădere în casele lui George Mârzescu, important lider şi primarul oraşului, beneficiind de directa implicare a lui Ionel Brătianu, şedinţele periodice ale Cercului în care se discutau reforme structurale pentru societate au exprimat speranţa în viitorul României şi au mobilizat membrii grupului liberal, aflaţi în derută în acel an marcat până atunci de mari insuccese politice naţionale şi partizane[12].

După război, activitatea cercului central a fost reluată în noiembrie 1920, Vintilă Brătianu stabilind, o dată în plus, programul de activitate şi rolul acestui organism în condiţiile vieţii publice extinse. Liderul liberal menţiona faptul că funcţionarea riguroasă a unui organ de cercetare în România Mare era impusă de situaţia nouă a societăţii, de introducerea votului obştesc şi a regimului agrar, de urmările războiului mondial. În consecinţă, reorganizarea Partidul Naţional Liberal a prevăzut în 1920, pentru prima oară în mod oficial, crearea unui cerc de studii care să servească „ca laborator al tuturor chestiilor interesând politica de stat". Cercul nu era legat doar de aspectul nemijlocit al guvernării. Ideea de „tribună liberă" în cadrul Statutului Partidului Naţional Liberal impunea cercului şi rostul de a conferi identitate liberalismului la noi. Achiziţionarea obligatorie a revistei *Democraţia* sublinia imperativul fundamentării teoretice a organizaţiei liberale, stabilirea cu claritate a valorilor doctrinare, într-o perioadă de expansiune a spaţiului public[13]. Liberalismul românesc nu trebuia să constituie doar o discuţie ipotetică, intelectuală, apanajul mediului savant ca modalitate de studiu liniştit şi discuţie obiectivă, ci să reprezinte totodată un element al adeziunii intelectualilor la poziţiile liberale, formă a legitimării P.N.L. în societate, şi de identificare pentru liberali. Preocupare constantă a liderilor liberali, atragerea tineretului dorea să se constituie în a doua reinventare a partidului prin infuzarea cu tineret, după cea de la sfârşitul secolului XIX a generoşilor (cu V. Morţun, C. Radovici, G. Diamandi, C. Stere etc.)[14].

Politica liberală privind România după 1918 trebuia astfel fundamentată prin activitatea cercului. Dincolo de aspectul formal, rolul sporit al cercului de studii urmărea

cerc de studii îi impune să lămurească opinia publică; în atmosfera de cumpătare, calmă şi senină a cercului judecarea problemelor astfel încât concluziile să fie folositoare Statului şi neamului. Nu surescitare, ci discuţie asupra statelor, guvernelor etc.; îndrumarea societăţii, datoria omului politic conştient de responsabilitatea sa. Enervarea naţiunilor pune statul în primejdie. Cercul îşi îndeplineşte misiunea când, în mijlocul unei unităţi şi conştiinţe naţionale, urmăreşte diferite chestiuni care se pun în diferite faze ale războiului şi le tălmăceşte conform intereselor naţionale, apărarea intereselor neamului. În vâltoarea groaznică ce se dezlănţuie şi în perioada de aşteptare în care ne aflăm, nu putem avea o năzuinţă mai patriotică de cât ca, în sfera activităţii şi mijloacelor noastre, să contribuim ca România de sus până jos, conştientă de drepturile ei, cunoscătoare a mijloacelor de a le servi, să poată cu judecata limpede ce o dă cumpătarea şi temeinicia acestor drepturi, să hotărască ea singură de nevoile ei. În aceste condiţii izbânda va fi asigurată, căci din ce în ce mai clar apare că de ea singură depinde soarta statului şi neamului nostru" (*Deschiderea conferinţelor Cercului de studii*, în „Democraţia", anul II, nr. 16, 15 noiembrie 1914, p. 644-646).

[12] C. D. Dimitriu, *op. cit.*, p. 218; vezi şi I. G. Duca, *op. cit.*

[13] Membrii aderenţi la Partidul Naţional-Liberal plăteau drept cotizaţie o sumă de 50-70 de lei pe an, în care erau cuprinse abonamente la unul din ziarele partidului, cotizaţia la club şi cotizaţia la cercul de studii (ANIC, fond *Brătianu*, ds. 121, f. 3-9). Clubul avea obligaţia de a achiziţiona revista cercului de studii.

[14] Ion D. Barzan, *Vintilă Brătianu la Cercul de studii şi „Democraţia"*, în *Vieaţa şi opera…,* p. 214-215. Ioan Dinescu-Barzan (care semna I. D. Barzan) se născuse în 1872 în Bucureşti, aici obţinând şi licenţa în Drept; magistrat în mai multe oraşe, se implicase şi în publicistică, scriind la diferite reviste (precum „Convorbiri literare") şi ziare ca „Epoca" sau „Constituţionalul". Ulterior, s-a apropiat de liberali şi în special de Vintilă Brătianu (Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea. Material românesc. Oameni şi înfăptuiri*, ediţie anastatică, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1999 [Bucureşti, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras, 1940], p. 273).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

obiectivul pragmatic de a permite liberalilor să se reprezinte discursiv în noua societate drept efigia profesionalismului şi a competenței: cei care contribuiseră la înfăptuirea României Mari urmau să fie realizatorii consolidării interne a țarii, afirma Vintilă Brătianu[15]. Valorizarea cercului de studii era reconfirmată într-o conferință susținută de acelaşi Vintilă Brătianu, în ziua de 17 noiembrie 1926, când întreaga operă de guvernare a Partidul Național Liberal apărea şi ca rezultat al activității Cercului de studii. Accentuând diferența de competență şi de capacitate politică, liderul liberal aprecia structura intelectuală şi de dezbatere a partidului ca fiind „taina" pentru influența în treburile publice a liberalilor români, în raport cu celelalte formațiuni politice prezentate ca zbătându-se în „acțiuni negative, nefolositoare pentru viața țării"[16].

Multiplicarea cercurilor de studii în capitalele provinciilor unite în 1918, Cluj, Cernăuți, Timişoara, Chişinău semnifica încercarea liderilor liberali de a circumscrie identitatea partidului, dar şi o formă de „colonizare" simbolică, de extindere a Centrului, de stabilire a ierarhiei prestigiului în partid. Formele de organizare şi dezbaterile au fost aceleaşi cu cele ale cercului central. La Cluj, aşa cum menționează d-rul Gh. Leon, profesor la Universitatea din Cluj, organizarea cercului se făcuse pe patru secțiuni, membrii fiind repartizați după specializarea fiecăruia: economico-financiară, juridică, administrativă, politico-socială (în care se dezbăteau şi probleme de igienă socială); lipsea secția militară, explicabil pentru Transilvania, cu lipsa ofițerilor români. Fiecare secțiune alcătuia un program cu probleme generale şi speciale de interes național; secțiunile lucrau săptămânal sau cel puțin aşa se dorea; pentru studiul problemelor care în localitate nu aveau specialişti, se întrebuințau specialişti din altă localitate[17].

Vintilă Brătianu a rămas în primul deceniu interbelic elementul determinant al Cercului, fiind stimulatorul şi îndrumătorul în toate direcțiile de activitate, participând la mai toate şedințele[18]. Multe telegrame de invitare a membrilor la şedința Comitetului Cercului de studii, ce avea loc în sala Bibliotecii Clubului Central, Calea Victorie nr. 34, erau semnate personal de dânsul, ceea ce explică activitatea laborioasă a instituției în perioadă[19].

[15] Încă din 1920, Vintilă Brătianu trecea în revistă problemele aflate în fața societății româneşti, precum unificarea constituțională şi legislativă, unificarea administrației descentralizate, regimul muncii, unificarea şcolară şi bisericească, politica statului în chestiunile culturale, buget temeinic, impozite reformate etc., stabilind indirect şi obiectivele Cercului. Cercul de studii organiza trei seturi de lucrări, conferințe – cicluri de manifestări – rezultatul lucrărilor, produsul reflecțiilor urmând să fie oferit partidului. Existau astfel de comisii, precum cea de întocmire a Constituției României Mari; comisia administrației locale; comisia financiară; comisia muncii; comisia şcolară şi bisericească etc. Pe baza studiilor realizate de comisii, aveau loc discuții în *Comitetul Cercului de studii pentru îndrumarea unificarea şi consolidarea României Mari*, un mecanism de validare înființat după război, asupra unor probleme nelămurite însă de programul Partidul Național Liberal sau proiecte de legi în perspectivă (Vintilă Brătianu, *Programul de activitate al Cercului de studii Central pe anul 1920-1921*, în „Democrația. Revistă economică, politică şi socială", anul VIII, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1920, p. 289-303). Rolul sporit acordat de liderul liberal cercului de studii şi responsabilitatea ce-i revenea era în concordanță cu stadiul de dezvoltare atins de România, dar şi de nevoia de reorganizare şi de consolidare internă de după război. Un stat nou, după Vintilă Brătianu, avea cu totul alte nevoi şi impunea cercetări, pregătiri şi organizări noi; pentru ca un partid politic să-şi facă datoria, să slujească interesele obşteşti, nu trebuia doar să dobândească puterea, ci să facă şi o operă de construcție, pe care liberalul o pregătea şi o propaga în opoziție, dinainte, pentru a o putea aplica cu hotărâre în ziua guvernării. Îndeosebi Partidului Național Liberal îi revenea, prin cercul de studii, să contribuie consolidarea sufletească a României Mari, prin educație cetățenească, afirma omul politic liberal (*Rolul Cercului de Studii al unui partid de guvernământ*, în „Democrația", anul XIV, nr. 10-11-12, octombrie-noiembrie-decembrie 1926, p. 3).

[16] *Ibidem*, p. 3-15.

[17] ANIC, fond *Brătianu*, ds. 476, f. 3.

[18] C. D. Dimitriu, *op. cit.*, p. 220.

[19] ANIC, fond *Victor Slăvescu*, ds. 212, f. 2-3; vezi şi *ibidem*, f. 15, 16, 17, 18, 20 cu invitații pentru şedințe ale diferitelor secțiuni (Afaceri Străine şi Minoritare, Organizarea Statului şi Administrativă etc.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Festivitățile prilejuite de sărbătorirea a 20 de ani de la înființarea Cercului de Studii al Partidului Liberal şi a 18 ani de apariție a revistei „Democrația" au ilustrat locul cercului atât în sistemul identitar al liberalilor români cât şi în jocul puterii politice. Punerea în scenă a fost cu adevărat impresionantă în seara zilei de 21 octombrie 1930, un mare banchet politic de peste 100 de tacâmuri, organizat la Hotelul Bulevard din Bucureşti, numit „masă colegială", la care au participat toți fruntaşii liberali, dorind să arate forța partidului izvorâtă din tradiție, în condițiile Restaurației carliste[20]. I. G. Duca reitera cercul drept locul unde se precizau principiile conducătoare ale partidului; într-o vreme de relaxare a principiilor, a marilor directive, cercul avea un rol important în păstrarea puterii Partidul Național Liberal[21].

Cu moartea lui Vintilă Brătianu, produsă în decembrie acel an, activitatea Cercului de studii a început să lâncezească, îşi amintea C. D. Dimitriu; se lucra în câteva secții ale cercului dintr-o anumită rutină dată de tradiție sub preşedinția celor care păstrau încă tradiția muncii şi a priceperii, dar fără să mai fie cineva care să sintetizeze şi, mai ales, să dea importanță muncii făcute[22]. I. G. Duca şi-a asumat mai târziu organizarea cercului de studii, ca formă de revendicare a guvernării[23]. Intensificarea activității revistei „Democrația" şi a Cercului de Studii al Partidul Național Liberal s-a făcut începând cu ianuarie 1932, în dorința câştigării puterii[24].

Formalismul a dominat însă reorganizarea cercului central de studii al partidului; în momentul puterii, el s-a transformat într-un cerc de propagandă, fapt care a determinat apariția unor spații alternative de dialog în anii '30 (*Păreri libere*, cercul de studii intitulat chiar *I. G. Duca* etc.). În 1935, Mircea Pârvulescu, un tânăr liberal, încerca să stabilească o organizare mai sistematică a cercurilor de studii, la diverse nivele centrală şi județeană; după el, organizarea cercurilor județene trebuia să se inspire în linii mari de organizarea cercului de studii central, având aceleaşi secțiuni pentru evitarea discuțiilor fără obiect precis; periodicitatea manifestărilor cercului, o conferință publică săptămânal în cadrul fiecărei secțiuni, era considerată esențială; deoarece, alături de gazeta județeană, ele susțineau acțiunea consiliilor județene şi comunale, atunci când partidul se afla la guvernare, şi supravegheau măsurile luate de autorități sau culegeau informații pentru conducerea locală sau centrală atunci când partidul se afla în opoziție. Autorul înțelegea că nu toate organizațiile puteau constitui cercuri de studii propriu-zise, cu atât mai mult cu cât el cobora crearea lor la nivel de organizații comunale; casele de sfat ale Partidului Național Liberal, cu şedințe organizate săptămânal sau la perioade mai lungi, în care să se lectureze gazeta locală, să se comunice, explice şi discute circularele primite de la organizația județeană sau să se dezbată

[20] *Sărbătorirea Cercului de Studii al Partidului Liberal şi a revistei „Democrația"* , în „Viitorul", anul XXII, nr. 6816, sâmbătă 25 octombrie 1930; *Sărbătorirea Cercului de Studii al Partidului Liberal şi a revistei „Democrația",* în „Democrația", anul XVIII, nr. 10, octombrie 1930, p. 5-12. Discursurile lui I. G. Duca, C.C. Dimitriu, N. N. Săveanu sau V. V. Pella exprimau încrederea în faptul că Partidul Național Liberal era un organism puternic, ale cărui rădăcini veneau din trecut, ale cărui aspirații putea să mai mobilizeze conştiințele. Noua generație era chemată să preia discuția.

[21] *Ibidem*, p. 12.

[22] C. D. Dimitriu, *op. cit.*, p. 222.

[23] Deşi I. G. Duca era convins de necesitatea unui laborator central în care „să se întocmească, să se discute şi să se confrunte curentele de idei, marile postulate sociale, economie şi culturale – menite să dea posibilitatea unor realizări armonioase", aprecia ulterior C. I. C. Brătianu (C. I. C. Brătianu, *Ion G. Duca*, în „Democrația", anul XXII, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1934, p. 4).

[24] La acel moment, Victor Slăvescu era invitat, prin secretarul general Dim. Th. Arțăreanu (?), să participe la o şedință în acest scop (ANIC, fond *Victor Slăvescu*, ds. 212, f. 13).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

chestiunile de interes local, puteau suplini însă cercurile de studii, chiar dacă rolul lor era diferit, de propagandă culturală[25].

Concepția tânărului liberal de la mijlocul anilor ’30 arăta rolului real al acestui organism al partidului. Cercurile de studii erau mecanisme de luptă şi de prestigiu social şi politic totodată. Înființând în februarie 1929 cercul de Studii al P.N.L. din județul Mehedinți, pentru a discuta probleme de interes privind oraşul Turnu Severin şi județul Mehedinți, Marius Vorvoreanu vorbea despre instituția de educație şi cultură, şi nu doar organul de propagandă politică[26]. Cercurile de studii județene erau în strânsă legătură cu negocierea puterii în cadrul formațiunii liberale, cercul de studii de la Iaşi, aflat mult timp sub conducerea lui Constantin Toma, fiind recunoscut pentru calitatea academică a discuțiilor sale. Cercul de Studii de la Bucureşti rămânea însă etalon ca organizare şi manieră de desfăşurare a activității.

Participarea la lucrările unei secțiuni îți oferea vizibilitate în cadrul formațiunii, ceea ce putea constitui un avantaj în contextul obținerii guvernării. Din acest motiv, numele celor care îşi asumă coordonarea diverselor paliere profesionale ale cercului de studiu central sunt foarte cunoscute din perspectiva evoluțiilor interbelice. Preşedinția uneia din secții îți conferea o anumită statură politică națională sau locală (în cazul cercurilor din diferitele oraşe), chiar statutul de ministeriabil sau de factor de decizie local, ceea ce explică oarecum mărirea numărului de secțiuni în anii ’30. *Secțiunea culturală* (Şcoala şi Biserica) îl avea, astfel, drept preşedinte pe dr. C. Angelescu[27], la *Secția economică şi socială. Agricultura*, şef era Gh. Cipăianu[28], la *Secțiunea Economică şi socială. Cooperația*, preşedinte era N. D. Chirculescu (printre membri se găsea şi Vasile Sassu)[29], *Secția economică. Comerț* (ca şi cea de *Transporturi*) era condusă de dr. I. Costinescu[30], cea de *Industrie şi comerț* de Tancred Constantinescu[31], *Secțiunea economică şi socială. Asistența publică şi sănătatea* îl avea drept preşedinte

[25] Unele din aceste case de sfat urmau să se bucure de sprijinul partidului, prin trimiterea în mod gratuit a gazetei politice locale a partidului (completată cu o gazetă săptămânală a partidului, *Poşta Țăranului*, pentru ridicarea politică, economică şi culturală a satelor, pentru formarea unui început de bibliotecă poporană la sate), prin înființarea de cursuri serale pentru adulți, ținute de preoți, învățători şi chiar notari, plătiți în acest scop de organizația partidului; deşi autorul recunoştea că o astfel de implicare ar fi făcut anevoioasă demarcarea dintre atribuțiile statului, ale societăților culturale şi ale partidelor politice, el susținea importanța de netăgăduit a proiectului; organizațiile județene îşi asumau însă obligația să remită lunar rapoarte adresate *Secretariatului central al partidului*, cu problemele tratate în cadrul şedințelor „cercurilor de studii” (în „Democrația”, anul XXIII, 9, septembrie 1935, p. 56-60).

[26] Tudor Rățoi, *Partidul Național Liberal în Mehedinți (1875-1947)*, Craiova, Editura de Sud, 1999, p. 67.

[27] Printre membri amintesc pe profesorul Coroiu, N. Cernațescu, C. Gh. Dragu, G. Nichifor, Cristofor Marinescu, I. I. Zamfirescu, Mihail Marinescu, Andrei Nițulescu, I. N. Russu, D. Dima, Lupu Antonescu, C. Capitoliu, Gh. Crețu (cu mențiunea preot), Vasile G. Ispir, P. Dumitrescu, George Fotino, Alex. I. Ştefănescu, Dragomir Hurmuzeanu, I. I. Răşcanu, Paul Rothman (inginer), V. V. Pella, Mircea Djuvara, Alexandru Daia, Anton Ionescu, Bogdan Ştefan, Iosif Marinov, I. I. Pillat, Ştefan Pop, Elisabeta Popescu, Elena Jienescu, Sofia Bâzu, Natalia Negritescu, C. Gheorghe, I. Teodorescu, V. Micu (institutoare), George Marinescu (directorul Aşezământului cultural I. C. Brătianu), Gh. Pietraru (student Teologie), Apostol Emil (student Drept), Mihaiu Parpală, Gheorghe Selten (avocat), C. Tătăranu, directori de şcoli, inspectori şcolari, Ioan Zurescu, d-na Sofia Popescu (consilieră tehnică), în total vreo 85 de persoane (Biblioteca Națională, Colecții Speciale, fond Saint-George, P. XLI, ds. 28, f. 1-4).

[28] Printre membrii acestei secțiuni găsind mari proprietari de pământ din partid, precum Emil Emandi, inginerul I. Nicolaescu sau Alexandru Alimănişteanu (idem, ds. 29, f. 1-2).

[29] *Ibidem*, f. 3-4.

[30] *Ibidem*, f. 6-7 şi f. 14.

[31] Era o secție impresionantă prin membrii ei, cu D. Mociorniță (mare industriaş). inginerii Al. Teodoreanu, C. Orghidan sau Dimitrie Andreescu, cu profesorul Ludovic Mrazek, cu Mihail Berceanu, I. Irimescu-Cândeşti, I. Barzan ş.a. (*ibidem*, f. 9-10).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pe N. N. Săveanu[32], *Secţiunea militară. Militară propriu-zisă şi industrie de război* avea în frunte pe generalul G. Mărdărescu[33]. Secţiuni foarte importante erau şi cele *Financiară*, condusă de Victor Antonescu[34], *Secţiunea Externă şi minorităţile. Politica externă şi a tratatelor*, avându-l pe Mircea Djuvara ca preşedinte[35], sau cea *Juridică. Principiile generale şi codurile*[36].

Importanţa cercurilor de studii era dată şi de faptul că fiecare secţie trimitea un număr de delegaţi (cinci) în Congresul liberal, forul suprem al partidului, ceea ce permitea crearea unui nucleu de presiune important în momentul alegerilor interne[37].

Concluzii

Importanţa şi rolul cercurilor de studii pot fi sintetizate în mai multe registre, structurale pentru fenomenul politic în ansamblul lui. Ele au fost o realitate a spaţiului

[32] *Ibidem*, f. 15.

[33] Erau menţionaţi unii militari de elită, precum Scarlat Petrian, colonel; Al. Cantacuzino-Paşcanu, maior; A. Topliceanu, inginer, Tancred Constantinescu, Alex. Alimănişteanu, D. Mociorniţă, Penescu-Kerch, inginer, Constantin Buşilă, inginer etc. (idem, ds. 30, f. 1-2).

[34] Cu Alexandru Alexandrini, Hurmuz Aznavorian, Radu Colorian, Dan Corbescu, Petre Ghiaţă, ş.a. (idem, ds. 27, f. 4-6).

[35] Cu Eugen Titeanu, George Fotino, Raul Crăciun, G. I. Răşcanu, Ştefan Pleşoianu, Asra Bercowitz, V. V. Pella, Mihail Oromolu, D. I. Barzan, Ştefan Bogdan, Valeriu Roman, I. I. Pillat, I. Plessia (*ibidem*, f. 50-51). Secţiunea se întrunea în fiecare marţi, la orele 18 la Clubul Central din Calea Victoriei (aşa cum apare pe o convocare trimisă lui Eugen Titeanu de Dr. Angelescu în numele preşedintelui partidului). Eugen Titeanu era rugat „să facă cunoscute aceste dispoziţiuni prietenilor care se interesează de aceste chestiuni şi ar dori să contribuie la activitatea secţiunii noastre" (*ibidem*, f. 52).

[36] *Ibidem*, f. 53.

[37] O serie de procese verbale, adresate Secretariatului General al partidului (multe apărând ca fiind date lui C. D. Dimitriu), în lunile iunie-iulie 1936, individualizează delegaţii fiecărei secţii pentru congresul partidului din vara acelui an. Este un prilej de a sesiza înmulţirea secţiunilor cercurilor de studii, în urma puterii şi a fricţiunilor din partid. Cu acel prilej *Secţia Militară*, sub vice-preşedintele secţiunii Gen. Petalla (preşedintele secţiunii, gen. Mărdărescu, fiind lipsă), trimitea la congres pe g-ral Petalla, ing. Gr. Melinte, prof. I. Gh. Popescu, g-ral Pavel Zota, Ing. Cioc (Biblioteca Naţională, Colecţii Speciale, fond Saint-George, P. CLXXVII, ds. 2, f. 1); *Secţia Administrativă* delega pe H. Aznavorian, R. Patrulius, Em. Dan, C. Gerota, I. Irimescu-Cândeşti (*ibidem*, f. 2); *Secţia de Politică Externă* pe M. Djuvara, Ştefan Pleşoianu, Gr. Duca, prof. Coroiu, Al. Popescu-Necşeşti (*ibidem*, f. 4); *secţia Transporturi*, sub preşedinţia dlui dr. I. Costinescu, ministrul Industriei şi Comerţului, pe Tudor Don, ing. Al. Theodoreanu, ing. C. Motaş, Radu Polizu Micşuneşti, Traian Pârvu, inginer (scris cu creionul peste Gică Diaconescu), cf. *ibidem*, f. 5; *Secţia Juridică*, pe C. A. Panaitescu, C. Xeni, M. Rarincescu, V. Dongoroz, Al. Ottulescu (*ibidem*, f. 7); *Secţia Culturală* trimitea 15 delegaţi, pentru învăţământ superior pe Iuliu Valaori, Burilleanu, Dragomir Hurmuzescu, I. Bălăcescu, M. Gheorghiu, pentru învăţământ secundar pe Gh. V. Constantinescu, Gh. Poppa Lisseanu, Motomancea, I. Nanu, Petre Partenie, preot, iar pentru învăţământ primar pe C. Popescu, Vasile Dumitrescu, C. Vasilescu, Sava Zamfirescu şi Popescu Bejenaru (?). Cf. *ibidem*, f. 8; *Secţia Economică (ramura comercială)* trimitea pe Temistocle Alexandrescu, Luca I. Niculescu, Gh. Dorojan, Saul Focşăneanu, Ion Constanţiu (*ibidem*, f. 9); *Secţia Muncă*, trimitea la Congres pe N. D. Chirculescu (preşedintele secţiei), N. Maxim, P. Alexandrescu-Roman, Ilie Calciu, Ioan C. Nicolaescu (*ibidem*, f. 11); *Secţia Cooperaţie*, pe Mircea Bădărău, I. Simionescu, prof univ., Gh. Năstase, senator, M. Condrus, Avram Nicolau (*ibidem*, f. 12); *Secţia Asistenţa Publică* trimitea la Congres pe P. Ghiaţă, Tănăsescu Săbăreni, I. Florian, Andreescu Th. Rigo, M. Frigator (*ibidem*, p. 13); *Secţia Sănătăţii*, aflată sub preşedinţia lui N. N. Săveanu, trimitea la Congres pe N. N. Săveanu, dr. Andreescu, dr. Marius Georgescu, Dr. Poenaru Căpleanu, Dr. Danielopol (*ibidem*, p. 14); *Secţia Economică, Socială şi Industrie*, sub preşedinţia lui Tancred Constantinescu, delegase la Congres pe Tancred Constantinescu, Ludovic Mrazec, ing. Dumitru Andreescu, ing. Ion Dragu, industriaşul Dimitrie Mociorniţă (*ibidem*, f. 15); *Secţia Finanţe Publice*, reunită sub preşedinţia ministrului Victor Antonescu, trimitea la Congres pe Gh. Leon, Constant Georgescu, Barzan, Radu Portocală, Matei Sassu, iar *Secţia Finanţe Private*, pe Gr. Dumitrescu, Penescu-Kertsch, Tibil, C. Moteanu, Dem. I. Nicolaescu (*ibidem*, f. 16). *Secţia Agricultură*, sub preşedinţia lui Gh. Cipăianu, trimitea la Congres pe Emil Petrescu, George Corbescu, Vl. Mavrocordat, C. Sescioreanu, I. Pădureanu (*ibidem*, f. 17). Finalmente, *Secţia Minoritară* (C. Brătianu semnează ca preşedinte) trimitea pe N. Bănescu, Azra Berkowitz, I. M. Dumitrescu, Leon Pşepelinschi, I. Floroiu. Cf. *ibidem*, f. 18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

public românesc dintre cele două războaie mondiale, reprezentând structuri partinice căutate de lideri, în dorința creșterii de prestigiu a propriei formațiuni, frecventate de intelectuali şi apreciate ulterior în lucrările şi în luările de poziție cu caracter memorialistic. Dar această recuperare intelectuală era dublată de convingerea sau percepția politică a inutilității în fapt acestor organisme de partid, accesorii utile imaginii unui partid care se dorea modern. Cea mai importantă astfel de structură a fost cea construită de liberali la începutul secolului XX, drept cadru oficial pentru dezbaterea reformelor democratice propuse societății (în principal, este vorba de reforma electorală şi de cea agrară). Dar, în timp, discuțiile din cadrul şedințelor de cerc nu au fost în sine atât de importante, în pofida valorizării lor ulterioare de către membrii liberali. Multe din ele erau formale, aşa cum recunoşteau liberalii înşişi cu privire la documentele rezultate. Nu existau statutar mecanisme clare de circulație a analizelor alcătuite de cercurile de studii spre domeniul politicii nemijlocite. Doar prezența unor lideri politici importanți conferea speranța preluării ideilor dezbătute în programul de guvernare sau în proiectele legislative.

Încercare de reinventare politică a Partidului Național Liberal ca formulă deschisă, civică şi intelectuală, cercul de studii a evoluat însă sincopat pe parcursul perioadei, iar rezultatele au fost diverse. O primă concluzie trimite astfel la faptul că această formă de dezbatere politică a liberalilor români reprezintă conştientizarea complexității crescânde a vieții politice româneşti şi a modernității societății, precum şi nevoia impunerii unui anumit model de *politică*, apropiat de manifestarea occidentală. Concurându-i pe liberali din perspectiva guvernării / puterii, național-țărăniştii (dar şi N. Iorga) au preluat modelul acestora de organizare, înființând la rândul lor cercuri de studii şi reviste de reflecție teoretică[38]. După 1930 şi înființarea propriei sale formațiuni politice, George Brătianu „recreea" cercul de studii, al cărui director, după model liberal, era el însuşi, ca preşedinte, iar secretar era desemnat C. C. Giurescu. Un al doilea registru trimite la fraza inaugurală a acestei comunicări, cercul fiind un debuşeu pentru intelectualii din partid, mai ales pentru cei tineri, care îşi vedeau valorizat discursul în mediul politic. Mulți din ei, precum Hurmuz Aznavorian, N. Sibiceanu, Mihail Romniceanu etc., au mărturisit ulterior importanța acestei socializări, a acestei familii politice. În acelaşi timp, cercul de studii poate fi gândit în termenii partidului. El reprezenta un spațiu de prestigiu politic, vehicularea intensă în presa liberală unor nume importante pentru cultura şi ştiința românească având dublul rol de a valida PNL în spațiul public şi de a întări formativ apartenența la formațiunea liberală a simplilor membri. Totodată, ataşat unei organizații, cercul de studii stabilea ierarhii interne în partid şi propulsa liderul organizațiilor județene în planul central al politicii liberale.

Deşi manifestarea cercului de studii al liberalilor români s-a apropiat rareori de funcția şi scopul asumate, analiza acestei inovații politice oferă istoricului posibilitatea să înțeleagă mecanismele de funcționare a PNL, ierarhiile simbolice şi de putere care se

[38] Succesul modelului liberal a făcut ca, ulterior, multe alte formațiuni politice să-şi constituie cercuri proprii de studii pe lângă conducerea politică, după cum remarca cu vădită mândrie de pionier politic C. D. Dimitriu (C. D. Dimitriu, *op. cit.*, p. 208). Pentru situația conservatorilor, vezi *După un an*, în „Democrația", anul I, nr. 24, 15 martie 1914, p. 1065. În cazul formațiunii lui Iorga, multe din cuvântările politice ale marelui savant apar ca publicații ale cercului de studii al partidului iorghist. Național-țărăniştii erau şi ei impresionați de această şcoală politică a liberalilor, chiar dacă, dată fiind adversitatea politică, au considerat-o un surogat după „veritabilul laborator" care fusese revista „Viața Românească" (*Scrisoarea unui național-țărănist*, din 1927, către Ion Mihalache, în ANIC, fond Victor Slăvescu, ds. 214 / 1926-1939, f. 45 v.). Vor înființa, la rândul lor, revista teoretică „Țărănismul".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

structurau pe relația cu aspirațiile diferiților lideri centrali şi regionali ai formațiunii, raportarea la societatea politică românească, precum şi formele de socializare în interiorul partidului.

THE STUDY CIRCLE OF THE NATIONAL LIBERAL PARTY: POLITICAL PRACTICES AND SYMBOLICAL STAKES OF THE ROMANIAN LIBERALS BETWEEN THE TWO WORLD WARS
(Summary)

Keywords: study circles, National Liberal Party, political innovations, symbolic hierarchies, democratic reforms

The study circles of the political parties were a reality of the Romanian public space between the two world wars. They represented important political structures sought by leaders in order to get prestige for their own party, they were attended by intellectuals and they were later appreciated in most popular works and in speeches. But this valued intellectual belief or perception was accompanied by an image of political futility in which these party's organizations were useful accessories for a wanted modern party. The most important of these structures was built by liberals in the early twentieth century, as a formal framework for discussing the democratic reforms (mainly about electoral reform and the land reform). This study provides insight into political reinvention attempt to open the National Liberal Party (PNL) as an open, civic and intellectual formula. But although the manifestation of the circle of study of Romanian liberals rarely approached the function and purpose undertaken, this provides historical analysis of these political innovations we can understand the mechanisms of the PNL, symbolic hierarchies and power relations that structure the different aspirations of central and regional leaders of the party, reporting to the company policy and social forms within the party.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

BOGDAN-ALEXANDRU SCHIPOR*

BLOCUL BALCANIC AL NEUTRILOR ÎN 1939. O INIȚIATIVĂ BRITANICĂ, UN PROIECT AL TUTUROR

Pentru oricine ar încerca să analizeze politica Marii Britanii față de sud-estul Europei, în preajma şi la începutul celui de-al doilea război mondial, proiectul constituirii unui aşa-numit Bloc Balcanic al Neutrilor rămâne, fără doar şi poate, un reper extrem de important. Menirea unei astfel de construcții politice nu putea fi, în 1939 cel puțin, decât aceea de a se opune cu succes tendințelor expansioniste ale Germaniei sau, eventual, chiar ale Uniunii Sovietice. Motivațiile, proiectele şi destinul acestei – până la urmă iluzorii – ecuații de securitate au fost analizate pe larg de către numeroşi istorici, britanici, dar şi români. Elisabeth Barker, de pildă, analizează acest proiect într-o lucrare de referință, intitulată *British Policy în South-East Europe in the Second World War*[1]. Însă şi în istoriografia românească subiectul a trezit interesul a numeroşi istorici. Eliza Campus a tratat acest subiect, într-o lucrare apărută în 1988, intitulată *State mici şi mijlocii din centrul şi sud-estul Europei în relațiile internaționale. Prima parte a secolului al XX-lea*[2], adoptând însă, aşa cum era de aşteptat, o manieră tributară, într-o anumită măsură, conceptelor ideologice ale timpului şi limitându-se aproape exclusiv la inițiativa românească care a vizat formarea unui bloc al neutrilor în Balcani. O abordare asemănătoare a subiectului întâlnim într-o lucrare a istoricului Ion Calafeteanu, intitulată *Diplomația românească în sud-estul Europei 1938-1940*[3], dar în acest caz chestiunea este mai amplu tratată, fiind luate în considerare şi proiectele britanice ori cele italiene, alături de elemente complementare, ca de pildă atitudinea Turciei şi a celorlalte state din Balcani. Gheorghe Buzatu, la rândul său, s-a ocupat de acest subiect, inclusiv în sinteza sa recentă *România şi Marile Puteri (1939-1947)*, lucrare ce beneficiază de o bază documentară solidă şi de informații aduse la zi[4].

Am amintit astfel, evident într-o foarte sumară trecere în revistă, de existența unor proiecte britanice, româneşti, italiene care au vizat „construirea" unui Bloc Balcanic al

* Cercetător ştiințific, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" Iaşi.

[1] Elisabeth Barker, *British Policy în South-East Europe in the Second World War*, London and Basingstoke Associated Companies in New York, Dublin, Melbourne, Johannesburg and Madras, The Macmillan Press Ltd., 1976.

[2] Eliza Campus, *State mici şi mijlocii din centrul şi sud-estul Europei în relațiile internaționale. Prima parte a secolului al XX-lea*, Bucureşti, Editura Politică, 1988.

[3] Ion Calafeteanu, *Diplomația românească în sud-estul Europei 1938-1940*, Bucureşti, Editura Politică, 1980.

[4] Chestiunea Blocului Balcanic al Neutrilor s-a aflat şi mai înainte în atenția istoricului Gh. Buzatu, un exemplu fiind capitolul al doilea din lucrarea sa *Dosare ale războiului mondial*, apărută la Iaşi, în 1978, însă acolo accentul a fost pus asupra inițiativelor româneşti.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 293–304

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Neutrilor în 1939. Credem însă că o cercetare mai profundă şi mai extinsă, în primul rând a documentelor britanice din 1939, poate schimba sensibil unghiul de analiză. Majoritatea lucrărilor amintite se concentrează asupra inițiativelor demarate imediat după izbucnirea războiului în Europa, la 1 septembrie 1939. Cu toate acestea, ideea unui astfel de *Bloc* pare să fi apărut mult mai devreme, încă de la începutul lui aprilie 1939, fiind una exclusiv de sorginte britanică. Mai mult decât atât, chiar şi după izbucnirea celui de-al doilea război mondial, se pare că tot Londra s-a aflat, mai mult sau mai puțin discret, în spatele celor mai multe dintre inițiativele balcanice sau chiar italiene de realizare ale acestei construcții politice şi de securitate la care facem referire.

Era, de altfel, evident, atunci când a izbucnit războiul în Europa, că atât Marea Britanie, cât şi Franța erau interesate să țină departe de frontul de vest principalele forțe militare ale Germaniei şi, totodată, să folosească armatele statelor din Balcani pentru a echilibra, cel puțin din punct de vedere numeric, balanța forțelor armate în favoarea Aliaților[5].

Totuşi, atâta vreme cât Germania nu ataca țările din sud-estul Europei, guvernele Marii Britanii şi Franței erau de acord că interesele lor ar fi fost cel mai bine servite de crearea unui bloc al statelor balcanice, decis să reziste unei agresiuni germane. Aşa cum am precizat însă, ideea nu era nouă. Britanicii au luat în calcul varianta unei astfel de ecuații politice imediat după evenimentele petrecute la 7 aprilie 1939, atunci când trupele italiene ocupau Albania, cea care, la 14 aprilie, avea să fie inclusă în statul italian, sub forma unei uniuni personale realizate prin intermediul regelui Victor Emmanuel. Se profila astfel, în mod destul de clar, o potențială amenințare la adresa Greciei.

În acest context, guvernul de la Londra a întrevăzut patru posibilități de acțiune: să cerceteze întreaga chestiune, pentru a afla mai multe detalii, să protesteze, să amenințe sau să treacă direct la acțiune. Aşa cum era de aşteptat, decizia s-a luat în favoarea primei variante. La prima vedere, acțiunea Italiei, petrecută cu prilejul sărbătorilor de Paşte, părea să fie un răspuns la garanția oferită recent de britanici Poloniei, iar dacă lucrurile stăteau aşa, Edward Halifax, ministrul britanic de externe, era de părere că atitudinea Iugoslaviei putea fi cheia întregii probleme. Aşa cum reacționa Iugoslavia trebuia să reacționeze eventual şi Marea Britanie[6]. În acelaşi timp, deoarece Polonia, după ce primise garanții din partea Londrei şi Parisului la 31 martie 1939, îşi asumase negocierile cu România, Marea Britanie nu mai urma să consulte poziția Bucureştilor în această nouă problemă europeană, ci pe aceea a Turciei şi a Greciei. O întărire a relațiilor dintre Marea Britanie şi aceste două state era considerat a fi răspunsul cel mai potrivit pe care Londra îl putea da acțiunii italiene contra Albaniei[7].

În acelaşi timp însă existau tot mai multe informații care arătau faptul că atacul italian se produsese fără consultarea prealabilă şi spre nemulțumirea Germanei. Într-o asemenea situație Londra părea dispusă să recunoască interesele Italiei față de Albania, cu atât mai mult cu cât Iugoslavia şi Grecia nu păreau deloc alarmate, iar înțelegerile anglo-italiene nu aveau de suferit[8]. Cu toate acestea, britanicii considerau că trebuia folosit totuşi prilejul pentru a încheia înțelegeri cu Grecia şi Turcia – mai ales cu Turcia,

[5] La sfârşitul anului 1939, britanicii estimau că împreună, forțele armate ale României, Iugoslaviei, Greciei şi Turciei, însumau aproximativ 111 divizii, deci o forță redutabilă chiar şi în condițiile unei înzestrări şi instruiri mai precare. Vezi Public Record Office, (C) Crown Copyright 1989, (în continuare, P.R.O.), *War Cabinet Minutes 1939-1945*, WM (1939), *November-December 1939*, Fiche 14, *War Cabinet 115 (39),* Neville Chamberlain in the chair*,* 14 December 1939*,* 11.30 A.M., f. 427-428.

[6] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 6, *Conference of Ministers*, 8 aprilie 1939, f. 243.

[7] *Ibidem*, f. 247-249, *passim*.

[8] *Ibidem*, f. 258.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pe care Londra era sigură că poate conta în eventualitatea unui conflict în Mediterana Orientală –, eventual sub forma unor pacte de neagresiune[9], dublate poate de inițierea unor contacte economice cu statele din regiune, inclusiv cu Bulgaria[10]. Mai mult decât atât, o astfel de inițiativă şi, mai ales, asigurarea sprijinului Turciei puteau reprezenta, considerau britanicii, primul pas în direcția articulării unui bloc balcanic, capabil să sprijine România în cazul unei agresiuni[11].

Ulterior, Marea Britanie, imediat după ce a oferit – alături de Franța – şi Greciei şi României garanții, la 13 aprilie 1939, a căutat mijloace prin care să ofere acestor angajamente ceva mai mult decât o semnificație morală, iar din acest punct de vedere au existat două alternative. Prima a fost obținerea unui sprijin din partea Uniunii Sovietice, cu rezultatul direct al inițierii şi desfăşurării tratativelor tripartite, în primăvara şi vara anului 1939, împreună cu guvernele de la Paris şi Moscova. Britanicii au avut însă în vedere şi un plan de rezervă, luând în calcul ajutorul pe care Turcia ar fi putut să-l acorde României, în cazul în care aceasta din urmă ar fi căzut victimă unei agresiuni. Mai mult decât atât, dacă Marea Britanie ar fi reuşit atragerea Turciei într-un soi de alianță defensivă, asigurându-şi astfel sprijinului Ankarei față de angajamentele sale din sud-estul Europei, existau din nou premise ca acesta să reprezinte un gest în direcția articulării unui bloc balcanic, capabil să sprijine nu numai România, ci şi Grecia sau alte state din regiune expuse unei eventuale agresiuni[12].

Existau însă destule obstacole în calea unei asemenea construcții politice şi cel mai evident dintre ele era atitudinea Bulgariei. Sofia şi-ar fi dat acordul doar dacă România ar fi făcut concesii teritoriale în favoarea sa. Halifax a discutat această problemă cu ministrul român al afacerilor externe, Grigore Gafencu, la 26 aprilie 1939. Diplomatul român a subliniat faptul că Bucureştii nu excludeau cedarea anumitor teritorii către Bulgaria, însă considerau momentul ca fiind deocamdată nepotrivit unui astfel de demers[13]. Bucureştii vedeau mai oportună o implicare economică a Marii Britanii în Balcani, deoarece astfel Germania putea fi lipsită de principalul mecanism care-i asigura dominația în regiune, şi anume controlul pieților balcanice[14].

Britanicii erau conştienți, la rândul lor, de faptul că pentru a se ajunge la formarea unui asemenea bloc trebuiau rezolvate numeroase probleme. Era limpede că statele din sud-estul Europei se temeau de o agresiune germană. În plus, România se temea şi de o eventuală agresiune sovietică, Grecia şi Iugoslavia de o agresiune a Italiei, iar Ungaria şi Bulgaria manifestau pretenții teritoriale față de statele vecine[15]. În pofida acestor dificultăți, britanicii au perseverat şi au refuzat să renunțe la acest proiect. Mai mult decât atât, ei au încercat să inițieze negocieri concrete şi cu Turcia în vara anului 1939, exprimând, totodată, către sfârşitul lunii august, unele aluzii, pe la Belgrad, Atena, Bucureşti şi Ankara, față de posibilitatea ca statele din regiunea balcanică să depună eforturi pentru a atrage şi Bulgaria spre ideea coagulării unui asemenea bloc al statelor neutre din zonă[16].

[9] *Ibidem, Cabinet 19,* 10 aprilie 1939, f. 263-264.
[10] *Ibidem*, f. 265.
[11] *Ibidem*, f. 286.
[12] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 6, *Cabinet 19,* 10 aprilie 1939, f. 286.
[13] *Ibidem*, *Cabinet 24*, 26 aprilie 1939, f. 55.
[14] Grigore Gafencu, *Ultimele zile ale Europei. O călătorie diplomatică întreprinsă în anul 1939*, traducere de Rodica Mihaela Scafeş, prefață şi note de Cornel I. Scafeş, Bucureşti, Editura Militară, 1992, p. 126.
[15] Sir Llewellyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War*, London, His Majesty's Stationery Office, 1962, p. 12-13.
[16] AMAE, fond 71, Anglia, vol. 10, 1939, *Telegrame*, f. 393-394.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În orice caz, odată cu izbucnirea războiului, britanicilor le era clar că acțiunile necesare în această direcție trebuiau să evite provocarea Italiei, însă tocmai această problemă a generat divergențe între Londra și Paris, deoarece francezii doreau și deplasarea în Balcani a unei forțe militare aliate[17], pe când britanicii, dimpotrivă, considerau ideea ca fiind incompatibilă cu planul unui bloc balcanic format din state neutre și susceptibilă să ofere Italiei pretextul unei intervenții[18]. În plus, planurile franceze cădeau într-un moment destul de nepotrivit, deoarece Londra, spre deosebire de Paris, încerca să mențină pacea și unitatea zonei balcanice și nu neapărat să repete scenariul primului război mondial și al intervenției aliate de atunci, cu debarcarea de la Salonic[19]. Or, propunerea franceză, belicoasă fără îndoială, a coincis exact cu încercările britanice de a sonda opinia guvernelor din statele balcanice cu privire la perspectiva și disponibilitatea acestora de a colabora în cadrul unui bloc de state neutre în regiune[20].

Deocamdată însă, britanicii erau gata să mizeze pe neutralitatea Italiei, spre deosebire de francezi, fiind interesați ca Mussolini să păstreze acest statut cât mai mult timp. Or, dacă Roma își menținea neutralitatea și, pe lângă aceasta, și relații normale cu puterile occidentale, Londra era dispusă la orice efort necesar pentru închegarea unui bloc de state neutre în Balcani. Desigur, totul se rezuma, în septembrie 1939, doar la intenții, iar britanicii erau conștienți că Germania putea foarte bine contracara acest plan, de pildă printr-o invazie asupra României[21], imediat ce ostilitățile din Polonia s-ar fi încheiat. Dar până când acest lucru nu avea să se producă, Londra era hotărâtă să-și impună punctul de vedere în fața autorităților de la Paris: o Italie neutră sau, mai mult chiar, prietenă era mai importantă pentru puterile occidentale decât implicarea în război a statelor balcanice sau debarcarea în regiune a unui corp expediționar aliat[22], iar argumentele britanice în acest sens erau cât se poate de clare. O Italie ostilă însemna că aliații nu mai puteau utiliza Marea Mediterană pentru a transporta trupe sau materiale de război până când nu eliminau, mai întâi, pericolul reprezentat de forțele aeriene și navale ale acesteia. Compensațiile și câștigurile, pe de altă parte, ar fi fost destul de puțin însemnate, rezumându-se probabil la o atitudine mai favorabilă a Turciei față de cauza aliată, dar era posibil ca acest lucru să fie obținut și în condițiile păstrării neutralității Romei[23].

Dacă însă Marea Britanie se hotăra să sprijine construcția unui bloc neutru în Balcani, una dintre principalele probleme care trebuiau rezolvate era aceea a atitudinii Bulgariei, considerată chiar de către vicontele Halifax a fi cheia situației din regiune. Nici această problemă nu era însă nouă. În fapt, așa cum am subliniat, diplomația de la Londra încercase încă din primăvara anului 1939 să sondeze disponibilitatea României de a satisface unele pretenții teritoriale ale Sofiei, Bulgaria putând fi astfel atrasă către o

[17] Imediat după izbucnirea războiului în Europa, generalul Gamelin, alături de unii ofițeri britanici, a început să lucreze la un plan care viza desfășurarea unei forțe militare aliate în Balcani, dar care pleca de la premisa că Italia avea să treacă de partea Germaniei, renunțând la poziția sa neutră. Vezi ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 7*, 7 septembrie 1939, f. 46.

[18] Sir Llewellyn Woodward, *op. cit.*, p. 12-14.

[19] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 23*, 22 septembrie 1939, f. 129.

[20] *Ibidem*, *War Cabinet 8*, 8 septembrie 1939, f. 46.

[21] Francezii, pe de altă parte, pregăteau în Siria o armată care să vină imediat în ajutorul României, dacă aceasta ar fi fost atacată de Germania, dar britanicii erau extrem de rezervați față de oportunitatea și rezultatele unei asemenea acțiuni. Vezi *ibidem*, *War Cabinet 29*, 27 septembrie 1939, f. 158.

[22] *Ibidem*, *War Cabinet 15*, 14 septembrie 1939, f. 87.

[23] J.R.M. Butler, *Grand Strategy*, vol. 2, *September 1939 – June 1941*, London, His Majesty's Stationary Office, 1957, p. 64.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

colaborare mai strânsă cu celelalte state din Balcani şi cu puterile occidentale[24]. În toamna lui 1939 era însă esențial pentru britanici ca Bulgaria să facă parte dintr-un bloc balcanic neutru, în caz contrar existând riscul ca ea să cadă sub influența Germaniei şi astfel *Reich*-ul să câştige un cap de pod în regiune. Din acest motiv, Londra a determinat Turcia şi Iugoslavia să exercite presiuni asupra Sofiei pentru ca aceasta să-şi precizeze în mod clar poziția, iar dacă România putea fi convinsă să-i cedeze sudul Dobrogei existau perspective favorabile ca proiectul blocului balcanic să devină curând realitate[25]. Mai mult decât atât, dacă Bulgaria putea fi convinsă să se alăture acestui proiect şi să colaboreze în acest sens cu țările vecine, exista şi posibilitatea ca, în cazul unei agresiuni germane asupra României, Turcia să poată interveni rapid şi eficient, astfel încât, într-o perioadă scurtă de timp, trei sau patru divizii turceşti să poată tranzita teritoriul bulgar pentru a ajunge în România[26].

Marea Britanie şi Franța au încercat însă, în primul rând, să încheie un tratat de asistență mutuală cu Turcia, însă dificultățile negocierilor cu Ankara i-au făcut pe aliați să aibă rezerve seriose în privința posibilităților reale de cooperare militară a țărilor din sud-estul Europei[27]. Cu toate acestea era evident că singurul stat din zona Balcanilor care putea rezista cu oarecare succes în fața agresiunii unei mari puteri nu putea fi decât Turcia, iar într-o asemenea circumstanță ea putea fi sprijinită relativ uşor de către puterile occidentale, datorită în primul rând poziției sale geografice. Mai mult decât atât, dacă Turcia rezista, Marea Britanie şi Franța aveau posibilitatea de a de a acumula rezerve strategice în Siria şi Egipt, pe măsură ce oamenii şi echipamentele deveneau disponibile[28].

Luând în considerare aceste argumente, britanicii s-au decis, în toamna anului 1939, că un tratat sau un aranjament cu Ankara era absolut necesar[29], indiferent de prețul pe care ar fi trebuit să-l plătească. Iar acest preț nu a fost deloc unul neînsemnat. De partea cealaltă şi turcii păreau dornici să transpună pe baze mai solide relațiile cu puterile occidentale, cu atât mai mult cu cât la 12 mai 1939 ei semnaseră o *Declarație* comună împreună cu Marea Britanie[30]. Ankara însă nu dorea să se angajeze în vreun fel față de puterile occidentale fără a-şi impune anumite condiții. Turcii doreau, în primul rând, un împrumut de 15 milioane de lire sterline în aur, dar din punctul de vedere al Londrei şi Parisului, această chestiune era una delicată. Dacă ar fi fost de acord cu cererea Turciei, exista probabilitatea ca şi alte state – europene şi nu numai – să formuleze pretenții similare, pe care Marea Britanie şi Franța, în condițiile războiului, să nu le poată satisface[31].

În cele din urmă, britanicii au optat totuşi pentru acordarea unui astfel de împrumut Ankarei, deoarece, pe de o parte, considerau, aşa cum am mai subliniat, absolut necesar un acord cu Turcia, astfel încât situația din primul război mondial să nu se mai repete, iar pe de altă parte datorită evoluției îngrijorătoare a evenimentelor din Polonia[32]. Cu toate acestea, dacă Polonia s-ar fi prăbuşit, iar Germania ar continuat agresiunea şi

[24] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 6, *Cabinet 20*, 13 aprilie 1939, f. 289.
[25] *Ibidem*, rola nr. 8, *War Cabinet 15*, 14 septembrie 1939, f. 87. Vezi şi *War Cabinet 16*, 15 septembrie 1939, f. 93 sau AMAE, fond 71, Anglia, vol. 40, f. 366.
[26] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 15*, 14 septembrie 1939, f. 87.
[27] Sir Llewellyn Woodward, *op. cit.*, p. 12-14.
[28] J.R.M. Butler, *op. cit.*, p. 66.
[29] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 2*, 4 septembrie 1939, f. 21.
[30] J.R.M. Butler, *op. cit.*, p. 66.
[31] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 3*, 5 septembrie 1939, f. 26-27.
[32] *Ibidem*, *War Cabinet 5*, 6 septembrie 1939, f. 33.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

împotriva României, exista posibilitatea ca Bulgaria să se alăture fostului aliat din „Marele Război". Astfel se putea profila un pericol serios la fruntariile Turciei şi în Balcani, pe care Ankara nu l-ar fi putut ignora. Or, în aceste condiţii doar Marea Britanie şi Franţa îi puteau veni în ajutor. Timpul putea lucra aşadar în favoarea puterilor occidentale, însă totul depindea de următoarea acţiune a Germaniei, de atitudinea Uniunii Sovietice şi, nu în ultimul rând, de poziţia statelor balcanice[33].

Chiar şi în aceste condiţii, Marea Britanie şi Franţa au convenit totuşi să ofere Turciei un împrumut de 25 de milioane de lire sterline, din care contribuţia Parisului era de numai 4 milioane. Pe lângă acest sprijin financiar, Londra a hotărât să oprească în Turcia un transport de avioane de luptă, destinat iniţial Poloniei. Acestea puteau folosi acum Londrei ca monedă de schimb în negocierile cu Ankara, autorităţile turce fiind informate că, în funcţie de atitudinea adoptată, puteau primi respectivele avioane, însă exista şi posibilitatea ca ele să fie livrate României[34]. De fapt, britanicii erau aproape convinşi că turcii vor accepta curând condiţiile oferite de puterile occidentale şi vor încheia un tratat cu acestea. *Foreign Office*-ul pregătise chiar, la 21 septembrie 1939, proiectul unui asemenea document, ţinând seama şi de unele puncte asupra cărora Ankara insistase în mod deosebit, ca de exemplu valabilitatea pe 15 ani a înţelegerii. Pe de altă parte, guvernul de la Londra dorea să anexeze tratatului propriu-zis şi un protocol secret, prin care Marea Britanie se obliga să ofere asistenţă Turciei, imediat ce o acţiune militară ostilă, declanşată de o putere europeană, s-ar fi apropiat de frontierele Turciei sau ale Greciei. În asemenea condiţii, exista totuşi posibilitatea ca Turcia să nu sprijine puterile occidentale dacă acestea s-ar fi găsit în stare de război cu Uniunea Sovietică sau Italia înainte ca Ankara să se afle ea însăşi în război cu acestea, dar britanicii au fost de acord că era un risc pe care trebuia să şi-l asume dacă doreau să încheie tratatul cu Turcia[35].

Puterile occidentale au fost nevoite să accepte însă şi alte compromisuri pentru a încheia tratatul cu Turcia, poate cel mai important dintre ele fiind introducerea, la insistenţele Ankarei, a unei clauze de suspendare, conform căreia tratatul nu putea intra în vigoare până când Turcia nu primea cantităţi suficiente de echipament militar, alături de credite consistente[36]. Or, acest amendament deschidea posibilitatea ca Marea Britanie şi Franţa să acorde Turciei un ajutor financiar generos – poate chiar prea generos –, dublat de asistenţa necesară pentru ca forţele armate turceşti să atingă un nivel de echipare şi instruire satisfăcător, dar fără a primi în schimb decât încheierea unui tratat care putea deveni oricând caduc[37].

Cu toate acestea, cele două mari puteri occidentale au încheiat un tratat tripartit cu Ankara, la 28 septembrie 1939. Prevederile acestuia stipulau promisiunea Marii Britanii şi a Franţei de a ajuta Turcia în cazul unei agresiuni din partea unei puteri europene, asistenţă mutuală în cazul unei agresiuni din partea unei puteri europene, care ar fi dus la implicarea părţilor într-un război în Mediterana, promisiunea Turciei de a sprijini Marea Britanie şi Franţa în îndeplinirea garanţiilor acordate Greciei şi României şi neutralitatea binevoitoare a Turciei faţă de celelalte două părţi, în condiţiile în care acestea s-ar afla în război cu o putere europeană ce nu ameninţa Turcia. În plus, era adăugată acea clauză de suspendare, care ar fi trebuit să rămână secretă, ce prevedea

[33] *Ibidem*, *War Cabinet 16*, 15 septembrie 1939, f. 94.
[34] *Ibidem*, *War Cabinet 19*, 18 septembrie 1939, f. 109; vezi şi f. 111.
[35] *Ibidem*, *War Cabinet 22*, 21 septembrie 1939, f. 126-127.
[36] J.R.M. Butler, *op. cit.*, p. 67.
[37] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 24*, 23 septembrie 1939, f. 135.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

faptul că tratatul urma să intre în vigoare doar după ce Turcia primea din partea celorlalte două părți semnatare suficient material de război pentru a-şi putea apăra frontierele şi, în plus, faptul că această înțelegere tripartită nu funcționa în cazul unui conflict dintre Turcia şi Uniunea Sovietică[38].

În pofida acestor prevederi, Ankara a dat publicității clauza de suspendare. Britanicii au fost luați prin surprindere, evident într-un mod neplăcut, de această „scurgere" de informații. S-au bucurat însă că s-a petrecut de partea turcească a întregului aranjament, dar au convenit asupra faptului că în acest nou context era necesară publicarea unui comunicat asupra clauzelor prevăzute de tratatul tripartit abia încheiat[39]. Sperau că Ankara îşi va da acordul asupra acestui demers şi că va accepta să publice, în plus, Convenția Militară şi Acordul Financiar ce însoțiseră tratatul propriu-zis[40].

Chiar dacă s-au ivit asemenea mici probleme, tratatul tripartit cu Turcia a însemnat, în cele din urmă, un succes diplomatic pentru puterile occidentale, iar dintre acestea cel mai mult a avut de câştigat Marea Britanie. Odată cu încheierea acestui aranjament, Londra a fost în măsură să-i determine pe francezi să renunțe la planurile lor privind debarcarea unei forțe militare însemnate la Salonic, aidoma acțiunii similare din primul război mondial. Un asemenea plan putea fi luat totuşi în considerare, dar numai în condițiile în care Grecia ar fi solicitat ajutorul puterilor occidentale, iar Italia ar fi rămas neutră şi ar fi acceptat intervenția aliată. Chiar şi aşa, Marea Britanie şi Franța nu ar fi debarcat la Salonic decât o forță limitată, cu scopuri exclusiv defensive. Pe de altă parte, dacă Turcia sprijinea eforturile aliate – iar acum existau premise suficiente în această direcție – şansele de reuşită ale proiectului ce viza crearea unui bloc balcanic deveneau mult mai clare, ceea ce putea determina Germania nu numai să mențină în estul şi sud-estul Europei forțe militare considerabile, ci şi să limiteze posibilitatea *Reich*-ului de a obține materii prime importante din regiune, în funcție de bunăvoința şi disponibilitatea guvernelor din țările respective[41].

Existau însă şi alte perspective pe care încheierea tratatului tripartit cu guvernul de la Ankara le deschidea pentru puterile occidentale. Dacă Turcia fusese primul pas, următorul îl putea reprezenta Italia[42], iar britanicii, cel puțin, luau în calcul două variante de abordare a disponibilității Romei de a se ralia planurilor aliate. Prima consta în sugestia ca Italia să participe la eforturile constructive de a se realiza în Balcani un bloc de state neutre, iar a doua, poate chiar mai importantă, pleca de la o idee formulată de Primul Lord al Amiralității, Winston Churchill, şi viza încercarea de a convinge pe liderii politici italieni să accepte cooperarea cu Franța şi Marea Britanie pentru a menține bazinul Mării Mediterane departe de război[43]. Indiferent însă de opțiune, relațiile Londrei cu Italia nu trebuiau să fie afectate de tratatul tripartit cu Turcia, ştiut fiind faptul că legăturile dintre Roma şi Ankara nu erau tocmai dintre cele mai cordiale.

[38] Sir Llewellyn Woodward, *op. cit.*, p. 13-14. Vezi şi Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 256-257.

[39] Tratatul a fost încheiat la 28 septembrie, dar a fost semnat abia la 19 octombrie 1939, textul documentului suferind anumite modificări, efectuate de Ankara la presiunile Moscovei şi cu acordul Marii Britanii. Vezi ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 36*, 4 octombrie 1939, f. 198. Vezi şi J.R.M. Butler, *op. cit.*, p. 66.

[40] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 33*, 1 octombrie 1939, f. 182.

[41] *Ibidem*, *War Cabinet 39*, 6 octombrie 1939, f. 216.

[42] Imediat după încheierea tratatului cu Ankara, Londra s-a grăbit să ofere Italiei explicații detaliate în legătură cu menirea aranjamentului tripartit cu Franța şi Turcia, pentru a elimina riscul ca Roma să creadă că acesta era îndreptat împotriva ei. O asemenea „neînțelegere", din punctul de vedere al britanicilor, trebuia evitată cu orice preț, fiind necesar ca sensibilitățile Italiei să fie menajate. Vezi AMAE, fond 71, Anglia, vol. 40, f. 368.

[43] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 39*, 6 octombrie 1939, f. 217.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Din punctul de vedere al diplomației britanice, soluția era totuşi una relativ simplă. Şi Turcia şi Italia trebuiau lăsate să creadă, fiecare în parte, că ele dețin inițiativa formării unui bloc balcanic de state neutre[44].

Pe de altă parte, încheierea şi semnarea tratatului dintre Turcia, Marea Britanie şi Franța a determinat şi o amplificare a interesului statelor din Balcani față de planul coagulării unui bloc neutru în regiune[45]. Chiar guvernul României a privit cu un deosebit interes tratatul tripartit încheiat de Turcia cu marile puteri occidentale, considerând că acesta era un instrument prin care Parisul şi Londra puteau contribui la consolidarea securității în Balcani şi puteau contracara influența Germaniei în regiune. Din punctul de vedere al autorităților de la Bucureşti, această alianță deschidea perspectivele întăririi influenței occidentale în sud-estul Europei, dezvoltării relațiilor cu statele membre ale Înțelegerii Balcanice şi putea amplifica forța unui eventual front balcanic[46]. Mai mult decât atât, diplomația românească spera ca semnarea tratatului tripartit dintre Marea Britanie, Franța şi Turcia să marcheze debutul unei etape noi, fructuoase, în relațiile dintre statele din Europa Centrală şi de Sud-Est, în urma căreia Ungaria şi Bulgaria să înțeleagă că adevăratul lor interes nu însemna obținerea unor fâşii de câțiva kilometri din teritoriul României, ci stoparea agresiunii în această zonă a continentului, astfel încât era necesar ca ele să renunțe, spre propriul folos, la propaganda iredentistă şi ambițiile revizioniste[47].

Ideea unui bloc balcanic sau al statelor neutre nu a prins rădăcini doar Marea Britanie, Franța sau România. La 15 septembrie 1939, Mussolini s-a arătat interesat de constituirea unui bloc al statelor balcanice şi dunărene, aflat, bineînțeles, sub tutelă italiană. Mai mult chiar, proiectul italian a primit încurajări şi din partea Berlinului[48]. Încheierea tratatului tripartit dintre Marea Britanie, Franța şi Turcia a determinat însă Italia – nemulțumită şi stânjenită de prestigiul dobândit astfel de Turcia şi în ciuda asigurărilor oferite de britanici potrivit cărora înțelegerea nu era îndreptată nicidecum împotriva ei[49] – să abandoneze proiectul. Liderii politici de la Roma erau conştienți că în noile condiții create de implicarea puterilor occidentale nu îşi vor mai putea impune punctul de vedere asupra unui grup de state care avea încă legături strânse cu Marea Britanie şi Franța[50].

Mai mult decât atât, stimulat de implicarea Marii Britanii şi a Franței în eforturile de întărire a securității din sud-estul Europei, guvernul român a finalizat el însuşi, la 28 octombrie 1939, elaborarea proiectului unui bloc al statelor balcanice[51] – dar care ar fi trebuit să includă Ungaria, Bulgaria şi Italia –, ce prevedea neutralitatea statelor semnatare, neagresiune între părți, păstrarea cel puțin a unei neutralități binevoitoare a statelor semnatare în cazul de agresiune asupra unuia dintre ele, schimb de informații politice sau de altă natură şi măsuri comune de ordin economic[52]. Propunerea României

[44] *Ibidem*, *War Cabinet 62*, 27 octombrie 1939, f. 341.

[45] *Ibidem*, *War Cabinet 67*, 1 noiembrie 1939, f. 25. Vezi şi AMAE, fond 71, 1939, E 9, *Al doilea război mondial*, vol. 2, f. 63-64.

[46] Viorica Moisuc, *Diplomația României şi problema apărării suveranității şi independenței naționale în perioada martie 1938 - mai 1940*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, p. 257.

[47] AMAE, fond 71, 1939, E 9, *Al doilea război mondial*, vol. 2, f. 29.

[48] Ion Calafeteanu, *Diplomația românească în sud-estul Europei 1938-1940*, Bucureşti, Editura Politică, 1980, p. 194-195.

[49] AMAE, fond 71, 1939, E 9, *Al doilea război mondial*, vol. 2, f. 31-32.

[50] Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 198.

[51] Gheorghe Buzatu, *România şi Marile Puteri (1939-1947)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 65.

[52] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 69*, 3 noiembrie 1939, f. 34. Vezi şi Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 258 sau Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 203-204. De asemenea, detalii suplimentare ale proiectului românesc se pot găsi la Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 64-65.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a fost înaintată mai întâi Greciei. Autoritățile de la Atena nu au oferit Bucureştilor un răspuns imediat, dar se declarau gata să examineze mai în amănunt propunerea, eventual împreună cu celelalte state din Înțelegerea Balcanică, fie prin intermediul corespondenței diplomatice, fie chiar în cadrul unei conferințe. Cu toate acestea, prima reacție a Atenei a fost una negativă. Grecia nu înțelegea să ia parte la o asemenea construcție politică aflată sub patronajul Italiei şi presupunea că Ankara, de exemplu, va adopta aceeaşi atitudine. Pe de altă parte însă, guvernul elen nu avea nimic împotrivă ca Ungaria să fie inclusă în proiect[53].

Bucureştii au perseverat totuşi, înaintând aceeaşi propunere şi Turciei, la începutul lunii noiembrie 1939. Britanicii au urmărit cu deosebită atenție demersul guvernului român, proiectul acestuia cuprinzând aceleaşi prevederi pe care le lua în calcul şi diplomația de la Londra în direcția formării unui bloc balcanic[54]. Liderii politici britanici considerau însă că rezervele formulate de Atena erau în mare parte neîntemeiate, cel puțin în privința atitudinii Turciei[55]. Ankara putea fi foarte bine lăsată să creadă că deținea inițiativa politică, chiar şi în condițiile participării Italiei, iar faptul că autoritățile de la Bucureşti înaintaseră propunerea lor şi Ankarei putea constitui tocmai argumentul care să-i convingă pe turci că ei reprezentau piesa centrală a planului şi nu Italia[56].

Optimismul Marii Britanii față de perspectiva închegării blocului balcanic a luat sfârşit însă destul de curând, mai ales că vechile obstacole nu au întârziat să iasă din nou la iveală. Un asemenea proiect putea funcționa numai dacă Bulgaria accepta să participe, iar pentru ca Sofia să fie convinsă în această direcție, ar fi fost necesar ca România să facă unele concesii teritoriale în favoarea Bulgariei[57]. Bucureştii însă îşi exprimaseră în dese rânduri convingerea că satisfacerea pretențiilor bulgare – în principiu acceptabile – ar fi determinat automat Ungaria să formuleze cereri similare, iar România dorea să evite o asemenea situație[58]. Pe de altă parte, încercarea britanicilor de a determina Ankara să preia inițiativa fermă de a „construi" acest bloc balcanic nu a avut rezultatele scontate, turcii încercând să-şi protejeze mai întâi interesele proprii. În plus, speranțele legate de Italia începeau şi ele să se risipească. Oficialii de la Roma se hotărau greu şi erau dificil de abordat, astfel încât britanicii s-au hotărât ca pentru

[53] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 67*, 1 noiembrie 1939, f. 25.

[54] *Ibidem*, *War Cabinet 69*, 3 noiembrie 1939, f. 34. În concepția diplomației de la București era imposibilă constituirea unui Bloc Balcanic al Neutrilor fără a fi inclusă şi Italia, deoarece, într-un asemenea caz, nici Bulgaria şi nici Ungaria nu ar mai fi acceptat să participe. Pe de altă parte, Bucureştii erau convinşi de faptul că participarea Italiei nu numai că nu va determina o aliniere a statelor din Balcani la eventualele planuri războinice ale Romei, dar va obliga pe italieni să-şi precizeze şi să-şi mențină neutralitatea. Era exact ceea ce urmăreau şi britanicii. Vezi Mehmet Ali Ekrem, *Relațiile româno-turce între cele două războaie mondiale*, București, Editura Ştiințifică, 1993, p. 110.

[55] Calculul britanic s-a dovedit a fi, din acest punct de vedere, unul absolut corect, deoarece atunci când Bucureştii au înaintat Ankarei această propunere, turcii au lăsat să se înțeleagă că acceptă şi doresc participarea Italiei, fără a se teme că Roma se va folosi de această construcție politică pentru a-şi atinge obiectivele sale proprii. Vezi Mehmet Ali Ekrem, *op. cit.*, p. 107. În plus, turcii mai aveau un motiv pentru care nu intenționau să se opună participării Italiei la formarea Blocului Balcanic al Neutrilor, deoarece considerau că implicarea Romei ar fi putut conferi acestui sistem un plus de securitate în fața unei potențiale agresiuni ori amenințări din partea Uniunii Sovietice. Vezi ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 109*, 9 decembrie 1939, f. 247.

[56] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 69*, 3 noiembrie 1939, f. 34.

[57] *Ibidem*, *War Cabinet 70*, 4 noiembrie 1939, f. 39.

[58] La sfârşitul anului 1939, guvernul român a luat totuşi în calcul posibilitatea să cedeze Ungariei o fâşie de 20 până la 40 de kilometri lățime, care să includă Satu-Mare, Aradul şi Timişoara, dar era greu de crezut că maghiarii aveau să se mulțumească doar cu atât. Oferta aceasta a fost formulată de către Mihai Antonescu, în timpul unei vizite efectuate la Roma, în ianuarie 1940. Vezi Elisabeth Barker, *op. cit.*, p. 11-12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

moment să renunțe la orice presiune față de eventuala participare a Italiei la formarea blocului balcanic al neutrilor[59].

Întregul proiect avea să eşueze, în cele din urmă, datorită refuzului Italiei, Bulgariei şi Ungariei – survenit în urma presiunilor Berlinului – de a participa la o asemenea construcție politică[60]. Cel puțin în cazul Italiei se pare că ar fi existat un avertisment formulat de Ribbentrop, conform căruia, în cazul în care Uniunea Sovietică ar fi acționat în direcția Balcanilor, trupele germane aveau să intervină pentru apărarea intereselor *Reich*-ului în România, iar în aceste condiții, Italia ar fi trebuit, la rândul ei, să înainteze şi să ocupe regiunile din Iugoslavia asupra cărora emitea pretenții. Italienii considerau însă că astfel ar fi fost puşi într-o situație ingrată, deoarece, în cazul unui refuz al solicitărilor germane exista posibilitatea ca regimul fascist al lui Mussolini să piardă teren sau chiar să se prăbuşească, în timp ce intrarea în război de partea Germaniei, în condițiile unui front unit al statelor balcanice şi al perspectivei unei colaborări a acestuia cu Franța şi Marea Britanie, implica riscul real ca Italia să fie zdrobită în Balcani sau chiar pe propriul teritoriu[61]. Din aceste motive, Italia a ales o variantă de compromis, adoptând o atitudine de expectativă, atât pentru a câştiga timp, cât şi pentru a menține deschise căile de comunicare cu puterile occidentale şi cu Berlinul, dar această politică a fost de natură să elimine şansele unei implicări efective a Romei în proiectul formării blocului balcanic al neutrilor[62].

În cele din urmă, britanicii şi-au pus unele speranțe de reuşită în rezultatul conferinței Înțelegerii Balcanice, ce a avut loc la Belgrad, în februarie 1940, dar şi acestea aveau să se risipească în curând. Rezultatul a fost unul dezamăgitor. Existau foarte puține şanse ca Bulgaria să fie atrasă de partea României sau a Turciei. Ca şi până atunci, Sofia îşi dorea sudul Dobrogei, iar România, deşi ar fi fost dispusă la o asemenea concesie, a fost nevoită să o refuze, deoarece atât Ungaria, cât şi Uniunea Sovietică ar fi formulat imediat, la rândul lor, pretenții teritoriale față de România[63]. Vechile dileme şi animozități reveniseră deci în prim-plan, iar perspectiva înțelegerii şi compromisului a fost practic eliminată definitiv.

[59] *Ibidem*, *War Cabinet 70*, 4 noiembrie 1939, f. 39.

[60] Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 234-235. Vezi şi Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 67. Pe de altă parte, prăbuşirea Franței la începutul verii anului 1940 a determinat şi anularea oricărei posibilități de a fi deschis totuşi un front aliat la Salonic, chiar şi în perspectiva desfăşurării unor forțe limitate, cu un scop strict defensiv. Pe de altă parte, trebuie subliniat faptul că acest proiect nu a beneficiat nici până atunci de un plan de acțiune concret şi realist. Vezi Elisabeth Barker, *op. cit.*, p. 18-19.

[60] AMAE, fond 71, 1939, E 9, *Al doilea război mondial*, vol. 2, f. 244.

[61] *Ibidem*, f. 243-244.

[62] ANIC, fond Microfilme Anglia, inv. 1085, rola nr. 8, *War Cabinet 70*, 4 noiembrie 1939, f. 39.

[63] AMAE, fond 71, 1939, E 9, *Al doilea război mondial*, vol. 2, f. 262. Vezi şi Elisabeth Barker, *op. cit.*, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

THE BALKAN NEUTRAL BLOCK IN 1939. A BRITISH INITIATIVE, A PROJECT OF ALL (Summary)

Keywords: Balkan Neutral Block, Second World War, neutrality, Eastern Europe, political project

The plan of forming a so-called Balkan Neutral Block can be considered an important landmark of the analysis of the Great Britain policy in relation with South-East Europe before and at the beginning of Second World War. The mission of Balkan Neutral Block was supposed to oppose the expansionist tendencies of Germany or, eventually, of the Soviet Union in 1939.

However, we have to emphasize the existence of some British, Romanian and Italian plans that aimed at „forming" the Balkan Neutral Block in 1939, but a deeper and more extensive analysis, first of the British documents of 1939, can lead to a significant change of perspective. Most often, the historian's attention was focused on the initiatives started immediately after the outbreak of war in Europe, on 1st of September 1939. Nevertheless, the idea of the Block seemed to be entirely of British origin and it appeared even earlier, at the beginning of April 1939. More than that, even after the outbreak of the Second World War, it seemed that London was, more or less discretely, behind the majority of the Balkan or even the Italian of forming such a political and security body to which we have referred.

Obviously, even before the outbreak of war, both Great Britain and France were interested in keeping away the main German military forces from the Western front and, in the same time, to use the Balkan countries armies to strike the balance, at least from the numerical point of view, in the favor of the Allies. In such conditions, while Germany did not attack the South-East countries, the governments of Great Britain and France agreed that their interests would have been served by a Block of the Balkan States ready to resist to a German aggression. As mentioned before, that was not a new idea. The British took into consideration the possibility of such political equation immediately after the events on 7th of April 1939, when the Italian troops occupied Albania, the country that, on 14th of April would be included in the Italian state by King Victor Emmanuel under a form of a personal union.

In any case, at the outbreak of the war, the British were convinced that the necessary actions in this direction were meant to avoid the Italian provocation. In this case, London tried to maintain the peace and unity in the Balkan region and not necessarily repeat the scenario of the First World War and of the Ally intervention of that time, with the unshipping of Salonic.

In this context, the treaty concluded among Turkey, France and Great Britain in autumn 1939 stirred an increasing interest on the part of Balkan states regarding the plan of forming a neutral block in the region. Even the Romanian government followed with great interest the tripartite treaty between Turkey and the Great Western Powers, considering it an instrument which Paris and London could use to contribute to consolidate the security in the Balkan area and they could also threat the German influence in the region. From Romanian authorities' point of view this alliance opened up the possibility of the Western influence in the South-East Europe to become stronger. This alliance could also develop the relations among the member states of the Balkan Agreement and an eventual Balkan front could become more powerful.

The idea of a Balkan Block of Neutral States did not take roots only in Great Britain, France or Romania. On 15th of September 1939, Mussolini showed interest in the formation of Balkan and Danube States Block, under the Italian patronage, of course. More than that, the Italian project was supported by Berlin. However, the conclusion of the tripartite treaty between Great Britain, France and Turkey determined Italy to abandon the project, feeling unpleased and embarrassed by the prestige that Turkey gained, and despite the assurances of the British that supported the agreement was not set against Italy.

The entire project eventually failed because of Italy, Bulgaria and Hungary refusals – that came up after the pressure of Berlin – to join such a political body. In case of Italy, at least, it

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

seems there was a warning of Ribbentrop, according to which, in case the Soviet Union would have moved towards Balkans, the German troops would intervene in order to defend the interests of the *Reich* in Romania. Due to these conditions, at its turn, Italy should have to advance and occupy the regions it claimed in Yugoslavia. In the conditions of a united front of the Balkan states and the perspectives of their collaboration with Great Britain and France, Italy implied the risk of being defeated in the Balkans or even on its own territory. For these reasons, Italy chose to compromise adopting a passive attitude, both for gaining time and for keeping the contact with Western powers and Berlin. But this tactics was responsible for not allowing Italian authorities effectively involve in the Neutral Balkan Block project.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IONUȚ NISTOR[*]

LITERATURA ROMÂNEASCĂ DE PROPAGANDĂ ŞI RECONFIGURAREA BALCANILOR (1940-1944)[**]

Trecutul şi specificitatea culturală a românilor din dreapta Dunării au preocupat, de-a lungul timpului, numeroşi cercetători – istorici, geografi, etnografi – şi oameni politici, în încercarea de a cunoaşte evoluția acestor comunități, de a le proteja valorile, dar şi de a le demonstra legăturile „de sânge" cu românii din stânga fluviului, care să legitimeze interesul şi intervenția statului român în zonă. Cele mai multe lucrări şi-au concentrat analiza asupra particularităților lingvistice, a tradițiilor, obiceiurilor sau folclorului minorității româneşti din Balcani, abordările fiind, în majoritatea cazurilor, secvențiale, atât sub aspect cronologic, cât şi tematic. Istoricii interesați de subiect au oferit mai degrabă perspective generale asupra evoluției diferitelor grupuri de români sud-dunăreni şi a implicării autorităților de la Bucureşti pentru protejarea specificității lor. Cu câteva excepții[1], preocuparea pentru investigarea trecutului acestor comunități s-a concentrat îndeosebi pe etapele în care stabilitatea politică şi militară la nivel internațional oferea cadre paşnice de dezvoltare culturală şi instituțională, iar strategiile diplomatice ale României țineau seama de politicile de bună vecinătate şi de acordurile care reglementau funcționarea normală a raporturilor între state. Destul de puține lucrări au analizat, însă, evoluția comunităților româneşti sud-dunărene în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, eveniment care a schimbat cursul firesc al vieții acestor persoane ca cetățeni şi minoritari în statele balcanice, dar şi prioritățile şi perspectiva autorităților de la Bucureşti.

Analizele consacrate evenimentelor dintre 1940 şi 1944 au surprins din unghiuri diverse raporturile politico-militare dintre România şi statele europene, implicațiile economice, sociale şi umane ale conflictului şi au analizat demersurile României în recuperarea teritoriilor pierdute în 1940 şi în articularea unei strategii diplomatice şi militare, pe „direcția Est-Vest". La fel de importantă a fost, în perspectiva noastră, atenția pe care Ion şi Mihai Antonescu au acordat-o frontierelor sudice ale României, spațiului balcanic în general şi deci comunităților de români din zonă. Operațiunile militare din Răsărit sau intențiile frecvent exprimate de mareşalul Antonescu de a elibera şi uni Basarabia, nordul Bucovinei şi jumătatea pierdută din Ardeal, atât de comentate în istoriografia română, păreau a fi monopolizat interesul autorităților de la

[*] Lector univ., Facultatea de Istorie, Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi.

[**] Cercetare finanțată prin proiectul *Ştiințele socio-umaniste în contextul evoluției globalizate – dezvoltarea şi implementarea programului de studii şi cercetare postdoctorală*, cod contract: POSDRU/89/S/1.5/61104, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

[1] Gh. Zbuchea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (secolele XVIII-XX)*, Bucureşti, 1999; Idem, *Problema aromânilor în timpul celui de-al doilea război mondial*, în *Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie şi civilizație aromânească*, coord. Aurel Papari, ed. II, Constanța, 1996.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Bucureşti în 1941-1944. Şi totuşi, „direcția Sud", reorganizarea Balcanilor, retrasarea frontierelor şi protejarea intereselor populației românești din zonă au fost la fel de importante pentru factorii de decizie români, deşi au atras mai puțin atenția scrierilor de specialitate.

Plecând de la aceste constatări fundamentate pe documente de arhivă, considerăm oportună o cercetare detaliată a perspectivei pe care România o avea asupra Balcanilor în timpul războiului şi mai ales a intențiilor sale de reconfigurare geo-politică a regiunii în proiecția păcii. Totodată, analiza manierei în care România şi-a construit argumentația şi a dezvoltat o strategie de propagandă care să-i susțină punctul de vedere la momentul încheierii conflictului, analiza scrierilor cu caracter ştiințific din epocă, instrumentate politic şi puse la dispoziția decidenților români şi străini sau opiniei publice, dar şi a temelor discursului istoric militant sunt tot atâtea direcții de investigare abordate în studiul de față.

Proiecția „Europei de mâine" a preocupat intens autoritățile române, încă din timpul războiului. Discuțiile din „Comisia pentru pregătirea materialului documentar, de informare şi propagandă" au fost un bun prilej de analiză atât pentru factorul politic, decident, cât şi pentru specialişti, a locului României în viitoarea „arhitectură" europeană. Perspectivele au fost, evident, diferite, noua ordine mondială sub auspiciile căreia urma să se clădească edificiul geo-politic fiind esențială pentru reconfigurarea zonei, dar şi principala necunoscută. În aprilie 1943, când conflictul era departe de a se fi terminat, însă existau semne ale slăbiciunii Germaniei, profesorul de drept Al. Otetelişanu, membru al Comisiei, susținea că viitoarea Europă nu se va mai putea fundamenta pe principiul echilibrului politic „determinat de pacea Westfalică", deoarece ar fi însemnat „o mare nenorocire şi pentru noi şi pentru continent"[2], însă nici „principiul popoarelor Axei, adică a spațiilor vitale" nu i se părea o soluție mai potrivită. El conchidea: „fie că va triumfa principiul echilibrului politic, fie că va triumfa principiul spațiilor vitale, fie ideea confederației europene, noi trebuie să ne pregătim lucrările pentru oricare din aceste perspective"[3]. Pe un ton similar, poate ceva mai rezervat în privința criticii sistemului Westfalic, discursul lui Mihai Antonescu, preşedintele Comisiei, puncta mai ales necesitatea structurării unei argumentații care să promoveze interesele româneşti, indiferent de tipul organizării globale post-conflict. El pleda pentru realizarea unor lucrări care să prezinte „realitățile româneşti, interesele noastre şi orientarea noastră în curentele lumii"[4] şi agrea mai puțin discuții despre principiile şi fundamentele construcției europene de după conflict, deoarece erau probleme care le depăşeau competențele. „Noi nu suntem o putere mondială cu răspundere istorică de îndrumare a civilizației lumii", spunea Mihai Antonescu şi adăuga mai departe că „Europa însăşi este depăşită de forțele mondiale angajate astăzi în conflict şi în niciun caz nu va putea să depindă numai de Europa organizarea păcii de mâine. Chiar dacă ar triumfa ideea colaborării, ideea organizării raționale… dacă ar triumfa ideea spațiilor vitale, în realitate tot echilibru este"[5].

Plecând de la acest interes, exprimat încă din 1941, față de reconfigurarea granițelor şi de locul pe care poporul român, în integralitatea sa, urma să îl aibă în construcția postbelică, guvernul de la Bucureşti, sub coordonarea lui Mihai Antonescu, a organizat

[2] Comisia de pregătire a materialului pentru Conferința păcii, 1 aprilie 1943, în ANIC, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri. Cabinet Militar, dosar 380, 1943, f. 92.

[3] *Ibidem*, f. 92.

[4] *Ibidem*, f. 94.

[5] *Ibidem*, f. 93.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

o serie de comisii consultative şi a iniţiat un amplu program de pregătire a materialului documentar care avea să susţină cererile delegaţiei româneşti la viitoarea conferinţă a păcii. Între preocupările constante ale acestor organisme s-a aflat şi destinul românilor din dreapta Dunării, pentru care autorităţile au acordat fonduri însemnate din bugetul general şi care au atras atenţia oamenilor politici şi aparatului de propagandă prin potenţialul uman şi geo-strategic, dar şi prin legăturile etnice şi culturale cu românii de la nord de fluviu.

Semnificativ pentru maniera în care guvernul Ion Antonescu se raporta la problemele comunităţii aromâne şi la rolul pe care aceasta îl avea în politica externă a României este şi referatul consilierului tehnic la Ministerul Afacerilor Străine, August Culiani, din 1941. El susţinea că „a da azi indicaţii, în mijlocul actualului război mondial, privitor la mijloacele menite să îmbunătăţească situaţia culturală a românilor din ţările balcanice, s-ar părea o pretenţie prematură, neştiind care va fi situaţia politică a ţărilor balcanice la sfârşitul războiului, care va fi concepţia celor care vor dicta pacea, în ceea ce priveşte tratamentul minorităţilor în cadrul Europei noi”[6]. Tot el afirma, însă, că statul român trebuie să aibă „toată vigilenţa asupra sorţii ce se va crea în viitor românilor din acele ţări prin tratatul de pace”[7].

Mihai Antonescu susţinea, la rândul lui, în iunie 1942, cu ocazia şedinţei Secţiunii Politice a Biroului Păcii, că problemele românilor balcanici trebuie să preocupe în mod special guvernul de la Bucureşti[8] şi că era necesar ca autorităţile competente să ia în calcul „posibilităţile de soluţionare a drepturilor noastre şi dreptul nostru de ocrotire a acestei populaţii”[9]. Ambele puncte de vedere demonstrau interesul deosebit pe care România intenţiona să îl acorde comunităţilor române în perspectiva conferinţei de pace şi invocau legitimitatea intervenţiei statului pentru protejarea intereselor acestei populaţii. De altfel, efortul depus de oamenii politici şi specialişti pentru a dovedi legătura etnică şi istorică între românii de pe ambele maluri ale Dunării şi pentru a contura un spaţiu de interes al României care să cuprindă şi zona balcanică a fost unul constant şi consistent în această perioadă.

Mihai Antonescu declara, cu aceeaşi ocazie, că „pentru acest material documentar trebuie să adunăm prin toate mijloacele cifre, statistici, date informative, să concentrăm toată acţiunea noastră diplomatică pentru a arăta soarta acestor români”[10] şi totodată „să insistăm asupra problemei poporului român ca misiune de popor de margine”, „să prezentăm România ca factor de ordine şi reconstrucţie europeană sau ca factor de conservare europeană şi dacă este nevoie să o comparăm cu faimoasa misiune apostolică din bazinul dunărean”[11]. Discursul lui Antonescu relua, de altfel, o serie de teme frecvent utilizate de diplomaţia română încă de la începutul secolului XX. Plasarea poporului român într-un spaţiu de graniţă şi investirea lui cu calităţi superioare, ce puteau asigura echilibrul într-o zonă agitată, puteau fi un factor de stabilitate şi un pilon solid al reconstrucţiei europene, în sens civilizator şi instituţional, amintesc de mai

[6] Referat nr. 7024/1941 a consilierului tehnic August Culiani, în ANIC, fond Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor, dosar 1444, 1941, f. 8v.

[7] *Ibidem*.

[8] Şedinţa Secţiunii Politice. Directive şi îndrumări date de Mihai Antonescu, 16 iunie 1942, în Arhivele Militare Române, fond 948, dosar 713, f. 5-27, în *Pacea de mâine. Documente ale Comisiei constituite în vederea pregătirii conferinţei de pace de după cel de-al doilea război mondial (1942-1944)*, ed. Petre Out, Bucureşti, 2006, p. 72.

[9] *Ibidem*, p. 74.

[10] *Ibidem*, p. 72.

[11] *Ibidem*, p. 76.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vechiul discurs al prim-ministrului Ionel Brătianu, de la 1903, care susținea că „România stă la porțile Orientului din partea Europei civilizate".

Discuții relevante pentru importanța pe care românii balcanici o aveau în strategia de politică externă a României au fost purtate și în timpul ședinței din 8 iulie 1942 a Biroului Păcii, în „Comisia pentru presă și propagandă". Mai vechiul interes arătat de diplomația românească și de elita intelectuală pentru aromâni și românii din Banat a fost completat cu preocuparea pentru includerea în sfera „românismului", care trebuia protejat și asumat ca prioritate strategică, a locuitorilor dintre Timoc și Morava. Eforturile pentru construcția unei argumentații științifice care să vină în sprijinul demersurilor diplomatice, a pretențiilor României asupra acestor populații și față de o eventuală reconfigurare geo-politică a zonei erau intense și constante, sursele și metodele de documentare fiind dintre cele mai variate. Z. Pâclișanu, membru al Comisiei, declara cu ocazia ședinței din iunie 1942 că existau deja o serie de lucrări consacrate românilor macedoneni și celor din Timoc, concluzionând că „sunt lucrări puse la punct, iar materialul se adună zi de zi"[12]. În privința românilor timoceni, el mai adăuga: „Avem material de o extraordinară bogăție, avem schițe genealogice la anumite familii din veacul al XVII-lea, care arată cum au mers din tată în fiu și la un moment dat s-a adăugat un «vici» la coadă; avem fotografii a inscripțiilor de pe morminte de la începutul secolului al XIX-lea în românește…"[13]. Competiția pentru valorificarea surselor și a scrierilor pe tema evoluției comunităților românești sud-dunărene nu era doar cu propriile posibilități și cu timpul, ci și cu propaganda statelor din zonă, care ar fi putut emite pretenții similare la adresa acestor regiuni revendicate istoric de România. Aurel Cozma, membru în aceeași Comisie, prezenta, în acest sens, cazul unei lucrări dedicate românilor din Banatul iugoslav, realizată în limba germană și foarte bine documentată, despre care susținea că fusese proiectată a apărea la Vârșeț. El i-a sfătuit pe liderii românilor din zonă „să nu o tipărească acolo, fiindcă tipografia poate să vândă documentele ungurilor, iar ei să scoată o carte înaintea noastră. Le-am dat sfatul să vină la Minister să o scoată"[14].

Sugestivă pentru maniera în care se desfășurau aceste discuții, pentru temele abordate și pentru cooperarea între factorul de decizie politică și mediul academic este ședința „Comisiei pentru pregătirea materialului documentar de informare și propagandă" în vederea conferinței de pace, de la 20 martie 1943. La discuțiile conduse de Mihai Antonescu – vicepreședintele Consiliului de miniștri – au luat parte specialiști din domenii diferite, convocați de guvern pentru a oferi soluții unor probleme pe care administrația centrală le considera fundamentale pentru viitorul statului. Întrunirile din cadrul Biroului păcii erau prilejuri de informare reciprocă asupra intențiilor strategice ale României, dar și asupra stadiului unor cercetări și posibile direcții care să asigure infrastructura științifică cererilor statului român. Programul acestei echipe, împărțită pe secțiuni, a fost stabilit de Mihai Antonescu încă din 1941, de la debutul preocupărilor sistematice pentru structurarea unei poziții proprii și articulate la viitorul forum al păcii, însă maniera de lucru se concentra nu atât pe informările pe care membrii comisiilor reunite le ofereau decidenților politici, cât mai cu seamă pe dezbateri asupra problemelor de natură geo-strategică, economică, financiară sau teritorială.

[12] Biroul Păcii. Comisia pentru presă și propagandă, 8 iulie 1942, în ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri. Cabinet Militar, dosar 512, 1942, f. 255.

[13] *Ibidem*.

[14] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cu ocazia întâlnirii din 20 martie 1943 la discuții au luat parte Ioan Petrovici – ministrul culturii naționale şi al cultelor, Al. Neagu – ministrul finanțelor, Mircea Vulcănescu – subsecretar de stat la Ministerul Finanțelor, Al. Marcu – secretar de stat la Ministerul Propagandei Naționale, Gr. Forțu – comisarul general al refugiaților, generalul I. Steflea – şeful Statului Major, Ovidiu Vlădescu – secretar general al Preşedinției Consiliului de Miniştri, prof. G. G. Mironescu – preşedintele Academiei de ştiințe morale şi politice, prof. I. Simionescu (geograf şi geolog) – preşedintele Academiei Române, prof. Horia Hulubei (fizician) – rectorul Universității Bucureşti, prof. Simion Mehedinți (geograf) – preşedintele Comisiei geografice, prof. Eftimie Antonescu (economist), prof. G. N. Leon, prof. Gh. I. Brătianu (istoric), prof. C.C. Giurescu (istoric), prof. I. Lupaş (istoric), prof. Silviu Dragomir (istoric), prof. N. Daşcovici (jurist), prof. N. Cornățeanu (agronom), prof. D. Ionescu-Sişeşti (agronom), prof. Dimitrie Gusti (sociolog), prof. Victor Papacostea (istoric), prof. Şt. Ciobanu (istoric), prof. Al. Otetelişanu (jurist), prof. G. Strat, prof. Vintilă Mihăilescu (geograf), prof. Ioan Hudiță (istoric), Pan Halippa, I. Davidescu – ministru plenipotențiar, V. Stoica – ministru plenipotențiar, M. Barcianu – ministru plenipotențiar, prof. I. Chinezu – consul general, I. Solomon – consilier, I. Mitilineu – consilier la Ministerul Afacerilor Străine, S. Moscuna – prim secretar de legație, Mircea Popescu – prim secretar de legație, Zenobie Pâclişanu, Aurel Cozma – consilier ministerial, Emanoil Bucuța, Al. Bădăuță – secretar general la Ministerul Propagandei Naționale, Sabin Manuilă – directorul general al Institutului Central de Statistică şi Radu Budişteanu – avocat. Printre problemele discutate cu acel prilej s-a numărat şi cea a situației românilor din Balcani, în perspectiva articulării unei propagande active, care să justifice legăturile acestor grupuri minoritare cu statul român şi interesul acestuia din urmă pentru protejarea lor şi deci pentru orice reconfigurare teritorială în zonă, care ar fi afectat interesele României. Prezența unor personalități din domenii diverse, cu anvergură națională şi internațională a dat greutate întâlnirii şi a oferit imaginea echilibrului, reprezentativității şi a pertinenței concluziilor formulate.

Cel care a trasat liniile directoare ale lucrărilor comisiei a fost Mihai Antonescu, care, reluând unul dintre punctele programului pentru pregătirea materialului documentar de informare şi propagandă, a adresat rugămintea lui Gh. Brătianu, C. Giurescu şi V. Papacostea de a pregăti lucrări privind problemele şi transformările din Balcani. El insista ca cei trei istorici sa redacteze articole despre drepturile şi interesele României în zonă, pe care se obliga să le difuzeze în presa străină. Totodată, solicita scrieri despre „misiunea poporului român în Răsărit, problema Basarabiei ca pământ european sau raportul dintre noi şi ruşi”[15]. El a oferit garanția că, în măsura în care aceste lucrări aveau să fie terminate, va face programările necesare la tipografia Monitorului Oficial şi la „toate tipografiile care pot avea un circuit european”[16]. Mihai Antonescu s-a angajat, de asemenea, că va traduce unele lucrări şi că va pune la punct un program de propagandă în străinătate de care să beneficieze universitarii şi personalitățile care urmau să viziteze alte țări[17].

Strângerea materialului documentar s-a realizat mai cu seamă prin „voluntariatul” specialiştilor cu preocupări în direcția cercetării istoriei comunităților româneşti balcanice, a normelor juridice internaționale şi a geografiei zonei. Mihai Antonescu, în

[15] Comisia pentru pregătirea materialului documentar de informare şi propagandă în vederea conferinței de pace, 20 martie 1943, în ANIC, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri. Cabinet Militar, dosar 380, 1943, f. 28.

[16] *Ibidem*, f. 85.

[17] *Ibidem*, f. 86.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

calitate de coordonator al acestui program, primea propuneri de lucrări şi proiecte, decizia de publicare a materialelor urmând a fi luată la nivelul comisiei. S-au strâns, astfel, în arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Ministerului Propagandei sau a Preşedinţiei Consiliului de Miniştri numeroase lucrări, multe nepublicate, toate, însă, având aceeaşi tematică: evaluarea trecutului şi a situaţiei curente a comunităţilor româneşti din Balcani. Este dificil de explicat motivul pentru care nu toate textele au văzut lumina tiparului. Deşi unele păreau mai curând fragmente sau capitole ale unor lucrări ample, ele se încadrau perfect în criteriile stabilite de Mihai Antonescu: erau scurte şi sugestive prin informaţiile oferite. Lipsa timpului[18] şi stabilirea unor priorităţi editoriale au făcut ca aceste documente să nu intre într-un circuit public. Ele au rămas, însă, bine păstrate în arhive, putând constitui la nevoie, alături de operele deja publicate, resurse utile în proiectele guvernului.

Sistemul „voluntariatului" pe care s-a bazat procesul de constituire al fondului propagandistic reiese în mod elocvent din scrisoarea trimisă lui Mihai Antonescu de către Petre I. Vidu-Boengiu, licenţiat în drept, din Râmnicu Vâlcea. După cererea adresată vicepreşedintelui Consiliului de Miniştri de a-i primi lucrarea şi după adresa trimisă de Mihai Antonescu lui Vidu-Boengiu, în iunie 1941, de a-i pune la dispoziţie textul pentru a lua o hotărâre, „Proiectul concret de reorganizare radicală a centrului şi sud-estului european" a ajuns pe masa guvernului[19]. Autorul preciza că lucrarea fusese tipărită în 1938, dar cenzura Ministerului de Interne o confiscase înainte de răspândire, întreaga ediţie rămânând depozitată la Siguranţa Statului din Râmnicu Vâlcea. Proiectul, întins pe 26 de pagini dactilografiate, prezenta în detaliu viitoarea „hartă" a Europei, ale cărei frontiere interne urmau a fi stabilite pe criterii fanteziste, bazate pe principiul schimburilor de populaţii pentru realizarea unor zone omogene etnic, a frontierelor naturale sau a „liniilor drepte", geometrice, care să delimiteze statele în absenţa unor cursuri naturale. Autorul îşi justifică perspectiva şi interesul afirmând că: „Nu urmăresc prin acţiunea mea decât drumul fanaticei mele voinţe de român adevărat de a-mi servi neamul cu orice chip, într-un moment internaţional încordat. În ipoteza ducerii la bun sfârşit a acestei uriaşe acţiuni ce ne-ar împlini graniţele naturale ale unităţii noastre de fier, Nistrul, Carpaţii nordici, Tisa, Dunăre şi Mare, voi sta la dispoziţie cu aceeaşi fanatică voinţă"[20]. Dincolo de inconsistenţa propunerilor, de spiritul nerealist în care erau prezentate soluţiile şi de tonul combativ, dar lipsit de substanţă, rămâne maniera în care Mihai Antonescu strângea materialul necesar articulării punctului de vedere al României în perspectiva conferinţei de pace.

Acelaşi principiu poate fi recunoscut şi în cadrul întâlnirii din 20 martie 1943, când Mihai Antonescu informa asupra ofertei primite de la Iosif Nemoianu[21], care susţinea că: „Din problemele speciale din programul pentru pregătirea documentarului de informare şi propagandă în vederea conferinţei păcii, subsemnatul a făcut o lucrare asupra Banatului, tratând unitatea acestei provincii, situaţia ei etnică, elementul de

[18] Deja din 1943-1944 priorităţile s-au schimbat, oficialii căutând soluţii pentru scoaterea României din războiul alături de Germania.

[19] Scrisoare confidenţială a lui Petre I. Vidu-Boengiu către Mihai Antonescu, Râmnicu Vâlcea, 12 iunie 1941, în AMAE, fond 71, Iugoslavia, vol 60, *Lucrări, referate şi hărţi în legătură cu situaţia românilor din Banatul Iugoslav*, 1941-1944, f. 29.

[20] *Ibidem*, f. 30.

[21] Iosif Nemoianu a fost unul dintre membrii marcanţi ai Institutului Social Banat-Crişana, înfiinţat din 1932, pentru a studia problemele Banatului în cadrul noii Românii. Iniţiatorii proiectului, în frunte cu sociologul Cornel Grofşorean, au dorit să găsească o formulă ştiinţifică, după modelul şcolii sociologice a lui Dimitrie Gusti, ca răspuns la problemele sociale şi economice ale provinciei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

baştină din Banat, teoria istoriografilor maghiari şi sârbi, colonizarea şvabilor, sârbilor şi ungurilor, maghiarizarea prin şcoală…"[22].

Existau, însă, şi preocupări mai sistematice, de elaborare a unor lucrări ştiinţifice în scop propagandistic, plecând de la direcţiile tematice propuse de Antonescu. Ele erau apanajul unui grup de intelectuali, cu formaţie istorică solidă, care prin poziţia lor academică puteau organiza, gira şi instituţionaliza un program de cercetare care să servească şi unor scopuri politice. Este cazul lui Victor Papacostea, care se angaja, cu ocazia aceleiaşi şedinţe, în numele Institutului de studii şi cercetări balcanice, să trimită programul lucrărilor ce urmau a fi făcute într-un interval de 3-4 luni. El preciza că, în urma unei discuţii cu colegii de la Institut, au decis să pună în lucru o sinteză cu o colaborare mai numeroasă „în privinţa operei pe care a întreprins-o statul şi poporul român în Peninsula Balcanică de la 1500 şi până în zilele noastre, ca factor de cultură şi civilizaţie"[23]. Cartea urma să fie însoţită de un film care să înregistreze, de la Istanbul la Muntele Atos şi de la Epir la Ierusalim, „toate ctitoriile construite cu bani româneşti de la Brâncoveanu şi mai înainte, cu toate inscripţiile, ca să se vadă acest lucru"[24]. El mai propunea realizarea a cinci monografii inspirate din programul dat de Antonescu, privind raporturile etnice, istorice, economice şi spirituale cu iugoslavii, bulgarii, turcii, grecii şi albanezii în decursul timpului, pentru a demonstra bazele unei eventuale organizaţii federale în această regiune. Papacostea propunea şi îşi asuma în numele Institutului elaborarea a patru memorii privind problemele românilor din fiecare stat balcanic sub aspect etnic, cultural şi statistic, dar şi editarea periodicului „Balcania", dedicat studiilor comparate privind raporturile dintre popoarele balcanice[25].

În anii războiului, Institutul a organizat o serie de cursuri speciale, pe teme de balcanologie, prelegeri privind geografia istorică a Peninsulei Balcanice sau prelegeri de filosofia istoriei cu aplicaţii în balcanologie. Nu întâmplător, credem, în 1943, Institutul de studii şi cercetări balcanice, ce funcţiona din 1937 ca asociaţie particulară pe lângă seminarul de balcanologie, în cadrul Conferinţei de istorie a românilor din Peninsula Balcanică a Universităţii Bucureşti, a fost recunoscut ca persoană juridică, înscrisă în bugetul statului[26].

Pornind de la programul stabilit de guvern, de la intenţia acestuia de a strânge şi difuza materiale de propagandă cu bază ştiinţifică pentru a face cunoscut opiniei publice internaţionale şi decidenţilor politici originile şi continuitatea românilor din Balcani, în perioada 1940-1944 au fost editate şi reeditate o serie de lucrări de specialitate.

Între autori se numără istorici, gazetari sau lingvişti precum Theodor Capidan[27], Emil Diaconescu[28], N. A. Constantinescu[29], F. Florescu[30], Emil Petrovici[31],

[22] Comisia pentru pregătirea materialului documentar de informare şi propagandă în vederea conferinţei de pace, 20 martie 1943, în ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri. Cabinet Militar, dosar 380, 1943, f. 29.

[23] *Ibidem*, f. 75.

[24] *Ibidem*.

[25] *Ibidem*.

[26] Nicolae Şerban Tanaşoca, *Victor Papacostea. Note pentru un portret*, în Victor Papacostea, *Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică. Studii istorice*, Bucureşti, 1983, p. 22.

[27] Theodor Capidan, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, Bucureşti, 1942.

[28] Emil Diaconescu, *Banatul românesc*, extras din revista „Cuget Moldovenesc", no. 6-7, iunie-iulie 1941, (Iaşi) 1941, *Idealul românismului integral: Transilvania – precizări pentru cunoaşterea cauzei româneşti*, 1940; *Imperialismul moscovit şi ortodoxia*, 1943; *Românii din Răsărit: Transnistria*, 1942.

[29] N. A. Constantinescu, *Chestiunea timoceană*, Bucureşti, 1941.

[30] F. Florescu, *Românii din Iugoslavia. Istoria şi evoluţia demografică*, în „Timocul. Revistă de luptă naţională culturală", an VIII, caiet I, Bucureşti, 1941.

[31] Emil Petrovici, *Note de folclor de la românii din valea Mlavei (Serbia*), în „Anuarul Arhivei de folclor", vol. VI, Bucureşti, 1942; Idem, *Românii dintre Timoc şi Morava*, în „Transilvania", nr. 3, Sibiu, 1941.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Stere Diamandi[32], Vintilă Mihăilescu[33] şi Sextil Puşcariu[34], unii dintre ei fiind membri în comisiile de presă şi propagandă sau de pregătire a materialului documentar. Scrierilor publicate li se adaugă lucrări needitate, ca: *Românii din Banatul Occidental şi din Craina Serbiei*, *Românii din peninsula Balcanică şi Banatul Iugoslav*, *Banatul de Vest*, *Regiunea dintre Morava şi Timoc*, *Românii din Banatul iugoslav*, *Istoria culturală a românilor din Banatul de vest sau Banatul iugoslav. Spre fixarea unui ideal* şi *Chestiunea românilor din Timoc*[35], toate păstrate în arhivele Ministerului Afacerilor Externe şi în Arhivele Naționale Istorice Centrale. Ele reiau cele mai importante teme de propagandă folosite şi în textele editate, precum: originea romanică, vechimea şi continuitatea poporului român, legăturile etnice şi culturale între ramura nord-dunăreană şi grupurile sud-dunărene, drepturile istorice asupra unor regiuni limitrofe, dar şi ponderea numerică superioară a „elementului românesc", toate fundamentate pe demonstrații ştiințifice şi pe documente. Au fost invocate opinii din cele mai diverse, surse antice, dar şi contemporane, lucrări de secol XIX şi de dată foarte recentă, scrieri aparținând autorilor români, dar şi străini, perspective „pro-româneşti" şi „anti-româneşti", întreaga literatură de acest tip dovedind, prin numărul contribuțiilor, interesul cercetătorilor şi a autorităților de la Bucureşti pentru subiect şi pentru zona analizată.

Principala funcție a acestor texte a fost, în opinia noastră, una de pregătire a materialului documentar, care urma să fie instrumentat politic la conferința de pace şi de informare a factorilor decizionali din capitala română şi a unui public restrâns, format din specialişti. Absența unor traduceri în limbile de circulație internațională, care să ofere vizibilitate perspectivei promovată la Bucureşti, şi lipsa unor indicii clare, care să probeze alocarea de fonduri pentru tipărirea şi răspândirea lucrărilor în medii diverse, confirmă această ipoteză. Lucrările lui Capidan şi Puşcariu, publicate în germană, nu sunt decât excepții, care confirmă lipsa unui efort sistematic în acest sens, din partea autorităților române. Strângerea textelor şi publicarea unora dintre ele, proces derulat între 1941 şi 1943, nu reprezintă decât o fază preliminară, un prim pas în articularea unei poziții a statului român. Cu siguranță, însă, structurile de propagandă au folosit teme şi idei din arsenalul pus la dispoziție de specialişti pentru a redacta şi comanda articole de presă, publicate la ziare centrale, precum „Curentul", „Viața", „Timpul" – apărute la Bucureşti, sau locale, ca „Dacia" – tipărit la Timişoara, care se difuzau în zonele locuite de grupurile româneşti balcanice şi care trebuiau să transporte un mesaj cu accente naționaliste, reactiv la propaganda instrumentată de statele vecine. Lucrările publicate în anii războiului şi preocupările intense ale specialiştilor trebuie analizate însă nu doar prin perspectiva imperativului politic, ci şi a tiparului asumat de mulți cercetători, a căror condiție de „istorici militanți" se fundamenta pe convingeri proprii şi pe o întreagă evoluție istoriografică.

Temele discursului istoric, ale analizelor geografice, etnografice, lingvistice reflectă, în acelaşi timp, perspectiva pe care autoritățile române o aveau față de zona de vecinătate şi de configurația geo-politică a Balcanilor. Absența preocupărilor sistematice

[32] Stere Diamandi, *Oameni şi aspecte din istoria aromânilor*, Bucureşti, 1940.

[33] Vintilă Mihăilescu, *Excursia Societății regale române de geografie prin Iugoslavia şi Albania*, Bucureşti, 1940.

[34] Sextil Puşcariu, *Die Rumanien auf dem Balkan*, în „Berliner Monatsheft", 19, 1941. Vezi Bibliografia lucrării lui Th. Capidan, *Macedoromânii…*

[35] Cu excepția lucrării *Istoria culturală a românilor din Banatul de vest sau Banatul iugoslav. Spre fixarea unui ideal*, scrisă de George I. Georgaleanu-Cursaru, celelalte nu au autorii precizați în text. Unele studii par a fi lucrări în sine, altele doar fragmente sau capitole din volume mai ample, mai toate fiind însoțite de anexe, date statistice şi hărți.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pentru Cadrilater, a cărui soartă fusese decisă la Craiova, în 1940, lăsa locul interesului față de alte zone care nu făcuseră parte, până la „momentul 1941", din lista revendicărilor României. Regiunea Timoc-Morava şi Craina Serbiei erau cereri noi, care nu figurau în programul politic din 1919 şi pentru care statul român consuma energie şi bani.

La nivel practic, era puțin probabil ca autoritățile de la Bucureşti să fi luat în calcul o extindere teritorială în această zonă, la fel cum era greu să emită pretenții pentru Macedonia, deşi pentru ambele regiuni au cheltuit milioane de lei cu propaganda. Dacă intenționau, într-adevăr, să înglobeze comunitățile româneşti din Serbia în noile frontiere, nu ar fi ratat ocazia oferită în 1941 de Hitler, la dezmembrarea Iugoslaviei. Refuzul României de a participa la împărțirea vechiului aliat era justificată de Mihai Antonescu prin rațiuni de morală şi onoare, care cereau statului român să nu colaboreze în niciun fel cu ungurii, cu care aveau litigii teritoriale, însă în substrat era o măsură de precauție față de o eventuală capcană diplomatică. Adjudecarea acestor teritorii, pe care România nu le revendicase niciodată până atunci, putea fi considerată un act compensator, care ar fi despăgubit statul român pentru pierderea Ardealului de nord, ipoteză de neadmis la Bucureşti. Interesul decidenților politici şi rolul literaturii de propagandă produsă în anii războiului se fundamentau mai curând pe intenția de a proteja drepturile românilor din Balcani şi de a crea presiuni asupra puterilor europene să recunoască legitimitatea intervenției României în problemele regionale şi în cazul unei eventuale retrasări a frontierelor la sfârşitul războiului, dar şi de a forța o soluționare favorabilă a litigiilor teritoriale activate în 1940.

ROMANIAN PROPAGANDA LITERATURE AND THE RECONFIGURATION OF THE BALKANS (1940-1944)
(Summary)

Keywords: Macedo-Romanien, propaganda, diplomacy, war, historiography

Starting from a foundation largely based on archives and on the scarce literature in the field, this study proposes a detailed research on Romania's perspective on the Balkans during the war and especially its intentions regarding the geopolitical reconfiguration of the region in the projection of peace. To this aim, the study investigates the manner in which Romania built its arguments and developed a propaganda strategy to support its point of view when the conflict ended, analyses the scientific writings with political subtexts which were made available to Romanian and foreign decision makers or to the public opinion, as well as the themes of the militant historical discourse The main function of these texts was, in our opinion, to prepare the documentary material, which would serve as political instrument at the peace conference, as well as to inform the decision makers in the Romanian capital and a small audience consisting of specialists. The process of gathering the texts and publishing some of them, which was carried out between 1941 and 1943, is only a preliminary phase, a first step in formulating a position of the Romanian state. The works published during the war and the intense concerns of specialists should be analyzed, however, both from the perspective of political necessity, and within the pattern assumed by many researchers, whose condition as "militant historians" was based on their own beliefs and on an entire historiographical evolution.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

OTTMAR TRAŞCĂ[*]

CONSTITUIREA GRUPULUI ETNIC GERMAN DIN ROMÂNIA ŞI RELAŢIILE CU BISERICA EVANGHELICĂ DIN TRANSILVANIA ÎN PRIMII ANI AI „EREI" ANDREAS SCHMIDT. 1940-1942

Situaţia politică internă şi internaţională a României a cunoscut o agravare continuă în vara anului 1940 ca urmare a mutaţiilor survenite în desfăşurarea celui de-al Doilea Război Mondial şi a efectelor cedărilor teritoriale. Victoriile obţinute de Wehrmacht pe frontul occidental, anexarea Basarabiei şi Bucovinei de nord de către URSS în urma ultimatumurilor sovietice din 26-27 iunie 1940, pretenţiile revizioniste ale Ungariei, respectiv Bulgariei, au constituit factori ce au desăvârşit starea de izolare politică totală a României pe plan internaţional. Confruntat cu această situaţie critică, guvernul român a decis la începutul lunii iulie 1940 să renunţe unilateral la garanţiile anglo-franceze, care se dovediseră a fi total inoperante, şi să accelereze politica de apropiere faţă de Puterile Axei, prin implementarea unor măsuri, atât de natură internă, cât şi externă, menite a câştiga încrederea şi sprijinul acestora, în special a Germaniei naziste[1]. În pofida speranţelor nutrite de factorii decizionali din Bucureşti, „noul curs" al politicii externe româneşti nu a fost în măsură să preîntâmpine cedările teritoriale în favoarea Bulgariei şi Ungariei, dimpotrivă.

Mai mult, starea de izolare totală a României avea să fie abil speculată de conducerea celui de-al III-lea Reich, ce a impus guvernului de la Bucureşti acceptarea unor noi concesii de natură economică şi politică, printre care se înscria inclusiv „reglementarea" statutului minorităţii germane din România în conformitate cu proiecţiile Berlinului. Această din urmă cerinţă este pe deplin explicabilă dacă luăm în considerare interesul constant manifestat de conducerea Germaniei naziste în privinţa etnicilor germani aflaţi pe teritoriul altor state, respectiv rolul rezervat acestora de către Berlin în atingerea obiectivelor sale politice, economice şi militare. Din acest punct de vedere România – pe teritoriul căreia locuiau la 1 ianuarie 1940 un număr de 782.283 de etnici germani, reprezentând 3,9% din totalul populaţiei[2] – nu avea să constituie o excepţie de la regulă. În consecinţă, concomitent cu pronunţarea celui de-al doilea arbitraj de la

[*] Academia Română, Institutul de Istorie „Gheorghe Barițiu", Cluj-Napoca.

[1] Pentru politica de apropiere faţă de Germania, promovată de guvernul Ion Gigurtu constituit la 4 iulie 1940, vezi pe larg Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile germano-române. 1938-1944*, Bucureşti, ediţie şi studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, 1994, p. 110 şi urm.; Rebecca Haynes, *Politica României faţă de Germania între 1936 şi 1940*, traducere de Cristina Aboboaie, Iaşi, 2003, p. 151 şi urm.

[2] ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri-Cabinet Militar, dosar nr. 43/1940, f. 5. În urma cedărilor teritoriale din vara anului 1940, numărul etnicilor germani de pe teritoriul României s-a diminuat la 525.000, reprezentând 4,0% din totalul populaţiei (în continuare, ANIC, fond PCM-CM).

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 315–327

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Viena din 30 august 1940[3] – prin care România era nevoită să cedeze Ungariei un teritoriu de aproximativ 42.000 km² – şeful diplomaţiei naziste Joachim von Ribbentrop a impus miniştrilor de externe român şi maghiar prezenţi la Viena, Mihail Manoilescu, respectiv contele István Csáky, semnarea unor protocoale referitoare la situaţia juridică a minorităţii germane de pe teritoriul celor două state. În conformitate cu prevederile documentului semnat cu România, autorităţile române îşi luau angajamentul de a trata „egali în toate privinţele" pe membrii Grupului Etnic German şi de a asigura acesteia posibilitatea menţinerii şi dezvoltării caracterului ei german, potrivit deciziilor adoptate la Alba-Iulia în 1918[4].

Punerea în aplicare a prevederilor protocolului semnat la Viena a fost înlesnită de schimbările majore survenite în viaţa politică internă şi internaţională a României în lunile septembrie-noiembrie 1940. Abdicarea regelui Carol al II-lea în urma crizei politice declanşate în primele zile ale lunii septembrie 1940, venirea la putere a generalului Ion Antonescu, instaurarea regimului naţional-legionar, sosirea Misiunii Militare germane şi nu în ultimul rând aderarea României la Pactul Tripartit (23 noiembrie 1940), au plasat România în mod ireversibil în sfera de influenţă a Reichului. Aceste evoluţii au oferit totodată Berlinului posibilitatea intervenţiei directe în destinul etnicilor germani din România, rezultatul fiind în următorii patru ani extinderea şi consolidarea continuă a statutului privilegiat al minorităţii germane şi transformarea treptată a acesteia într-un exponent al politicii celui de-al III-lea Reich în acest areal geografic.

În ceea ce priveşte situaţia minorităţii germane din România, prima consecinţă a evenimentelor enumerate anterior a fost reprezentată de schimbările survenite în cadrul conducerii, respectiv înlăturarea vechilor lideri – consideraţi „moderaţi" de către Berlin – şi înlocuirea acestora prin persoane cu convingeri naţional-socialiste radicale, obediente, dispuse să urmeze necondiţionat dispoziţiile primite din partea conducerii Reichului. Astfel, în cursul lunii septembrie, conducătorul minorităţii germane Wolfram Bruckner, precum şi adjunctul său Andreas Schmidt au fost convocaţi la Berlin, unde Obergruppenführerul SS Werner Lorenz, şeful departamentului *Volksdeutsche Mittelstelle-VoMi* (*Oficiul Central pentru Etnicii Germani*) din cadrul SS, l-a informat pe Bruckner că, datorită situaţiei de război, minoritatea germană din România urma să fie condusă de un

[3] Pentru contextul intern şi internaţional al celui de-al doilea arbitraj de la Viena, a se vedea Juhász Gyula, *A Teleki kormány külpolitikája. 1939-1941*, Budapest, 1964, p. 117-211; Dombrády Loránd, *Hadsereg és politika Magyarországon, 1938-1944*, Budapest, 1986, p. 94-148; Hory András, *Bukaresttől Varsóig,* sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt irta, magyarázzó jegyzetekkel ellátta Pritz Pál, Budapest, 1987, p. 309-348; Manfred Nebelin, *Deutsche Ungarnpolitik 1939-1941,* Opladen, 1989, p. 135-153; Rónai András, *Térképezett történelem,* Budapest, 1989, p. 203-258; Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii. Iulie-august 1940*, Bucureşti, 1991; Valer Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, Bucureşti, 1991; Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile germano-române. 1938-1944*, p. 125 şi urm.; Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1996; Cornel Grad, *Al doilea arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziţia armatei române*, ediţia a II-a (revăzută şi adăugită), Zalău, 2000; Kim Jiyoung, *A nagyhatalmi politika és az erdélyi kérdés a II. világháború alatt és után,* Budapest, 2000, p. 36-100; L. Balogh Béni, *A magyar-román kapcsolatok 1939-1940 – ben és a második bécsi döntés,* Csíkszereda, 2002, p. 118-346; Pentru textul celui de-al doilea arbitraj de la Viena, vezi Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin, Zwischenstaatliche Verträge Nr. 4, „Wiener Schiedspruch der Deutschen und Italienischen Regierung über die zwischen Rumänien und Ungarn schwebenden Fragen des von Ungarn abzutretenden Gebietes nebst den dazu gehörenden Vereinbarungen vom 30. August 1940" (în continuare, PAAAB).

[4] Vezi textul protocolului în PAAAB, Zwischenstaatliche Verträge Nr. 4, „Wiener Schiedspruch der Deutschen und Italienischen Regierung über die zwischen Rumänien und Ungarn schwebenden Fragen des von Ungarn abzutretenden Gebietes nebst den dazu gehörenden Vereinbarungen vom 30. August 1940"; *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945, Serie D: 1937-1945, Band X Die Kriegsjahre, Dritter Band 23. Juni bis 31. August 1940,* Frankfurt am Main, 1963, documentul nr. 413, p. 484 (în continuare, *ADAP*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lider „oficial" şi nu „onorific", persoana potrivită pentru îndeplinirea acestei funcţii importante fiind, în viziunea Berlinului, Andreas Schmidt. Wolfram Bruckner a încercat să contracareze numirea acestuia, propunându-l în schimb pe Nikolaus Hans Hockl, dar fără rezultat, întrucât numirea lui Andreas Schmidt fusese planificată la Berlin cu mult timp în urmă[5]. Ulterior, la 27 septembrie 1940, Obergruppenführerul SS Werner Lorenz, însoţit de Wolfram Bruckner şi Andreas Schmidt au sosit la Braşov, unde, în prezenţa consulului general german Wilhelm Rodde şi a reprezentanţilor conducerii minorităţii germane, a avut loc ceremonia prin care a fost oficializată decizia numirii lui Andreas Schmidt în calitate de *Volksgruppenführe*[6]. Acesta din urmă, originar din Transilvania, era un tânăr de 28 ani, o personalitate ştearsă, cu calităţi intelectuale cel puţin îndoielnice şi care nu dispunea nici de prestigiul ori experienţa politică necesare îndeplinirii cu succes a unei asemenea funcţii. În schimb, el beneficia de alte „atuuri", ce îl recomandau în viziunea anumitor cercuri influente din conducerea Reichului drept persoana indicată pentru a conduce minoritatea germană din România. Astfel, Andreas Schmidt fusese educat la Berlin în spirit naţional-socialist şi era executant necondiţionat al dispoziţiilor şi ordinelor venite din Reich. De asemenea, dispunea de relaţii importante în cadrul conducerii SS, datorită faptului că era logodit la acea dată cu fiica Obergruppenführerului SS Gottlob Berger, şeful direcţiei principale SS (*Chef des SS Hauptamtes*) – unul din colaboratorii apropiaţi al Reichsführerului SS Heinrich Himmler – şi nu în ultimul rând se bucura inclusiv de sprijinul temutului şef al *Reichssicherheitshauptamt – Oficiul Central de Siguranţă al Reichului*, Obergruppenführerul SS Reinhard Heydrich[7].

Numirea lui Andreas Schmidt în fruntea Grupului Etnic German a provocat consternare în rândul cetăţenilor români de etnie germană din România, fiind primită cu rezerve nedismulate de către personalităţile marcante, respectiv de fosta conducere politică, economică şi culturală a minorităţii germane[8]. În cei aproximativ patru ani de

[5] Archiv des Siebenbürgen-Instituts Gündelsheim, AXII-3/5, 12. Interview mit Herrn Dr. Bruckner, dem ehemaligen Volksgruppenführer der deutschen Volksgruppe in Rumänien von 1939-40, zu dem Therma: „Die Entwicklung des Deutschtums in Rumänien 1933-44" am 11.10.1969.

[6] *Ibidem*; Vasile Ciobanu, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, Sibiu, 2001, p. 237; Johann Böhm, *Die Gleichschaltung der Deutschen Volksgruppe in Rumänien und das 'Dritte Reich' 1941-1944,* Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford –Wien, 2003, p. 48.

[7] Vezi în acest sens autobiografia redactată de Andreas Schmidt la 06.02.1944, publicată de Paul Milata, *Der Lebenslauf des „Volksgruppenführers" Andreas Schmidt*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde", 28. (2005), p. 70-76; *Diplomaţi germani la Bucureşti 1937-1944. Din memoriile dr. Rolf Pusch, ataşat de legaţie, şi dr. Gerhard Stelzer, consilier de legaţie*, traducere de Ileana Sturdza şi Cristian Scarlat, ediţie îngrijită, note, indice şi selecţia materialului ilustrativ de Cristian Scarlat, Bucureşti, 2001, p. 133. Istoricul german Heinz Höhne îl descrie pe Andreas Schmidt drept „ultranazist, prototipul tânărului fanatic, îmbătat de cultul lui Hitler". Cf. Heinz Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf. Die Geschichte der SS*, München, 1984, p. 425.

[8] Vezi în acest sens Johann Böhm, *Das Nationalsozialistische Deutschland und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien 1936-1944. Das Verhältnis der Deutschen Volksgruppe zum Dritten Reich und zum rumänischen Staat sowie der interne Widerstreit zwischen den politischen Gruppen,* Frankfurt am Main – Bern – New York, 1985, p. 123 şi urm.; Vasile Ciobanu, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, p. 238; Vezi de asemenea PAAAB, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Band 15, R 29711, E. 187415-187420. Bericht Nr. 13/44 geh. des deutschen Konsulats Kronstadt vom 03.04.1944 betreffend Volksgruppenführer Andreas Schmidt, gez. Rodde: De exemplu, într-un memoriu din 16 februarie 1944 adresat consulului general dr. Walter Lierau, Emil Neugeboren arăta faptul că a luat la cunoştinţă cu „surprindere" numirea lui Andreas Schmidt şi cu speranţa că acesta „urma să fie un fel de ofiţer de legătură între conducerea naţional-socialistă din Reich şi noi". PAAAB, R 100543, Rumänien deutschtumsfeindliche Maßnahmen, Deutsche Volksgruppe, Romanisierungstendenzen vom 1937 bis 1944. Schreiben vom 16.02.1944 an Herrn Generalkonsul dr. Walter Lierau, gez. Emil Neugeboren.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

conducere, Andreas Schmidt a transformat Grupul Etnic German din România într-o organizaţie politică totalitară, inspirată de modelul naţional socialist. Mai mult, rolul său de lider al minorităţii germane din România în perioada septembrie 1940-august 1944 nu s-a limitat doar la transformarea Grupului Ernic German într-o organizaţie subordonată total Berlinului, ci, prin relaţiile cultivate la nivelul conducerii superioare a SS, el se considera un fel de „supraveghetor al Führerului în România”[9]. Sediul Grupului Etnic German a fost mutat de la Sibiu la Braşov în vederea asigurării colaborării cu consulul general german la Braşov, Oberführerul SS Wilhelm Rodde, care a primit din partea ministrului de externe Joachim von Ribbentrop sarcina de a se ocupa de chestiunile referitoare la Grupul Etnic German şi de a-l supraveghea pe Andreas Schmidt[10]. Aşa cum era de aşteptat, stilul de conducere implementat de Andreas Schmidt împreună cu colaboratorii săi apropiaţi s-a repercutat în primul rând asupra evoluţiei minorităţii germane în cursul celui de-al Doilea Război Mondial şi epoca postbelică, cu efecte vizibile până în prezent. De asemenea, asumarea obiectivelor politice şi militare ale celui de-al III-lea Reich, precum şi tendinţele transformării Grupului Etnic German într-un veritabil „stat în stat”, au provocat o degradare continuă a relaţiilor cu statul, respectiv autorităţile centrale şi locale româneşti, fapt ce s-a repercutat inclusiv la nivelul raporturilor interumane, dintre populaţia română şi cea germană. Mai mult, datorită sprijinului de care se bucura din partea unor lideri proeminenţi ai SS-ului, Andreas Schmidt a adoptat o atitudine arogantă inclusiv în relaţiile cu celelalte servicii şi oficialităţi germane prezente în România, ceea ce a condus la numeroase fricţiuni între Legaţia germană şi Grupul Etnic German, respectiv Auswärtiges Amt şi conducerea SS.

În urma dispoziţiilor primite direct de la Berlin prin intermediul *Volksdeutsche Mittelstelle*, Andreas Schmidt a demarat la scurt timp după preluarea puterii reorganizarea structurilor de conducere ale minorităţii, ceea ce a marcat în mod oficial începutul procesului de „aliniere” (Gleichschaltung) al Grupului Etnic German din România, prin preluarea şi aplicarea fidelă a modelului politic, economic şi cultural existent în Germania[11]. Astfel, la 9 noiembrie 1940 – dată la care în Reich era aniversat cu mare fast puciul nazist eşuat din anul 1923 – Andreas Schmidt înfiinţa la Mediaş, în cadrul unei adunări festive la care au luat parte consulul general german la Braşov, Wilhelm Rodde, precum şi alte oficialităţi locale şi din Reich ale NSDAP şi Wehrmacht[12], *Partidul Muncitoresc Naţional Socialist German al Grupului Etnic German din România – NSDAP der DVR* (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei der Deutschen Volksgruppe in Rumänien*)[13]. Partidul nou creat înlocuia în fapt

[9] Martin Broszat, *Deutschland – Ungarn – Rumänien. Entwicklung und Grundfaktoren nationalsozialistischer Hegemonie und Bündnispolitik 1938-1941*, în „Historische Zeitschrift”, München, Band 206, Februar 1968, p. 94-95.

[10] *Diplomaţi germani la Bucureşti 1937-1944. Din memoriile dr. Rolf Pusch, ataşat de legaţie şi dr. Gerhard Stelzer, consilier de legaţie*, p. 133.

[11] Vasile Ciobanu, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, p. 238.

[12] Pentru organizarea, desfăşurarea ceremoniei, respectiv lista participanţilor, vezi ANIC – Serviciul Judeţean Sibiu, fond Grupul Etnic German – Cercul Mediaş, dosar nr. 5, f. 1-118 (în continuare, ANIC-SJS).

[13] Pentru contextul intern şi internaţional al înfiinţării *NSDAP der DVR*, vezi îndeosebi Johann Böhm, *Das Nationalsozialistische Deutschland und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien 1936-1944*, p. 123-127; Vasile Ciobanu, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, p. 238-239, Pentru atitudinea forurilor decizionale germane faţă de acest eveniment, a se vedea ANIC, colecţia Microfilme S.U.A., rola 268, c. 264782-264783. Aufzeichnung über die Grúndung der NSDAP der DVR vom 10.11.1940, gez. Hügel; c. 264778-264779. Note betreffend die Gründung der NSDAP der DVR vom 12.11.1940, gez. Picot; c. 264781. Aufzeichnung über die Gründung der NSDAP der DVR vom 12.11.1940, gez. Rademacher; c. 264790. Aktenvermerk betreffend die Gründung der Volksgruppe der NSDAP in Rumänien vom 07.12.1940.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

formațiunea politică ce reprezentase până la acea dată interesele aripii radicale național-socialiste a minorității germane, respectiv *Frontul Muncii Naționale* (*Nationale Arbeitsfront*), pe considerentul că, în cadrul acesteia, în perioada anterioară preluării puterii se infiltraseră inclusiv elemente a căror atitudine față de mișcarea național-socialistă era considerată la Berlin cel puțin îndoielnică[14]. Întemeierea Partidului Național Socialist al Grupului Etnic German fusese realizată în urma înțelegerii încheiate cu Mișcarea Legionară, principalul partener de dialog din cadrul guvernului național legionar în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941, şi a reprezentat o grea lovitură administrată vechilor organizații ale comunității germane[15]. Legat de acest eveniment se cuvine a fi remarcat faptul că apariția noii structuri politice de factură nazistă a etnicilor germani contravenea prevederilor legislației româneşti aflată în vigoare la data respectivă, ce interzicea activitatea organizațiilor şi partidelor politice. Situația paradoxală avea să fie reglementată la scurt timp, după intervenția directă a conducerii Grupului Etnic German pe lângă autoritățile române[16], intervenție în urma căreia, la 21 noiembrie 1940, era publicat decretul-lege nr. 3884[17], ce consfințea în mod oficial constituirea Grupului Etnic German. Potrivit prevederilor decretului, Grupului Etnic German i se acordau prerogative extinse; prin declararea acestei organizații „persoană juridică română de drept public", ce avea dreptul de a lua decizii obligatorii – sub rezerva aprobării Conducătorului statului român – pentru membrii săi, fără ca statul să fie în măsură să îndrume şi să controleze activitatea sa. Decretul stipula, de asemenea, că Partidul Național Socialist German al Grupului Etnic German era „reprezentantul voinței naționale" al minorității germane, acest partid constituind dealtfel singura formațiune politică din România – cu excepția Mișcării Legionare pentru perioada scurtă cuprinsă între lunile septembrie 1940-ianuarie 1941 – a cărei activitate a fost autorizată în cursul existenței regimului antonescian. Pe lângă faptul că decretul a creat baza juridică în vederea funcționării legale a Grupului Etnic German, acest act normativ a oferit noii echipe de conducere a minorității germane, în speță lui Andreas Schmidt şi colaboratorilor săi apropiați, pârghiile necesare organizării Grupului Etnic German după modelul național-socialist, subordonării sale conducerii celui de-al III-lea Reich şi, nu în ultimul rând, înlăturării adversarilor – reali ori imaginari – ai leadership-ului de factură nazistă. În perioada următoare, prin structurile sale organizatorice extinse la nivelul întregii comunități[18], Grupul Etnic German şi-a impus rapid controlul cvasitotal asupra vieții publice a etnicilor germani din România. Aşa cum era de aşteptat, evoluțiile arătate anterior aveau să genereze în perioada următoare reacții adverse – mai mult sau mai puțin fățişe – nu numai din partea autorităților române, ci,

[14] ANIC, colecția Microfilme S.U.A., rola 268, c. 264785. Schreiben der Volksdeutschen Mittelstelle an das Auswärtiges Amt vom 12.11.1940 betreffend die deutsche Volksgruppe in Rumänien, gez. Rimann.

[15] *Diplomați germani la București 1937-1944. Din memoriile dr. Rolf Pusch, atașat de legație şi dr. Gerhard Stelzer, consilier de legație*, p. 133.

[16] ANIC, colecția Microfilme S.U.A., rola 304, c. 443309. Notiz vom 21.11.1940, für den Herrn Staatssekretär betreffend Gesprächsthemen mit General Antonescu seitens der Kulturabteilung, gez. Twardowski.

[17] *MOf* nr. 275 din 21 noiembrie 1940. Decretul-lege nr. 3884 din 20.11.1940 pentru constituirea Grupului Etnic German din România.

[18] Vezi structurile organizatorice ale Grupului Etnic German în Harald Roth, *Die deutsche Jugend in Siebenbürgen, 1939-1944*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde", 10 (1987), p. 60-69; Johann Böhm, *Das Nationalsozialistische Deutschland und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien 1936-1944*, p. 150-151; Idem, *Die Gleichschaltung der Deutschen Volksgruppe in Rumänien und das 'Dritte Reich' 1941-1944*, p. 55-77; Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, p. 239-240; Paul Milata, Zwischen Hitler, Stalin und Antonescu. Rumäniendeutsche in der Waffen-SS, Köln-Weimar-Wien, 2007, p. 80-95; Florian Banu, *Grupul Etnic German din România – organizație de tip totalitar*, în *AT*, 2001, nr. 1-2, p. 26-31.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

îndeosebi, din partea unor instituţii şi personalităţi ale minorităţii germane, în primul rând din partea bisericilor evanghelică şi catolică.

Biserica a reprezentat de-a lungul timpului o instituţie care a influenţat într-o manieră determinantă viaţa naţională a etnicilor germani din România. În pofida schimbărilor de natură politică intervenite în decursul istoriei, ce au afectat mai mult sau mai puţin evoluţia minorităţii germane, Biserica a continuat să-şi îndeplinească cu succes menirea sa tradiţională, de natură spirituală şi culturală, afirmându-se în acelaşi timp drept un factor de coeziune şi stabilitate în cadrul vieţii comunităţii germane din România. Cucerirea puterii politice de către nazişti în Germania în ianuarie 1933, fapt urmat la scurt timp de „exportul" treptat şi pe scară largă a ideologiei naţional-socialiste în cadrul minorităţilor germane din afara frontierelor celui de-al III-lea Reich – inclusiv în rândurile cetăţenilor români de naţionalitate germană – a provocat în mod previzibil reacţii ostile din partea conducerii de factură naţional-conservatoare a minorităţii germane din România. Astfel, personalităţile marcante ale Bisericii evanghelice din Transilvania, în frunte cu episcopul Viktor Glondys[19], conştiente de mesajul profund antireligios propagat de naţional-socialism şi de opoziţia ireconciliabilă existentă între creştinism şi această ideologie, s-au situat de la bun început pe o poziţie de respingere totală faţă de *Mişcarea de reînnoire naţională a germanilor din România – Nationale Erneuerungsbewegung der Deutschen in Rumänien*, de inspiraţie nazistă condusă de Fritz Fabritius, apreciind în mod corect că, mai devreme sau mai târziu, naţional-socialismul va influenţa într-o manieră negativă situaţia întregii comunităţi germane din România. Dacă iniţial „mişcarea de reînnoire", în dorinţa sa de a câştiga cât mai mulţi adepţi în rândul etnicilor germani, a adoptat o atitudine „binevoitoare" faţă de Biserica evanghelică, situaţia avea să ia o turnură îngrijorătoare în a doua parte a deceniului patru, ca urmare a creşterii continue a numărului de aderenţi al acestei mişcări, precum şi a afirmării sale accentuate după anul 1935 ca o nouă formă de „religie", ce propovăduia credinţa în propria rasă, glorificarea naţiunii germane respectiv cultul Führerului[20]. Episcopul Viktor Glondys s-a opus ferm acestor evoluţii – de exemplu prin emiterea circularei 924/1936[21] ce echivala practic cu interdicţia la adresa clerului evanghelic de a se implica politic activ în cadrul mişcării conduse de Alfred Bonfert şi Fritz Fabritius – depunând de asemenea eforturi considerabile în vederea menţinerii autonomiei Bisericii evanghelice şi a şcolilor confesionale ale minorităţii germane. Datorită atitudinii sale de respingere faţă de „mişcarea de reînnoire", precum şi a măsurilor luate la iniţiativa sa în vederea menţinerii bisericii evanghelice din Transilvania şi a conducerii ei în afara influenţei ideologiei naţional-socialiste, relaţiile cu gruparea nazistă condusă de Fritz Fabritius au cunoscut o degradare continuă şi

[19] Pentru personalitatea episcopului Viktor Glondys şi activitatea desfăşurată în fruntea Bisericii evanghelice din Transilvania a se vedea pe larg Ludwig Binder, Josef Scherer, *Die Bischöfe der Evangelischen Kirche A.B. in Siebenbürgen,* II Teil: *Die Bischöfe der Jahre 1867-1969,* Köln – Wien, 1980, p. 111 şi urm.; Dr. Viktor Glondys, *Tagebuch. Aufzeichnungen von 1933 bis 1949*, herausgegeben von Johann Böhm und Dieter Braeg, bearbeitet von Johann Böhm, Dinklage, 1997, *passim*; Ulrich Andreas Wien, *Friedrich Müller Langenthal. Leben und Dienst in der evangelischen Kirche in Rumänien im 20. Jahrhundert*, Neuauflage mit Vorwort, Bildteil und Ergänzungen des Autors, herausgegeben von Hermann Fabini, Sibiu/Hermannstadt, 2002, p. 61 şi urm.

[20] Vezi pe larg evoluţia conflictului ce a opus Biserica evanghelică mişcării de reînnoire condusă de Fritz Fabritius în Johann Böhm, *Die Deutschen in Rumänien und das Dritte Reich 1933-1940,* Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien, 1999, p. 265 şi următoarele; Idem, *Die Gleichschaltung der Deutschen Volksgruppe in Rumänien und das 'Dritte Reich' 1941-1944,* p. 107-109; Ulrich Andreas Wien, *Friedrich Müller Langenthal. Leben und Dienst in der evangelischen Kirche in Rumänien im 20. Jahrhundert*, p. 67 şi urm.

[21] Pentru contextul emiterii circularei 924/1936 şi a dezbaterilor aprinse generate de aceasta, vezi o analiză excelentă în Ulrich Andreas Wien, *Friedrich Müller Langenthal. Leben und Dienst in der evangelischen Kirche in Rumänien im 20. Jahrhundert*, p. 97 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

iremediabilă[22]. Poziția episcopului Viktor Glondys a fost subminată, de asemenea, şi de faptul că – în pofida atitudinii sale ferme – anumite personalități ale clerului evanghelic, ca de exemplu viitorul episcop Wilhelm Staedel[23], au aderat la „mişcarea de reînnoire", determinând prin aceasta o diminuare considerabilă a unității şi solidarității clerului evanghelic în fața tendințelor dominatoare şi de subordonare ale Bisericii manifestate de adepții curentului național-socialist din cadrul minorității germane din România[24].

Situația Bisericii evanghelice şi a episcopului Viktor Glondys aveau să cunoască o înrăutățire dramatică în toamna anului 1940, prin numirea lui Andreas Schmidt în fruntea Grupului Etnic German din România. La scurt timp după preluarea puterii, noua echipă de conducere a decis înlăturarea principalului obstacol plasat în calea subordonării şi „alinierii" Bisericii evanghelice, respectiv a episcopului Viktor Glondys. Reîntors în țară în luna decembrie 1940 – după un concediu medical îndelungat petrecut în Reich[25] – episcopul Viktor Glondys a fost confruntat cu solicitarea intempestivă, transmisă în termeni ultimativi de Andreas Schmidt – care a invocat faptul că o colaborare cu episcopul Viktor Glondys era „imposibilă" – prin care i se cerea renunțarea la scaunul episcopal[26]. Episcopul Viktor Glondys a încercat să reziste inițial atacului declanşat la adresa sa de Andreas Schmidt, dar în fața atitudinii intransigente, a presiunii exercitate precum şi a amenințărilor proferate de către liderul Grupului Etnic German, a fost nevoit să cedeze şi să-şi prezinte demisia la 16 decembrie 1940[27], decizie motivată oficial prin starea precară a sănătății sale[28].

---

[22] *Die Rumäniendeutschen zwischen Demokratie und Diktatur. Der politische Nachlass von Hans Otto Roth 1919-1951*, herausgegeben von Klaus Popa, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien, 2003, documentul nr. 270, p. 491-494. Schreiben Bischofs Glondys an Hans Otto Roth vom 02.08.1934; documentul nr. 271, p. 494-496. Schreiben Hans Otto Roths an Bischof Glondys vom 02.08.1934.

[23] Datorită implicării sale politice în cadrul „mişcării de reînnoire", Wilhelm Staedel a fost înlăturat în anul 1936 din funcția de preot în comuna Şomartin din județul Braşov, în urma emiterii circularei 924/1936. De altfel, Wilhelm Staedel fusese portavocea celor nemulțumiți de această circulă, criticând-o vehement în cadrul articolelor publicate în presă, broşurilor editate, precum şi în prelegerile şi conferințele pe care le-a susținut pe această temă. Vezi în acest sens Ulrich Andreas Wien, *Friedrich Müller Langenthal. Leben und Dienst in der evangelischen Kirche in Rumänien im 20. Jahrhundert*, p. 101-103; Ludwig Binder, Josef Scherer, *Die Bischöfe der Evangelischen Kirche A.B. in Siebenbürgen,* II Teil: *Die Bischöfe der Jahre 1867-1969,* Köln – Wien, 1980, p. 168-170.

[24] Vezi în acest sens Johann Böhm, *Die Gleichschaltung der Deutschen Volksgruppe in Rumänien und das 'Dritte Reich' 1941-1944,* p. 109.

[25] Episcopul Viktor Glondys era bolnav de diabet.

[26] Dr. Viktor Glondys, *Tagebuch. Aufzeichnungen von 1933 bis 1949*, p. 330. Însemnarea din 06.12.1940; Ludwig Binder, Josef Scherer, *Die Bischöfe der Evangelischen Kirche A,B. in Siebenbürgen,* II Teil: *Die Bischöfe der Jahre 1867-1969,* p. 147; Ulrich Andreas Wien, *Friedrich Müller Langenthal. Leben und Dienst in der evangelischen Kirche in Rumänien im 20. Jahrhundert*, p. 158.

[27] Dr. Viktor Glondys, *Tagebuch. Aufzeichnungen von 1933 bis 1949*, p. 331-334. Însemnările din 11.12.1940, 12.12.1940, şi 13.12.1940; Ludwig Binder, Josef Scherer, *Die Bischöfe der Evangelischen Kirche A.B. in Siebenbürgen,* II Teil: *Die Bischöfe der Jahre 1867-1969,* p. 147-148; Ulrich Andreas Wien, *Friedrich Müller Langenthal. Leben und Dienst in der evangelischen Kirche in Rumänien im 20. Jahrhundert*, p. 159-160; Potrivit unui raport înaintat de consulatul maghiar din Braşov ministerului de externe din Budapesta la data de 31 decembrie 1940, episcopul Viktor Glondys – aflat în Reich în momentul numirii lui Andreas Schmidt în fruntea Grupului Etnic German –, conştient de semnificația şi urmările schimbării conducerii minorității germane din România, ar fi intervenit chiar la Hitler pentru a-l convinge pe acesta să renunțe la „introducerea exagerată a principiilor național-socialiste în cadrul saşilor din Transilvania, fapt ce ar putea conduce la dinamitarea Bisericii evanghelice, ce conservase până la acea dată identitatea saşilor din România". Este puțin probabil să fi avut loc o asemenea intervenție, dar chiar şi în cazul în care ea a existat nu a avut urmări. Magyar Országos Levéltár, Külügyministerium (Arhivele Naționale Maghiare, Ministerul de Externe), K 63-260 csomó-1940-27/4 tétel, 88 res.pol. Raportul nr. 16. pol din 31.12.1940 al consulatului maghiar din Braşov, semnat Csopey Dénes (în continuare, MOL, K63-260-1940-27/4).

[28] Ludwig Binder, Josef Scherer, *Die Bischöfe der Evangelischen Kirche A,B. in Siebenbürgen,* II Teil: *Die Bischöfe der Jahre 1867-1969,* p. 148.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Îndepărtarea episcopului Viktor Glondys a reprezentat, fără îndoială, o victorie incontestabilă a curentului radical nazist şi un pas decisiv în direcţia subordonării Bisericii evanghelice şi a deposedării atribuţiilor sale de către conducerea Grupului Etnic German. De asemenea, maniera în care episcopul a fost obligat să demisioneze – prin uzitarea şantajului şi a ameninţărilor – a indicat elocvent faptul că noua echipă de conducere a minorităţii germane era decisă să folosească orice mijloc aflat la îndemână în vederea atingerii obiectivelor sale şi a înlăturării potenţialilor adversari. Consistoriul Bisericii evanghelice, întrunit în şedinţă la data de 21 decembrie 1940, a luat act de demisia episcopului Viktor Glondys. Cu acelaşi prilej, Consistoriul a anulat circulara 924/1936 şi a votat în unanimitate reabilitarea preotului Wilhelm Staedel – ce fusese numit de Andreas Schmidt în toamna anului 1940 Landeskulturamtsleiter – şeful departamentului cultural al Grupului Etnic German – decizii ce netezeau drumul acestuia spre ocuparea scaunului episcopal rămas vacant. Preotul Wilhelm Staedel, oponent declarat al fostului episcop Viktor Glondys, vechi militant al „mişcării de reînnoire" – considerat inclusiv de unii dintre diplomaţii străini acreditaţi în România drept „luptător şi adept în proporţie de 100% al naţional-socialismului"[29] – a fost ales episcop la 16 februarie 1941[30]. Alegerea lui Wilhelm Staedel a fost confirmată la scurt timp de regele Mihai I prin decretul-lege nr. 663, urmată de depunerea jurământului de fidelitate faţă de statul român la 13 martie 1941 şi instalarea sa oficială în scaunul episcopal la 23 martie 1941[31]. Alegerea lui Wilhelm Staedel a fost primită cu entuziasm nedisimulat de către Andreas Schmidt, care mărturisea consulului maghiar din Braşov, Csopey Dénes, că prin acest eveniment „în existenţa bisericii săseşti începe o nouă epocă şi că astfel se încheie disputa culturală desfăşurată în ultimii ani între biserică şi Volksgruppe". În cursul aceleiaşi convorbiri, conducătorul Grupului Etnic German nu a ascuns în faţa diplomatului maghiar intenţia preluării şcolilor confesionale de la Biserica evanghelică, ceea ce ar fi permis în opinia sa „asigurarea educării tineretului german într-un spirit corespunzător (a se înţelege nazist – n.n.) şi a bunăstării materiale a învăţătorilor"[32].

Declaraţiile lui Andreas Schmidt erau urmate în curând de fapte concrete. Sarcina deposedării Bisericii evanghelice de atribuţiile sale cultural-educative avea să fie favorizată de atitudinea de obedienţă adoptată de noul episcop Wilhelm Staedel faţă de conducerea Grupului Etnic German. De altfel, încă din primele sale luări de poziţie, Staedel a ţinut să sublinieze ataşamentul conducerii Bisericii evanghelice faţă de Adolf Hitler şi Reich, respectiv necesitatea colaborării cu Grupul Etnic German şi a respectării liniei politice trasate de acesta[33]. Mai mult, la 31 martie 1941, cu ocazia unei vizite întreprinse în Braşov, la conducerea Grupului Etnic German, Wilhelm Staedel şi-a luat angajamentul în faţa lui Andreas Schmidt de a integra total Biserica evanghelică în noul

[29] MOL, K63-260-1940-27/4, 1412 res.pol. Raportul nr. 16. pol din 20.02.1941 al consulatului maghiar din Braşov, semnat Csopey Dénes.

[30] Din cele 105 voturi exprimate în cadrul şedinţei Consistoriului Bisericii evanghelice din Transilvania, preotul Wilhelm Staedel a obţinut 60, în timp ce principalul său contracandidat, vicarul episcopal Friedrich Müller, a primit doar 37, ei fiind urmaţi la mare distanţă de preotul Konrad Möckel – 5 voturi, decanul Gustav Göckler şi preotul Wilhelm Wagner – 1 vot. Ulrich Andreas Wien, *Friedrich Müller Langenthal. Leben und Dienst in der evangelischen Kirche in Rumänien im 20. Jahrhundert*, p. 161; Johann Böhm, *Die Gleichschaltung der Deutschen Volksgruppe in Rumänien und das 'Dritte Reich' 1941-1944,* p. 111, nota 12.

[31] Ludwig Binder, Josef Scherer, *Die Bischöfe der Evangelischen Kirche A,B. in Siebenbürgen,* II Teil: *Die Bischöfe der Jahre 1867-1969,* p. 172.

[32] M.O.L., K63-260-1940-27/4, 1412 res.pol. Raportul nr. 16. pol din 20.02.1941 al consulatului maghiar din Braşov, semnat Csopey Dénes.

[33] Johann Böhm, *Die Gleichschaltung der Deutschen Volksgruppe in Rumänien und das 'Dritte Reich' 1941-1944,* p. 114.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cadru existenţial al comunităţii germane, recunoscând totodată dreptul conducerii Grupului Etnic German de a decide, din punct de vedere politic şi cultural, destinul etnicilor germani din România, urmând ca pe viitor biserica să se ocupe exclusiv de misiunea sa spirituală. Acest angajament echivala în opinia consulatului maghiar din Braşov cu „o subordonare totală a Bisericii evanghelice, pe linie politică şi culturală, conducerii naţional-socialiste a Volksgruppe”[34]. Astfel, la 6 mai 1941, conducerea Grupului Etnic German a încheiat un acord cu episcopul Wilhelm Staedel intitulat „Einstellung der konfessionellen Jugend- und Frauensvereinsarbeit – Încetarea activităţii asociaţiilor confesionale de tineri şi femei”. Prevederile acestui acord deposedau practic Biserica evanghelică de prerogativele sale cu privire la educaţia tineretului german – înfăptuită până la acea dată prin intermediul asociaţiilor numite *Frăţii şi cercuri de surori – Bruder und Schwesternschaften* – suspendându-se, totodată, activitatea asociaţiilor confesionale de femei. Acordul prevedea de asemenea că educarea tineretului german şi coordonarea activităţii asociaţiilor feminine urmau să constituie pe viitor apanajul Grupului Etnic German – prin intermediul departamentului şcolar al Grupului Etnic German, respectiv organizaţiile *Deutsche Jugend* şi *Frauenwerk* – în timp ce Biserica evanghelică avea menirea de a se ocupa exclusiv de îngrijirea spirituală a credincioşilor[35].

În perioada următoare încheierii acordului prezentat anterior, conducerea Grupului Etnic German şi-a îndreptat atenţia în direcţia realizării unui deziderat mai vechi, respectiv preluarea şcolilor confesionale şi scoaterea acestora de sub tutela Bisericii evanghelice[36]. Andreas Schmidt anunţase public încă din data de 17 noiembrie 1940 faptul că procesul de „aliniere” al şcolilor germane fusese încredinţat oficiului şcolar din cadrul Grupului Etnic German avându-l în frunte pe Nikolaus Hans Hockl, acesta din urmă fiind înlocuit în mai 1941 de către Kaspar Hügel[37]. Totuşi, procesul de preluare a şcolilor confesionale şi „alinierea” învăţământului minorităţii germane standardelor naziste în domeniu avea să necesite un interval de timp relativ îndelungat, fapt datorat pe de o parte atitudinii reticente manifestată de regimul antonescian, pe de altă parte opoziţiei întâmpinate de Andreas Schmidt şi colaboratorii săi din partea unor personalităţi marcante ale minorităţii germane din România.

La 7 noiembrie 1941 regimul antonescian a adoptat decretul-lege cu privire la organizarea învăţământului german din România, prin care Grupul Etnic German a dobândit prerogative extinse în domeniul educaţiei. Astfel, actul normativ conferea oficiului şcolar al Grupului Etnic German dreptul „de a înfiinţa şi de a conduce şcoli de grad primar şi secundar, teoretic şi practic şi institute de educaţie germană de orice categorie” (art. 1) şi de a elabora programele de învăţământ, sub rezerva aprobării lor de

[34] MOL, K63-260-1940-27/4, 2412 res.pol. Raportul nr. 26. pol din 08.04.1941 al consulatului maghiar din Braşov, semnat Csopey Dénes. Vezi şi Vasile Ciobanu, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, p. 244.

[35] ANIC-SJS, fond Grupul Etnic German-Cercul Mediaş, dosar nr. 83, f. 984; MOL, K63-260-1940-27/4, 3374 res.pol. Raportul nr. 36. pol din 20.05.1941 al consulatului maghiar din Braşov, semnat Csopey Dénes. Vezi şi Vasile Ciobanu, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, p. 244.

[36] Intenţiile conducerii Grupului Etnic German, precum şi frământările cauzate în interiorul minorităţii germane din România au fost sesizate inclusiv de autorităţile antonesciene. De exemplu, la 24 septembrie 1941, Serviciul Special de Informaţii condus de Eugen Cristescu informa Preşedinţia Consiliului de Miniştri cu privire la faptul că liderii Grupului Etnic German au decis suspendarea activităţii instituţiilor sau asociaţiilor culturale şi sociale ce îşi desfăşurau activitatea sub îndrumarea Bisericii evanghelice, şcolile confesionale urmând a fi trecute sub controlul Grupului Etnic German. Dorel Bancoş, *Social şi naţional în politica guvernului Antonescu,* Bucureşti, 2000, p. 200-201.

[37] Vasile Ciobanu, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, p. 245.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

către Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor[38]. În completarea prevederilor decretului-lege prezentat anterior, la 15 februarie 1942 îşi începea activitatea – în urma unei noi dispoziţii a aceluiaşi minister – Serviciul special al învăţământului german din România, condus de către un subdirector şi organizat în cadrul Direcţiei învăţământului particular şi confesional al ministerului menţionat[39]. Astfel creat cadrul legislativ, conducerea Grupului Etnic German şi-a sporit presiunea exercitată asupra Bisericii evanghelice în vederea preluării şcolilor confesionale. Procesul de preluare a generat protestele vehemente ale cercurilor opoziţiei din interiorul Bisericii evanghelice, ele explicând atitudinea de opunere faţă de solicitarea conducerii Grupului Etnic German prin faptul că nu era recomandabil şi oportun ca soarta şcolilor germane să fie strâns legată de puterea militară a celui de-al III-lea Reich[40]. Totuşi, în urma emiterii actului normativ din 7 noiembrie 1941, în şedinţa din 20 noiembrie Consistoriul Bisericii evanghelice a aprobat cu 12 voturi şi 6 împotrivă cererea înaintată de conducerea Grupului Etnic German cu privire la predarea imediată a şcolilor confesionale aflate sub tutela Bisericii evanghelice[41], măsură criticată virulent de opoziţia din interiorul Bisericii – în special de vicarul episcopal Friedrich Müller[42] – care a considerat că prin această decizie Grupul Etnic German „a săpat mormântul saşilor din România”[43].

Preluarea şcolilor confesionale ale Bisericii evanghelice – ce s-a derulat îndeosebi în prima jumătate a anului 1942 prin aprobarea preluării în cadrul şedinţelor convocate în acest scop la nivelul fiecărei localităţi[44] – a fost reglementată în cadrul acordului încheiat între Andreas Schmidt şi episcopul Wilhelm Staedel la 11 august 1942 cu privire la raporturile dintre Grupul Etnic German din România şi Biserica evanghelică, ce prevedea în esenţă transferul tuturor şcolilor aflate anterior sub tutela Bisericii evanghelice în subordinea oficiului şcolar al Grupului Etnic German[45]. Andreas Schmidt şi echipa sa de conducere au avut în vedere nu numai preluarea şcolilor aflate în subordinea Bisericii evanghelice din Transilvania, ci şi a instituţiilor similare ce îşi desfăşurau activitatea sub tutela Bisericii romano-catolice din Banat, în acest ultim caz preluarea şcolilor confesionale fiind concretizată prin intermediul acordului încheiat de conducerea Grupul Etnic German cu Episcopatul romano-catolic din Timişoara la 16 martie 1942[46].

[38] *MOf* nr. 266 din 08.11.1941. Decretul-lege nr. 3097 din 07.11.1941 pentru organizarea învăţământului german din România.

[39] Dorel Bancoş, *Social şi naţional în politica guvernului Antonescu,* p. 201.

[40] Vasile Ciobanu, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, p. 245.

[41] Vezi pe larg desfăşurarea – pe alocuri furtunoasă – a şedinţei din 20 noiembrie 1941 în Ulrich Andreas Wien, *Friedrich Müller Langenthal. Leben und Dienst in der evangelischen Kirche in Rumänien im 20. Jahrhundert*, p. 179-182; Vasile Ciobanu, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, p. 245.

[42] Ulrich Andreas Wien, *Friedrich Müller Langenthal. Leben und Dienst in der evangelischen Kirche in Rumänien im 20. Jahrhundert*, p. 181-182.

[43] MOL, K63-260-1940-27/4, 7294 pol. / 1941. Notă a Ministerului de Externe maghiar din 01.12.1941, semnată Szentmiklósy Andor.

[44] Pentru maniera în care s-a realizat derularea acţiunii de preluare a şcolilor, vezi de exemplu cazul satului Blăjel/Kleimblasendorf din apropierea oraşului Sibiu, unde preluarea de către Grupul Etnic German a şcolii din localitate a avut loc la 15.03.1942. ANIC-SJS, fond Grupul Etnic German-Cercul Medias, dosar nr. 83, f. 866-867.

[45] ANIC-SJS, fond Grupul Etnic German-Cercul Mediaş, dosar nr. 5, f. 182-186. „Gesamtabkommen zur Regelung des Verhältnisses der evangelischen Landeskirche Augsburger Bekenntnisses zur Deutschen Volksgruppe in Rumänien”, capitolul „Bestimmungen zur Übergabe des der evangelischen Landeskirche A.B. in Rumänien unterstehenden Schul- und Erziehungswesens an die Deutsche Volksgruppe in Rumänien”.

[46] MOL, K 63-267-1942-27/1. Raportul nr. 11. pol din 18.04.1942 al consulatului maghiar din Arad, semnat Tibor Lorx. Anexa intitulată „Vereinbarung, welche zwischen den Röm. Kath. Bistum zu Temeschburg und der

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Spre deosebire însă de maniera servilă în care episcopul Wilhelm Staedel a înțeles să îndeplinească solicitările formulate de Andreas Schmidt – fără a ține seama de obiecțiile venite din partea reprezentanților opoziției – episcopul romano-catolic Augustin Pacha a acționat mult mai realist, măsurile adoptate fiind convenite în urma consultărilor prealabile cu reprezentanții diocezelor şi nunțiul apostolic la Bucureşti, monseniorul Andrea Cassulo[47]. Procesul de preluare a şcolilor de către Grupul Etnic German a fost finalizat în anul 1943, în urma unor tratative îndelungate purtate cu autoritățile române, Astfel, la începutul anului 1943, Grupul Etnic German a încheiat o convenție cu Ministerul Culturii Naționale şi al Cultelor, care prevedea trecerea sub autoritatea Grupului Etnic German a şcolilor de stat cu limba de predare germană. Potrivit convenției, aceste şcoli urmau să funcționeze în calitate de şcoli publice, în timp ce Grupul Etnic German se obliga să respecte în cadrul activității educaționale principiile prevăzute de legea organizării învățământului german din România[48]. În consecință, la 6 august 1942, chiar înainte de încheierea practică a acțiunii de preluare a şcolilor, Andreas Schmidt putea raporta cu satisfacție forurilor superioare din Berlin trecerea în totalitate sub controlul Grupului Etnic German a şcolilor de limbă germană din România, confesionale şi de stat, respectiv anihilarea opoziției la adresa politicii sale manifestate de „cercurile reacționare” [49] în frunte cu vicarul episcopal Friedrich Müller[50] şi fostul senator Hans Otto Roth[51]. Prin deposedarea Bisericii evanghelice – dar şi a Bisericii romano-catolice – de prerogativele sale în privința actului educațional şi trecerea şcolilor confesionale şi de stat sub controlul său nemijlocit, conducerea Grupului Etnic German a dat o grea lovitură instituțiilor fundamentale şi reprezentative ale comunității germane, imprimând totodată învățământului în limba germană un caracter național-socialist accentuat, străin de aspirațiile şi valorile sistemului educațional tradițional german din România, ce a urmărit în fapt îndoctrinarea nazistă şi transformarea cetățenilor români de naționalitate germană în elemente de nădejde ale „noii ordini europene”[52].

Campania declanşată de conducerea Grupului Etnic German în vederea „alinierii” Bisericii evanghelice şi deposedării ei de principalele sale prerogative cultural-educative, a fost însoțită – pe fondul pătrunderii într-o manieră alarmantă a ideologiei

Deutschen Volksgruppe in Rumänien wegen der deutschen röm. kath. Kirchengemeindeschulen und der kath. deutschen Nationalschulen abgeschlossen wurde vom 16.03.1942, gez. Andreas Schmidt, Dr. Augustin Pacha”. Vezi şi Franz Kräuter, *Erinnerungen an den ersten Bischof von Temeswar Dr. h. c. Augustin Pacha (1870-1954). Ein Stück Banater Heimatgeschichte*, Bearbeitet im Auftrag des Bischofs von Temeswar von Msgr. Martin Roos, bischöflicher Kanzler, mit einem Vorwort von Bischof Sebastian Kräuter, Bukarest, 1995, p. 141.

[47] Franz Kräuter, *Erinnerungen an den ersten Bischof von Temeswar Dr. h. c. Augustin Pacha (1870-1954). Ein Stück Banater Heimatgeschichte*, p. 140-141.

[48] Dorel Bancoş, *Social şi național în politica guvernului Antonescu,* p. 201.

[49] Bundesarchiv Berlin, NS 19 – Persönlicher Stab des Reichsführers SS/2859. Halbjahresbericht der Deutschen Volksgruppe in Rumänien vom 06.08.1942, gez. Andreas Schmidt (în continuare, BB)

[50] Pentru conflictul dintre episcopul vicar Friedrich Müller şi conducerea Grupului Etnic German, respectiv episcopul Wilhelm Staedel, vezi pe larg Ulrich Andreas Wien, *Friedrich Müller Langenthal. Leben und Dienst in der evangelischen Kirche in Rumänien im 20. Jahrhundert*, p. 165 şi urm.

[51] Pentru conflictul dintre Hans Otto Roth şi conducerea Grupului Etnic German, vezi PAAAB, R 100371, Inland II C (Volkstumsfragen, Volksgruppen, VoMi), Akten betreffend Deutschtum in Rumänien, Band 48, 1943; *Die Rumäniendeutschen zwischen Demokratie und Diktatur. Der politische Nachlass von Hans Otto Roth 1919-1951*, documentul nr. 373, p. 623; documentul nr. 384, p. 630-639; documentul nr. 385, p. 639-640; documentul nr. 386, p. 640-641; documentul nr. 387, p. 641-642; documentul nr. 391, p. 644-651; documentul nr. 392, p. 651-653; documentul nr. 393, p. 653-655.

[52] Vezi pe larg etapele procesului de nazificare al învățământului german din România în Johann Böhm, *Die Gleichschaltung der Deutschen Volksgruppe in Rumänien und das 'Dritte Reich' 1941-1944,* p. 176-190. Vezi de asemenea Dorel Bancoş, *Social şi național în politica guvernului Antonescu,* p. 201-202.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

naziste în cadrul minorității germane din România – de propagarea în rândurile tineretului, de către conducerea Grupului Etnic German în conivență cu cercurile SS influente din Reich, a unui puternic curent anticreştin[53], ce milita printre altele la renunțarea botezării copiilor cu preoți, interdicția pentru preoți de a asista la serviciul funerar, respectiv interzicerea venerării lui Isus Christos pe motiv că ar fi fost… evreu botezat[54]. Principalul promotor al acestui curent anticreştin a fost chiar Andreas Schmidt, care a renunțat în mod ostentativ la slujba religioasă în momentul înmormântării soției sale în noiembrie 1942[55]. Intensificarea curentului anticreştin în rândurile minorității germane – fapt semnalat în repetate rânduri de autoritățile statului[56] – a stârnit îngrijorarea factorilor decizionali din Bucureşti, inclusiv a mareşalului Ion Antonescu, care a cerut măsuri energice din partea autorităților în vederea arestării şi sancționării celor vinovați de propagandă antireligioasă[57]. Mai mult, Conducătorul statului a solicitat în repetate rânduri legației germane din Bucureşti şi personal lui Andreas Schmidt stoparea acestor manifestări îndreptate împotriva Bisericii. Atitudinea mareşalului Ion Antonescu se explică în primul rând prin concepțiile sale politice – în cadrul cărora Biserica era considerată de mareşal o instituție fundamentală, absolut indispensabilă în opera de guvernare şi de ridicare a nivelului cultural al cetățeanului român. Pe de altă parte, Conducătorul statului nutrea temerea pe deplin justificată că exemplul oferit de către tineretul german putea fi copiat aidoma de către tineretul român, fapt ce ar fi atras diminuarea rezistenței societății româneşti în fața asaltului ideologiei comuniste[58]. Aceste

[53] Vezi în acest sens *Diplomați germani la Bucureşti 1937-1944. Din memoriile dr. Rolf Pusch, atașat de legație, şi dr. Gerhard Stelzer, consilier de legație*, p. 168 ; Dumitru Şandru, *Divergențe între Grupul Etnic German din România şi Bisericile evanghelică şi romano-catolică,* în *AT*, 2000, nr. 1-2, p. 45-46; Florian Banu, *Grupul Etnic German din România – organizație de tip totalitar*, p. 31-33.

[54] De exemplu, într-o notă secretă înaintată de Serviciul Special de Informații, Președinției Consiliului de Miniştri la 11 februarie 1942, referitor la frământările de ordin religios din interiorul Grupului Etnic German, se releva faptul că „convicțiunea general răspândită este că mişcarea național-socialistă germană tinde la crearea şi răspândirea unei noi religii în care «Vechiul Testament» va fi categoric eliminat, iar Isus Christos, considerat evreu botezat, contestat ca creator al bisericii creştine. […] Tineretul, grupat în majoritatea lui covârşitoare în jurul lui *Andreas Schmidt*, conducătorul Grupului Etnic German, este adeptul unei religii fără Isus Christos şi Vechiul Testament, iar elementele mai în vârstă, fără a fi grupate în jurul vreunei persoane – dar având ca exponenți principali pe preotul evanghelic *Friedrich Müller* din Sibiu şi *Kaspar Muth* şi *Peter Anton* din Timişoara – se opun acestei reforme religioase. Opunerea este atât de ordin religios cât şi politic". ANIC, fond PCM-CM, dosar nr. 115/1941, vol. I, f. 37-39. Nota SS. nr. 32.703 din 11.02.1942, semnat Eugen Cristescu.

[55] Florian Banu, *Grupul Etnic German din România-organizație de tip totalitar*, p. 32.

[56] Vezi în acest sens ANIC, fond PCM-CM, dosar nr. 115/1941, vol. I, f. 34. Notă a Ministerului Afacerilor Interne din 16.01.1942 cu privire la minorități; *Ibidem,* vol. II, f. 298-300. Raportul Direcțiunei Generale a Poliției Nr. 2056 S/942 din 29.04.1942; *Ibidem,* f. 165-167. Raportul SSI Nr. 16251 din 30.05.1942; Vezi inclusiv raportul diplomaților maghiari din România în MOL, K63-262-1942-27/4, 2327 res.pol. Raportul nr. 130. pol din 10.04.1942 al consulatului maghiar din Braşov, semnat Sztankay Zoltán; Vezi şi Dumitru Şandru, *Divergențe între Grupul Etnic German din România şi Bisericile evanghelică şi romano-catolică*, p. 45-46; Florian Banu, *Grupul Etnic German din România-organizație de tip totalitar*, p. 32-33.

[57] De exemplu, pe o notă întocmită de Marele Stat Major la începutul anului 1942 cu privire la propaganda antireligioasă promovată de Sigmund Alfred, membru în formațiunile SS ale Grupului Etnic German, mareşalul Ion Antonescu a pus următoarea rezoluție: „Să fie comunicat domnului Andreas Schmidt şi Legației germane. Dacă mai continuă cu nedorita acțiune, să fie arestat şi deferit justiției. Dacă justiția nu-l va condamna, să fie internat în lagăr. Să se procedeze la fel cu toți care răscolesc tineretul în contra Bisericii, oricine ar fi". Mareşalul Ion Antonescu, *Secretele guvernării. Rezoluții ale Conducătorului Statului (septembrie 1940-august 1944)*, cuvânt înainte, selecție, note şi indice de Vasile Arimia şi Ion Ardeleanu, București, 1992, p. 109.

[58] Vezi în acest sens PAAAB, R 29703, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, Band 8 (01.11.1941-31.03.1942.), E. 154 633; Telegramm Nr. 673 der deutschen Gesandschaft in Bukarest vom 23.02.1942, gez. Killinger ANIC, fond Microfilme SUA, rola 262, c. 154633; *Idem*, rola 306, c. 441592-441597. Bericht über

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

intervenții au rămas – în pofida angajamentelor repetate asumate de către Andreas Schmidt – fără rezultate notabile, frământările de natură religioasă din interiorul Grupului Etnic German continuând practic pe întreaga durată a „erei" Andreas Schmidt.

Este incontestabil faptul că evenimentele derulate în ultimele luni ale anului 1940 au însemnat pentru Biserica evanghelică din Transilvania începutul uneia dintre cele mai zbuciumate perioade din întreaga sa existență. Prin preluarea puterii de către Andreas Schmidt, urmată de înlăturarea ori marginalizarea personalităților marcante din conducerea minorității germane şi a bisericii – adversare declarate ale național-socialismului, precum episcopul Viktor Glondys, vicarul episcopal Friedrich Müller sau Hans Otto Roth – şi înlocuirea acestora cu persoane obediente ca episcopul Wilhelm Staedel, Grupul Etnic German a reuşit într-un timp relativ scurt „alinierea" Bisericii evanghelice din Transilvania, iar urmările nu au întârziat să apară. Rezultatul a fost deposedarea în totalitate a Bisericii evanghelice de atribuțiile sale tradiționale în domeniul cultural-educativ, în urma unui proces desfăşurat gradual, în etape, ce a transformat o instituție fundamentală în existența seculară a comunității germane din România într-o anexă a conducerii naziste a Grupului Etnic German. Procesul nu a fost lipsit de asperități, dar rezistența opusă de anumite cercuri şi personalități nu a fost în măsură să stopeze subjugarea de către Grupul Etnic German a Bisericii evanghelice, fapt ce a avut consecințe incalculabile asupra destinului întregii comunități germane în cursul celui de-al doilea şi mai cu seamă în primii ani ai perioadei postbelice.

THE FORMATION OF THE GERMAN ETHNIC GROUP FROM ROMANIA AND ITS RELATIONS WITH THE LUTHERAN CHURCH FROM TRANSYLVANIA IN THE FIRST YEARS OF THE 'ANDREAS SCHMIDT ERA' (1940-1942)
(Summary)

Keywords: German Ethnic Group, Andreas Schimdt, radical Nazi current, Lutheran Church

Andreas Schimdt's appointment at the head of the German Ethnic Group caused consternation among the German ethnic citizens of Romania and was received with undissimulated reserve by major personalities, mainly former political, economical and cultural leaders of the German minority. Following the dispositions received from Berlin via the Volksdeutsche Mittelstelle, Schimdt rapidly began to reorganize the executive structures of the minority, officially marking the alignment (*Gleichschaltung*) of the Ethnic Group (i.e. the loyal adoption and application of the political, cultural and economical model in place in Germany). The evolutions naturally triggered adverse reactions from various institutions and personalities of the German minority, chiefly from the Lutheran and Catholic Churches. The deposition of bishop Viktor Glondys and his replacement with Wilhelm Staedel marked undoubtedly an unquestionable victory of the radical Nazi current and a decisive step towards the subordination of the Lutheran Church, stripped off its main attributions by the leaders of the German Ethnic Group. The campaign initiated by these leaders in the aim of aligning the Lutheran Church was accompanied by a strong anti-Christian styled propaganda among the youth, causing great concern in Bucharest.

die Audienz bei Marschall Antonescu am Freitag, den 22.01.1943, nachmittags, gemeinsam mit Bischof Staedel, gez. Andreas Schmidt; BB, NS 19 – Persönlicher Stab des Reichsführers SS/2859. Bericht über meine Vorsprache beim Marschall Antonescu und Vizeministerpräsident Mihai Antonescu am 28.03.1944, gez. Andreas Schmidt.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

PAUL NISTOR[*]

RELAȚIILE ROMÂNIEI CU O.N.U. (1954)

Evoluția Organizației Națiunilor Unite în prima etapă a perioadei postbelice a fost puternic influențată de tensiunile Războiului Rece, aflat în faza sa cea mai sensibilă. Deşi înființată cu scopul de a salva lumea de la noi dezastre militare, politice şi umanitare, această instituție s-a dovedit a fi ea însăşi, încă de la început, scena rivalităților ideologice dintre marile puteri. În tot acel peisaj, primirea de noi membri în interiorul Națiunilor Unite a fost una din chestiunile care a generat multă tensiune şi a risipit enorme energii[1]. Pentru a-şi menține supremația în organismele O.N.U., Occidentul a făcut totul în direcția limitării accesului statelor comuniste est-europene şi a Chinei[2]. Reprezentanții statelor vestice s-au coalizat ori de câte ori se discuta acest subiect, încercând să amâne momentul în care la Națiunile Unite ar fi intrat noi rivali ideologici. În plus, secretarii generali ai O.N.U. din primul deceniu postbelic, Trygve Lie şi Dag Hammarskjöld, deşi încercau să se comporte cât de cât imparțial, favorizau într-o oarecare măsură lumea liberă şi nu agreau planurile sovietice[3].

Activitatea Națiunilor Unite, departe de a fi ceea ce promiteau inițiatorii ei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, era marcată, din motive politice, de numeroase blocaje şi dezbateri interminabile pe chestiuni care țineau de interpretarea procedurilor juridice[4]. Atenți mai mult la posibilul câştig al adversarilor, statele decidente au apropiat lumea de un nou conflict militar. În aceste condiții, primirea de noi membri nu a fost neapărat un scop prioritar. La începuturi, s-a încercat mai degrabă menținerea păcii generale şi a unui echilibru planetar prin responsabilizarea Consiliului de Securitate şi a Adunării Generale a O.N.U.[5]

Admiterea României în O.N.U. a fost analizată cu instrumente ideologice partizane încă din timpul perioadei comuniste. Românii ajungeau repede la concluzia că Vestul îşi dorea o lume monocoloră, în care să nu coexiste regimuri politice diferite, iar din acest motiv s-ar fi practicat respingerea, timp de 10 ani, a candidaturii Republicii

[*] Cercetător ştiințific, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" Iaşi.

[1] James L. Gormly, *From Potsdam to the Cold War. Big Three Diplomacy, 1945-1947*, Wilmington, Scholarly Resources, 1990, p. 16-20.

[2] Jussi M. Hanhimäki, *The United Nations. A Very Short Introduction*, New York, Oxford University Press, 2008, p. 17-19.

[3] John Allphin Jr. Moore, Jerry Pubantz, *Encyclopedia of the United Nations*, New York, Infobase Publishing, 2008, p. 217, 287.

[4] Robert F. Gorman, *Great Debates at the United Nations (1945-2000)*, Westport, Greenwood Press, 2001, p. 10-15.

[5] Brian Frederking, *The United States and the Security Council. Collective Security since the Cold War*, London, New York, Routledge, 2007, p. 26; Bertrand G. Ramcharan, *Preventive Diplomacy at the United Nations*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 2008, p. 25.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 329–344

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Populare Române şi a altor state comuniste europene[6]. Dintr-o perspectivă nouă, avem o înţelegere mai complexă, bazată şi pe documente de arhivă, asupra momentelor dificile în care Bucureştiul, în încercarea de a ieşi din izolare, dorea integrarea într-o comunitate internaţională a statelor respectabile[7].

În 1954, relaţiile României comuniste cu Organizaţia Naţiunilor Unite nu au început într-o notă tocmai optimistă. Frecventele respingeri ale candidaturii Bucureştiului, opoziţia acerbă făcută mai ales de Statele Unite şi aliaţii lor europeni, precum şi permanenta umilire a Republicii Populare Române în Adunarea Generală O.N.U., în anii trecuţi, nu erau în măsură să aducă vreo speranţă decidenţilor români de politică externă. Moartea lui Stalin nu adusese automat destinderea, iar armistiţiul din Coreea nu însemna şi o concordie generală, astfel încât liderii P.M.R. se pregăteau, încă, de un drum dificil în direcţia Naţiunilor Unite. Singurele motive de speranţă se îndreptau mai ales în direcţia organismelor economice şi culturale ale O.N.U., unde România spera să fie admisă ori să-şi intensifice activitatea, chiar înainte de obţinerea calităţii de membru în instituţia mondială. Colaborările cu O.N.U. erau rare, şi mai mult pe chestiuni statistice sau care ţineau de probleme unanim acceptate la nivel mondial.

Un astfel de caz era şi raportul guvernului român asupra traficului cu stupefiante în R.P.R., care, în lipsa unei modificări a situaţiei, părea a fi identic cu cel din anii precedenţi[8]. Apoi, Bucureştiul cerea legaţiei sale de la Washington documentele eliberate de O.N.U. pe anumite puncte de interes. Astfel, în toată primăvara anului 1954, M.A.E. era interesat de discuţiile din Consiliul Economic şi Social[9], iar în iunie despre organizarea congresului mondial al populaţiei (Roma, august 1954)[10].

În primăvara anului 1954, „Scânteia" relata pe larg dezbaterile din Comisia Economică a O.N.U. pentru Europa, care îşi ţinea şedinţele la Geneva. La sesiunea din 1954 a Comisiei Economice participau 24 de ţări, atât est cât şi vest-europene. Se pare că indiferent de politica oficială a guvernelor şi de tensiunile existente între cele două părţi, aflate la răsărit sau la apus de Cortina de Fier, mai toţi cei prezenţi la lucrările Comisiei Economice pentru Europa erau instruiţi să declare că îşi doreau o creştere a cooperării economice între cele două blocuri. Germanul Ulbrich şi suedezul Myrdal, adică preşedintele şi secretarul executiv al acestei comisii, utilizau o retorică frumoasă, îndemnând la încheierea de noi acorduri între ţările Europei răsăritene şi apusene[11]. Realităţile, totuşi, erau dictate de planul general ideologic şi nu respectau regulile economiei. Mai mult, reprezentanţii capitalişti şi comunişti nu ezitau să se înţepe mai mult sau mai puţin politicos, aşa cum demonstra o intervenţie a ucraineanului Kriven care atrăgea atenţia englezilor şi francezilor că preferau să cumpere cărbune american mai scump decât să-l ia mai ieftin din Est[12].

---

[6] Tănase Negulescu, *România la ONU*, Bucureşti, Editura Politică, 1975; Nicolae Ecobescu, *România în sistemul Naţiunilor Unite*, Bucureşti, Editura Politică, 1974; Nicolae Daşcovici, *ONU. Organizare şi funcţionare*, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1962.

[7] Paul Nistor, *România şi ONU la începutul Războiului Rece*, în *Istorie şi Societate în spaţiul est-carpatic (secolele XIII-XX)*, Iaşi, Editura Junimea, 2005; Paul Nistor, *Admiterea României în ONU. Efect al dinamicii sistemului internaţional de state*, în *Relaţii Internaţionale. Lumea de ieri, lumea de mâine*, coord. Paul Nistor, Iaşi, Editura PIM, 2007.

[8] AMAE, fond SUA, Telegrame Washington, MAE către Legaţie, ianuarie-iulie 1954, Telegramă din 13 februarie 1954, f. 57.

[9] *Ibidem*, Telegramă din 14 aprilie 1954, f. 15, Telegramă din 11 mai 1954, f. 171.

[10] *Ibidem*, Telegramă din 24 iunie 1954, f. 239.

[11] „Scânteia", 11 martie 1954, p. 3.

[12] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Comisia Economică era formată din mai multe Comitete (al cărbunelui, al lemnului etc.) şi într-unul din acestea lua cuvântul şi reprezentantul României – Bazil Şerban. Discursul său era mai puțin economic şi mai mult politizat, pentru că vorbea despre „măsurile importante adoptate de R.P.R. pentru lichidarea urmărilor exploatării barbare, din trecut, a pădurilor şi a pagubelor survenite în timpul războiului". România se lăuda cu o campanie gigantică de reîmpădurire, 95.000 ha doar în 1953 – cea mai mare suprafață împădurită după război. Bazil Şerban, în tonul celorlalți vorbitori, solicita şi el intensificarea comerțului între țările Europei, indiferent de regimul politic[13].

În şedința din 17 martie a sesiunii Comisiei Economice a O.N.U. pentru Europa, şeful delegației române a luat cuvântul în cadrul dezbaterilor pe marginea raportului privind situația economică în Europa. Bazil Şerban a criticat raportul care, în viziunea sa, denatura adevărata situație a R.P.R., deoarece încerca să minimalizeze realizările economiei planificate. El a ținut să precizeze „că succesele obținute de Republica Populară Română, pe calea construirii Socialismului" îi vor permite să-şi lărgească considerabil comerțul cu toate țările Europei[14]. Pe lângă aceste laude iluzorii, Bazil Şerban, probabil cu lecția învățată de acasă, şi dorind să facă un serviciu întregului lagăr comunist, a trecut la atac contra Vestului. Nu ştim exact ce impact au avut ideile sale asupra occidentalilor, dar simpla lor enumerare ne face azi să ne îndoim de luciditatea analizelor economice româneşti. Aşa se face că raportul general al Comisiei nu ar fi precizat unele cauze esențiale pentru înrăutățirea situației economice din Vest, care erau precizate, în schimb, de român: militarizarea economiilor naționale, descreşterea producției civile şi creşterea înarmărilor, influența pe care criza economică din S.U.A. ar fi avut-o asupra Europei Occidentale, schimburile reduse cu statele din Est. În final, Şerban a cerut secretariatului comisiei să acorde mai multă atenție selectării şi analizei materialelor pentru anul următor şi a îndemnat la o colaborare lărgită între toate țările continentului[15].

După numeroase dezbateri în cadrul comitetelor Comisiei – agricultură, lemn, cărbune, comerț – jurnaliştii români au pretins că şi-au format o părere asupra tendințelor economice ale viitorului. Raportul comisiei ar fi arătat deja un început de criză în Vest (acea criză de sistem teoretizată de marxism şi aşteptată anual de comuniştii estici) şi, chiar dacă minimaliza dezvoltarea susținută din U.R.S.S. şi aliații acesteia, putea distinge două căi diferite de evoluție economică pentru cele două părți ale continentului. Jurnaliştii români construiau un scenariu utopic, făcut mai mult să fie un mijloc de propagandă în interior decât să fie întâmpinat cu credibilitate în exterior: economia înflorea în țările democrate (creşterea producției industriale şi asigurarea unui ritm mai înalt producției bunurilor de larg consum şi a celor agricole) şi descreşterea în cele occidentale[16]. În viziunea românească, existau deja simptome de veritabilă criză în Vest: „în țările capitaliste ale Europei situația se caracteriza prin stagnarea şi chiar scăderea producției în principalele ramuri ale industriei. Fenomenele de criză care se manifestau în anii trecuți, în sectorul producției şi a bunurilor de larg consum, s-au extins acum şi în sectorul industriei grele". Peste toate acestea tronau „efectele militarizării şi ale dependenței de S.U.A."[17]. Estul, din contra, era locul unde avea toate şansele să se

[13] *Ibidem*, 13 martie 1954, p. 3.
[14] *Ibidem*, 19 martie 1954, p. 4.
[15] *Ibidem*, 20 martie 1954, p. 3.
[16] *Ibidem,* 25 martie 1954, p. 4.
[17] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dezvolte viitorul paradis terestru, chiar dacă în acei ani realităţile erau atât de crunte încât alimentele erau pe cartelă.

Guvernul român dădea, însă, şi semnale pozitive către comunitatea mondială. La 25 martie era emisă „Declaraţia cu privire la asigurarea securităţii colective în Europa", în care Bucureştiul se pronunţa pentru un continent mai solidar, din care să fie eliminat pericolul imperialismului german (dealtfel, inexistent în 1954), şi pentru un viitor în care statele să-şi rezolve paşnic litigiile în speranţa creşterii securităţii generale pe bătrânul continent. Cu aceeaşi ocazie, se vorbea şi despre „durerea" permanentă a regimului în materie de politică externă – admiterea în O.N.U. Românii cereau eliminarea unei situaţii considerate nedrepte, în care America bloca de aproape opt ani accesul R.P.R. în Naţiunile Unite[18].

Pentru a bifa un gest binevoitor, la 17 iunie 1954 România ratifica Convenţia asupra drepturilor politice ale femeii, adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. în decembrie 1952. Documentele ratificate au fost depuse la departamentul juridic al O.N.U., la 6 august, în prezenţa directorului Stavrapoulos, a întregului personal al direcţiei, plus fotografi şi reporteri[19]. Un diplomat român prezenta cu entuziasm acel moment: „Au admirat felul frumos cum a fost legat şi prezentat documentul spunând că este primul document prezentat la O.N.U. în felul acesta. După depunerea documentului am fost primit într-o scurtă audienţă de Secretarul General al O.N.U. – Dag Hammarskjold, de faţă fiind şi tovarăşul Munteanu şi directorul protocolului de la O.N.U. – Rodzianko"[20]. Secretarul General i-a încurajat pe reprezentanţii Bucureştiului, afirmând că e fericit să constate că R.P.R. se numără printre primele ţări care ratificau convenţia, deşi nu era încă membră a Naţiunilor Unite. Hammarskjold a adus în discuţie şi subiectul accederii în O.N.U., afirmând sprijinul său în această direcţie. Diplomatul Bucureştiului a sesizat imediat importanţa momentului şi a cerut M.A.E. să folosească ideile Secretarului General în analize din presa românească. În plus, acţiunea diplomaţiei române a căzut foarte bine, ea fiind reflectată şi în presa americană[21].

Într-un asemenea context, Consiliul Economic şi Social al O.N.U. recomanda primirea României în Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură (U.N.E.S.C.O) la 12 iulie 1954[22]. Vestea era considerată un succes românesc, deoarece calitatea de membru în cât mai multe organisme conexe ale instituţiei mondiale netezeau drumul către admiterea oficială în Naţiunile Unite. Românii depuseseră cererea la 18 mai, motivând cu dorinţa de a dezvolta relaţiile culturale cu alte state. În conformitate cu acordul existent între O.N.U. şi U.N.E.S.C.O., cererea R.P.R. a fost înaintată Consiliului Economic şi Social. Acolo, reprezentantul Cehoslovaciei a făcut un favor Bucureştiului, propunând un proiect de rezoluţie care recomanda Consiliului să aducă la cunoştinţa U.N.E.S.C.O. lipsa oricăror obiecţii împotriva admiterii României. Reprezentanţii Cehoslovaciei şi U.R.S.S. au susţinut cauza aliatului, insistând pe (pretinsele) drepturi democratice de care s-ar bucura cetăţenii României şi libertăţile garantate de Constituţia R.P.R.[23]. Delegaţii american şi englez, din contra, au criticat regimul totalitar din România, reluând toate acuzele de fond care se aduceau de mai

[18] Ion Calafeteanu (coordonator), *Istoria Politicii Externe Româneşti*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 368.

[19] AMAE, fond SUA, Telegrame Washington, Legaţia către MAE, iulie-decembrie 1954, Notă de serviciu, 12 august 1954, f. 57.

[20] *Ibidem.*

[21] *Ibidem.*

[22] Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 368.

[23] „Scânteia", 14 iulie 1954, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mulți ani Bucureştiului. În final, rezoluția a trecut cu 10 voturi pentru (U.R.S.S., Cehoslovacia, Argentina, Australia, Belgia, Egipt, India, Iugoslavia, Norvegia şi Pakistan), 7 împotrivă (S.U.A., Anglia, Franța, Cuba, Turcia, Ecuador şi China naționalistă) şi o singură abținere – Venezuela. Oricum, acest pas mărunt era celebrat ca o victorie internațională în țară[24].

Un alt moment care i-a dat posibilitatea Bucureştiului să-şi prezinte opiniile în chestiuni de relații internaționale a fost Conferința de la Geneva, unde a fost reglementată situația din Indochina. „Declarația guvernului Republicii Populare Române cu privire la rezultatele conferinței de la Geneva", probabil neluată în seamă la nivel global, amintea din nou de „politica de pace" a sovieticilor şi de cea „agresiv-militaristă" a americanilor, şi conținea totuşi o undă de optimism pentru acea epocă: „acordurile realizate la Geneva sunt o confirmare strălucită a posibilității rezolvării problemelor litigioase pe calea tratativelor şi a coexistenței paşnice a țărilor cu regimuri sociale diferite"[25]. Textul revenea apoi la un subiect mult îndrăgit de estici – „absurditatea şi caracterul ostil intereselor păcii al politicii americane", care împiedica intrarea în O.N.U. a unui număr mare de state şi care refuza dreptul „firesc" al Chinei comuniste de a lua locul la Națiunile Unite Chinei Naționaliste[26]. România, bineînțeles, se victimiza cu talent, prezentându-se drept o țară care dorea securitate şi pace reală în lume, dar blocată pe plan internațional de „pozițiile de forță" ale americanilor.

O primă „lovitură" importantă o primea Bucureştiul în august 1954. Cu acea ocazie, Consiliul Economic şi Social s-a întrunit pentru a discuta raportul anual al Comisiei Economice O.N.U. pentru Europa. În acelaşi timp s-au luat în discuție cererile unor state care doreau obținerea de vot deliberativ în comisia pentru Europa. Din nefericire pentru regimul condus de P.M.R., hotărârea luată favoriza doar Austria, Germania, Italia, Portugalia şi Finlanda şi refuza aceleaşi drepturi pentru Albania, Bulgaria, Ungaria şi România[27]. Într-o încercare de refacere e echilibrului Est-Vest, delegația sovietică a prezentat un proiect de rezoluție care prevedea modificarea paragrafului 7, referitor la competențele Comisiei, pentru a acorda şi celor patru țări comuniste vot deliberativ în Comisia Economică pentru Europa. După argumente pro şi contra, în discuții în care India şi Argentina au sprijinit propunerea sovietică, delegațiile Angliei, Franței şi Statelor Unite au formulat obiecții procedurale şi au reuşit să amâne, pentru altă sesiune, rezolvarea acestei probleme[28].

Tot în vara lui 1954 s-a declanşat o campanie de presă contra abuzurilor practicate pe scară largă în România. Totul a plecat de la o conferință a doctorului Goldman, unde „conducătorul sioniştilor a făcut apel la lumea civilizată să protesteze împotriva condamnării evreilor din R.P.R.". Acestuia i s-a adăugat Robert Murphy, subsecretar la Departamentul de Stat, care a promis să înainteze un protest oficial guvernului român, considerând că acesta a violat tratatul de pace prin faptul că a condamnat la închisoare conducătorii evreilor din R.P.R.[29]. Chiar şi preşedintele Eisenhower s-a alăturat acuzelor aduse României, iar la finalul lunii iunie, Uniunea Congregațiilor Evreieşti din America vota o rezoluție care acuza guvernul român de acțiuni de genocid contra evreilor,

[24] *Ibidem*.
[25] *Ibidem*, 3 august 1954, p. 1.
[26] *Ibidem.*
[27] *Ibidem*, 6 august 1954, p. 4.
[28] *Ibidem.*
[29] AMAE, fond SUA, Telegrame Washington, Legația către MAE, ianuarie-iunie 1954, Notă de serviciu, 11 iunie 1954.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

caracterizând acțiunile românești drept „similare cu acțiunile ce le ducea Hitler contra evreilor”[30]. Organizațiile evreilor americani au cerut imperativ Departamentului de Stat să prezinte această situație lumii întregi și să o aducă și în dezbaterea O.N.U. Situația părea destul de serioasă, întrucât ministrul român la Washington, M.F. Ionescu, solicita Bucureștiului materiale de informare, cu care să contracareze aceste posibile discuții de la Națiunile Unite[31].

Dintr-un document datat 17 august 1954 și semnat Alexandru Lăzăreanu, aflăm mai multe detalii de la câteva sesiuni de lucru ale mai multor organisme din rețeaua Națiunilor Unite. Astfel, între 5 iunie și 6 august, Lăzăreanu a participat la Conferința internațională a Muncii, la lucrările Consiliului Economic și Social al O.N.U. și ale Consiliului executiv U.N.E.S.C.O. La două din aceste organizații – U.N.E.S.C.O. și Organizația Internațională a Muncii – România intenționa să adere, iar Lăzăreanu era trimis ca reprezentant oficial al guvernului român[32].

Edificator este primul paragraf din raportul diplomatului român, raport în legătură cu participarea la Geneva, la Conferința Internațională a Muncii. Lăzăreanu mergea de la bun început cu delegația sovietică, pentru a se consulta cu aceasta și pentru a primi instrucțiuni, cu care să depășească momentele grele. El însuși venise cu câteva argumente gândite la București: „Prietenii (sovieticii) le-au analizat și le-au găsit bune, sfătuindu-mă că, până la discutarea cererii noastre, să încep o muncă de relații printre delegații la conferință, pentru a căuta să obținem un număr și mai mare de voturi favorabile”[33].

După acomodarea la Geneva, Lăzăreanu a constatat că situația era defavorabilă României, din mai multe motive: americanii și aliații lor, „turbați de intrarea în O.I.M. a U.R.S.S., Bielorusiei și Ucrainei”, au depus eforturi pentru a împiedica accesul altor state socialiste; caracterul tripartit al organizației (reprezentanți ai guvernelor, patronilor și muncitorilor) sporea influența americană; chiar și sindicatele muncitorești occidentale se situau pe poziții anticomuniste; sistemul de vot nu avantaja România. Din discuțiile avute la O.I.M., Lăzăreanu a făcut și o hartă a amicilor și inamicilor care puteau influența un vot favorabil / defavorabil Bucureștiului. Astfel, aproape toate țările arabe și asiatice sprijineau România (excepții: Japonia și China naționalistă), în timp ce statele europene occidentale și nordice (cu excepția Angliei și Franței, mai reținute) „au promis că vor vota cu noi”, chiar și mulți sud-americani au dat răspunsuri pozitive. În schimb, patronii din țările capitaliste și liderii „reformiști” ai muncitorilor occidentali nu agreau statele estice supuse Moscovei[34].

Lăzăreanu a fost audiat de o subcomisie a O.I.M., unde un reprezentant al patronilor americani și unul al laburiștilor englezi, au pus întrebări dificile despre încălcarea „libertăților” sindicale în R.P.R. și posibilitatea muncii forțate. Raportul întocmit de subcomisie nu a avut concluzii unitare. Dacă reprezentanții guvernelor tindeau să accepte România, patronii solicitau respingerea pe motiv că suntem „o dictatură comunistă”, iar muncitorii „se declară de asemenea împotriva admiterii R.P.R. pretinzând că legislația și codul muncii din R.P.R. violează spiritul constituției, că libertatea de exprimare și de asociere nu există în România, și că munca forțată este nu numai autorizată ci și practicată”[35].

[30] *Ibidem*, Telegramă din 22 iunie 1954, f. 296.
[31] *Ibidem.*
[32] ANIC, fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 15/1954, *Informare de la lucrările Conferinței internaționale a muncii, ale Comisiei Economice și Sociale ale ONU*, p. 1.
[33] *Ibidem.*
[34] *Ibidem*, p. 1-2.
[35] *Ibidem*, p. 3-4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cum acest raport avea un caracter complet negativ, era previzibil că Adunarea Generală se va opune solicitării României. Din acest motiv, românii s-au sfătuit cu sovieticii şi au ajuns la concluzia că e mai bine să-şi retragă cererea de admitere decât să fie umiliți în noi dezbateri. Astfel, Lăzăreanu a insistat pe suspendarea oricăror proceduri juridice până când guvernul român urma să răspundă raportului „calomnios" al subcomisiei. În loc de concluzii, Lăzăreanu formula nişte sfaturi către P.M.R., care trebuiau să plaseze mai bine delegația Bucureştiului la O.I.M. în 1953: trebuia „înfrumusețată" legislația muncii, precum şi activitatea sindicatelor din România; guvernul să arate Biroului O.I.M. cum se achită de alte obligații internaționale; Bucureştiul să ratifice noi convenții din cadrul O.N.U. – care nu ar solicita modificarea legislației interne; să fie abrogate sau înlocuite paragrafe din legislația românească care puteau face trimitere la munca forțată sau care deranjau sindicatele occidentale; şi, în final, „să se încerce stabilirea de legături cu unii dintre liderii reformişti care s-au arătat mai puțin înrăiți", urmând a se merge chiar până la invitarea lor în România şi U.R.S.S.[36].

Tot în acea perioadă, Lăzăreanu a participat la şedințele organismelor care puteau decide accesul României în U.N.E.S.C.O. Discuțiile de la Geneva şi Veneția au început cu aceleaşi sfaturi venite de la sovietici, şi cu binecunoscuta „muncă de relații", în care „am stat de vorbă cu toți membrii consiliului în afară de trimişii Gomindanului"[37]. Sarcina nu a fost uşoară deoarece din 18 voturi, România avea nevoie de 10 şi simțea acolo doar doi aliați evidenți: U.R.S.S. şi Cehoslovacia. Lăzăreanu a avut şi decepții, reprezentanții Franței şi Ecuadorului fiind printre cei care nu au putut onora promisiunile făcute. În final, Consiliul Economic şi Social a recomandat admiterea României în U.N.E.S.C.O. Această decizie a fost percepută ca un veritabil succes la Bucureşti, mai ales că „New York Times" scria în 13 iulie: „puterile occidentale au pierdut prima rundă a unei bătălii pentru împiedicarea intrării României conduse de comuniști în U.N.E.S.C.O."[38].

Apoi, după Consiliul executiv U.N.E.S.C.O., Lăzăreanu a anunțat Bucureştiul că americanii ar fi suferit un şi mai mare eşec (se făcea referire la americani deoarece ei erau considerați capii conspirațiilor antiromâneşti). Contra intrării României în U.N.E.S.C.O. s-au pronunțat doar două state (S.U.A. şi Japonia), altele s-au abținut (între care Peru, Filipine, Uruguay), dar multe alte țări, din care unele aliate ale americanilor, au votat pentru România (Anglia, Danemarca, Elveția, Franța, India, Iran, Libia, Olanda, Pakistan, Siria, Tailanda). Unul dintre detaliile de culise ale diplomației Războiului Rece a fost surprins cu această ocazie, când reprezentantul Franței sprijinea cererea R.P.R., dar în acelaşi timp a sugerat reprezentantului Bucureştiului că Parisul ar dori reluarea activității Institutului francez din România[39]. Chiar după ce au fost admişi în U.N.E.S.C.O., românii se apucau de o treabă temeinic învățată de la sovietici, făcând planuri pentru promovarea culturală a României în U.N.E.S.C.O., dar şi pentru propagarea unei culturi ideologizate.

Tot Lăzăreanu a participat la dezbaterile în care Consiliul Economic şi Social a amânat acordarea votului deliberativ pentru unele state din Est. Aici, diplomatul român a aflat şi importanța urmăririi stricte a procedurilor juridice. Pe acest considerent au votat contra ori s-au abținut țări precum Norvegia, Egipt, Iugoslavia, care au promis că de altă dată vor sprijini România[40].

[36] *Ibidem*, p. 4-5.
[37] *Ibidem*, p. 6.
[38] *Ibidem*, p. 7.
[39] *Ibidem*, p. 8.
[40] *Ibidem*, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La finalul acestui periplu diplomatic, de mare importanță pentru tânărul regim comunist de la București, Alexandru Lăzăreanu a tras câteva concluzii care trebuiau să îmbunătățească eficiența diplomației R.P.R. și să aducă un plus de experiență într-un domeniu în care comuniștii români erau deficitari. Astfel, Lăzăreanu a descoperit importanța relaționării umane între diplomați, indiferent de părerile guvernelor de acasă și a confirmat armonizările de poziții care se făceau între delegații oficiali, în funcție de zecile de detalii sensibile: „în general, multe sau chiar majoritatea hotărârilor în organizațiile internaționale se iau nu în cursul dezbaterilor, ci se stabilesc prin discuții particulare, între delegați, înainte de ședință. În special conferința O.I.M. are cu totul aspectul Parlamentului american unde întreaga activitate se desfășoară în așa-zisele «lobby» (culoare). De cele mai multe ori, în sala de ședințe dacă erau vreo 30 de persoane din cei peste 200 delegați și alți peste 200 consilieri și experți. Delegații, după ce semnau de prezență, ieșeau pe coridoare, la bar sau la restaurant, discutând în grupe mai mici sau mai mari și reintrau în sala de ședințe numai în momentul votului sau când lua cuvântul o personalitate”[41].

Concluziile aduceau și mulțumiri speciale pentru sovietici care îl ajutaseră pe Lăzăreanu nu doar în momentul votărilor, ci și cu sfaturi și prin intermedierea unor relații cu diverși diplomați. Reprezentantul M.A.E. a fost impresionat și de strategiile diplomatice ale sovieticilor, pe care le recomanda tuturor experților români: „Tovarășii sovietici acordă o mare importanță muncii de relații. Atât șeful delegației cât și diverși membri ai ei se ocupă în mod deosebit cu această muncă, discutând în particular cu delegații din țările capitaliste. Ei organizează diferite recepții pentru a putea stabili legături cu diverși delegați”[42].

În urma acestor misiuni diplomatice, Alexandru Lăzăreanu a considerat util să sfătuiască Ministerul de externe, dar și partidul, asupra importanței de a avea delegații permanente românești la New York și Geneva, adică la Secretariatul General și la Oficiul European al O.N.U. Cum la Geneva aveau reprezentanți permanenți și U.R.S.S., Polonia, Bulgaria, Ungaria, și Albania, Lăzăreanu propunea trimiterea unui singur diplomat care să țină legătura cu Comisia Economică pentru Europa, Oficiul european al O.N.U., O.I.M. și alte organizații internaționale. La New York, vedea necesară prezența a două persoane care să „vorbească limba franceză și engleză și să aibă pregătire politică și cultura generală necesare muncii de relații”[43]. Mai în glumă, mai în serios, se pare că în 1954 se vedeau primele semne ale profesionalizării diplomației României comuniste.

Toamna anului 1954 aducea o nouă sesiune a Adunării Generale a O.N.U. și, în acest context, o reactivare a speranțelor României de a pătrunde la Națiunile Unite. Existau unele premise interne și externe, apărute odată cu schimbările survenite după moartea lui Stalin, care ofereau semnale încurajatoare. Astfel, chiar în luna septembrie 1954, cea mai mare parte a Sovromurilor au trecut sub controlul statului român, Moscova anunțând că transferase partea sa către autoritățile române. Apoi, în plan internațional, conferința de la Geneva, care reglementase cât de cât situația din Indochina, arătase că se puteau realiza compromisuri chiar și în plin Război Rece.

Plecând de la aceste speranțe, Simion Bughici, ministrul de externe al R.P.R., adresa președintelui Adunării Generale a O.N.U. – Van Kleffens – o declarație cu

[41] *Ibidem*, p. 13-14.
[42] *Ibidem*, p. 14.
[43] *Ibidem*, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

privire la cererea mai veche a României pentru primirea în instituția mondială. Alexandru Lăzăreanu, din centrala M.A.E., trimitea Legației R.P.R. de la Washington declarația guvernului român, din 25 septembrie, cu privire la admiterea României în O.N.U. şi ruga pe diplomații români din S.U.A. să meargă la preşedintele Adunării Generale, într-un cadru protocolar, cu respectivul document, adăugând o notă cu următorul conținut: „Legația R.P.R. din Washington prezintă complimentele sale preşedintelui Adunării Generale a O.N.U. şi are onoarea de a-i trimite alăturat copia telegramei Ministrului Afacerilor Externe al R.P.R., din 25 septembrie curent, conținând declarația guvernului Republicii Populare Române cu privire la cererea de admitere a R.P.R. ca membru al Organizației Națiunilor Unite”[44].

Dacă la New York ritualul politic declanşat de diplomații români se desfăşura calm şi civilizat, în țară, presa românească a început a se agita din nou, lansând articole în care erau rulate cu aceleaşi argumente-stereotip formulate de câțiva ani. Jurnaliştii români mizau pe micile destinderi din relațiile internaționale, numindu-le „succese serioase pe calea slăbirii încordării internaționale”[45]. Încurajați de pacificarea Indochinei, ei considerau că O.N.U. căpătase o anvergură sporită, putându-se implica în rezolvarea unor blocaje din trecut doar prin negocieri şi tratative purtate cu bunăvoință. Se credea că într-o epocă în care se vorbea atât de mult de universalitatea instituției mondiale, nu aveau cum să fie lăsați în afara Națiunilor Unite aproape un miliard de oameni (cifra includea şi China populară)[46].

Articolele din „Scânteia” se ridicau contra puterilor occidentale care împiedicau accesul statelor comuniste la O.N.U. şi argumentau că organizația nu era făcută pentru state doar cu un anumit regim politic. Din contra, coexistența paşnică între țări cu regimuri diferite era formula magică vehiculată atunci de estici. Argumentele româneşti erau multe, numeric vorbind, şi păreau a fi şi bine clădite emoțional: România era un stat iubitor de pace şi putea îndeplini obligațiile Națiunilor Unite (singura condiție reală pusă de Chartă, pentru admitere); era o țară care participase la victoria aliaților contra Germaniei hitleriste; construia o societate paşnică, dezvoltând economia, „favorizând progresul social şi asigurând condiții de viață într-un regim de largă libertate”; avea o politică externă de pace şi colaborare cu toate țările, indiferent de structura lor politică şi socială; încheiase peste 500 de convenții internaționale şi avea relații comerciale chiar şi cu 44 state capitaliste[47]. Românii nu uitau să amintească din nou obligația pe care statele semnatare ale tratatelor de pace şi-o luaseră față de Bucureşti – sprijinirea pentru admiterea în O.N.U. – şi care acum era tergiversată fără vreo acoperire reală.

În declarația oficială se spunea: „Guvernul Republicii Populare Române, în conformitate cu politica sa de pace şi de colaborare internațională, îşi exprima voința de a contribui activ la soluționarea tuturor problemelor de care se ocupă O.N.U., participând la lucrările acestei organizații cu drepturi egale cu ceilalți membri”[48]. Utopic sau nu, românii vizualizau numeroase avantaje pe care le-ar fi adus intrarea țărilor comuniste în O.N.U., de la „uriaşa influență binefăcătoare” pe care ar fi generat-o Republica Populară Chineză până la o destindere generală a încordării în relațiile internaționale şi la „întărirea securității şi păcii în întreaga lume”[49]. Practic, primii paşi ai destinderii au

[44] AMAE, fond SUA, Telegrame Washington, MAE către Legație, iulie-decembrie 1954, Telegramă din 27 septembrie 1954, f. 114.
[45] „Scânteia”, 28 septembrie 1954, p. 1.
[46] *Ibidem.*
[47] *Ibidem.*
[48] *Ibidem.*
[49] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

făcut să renască şi speranţa reconcilierii între cele două blocuri. Iar România comunistă, umilită şi izolată în arena internaţională, îşi dorea o schimbare de statut în lume şi o acceptare a sa în comunitatea statelor decente. În încercarea de a convinge oficialităţile O.N.U., R.P.R. intrase deja în tot felul de organizaţii internaţionale, străduindu-se să facă o figură bună acolo, care să o recomande pentru intrarea în Naţiunile Unite. O listă a organizaţiilor internaţionale la care aderase Bucureştiul, cerută de Legaţia română din Washington de la M.A.E., cuprindea 35 de titluri de instituţii mai mult sau mai puţin prestigioase. Întâlnim pe acea listă nume precum: Biroul Internaţional de Educaţie, Uniunea Astronomică Internaţională, Organizaţia Internaţională de Radiofonie sau Comitetul Internaţional Olimpic[50].

Cum deschiderea sesiunii de toamnă a O.N.U. şi noile dezbateri asupra admiterii de noi membri erau detalii de mare însemnătate pentru diplomaţii români, a reînceput lupta pentru obţinerea unor permise de deplasare pe teritoriul american, dincolo de limita de 35 de mile impusă de Departamentul de Stat. Ministrul român la Washington, Ionescu, a mers într-o audienţă la secretarul general O.N.U., Dag Hammarskjold, şi la secretarul general adjunct, Cepuisov, solicitându-se intervenţia pentru obţinerea de vize din partea americanilor[51]. Deşi oficialii O.N.U. au constatat că nu există un regulament care ar obliga Departamentul de Stat să faciliteze deplasarea spre New York şi a observatorilor la Naţiunile Unite (pentru membri plini exista) şi-au luat angajamentul de a deschide subiectul cu oficialităţile americane. Cu această ocazie, ministrul a înregistrat la sediul Naţiunilor Unite un zvon care susţinea disponibilitatea instituţiei mondiale de a sprijini admiterea a 14 state, între care şi România, Ungaria şi Bulgaria[52].

La zece zile după aceste discuţii, la 18 septembrie, ministrul Ionescu cerea indignat Bucureştiului să înainteze un protest la O.N.U. vizavi de atitudinea americanilor, care tergiversau acordarea unor permise de deplasare. Ionescu susţinea că intervenise zilnic la Departamentul de Stat pentru a obţine vizele necesare „tovarăşilor" Bogdan şi Kelemen, dar fusese permanent amânat. Într-un târziu, un anume Sherer a sunat la legaţie şi a comunicat că, după părerea lui, nu credea că românii vor primi viză pentru a merge ca observatori la O.N.U. Intervenţia, neoficială, era motivată totuşi cu un gest nobil: „ne-o spune ca să ne facă un serviciu, ca să nu ne mai agităm"[53].

Mai mult, un răspuns negativ venea pe 4 octombrie şi de la secretarul general al O.N.U. Acesta comunica legaţiei că nu era în măsură să intervină pe lângă Departamentul de Stat al S.U.A. deoarece Adunarea Generală nu prevedea vreun statut special pentru cei trimişi doar ca observatori[54]. Curios este faptul că americanii au aprobat imediat o cerere de plasare, depusă pe 6 octombrie de români, dar care nu privea sediul O.N.U. ci oraşul Pittsburgh, unde diplomaţii Huc şi Pârvan mergeau pe linie consulară[55]. Acest lucru putea arăta că americanii obstrucţionau doar proiectele cu adevărat importante ale Legaţiei R.P.R.

La finalul lunii octombrie, Covaci – de la legaţie – comunica lui Grigore Preoteasa, din M.A.E., că sovieticii i-au lămurit pe români asupra faptului că O.N.U. nu va cere americanilor să elibereze viză pentru observatorii români, toată răspunderea revenind Departamentului de Stat. În aceste condiţii, Covaci întreba Bucureştiul dacă e indicat să

[50] AMAE, fond SUA, Telegrame Washington, MAE către Legaţie, iulie-decembrie 1954, Telegramă din 2 noiembrie 1954, f. 153-160.
[51] *Ibidem*, Legaţia către MAE, iulie-decembrie 1954, Telegramă din 9 septembrie 1954, f. 100.
[52] *Ibidem*.
[53] *Ibidem*, Telegramă din 18 septembrie 1954, f. 11.
[54] *Ibidem*, Telegramă din 5 octombrie 1954, f. 132.
[55] *Ibidem*, Telegramă din 13 octombrie 1954, f. 145.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mai participe la lucrările O.N.U. sau să se mulțumească cu cele trei vizite anterioare (la deschiderea sesiunii Adunării Generale, plus alte două participări a câte trei zile)[56]. Obstrucționarea venită din partea americanilor persista, așadar, și părea o chestiune mult mai serioasă decât în ceilalți ani. Iluziile românești în privința destinderii relațiilor internaționale se sfărâmau în fața unor astfel de gesturi neamicale.

În plus, și alte vești proaste veneau din New York. Așa cum comunica legația, „fugarii din toate țările cu democrație populară au organizat o așa-zisă organizație internațională sub denumirea Organizația națiunilor europene captive. Structura organizatorică a acesteia este identică cu cea a O.N.U., iar adunările generale se desfășoară în paralel cu ale O.N.U."[57]. Această nouă organizație putea lovi direct în diplomația oficială a statelor comuniste. O.N.E.C. a fost structurată în cinci comisii: politică, economică, socială, juridică și generală și lua în discuție problemele care se aflau pe ordinea de zi a O.N.U. Delegația română în cadrul O.N.E.C. număra 16 membri (Alex Bunescu, Mircea Ioanițiu, Raoul Bossy, Augustin Popa, Iancu Zisu etc.), conduși de Constantin Vișoianu, și reușise să impună chiar secretarul general al O.N.E.C. (exista și președinte și vicepreședinte) în persoana lui Brutus Coste[58]. Legația R.P.R. se temea că această organizare mai eficientă a opoziției estice ar fi putut aduce nu doar critici suplimentare în America față de regimurile comuniste din Europa de Est, dar și neplăceri majore la O.N.U.

Starea de spirit în mijlocul comunității diplomatice românești din Washington era foarte schimbătoare în toamna anului 1954, în funcție de știrile care apăreau pe căi oficiale, prin zvonuri sau în presă. În octombrie, secretarul general O.N.U. arăta un oarecare interes României, invitând-o printr-o scrisoare oficială la Conferința de asistență tehnică a O.N.U., care urma să se desfășoare la 26 noiembrie[59].

Pentru România, centrul de greutate al sesiunii de toamnă a O.N.U. l-a constituit dezbaterile asupra primirii de noi membri. În octombrie exista deja un zvon conform căruia Statele Unite urma să încerce aducerea în O.N.U. a tuturor țărilor capitaliste care înaintaseră cereri, sub forma primirii de noi membri dar care să nu aibă drept de vot[60]. Acești noi membri, deși nu ar fi avut drept de vot, ar fi putut lua parte la discuții în comitetele de lucru, în afară de Consiliul de Securitate și Consiliul Economic și Social. Evident, această situație ar fi dezavantajat gruparea țărilor comuniste de la O.N.U. Încă din octombrie, simpatizanții celor două tabere se poziționau mai vizibil, iar americanii începuseră deja asaltul contra oricăror delegați care susțineau punctul de vedere sovietic, așa cum se întâmpla în cazul criticilor aduse reprezentantului Indiei, Menon, acuzat că și-a coordonat discursul cu idei asemănătoare lansate de Molotov la Berlin[61].

Discuțiile de primire de noi membri trebuiau să înceapă abia după ce un Comitet al bunelor oficii și-ar fi prezentat, printr-un raport, sugestiile în această direcție. Acest raport, însă, nu a venit cu nicio propunere concretă, după cum susținea un diplomat român. Din contră, în urma micilor dezbateri, delegații S.U.A., Franței și Angliei, și-au reafirmat vechile intenții: se vor abține de la vot în Consiliul de Securitate în cazul în care chiar și Comitetul bunelor oficii ar fi recomandat primirea est-europenilor[62].

[56] *Ibidem*, Telegramă din 25 octombrie 1954, f. 167.
[57] *Ibidem*, Notă de serviciu, 28 octombrie 1954, f. 172.
[58] *Ibidem*.
[59] *Ibidem*, Telegramă din 29 octombrie 1954, f. 175.
[60] *Ibidem*, Telegramă din 9 octombrie 1954, f. 141.
[61] *Ibidem*.
[62] *Ibidem*, Notă de serviciu, 9 noiembrie 1954, f. 186.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Românii au primit un ajutor consistent de la sovietici şi cehi, care au adus în discuţie dezvoltarea industriei, artei şi culturii în toate ţările comuniste. Delegatul ceh chiar a folosit materiale puse la dispoziţie de români şi a argumentat şi cu lista de organizaţii internaţionale la care participa deja R.P.R., îndeplinindu-şi decent atribuţiile acolo. În plus, şi reprezentanţii Burmei şi Indiei au făcut apel la marile puteri occidentale de a-şi revizui poziţiile şi de nu a mai ţine în afara O.N.U. aproape jumătate din ţările Europei. În viziunea statelor asiatice, tocmai europenii, ca cetăţeni ai zonei de unde plecaseră ambele războaie mondiale, trebuiau admişi de urgenţă la Naţiunile Unite, pentru a se evita tensiunile politice dintr-un trecut recent[63].

Luna noiembrie a adus noi ciocniri în Comitetul Politic special pe tema admiterii de noi membri în O.N.U. Wadsworth, reprezentantul S.U.A., „a pus absolut neîntemeiat la îndoială dragostea de pace a Albaniei, Bulgariei, Ungariei, Mongoliei şi României, hotărârea şi capacitatea lor de a îndeplini cerinţele Chartei Naţiunilor Unite”[64]. Americanul propunea doar primirea simbolică a acestor ţări la lucrările O.N.U., în aşteptarea admiterii lor reale în organizaţie. În schimb, Wadsworth s-a declarat favorabil proiectului de rezoluţie al Australiei, Pakistanului şi Thailandei, cu privire la examinarea admiterii în O.N.U. a Laosului şi Cambodgiei. În privinţa propunerii de acceptare a celor 14, americanul dădea credit, în continuare, prelungirii activităţii Comitetului bunelor oficii[65]. Reprezentanţii unor state neinfluente la O.N.U., precum Irakul şi Pakistanul, luau şi ei cuvântul doar pentru a aproba toate propunerile: şi pe cea sovietică şi pe cea australiană, şi pe cea americană, declarându-se pentru o acceptare generală la Naţiunile Unite a tuturor doritorilor[66].

Misiunea de a contracara pe americani a revenit reprezentanţilor blocului sovietic. Ucraineanul S.A. Slipcenko a dat o primă replică lui Wadsworth, criticând activitatea Comitetului bunelor oficii şi argumentând că primirea de noi membri ar contribui decisiv la reducerea încordării generale. Slipcenko a prezentat apoi politica internă şi externă a celor cinci state comuniste aflate în aşteptare, modul în care acestea se achitau de îndatoriri în alte organizaţii internaţionale, sfârşind prin a constata deplina lor armonizare cu cerinţele Chartei. În plus, ucraineanul a afirmat că nu era momentul potrivit pentru luarea în discuţie a candidaturilor Laosului şi Cambodgiei până la reglementarea definitivă a problemei indochineze[67].

La 6 noiembrie, reprezentantul U.R.S.S. – G.F. Saksin – a avut cea mai puternică şi consistentă intervenţie în favoarea rezoluţiei sovietice şi, implicit, a celor cinci state din orbita Moscovei. Saksin a vorbit de inutilitatea Comitetului bunelor oficii, care nu a fost capabil să găsească soluţii pentru problema discutată, dar şi de politica discriminatorie a unor mari puteri occidentale care ar fi dorit acordarea statutului de membru O.N.U. doar pe favoritisme. Conform opiniei sovieticului, argumentele folosite de S.U.A. sau Anglia pentru blocarea accesului ţărilor comuniste erau artificiale şi lipsite de orice bază reală. Din acest motiv, el a folosit o parte din discurs tocmai pentru a demonstra „politica paşnică” a acelor state, contribuţia lor la „cauza slăbirii încordării internaţionale” şi dezvoltarea unei politici interne din care nu lipseau cultura, economia de pace şi libertăţile cetăţeneşti[68]. Saksin a prezentat şi pentru această sesiune un proiect

[63] *Ibidem.*
[64] „Scânteia”, 4 noiembrie 1954, p. 4.
[65] *Ibidem.*
[66] *Ibidem.*
[67] *Ibidem.*
[68] *Ibidem*, 8 noiembrie 1954, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sovietic de rezoluție, care propunea, ca şi cele precedente, admiterea a 14 state în Națiunile Unite.

India a venit şi ea cu un proiect de rezoluție care îl completa pe cel sovietic, dorind, de asemenea, admiterea tuturor țărilor care înaintaseră cereri. Sugestia indiană era aceea ca cele două organisme abilitate în problema respectivă, Consiliul de Securitate şi Comitetul bunelor oficii, să prezinte un raport complet, în următoarea sesiune, a zecea a Adunării Generale, cea din 1955[69].

Presa română se dovedea a fi foarte indignată de poziția statelor vestice în problema accederii în O.N.U. şi venea cu articole largi despre „dreptul legitim şi incontestabil al R.P.R. de a face parte din O.N.U."[70]. Se scria despre toți cei şapte ani de aşteptări, erau huliți toți reprezentanții Statelor Unite la Națiunile Unite şi se invoca faptul că blocarea accesului în instituția mondială ar fi fost o presiune deschisă pentru ca România să-şi schimbe regimul politic. Toată discuția din Adunarea Generală era transformată nici mai mult nici mai puțin decât într-un atac la independența şi suveranitatea țării[71].

Apoi, se încerca aducerea de contra-argumente la detaliile ridicate de occidentali, pentru a se dovedi capacitatea R.P.R. de a îndeplini „punct cu punct" condiții cerute de Charta O.N.U. „Politica internă şi externă a Republicii Populare Române, întreaga activitate a țării noastre corespund pe deplin acestor cerințe. Poporul român şi-a redobândit suveranitatea națională contribuind cu sângele ostaşilor săi la victoria asupra fascismului. Astăzi, statul nostru democrat-popular, cu sprijinul întregului popor, îşi îndreaptă întreaga sa capacitate organizatorică, toate eforturile sale spre înfăptuirea unor țeluri paşnice – dezvoltarea economiei naționale, satisfacerea într-o nevoie crescândă a nevoilor materiale şi culturale ale celor ce muncesc. Acordarea celor mai largi libertăți cetățenilor R.P.R. …arată că guvernul român duce în mod consecvent o politică menită să favorizeze progresul social…[72] În final, jurnaliştii – în numele poporului român – solicitau imperativ să se pună capăt unei stări de anormalitate la nivel internațional, şi toate popoarele independente să fie reprezentate la O.N.U., tocmai pentru a îmbunătăți cooperarea dintre statele lumii, indiferent de regimul politic[73].

Să mai spunem că, în paralel cu aceste țipete disperate pentru o pretinsă „echitate" la nivel mondial, „Scânteia" publica şi fel de fel de propuneri sovietice şi est-europene, mai mult cu rol propagandistic decât concret realist. Una din ele, lansată la O.N.U. la 30 septembrie de A. I. Vîşinski, se referea la reducerea înarmărilor şi la interzicerea armelor de exterminare în masă. Această sugestie sovietică era menită nu doar a îndepărta total pericolul războiului atomic – se spunea, dar trebuia să demonstreze că Moscova încerca, totodată, să pună şi în practică doctrinele sale pacifiste. Vîşinski venea şi cu propuneri detaliate: reducerea în 6-12 luni a armamentului, forțelor armate şi alocațiilor din bugetele naționale pentru scopuri militare, cu 50% față de nivelul existent la 31 decembrie 1953[74]. Evident, o asemenea măsură ar fi avantajat Moscova, care nu putea ține pasul înarmării cu blocul occidental.

În plus, verificarea aplicării acestor tăieri de efective şi armament era practic imposibilă într-un stat totalitar, dar mult mai bine de urmărit într-o democrație occidentală.

[69] *Ibidem.*
[70] *Ibidem,* 10 noiembrie 1954, p. 4.
[71] *Ibidem.*
[72] *Ibidem.*
[73] *Ibidem.*
[74] *Ibidem,* 3 octombrie 1954, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Oricum, nu contau efectele reale, mai important era ca lumea întreagă să ştie de dorinţele „sincere" de pace şi dezarmare ale lagărului comunist.

Dacă în planul Adunării Generale a Naţiunilor Unite România comunistă nu era lăsată să-şi demonstreze dorinţa şi iniţiativele „de pace", guvernul de la Bucureşti puncta, în schimb, în alte organisme racordate la ONU. Astfel, dacă analizăm un „Plan de muncă" destinat participării delegaţiei române la a opta Conferinţă Generală a U.N.E.S.C.O. (Montevideo, 12 noiembrie – 11 decembrie) ne facem o idee asupra modului în care arătau iniţiativele M.A.E. pe plan extern.

Deoarece la acea conferinţă U.N.E.S.C.O. se discuta cererea de admitere a României, s-a propus înaintarea unui document oficial „care să cuprindă date despre dezvoltarea culturii, educaţiei şi ştiinţei în R.P.R. şi despre politica dusă de R.P.R. în privinţa dezvoltării colaborării cu alte ţări în domeniul cultural"[75]. Acest document oficial trebuia dublat de o lucrare mai amplă care să cuprindă articole scrise de personalităţi ale ştiinţei şi culturii din România şi de o broşură referitoare la viaţa culturală a minorităţilor naţionale. Seria de articole trebuia musai să surprindă „progresul" din diferite subdomenii culturale şi „trebuie să fie atractiv executată, cu ilustraţii, diagrame, etc. Lucrarea să apară în Editura pentru limbi străine, în limbile engleză, franceză, rusă şi spaniolă"[76]. Broşura, în schimb, trebuia să se concentreze „în special asupra regimului minorităţii evreieşti" şi să conţină exemple despre libertatea deplină şi drepturile largi ale minorităţilor, pentru a dezminţi „calomniile Congresului Mondial evreiesc"[77].

Mai mult, în timpul conferinţei urma a fi organizată şi o expoziţie cu diferite exponate: fotografii, cărţi, artă, obiecte de artă populară şi anumite tablouri şi sculpturi pe care regimul le găsea reprezentative pentru cultura socialistă – de exemplu, portretul lui Victor Hugo şi o sculptură reprezentându-l pe Gorki. De asemenea, urmau a fi pregătite şi filmele „R.P.R." şi „Festivalul", cu sonorizare în limba engleză. În plus, pe adresele unor funcţionari U.N.E.S.C.O. sau la secţiile unor publicaţii U.N.E.S.C.O., M.A.E. considera nimerit să trimită revistele româneşti de propagandă externă, precum „Roumanie Nouvelle", „Revue Roumaine" etc.[78].

Documentul mai specifica faptul că această dimensiunea culturală trebuia completată cu o bună pregătire politică în cadrul delegaţiei române care urma să plece la Montevideo. Diplomaţii Bucureştiului erau familiarizaţi cu punctele aflate pe ordinea de zi a conferinţei şi, de asemenea, erau instruiţi în câteva probleme delicate româneşti, la care ar fi putut fi obligaţi să dea răspunsuri cât mai credibile („politica de pace a R.P.R., drepturile omului în R.P.R., condiţiile de muncă din R.P.R., libertăţile minorităţilor naţionale")[79].

Nici latura materială nu era lăsată deoparte, M.A.E. pregătind albume, obiecte de artă, timbre, băuturi şi ţigări româneşti, pentru a fi oferite drept cadouri la Conferinţa U.N.E.S.C.O. De asemenea, exista un fond de protocol pe care delegaţia României era invitată să-l folosească, pentru organizarea unor recepţii. Din câte se vede, diplomaţia Bucureştiului se profesionalizase şi M.A.E. dorea o demonstraţie de forţă în care să folosească arme de toate calibrele – de la cele culturale, la cele politice şi de protocol. Să mai spunem că tot acest plan fusese aprobat de ministrul de externe Simion Bughici,

[75] ANIC, fond CC al PCR, Secţia Relaţii Externe, dosar 15/1954, *Plan de muncă. A VIII-a Conferinţă Generală UNESCO, Montevideo, 12 noiembrie – 11 decembrie.*

[76] *Ibidem.*

[77] *Ibidem.*

[78] *Ibidem.*

[79] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dar şi de Consiliul de miniştri[80]. În urma acestei mobilizări de politică externă, România va fi primită în U.N.E.S.C.O. în iulie 1955 şi, într-adevăr, acesta a fost un pas important care a propulsat-o spre statutul de membru al O.N.U.

Anul 1954 a fost din nou un an de zbucium intens, dar nu inutil, pentru diplomația României comuniste în drumul spre accederea în Națiunile Unite. Pentru a se face vizibil în arena internațională, Bucureştiul ratifica convenții, intra în organizații de mai mică importanță şi încerca să participe activ la lucrările unor organisme conexe cu Națiunile Unite. Participarea diplomației române la şedințele Comisiei Economice pentru Europa a O.N.U., ale Comitetului Economic şi Social, la Conferința muncii sau la Conferința U.N.E.S.C.O., indicau destul de clar efortul politic făcut de un regim est european care dorea să iasă din izolare. Totuşi, calculele entuziaste nu s-au împlinit. Deşi 1954 a fost anul unei prime destinderi mondiale, în care Conferința de la Geneva în problema indochineză a arătat că pot exista compromisuri între marile puteri, acest tip de înțelegere nu s-a prelungit şi către o împăcare generală la O.N.U. Acolo au continuat ciocnirile între sovietici şi americani, pe probleme mai mari sau mai mici. Cauza României a fost susținută la New York de către reprezentanții Cehoslovaciei, Poloniei sau U.R.S.S., iar Bucureştiul a avut senzația reală că primea sprijin dezinteresat din partea țărilor comuniste aliate.

Alte situații, însă, au arătat totuşi că românii nu erau încă bineveniți, în marea familie a Națiunilor Unite. Americanii au aplicat acelaşi regim dur diplomaților de la Legația R.P.R. din Washington, obstrucționându-i la deplasările interne în S.U.A., către New York. În plus, România a fost din nou compromisă pe una din temele mai vechi: abuzurile contra evreilor din țară. Pe acest subiect, o adevărată campanie de presă din S.U.A. a lovit în prestigiul extern al României comuniste. Apoi, nici în Comisia Economică pentru Europa R.P.R. nu a primit vot deliberativ aşa cum şi-a dorit. Singură, recomandarea pentru primirea în U.N.E.S.C.O. a înseninat un an în care destinderea internațională nu prea s-a simțit pentru România. La finalul lui 1954 era destul de clar: Bucureştiul trebuia să aştepte un moment în care superputerile acceptau să se aşeze la masa negocierilor. Doar atunci ar fi crescut şi şansele României de a fi primită în O.N.U.

ROMANIA'S RELATIONS WITH U.N.
(Summary)

Keywords: United Nations, communist diplomacy, Cold War, Romanian Legation in Washington, UNESCO

The year 1954 was a new year of intense turmoil, but not futile for the Romania's communist diplomacy in its way to accession to the United Nations. In order to make itself visible in the international arena, Bucharest was ratifying conventions, was becoming a member of less important organizations and was trying to actively participate to the works of some related bodies of the United Nations. Romanian diplomatic participation at the meetings of the United Nations Economic Commission for Europe, of the Economic and Social Committee, at the Labour Conference or at the UNESCO Conference, indicated quite clearly the political effort made by an Eastern European regime that wanted to come out of isolation. However, the enthusiastic assessments have not been fulfilled. Although the year 1954 was the year of the first global relief,

[80] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

when the Geneva Conference regarding the Indochinese issue showed that compromises between the major powers were possible, this kind of understanding had not extended to a general settlement at the U.N. Thus, the clashes between the Russians and the Americans continued on important or unimportant issues. The Romanian cause was held in New York by the representatives of Czechoslovakia, Poland or the USSR, and Bucharest had the real feeling that it received disinterested support from the allied communist countries.

However, in other cases, it was obvious that the Romanians were not welcomed in the United Nations family. The Americans have used the same harsh treatment on the diplomats of the People's Republic of Romania Legation in Washington, obstructing their journeys to New York. In addition, Romania was once more compromised on an old topic: abuses against Jews in the country. Taken alone, the recommendation for admission to UNESCO had brightened up a year in which the international relief was hardly felt in Romania.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DIMITRIS MICHALOPOULOS[*]

PEASANTS AND BANKS UNDER COMMUNISM: SOME EARLY SOVIET EXPERIMENTS ACCORDING TO THE GREEK DIPLOMATIC SERVICE

In January, 1920, Enver Pasha, Turkey's strongman during World War I, paid a visit to the British Military Mission in Berlin. He had returned from Russia, and remained incognito in Germany. Among the topics he discussed with British officers was the Russian Civil War.

Enver Pasha was categorical: he held the Red Army in high esteem, whilst he felt contempt for the White one. Soviets were to win the fighting; for their most effective ally was the peasantry. Peasants, in fact, had taken over the nobility's land, worked on it and considered it to be their own. The White Army, on the other hand, was staffed with former landowners. Wherever the "White Danger" approached, the result was the determined, unanimous and united effort on the part of the peasants to defend their own land. Enver further clarified that in the whole of Soviet Russia there was an iron military discipline. The only people starving were the former aristocrats and the bourgeois, whilst peasants, soldiers and officers of the Soviet Government had more than sufficient food[1].

I

The Pasha was right. Despite the traditional enmity of Marx and Marxists towards peasantry[2], in the night of the 26th of October / 8th of November, 1917, the Second Congress of Soviets adopted the "Decree on Land" that stipulated as following:

[*] "Eleutherios Veniselos" Historical Institute.

[1] Parliamentary Archives (London), LG/F/206/4/6.

[2] Karl Marx, *Das Kommunistische Manifest.* Translated into Greek by Giorgos Kottis (Athens: Themelio, 1982), p. 48: "The stupidity of peasant life"; Karl Marx, *Capital,* vol. 3. Introduced by Ernest Mandel. Translated by David Fernbach (London: Penguin Classics, 1981), pp. 949-950: "If small-scale landownership creates a class of barbarians standing half outside society, combining all the crudity of primitive social forms with all the torments and misery of civilized countries, large landed property undermines labour-power in the final sphere to which its indigenous energy flees, and where it is stored up as a reserve for renewing the vital power of the nation, on the land itself". See also Lénine, *Karl Marx* (Pékin: Éditions en langues étrangères, 1970), p. 20. Cf. Karl Marx, *Le 18 Brumaire de Louis Bonaparte* (Paris: Éditions sociales, 1976), pp. 126-127: *L'élu des paysans, ce n'était pas le Bonaparte qui se soumettait au parlement bourgeois…, mais le Bonaparte qui dispersa ce parlement… Les paysans parcellaires constituent une masse énorme dont les membres vivent tous dans la même situation, mais sans être unis les uns aux autres par des rapports variés… Chacune de familles paysannes se suffit presque complètement à elle-même, produit directement elle-même la plus grande partie de ce qu'elle consomme et se procure ainsi les moyens de subsistance bien plus par un échange avec la nature que par un échange avec la société.*

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 345–350

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

"Landlord ownership of land is abolished forthwith without compensation"[3]. Of course, it was thanks to Lenin that this decree was approved[4]; for he was astute enough to recognize that without the peasants the establishment of a communist regime in Russia, agricultural country par excellence[5], was not feasible.

It is noteworthy that the antipathy of Marx to peasants was somewhat mutual: peasantry proved to be the social stratum less accessible to socialist seduction[6]. Lenin, therefore, only briefly referred to socialism and never to Marxism in those critical days[7]. What is more, his New Economic Policy (NEP) was all but a step backwards. Though proclaimed in 1921, it had practically started a couple of months earlier[8]: the surplus-appropriation system, on which War Communism relied, was abolished[9], and peasants were given freedom of trade and doing small business. Once more Lenin proved to be brilliantly astute, for he grasped the enormity of the problem: the War Communism system had seriously harmed the interests of the peasantry[10].

NEP, nonetheless, was declared void merely one year after having been put into effect[11] – again on Lenin's initiative[12]. As a result of NEP being revoked, Russia's industrialization suffered[13]; hence a neo-NEP was proclaimed in early 1925 – of broader scope than the initial one[14]. Meantime Lenin had died (in January 1924); yet his astuteness, his sagacity was held in high esteem after his death. No matter that now he was often regarded as "the Great Opportunist"[15]. In point of fact, he had realized that without the peasantry's support, Russia's Communist experiment was doomed to fail[16]. Of great significance, nonetheless, was the emergence, after Lenin's death, of Trotsky as champion of the neo-NEP: not only did he advocate the liberalization of the "agricultural market" but also the partial re-establishment of the capitalist system[17]. Furthermore –and paradoxical as it may sound- he aimed at appearing as the leader of the re-born Russian nationalism; and his chief enemy in 1925 was, accordingly, Grigory Zinoviev, head of Comintern's Executive Committee.

Needless to say, their feud had started when Lenin's testament was unveiled: Zinoviev along with Kamenev proposed Stalin to remain as Secretary General of Party' Central Committee. For they were both terrified of Trotsky, "who had united all against

[3] *History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks)*. Edited by a Commission of the C.C. of the C.P.S.U. (B.). Authorized by the C. C. of the C. P. S. U. (B.) 1938 (Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1939), p. 209.

[4] Robert Service, *Lenin* (London: Pan Books, 2002), pp. 313-314.

[5] Archives of the Greek Ministry for Foreign Affairs (henceforth: AYE), 1925, A/5/VII (3), Report: "La nouvelle politique économique du gouvernement des Soviets".

[6] Cf. John Reed, *Ten Days that Shook the World*. Translated into Greek by Toula H. Drakopoulou (Athens: Drakopoulos [no date given]), pp. 18, 154. The only large exception is China so far.

[7] R. Service, *Lenin*, p. 315.

[8] Archives of the Greek Ministry for Foreign Affairs (henceforth: AYE), 1925, A/5/VII (3), Nicholas Mavroudis, Greek minister at Moscow, to the Foreign Minister, No. 1635, Moscow, May 2nd, 1925.

[9] *History of the Communist Party of the Soviet Union*, p. 256.

[10] *Ibid.*, p. 249.

[11] AYE, 1925, A/5/VII (3), Nicholas Mavroudis, Greek minister at Moscow, to the Foreign Minister, No. 1635, Moscow, May 2nd, 1925.

[12] *History of the Communist Party of the Soviet Union*, p. 260.

[13] AYE, 1925, A/5/VII (3), Report: "La nouvelle politique économique du gouvernement des Soviets".

[14] AYE, 1924-1925, A/5/VII (1), Nicholas Xydakis, Greek chargé d'affaires at Warsaw, to the Foreign Ministry, No. 148, Warsaw, April 10th, 1925.

[15] AYE, 1924-1925, A/5/VII (1), the Press Office of the Greek Legation in Sweden to the Ministry of Foreign Affairs, Stockholm, January 14th, 1925 (no number, no signature).

[16] AYE, 1925, A/5/VII (3), Report: "La nouvelle politique économique du gouvernement des Soviets".

[17] AYE, 1924-1925, A/5/VII (1), the Press Office of the Greek Legation in Sweden to the Ministry of Foreign Affairs, Stockholm, January 14th, 1925 (no number, no signature).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

himself"[18]. But in early 1925 Trotski wished to take a spectacular revenge on Zinoviev, ergo committed a striking about-turn. Not only did he dare to embark on a campaign against Leninism, but he showed off himself as being the actual leader of Russian nationalism alongside Tikhon, Patriarch of Moscow and All Russia[19]. Tikhon passed away on March 25, 1925 (Old Style), and so Trotsky remained the only champion of Russian nationalism.

Be that as it may, the neo-NEP was proclaimed, as foretold, in early 1925. The personnel of the Greek legation in Moscow were perplexed. Did neo-NEP mean renunciation of Communism? Or was it to be revoked as the original NEP was after three years? True, tense then was the situation in Soviet Russia, because peasants ill-treated and even killed correspondents of the domestic Press who visited the country; for they had suspicions about the intentions of the latter. In fact, the peasantry saw in them just "undercover agents" of the Communist Party[20]. The result was that in December 1924 about 20 correspondents were killed in the Russian countryside and many more roughly handled[21].

Bewilderment in Greek legation reached its climax, after Grigory Sokolnikov, the "venerable old Bolshevik"[22] and People's Commissar of Finance since NEP was initially launched in 1922, published his report on Soviet Economy matters, in spring 1925. The Commissar was explicit in stating that Soviet Russia's "financial debacle" was over. In October, 1922, a new currency unit, the *chervonetz* (plural: *chervontzi*), was introduced alongside the 'traditional' ruble. In the context, furthermore, of the 1924 currency reform, the issue of Soviet paper rubles was discontinued and the rubles themselves withdrawn from circulation; they were replaced by treasury notes expressed in gold rubles (as in the Tsarist past). Thanks to this reform the amount of money in circulation doubled in merely one year (April 1924-April 1925); yet currency's (either of the ruble or *chervonetz*) purchasing power was not reduced. The budget of the Soviet Union had almost doubled in 1922-1925 (1,336.3 millions of rubles in 1922-1923 and 2,478.5 millions in 1924-1925). The fact that no deficit was shown was of high importance. And last but not least, the tax system was now in favour of the peasantry and not of the urban populations, as it was previously. The amount of the land taxes was 340 millions of rubles in 1925, but it would be reduced to only 240 millions in 1926. Since urban populations' taxes totalled 450 millions of rubles in 1925, it was clear that the peasantry was becoming the darling of the Soviet regime[23].

Although the statements of Sokolnikov proved to be too optimistic[24], the Greek chargé d' affaires in Moscow, Ioannis Kokotakis, saw in them the repudiation of Communism as a whole. In his mind, the crux was the 1924 re-introduction of golden ruble as the basic currency unit[25] (as it was under the Tsars), and the appointment, in

[18] Simon Sebag Montefiore, *Stalin. The Court of the Red Tsar* (London: Phoenix, 2004), p. 37.

[19] AYE, 1924-1925, A/5/VII (1), the Press Office of the Greek Legation in Sweden to the Ministry of Foreign Affairs, Stockholm, January 14th, 1925 (no number, no signature).

[20] AYE, 1924-1925, A/5/VII (1), N. Mavroudis to the Ministry of Foreign Affairs, No. 824, Moscow, February 22nd, 1925.

[21] AYE, 1924-1925, A/5/VII (1), N. Mavroudis to the Ministry of Foreign Affairs, No. 1445, Moscow, December 22nd, 1924

[22] S. S. Montefiore, *Stalin*, p. 203.

[23] AYE, 1925, A/5/VII (3), "Rapport de Sokolnikoff, commissaire aux Finances" (in French) attached to the dispatch No. 1832 of N. Mavroudis to the Ministry of Foreign Affairs, Moscow, June 4th, 1925.

[24] AYE, 1925, A/5/VII (1), Ioannis Kokotakis, Greek chargé d'affaires at Moscow, to the Greek Ministry of Foreign Affairs, No. 3043, Moscow, December 1st, 1925.

[25] AYE, 1925, A/5/VII (1), I. Kokotakis to the Foreign Ministry, No. 2706, Moscow, October 20th, 1925.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1925, of Trotsky as chairman of a newborn "Concessions Committee"[26]. Trotsky's aim was clear-cut: to attract foreign capital by means of concession of the immense Soviet Union's wealth resources[27]. At the same time, a circular letter, issued in summer, 1925, by the Central Committee of the Communist Party intensified the liberalization/privatization policy. For Party's members and local leaders were admonished to be on their best behaviour with regard to the technocrats employed in industrial business[28]. It was a turning point for the technocrats, the remnants, as a rule, of the Old Regime, who were ill-treated during the initial stages of the Communist system.

II

Nobody in Athens was in a position to grasp what was going on in Soviet Russia. Weeks and months went by and Russia was such an enigma as ever. In spring, 1925, only a couple months before Sokolnikov published his report, leagues of Russian émigrés began semi-officially stating that they had espoused the "principles of democratic government" and no more wished the Tsarist autocracy to be re-established in Russia[29]. In July, 1925, moreover, it was briskly announced in Moscow that the grain harvest was excellent: it had attained the pre-World War I records – and so it truly was[30]. Was a parliamentary system about to be re-established in Russia?

The Greek legation, eager for intelligence, offered the post of translator/interpreter to the Soviet citizen Oleg Volkov. Volkov was a smart, well-informed individual, and he knew in depth the situation of his country. Not being an adherent of the communist regime, his employment in the Greek legation was all but an escape from the harsh reality for him. He prepared, therefore, a 39-pages long report on Russia's foreign policy, domestic problems, and financial situation and, in January, 1928, submitted it to the Greek minister at Moscow. But on the 24th of February, 1928, he disappeared. It was hard for the Greek minister to discover what happened to him, but he went to all lengths, and the mystery was unveiled. Volkov was arrested by the GPU on the grounds that he smuggled foreign currency[31]. According to his immediate superiors in the Legation, the charge was a complete fabrication[32]. Be that as it may, the point is that his report does exist, whilst his fate, after he was jailed, remained unknown.

*
* *

Volkov's report[33] is of high interest with regard to the financial situation of the Soviets in 1927. For it was then that the repudiation of Marxism in Russia was nearly accomplished. Paradoxical as it may appear, the peasantry was hitherto favoured by the Communist regime: the peasants had more money than in the pre-World War I years and invested it in commodities of any kind. Still they were unwilling to financially assist the government. They took, for instance, little interest in the internal loans the Soviet Government issued in the mid-1920s[34].

[26] AYE, 1925, A/5/VII(3), N. Mavroudis to the Foreign Ministry of Greece, No. 1864, Moscow, June 10th, 1925.

[27] AYE, 1925, A/5/VII (1), I. Kokotakis to the Foreign Ministry, No. 2778, Moscow, October 30th, 1925.

[28] AYE, 1925, A/5/VII (1), M. Mavroudis to the Foreign Ministry, No. 2318, Moscow, September 1st, 1925.

[29] AYE, 1924-1925, A/5/VII (1), Nicholas Xydakis, Greek minister at Warsaw, to the Foreign Ministry, No. 144, Warsaw, April 10th, 1925.

[30] AYE, 1925, A/5/VII (3), N. Mavroudis to the Foreign Ministry, No.2032, Moscow, July 10th, 1925.

[31] AYE, 1928, 65. 3, Nakos Panourgias, Greek minister at Moscow, to the Foreign Ministry, No. 2398, Moscow, February 27th, 1928.

[32] *Ibid.*

[33] AYE, 1928, 65.3: "L'U.R.S.S. en 1927". (It was written in French.)

[34] *Ibid.*, pp. 29, 32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

The Soviet Government, on the other hand, had instituted as early as 1921 the State Bank of the U.S.S.R. The object of such a bank was to facilitate credit and, generally speaking, banking operations; to assist the development of industry, agriculture and commerce, and to implement the necessary measures for the creation of a healthy monetary system[35]. Hence, the State Bank was granted the right of issuing its own notes in October 1922. The banknotes were put into circulation on the 27th of November of the same year. The notes of the State Bank were expressed in terms of a new unit, the aforementioned *chervonetz*, the gold contents of which was equivalent to ten gold rubles of "former days"[36] – i.e. of the Tsars ones.

From December, 1922 to April 1923, the amount of *chervontzi* in circulation was very small. As a matter of fact, the Soviet Russia currency still consisted of steadily depreciating Soviet rubles. In April, 1922, nonetheless, *chervonetz* had won its place as a medium of exchange "side by side with the Soviet ruble"[37]. The result was that a twofold currency, a stable and a depreciating one, was then established; and such as system seriously affected the economic life of U.S.S.R.; yet it supplied the basis for the currency reform of 1924. A somewhat uniform currency was created, consisting of denominations of one, three and five rubles in Treasury, i.e. State, notes, and denominations of one, three, five, ten and twenty-five *chervontzi* in notes of the State Bank. The point was that – as aforesaid – one Treasury ruble was equivalent to one gold ruble[38], whilst one *chervonetz* to ten gold rubles[39]. Of course, it was the peasantry that had paved the path to the re-introduction of the gold ruble; for peasants scorned Soviet money, but they were eager to purchase golden coins, "bearing the effigy of Tsars", that still were in illegal circulation[40].

However the facts of the matter, *chervonetz* proved to be a stable currency either in the Soviet Union or abroad[41]. This was due to the measures the State Bank had adopted in order to maintain the stability of its notes – such as accumulation of precious metals (gold and platinum) and hard foreign currency (dollars and pounds sterling)[42]. It is noteworthy, moreover, that on the 1st of May, 1925, *chervonetz*'s firm cover in precious metal, pounds sterling and dollars amounted to the 40% of the nominal value of *chervontzi* put nominally into circulation[43]. It was a great achievement, since it was a proportion largely exceeding the one demanded by law. If the amount of *chervontzi* actually circulating was taken into consideration, then the firm cover should be regarded as about 60%[44].

Volkov's conclusion, therefore, was laconic. The Soviets' economic policy, based on Marxism, was a full failure – thanks chiefly to the peasantry's financial behaviour. As a result, a right-wing turn was about to occur in U.S.S.R[45].

---

[35] *The State Bank of the U.S.S.R.* (Moscow, 1925), p. 3.

[36] *Ibid.*, p. 7. (Gold coin minting actually took place, too, but it was soon halter.)

[37] *Ibid.*, p. 9.

[38] Though free convertibility of paper money into gold was not implemented in practice. [Anonymous], *Hi zoi en ti bolsevikiki Rosia* (= Life in Bolshevist Russia), Athens, 1925, p. 7.

[39] In addition, small silver and copper *chervonetz* coins were put into circulation by the State Bank. (*Ibid.*)

[40] AYE, 1928, 65.3: "L'U.R.S.S. en 1927", pp. 24, 32.

[41] *Ibid.*, p. 33.

[42] *The State Bank of the U.S.S.R.*, p. 8.

[43] *Ibid.*, p. 11.

[44] *Ibid.*

[45] AYE, 1928, 65.3: "L'U.R.S.S. en 1927", p. 39.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

The Aftermath

It was not accidental that GPU arrested O. Volkov in February, 1928; for Stalin had seized hold of the Soviet Union. The Greek Legation, nonetheless, tried to establish a spy network staffed by former Tsarist officers, who had shifted side in the late 1910ˢ. But now the interest was centered on military matters[46]. Was Stalin to start a war? Or was his priority the U.S.S.R.'s industrial development?

Restoring Capitalism in Russia was now out of the question. By the same token, if Communism was repudiated, Stalin would perish. Because in such a case the U.S.S.R. would be ruled by Trotsky. Consequently, Stalin, who controlled the bureaucracy of the Party, reacted promptly In 1926, the office of the Comintern Chairman was abolished and, as a result, Zinoviev lost his most important post. He therefore approached, Trotsky, his dreaded foe, but they were strictly watched by Stalin. Thus, the Fifteenth Party Conference, in November, 1926, and the Enlarged Plenum of the Executive Committee of the Comintern, in December, 1926, discussed the question "of the bloc" of Trotskyites and Zinovievites (Sokolnikov being among them[47]) and "adopted resolutions stigmatizing the adherents of this bloc as splitters"[48]. About a year later, on November 14, 1927, Trotsky and Zinoviev were expelled from the Communist Party of the Soviet Union[49]. In April, 1928, a large part of *chervonetz*'s firm cover was taken away from the State Bank – on the grounds that it was necessary for a loan to be contracted abroad[50]. It was a mortal blow against the stability of *chervonetz*[51], and its value began to decline[52] (though it was to be officially suspended much later). The peasantry, which was considered refractory to communism, was later exterminated in the early 1930ˢ, by means of the Great Famine.

The early capitalist experiment in Soviet Union was over.

PEASANTS AND BANKS UNDER COMMUNISM: SOME EARLY SOVIET EXPERIMENTS ACCORDING TO THE GREEK DIPLOMATIC SERVICE
(Summary)

Keywords: Greek Diplomatic Service, Soviet Government, banks, communism, peasants

In January, 1920, Enver Pasha, Turkey's strongman during World War I, paid a visit to the British Military Mission in Berlin. He had returned from Russia, and remained incognito in Germany. Among the topics he discussed with British officers was the Russian Civil War.

Enver Pasha was categorical: he held the Red Army in high esteem, whilst he felt contempt for the White one. Soviets were to win the fighting; for their most effective ally was the peasantry. Peasants, in fact, had taken over the nobility's land, worked on it and considered it to be their own. The White Army, on the other hand, was staffed with former landowners. Wherever the "White Danger" approached, the result was the determined, unanimous and united effort on the part of the peasants to defend their own land. Enver further clarified that in the whole of Soviet Russia there was an iron military discipline. The only people starving were the former aristocrats and the bourgeois, whilst peasants, soldiers and officers of the Soviet Government had more than sufficient food.

[46] AYE, 1934, B/8/A, Nakos Panourgias, ex-minister of Greece at Moscow, to the Foreign Ministry of Greece, Athens, September 5th, 1934.

[47] *History of the Communist Party of the Soviet Union*, p. 283.

[48] *Ibid.*

[49] *Ibid.*, p. 285.

[50] AYE, 1928, 65.3, Nakos Panourgias, Greek minister at Moscow, to the Foreign Ministry, Moscow, June 15th, 1928.

[51] *Ibid.*

[52] *Ibid.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

VIOREL M. BUTNARIU[*]

CU PRIVIRE LA PROBLEMA EDITĂRII UNUI „LEXICON NUMISMATIC PENTRU MOLDOVA (1359-1859)" (I)

În decursul a cinci veacuri teritoriile situate între Carpații Orientali şi cursul Nistrului au înregistrat o evoluție istorică distinctă în cadrul pluralismului politic românesc. Întemeierea Moldovei, ce rămâne legată de „înființarea căpităniei maghiare la Baia, când s-au pus bazele organizării instituționale feudale de tip european, inițial, într-un teritoriu situat pe malul stâng al râului Moldova"[1], a suscitat controverse în legătură cu data când a avut loc şi, îndeosebi, cu afirmarea unor pretenții de stăpânire a Ungariei în primele decenii[2]. De aceea, cronologia absolută propusă de noi, 1359-1859, se raportează mai degrabă la „începutul destrămării Hoardei de Aur"[3], odată cu schimbarea conducerii locale în urma „descălecatului" lui Bogdan, respectiv, la unirea celor două principate româneşti la mijlocul veacului XIX.

De pe teritoriul Moldovei istorice provin peste 200 tezaure încheiate în acest interval. Potrivit datelor păstrate, descoperirile cele mai numeroase au fost prilejuite de efectuarea lucrărilor agricole, la grădină, amenajări de teren şi edilitare, la lutării, spre deosebire de cele datorate cercetărilor arheologice, foarte puține la număr. Acumulările, păstrate rareori în vase de lut sau din metal – de cele mai multe ori distruse de descoperitori –, totalizează un număr impresionant de emisiuni monetare din aur, argint, billon şi cupru provenite din monetării situate într-un spațiu vast: din Scandinavia la gurile Nilului şi regiunea Magreb, din Urali, peste Atlantic, în regiunile miniere din Mexic şi Peru. Câteva depozite cuprindeau şi „bijuterii" alcătuite din diverse podoabe şi accesorii vestimentare.

Pentru a răspunde exigențelor cercetării contemporane de profil, specialistul este nevoit să apeleze la mijloace de investigare specifice, precum manuale, tratate şi studii de numismatică, determinatoare uzuale şi cataloage de colecții, dicționare şi lexicoane tematice. Asemenea instrumente de lucru au fost elaborate pe baza repertorierii a numeroase descoperiri şi a studierii unor mari colecții numismatice din lume.

---

[*] Cercetător ştiințific, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" Iaşi.

[1] Viorel M. Butnariu, *Poziția internațională a Moldovei până la 1412. Strategii politico-militare şi sisteme monetare*, în *Moldova şi economia de schimb europeană. Secolele XIV-XVIII*, ed. Viorel M. Butnariu, VIII, Iaşi, Editura Panfilius, 2003, p. 23.

[2] Pe larg, Ştefan S. Gorovei, *Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XVI-lea*, în *AIIAI*, XVI, 1979, p. 187-219; idem, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 1997, p. 140-172.

[3] Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, ed. Victor Spinei, trad. Michaela Spinei, 2, Bucureşti, Editura Meridiane, 1988, p. 211.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 351–389

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Despre utilitatea unui „Repertoriu al descoperirilor monetare" s-a vorbit şi la noi. Din păcate, indiferent de epoca din care provin şi colecţiile în care se păstrează, emisiunile antice, bizantine, medievale şi moderne îşi aşteaptă publicarea într-un *Corpus* rămas în proiect de aproape jumătate de veac[4].

O altă chestiune, mai dificilă, ce stă în calea cercetătorului, este lipsa unei enciclopedii numismatice româneşti. Ideea unui asemenea instrument de lucru absolut necesar, sub forma unei enciclopedii generale care să cuprindă întregul spectru numismatic din România, s-a născut cu decenii în urmă când specialişti reputaţi au conceput un plan în acest scop, au întocmit un glosar şi au distribuit termenii pentru fiecare autor în parte. Dar, şi în acest caz, stadiul de proiect nu a fost depăşit, astfel că s-a conturat o altă strategie de lucru care trebuia să conducă la elaborarea lucrării în două volume: primul, pentru numismatica greco-romană şi cea geto-dacică, al doilea, pentru numismatica bizantină, medievală şi modernă.

În anii când s-a vorbit de elaborarea unui „Repertoriu al descoperirilor monetare din România", se avea în vedere posibilitatea valorificării, în principal, a fondurilor unor Cabinete Numismatice de mare tradiţie, dintre care un loc de frunte îl ocupă şi azi cel al Bibliotecii Academiei Române şi al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti, la care s-a adăugat colecţia Muzeului Naţional de Istorie, al cărui fond de bază a fost constituit înainte de 1972, în urma transferului unora dintre cele mai importante descoperiri din România, aflate în colecţiile Muzeelor din ţară şi ale celor două Cabinete Numismatice amintite. În 1984, întreaga colecţie a CNBAR (cca 300.000 piese) a intrat în posesia noului Cabinet, o parte cu statut de împrumut, alta sub formă de transfer. Sub asemenea auspicii absolutizante şi reducţioniste, în care consensul dirijat anula multiplicitatea de factori şi de principii, se înţelege lesne ce a mai rămas: din păcate, un *Repertoriu* în proiect, la fel şi *Enciclopedia numismatică*, astfel că efortul individual al unor distinşi autori[5], chiar dacă s-a dovedit benefic în sine, a condus la rezultate ce pot asigura, mai degrabă, un efect stimulativ asupra celor interesaţi de un asemenea subiect. Totuşi, pentru ultimele două decenii putem consemna atât reînfiinţarea Cabinetului Numismatic în cadrul Bibliotecii Academiei Române[6], cât şi sporirea considerabilă a descoperirilor monetare a căror valorificare în mod sistematic a condus la răspândirea cunoştinţelor de specialitate şi la creşterea numărului celor interesaţi în domeniul numismaticii.

Odată cu scurgerea anilor şi trecerea în nefiinţă a iniţiatorilor celor două proiecte, tranziţia în direcţia integrării impune tot mai insistent nevoia de a defini identitatea spaţiului nostru prin apelul la surse. De aceea, în pofida părerii că „s-a aşternut uitarea peste frumoasa iniţiativă", trebuie să acceptăm cu obstinaţie ideea că sarcina traducerii în fapt pentru ambele proiecte trebuie asumată ca programe de lucru de noua generaţie de specialişti, aflaţi în postura de a le reconcepe mai întâi.

---

[4] O. Iliescu, *Corpus thesaurorum Olteniae*, în „Oltenia. Documente, cercetări, culegeri", Arhivele Statului Craiova, 2, 1941, p. 157-160; idem, *Problema realizării unui repertoriu al descoperirilor monetare în România*, în *BSNR*, XLII-XLVI (1948-1972), 96-120, p. 63-69.

[5] Octavian Iliescu, *Istoria monetei în România. Glosar numismatic*, în *SMIM*, XIX, 2001, p. 299-314; idem, *Istoria monetei în România (c. 1500 î.e.n. – 2000). Cronologie – Bibliografie – Glosar*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, 168 p.+4 hărţi; Virgil Mihailescu-Bîrliba, *Numismatica*, I, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2005, 177 p.+IX pl.; Constantin Preda, *Enciclopedie de numismatică antică în România*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2008, 351 p.

[6] Emanuel Petac, *Cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei Române: reluarea unei tradiţii*, în *AIIX*, XXXII, 1995, p. 523-524.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Suntem de părere că ambele proiecte pot deveni viabile doar pe măsura înțelegerii condițiilor actuale din partea celor chemați să le înfăptuiască. Mai întâi, să avem în vedere că materialul numismatic existent în marile colecții amintite a rămas în mare parte neprelucrat. Nu trebuie să trecem cu vederea, cel puțin pentru ultimul deceniu, nici descoperiri de dată recentă intrate în fondurile numismatice muzeale, despre care nu deținem informații suficiente. Sunt doar estimări ale neajunsurilor cumulate îndelung şi resimțite dureros când se vorbeşte de stadiul la care au rămas unele proiecte. Avem, totuşi, convingerea că, prin strădaniile şcolii de cărturari ce a dominat cu autoritate cercetarea numismatică în prima jumătate de veac XX şi a noii generații de specialişti, consacrați ai breslei ce a adâncit brazda de predecesori, au fost stabilite direcții şi create modele de cercetare pentru cei îndrumați până ieri în deprinderea tainelor uceniciei într-o şcoală numismatică de tradiție seculară. Este un nou început dovedit atât prin continuarea apariției principalelor reviste academice de specialitate – „Buletinul Societății Numismatice Române”, „Studii şi cercetări de numismatică” –, cât şi prin lansarea volumelor din seria *Coins from Roman Sites and Collections of Roman Coins from Romania* dedicate descoperirilor din siturile de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum, Porolissum, Căşei, Gilău şi a celor consacrate monedelor greceşti şi romane de aur din colecția Cabinetului Numismatic al Academiei Române.

În ce ne priveşte, din motive lesne de înțeles, în ultimele două decenii am restrâns investigarea descoperirilor monetare la cuprinsul Moldovei, al cărei trecut se regăseşte, în bună parte, scris în două istorii. Pornind la drum, am socotit util pentru toți a ne raporta la acelaşi trecut pe baza aceloraşi surse. Aşa am început, din 1991, verificarea determinărilor la unele tezaure edite[7], inițiativă ce a deschis calea unei colaborări durabile şi de succes cu specialişti numismați din Bucureşti şi Chişinău, la debutul căreia a fost lansat un volum ce republica 41 tezaure[8]. Din anul 2000, acest nucleu a vizat cercetarea şi publicarea întregului material numismatic – din antichitate la epoca contemporană – din fiecare colecție publică. Aşa a apărut seria *Corpus Nummorum Moldaviae*, prin colaborarea cu alți specialişti din instituții de cercetare şi muzeele locale. Pe baza unei experiențe dobândite[9], atrăgeam atenția, cu alt prilej[10], că un asemenea demers de durată presupune efort susținut şi rămâne condiționat atât de înțelegerea conducerii muzeelor, cât şi de sprijinul financiar al administrațiilor locale. Era deja un fapt împlinit, confirmat ulterior de următoarele două volume din serie care, în aceeaşi structură prestabilită, valorificau complet şi într-o limbă de circulație tot atâtea colecții muzeale[11] din Moldova.

Se poate afirma, cu temei, că indiferent de maniera de abordare a materialului numismatic – pe regiuni istorice sau administrative, pe mari colecții publice cercetate segmențial ori în totalitate – rezultatele înregistrate până acum sunt paşi decisivi pe care cercetarea numismatică românească i-a parcurs spre întocmirea unui CORPUS NUMMORUM, alcătuit, până astăzi, dintr-un ansamblu de „Repertorii ale descoperirilor monetare”. În strânsă conexiune cu alte izvoare, materialul numismatic oferă specialiştilor multiple posibilități de evaluare: sistemele monetare din fiecare epocă, natura relațiilor comerciale, evoluția prețurilor, tipologia pieselor de podoabă şi a

[7] Нуделъман, *Топография*, p. 90-194; Нуделъман, *Monetnye klady XVIII-XIX*, p. 227-263.
[8] *TezChişinău*.
[9] *CNM – II*.
[10] Viorel M. Butnariu, *CORPUS NUMMORUM MOLDAVIAE*, comunicare prezentată cu prilejul simpozionului „Sommet de la francophonie à Bucarest”, Bucureşti, 25-26 septembrie 2006.
[11] *CNM – III*; *CNM – IV*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vaselor. La toate acestea, se adaugă şi sesizarea importanței avute de politica monetară în desfăşurarea raporturilor de forțe şi din regiunile est- şi sud-europene. Totodată, a fost creată o bază de cercetare temeinică şi extrem de diversă în vederea elaborării unor tratate, sinteze şi enciclopedii.

Fără îndoială, o enciclopedie numismatică pentru România este un instrument de lucru absolut necesar, a cărui realizare a rămas un deziderat major. Din păcate, lucrări de profil, care cuprind noțiuni, termeni tehnici, nominaluri emise din antichitate până în veacul trecut şi alte date numismatice de interes general[12] ori emitenți[13], nu acoperă aproape deloc problematica specifică istoriei românilor. Negreşit, ne confruntăm cu o situație regretabilă provocată nu atât de lipsa izvoarelor sau de necunoaşterea acestora, cât de maniera de abordare – preferențial antichitatea – şi de comunicare a datelor cunoscute – arareori în limbi de circulație.

Pentru a releva legătura dintre „Repertoriul descoperirilor monetare" şi „Lexiconul numismatic" atrag atenția că, în principal, ambele lucrări constituie instrumente de lucru elaborate pe baza izvoarelor numismatice cunoscute. Altfel spus, glosarul numismatic are drept fundament cunoaşterea materialului monetar în detaliu, pe care îl rezumă şi explică terminologia. De aceea, tezaurele rămân sursa principală a lucrării în care trebuie prezentate rezumativ în anexă.

Având în vedere imensitatea materialului numismatic edit, particularitățile acestuia pe epoci şi regiuni istorice, cât şi profilul pregătirii mele profesionale, am încercat elaborarea unui proiect de Lexicon numismatic pentru Moldova istorică, de la întemeiere până la unirea cu Țara Românească. La alcătuirea lucrării am ținut seama de varietatea surselor, multitudinea informațiilor şi contribuția unor specialişti. De aceea, am considerat judicios să grupăm datele pe care le oferim pe categorii de termeni, după caz, cu precizarea variantelor lexicale.

[I] **Suveranități laice şi ecleziastice**. În Evul Mediu şi în Vechiul Regim, ținând seama de legăturile vasalice dintre state, doar cu unele excepții se poate vorbi de autorități suverane. În sens larg, termenul exprimă raporturile juridice dintre domenii laice – asemenea oraşelor libere, principatelor, comitatelor, ducatelor sau baronatelor –, şi ecleziastice – arhiepiscopate, episcopate, abații şi mănăstiri –, precum şi dintre acestea şi autoritatea supremă reprezentată, după caz, de rege, de împărat sau de Înaltul Pontif. Ca pretutindeni în epocă, chiar dacă mozaicul politic-administrativ şi pluralismul etno-confesional au făcut dovada unui particularism local, apartenența unui teritoriu la Coroană trebuie înțeleasă în raport cu supuşii, mai puțin cu etnia ori confesiunea acestora.

[II] **Autorități laice şi ecleziastice** emitente pentru care am preferat denumirea oficială din epocă, fără forma latinizată sau în altă traducere. Pentru o expunere unitară, este prezentată *calitatea* emitentului, după caz, cu precizarea datei când a fost propus /

[12] Schrötter, *Wörterbuch*; Albert R. Frey, *Dictionary of numismatic names with a glosary of numismatic terms in English, French, German, Italian, Swedish*, ed. a 2-a, New York, 1947; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*.

[13] W. Rentzmann, *Numismatisches Legenden-Lexicon des Mittelalters und der Neuzeit*. I. *Alphabetisch-chronologische Tebellen der Münzherren und Verzeichniss der auf Münzen vorkemmenden Heiligen*; II. *Ergänzungen der auf Münzen verkommenden Titel-Abbreviaturen und Verzeichniss der den Münzen aufgeprägten Länder- und Städtenamen*, Berlin, Verlag von R. Wegener, 1865-1866, 191+247 p.; idem, *Numismatisches Wappen-Lexicon des Mittelalters und Neuzeit*, Druck und Verlag von Hermann Veit, Berlin, 1876 (reprint Halle 1924, Osnabrück 1967, Berlin 1980), 313 p.+35 Tafeln; idem, *Nachtrag zum Numismatischen Legenden-Lexicon des Mittelalters und der Neuzeit*, Berlin, Commisionverlag von L. Steinthal, 1878, 46 p.; Craig, *Germanic Coinages*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ales / încoronat, şi a locului unde s-a produs evenimentul, inclusiv cea a înlăturării din domnie, sau a decesului, apoi *filiația* – nepot, fiu, frate (vitreg, după caz), tată –, *nominaluri*, *sistemul monetar* în care au fost emise, *ateliere* şi *măsurile* principale inițiate în plan monetar. Acolo unde numele de persoană nu apare în voce sunt precizați anii de domnie în paranteze.

[III] **Nominaluri** sau numele sub care este cunoscută fiecare monedă şi desemnează valoarea ei prin metal, greutate, modul, tip sunt prezentate în ordine crescătoare. Acolo unde acelaşi nominal a cunoscut şi alte denumiri, se fac precizări la fiecare variantă. Pentru exemplificare, este recomandat ca fiecare voce să fie însoțită de ilustrație cu precizarea sursei.

[IV] **Ateliere** sau monetării unde au fost fabricate monedele; de regulă poartă numele localității în care a funcționat. Fiecare emisiune poate oferi informații despre locația unde au funcționat clădirile cu utilajul, personalul şi administrația corespunzătoare prin înscrierea numelui centrului de batere (în majoritatea cazurilor, în exergă), prin litere, monograme ori simboluri, prin tipul de legendă sau reproduceri heraldice distincte. Pe cât posibil, prezentăm în ordine *localizarea* atelierului în epocă şi denumirea actuală, *perioada* de funcționare şi *nominalurile* bătute aici.

[V] **Concepte, noțiuni** cuprind elemente de bază şi idei generale din domeniu. Prin multitudinea de forme de exprimare şi adrese nesfârşite, datele constitutive alcătuiesc un mesaj complex determinat de natura fenomenului studiat.

[VI] **Legislație specifică** prin care autoritatea emitentă a garantat propriile emisiuni – în caracteristicile tehnice, simboluri, legende – şi a prevăzut sancțiuni drastice pentru actele de fraudă şi abuz privitoare la monedă.

[VII] **Mențiuni în cronici şi documente** alcătuiesc un „*mass medium*” *sui generis*, o sursă complementară de cunoaştere a monedelor sub denumiri şi expresii populare diverse.

[VIII] **Biografia numismaților** se referă la specialişti care, prin interesul ştiințific manifestat pentru domeniul numismaticii medievale şi moderne a Țării Moldovei, au contribuit decisiv la o mai bună cunoaştere a istoriei românilor.

Totodată, ne exprimăm convingerea că nu am rezolvat şi nici nu am reuşit să cuprindem toată problematica referitoare la vocile tratate. În special, am dorit să atragem atenția asupra utilității unui astfel de instrument de lucru pentru istoric, în general, pentru numismat, în mod special, dar şi asupra unui posibil model de *Lexicon* care, însumând terminologia numismatică de epoca secolelor XIV-XIX, nu trebuie să cuprindă o tratare exhaustivă, nici o analiză de detaliu a problemelor, ci să găsească explicații cât mai simple. Se impune pe viitor o tratare echilibrată şi pertinentă a diferitelor laturi ale temei, pe compartimente, pe care Academia Română a înscris-o de curând în programul de cercetare la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” de la Iaşi.

În continuare, pentru o mai bună lămurire, prezentăm selectiv câteva voci care aparțin categoriilor precizate, fiecare însoțită de bibliografia principală.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

3 Soli [III], ☛ **Dreikreuzer**.

10 kopeek [III], ☛ **grivennik**.

I. Ferdinánd Habsburg [II], ☛ **Ferdinand I. von Habsburg**.

I. Ferenc [II], ☛ **Franz II. / I. von Habsburg-Lothringen**.

II. Ulászló (croat.: *Vladislav Jagelović*; pol.: *Władysław II Jagiellończyk*; rom.: *Vladislav II Iagelo*) [II], rege al Ungariei (încoronat la 18 sept. 1490 – decedat la 13 mart. 1516, Buda), rege al Boemiei (*Vladislav Jagellonský*, ales la 22 august 1471, Praha – 1516). ♦ Fiul lui Kazimierz IV Jagiellończyk, frate cu Jan I Olbracht, Alexander Jagiellończyk şi Zygmunt I Jagiellończyk (Stary), tatăl lui II. Lajos. ♦ În calitate de rege al Boemiei a emis heller, pfennig şi pražský groše la Kuttenberg. Ca rege maghiar a bătut piese de argint (obolus, denár, garas, guldiner) şi de aur (aranyforint) la Körmöcsbánya, Nagybáya, Kassa. ♦ A fost primul rege maghiar ale cărui monede poartă anul de emisiune din 1502.

Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, nr. 738-824; Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen*, nr. 235-253.

III groşi [III], ☛ **trojaki**.

A

A [IV], literă care indică atelierul Alba Regia (**A**, **A-A**; pe monedele ungureşti de argint şi de cupru, 1327-1342), Amberg (pe monedele Bavariei, 1763-1795), Berlin (pe monedele Prusiei, de la 1750), Wien (pe monedele austriece, 1766-1868).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 137; Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **A**; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **A**; Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, p. 26; Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen*, p. 46, 89.

Abschnitt [V], ☛ **exerga**.

Adam Friedrich August Anton Joseph Maria **von Seinsheim** [II], principe-episcop de Würzburg şi de Bamberg (1755 / 1757 – decedat la 18 febr. 1779, Würzburg). ♦ Pentru WÜRZBURG a emis nominaluri de: cupru (½ Pfennig, ½ Kreuzer), billon (3 Heller, Körtling, 1 Schillinger, 3 Kreuzer au Groschen, 4 Kreuzer sau Batzen, 5 Kreuzer), argint (Kreuzer de 10, 20, ½ şi 1 Konventionstaler) şi aur (Goldgulden, Dukat) la Würzburg, Nürnberg şi Fürth. Pentru BAMBERG a emis nominaluri de cupru (Heller, Pfennig, ½ Kreuzer), de billon (Kreuzer de 1, 2½, 5), de argint (3 Kreuzer) şi de aur (Dukat). ♦ Ateliere monetare: Bamberg şi Fürth. ♦ În ambele episcopate a funcţionat acelaşi sistem monetar bazat pe calculaţia 3 Dreier sau Körtling sau 1/84 Gulden = 1 Schillinger sau 6 Neue Pfennige, 7 Schillinger = 15 Kreuzer, 20 Schillinger = 1 Guter Gulden, 44 4/5 Schillinger = 1 Konventionstaler.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 314, 316; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Bamberg**, ***Bishopric***, ***Wuerzburg***, Bishopric; *Gold Coins*, p. 209 (nr. 172), 332-333 (nr. 3722-2729); *SCWC 1701-1800*, p. 264-266, 620-628.

agio (germ.: *Aufgeld*) [V], ♦ Diferenţă în plus între preţul (cursul) de piaţă al unei monede şi valoarea nominală a acesteia. ♦ Câştig bănesc rezultat dintr-o asemenea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

diferență. O importanță deosebită are în condițiile bimetalismului în care raportul valoric dintre aur şi argint trebuie fixat prin lege.

Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Agio**; Kiriţescu, *Moneda*, p. 18.

Albert (Albrecht) **VII. von Habsburg** [II], arhiduce de Austria, guvernator general în Țările de Jos şi Franche-Comté (numit în 1595, suveran din 6 mai 1598 – 13 iul. 1621, Brussel). ♦ Fiul lui Maximilian II. von Habsburg. Căsătorit cu infanta Isabella Clara Eugenia, la 14 apr. 1599, care a primit zestre Țările de Jos. ♦ A emis monede de: cupru (1 şi 2 denari), billon (patard de ½, 1), argint (real de ¼, ½, 3, stoter, 3 patards, escalin, patagon de ¼, ½, 1, florin, ducaton) şi aur (albertin de 1, 2, couronne d'or şi souverain d'or de 1, 2). ♦ Ateliere monetare: Antwerpen, Brussel, Maestricht şi 's-Hertogenbosch (pentru Brabant), Brugge (pentru Vlaanderen), Tournai (pentru Tournaisis), Roermond (pentru Gueldre) şi Luxemburg (pentru Luxemburg). ♦ Activitatea monetară s-a desfăşurat pe parcursul a două perioade. Prima, până în 1611, când s-au făcut eforturi de reparare a pagubelor provocate de războiul civil; a doua, din 1612, când sistemul monetar a fost modificat; acum a fost emis tipul kreuztaler, din cauza crucii burgunde de pe avers.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 77-79; Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. ***Albertustaler***, ***Kreuztaler***, ***Patagon***; Hoc, *Histoire monétaire de Tournai*, p. 157-175; Davenport, *Europen Crowns. 1484-1600*, nr. A8641-8642, 8656; *Gold Coins*, p. 128-129 (nr. 221-224); *SCWC 1601-1700*, p. 1330-1332.

Aleksandr I Pavlovich Romanov-Holstein-Gottorp (rom.: *Alexandru I*, rus.: *Александр I Павлович Романов-Гольштейн-Готторпский*) [II], ţar al Rusiei (ales la 24 martie / încoronat la 15 sept. 1801, Moscova – decedat la 1 dec. 1825, Taganrog), ţarevici (1796 – 12 martie 1801), mare duce de Finlanda şi Lituania (1809), rege al Poloniei (1815). ♦ Fiul şi succesorul lui Pavel I, frate cu Nikolai I Romanov. ♦ A emis monede de: cupru (poluşka, denga), argint (kopeek de 1, 2, 5, 10 şi 20, polupoltinnik, poltina, rubla) şi aur (5, 10 ruble). ♦ Ateliere monetare: Ekaterinburg, Kolpino, Kolyvan, Kolpina, Sankt Petersburg şi Izhora. ♦ Prin ukazurile din 31 aug. şi 1 oct. 1801 a confirmat titlul şi greutatea monedelor emise de Pavel I. Manifestul imperial din 10 iun. 1810 a adus modificări importante prin devizarea monedelor de argint şi de bronz în trei clase: moneda de bancă sau comercială (rubla, ½ rubla), moneda de schimb de argint (5, 10 şi 20 kopeeki), moneda de schimb de bronz. Măsura a fost abrogată în 1813; prin ukazul din 14 febr. 1817 a fost restabilit titlul la moneda de aur, dar au fost emise numai ½ imperiali (5 ruble).

Engel, Serrure, *Traité* (1899), p. 708-709; Узденников, *Монеты России*, nr. 0174-0192, 1306-1467, 2940-3192, 4290-4361, 4383-4473; *Słownik władców Europy*, s.v. **Aleksander I Romanow**; *Gold Coins*, p. 540-541 (nr. 146-151); *SCWC 1601-1700*, p. 1061-1074.

Alep [IV] ☛ **Halep**.

Alexandru I [II], ☛ **Aleksandr I Pavlovich Romanov-Holstein-Gottorp**.

Alvise Mocenigo I [II], doge al Veneţiei (1570 – 4 iun. 1577). ♦ A emis zecchino cu legenda ΛLOY•MOCE, S|M|V|E|N|E|T, D|U|X, S. (av.).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 451; *Gold Coins*, p. 479 (nr. 1262-1263).

Amaseia [IV] ☛ **Amasya**.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Amasya (gr.: *Αμάσεια*, lat.: *Amaseia)* [IV], localitate situată în zona centrală a Anatoliei în eyâlet-ul Sivas; astăzi în provincia Amasya, Turcia. ♦ A funcţionat în perioada Mehmed Çelebi (1403-1413) până la Murad III. ♦ A bătut mangâri, aspri şi altâni.
Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 49; Anuţa Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 24.

Ancyra [IV] ☛ **Ankara**, **Engüriye**.

Andrea Contarini [II], doge al Veneţiei (1368-1382). ♦ A emis ducato cu legenda ANDR'9TARЄNO S|M|V|Є|N|Є|T|I|, D|V|X, S. (av.).
Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1371; *Gold Coins*, p. 478 (nr. 1227).

Andrea Dandolo [II], doge al Veneţiei (1343 – 7 sept. 1354). ♦ A emis ducato cu legenda ANDRDANDVLO, D|V|X, S|M|V|Є|N|Є|T|I|, S. (av.).
Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1371; *Gold Coins*, p. 478 (nr. 1221).

Ankara, **Engüriye** (lat.: *Ancyra*) [IV], localitate situată în zona centrală a Anatoliei în eyâlet-ul Anadolu; astăzi în provincia Ankara, Turcia. ♦ A activat sub numele **Engüriye** în perioada Mehmed Çelebi – Murad II, când a bătut aspri şi mangâri, apoi cu numele **Ankara** pe timpul sultanilor Bayezid II, Selim I, Süleyman I, Mehmed III şi Murad IV, când şi-a încetat activitatea. ♦ În decursul acestei perioade a bătut doar aspri.
E. Nicolae, în *TezChişinău*, p. 97; Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 102; Anuţa Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 23.

Anna II. [II], contesă de Limburg (1520-1565); sub conducerea ei, în 1545, mănăstirea benedictină de femei aristocrate din Herford a reluat activitatea monetară împreună cu oraşul.
Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 224; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Herford**, ***Nunnery***.

Antonio I Gaetani [II], patriarh de Aquileia (1395-1402). ♦ Blazonul său este un scut cu o bandă ondulată care pleacă din stânga sus spre dreapta jos. ♦ A emis denaro sau soldo da 12 bagattini.
Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1357; J. Themessl, *Münzen und Münzwesen des Patriarchenstaates Aquileja*, Wien, 1911; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Aquileia**, **Patriarchate**; G. Bernardi, *Monetazione del Patriarcato di Aquileia*, Trieste, 1973.

Antonio II Panciera di Portuagro (it.: *Antonio Pancerini*, *Antonio Panciarini*) [II], patriarh de Aquileia (1402-1412). ♦ Blazonul său este un scut împărţit în două pe orizontală, o bandă oblică în formă de lanţ pleacă din stânga sus spre dreapta jos; stea cu şapte raze în vârful scutului. ♦ A emis denaro sau soldo da 12 bagattini.
Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1357; J. Themessl, *Münzen und Münzwesen des Patriarchenstaates Aquileja*, Wien, 1911, p. 55; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Aquileia**, **Patriarchate**; G. Bernardi, *Monetazione del Patriarcato di Aquileia*, Trieste, 1973, p. 156.

Antonio Pancerini [II], ☛ **Antonio II Panciera di Portuagro**.

Antonio Panciarini [II], ☛ **Antonio II Panciera di Portuagro**.

Antonio Venier [II], doge al Veneţiei (oct. 1382 – 23 nov. 1400). ♦ A emis ducato cu legenda ANTO'.VЄNЄRIO, D|V|X, S|M|V|Є|N|Є|T|I|, S. (av.)
Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1371; *Gold Coins*, p. 478 (nr. 1229).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Aquileia [I], patriarhat, cu reşedinţa la Udine; astăzi în prov. Udine, Italia. ♦ A emis piccolo sau denarius parvus (pfennig), mezzo denaro, denaro sau soldo da 12 bagattini, grosso. ♦ Pentru baterea emisiunilor de argint a folosit metalul extras din zona argentiferă de pe versantul vestic al Alpilor. În 1445, a fost anexat de Veneţia care i-a confiscat terenurile şi a stabilit un salariu anual de 5000 de galbeni pentru patriarh. În 1751 s-a divizat în arhiepiscopatele de Udine şi de Goritz.

Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1356-1357; J. Themessl, *Münzen und Münzwesen des Patriarchenstaates Aquileja*, Wien, 1911; A. Doren, *Italienische Wirtschaftsgeschichte*, Jena, 1934, p. 483; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Aquileia**, **Patriarchate**; G. Bernardi, *Monetazione del Patriarcato di Aquileia*, Trieste, 1973.

artiluk [III], ☛ **trojaki**.

B

B [IV], literă care indică atelierul Breslau / Wrocław (pe monedele Prusiei, 1750-1825), Bydgoszcz / Bromberg (pe monedele poloneze ale Coroanei), Kremnitz (pe monedele Austriei pentru Ungaria, de la 1766).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 137; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **B**; Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, p. 24; Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen*, p. 50, 89.

B-A [IV], litere care indică atelierul Buda (pe emisiunile ungureşti, 1255-1531).

Pohl, Münzzeichen und Meisterzeichen, p. 46.

Bartolomeo Gradenigo [II], doge al Veneţiei (1339 – 28 dec. 1342). ♦ A emis ducato cu legenda BA.GRADONICO. S.M.VENETI. D|V|X, S. (av.).

Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1371; *Gold Coins*, p. 478 (nr. 1220).

billon [V]. Termenul apare la mijlocul secolului al XIII-lea cu înţeles de „amestec de metale preţioase”. Din secolul al XV-lea a însemnat aliaj monetar (sub 500‰ AR) cu un metal inferior (aramă, plumb); piesă divizionară cu valoare intrinsecă redusă.

Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Billon**; Kiriţescu, *Moneda*, p. 70; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **Billonmünze**; Mihailescu-Bîrliba, *Numismatica*. I, p. 30.

Bosna / **Saray** [IV], localitate situată în eyâlet-ul Bosna; astăzi Sarajevo în Federaţia Bosnia-Herţegovina & R. Srpska. ♦ A funcţionat cu denumirea **Bosna** sub Mehmed III – Murad IV, apoi **Saray** numai în timpul domniei lui Süleyman II când a emis mangâri.

E. Nicolae, în *TezChişinău*, p. 66; Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 74; Vîlcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 42.

Böhm [III], ☛ **Dreikreuzer**.

Braunschweig [I], oraş care aparţinea de Münzkreise Saxonia Inferioară. ♦ Dreptul monetar a fost primit în 1296 şi reînnoit în 1345. Printre primele tipuri monetare se numără Pfennigii cu leu din secolele XIV-XV, Scherfe (½ Pfennig) şi Vierling (¼ Pfennig). Primele emisiuni cu milesim sunt din 1499, ultimele din 1675. În 1610 a devenit sediul atelierelor oficiale (Kreismünzstätte). Producţia locală de monedă a încetat în 1680.

Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1287; Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 285; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Brunswick**, ***City***; Davenport, *German Church and City Talers 1600-1700*, nr. 5125-5130; Davenport, *German Talers 1500-1600*, nr. 9097-9107; Mey, *European Crown*, p. 65-67, nr. 214-226; *Gold Coins*, p. 222 (nr. 533-536).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Breitegroschen [III], ☛ **széles garas**.

Breslau (lat.: *episcopatus wratislaviensis*) [I], episcopat în Silezia Inferioară avându-l patron pe St. Johann-Baptist; astăzi Wrocław în voievodatul Silezia Inferioară, Polonia. ♦ În 1290, episcopii de Breslau au fost făcuți prinți ai Imperiului şi au primit dreptul să bată monedă. Împăratul Maximilian I. a reînnoit privilegiile suveranilor ecleziastici şi, la 1515, le-a acordat dreptul să bată şi monede de aur. În timpul episcopului Johann V. Thurzo von Bethlenfalva, pentru prima oară, au fost emise monede de argint în mare cantitate. Primii taleri au fost emişi de Karl Ferdinand Wasa (1525 – decedat la 9 Mai 1655, Wyszków) cu milesimul MDCXXIX. A fost anexat de Prusia, odată cu Silezia, în 1740, definitiv în 1763. În 1810 a fost secularizat.

Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1311-1312; Engel, Serrure, *Traité (1897)*, p. 373-374; Karl Kastner, *Breslauer Bischöfe*, Ostdeutsche Verlags-Anstalt, Breslau 1929; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Breslau**, ***Bishopic***; Davenport, *German Church and City Talers 1600-1700*, nr. 5111-5122; Davenport, *German Talers 1500-1600*, nr. 8991; *Gold Coins*, p. 220-222 (nr. 472-531); *SCWC 1601-1700*, p. 371-372; *SCWC 1701-1800*, p. 300.

Breslau (lat.: *Wratislavia*, pol.: *Wracław*) [I], oraş fondat în secolul al X-lea; astăzi Wrocław în voievodatul Silezia Inferioară, Polonia. ♦ În 1163 a devenit capitala ducatului de Silezia, apoi sediul episcopal. După decesul ultimului duce, în 1335 a fost anexat de Boemia, până în 1460. Anexat de împăratul Ferdinand I, în 1526, apoi definitiv de Prusia, în 1741. ♦ La întemeierea aşezării, Boleslav I. Ukrutný (935-967) a înfiinţat aici o monetărie. A emis monede de argint (Taler) şi de aur (Goldgulden, Dukat de ½, 1, 2, 3, 4, 5). Ultimele emisiuni orăşeneşti datează din 1662.

Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1311-1312; Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 379; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Breslau, *City***; Davenport, *German Church and City Talers 1600-1700*, nr. 5123-5124; Davenport, *German Talers 1500-1600*, nr. 8992; *Gold Coins*, p. 219-220 (nr. 442-471); *SCWC 1601-1700*, p. 372-373.

Burgau [I], margraviat care aparţinea de Münzkreise Suabia, cu capitala la Günzburg; astăzi în districtul Günzburg, regiunea administrativă Suabia, landul Bavaria, Germania. ♦ În 1760, Maria Theresia a înfiinţat aici un atelier monetar care şi-a încetat activitatea în 1805 când Suabia austriacă a fost anexată la Bavaria. ♦ Au fost emise piese de: cupru (Heller, Kreuzer de ¼, ½, 1), billon (1/48 Taler sau 2½ Kreuzer) şi argint (Kreuzer de 5, 10, 20, 30, Taler de ½, 1).

Engel, Serrure, *Traité* (1899), p. 361-362; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Burgau**, ***County***; *SCWC 1701-1800*, p. 53-54.

Brussa, **Bursa**, (gr.: *Προύσα*) [IV], localitate situată în zona vestică a Anatoliei; astăzi în provincia Bursa, Turcia. ♦ A fost capitală a osmanlâilor în perioada 1326-1402. ♦ Aici a fost înfiinţată prima monetărie care bătea monede în numele tânărului stat otoman; primele piese au fost bătute încă pe timpul lui Osman, întemeietorul dinastiei. Acestea erau mangâri şi reprezentau imitaţii fidele după piesele emise de către selgiukizi. La 1327 Orhan, fiul lui Osman a bătut primele sale monede de argint, asprii, la aceeaşi monetărie. ♦ Atelierul a fost activ până sub Murad IV şi a bătut mangâri, aspri şi sultanini (altâni) pe vremea sultanului Süleyman I.

А. А. Быков, în *Государственный Эрмитаж. Труды отдела нумизматики*, I, Ленинград, 1945, p. 118; S. Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 93; Anuţa Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

C

C [IV], literă care indică atelierul Culmbach (pe emisiunile margrafilor de Brandenburg), Kassa (pe monedele ungureşti, până la 1531; pe emisiunile Austriei pentru Ungaria), Praha (pe emisiunile Austriei pentru Boemia).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 137; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**.

Cambrai (ol.: *Kamerijk*; lat.: *Cameracum* / *Episcopatus Cameracensis*) [I], a aparţinut de Münzkreise Westfalia; astăzi în Franţa. ♦ A fost ridicat la rangul de arhiepiscopat în 1559, recucerit de spanioli în 1595. ♦ Activitatea monetară, întreruptă la sfârşitul secolului XV, a fost reluată în timpul lui Maximilian de Berghes (1556-1570). Seria autonomă şi arhiepiscopală de emisiuni monetare cuprinde piese de cupru, de billon, de argint şi de aur.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 219-221; Davenport, *Europen Crowns. 1484-1600*, nr. 8211-8217; *Gold Coins*, p. 178-179 (nr. 102a-113).

Camera Hungarica ☛ **C-H**.

Canca, **Gümüşhane** (rom.: *Casa argintului*) [IV], localitate situată în zona estică a Anatoliei în eyâlet-ul Trabzon (Trapezunt); astăzi Çankırı în provincia Gümüşhane, Turcia. ♦ Inaugurat pe timpul lui Süleyman I, a funcţionat până sub Murad IV. Se respinge, astfel, din partea unor cercetători posibilitatea existenţei unei monetării la Čajniče. ♦ A bătut monede de argint (parale, medini, dirhemi) şi de aur (altâni).

M. Maxim, în *CN*, VII, 1996, p. 201; Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 83; Anuţa Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 24-25.

Carinthia (germ.: *Kärnten*) [I], ducat austriac din 1335 cu capitala la Klagenfurt. ♦ În 1521, Ferdinand I. i-a acordat dreptul să bată monedă, pe care l-a exercitat până la mijlocul secolului al XVIII-lea. ♦ Ateliere monetare: Klagenfurt şi St. Veit.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 361; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Carinthia**, ***Duchy***;

Carlos II de Habsburgo (rom.: *Carol II de Habsburg*) [II], rege al Spaniei, Neapole şi Siciliei, conte palatin de Burgundia (17 sept. 1665 – 1 nov. 1700, Madrid), principe de Asturia (1661-1665). ♦ Fiul şi succesorul lui Felipe IV. ♦ A emis piese de: cupru (maravedi de 2, 4, 8), argint (real de ½, 1, 2, 4, 8, 50) şi aur (escudo de 1, 2, 4, 8) în sistemul monetar 34 maravedi = 1 real, 16 real = 1 escudo. ♦ Ateliere monetare: Burgos, Madrid, Segovia, Sevilla, Toledo. ♦ La 22 mai 1680 a decis suspendarea speciilor de billon, înlocuite în circulaţie cu emisiuni din cupru, 38 dintr-o marcă. În atelierul de la Linares piesele erau executate prin batere, în alte oficine a fost introdusă tehnica laminării. La 14 oct. 1680, o altă ordonanţă prevedea reducerea titlului la argint cu 25%; noile emisiuni bătute la Sevilia şi Segovia au fost denumite marias, deoarece purtau monograma Sf. Maria cu o cruce deasupra (av.).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 493-494; Hoc, *Histoire monétaire de Tournai*, p. 188-190; *Słownik władców Europy*, s.v. **Karol II**; *Gold Coins*, p. 553 (nr. 215-231); *SCWC 1601-1700*, p. 1295-1310.

Carlos III Borbónicas (rom.: *Carol III de Bourbon*) [II], rege al Spaniei (10 aug. 1759 – 14 dec. 1788, Madrid), duce de Parma şi Piacenza (*Carlo I*, 22 iul. 1731 – 18 nov. 1738), prinţ moştenitor de Toscana (24 iun. 1732-1735), rege al Neapole şi al Siciliei (*Carlo VII* / *Carlo V*, 1 dec. 1734 – 10 aug. 1759). ♦ A emis piese de: cupru (maravedi de 1, 2, 4, 8),

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

argint (real de ½, 1, 2, 4, 8) şi aur (escudo de ½, 1, 2, 4, 8) în sistemul monetar 34 maravedi = 1 real, 16 real = 1 escudo. ♦ Ateliere monetare: Madrid, Sevilla. ♦ Fiul şi succesorul lui Fernando VI Borbónicas, tatăl lui Carlos IV Borbónicas. ♦ Prin ordonanţa publicată la 29 mai 1772, la Madrid, s-a hotărât ca titlul la monedele de aur şi de argint să fie redus; pentru prima dată, efigia regală era introdusă pe toate monedele de argint şi de cupru.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 496; Davenport, *Europen Crowns. 1700-1800*, nr. 1699-1700; *Słownik władców Europy*, s.v. **Karol III**; *Gold Coins*, p. 554 (nr. 278-291); *SCWC 1701-1800*, p. 1151-1166.

Carlos IV Antonio Pascual Francisco Javier Juan Nepomuceno Jose Januario Serafin Diego **Borbónicas** (rom.: *Carol IV de Bourbon*) [II], rege al Spaniei (14 dec. 1788 – 19 martie 1808, 6 mai – 6 iun. 1808), principe de Asturia (1759-1788). ♦ Fiul şi succesorul lui Carlos III Burbónicas, tatăl lui Fernando VII Burbónicas. ♦ A emis piese de: cupru (maravedi de 1, 2, 4, 8), argint (real de ½, 1, 2, 4, 8) şi aur (escudo de ½, 1, 2, 4, 8) în sistemul monetar 34 maravedi = 1 real, 16 real = 1 escudo. ♦ Ateliere monetare: Madrid, Sevilla. ♦ A păstrat sistemul şi speciile monetare rămase din a doua parte a domniei antecesorului său. Toate emisiunile prezintă efigia laureată a regelui (av.) şi scutul cu armeriile Spaniei (rv.).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 496; Davenport, *Europen Crowns. 1700-1800*, nr. 1701; *Słownik władców Europy*, s.v. **Karol IV**; *Gold Coins*, p. 554 (nr. 292-299); *SCWC 1701-1800*, p. 1151-1166; *SCWC 1801-1900*, p. 1095-1105.

Carol II de Habsburg [II], ☛ **Carlos II de Habsburgo**.

Carol III de Bourbon [II], ☛ **Carlos III Borbónicas**.

Carol IV de Bourbon [II], ☛ **Carlos IV** Antonio Pascual Francisco Javier Juan Nepomuceno Jose Januario Serafin Diego **Borbónicas**.

Casa argintului [IV], ☛ **Canca**, **Gümüşhane**.

C-H (lat.: *Camera Hungarica*) [IV], litere care indică atelierul Poson / Istropolis (pe monedele ungureşti, 1697-1708).

Craig, Germanic Coinages, p. 37; Huszár, Münzkatalog Ungarn, p. 25; Pohl, Münzzeichen und Meisterzeichen, p. 51-52, 89.

contramarcă (fr.: *contremarque*; germ.: *Gegenstempel*) [V]. Semn mic variabil sub forma unei ştampile rotunde sau rectangulare (cu divinităţi, simboluri, sigle, monograme etc.) care se aplica pe unele monede. Contramarca avea rolul de a confirma puterea circulatorie (acceptare / repunere) a unei piese monetare sau de a o investi cu alta nouă într-o anumită arie şi într-un anumit timp.

Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Gegenstempel**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **Gegenstempel**; Mihailescu-Bîrliba, *Numismatica*. I, p. 31-32.

contremarque [V], ☛ **contramarcă**.

Corvey [I]. Abaţie benedictină care aparţinea de Münzkreise Westfalia; astăzi în Renania de Nord-Westfalia, Germania. În 1774 a primit demnitatea episcopală, iar în 1803 a fost secularizată în urma anexării la Nassau-Dietz. Între 1807 şi 1813 a făcut parte din Regatul Westfalia; mai târziu, a fost anexat de Prusia. ♦ În 1541, Franz

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ketteler (1504-1547) a deschis un atelier monetar în oraşul Höxter unde s-a emis în comun până în 1566, sub Reinhard II. von Bocholz (1555-1585). Theodor von Beringhausen (1585-1616) a reluat activitatea monetară în 1607, dar emisiunile nu poartă marca participării oraşului şi devin anonime sub administrația lui Johann Christoph von Brambach (1621-1624). Ducați de aur au fost emişi de Karl Blittersdorf (1722-1737) şi Kasper Boselager (1737-1758).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 221-222; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Corvey, *Abbey***; Davenport, *German Church and City Talers 1600-1700*, nr. 5182-5205; *Gold Coins*, p. 232 (nr. 848-850).

costanda [III], ☛ **trojaki**.

Culemborg [I], comitat care aparținea de Münzkreise Westfalia; astăzi, oraşul capitală a provinciei Gelderland, Olanda. ♦ Între 1589 şi 1591, aici a fost funcționat un atelier monetar unde Stările provinciei Ommelanden au emis denari de cupru (1, 2 şi 4) şi nominaluri mari de argint (daalder, ½ stuivers).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 88-89, 246.

Culemborg [IV], localitate; astăzi în provincia Gelderland, Olanda. ♦ Stările provinciei Ommelanden au emis aici monedă între anii 1589 şi 1591.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 88-89.

Custrin [IV] ☛ **Küstrin**.

D

D [IV], literă care indică atelierul Danzig (pe monedele Ordinului Teuton, 1410-1422; pe florinii de aur emişi de marele maestru Albrecht von Brandenburg-Ansbach I., 1513-1520), Graz (pe emisiunile austriece de Steyermark, de la 1766).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 137; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **D**.

Dordrecht [IV], localitate în provincia Holland; astăzi în Olanda. ♦ Sub Karl V. şi după 1586, aici a funcționat un atelier monetar al provinciei Holland.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 59, 86, 88, 89.

Dreigröscher, [III], ☛ **trojaki**.

Dreikreuzer (germ.: *Groschen, Kaisergroschen*, *Landgroschen*) [III]. Monedă măruntă de argint emisă de Austria de la mijlocul secolului al XVI-lea. ♦ După 1620 a fost bătută în sume mari pentru plata soldelor armatei şi a înlocuit groşii mari în circulația monetară. Valoarea nominală apare înscrisă într-un cartuş oval dispus pe avers, sub bustul emitentului, ori pe revers, sub vulturul imperial / pe pieptul acestuia. ♦ A fost emisă în domeniile Austriei (*Groschen*) până la 1848, în ducatele Sileziei (*Böhm*) şi cantonul Schaffhausen (*3 soli*). Între 1680-1754, a înregistrat fluctuații în greutate şi o depreciere semnificativă: 1,743 g (0,822 g AR) [2 mai 1680], 1,74 g (0,63 g AR) [iulie 1717], 1,68 g (0,58 g AR) [7 nov. 1750],1,74 g (0,62 g AR) [21 sept. 1753], 1,70 g (0,58 g AR) [1 ian. 1754].

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Muzeul Județean Botoşani, inv. 2.453

F. Friedensburg, *Schleisiens Münzgeschichte in Mittelalter*, Breslau, 1877-1878, p. 50, 315; Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Dreikreuzer**; Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1592-1657*, p. 308-381, nr. 1018-1345 [Ferdinand II. – „Groschen oder 3 Kreuzer"], p. 608-633, nr. 674-860 [Ferdinand III. – „Groschen"]; Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1657-1740*, p. 122-140, 168, nr. 1304-1641 [Leopold I. – „Groschen (3er)"], p. 193-197, nr. 179-245 [Joseph I. – „Groschen (3er)"], p. 276-284, 307, nr. 701-859 [Karl VI. – „Groschen (3er)"]; Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1740-1969*, p. 64-68, 98, nr. 1299-1430 [Maria Theresia – „Groschen oder 3 Kreuzer"], p. 122-124, nr. 533-594 [Franz I. – „Groschen oder 3 Kreuzer"], p. 144-145, nr. 272-304 şi p. 165-166, nr. 329-355 [Joseph II. – „3 Kreuzer" şi „Groschen oder 3 Kreuzer"], p. 182, nr. 81-82, 83-88 [Leopold II. – „III Kreuzer", „3 Kreuzer"], p. 217-218, nr. 942-951, 952-974 şi p. 218-219, nr. 975-1014 [Franz II. / I. – „III Kreuzer", „Groschen" şi „3er"], p. 246, nr. 344-377, p. 247, nr. 380 [Ferdinand V. – „3er", „3 Kreuzer"]; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **Dreikreuzer**.

E

E [IV], literă care indică atelierul Karlsburg (pe monedele austriece ale Principatului Transilvania, 1766-1781), Königsberg (pe monedele Prusiei, 1751-1798).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 137; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. *E*.

Ecaterina cea Mare [II], ☛ **Ekaterina II Alekseevna**.

Ekaterina II Alekseevna (rom.: *Ecaterina cea Mare*, rus.: *Екатерина II Великая*) [II], născută Sophia Augusta Fredericka von Anhalt-Zerbst, botezată Ekaterina Alekseevna, la 28 iun. 1744, împărăteasă-consort (5 ian. – 9 iul. 1762), împărăteasă şi autocrată a tuturor Rusiilor (aleasă la 9 iul. / încoronată la 12 sept. 1762 – decedată la 6 nov. 1796, Sankt Petersburg); căsătorită cu ţarul Pyotr III Fyodorovich (5 ian. – decedat la 17 iul. 1762). ♦ Mama lui Pavel I. ♦ A emis piese de: cupru (kopeek de ¼, ½, 1, 2), argint (kopeek de 3, 5, 10, 15, 20, polupoltinnik, poltinnik, rubla) şi aur (poltinna, rubla de ½, 1, 2, 5, 10, ducat) în sistemul monetar ¼ kopeek = poluşka, ½ kopeek = denga, 3 kopeek = altînik, 10 kopeek = grivennik, 25 kopeek = polupoltinnik, 50 kopeek = poltinnik, 100 kopeek = rubla, 10 ruble = imperial = cervoneţ. ♦ Ateliere monetare: Annensk, Ekaterinburg, Feodosia, Kolyvan, Moskova, Sesterbek, Sestroetsk, Sankt Petersburg. ♦ Prin ukazul din 18 dec. 1763 a stabilit raportul aur – argint 1:15 şi a decis ca toate monedele să fie bătute pe baza acestei proporţii. La 29 dec. 1768 a fost înfiinţată Banca Imperială cu atribuţii de emitere a assignatelor şi de a bate specii monetare de aur, argint şi bronz. Rubla de argint a fost bătută în trei variante: bust ornat de o coleretă (1762-1766), fără coleretă (1767-1776) şi capul laureat (1777-1796). Prin ukazul din 16 febr. 1770 a fost creată o monedă de bronz nouă (emisă numai în 1771 la Sesterbek); în 1778 au fost deschise două oficine la Ekaterinburg, apoi la Annensk.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 561-562; Davenport, *Europen Crowns. 1700-1800*, nr. 1683-1686; Узденников, *Монеты Россиu*, nr. 0099-0166; 0917-1236, 2572-2872, 4166-4285, 4286-4289, 4838-4853; *Słownik władców Europy*, s.v. **Katarzyna II**; *Gold Coins*, p. 540 (nr. 129-141); *SCWC 1701-1800*, p. 1117-1148.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

el Prudente / el Justo [II], ☛ **Fernando VI Borbónicas**.

Enkhuisen [IV], localitate în provincia West-Friesland; astăzi în Olanda. ♦ După 1586, aici a funcţionat un atelier monetar ambulatoriu al provinciei West-Friesland.
Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 89.

Emden [I], oraş provincial care aparţinea de Münzkreise Westfalia; astăzi în Saxonia Inferioară, Germania. ♦ Este menţionat pentru prima dată în secolul al XII-lea, fiind capitala ţinutului de Emsgau din Frisia de Est. În 1252 ţinutul a fost vândut la oraşului Münster. Spre sfârşitul secolului al XIV-lea, aşezarea a devenit un loc de refugiu pentru piraţi, motiv pentru care, în 1431, a fost atacată şi cucerită de oraşul Hamburg. În 1453, oraşul a fost vândut contelui Ulrich I von Ostfriesland. În 1595 a devenit oraş liber imperial sub protecţie olandeză până în 1744 când a fost ocupat de Prusia. ♦ A emis monede de argint (2, 6 şi 28 Stüber = ⅔ Taler = Gulden, 1 şi 2 Taler, între 1624 şi 1691), şi de aur (Goldgulden în 1470, Dukat de 1 şi 2 între 1635 şi 1698).
Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 255; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Emden**, ***Provincial City***; Davenport, *German Church and City Talers 1600-1700*, nr. 5249-5255; *Gold Coins*, p. 235 (nr. 913-915); *SCWC 1601-1700*, p. 474-475.

Episcopatus Cameracensis [I], ☛ **Cambrai**.

Episcopatus wratislaviensis [I], ☛ **Breslau**.

esergo [V], ☛ **exerga**.

Eßlinger Münzordnung [VI]. Ordonanţă monetară promulgată de împărat la 10 nov. 1524 în Reichstagul întrunit la Eßlingen. A fost prima reglementare monetară generală în Imperiul Sacru Roman de Naţiune Germană prin care se stabilea calculaţia emisiunilor de argint după marca de Köln. Se prevedea că monedele emise în oficinele care nu aparţineau împăratului trebuie să poarte pe avers vulturul imperial cu legenda MO(neta) CA(roli) V. CÆ(saris) ET RO(manorum) IMP(eratoris) şi menţiunea că sunt emise cu autorizaţia împăratului: D(ectreto) P(ercussa). Florinii de aur renani de 18½ karate, potrivit hotărârilor adoptate în dieta de la Worms, la 1495, erau înlocuiţi de noile emisiuni de 22 karate. Calculaţia monedelor de argint se făcea după kölnische Mark.
Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 121-122; Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Eßlinger Reichsmünzordnung**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **Esslinger Münzordnung**.

Eustratie Dabija [II], voievod, domn al Ţării Moldovei (după 18 sept. 1661 – 11 sept. 1665). ♦ A emis şilingi de aramă, „şalăi“, care prezintă pe avers călăreţ în galop spre dreapta cu legenda IOHAN▪ISTRAT▪B▪VV sau IOHAN▪ISTRAT▪DORW şi variante de revers – bonetă cu trei pene, dedesubt, buzdugan şi spadă încrucişate; cuşmă cu pană, dedesubt, iatagan şi buzdugan încrucişate; sigla T, H, S sau V; sigla C, H, P, T, Б, Д sau Ж înscrisă în litera C – cu legenda SOLIDUS▪CIVI▪MD18. Unii cercetători i-au atribuit, fără temei, imitaţiile după şilingii suedezi, polonzi şi de Brandenburg-Prusia descoperiţi în număr mare în Moldova.
C. Moisil, în *BSNR*, XII, 1915, 24, p. 53-79; *MBR*, *Moldova*, nr. 821-844a; Viorel M. Butnariu, în *AIIX*, XLVI, 2009, p. 414-419.

Erzurum [IV], localitate situată în zona estică a Anatoliei în eyâlet-ul Erzurum; astăzi capitala provinciei cu acelaşi nume, Turcia. ♦ Monetăria a fost inaugurată de Süleyman I cu emisiuni de mangâri; pe timpul lui Murad III a bătut mangâri, aspri, dirhemi; sub

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mehmed III a emis aspri şi dirhemi. Şi-a întrerupt activitatea sub Murad IV şi a fost redeschis în vremea lui Mustafa II când a emis zolota.

Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, Beograd, 2002, p. 104; Anuţa Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 25; Vîlcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 41.

esergo [V], ☛ **exerga**.

exerga (fr.: *exergue*, it.: *esergo*, germ.: *Abschnitt*) [V]. Cel mai frecvent pe revers, este partea inferioară a monedei delimitată printr-o linie de restul câmpului şi cuprinde unele informaţii suplimentare (sigle, simboluri, monograme, cifre) cu privire la atelierul monetar, milesim, valoare.

Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Abschnitt**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **Abschnitt**; Mihailescu-Bîrliba, *Numismatica*. I, p. 35.

exergue [V], ☛ **exerga**.

F

F [IV], literă care indică atelierul Fraustadt / Wschowa (pe monedele poloneze ale Coroanei, 1440, 1598-1616), Hall (pe monedele austriece de Tirol, 1766-1781), Magdeburg (pe monedele Prusiei, 1752-1766).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 137; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. *F*.

Felipe III de Habsburgo (rom.: *Filip III de Habsburg*) [II], rege al Spaniei (13 sept. 1598 – 31 martie 1621, El Escorial), rege al Portugaliei (*Felipe II*), principe de Asturia şi Portugalia (1582-1598). ♦ Fiul şi succesorul lui Felipe II de Habsburgo, tatăl lui Felipe IV de Habsburgo. ♦ A emis piese de: cupru (dinero, ardite, maravedi de 1, 2, 3, 4, 8), argint (real de ¼, ½, 1, 2, 4, 8, 50) şi aur (escudo de 1, 2, 4, 8, 100) în sistemul monetar 34 maravedi = 1 real, 16 real = 1 escudo. ♦ Ateliere monetare: Madrid, Segovia, Sevilla, Toledo. ♦ Pentru a opri exportul metalelor preţioase a redus cu 10% valoarea monedelor de aur. În timpul domniei sale baterea pieselor de billon cu valoare nominală peste cea reală a marcat începutul procesului de transformare a sistemului monetar spaniol.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 492; Davenport, *Europen Crowns. 1484-1600*, nr. 8486-8487; B. Bennassar, *Un siècle d'or espagnol (vers 1525 – vers 1648)*, Paris, 1982, p. 109-110; *Słownik władców Europy*, s.v. **Filip III**; *Gold Coins*, p. 552 (nr. 180-197); *SCWC 1601-1700*, p. 1295-1310.

Felipe IV de Habsburgo (rom.: *Filip IV de Habsburg*) [II], rege al Spaniei (31 martie 1621 – 17 sept. 1665, Madrid), rege al Portugaliei (*Felipe III*, până la 1740), principe al Asturiei şi Portugaliei (1605-1621), principe de Piombino (1628-1634), duce de Luxemburg, Artois, Brabat & Limbourg (1621-1665). ♦ Fiul şi succesorul lui Felipe III de Habsburgo, tatăl lui Carlos II de Habsburgo. ♦ A emis piese de: cupru (dinero, ardite, maravedi de ½, 2, 4, 8, 16), argint (real de ½, 1, 2, 4, 8, 50, 100) şi aur (escudo de 1, 2, 4, 8, 100) în sistemul monetar 34 maravedi = 1 real, 16 real = 1 escudo. ♦ Ateliere monetare: Burgos, Cuenca, Madrid, Pamplona, Segovia, Sevilla, Toledo. ♦ Domnia sa a marcat un dezastru pentru finanţele statului. Pentru remedierea crizei, regele a dispus emiterea monedelor de billon în cantităţi nelimitate.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 493; Hoc, *Histoire monétaire de Tournai*, p. 175-187; B. Bennassar, *Un siècle d'or espagnol (vers 1525 – vers 1648)*, Paris, 1982, p. 109-110; *Słownik władców Europy*, s.v. **Filip IV**; *Gold Coins*, p. 552 (nr. 198-214); *SCWC 1601-1700*, p. 1295-1310.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Felipe V Borbónicas (fr.: *Philippe de France,* rom.: *Filip V de Bourbon*) [II], rege al Spaniei (1 nov. 1700 – 14 ian. 1724, 6 sept. 1724 – 9 iul. 1746, Madrid), duce de Anjou (19 dec. 1683 – 1 nov. 1700), rege al Siciliei, Sardiniei şi Neapole (1700-1713), duce de Brabant, Gueldre, Limburg, Lothier, Luxemburg şi Milano (1700-1713), conte de Flandra, Hainot şi Namur (1700-1713). ♦ Tatăl lui Louis I de Borbón Marele Delfin (14 ian. – 31 aug. 1724) şi al lui Fernando VI Borbónicas. ♦ A emis piese de: cupru (maravedi de 1, 2, 4, treseta, seiseno), argint (real de ½, 1, 2, 4, 8) şi aur (escudo de ½, 1, 2, 4, 8) în sistemul monetar 34 maravedi = 1 real, 16 real = 1 escudo. ♦ Ateliere monetare: Burgos, Madrid, Segovia, Sevilla, Valencia. ♦ Prin decretul din 15 iul. 1709 s-a hotărât emiterea, la Madrid, a talerilor cu capul laureat al regelui, duros de cabeza (cu titlul de 11 dineros, 68 reali dintr-o marcă de Castilia) – a durat câteva luni, fabricaţia acestora fiind prea costisitoare. Ordonanţa din 31 oct. 1716 a dispus emiterea unei monede de argint noi denumite plata provincial (cu titlul de 10 dineros, 75 reali dintr-o marcă). Tipul vechi al monedei de aur, un scut (av.) şi o cruce de Ierusalim într-un quadrilob (rv.) a fost modificat conform ordonanţei din 9 iun. 1728 care prevedea introducerea bustului în armură a regelui (av.) şi a scutului scartelat cu coroană (rv.). Din 1730, speciile de aur şi argint au fost bătute la Madrid şi Sevilla.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 494-495; *Słownik władców Europy*, s.v. **Filip V**; Davenport, *Europen Crowns. 1700-1800*, nr. 1691-1698, 1702-1711; Henry Kamen, *Philip V of Spain: The King Who Reigned Twice*, New Haven, Conn., Yale University Press, 2001; *Gold Coins*, p. 553 (nr. 232-267); *SCWC 1701-1800*, p. 1151-1166.

Ferdinand I. Habsburški [II], ☛ **Ferdinand I. von Habsburg**.

Ferdinand I. Habsburský [II], ☛ **Ferdinand I. von Habsburg**.

Ferdinand I. von Habsburg [II], împărat al Imperiului Sacru Roman de Naţiune Germană (încoronat la 14 martie 1558, Aachen – decedat la 25 iul. 1564, Wien), arhiduce al Austriei (*Ferdinand I*., 1521), rege al Romanilor (ales la 5 ian. / încoronat la 11 ian. 1531, Aachen), rege al Boemiei (*Ferdinand I. Habsburský* – primeşte Coroana Sf. Venceslas, 24 oct. 1526, Praga / încoronat la 24 febr. 1527, Praga), rege al Ungariei şi Croaţiei (*I. Ferdinánd Habsburg / Ferdinand I. Habsburški* – proclamat la 16 dec. 1526, Pozsony / încoronat la 3 nov. 1527, Székesfehérvár), rege al Italiei (1555-1564). ♦ Nepotul lui Maximilian I. von Habsburg (4 febr. 1508 – 12 ian. 1519), fiul lui Felipe I de Castilla şi Leon (*el Hermoso* 26 nov. 1504 – 25 sept. 1506), frate cu Karl V. von Habsburg, tatăl lui Maximilian II. von Habsburg, Ferdinand II. von Tirol (1564-1595) şi Karl II. von Steyermark (1564-1590), bunicul lui Ferdinand III. von Habsburg. ♦ În 1532 a creat Guldentaler (talerul de argint austriac) bazat pe Kreuzer şi destinat teritoriilor care i-au revenit prin Convenţia de la Worms (1521). A depus eforturi pentru închegarea unei alianţe monetare a Austriei cu autorităţi laice şi ecleziastice din sudul Imperiului.

Aldásy A., în *NumK*, III, 1904, p. 1-3; *Österreichische Staatsverträge*, p. 1-2; 66-68; Gebhart, *Die deutschen Münzen*, p. 113-114; R. Geyer, în *NumZf*, Neue Folge, Band 26, 1933, p. 73-80, 82, 87-90, 94, 96-97, 102-103; Davenport, *Europen Crowns. 1484-1600*, nr. 8008-8054; *Słownik władców Europy*, s.v. **Ferdynand I**; *Gold Coins*, p. 96-97 (nr. 18-48).

Ferdinand VI de Bourbon [II], ☛ **Fernando VI Borbónicas**.

Ferdinand VII de Bourbon [II], ☛ **Fernando VII Borbónicas**.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Fernando VI Borbónicas (rom.: *Ferdinand VI de Bourbon*, sp.: *el Prudente / el Justo*) [II], rege al Spaniei (9 iul. 1746 – 10 aug. 1759, Madrid), principe de Asturia (31 aug. 1724 – 9 iul. 1746). ♦ Fiul lui Felipe V Borbónicas, tatăl lui Carlos III Borbónicas. ♦ A emis piese de: cupru (maravedi), argint (real de ½, 1, 2) şi aur (escudo de ½, 2, 4, 8) în sistemul monetar 34 maravedi = 1 real, 16 real = 1 escudo. ♦ Ateliere monetare: Madrid, Sevilla. ♦ Nu se înregistrează nici o schimbare notabilă în producţia monetară, în afară de numele şi efigia emitentului.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 496; *Słownik władców Europy*, s.v. **Ferdynand VI**; *Gold Coins*, p. 553-554 (nr. 268-277); *SCWC 1701-1800*, p. 1151-1166.

Fernando VII Borbónicas (rom.: *Ferdinand VII de Bourbon*) [II], rege al Spaniei (19 martie – 6 mai 1808; 11 dec. 1813 – 29 sept. 1833), principe al Asturiei (1788-1808). ♦ Fiul şi succesorul lui Carlos IV Borbónicas, tatăl Isabellei II (29 sept. 1833 – 30 sept. 1868). ♦ A emis piese de: cupru (maravedi de 1, 2, 4, 8), argint (real de ½, 1, 2, 4, 8) şi aur (escudo de ½, 1, 2, 4, 8) în sistemul monetar 34 maravedi = 1 real, 16 real = 1 escudo. ♦ Ateliere monetare: Barcelona, Madrid, Sevilla, Valencia. ♦ Din 1808 a fost introdus un sistem concurenţial bazat pe raportul 20 Reales de billon = 8 Reales de Plata. Sistemul nu se bazează pe componenţa monedei în sine. Nominalurile sunt reali de billon (1, 2, 4, 10, 20) şi reali de aur (80, 160, 320).

Engel, Serrure, *Traité* (1899), p. 694-697; *Słownik władców Europy*, s.v. **Ferdynand VII**; *Gold Coins*, p. 554-555 (nr. 303-323); *SCWC 1801-1900*, p. 1095-1105.

Filip III de Habsburg [II], ☛ **Felipe III de Habsburgo**.

Filip IV de Habsburg [II], ☛ **Felipe IV de Habsburgo**.

Filip V de Bourbon [II], ☛ **Felipe V Borbónicas**.

Franciscus II / I Habsburg-Lorena [II], ☛ **Franz II. von Habsburg-Lothringen**.

Franjo II [II], ☛ **Franz II. / I. von Habsburg-Lothringen**.

František II [II], ☛ **Franz II. / I. von Habsburg-Lothringen**.

Friedrich Christian von Brandenburg-Bayreuth II. [II], margraf al Principatului de Bayreuth (1763 – decedat la 20 ian. 1769, Bayreuth). ♦ Unchiul lui Friedrich II von Brandenburg-Bayreuth II. ♦ A emis nominaluri de: cupru (Heller), billon (Pfennig, Kreuzer de 2½, 5), argint (Kreuzer de 10, 20, 30, Taler de 1/12 sau 2 Groschen, 1/6, ½, ZEHEN EINE – FEINE MARCK) şi aur (Dukat).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 317-318; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Brandenburg**, ***Brandenburg in Franconia***; Davenport, *German Talers 1700-1800*, nr. 2040-2043; *Gold Coins*, p. 218 nr. 389-391); *SCWC 1701-1800*, p. 289-296.

Friedrich II. von Brandenburg-Bayreuth II. [II], margraf al Principatului de Bayreuth (17 mai 1735 – decedat la 26 febr. 1763, Bayreuth). ♦ Fiul lui Georg Friedrich Karl (1726-1735). ♦ A emis nominaluri de cupru (Heller, Kreuzer de ½, 1), billon (Pfennig de 1, 2, 3 sau Dreier sau 3 Gute Pfennig, Kreuzer de 1, 4 sau Batzen, Taler de 1/48, 1/24 sau Groschen), argint (Kreuzer de 2 sau ½ Batzen, 20, 30, Taler de 1/24 sau Groschen, 1/12 sau 2 Groschen, 1/6, ½, ⅔ sau Gulden, EIN REICHS TALER, ZEHEN EINE – FEINE MARCK) şi aur (Dukat).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 317-318; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Brandenburg**, ***Brandenburg in Franconia***; Davenport, *German Talers 1700-1800*, nr. 2032-2039; *Gold Coins*, p. 218 (nr. 386-388); *SCWC 1701-1800*, p. 289-296.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

G

G [IV], literă care indică atelierul Stettin (pe monedele Prusiei, 1758-1763), Nagybánya (pe monedele Austriei emise pentru Ungaria, 1766-1781-1851).
Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 137; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **G**; Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, p. 24.

Gegenstempel [V], ☛ **contramarcă**.

Gerolamo Priuli [II], doge al Veneției (1559 – 4 nov. 1567). ♦ A emis zecchino cu legenda HIE PRIOL, S|M|V|E|N|E|T| D|V|X, S. (av.) și scuzi de aur.
Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 451; *Gold Coins*, p. 479 (nr. 1257-1258), 491 (nr. 1455a).

Giovanni Dolfin [II], doge al Veneției (1356 – 12 iul. 1361). ♦ A emis ducato cu legenda IO•DELPhYNO, D|V|X, S|M|V|Є|N|Є|T|I, S. (av.).
Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1371; *Gold Coins*, p. 478 (nr. 1224).

Giovanni Soranzo [II], doge al Veneției (1312 – 31 dec. 1328). ♦ A emis ducato cu legenda IO.SVPANTIO.SM VENETI.D|V|X, S. (av.).
Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1371; *Gold Coins*, p. 478 (nr. 1218).

Gorcum [IV], localitate în provincia Holland; astăzi Brielle, Olanda. ♦ La inițiativa autorităților locale, între 1584 și 1589, a emis monedă pentru provincia Ommelanden.
Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 88.

Goslar [I]. Oraș liber imperial care aparținea de Münzkreise Saxonia Inferioară; astăzi în Saxonia Inferioară, Germania. În 1350 s-a alăturat Ligii Hanseatice. Anexat de Prusia, în 1802, își pierde statutul de oraș liber imperial; în 1866 revine definitiv la Prusia. ♦ Începuturile activității monetare a orașului datează în 1505, odată cu baterea de Mariengroschen. În 1542 au fost emiși primii taleri, două decenii mai târziu datează emisiunile de aur. Și-a încetat activitatea monetară în 1764. ♦ A emis piese de: cupru (Fliter), billon (Pfennig), argint (3 Pfennig sau Dreier, 4 Pfennig sau Gute, 6 Pfennig, 12 și 24 Kreuzer, Mariengroschen, 2/3 Taler, 1/24 Taler sau Groschen, 1/12 Taler sau 2 Groschen, 1/6 Taler sau 4 Groschen, ¼ Taler sau 6 Groschen, ½ Taler sau 12 Groschen, Taler) și aur (Goldgulden, Ducat).
Heinrich Th. Cappe, *Beschreibung der Münzen von Goslar*, Dresden, 1866; Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 283; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Goslar, *Free City***; Davenport, *German Talers 1700-1800*, nr. 2272-2273; Davenport, *German Church and City Talers 1600-1700*, nr. 5322-5329; Mey, *European Crown*, nr. 297-299; *SCWC 1601-1700*, p. 496-498; SCWC 1701-1800, p. 379-381; *Gold Coins*, p. 242 (nr. 1069-1072).

Göttingen [IV], localitate situată în Münzkreise Saxonia Inferioară; astăzi în Saxonia Inferioară, Germania. ♦ În 1806 a fost anexat de Prusia; un an mai târziu a fost integrat în Regatul Westfalia. A revenit Hanovrei (1813) care a fost anexată de Prusia (1866). ♦ În 1351, apoi în 1368, ducele de Braunschweig a acordat orașului privilegiul monetar pe care acesta l-a exercitat în atelierul municipal. ♦ A bătut diverse nominaluri de: cupru (Pfennig), argint (3 Pfennig sau Dreier, Mariengroschen, Groschen sau 1/24 Taler, Gulden sau 2/3 Taler) și aur (Dukat de 3, 4). Ultimele monede datează din 1664. Emisiunile datate după 1664 sunt falsuri bătute de Gustav conte de Sayn-Wittgenstein (1657-1701) căruia marele elector de Brandenburg i-a distrus monetăriile de la Ellrich

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(în 1687 şi 1691) şi Clettenberg (în 1683 şi 1690) şi împăratul i-a retras dreptul de a bate monedă prin decretul din 26 oct. 1696.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 284; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Goettingen, *Provincial Town***; Davenport, *German Church and City Talers 1600-1700*, nr. 5330-5332; Mey, *European Crown*, nr. 295; *SCWC 1601-1700*, p. 498-499.

grivennik (rom.: *grivna*, rus.: *гривенникъ*, *10 копеек*) [III]. Monedă rusească de argint de valoare mică. A păstrat denominarea ГРИВЕННИКЪ înscrisă pe revers pentru anii 1701-1702, 1703-1706, 1709, 1710, 1713, 1718-1720, 1723, 1731, 1733-1735, 1739-1757, 1764-1796, apoi 10 КОПЕЕК cu milesimul 1797-1799, 1801-1805, 1808-1866. După 1867, a devenit monedă de billon emisă anual, mai puțin în perioada 1918-1920. Din 1931 a fost bătută în aliaj de cupru-nichel.

Muzeul Judeţean Botoşani, inv. 2.454

Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Grivennik**; И. Г. Спасский, *Русская монетная система*, «Аврора», Ленинград, 1970, p. 144-153; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **Grivennik**; Узденников, *Монеты России*, nr. 0426-0428, 0439-0440, 0461-0463, 0484, 0487-0488, 0499, 0511, 0523, 0546-0550, 0564, 0573-0574, 0591 [Pyotr I Alekseyevich], 0676, 0679, 0683, 0696, 0699, 0722, 0730 [Anna Ivanovna], 0741-0743, 0750, 0759, 0767, 0774, 0781, 0788, 0793, 0799, 0804, 0813-0819, 0824-0825, 0832, 0844-0845, 0852-0853, 0861, 0871 [Elisabeta Petrovna], 0937-0939, 0951-0952, 0964-0965, 0976-0977, 0990-0992, 1000- 1001, 1010-1011, 1017-1018, 1023, 1029, 1035-1036, 1046-1047, 1052-1053, 1063, 1069, 1076, 1082, 1090-1091, 1100-1101, 1112, 1122, 1132, 1142, 1152, 1167, 1173, 1184, 1196, 1206, 1215, 1224, 1236 [Ekaterina II Alekseevna] – **гривенникъ**, 1243, 1261-1262, 1274, 1302-1303 [Pavel I Petrovich], 1312-1313, 1322-1323, 1327, 1346, 1352-1353, 1360-1362, 1367, 1377, 1386-1387, 1394, 1404-1405, 1411, 1417, 1423, 1431-1432, 1438, 1443, 1449, 1454, 1464-1465 [Aleksandr I Pavlovich], 1475-1476, 1487, 1494, 1500, 1506, 1512, 1518, 1524, 1530, 1536, 1542, 1548, 1554, 1560, 1566, 1572, 1582-1583, 1591, 1599, 1609, 1617, 1625, 1633, 1639, 1645, 1651, 1661-1662, 1670, 1678-1679, 1685-1686 [Nikolai I Pavlovici], 1692, 1700, 1711-1712, 1772, 1739-1741, 1759-1762, 1771, 1778, 1785, 1792, 1804-1805 [Aleksandr II Nikolaevich] – **10 копеек**.

grivna [III], ☛ **grivennik**.

grossi lati [III], ☛ **széles garas**.

grossus argenteus triplex [III], ☛ **trojaki**.

groş mare [III], ☛ **széles garas**.

Günzburg [IV], reşedinţă a Margraviatului de Burgau; astăzi în Bavaria, Germania. Atelierul monetar a fost deschis de împărăteasa Maria Theresia în 1760 şi a lucrat până în 1805 când Suabia austriacă a fost alipită la Bavaria. ♦ A emis piese de: cupru (Heller, Kreuzer de ¼, ½, 1), billon (1/48 Taler sau 2½ Kreuzer) şi argint (Kreuzer de 5, 10, 20, 30, Taler de ½, 1).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 361-362; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; *SCWC 1701-1800*, p. 53-54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

H

H [IV], literă care indică atelierul Hermannstadt (**h**, **H**; pe monedele ungureşti din secolele XIV-XVI); Günzburg (pe monedele austriece de Burgau, 1772-1805).
Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 137; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, p. 135; Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, s.v. **H**.

Haleb [IV] ☛ **Halep**.

Halep (arab.: *Haleb*, fr.: *Alep*) [IV], localitate situată în zona arabo-africană în eyâlet-ul Halep (Haleb, Aleppo); astăzi Alep, Siria. ♦ Inaugurat pe timpul lui Selim I, a fost activ până Mehmed IV în timpul căruia a fost închis. ♦ A emis sultanini, medini, dirhemi, mangâri dar şi aspri pe timpul lui Süleyman I, Murad III şi Memed III.
Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 113-115; Anuţa Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603),* p. 25; Vîlcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 41.

Harderwyk [IV], localitate în provincia Gelderland; astăzi în Olanda. ♦ După 1586, aici a funcţionat un atelier monetar al provinciei Gelderland.
Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 89.

hármas garas [III], ☛ **trojaki**.

Hasselt [IV], localitate; astăzi în provincia Limbourg, Belgia. ♦ Înainte de 1581, monetăria spaniolă de aici a bătut pentru provincia Overijssel. În 1582, fostul atelier monetar spaniol a fost transformat în monetărie provincială olandeză, iar utilajele au fost trasportate la Campen.
Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 88.

Heinrich IV. Reffle von Richtenberg [II], mare maestru al Ordinului Teuton (ales la 29 oct. 1470 – decedat în 1477, Königsberg). ♦ A emis Schilling cu legenda MAGST• HINRICVS•QVAR (av.).
Engel, Serrure, *Traité* (1964), p. 1331; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Teutonic Order**; Davenport, *East Baltic Regional Coinage*, p. 91, nr. 282.

Heinrich Reuß von Plauen II. [II], mare maestru al Ordinului Teuton (numit la 17 oct. 1467 – decedat la 2 ian. 1470, Mohrungen). ♦ Nepotul lui Ludwig von Erlichshausen. ♦ A emis Schilling cu legenda HINRICVS•LOCVTENES•M, HINRICVS•LOCVTE-NES•PRI, MAGST•HINRICVS•PRI (av.).
Engel, Serrure, *Traité* (1964), p. 1331; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Teutonic Order**; Davenport, *East Baltic Regional Coinage*, p. 91, nr. 281.

Herford [I], mănăstire benedictină de femei aristocrate, în oraşul cu acelaşi nume care aparţinea de Münzkreise Westphalia; astăzi în Renania de Nord-Westfalia, Germania. ♦ Între 1631 şi 1647, a beneficiat de statutul de oraş imperial. În 1803, împreună cu mănăstirea, a trecut la Prusia. ♦ Baterea de monedă, oprită la sfârşitul secolului al XIV-lea, a fost reluată de Anna II. contesă de Limburg. Seriile locale de monede cuprind Pfennig (1, 2, 3, 6, 12), Groschen (1/24 Taler), Mariengroschen (1/36 Taler) şi ducaţi. Ultimele emisiuni datează din 1670.
Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 224; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Herford, *Town***; Davenport, *German Church and City Talers 1600-1700*, nr. 5400; Mey, *European Crown*, p. 104, nr. 358-361; Davenport, *German Talers 1500-1600*, nr. 9261-9265; *SCWC, 1601-1700*, p. 527-528.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Hieronymus Franz de Paula Josef **von Colloredo-Walsee** [II], principe-arhiepiscop de Salzburg (ales la 14 martie 1772 – exilat în 1803). ♦ Adept al jansenismului, a fost un susținător al reformelor lui Joseph II. von Habsburg-Lothringen pe care a încercat să le pună în aplicare în propria arhidioceză. ♦ A emis nominaluri de cupru (Pfennig de 1, 2, Kreuzer) de billon (5 Kreuzer), de argint (Kreuzer de 10, 20, Konventionstaler de ½, 1) – şi de aur (Dukat de ¼, ½, 1, 2, 6, 12) în sistemul monetar 4 Pfennig = 1 Kreuzer, 120 Kreuzer = 1 Konventionstaler.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 327; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Salzburg**, ***Archbishopric Bavaria***; *Gold Coins*, p. 118 (nr. 879-887); *SCWC 1701-1800*, p. 61-74.

Hille [IV], localitate situată în zona arabo-africană în eyâlet-ul Bagdad; astăzi Al Hillah, Irak. ♦ A funcționat în calitate de atelier de campanie în perioada 1534-1536 pe timpul lui Süleyman I, bătând pe lângă alte monede şi aspri. Sunt cunoscute emisiuni de altâni şi dirhemi produşi aici.

E. Nicolae, în *TezChişinău*, p. 68; Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 113-115; Anuța Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 25.

Hoorn [IV], localitate în provincia West-Friesland; astăzi în Olanda. ♦ După 1586, aici a funcționat un atelier monetar ambulatoriu al provinciei West-Friesland. Atelierul a funcționat şi în perioada Regatului Olandei (1806-1810) când a emis piese de bronz pentru Indiile Orientale.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 89; Engel, Serrure, *Traité* (1899), p. 632.

Höxter [IV], ☛ **Corvey**.

H-S (lat.: *Hungaria Superior*) [IV], litere care indică atelierul Kassa (pe emisiunile Austriei pentru Ungaria).

Huszár, Münzkatalog Ungarn, p. 24.

Hungaria Superior [IV], ☛ **H-S**.

I

I [IV], literă care indică atelierul Schemnitz / Szomolnok (pe monedele Austriei emise pentru Ungaria, de la 1780).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 137; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **I**.

Iliescu Octavian (22 aug. 1919, Craiova – 24 iun. 2009, Bucureşti) [VIII], cercetător al monetăriei medievale româneşti. ♦ Jurist de profesie, a activat la Institutul de Istorie „N. Iorga" (1951-1953), la Muzeul Băncii Naționale (1953-1954), la Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei (1954-1978), la Muzeul Național de Istorie a României (1978-1982). ♦ A editat numeroase descoperiri de monede feudale româneşti şi străine, a elaborat scheme de clasificare şi datare a emisiunilor monetare ale lui Alexandru I (*cel Bun*), Iliaş, Ştefan II, Petru III (*Aron*), Ştefan III (*cel Mare*), a elaborat studii de istorie economică şi politică a bazinului Mării Negre şi a zonei Gurilor Dunării în secolele XIII-XV. ♦ A fost membru al Societății Numismatice Române (din 1938), membru al Societății de Studii Orientale (1960), membru în Comitetul Federației Internaționale a Medaliei (1968-1977), membru al Societății de Studii Clasice (1970), membru consilier al Biroului Comisiei Internaționale de Numismatică (1973-1986), membru de onoare al

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Societății regale de Numismatică din Londra (1977), membru fondator al Societății de Studii Bizantine (1984), membru al Asociației Oamenilor de Știință și membru corespondent al Societății Numismatice Americane din New York (1989). ♦ Lucrări: *Emisiuni monetare ale Moldovei în timpul domniei lui Ştefan cel Mare*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare. Culegere de studii*, ed. M. Berza, Bucureşti, 1964; *Despre legendele celor mai vechi monede moldoveneşti*, în *AIIAI*, III, 1966; *Un tezaur de monede moldoveneşti din prima jumătate a secolului al XV-lea descoperit la Suceava*, în *ArhMold*, V, 1967 (în colab. cu Gr. Foit); *Moneda în România, 491-1864*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1970; *Aspecte ale economiei monetare în Moldova sub domnia lui Alexandru cel Bun*, în *RdI*, S.N., XI, 2000, 1-2; *Istoria monetei în România. Glosar numismatic*, în *SMIM*, XIX, 2001; *Istoria monetei în România (c. 1500 î.e.n.-2000). Cronologie – Bibliografie – Glosar*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002.

J

jus monetarium [V], ☛ **privilegiu monetar**.

K

K [IV], literă care indică atelierul Kremnica (**K-B** pe monedele austriece emise pentru Ungaria, din 1526); Königsberg (pe florinii de aur emişi de marele maestru Albrecht v. Brandenburg-Ansbach între 1513-1520); Königstein (pe monedele comitatului de Stolberg), Kraków (pe monedele poloneze ale Coroanei, din secolul al XVI-lea).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 137; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **K**; Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, p. 24.

Kaisergroschen [III], ☛ **Dreikreuzer**.

Kamerijk [I], ☛ **Cambrai**.

Kärnten [I], ☛ **Carinthia**.

K-B, **H-h**, **K-H**, **K** [IV], litere care indică atelierul Kremnica (pe monedele ungureşti până la 1526).

Craig, *Germanic Coinages*, p. 37; Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, p. 24; Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen,* p. 48-50, 89.

Konya (gr.: *Ἰκόνιον*) [IV], localitate situată în zona centrală a Anatoliei în eyâlet-ul Karaman; astăzi Konya, în provincia cu acelaşi nume, Turcia. ♦ Inaugurat pe timpul lui Mehmed II, a funcționat până sub Ahmed I (1603-1617) şi a bătut aspri şi mangâri.

Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 137; Anuța Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 24.

Körmöcbánya (germ.: *Kremnitz*) [IV], localitate în Ungaria Superioară; astăzi Kremnica, în reg. Banská Bystrica, Slovacia. Localitatea minieră datează din 1295; monetăria a fost înființată în baza unui privilegiu acordat de Károly Róbert la 17 nov. 1328. ♦ Monetăria a fost proprietatea regilor Ungariei, ultima dată a lui II. Ulászó. După moartea acestuia a rămas în posesia reginei-văduvă Maria. A fost una din principalele monetării ale Ungariei, specializată mai ales în baterea monedelor de argint. ♦ Sub regii maghiari aleşi (Károly Róbert – Szápolyai János) a emis piese de argint (obolus, denár, garas) şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de aur (aranyforint). Sub I. Ferdinánd, de la 1553, au fost emişi primii Taleri. În sistemul monetar al Konvenţiei de la 1754 a bătut Pfennig, Poltura, Groschen, Kreuzer de ½ şi 1, Taler.

G. Jeszensky, în *NumK*, XXVI-XXVII, 1927-1928, p. 138-139; Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, p. 24; Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen*, p. 48-50, 89; J. Hlinka, S. Kazimir, M. Khun, A. Tenkel, J. Vozar, *Kremnicá Mincovana 1328-1978*, Kremnica, 1978; Emil Petách, *Dejiny mincovania v Košiciach*, Košice, 1986, p. 139-143.

Kremnitz [III], ☛ **Körmöcbánya**.

Küstrin (fr.: *Custrin*) [IV], capitala margraviatului Brandenburg-Neumark sub Johann II. Hector von Küstrin (1535-1571); astăzi Kostrzyn na Odrą în voievodatul Lubusz, Polonia. ♦ Între 1543 şi 1562, au fost emise variate specii monetare de argint şi billon, de la taleri până la helleri.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 299.

L

L [IV], literă care indică atelierul Lublin (pe monedele poloneze ale Coroanei, 1598-1601, 1615-1630, 1752-1753).

Gumowski, *Handbuch*, p. 191.

Landgroschen [III], ☛ **Dreikreuzer**.

Leeuwarden, Ljouwert [IV], localitate în provincia Friesland; astăzi în Olanda. ♦ După 1586, aici a funcţionat un atelier monetar al provinciei Friesland.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 86, 88, 89.

legea lui Gresham [V], formulată de Thomas Gresham (1519-1579) ministrul de finanţe al reginei Elisabeta I. Se aplică în cazul în care pe o piaţă circulă concomitent două monede legate între ele printr-un raport legal de valoare dintre care una este considerată de public ca fiind bună şi cealaltă ca fiind rea; moneda rea goneşte pe cea bună deoarece moneda considerată ca fiind mai bună decît cealaltă realizează pe piaţă un agio şi, în consecinţă, este tezaurizată de public sau utilizată la plăţi în străinătate. În felul acesta rămâne în circulaţie numai moneda considerată mai slabă. Legea lui Gresham a acţionat în cazul renunţării la bimetalism; prin extensie, se aplică nu numai în cazul în care există o circulaţie metalică, ci şi o circulaţie paralelă de semne băneşti de diferite provenienţe.

Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Greshamsches Gesetz**; Jinga, *Moneda*, p. 235; Kiriţescu, *Moneda*, p. 198-200.

L-I [IV], litere care indică atelierul Lippa (pe monedele ungureşti).

Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, p. 24; Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen*, p. 57-58, 89.

lipsele banilor [VII]. Diferenţă în minus între preţul (cursul) de piaţă al unei monede şi valoarea nominală a acesteia.

DRH, A. Moldova, XXIII (1635-1636), nr. 297, p. 335.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ludovico di Teck [II], patriarh de Aquileia (1412-1437). ♦ A fost ultimul emitent de monedă. ♦ Emisiunile sale de argint, denaro sau soldo da 12 bagattini, sunt de tipul Fecioara cu Iisus şi poartă legenda LVDOVICVS•DVX•D•TECH.

Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1357; J. Themessl, *Münzen und Münzwesen des Patriarchenstaates Aquileja*, Wien, 1911; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Aquileia**, **Patriarchate**; G. Bernardi, *Monetazione del Patriarcato di Aquileia*, Trieste, 1973.

Ludwig von Erlichshausen [II], mare maestru al Ordinului Teuton (ales la 21 martie 1450 – decedat la 4 apr. 1467, Königsberg). ♦ A emis Schilling cu legenda MAGS• LVDWIC•D•E•PRIM (av.).

Engel, Serrure, *Traité* (1964), p. 1331; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Teutonic Order**; Davenport, *East Baltic Regional Coinage*, p. 90, nr. 278-279.

Lübeck [I]. Oraş liber imperial care aparţinea de Münzkreise Saxonia Inferioară; astăzi. în Schleswig-Holstein, Germania. ♦ Privilegiul monetar, primit în 1188, i-a fost reînnoit în 1226 şi 1340. ♦ În 1502 a reînnoit alianţa monetară cu oraşele hanseatice Hamburg, Lüneburg, Rostock, Stalsund şi Wismar pe baza căreia s-a decis abandonarea etalonului aur şi baterea pieselor de argint cu flan mare, imitând Guldengroschen. În 1515, aceleaşi oraşe au decis să bată Mark de 14¼ loţi, în 1528 a emis primii taleri de 27.6, apoi 32 Schilling. ♦ Tipurile monetare ale oraşului prezintă efigia împăratului, acvila sau imaginea Sf. Ioan, patronul oraşului, cu legenda MONETA•NOVA• LVBICENSIS.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 280-281; Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1293; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Luebeck**; Davenport, *German Talers 1700-1800*, nr. 2413-2422; Davenport, *German Church and City Talers 1600-1700*, nr. 5444-5460; Mey, *European Crown*, nr. 550-567; Davenport, *German Talers 1500-1600*, nr. 9393-9416; *SCWC 1601-1700*, p. 587-591*; SCWC 1701-1800*, p. 434-438; *Gold Coins*, p. 258-259 (nr. 1470-1500); *SCWC 1801-1900*, p. 449.

M

M [IV], literă care indică atelierul Malbork / Marienburg (pentru florinii de aur emişi de marele maestru Albrecht von Brandenburg-Ansbach, 1513-1520; pe monedele poloneze ale Coroanei, 1584-1600), Milano (pe emisiunile austriece emise pentru Regatul Unit lombardo-veneţian, 1815–1859); Moskva (pe emisiunile ruseşti, secolele XV-XVI).

Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **M**.

Marco Corner (*Cornaro*) [II], doge al Veneţiei (1365 – 13 ian. 1368). ♦ A emis ducato cu legenda MARC’CORNARIO, S|M|V|Є|N|Є|T|I|, D|V|X, S. (av).

Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1371; *Gold Coins*, p. 478 (nr. 1226).

Margaretha IV. van Brederode [II], stareţă a mănăstirii de femei nobile Thoren (1531-1577). ♦ Sub conducerea ei, a fost reluată activitatea monetară când au fost bătute specii numeroase de argint cu flan mare.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 224; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Thoren**, ***Nunnery***; Davenport, *Europen Crowns. 1484-1600*, nr. 8665-8672.

Mária Terézia [II], ☛ **Maria Theresia** Walburga Amaliae Christina **von Habsburg**.

Maria Theresia Walburga Amaliae Christina **von Habsburg** [II], împărăteasă-consort a Imperiului Sacru Roman de Naţiune Germană şi regină-consort a Germanilor (13 sept. 1745 – 18 aug. 1765), împărăteasă-văduvă a Imperiului Sacru Roman de Naţiune

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Germană (18 aug. 1765 – decedată la 29 nov. 1780, Wien), arhiducesă a Austriei (din 1740), regină a Ungariei, Croației și Slavoniei (*Mária Terézia* / *Marija Terezija* – aleasă la 20 oct. 1740 / încoronată la 25 iun. 1741, Preßburg) și a Boemiei (*Marie Terezie* – aleasă la 20 oct. 1740 / încoronată la 12 mai 1743, Praga), ducesă de Parma și Piacenza (1741-1748), principesă a Transilvaniei. ♦ Fiica și succesoarea lui Karl VI. von Habsburg, mama lui Joseph II. și Leopold II. von Habsburg-Lothringen. ♦ A emis nominaluri de: cupru (Heller, Pfennig,), billon (Kreuzer de ¼ sau Quadrans, 3, 5, 6, 7), argint (Pfennig, Kreuzer de ½, 1, 3, 5, 6, 7, 10, XV, XVII, 20, 30, Taler de 1/12, ¼, ½, 1) și aur (Dukat de 1, 2, 4, 5, 6, 10) în sistemul monetar 8 Heller = 4 Pfennig = 1 Kreuzer, 60 Kreuzer = 1 Florin sau Gulden AR, 2 Florini AR = 1 Species sau Konventionstaler. ♦ La 20 septembrie 1753, pe baza înțelegerii încheiate cu Bavaria, Austria a adoptat un nou sistem monetar, numit *Konventionsfuß*, în care moneda de argint de bază era reprezentată de piesele de un gulden, de doi guldeni, precum și cele de 10 și 20 Kreuzer. După extincția împăratului Franz I., în 1765, a dispus să se bată monede postume cu numele acestuia și milesimul 1765. Pentru datarea exactă a emisiunii se adaugă o literă, în ordine alfabetică de la A la P, pentru fiecare an începând cu 1766, lângă litera care indică monetăria.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 130-131; Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen*, p. 199-215; Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Konventionfuss**; Cejnek, *Münzprägungen*, p. 54-55; Davenport, *Europen Crowns. 1700-1800*, nr. 1109-1151; Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1740-1969*, p. 15-100; *Słownik władców Europy*, s.v. **Maria Teresa**; *Gold Coins*, p. 104-105 (nr. 392-420); *SCWC 1701-1800*, p. 21-52.

Marie Terezie [II], ☛ **Maria Theresia** Walburga Amaliae Christina **von Habsburg**.

Marija Terezija [II], ☛ **Maria Theresia** Walburga Amaliae Christina **von Habsburg**.

Martin Truchseß von Wetzhausen [II], mare maestru al Ordinului Teuton (4 aug. 1477 – 3 ian. 1489). ♦ A emis Schilling cu legenda MAGST MARTINVS P (av.).

Engel, Serrure, *Traité* (1964), p. 1331; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Teutonic Order**; Bernhart Jähnig, în Udo Arnold (Hrsg.), *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190-1994*, Elwert, Marbug, 1998, p. 147; Davenport, *East Baltic Regional Coinage*, p. 91, nr. 283.

Maximilian III. Joseph Karl Johann Leopold Ferdinand Nepomuk Alexander **von Wittelsbach** [II], principe elector, duce de Bayern (1745 – decedat la 30 dec. 1777, München). ♦ Fiul și succesorul lui Karl Albrecht duce de Bayern (1726-1745) și împărat al Imperiului Sacru Roman de Națiune Germană (*Karl VII*., 1742-1745). ♦ A emis nominaluri de: cupru (Heller, 1 și 2 Pfennig), de billon (½ Kreuzer), argint (Kreuzer de 1, 2 sau Batzen, 3 sau Groschen, 6, 10, 12, 20, 24, 30, Konventionstaler de ½ și 1) și aur (1 și 5 Dukat). ♦ Ateliere monetare: Amberg, München.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 331; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Bavaria**, ***Upper Bavaria***; *Gold Coins*, p. 212 (nr. 242-249); *SCWC 1701-1800*, p. 267-278.

Medemblik [IV], localitate în provincia West-Friesland; astăzi în Olanda. ♦ După 1586, aici a funcționat un atelier monetar ambulatoriu al provinciei West-Friesland.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 89.

Michael Küchmeister von Sternberg [II], mare maestru al Ordinului Teuton (1414 – demisionat la 10 martie 1422). ♦ A emis Schilling cu legenda MAGIST• MICHAEL•PRIM (av.). În anul 1416 a renunțat la tipul vechi; emisiunile noi poartă pe avers și revers, până în 1467, un scut cu o cruce a cărei brațe separă legenda.

Engel, Serrure, *Traité* (1964), p. 1330-1331; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Teutonic Order**; Davenport, *East Baltic Regional Coinage*, p. 89, nr. 274-275.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Michele Steno [II], doge al Veneției (1 dec. 1400 – 26 dec. 1413). ♦ A emis ducato cu legenda MIChAЄL STЄN, D|V|X, S|M|V|E|N|E|T|I, S. (av.).

Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1371; *Gold Coins*, p. 478 (nr. 1230).

Middelburg [IV], localitate în provincia Zeeland; astăzi în Olanda. ♦ După 1586, aici a funcționat un atelier monetar al provinciei Zeeland.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 86, 89.

Mısır [IV], localitate situată în zona arabo-africană în eyâlet-ul Mısır; astăzi Cairo, Egipt. ♦ A funcționat ca monetărie otomană din timpul lui Selim I şi până la începutul secolului al XIX-lea, sub Mahmud II. ♦ După integrarea Egiptului în Imperiul Otoman, în locul monedelor locale mameluce de aur (eshrefi), emite echivalentul acestora, altânii, în numele sultanului otoman. Bate în continuare şi moneda locală de argint – medinul. Pe timpul lui Süleyman I, când a fost făcută tentativa de a introduce şi în aceste zone asprul ca monedă unică, bate şi acest nominal. Monetăria a bătut şi mangâri. A practicat în multe cazuri indicarea pe monede a anului baterii. ♦ Monetăria nu a purtat numele localității unde era situată monetăria – Cairo, ci numele țării – Mısır, lucru care denotă statutul Egiptului în sistemul otoman.

Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 156-158; P. Stancu, M. Maxim, în *CN*, VIII, 2002, p. 254; Anuța Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 26; A. Vîlcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 41, 47, 71, 75, 95, 102-103, 116-117, 127-129, 140.

Münzregal [V], ☛ **privilegiu monetar**.

N

n, **N-B** [IV], literă / litere care indică atelierul Nagybánya pe monedele ungureşti (**N-P** pe emisiunile lui II. János Zsigmond Szápolyai).

Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **N**; Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, p. 24; Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen*, p. 54-56, 89.

Nagybánya (germ.: *Neustadt*, lat.: *Rivulus Dominarum*) [IV], localitate; astăzi Baia Mare, jud. Maramureş, România. ♦ Prima diplomă privilegială cunoscută datează din 1329. Între anii 1411-1445, când oraşul s-a aflat sub stăpânirea şi în proprietatea despoților sârbi, activitatea monetăriei a înregistrat un regres. Sub Mátyás a devenit unul dintre cele mai importante centre de baterea monedelor. Până în 1468, monedele poartă sigla N pe revers, dată de când apar şi două ciocane încrucişate care fac parte din sigiliu şi stema oraşului, un ciocan şi un instrument de uz neprecizat, sau un cleşte în formă specială. ♦ Până în 1526, au fost emise monede de argint (obolus, denár, garas) şi de aur (aranyforint) în sistemul 1 aranyforint = 20 garas = 100 denár = 200 obolus. Între anii 1551-1565, monetăria a bătut piese de argint (obolus, denár, ezüst Gulden, tallér) şi de aur (aranyforint). Producția monetară se diversifică în perioada Principatului, până în 1660. De la această dată până în 1851 a funcționat aici o monetărie a regilor maghiari.

G. Gündisch, în *NumZf*, Neue Folge, 26. Band, 1933, p. 68-90; S. Goldenberg, în *AIICluj*, I-II (1958-1959), p. 153-162; D. Prodan, S. Goldenberg, în *AIICluj*, VII (1964), p. 117-145; I. Sabău, în *Anuarul Marmația*, III, 1977, p. 55-68; Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, p. 24; Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen*, p. 54-56, 89.

Neustadt [IV], ☛ **Nagybánya**.

Nicolae I [II], ☛ **Nikolai I Pavlovici Romanov**.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nikolai I Pavlovici Romanov (rom.: *Nicolae I*, rus.: *Николай I Павлович Романов*) [II], ţar al Rusiei (ales la 1 dec. 1825 / încoronat la 3 sept. 1826 – decedat a 2 martie 1855), rege al Poloniei (1 dec. 1825 – 25 ian. 1831), mare duce de Finlanda (1 dec. 1825 – 2 martie 1855). ♦ Fiul lui Pavel I Petrovich, fratele şi succesorul lui Aleksandr I, tatăl lui Aleksandr II. ♦ A emis monede de: cupru (poluşka, denga, kopeek de ½, 1, 2, 3), argint (kopeek de 5, 10, 20, 25, poltina, rubla de 1 şi 1½), platină (3 ruble) şi aur (rubla de 3, 5, 6, 12). ♦ Ateliere monetare: Ekaterinburg, Kolyvan, Sankt Petersburg, Suzun şi Varşovia. ♦ Prin ukazul din 24 aprilie 1828, a fost creată moneda de platină. La 1 iunie 1832, a fost adoptat un nou sistem pentru monedele de cupru (kopeek de 1, 2, 5, 10); raportul era 1 rublă AR = 36 kopeek AE; la 1840 s-a decis înlocuirea acestora cu piese de ¼, ½, 1, 2 şi 3 kopeek; raportul era stabilit 1 roublă AR = 16 kopeek Reforma monetară decisivă a fost înfăptuită în anii 1839-1840 când, prin retragerea treptată din circulaţie a monedei-hârtie şi deprecierea vechilor nominaluri, a fost restabilită circulaţia monedei de metal în Rusia.

Engel, Serrure, *Traité* (1899), p. 130-132; *Histoire de Russie (I)*, p. 735-736, 775-776; Узденикoв, *Монеты Россиu*, nr. 0193-0229, 1468-1687, 3193-3488, 4362-4382, 4474-4589, 4883-4888; *Słownik władców Europy*, s.v. **Mikołaj I Romanow**; *Gold Coins*, p. 541 (nr. 152-161); *SCWC 1601-1700*, p. 1061-1076.

Novar, **Novabırda** [IV], localitate situată în zona nord-vest balcanică în eyâlet-ul Rumelia; astăzi Novo Brdo (Ново Брдо) în regiunea autonomă Kosovo, Serbia. ♦ A funcţionat din 1455 până la sfârşitul secolului al XVII-lea, când a bătut aspri, altâni în perioada Selim II – Murad III şi mangâri pe timpul lui Süleyman I. ♦ Pentru această monetărie, care înregistrează un număr record de piese atestate în descoperirile din Moldova, s-a propus: 1° Existenţa concomitentă a două ateliere diferite: **Novar** în citadela oraşului, care a fost activ continuu până sub Selim II şi episodic sub Murad III, Mehmed III şi Ahmed III; **Novabırda**, deschis sub Selim I pe la 1520, în oraşul propriu-zis şi care a funcţionat până sub Ibrahim (1640-1648), menţionând însă şi aspri de la Mehmed IV (1648-1687). 2° Existenţa unui singur atelier pentru care se foloseşte: a) numai numele **Novar**, de la Mehmed I până la nivelul primei perioade (1520-1534) a grupei I din epoca lui Süleyman I; b) în cea de-a doua perioadă a aceleiaşi grupe (1534-1541) se folosesc ambele denumiri; c) în continuare şi până la încetarea activităţii atelierului se utilizează numai **Novabırda**.

Srećković, *Osmanlijski novac*, p. 196; E. Nicolae, în *AIIAI*, XXV/2, 1988, p. 556; Anuţa Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 17.

O

Ohri [IV], localitate situată în zona central-balcanică în eyalet-ul Rumelia; astăzi Ohrid, R. Macedonia. ♦ Se afla în posesiunea otomanilor de pe timpul lui Mehmed II. Bate aspri începând cu Selim II şi până sub Osman II.

Srećković, *Osmanlijski novac*, p. 33, 153; E. Nicolae, în *TezChişinău*, p. 67; Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 171; Anuţa Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 21.

P

P [IV], literă care indică atelierul Poznań / Posen (pe monedele poloneze ale Coroanei, de la 1589); Praga (pe monedele austriece, 1740-1784).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 137; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **P**.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pavel I [II], ☛ **Pavel I Petrovich**.

Pavel I Petrovich (rom.: *Pavel I*, rus.: *Па́вел I Петро́вич*) [II], ţar al Rusiei (ales la 17 nov. 1796 / încoronat la 16 apr. 1797 – asasinat la 23 martie 1801, Sankt Petersburg), duce de Hollstein-Gottorp (17 iul. 1762 – 1 iul. 1773), conte de Oldenburg (1 iul. – 14 dec. 1773). ♦ Fiul şi succesorul Ekaterinei II Alekseevna, tatăl lui Aleksandr I şi Nikolai I. ♦ A emis monede de: cupru (poluşka, denga, kopeek de 1, 2), argint (kopeek de 5, 10, polupoltinnik, poltina, rubla) şi aur (ducat, 5 ruble).♦ Ateliere monetare: Annensk, Sankt Petersburg, Kolyvan. ♦ Prin ukazul din 2 dec. 1796 s-a ordonat Băncii Imperiale să bată ducaţi de aur în sistemul monetar olandez, cu un cartuş având înscris un verset din Psalmii (rv.). Ukazul din 20 ian. 1797 ordona baterea rublei de argint la echivalentul de 50 stuivers olandezi. La 3 oct. 1797, s-a renunţat la sistemul monetar ruso-olandez.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 562-563; Узденников, *Монеты Россиu*, nr. 0166-0173, 1237-1305, 2873-2939; Roderick E. McGrew, *Paul I of Russia*, Oxford, Clarendon Press, 1992, p. 27-30; *Słownik władców Europy*, s.v. **Paweł I Romanow**; *Gold Coins*, p. 540 (nr. 142-145); *SCWC 1701-1800*, p. 1117-1136.

Philippe de France [II], ☛ **Felipe V Borbónicas**.

pitac [VII], ☛ **5 Kreuzer**.

potronic [III], ☛ **trojaki**.

privilegiu monetar (germ.: *Münzregal*, lat.: *jus monetarium*) [V]. Prerogativă ce cuprindea trei drepturi distincte: 1° dreptul de a achiziţiona metale preţioase, inclusiv cel de „purificare”; 2° dreptul de a bate monedă (lat.: *cusio monetae*); 3° dreptul de a schimba moneda (lat.: *cambio*). Transferul lor către autorităţi locale asigura suveranului o sursă de venituri percepute, de obicei, în arendă.

Luschin von Ebengreuth, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und neueren Zeit*, 2. Aufl. München, Berlin, 1926, p. 244 sqq; Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Münzregal**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **Münzregal**.

Q

Q [IV], literă care indică atelierul monetar Pécs (pe monedele ungureşti, 1283-1430).

Huszár, *Münzkatalog Ungarn*, p. 24; Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen*, p. 54-56, 89.

R

Republica Sfântului Marcu [I], ☛ **Republica Veneţia**.

Republica Veneţia (it.: *Serinissima*, rom.: *Republica Sfântului Marcu*) [I], ♦ Activitatea monetară este ilustrată prin serii numeroase care contrastează cu monotonia tipurilor emise. Monedele redau imaginea impersonală a dogelui îngenunchit în faţa Sf. Marcu care îi înmânează flamura / baniera, leul Sfântului Marcu – simbolul Veneţiei –, imaginea în picioare a Sf. Iustin, Iisus aşezat din faţă în mandorla (nimb eliptic de stele), Justiţia în picioare ţinând sabia şi balanţa, Fecioara aşezată pe un leu, cruce ornată. ♦ În perioada Republicii independente, până în aprilie 1797, a emis monede de argint (bezzo sau 6 denaro, soldo sau 12 denari, soldi de 5, 10, 15, 15½ sau 1/8 ducatone, 17½ sau 1/8 scudo, 30, quar (¼) ducato, 31 sau ¼ ducatone, 35 sau ¼ scudo, medi (½) ducato, 62 sau ½ ducatones, 70 sau ½ scudo, 124 sau ducatone, 140 sau scudo,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tallero de ¼, 1) şi de aur (scudo d'oro de ½, 1, 2 , zecchino de ¼, ½, 1, 2, 4, 5, 6, 8, 10, 12, 15, 16, 18, 20, 25, 30, 33, 36, 50, 100, 105, ducat de 1, 2). ♦ Sub ocupaţia franceză din 1797 (aprilie – 17 octombrie) zecca a emis taleri – dieci (10) lire – de 28,47 g cu legenda ANNO I DELLA LIBERTA ITALIANA (rv). ♦ În timpul primei ocupaţii austriece (1797-1805) monedele au fost emise în numele împăratului Franz II. von Habsburg-Lothringen. Piesele de argint purtau pe avers acvila austriacă, dar au fost bătute în sistemul monetar veneţian: mezza (½ lira), una lira, 1½ lire, due lire. ♦ În cadrul Regatului Italiei (1805-1814), sub administraţie franceză, oraşul a emis în sistemul monetar francez dar atelierele Milano, Bologna şi Veneţia au conservat denominările de lira şi soldo. ♦ Intre 1814 şi 1866 a făcut parte din Regatul lombardo-veneţian în care atelierele Milano şi Veneţia au emis, în numele împăraţilor Austriei, lira austriaca, mezza lira şi quarto di lira. La 1848/1849, insurgenţii au emis, după sistemul monetar francez din vremea Regatului Italiei, piese de cupru (centesimo de 3, 5, 15) şi de argint (lire de 5, 10).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 450-453, Engel, Serrure, *Traité* (1899), p. 681-685; *SCWC 1601-1700*, p. 1132-1143; *Gold Coins*, p. 478-483 (nr. 1215-1518); *SCWC 1701-1800*, p. 942-96; *SCWC 1801-1900*, p. 849-850.

Rivulus Dominarum [IV], ☛ **Nagybánya**.

S, Ś, Ş

S [IV], literă care indică atelierul Schmöllnizt (pe monedele austriece de bronz emise pentru Ungaria, 1761-1763, 1767, 1774-1782, 1790, 1799-1800, 1807, 1812, 1816); Schwabach (pe monedele de Brandenburg-Ansbach II., 1754-1757, 1764, 1765, 1772-1775, 1781, 1783 şi ale Regatului Prusiei, 1792-1795), Sadogura (pe monedele ruseşti de bronz emise pentru Moldova, 1771-1774).

Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **S**.

S-I [IV], litere care indică atelierul Segesvár (pe monedele ungureşti).

Huszár, Münzkatalog Ungarn, p. 25.

Sakız [IV], localitate situată în zona vestică a Anatoliei în eyâlet-ul Anadolu; astăzi insula Chios, Grecia. ♦ A fost inaugurat pe timpul lui Süleyman I şi a activat până sub Osman II, răstimp în care a bătut aspri şi altâni.

Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 178; Anuţa Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 23.

Schweidnitz [IV], ☛ **Švídnice.**

Serinissima[I], ☛ **Republica Veneţia**.

Sidrekıpsı (gr.: *Σιδηρόκαυσα*, *Σιδηροκαυσία*) [IV], localitate situată în zona central-balcanică în eyalet-ul Rumelia; astăzi Sidherokapsa, la est de Thessaloniki, Grecia. ♦ Începutul activităţii atelierului, pe la 1540, este legat de redeschiderea minelor de aur şi argint din localitate. Până sub Selim II a reprezentat una din cele mai productive monetării din imperiu, depăşind chiar unele ateliere mai vechi ca Serez, Üsküp, Edirne şi Karatova. Atelierul a activat mai mult de o sută de ani şi a fost închis pe timpul lui Murad IV (1623-1640), când au încetat să funcţioneze majoritatea monetăriilor europene. ♦ Au fost emise monede de aur (altâni) de la Süleyman I până sub Mehmed III),

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi de argint – aspri pe parcursul întregii perioade, cu mici întreruperi între 1617-1618, 1622-1623, şi dirhemi sub Murad III.

P. G. Kokkas, în *Reprint from Nomismatika Khronika,* No. 11, *Hellenic Numismatic Society*, Athens, 1992, p. 66-68; E. Nicolae, E. Păunescu, în *SCN*, X (1993), 1996, p. 112; Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 186; Anuța Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 20-21.

Srebernițe [IV], localitate situată în zona nord-vest balcanică, la sud-vest de Belgrad, în eyâlet-ul Bosna; astăzi Srebrenica (Сребреница), Bosnia & Herțegovina. ♦ Regiunea a fost cucerită de otomani la 1462, în urma campaniei lui Mehmed II în Bosnia şi Serbia. ♦ Atelierul monetar a fost deschis pe timpul sultanului Süleyman I pe la 1550, în cadrul grupei a II-a (1541-1555) şi a funcționat până în vremea sultanului Ahmed I. ♦ A bătut aspri şi altâni în perioada Süleyman I – Murad III.

Srećković, *Osmanlijski novac*, p. 40; Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 192; Anuța Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 17.

Świdnice (germ.: *Schweidnitz*) [IV], localitate în Silezia Inferioară; astăzi Świdnica în voievodatul Silezia Inferioară, Polonia. ♦ Între 1291 şi 1393 a fost capitala ducatului Schweidnitz-Jauer în Silezia Inferioară condus de o branşă cadet a Piaştilor. Prin căsătoria Annei de Świdnice, nepoata şi moştenitoarea ducelui Bolko V, cu Karel I Lucemburský, ducatul a revenit definitiv coroanei Boemiei. A rămas domeniu ereditar în cadrul Regatului maghiar până la 1526 când a fost anexat de Casa de Austria care l-a pierdut după 1740 în favoarea Prusiei.♦ În 1351, Bolko V (1345-1368) a dobândit dreptul de a bate monedă. În baza acestui privilegiu, II. Lajos a emis aici félgaras după prototipul polonez (pólgrosz) între 1520 şi 1526. Emisiuni postume datează un an mai târziu. Pe revers, piesele purtau stema şi denumirea oraşului în legendă, dar aveau numai 0,93 g (0,29 g AR).

F. Friedensburg, *Schleisien Münzgeschichte in Mittelalter*, II, Breslau, 1888, p. 252-262; Engel, Serrure, *Traité* (1899), p. 380; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Silesia**, ***Dukes***; Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen*, p. 89.

széles garas (germ.: *Breitegroschen*, it.: *grossi lati*; rom.: *groş mare*) [III]. Monedă măruntă de argint (cca 2 g şi 25 mm) emisă de Bethen Gábor în anii 1621-1629. După reforma din 1625, reprezintă principala monedă măruntă de argint transilvană; ultima fază a domniei (1626-1629) se remarcă prin valoarea mai ridicată şi constantă a monedei, ca şi prin definitivarea aspectului lor exterior. A fost emisă în monetăriile de la Nagybánya (din 1620 a fost principalul atelier monetar ardelean), Kassa şi Munkács (Ungaria Superioară), Oppeln şi Raciborz (Silezia Superioară).

Muzeul Județean Botoşani, inv. 2.450

Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen*, p. 88-88, nr. 49-51, p. 94 nr. 135-138, p. 98-99, nr. 188-193A, p. 102-103, nr. 233-248A, p. 106, nr. 276-280, p. 107, nr. 286-299, p. 110-111, nr. 329-366 A, p. 116-117, nr. 418-436, p. 122, nr. 488-494 („breiter Groschen”); Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Breitegroschen**; Huszár Lajos, *Bethlen Gábor pénzei*, Cluj, 1945, p. 45-47, 78, 90; Velter,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Colecţia „Orghidan”, nr. 302, 311, 312, 318-343, 345-361, 376-542, 546-606, 616-627, 631-634 („gros lat”); Huszár Lajos, Pap Ferenc, Winkler Judit, *Erdélyi Éremművesség a 16-18 században*, Editura Kriterion, Bucureşti, 1996, p. 172-173, 194-195.

Ştefan III *cel Mare* [II], voievod, domn al Ţării Moldovei (12 apr. 1457 – decedat la 2 iul. 1504). ♦ Fiul lui Bogdan II, tatăl lui Bogdan III. ♦ A emis jumătăţi de groşi şi groşi de argint care se deosebesc tipologic şi se datează după tipul scutului de pe avers (despicat, ori mobilat cu o cruce patriarhală) însoţit de legenda STEFANVSVOIVODA dispusă circular.

Şt. Luchian, în *CNA*, XVI, 1942, p. 66-67; O. Iliescu, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare. Culegere de studii*, ed. M. Berza, Bucureşti, 1964, p. 181-234; *MBR*, *Moldova*, nr. 604-742; Viorel M. Butnariu, în *Ştefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, ed. Petronel Zahariuc şi Silviu Văcaru, Editura ALFA, Iaşi, 2004, p. 59-75; Ernest Oberländer-Târnoveanu, în *CN*, IX-XI, 2005, p. 299-384.

T, Ţ

t, **T** [IV], literă care indică atelierul monetar Thoren (**T** pe emisiunile marelui maestru Konrad von Jungingen, 1393-1407; **t** pe florinii de aur emişi de marele maestru Albrecht von Brandenburg-Ansbach I., 1513-1520).

Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, p. 384.

Tokat [IV], localitate situată în zona de nord a Anatoliei în eyâlet-ul Anadolu; astăzi în provincia cu acelaşi nume, Turcia. ♦ Atelierul este deschis pe timpul lui Murad al III-lea şi a funcţionat până sub Murad IV. ♦ Au fost bătute piese din argint (aspri, medini, dirhemi): şi aur (altâni).

Srećković, *Ottoman Mints & Coins*, p. 204; Anuţa Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*), p. 25.

Tommaso Mocenigo [II], doge al Veneţiei (1414-1423). ♦ A emis ducato cu legenda TOMMOCЄNIGO, D|V|X, S|M|V|Є|N|Є|T|I, S. (av.).

Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1371; *Gold Coins*, p. 478 (nr. 1231).

tre grossetti [III], ☛ **trojaki**.

trojaki (germ.: *Dreigröscher*, it.: *tre grossetti*, lat.: *grossus argenteus triplex*, magh.: *hármas garas*, rom.:, *III groşi*, *costanda*, *potronic*, turc.: *artiluk*) [III]. Monedă de argint de valoare medie a cărei emitere a deschis calea modernizării sistemului monetar al Coroanei şi, totodată, a lansat înfăptuirea uniunii monetare cu Ducatul de Prusia. A fost bătută pentru prima oară în 1528 la Kraków, apoi în 1530 la Toruń şi din 1535 la Gdańsk şi Elbląg. La început avea 2,67 g (2,33 g AR sau XIV loţi), greutate ce a crescut la 3 g (2,65 g AR) în anii 1556-1558 şi 1562-1566. Prin reforma de la 1580, valoarea i-a fost coborâtă la XIII½ loţi (2,44 g, din care 2,059 g AR) şi a rămas constantă aproape un sfert de veac când a fost emis un număr apreciabil de exemplare: 64,28% pentru Coroană – din care 22,49% la Poznań, 11,36% la Bydgoszcz, 8,49% la Olkusz, 6,95% la Lublin, 5,62% la Wschowa, 4,47% la Malbork, 1,10% la Cracovia –, 21,94% de oraşul Riga şi doar 13,78% la Wilna. Potrivit rezoluţiei Comisiei trezoreriei din 1604, greutatea i-a fost ajustată la 2,19 g (1,85 g AR), iar Ordonanţa din 13 martie 1623 i-a stabilit-o la 1,97 g (0,90 g AR ce echivala cu titlul de VII¼ loţi). Pe baza Ordonanţei din 16 mai 1650 a revenit la XIV loţi dar cu greutatea diminuată la 0,93 g (0,82 g AR). Ordonanţa din 1677 i-a stabilit greutatea la 1,68 g (0,68 g AR, adica VI loţi), titlu ce îl

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

apropia de groşul imperial şi îl includea acum în categoria pieselor de billon. ♦ Ducatele Curlanda & Semigailia vasale Coroanei polone şi ducatul de Teschen sub Adam Wenzel din branşa locală a Piaştilor au emis Dreigröscher în scopul realizării aceleaşi uniuni monetare impusă de Polonia. Principii ardeleni Báthory Zsigmond, Bocskai István, Báthory Gábor, Bethleen Gábor şi I. Rákóczi György au emis hármas garas, pe piaţa levantină au circulat imitaţii bătute de ducatele Modena, Corregio, Urbino şi ale oraşului Ragusa cu denominarea tre grossetti, respectiv, artiluk.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 485, 534-535; Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen*, p. 39, nr. 184, p. 43-46, nr. 214-216, p. 44-45, nr. 236-246 [Báthory Zsigmond], p. 51-52, nr. 20-26, p. 55-60, nr. 65-97, 101-140 [Bocskai István], p. 65-68, nr. 38-61, 74-95, p. 71, nr. 131-138, p. 73, nr. 165, p. 76, nr. 202-205 [Báthory Gábor], p. 99, nr. 193-195, p. 102, nr. 230-233 [Bethleen Gábor], p. 129, nr. 24 [I. Rákóczi György]; M. Grażyński, în „Przegląd Historyczny”, XVII, 1913, p. 38-66, 171-195, 279-299; Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Dreigröscher**; W. Terlecki, în *WNum*, VII, 1963, p. 43-59; Gumowski, *Handbuch*, p. 210; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **Dreigröscher**; A. Mikolajczyk, în „Zeischrift für Balkanologie”, XXII/1, 1986, p. 62-63; idem, *Einführung*, p. 11-26; Velter, *Colecţia „Orghidan”*, nr. 91, 98-108, 246 [Báthory Zsigmond], 117, 122-146 [Bocskai István], 153-161, 163-164, 185-186, 235-236 [Báthory Gábor]; Viorel M. Butnariu, în *AIIX*, XLVII, 2010, p. 327-352.

U

Utrecht [IV], localitate în provincia Utrecht; astăzi în Olanda. ♦ După 1586, aici a funcţionat un atelier monetar al provinciei Urecht. Atelierul a funcţionat şi în perioada Regatului Olandei (1806-1810).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 87, 89; Engel, Serrure, *Traité* (1899), p. 632.

Üsküp (sârb.: *Скопје*) [IV], localitate situată în zona central-balcanică în eyâlet-ul Rumelia; astăzi Skopje, R. Macedonia. ♦ Monetăria este inaugurată în anul 1471 pe timpul lui Mehmed II şi funcţionează până sub Murad IV (1623-1640). A fost destul de productivă pe timpul lui Selim I, dar perioada de maximă înflorire a înregistrat-o sub Süleyman I. ♦ Au fost atestate cca. 50 de tipuri de aspri produşi de această monetărie, destul de productivă şi pe timpul lui Selim II. Piesele de la Murad III, bătute aici, se deosebesc printr-o calitate foarte bună şi un titlu înalt al argintului, concurând chiar şi cu monetăria centrală de la Kostantaniye.

D. Popovska, S. Srećković, în *Macedonian Numismatic Journal – Македонски Нумизматички Гласник*, Скопје, Издавач Музеј на Македонија, 3, 1999, p. 150; Anuţa Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 19-20.

V

V [IV], literă care indică atelierul monetar Veneţia (pe monedele austriece emise pentru Veneţia, 1815-1866; pe monedele austriece de bronz, 1858-1860), Vilna / Wilno (pe monedele poloneze de Lituania, 1601-1622).

Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **V**.

Vladislav II Iagelo [II], ☛ **II. Ulászló**.

Vladislav Jagelović [II], ☛ **II. Ulászló**.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

W

W [IV], literă care indică atelierul monetar Wratislavia / Breslau (pe monedele sileziene, cca 1460-1650; pe monedele Prusiei, 1743-1749), Wien (pe monedele austriece, 1521-1765).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 138; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Austria**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **W**.

Władysław II Jagiellończyk [II], ☛ **II. Ulászló**.

Wratislavia, Wrocław [I], ☛ **Breslau**.

Z

Zutphen [IV], localitate; astăzi în provincia Gelderland, Olanda. ♦ A fost deschis în 1582 pentru provincia Gelderland. ♦ În 1583 a fost ocupat de spanioli; recuperat în 1591 de Maurits van Oranje, stadthouder de Holland şi Zeeland.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 87.

BIBLIOGRAFIE – Abrevieri
BIBLIOGRAPHY – Abbreviations

ALDÁSY A., *I. Ferdinánd 1529-iki énzerendelete*, în *NumK*, III, 1904, p. 1-3.

BENNASSAR B., *Un siècle d'or espagnol (vers 1525 – vers 1648)*, Paris, 1982.

BERNARDI G., *Monetazione del Patriarcato di Aquileia*, Trieste, 1973.

BOLDUREANU Anuţa, *Moneda otomană în Moldova (1512-1603*), 159 p. – Teză de doctor în ştiinţe istorice, Chişinău, 2005, 159 p. (mss) [Anuţa Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603*)].

BRĂTIANU Gh. I., *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, ed. Victor Spinei, trad. Michaela Spinei, 2, Bucureşti, Editura Meridiane, 1988, p. 211.

BUTNARIU Viorel M, *Tezaurul de la Ungureni. Prolegomene la circulaţia şilingului în Moldova*, în *AIIX*, XLVI, 2009, p. 401-438.

BUTNARIU Viorel M., *„Grossus argenteus triplex" în Moldova (I)*, în *AIIX*, XLVII, 2010, p. 327-352.

BUTNARIU Viorel M., *Poziţia internaţională a Moldovei până la 1412. Strategii politico-militare şi sisteme monetare*, în *Moldova şi economia de schimb europeană. Secolele XIV-XVIII*, ed. Viorel M. Butnariu, Biblioteca Fundaţiei Academice „A. D. Xenopol", VIII, Iaşi, Editura Panfilius, 2003, p. 15-32.

BUZDUGAN C., LUCHIAN O., OPRESCU C., *Monede şi bancnote româneşti*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1977, 429 p. [*MBR, Moldova*].

CAPPE Heinrich Th., *Beschreibung der Münzen von Goslar*, Dresden, 1866.

CEJNEK J., *Österreichische, Ungarische, Böhmische und Schleisische Münzprägungen*, I-II, Wien, 1936 [Cejnek, *Münzprägungen*].

CRAIG William D., *Germanic Coinages (Charlemagne through Wilhelm II)*, Mountain View, (reprint) 1954, 242 p. [Craig, *Germanic Coinages*].

DAVENPORT John S., *East Baltic Regional Coinage. A.D. 1425-1581*, Numismatics International, Dallas, Texas, (reprint), 1996, 99 p. [Davenport, *East Baltic Regional Coinage*].

Davenport John S., *Europen Crowns. 1484-1600*, Numismatischer Verlag P. N. Schulten, Frankfurt am Main, 1977, 330 p. [Davenport, *Europen Crowns. 1484-1600*].

DAVENPORT John S., *Europen Crowns. 1700-1800*, Second edition, London, Spink & on LTD, 1964, 338 p. [Davenport, *Europen Crowns. 1700-1800*].

DAVENPORT John S., *German Church and City Talers 1600-1700*, Second Edition, Chicago, Galesburg, Illinois, Hewitt Printing Corp., 1975, 353 p. [Davenport, *German Church and City Talers 1600-1700*].

DAVENPORT John S., *German Talers 1500-1600*, Numismatischer Verlag P. N. Schulten, Frankfurt am Main, 1977, 422 p. [Davenport, *German Talers 1500-1600*].

DAVENPORT John S., *German Talers 1700-1800*, Galesburg, Illinois, Chicago, Hewitt Broters, 1958, 416 p. [Davenport, *German Talers 1700-1800*].

DOREN A., *Italienische Wirtschaftsgeschichte*, Jena, 1934.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

EBENGREUTH Luschin von, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und neueren Zeit*, 2. Aufl. München, Berlin, 1926, p. 244 sqq.

ENGEL Arthur, SERRURE Raymond, *Traité de numismatique du Moyen Age. Tome troisième. Depuis l'apparition du gros d'argent jusqu'à la création du thaler*, Arnaldo Forni (reprint), Bologna, 1964, 1459 p. [Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964)].

ENGEL Arthur, SERRURE Raymond, *Traité de numismatique moderne et contemporaine. Première partie. Epoque moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*, Ernest Leroux, Paris, 1897, 611 p. [Engel, Serrure, *Traité* (1897)].

ENGEL Arthur, SERRURE Raymond, *Traité de numismatique moderne et contemporaine. Deuxième partie. Epoque contemporaine (XVIIIe-XIXe siècles)*, Ernest Leroux, Paris, 1899, 180 p. [Engel, Serrure, *Traité* (1899)].

FENGLER H., GIEROW G., UNGER W., *Transpress Lexikon für Numismatik*, Berlin, Verlag für Verkehrswesen, 1976, 432 p. [Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*].

FREY Albert R., *Dictionary of numismatic names with a glosary of numismatic terms in English, French, German, Italian, Swedish*, ed. a 2-a, New York, 1947; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*.

FRIEDENSBURG F., *Schleisiens Münzgeschichte in Mittelalter*, I-II, Breslau, 1877-1878, 1888.

GEBHART H., *Die deutschen Münzen des Mittelalters und der Neuzeit*, Richard Carl Schmidt & Co, Berlin W 62, 1929, 172 p. [Gebhart, *Die deutschen Münzen*].

GEYER R., *Zur österreichischen Münzpolitik 1524-1790*, în *NumZf*, Neue Folge, Band 26, Wien, 1933, p. 73-108.

GOLDENBERG S., *Contribuţie la o istorie a cămării şi monetăriei din Baia Mare*, în *AIICluj*, I-II (1958-1959), p. 153-162.

GOROVEI Ştefan S., *Poziţia internaţională a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XVI-lea*, în *AIIAI*, XVI, 1979, p. 187-219.

GOROVEI Ştefan S., *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 1997, p. 140-172.

GRAŻYŃSKI M., *Reformy monetarne w polsce w latach 1526-1528 i ich geneza*, în „Przegląd Historyczny”, XVII, 1913, p. 38-299.

GUMOWSKI M., *Handbuch der polnischen Numismatik*, Akademische Druck- u. Verlaganstalt, Graz, 1960, 226 p. + LVI Tafel. [Gumowski, *Handbuch*].

HERINEK Ludwig, *Österreichische Münzprägungen Ferdinand II. und Ferdinand III. Als Erzherzog und Kaiser von 1592-1657*, Wien, 1984, 666 p. [Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1592-1657*].

HERINEK Ludwig, *Österreichische Münzprägungen von 1657-1740*, Münzhandlung Herinek, Wien, 1972, 360 p. [Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1657-1740*].

HERINEK Ludwig, *Österreichische Münzprägungen von 1740-1969*, Münzhandlung Herinek, Wien, 1970, 378 p. [Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1740-1969*].

HLINKA J., KAZIMIR S., KHUN M., TENKEL A., VOZAR J., *Kremnicá Mincovana 1328-1978*, Kremnica, 1978.

HOC Marcel, *Histoire monétaire de Tournai*, Société Royale de Numismatique, Bruxelles, 1970, p. 135-190. [Hoc, *Histoire monétaire de Tournai*].

HUSZÁR Lajos, *Bethlen Gábor pénzei*, Cluj, 1945.

HUSZÁR Lajos, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute*, Budapest, Corvina, 1979, 366 p. [Huszár, *Münzkatalog Ungarn*].

HUSZÁR Lajos, PAP Ferenc, WINKLER Judit, *Erdélyi Éremművesség a 16-18 században*, Bucureşti, Editura Kriterion, 1996, 221 p.

ILIESCU O., *Corpus thesaurorum Olteniae*, în *Oltenia. Documente, cercetări, culegeri*, Arhivele Statului Craiova, 2, 1941, p. 157-160.

ILIESCU O., *Istoria monetei în România. Glosar numismatic*, în *SMIM*, XIX, 2001, p. 299-314; idem, *Istoria monetei în România (c. 1500 î.e.n.-2000). Cronologie – Bibliografie – Glosar*, Colecţia Biblioteca Băncii Naţionale, nr. 30, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, 168 p. + 4 hărţi.

ILIESCU O., *Problema realizării unui repertoriu al descoperirilor monetare în România*, în *BSNR*, XLII-XLVI (1948-1972), 96-120, p. 63-69.

JÄHNIG Bernhart, *Martin Truchseß von Wetzhausen: (4.8.1477-3.1.1489)*, în Udo Arnold (Hrsg.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190-1994*, Elwert, Marbug, 1998, p. 147.

JESZENSKY G., *II. Lajos dénárai*, în *NumK*, XXVI-XXVII, 1927-1928, p. 127-143.

JINGA Victor, *Moneda şi problemele ei contemporane*, 1-2, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, 295 + 250 p. [Jinga, *Moneda*].

KAMEN H., *Philip V of Spain: The King Who Reigned Twice*, New Haven, Conn., Yale University Press, 2001.

KASTNER Karl, *Breslauer Bischöfe*, Breslau, Ostdeutsche Verlags-Anstalt, 1929.

KIRIŢESCU Costin C., *Moneda. Mică enciclopedie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982, 346 p. [Kiriţescu, *Moneda*].

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

KOKKAS P. G., *Some aspers of Suleyman the Magnificent from the mint of Sidre Qapsi*, în *Reprint from Nomismatika Khronika* No. 11, Hellenic Numismatic Society, Athens, 1992, p. 66-68.
MAXIM M., *Un tezaur otoman din secolul al XVII-lea descoperit la Nalbant, jud. Tulcea*, în *CN*, VII, 1996, p. 199-208 + IV pl.
MEY Jean de, *European Crown size coins and their multiples. Vol. I Germany, 1486-1599*, Amsterdam, Mevius & Hirschhorn Int. B. V., 1975, 336 p. [Mey, *European Crown*].
MIHAILESCU-BÎRLIBA Virgil, *Numismatica, I*, Bibliotheca Archaeologica Iassiensis, XV, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2005, 180 p. + IX pl. [Mihailescu-Bîrliba, *Numismatica*].
MIKOŁAJCZYK Andrzej, *Einführung in die neuzeitliche Münzgeschichte Polens*, Biblioteka Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łódź, Nr. 22, Łódź, 1988, 207 p. [Mikołajczyk, *Einführung*].
MIKOŁAJCZYK Andrzej, *Polish factor in the Balkan Monetary Affairs on the Late 16 and 17 Century*, în „Zeischrift für Balkanologie", XXII/1, 1986, p. 62-63.
MILIOUKOV P., SEIGNOBOS Ch., EISENMANN L., *Histoire de Russie*, Tome I. *Des origines à la mort de Pierre le Grand*; Tome II. *Les successeurs de Pierre le Grand*, Paris, Librairie Ernest Leroux, 1932, 825 p.
MOISIL Constantin, *Bănăria luiDabija-Vodă*, în *BSNR*, XII, 1915, 24, p. 53-79.
NICOLAE E., *Recenzie la Slobodan Srećković, Osmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavije*, Beograd, 1987, 206 p., în *AIIAI*, XXV/2, 1988, p. 554-557.
NICOLAE E., PĂUNESCU E., *Un tezaur din secolul al XVI-lea descoperit la Radu Vodă, comuna Izvoarele, judeţul Giurgiu*, în *SCN*, X, (1993), 1996, p. 109-135.
PETAC Emanuel, *Cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei Române: reluarea unei tradiţii*, în *AIIX*, XXXII, 1995, p. 523-524.
PETÁCH E., *Dejiny mincovania v Košiciach*, Košice, 1986, p. 139-143.
POHL Artur, *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters. 1300-1540*, Graz, Akademische Druck u. Verlaganstalt Graz – Akadémiai Kiadó, 1982, 92 p. + 145 Tabelle. [Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen*].
POPOVSKA D., SREĆKOVIĆ S., *The activity of the Skopje mint during the Ottoman rule*, în *Macedonian Numismatic Journal – Македонски Нумизматички Гласник*, Издавач Музеј на Македонија, 3, Скопје, 1999, p. 149-156.
PREDA Constantin, *Enciclopedie de numimatică antică în România*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2008, 351 p.
PRODAN D., GOLDENBERG S., *Inventarele din 1553 şi 1556 ale minelor şi monetăriei din Baia Mare*, în *AIICluj*, VII (1964), p. 117-145.
RENTZMANN W., *Nachtrag zum Numismatischen Legenden-Lexicon des Mittelalters und der Neuzeit*, Commisionverlag von L. Steinthal, Berlin, 1878, 46 p.
RENTZMANN W., *Numismatisches Legenden-Lexicon des Mittelalters und der Neuzeit*. I. *Alphabetisch-chronologische Tebellen der Münzherren und Verzeichniss der auf Münzen vorkemmenden Heiligen*; II. *Ergänzungen der auf Münzen verkommenden Titel-Abbreviaturen und Verzeichniss der den Münzen aufgeprägten Länder- und Städtenamen*, Berlin, Verlag von R. Wegener, 1865-1866, 191 + 247 p.
RENTZMANN W., *Numismatisches Wappen-Lexicon des Mittelalters und Neuzeit*, Berlin, Druck und Verlag von Hermann Veit, 1876 (reprint Halle 1924, Osnabrück 1967, Berlin 1980), 313 p. + 35 Tafeln.
RESCH Adolf, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, Hermannstadt, 1911, 258 p. + 68 Tafel [Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen*].
SABĂU I., *Despre monetăria din Baia Mare în secolele XV-XVII*, în *Anuarul Marmaţia*, III, Muzeul Judeţean Maramureş, Baia Mare, 1977, p. 55-70.
SREĆKOVIĆ S., *Osmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavie*, Samostalno izdanje autora Slobodana Srećkovića, Beograd, 1987, 206 p. [Srećković, *Osmanlijski novac*].
SREĆKOVIĆ S., *Ottoman Mints & Coins*, Beograd, Pangraf, 2002, 247 p. [*Srećković, Ottoman Mints & Coins*].
STANCU P., MAXIM M., *Notă preliminară asupra unui tezaur de monede de aur din secolul al XVI-lea descoperit la Oradea*, în *CN*, VIII, 2002, p. 253-262.
TERLECKI W., *Reformy monetarne Zygmunta I*, în *WNum*, VII, 1963, p. 43-59.
THEMESSL J., *Münzen und Münzwesen des Patriarchenstaates Aquileja*, Wien, 1911.
VELTER Ana-Maria, *Catalogul monedelor Principatului Transilvaniei. Colecţia ing. Constantin Orghidan*, Bucureşti, MNIR, 1994, 83 p. + XXII pl. [Velter, Colecţia „Orghidan"].
VÎLCU A., *Moneda otomană în ţările române în perioada 1687-1807*, Brăila, Muzeul Brăilei – Editura Istros, 2009, 381 p + XI pl. [Vîlcu, *Moneda otomană (1687-1807)*].

CORPUS NUMMORUM MOLDAVIAE – II. Monnaies et parures du Musée d'Histoire de Iaşi (coord. Viorel M. Butnariu), Iaşi, Editura Vasiliana '98, 2001, 189 p. [*CNM – II*].
CORPUS NUMMORUM MOLDAVIAE – III. Monnaies et parures du Musée Départemental „Ştefan cel Mare" de Vaslui (éd. Viorel M. Butnariu), Iaşi, Editura Panfilius, 2007, 168 p. [*CNM – III*].

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CORPUS NUMMORUM MOLDAVIAE – IV. Monnaies et parures du Musée Départemental de Botoşani (éd. Viorel M. Butnariu), Gura Humorului, Editura Terra Design, 2010, 170 p. [*CNM – IV*].

Gold Coins of the World. From Ancient Times to the Present, Seventh Edition, *An Illustrated Standard atalogue with Valuations*, by L. Friedberg and Ira S. Friedberg, New Jersey, Clifton, 2003, 732 p. [*Gold Coins*].

Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526-1690), Bearbeiten von Roderich Gooss, Wien, 1911, 974 p. [*Österreichische Staatsverträge*].

Słownik władców Europy nomożytnej i najnowszej, Redaktor serii: Ryszard Wrykpod, redakcja Macieja Serwańskiego i Józefa Dobosza, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 1998, 436 p. [*Słownik władców Europy*].

Standard Catalog of World Coins. 1701-1800, 4th Official Edition, Editor Colin R. Bruce II, Iola, Krause Publications, 2007, 1283 p. [*SCWC 1701-1800*].

Standard Catalog of World Coins. 1801-1900, 6th Official Edition, Editor George Cuhaj, Iola, Krause Publications, 2009, 1296 p. [*SCWC 1801-1900*].

Standard Catalog of World Coins. Seventeenth Century 1601-1700, 4th Official Edition, Editor Colin R. Bruce II, Iola, Krause Publications, 2008, 1439 p. [*SCWC 1601-1700*].

Tezaure din muzeele oraşului Chişinău. Secolele XVI-XVIII (coord. Viorel M. Butnariu), Chişinău, Editura Universitas, 1994, 130 p. + XXXVI pl. [*TezChişinău*].

Wörterbuch der Münzkunde (herausgegeben von Friedrich Frhr. v. Schrötter), Berlin – Leipzig, Verlag von Walter de Gruyter & Co, 1930, 777 p. + 28 Tafel. [Schrötter, *Wörterbuch*].

Быков А. А., *Первый османский монетный двор*, în *Государственный Ермитаж. Труды отдела нумизматики*, I, Ленинград, 1945, p. 115-120.

Нуделъман А. А., *Топография кладов и находок единичных монет*, în *Археологическя карта Молдавской ССР*, 8, Кишинев, Издательство «Штиинца», 1976, 196 p. [Нуделъман, *Топография*].

Нуделъман А. А., *Monetnye klady XVIII-начала XIX в.в Днестровско-Прутском регионе*, în *Нумизматические исследования по истории юго-восточной европы*, Кишинев,Издательство «Штиинца», 1990, p. 227-263. [Нуделъман, *Monetnye klady XVIII-XIX*].

Спасский И. Г., *Русская монетная система*, Ленинград, «Аврора», 1970.

Узденников В. В., *Монеты России 1700-1917. Russian Coins,* Москва, Финансы и статистика, 1986, 500 p. [Узденников, *Монеты России*].

Alte abrevieri / Other abbreviations

AIICluj	= *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, Cluj
ArhMold	= *Arheologia Moldovei*, Institutul de (Istorie şi) Arheologie, Iaşi
BSNR	= *Buletinul Socităţii Numismatice Române*, Bucureşti
CN	= *Cercetări numismatice*, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti
DRH, A. *Moldova*	= *Documenta Romaniae Historica*, seria A, *Moldova*, Bucureşti
NumK	= *Numismatikai Közlöny*, Budapest
NumZf	= *Numismatische Zeitschrift*, Wien
RdI, S.N.	= *Revista de istorie*, serie nouă, Bucureşti
WNum	= *Wiadomości Numizmatyczne*, Warszawa

ON THE EDITING OF A „MOLDAVIAN NUMISMATIC LEXICON (1359-1859)” (I) (Summary)[*]

Keywords: numismatic lexicon, laic and ecclesiastic sovereignties, laic and ecclesiastic authorities, mints, specific legislation, numismatists’ gallery.

For the research of the numismatic finds identified on the territory of Moldavia – country whose history is delimited by the beginning of the Golden Horde’s decline, together with the change of the local dynastic lineage by Bogdan who founded the voievodate of Moldavia, and, respectively, the union of the two Romanian principalities at mid 19th century – the specialist must use specific investigation means, such as numismatic text books, treatises and studies, usual

[*] Translated by *Coralia Costaş*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

determinators and collection catalogues, dictionaries and thematic lexicons. These work instruments were elaborated on the basis of the repertoire of numerous discoveries and the study of great numismatic collections from abroad.

Unfortunately, Romanian historiography has been increasingly facing the need of a ***Repertoire of Numismatic Finds*** in the last decades. Whatever the epoch or the collections in which they are preserved, ancient, Byzantine, medieval or modern emissions are waiting for being published in a *Corpus*, which has not exceeded the project phase since almost half a century.

Another absolutely necessary work instrument, in the form of a general encyclopedia, which would cover the whole numismatic spectrum of Romania, is The Romanian Numismatic Encyclopedia. This project was started decades ago by renowned specialists, who designed a plan, compiled a glossary and distributed the terms to each author. Like the Corpus, this encyclopedia has not evolved from the project phase. Throughout the years, the individual effort of several distinguished authors, although it proved to be beneficial, led to results which may rather assure a stimulating effect on those interested in such a topic. Undoubtedly, this is a regrettable situation caused not by the lack of sources, or by people's unawareness as for their availability, but rather by the approach manner – such sources being especially dedicated to ancient coins – and also the communication manner of the available data – only rarely in international languages. Fortunately, time has brought about a considerable increase of the monetary finds, whose systematical valorization led lead to the dissemination of the specialized knowledge and the increase of the people interested in numismatics.

As for us, our opinion is that both projects may become viable, as long as the current conditions are understood by those willing to implement such projects. First of all, one should take into account that the numismatic material of the great collections is currently being studied, and, recent discoveries which have only lately entered the numismatic collections of museums, are almost unknown or even not at all known.

For easily understandable reasons, during the last two decades we have narrowed down the investigation of the monetary finds to those identified on the territory of Moldavia, whose past is told, to a great extent, by two separate histories. Starting on this road, we considered it would be useful for everyone to refer to the same past on the basis of the same sources. This is how, in 1991, we started checking the determination of several published hoards, an initiative which opened the way to a durable and successful collaboration with numismatics specialists in Bucharest and Chisinau. When the collaboration was at its beginning, a volume was published, presenting 41 hoards in a new light. Since 2000, this group focused on the research and publication of the entire numismatic material – from Antiquity to contemporary times – in every single public collection. This is how the series *Corpus Nummorum Moldaviae* was published, with the collaboration of other specialists from research institutions and local museums. On the basis of the acquired experience, on a different occasion we showed that such a long-term project required a sustained effort and was conditioned both by local management's understanding and the financial support of the local authorities. These things had already been gained. This was already an accomplished fact, confirmed later on by the two volumes which followed within the series. Following the same pre-established structure, written in an international language, these volumes were exhaustively valorizing the collections of two museums in of Moldavia.

We have good reasons to state that whatever the manner of approaching the numismatic material – according to historical or administrative regions, to large public collections studied entirely or partially – the results obtained so far correspond to decisive steps the Romanian numismatic research has undertaken so far on the way of the elaboration of a *CORPUS NUMMORUM*, consisting until now in a set of "Repertoires of Numismatic Finds". Closely related to other sources, the numismatic material provides specialists multiple possibilities of evaluating the monetary systems of each epoch, the nature of the commercial relations, the evolution of prices, the typology of decorative items and of vessels, as well as of noticing the importance of the monetary policy in the deployment of the forces in the east and south regions of Europe. At the same time, a solid and diversified database was created, useful in the elaboration of treatises, syntheses and encyclopedias.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

In order to point out the connection between the “Repertoire of Numismatic Finds” and the “Numismatic Lexicon”, we should stress that both volumes are work instruments elaborated starting from the available numismatic sources. In other words, the numismatic glossary is meant to provide detailed knowledge on the monetary material which it summarizes and, also, to explain its terminology. This is why hoards remain the main source of the treatise, where they have to be shortly described in an annex.

Taking into consideration the immensity of the numismatic material, its particularities (historical epochs and regions), as well as our educational background and professional training, we tried to elaborate a project of a Numismatic Lexicon for the historical region of Moldavia (since its founding until the union to Walachia). In elaborating it, we took into account the variety of sources, the multitude of the pieces of information and the contribution of certain specialists. For this reason we grouped the data we provide in categories of terms, according to the case, specifying also the lexical variant.

[I] **Laic and ecclesiastic sovereignties**. In the Middle Ages and the Old Regime, considering the vassal relations between states, with certain exceptions, one can speak of sovereign authorities. In the broad sense, the term expresses the juridical relations between the laic fields – such as free cities, principalities, counties, duchies and baronies – and the ecclesiastic ones – archbishoprics, bishoprics, abbeys and monasteries – and also between these and the supreme authority. Like everywhere in that age, the belonging of a territory to the Crown must be construed in relation with the subjects, and less with their confession or ethnicity.

[II] Issuer **laic and ecclesiastic authorities**, for which we preferred the official denomination in the epoch, without the Latinate form or any other translation. In order to achieve a unitary presentation, *capacity* of the issuer is specified, according to the case, specifying the date when he was nominated/ elected/ crowned, and the location where the event took place, including the extinction date, followed by the *lineage* – nephews, sons, brothers (and step brothers, according to the case), father – and the main *measures* initiated in monetary field.

[III] The **nominal value** or the name of each coin designates its value by metal, weight, module and type. In the “Repertoire of Numismatic Finds” they are presented in ascending order, while in the “Numismatic Lexicon”, they are alphabetically sorted. Wherever a same nominal acknowledged multiple names, references are made for each variant. For example, it is recommended that each entry should be accompanied by an image with reference to the source).

[IV] The **mints** where the coins were made. Each emission carries information as for the location of the buildings with the equipment, workers and corresponding administration, by the specification of the name of the mint (usually in the exergue), by letters, monograms or symbols, by the legend type or distinct heraldic reproductions. As much as possible, we provide, in order, the *location* of the workshop in the epoch, and the current name, the *period* when it was functional and the *nominal values* struck here.

[V] **Concepts and notions** contain the basic elements and general ideas in this domain. By the multitude of forms and endless addresses, constituent data form a complex message determined by the nature of the studied phenomenon.

[VI] **Specific legislation**, by which the issuing authority guaranteed the own emissions – technical characteristics, symbols, legends – and determined severe punishment for fraudulent or abusing deeds regarding the coin.

[VII] **Mentions in chronicles and documents** form a *«mass medium» sui generis*, a complementary source of coin knowledge under various popular names and expressions.

[VIII] **Numismatists' gallery** refers to those specialists who, by the scientific interest in medieval and modern Moldavian numismatics, decisively contributed to a better knowledge of the Romanians' history.

For a better understanding, there are presented a few entries belonging to the categories specified above, each accompanied by the main bibliography.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DAN DUMITRU IACOB*

CATAGRAFIA CLĂDIRILOR DIN BACĂU LA 1850

Din prima jumătate a secolului XIX societatea românească începe să asimileze şi să adapteze principiile urbanismului modern, specific societăţii burgheze occidentale. Expresia legislativă a acestui deziderat se regăseşte în Regulamentul Organic, care, prin secţiuni şi articole speciale, conturează primul program urbanistic modern din spaţiul românesc. Legea promovează o serie de principii urbanistice, cum ar fi: limitarea perimetrului localităţilor, zonificarea constructivă şi funcţională, regularizarea reţelei stradale, reglementarea circulaţiei, valorificarea estetică a spaţiului public, impunerea unor norme de construire etc.[1] Dacă, în general, aspectele de ordin legislativ privitoare la modernizarea urbană sunt cunoscute, aplicarea legislaţiei cu caracter urbanistic şi desfăşurarea efectivă a proiectelor edilitare, cu reuşitele, problemele şi eşecurile lor, nu a depăşit încă etapa explorărilor preliminare.

Unul dintre proiectele importante privitoare la sistematizarea oraşelor din Moldova l-a constituit inventarierea şi apoi demolarea sau repararea clădirilor vechi, poluante, cu vicii de construcţie sau care prezentau riscuri în privinţa siguranţei. Deşi rezultatele nu au fost pe măsura aşteptărilor, observăm totuşi un interes crescut, atât la nivel central cât şi local, pentru atingerea acestui obiectiv. Documentul pe care îl publicăm, intitulat *Listă di no. casălor ziditi di cărămidă, în paianturi, clăditi di lemnu şi celi răli şi proaste aflati în acest oraş Bacău*, ilustrează o mică dar semnificativă secvenţă din acest proces de modernizare urbană. Deşi documentul nu consemnează detalii explicite asupra contextului în care a fost creat, caracterul informaţiilor pe care le conţine şi data la care a fost realizat sunt edificatoare în privinţa circumstanţelor istorice care i-au generat apariţia. În mod concret, ca urmare a unor mai vechi dispoziţii regulamentare privitoare la „înfrumuseţarea" oraşelor, autorităţile au extins la nivelul întregului principat al Moldovei un proiect de sistematizare urbană aplicat iniţial pentru oraşul Iaşi[2]. Experienţa şi rezultatele acumulate în urma acestui proiect au determinat elaborarea unei legi mai cuprinzătoare, în care a fost sintetizată şi legislaţia anterioară. Este vorba despre legea din 25 aprilie 1850, publicată de Departamentul Lucrărilor

* Cercetător la Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu.

[1] Nicolae Lascu, *Epoca regulamentară şi urbanismul. Câteva consideraţii generale*, în „Historia Urbana", tom II, nr. 2, 2004, p. 127-130.

[2] Dan Dumitru Iacob, *Măsuri de sistematizare a zonei centrale a oraşului Iaşi în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Demolarea „baratcelor"*, în *Monumentul (Lucrările Simpozionului naţional „Monumentul – Tradiţie şi viitor", Ediţia a X-a, Iaşi, 2008)*, coord. Sorin Iftimi, Aurica Ichim şi Lucian-Valeriu Lefter, tom X_1, Iaşi, 2009, p. 21-55.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 391–420

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Publice, referitoare la „regulile ce au a se păzi întru înfrumuseţarea oraşilor”[3]. Deoarece am prezentat cu altă ocazie conţinutul legii[4], ne vom limita acum doar la punctarea obiectivelor principale. În esenţă, autorităţile erau interesate să îndeplinească o condiţie indispensabilă pentru orice proiect de sistematizare urbană: eliminarea clădirilor necorespunzătoare cu normele urbanistice şi sanitare ale vremii. În rândul acestora intrau construcţiile din fronturile stradale, care erau şubrede şi inestetice, prezentând riscuri pentru siguranţa pietonilor, clădirile rău amplasate faţă de stradă, care obstrucţionau circulaţia, casele şi dependinţele construite din materiale inflamabile, precum şi clădirile şi anexele poluante, care prezentau un risc sporit în privinţa izbucnirii unui incendiu sau a unei epidemii. De asemenea, legea prevedea norme privitoare la ridicarea noilor clădiri şi la condiţiile ce trebuiau îndeplinite de proprietar pentru a primi adeverinţa de construcţie din partea autorităţilor. Legea a fost publicată pe foi volante şi anunţată oral, urmând să fie aplicată în următoarele oraşe: Focşani, Botoşani, Bârlad, Roman, Fălticeni, Bacău, Ocna, Tecuci, Huşi, Vaslui, Piatra, Neamţ, Dorohoi, Mihăileni, Târgul Frumos şi Hârlău. Instituţiile abilitate în aplicarea şi supravegherea dispoziţiilor referitoare la sistematizarea urbană erau isprăvniciile, eforiile, arhitecţii oraşelor şi poliţia.

După cum s-a procedat anterior în Iaşi, şi de această dată s-a prevăzut realizarea unor recensăminte ale clădirilor din fiecare oraş, pe baza cărora se putea face ulterior o selecţie a construcţiilor care trebuiau desfiinţate. Autorităţile urmau să analizeze aceste recensăminte şi să eşaloneze pe mai mulţi ani termenele de desfiinţare. Acesta este contextul legislativ şi administrativ care a determinat înregistrarea clădirilor din Bacău la 1850.

Înainte de a extrage câteva observaţii pe marginea acestei catagrafii, menţionăm că datele statistice privitoare la numărul şi calitatea construcţiilor locuibile în mediul urban din Moldova sunt puţine pentru prima jumătate a secolului XIX. Cu excepţia catagrafiei generale din 1832, care furnizează informaţii pentru toate oraşele şi târgurile din Moldova, doar câteva oraşe mai beneficiază de astfel de statistici pentru deceniile patru şi cinci ale secolului XIX[5]. Între acestea se remarcă, desigur, oraşul Iaşi, care, în calitate de capitală a principatului, a beneficiat, printre altele, de cea mai reprezentativă catagrafie de acest gen: *Lista caselor şi dughenelor Capitaliei*, din 1853[6]. Bacăul nu se numără printre oraşele respective, fapt pentru care singurele informaţii statistice despre numărul locuinţelor din oraş în prima jumătate a secolului XIX erau, până în prezent, cele înregistrate în catagrafia din 1832. La data respectivă, în Bacău existau 614 case în care locuiau 480 de familii, respectiv 2.881 de suflete. Populaţia totală a oraşului, cuprinzându-i şi pe locuitorii nestatornici, era de 2.981 de locuitori[7].

---

[3] *Manualul administrativ al Principatului Moldovei, cuprinzătoriu legilor şi dispoziţiilor întroduse în ţară de la anul 1832 până la 1855, inorănduite de o comisie din naltul ordin al Înălţimei Sale principelui domnitoriu al Moldovei Grigorie A. Ghica v(oie)v(od)*, tomul I, Iaşi, Tipografia Buciumului Român, 1855, p. 208-211.

[4] Dan Dumitru Iacob, *Măsuri de sistematizare*, p. 27-28.

[5] Ecaterina Negruţi, *Structura demografică a oraşelor şi târgurilor din Moldova: 1800-1859. Contribuţii*, Iaşi, Fundaţia Academică „A. D. Xenopol”, 1997, p. 39-45 şi Anexa nr. 4.

[6] *Lista caselor şi a dughenelor Capitaliei supuse la vremelnica dare a somelor pentru îmbunătăţirea uliţelor Capitaliei, legiuite de Divanul Obştesc <şi> încuviinţate de Preaînălţatul Domn*, Iaşii, Institutul Albinei, 1853 (o ediţie nouă, îngrijită de G. Crăciun şi A. Pricop, a apărut în 2001); vezi şi Ecaterina Negruţi, *Structura demografică a oraşelor şi târgurilor din Moldova*, Anexele nr. 19-23.

[7] Ecaterina Negruţi, *Structura demografică a oraşelor şi târgurilor din Moldova*, Anexele nr. 7 şi 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La 1850, situaţia statistică privitoare la numărul clădirilor din Bacău se prezintă altfel, oraşul având 2.719 clădiri, de diferite tipuri, repartizate pe mai multe străzi şi mahalale, conform tabelului 1.

Tabelul 1. Repartiţia proprietăţilor din Bacău pe străzi şi mahalale

Străzi / Mahalale	Case din cărămidă	Case din lemn, bune	Case din lemn, „răli”
Uliţa Mare	152	69	115
Uliţa Ţigănimii	89	109	171
Mahalaua Ţigănimii	72	78	82
„Şuşaoa” Drumului Mare	31	101	98
Mahalaua Prescistii	211	727	614
Total	**555**	**1.084**	**1.080**

Comparativ cu situaţia din 1832, datele centralizate ale catagrafiei din 1850 evidenţiază un consistent progres demografic şi teritorial petrecut în cele aproape două decenii. În schimb, în ceea ce priveşte tipul clădirilor, este dificil să aflăm câte dintre acestea erau case de locuit propriu-zise şi câte dependinţe. Aşa cum s-a întâmplat şi în cazul altor statistici similare, din alte centre urbane, este posibil ca şi realizatorii catagrafiei din Bacău să fi consemnat atât casele de locuit cât şi anexele gospodăreşti – grajduri, şuri, beciuri, magazii etc. –, fără a le diferenţia[8]. Un argument în acest sens îl constituie şi faptul că, chiar şi după marele incendiu din 1853, este puţin probabil ca numărul de case din Bacău să fi fost mai mare la 1851 decât la 1859, când oraşul număra 2.500 de familii (cu 8.972 suflete), respectiv cel puţin 2.500 de case locuite[9].

O dovadă mai concretă asupra numărului real de case din Bacău ne-o oferă un alt document, care a fost redactat în acelaşi an, tot în contextul eforturilor de modernizare urbană. Este vorba despre o *Listă pentru uliţile şi hudiţili ci să află în oraşul Bacău*, din 14 martie 1850, elaborată la solicitarea autorităţilor centrale din Iaşi[10]. Acestea erau interesate de centralizarea unor date necesare pentru demararea proiectului de identificare şi sistematizare stradală şi locativă, fapt pentru care au solicitat primăriilor informaţii despre numele străzilor şi numărul caselor din fiecare localitate urbană[11]. Aşa se face că administraţiile din Bacău, Botoşani, Focşani, Hârlău, Huşi, Târgu Neamţ şi Tecuci au transmis numărul de case, în majoritatea cazurilor acestea fiind menţionate pe aceeaşi listă cu denumirile străzilor. Mai mult decât atât, pentru Hârlău au fost recenzaţi toţi proprietarii de case şi dughene din oraş, rezultând un document aproape similar cu catagrafia caselor din Bacău[12]. Conform documentului la care ne referim, în 1850 Bacăul avea 1.320 de case, răspândite pe 2 uliţe şi 17 hudiţe[13].

Catagrafia din 1850 nu ne spune aproape nimic despre arhitectura şi starea clădirilor, excepţie făcând capul de tabel în care sunt specificate cele trei categorii de clădiri:

[8] *Ibidem*, p. 42.
[9] *Ibidem*, Anexa 24.
[10] Dan Dumitru Iacob, *Denumirea străzilor şi numerotarea caselor din oraşele şi târgurile Moldovei la mijlocul secolului al XIX-lea. Documente*, în „Historia Urbana”, tom IX, nr. 1-2, 2001, p. 104-105.
[11] *Ibidem*, p. 101.
[12] Idem, *Informaţii privitoare la comunitatea evreiască din Hârlău la 1851*, în „Europa XXI”, tom XI-XII / 2002-2003, p. 109-117.
[13] Idem, *Denumirea străzilor şi numerotarea*, p. 104-105.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din cărămidă, din lemn, bune, şi din lemn, proaste. Majoritatea clădirilor, în care includem şi o mare parte din cele din cărămidă, erau foarte modeste, situaţia fiind confirmată şi de mărturiile contemporanilor:

> „Casele din oraş erau asemenea în proastă stare. Pe atunci nu se putea numi clădiri decât casa lui Morţun, unde e acum Primăria, casa Milicescu, în locul căreia s-a zidit Liceul, casa Mavromati-Sion, în locul căreia s-a construit Palatul municipal, şcoala Domnească, care se află şi astăzi alături cu şcoala de băieţi No. 1, şi alte vr'o 5 sau 6 case boiereşti şi negustoreşti. Restul, şi mai cu seamă uliţa mare, erau compuse din barace, mici, în pământ, cu podeţuri înaintea uşilor şi cu muşchiu verde pe acoperământuri. [… La 1850] Bacăul era un orăşel plin de baratce[14] şi presărat câte cu o casă bunişoară pentru acele timpuri, cu locuri sterpe care, strânse la un loc, ar fi alcătuit câteva fălci"[15].

Lista caselor din Bacău, de la 1850, este importantă şi pentru că ne oferă o imagine de ansamblu, în special statistică, a fondului urban construit dinainte de marele incendiu din vara anului 1853. Au fost distruse atunci peste 350 de clădiri din partea de nord şi est a oraşului[16]. Însă, ca şi în alte multe cazuri[17], dincolo de consecinţele negative, „focul a ajutat mult la schimbarea feţei oraşului"[18], oferind ulterior edililor posibilitatea de a sistematiza zonele afectate de incendiu. Deşi proiectele edilitare mai importante – cum ar fi, de exemplu, deschiderea Bulevardului Carol I –, s-au materializat târziu, spre sfârşitul secolului, cu siguranţă la 1853 a dispărut o parte însemnată din clădirile şi dependinţele din lemn, majoritatea inestetice, insalubre şi parazitare. Chiar dacă noile clădiri ridicate până în 1866, an în care o mare parte din zonă a fost reconstruită, nu corespundeau normelor arhitecturii moderne, multe dintre ele vor fi fost construite din materiale mai durabile decât lemnul sau paianta. Situaţia s-a îmbunătăţit substanţial după 1870, când municipalitatea şi-a recrutat propriul corp de arhitecţi şi ingineri care a contribuit la crearea şi aplicarea primelor regulamente urbanistice[19].

Imaginea structurii urbane nu poate fi veridică fără juxtapunerea informaţiilor documentare pe un plan al oraşului cât mai apropiat de anul 1850. Din păcate, ca şi în cazul altor centre urbane extracarpatice, oraşul Bacău nu deţine surse cartografice mai vechi de secolul XX. Deşi caracterul statistic al documentului şi numărul redus de informaţii topografice limitează mult posibilitatea descifrării structurii urbane, ne permitem să schiţăm câteva observaţii privitoare la trama stradală şi morfologia urbană.

În catagrafie sunt menţionate doar trei străzi – Uliţa Mare, Uliţa Ţigănimii şi Drumul Mare – şi două mahalale – a Ţigănimii şi Precista. Este vorba, desigur, de străzile şi mahalalele principale ale oraşului, aşa cum precizează şi Costache Radu:

---

[14] Clădiri din lemn sau din paiantă, majoritatea dintre cele aflate în fronturile stradale având rosturi economice (dughene, ateliere).

[15] Costache Radu, *Bacăul de la 1850-1900*, Bacău, Tipografia H. Margulius, 1906, p. 7 şi 24.

[16] *Ibidem*, p. 23.

[17] Vezi, de exemplu, cele două mari incendii care au afectat capitalele principatelor dunărene, respectiv cel din 1827, de la Iaşi, şi cel din 1847, de la Bucureşti (despre care semnalăm doar câteva titluri: Sever de Zotta, *Pojarul din Iaşi în 19 iulie 1827*, în *ArhGen*, tom I, nr. 12, 1912 – Iaşi, Institutul Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta", ediţie anastatică din 2005, p. 196-200; Anonim italian, *O relaţie italiană despre focul din Iaşi de la 1827*, în Paul Cernovodeanu şi Daniela Buşă (coordonatori), *Călători străini despre ţările române în secolul al XIX-lea*, tom II *(1822-1830)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, p. 270-271; Virgil Apostolescu, *Distrugerea de arhive în „Focul cel Mare" de la Iaşi din 1827*, în *Arhivele Statului, 125 ani de activitate. 1832-1956*, Bucureşti, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, 1957; Florian Georgescu, *„Focul cel mare" din martie 1847*, în „Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie", tom 7, 1969, p. 55-66; Paul Cernovodeanu, Nicolae Vătămanu, *„Focul cel mare" din 1847 oglindit în arhiva Califarov*, în „Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie", tom 12, 1997, p. 87-111.

[18] Costache Radu, *Bacăul de la 1850-1900*, p. 23.

[19] *Ibidem*, p. 23-24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„La 1850 nu erau decât vr'o 2 strade principale: Şoseaua Domnească făcută de Vodă Mihai Sturdza şi ulița mare; apoi vr'o 3, 4 mahalale zise boiereşti şi negustoreşti"[20].

Chiar dacă Bacăul nu era un oraş mare pentru vremea respectivă, este evident că avea şi alte străzi decât cele menționate în catagrafie. O confirmă un alt document din 1850, la care am făcut referință mai înainte, în care sunt menționate zece hudițe corespondente Uliței Mari şi şapte hudițe corespondente Uliței Țigănimii. Şi numărul de mahalale era mai mare, după cum reiese din acelaşi document în care sunt menționate mahalaua Poştei vechi, aflată în partea de nord a oraşului, şi o altă mahala, nenominalizată, însă aflată în vestul oraşului deoarece dădea „spre poarta Călugărei"[21]. După numărul mare de clădiri şi reperele certe care pot fi identificate pe un plan al oraşului din perioada interbelică[22], mahalaua Precistei a fost foarte întinsă, acoperind cea mai mare parte din teritoriul oraşului. Catagrafia menționează la secțiunea „Mahalaua Precistei" o serie de repere pe baza cărora putem contura un perimetru aproximativ al acestei mahalale. Spre vest, mahalaua se întindea până la ieşirea din oraş, spre Călugăra („jâtăria de la poarta Călugării") şi până la biserica Sfinții Împărați Constantin şi Elena. Reperele limitei nordice erau bisericile Sfântul Ioan şi Sfântul Nicolae, precum şi Şcoala publică sau Şcoala domnească, situată puțin mai la nord de biserica Sfântul Nicolae. Perimetrul răsăritean al mahalalei includea ca puncte de reper Şcoala domnească, biserica catolică şi mănăstirea Precista, mahalaua mărginindu-se în această parte cu ulița şi mahalaua Țigănească. Limita sudică nu depăşea, probabil, vecinătățile imediate ale mănăstirii Precista, unde, pe lângă români, sunt menționați mulți evrei.

Dacă schițăm pe hartă acest perimetru este lesne de observat că mahalaua Precistei, aşa cum este conturată din datele cuprinse în catagrafie, cuprindea, de fapt, aproape toată zona veche a oraşului Bacău, respectiv târgul propriu-zis, cu cele două artere principale care îl străbăteau: Ulița Mare şi Drumul Mare. Perspectiva pe care am conturat-o doar pe baza datelor din catagrafie trebuie însă verificată şi cu alte documente.

Oricât de vagi ar fi reperele furnizate de catagrafia pe care o analizăm, putem afirma că există anumite preferințe sociale şi identitare în ceea ce priveşte coagularea urbană şi conviețuirea într-un oraş multietnic. După cum am amintit şi mai înainte, se poate identifica o juxtapunere, nu neapărat perfectă, între periferia socială şi cea urbană: mahalalele periferice, precum mahalaua Țigănimii şi mahalaua Poştei vechi, sunt locuite de populația săracă[23], alcătuită în majoritate de români, romi şi evrei. Boierii şi negustorii înstăriți sunt grupați pe ulițele principale şi în Mahalaua Precistei.

Pe lista clădirilor din Bacău figurează şi câteva clădiri, particulare sau publice, cu o identitate funcțională precisă. În primul rând am identificat cinci sau şase hanuri: două[24] hanuri ale bisericii Sfântul Nicolae, hanul bisericii catolice, hanul bisericii Sfântul Ioan şi hanul spătarului Grigore Morțun. În al doilea rând, se evidențiază mai multe biserici, cel puțin două sinagogi[25], o şcoală publică – Şcoala domnească –, o şcoală profesională, de croitorie, un feredeu şi câteva cantoane pentru drumuri.

[20] *Ibidem*, p. 6.

[21] Dan Dumitru Iacob, *Denumirea străzilor şi numerotarea caselor*, p. 104-105.

[22] *Planul municipiului Bacău*. Scara 1:10 000. Copiat după planul vechi complectat şi… de desenator Anghel Cortez, Bacău, Tipografia Primăriei, s.a., 48×33 cm, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu", Iaşi, H 538.

[23] Costache Radu, *Bacăul de la 1850-1900*, p. 5.

[24] Este posibil să fie vorba şi despre un singur han care se mărginea însă cu două străzi recenzate la secțiuni, respectiv mahalale, diferite.

[25] Conform tradiției, primele sinagogi din Bacău, construite din lemn, ar fi apărut încă din secolul XVIII, iar la 1837 ar fi existat deja 13 havre (Moses Swarzfeld, *Excursiuni critice asupra istoriei evreilor din România,*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

O parte din identitatea individuală a fost transferată şi conservată, prin mecanismele memoriei colective şi implicare edilitară, în toponimia urbană. Dacă în 1850 doar cele două-trei străzi principale din Bacău erau identificabile prin nume proprii în toponimia oraşului, spre sfârşitul secolului toate străzile clar delimitate purtau nume oficiale. Pe un plan al Bacăului din perioada interbelică sunt menționate mai multe străzi care poartă numele unor personalități băcăuane care s-au implicat, politic, edilitar sau cultural în modernizarea oraşului: străzile Platon, Hociung, Negel, Coroi, Lecca, Busuioc, Dumitraşcu, Kracti, Sachelarie, Anastasiu, Pavel şi Ana Cristea, Cantilli[26] şi altele, foarte puține mai conservându-şi denumirile respective până astăzi. Fără îndoială, faptele publice ale acestor personalități au contribuit la păstrarea numelui lor în memoria colectivă, în acest caz şi prin intermediul nomenclaturii stradale. Ar fi interesant însă de verificat pe baza căror criterii o stradă a primit un anumit nume. Se poate identifica cu certitudine o relație topografică între stradă şi proprietățile deținute de personalitatea care i-a conferit străzii respective identitatea toponimică de mai târziu? Din lipsă de spațiu şi de timp, nu ne-am propus acum să aflăm un răspuns la această întrebare.

Lista caselor din Bacău, de la 1850, nu are avantajul unui recensământ al populației şi nici măcar al unei catagrafii fiscale, fapt pentru care nu putem afla cu precizie numărul locuitorilor din oraş. Acest lucru se datorează mai ales înregistrării multiple – şi uneori inconsecvente în privința exactității numelui – a proprietarilor cu mai multe proprietăți, dar şi mobilității populației sezoniere, a locuitorilor care stăteau cu chirie etc. În schimb, după cum bine se ştie, orice sursă de acest gen este un bogat izvor onomastic (toponimic şi antroponimic)[27]. Evident, nefiind de competența noastră, nu ne-am propus să analizăm în detaliu potențialul antroponimic al documentului. În schimb, chiar şi după o rapidă lectură a numelor menționate în această sursă, putem să facem câteva observații privitoare la aspectele demografice şi la relația dintre identitatea etnică şi socio-profesională, pe de o parte, şi spațiul urban, pe de altă parte. În această privință, ne vom folosi de caracteristicile onomastice ale vremii referitoare la numele complementare (de ocupație, poreclă, etnonim, derivat marital etc.), nume cu semnificații destul de clare în privința identității sociale, etnice, confesionale şi profesionale.

De obicei, boierii sunt uşor de identificat în izvoarele statistice ale vremii, majoritatea după rang, iar unii dintre ei şi după nume. În acest caz, din cei peste 60 de posesori de ranguri boiereşti care aveau proprietăți în Bacău la 1850, numai câțiva (mai puțin de 10%) provin din vechi şi cunoscute familii boiereşti, precum Sturdza, Rosetti şi Sion. Ceilalți au nume comune, fapt care, în asociere cu titlurile boiereşti mărunte (serdar, comis, medelnicer, şătrar, pitar, căminar, sulger), dobândite pe merit sau pe bani, constituie o dovadă evidentă a statutului social şi profesional real, respectiv cel de

de la început până la mijlocul acestui veac, în Lya Benjamin, ed., *Evreii din România în texte istoriografice. Antologie*, Bucureşti, Editura Hasefer, 2002, p. 213, 234-235). Fără îndoială, o serie de sinagogi au fost înființate în prima jumătate a secolului XIX, între care sinagoga croitorilor şi a cojocarilor (Aristide Streja şi Lucian Schwarz, *Sinagogi din România*, Bucureşti, Editura Hasefer, [1996], p. 84). De exemplu, la 1836, în Bacău sunt menționate o sinagogă şi o casă de rugăciune din lemn, pe care evreii doreau să le prefacă „în clădiri solide zidite din piatră" (Ladislau Gyémánt şi Lya Benjamin, coord., *Izvoare şi mărturii referitoare la evreii din România*, III_2, Bucureşti, Editura Hasefer, 1999, doc. 215, p. 97).

[26] Dimitrie Kracti a înființat grădina publică, primarul Leon Sachelarie a construit hala centrală, spătarul Pavel Cristea şi soția sa Ana au înființat spitalul care le poartă numele.

[27] Mircea Ciubotaru, *Introducere. Catagrafiile – un tezaur documentar*, în *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845). I. Ținutul Romanului. Partea 1 (1820)*, vol. I_1, ed. Lucian-Valeriu Lefter şi Silviu Văcaru, Iaşi, Editura StudIS, 2008, p. XXI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

negustor. Față de catagrafia din 1820[28], numărul familiilor boiereşti din Bacău era aproape triplu la 1850, simptom evident al prefacerilor sociale şi politice ale timpului[29]. Cei mai mulți boieri îşi aveau proprietățile în mahalaua Precistei, alții în Ulița Mare şi doar câțiva în Drumul Mare. Cu una sau două excepții, şi acelea incerte, în ulița şi mahalaua Țigănimii nu existau proprietăți boiereşti. Mulți dintre boieri, inclusiv din cei mărunți, aveau mai multe proprietăți, aflate fie în aceeaşi mahala, în cele mai multe cazuri, fie în diverse zone ale oraşului.

În ceea ce priveşte negustorii şi meşteşugarii, nu le putem cunoaşte exact numărul fără un element precis de identificare. Însă unii dintre ei aveau situații înfloritoare, dacă ne ghidăm după numărul de proprietăți urbane. De exemplu, Hagi Constantin Călin avea 10 case din cărămidă, 11 case din lemn, bune, şi 6 din lemn, „răli", în trei locuri de pe Ulița Mare şi în alte două locuri din mahalaua Precista. Un alt negustor, boierit, căminarul Alecu Anastasiu deținea 8 case din cărămidă, 8 din lemn, bune, şi alte 9 din lemn, „răli", în cinci locuri diferite din oraş. Cu siguranță o parte din aceste clădiri aveau o destinație economică, servind ca dughene şi magazii. După aceleaşi criterii putem identifica negustori înstăriți şi în rândul armenilor (Ovanes armanu) sau al evreilor, cu mențiunea că, în general, numărul lor, ca şi al proprietăților deținute, era mult mai redus.

Din punct de vedere al componenței etnice a populației băcăuane la 1850, în afară de români, existau foarte mulți evrei – care deținеau o treime din clădirile din oraş, după cum reiese din tabelul 2 –, apoi, într-un număr mai redus, romi[30], armeni şi „unguri"[31]. După nume sau porecle, mai pot fi identificați şi câțiva germani sau saşi, la care se adaugă doi-trei ruşi/lipoveni, greci şi tătari, nesemnificativi din punct de vedere statistic. Chiar dacă nu putem extrage date statistice, mărimea şi importanța economică a grupurilor minoritare din Bacău pot fi deduse şi după lăcaşurile de cult pe care aceste grupuri le deținеau în oraş. Pe lângă cele patru biserici ortodoxe (Sfântul Nicolae, Sfântul Ioan, Sfinții Împărați şi Precista), în Bacău mai existau o biserică romano-catolică, una armeană şi cel puțin două sinagogi.

În mahalaua Țigănimii, alături de romi, locuiau în număr mare evreii, care aveau şcoli şi sinagogi şi trăiau în vecinătăți destul de compacte, după cum se poate deduce din catagrafie.

Catagrafia oferă şi câteva informații privitoare la mobilitatea populației urbane. După nume, putem observa că o parte dintre locuitori proveneau din satele mai apropiate sau mai îndepărtate de Bacău, cum ar fi Călugăra, Cleja, Gioseni, Izvoare, Ungureni, Scorțeni, Zlătari, Broşeni, dar şi din câteva oraşe: Fălticeni, Focşani, Bârlad şi Galați. De la caz la caz, pe lângă cauzele economice, de obicei prevalente în determinarea mobilității populației, pot acționa şi motivații identitare, respectiv etnice şi confesionale. Deşi nu cunoaştem circumstanțele în care cei patru evrei din Cleja[32],

[28] Silviu Văcaru, *Populația târgului Bacău în anul 1820*, în „Acta Bacoviensia. Anuarul Arhivelor Naționale Bacău", IV, 2009, 13-33.

[29] Gheorghe Platon şi Alexandru-Florin Platon, *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială şi politică (Date statistice şi observații istorice)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1995, p. 125-127.

[30] Termenul utilizat în document este cel de „țigan", vizibil în antroponimele şi toponimele înregistrate. Acest termen ilustrează o situație etnică, socială şi lingvistică specifică secolului XIX, iar menționarea lui în contextul articolului de față, la anexă, are ca scop doar conservarea limbii documentului, fără sens peiorativ şi fără nicio intenție de natură să prejudicieze identitatea sau cultura comunității rome.

[31] Denumire generică în documentele de epocă pentru purtătorii de antroponime maghiare: maghiari, secui, ceangăi, sau chiar români, din Transilvania sau Moldova, cu nume maghiarizate.

[32] Bercu Clejan, Leibu Clejan, Moise Clejan şi Herşcu Clejan.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

consemnați în catagrafie, s-au stabilit în Bacău – posibil şi în urma unui eşec de integrare comunitară sau a absenței sinagogii –, cazul nu este singular[33].

Tabelul 2. Repartiția proprietăților evreieşti

Străzi / Mahalale	Case din cărămidă	Case din lemn, bune	Case din lemn, „răli”
Uliţa Mare	51	29	53
Uliţa Ţigănimii	54	41	94
Mahalaua Ţigănimii	39	27	43
„Şuşaoa” Drumului Mare	2	10	6
Mahalaua Prescistii	2	39	26
Total	167	146	222
Procent clădiri ale evreilor din totalul clădirilor din oraş (%)	30	20	36

Tot din cercetarea numelor se pot evidenția tipul profesiilor exercitate de populația din Bacău la 1850. Fără a avea garanția exactității, am încercat să corelăm profesiile respective cu principalele grupuri etnice existente în oraş. Dintre numele româneşti, o parte sunt asociate cu următoarele profesii: abager, argintar, bacal, bărbier, blănar, cărămidar, ciubotar, harabagiu, lăcătuş, pietrar, postăvar, stoler, tăbăcar, tulumbagiu, vătaf, vânător. În rândul evreilor se remarcă, prin numărul mare, croitorii, care aveau şi o şcoală de croitorie, şi lipțcanii. Sunt menționați însă şi argintari, brutari, boiangii, cantaragii, casapi, căciulari, ceasornicari, ciubotari, crâşmari, drojdieri, mungii, olari, pantofari, rachieri, sticlari, talpalari, tutungii, velniceri şi zarafi. În mahalaua țigănească sunt pomeniți câțiva fierari şi lăutari, meserii tradiționale în rândul acestei etnii. Cele câteva nume armeneşti sunt asociate cu negustoria. Alți supuşi străini practicau profesiile de medici, farmacişti, dascăli şi negustori. Clerul este reprezentat de o serie de preoți, diaconi şi dascăli aparținând celor trei confesiuni creştine, ortodoxă, catolică şi armeană. Nu lipsesc nici oficianții cultului mozaic, chiar dacă informațiile pe care ni le oferă catagrafia sunt circumstanțiale. De asemenea, pe lângă membrii clerului urban, sunt menționați şi câțiva preoți şi dascăli din mediul rural, care dispuneau însă şi de proprietăți în oraş.

*

Documentul pe care l-am prezentat este printre puținele de acest gen, cunoscute şi publicate până în prezent, referitoare la oraşele româneşti. De fapt, el este unicul recensământ detaliat al proprietăților şi clădirilor din Bacău din prima jumătate a secolului XIX care este publicat integral. În afara informațiilor cu caracter statistic, de natură urbanistică în special, documentul poate fi valorificat şi din perspectiva istoriei sociale, geografiei urbane, genealogiei şi lingvisticii (antroponimiei). Comparativ cu informațiile referitoare la situația oraşului de la începutul secolului XIX, acest document reflectă o evidentă creştere demografică şi teritorială a oraşului la mijlocul secolului

[33] Menționarea unui Leiba Giosanu devansează cu mult prezența evreiască în Gioseni față de sfârşitul secolului al XIX-lea, cum ar putea să se înțeleagă din datele demografice prezentate în recenta monografie a localității (vezi Anton Coşa, *Monografia comunei Gioseni*, Iaşi, Editura Sapientia, 2009, p. 33). Aspectul poate fi mai bine clarificat, inclusiv şi pentru alte localități, prin consultarea catagrafiilor Vistieriei Moldovei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

respectiv. Fondul construit era foarte modest din punct de vedere arhitectonic, majoritatea clădirilor fiind reprezentate de case şi anexe gospodăreşti construite din lemn şi paiantă. Evidența acestor proprietăți este importantă şi datorită faptului că surprinde situația urbanistică dinaintea modificării ei ca urmare a incendiului din 1853, care a afectat o parte a oraşului. Lista clădirilor din Bacău nu este importantă doar pentru istoria locală, ci constituie o sursă suplimentară, veridică, pentru cercetarea procesului de modernizare a oraşelor din Moldova în secolul XIX.

THE LIST OF BUILDINGS FROM BACAU AT 1850
(Summary)

Keywords: Bacău, urban modernization, census, buildings, onomastic

The list of buildings from Bacău at 1850 is a document issued in the process of urban modernization initiated in Moldova through the Organic Law (Regulamentul Organic). The discovery and publication of this document brings us new information about urban, demographic, social, economic and onomastic situation of Bacău town in the middle of the nineteenth century.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANEXĂ

f. 311 r.

Listă
di no. casălor ziditi di cărămidă, în paianturi, clăditi di lemnu şi celi răli şi proaste aflati în acest oraş Bacău[34]

f. 312 r.

Binale …[35] ziditi di cărămidă	Heiuri pin lăuntru ogrăzilor, de scânduri şi buni	Osăbiti heiuri de lemn răli şi proaşte	Listă de tot numărul casălor făcuti în paenturi şi heiuri pin lăuntru ogrăzilor, de lemn, în doî clasă, buni şi răli, aflate în acest oraş Bacău şi, catagrafisându-să, s-au şi înscris fiişticari, după calita, la rostul ei
No.	No.	No.	1850 maiu 25
			Din Uliţa Mari
2	–	2	a jidovului Şmil Cheder
1	–	–	Gheorghi a Vasâlicai
4	–	2	banul Vasâli Casapu
2	–	1	Tachi sân Ioan
3	–	1	Moisi Iacomi
3	1	1	a lui Alixandru Gheorghiţi
1	–	1	la hanu Sf(ântulu)i Neculaiu
1	1	–	a cuco(ani)i Santii Dimitriu
1	–	1	a văduvii Gheorghiţoi
3	1	1	a lui Ştefan Sârbu
2	1	–	Toadir zăt Munteanu
1	–	1	Neculaiu Pălăşanu
–	2	2	jidov Avram Alter
3	–	1	a lui Şapşă Croitoriu
2	–	1	a c(l)ucer(ului) Alecu Bârlădescu
5	–	1	d(umnealui) cam(in)ar Alecu Anastasâu
1	2	3	a lui Moisă Manaşcu
3	–	1	Meir sân Manaşcu
3	–	1	a lui Iordachi Păuţi
4	–	1	a lui Iţâc Leibu
1	–	2	tot a lui Iţâc Leibu
1	3	1	a dum(i)s(ale) sardar Gligori Bosuioc
4	–	1	a lui Sandu Bacalu
1	–	1	a lui Iancu sân Pascal
1	2	1	a lui Gheorghi Gălăţanu
2	–	–	a lui Hun, jidovu
55	13	28	

[34] Direcţia Generală a Arhivelor Naţionale (DGAN), Bucureşti, fond Ministerul Lucrărilor Publice, Moldova, dos. 445/1849.

[35] Neclar pe fotocopia pusă la dispoziţie de DGAN.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

<f. 312 v.>

No.	No.	No.	
55	13	28	soma urmei
1	–	1	a dumisale Costachi Pavăl
1	–	–	a dumisale Neculaiu Dumitriu
1	–	–	a văduvii Stănciulesăi
2	–	1	a dumisale Nică Radovic
4	4	1	a lui Hagi Costantin Călin
3	–	1	tij, lui Hagi Călin
1	–	–	a văduvii Anichii sân Călin
4	–	1	Andronachi Trifan
2	–	1	a lui Mendil Zaravu
4	2	1	a lui Noh Şmil
1	2	3	a lui Zisu Lipţicanu
2	–	1	tij a jidovu(lu)i Zisu
1	1	2	a dumisale Nică Radovic
2	–	1	a lui Toma Bacalu
1	1	1	a jidovu(lu)i Şaim Zarafu
2	1	1	tij a lui Şaim
1	1	–	a dumisali Grigoraş Mihaiu
2	2	–	a Mihăiţăi văduviei
2	1	1	a du(m)isa(le) Neculaiu Dimitriu
1	–	–	tij a lui Neculaiu Dimitriu
2	1	1	Marcu Lipţicanu
1	2	2	a lui Pinihes Zarafu
1	1	2	a lui Lazăr Focşăneanu
–	1	1	a lui Mendil jâdovu
–	2	1	a lui Marcu Lipţicanu
1	2	1	a lui Avram Lipţicanu
1	2	3	a lui Ioniţi Abageru
1	1	1	a lui Boroh Talpalariu
100	40	57	

f. 313 r.

No.	No.	No.	
100	40	57	soma urmii
2	–	3	a povco(v)ni(cu)lui Ioan
1	1	1	a văduvii Marghioali Radovici
2	–	3	a lui Ştefănachi Ionescu
1	2	2	a lui Iancu zăt Ioan a Mo(a)şăi
2	2	4	a dumisali cami(na)r Alecu Anastasâu
1	2	2	alăturea cu dum(isa)li caminariu
1	1	2	a lui David sân Iosăp
1	1	4	a lui Marcu Lipţicanu
1	2	3	a lui Avram Lipţicanu
1	–	–	a lui Moisă Olariu
1	1	1	a jidovu(lu)i Strul Nemţanu
2	–	2	a lui Dumitrachi Suliman
2	–	1	a lui Iţic Croitoriu
1	–	2	a lui Buium jâdovu
1	1	2	a Nuţii jâdoa(v)cii
1	–	2	a văduvii Trifănoi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1	1	2	a lui Măteiu Vasâliu
2	–	1	a văduvii Firiţăi
2	–	1	a Zamfirii sân Vasâli Bacalu
–	2	2	a lui Solomon Croitoriu
1	–	1	a dumisali Hagi Costantin Călin
2	–	1	a lui Mihel Ceasornicariu
1	1	1	a dumisali pitar Dimitrii Ghenadi
1	–	3	a lui Ţudic jidovu
1	1	1	a dumisali Meschiu
–	1	1	a văduvii Flocioi
2	1	1	a dumisale Costachi Gavriliu
1	1	1	a lui Iordachi Bărbieriu
1	1	2	a lui Haim Purţi
1	1	1	a dumisali Ianuşu Iojă
137	63	110	

<f. 313 v.>

No.	No.	No.	
137	63	110	soma urmii
1	1	1	a lui Pascal Casapu
1	–	1	a lui Mihai Patraşcu
1	–	–	a polco(vnicul)ui[36] Ioan sân Mihai
2	1	1	a lui Vasâli a Saftii
1	–	–	a Catincăi, văduva lui Nastasă Melinti
1	–	–	a văduvii lui Orvat
1	–	–	a lui Costachi Vremiră
2	–	1	a lui dum(i)s(ale) Meschi
1	–	–	a lui Ioni(c)ă Flocea
1	–	–	a dum(i)sali cami(na)r Alecu Anastasâu
1	1	1	a dum(i)sali Gheorghi Temistocli
1	1	–	a lui Vasâli Vidu
1	–	–	a lui Tachi Bacalu
1	–	–	a lui Ioan Blehaci
–	2	–	a bisăricii Sf(ântulu)i Neculaiu

Uliţa Ţâgăminii[37]

3	9	5	hanu cu odăile i alti baratci a bisăriceşti catoliceşti
–	1	1	a dumisali spatar Gorgos, una ră ci să dărâmă părepii hanului
1	2	3	a dumisale v(ornic) Matachi Sacară
1	–	1	a jidovu(lu)i David Leibu
1	1	–	a jidovu(lu)i Solomon Croitoriu
1	1	2	a lui Strul Leibu
1	1	2	a lui Lupu Boroh
1	–	2	a lui Laibă cotar sân Lupu Boroh
1	–	1	Iţâc Croitoriu
1	–	1	a lui Nisăn sân Aron
1	–	–	a lui Iţâc Croitoriu
1	–	–	scoala cruitorescă
1[38]	1	1	a lui Petrachi Croitoriu
166[39]	85	134	

[36] Lectură incertă.
[37] Aşa în text.
[38] Uşor şters.
[39] Totalul este corect doar dacă nu se ia în calcul o casă (probabil cea a lui Petrachi Croitoriu).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

f. 314 r.

166	85	134	soma urmii
1	1	1	Mihai Blănariu
–	1	1	a lui dascălu Manolachi
–	–	2	a lui dascălu Gheorghieş
–	1	–	Avram Croitoriu
2	–	–	a <lui> Vartali Constantin
1	–	–	a lui Mendil Croitoriu
1	–	–	a lui Moisi Pantofariu
1	2	3	a lui Grigori Rusu
1	–	1	scoala jâdovescă a lui Aron
1	–	1	a lui Suhor jâdovu
1	–	–	a lui Leibu Croitoriu
1	2	1	a lui Zisu Croitoriu
1	–	–	tij a lui Zisu Croitoriu
1	3	5	a jâdovu(lu)i Ilii Cohman
–	1	1	a lui Iţic Periţi, dărâmată di cărămidă
–	–	2	a lui Iţic şi a frăţânis-o Arnii[40]
–	–	2	a lui Ilii Argintariu
1	1	4	a lui Ilii Lipţicanu
1	–	–	a lui Marcu Croitoriu
–	1	2	a lui Şnaidir Spiţăriu
–	1	2	a jâdovului Matas
–	1	–	Lupu Chetreanu
1	1	1	Moisă sân Iţic
1	–	–	Lazul Croitoriu
1	–	1	a lui Bercu Pisaltu
1	–	1	Vigder Căciularu
1	–	–	a lui Ilii Cibotariu
1	–	–	a lui Zamumun Chitariu
1	–	1	a lui Ilii Croitoru
186	101	166	

<f. 314. v.>

186	101	166	soma urmii
1	–	2	Sura văduva
1	1	3	Herşcu Cantaragiu
1	–	–	a lui Ioan Perjăru
1	–	–	Mişăl Casapu
1	–	–	Bercu Clejan
1	–	1	Leibu Clejan
1	–	–	Recmil Croitoriu
1	4	8	a lui Bercu Zamubovici
1[41]	1	–	Ghidale Croitoriu
–	1	–	Şmil Iancovici
1	–	–	casăle lui Şâmon
–	1	3	Leiba Giosanu
–	1	5	Ioan Perjăru
1	1	3	David Roşu
1	–	–	a văduvii Galbiază

[40] Lectură incertă.
[41] Uşor şters.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1	–	–	a lui Anghel Croitoriu
1[42]	1	1	a lui Mihai Stoleriu
–	2	1	alăturea cu Mihai Stoleriu
–	1	–	Iţâc Crâşmariu
1	–	1	Mois(ă) Croitoriu
1	–	1	casa lui Solomon Croitoriu
1	–	2	Ianuş Ghiorca
1	–	1	Ghidale jâdovul
–	2	–	Avram Lipţicanu
–	1	–	Mihălachi Trifan
1	–	–	Mariia vădana
–	1	2	Gheorghi Pătraşcu
–	1	2	a lui Pantilimon
–	1	–	casa greacăii
–	1	–	Ileana Tătuleasa
203[43]	122	202	

f. 315 r.

203	122	202	soma urmii
–	1	–	a lui Ilii Cohman
1	–	2	Dumitru Tatu
–	3	–	Iordachi Tatu
–	1	1	Iordachi Pepelea
–	1	–	a lui Neculaiu Zota
–	2	–	a văduvii Nogoleasăi
1	–	–	Iordachi Sfectu[44]
1	1	1	<ale> Marii Sfectu[45]
1	–	–	a lui Tănasă Dăncule
–	–	2	a lui Gheorghi Mihail
–	1	1	Simion Dăncule
–	1	2	a lui Ioan de la Răcăciuni
–	1	1	a lui Meir Leibu
–	2	1	Dumitru a Savii
–	1	2	jâdovului Izdrail
1	–	–	jâdovu(l)ui Nusăm sân Avram
–	2	1	a lui Aizic de la Poduri
–	1	–	Costantin Radu
2	2	1	Ştefan Caprariu
2	–	–	văduva Bucura
1	–	5	Iţâc Drojdieriu
1	–	–	a Surii Boengiţăi, jâdoavcă
–	2	1	Lupu Velniceriu
1	1	3	alăturea cu Lupu Velniceriu
–	1	1	a Erinii văduvii
2	–	2	Simon zăt Herşcu
1	1	1	Moini jidovu
–	1	–	a Corzăţoi(i)
1	–	–	Izdrail de la Podu
219	148	230	

[42] Uşor şters.
[43] Totalul este corect dacă nu se socotesc două case (probabil cele ale lui Ghidale Croitoriul şi Mihai Stoleriu).
[44] Aşa în text, cu „c” suprascris între „e” şi „t”. Corect este Sfetcu.
[45] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

<f. 315 v.>

219	148	230	soma urmii
–	2	1	a mănăstirii Precistii
1	1	2	a lui Iţic Creţu
1	–	4	Mendil Velniceriu
1	–	2	Iancu Folticeneanu
1	–	–	Andriiu Chetariu
2	1	–	Axinti Tulumbagiu
–	1	1	Herşcu Mungiu
–	–	3	Ilii Lipţicanu
1	–	1	Ştefan Bolfos
1	1	2	Mihai Roşu
–	1	1	pre(o)tul Ioan Cristea
–	2	5	Neculaiu Grosu
–	1	1	Gheorghi Podariu
–	5	4	alăturea cu Gheo(r)ghi Podariu
–	2	3	Ianuş Burăţi
–	2	1	Gheorghi Chicereanu
4	–	5	Petru Harabagiu
3[46]	3	3	Iordachi Abageru
2	–	1	Neculaiu Paraschiv
–	–	2	Andraş
–	–	1	Boroh jâdovu
1	–	1	Herşcu Croitoru
–	–	1	Leiba Croitoriu
–	2	–	Moisă Rihler
1	1	2	Tănasă Dănculea
1	–	1	Herşcu de la Zlătari
1	–	2	Moisi Clejan
1	–	–	Iancu de la Ungurenii
–	1	1	Şmil Raţi
1	–	1	Moisă de la Scorţăni
239[47]	174	282	

f. 316 r.

239	174	282	soma urmii
–	1	1	casa lui Toadir Cibotariu
–	1	1	Pavăl Cibotariu
–	2	1	Gheorghi Dănculea
1	–	1	Meir Brod
1	–	–	Neculaiu Mochi
			Mahalao(a) Ţâgănimii
–	1	–	Ilii Ferariu
–	1	–	Gheorghi Ferariu
2	–	1	Periţi sân Şmil
–	1	–	văduva lui Gheorghi Botezatu
–	4	4	Neculaiu Şănchea
–	–	2	Ilii Cohman
1	–	1	Herşcu zăt Iţic
1	–	1	Sura Blimen văduva
1	1	1	Bercu Sticlariu

[46] Uşor şters.
[47] Totalul este corect dacă nu se iau în calcul cele trei case ale lui Iordache Abageru.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1	–	–	Zisu Croitoriu
1	–	–	Alecu Croitoriu
1	1	–	Haim sân Iosăp
–	1	–	Zaim sân David jidov
2	2	4	Iţăc Sărariu
1	–	1	Malna jidovancii
1	–	2	Iancu cahalu
1	1	1	Şmil Sărariu
1	1	1	Iţâc Sărariu
1	–	–	Meir Leibu
2	1	1	Iosăp Cohman
1	–	1	Ilii Lipţicanu
1	–	2	Ilii Croitoriu
–	1	–	alăturea cu Ilii Croitoru
260	194	309	

<f. 316 v.>

260	194	309	soma urmii
2	–	1	Buium Croitoriu
1	–	1	Herşu Broşteanu
1	1	1	Herşu de la Pod
1	1	3	Ioru jâdovu
–	–	1	Ioan Ferariu
1	1	1	Niţi Ferariu
–	8	1	Gheorghi Temistocli
–	3	3	Gheorghi Mihail
–	2	1	Bercu Croitoriu
1	2	1	Moaini jâdovu
–	4	4	Costachi Livescu
–	1	–	Şmil Cibotariu
1	–	–	Marcu Croitoriu
3	3	3	alăturea cu Marcu croitor
–	1	–	Ilincăi Paraschivoii
3	2	2	Mihălachi Buengiu
1	–	1	Iancu sân Lupu Boroh
3 1 1	2	4	a dumisale Dimitris Goga
1	–	3	Elii Lipiţicanu
1	–	1	Ioan Dimitrii
1	–	2	Enachi Cantaragiu
1	–	1	Ioan Pălăşanu
2	–	–	Gheorghi Gălăţanu
1	–	1	jâdovu Bârlădeanu
1[48]	1	–	Ioan Perjăriu
2	–	2	dum(i)sale sar(dar) Alecu Bârzu
2[49]	2	1	a Creţului
–	2	1	Iancu Folticeanu
1	–	1	a c(u)c(oa)ni(i) Soltan(a) Sturzo(a)i
290[50]	230	350	

[48] Uşor şters.
[49] Uşor şters.
[50] Totalul este corect dacă nu se socotesc trei case (una a lui Ioan Perjariu şi două ale Creţului).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

f. 317

290	230	350	soma urmii
6	2	2	d(umisa)li Neculaiu Dimitriu
1	–	1	Herşcu Olariu
–	1	–	Gheorghi Ţarălungă
–	1	–	Neculai Ţiru
6	2	2	Altăr sân Iţic
–	1	1	Sura văduva
–	1	1	Azic Leibu
–	1	–	Altăr Gârleanu
–	1	1	Haim Şmil
1	–	1	Nusăm Croitoriu
1	2	3	Mihălachi Sânchetru
1	2	1	Alecu Sânchetru
1	–	–	Iancu Doftoru
–	2	1	Ilii Sascău
1	2	1	Ştefan Ghilău
1	–	2	Nică Radovici
1	1	–	Stati Abager
–	2	–	Ioniţi Abager
1	3	–	Anton Cancel
–	1	–	văduva lui Arsănii
2	1	1	Ioniţi Abageru
			În şuşao(a) Drumului Marea
1	1	2	la dom(nul) Volf
1	–	2	în ograda cănţelerie(i), însă:
2	3	2	la d(umnealui) v(ornic) Sion,
1	3	6	la d(umnealui) spatar Săndulachi Sturza,
–	1	–	a dum(i)sale căm(ina)r Lascărachi Rosăt,
2	3	2	şat(r)ar Ioan Popoviciu
320	267	382	

<f. 317 v.>

320	267	382	soma urmii
3[51]	2	3	doctoru Vilner[52]
–	–	1	Todosiia Franzoi
–	–	4	pe locul d(umnea)lui spătar Gligori Morţun
1	1	2	stolnicu Mihălachi Soltan
1	2	1	Costantin Postovariu
1	1	2	tij a lui Costantin Pastovariu
2	1	1	med(e)l(nic)er Alecu Dimitriu
1	–	–	a Mutului Postovaru
–	1	1	casă de canton
3	2	4	casăle Tatarului
–	2	–	d(umi)s(ale) sp(ă)tar Iancu Verghi
1	1	–	Ionică Croitoriu
–	1	–	Altăr Croitoriu
–	1	–	văduva lui Boroh
–	1	3	Măriuţa văduva

[51] Uşor şters.
[52] Alexandru (Alecu) Villner. Vezi şi Costache Radu, *Bacăul de la 1850-1900*, p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

–	1	–	spătar Iancu Verghi
–	1	–	Chişculeţi
–	1	–	Lupu jidovu
1	2	1	pahar(nic) Mihălachi Fotea
–	2	2	văduva Catiţa, unguroanca
1	–	–	Nistor Şănchea
1	–	2	Herşcu Clejan
–	1	1	Vasâle Cercelariu
–	1	2	Gheorghi Albu
–	1	2	Toadir Chetrariu
–	2	1	Marcu Calfa
–	1	1	Moisi Croitoriu
–	1	–	Herşcu Croitoriu
–	1	–	Haim Bolocan
–	2	4	Tudurachi de la Izvoară
333[53]	300	420	

f. 318 r.

333	300	420	soma urmii
–	1	1	Curpăn
–	2	2	Andriiu Chetrariu
1	4	2	a Ursăchioai, văduva
–	1	1	Costantin Postovariu
–	1	1	preotului Simion de la Izvoară
–	1	1	Vasăli Paşcu
–	1	–	Ioan sân Vasâli Paşcu
–	1	–	Gheorghi zăt Vasâle Paşcu
–	1	1	Irimiia sân Ciolacu
–	1	2	Vasâli Bicel
–	–	2	Petrea Jâtariu
–	4	1	a dum(i)sale sărdar Gheorghi Cocea
–	1	1	Ilii Macsâmu
–	1	–	Dumitru Maftei
–	1	2	Gheorghi Rapanţincă
–	1	1	David calfa
1	1	1	Iancu Folticeane(a)nu
–	1	1	Tasâia Rapanţincă
–	2	1	Nică Mahalu
–	2	1	Tănasi Dănculea
–	1	–	Arsănii văduvii
–	1	–	Ilii Chetraru
–	1	–	Marin Ţiganu
–	1	–	Neculai Gheorghiu
–	1	1	Gheorghi sân Chetraru
–	1	–	Ioan Feraru
–	–	1	Mihai Şarban
–	1	–	Ştefan a Anei
–	1	–	Aniţa văduva
1	3	2	a dum(i)sali doctor(u)lui Maizăl[54]
–	3	3	polcov(nic) Neculai Ichim
336	342	449	

[53] Totalul este corect dacă nu se socotesc cele trei case ale doctorului Villner.
[54] Maizels, după Costache Radu, *Bacăul de la 1850-1900*, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

<f. 318 v.>

336	342	449	soma urmii
–	2	4	Bucur Ştenaru
–	1	4	dascalu Dumitrachi
2	3	3	Toadir Boltaşu
–	1	–	Neculaiu Dascalu
–	3	1	a dum(i)sale post(elni)c Sandu Crupe(n)schi
2	2	1	c(ă)min(a)ar Alecu Bârlădescu
2	1	1	Ovanes Braşovanu
1	1	1	vat(af) Alecsandru
1	1	2	a mănăst(i)ri(i) Pr(e)cistii
			Mahalaoa Precistii
1	–	1	preutul Gheorghi
1	–	–	văduva Diiaconiţăi
–	–	2	v(ăduva) Sacară
–	1	–	jâdovul Iţic Tutungiu
–	1	1	Ioan Feraru
1	–	–	Ioan sân David
1	–	–	Moisă dascalu
–	1	–	Nor jâdovu
1	–	1	Herşcu de la Podu(ri)
1	1	1	Alecu Andriedi
–	2	–	Ilii Nemţanu
–	1	–	Mariia Niţuleasa
–	1	1	Vasâli Puşcaşu
–	1	–	Va(r)harioi[55] văduva
–	1	–	Iancu Croitoriu
1	1	1	Inbrea Lăcătuşu
–	1	–	Moisi rachieru
–	2	–	Perţi Căldărariu
1	1	1	Ioaniţi Galbază
1	1	1	casili Sasului
353	373	476	

f. 319 r.

353	373	476	soma urmii
–	1	1	Ioan Buzoianu
–	1	–	Mariia Chiorului
–	2	1	Mihălachi a lui Costantin
–	1	2	Petrea Ghirasâm
1	2	1	Tănasi Dănculea
1	1	–	Gheorghi sân Moisi
–	1	–	Costantin Vasiliu
–	1	1	Sandu Lăutaru
–	1	1	fimiia lui Chitic[56] Lăutaru
–	1	2	alăturea cu văduva Chitito(a)e[57]
–	1	–	Aniţa Doboşăriţa

[55] Lectură incertă.
[56] Lectură incertă.
[57] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

–	1	–	Alixandru Chicşuleţi
–	–	1	Moisi Morariu
1	1	1	preutului Gheorghi
1	1	2	preutulu(i) Ioan Sachelaru
1	1	2	pităr(ea)sa Turturicioi
–	1	3	Sulger Ioaniţi Florescu
–	1	–	Nistor Blănariu
1	2	2	Ioniţi Stoleru
1	–	2	Ursachi zet Ioaniţi Stoleru
–	2	4	la dum(isa)le spătar Iancu Verghi
–	2	6	spătar Gligori Morţun
1	1	1	Ispir Argintaru
1	1	2	Anton Spiţăru
–	3	2	a lui Iordachi Petrovici
–	3	2	Enişăl unguru
1	–	3	un han a <bisericii> Sf(ântului) Ioan
1	2	1	a lui Ioan Lăcătuşu
1	4	3	sărdar Gligori Bosui(o)c
1	–	–	a lui Ioan Lăcătuşu
–	1	2	Hagi Costantin Călin
1	2	2	a dum(i)sali sulgeresăi Catinchi(i) Radovici
367	415	526	

<f. 319 v.>

367	415	526	soma urmii
1	5	4	a dum(i)sali sp(ă)tar Ioaniţi Gor(g)os
2	6	5	Marcu Lipţicanu
1	2	3	cami(na)r Gheorghi Curăle
3	–	4	a preutesii văduvi lui Ruşchitar
4	–	2	pahar(nic) Costachi Rugină
1	4	3	clucer Sandu Chiriiac
2	–	3	sard(a)r Vasâli Ivanovici
–	1	–	sp(ă)tar Ioniţi Gorgos
–	–	1	sardar Vasâli Ivanovici
4[58]	4	4	c(l)ucer Sandu Chiri(a)c
1	–	1	tij a c(l)ucer(ului) Chiri(a)c
–	3	1	sărdar Iancu Enali
1	–	–	Neculaiu Grecu vat(aful) de la Călug(ă)ra
–	1	1	Iordachi Cibotariu
1	–	–	Gheorghi Lăzăroi
–	1	4	stolni(c)u Vasâli Condurat
–	1	1	văduva Marg(hi)oala Bosueceasa
–	2	4	comis Costachi Lupaşcu
–	2	1	sulger Gheorghi Hoceangu
–	1	1	comis Manolachi Lupaşcu
2	2	3	Zamfira sân Tabacariu
1	1	1	Sandu Bacalu
–	1	–	baba Creţoi
–	1	1	Ganea Racariu
1	2	2	Neculaiu Bosuioc

[58] Uşor şters.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1	2	1	Ioan Bezănariu
–	2	1	Vasâli Tuni
2	2	2	Marghioala, nora lui Ioniță Timili(e)
1	1	1	Alexandru Onea
–	1	2	casa Pastovarului
–	1	1	preutului ungurescu
392[59]	464	584	

f. 320 r.

392	464	584	soma urmii
1	2	1	Ioaniți Timilii
–	1	1	c(u)c(o)anii Rucsandii Popovici
1	–	–	Ilii Cohman
–	1	2	Alecsandru Cercelariu
1	1	1	Ioan Cavaleriu
–	1	2	Vasâli David
1	–	–	Costantin Popovici
–	1	3	Costantin săpătoriu
1	2	2	c(l)ucer Ioniți Popovici
1[60]	1	4	Năstasă Păduri
1	–	2	Vasâli Cojocariu
–	2	3	Vasâli Oancea
–	1	1	Ioan ciobanu
–	1	–	Vasâli Ciorcilă
–	1	1	Alexandru Ciorcilă
–	1	1	Sp(i)ridon Dragu
–	1	1	Gheorghi sân Sp(i)ridon
–	1	–	a lui Ioan Prihoană
–	1	2	Capril Armanu
–	1	–	Vasâli Vânătoriu
–	1	–	Ioan Vânătoriu
–	1	–	Mariia Ilioan
–	1	2	la jâtării a lui Petrea
–	2	3	Măriuța Sudetului
–	1	2	Costantin Mihăilă
–	1	1	Baba Bărdăşâței
–	1	1	Nurora Bărdăşâții
–	3	3	în ograda dum(i)sale agăi Enachi Crupe(n)schi
–	1	1	tij, a dum(i)sale agăi Crup(en)schi
–	3	4	a dumis(ale) do(ctoru)lui Velir
–	1	2	Costantin Armaşu
398[61]	500	630	

<f. 320 v.>

398	500	630	soma urmii
–	1	2	Gheorghi a Eneşăli[62]
1	1	2	Gheorghi Beşleaga
–	2	–	Gheorghi Oancea
–	1	–	Mihai Sascău

[59] Totalul este corect dacă nu se socotesc cele patru case ale clucerului Sandu Chiriac.
[60] Uşor şters.
[61] Totalul este corect dacă nu se ia în calcul o casă, respectiv cea a lui Năstase Pădure.
[62] Lectură incertă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

–	–	1	Eleana Andriesa
1	–	2	Martin Varvat
1	–	2	Nică Radovici
–	–	1	jâtăriea de la poarta Călugării
–	1	–	Anton sân Dimitrichi
–	2	2	a răpos(atului) sărdar Antohi Bârzu
–	5	3	mede(ln)i(ce)r Niți Leca
–	3	5	polcov(nic) Simion Bibiri
2	2	2	alăturea cu d(umnealui) Bibiri Chitriceanu
1	–	1	în ograda bisăricii Sf(inți)i Împărați
3	1	3	dum(i)s(ale) medil(n)i(ce)r Dumitrachi Cetiniu
–	1	–	o casă a bisăricii Sf(inți)i Împărați
–	3	3	d(umneal)ui polcov(nicul) Ioan Frunzi
–	3	1	pahar(nic) Ioan Giuşcă
–	2	–	Gheorghi Croitoriu
–	3	3	Ovanes Armanu
–	1	1	Năstasă Rugină, călugăr
1	3	2	d(umneal)ui şat(r)ar Alecu Tuduriu
1	–	1	Dumitrachi Paladi
–	4	4	com(i)s Manolachi Lupaşcu
1[63]	1	2	Ilii Cibotariu
–	1	1	Toadir Ghidibacă
–	1	1	văduva Savastiia
–	1	1	Tudurachi Lăzăroi
1	3	2	pahar(nic) Dumitrachi, răposat
–	2	2	tij a dum(i)sali paharni(cului)
–	–	1	a lui Gheorghi Rădichi[64]
–	1	3	polcov(nic) Mihai
410[65]	549	684	

<f. 321 r.>

410	549	684	soma urmii
–	1	1	Gheorghi Olariu
–	1	2	Lupu Botcă
–	1	1	văduva lui Năstasă Melinti
–	1	–	sulger Gheorghi Hoceangu
–	2	1	d(umnealui) Gavril Băncilă
2	2	2	sulger Gheorghi Hocenagu
1	–	–	Ioan stoleriu
–	2	1	a v(ornicului) Iancu Mancaşi
1	4	3	spătar Ioniți Lupaşcu
–	2	2	a dum(i)sali sărdărisii d(umnea)ei Tudurachi
–	2	4	economu Apostu
–	3	4	Moisă Ecomi
1	3	2	spătar Ioniți Gorgos
2	2	2	văduva Marghioala Diiaconiții
1	2	3	d(umnealui) Costachi Pavăl
–	1	2	Eojă a Mărgărinții

[63] Uşor şters.
[64] Lectură incertă.
[65] Totalul este corect dacă nu se ia în calcul o casă, respectiv cea a lui Ilie Ciubotariu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

–	3	2	Dumitru Zante
–	2	2	preutul Amvrosâi
1	2	3	preutul Vasâli
–	1	1	diiacunului de la Sf(ântul) Ioan
–	1	–	din ograda bisăricii Sf(et)i Ioan
–	–	1	pitar Ştefănachi Codreanu
–	6	3	clucer Vasâli Ciutea
–	1	–	căm(in)ar Alecu Anastasâu
1	2	2	d(umealui) sărdar Gligori Bosuioc
–	1	–	Costachi Munteanu
–	3	1	Ioan Păduchi
1	3	2	preutul Sava
–	5	3	Ionică, ficiorul preutului Sava
1	3	2	preutul Gheorghi
422	611	736	

<f. 321 v.>

422	611	736	soma urmii
–	4	4	stol(ni)c Gligori Obreza
1	2	2	răpos(at) pahar(nic) Neculaiu Morţun
1	3	3	pahar(nic) Mihălachi Fotea
–	3	2	a dum(i)sali Zoiţăi Bibiroii
–	1	–	alăturea cu d(umneaei) Bibiroii
–	2	2	Zăilic Bârlădeanu
–	1	–	a dum(i)sale pah(a)r(nic) Mih(ă)lachi Fotea
2	2	2	Marcu Lipiţicanu
2	–	–	Ioan Covrigariu
1	–	1	Ioan Behaci
1	2	3	Mendel zarafu
–	1	–	Anton Botca
–	2	1	Ovanes Armanu
–	2	–	Tasânca Vasâlicoii
–	1	1	Iordachi Mârza
1	–	2	a dum(i)sali Ado(l)f Cibotaru
–	3	2	c(l)ucer Penciu
–	2	1	a răpos(atului) preutul Ioan Ursachi
2	3	3	spătar Ioaniţi Lupaşcu
–	1	–	Andrei Ungureanu
–	–	2	Simion Ferariu
–	–	1	Berlă jâdovu
–	–	1	Gheorghi Climinte
–	–	1	văduva Buengiţa
–	–	1	Mazări Ţiganu
–	–	2	Alixandru Gheorghiţi
–	–	1	Alecu Botezatu
–	–	1	Iţic Roşu
–	1	1	Ianuşi Sascău
–	2	1	Frenţăl
1	–	2	a nemţoicii, moaşăi
1	3	2	hanu d(umnealui) sp(a)tar Morţun
435	652	781	

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

f. 322 r.

435	652	781	soma urmii
–	2	1	Costachi Vasâliu
1	2	3	Gabur Carataşu
1	–	4	a nemţo(ai)cii mo(a)şăi
1	3	2	Ovanes Armanu
2	2	1	la d(umnealui) doctorul Prodan
–	3	1	Mihai a Neculăesăi
–	1	2	Neculaiu Sascău
–	2	2	a Neculăesăi Botculeasă
–	2	1	văduva Ileana
–	4	2	dascalu(lu)i ungurescu
1	3	2	Neculaiu Roşu
–	1	–	Neculaiu Butnariu
–	2	–	Dănilă Ţarălungă
2	3	2	Neculaiu Grosariu
1	–	1	Ioan Avram
1	–	1	tij a lui Ioan Avram
–	1	–	baba Cuculeasa
1	–	–	Dumitrachi Goga
–	1	1	Anton Botcă
–	1	2	Lupu Botcă
–	1	1	Mihai Olariu
1	–	1	Gheorghi Săpătoriu
–	1	1	vatav Ioan
–	1	–	Vărvara
–	1	2	Lupu Botcă
1	1	1	Neculai a Neculăesăi
–	1	1	Mihai Botcă
–	1	1	Ştefan Botcă
–	1	–	Ştefan sân Tanasă
–	1	–	Petrea Săbişteanu
–	1	1	Enachi Cantaragiu
–	1	1	Magda baba
448	696	819	

<f. 322 v.>

448	696	819	soma urmii
1	4	2	ş(ătrar)[66] Neculai Sacară
1	–	–	David Tanasă
1	1	1	Ovanes Armanu
1	–	2	lângă Ovanes Armanu
–	2	2	Mihai Vornicu
–	1	1	casa lui Burlăşălu
–	1	1	Dumitrachi Cazacu
–	2	1	d(umnealui) Costachi Chitriceanu
–	3	4	Ioan Zăcmon
–	1	1	Gheorghi Cojocariu
–	1	–	Catrina vădana
1	–	–	răpos(atul) sărdar Antohi Bârzu
–	1	2	Vasâli Vargă
–	1	–	Petrea Sacsău

[66] Lectură incertă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

–	1	1	Vasâli Păşcănuţi
–	1	1	Dumitrachi a lui Avram
–	1	1	Dumitru sân Clătiniciu
–	5	4	dum(i)s(ale) post(elnic) Gligori Rosăt
–	1	1	Alecu Dimitriu
–	2	4	Costachi Hâncu, în casăle Căpitănesăi
1	3	3	la d(umnealui) boer(u)l Costantin Iuraşcu
–	3	5	spătar Ioniţi Lănceanu
1	4	1	pitar Costantin Livescu
1	–	–	Gligori Armanu
–	1	1	Andriiu sân Lupu
–	2	2	Gheorghi a Enăşoi(i)
1	3	2	clucer Iacuvachi Costantin
–	2	2	Apostu Stegariu
–	3	3	d(umnealui) Alecu Cănzăscu
1	–	–	ferideu jâdovăscu
–	2	4	preutul Ştefan
458	748	871	

f. 323 r.

458	748	871	soma urmii
–	2	3	medel(nice)r Niţi Bantăş
–	2	–	Gheorghi Romaşcanu
–	1	–	Ilinca Arnăutoaiă
–	1	–	Marghioala <lui> Lupu Bărăscu
–	1	–	Lupu Bărăscu
–	1	1	Ilii Lipţicanu
–	1	–	Zoiţa văduva
–	1	–	Mihălachi Soltan stol(ni)c
–	1	–	Grigori Hârţanu
–	1	–	mo(a)şa Floarea
–	1	1	Cozmuleasă
–	1	1	Costantin a Dobrei
–	1	1	Domnica lui Mihai Rusu
–	1	1	Io(a)na Găciuleasă
3	2	4	dum(isa)li Filip Fornorichi
3	8	1	comis Petrachi Brăescu
1	2	3	aga Alecu Crupe(n)schi
1	3	2	Mihai Dobrovici
1	6	1	pahar(nic) Iordachi Popovici
2	2	1	d(umnealui) Gligoraş Mihai
1	–	1	casa lui Cancel
–	2	2	banul Coroiu
–	–	1	tij <banul Coroi>
2	3	2	căpit(an) Ivan Sârbu
1	3	2	casăli Gălăţanului
–	2	1	vatav Iordachi
–	1	–	casa log(ofă)t(ului) Vasâle zăt Goga
–	1	–	Andriiu Goga
1	1	1	Neculaiu Pavăl
1	3	3	a Gălăţă(n)cii
475	803	904	

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

<f. 323 v.>

475	803	904	soma urmei
–	1	1	văduva Preute(a)sa
–	6	4	Zmaranda Flocea
1	8	3	comis Iorgu Anastasiu
2	6	1	Hagi Costantin Călin
–	2	1	Mărio(a)ra, fiica porușni(cu)lui Dumitrachi
–	4	2	șătrar Pavăl Pavoloschii
–	1	2	dascalu Alexandru
–	5	2	Ioniți Arnăutu
2	2	3	pitar Dumitrachi Ghenadi
1	2	1	văduva Chiraca
1	1	1	Comis Costachi Lupașcu
1	1	1	Costantin Mocanu
1	1	1	a Gălățăncii
–	2	1	Nastasiia Trifănoi
1	1	1	Șarban Matasariu
–	1	2	Gheorghi Lăcătușu
2	6	1	Mărioara Vârlănoi
2	2	2	spatar Pavăl Cristea
1	2	2	c(u)c(oane)i Sentiia văduva
–	7	4	cami(na)r Alecu Anastasiu
1	1	–	scola jidovească
–	1	–	Mihăl Buengiu
–	2	–	Ilii Lipțicanu
–	1	–	Radu Curărariu
2	4	3	d(umnealui) Neculaiu Neculcea
1	5	1	Ilii Paladi
–	1	–	a Mătăsăriții
2	3	2	Zmăranda, văduva cin(ovnicului) Popovici
1	1	1	Haim Leibu
1	1	1	Herșcu sân Șmil
498	884	948	

f. 324 r.

498	884	948	soma urmii
1	1	1	Leiba sân Cantar(a)giu
–	–	1	din ograda < bisericii > Sf(ântulu)i Neculaiu
2	–	–	Ilii Paladi
1	1	1	hanul bisăricii Sf(ântul) Neculaiu
–	1	2	Alecu Lanbi
–	2	1	dascalu Ionică
2	–	1	Andriiu Dabija
1	–	–	Alecu Flocea
1	–	–	Ioan sân Ponovc[67]
1	2	–	Ovanes Armanu
1[68]	1	1	Năstasă Frome
–	1	–	Gheorghi Ailencăi
–	1	–	Ioan Bolboros

[67] Lectură incertă.
[68] Ușor șters.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

–	1	1	vatav Ioniți
–	2	2	Caloesa
1	1	1	Toadir Grosu
1	1	1	fiica lui Sandu Zdroancea
1	3	2	Mihalachi Melinti
–	2	2	scoala publică
–	1	1	Gheorghi Chelariu
1	2	2	Costachi Micu
1	3	2	șătrar Nastasi Zamfirescu
1[69]	2	2	Gheorghi Savin
1	2	2	Vasâli Pintilei
1	–	–	casa feredeului jidovescu
1	2	1	Toadir Perjăriu
1	–	–	Costantin Târtoiu
–	1	1	Măteiu Stoleriu
–	1	–	o cantoană
516[70]	918	976	

<f. 324 v.>

516	918	976	soma urmii
1	–	–	Moisă Manaşcu
1	–	–	Ioan Pălăşanu
1	–	1	Ioan Amăriuței
–	1	1	Leonti Tesătoriu
1	1	1	Niți Leca
1	2	2	Gheorghi Niți
1	2	2	Laeş
1	3	3	Ioşca Rachieru
1	–	1	Martin Sâtariu
–	1	1	Ioan Fătul
–	2	1	Ioşca Lungu
1	2	1	Costachi Popovici
1	1	1	Costachi Păl(ă)șanu
–	1	2	Vasâli Holban
–	5	2	Dumitru Țâncu
–	1	2	Zăilic Bârlădeanu
1	–	–	Haim sân Strul
1	–	–	d(umnealui) șat(r)ar Aftan(a)si Georgescu
–	2	–	Neculaiu Turculeți
–	3	–	Iftimi Covregariu
–	1	–	Gheo(r)ghi Stoleriu
–	1	–	Leibu Tirnăchețiu
–	1	–	Iță̂c Croitoriu
–	1	–	Toadir Perjăru
–	2	2	Pavăl Crâşmariu
–	1	–	Mar(a)nda, diaconița văduva
–	–	2	Ştefan Ganea
–	1	–	a preutului de la Izvoară
3	2	1	Neculaiu Bratu
531	955	1002	

[69] Uşor şters.

[70] Totalul este corect dacă nu se iau în calcul două case, respectiv cea a lui Năstase Frome şi cea a lui Gheorghe Savin.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

f. 325 r.

531	955	1002	soma urmii
–	2	2	Gheorghi Harapu
–	1	–	văduva Măriuța
–	1	1	dascalu de la Sf(inții) Împărați, Ioniți
–	–	1	Anica Șărbeiu
–	1	1	Noghi Frenți
–	1	1	Eni Casapu
1	–	1	Iosup Grosu
–	1	–	Gherasimu
–	1	–	pitar Costachi Handoca
–	1	–	mo(a)șa neamțoica
–	1	–	Chetroi
–	1	–	Piștea Scripcariu
–	1	–	Anița văduva
–	1	1	văduva Gâlțoi
–	2	1	Ilii Mocanu
1	1	1	văduva Butnărița
–	2	–	Todoros Armanu
–	1	1	Elena văduva
–	1	–	Andrăși unguru
–	1	1	Gheorghițoi
–	2	1	vatav Toadir
–	–	1	d(umnealui) Nicu Dămian
1	–	–	Catinca Botezata
–	–	1	Dumitrachi Cibotariu
–	1	2	Neculaiu David
–	1	–	văduva Domnica
–	3	1	Filip Slujitoriu
–	1	–	Ioan Haber[71]
–	–	1	Ioniți Curărariu
534	984	1021	

<f. 325 v.>

534	909[72]	1021	soma urmii
1	1	–	Iordachi Păuți
–	2	1	Simion Foca
–	1	–	tij <Simion Foca>
–	1	–	Ioniți Ungureanu
–	1	2	Poșta
–	1	–	Ileana Turculețoi
–	1	–	Zahariia Chioru
1	–	–	Iancu Chetrariu
–	1	–	Dumitrachi Didubani
–	1	–	Șarban Curărariu
–	1	1	Manoli Stoleru
–	1	–	Gligori Goga
–	1	–	Ioan Croitoru
–	1	–	Gavril Răcilă
–	1	1	Costachi Răcilă
–	1	1	Ioan Morariu
2	–	–	Vasâli Melinti

[71] Lectură incertă.
[72] Eroare în text; corect este „984”.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

–	–	1	stol(nic) Gligori Obreja
1	–	1	Diiaconu
–	1	–	Costachi Palaşanu
–	–	1	Vasâli Chetrariu
1	–	1	post(elnic) G(rigore) Rosăt
–	2	2	Ioniţi Ţarălungă
–	1	–	Iancu Hulpeş
–	1	–	Cerbu jâdovu
–	1	–	Ana văduva
–	2	–	Bercu Croitoriu
–	2	–	vatav Sandu
–	1	1	Arsăni Ciobanu
540	936[73]	1034	

f. 326 r.

440[74]	936[75]	1034	soma urmei
1	–	1	Herşcu jidovu
–	–	1	Costantin Croitoriu
–	1	–	Neculaiu Cărămidariu
–	1	–	o cantoană
–	2	–	Vasâli Bărdaşu
–	2	–	Todoros jidovu
1	–	–	post(elnic) Alecu Roset
–	2	–	David
–	1	–	Lupu Murzu
–	1	–	Io(a)na văduva
–	1	1	Iordan Murzu
–	1	–	Ilii Luprişţecanu
–	1	–	Marcu Mungiu
1	1	2	Simion Bazarghideanu
–	1	–	Ilii Morariu
–	1	–	Ioan Morariu
1	3	2	Mihăilă Morariu
–	1	2	morariu de la Şărbăneşti
–	2	2	Avram Vaisăr
–	3	1	văduva Nechito(a)e
1	–	–	Gheorghi Căşăriu
–	–	2	Dumitrachi Grosu
1	–	–	Toadir Oticu
–	1	1	Costantin Cibotariu
1	–	2	părintile Neculaiu
–	1	–	Neculaiu Condurat
1	2	2	Gligori Chetrariu
–	1	1	Gheorghi Harapu
–	1	1	Dumitru Mocanu
–	2	3	Mihălachi arman[76]
448[77]	969[78]	1.058	

[73] Eroare în text; corect este „1.011”.
[74] Eroare în text; corect este „540”.
[75] Eroare în text; corect este „1.011”.
[76] Lectură incertă.
[77] Eroare în text: corect este „548”.
[78] Eroare în text: corect este „1.044”.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

<f. 326 v.>

448[79]	969[80]	1.058	soma urmii
–	2	1	Ion Pălăşanu
–	2	3	preutul Ioan
–	1	1	dascalu Mihai
–	2	1	Alecu Stoleru
1	–	1	Apostu Slujitor
–	1	–	Ioan Slabu
–	1	–	Bostănoi
–	2	–	preute(a)sa Marghioala
–	2	1	pitar Costachi Ganea
1	3	2	Potropu Enachi
1	–	–	Ianoşi Iojă
3	6	2	domnu Meschi
–	4	–	Ianoş(i) Iojă
1	2	1	domnu Meschi
2[81]	2	1	Tachi a Vârlăno(a)ei
–	3	2	Zmăranda Flocioi
–	2	1	Gligori Bornis
–	5	1	d(umnealui) Mihălachi Eni
–	–	4	Gheorghi Curăli, căminar
455[82]	1.009[83]	1.080	Adică patru suti cinci <zeci> şi cinci casă zidite cu cărămidă în paianturi, una mii noî clăditi de lemn şi vălătuci şi una mii i opt <zeci> de asăminea înc(ă)peri proasti şî răle să află în acest oraş Bacău pentru cari să adivăreşti cu iscăliturile cuveniti şi punirea peceşti(i).

1850 maiu 25

Grigoraş Mihai <semnătură indescifrabilă>

<semnătură indescifrabilă>

<Pecete>[84]

[79] Eroare în text: corect este „548”.
[80] Eroare în text: corect este „1.044”.
[81] Uşor şters.
[82] Eroare în text; corect este „555”, fără a se lua în calcul cele două case ale lui Tache a Vârlănoaiei.
[83] Eroare în text; corect „1.084”.
[84] Cu legenda: „Principatul Moldaviei – Eforia Târgul Bacău”.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DUMITRU IVĂNESCU*

RĂSCOALA DIN 1907 ÎN MEMORIALISTICĂ, SCRISORI OFICIALE ŞI JURNALE DE FRONT

Despre răscoala ţăranilor din 1907 s-au publicat, în cei peste 100 de ani de la consemnarea evenimentelor, numeroase articole, studii, monografii şi mai multe volume de documente. Unele dintre ele reprezintă excelente analize şi au fost tipărite îndeosebi până la al doilea război mondial. S-a scris şi după 1945 despre acest subiect, chiar mai mult ca înainte. Nu totdeauna cu necesară obiectivitate şi onestitate. În nenumărate lucrări evenimentele au fost prezentate deformat, s-au eludat în mod premeditat unele din cauzele răscoalei şi s-a exagerat intenţionat numărul victimelor, 11.000, ce n-a putut fi dovedit niciodată de nimeni. Acest număr a fost folosit însă eficient de propaganda comunistă în 1962, când în România autorităţile au considerat încheiat procesul colectivizării.

Credem că a sosit timpul să privim cu luciditate această pagină din istoria modernă a românilor şi cel mai potrivit lucru e să-i lăsăm pe autorii lui 1907 să vorbească. Pentru început vom aduce în discuţie trei surse care aduc în prim-plan pe învăţătorul Constantin Maxim, unul din liderii răscoalei de la Flămânzi, prefecţii din Moldova şi Regimentul „Ştefan cel Mare", nr. 13, din Iaşi. E posibil ca după lectura acestor mărturii documentare să avem o altă imagine despre răscoala din 1907.

Într-o şedinţă furtunoasă a Senatului, în primăvara anului 1913, N. Iorga şi, după el, I.G. Duca interpelau pe ministrul de finanţe de atunci, Al. Marghiloman, cu privire la arestarea abuzivă a preşedintelui băncii populare din satul Flămânzi, învăţătorul Constantin Maxim. Câteva zile mai târziu, marele istoric adresa o nouă interpelare guvernului, cerând instituirea unei comisii de anchetă care să cerceteze incidentul petrecut în judeţul Botoşani. Pus în libertate, ca urmare a acestor intervenţii, C. Maxim a primit vizita altor două personalităţi ale vieţii politice a vremii: profesorul ieşean Gheorghe Ghibănescu şi militantul socialist Constantin Dobrogeanu-Gherea. Cu un an înainte, Spiru Haret fusese şi el oaspetele învăţătorului din nordul Moldovei; Iorga a voit, de asemenea, să-l cunoască, personal, în anul 1929.

Învăţătorul de care se interesau atâtea personalităţi politice ale vremii se aflase, în primăvara anului 1907, alături de alţi consăteni ai săi, în fruntea ţăranilor din comuna Flămânzi, judeţul Botoşani, care au aprins flacăra marii răscoale ce s-a întins apoi cu repeziciune din sat în sat, de pe moşie pe moşie, cuprinzând, practic, întreaga ţară.

Izbucnirea răscoalei la Flămânzi şi în primăvara acelui an n-a fost întâmplătoare. Pe moşia de aici, ce număra 30.000 pogoane, fiind a doua din ţară ca mărime,

* Cercetător ştiinţific, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" Iaşi.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 421–445

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

contrastele dintre moşierii şi arendaşii milionari, de o parte, şi ţărani, pe de alta, erau deosebit de puternice. În plus, în acea primăvara, domeniul Flămânzi devenise terenul unei concurenţe acerbe între aşa-numitele „trusturi" pentru arendarea moşiei, care se străduiau, în acelaşi timp, să-i „convingă" pe ţărani să nu semneze contracte de muncă cu părţile adverse, ceea ce a făcut ca situaţia sătenilor să rămână nesigură până în preajma începerii lucrărilor agricole de primăvară.

M. Maxim, fiul învăţătorului Constantin Maxim, a scris *Cronica de la Flămânzi*, în care înfăţişează, în câteva capitole, cele petrecute în primăvara anului 1907 în comuna amintită. Din acest document rezultă limpede că evenimentele de atunci au avut cauze adânci, ţăranii fiind hotărâţi să-şi impună punctul de vedere în încheierea contractelor de muncă cu arendaşii. Contactele stabilite între ţăranii din diverse sate de pe moşia Flămânzi, precum şi cu muncitorii de la Paşcani – deşi nu foarte detaliat prezentate de autorul scrierii – vădesc, de asemenea, caracterul organizat al mişcării din 1907.

Evenimentele petrecute în 1907 la Flămânzi nu au atins tensiunea pe care au avut-o în alte localităţi de pe cuprinsul României. Locuitorii din Flămânzi au avut însă permanent sentimentul că au fost cei care au aprins primii scânteia luptelor. În 1913-1914, apărându-şi banca populară pe care o întemeiaseră, au adus protestul lor în Parlamentul ţării. Iar în 1922, sătenii au ajuns până la cel mai înalt for juridic al ţării, opunându-se vânzării ilegale a unuia din terenurile componente ale moşiei şi obţinând, în cele din urmă, câştig de cauză. În aceste acţiuni s-a distins, deseori, învăţătorul C. Maxim, care laolaltă cu alţi săteni şi-a dovedit dragostea de ţară şi prin eroismul dovedit pe câmpul de luptă în primul război mondial. Rănit în 1916, în luptele de la Poiana Spinului, el a încheiat războiul cu gradul de căpitan în rezervă, iar pentru actele de eroism dovedite pe câmpul de luptă a fost răsplătit cu înalte ordine şi distincţii, între care Steaua României, cu panglică în gradul de ofiţer.

Documentul pe care îl reproducem în continuare este o relatare inedită a fiului învăţătorului C. Maxim. Această relatare a fost întocmită în 1972, „după notele rămase de la tatăl meu, cele mai multe mi le amintesc, fiindu-mi povestite de el", mărturiseşte Mihai Maxim. Ea se alătură numeroaselor documente referitoare la evenimentele din 1907, multe dintre ele cuprinse în volumele de *Documente privind marea răscoală a ţăranilor din 1907*, editate sub egida Institutului de studii istorice şi social-politice, a Institutului de istorie „N. Iorga" şi a Direcţiei generale a Arhivelor Statului.

În transcrierea textului am aplicat normele ortografice actuale, păstrând însă particularităţile stilistice ale autorului. Pentru uşurarea lecturii nu am marcat întreruperile; subtitlurile, explicaţiile din paranteze drepte şi notele de subsol aparţin editorului.

Documentele puse în discuţie acum, provocate de iniţiativele Societăţii de Cruce Roşie, sunt semnate de oficialii vremii, prefecţii judeţelor din Moldova, cei care, se poate presupune, cunoşteau situaţia reală existentă în ţară în urma răscoalei.

Alături de acţiunile membrilor diferitelor societăţi filantropice sau de iniţiative personale, un merit considerabil în ajutorarea victimelor răscoalei din 1907 a avut Societatea de Cruce Roşie din România. Semnificativă în acest sens este iniţiativa sa, alături de multe altele, ce au avut acelaşi scop umanitar, de a deschide, la începutul lunii februarie 1907, la Bucureşti şi Iaşi, două cursuri cu infirmiere „neprofesionale". Cu acest prilej, prestigioase cadre medicale au susţinut „lecţiuni asupra îngrijirii răniţilor şi bolnavilor"[1]. Cursul bucureştean s-a bucurat de asistenţa a 61 de eleve, după cum reiese din telegrama adresată de preşedinta Societăţii de Cruce Roşie, Irina Cîmpineanu, la

[1] ANI, colecţia „Manuscrise", nr. 2031, f. 26.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

12 februarie 1907, filialei ieşene a amintitei societăţi. Se pare că un număr la fel de mare de participante a asistat şi la prelegerile profesorilor ieşeni, în rândul cărora vom aminti cunoscute cadre universitare, profesor Elena Puşcariu, dr. Sava, maior dr. Vicol, ultimul activând la Spitalul Militar ieşean. Mai târziu, când în urma intervenţiilor făcute la forurile supreme ale clerului din Moldova s-a deschis un asemenea curs şi la Mănăstirea Agapia, cu monahiile, instruirea acestora s-a făcut de către dr. Mureşanu[2]. Absolventele acestor cursuri trebuiau să contribuie, în mod efectiv, la îngrijirea celor care avuseseră de suferit în timpul răscoalei. Deosebit de elocvent poate fi considerat exemplul medicilor-profesori care, înţelegând gravitatea momentului, au renunţat la retribuţia ce li se cuvenea şi, aşa cum scria Elena Puşcariu, la 25 mai 1907, adresându-se preşedintei filialei din Iaşi, Maria Moruzi, au preferat ca aceşti bani să intre în fondurile societăţii.

Dar activitatea pe care filiala din Iaşi a Crucii Roşii a desfăşurat-o în acest timp – şi despre care vrem să discutăm pe baza documentelor ce se află la Arhivele Naţionale din localitate – nu s-a limitat numai la susţinerea acestor cursuri. Intervenţiile pe care membrelor ei o fac când se adresează societăţii româneşti se soldează cu obţinerea a nenumărate ofrande pentru răniţi şi orfani. Unul dintre cei care a răspuns la apelul Societăţii de Cruce Roşie, locotenent colonelul Cernătescu, îi scria, la 28 martie 1907, Mariei Moruzi că a adunat o cantitate mare de ofrande şi dorea să i le pună la dispoziţie. Puţin mai târziu, la 7 aprilie, către aceeaşi Maria Moruzi se adresa Irina Cîmpineanu, ca să mulţumească pentru concursul pe care ieşenii îl oferiseră, cu dărnicie, respectivei societăţi, subliniind că „ne-au trimis ajutorul lor cu atâta inimă şi generozitate… după ultimele grave întâmplări… darurile primite vor fi binecuvântate”[3]. Urmărind acelaşi scop, de mărire a fondurilor societăţii, filiala din Iaşi acceptă ofertele care vin din partea reprezentanţilor culturii şi artei ieşene. Un astfel de exemplu îl poate constitui spectacolul muzical organizat în ziua de 6 mai, cu concursul Aglaiei P. Missir, fiica lui Petre Missir, cunoscutul prieten ieşean a lui I.L. Caragiale, banii adunaţi cu acest prilej fiind donaţi Societăţii Crucea Roşie.

Pentru ca ajutorul dat de populaţie să ajungă la cei cărora le era destinat, la 15 aprilie 1907 o circulară adresată prefecţilor judeţelor din Moldova, de către conducerea Societăţii de Cruce Roşie, le cerea acestora situaţia exactă a victimelor răscoalei. Cei mai mulţi au preferat să răspundă foarte târziu, în speranţa redresării situaţiei, încercând să minimalizeze gravitatea evenimentelor sau să le nege dimensiunile. Pentru a argumenta cele afirmate de noi este de ajuns a cita scrisoarea de răspuns a prefectului judeţului Vaslui, din 22 aprilie, judeţ care a constituit unul din puternicele bastioane ale răscoalei: „În judeţul Vaslui – se spune în scrisoare – numărul victimelor rămase pe urma răscoalelor ţărăneşti este mai mic decât în alte judeţe ale ţării. Familiile celor ucişi au fost ajutate de noi, din produsul unei subscripţiuni publice deschisă de Dl. Prof. N. Iorga. Acest ajutor s-a distribuit femeilor văduvite cu toată grija cuvenită ca în mintea ţăranilor să nu ia caracterul unei recompense oferită de stat şi nici să creadă în misterioasa intervenţie a vreunui personagiu făurit de imaginaţia lor de bieţi oameni necăjiţi”[4]. Aceeaşi teamă reiese şi din scrisoarea prefectului de Fălciu, care atrăgea atenţia destinatarului asupra faptului „că acest ajutor ar putea fi considerat de ei ca o recompensă nepotrivită”[5].

[2] *Ibidem,* f. 28.
[3] *Ibidem*, f. 4-5.
[4] *Ibidem*, f. 7.
[5] *Ibidem*, f. 24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Rândurile scrise de cei doi prefecți, de o tristețe desigur neintenționată, capătă o gravitate fără egal, alături de răspunsul Prefecturii Suceava, din 30 aprilie 1907, privind soarta Sevastiței P.M. Butnariu, din comune Lespezi, împuşcată „cu ocaziunea reprimării tulburărilor din acea comună" şi a celor şase copii minori rămaşi orfani, „cu desăvârşire săraci", pentru care prefectura cerea „dacă este posibil ca acest ajutor, fie cât de mic, să se plătească lunar". În aceeaşi notă este răspunsul pe care Societatea de Cruce Roşie îl primeşte de la Bacău. Sunt nominalizați țăranii căzuți în timpul răscoalei în comuna Blăgeşti, precizându-se suprafața infimă de pământ pe care o posedau şi numărul de membri existent în fiecare familie.

În anexele articolului nostru am dat o parte din corespondența pe care Societatea de Cruce Roşie a avut-o cu prefecții din Moldova. În notele ce însoțesc această corespondență au fost trecute informațiile oferite de presa vremii, mai ales cea de opoziție, precum şi datele scoase din cunoscută monografie, *Marea răscoală a țăranilor din 1907* (Bucureşti, 1967), pentru a da posibilitatea cititorului să-şi facă o imagine mai nuanțată asupra felului în care au fost receptate evenimentele din 1907 de către contemporani şi de către posteritate.

Regimentul nr. 13 „Ştefan cel Mare" din Iaşi, cel care s-a distins în Războiul pentru independență din anii 1877-1878 şi avea să o facă şi în timpul Marelui Război, a primit în 1907 misiunea ingrată de a potoli răscoalele țărăneşti, mai întâi în localitățile din apropierea oraşului Iaşi, iar mai târziu în sudul țării (Piteşti, Teleorman, Vlasca etc.). Jurnalul unității, ajuns printr-o întâmplare la Arhivele Naționale din Iaşi, consemnează, uneori cu amănunte, traseul parcurs de soldații Regimentului şi cele mai importante evenimente la care au luat parte în intervalul 26 februarie - 13 mai 1907.

Primele arestări ale unor lideri ai răscoalei se fac la Hodora, Cârjoaia şi Cotnari. Era doar începutul, pentru că la Tg. Frumos militarii se întâlnesc cu un grup important de răzvrătiți, temperați şi împrăştiați relativ uşor. La Strunga, unde sătenii atacă o crâşmă şi cer registrele de tocmeli agricole, după intervenția paşnică a ofițerilor lucrurile reintră în normal. De la Buznea şi Brăieşti un grup important de săteni cer o întâlnire cu prefectul, pentru că ajunseseră la înțelegere cu arendaşul şi doreau să încheie contractul şi să plece acasă.

Hârlăul, Tg. Frumos şi Podul Iloaiei sunt ocupate de armată. La Bădeni sătenii se răscoală şi reuşesc să-i sechestreze pe primar şi pe administratorul moşiei, eliberați însă după demersurile paşnice făcute de armată. Ciudat e că nici unul din cei eliberați nu se grăbesc să divulge pe capii răscoalei. Mai mult, un tânăr licențiat în drept, fiul unui sătean din localitate, pretinde că prezența sa la Bădeni ar fi determinată de misiunea ce i s-a încredințat de către ministrul Greceanu, aceea de a-i linişti pe țărani. La Heleşteni, Erbiceni, Deleni şi Macsut sunt semnalate mişcări țărăneşti, cei mai mulți dintre săteni îndreptându-se spre Tg. Frumos. Profitând că era sărbătoare, circa 400 de oameni reuşesc, sub diferite pretexte, să blocheze localitatea, fapt ce-i alertează pe militari. Nu se foloseşte nici acum forța. În acelaşi fel se procedează şi la Podul Iloaiei, unde țăranii sunt întorşi din drum în câteva rânduri. Metoda pacificării dă rezultate şi la Deleni – Hârlău, unde prezența masivă a armatei îi intimidează pe săteni, care renunță destul de uşor la intențiile belicoase.

Prezența autorităților şi a armatei la Hârlău, determinată de manifestările naționale dedicate independenței României, la care se adaugă serviciul religios organizat în acelaşi scop, îi impresionează pe țărani, care se retrag liniştiți la casele lor. Un ordin venit de la Corpul de armată îi pune pe oşteni în marş forțat; părăsesc Hârlăul cu destinația Tg. Frumos. De aici, batalioanele reunite ale Regimentului 13 se îndreaptă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

spre Mărăşeşti, Titu, Bucureşti. În capitală execută un marş pe un traseu stabilit de Marele Stat Major, iar apoi se pleacă spre Piteşti. Un batalion rămâne în localitate, iar un altul se îndreaptă spre Costeşti. Conform dispoziţiilor, primite de la Brigada a 5-a, regimentul ieşean era însărcinat să ocupe şi să păzească o regiune din sudul ţării cuprinsă între Piteşti-Pădurariu, râul Argeş, până în judeţele Dâmboviţa, Vlaşca şi Teleorman, în Vlaşca până la Preajba de Sus, iar la apus până la judeţul Olt. Această zonă era împărţită în trei sectoare, cu reşedinţele la Slobozia-Argeş, Costeşti şi Preajba de Sus, centrul regiunii aflându-se la Slobozia Argeş, iar comanda fiind încredinţată colonelului Tarnaschi.

Timp de două luni, cât subunităţile Regimentului 13 „Ştefan cel Mare" se află în sudul ţării, au loc mai multe evenimente, dar nu atât de spectaculoase. În acest interval de timp, armata se ocupă cu recuperarea produselor luate de săteni de pe la arendaşi, sunt arestaţi 23 de lideri ai răscoalei şi e împuşcat, mai mult întâmplător, un sătean, Petre Budea, din Buteşti. Se găseşte un manifest la Găieşti, iscălit de 108 persoane, probabil studenţi, fapt ce provoacă o adevărată anchetă, iar la Florica e instalată o gardă permanentă de 24 de ore. Semnalarea unor epidemii de tifos şi oreion îi îngrijorează pe ofiţeri, care-şi pregătesc subunităţile pentru a reveni la Iaşi, moment ce se consumă în ziua de 13 mai. Până atunci însă, două evenimente (sărbătorile de Paşte şi ziua de 10 mai) lasă impresia că, de fapt, lucrurile au revenit la normalitate, iar oştenii fac doar exerciţii şi antrenamente.

Lectura *Jurnalului de front* al Regimentului 13 „Ştefan cel Mare" impune unele constatări, valabile pentru situaţiile de excepţie, mai vechi sau mai noi, în care armata se confruntă cu poporul din care provine. Una ar fi că nu poţi scuza agresiunea brutală prin ordine şi regulamente şi că important rămâne factorul uman care decide. Nu poţi să nu remarci, în cazul nostru, că ofiţerii şi ostaşii Regimentului 13 „Ştefan cel Mare" au făcut tot ce au depins de ei ca să nu recurgă la forţă şi că în majoritatea covârşitoare a situaţiilor vorba blândă a moldovenilor a avut câştig de cauză. Şi în jurul oraşului Iaşi, dar şi în sudul ţării, – unde răscoala a avut alte dimensiuni şi formele de manifestare au fost mult mai violente – ei au găsit soluţii pentru aplanarea conflictului în mod paşnic. Totodată, dacă ar fi să judecăm comportamentul armatei române la 1907 după ceea ce consemnează *Jurnalul de front* invocat – deşi o generalizare nu-i totdeauna cel mai bun lucru –, va trebui să fim de acord că o parte a literaturii istorice de dinainte de '89 s-a aflat în eroare atunci când a reproşat armatei lucruri pe care ea nu le-a făcut; uitându-se, în acelaşi timp, că victime s-au aflat şi în rândurile ei şi nu doar ale ţăranilor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANEXE

1

Cronica de la Flămânzi

Constantin Maxim s-a născut în anul 1878, la 22 iulie, în satul Dolina, comuna Leorda. Părinții, Neculai şi Profira Maxim, erau țărani, care lucrau pe moşia lui Pisoschi. Maxim a avut doi frați, Ioan şi Neculai, şi o soră, care au murit de tineri. Şcoala primară a făcut-o în satul Leorda, având ca învățător pe C. Petrescu; a absolvit cinci clase primare în anul 1890. Până în anul 1892 a lucrat la cancelaria moşierului Pisoschi. Fiind muncitor, Pisoschi l-a îndrumat şi ajutat să dea examen la Şcoala normală „Vasile Lupu" din Iaşi, unde a reuşit cu media 9,20 ca bursier, în anul 1892. În anul 1898 a absolvit Şcoala normală şi a fost numit ca învățător la 1 septembrie în satul Pârcovaci, jud. Botoşani, iar în anul 1899, la 1 septembrie, a fost transferat în satul şi com[una] Flămânzi. Aici îşi desfăşoară el toată activitatea sa până la moarte.

În anul 1904 a înființat, împreună cu preotul Toma Săvescu şi doctorul Ştefan Şipoteanu, Banca „Triunghiul", iar [în] 1905 Cooperativa „Înfrățirea plugarilor". În timpul secetei şi foametei din 1906, cooperativa a jucat un rol preponderent în aprovizionarea cu alimente şi în special cu porumb şi grâu a satelor de pe întreaga moşie Flămânzi, totodată cimentând unitatea de acțiune a întregii țărănimi în rezistența şi împotrivirea față de exploatarea nemiloasă a arendaşilor Moche Fiser şi Berman Juster. În 8 septembrie 1906 se căsătoreşte C. Maxim cu Ana Popa din satul şi comuna Mogoşeşti, jud. Iaşi. Mihai Popa, țăran răzeş, a avut trei băieți, din care doi au fost învățători, şi patru fete.

În anul 1905, a început să strângă fonduri şi a cumpărat jumătate de hectar teren pentru clădirea şcoalei primare, deoarece Mihai [Dumitru] Sturdza, care venise în acel an la curtea sa la Flămânzi, a refuzat cererea comitetului şcolar de a dona din terenul curții din mijlocul satului o parcelă pentru şcoală, sub motivul că „dacă toți țăranii vor învăța carte, cine va mai ține coarnele plugului?" La venirea lui C. Maxim în Flămânzi, şcoala primară avea două posturi, ocupate de dânsul unul, clasele a II-a până la a V-a şi clasa I de învățătoarea Ana Ciornei, soția notarului din Flămânzi. Elevii erau din satele Flămânzi, Cordun şi Poiana şi nu erau mai mulți de 50-60.

În anul 1905, populația şcolară se ridicase la 420 elevi, iar posturile [de învățători] erau numai trei. Localul şcoalei era în fostul han boieresc din mijlocul satului, compus din două camere mari, două mai mici şi o sală.

În toamna anului 1906, arendaşului M. Fischer i-a expirat contractul de închiriere a moşiei Flămânzi, ce îl avea cu Mihalache Sturdza, astfel că a fost nevoit să încheie un nou contract cu împuterniciții lui Sturdza ce îi avea în țară [moşierul fiind plecat în străinătate] pe 7 ani, până în septembrie 1914. Cumnatul lui [Fischer], Berman Juster, a plecat în Franța, la Dieppe, unde îşi avea reşedința Mihalache Sturdza şi, în octombrie 1906, încheie un alt contract de închiriere tot pe 7 ani, a moşiei Flămânzi, adică până la 1 octombrie 1914 şi astfel se prezintă la Flămânzi cu portăreii, care l-au pus în posesia moşiei şi a conacului, Fiser având avocați pe Take Ionescu şi N. Bădărău. Fischer obține la Curtea de apel din Iaşi hotărârea de a-l scoate din posesia moşiei şi conacului pe Berman Juster, întrucât avea contract valabil şi cu dată certă de la 1 septembrie 1906[1]. Jocul acesta se repetă de mai multe ori, când Berman Juster îl scoate din posesie pe Fischer şi invers, până la 20 ianuarie 1907, când Curtea de apel din Iaşi dă hotărârea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

definitivă ca Fischer să intre în posesia moşiei şi a conacului conform contractului, până la 1 octombrie 1914, iar de la această dată să se execute contractul lui Berman Juster.

În tot timpul acesta, ţăranii din cele 22 sate de pe întreaga moşie Flămânzi, ce erau direct interesaţi în muncile agricole şi viitoarea recoltă, [au fost] supralicitaţi de agenţii [ambilor arendaşi] îndemnându-i să nu încheie contracte de muncă, că ei le vor da pământul cu preţuri mai reduse şi cu avantaje mai mari. După 20 ianuarie 1907, M. Fischer, fiind stăpân pe situaţie şi sub motiv că a cheltuit un milion cu procesul, nu-şi mai ţine făgăduiala şi pretinde 25 lei falcea de pământ şi condiţii de muncă mai grele ca înainte. De-acum, conflictul dintre arendaş şi ţărănime se adânceşte. Cooperativa şi banca populară joacă un rol deosebit şi decisiv în acest timp. Ţăranii, având de unde lua banii în condiţii avantajoase pentru nevoile lor urgente, precum şi alimente (cereale), nu mai sunt nevoiţi să se mai ploconească la curte după împrumuturi, care nu se mai puteau plăti niciodată.

Astfel, fiindu-le dezlegate mâinile, sunt mai hotărâţi în acţiunile lor şi rezistă cu succes la ameninţări şi făgăduieli, ce le făceau oamenii lui Fischer. Astfel că învoielile ce trebuiau să fie încheiate conform legilor între ţărani şi moşieri nu se puteau încheia, deoarece ţăranii acum puneau condiţii. Consiliul băncii şi [al] cooperativei format din C. Maxim, preşedinte şi contabil, preot Toma Săvescu, vicepreşedinte şi casier, doctorul Şipoteanu de la Spitalul Uriceni, David Zamfirescu din Chiţoveni, Ioan Mursa din Uriceni, Ion Lipciuc din Stahna, Costache Călin şi Ioan Prodandin Cordun şi Gh. Durniaţă din Flămânzi, censori şi membri în consiliu, lucrau în fiecare seară până noaptea târziu; ei, de fapt, se organizau într-o celulă conspirativă, căci, pe lângă chestiunile curente ale băncii şi cooperativei, coordonau şi organizau întreaga rezistenţă a ţăranilor, contra exploatării lui Fischer. Aici s-au format pichete în fiecare sat pentru a tempera şi a pune la punct zelul slugilor boiereşti, care căutau să corupă pe cei slabi şi să pârască stăpânirii pe cei mai dârzi. Astfel, erau în satul Chiţoveni fraţii Dolhescu, Roman şi Panaite Grosu, care în ziua de 8 februarie vor aprinde flacăra revoltei.

Acest consiliu avea legături cu muncitorii atelierelor de la Paşcani. Omul de serviciu şi de încredere al şcoalei şi al băncii, Vasile Hodrogan, nu de puţine ori a făcut drumul prin pădure până la Paşcani, ducând lui Ioan Pătraşcu (şeful muncitorilor de la Paşcani) ştiri de la Flămânzi şi aducând manifeste şi instrucţiuni.

În ziua de 4 şi 5 februarie, slugile şi vătafii lui Fischer şi conducerea comunală în frunte cu notarul Ciornei au dat ştire în toate satele că în ziua de 8 februarie soseşte la Flămânzi boierul cel mare, adică M. Fischer, de la moşia sa din Galbeni [jud. Roman] (Fischer avea în arenda sa, numai în Moldova, 11 moşii), pentru a rupe învoielile [vechi] cu oamenii şi de a încheia contractele [noi] de muncă.

Conducerea băncii şi a cooperativei, prin oamenii ei, a căutat să mobilizeze pe toţi ţăranii, mai ales pe cei mai dârzi şi mai horopsiţi, astfel că în dimineaţa zilei de 8 februarie, pe la orele 10, s-au adunat în mijlocul satului Flămânzi, la primăria comunei, 1.500 oameni din toate satele moşiei Flămânzi. Era o zi geroasă, senină, după câteva zile întunecate în care timp a nins, ajungând zăpada de jumătate de metru. În aşteptarea boierului, mulţimea se mişca şi vorbea de ale ei necazuri. Astfel se făcuse orele 12, 13, 14… şi nici un semn că boierul va veni. În sfârşit, în jurul orelor două şi jumătate, pe şoseaua întroienită apare o sanie trasă de patru cai. „Vine boierul”, ziceau oamenii, dar când sania ajunge în dreptul cimitirului şi-au dat seama oamenii că în sanie nu era decât administratorul Iorgu [Gheorghe] Constantinescu. Ajuns în mijlocul oamenilor, a oprit caii şi, adresându-se oamenilor, le-a spus că să-l ierte că a întârziat, deoarece boierul,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din cauza vremii, nu a putut veni. Va sta el [administratorul] de vorbă cu ei, după ce se va duce la curte, spre a se dezmorți de frig.

În loc să se ducă la curte, el a tras la cumnatul său, notarul C. Ciornei, unde a stat la masă şi apoi s-au aşezat la joc de cărți. Oamenii au aşteptat până la orele 4 şi văzând că el a uitat să se țină de cuvânt şi că este la Ciornei, întreaga mulțime, în frunte cu David Zamfirescu, cu Mursa, frații Dolhescu, Panait şi Roman Grosu, a pornit spre casa lui Ciornei, Învățătorul. Învățătorul C. Maxim şi preotul Toma Săvescu şi ceilalți membri din consiliul [băncii] au rămas la răscrucea drumului, în fața şcoalei, circa 150 metri de casa lui Ciornei. În fața casei lui Ciornei este un tăpşan, care s-a umplut de lume, precum şi curtea lui Ciornei. Iorgu Constantinescu, dându-şi seama de situație, a ieşit din casă imediat şi alăturându-se unui dereg [stâlp] de la cerdacul casei, s-a adresat mulțimei: „Oameni buni, eu sunt un biet servitor şi drept să vă spun nu am nici o putere şi nici o cădere să iau hotărâri în numele boierului; am aşteptat până acum să primesc prin telefon instrucțiuni de la el, dar văd [că] nu le pot avea şi deci vă rog să mă iertați că v-am ținut până acum, iar eu, îndată ce voi lua legătura cu boierul cel mare, vă voi trimite răspuns să veniți ca să puteți vorbi şi rupe colacii cu el".

Oamenii, deşi nemulțumiți, i-au dat crezare şi au început să se îndrepte spre casele lor. Iorgu Constantinescu, uitându-se cum se împrăştia mulțimea, a spus ca să-l audă oamenii lui: „Bine vă mai este, dar mult rău vă mai aşteaptă". Nu şi-a dat seama că în spatele lui erau frații Dolhescu care, auzind cele spuse de el, au strigat la mulțime să se oprească; luându-l pe Constantinescu pe la spate, cu tot cu dereg, l-au asvârlit în mijlocul mulțimei. Tot necazul şi furia oamenilor s-au revărsat asupra lui. Făcându-şi drum prin mulțime, fiecare îi dădea cu pumnii, cu picioarele, îl îmbrânceau, îl loveau cu ce aveau la îndemână, iar el urla şi striga: „Nu mă omorâți, oameni buni". Constantin Maxim şi preotul Săvescu, auzind zarvă mare şi strigăte, s-au apropiat, căutând să-i potolească pe oameni, spre a nu se face moarte de om. Dându-şi seamă de cele ce vor putea urma, au îndemnat câțiva oameni să strige „Să mergem la curte". Mulțimea a uitat pentru moment de Iorgu Constantinescu şi s-au îndreptat cu toți în grabă spre curte. Profitând de acest lucru, vechilul C. Albianu şi cu câțiva oameni de ai lor l-au luat şi l-au adăpostit în casa lui Albianu pe Iorgu Constantinescu şi apoi, prin grădini, l-au transportat la Hârlău, cu o sanie. Mulțimea, ajunsă la curte, a pus stăpânire pe magazii, iar la brutărie pâinea a împărțit-o celor flămânzi. Brutarul, opunându-se, a fost singurul de la curte care a luat bătaie. La conac era soția lui M. Fischer, cu cele două fete ale lui; nu li s-a făcut nimic, ci le-a spus să părăsească imediat curtea; suindu-le în sănii cu cele necesare, au plecat la Hârlău.

Apoi țăranii au mers prin odăi, uitându-se prin oglinzi, aşezându-se pe fotolii cu pluş, se minunau de atâta bogăție şi frumusețe. Au alungat pe toate slugile boierului, în frunte cu contabilul Bercovici.

Acesta a fost începutul revoltei la Flămânzi. A doua zi, auzind țăranii din Storeşti cele întâmplate la Flămânzi, nu s-au lăsat mai prejos, ducându-se la curte, l-au alungat pe Berman Juster cu toate slugile lui, punând stăpânire pe conac şi pe moşie. Conducerea băncii şi a cooperativei, în frunte cu C. Maxim, prin oamenii ei de încredere ce îi avea în fiecare sat, urmărea două obiective: alungarea boierilor şi a slugilor lor şi a pune stăpânire pe pământ şi, doi, întreaga acțiune să se facă prin forță, dar să se evite distrugerile şi omorurile, aceasta ca să nu se dea loc la represalii sângeroase. Pentru atingerea acestor obiective au luptat zi de zi şi noapte de noapte.

Au trecut astfel câteva zile liniştite, pentru a nu se crea panică şi a nu se molipsi şi alte sate din alte comune. Autoritățile nu au luat nici o măsură vizibilă, în ziua de 22 fe-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bruarie, Regimentul 37 infanterie, fiind deplasat în altă regiune din țară, a trecut în frunte cu comandantul lui pe șoseaua națională ce trecea prin satul Cordun, comuna Flămânzi; [în întâmpinarea soldaților] s-au strâns țăranii din toate părțile și i-au primit cu flori și cu urale. Comandantul regimentului s-a adresat mulțimei și, printre altele, a spus: „A sosit și timpul vostru", urându-le, totodată, mult succes. Încurajați [și crezând că această urare este sinonimă cu aprobarea pe care autoritățile o dau acțiunii lor], țăranii caută să capete cât mai multe avantaje, nebănuind de represaliile ce îi așteptau. La 25 februarie, la curtea de la Storești se instalează un comandament militar, cu misiunea de a ancheta și pedepsi acțiunea de la Flămânzi. Pe dealurile ce înconjurau Flămânzii au apărut baterii de obuziere ce își reglau tirul asupra localității, așteptând ordinul de foc. Colonelul Ronete, comandantul micii garnizoane de la Storești, avea sub ordinul său zeci de ofițeri, fii de boieri. M. Fischer și Berman Juster au pus la dispoziția lor tot ce le trebuia, ca să le facă viața cât mai plăcută. Muzicanții Filip și Sevastian de la Botoșani au fost aduși la Storești, cocote de la Iași și Botoșani.

Peste câteva zile și-au mai făcut apariția la Storești 8 escadroane de cavalerie, precum și toate posturile de jandarmi din Storești, Frumușica și Flămânzi; erau destinate pentru anchetarea [sătenilor] care se făcea la secția de jandarmi Frumușica, cu funcționarii de la Flămânzi, în frunte cu Costache Ciornei, trimițându-se liste cu toți cei pe care îi credeau ostili și pe cei care îi dușmăneau. Jandarmii îi culegeau din sate și, împreună cu cavaleriștii, îi duceau în botul cailor la Frumușica. Aici [erau] anchetați de ofițeri turmentați de băutură și urgii [orgii], erau bătuți cu harapnicele udate în apă, de sărea sângele din ei în tavan și apoi erau aruncați în beciuri. Li se cerea să declare că au fost învățați și puși la cale de învățătorul C. Maxim și preotul Săvescu – ceea ce ei nu au declarat.

La o săptămână, locuința lui C. Maxim a fost înconjurată de un escadron de cavaleriști, în frunte cu plutonierul major C. Petrescu, i-au făcut percheziție [și] cu toate că nu au găsit nimic, l-au ridicat și transportat la Frumușica. Aici a fost interogat de maiorul Misir și plutonierul Petrescu. A fost ținut [la arest] până a doua zi dimineață, când i s-a spus că poate să plece acasă, dar să nu părăsească locuința, fiind la dispoziția comandamentului. La secția de jandarmi s-au perindat sute de țărani din toate satele, care au fost bătuți și schingiuiți dar n-au putut scoate nimic de la ei.

În ziua de 2 martie, același escadron de cavalerie, însă condus de un sublocotenent învățător în rezervă, l-au ridicat de acasă pe C. Maxim și suit în cupeul cu patru cai al lui Fischer și, escortat de cavaleriști, au trecut pe la preotul Săvescu, ridicându-l și pe el; aici, cele 9 fete ale preotului au început să plângă așa de tare, încât l-au impresionat pe ofițer, garantându-le pe cuvântul său de onoare și de om că, ori cu ce risc al lui, nu li se va întâmpla nimica la nici unul până la Botoșani, cu toate că el avea ordin secret ca pe drum să-i lichideze. Ajungând la Buda, la deal, un convoi de circa 200 oameni legați cu lanțuri și escortați de cavalerie, înotau prin omătul ce se topea; îi duceau la Botoșani. Recunoscându-i pe cei din cupeu, au început să strige „ura" și urări de bine și sănătate preotului Săvescu și lui C. Maxim; ajunși la Botoșani, au fost duși la legiunea de jandarmi, unde i-au luat în primire maiorul Schipor, [cei doi] au stat arestați câteva zile.

Căzând conservatorii de la putere și venind liberalii, noul prefect Văsescu i-a cerut să vorbească lui C. Maxim, din balconul primăriei din Botoșani, mulțimei de țărani din împrejurimi, aduși în acest scop, din întregul județ. A doua zi, au fost puși în libertate. Ancheta totuși a mai durat încă câteva săptămâni pe cale de învățământ. Totuși [autoritățile] nu au îndrăznit să-i aplice nici o sancțiune, întrucât se temeau de reacția mulțimii de țărani ce erau de partea sa. Singurul sancționat a fost doctorul Șipoteanu, mutat disciplinar la Trușești.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Noul prefect anunțase ca lumea să se liniștească şi, ca semn de împăcăciune, a eliberat pe toți cei arestați la Frumuşica. Însă ancheta a continuat tot timpul verii, neizbutind să găsească un motiv pentru darea în judecată a lui C. Maxim şi a preotului T. Săvescu, lucru cerut cu insistență de către M. Fisher şi Berman Juster, de majoritatea moşierilor din județ. Rezistența şi solidaritatea țărănimei, care ajunsese să le păzească locuințele, au derutat şi pe anchetatori şi conducerea județului şi nu au purces la nici un fel de represalii, temându-se să nu izbucnească o nouă revoltă. Nici pe cale de învățământ nu au îndrăznit nici o sancțiune, [C. Maxim] fiind cotat ca unul din cei mâi buni învățători din județul Botoşani. Reîntorşi acasă au început să reorganizeze banca şi cooperativa şi, totodată, să definitiveze planul vechi de a clădi localul şcoalei şi al băncii populare.

Au obținut de la prințul Sturdza ca prin dărâmarea palatului să întrebuințeze cărămida şi piatra şi cu fondurile colectate prin baluri, serbări, tombole şi contribuție benevolă a oamenilor (adică fiecare familie contribuia cu 10 ouă săptămânal) a început construcția şcolii şi a băncii populare. Au angajat pe arhitectul Musolini din Iaşi şi cu fondurile obținute de la minister în 1911 au inaugurat noul local de şcoală, unul dintre cele mai frumoase şi mai mari din județ. Vizavi de şcoală au ridicat localul băncii populare, executată de acelaşi arhitect, cu o sală mare de spectacole, cu o galerie sus, cu şase camere şi o brutărie cu două cuptoare mari.

În anul 1912 au inaugurat banca populară şi monumentul eroilor din fața şcolii. La Uricani, preotul Traian Săvescu a ridicat, cu contribuția exclusivă a oamenilor, biserica de la şosea, pe care au inaugurat-o în acelaşi an. Toate acestea au îngrijorat pe M. Fischer şi oamenii lui căutând cu orice preț să-l distrugă pe C. Maxim.

În primăvara anului 1913 o anchetă de la băncile populare a venit la Flămânzi şi timp de o lună a anchetat gestiunea băncii şi a cooperativei. Însuşi directorul Casei Centrale a Băncilor Populare, Fatine Enescu, a venit la Flămânzi şi nu a găsit absolut nimic (nici o neregulă). Judecătorul de instrucție şi procurorul, veniți de la Botoşani, sub pretextul că nu au încredere în ancheta făcută, au ridicat întreaga gestiune a băncii şi a cooperativei şi l-au arestat pe C. Maxim, transportându-l la Botoşani. La confirmarea mandatului de arestare, spre a impresiona şi a face pe placul celor ce îl urau de moarte, îl duc legat în lanțuri ca pe un criminal. Soția lui, Ana Maxim, înarmată cu un memoriu făcut de mai mulți intelectuali din Hârlău, în frunte cu avocatul Totoiescu, a plecat la Bucureşti împreună cu directorul Casei Centrale, Fatine Enescu, şi s-a prezentat în audiență la primul ministru Marghiloman, iar apoi la N. Iorga, care împreună cu I.G. Duca au interpelat guvernul în Cameră pe această chestiune, împreună cu Cantacuzino şi Madgearu. Guvernul a răspuns că nu este adevărat că C. Maxim este arestat, deşi la Botoşani i se confirmase a doua oară mandatul de arestare. Atunci Neculai Iorga a interpelat din nou guvernul ca să trimită la Botoşani o anchetă. Dar în ajunul sosirii anchetei, C. Maxim a fost pus în liberate, iar în arhiva Tribunalului nu s-a mai găsit nici un fel de act că a fost arestat, deşi a stat închis trei luni şi de trei ori i s-a confirmat mandatul de arestare. A fost suspendat şi din învățământ şi timp de 6 luni salarul i-a fost plătit de „Liga deşteptării" Bucureşti.

La 1 septembrie 1913 a revenit la catedră, dar imediat a fost concentrat şi trimis la Şcoala militară de ofițeri de rezervă din Huşi. De acum şi până în 1918 a fost tot timpul concentrat şi n-a putut veni acasă niciodată. În 1916 a fost rănit în luptele de la Poiana Spinului şi după trei luni de spitalizare este numit comandantul lagărului de cetățeni paşaportişti de la Huşi, unde era internat şi M. Fischer ca paşaportist, el fiind cetățean polonez. Termină războiul cu gradul de căpitan în rezervă, decorat cu mai multe ordine, dintre care Coroana şi Steaua României cu panglică de virtute militară în gradul de ofițer.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Reîntors acasă şi-a început din nou activitatea didactică şi totodată reorganizarea băncii şi a cooperativei. A reparat localurile, iar din localul băncii, brutăria a fost distrusă. Brutăria a funcţionat în tot timpul de la înfiinţarea (1912) şi până în 1917, când a fost preluată de armata rusă, care la plecare a desfăcut cuptoarele.

În 1922, generalul Alevra, proprietarul moşiei Drăcşani, vinde lui Froim Fischer 300 ha pământ arabil, 300 ha pădure şi iazul Drăcşani în suprafaţă de 780 ha cu zona. C. Maxim, aflând că nu se executase dreptul de preemţiune a statului conform legii, înfiinţează cu ţăranii din Flămânzi, Uriceni, Stroieşti, Drăcşani şi câţiva din Copălin o obşte de cumpărare şi atacă la Curtea de Casaţie Bucureşti contractul de vânzare. În ajunul procesului, pe peronul gării Iaşi, unde era cu mandatarul C. Gradinaciuc aşteptând trenul de Bucureşti, li s-a oferit suma de 500.000 lei, de către omul de încredere a lui Fischer, Cohn, de la Poenița Drăcşani, numai să piardă trenul şi să nu se prezinte la proces. Au refuzat, s-au prezentat la proces, s-a anulat contractul, iar Banca Centrală a Băncilor Populare le-a împrumutat 2 milioane cu care au achitat preţul contractului lui Fischer. Astfel s-a înfiinţat obştea Drăcşani-Novaci, smulgându-se lui Fischer cel mai mare iaz din Moldova, pădurea şi pământul, care au trecut în mâinile ţăranilor. Prin administrarea iazului până în 1941 s-a achitat întreaga datorie a Obştei, iar sătenii din Drăcşani-Botoşani au primit din coada iazului 200 ha, fostul islaz ce le fusese furat de oamenii din Alevra, iar pe terenul curţii de la Drăcşani s-au ridicat peste 50 de case noi, dându-li-se cărămida şi piatra ce a provenit din stricarea grajdurilor şi celorlalte atenanse.

În anul 1928 i s-a înscenat un proces la judecătoria Todireni lui C. Maxim şi în urma telegramei ministrului Costăchescu a fost suspendat din învăţământ. Timp de un an de zile s-a tot amânat procesul şi sub presiunea ţărănimii, care cerea judecarea procesului lui C. Maxim, s-a judecat şi l-au achitat. Totuşi suspendarea în învăţământ a continuat, fiind dat în judecata Contenciosului din Iaşi, sub preşedinţia judecătorului magistrat Gorgos, fiind apărat de către învăţătorul avocat Chiriţescu. Studenţii de la Universitatea Iaşi i-au făcut o călduroasă manifestaţie la Palatul de Justiţie lui C. Maxim şi sub presiunea lor l-au achitat şi reintegrat în învăţământ.

În 1932 iese la pensie după o muncă de 34 ani şi datorită unei boli de ochi căpătată în război. El îşi continua activitatea de îndrumător al ţărănimii muncitoare şi rămâne în mijlocul lor până la sfârşitul vieţii. În 1940 boala de ochi s-a agravat. Nemaivăzând, activitatea lui s-a redus. Totuşi a luat parte la toate bucuriile şi durerile ţărănimii până în 1951. La 20 septembrie a murit, datorită unui atac de cord şi a fost înmormântat în cimitirul comunei Flămânzi, înconjurat de toţi acei cu care a muncit o viaţă întreagă. La înmormântare sa au luat parte foarte mulţi ţărani de pe toată fosta moşie Flămânzi.

Nu ştiu data exactă când a fost vizitat de ministrul Spiru Haret, dar ştiu că a fost în 1912, iar în 1913, după ce a fost eliberat din închisoare, a fost vizitat de Constantin Gherea şi profesorul Ghibănescu, iar în 1929 a fost vizitat de Nicolae Iorga.

M. Maxim

[1] În anul 1906, Berman Juster i-a oferit lui D. Sturdza 60.000 lei în plus faţă de suma cu care moşia fusese arendată în 1896 de către Marcu Fischer. La rândul său, M. Fischer a supralicitat alţi 60.000 lei, peste suma oferită de concurent. Atras de noua perspectivă, proprietarul moşiei a acceptat propunerea, cu condiţia ca M. Fischer să suporte cheltuielile eventualului proces (cf. *Marea răscoală a ţăranilor din 1907,* Bucureşti, 1967, p. 159).

ANI, Colecţia „Manuscrise”, nr. 2029.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

2

1907 februarie 2, Bucureşti. *Telegramă de felicitare a preşedintei Societăţii Crucea Roşie, Irina Cîmpineanu, către Maria Moruzi, preşedinta filialei Iaşi, cu ocazia deschiderii cursurilor de infirmiere „neprofesionale”.*

Urgent
Doamna Maria Moruzi, preşedinta filialei
strada Coroi, Iaşi

Bucureşti, 12 februarie 1907

În numele întregului nostru curs cu corpul său medical şi 61 eleve trimit urările noastre cele mai cordiale cursului filialei Iaşi. Perseverența va aduce şi succesul. Din inimă, cu dumneavoastră. Doamna Cîmpineanu.

ANI, colecția „Manuscrise”, nr. 2031, f. 2.

3

1907 martie 28. *Scrisoarea lt. colonelului Cernătescu către preşedinta filialei din Iaşi a Societăţii Crucea Roşie, referitor la ofrandele strânse pentru orfanii şi răniţii rămaşi în urma răscoalelor.*

Onorată Doamnă,

Adunând mai multe ofrande pentru orfanii şi răniţii din timpul nenorocitelor răscoale, cu respect vă rog să aveți bunăvoința de a-mi comunica când aş putea să le pun la dispoziția domniei voastre.

Primiți, vă rog, onorată doamnă, respectul şi asigurarea deosebitei mele considerații.

Lt. colonel Cernătescu

28.03.07

ANI, colecția „Manuscrise”, nr. 2031, f. 3. Original.

4

1907, aprilie 19. *Scrisoarea prefectului județului Tutova către preşedinta filialei din Iaşi a Societăţii Crucea Roşie.*

Cabinetul prefectului Tutova

Doamnă Preşedintă,

La adresa dumneavoastră din 15 aprilie 1907, am onoarea a vă răspunde că în județul Tutova n-au fost victime rămase de pe urma răscoalelor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Față cu acest fericit rezultat nu este nevoie de ajutorul ce Societatea Crucea Roşie ar fi dispusă să-l dea.

Vă mulțumesc şi vă rog să primiți asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Prefect de Tutova,
Gr. O. Vasiliu

ANI, colecția „Manuscrise", nr. 2031, f. 6. Original.

5

***1907, aprilie 22, Vaslui**. Scrisoarea prefectului județului Vaslui, I. Radovici, către preşedinta Societății Crucea Roşie, filiala Iaşi, privind soarta familiilor celor uciși în timpul răscoalelor țărăneşti.*

Cabinetul prefectului județului Vaslui

Doamnă Preşedintă,

În județul Vaslui, numărul victimelor rămase pe urma răscoalelor țărăneşti este mai mic decât în alte județe ale țării.

Familiile celor uciși au fost ajutate de noi, din produsul unei subscripțiuni publice, deschisă de Dl. Prof. N. Iorga. Acest ajutor s-a distribuit femeilor văduvite cu toată grija cuvenită ca în mintea țăranilor să nu ia caracterul unei recompense oferite de stat şi nici să creadă în misterioasa intervenție a vreunui personagiu făurit de imaginația lor, de bieți oameni necăjiți.

Mă grăbesc doamnă să vă dau aceste desluşiri ca de generoasa dumneavoastră ofrandă să poată beneficia alte județe mai încercate decât Vasluiul.

Vă rog să primiți, doamnă preşedintă, încredințarea respectuoasei mele consideratiuni.

Prefect al județului,
Dr. Ion Radovici

22 aprilie 1907, Vaslui

ANI, colecția „Manuscrise", nr. 2031, f. 7. Original.

Afirmația prefectului de Vaslui, că în acest județ „numărul victimelor rămase pe urma răscoalelor țărăneşti este mai mic decât în alte județe", este infirmată de alte surse. În ziua de 7 martie 1907, țăranii din satele Muntenii de Sus, Lipovăț, Valea Rea, Tanacu, Moarea Grecilor, Chițoc şi Zăpodeni au forțat, împreună cu un alt grup de țărani veniți prin bariera Crucea, intrarea în oraş. Ciocnirea ce a avut loc între soldații Regimentului 12 Cantemir şi țăranii răsculați s-a soldat cu morți şi răniți (după relatarea ziarului „Voința națională", din 9 martie 1907, ar fi fost 14 morți şi 60 de răniți. Vezi şi *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, Bucureşti, 1967, p. 252-253). Aşa după cum remarca şi corespondentul ziarului „Opinia" din Iaşi – „Întreg județul Vaslui – la începutul lunii martie 1907 – clocoteşte cu foc şi distrugere" – acest județ a fost unul din focarele cele mai puternice ale răscoalei din 1907 în Moldova.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

6

1907, aprilie 26, Bacău. *Scrisoarea Prefecturii Bacău către filiala Iaşi a Societăţii Crucea Roşie, la care e anexat un tabel cu victimele răscoalelor ţărăneşti.*

Prefectura judeţului Bacău
Serviciul administrativ
Nr. 2875/26 aprilie 1907

Doamnă Preşedintă,

Ca răspuns la adresa D-voastră din 15 aprilie a.c., am onoare a vă înainta anexat aci un tablou cu starea materială şi numărul copiilor, a victimelor căzute în timpul răscoalei ce a avut loc în comuna Blăgeşti din acest judeţ, rugându-vă să binevoiţi a dispoza ce veţi crede de cuviinţă cu privire la ajutorul ce veţi binevoi a acorda.

Primiţi, vă rog, asigurarea osebitei mele consideraţiuni.

p. Prefect,
C. Stavila

Domniei sale
Doamnei preşedintă a Societăţii Crucea Roşie, filiala Iaşi.

Tablou de victimele căzute în timpul răscoalei ce a avut loc în comuna Blăgeşti, judeţul Bacău

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Etatea	Porţiunea de pământ ce posedă	Nr. copiilor	Observaţii
1	Ştefan Colbeanu	44	2 hectare şi 46 arii	n-are	
2	Dumitru Mihăilă	34	54 arii	1	
3	Iordache Apostu	26	n-are pământ	n-are	
4	Ioan Boatcă	necăsătorit	Tatăl său posedă 4 ha	Tatăl său are 7 copii	
5	Neculai Dumitru Sandu	56	5 ha şi 60 arii	3 căsătoriţi, 2 necăsătoriţi	
6	Alexandru Lipovanu	19 (căsătorit)	Nu posedă	Nu are	

ANI, colecţia „Manuscrise”, nr. 2031, f. 7-9. Original.

Indiscutabil nu acesta a fost numărul real al celor căzuţi. Sursele precizate de noi, monografia *Marea răscoală a ţăranilor din 1907* şi presa, mai ales cea de opoziţie, oferă alte cifre. Numai la 6 martie 1907, în comuna Blăgeşti, din judeţul Bacău, în urma luptelor date între răsculaţi şi armată au căzut 5 ţărani şi 7 persoane au fost rănite (vezi *Marea răscoală a ţăranilor din 1907*, p. 243-244). Despre cele întâmplate la Blăgeşti, ziarul „Adevărul”, din 9 martie 1907, relata că aici 14 răsculaţi şi-au pierdut viaţa.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

7

***1907, aprilie 30, Roman**. Scrisoarea prefectului județului Roman privind situația victimelor din rândul răsculaților şi al soldaților.*

Cabinetul prefectului de Roman

30.05.1907

Doamnă Prezidentă,

Mulțumindu-vă pentru atențiunea ce ați avut pentru județul nostru, am onoarea a încunoştiința că nu avem nici un caz de devastare (?) la săteni şi soldați.

Primiți, vă rog, asigurarea distinsei mele stime.

Prefect…*

* Semnătură indescifrabilă.

ANI, colecția „Manuscrise", nr. 2031, f. 10. Original.

Răspunsul foarte sec al prefectului de Roman e o dovadă că nu dorea recunoaşterea oficială a situației din județul pe care îl conducea. Aici, ca şi pentru restul Moldovei, sursele amintite în introducere dau alte date. E de ajuns să menționăm pe cele referitoare la localitățile Dulceşti şi Trifeşti, din 8 martie 1907. În ultima localitate, arată ziarul „Dimineața", din 12 martie, au fost răniți patru țărani, ca rezultat al ciocnirii ce avusese loc.

8

***1907, aprilie 30, Suceava**. Scrisoarea prefecturii județului Suceava către filiala din Iaşi a Societății Crucea Roşie privind victimele răscoalei din primăvara anului 1907.*

Prefectura județului Suceava
Nr. 2847/30 aprilie 1907

Doamnă Preşedintă,

La adresa dumneavoastră din 15/28 aprilie curent, am onoarea a vă răspunde că dintre victimele răzvrătirilor țărăneşti din acest județ merită ajutor numai copiii rămaşi după Sevastița P. M. Butnariu, din comuna Lespezi, împuşcată cu ocaziunea reprimării tulburărilor din acea comună şi în urma căruia a rămas şase copii minori, cu desăvârşire săraci; însă dacă este posibil ca acest ajutor, fie cât de mic, să se plătească lunar, prin mijloacele ce Onor Societatea ar găsi de cuviință, noi stându-vă pentru aceasta la dispozițiune.

Primiți, vă rog, doamnă preşedintă, asigurarea osebitei mele considerațiuni.

p. Prefect…*

p. Director…*

Domniei Sale,

Doamnei Preşedintă a Societății Crucea Roşie a doamnelor din România, Iaşi, strada Coroi 4.

* Semnătură indescifrabilă.

ANI, colecția „Manuscrise", nr. 2031, f. 11. Original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Impresionantă e situația Sevastiței P.M. Butnariu, în urma morții căreia şase copii au rămas orfani. Dar ea nu e singura victimă din județul Suceava. Puternicele răscoale din acest județ, de aceeaşi mărime ca şi cele din Botoşani şi Vaslui, au lăsat nenumărate victime. Vom menționa pe cei patru răniți şi doi ucişi de la Lespezi şi pe cei răniți la Siliştea (vezi *Marea răscoală*..., p. 216, 219). Societatea de Cruce Roşie a cerut Prefecturii Suceava date despre copiii Sevastiței Butnariu cu intenția de a le trimite lunar un ajutor bănesc (*Ibidem*, f. 25).

9

***1907, mai 3, Iaşi**. Scrisoarea lui G. Kernbah, ajutor de prefect, privind victimele răscoalelor ţărăneşti din județul Iaşi.*

Prefectura județului Iaşi
Serviciul administrativ
Nr. 5574/3 mai 1907

Doamnă Preşedintă,

În referire la scrisoarea Domniei Voastre, din 15 aprilie expirat, prin care ați binevoit a ne cere ştiință despre victimele rămase pe urma răscoalei din acest județ, spre a li se veni în ajutor de aceea Onor Societate, am onoarea a vă aduce la cunoştință că, după cum ne încredințează domnii inspectori comunali, nu este nici o victimă atât între locuitori cât şi între soldați.

Binevoiți, vă rog, doamnă preşedintă, a primi asigurarea prea distinsei mele considerațiuni.

p. Prefect,
G. Kernbah

Domniei Sale
Doamnei Preşedinte a Societății Crucea Roşie a doamnelor Române, filiala Iaşi.

ANI, colecția „Manuscrise”, nr. 2031, f. 12. Original.

În nota celorlalți oficiali, G. Kernbah, soțul scriitoarei Ana Conta şi el cunoscut ca literat, se eschivează de a da un răspuns clar. La 2 martie, la Tg. Frumos ciocnirea dintre răsculați şi Escadronul 3 Roşiori s-a soldat cu foarte mulți răniți. Iar două zile mai târziu, la Vlădeni, un sătean a fost ucis (vezi *Marea răscoală*..., p. 195, 197).

10

1907, mai 8, Galați. Scrisoarea ajutorului de prefect al județului Covurlui privind victimele răscoalei din 1907.

Prefectura județului Covurlui
Nr. 4114
Galați, 8 mai 1907

Doamnă Prezidentă,

Răspunzând adresei domniei Voastre din 15 aprilie a.c., am onoare a vă aduce la cunoştință că din ancheta făcută în județul nostru s-a constatat că nu sunt victime rămase

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pe urma răscoalelor ţărăneşti, care să aibă nevoie de ajutorul ce aţi binevoit a vă oferi a le acorda din partea societăţii ce aveţi onoare a prezida.

Binevoiţi, vă rog, doamnă prezidentă, a primi asigurarea distinsei mele consideraţii.

p. Prefect
D….[**]

p. Director,
Arist. Ionescu

[*] Semnătură indescifrabilă.

ANI, colecţia „manuscrise", nr. 2031, f. 13. Original.

Răspunsul ajutorului de prefect urmăreşte, ca şi cele anterioare lui, să infirme cele întâmplate. Exclus să nu fi aflat, datorită poziţiei sale sociale, de intenţia ţăranilor din jurul oraşului Galaţi care, la 11 martie 1907, au încercat să intre în reşedinţa de judeţ pentru tratative cu autorităţile în vederea rezolvării doleanţelor lor. Primirea care li s-a făcut e cunoscută: la ordinul sublocotenentului Antonescu soldaţii au tras în ţărani, din rândul cărora 14 au căzut, 7 au fost răniţi grav şi mulţi alţii răniţi mai uşor (vezi *Marea răscoală…*, p. 287).

11

Corpul al IV-lea de Armată, Divizia 7, Brigada 14, Regimentul „Ştefan cel Mare", nr. 13. *Memoriu asupra marşurilor executate cu ocaziunea Răscoalei ţăranilor, cu începere de la 26 februarie 1907, aranjate pe zile.*

26 februarie 1907. La ora 10 dimineaţa, dnul general Iarca, comandantul Corpului al IV-lea de Armată, îmi dă ordin verbal să pornesc la Tg. Frumos, cu tot Regimentul, pentru potolirea răscoalei ce s-ar fi ivit acolo.

La ora 2 p.m. precis, Regimentul, compus din Companiile 2, 3, 4, 5, 6 şi 7, se afla în gară, unde s-a îmbarcat; Companiile 1 şi 8 au rămas în cazarmă pentru ţinerea gărzilor. La ora 4 p.m. ajung la Tg. Frumos, unde primesc ordin să ocupe satele Hodora, Cârjoaia şi Cotnari. În consecinţă, după ce ajung la kilometrul 16 de pe şoseaua Hârlău-Tg. Frumos, dispun ca companiile a 5-a şi a 7-a, sub comanda căpitanului Petrovici, să plece direct la Cârjoaia. Companiile a 2-a şi a 3-a, sub comanda maiorului Văitoianu, ocupă Holboca, iar eu cu compania a 4-a şi a 6-a continui calea la Cotnari, pe care îl ocup.

În toate trei satele, în timpul nopţii, s-au aşezat trupele, în diferite părţi, aşa ca să poată face faţă oricărei eventualităţi.

27 februarie. Regimentul continuă a ocupa localităţile arătate. Maiorul Văitoianu, pe lângă paza localităţii, ia măsuri şi apără mai multe magazii şi coşare, care după arătările arendaşului conţineau 300 vagoane grâu şi alte cereale. Tot la Hodora, maiorul Văitoianu, după cererea procurorului, face mai multe arestări de capi ai răscoalei. Asemenea arestări se fac şi în Cârjoaia şi Cotnari.

28 februarie. Se continuă cu liniştirea populaţiei în mod paşnic şi cu arestarea capilor de revoltă.

1 martie. Se continuă cu liniştirea populaţiei în mod paşnic, care s-a liniştit reluându-şi ocupaţiunile zilnice. La 1 martie a.c. se primeşte la Statul Major al Regi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mentului ordinul de concentrare a concediaților și rezerviștilor numai din comunele răsculate.

2 martie. Se primește ordin de la colonelul Mustață, comandantul sectorului Tg. Frumos, de a părăsi localitățile și a veni în grabă la Tg. Frumos. La ora 7 ½ dimineața, toate trupele detașate se pun în marș și la ora 9 dimineața se întrunesc la kilometrul 16 de pe șoseaua Hârlău-Tg. Frumos și la ora 11 ½ dimineața ajung în Tg. Frumos. Chiar în momentul când răzvrătiții din comunele vecine năvălesc pe la bariera din capul străzii Callimach Vodă și fuseseră întâmpinați de către un escadron din Regimentul 3 Roșiori, care se găsea în localitate.

Pe la ora 11 ¾, alți răzvrătiți vin în masă pe la bariera Buznea. Compania a 6-a îi întâmpina și după sfaturile date și de mine s-au împrăștiat luând direcția satelor lor.

3 martie. S-a continuat cu măsurile de poliție și liniștirea spiritelor; compania a 5-a, sub comanda căpitanului Petrovici, este trimisă la Strunga, unde răzvrătiții începuseră a devasta o cârciumă și a ataca Primăria, cerând registrele de tocmeli agricole. Compania a 5-a sosind, prin blândețe și sfaturi bune, îi liniștește și-i împrăștie, apoi rămân pe loc luând măsuri de siguranță.

4 martie. Se continuă cu supravegherea [localității] Tg. Frumos, unde se zvonise că lipovenii vor să se răscoale și să incendieze orașul. Ca măsură de precauțiune s-a ocupat cu două companii mahalaua lipovenească, după care totul intră în liniște.

5 martie. Se continuă cu supravegherea [localității] Tg. Frumos, iar pe la ora 11 a.m. se văd mai multe cârduri de săteni venind dinspre Buznea și Brăiești la bariera Buznea. Întâmpinându-i compania a 6-a, sătenii declară că s-au învoit cu arendașul și că cer ca să vorbească cu dnul prefect. Se alege o delegație de 5 inși, care sunt escortați până la administrația plasei, unde după ce încheie contractul vin la barieră la tovarășii lor, apoi în cea mai mare liniște se duc pe la vetrele lor. Se primește ordin de la Corpul de armată a se concentra toți concediații și rezerviștii, oricare le-ar fi numărul.

6 martie. Se continuă cu supravegherea orașului și a Strungăi. Peste tot este liniște. La Regiment s-a constituit Batalionul III, cu rezervişti și concediați și s-a dat ordin ca să se cheme din nou și concediații și rezerviștii de pe întregul teritoriu al Regimentului. S-a schimbat compania 1-a și 8-a, care rămăseseră în garnizoană pentru ținerea gărzilor de către concediați și rezervişti.

7 martie. S-a dispus ca Batalionul I, cu tot efectul lui, să plece și să ocupe Hârlăul. Batalionul II să ocupe Podul Iloaiei, iar Batalionul III să ocupe Tg. Frumos. În consecință, la ora 2 pleacă din Iași un tren cu rezervişti și concediați împreună cu Compania 1-a și 8-a. La Podul Iloaiei, Compania a 8-a debarcă și, împreună cu concediații și rezerviștii repartizați Batalionului II. Restul Batalionului II, care se găsea la Tg. Frumos, pleacă cu trenul la Podul Iloaiei, unde maiorul Vrabie le ia comanda. Restul trupelor sosind în Tg. Frumos, Batalionul III ocupă orașul, iar compania a 12-a, sub comanda căpit. Arabu, pleacă la Strunga, unde schimbă pe Compania 5-a, care se întoarce și pleacă cu trenul la Batalionul Pd. Iloaiei.

8 martie. la ora 5,10 dimineața, Batalionul I întărit cu rezervişti și concediați pleacă sub comanda maiorului Văitoianu la Hârlău, unde ajunge la ora 12, pe un timp de lapoviță și pe un drum desfundat. Abia sosit aici, un jandarm rural anunță că în Bădeni țăranii s-au răsculat și au sechestrat pe primar și administratorul moșiei. Maiorul Văitoianu cu compania căpitanului Mihăilescu pornește la localitate, unde prin mijloace pașnice reușește a împrăștia pe săteni și a elibera pe primar și administrator.

Un detaliu curios. Primarul comunei Bădeni, care fusese sechestrat, întrebat de maiorul Văitoianu să-i arate pe capul răzvrătiților, refuză a-i numi spunând că, în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

grămadă, n-a putut să-i distingă, dar că administratorul moşiei, care fusese amenințat a fi rupt în bucăți, n-are decât să-i arate el. La rândul său, administratorul moşiei declară că primarul este acela care trebuie să-i arate pe capi, el nu se crede în drept a face aceasta.

Acolo maiorul Văitoianu găseşte pe un tânăr licențiat în drept şi anume Onu, fiu al unui sătean din localitate, şi care întrebat fiind asupra rostului sau în localitate declară că ar fi fost însărcinat de către dnul ministru Greceanu spre a se pune în contact cu țăranii şi a-i liniști.

La ora 4 p.m., Compania I-a cu maiorul Văitoianu se întoarce la Hârlău, unde intră în cantonament, fără a fi operat vreo arestare.

Batalionul III se instalează şi ocupă oraşul Tg. Frumos pentru a garanta liniştea. Compania a 12-a primeşte ordin a lăsa un pluton la Strunga, iar căpitanul cu restul companiei pleacă la Heleşteu, unde se semnalase oareşcare dezordine.

Batalionul II, acum complet, ocupă Pd. Iloaiei, iar Compania a 7-a a fost trimisă la Erbiceni, unde țăranii devastase hanul şi curtea arendaşului Costiner. După sosirea Companiei acolo, totul a reintrat în ordine.

9 martie. Batalionul I trimite pe sublocotenent Isac cu 20 de oameni la curtea Gr. Ghica la Deleni, alți 10 soldați cu un sergent la curtea Costică Ghica la Macsut. În acea zi fiind sărbătoare, țăranii izolați şi în mici grupe intră în târg, sub motiv de vânzări şi cumpărări.

Pe la orele 4 p.m., numărul țăranilor aproximativ se ridicase la cifra de 400 oameni. Maiorul Văitoianu observând că ei nu se mai ocupă cu târguelile şi stăteau pe strada principală în grupuri de 15-20 de oameni şi mai mari, şoptind între ei şi în taină, observând apoi că unii erau turmentați de băutură, a dat ordin ofițerilor şi poliției a intra între grupurile de țărani şi cu blândețe a-i invita la vetrele lor.

Văzând însă că țăranii nu se mai mişcau şi continuau a sta pe stradă cu o atitudine suspectă şi provocatoare, i-a înştiințat că dacă nu se vor împrăştia după semnalele de tobă şi corn ce se vor da, atunci vor fi siliți a-i îndepărta cu forța. Sunându-se retragerea de către cornişti şi toboşari şi țăranii continuând a sta pe loc, maiorul Văitoianu a dispus ca Compania a 4-a a căpitanului Cotescu să se desfăşoare şi să ocupe cu frontul întreaga lărgime a străzii şi cu arma pe umăr şi fără baionetă să înainteze şi să-i împingă spre barieră. O parte din țărani au început a sări peste garduri cu scop de a rămânea în oraş.

În acest moment şi față de aceşti din urmă țărani au avut loc câteva acte izolate de violență, când maiorul Văitoianu a oprit trupa şi ducându-se în persoană între țărani a reuşit prins sfaturi şi poveți a-i linişti şi a se împotrivi.

Tot în acelaşi chip au fost scoşi din oraş şi parte din țărani de către căpitanul Mihăilescu, pe la bariera Bădeni, fără însă a întrebuința violența, ci numai sfaturi blânde.

Batalionul II ocupă Pd. Iloaiei. Maiorul Vrabie văzând că pe şesul unde e gara şi drum, în dreptul cărămidăriilor, se adună grupuri de săteni cu atitudini provocatoare, îi întâmpină cu două companii şi după ce le vorbeşte cu blândețe şi le arată că guvernul a luat act de plângerile lor şi pe care le-a găsit drepte şi ca atare ei trebuie să aştepte în liniştе măsurile luate de guvern, țăranii s-au declarat mulțumiți şi au plecat la casele lor.

Batalionul III continuă a menține liniştea în Tg. Frumos fără nici un incident.

10 martie. Batalionul I. Maiorul Văitoianu trimite 20 de soldați cu sublocotenent Cujbă la Fabrica de sticlărie Parcovaci (Coroana) pentru a-i apăra. Pe la orele 10, un grup de săteni s-a prezentat la barieră căutând pe un arendaş. Căpitanul Gheorghiu îi povățuieşte să se întoarcă pe la casele lor, ceea ce ei şi execută. Batalioanele II şi III continuă a supraveghea oraşele fără alt accident.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

11 martie. Batalionul I linişte. Batalionul II. La Podul Iloaiei din nou apar grupuri de ţărani la barieră, dar după sfaturile maiorului Vrabie toţi se întorc la casele lor.

12 martie. Linişte în cele treile localităţi ocupate de Regiment.

13 martie. La Hârlău, maiorul Marini, comandantul unui divizion din Regimentul 8 Călăraşi, care se găsea în Deleni, preveni pe maiorul Văitoianu că ţăranii din Deleni s-au adunat la Primărie şi fiind informat că au gând să devasteze, îi cere ajutor. Maiorul Văitoianu îi trimite două companii în ajutor, sub comanda căpitanului Gheorghiu, şi ţăranii văzând cele două companii s-au liniştit, s-au împrăştiat la casele lor, după care companiile s-au întors la Batalion în Hârlău; Batalioanele II şi III, linişte completă.

14 martie. Fiind ziua proclamării independenţei, am dat ordin ca cele trei batalioane să serbeze ziua printr-un te-deum, la care să ia parte autorităţile şi mai cu seamă ţăranii. Şi s-au ţinut discursuri liniştitoare, povăţuindu-i să-şi vadă de afacerile lor. Preoţii îmbrăcaţi în odăjdii, cu cruci şi evanghelii, trecând prin faţa ţăranilor adunaţi în mare număr, au făcut un bun efect, toţi s-au retras cu mare linişte la casele lor.

15 martie. Se primeşte la 2 p.m. telegrama Corpului de Armată, cu nr. 27.256, ca Regimentul să plece cu toate batalioanele, de urgenţă, pe calea ferată, către Divizia a III-a. În consecinţă, am dispus Batalionul I la ora 5 pleacă la Hârlău, pe un timp de lapoviţă şi noroios, fără ca oamenii să fi avut cel puţin timpul să ia masa, supa nefiind încă gata s-a aruncat. Străbate distanţa de la Hârlău la Tg. Frumos, în 4 ½ ore, făcând astfel câte 6 km pe oră.

Marşul a fost cu totul forţat şi foarte greu de executat, mai ales că ningea, viscolea şi sufla un vânt puternic din faţă. Din cauza unor dispoziţiuni noi, luate direct de către Corpul de armată, Batalionul urma ca noaptea de 15 spre 16 martie să cantoneze în Târgul Frumos, ceea ce a executat.

Batalionul II. La ora 7 ½ p.m., maiorul Vrabie cu tot batalionul se îmbarcă în tren şi pleacă la Tg. Frumos şi din cauză că calea ferată este în urcuş până la Ruginoasa nu s-a putut uni cu batalionul I decât în această gară (Ruginoasa), unde a ajuns la 10 noaptea.

Batalionul III. După ce termină îmbarcarea la ora 6, pleacă la Ruginoasa, unde ajunge la ora 9 şi unde se uneşte cu Compania 12-a (căpit. Arabu), care primise ordin a veni pe jos la Heleşteni.

La ora 10 ½ soseşte al 2-lea tren cu maiorul Vrabie. Aici se primeşte telegrama colonelului Mustaţă ca Regimentul să debarce la Titu.

La ora 11 p.m. ambele batalioane unite pornesc într-un lung convoi de 58 de vagoane şi în zori de zi ajung la Mărăşeşti.

Trenul înaintează încet din cauză că urmează numai printre trenuri.

16 martie. Batalionul I la ora 3 ½ primeşte ordin de la Corpul de armată de îmbarcare cu destinaţie pentru gara Titu. La ora 5 p.m. se îmbarcă şi pleacă din Tg. Frumos. Batalionul II şi III îşi continuă împreună calea spre Titu.

17 martie. Batalionul I la ora 5 p.m. soseşte în Chitila unde, conform unei dispoziţiuni ministeriale, îşi modifică itinerarul şi este transportat la Bucureşti, debarcând la gara Dealul Spirei. Aici primeşte ordin de la Marele Stat Major a debarca şi executa un marş pe următoarele străzi: Cazarmei, Calea Rahovei, str. Morei, Carol, Victoriei, Bel-Vedere, Ştirbey-Vodă, Popa Tatu, Calea Griviţei, rampa Militară (gara Mare).

La ora 8,45 seara soseşte la rampa militară, unde se îmbarcă din nou, iar la ora 9,20 porneşte spre Piteşti Batalioanele II şi III, ajungând la Chitila, şeful gării face cunoscut şi arată telegrama Ministerului ca să-şi continue calea spre Piteşti, unde ajung la ora 6 a.m. Aici am primit ordinul Brigăzii 5 ca un batalion să rămâie la Piteşti, iar altul să treacă cu trenul înainte la gara Costeşti. Astfel, Batalionul III a debarcat şi intrat în cantonament,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

iar Batalionul II, cu maiorul Vrabie, la ora 1 ½ p.m., şi-a continuat calea la gara Costeşti, unde a ajuns la orele 4 p.m. şi a intrat în cantonament spre a-şi hrăni oamenii, căci nu avusese timp a mânca în cursul zilei din cauză că nu li s-a permis debarcarea în Piteşti.

18 martie. Batalionul soseşte la Piteşti noaptea la ora 2 ½ a.m., unde debarcă şi intră în cantonament.

Batalion II, maior Vrabie, după dispoziţiile Brigăzii a 5-a, ia măsuri a ocupa următoarele localităţi:

Compania 5-a Costeşti cu un detaşament la Lunca Cornului
6-a Cerbu „ „ la Sapatele-Untaşi, Moşoaia
7-a Recea „ „ la Izvorul de Jos, Gangani, Ungheni
8-a Gligau „ „ la Rateşti, Răscoeţi, Moziceni, Slobozia

Batalionul III rămâne în cantonament.

După dispoziţiunile Brigăzii a 5-a, date cu ordinul 2032 din 18/3 1907 şi primite la ora 6 p.m.

Regimentul „Ştefan cel Mare" este însărcinat a ocupa şi păzi regiunea numită de sud, cuprinsă pe o linie ce-ar trece prin Piteşti-Pădurariu, râul Argeş spre sud până în judeţele Dâmboviţa, Vlaşca şi Teleorman şi în Vlaşca până la Preajba de Sus, iar la apus până în judeţul Olt.

Această regiune este despărţită în trei sectoare cu reşedinţele la:

Batalion I la Slobozia Argeş, maior Văitoianu;

Batalion II la Costeşti, maior Vrabie;

Batalion III la Preajba de Sus, maior Dimitriu.

Reşedinţa de regiune la Slobozia Argeş, comanda întregei regiuni se dă colonelului Tarnoschi.

Conform prescripţiunilor ordinului sus citat fiecare batalion este îndatorat a asigura liniştea în sectorul respectiv, ridicând după trebuinţă detaşamente de trupă variată la punctele ameninţate din sector şi organizând un serviciu continuu de patrulare în aceste puncte.

19 martie. La ora 7 ½, Batalionul I pleacă cu trenul până la gara Balaci, lăsând în drum la gara Burdea pe locot. Dimitrievici, cu 250 de oameni concentraţi şi rezervişti spre a întări pe maiorul Vrabie, dispozând ca sectorul de la Rescăreţi, de sub comanda locot. Robu, să fie alipit la trupele maiorului Văitoianu, ca fiind mai aproape de Slobozia.

La ora 10 ½, Batalionul debarcă la gara Balaci şi la ora 12 se pune în marş prin Siliştea, Tătăraşi spre Slobozia Argeş.

Drumul este absolut desfundat, oamenii abia pot înota în noroi. La jumătatea drumului între Siliştea şi Tătăreşti i-a dat trupei un repaus de ½ de oră, după care s-a pus din nou în marş. La ora 3 ½ a sosit în comuna Slobozia Trăsnitu din jud. Teleorman. După 15 minute de repaus, coloana se pune în mişcare şi la depărtare de 2 km de Slobozia Trăsnitu întâlneşte o vale, care era plină de apă şi curgea ca un torent cu repeziciune. S-a încercat trecerea prin apă şi prin ajutorul carelor, dar n-a mai fost posibil, apa trecând de un metru, iar viteza curentului fiind prea mare, boii de la care refuză a înainta.

Din cauză că timpul fiind înaintat, orele trecute de 5, am fost silit a mă întoarce în Slobozia Trăsnitu, unde am rămas noaptea în cantonament.

Batalionul II rămâne în poziţiunea de la Costeşti şi în punctele arătate mai înainte.

Batalionul III, la ora 5 a.m., sub comanda maior Dimitriu, pleacă cu trenul la gara Titu, unde soseşte la ora 8,30 a.m. şi apoi se pune în marş pe jos către comuna Preajba de Sus. De la cătuna Fundul Pârâului detaşează compania 9-a la Glavacioc din jud. Vlaşca,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dar neputând ajunge cantonează în satul Sârbeni şi a doua zi dimineaţa ajunge la Glavacioc.

Ajuns la Corbi Mari, Batalionul III lasă aici Compania II-a (căpitan Leca), iar cu restul continuă marşul la Preajba de Sus, unde sosesc la ora 8 ½ p.m. şi intra în cantonament de alarmă.

Marşul a fost cu totul anevoios din cauza timpului rău, ploios, şi gârlile venite mari şi care au trebuit trecute de trupă prin apă până mai sus de brâu, alt mijloc de trecere nefiind posibil.

20 martie. Batalionul I, care dormise în Trăsnitu, luând informaţii că toate văile pe drumul direct pe Slobozia-Argeş sunt transformate în torente imposibil de trecut din cauza adâncimii şi a iuţelei curentului şi că drumul este în pământ natural şi cu desăvârşire desfundat, am dispozat a ocoli prin localităţile din Izvoarele de Jos, Izvorul de Sus şi Modocenii, pe unde mi se spunea că ar fi existat şosea şi că văile sunt prevăzute cu poduri.

La ora 7 a.m. coloana s-a pus în marş. Pe la Slobozia şi până la Izvorul de Sus, drumul a fost relativ bun. Pe aici înainte însă şoseaua se pierde, noroiul trece peste glezne, pe unele locuri se întâlnesc băltoace, prin care nu se poate trece decât prin apă, până deasupra carâmbului. Între Modoceni şi Slobozia, pe lângă celelalte calamităţi ale drumului desfundat şi înecat peste tot cu apă, coloana întâlneşte în Valea Boului un torent de apă mai mare, ca toate cele până acum. Cum nici un alt mijloc de trecere nu era, oamenii au fost nevoiţi a trece prin apă, până la brâu. Se mai întâlnesc apoi încă alte patru torente de acelaşi fel, care se trec în acelaşi mod.

Ca o culme, la intrarea în Slobozia, apa de pe câmp năvălind în sat sapă mai multe şanţuri, chiar în şosea şi care nu se pot trece decât până la brâu.

Doi ofiţeri, şi anume căpitan Mihăilescu şi sublocot. Lăzărescu, cad în apă şi se moaie cu totul, aşa că au trebuit scoşi de oameni din curent. În sat, Batalionul este găzduit de locuitori.

Batalionul II, după ordinele din ajun, îşi aşază companiile astfel: a 5-a Costeşti, a 6-a Cerbu, a 7-a la Recea, a 8-a Gligan, iar detaşamentul lt. Roiu este trimis la Răscăeţi şi trimite patrule şi coloane volante în diferite direcţiuni, spre a asigura liniştea.

Batalionul III detaşează pe sublocot. Cujbă cu 60 de oameni la satul Purarii de Sus, Baiu, Posta, pe locot. Borcescu cu 50 de oameni la satul Budeasca de Jos, pe locot. Ermaş cu 12 oameni, toţi cu însărcinare de a asista autorităţile comunale şi a aduna produsele furate de locuitori de pe la arendaşii devastaţi.

21 martie. Batalionul I ocupă cantonamentul şi ia dispozitivul pentru a menţine liniştea în sat. Sublocot. Isac cu 40 de oameni ocupă depozitul de cereale Gavana, 5 km departe de Slobozia.

Batalionul II continuă a ocupa localităţile din ziua precedentă şi a patrula în toate direcţiile pentru menţinerea ordinii.

Batalionul III, pe lângă detaşamentele trimise ieri, mai însărcinează pe locot. Negruţi cu 30 oameni a se duce la Budeşti să aresteze mai mulţi capi de revoltă, dintre locuitorii arestaţi, un anume Petre Budea fugind, soldatul Iftode Costache a fost însărcinat a-l urmări, locuitorul în chestiune intrând într-o poiată a pus mâna pe un par să lovească pe soldat, acesta văzându-şi viaţa ameninţată a tras şi lovind pe acel locuitor în piept a rămas mort pe loc.

S-a mai detaşat pe sublocot. Adam cu 30 de oameni la Preajba de Jos, tot pentru a aresta pe răsculaţi şi a aduna productele furate. Această operaţiune s-a executat de toate detaşamentele tot cursul zilei. Seara toate detaşamentele au rămas în localităţile unde au fost trimise.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

22 martie. Batalionul I ocupa cantonamentul Companiei a 2-a cu căpit. Gheorghiu, a format o coloană mobilă, care s-a dus la Selar Glavacioc spre a se asigura de liniştea populaţiei. Seara s-a înapoiat la corp.

Batalionul II continuă a ocupa localităţile arătate şi a patrulat necontenit pentru menţinerea ordinei şi liniştea spiritelor.

Batalionul III ocupă localităţile arătate. Seara se întorc detaşamentele aducând în total 23 capi revoltă, care apoi se predau inspectoratului comunal şi care îi trimise la Parchetul din Giurgiu.

23 martie. Batalionul I rămâne în cantonament supraveghind liniştea, care se menţine. Batalionul II la fel. Batalionul III la fel şi continuă a supraveghea ca locuitorii să restituie proprietarilor toate produsele furate cu ocazia devastărilor.

24 martie. Batalionul I trimite două coloane volante, una (Comp. I-a) spre Modoceni şi alta (Comp. II-a) spre Şelari-Glavacioc să observe, dar care seara se reîntorc raportând că totul este în linişte.

Batalionul II patrulează mereu pentru menţinerea ordinei.

Batalionul III la fel şi mereu adună lucruri furate de la locuitori.

25-26 martie. Batalionul I, II şi III, nici un eveniment decât patrula.

27 martie. Se primeşte ordinul Brigăzii a 5-a Infanterie cu nr. 3138 prin care se dispune ca trupele să se concentreze în care scop s-a dat următorul ordin:

Batalion I. Mâine 28/3, ora 8 a.m., îşi va aduna oamenii şi va ocupa Costeştii cu două companii, Stolnicii cu o companie şi compania a 8-a va părăsi Recea şi va ocupa Slobozia. Batalionul III se adună tot şi mâine să pornească la Găeşti, unde va lua cantonament la estul oraşului. Companiile să plece direct către Găeşti, iar acele ce sunt în apropiere de linia ferată, precum e compania locot. Dimitrievici de la gara Burdea, va pleca cu trenul la Găeşti.

28 martie. Pentru executarea ordinului din ajun s-a procedat astfel.

Batalionul I la ora 7 a.m. a plecat din Slobozia, ajungând la Răscăeţi, a luat şi detaşamentul locot. Roiu. La orele 3 a sosit în comuna Sârbi, unde a lăsat să cantoneze detaşamentul locot. Roiu, iar Bat. I a continuat calea la Găeşti, unde ajunge la orele 5 p.m. şi intră în cantonament.

Batalionul II, după ordinele primite, ia măsuri a aduna pe toţi concediaţii şi rezerviştii şi a-i porni la Regiment spre a-i desconcentra, compania a 6-a de la Cerbu se mută la Costeşti, Compania a 7-a de la Recea la Stolnici, iar a 8-a de la Gligani la Slobozia.

Batalionul III se pune în marş şi tot concentrându-se în timpul mersului şi la ora 5 p.m. ajunge la Greci, unde intră în cantonament la satele Vişina, Ghergheşti şi Ioneşti.

Maiorul Dimitriu pleacă la recrutare în Vaslui şi comanda Batalionului III o ia căpitan Fărcoşan.

29 martie. Batalionul I cu trei companii ocupă Găeştii, iar Compania a 3-a, căpitan Checais o trimite în Corbii Mari schimbând pe căpitan Leca.

Batalionul II ocupă mereu localităţile de mai înainte. Batalionul III continua a ocupa satele Vişina, Ghergheşti şi Soneşti.

La ora 12 noaptea soseşte telegrama Brigăzii a 5-a Piteşti, nr. 2167, prin care se ordonă ca toţi concediaţii şi rezerviştii să plece la Iaşi, spre a se desconcentra şi să rămână numai 2 batalioane, cele permanente, care să fie întărite cu oameni din trupă, cu schimbul contigent 1906, atât cât va fi necesar până la completarea efectivului de 100 oameni de o companie socotindu-se şi cei permanenţi.

Tot atunci noaptea se dau şi ordinele relative pentru executarea mişcării.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

30 martie. Batalionul I, companiile permanente rămân la locul lor, însă toți concentrații și rezerviștii lor sunt trimiși la gară spre a pleca la Iași.

Batalionul II din Costești, de asemenea rămân companiile la locul lor, iar concediații și rezerviștii formând detașament pornesc direct cu calea ferată la Iași.

Batalionul III sub comanda căpit. Fărcășanu, având și pe toți concediații și rezerviștii Bat. I, la ora 10 a.m. pornesc cu calea ferată la Iași.

31 martie

Batal. I continuă a ocupa Găești și Corbii Mari

Batal. II continuă a ocupa Costești, Stolniceni, Slobozia

Batal. III, în drum spre Iași, unde sosește la ora 4 ½ seara

1 aprilie

Batal. I ocupă Găești

Batal. I ocupă Costești

Batal. III se desconcentrează și cheamă oamenii din contingent 1906 spre a se completa efectivul de 100 de oameni de la cele două batalioane permanente.

2 aprilie

Batalionul I, tot la Găești

Batalionul II, idem Costești și ambele fac exerciții întrunite la școala de pluton și companii.

Batalionul III echipează oamenii din 1906 care au fost chemați pentru a întări Batal. I și Ii și care la trenul de 5 p.m. pornesc la Găești și Pitești.

3 aprilie

Batalionul I Găești

Batalionul II Costești

Sosesc oameni din contigentul 1906, trupă cu schimb și care pornesc imediat pe la companiile la care sunt destinați.

Pe la orele 5 p.m. se primește ordinul Brigăzii a 5-a, nr. 41, prin care se hotărăște ca Batalionul I să ocupe Curtea de Argeș, având o companie la Mușetești, alta la Tigreni, una la Curtea de Argeș, una la Cerbureni, iar în loc la Găești vine batalionul maior Solomon din Regimentul II Siret.

4 aprilie. Batalionul I, la ora 10 ½, pleacă la Găești, cu trenul de la ora 3 p.m. sosește la Curtea de Argeș, de unde companiile pleacă astfel: I. la Curtea de Argeș, a II-a Tigreni, a III-a Barleasca, a IV-a Cerbureni.

Batalionul II ocupă Costești, cu Comp. 5 și 6, Compania 7 la Stolnici și a 8-a la Slobozia.

5 aprilie. Batalionul I Curtea de Argeș, împărțit ca și ieri.

Batalionul II Costești, împărțit ca și ieri și ambele fac exerciții.

6 aprilie. Ambele batalioane se găsesc tot la localitățile precedente și se ocupă cu exercițiul, cu toate că timpul continua a fi ploios.

7 aprilie. Aceeași situație, sosesc la batalioane ofițerii care au fost la Batal. III și la detașamentele formate din concediați și rezerviști.

8-9 aprilie. Aceeași situație.

10 aprilie. Nici o schimbare și nici un eveniment.

11 aprilie. Batal. I din cauza greutății ce se întâmpina cu hrana în localitățile ocupate și care fiind muntoase sunt puțin avute de hrană, se schimba companiile astfel: 1. Tigreni, 2. Curtea de Argeș, 3. Băileşti, 4. Cerbureni. Bat. III tot cum se găsea mai înainte.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

12 aprilie. Absolut linişte peste tot. Compania a 6-a se muta de la Rociu la Teiu, din cauza că în Rociu este tifos.

13 aprilie. Se prinde un manifest în Găieşti cu conţinut revoluţionar, iscălit de 108 persoane, ce par a fi studenţi. Din cercetarea făcută rezultă că acel manifest a fost luat de un telegrafist Popescu Mihail, chiar de la Universitatea din Bucureşti, unde are un frate student în teologie, anume Popescu Ioan.

La ambele batalioane linişte.

14-16 aprilie. La ambele batalioane linişte.

17 aprilie. Aceeaşi situaţie cu deosebire la Compania a 6-a de la Teiu, din cauze infecţioase în sat (oreion) am mutat-o la Cacaleţi.

18 aprilie. Aceeaşi situaţie cu deosebire numai că Compania a 6-a de la Cacaleţi, din cauză că localitatea nu permite a se hrăni, am mutat-o la Coteasca Popeşti. Tot în aceeaşi zi, după ordinul Brigăzii a 5-a, nr. 167, au părăsit Găeşti plecând la Regiment, unde după noile dispoziţii trebuie să rămână ca şef al sectorului Iaşi.

19 aprilie. Sosit la Regiment şi luat comanda Corpului şi a sectorului Iaşi. Linişte la ambele batalioane.

20 aprilie. La fel.

21 aprilie. Batalionul I este aşezat în tabăra pe dealul cimitirului lângă oraş. De la această dată câte un pluton cu un ofiţer se duce la localitatea Florica pe jos, unde se instalează în gardă timp de 24 ore.

Batalionul II nici o schimbare.

22 aprilie. Batalionul I nici o schimbare.

Batalionul II primeşte ordin telegrafic al Brigăzii a 5-a Infanterie, sub nr. 49, de a menţine liniştea în vederea sărbătorilor de Paşti.

23-24 aprilie. Linişte în ambele batalioane.

25 aprilie. Batalionul I suspendă garda de la Florica.

Batalionul II linişte.

26 aprilie. Linişte la ambele batalioane, ca instrucţie şcoala de companie şi batalion.

27-28, 29-30 aprilie. Linişte la ambele batalioane. Instrucţie şcoala de companie şi batalion.

1 mai. La fel.

2 mai. Instrucţie.

3-9 mai. La fel.

10 mai. Sărbătoare naţională. Batalionul I cu garnizoana în Piteşti a luat parte la parada militară, celelalte companii din Batalionul II au oficiat câte un Te Deum. S-a primit ordinul cum că în ziua de 12 mai batalioanele să plece la reşedinţa Regimentului.

11 mai. Batalionul I. Stricarea taberei şi pregătirea pentru plecare. Batal. II. Compania a 7-a de la Ungheni pleacă la Costeşti. Compania a 8-a de la Slobozia la Găeşti, iar Comp. a 6-a de la Răteşti la Leordeni.

12 mai. Îmbarcare la Batal. I.

Batalionul II la ora 6 a.m. a plecat din gara Costeşti, iar în gara Piteşti s-au unit cu Batal. I.

13 mai. La ora 4, 40 p.m. ambele batalioane sosesc la Regiment.

Comandant Regimentul „Ştefan cel Mare”,
colonel Tarnovschi

ANI, Colecţia „Manuscrise”, nr. 1775.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ALEXANDRU-FLORIN PLATON, BOGDAN-PETRU MALEON, LIVIU PILAT (ed.), *Ideologii politice şi reprezentări ale puterii în Europa*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2009, 404 p.

Volumul de faţă a apărut ca urmare a colocviului internaţional cu acelaşi titlu, desfăşurat la Iaşi în zilele de 30 noiembrie – 1 decembrie 2007 şi este integrat colecţiei „Historica" a Editurii Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. El a fost împărţit în patru secţiuni, fiecare cuprinzând câteva studii relative la *putere*. Conţine un *Cuvânt înainte* semnat de Alexandru-Florin Platon, iar la final găsim abrevieri (p. 377-378), rezumatele textelor în limba engleză (p. 379-392) şi câteva informaţii despre fiecare autor (p. 393-403).

Prima parte, intitulată *Metafore, ritualuri, simboluri şi concepţii ale puterii în Europa medievală*, este deschisă de studiul lui Alexandru-Florin Platon – *Metafora corpului în cultura medievală. Câteva probleme de metodă* (p. 15-37). După cum se poate bănui, prevalează partea teoretică. Astfel, autorul explică noţiunea de *metaforă* mai întâi cu sensul ei cel mai „popular" (figură de stil), pentru ca apoi să extindă analiza, ajungând la înţelesurile profunde ale cuvântului. Printre altele, este demonstrată utilitatea metodologică a metaforei pentru studiul anumitor realităţi istorice. Finalitatea acestui excurs este însă aceea de a facilita accesul la subiectul principal – *metafora corpului*, cu toate că, în realitate, cele două părţi ale studiului se înlesnesc reciproc din punct de vedere comprehensiv.

Andrei Sălăvăstru pune în practică cele de mai sus, ocupându-se de *Metafora corpului în scrierile patristice (Augustin, Ambrozie din Milano, Sf. Vasile cel Mare)* (p. 39-46). Articolul său analizează puterea de sugestie a paralelei dintre *Biserică* (cu sensul de comunitate a credincioşilor) şi *trup* din scrierile patristice, încercând să surprindă, totodată, consecinţele utilizării ei (din perspectiva influenţei discursului teologic asupra unor realităţi medievale occidentale).

Dosoftei Dijmărescu se apropie de chestiunea ritualurilor şi a simbolurilor politice cu lucrarea *Rugăciunea de încoronare. Referinţe şi semnificaţii scripturistice (I)* (p. 47-82). Autorul expune ceea ce pare a fi o parte a unui studiu mai larg asupra rugăciunii de încoronare. Dincolo de prezentarea bazelor scripturistice ale textului ei, se întrevăd semne ale unor realităţi medievale româneşti aflate, după cum se ştie, în strânsă legătură cu influenţa scrierilor bisericeşti asupra societăţii timpului. Analiza este una complexă, axată atât pe explicarea terminologiei prezente în rugăciune, cât şi pe semnificaţiile ei concrete (crearea unei legături speciale, prin intermediul actului încoronării, pe de o parte între Dumnezeu şi rege / împărat, pe de alta între acesta din urmă şi poporul său).

Urmează studiul lui Bogdan-Petru Maleon – *Mutilarea politică în Imperiul Bizantin. Geneză şi tipologie* (p. 83-116). Chiar dacă titlul poate duce cu gândul la o lucrare strict teoretică, autorul aduce numeroase exemple, prin care marchează momente din evoluţia mutilării politice în spaţiul evocat. Sunt căutate explicaţii pentru anumite modificări apărute pe parcursul existenţei acestui fenomen punitivo-simbolic. De pildă, este subliniat rolul creştinismului în substituirea unei părţi dintre pedepsele capitale cu unele fizice (în speţă mutilarea – p. 92) sau cel al influenţelor orientale (în cadrul aceluiaşi tip de pedeapsă – p. 97).

Tematica celei de-a doua părţi a volumului conţine texte referitoare la *Ţara Moldovei între „commonwealth-ul bizantin" şi respublica christiana*. Astfel, Maria Magdalena Székely ne oferă o analiză a viziunii asupra războiului în epocă, sub titlul: *„Am mers împotriva duşmanilor creştinătăţii". Concepţia despre război în discursul politic al lui Ştefan cel Mare* (p. 119-138). În acest sens, autoarea încadrează problema contextului mental al timpului, pornind, în primul rând, de la fundamentul creştin. Doreşte să înlăture orice confuzie între ideea de *război drept* şi aceea de *război sfânt*, în ceea ce-l priveşte pe domnul moldovean: „Există o asemănare evidentă între războaiele lui Ştefan cel Mare şi acelea ale împăraţilor bizantini: şi unele şi celelalte erau războaie drepte, nu însă şi sfinte; chiar purtate împotriva unor neamuri păgâne şi beneficiind de sprijinul

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lui Dumnezeu şi al sfinţilor, ele nu erau declarate de o autoritate religioasă şi nu aveau obiective religioase" (p. 136-137). Un alt fir urmat are ca obiectiv identificarea (cel puţin parţială) surselor ideologice ale gândirii războinice ştefaniene.

Liviu Pilat ne menţine în zona discursului politic al domnilor moldoveni, discutând *Conceptul de „poartă a Creştinătăţii" în retorica voievozilor Moldovei (1475-1538)* (p. 139-174). Trebuie spus, de la bun început, că tânărul istoric are meritul de a fi atras atenţia asupra unui echilibru ce trebuie păstrat în cadrul demersului istoriografic, în sensul evitării unor „exaltări" (p. 139) care ar putea denatura, uneori, realitatea. Prin urmare, face o analiză a mitului „bastionului Creştinătăţii", oferind ceea ce pare a fi o perspectivă lucidă asupra temei. Se îndepărtează de abordările tradiţionale, aruncând o privire mai largă (din punct de vedere conceptual şi spaţial) asupra acestei probleme.

Ştefan S. Gorovei se ocupă de *Caracterizarea puterii în Moldova la cumpăna veacurilor XVI-XVII* (p. 175-190). Mai întâi, autorul demonstrează existenţa unei formule legate de modul în care era văzută puterea domnească şi despre care se credea că nu mai era folosită de ceva vreme: aceea de „singur stăpânitor". Apoi aminteşte, printre altele, despre coincidenţa (sau non-coincidenţa) grupării documentelor ce conţin această expresie, în jurul anului 1606. Istoricul leagă chestiunile respective de dorinţa manifestă a Movileştilor de „a ridica Biserica lor la rangul de patriarhie, ca replică la ceea ce făptuise la Moscova (…) mitropolitul Gheorghe Movilă" (p. 184-185). În final, este exprimată dorinţa istoricului de a dezvolta subiectul, el implicând, după cum singur o sugerează (p. 185), probleme mai largi, care ar merita dezbătute.

Petronel Zahariuc ne dezvăluie *Câteva date despre legăturile Ţărilor Române cu Mănăstirea Xenofon de la Muntele Athos (sfârşitul sec. XV – mijlocul sec. XVII)* (p. 191-204). Această mini-istorie a ctitoririi româneşti la mănăstirea athonită face parte dintr-o serie de preocupări anterioare ale autorului. Istoricul ieşean alege ca punct de plecare secolul XV, susţinând că atunci debutează relaţiile pe care le invocă (p. 192). Finalul nu-l cunoaştem încă, fiindu-ne promisă o continuare în intervenţii ulterioare.

Informaţiile aduse de Toader Nicoară, în lucrarea *Asupra reprezentării puterii regale/imperiale. Câteva repere istoriografice* (p. 207-228), au un caracter mai general, ele deschizând, de altfel, cea de-a treia secţiune – *Forme, expresii şi reprezentări ale puterii între medieval şi modern*. Profesorul clujean aruncă o privire de ansamblu asupra principalelor teme abordate, de-a lungul timpului, în jurul problemei *reprezentărilor* în general şi a *reprezentării puterii politice* în special. Textul îmbină amintirea unei părţi a chestiunilor evocate de istorici cu plasarea lor în câteva lucrări-reper.

Domni şi oraşe din Ţara Românească în Evul Mediu. Raporturi de putere (unele aspecte privind „oraşele noi") – este titlul dat de Laurenţiu Rădvan studiului său. În el se arată modul în care capătă statut urban câteva aşezări din Ţara Românească. Este descris procesul ce conducea la trecerea moşiilor boiereşti „pe seama domnească" (p. 233), pe diverse căi, deschizându-li-se astfel calea spre urbanizare. În final, ni se dezvăluie mai multe despre apariţia oraşului Bucureşti, totul în spiritul unei documentări temeinice şi al unei argumentaţii coerente.

Barbu Ştefănescu aduce o incitantă contribuţie despre ţăranii din Transilvania în contextul reglării unor raporturi de putere – *Ţărani şi autorităţi concurente în Transilvania (sec. al XVIII-lea)* (p. 245-258). Autorul explică aici mecanismele prin care autorităţile imperiale au reuşit să atragă mulţimea supusă de partea lor, în dezavantajul seniorilor locali. Faptul decurgea din lupta existentă între cele două poluri de putere, Barbu Ştefănescu demonstrând că totul se desfăşura într-o perioadă de schimbări inerente modernităţii.

Studiul lui Cristian Ploscaru clarifică unele probleme legate de modul în care se exprimau opiniile politice la începuturile moderne româneşti – *Cuvintele şi puterea. Despre originile discursului politic modern în Principatele Române* (p. 259-302). Chestiunea este dezbătută detaliat, fiindu-ne oferită o imagine pitorească (şi realistă) a mediului politic românesc modern. Titlul nu are putinţa de a evoca decât parţial consistenţa ideilor autorului, lăsându-ne purtaţi, prin intermediul lecturii, într-o lume deosebit de complexă, aceea a tranziţiilor, dar şi a contactelor cu alte spaţii culturale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Secțiunea *Mituri şi ritualuri politice contemporane* debutează cu lucrarea lui Daniel-Valeriu Boboc – *Alexandru Averescu şi mitul salvaționist în România interbelică* (p. 305-327). Prin cazul ales, tânărul contemporaneist prezintă modalitatea de construire a mitologiei din jurul unui erou (fie el real, proclamat sau autoproclamat). El pune în lumină importanța construirii unui *mit cultivat* (pe „scheletul" unuia *spontan*) pentru reuşita imaginii mesianice în cazul Averescu. Printre altele, ne sunt evocate mitul şi contra-mitul ca instrumente politice.

Ovidiu Buruiană analizează unele aspecte ale *Ritualului politic în România interbelică. Congresul Partidului Național Liberal din mai 1930* (p. 329-362), venind cu o abordare inedită. Impresia pe care o lasă este aceea a surprinderii unui ritual „în fașă", care se şi stinge foarte repede, în orice caz. Din cauza duratei scurte în care a fost practicat şi a caracterului intens laicizant, este greu să vorbim de un ritual în sensul propriu al cuvântului. Autorul aduce, totuşi, câteva argumente în acest sens, lămuritoare pentru profani.

Textul lui Sorin Şipoş are darul de a surprinde cititorul, deoarece titlul – *Raporturile româno-maghiare în Evul Mediu reflectate într-un studiu inedit al istoricului Silviu Dragomir aflat în Biblioteca Academiei Române* (p. 363-376) – nu este tocmai consonant cu cele prezentate în cuprinsul acestei intervenții. Şi mai interesant, rezumatul de la finalul volumului (unde nu se pomenește nimic despre ceea ce susține autorul că vrea să discute) arată cât se poate de clar că tema anunțată nu reprezintă decât un pretext pentru „punerea pe tapet" a unor chestiuni de o cu totul altă natură. Ceea ce face, în realitate, Sorin Şipoş, este o „epopee" a căutării unui manuscris, urmată de prezentarea motivelor pentru care istoricul Silviu Dragomir a considerat „apocrifă" celebra Diplomă a Cavalerilor Ioaniți.

Volumul coordonat de Alexandru-Florin Platon, Bogdan-Petru Maleon, Liviu Pilat conține cu siguranță nişte contribuții oportune din punct de vedere istoriografic. Tema ideologiilor politice, privită astfel, este una destul de nouă la noi, colocviul şi volumul aferent integrându-se, de aceea, tendințelor actuale. Tind să cred, însă, că lucrul care trebuie scos în evidență, în primul rând, este calitatea textelor adunate în acest tom, fapt ce reiese, sperăm, din cele câteva cuvinte spuse despre fiecare din ele.

Totuşi, nu pot fi ocolite unele deficiențe inerente, de multe ori, lucrărilor colective. Mă refer, aici, la lipsa de unitate a structurii (spre exemplu, unele studii conțin bibliografie la final, în timp ce altele nu), lucru ce trebuia îndreptat, în opinia mea, de către editori. Făcând, însă, abstracție de cele spuse mai sus, nu pot să nu recunosc, din nou, buna calitate a cărții (din cele mai multe puncte de vedere) şi interesul pe care este firesc să-l trezească cititorilor avizați şi nu numai.

Georgiana Zaharia

MIHAI DIM. STURDZA (coordonator şi coautor), *Familiile boiereşti din Moldova şi Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică şi biografică*, vol. II, *Boian – Buzescu*, Bucureşti, Editura Simetria, 2011, 724 p.

Se pare că este o adevărată aventură intelectuală şi editorială în România ctitoria de noi monumente ştiințifice de anvergură. Nu mai puțin de şapte ani au trebuit să se scurgă de la ieşirea de sub tipar a primului volum (2004) al *Enciclopediei*, pe care l-am întâmpinat atunci cu deplin entuziasm al începutului, dar şi cu umbra scepticismului tradițional, justificat de experiența istorică a marilor proiecte ce ar trebui să fie … *brandul* de țară culturală, nu numai turistică. Se dovedeşte încă o dată că, fără susținere instituțională temeinică, gândul creator şi avântul voinței nu se pot întrupa în scurta durată a vieții unui om doar prin strădania, fie ea şi eroică, a unui singur arhitect. Fac o socoteală simplă şi constat că, probabil, cu acest nou volum, ne aflăm abia la nivelul pardoselii unei catedrale, până la fleşe privirea trebuind să zăbovească pe închipuiri. Ritmul construcției este acela medieval, în pofida tehnologiei de ultimă oră, fiindcă inerțiile (cuvânt eufemistic şi blajin) sunt cele demult ştiute. Motoarele întreprinderii sunt energiile individuale, avatarurile sunt generate de imaturitatea corpului social, iar beneficiul se contabilizează administrativ. Munca se consumă între pereții unui apartament, iar recunoaşterea publică doar se

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

declară sub cupola Academiei. Neglijențele şi lenea indivizilor se armonizează perfect cu mentalitatea funcționărească a celor ce ar trebui să apese pe accelerație, dar, din spaima de viteză, calcă pe frână. Între onestitatea profesională a custodelui unui anume fond arhivistic şi ostilitatea unui mediu infestat nu de bacteriile hârtiei vechi, ci de năravurile hatârului strămoşesc, ca acelea de la Muzeul de Istorie al municipiului Bucureşti, între mulțumiri şi insatisfacții, avansează trudnic şi se menține admirabil interesul ştiințific al d-lui Mihai Dim. Sturdza, fără de care finalizarea acestei Opere nu poate fi nici măcar imaginată. Modest şi tăcut, în plan secund, abia sesizat doar de cunoscători, d-l Mihai-Alin Pavel se dovedeşte a fi nu un simplu „referent documentarist" al *Enciclopediei*, ci un colaborator indispensabil şi devotat unei cauze care încă nu e pierdută. Sute de note ce însoțesc, corijează, lămuresc şi detaliază informațiile sintetizate în toți arborii genealogici, note întocmite de unul singur sau împreună cu autorul principal, îi evidențiază rolul mai mult decât meritoriu în acest imens „şantier" ce trebuie mereu supravegheat şi organizat. Alți autori, nume consacrate ale istoriografiei actuale, sunt menținuți în câmpul de interes a *Enciclopediei* nu doar de preocupările lor curente, ci şi de „magnetismul" personal al coordonatorului, care este nu numai revizorul cu competență recunoscută, dar şi autorul celor mai multe texte, câteva de prim interes, incluse în acest volum.

Noul tom, întrunind toate calitățile de excelență ale celui de început, abia finalizează lista personajelor şi familiilor cu inițiala ***B*** a numelor lor. Desigur, e întâmplător faptul că acest volum, ca şi cel precedent, este constituit din texte ce evocă figuri şi neamuri moldoveneşti şi munteneşti aproape egale ca număr (29 şi, respectiv, 31 de nume-titlu). Prin importanță istorică şi moştenirea documentară se detaşează net familiile Brâncoveanu, Brătianu, Brăiloiu şi Buzescu. Scrieri mai vechi, dar îndeosebi cercetări mai noi, datorate lui Ştefan Andreescu, Andrei Pippidi, Sergiu Iosipescu şi Tudor-Radu Tiron, cu informații arhivistice inedite, întregesc sau conturează mai pregnant dimensiunea politică şi culturală a prezenței neamului brâncovenesc în istoria românească timp de aproape trei veacuri. Se impun însă, prin noutatea absolută a datelor comunicate, bogăția iconografică fastuoasă şi evocarea măiastră, narativă, descriptivă şi psihologică a oamenilor şi epocii lor din amplele texte semnate de d-l Mihai Dim. Sturdza intitulate *O fiică a Orientului: contesa de Noailles* şi *Ultimul efor. Constantin Basarab Brâncoveanu (1875-1967)*. În finalul acestei biografii, găsim încă o dramatică secvență din scenariul general al sfârşitului social şi chiar fizic al vechii lumi sub tăvălugul dictaturii proletariatului. Evacuare din case, confiscare de bunuri, ostracizare politică, mizerie materială şi, adesea, sfârşit în detenție sunt situații deja bine cunoscute, repetitive, dar de fiecare dată unice şi mereu emoționante prin concretețea suferinței individuale şi implacabilul forței ce se numeşte *destin* omenesc. Numeroase alte cazuri de acest fel sunt consemnate şi în acest volum. La antipod, parcă, o denunțare a imposturii nobiliare nu numai snoabe, dar şi (sau mai ales) interesate, la limita sancțiunii penale, o citim în *Falşii brâncoveni*, care consemnează polemic unele exemple ale acestei maladii a caracterului omenesc, ultimul privind pe un tânăr cu propensiuni ştiințifice, subminate din start de carența suportului moral al onestității indispensabile pentru această opțiune. Fabulațiile genealogice, care au marcat psihologia unor membri ai familiilor Bonachi, a lui Mateiu Caragiale şi chiar imaginarul istoric al lui Ionel Brătianu, sunt consemnate cu detaşare sau cu ironie îngăduitoare pentru păcate, azi percepute ca benigne, ale unei lumi revolute.

De maxim interes pentru noutatea interpretării şi ineditul informației sunt contribuțiile d-lui Mihai Dim. Sturdza din grupajul referitor la familia Brătianu. O veritabilă demolare a unor vechi clişee istoriografice devenite mituri negative sau, dimpotrivă, pozitive, sau măcar nuanțarea unor judecăți asupra faptelor şi personalităților tutelare ale României moderne găsim în remarcabila analiză a ştirilor privind activitatea studenților români la Paris, în general, şi conduita fraților Dumitru şi Ion Brătianu, în special, în împrejurările revoluției de la 1848 şi apoi ale creării statului român unitar, precum şi rolul real al „demagogului liric" Alphonse de Lamartine în crearea şi susținerea speranțelor revoluționare ale valahilor etc. Obiectivitatea istoricului, care nu se îndoieşte de patriotismul real al fruntaşilor liberalismului românesc şi nu exclude simpatia firească pentru anumite figuri şi gesturi morale sau politice, se traduce în echilibrate caracterizări ale personalităților care au fost I.C. Brătianu, I.I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu, Constantin (Dinu) I. Brătianu, Constantin (Bebe) Brătianu, urmărite în procesul istoric de două ori distructiv în doar un

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

secol, o dată acela al ruinării vechii nobilimi române prin reformele agrare şi afirmarea liberalismului, a doua oară prin revoluţia bolşevică, care a distrus întreaga elită a societăţii româneşti, inclusiv pe ultimii Brătieni. Rareori s-a mai propus contemplaţiei istorice şi meditaţiei filozofice o imagine atât de elocventă a valurilor vieţii, în succesiunea lor clasică, aceea de *incrementa atque decrementa*, a puterilor şi deşertăciunii gloriei lumeşti.

Prin neamul Brăiloiu din Oltenia ultimelor patru veacuri, se propune cunoaşterii o lume de dregători şi funcţionari publici cu rol important în epoca lor. Cornea Brăiloiu a fost mare ban al Craiovei, iar câţiva dintre urmaşii săi s-au distins ca magistraţi şi jurişti cu prestigiu în perioada fondării statului modern, precum Constantin N. Brăiloiu (1809/1810-1889), acum recuperat pentru istoria conservatorismului şi constituţionalismului românesc prin cercetarea datorată lui Laurenţiu Vlad. Boieri instruiţi, cu propensiune culturală marcată de ctitorii (Mănăstirile Tismana şi Ţânţăreni au primit danii însemnate de la aceştia, iar bisericile din Baia de Aramă şi de la Vădenii gorjeni au fost repere arhitecturale ale secolului XVIII), ei au dat un strălucit reprezentant muzicologiei europene, pe Constantin N. Brăiloiu (1893-1958). Amintirile lui H.H. Stahl despre acesta, din perioada anchetelor sociologice în satele româneşti, consemnate de Zoltán Rostás (*Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl*, Bucureşti, Editura Paideia, 2000), conturează o personalitate cu trăsături caracterologice pitoreşti şi nonconformiste, în contrasens cu morga ultimilor snobi aristocratici. Este păcat că acele pagini nu au fost identificate pentru bibliografia acestui volum.

Două texte consistente, mai vechi, semnate de Constantin Rezachevici, restituie, împotriva unor clişee istoriografice referitoare la relaţiile lui Mihai Viteazul cu boierii săi, îndeosebi cu semilegendarii fraţi Buzeşti (Radul, Preda şi Stroe), un adevăr mai bine circumscris documentar, atitudinea consecvent antiotomană a acestora conjugându-se cu interesele lor personale şi cu fluctuaţia raporturilor dintre forţele externe, ceea ce explică şi oscilaţia fidelităţii faţă de domn sau de adversarul acestuia, Simion Movilă. Neamul Buzeştilor s-a stins pe la începutul secolului XIX, odată cu ultimul descendent masculin din Preda Buzescu, căminarul Constantin Buzescu din Străjeşti (judeţul Olt), aflat în „scăpătăciune" la 1808. Conacul acestuia este, la rândul său, într-o stare similară, în prezent.

Numeroase sunt contribuţiile documentare valoroase privind celelalte neamuri boiereşti, unele cu o poziţie de frunte într-o perioadă mai scurtă, de pildă, *Boul*, în Moldova, în veacurile XVI şi XVII, despre care au scris Dumitru Ciurea, Mihai Dim. Sturdza şi Petronel Zahariuc; *Buceaţchi*, din secolele XV-XVII, studiat temeinic, pentru prima dată, cu surse polone necunoscute la noi, de Constantin Rezachevici; *Bucioc*, din veacul XVII, cunoscut destul de sumar; *Bucium*, cu maximă ascensiune în aceeaşi perioadă; boierii din *Bucov* (Prahova), având ascendenţă domnească în veacul XV şi relaţii de înrudire cu alte mari familii munteneşti din secolele următoare; *Bucşanu-Merişanu*, amplu şi detaliat prezentat de Marius Păduraru, într-o veritabilă micromonografie; *Buhuş*, neam războinic, cu prezenţe de prim-plan în cronicile moldoveneşti din secolul XVII, ulterior decăzut în mici dregătorii şi stins în veacul XIX. Alte familii vin din planul secund al puterii şi averii: *Boicescu*, *Bolintineanu*, *Bonachi*, *Borănescu*, *Boteanu*, *Botez*, *Brădescu*, *Brae* / *Brăescu* / *Braevici*, *Brahă*, *Brezeanu*, *Bucşănescu* din Muntenia şi din Moldova, *Budişteanu* din Budeasa, judeţul Argeş, *Buescu*, *Buicescu* (remarcaţi pentru ctitoriile lor, îndeosebi Mănăstirea Clocociov, din judeţul Olt, în care se păstrează chipurile ctitorilor din anul 1645, redate pe coperta volumului, pentru valoarea lor iconografică), *Buiucliu* (neam de negustori armeni din a doua jumătate a secolului XVIII, boierit în 1826, care reprezintă, în acest volum, acea parte nouă a nobilimii moldoveneşti de pitac, devenită repede, după numai o generaţie, rezervorul principal al clasei de mijloc, formată din magistraţi, avocaţi, funcţionari publici, militari, profesori, comercianţi etc.), apoi *Burada*, *Burghele*, *Burileanu* şi alte câteva, toate echilibrat puse în lumină, în funcţie de informaţia disponibilă şi de personalităţile culturale şi politice afirmate în ultimele generaţii. Dintre acestea se remarcă familiile *Bosie* (legată definitiv de importanta ctitorie din Iaşi a cămăraşului Ştefan Bosie, biserica Sf. Spiridon), devenită *Bossy* şi ilustrată de Raoul Bossy, diplomat, istoric şi memorialist, precum şi *Butculescu* şi *Buzdugan*, cu bogat material documentar şi iconografic necunoscut până acum, comunicat de d-l Mihai Dim. Sturdza.

Ca şi în tomul anterior, indicii de autori, de nume citate şi de teme facilitează consultarea rapidă a acestui impresionant depozit de informaţie culturală şi istorică. În partea finală a volumului,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

câteva zeci de fotografii şi planşe color, de cea mai bună calitate, înfăţişând portrete de epocă, tablouri de ctitori, biserici şi conace boiereşti, splendide hrisoave şi miniaturi turceşti, inedite la noi, hărţi, planuri şi steme vechi, pietre de mormânt, completând iconografia în alb-negru din texte, încântă ochiul şi spiritul şi întăreşte gândul că opera ctitoricească nu a pierit cu totul în cultura română. Editura Simetria, având meritul tehnic al acestei capodopere tipografice, va binemerita şi recunoştinţa cititorilor.

Ştirea că alte trei volume ale *Enciclopediei* se află într-o fază avansată de tehnoredactare şi editare încurajează pe sceptici şi stimulează pe colaboratori. Va fi înălţată această „biserică" a boierimii române măcar până la acoperiş? Comparaţia nu-i chiar hazardată, de vreme ce un citat bine ales din Vilfredo Pareto, *Istoria este un cimitir de aristocraţii*, pune întreaga lucrare sub semnul meditaţiei … *ubi sunt?* O biserică în mijlocul unui cimitir – nimic mai firesc. Cu ctitorii ei la vedere.

Mircea Ciubotaru

LUCIAN NASTASĂ, *„Suveranii" universităţilor româneşti. Mecanisme de selecţie şi promovare a elitei intelectuale*, I, *Profesorii Facultăţilor de Filosofie şi Litere (1864-1948)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007, 544 p.

Cercetător al Academiei Române şi autor al mai multor studii biografice şi sociologice despre carierele intelectualilor români, Lucian Nastasă este de multă vreme o autoritate în lumea istoricilor culturii din estul Europei. Dintre lucrările sale amintim: *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spaţiul românesc la studii în străinătate (1860-1944*), Cluj, Editura Limes, 2006; *Generaţii şi schimbare în istoriografia română (sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX),* Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999; *Intelectualii şi promovarea socială în România (pentru o morfologie a câmpului Universitar)*, Cluj, Editura Limes, 2004.

Lucrarea *„Suveranii" universităţilor româneşti. Mecanisme de selecţie şi promovare a elitei intelectuale*, *I*, *Profesorii Facultăţilor de Filosofie şi Litere (1864-1948)* se înscrie în aceeaşi tematică şi face parte dintr-o serie în care ar urma să apară şi alte tomuri, pentru celelalte facultăţi, ca în final o analiză a corpului studenţesc să încheie acest amplu demers.

Cartea este o cercetare socio-istorică a mediului universitar cândva deţinător al unui uriaş prestigiu simbolic. Investigaţia propusă de Lucian Nastasă este motivată de lipsa unor analize privind structura internă şi dinamica instituţiilor noastre de învăţământ superior, interdependenţa dintre acestea şi evoluţia socio-economică, funcţiile ce le îndeplinesc în cadrul societăţii, rolul lor în formarea diverselor tipuri de elite, raporturile dintre Universitate şi puterea politică etc. (p. 7). Dimpotrivă, la noi s-a practicat în acest domeniu „o istorie festivistă supralicitându-se îndeosebi virtuţile diverselor stabilimente româneşti şi imortalizarea unor momente şi personalităţi ale culturii naţionale" (p. 7).

Astfel, unii universitari au devenit simboluri şi subiecte preferate „ale *ritualurilor comemorativ*e, victime ale unui tip desuet de istoriografie ce prezintă într-o maniera statică, dar gigantică, figuri impenetrabile dincolo de postura lor academică" (p. 8). Din acest punct de vedere, unul din scopurile declarate ale autorului în lucrarea de faţă este „de a iniţia o pătrundere mai adâncă în biografia individuală şi colectivă a profesorilor universitari, de a aborda şi părţile obscure, adeseori necunoscute – dar şi frecvent ocolite – ale unor personaje ce merită mai multă atenţie" (p. 9). Beneficiul unei astfel de abordări ar fi „o mai bună înţelegere nu doar a structurilor de funcţionare ale instituţiilor pe care le reprezintă, ci şi părţile esenţiale ale întregului angrenaj cultural naţional, cu fizionomia mai bine conturată a unei fracţiuni din elitele intelectuale româneşti, desluşindu-se astfel cum şi cât au servit intereselor proprii (individuale sau de grup), diversele pârghii instituţionale deţinute la un moment dat, cam în ce măsura *prestigiul* a avut la bază componente reale sau improvizate, cum şi prin ce mijloace mediocrităţile pot deveni «oamenii zilei», iar veritabilii *creatori* de bunuri culturale pot muri în anonimat" (p. 9).

Volumul este o microistorie a elitelor universitare de la facultăţile de filosofie şi litere care sunt principalii colportori sau artizani ai mişcărilor filosofice, filologice, istoriografice şi politice

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

occidentale, ele sunt la originea marilor transformări ideologice pe care le-a cunoscut societatea românească încă de la mijlocul secolului XIX. Structura lucrării descrie etapele analizei: *Dinamica facultăților de filosofie şi litere* (p. 16-60), *A fi profesor universitar* (p. 60-136), *Procese de formare şi selecție a elitei universitare* (p. 136-268), *Mecanismele cooptării cadrelor universitare* (p. 268-427), *Eşecuri de integrare universitară* (p. 427-461), *Profesorul, catedra şi gestionarea puterii intelectuale* (p. 461-535), *În loc de concluzii* (p. 535-544).

Pe baza unui material extrem de vast, exemplele fiind culese din mii de pagini de jurnal, din memorialistică, dar şi din fondurile arhivistice ale facultăților de litere şi filosofie, se conturează o imagine inedită şi complexă a mediului universitar românesc. Accentul cade mai ales pe disfuncționalitățile acestuia: autonomia iluzorie a universităților dependente bugetar şi prin numirea decanilor şi rectorilor față de ministru şi şeful statului; lipsa calității învățământului universitar preocupat doar de formarea profesorilor de gimnaziu şi liceu; profesorii cumularzi sau ambulanți, care-şi tratează cu superficialitate îndatoririle didactice, dedându-se altor preocupări; temperarea principiului meritocratic de considerații extraintelectuale, precum opțiunea politică, legăturile de familie şi strategiile matrimoniale etc.

Analizând acest ultim aspect, Lucian Nastasă conchide că „se poate afirma fără ezitare că cooptarea universitară a fost cel mai adesea rodul unui *arbitrariu clientelar*. Se poate constata vizibil existența unor veritabile clici, grupuri de profesori în interiorul cărora se manifestă o puternică solidaritate, persoane care se întrețin, se protejează şi se susțin reciproc, se autocooptează şi se autopromovează. În acest sens, într-o scrisoare din 1933, G. Murnu îi scria lui Călinescu: „Ştiu că prieteniile, clicele şi bisericuțele susțin zborul multor nezburătoare" (p. 105). Aceste proceduri de cooptare universitară, fie prin „chemare", fie prin concurs, au fost, potrivit istoricului ieşean, cu rare excepții, competiții deja „închise" cu doar un singur candidat, uneori cu cel mult doi. Adeseori „concursurile erau organizate pentru a reuşi cine trebuie, cu forme legale" (p. 384). Dintre ingredientele unei ascensiuni universitare – pe lângă meritele reale –, intriga, linguşeala şi calomnia au jucat un rol deloc neglijabil, aşa cum reiese din numeroasele exemple prezentate de autor.

În ceea ce priveşte influența politicului asupra mediului universitar, aceasta a fost foarte puternică, pentru că în România categoriile intelectuale au rămas strâns legate de stat prin filierele de formare (în principal publice) şi prin debuşeele administrative. Faptul a fost remarcat şi de Xenopol care scria: „Cea mai mare parte a românilor cultivați sunt mari amatori de funcții publice, împrejurare ce-i împarte în două segmente rivale: cel al lui *beati possidentes* (fericiții posesori) şi cel al însetatilor". Dependența profesorilor universitari de puterea politică nu a fost deloc de neglijat, în multe cazuri fiind greu de sesizat la aceeaşi persoană o demarcare vizibilă între omul politic şi cel de la catedră.

În încheierea acestei scurte prezentări, se cuvine să precizăm împreună cu autorul că promovarea şi selecția în mediul universitar au ascultat şi de alte reguli decât cele fundamentale (meritul şi realizările), aceste mecanisme au acționat şi în alte spații, despre care s-ar putea spune orice, dar nu că sunt „balcanice". Fără îndoială, lucrarea lui Lucian Nastasă se distinge prin originalitatea analizei, prin ampla documentație, dar şi prin direcțiile de cercetare pe care autorul îşi face datoria de a le semnala ca alternativă.

Mihai Carp

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

NOTE BIBLIOGRAFICE

DANA PERCEC, ANDREEA ŞERBAN, ANDREEA VERTEŞ-OLTEANU, *Anglia elisabetană. Ghid de istorie culturală*, Timişoara, Editura Eurostampa, 2010, 269 p.

Anglia elisabetană este, pentru orice visător, un bun prilej de a-şi plimba reveriile într-o lume plină de strălucire, dar puţin ameninţătoare prin necunoscutele ei. Elisabeta, ca şi William Shakespeare par, de la distanţă, singurele personaje care justifică efortul de a înţelege oamenii acelui timp; şi, până la urmă, pentru curioşii binevoitori şi comozi, ficţiunile istorice recente despre domnia reginei Elisabeta I (1558-1603) sau despre „Shakespeare in love" par suficiente. Dar cei doi s-au plămădit dintr-o mulţime de alte personaje – un vârtej de imagini şterse ori ţipătoare, anonime, fruste sau anodine – toate alcătuind împreună, dar fără să o ştie, *epoca*. Doritori de a lua în stăpânire regatul pierdut, cititorii sârguincioşi vor căuta, foarte probabil, un ghid. Hărţile trecutului cer însă desluşiri migăloase, pe care puţini le înţeleg, iar cei care posedă ştiinţa lucrului de altădată nu au, de obicei, răbdarea să îl aducă la înţelegerea necunoscătorilor.

Şi iată un ghid care ne-ar putea fi de folos: o lucrare excelentă, care oferă celor interesaţi „în nouă mari capitole ordonate alfabetic, scurte descrieri ale termenilor culturali fără de care înţelegerea literaturii din epoca elisabetană este practic imposibilă: evenimente, locuri, personalităţi, sectoare ale economiei, categorii sociale, instituţii, practici şi cutume" (*Preambul*, p. 16). De reţinut că literatura epocii este departe de a se mărgini la Romeo şi Julieta: lista dramaturgilor cuprinde zeci şi zeci de nume, creaţia lor trăind cu atâta intensitate şi fervoare în efemerul reprezentaţiilor teatrale încât, adesea, nici nu a mai fost tipărită (*ibidem*). Capitolele enunţate ating, într-adevăr, toate colţurile lumii promise: economie şi societate, familie, politică, religie, sistem juridic, viaţă cotidiană. Poate că titlurile sunt prea cuminţi, dar ele garantează, alături de bibliografia extrem de consistentă, de indice şi de rezumatele bine întocmite, o abordare ştiinţifică de bună calitate; ghidul transpune o documentare de excepţie într-un format voit accesibil. Ocolim intenţionat cuvântul *didactic*, din cauză că ar putea fi prost înţeles în acest context: cărţii îi lipseşte doxa inhibantă, dublată de eventualul exerciţiu retoric al categorizărilor, al falselor interogări sau problematizări. În ciuda sobrietăţii aparente, conţinutul efectiv al cărţii este, în sine, un parcurs reconfortant şi bine dozat. Căci numai un profesionist poate înţelege presiunea la care este supus cel care condensează sute de pagini – sau dimpotrivă, exploatează câteva notaţii fugare – pentru a da chip unui subiect anume.

Dintr-una în alta, decupajele propuse înşiră, cu răbdare, piesele jocului: agricultură, arme, cămătărie, „cele două trupuri ale monarhului" (!), favoritul regelui, industriile, mercenarul, „monstruosul regiment", gentileţea, spionajul, bastardul, „femeia cicălitoare", îmbrăcămintea, dansul, leacurile, viaţa la ţară, berea, navigaţia, Podul Londrei şi multe altele. Capete încoronate (Maria cea sângeroasă), corsari (Francis Drake), spiriduşi (Puck, Robin Goodfellow, Jack-o'-Lantern) şi, de ce nu, diavolul însuşi, traversează şi ele paginile cărţii. Unele tablete vin cumva de la sine, coagulând imagini disparate despre nobili, cerşetori, ţărani, artizani, castele sau ritualuri de epocă. Toate sunt portretizate cu o mână sigură şi cu grija evidentă pentru surprinderea detaliului esenţial. Alte noţiuni sunt cel puţin neaşteptate pentru cititorul nefamiliarizat cu istoria acelor vremuri; menţionăm aici doar popularitatea luptelor cu animale, „febra transpiraţiei sau «Boala regelui Angliei»" ori existenţa unui important funcţionar-detectiv (coronerul).

Dar tonul dominant al acestui vast tablou nu este cel al stranietăţii. Dimpotrivă, vânătorii de exotisme trebuie să se resemneze cu evidenţa: elisabetanii erau şi ei moderni, iar dovezile nu se rezumă la instituţii juridice complexe, tipărituri, mode, turism, educaţie ori spitale. Nu este o falsă modernitate, produs al unui viciu de limbaj şi nici un soi de protocronism care să explice geniile locului. Toate firele vechii tapiserii se adună, până la urmă, sub ochii noştri. Rezultatul nu este o „perioadă" de pus în manuale, ci un mod de viaţă coerent, nelivresc şi, vai, neteatral. Anglia acelui timp nu era una decorativă, dar nimeni nu mai ştie asta, de vreme ce totul a fost rescris, amănunţit şi fantezist de Marele Will.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 455–461

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pentru cei care vor să îşi apropie această lume, apelul la istoria culturală – pe care îl invocă lucrarea în discuţie – este o şansă în plus. De obicei, nu este o cale facilă. Dimpotrivă, abordările de acest gen se remarcă printr-un efort de cuprindere şi surprindere a realităţii şi a descriptorilor ei, pentru că însăşi noţiunea de *cultură* proliferează acum, la maxima ei accepţie pluridisciplinară (*ibidem*, p. 8). Laborioasă, investigaţia are însă un farmec aparte, datorat fără îndoială şi proximităţii studiilor literare. Autoarele îşi îngăduie o atentă disimulare a rigorii în pagini foarte îngrijite, aproape cochete dacă le comparăm cu obişnuitele volume „de specialitate". Este o simplitate lucrată şi de efect, cu jocuri de imagini şi imaginaţie. Să vezi, de pildă, o pagină dedicată „canibalismului" în epoca de glorie a Angliei poate părea cel puţin bizar. Dar pe asta se şi mizează: ghidul nu este o călăuză oarecare, ci o gazdă plină de tact; el ne perturbă comoda familiaritate cu acele vremuri, invitându-ne, finalmente, la lectură.

Cătălina Mihalache

ALEX DRACE-FRANCIS, *The Making of Modern Romanian Culture. Literacy and the Development of National Identity*, London, New York, Tauris Academic Studies, 2006, 249 p.

Cartea lui Alex Drace-Francis este centrată în jurul ideilor de naţiune şi de schimbare socială, ambele fiind puse în evidenţă prin investigarea evoluţiilor culturale din secolele XVIII-XIX: alfabetizarea, literatura, apariţia şi dezvoltarea presei.

Primul gând care vine în mintea oricărui cititor al lucrării de faţă este, probabil, următorul: cât de mult ne ajută o lucrare scrisă de o persoană care nu aparţine sferei geo-sociale pe care o investighează? Poate ea să surprindă cu adevărat un fenomen cultural şi identitar din Balcanii secolului XIX? Fără îndoială, pentru a putea înţelege şi apoi scrie critic despre realităţi îndepărtate spaţial, temporal şi cultural, trebuie ca cercetătorul să fie la curent cu uriaşa istoriografie a problemei. O privire de ansamblu aruncată peste cele 249 de pagini te fac să constaţi cel puţin trei lucruri demne de admiraţie: pe lângă o *bogată literatură de specialitate* (de la Kogălniceanu şi Maiorescu la Iorga, Călinescu şi Manolescu) şi *o fină înţelegere a mecanismelor politice* din epoca respectivă, autorul dovedeşte şi *o anume dexteritate în manevrarea izvoarelor* (literatură de călătorie, acte şi documente din perioada respectivă) – lucru nu tocmai simplu nici pentru un cercetător român şi cu atât mai puţin pentru unul englez.

Cum se construieşte povestea autorului şi care sunt personajele istorice care au jucat un rol esenţial în cadrul prefacerilor culturale din perioada menţionată? Lucrarea este structurată pe o axă cronologică tripartită, analiza desfăşurându-se în intervalul 1700-1890, pe care autorul a ales să-l „porţioneze" în trei etape: 1) 1700-1829, perioadă în care se înfiinţează Academiile Domneşti la Bucureşti şi Iaşi şi apar primele gazete; 2) 1829-1848, perioada marcată de „divorţul" de Poartă şi „logodna" cu Imperiul Ţarist şi de acţiunile unor intelectuali, precum Bălcescu sau Heliade-Rădulescu; 3) 1848-1890, vremea revoluţiilor şi a prefacerilor radicale. Fiecare capitol prinde contur în jurul unor subiecte impuse de contextul perioadei (cum ar fi imaginea publică, ştiinţa de carte, revoluţia), tratate doar în partea respectivă, şi a altora repetitive (presa, sistemul educaţional, literatura), pe care Alex Drace-Francis le are în vedere în geneza fiecărei părţi. Autorul porneşte de la teoretizările din istoriografia occidentală, încercând adaptarea lor la situaţia existentă în teritoriul românesc. De un real folos este faptul că la sursele româneşti se adaugă şi scrierile (în limba engleză) despre sistemul şcolar, despre literatură şi presă, toate referindu-se la ţări din jurul nostru (Ungaria, Serbia, Bulgaria, Albania, Grecia); ceea ce conferă cercetării şi o dimensiune comparativă, adaptând-o mai bine la specificul modernităţii est-europene. Mai trebuie menţionat că, alături de analizele de ordin calitativ, cartea în discuţie inserează o serie de statistici (referitoare la tipărituri, producţia de carte şi presă, învăţământ), pe baza cărora autorul îşi construieşte argumentaţia, oferind astfel şi o perspectivă cantitativă asupra subiectului.

Un alt aspect demn de subliniat aici este şi dualitatea perspectivei din care este abordat subiectul. Pe de o parte, este surprinsă starea de fapt a lucrurilor, aşa cum reiese aceasta din literatura epocii şi din mărturiile contemporane, fie că sunt ale autohtonilor, fie că aparţin occiden-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

talilor; dar, pe de alta parte, interesantă este şi încercarea autorului de a surprinde reacţia localnicilor la impactul cultural occidental (cum era receptat mesajul tipăriturilor venite din Occident), cu accent pe ceea ce au crezut ei că se întâmpla de fapt. Aflăm, bunăoară, că iluminismul nu era văzut neapărat ca ceva benefic, ci mai degrabă ca o parte a unui plan diabolic al catolicilor: percepuţi ca duşmani neîmpăcaţi ai Ortodoxiei şi invidiaţi pentru poziţia privilegiată pe care o aveau în relaţie cu Istanbulul. De asemenea, Voltaire era considerat un fel de Antichrist, un escroc şi un barbar (p. 65) pentru că nu înţelegea învăţătura lui Dumnezeu *aşa cum trebuia*, adică aşa cum o înţelegeau autohtonii. Totuşi, precizează autorul, asemenea reacţii sunt normale în momentul prefacerilor de la cumpăna veacurilor XVIII şi XIX, prin astfel de situaţii trecând şi apusenii, la vremea lor.

Discutând importanţa răspândirii cititului şi scrisului (aduse din sfera privată în spaţiul public) ca factori de promovare a naţionalismului, Alex Drace-Francis insistă pe ideea unei identităţi colective pre-existente (al cărei început trebuie căutat chiar din secolul XVII), fără să nege categoric aportul elitelor transilvănene: „[…] conceptions of national identity in the Principalities were not (or at least not solely) imported from Transylvania at the beginning of the nineteenth century but had a continuous tradition, however inexplicit, going back to the eighteenth century and even earlier" (p. 9). Nu pot să nu remarc aici şi fina ironie de care dă dovadă în mai multe rânduri. Exemplific cu interpretarea dată uzajelor sociale ale cărţii în jurul anului 1800; aceasta nu presupunea neapărat o îmbunătăţire a cunoştinţelor (pentru că, în numeroase cazuri, nu era citită), dar era văzută, obligatoriu, ca un beneficiu adus naţiunii. Cartea era mai degrabă un bun încărcat cu valoare spirituală, fiind mai puţin privită ca un produs cultural cu o utilitate precisă: „A book in Romania may have been «good for nothing», but if you stole one, you were not only liable to be cursed by the 318 Church Fathers, the Virgin Mary, the Twelve apostles and the four evangelists. Your flash would fail to rot even seven years after your death, and your corps would have to be leant against the church wall for forty days while passers-by ask forgiveness on your behalf" (p. 69).

În concluzie, ce aduce nou acest volum? În primul rând, el propune o altă perspectivă asupra modernizării româneşti; şi nu doar prin prisma faptului că Alex Drace-Francis analizează lucrurile într-un mod echilibrat (nefiind legat culturalmente de societatea pe care o are ca subiect de cercetare), ci şi pentru că are în vedere şi modul în care *ceilalţi* (vecinii, occidentalii) îşi reprezentau spaţiul românesc. În al doilea rând, importantă este şi concluzia generală la care ajunge autorul: cultura noastră naţională nu a fost rodul unei conjuncturi culturale sau consecinţa psihologică a dezvoltării presei capitaliste. Mai degrabă, „[…] the structure of Romanian cultural identity is not specifically Romanian but is built up around an ongoing relationship with a variety of normative models located elsewhere" (p. 199).

Elena Bedreag

IRINA GAVRILĂ (coord.), *„Celălalt autentic". Lumea românească în literatura de călătorie (1800-1850)*, Bucureşti, Editura Oscar Print, 2010, 246 p.

Celălalt autentic este un volum de studii consacrat primei jumătăţi a secolului XIX, îndeosebi vieţii cotidiene din Principatele Române. El reuneşte zece contribuţii notabile şi concretizează munca asiduă depusă de cercetătorii Institutului „Nicolae Iorga" din Bucureşti: aici se editează, de multă vreme, o colecţie iniţiată de profesorul Mihai Berza, *Călători străini despre Ţările Române*.

Primul studiu, *Căsătorie, divorţ şi aventuri galante în ţinuturile româneşti în vremuri de tranziţie (1800-1859)*, aparţinând distinsului cercetător Adrian-Silvan Ionescu, oferă cititorului posibilitatea de a vedea viaţa de cuplu ca un spectacol, şi încă unul foarte prizat de publicul acelor vremuri. Într-o societate aflată la confluenţa dintre Occident şi Orient, relaţiile familiale se modificau simţitor, trecându-se de la puţinele infidelităţi conjugale din vremea regimului fanariot la scandaluri publice de peste câteva decenii. Autorul subliniază „contribuţia" pe care uniforma ofiţerilor imperiali o avea în destrămarea unor căsătorii, dar şi uşurinţa cu care desfacerea acestora

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

era obținută de cei care doreau să își aleagă un alt tovarăș de viață. Idilele lui Grigore Mihail Sturdza cu contesa Dash și aceea a lui Iancu Gr. Ghica cu Rose Pompon surprind, totodată, și imposibilitatea încheierii unor căsătorii între odraslele princiare și iubitele de condiție modestă.

O analiză foarte pertinentă a căsătoriei din primele decenii ale secolului XIX putem găsi și în contribuția Nicoletei Roman, intitulată *Căsătoria: un spectacol al vieții urbane din Țările Române din perspectiva călătorilor străini*. Pornind de la cele două dimensiuni ale instituției matrimoniale, religioasă și civilă, studiul urmărește aspectele juridice ale acestui eveniment, dar și modul în care au fost reprezentate de călătorul străin: căsătoria boierească, mult mai prezentă în relatările călătorilor străini decât nunta domnească, în timp ce nunta țărănească era relatată deseori, dar fără a fi prea mult ilustrată. În același registru al vieții de familie se înscrie și un text, bine documentat, al Danielei Bușă, *Divorțul în relatările călătorilor străini din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Ce observa călătorul străin? Aflat pe teritoriul Principatelor, acesta surprindea frecventele cereri de desfacere a căsătoriei și reproșa neimplicarea Bisericii în rezolvarea problemelor familiale; de asemenea, alte aspecte semnalate erau vârsta fragedă la care se căsătoreau fetele din Principate, amestecul părinților în viața de cuplu, culpabilizarea femeii în cazul unei despărțiri.

Părăsind registrul vieții de familie, Raluca Tomi se ocupă de *O relatare anonimă de călătorie despre viața cotidiană din Principate: La description pittoresque de la Roumanie et de ses habitans*. După cum reiese și din titlu, avem de-a face cu un text redactat în limba franceză și păstrat acum în secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române. După o analiză atentă, Raluca Tomi lansează câteva ipoteze de lucru: consideră că ar fi de origine franceză, că ar aparține, probabil, lui Abdolomyne Ubicini, care l-ar fi început în 1853 și l-ar fi finalizat ulterior. În paginile manuscrisului sunt referiri la viața cotidiană din Principate, autorul vorbind de fizionomii, caractere, hrană, sărbători și ceremonii religioase, îmbrăcăminte, locuințe, dansuri. Articolul lui Radu Tudorancea, *Ipostaze ale loisir-ului în spațiul românesc. Relatări ale călătorilor străini din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, ne atrage și el atenția prin felul cum trece în revistă sociabilitățile și distracțiile epocii: mersul la băile publice, plimbarea cu trăsura, balurile mascate, mersul la cafenea sau vizitele.

Învățământul și cultura au atras și ele atenția călătorilor străini, captivantul articol semnat de Bogdan Popa, *Librăria lui Friedrich Wallbaum. Carte și societate urbană în Bucureștiul secolului al XIX-lea*, aducând informații despre rostul lecturii și receptarea „librăriilor cu cabinet de lectură" de atunci. Interesantul studiu al Irinei Gavrilă, *Considerații urbanistice și demografice asupra capitalelor țărilor române în literatura de călătorie (1800-1850)*, ne demonstrează că relatările călătorilor străini pot fi utile și ca izvor statistic pentru istoria primei jumătăți a secolului XIX. Ele ne dau indicii prețioase despre stadiul dezvoltării urbanistice în spațiul românesc, adăugând uneori și anumite accente comparative. Autoarea este de părere că, în cea mai mare parte, opiniile călătorilor germani, englezi și scoțieni erau nefavorabile, în timp ce acelea franceze și ruseşti erau mult mai îngăduitoare cu orașele din Moldova și Țara Românească.

Din relatările călătorilor străini nu putea să lipsească viața politică, acest aspect fiind urmărit în articolul lui Marian Stroia, *Călătorii europeni și realitatea românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea. O vedere de ansamblu*. Având ca limite cronologice anii 1802-1848, autorul identifică, din perspectiva călătorilor, trei perioade în evoluția politică a Principatelor: 1802-1821, în care descrierile aduc critici regimului fanariot și domnilor din Moldova și Țara Românească; perioada 1822-1834, în care, pe de o parte, călătorii ruși surprind „binefacerile" politicii ruseşti, în timp ce, pe de altă parte, ceilalți călători insistă pe inconvenientele ce rezultau din imixtiunea țarului în politica internă; pentru perioada 1834-1848, călătorii străini par tot mai interesați de cunoașterea celor două provincii, fapt ce decurgea din conștientizarea importanței celor două Principate în chestiunea orientală.

Ultimele două texte, semnate de Constantin Ardeleanu, un cercetător deja consacrat, se referă la *Călătoria în Banat a baronului Frederick John Monson (1839)* și la *Călătoria în Principatele române a lui William Lennox Lascelles, Lord de Ros (1835)*. Ele fructifică traducerea a două jurnale de călătorie, ce conțin informații despre Țările Române. În primul text este analizat un fragment din jurnalul lui Frederick John Monson, cel care, în 1839, vizita o mare parte a conti-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nentului european, ajungând, pe 30 septembrie acelaşi an, la Moldova Veche. Traducerea jurnalului este motivată de Constantin Ardeleanu prin informaţiile, demne de luat în seamă, privitoare la aşezări din regiunea Banatului. Cel de-al doilea jurnal, aparţinând călătorului britanic William Lennox Lascelles Fitzgerald, surprinde realităţile din Moldova, Ţara Românească, dar şi din Basarabia anului 1835. Sunt redate însemnările privitoare la vestimentaţia şi alimentaţia locuitorilor, dar şi la banchetele ori seratele din Bucureşti.

Cele zece studii ale volumului *„Celălalt autentic”. Lumea românească în literatura de călătorie (1800-1850)* au meritul de a valorifica, într-o manieră extrem de utilă, surse primare ori mai puţin cunoscute, relatări ale călătorilor străini sau scrieri de epocă româneşti. Ele completează imaginea de ansamblu a Principatelor, ajunse atunci în pragul unor profunde transformări sociale, politice şi culturale.

Ancuţa Vlas

LILIANA ANDREEA VASILE, *„Să nu audă lumea”. Familia românească în Vechiul Regat*, Editura Tritonic, 2010, 304 p.

Numărul mare de studii româneşti dedicate în ultimii ani acestui subiect a determinat şi structura cărţii la care ne referim. Astfel, *Introducerea* (p. 7-37) justifică un asemenea demers, aduce lămuriri istoriografice străine şi autohtone şi anunţă conceptele care vor fi tratate. Cele trei capitole, *Aspecte economico-juridice în cadrul instituţiilor matrimoniale* (p. 37-92), *Instituţia căsătoriei* (p. 93-211) şi *Instituţia divorţului* (p. 212-273), se conturează în jurul a câtorva termeni: *logodnă*, *dotă, căsătorie* şi *divorţ*. Demersul terminologic al cărţii este accentuat prin folosirea unui număr mare de dicţionare din epocă care explică aceşti termeni. Printre aceste lămuriri sunt inserate şi preceptele celor două instituţii, Biserica şi Statul, fiind reconstituit totodată şi cadrul juridic, prin nominalizarea diferenţiată a normelor prevăzute în Pravila lui Matei Basarab şi a celor din Codul Callimach, Legiuirea Caragea şi Codul Civil. Surprinderea transformărilor de la sfârşitul secolului XVIII şi cele din secolul XIX justifică şi folosirea titlurilor pentru toţi aceşti termeni, căci atât căsătoria cât şi divorţul sunt tratate ca instituţii, nu ca taine sau ca fenomene religioase. Acest fapt lărgeşte şi aria de documente folosite, căci actele stării civile devin o condiţie a legalizării căsătoriei (p. 111), iar presa accentuează unele situaţii care pun în lumină actul moral al acestui fenomen (p. 154).

În cele trei capitole sunt inseraţi şi analizaţi şi termeni ca *celibatul, adulterul*, *igiena familiei*, *dragostea*, modelul urmat fiind acelaşi. Dacă dicţionarele străine sugerau uniformizarea acestor termeni în majoritatea limbilor, *Enciclopedia română* sau *Dicţionarul universal al limbii române* oglindeau particularităţile spaţiului în care aceste instituţii erau privite din diferite unghiuri (religios, juridic, statal). O asemenea perspectivă surprinde transformările mentale de la cumpăna celor două secole. Mai mult decât atât, statul devine factor de reglementare al acestora, astfel că atât căsătoria cât şi divorţul nu mai ţin de domeniul privat, ci de cel public. Această modificare de perspectivă face din cele două instituţii simple mecanisme care se ghidează după o serie de norme. Chiar şi Biserica îşi asumă acest rol, căci „reprezentanţii ei se rezumau la a ţine predici, o serie de articole în presă, iar când trebuiau să ofere prin viaţa lor pildă oamenilor îşi uitau statutul devenind la rândul lor oameni supuşi greşelilor” (p. 180). Această perspectivă modificată a Bisericii în comparaţie cu secolele anterioare este întărită de autoare prin unele precizări de-a lungul a mai multor pagini (p. 162, 170, 178, 180). Predicile Bisericii sunt astfel suplinite prin explicaţii ştiinţifice „stricte fără a oferi păturilor largi ale societăţii posibilitatea de a-şi însuşi cunoştinţe din acest domeniu”. Această rigiditate justifică şi expresia: „Să nu audă lumea”. Deşi discursul public despre aceste instituţii s-a diversificat şi prin intermediul documentelor diferite expuse mai sus, gesturile care însoţesc ceremoniile au un caracter restrâns ca şi cele privind despărţirea. Astfel, memoria colectivă era protejată (p. 236).

Cele două instituţii erau descrise şi prin termeni antagonici (vezi p. 223, definiţia divorţului prin distrugerea căsătoriei printr-un mod legal) sau prin termeni care făceau direct trimitere la căsătorie (vezi definiţia adulterului: un viciu grav care lovea direct instituţia *căsătoriei* – s.n.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Limbajul folosit trădează zorii unei noi epoci, distinctă de cea medievală sau de cea premodernă, surprinsă şi în alte lucrări. Religiosul lasă loc laicului, iar statul reglează toate aceste aspecte. *Concluziile* cărţii sintetizează aceste idei, căci instituţiile premaritale (îndeosebi logodna) capătă un caracter formal, iar stabilirea şi legiferarea dotei devine un moment important pentru viitorul cuplu. Căsătoria devine una dintre cele mai importante instituţii sociale, fiind transformată dintr-un act religios într-unul civil. Iar divorţul, constant criticat de specialişti, este legiferat de stat prin legislaţia din a doua jumătate a secolului XIX, având şi sprijinul vechii practici din cadrul bisericii ortodoxe care-l recunoaşte.

Deschizătoare de noi perspective, cartea de faţă constituie o contribuţie folositoare şi binevenită istoriografiei româneşti. Cu toate acestea, atragem atenţia asupra unor imperfecţiuni ce ţin mai mult de formă. Astfel, de-a lungul celor 304 pagini se întâlnesc numeroase greşeli de tehnoredactare: p. 63, 79, 98, 104, 108, 148, 164, 173, 175, 179, 188, 191, 194, 196-199, 202, 203, 205, 207-209, 211, 249, 256, 267 etc. De asemenea, pe alocuri există neconcordanţe între ceea ce vrea să exprime autoarea şi ceea ce este demonstrat prin anexe (vezi, de pildă, explicaţiile de la p. 162 privitoare la despărţirea viitoarei soţii de familia sa şi trimiterea la anexa 3, care tratează actul dotal al *văduvei* Irina M. Toncovici – s.n.).

Bogata bibliografie de la sfârşitul cărţii, precum şi citarea numeroaselor surse de arhivă, alături de alte izvoare, pun în valoare relevanţa indiscutabilă a unui asemenea demers.

Mihaela Tătaru

CONSTANTIN ROMANESCU, *Pagini şi imagini din trecutul medical ieşean*, Iaşi, Editura Junimea, 2009, 304 p.

Lucrarea profesorului Constantin Romanescu, sugestiv intitulată *Pagini şi imagini din trecutul medical ieşean*, a apărut la finalul anului 2009, la Editura Junimea din Iaşi. Ca semn de recunoştinţă pentru o colaborare mai îndelungată, marcată de apariţia la aceeaşi editură şi a altor volume de autor, profesorul Constantin Romanescu închină acest volum Editurii Junimea şi memoriei poetului Cezar Ivănescu, fostul ei director.

În lipsa unui cuvânt introductiv este relativ dificil să intuieşti autorul, iar primul capitol al cărţii, în care se intră atât de abrupt, te duce într-un trecut mult mai îndepărtat decât ar lăsa titlul să se înţeleagă: sunt aduse în discuţie timide dovezi despre un „primitiv şi rudimentar fond de cunoştinţe şi practici medicale" specifice culturii Cucuteni! Autorul nu zăboveşte prea mult însă asupra „medicinii ancestrale", urmând evoluţia cronologică, dar şi calitativă, spre ceea ce denumeşte „etnoiatria autohtonă", încercând să urmărească relaţiile acesteia cu „medicina cultă" şi să descopere dacă există o „medicină populară specifică regiunilor Moldovei".

Urmează o înşiruire de pagini privitoare la medicina medievală în Moldova, Constantin Romanescu concentrându-şi prezentarea în jurul „personajelor medicale ale timpului" (moaşa, vraciul etc.). Lipsa unor dovezi certe care să ateste existenţa acestor personaje pentru intervalul temporar şi spaţiul geografic indicate de autor îl obligă pe acesta să le depăşească pe ambele, oferind exemple din Oltenia sau din Dobrogea, iar cele pentru zona Moldovei văzându-se nevoit a le căuta tocmai în veacul XX.

Lucrarea începe să capete consistenţă prin capitolul închinat lui Anastasie Fătu, văzut de autor drept precursor al medicinei ştiinţifice în Moldova, pentru a pătrunde apoi în una din cele mai bine documentate secţiuni a lucrării, cea dedicată premiselor medicinei ştiinţifice. Este singura problemă care se bucură şi de un scurt excurs istoriografic şi, mai ales, de un aparat critic, în cadrul căruia, prin intermediul notelor de subsol, autorul face trimiteri la sursele utilizate pentru informare. Se remarcă încercarea profesorului Constantin Romanescu de a evidenţia apariţia primelor măsuri de organizare a sănătăţii publice în Moldova, rolul avut în acest context de domnii aflaţi pe tronul de la Iaşi şi de spitalul de pe lângă mănăstirea Sf. Spiridon. Printre aceste măsuri se numără înfiinţarea cutiei milei, crearea instituţiei medicului public şi a unei farmacii de aceeaşi factură. Aveau să fie însoţite de creşterea numărului medicilor prezenţi în Moldova, fie ei străini sau autohtoni, precum şi de sporirea calificării acestora.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ca o încununare a acestei evoluții avea să vină, în anul 1832, fondarea Societății medico-naturaliste din Iași, ce fusese precedată de un „Cerc de citire medicală" înființat în 1829. În încheierea paginilor dedicate începuturilor medicinei științifice, profesorul Constantin Romanescu încearcă să realizeze o listă a doctorilor atestați în Moldova, în intervalul 1775-1848, scoțând la lumină nume pe care uitarea se așezase de mai bine de o jumătate de veac, când au fost analizate de Paul Pruteanu.

În cea de-a doua parte a cărții, separare văzută din punctul de vedere al cititorului, autorul își concentrează atenția asupra unor subiecte ce-i sunt probabil mult mai apropiate. După o introducere în care încearcă să surprindă legătura dintre medicină și religie în Moldova, autorul vorbește de asistența medicală din mănăstire, insistând cu precădere asupra ospiciilor mănăstirești. Structurându-și analiza pe câteva studii de caz, profesorul Constantin Romanescu cercetează ospiciile de pe lângă mănăstirile Neamț, Golia, Adam, schitul Orgoești, și nu în ultimul rând ospiciul Galata. Urmează o scurtă prezentare a primelor „prevederi legislative" privitoare la bolnavul mintal, fiind apoi surprinsă evoluția îngrijirii medicale dată acestor bolnavi, în cadrul ospiciilor și altor așezăminte medicale.

Spre finalul lucrării, Constantin Romanescu inserează câteva „pagini și imagini" dedicate istoriei învățământul medical superior ieșean, realizând un număr însemnat de fișe biografice ale unor „mari personalități și creatori de școală", în alegerea cărora autorul își recunoaște subiectivitatea. Fără a insista mai mult asupra acestei lucrări, nu putem să nu remarcăm lipsa de unitate ce o caracterizează, aceasta lăsând mai curând impresia unei culegeri de articole, realizate de autor de-a lungul timpului și puse acum la un loc. De asemenea, intervalul cronologic atât de larg survolat de autor, pornind din anii 100-200 î. Hr. până în cea de a doua jumătate a secolului XX, face să se piardă din vedere unele dintre chestiunile punctuale prezentate în cadrul lucrării. Rămâne însă de netăgăduit meritul profesorului Constantin Romanescu de a aduce în atenție câteva subiecte neglijate în ultima perioadă de istoriografia autohtonă.

Sorin Grigoruță

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„Revista de istorie socială", XIII-XV, 2008-2010, Iaşi, 2011, 518 p.

Rândurile de mai jos au menirea de a semnala apariţia unui nou tom al periodicului ieşean „Revista de Istorie Socială", ce reuneşte numerele XIII-XV pe anii 2008-2010.

Prima secţiune a revistei, „Lumea animalelor: realităţi, reprezentări, simboluri", cuprinde 10 din cele 12 comunicări prezentate în cadrul celei dintâi ediţii a colocviului cu acelaşi nume, desfăşurat la Iaşi, în data de 13 octombrie 2009. Spaţiul restrâns al unei astfel de semnalări bibliografice nu ne îngăduie o prezentare mai amănunţită a celor 10 studii, limitându-ne doar la menţionarea numelui autorilor şi a titlurilor contribuţiilor lor: Luminiţa Bejenaru, *Fauna ca parte a culturii materiale în Moldova medievală: studii arheozoologice*; Maria Magdalena Székely, *Peisaj medieval cu animale*; Bogdan Creţu, *Bestiarul lui Cantemir: între simbolul medieval şi viziunea modernă*; Cătălina Velculescu, Ileana Stănculescu, *Prezenţe animaliere pe pridvorul de nord al bisericii de la Mănăstirea Sucevița*; Ciprian Firea, *„Blazoanele" sfinţilor. Câteva atribute iconografice animaliere pe polipticul din Sighişoara (circa 1520)*; Violeta Barbu, *Simboluri şi embleme: reprezentări animaliere în miniatura brâncovenească*; Tudor-Radu Tiron, *Bestiarul heraldic muntean. O încercare de sistematizare*; Ştefan S. Gorovei, *Animalele Ţărilor Moldovei. Variaţiuni istorice*; Sorin Iftimi, *Animalele în heraldica boierească din Moldova (secolele XIV-XVIII)*; Constantin Ittu, *Steme ardelene din secolele XVI-XVIII cu mobile heraldice luate din lumea animală*.

Urmează apoi un grupaj de articole privitoare la istoria romanităţii sud-dunărene, istorie privită, în cel dintâi studiu, în dimensiunea prospectivă, de către un grup de cercetători clujeni. O scurtă istorie a românilor din Banatul de Vest este prezentată de Mircea Măran, pentru ca Rodica Almăjan să realizeze un arc peste timp, în încercarea de a analiza situaţia *Învăţământului românesc din Banatul Sârbesc, cândva şi acum*. Povestea familiilor aromânilor din Panciova (Serbia) ne este relatată de Svetlana Nikolin, iar în ultimul studiu al grupajului, Ela Cosma se opreşte asupra contribuţiei lui Silviu Dragomir în chestiunea morlacilor.

Studiul Iuliei Dumitrache, privitor la *Comerţul cu* garum *la Pompei*, deschide o nouă secţiune a volumului, el fiind succedat de contribuţia Mariei Magdalena Szekély, care surprinde principalele tipuri de veşminte (şi culorile acestora) întâlnite în ţările române de-a lungul secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea. Pornind de la exemplul familiei Ciorogârleanu, Gheorghe Lazăr aduce noi lămuriri asupra familiilor boiereşti din Ţara Românească, ce au origine negustorească, studiul său fiind urmat de cel al cercetătorului ieşean, Mircea Ciubotaru, cu privire la legătura dintre *Genealogie şi problema istorică a genezei categoriei sociale a răzeşilor*.

Următorul pasaj al volumului reuneşte un număr de trei articole care, din punct de vedere cronologic, au ca numitor comun cel de-al XIX-lea veac din istoria românilor. Cel dintâi, semnat de Nicoleta Roman aduce în discuţie *„Micul delict" al femeii: furtişagul*, pentru ca următoarele două contribuţii, datorate Lidiei Trăuşan-Matu şi Adrianei Belu, să abordeze o tematică apropiată: cea a igienei şi a asistenţei medicale în lumea rurală românească a secolului XIX.

Alexandru Mareş şi analiza sa asupra *Activităţii Societăţii Ortodoxe Naţionale a Femeilor din România în primul deceniu de existenţă* ne introduc în secţiunea „rezervată" sfârşitului de secol XIX şi a primei jumătăţi a celui următor, unde regăsim şi articolul Ramonei Caramelea, despre ceremoniile publice care însoţesc existenţa şcolilor: *punerea pietrei fundamentale şi inaugurarea localului şcolii*. Ovidiu Buruiană vine cu unele precizări legate de *Organizaţia financiară a Partidului Naţional Liberal între cele două războaie mondiale*, iar în cea din urmă intervenţie Tamara Botez vorbeşte despre *Propaganda şi starea de spirit a populaţiei reflectate în documentele ieşene* în intervalul cronologic al anilor 1940-1944.

Ultima secţiune a tomului debutează cu cea de-a patra parte a *Memoriilor* scriitorului Constantin Nonea. Acestea sunt urmate de un *Scurt istoric al familiei noastre*, întocmit acum aproape jumătate de veac de doctorul Ernest Grinţescu, dar care vede abia acum lumina tiparului

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

datorită străduniei părintelui Daniel Niță-Danielescu. Un foarte interesant izvor istoric, *Inventarul averii lui Petru vodă Șchiopul*, este editat de Petronel Zahariuc, documentul beneficiind astfel în cele din urmă de o traducere integrală în limba română. Tot de punerea în circuitul istoriografic a izvoarelor istorice este legat și articolul ultim al grupajului și al volumului, *Ținuturile dintre Carpați și Siret într-o descriere austriacă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, acesta reprezentând cea de-a cincea parte a studiului mai amplu, semnat de Ion Donat și Șerban Papacostea.

Recenziile și notele bibliografice încheie un volum ce se remarcă prin diversitatea temelor tratate și temeinicia analizelor întreprinse.

Sorin Grigoruță

„Argesis. Studii şi comunicări", tom XVIII, seria Istorie, Piteşti, 2009, 408 p.

Cunoscutul anuar al Muzeului Județean Argeș a apărut cu un nou număr, care îmbogățește istoriografia noastră cu niște contribuții de o certă valoare științifică. Trebuie să remarcăm efectul nefast al crizei economice, volumul fiind tipărit abia în 2011.

Spre deosebire de numerele precedente, acum există o consistentă rubrică rezervată recenziilor și notelor bibliografice. Există și un capitol bogat dedicat istoricilor care, după ce au lăsat o importantă operă de cercetare științifică, au părăsit pentru totdeauna sălile de studiu ale arhivelor și muzeelor. Au fost omagiați Ion Popescu-Argeșel, Cornel Tamaș, Paul Dicu, Gheorghe Pârnuță și Ion Nania. Toți cei care au trecut în neființă au avut contribuții deosebite la realizarea unor monografii ale instituțiilor de învățământ sau ale localităților. Au publicat volume de documente sau au cercetat pe teren urmele vechilor culturi din zona județului Argeș.

Capitolul *Arheologie, Istorie antică* are patru studii, interesant de amintit fiind cel intitulat *Restaurarea pieselor ceramice provenite din săpăturile sistematice de la Hărman, județul Brașov, campaniile 2005-2007*, de Mary Claudia Moței. Secțiunea de *Istorie medievală* este mult mai bine reprezentată și observăm preocuparea deosebită pentru descifrarea începuturilor Țării Românești (Radu Ștefan Vergatti, *Din nou despre începuturile Cetății Poienari*; Nicolae Constantinescu, *Radu I Vv și scaunul domnesc din Argeș*; Ionel-Claudiu Dumitrescu, *Noi interpretări privind datarea bătăliei de la Rovine*). Trecutul a fost studiat și cu metodele specifice arheologiei (Spiridon Cristocea, Marius Păduraru, *Cercetările arheologice de la Schitul Bascovele, comuna Cotmeana, județul Argeș (campania iulie-august 2009*).

Capitolul rezervat *Istoriei moderne și contemporane* cuprinde nouă studii bine documentate. Ion Vitan prezintă modul în care a funcționat o moșie a Academiei Române din județul Argeș și felul în care statul comunist a distrus-o (*Moșia Slobozia-Mălinească din județul Argeș, proprietatea Academiei Române*). Remarcăm și un studiu cu informații interdisciplinare dedicat stării sanitare a Bucovinei (Mihai Chiriță, Leontin Stoica, *Situația sanitară din Bucovina în perioada noiembrie 1918 – august 1919*, p. 237-242). Apoi, istoricul argeșean Vasile Tudor, specializat pe problemele aviației, aduce informații despre un plan privind distrugerea la sol a aviației americane cu baza în sudul Italiei (*Despre o acțiune de comando aerian în Italia*, p. 275-276).

Domeniul *Istoria culturii. Personalități* cuprinde nouă studii. Trebuie să remarcăm materialele despre bancherul Mauriciu Blank (Romeo Maschio, Marius Păduraru), generalul Scarlat Panaitescu (Marius Cîrjan), colonelul Nicolae N. Herișanu (Vasile Novac).

Munca depusă de membrii comitetului de redacție a dus la apariția unei realizări istoriografice demnă de a fi inclusă în biblioteca fiecărui savant din România.

Ionel-Claudiu Dumitrescu

„Relations Internationales", nr. 138, aprilie-iunie 2009

Revista de față se numără, de peste trei decenii, printre publicațiile de prim-plan dedicate studierii istoriei relațiilor internaționale, continuând astfel tradiția școlii franceze de studiere a istoriei tratatelor și a istoriei diplomației. Fondată în 1974, la Geneva, de către Jean-Baptiste Duroselle și Jacques Freyomond, „Relations Internationales" este o revistă trimestrială care apare

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sub conducerea mai multor instituţii ce îşi desfăşoară activitatea în Franţa: *Societatea de studii istorice de relaţii internaţionale contemporane*, *Institutul Pierre Renouvin*, *Institutul de Istorie a Relaţiilor Internaţionale Contemporane* şi *Institutul de Înalte Studii Internaţionale şi Dezvoltare*. Cu un comitet editorial din care fac parte Antoine Marès, Jean-Marc Delaunay, Claire Sanderson, revista franceză s-a impus în peisajul istoriografic ca un punct de reper pentru cei interesaţi de cercetarea istoriei relaţiilor internaţionale.

La fel ca majoritatea numerelor revistei, şi cel la care ne referim este unul tematic[1], şi anume dedicat Europei şi Extremului Orient în secolele XIX-XXI. Cele şapte articole tratează subiecte diverse: de la politica rusă între anii 1856-1866, la chestiunea deportaţilor polonezi în relaţiile franco-poloneze între 1945 şi 1949 sau la cel referitor la relaţiile dintre Crucea Roşie şi Vatican în chestiunea prizonierilor de război, după prima conflagraţie mondială. Regăsim în paginile revistei şi subiecte de actualitate, precum relaţiile dintre China şi Afganistan după evenimentele din 11 septembrie 2001, într-un studiu semnat de Thierry Kellner, profesor la „Université Libre de Bruxelles", Departamentul de Ştiinţe Politice. De asemenea, sunt analizate şi subiecte conexe cu istoria relaţiilor internaţionale: diplomaţia informaţională, raporturile dintre poezie şi politică, importanţa Organizaţiei Internaţionale a Igienei în tratarea tifosului din Polonia în perioada 1919-1923. Acestor articole li se adaugă şi rubrica *Notelor de lectură*, ce întregeşte paginile revistei printr-o prezentare obiectivă a ultimelor apariţii în domeniu.

Articolul care ne-a atras atenţia în mod special este cel semnat de Stéphanie Burgaud, doctor în istorie al Universităţii Paris-Sorbona, intitulat *Question d'Orient ou équilibre mitteleuropéen: quel primat pour la poitique extérieure russe (1856-1866)?* (p. 7-22). Istoricul francez aduce în discuţie o problemă mult dezbătută în istoriografia occidentală şi anume cea a strategiei de politică externă a Imperiului Rus odată cu urcarea pe tronul Rusiei a ţarului Alexandru al II-lea şi a numirii în fruntea Ministerului Afacerilor Externe a lui A. M. Gorceakov. Plecând de la ideea conform căreia lucrările şi studiile publicate până în 1990 au pus accentul pe importanţa chestiunii orientale în politica ţaristă, autoarea vorbeşte de ideea unui proiect diplomatic european pe care l-ar fi avut în vedere diplomaţia ţaristă după eşecul din Războiul Crimeii. Bazându-se pe un bogat material arhivistic (dosare din Arhiva de Politică Externă a Imperiului Rus şi Arhiva de Stat a Federaţiei Ruse), sunt aduse în discuţie relaţiile ruso-prusiene în anii '60 ai secolului XIX, importanţa insurecţiei poloneze, dar şi rolul Principatelor Unite în politica Rusiei şi a Marilor Puteri. De asemenea, este surprinsă capacitatea lui Gorceakov de a-şi impune treptat punctul de vedere în politica externă a Rusiei; nu însă şi în 1866, în condiţiile războiului austro-prusac, ci patru ani mai târziu prin circulara din 19/31 octombrie 1870, prin care Marile Puteri primeau vestea denunţării unilaterale de către Rusia a neutralizării Mării Negre (articol ce făcea parte din prevederile Tratatului de la Paris din 1856).

Din punctul nostru de vedere, în paginile acestei reviste se regăsesc articole de referinţă pentru cei interesaţi de studierea istoriei relaţiilor internaţionale pe parcursul secolelor XIX-XXI.

Adrian-Bogdan Ceobanu

„Studii şi materiale de istorie medie", XXVIII, 2010, Bucureşti, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", 2011, 376 p.

Cel de-al XXVIII-lea tom al revistei „Studii şi materiale de istorie medie" aduce, aşa cum ne-a obişnuit deja periodicul Institutului de Istorie din Bucureşti, contribuţii însemnate cu privire la istoria ţărilor române, de la începuturile lor până spre zorii epocii moderne.

Primul grupaj din acest număr, „Ţara Românească şi Moldova: începuturile", cuprinde trei studii. Cel dintâi, datorat lui Şerban Papacostea şi intitulat *„Prima unire românească": Voievodatul de Argeş şi Ţara Severin*, aduce noi interpretări privitoare la întemeierea Ţării Româneşti, pornind de la evenimentele ce au marcat politica internă a regatului ungar în intervalul de timp

[1] A se vedea, spre exemplu, numerele 135 şi 136 din 2008 dedicate negocierilor internaţionale după 1945 sau numărul 137 din 2009 dedicat importanţei Americii Latine în relaţiile internaţionale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

premergător campaniei regelui Carol Robert împotriva „marelui voievod Basarab". Urmează câteva *Contribuţii la istoria domniei principelui Radu I şi a alcătuirii teritoriale a Ţării Româneşti în secolul al XIV-lea* aduse de Sergiu Iosipescu, pentru ca al treilea studiu, semnat de Laurenţiu Rădvan, să analizeze începuturile oraşelor din Ţara de Jos a Moldovei.

Tot trei studii reuneşte şi cea de-a doua secţiune, „Prosopographica", în cadrul căreia Ştefan S. Gorovei strânge împreună, sub titlul *Contribuţii prosopografice şi epigrafice*, un studiu privitor la *Dorin pitarul şi „Tetraevanghelul" său* şi două în legătură cu trecutul mănăstirii Probota: *Vasilca „Stoici" de la Probota* şi *Inscripţiile funerare de la Probota*. Andrei Pippidi readuce în discuţie o informaţie despre doamna Chiajna şi fiii ei din vremea exilului în Siria, pentru ca, în finalul grupajului, Mariana Lazăr să prezinte *Dispoziţiile testamentare ale unui boier oltean şi ale soţiei sale (a doua jumătate a secolului al XVII-lea)*.

Lărgind, atât în timp cât şi în spaţiu, aria tematicii analizate, a treia secţiune a volumului, „Politică şi război în Europa Centrală", grupează o serie de studii care vin să identifice locul şi rolul spaţiului românesc în contextul politic şi militar central european. Pornind de la împrejurările determinate de acţiunile fraţilor Asăneşti îndreptate împotriva Imperiului Bizantin, Alexandru Simon încearcă să descifreze implicaţiile unui act emis de cancelaria regelui ungar Béla III, document care, dacă s-ar fi păstrat în forma sa originală de la finalul secolului XII, ar fi putut, probabil, reprezenta cea dintâi menţionare a cuvântului *români*. Mutând centrul de greutate al analizei sale spre spaţiul central european, Florin Ardelean îşi propune să studieze *Rolul militar al nobilimii în Transilvania princiară*, insistând asupra similitudinilor dintre nobilimea transilvăneană şi cea europeană, dar mai ales a elementelor ce au particularizat evoluţia elitei transilvănene la finalul evului de mijloc. În paginile articolul intitulat *Străjuirea navigaţiei pe Dunăre în epoca otomană:* ***derbendcilik-ul***, Anca Popescu pune în lumină, pornind de la două documente otomane, dubla supraveghere, fiscal-economică şi militar-navală, ce a fost impusă de autorităţile otomane de-a lungul Dunării.

Cu o titulatură mult mai generoasă, „Mărturii şi interpretări", cel de-al patrulea grupaj debutează cu nişte consideraţii formulate de Şerban V. Marin asupra cronicii veneţianului Antonio Morosini, acestea fiind urmate de *Câteva documente de la Neagoe Basarab*, scoase la lumină de Petronel Zahariuc din arhiva mănăstirii Simonopetra de la Muntele Athos. Fără a părăsi tărâmul mărturiilor documentare, Crina-Mihaela Rafaila prezintă *Catalogul documentelor lui Radu Leon aflate în colecţiile Muzeului Municipiului Bucureşti*. Tot din cea de-a doua jumătate a secolului XVII au rămas şi *Însemnările lui Dosithei Notara despre călătoria sa şi a patriarhului Paisie al Ierusalimului în jurul Mării Negre*, însemnări analizate de Oana Mădălina Popescu pentru varietatea tematică a informaţiilor oferite.

Spre finalul volumului regăsim „Addenda et corrigenda", datorată lui Ştefan Andreescu, urmată de semnalarea şi analizarea ultimelor apariţii editoriale în cadrul rubricilor „Recenzii şi notiţe bibliografice" şi „Buletin bibliografic". „*In memoriam* Demény Lajos" este rubrica ce încheie acest număr al revistei.

Sorin Grigoruţă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL” ÎN ANUL 2010

Activitatea ştiinţifică a membrilor Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” s-a desfăşurat şi în anul 2010 în conformitate cu normele specifice cercetării academice, consacrate şi confirmate în ultimii ani prin rezultate deosebite. Astfel, programele şi proiectele de cercetare asumate, elaborarea, editarea ori coordonarea unui număr de volume, participarea la granturi interne şi internaţionale, publicarea a numeroase studii şi articole de specialitate, bine primite în lumea academică, patronarea unor periodice consacrate sau participarea la diverse schimburi interacademice dovedesc, din nou, calitatea şi continuitatea eforturilor de cercetare ale membrilor Institutului ieşean, confirmând astfel un efort ştiinţific susţinut în anul 2010.

Principala coordonată a activităţii ştiinţifice la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” o constituie programele şi proiectele, fiecare dintre ele cu o durată de execuţie ce variază în raport cu tema asumată şi numărul de cercetători implicaţi. Rezultatele cercetărilor sunt valorificate prin intermediul studiilor şi articolelor, a comunicărilor prezentate la diverse manifestări ştiinţifice sau prin tipărirea unor volume.

Programul I.a., *Izvoarele Evului Mediu românesc şi istorie socială*, coordonat de dr. Petronel Zahariuc, CS II, cuprinde un proiect:

1. *Documenta Romaniae Historica*, seria A, Moldova, vol. IX (*1593-1598*), editat de dr. Petronel Zahariuc, CS II, dr. Silviu Văcaru, CS II, drd. Marius Chelcu, CS III, dr. Cătălina Chelcu, CS III, Sorin Grigoruţă, AC.

Programul I.b., *Instrumente de lucru. Repertoriul numismatic românesc. 1822-1859/1867*, coordonat de dr. Viorel Butnariu, CS I, cuprinde un proiect:

1. *Repertoriul numismatic românesc. 1822-1859/1867*, dr. Viorel Butnariu, CS I, termen final 31 decembrie 2010.

În cadrul acestui program au apărut volumele XXVII din *DRH*, seria A, Moldova (ed. Petronel Zahariuc, Silviu Văcaru, Marius Chelcu, Cătălina Chelcu, Dumitru Ciurea şi Nistor Ciocan), 2005, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 750 p., şi XXVIII din *DRH*, seria A, Moldova (ed. Petronel Zahariuc, Silviu Văcaru, Marius Chelcu, Cătălina Chelcu), Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2006, 970 p. De asemenea, au mai fost publicate studii monografice, volume de documente şi culegeri de studii, precum: Petronel Zahariuc, Florin Marinescu şi Ioan Caproşu (ed.), *Documente româneşti din arhiva mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos. Catalog* (I), Ed. Universităţii „Al. I. Cuza”, Iaşi, 2005; Flavius Solomon, Alexandru Zub, Marius Chelcu (ed.), *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea*, Ed. Trinitas, 2005; Mihai-Ştefan Ceauşu, Marius Chelcu, *Domeniul mănăstirilor din Bucovina în secolele XIV-XVIII. Inventar de documente*, Iaşi, Ed. Universităţii „Al. I. Cuza”, 2007; Marius Chelcu (ed.), *Statisticile populaţiei Moldovei. Ţinutul Bacău*, *ocolul Trotuş, 1832*, Ed. Junimea, Iaşi, 2007; Cătălina Chelcu (ed.), *Statisticile populaţiei Moldovei. Ţinutul Bacău, ocolul Tazlăul Sărat, 1832*, Ed. Junimea, Iaşi, 2007; Silviu Văcaru, *Diecii Ţării Moldovei în prima jumătate a secolului XVII*, Ed. Junimea, Iaşi, 2006; idem, *Dumeştii Vasluiului*, Ed. Panfilius, 2006; Silviu Văcaru, *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845). Ţinutul Romanului. Partea 1 (1820)*, Editura SudIS, 2008, 356 p.; Silviu Văcaru, Aurelia Ichim, *Monumentul. Cercetare, proiectare, conservare*, vol. VI, Ed. Trinitas, 2005; vol. VII, Ed. Trinitas, 2006; vol. VIII, Ed. Fundaţiei Axis, Iaşi, 2007; Petronel Zahariuc ş.a., *Depotestate. Semne şi expresii ale puterii în Evul Mediu românesc*, Ed. Universităţii „Al. I. Cuza”, Iaşi, 2006; idem, *De la Iaşi la Muntele Athos. Studii şi documente de istorie a Bisericii*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, Iaşi, 2008, 302 p. (+ ilustraţii); idem, *Documente româneşti din Arhiva Mănăstirii Xenofon de la Muntele Athos*, în colaborare cu Florin Marinescu, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 2008, 400 p.; Viorel Butnariu, *Monnaies et parures du Musée Départamental „Ştefan cel Mare” de Vaslui*, Iaşi, 2007.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, t. XLVIII, 2011, p. 467–480

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Programul II, *Stat şi societate în perioada modernizării şi construcţiei naţionale româneşti, secolele XIX-XX*, coordonat de dr. Mihai-Ştefan Ceauşu, CS I, cuprinde cinci proiecte:

1. *Societatea românească la est de Carpaţi în tranziţia spre modernitate. Orizont politic şi cadru juridic (1821-1859)*, dr. Dumitru Vitcu, CS I, (1/2 normă), termen final 31 decembrie 2010.

2. *Evoluţii etno-demografice în Bucovina habsburgică. Implicaţii economico-sociale, politice şi naţionale (sfârşitul secolului XVIII – începutul secolului XX)*, dr. Mihai-Ştefan Ceauşu, CS I, termen final 31 decembrie 2010.

3. *Mutaţii demografice şi minorităţi etnice la est de Carpaţi, 1774-1866*, dr. Dumitru Ivănescu, CS I, termen final 31 decembrie 2010.

4. *Minorităţile naţionale în România interbelică. Evoluţia cadrului juridic şi instituţional*, dr. Cătălin Turliuc, CS I, termen final 31 decembrie 2010.

5. *Continuitate şi schimbare în viaţa politică românească. Sfârşitul secolului XIX – începutul secolului XX* , dr. Liviu Brătescu, CS III, termen final 31 decembrie 2011.

În cadrul programului au fost elaborate mai multe volume, tipărite la edituri din ţară şi străinătate. Din rândul lor amintim: Dumitru Ivănescu, Sorin D. Ivănescu, *La Roumanie et La grande Guerre*, Ed. Junimea, Iaşi, 2005; Ion Agrigoroaiei, Dumitru Ivănescu, Sorin D. Ivănescu, Silviu Văcaru, *Stări de spirit şi mentalităţi în timpul marelui război*, Iaşi, Ed. Junimea, 2005; Dumitru Ivănescu (ed.), *Unirea Principatelor. Momente, fapte, protagonişti*, Ed. Junimea, Iaşi, 2005; Dumitru Ivănescu, Marius Chelcu, *Istorie şi societate în spaţiul est-carpatic, secolele XIII-XX*, Junimea, 2005, Iaşi; Mihai-Ştefan Ceauşu, Marius Chelcu, *Domeniul mănăstirilor din Bucovina în secolele XIV-XVIII. Inventar de documente*, Ed. Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2007; Mihai-Ştefan Ceauşu, *Un iluminist bucovinean: boierul Vasile Balş. 1756-1832*, Editura Junimea, Iaşi, 2007, 330 p.; Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (ed.), *Congresul de pace de la Paris (1856). Prefaceri europene, implicaţii româneşti,* Junimea, Iaşi, 2006; Dumitru Vitcu, *Lumea românească şi Balcanii în reportajele corespondenţilor americani de război (1877-1878)*, Ed. Junimea, 2005; Dumitru Vitcu, Gabriel Bădărău, *Regulamentul Organic al Moldovei*, Ed. Junimea, Iaşi, 2005; Dumitru Vitcu (ed.), *Constantin C. Angelescu. Scrieri alese*, Junimea, Iaşi, 2005; Flavius Solomon, Krista Zach, Cornelius R. Zach (Hrsg), *Migration im südöstlichen Mitteleuropa. Auswanderung, Flucht, Deportation, Exil im 20. Jahrhundert*, IKGS Verlag, München, 2005; Cătălin Turliuc, I. Agrigoroaiei, O. Buruiană, Gh. Iacob (ed.), *România interbelică în paradigmă europeană,* Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2005; Gh. Iacob, I. Agrigoroaiei, C. Turliuc (coord.), *Iaşi. Memoria unei capitale*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2008, 538 p.; Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (coord.), *Toţi în unu. Unirea Principatelor la 150 de ani*, Iaşi, Junimea, 2009; Dumitru Ivănescu, Florin Marinescu, Dalila Aramă, Virginia Isac (ed.), *Documentele româneşti ale Mănăstirii Dochiariu de la Muntele Athos*, Atena, 2009, 508 p. De asemenea, numerele IX/2005, X/2006, XI/2009 din *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae* cuprind mai multe contribuţii ale cercetătorilor implicaţi în acest program.

Programul III, *Cultură şi modernizare în România: secolele XIX-XX*, coordonat de acad. Alexandru Zub, cuprinde şase proiecte:

1. *Demosthene Russo şi contemporanii săi. Corespondenţă inedită*, dr. Leonidas Rados, CS II, termen final 31 decembrie 2010.

2. *O nouă perspectivă asupra ideii de patrimoniu: obiectul şi imaginea în literatura autobiografică românească din secolul XX,* dr. Andi Mihalache, CS II, termen final 31 decembrie 2011.

3. *Memoria culturală a Revoluţiei de la 1848 în prima jumătate a secolului XX*, dr. Mihai Chiper, CS, termen final 31 decembrie 2011.

4. *Legislaţia – factor al modernizării Bisericii Ortodoxe Române (1873-1928)*, drd. Monica Marţincu, AC.

5. *O istorie a inspecţiilor şcolare, în România secolului XX. Partea I: tipuri de documente şi modalităţi de interpretare a lor*, dr. Cătălina Mihalache, CS III, termen final 31 decembrie 2011.

6. *Învăţământul în Moldova în prima jumătate a secolului XIX*, dr. Alexandru Istrate, CS, termen final 31 decembrie 2010.

La acest program au fost elaborate mai multe studii, tipărite în publicaţii din ţară şi străinătate. Revista „Xenopoliana" a consacrat numere speciale unor teme de mare interes, precum: *A scrie şi a face istorie. Practici, simboluri, tipuri de lectură*, ed. Cătălina Chelcu, Andi Mihalache, coord. Alexandru Zub (XII, 2004); *Liberalismul românesc. Tendinţe, structuri, personalităţi*, ed. Liviu Brătescu, Ovidiu Buruiană, coord. Alexandru Zub (XIII, 2005); *Ritualuri politice în România modernă*, ed. Andi Mihalache, Adrian Cioflâncă, coord. Alexandru Zub (XIV, 2006); *Conservatorismul românesc. Personalităţi, tendinţe şi*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

guvernări, ed. Liviu Brătescu, Mihai Chiper (XV, 2007). De asemenea, autorii proiectelor au definitivat mai multe volume tematice: Andi Mihalache, *Pe urmele lui Marx. Studii despre comunism şi consecinţele sale*, Iaşi, Ed. Alfa, 2005; idem, *Mănuşi albe, mănuşi negre. Cultul eroilor în vremea dinastiei Hohenzollern*, Cluj-Napoca, Ed. Limes, 2007; idem, *In medias res. Studii de istorie culturală,* Ed. Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2007 (în colab. cu Adrian Cioflâncă); Leonidas Rados, *Preocupări de bizantinistică în România până la 1918*, Bucureşti, Ed. Omonia, 2005; idem, *Şcolile greceşti din România (1857-1905). Restituţii documentare*, Bucureşti, Ed. Omonia, 2006; Cătălina Mihalache, *Şcoala şi artizanatul. Interpretări culte ale artei populare*, Cluj-Napoca, Ed. Limes, 2007; Mihai Chiper (ed.), *Conservatorismul românesc. Origini, evoluţii, perspective*, Iaşi, Editura Pim, 2008; Alexandru Zub, *Mihail Kogălniceanu, arhitect al României moderne*, Iaşi, Institutul European, 2005; idem, *Clio sub semnul interogaţiei: idei, sugestii, figuri*, Iaşi, Polirom, 2006; idem, *Romanogermanica. Secvenţe istoriografice*, Iaşi, Ed. Universităţii „Al. I. Cuza", 2006; idem, *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, Bucureşti, Ed. Institutului Cultural Român, 2005; Alexandru Zub, Adrian Cioflâncă (ed.), *Cultură politică şi politici culturale în România modernă*, Ed. Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2005; Dumitru Ivănescu, Cătălina Chelcu (ed.), *Patrimoniu naţional şi modernizare în societatea românească: instituţii, actori, strategii*, Iaşi, Junimea, 2009.

Programul IV, *Public şi privat în România secolului XX*, coordonat de dr. Cătălin Turliuc, CS I, cuprinde patru proiecte:

1. *Obiectivele Securităţii în timpul regimului democrat-popular*, dr. Sorin D. Ivănescu, CS III, termen final 31 decembrie 2011.

2. *Exilul românesc postbelic şi implicarea în lupta anticomunistă. Echipele paraşutate în România de către serviciile secrete occidentale (1951-1953)*, dr. Dorin Dobrincu, CS III, termen de finalizare 31 decembrie 2011.

3. *Politica externă a României comuniste în anii '50 ai secolului XX. De la proiecte ideologice la practica relaţiilor bilateral*, dr. Paul Nistor, CS III, termen final 31 decembrie 2011.

4. *Organizaţiile de tineret comuniste şi rolul lor în angrenajul totalitar din România (1945-1965),* Adrian Cioflâncă, CS III, termen final 31 decembrie 2010.

Mai multe studii şi articole, publicate în reviste academice şi volume tematice, comunicări ştiinţifice la manifestări din ţară şi străinătate şi elaborarea a mai multor volume reprezintă contribuţia cercetătorilor angajaţi la acest program. Din ultima categorie fac parte următoarele lucrări: *Raport final* al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, de Alexandru Zub, Dorin Dobrincu, Adrian Cioflâncă ş.a., Bucureşti, Ed. Humanitas, 2007; Dorin Dobrincu, Constantin Iordache, *Ţărănimea şi puterea: procesul de colectivizare a agriculturii în România*, Iaşi, Ed. Polirom, 2005; Dorin Dobrincu, *O istorie a comunismului din România. Manual pentru liceu*, Iaşi, Editura Polirom, 2008 (coautor împreună cu Mihai Stamatescu, Raluca Grosescu, Andrei Muraru, Liviu Pleşa şi Sorin Andreescu); Dorin Dobrincu (editor), *Listele morţii. Deţinuţi politici decedaţi în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securităţii, 1945-1958*, Iaşi, Editura Polirom, 2008, Cătălin Turliuc, Alexander Rubel, *Totalitarism, ideologie şi realitate socială în România şi RDG*, Ed. Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2006; Sorin D. Ivănescu, Silviu Moldovan, Slobodan Glumăţ, *De la titoism la stalinism şi retur*, Ed. Junimea, Iaşi, 2007; Paul Nistor, *Înfruntând Vestul. PCR, România lui Dej şi politica americană de îngrădire a comunismului*, Ed. Vremea, Bucureşti, 2006; Paul Nistor (ed.), *Relaţii internaţionale. Lumea de ieri, lumea de mâine*, Ed. PIM, Iaşi, 2007; Cătălin Turliuc (ed.), *Public şi privat în România regimului de democraţie populară*, Ed. Junimea, Iaşi, 2007, 350 p., şi Sorin D. Ivănescu, *Securitatea în perioada 1948-1958. Organizare, obiective, metode*, Ed. Junimea, 2009.

Programul V, *România în relaţiile internaţionale (secolele XIX-XX)*, coordonat de prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti, CS I, cuprinde patru proiecte:

1. *Europe and the Porte. New Documents on the Eastern Question. Swedish Diplomatic Reports 1814-1820*, dr. Veniamin Ciobanu, CS I, termen final 31 decembrie 2010.

2. *Românii şi ordinea europeană (1815-1859)*, prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti, CS I, termen final 31 decembrie 2011.

3. *Relaţiile româno-ruse în a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX: implicaţii identitare*, dr. Flavius Solomon, CS II, termen final 31 decembrie 2011.

4. *Mutaţii demografice la est de Carpaţi, 1938-1945. Refugiaţi, repatriaţi, deportaţi*, dr. Bogdan Alexandru Schipor, CS III, termen final 31 decembrie 2011.

Mai multe studii publicate în reviste româneşti şi străine, comunicări susţinute la manifestări ştiinţifice naţionale şi internaţionale, două volume de documente din arhive germane şi suedeze (Veniamin Ciobanu, *Europe and the Porte. New documents on the Eastern Question*, vol. III, *Swedish*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Diplomatic Reports, 1799-1808, Ed. Junimea, Iaşi, 2006, 550 p., şi vol. IV, *Swedish Diplomatic Reports 1791-1796*, Ed. Junimea, Iaşi, 2006, 456 p.; volumul VI: *English and Swedish Diplomatic Reports, 1792-1814* (în colaborare), Editura Junimea, Iaşi, 2008), precum şi volume de studii (Veniamin Ciobanu, *Statele nordice şi problema orientală (1792-1814)*, Ed. Junimea, Iaşi, 2005; idem, *Raportul putere centrală-factori politici interni, reflex al statutului juridic al Principatelor Române în secolele XVII-XVIII*, Ed. Junimea, Iaşi, 2005; idem, *Evoluţii politice în Europa centrală şi de est (1774-1814)*, Ed. Junimea, Iaşi, 2007; Liviu Brătescu şi Ovidiu Buruiană (ed.), *Xenopoliana*, XIII, *Liberalismul românesc. Tendinţe, structuri, personalităţi*, Iaşi, Ed. Junimea, 2005; Liviu Brătescu, Mihai Chiper, *Xenopoliana*, XV, *Conservatorismul românesc. Personalităţi, tendinţe şi guvernări*, 2007; Bogdan-Alexandru Schipor, *Politica Marii Britanii la frontiera de vest a Uniunii Sovietice, 1938-1941*, Iaşi, Junimea, 2007), constituie rezultatele celor implicaţi în acest program.

O altă coordonată importantă a activităţii ştiinţifice, una care conferă şi demonstrează, deopotrivă, atât valoarea individuală a cercetătorilor cât şi calitatea colaborărilor a constituit-o, ca de obicei, editarea de volume de specialitate, fie ele lucrări de autor, culegeri de studii ori ediţii critice.

a. Volume de autor:

– Andi Mihalache, Silvia Marin-Barutcieff, *De la fictiv la real. Imaginea, imagologia, imaginarul*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 2010, 816 p.

– Cătălin Turliuc, I. Varta, I. Sarov, I. Ojog, *Istorie. Epoca modernă* (*History. The Modern Era*), manual, Chişinău, Editura Cartdidact, 2009, 256 p.

b. Volume editate şi coordonate:

– Liviu Brătescu (coord.), *Liberalismul românesc şi valenţele sale europene*, Iaşi, Editura Pim, 2010.

– Gheorghe Cliveti, Bogdan Ceobanu, Mihai Ştefan Ceauşu, Dumitru Ivănescu, Leonidas Rados, Petronel Zahariuc, *Istoria Universităţii din Iaşi*, coordonatori Gheorghe Iacob şi Alexandru Florin Platon, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 2010, p. 47-80, 177-228, 229-244, 245-250, 471-480.

– Gheorghe Cliveti, Mihai Iacobescu, Dinu Balan (coord.), *Slujind-o pe Clio. In honorem Dumitru Vitcu*, Iaşi, Editura Junimea, 2010.

– Dorin Dobrincu, Şerban Marin, Andrei Muraru (ed.), *Ghidul Arhivelor Naţionale ale României*, [Bucureşti], Arhivele Naţionale ale României, 2009, 120 p.

– Dorin Dobrincu, Arcadie Bodale, Cătălina Mihalache, *Archiva Moldaviae*, [Iaşi], vol. I, 2009, 480 p.

– Dumitru Ivănescu, Florin Marinescu, Dalila Aramă, Virginia Isac, *Documentele româneşti ale Mănăstirii Dochiariu de la Muntele Athos*, Atena, 2009, 508 p.

– Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (coord.), *Toţi în unu. Unirea Principatelor la 150 de ani*, Iaşi, Ed. Junimea, 2009, 308 p.

– Andi Mihalache (ed.), *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”*, Iaşi, tom XLVII, 2010, 500 p.

– Silviu Văcaru, Mircea Ciubotaru (ed.), *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845). Ţinutul Romanului. Partea 2 (1832)*, Iaşi, Editura StudIS, 2009, 441 p.

– Dumitru Vitcu, Silviu Sanie, SAHIR, vol. XI, Bucureşti, Editura Hasefer, 2010, 342 p.

– *CORPUS NUMMORUM MOLDAVIAE – IV. Monnaies et parrures du Musée Départemental de Botoşani*, ouvrage collectife édité par Viorel M. Butnariu, Gura Humorului, Editura Terra Design, 2010, 170 p.

În afară de programele şi proiectele individuale, cercetătorii de la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” au obţinut sau au participat în anul 2010 la un număr de 17 granturi, dintre care cinci internaţionale:

a. naţionale:

– Proiectul *Ştiinţele socio-umaniste în contextul evoluţiei globalizate – dezvoltarea şi implementarea programului de studii şi cercetare postdoctorale*, contract POSDRU 89/1.5/S/61104, 1 octombrie 2010 – 29 februarie 2012, manager regional Andi Mihalache, Gheorghe Cliveti expert evaluator; dr. Liviu Brătescu, CS III, dr. Cătălina Chelcu, CS III, dr. Mihai Chiper, CS, dr. Paul Nistor, CS III, dr. Leonidas Rados, CS II, dr. Bogdan Schipor, CS III, bursieri.

– Mihai Chiper, director de proiect CNCSIS-UEFISCU PN II-RU-PD cod 546/2010, cu titlul *O societate în căutarea onoarei. Duel şi masculinitate în sfera publică din România (1859-1918)*, 1.08.2010 – 31.07.2012.

– Adrian Cioflâncă, titular al proiectului de cercetare *Complicitate, indiferenţă şi solidaritate în timpul Holocaustului. Atitudini ale contemporanilor faţă de pogromurile din România*, susţinut de Institutul Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

– Adrian Cioflâncă, coordonator al proiectului *Gropi comune din timpul Holocaustului în județul Iași. Cercetări exploratorii de istorie orală și arheologie în comuna Popricani*, susținut de Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", 2009-2010.

– Adrian Cioflâncă, membru în grant CNCSIS, 2008-2011, obținut pentru proiectul *Populism și neopopulism în Europa Centrală și de Est*, director de proiect Michael Shafir.

– Dorin Dobrincu, coordonator (împreună cu Dănuț Mănăstireanu) – sub egida Centrului de Istorie a Protestantismului din România/Societatea Academică a Românilor Evanghelici – al proiectului *Persecuția Bisericii în România comunistă. Cazul Evanghelicilor. Istorie orală*, 2009-2011.

– Dorin Dobrincu, coordonator (împreună cu Dănuț Mănăstireanu) al proiectului *Omul evanghelic. O explorare a comunităților protestante românești*, 2007-2010, în care sunt implicați cercetători din România și străinătate: Peter Kuzmic, Octavian Baban, Radu Gheorghiță, Emil Bartoș, Mihai Curelaru, Dănuț Jemna, Silviu Rogobete, Dan Lungu, Jozsef Kovacs, Mari Blaj, Vilmos Kis, Marin Marian Bălașa, Nicoleta Sălcudean, Mircea Păduraru, Alin Cristea, Augustin Ioan, Daniel Barbu, Andrei Ivan, Emanuele Conțac, Nicolae Geantă.

– Cătălin Turliuc, Mihai-Ștefan Ceauşu, Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu, Sorin D. Ivănescu, Bogdan-Alexandru Schipor, grant CNCSIS, PN2. Program IDEI, Proiect ID-1646/2009-2011, *Dilemele conviețuirii în procesul modernizării societății româneşti. Identități multietnice şi mutații demografice la est de Carpați în secolele XIX-XX*, director de proiect dr. Cătălin Turliuc.

– Flavius Solomon, Liviu Brătescu, Paul Nistor, Lucian Nastasă, Lorand Madly, Andrei Cuşco, grant CNCSIS, PN2. Program IDEI, Proiect ID-816/2009-2011, *Discurs istoric şi diplomație: românii din Transilvania şi Basarabia în politica externă a României (1877-1947)*, proiect de cercetare exploratorie, CNCSIS, 2009-2011, director de proiect dr. Flavius Solomon.

– Petronel Zahariuc (director de proiect), Cătălina Chelcu, grant CNCSIS, din cadrul PN II, Proiecte de Cercetare Exploratorie, 2008-2010, cu tema *Istorie românească în Arhivele de la Muntele Athos.*

– Petronel Zahariuc, membru în grantul CNCSIS, din cadrul PN II, Proiecte de Cercetare Exploratorie, 2008-2010 (director de proiect conf. dr. Maria Magdalena Székely): *Tezaure documentare şi artistice româneşti în Bulgaria şi Orientul Apropiat (Ierusalim şi Sinai)*.

– Laurențiu Rădvan (director de proiect), Petronel Zahariuc, grantul CNCSIS, din cadrul PN II, Proiecte de Cercetare Exploratorie, 2008-2010: *De la schimbătorii de bani la băncile moderne. Impactul activității financiar bancare asupra dezvoltării urbane din Moldova (secolul XVI – prima parte a secolului XX)*.

b. internaționale:

– Adrian Cioflâncă, participant la proiectul internațional *Saving, Preserving, and Making Educational Use of the Romanian Jewish Urban Architectural Heritage*, derulat de Asociația IDEE şi susținut de Rothschild Foundation Europe, 2010.

– Andi Mihalache, coordonator al proiectului *Trends and Ideas in Recent Historiography*, finanțat de CHP Course Development Fellowships (CEU-OSI Comparative History Project, 2009-2010).

– Cătălina Mihalache, conducător proiect de cercetare finanțat de Center for Advanced Studies, Ludwig Maximilians Universität (München), cu tema *Comparing the 1990s and the '40s Crises in East European and Central Countries: The School that Survived the Political Regimes* (perioada aprilie-iunie 2010).

– Flavius Solomon, membru în grantul *Handbuch der historischen Regionen Südosteuropas*, coordonator prof. dr. Oliver Jens Schmitt, Institut für osteuropäische Geschichte der Universität Wien.

– Cătălin Turliuc, grant 2010-2012, Exzellenzcluster Projecktsm, Max Plank – Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften, Max-Plank-Instituts für europäische Rechtsgeschichte, „Die Enstehung nationaler Rechtssysteme im postosmanichen Südosteuropa. Dekonstruktion, Formation und Transfer von Normativität" (*Establishment of National Legal Systems in Post-Ottoman South Eastern Europe. Deconstruction, Formation and Transfer of Normativity*), director prof. em. dr. dr.h.c. mult. M. Stolleis.

În anul 2010 Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", în afara şedințelor de comunicări bilunare, ce au continuat cu regularitate, a organizat, singur sau prin colaborare, mai multe manifestări științifice, naționale sau internaționale:

a. naționale:

– 22 ianuarie 2010, simpozionul *Unirea Principatelor Române*, ediția a V-a, organizat de Complexul Muzeal „Moldova", Muzeul Unirii, Academia Română – Institutul de Istorie „A. D. Xenopol", Direcția pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Național, Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

– 4 octombrie 2010, *Universitatea din Iaşi – 150. Şcoala istorică,* simpozion organizat împreună cu Institutul de Arheologie din Iaşi şi cu Facultatea de Istorie – Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi, la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol".

b. internaționale:

– 17-18 septembrie 2010, simpozionului *Diplomaţi români şi străini în istoria României*, organizat de Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" şi Asociația Est Democrația, cu ocazia „Zilelor Academice Ieşene".

– 17 septembrie 2010, simpozionul *Confluenţe identitare şi realităţi demografice la est de Carpaţi în secolele XIX-XX*, organizat de Universitatea Petre Andrei şi Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" din Iaşi.

– 29 septembrie – 3 octombrie 2010, simpozionul *130 ani de relaţii diplomatice germano-române (1880-2010)*, organizat de Institutul de Istorie „A. D. Xenopol", Ambasada Republicii Federale Germania din România, Centrul Cultural German Iaşi, Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie, Centrul de Istorie a Relațiilor Internaționale Iaşi.

În afara manifestărilor ştiinţifice mai sus menționate, cercetătorii institutului au susținut numeroase comunicări la diverse simpozioane, seminarii, congrese ori conferințe, naționale sau internaționale:

a. naționale:

– Liviu Brătescu, *Domnia lui Alexandru Ioan Cuza – tentația unei domnii autoritare?*, la simpozionul *Unirea Principatelor Române*, organizat de Muzeul de Istorie Roman, 24 ianuarie 2010; *Socializări, alianţe şi grupuri de putere în Roman. 1918-1938,* la simpozionul *Din istoria oraşului Roman*, organizat de Muzeul de Istorie Roman, 30 martie 2010; *PNL Gheorghe Brătianu – o provocare la adresa liberalismului românesc?*, comunicare susținută la simpozionul național organizat de „Casa Memorială I.C Brătianu", Pitești, 21-23 aprilie 2010; *Carol I şi independenţa României,* la simpozionul *Ziua de 9 mai – valenţe istorice*, organizat de Muzeul de Istorie Roman, 7 mai 2010; *Anul 1891. Un bilanţ dinastic?,* la simpozionul național organizat de Muzeul Național Cotroceni, 27-31 mai 2010; *Dimitrie R. Suţu, călătorie în „Panteonul Junimii". Mărturii inedite,* la simpozionul național *Istorie, Cultură, Patrimoniu*, organizat de Muzeul Literaturii Române, Iaşi, , 6-7 octombrie 2010; *Prostituţia în Romanul interbelic. Percepţii în presa vremii*, la Conferința națională de Antropologie Urbană, ediția a II-a, Roman, 8-9 octombrie 2010; *Monumente publice şi memorii concurente în România modernă (1866-1918),* la simpozionul național *Monumentul*, organizat de Muzeul de Istorie, Iaşi, 14-16 octombrie 2010; *Conflicte şi încercări de reconciliere la sfârşitul secolului XIX românesc*, la simpozionul național *Stat şi societate*, organizat de Universitatea din Craiova, Facultatea de Istorie, 28-30 octombrie 2010.

– Mihai-Ştefan Ceauşu, *Austria şi „chestiunea română"*, la simpozionul național *Unirea Principatelor Române*, ediția a V-a, organizat de Complexul Muzeal „Moldova", Muzeul Unirii, Academia Română – Institutul de Istorie „A. D. Xenopol", Direcția pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Național, Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi, Iaşi, 22 ianuarie 2010.

– Bogdan Ceobanu, *Intrigi ruseşti în spaţiul românesc: cazul Gr. Mihail Sturdza*, în cadrul Sesiunii naționale organizată de Universitatea „Mihail Kogălniceanu", Iaşi, 21-22 mai 2010; *Inaugurarea statuii ţarului Alexandru al II-lea la Chişinău – 1886*, în cadrul simpozionului *La frontierele civilizaţiilor. Identitate şi alteritate în conştiinţa locuitorilor Basarabiei (1812-prezent)*, Galați, 21-23 octombrie 2010; *Rusia şi proclamarea Regatului României*, în cadrul simpozionului *Stat şi societate în Europa – secolele XIX-XX*, Craiova, 29-30 octombrie 2010.

– Cătălina Chelcu, *Laic şi religios în cronicile moldovene din secolul al XVII-lea*, în cadrul şedinţelor bilunare, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol", 29 aprilie 2010; *Documente statistice privitoare la ţinutul Bacău (prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, Direcția Județeană a Arhivelor Bacău, 19 octombrie 2010; *Între memoria cutumei şi cuvântul pravilei. Infracţiuni, pedepse şi identităţi sociale în Moldova premodernă (secolul al XVII-lea – prima jumătate a secolului al XVIII-lea)*, Cluj-Napoca, 21-22 octombrie 2010, în cadrul întâlnirii bursierilor POSDRU 2010.

– Cătălina Chelcu, Marius Chelcu, *Venituri urbane ale mănăstirii Golia (secolele XVII-XVIII)*, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol", 25 noiembrie 2010.

– Marius Chelcu, *Elemente de urbanism în oraşele moldoveneşti din secolul al XVII-lea*, comunicare susținută în cadrul şedinţelor bilunare de la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol", 11 februarie 2010; *Monahismul în evul mediu românesc*, conferință în cadrul dezbaterii cu tema *Cerul pe pământ. Sacru şi modern la început de mileniu III*, organizată de Muzeul Literaturii Române Iaşi, Societatea Culturală

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„Junimea ’90” şi Asociația „Est-Democrația”, 2 iunie 2010, în Galeriile „Pod-Pogor”; *Negustori din ținutul Bacău (a doua jumătate a secolului al XVII-lea)*, în cadrul simpozionului organizat de Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Bacău împreună cu Muzeul Județean Bacău, 19 noiembrie 2010; *Venituri urbane ale mănăstirii Golia. Secolele XVII-XVIII*, împreună cu Cătălina Chelcu, comunicare susținută în cadrul şedințelor bilunare de la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, 25 noiembrie 2010.

– Veniamin Ciobanu, *Pagini din istoria politică a Lituaniei (1569-1660),* la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, 4 noiembrie 2010.

– Adrian Cioflâncă, *Mărturii despre Pogromul de la Iaşi (iunie 1941)*, la atelierul *Chestionarele Congresului Mondial Evreiesc privind efectele Holocaustului din România*, organizat de Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 20 iulie 2010, Cluj-Napoca.

– Gheorghe Cliveti, *Noi contribuții istoriografice privitoare la Unirea Principatelor Române,* la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, 20 octombrie 2010; *Revoluția română de la 1848: „o nație în călindarul lumii”,* la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, 2 decembrie 2010.

– Dorin Dobrincu, *Ce, cât şi cum putem utiliza din trecutul recent al României? Cazul rezistenței armate anticomuniste*, la Şcoala de Vară IRIR [Institutul Român de Istorie Recentă] 2010, ediția I, Moeciu de Sus, 2 septembrie 2010; *Cedare sau rezistență? Opțiunile României discutate în Consiliul de Coroană în contextul ultimatumului sovietic (iunie 1940)*, comunicare susținută la Convenția Societății de Studii Istorice din România, cu tema *Conflicte simbolice în spațiul românesc*, Iaşi, 10 octombrie 2010.

– Sorin Grigoruță, *Un doctor ieşean din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea: Dracache Depasta*, comunicare în cadrul şedinței de comunicări a Comisiei de Heraldică, Genealogie şi Sigiliografie (Filiala Iaşi), 14 septembrie 2010; *Aspecte privitoare la epidemia de ciumă din ținutul Bacău (1829)*, comunicare în cadrul simpozionului organizat de Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Bacău, 19 noiembrie 2010.

– Alexandru Istrate, *Prestigiul cărții de istorie românească la începuturile modernității. Capcanele reperelor cronologice*, la simpozionul național *Istorie, cultură, patrimoniu*, Iaşi, 6-7 octombrie 2010; *Istoria în programele şcolare din Principatele Române la începuturile modernității*, la simpozionul național *Stat şi societate*, Craiova, 29-30 octombrie 2010.

– Dumitru Ivănescu, *Al. I. Cuza. Precizări biografice*, la simpozionul național *Naționalism şi românism*, Huşi, 29 noiembrie 2009; *Rolul lui Al. I. Cuza în realizarea Unirii Principatelor Române*, la simpozionul național organizat în colaborare cu Universitatea „Al. I. Cuza” şi Complexul Muzeistic Moldova, Iaşi, 22 ianuarie 2010, Muzeul Unirii; *Basarabia şi Marea Unire din 1918*, la simpozionul organizat de Societatea Astra, intitulat *Vârstele Unirii*, Iaşi, 29 martie 2010.

– Sorin Ivănescu, *Anchetele Securității în timpul regimului „democrat-popular”*, în cadrul şedințelor bilunare ale Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”.

– Paul Nistor, *Românii din America şi relațiile lor cu diplomații României comuniste (1950)*, la Colocviului Național de Istorie, Istoria Artei Decorative, Restaurare-Conservare şi Relații Publice, Muzeul Național Cotroceni, ediția a XV-a, 27-30 mai 2010; *Carte, cultură şi propagandă externă în România comunistă. Cazul american (1950-1954)*, la simpozionului național *Istorie, cultură, patrimoniu*, Muzeul Literaturii Române, Iaşi, 6-7 octombrie 2010; *Proiecte de propagandă românească în America, în timpul Războiului Rece (1947)*, la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” Iaşi, 20 octombrie 2010; *Activitatea de informare şi propagandă a Legației României comuniste de la Washington (1954-1955)*, la simpozionul național *Stat şi societate în Europa*, Universitatea din Craiova, 29-30 octombrie 2010.

– Leonidas Rados, *Între umori şi poziționări strategice: conflictul dintre Nicolae Iorga şi Demosthene Russo*, Convenția SSIR 2010, cu tema *Conflictele simbolice în spațiul românesc*, Iaşi, 10 octombrie 2010.

– Cătălin Turliuc, *Aspecte legislative privind situația minoritarilor evrei la sfârşitul secolului al XIX-lea*, la conferința *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, organizată de Departamentul pentru relații interetnice al Guvernului României şi Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, Bucureşti, 29 octombrie 2009; *Priorități şi oportunități actuale în cercetarea istoriei minorităților etnice din România*, la Conferința *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, organizată de Departamentul pentru relații interetnice al Guvernului României şi Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, Bucureşti, 31 octombrie 2009; *Rolul preşedintelui în elaborarea unui proiect politic național privind viitorul României în UE şi în societatea cunoaşterii*, Forumul Academic Român, Bucureşti, Hotel Hilton, Sala Diplomat, 19 noiembrie 2010; *Un secol de arte frumoase în Moldova*, conferință, Galeriile Dana, vineri 20 noiembrie 2009, ora 17, împreună cu Valentin Ciucă şi Cătălin Bordeianu; *Naționalismul românesc în a doua*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

jumătate a secolului al XIX-lea, la simpozionul *Naționalism și românism*, la Liceul „Cuza Vodă”, Huși, 29 noiembrie 2009; *Revoluția Română din 1989 în contextul construcției europene*, la simpozionul național *Revoluția română după douăzeci de ani*, organizat de Primăria Iași, Institutul național pentru studierea Revoluției din 1989, IRIR, la Sala Mare a Primăriei Iași, 14 decembrie 2009; *Solidaritate și acțiune națională în perioada Unirii Principatelor*, la simpozionul național *Unirea Principatelor*, Focșani, Teatrul „Pastia”, 16 ianuarie 2010; *Acțiune națională și reforme în vremea domniei lui Al. I. Cuza*, conferință la Muzeul Literaturii Române Iași, Casa Pogor, 20 ianuarie 2010; *Opera reformatoare a lui Al. I. Cuza. Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris*, la simpozionul național *Unirea Principatelor Române*, ediția a V-a, 22 ianuarie 2010; *Vechii paşoptişti versus „noii” paşoptişti. O încercare de comparație istorică*, la dezbaterea *Noii paşoptişti*, organizată de Fundația Synerg Etica București, la Casa Studenților Iași, 28 ianuarie 2010; *Unirea Basarabiei cu România*, la simpozionul *Vârstele Unirii*, G.S.A. „Mihail Kogălniceanu” Iași, 29 martie 2010; *Ideologia multiculturală în context european*, la simpozionul *Multiculturalismul în Europa de astăzi*, organizat de Forumul oamenilor de știință și artă, București, Hotel Marriot, 23 aprilie 2010; *Relații româno-moldovene în siajul Podului de Flori*, la simpozionul *20 de ani de la Podul de Flori*, Muzeul Unirii, Iași 6 mai 2010; *Familia în istorie, mituri și secrete*, la simpozionul național *Prof. dr. Ioan Nemeș*, Suceava și Sucevița, 7-8 mai 2010; *10 mai și instaurarea monarhiei constituționale în România*, la simpozionul *Ziua regalității*, organizat de M.R.R., împreună cu conf. dr. Mihai Dorin, 10 mai 2010; *Brinkmanship – Criza rachetelor din Cuba*, la a XVIII-a ediție a sesiunii științifice anuale a Universității „M. Kogălniceanu” Iași, 21-22 mai 2010; *O problemă controversată: Kosovoi*, la a XVIII-a sesiune anuală de comunicări științifice *Dimensiuni contemporane ale dezvoltării. Fundalul românesc al sincronizării europene*, Universitatea „Petre Andrei” din Iași, 4-5 iunie 2010; *Geopolitica Mării Negre*, la Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa” Iași, Aula Magna, 18 oct. 2010.

– Silviu Văcaru, *Un proiect în curs de realizare. Editarea catagrafiilor catolicilor din Moldova (cu referire la mișcarea migratorie a populației între Transilvania și Moldova)*, Colocviul național al Grupului de cercetare „I. I. Russu” pentru studiul sud-estului Transilvaniei, ediția a II-a, Sfântu Gheorghe, 25-25 iunie 2010; *Un schit uitat din munții Neamțului: Schitul Nifon*, simpozionul național *Monumentul. Tradiție și viitor*, Iași, 15 octombrie 2010.

– Dumitru Vitcu, *Separatismul moldav: dilemă sau controversă istorică*, la sesiunea științifică anuală organizată de Muzeul Unirii din Iași, 22-24 ianuarie 2010; *România modernă s-a născut la Iași*, la sesiunea științifică *Alma Mater Sucevensis*, ediția a X-a, Suceava, 6 martie 2010.

– Petronel Zahariuc, *Observații asupra unor sigilii medievale moldovenești (II)*, comunicare la ședința Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, ianuarie 2010; *Contribuții la privitoare la istoria a două sate din ținutul Dorohoiului: Ibănești și Măgura*, la ședința Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, martie 2010; *Câteva note despre ctitorii mănăstirii Hlincea*, la ședința Centrului de Cercetări privind *Elitele sociale și ideologia puterii*, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, mai 2010; *Colegiul de la Cotnari – o primă încercare de organizare a învățământului public în Moldova*, la simpozionul *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași – 150*, octombrie 2010; *Câteva animale în câteva sigilii. Mărunțișuri sigilografice*, la simpozionul *Lumea animalelor: realități, reprezentări, simboluri*, Universitatea „Al. I. Cuza”, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, noiembrie 2010; *„Pentru că a fost faptă din trupul domniei lui”. Contribuții privitoare la descendența lui Mihai Viteazul*, comunicare la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, Iași, noiembrie 2010.

– Alexandru Zub, *Unirea Principatelor: dimensiunea morală*, la Muzeul Unirii, Iași, 22 ian. 2010; *Memorie și discurs identitar*, la expoziția *Requiem pentru țăranul român*, Muzeul Unirii, Iași, 28 ian. 2010; *Experiența recluziunii politice în memorialistică și istoriografie*, cu prilejul Zilei mondiale de solidaritate cu victimele torturii, ICAR, Iași, 25 iun. 2010; *Studiul alterității la români. Crochiu istoriografic*, Universitatea „Dunărea de Jos”, 21 oct. 2010; *Mituri istoriografice în România ultimei jumătăți de secol*, la simpozionul *Fertilitatea mitului*, Putna, 25-28 aug. 2010; *Intervenție* la simpozionul *Fertilitatea mitului*, Putna, 26 aug. 2010; *„Rugul aprins” și rezistența spirituală în anii 50-60,* la simpozionul *Daniel* (*Sandu) Tudor in memoriam*, Schitul Cărbuna, jud. Neamț, 29 oct. 2010; *N. Iorga – 70. Actualitatea cărturarului*, la Muzeul Județean „Ștefan cel Mare”, Vaslui, 19 nov. 2010; *Un istoric al vieții: N. Iorga*, Academia Română, 23 nov. 2010; *N. Iorga – actualitatea operei*, la simpozionul *Muzeul și Universitatea Românească la a 70-a comemorare a lui N. Iorga*, Casa Memorială „N. Iorga” Botoșani, 28 nov. 2010.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

b. internaționale:

– Liviu Brătescu, *Problema românească din Transilvania şi tensiunile diplomatice româno-autro-ungare(1867-1883)*, la simpozionul *Diplomaţi români şi străini în istoria României*, organizat de Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" şi Asociaţia „Est-Democraţia", Iaşi, 17-18 septembrie 2010; *Germania în politica externă a României în anii 1878-1888*, la simpozionul *130 ani de relaţii diplomatice germano-române (1880-2010)*, organizat de Institutul de Istorie „A. D. Xenopol", Ambasada Republicii Federale Germania din România, Centrul Cultural German – Iaşi, Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie, Centrul de Istorie a Relaţiilor Internaţionale, Iaşi, 29 septembrie – 3 octombrie 2010; *Relaţiile româno-ruse (1878-1888). Tensiuni, conflicte şi încercări de reconciliere*, la conferinţa *La frontierele civilizaţiilor. Identitate şi alteritate în conştiinţa locuitorilor Basarabiei (1812-prezent)*, organizată de Facultatea de Istorie, Universitatea „Dunărea de Jos" şi Departamentul românilor de pretutindeni, 21-23 octombrie 2010; *Rezolvarea problemei evreieşti în Principatele Române (1848-1866). Între voinţă politică şi eşec social,* la simpozionul *Partide politice şi minorităţi naţionale din România în secolul XX*, organizat de Guvernul României, Departamentul pentru Relaţii Interetnice, Asociaţia „Cercetarea Sibiană", Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu – Facultatea de Istorie şi Patrimoniu „Nicolae Lupu", Academia Română – Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu, 11-13 noiembrie 2010.

– Viorel Butnaru, *O veche descoperire monetară. Tezaurul de la Zăneşti, judeţul Neamţ*, comunicare prezentată la sesiunea ştiinţifică a Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei, Chişinău, 14-15 octombrie 2010.

– Mihai-Ştefan Ceauşu, *Eudoxiu Hurmuzaki – omul politic*, la simpozionul *Românii din afara graniţelor ţării, Europa de lângă noi. Identitate şi multiculturalitate în Bucovina istorică. Familia Hurmuzachi – emblemă a istoriei naţionale*, organizat de Despărţământul Astra „Mihail Kogălniceanu" şi Muzeul Literaturii Române, Iaşi, 20-22 noiembrie 2009; *Profesori şi studenţi evrei la Universitatea din Cernăuţi. 1875-1914*, la colocviul *Profesori şi studenţi evrei la Universitatea din Iaşi şi la alte universităţi româneşti şi europene (sfârşitul secolului al XIX-lea – sfârşitul celui de-al doilea război mondial*, organizat de Facultatea de Istorie a Universităţii Iaşi împreună cu École des Hautes Études du Judaisme de Université „Paul Valéry" Montpellier III, Iaşi, 1-3 septembrie 2010; *Zur sozio-ökonomischen Gesamtsituation der Bukowina im Vormärz. Von der „Josephinischen Aufnahme" bis 1848*, la simpozionul *Der Franziszeische Grundsteuerkataster (1817-1865) als Forschungsproblem*, organizat de Zentrum für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung, Kommission für die Geschichte der Habsburgermonarchie der Österreichische Akademie der Wissenschaften, împreună cu Institut für Geschichte an der Alpen-Adria Universität Klagenfurt şi Institut für Geographie an der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck, Viena, Austria, 6-7 septembrie 2010; *Situaţia etno-demografică în Bucovina în a doua jumătate a secolului XIX şi implicaţiile sale politice*, la simpozionul *Confluenţe identitare şi realităţi demografice la est de Carpaţi în secolele XIX-XX*, organizat în cadrul Zilelor Academice Ieşene, ediţia a XXV-a, de Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" al Academiei Române – Filiala Iaşi şi Universitatea „Petre Andrei", Iaşi, 17 septembrie 2010.

– Bogdan Ceobanu, *От признания независимости к провозглашению королества. Румынско-русские отношения (1878-1881) / De la recunoaşterea Independenţei la proclamarea Regatului. Relaţiile româno-ruse (1878-1881)*, în cadrul lucrărilor Comisiei bilaterale a istoricilor din România şi Rusia, sesiunea a XV-a, Cluj-Napoca, 6-11 septembrie 2010.

– Veniamin Ciobanu, *Recuperarea Crimeii – o „monedă de schimb" oferită Porţii de diplomaţia franceză*, în cadrul celui de al II-lea simpozion internaţional *Moştenirea istorică a tătarilor* – Constanţa-Mamaia, 6-9 octombrie 2010; *Aspecte ale domniei lui Dimitrie Cantemir abordate în istoriografia română şi moldoveană actuală*, în cadrul conferinţei *Opera lui Dimitrie Cantemir – simbol al convergenţei civilizaţiilor*, organizată de Universitatea „Dimitrie Cantemir" din Bucureşti, 21-22 octombrie 2010.

– Adrian Cioflâncă, *The role of Mass Organizations in the Totalitarian Communist Regimes*, la conferinţa *Democraţie vs. totalitarism: lecţii învăţate în ultimii 20 de ani*, organizată de Fundaţia Soros România, Fundaţia Soros Moldova şi Asociaţia Naţională a Tinerilor Istorici din Moldova, Chişinău, 23-26 mai 2010; *Membri ai elitei evreieşti, victime ale pogromului de la Iaşi (iunie 1941)*, la colocviul *Profesori şi studenţi evrei la Universitatea din Iaşi şi la alte universităţi româneşti şi europene (sfârşitul secolului al XIX-lea – sfârşitul celui de-al doilea război mondial)*, organizat de Centrul de Istorie a Evreilor şi Ebraistică „Dr. Alexandru Şafran" al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi" şi Centre de Recherches Interdisciplinaires en Sciences Humaines et Sociales al

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Universității „Paul Valéry" – Montpellier III, Iaşi, 3 septembrie 2010; *Pogromul de la Iaşi din iunie 1941: o evaluare a responsabilităţilor*, la conferința *130 de ani de relaţii diplomatice germano-române (1880-2010)*, organizată de Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" Iaşi, Südost-Institut Regensburg, Centrul Cultural German Iaşi, Ambasada Republicii Federale Germania din România, Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza" Iaşi, 1 octombrie 2010; *În numele lui 1940. Tema „răzbunării" în timpul pogromului de la Iaşi (iunie 1941)*, la conferința *Societatea românească între frontiere imperiale*, secțiunea „Anul 1940 în destinul colectiv al românilor", organizată de Centrul de Studiere a Totalitarismului din cadrul Universității de Stat din Moldova, Chişinău, 8 octombrie 2010.

– Gheorghe Cliveti, *Prusia şi candidatura Hohenzollern la tronul României,* la simpozionul *130 de ani de relaţii diplomatice româno-germane (1880-2010)*, organizat de Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", Facultatea de Istorie – Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, Centrul Cultural German din Iaşi şi Ambasada Germaniei din Bucureşti, Iaşi, 29 septembrie-3 octombrie 2010.

– Dorin Dobrincu, *Rezistența armată anticomunistă din România. Între mit şi realitate*, la conferința *Rezistență, opoziție şi disidență în România comunistă. Analiză şi amintire după 20 de ani*, organizată de Biserica Evanghelică C.A. din România, Academia Evanghelică Transilvania, Evangelischer Freundeskreis Siebenbürgen, Institutul pentru Relații Externe, Centrul de Cultură şi Dialog „Friedrich Teutsch", Sibiu, 7-8 decembrie 2009, Centrul de conferințe „Hans Bernd von Haeften"; *Accesul la arhive în România postcomunistă*, la masa rotundă *Democrație vs. Totalitarism: lecții învățate în ultimii 20 de ani*, organizată de Fundația Soros România, împreună cu Fundația Soros Moldova şi Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova, Bucureşti, 29-30 martie 2010; *The Collectivization of the Agriculture in Romania, 1949-1962*, Universität Wien, Institut for Contemporary History, la invitația prof. univ. dr. Oliver Jens Schmitt, Viena, 29 aprilie 2010; *Reconstruind istoria comunismului românesc: modalități de gestionare a memoriei*, la masa rotundă *Democrație după totalitarism. Învățăminte din ultimii 20 de ani*, organizată de Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova, în colaborare cu Comisia pentru Studierea şi Aprecierea Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova, Facultatea de Istorie şi Filozofie a Universității de Stat din Moldova, cu sprijinul Fundației Soros România şi al Fundației Soros Moldova, Chişinău, 23-26 mai 2010; *Dinamica demografică şi discriminarea socială a evanghelicilor in România, 1948-1989*, la conferința *Studii de istorie socială în România. Noi perspective*, organizată de HESP Comparative History Project, Central European University, în colaborare cu Catedra de Istoria Românilor, Facultatea de Istorie a Universității din Bucureşti, Bucureşti, 12-13 iunie 2010; Dorin Dobrincu, Ottmar Trașcă, *Mişcarea Legionară în exilul din Germania, ianuarie 1941 – august 1944 / Die legionäre Bewegung im deutschen Exil, Januar 1941 – August 1944*, la simpozionul germano-român *130 Jahre deutsch-rumänische diplomatische Beziehungen (1880-2010) / 130 ani de relaţii diplomatice germano-române (1880-2010)*, Iaşi, 30 septembrie – 1 octombrie 2010; *Pentru o nouă reprezentare publică a cedării Basarabiei, a nordului Bucovinei şi a ținutului Herța: expoziție organizată de Arhivele Naționale ale României în 2010*, la conferința *Societatea românească între frontiere imperiale*, secțiunea *Anul 1940 în destinul colectiv al românilor*; organizată sub egida Centrului de Studiere a Totalitarismului, din cadrul Facultății de Istorie şi Filosofie a Universității de Stat din Republica Moldova, Chişinău, 8-9 octombrie 2010; *Archival sources pertaining to the history of Germans in Romania. The case of National Archives of Romania*, la conferința *Mitteleuropäisches Archivars- und Archivarinnentreffen aus Einrichtungen mit Sammlungen von Quellen zur deutschen Geschichte im östlichen Europa*, organizată de asociația „Der Heiligenhof", Bad Kissingen, Germania, 26-28 octombrie 2010.

– Alexandru Istrate, *Statutul profesorului în societatea românească. 1820-1850,* la conferința *Studii de istorie socială în România. Noi perspective*, Bucureşti, 12-13 iunie 2010; *Lecturile formative ale diplomatului Ludovic Steege*, la simpozionul *Diplomaţi români şi străini în istoria României*, Iaşi, 17-18 septembrie 2010; *Durée et historisme dans la culture roumaine au début de la modernité*, la simpozionul *Cartea. România. Europa*, Bucureşti, 20-23 septembrie 2010; *Ipostaze ale exilului românesc. 1848-1918*, la conferința *Exilul literar românesc – înainte şi după 1989*, Bratislava, 12 octombrie 2010; *Constantin Stere în memorialistica şi presa vremii*, la conferința *La Frontierele civilizațiilor. Identitate şi alteritate în conştiința locuitorilor Basarabiei (1812-prezent)*, Galați, 20-23 octombrie 2010.

– Dumitru Ivănescu, *Titu Maiorescu şi studenții evrei de la Universitățile din Iaşi şi Bucureşti*, la colocviul *Profesori şi studenți evrei de la Universitatea din Iaşi şi alte universități româneşti şi europene (sfârşitul secolului XIX – sfârşitul celui de-al doilea război mondial)*, organizat de Universitatea Al. I. Cuza şi Ècole des Hautes Ètudes du Judaïsme din cadrul Universității Paul Valéry din Montpellier, 1-3 septembrie 2010; *Imigrări ale populației evreieşti în Moldova*, la simpozionul

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Confluențe identitare și realități demografice la est de Carpați în secolele XIX-XX, organizat de Universitatea Petre Andrei și Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" din Iași, 17 septembrie 2010.

– Sorin Ivănescu, *Atitudinea minorității evreiești din România față de instalarea puterii comuniste*, la simpozionul *Confluențe identitare și realități demografice la est de Carpați în secolele XIX-XX*, Iași, 17 septembrie 2010.

– Andi Mihalache, *Le juif monstrueux: discours dévictimisants et stéréotypes antisémites après la deuxième guerre mondiale*, în cadrul colocviului *Le Monstre*, Université Paul Valéry, Montpellier, 29-30 aprilie 2010.

– Cătălina Mihalache, *A Project and a Case Study: „Remembering Communism" and „The Talking Memories of the Socialist Age"*, la Center for Advanced Studies, Ludwig Maximilians Universität (München), 19 mai 2010.

– Paul Nistor, *Activități ale Legației Republicii Populare Române din Washington, în 1948*, la colocviul Universității „Mihail Kogălniceanu", Iași, mai 2010; *Mihail Ralea – primul ministru plenipotențiar al României comuniste în America*, la simpozionul *Diplomați români și străini în istoria României*, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", Muzeul Unirii, Iași, 17-18 septembrie 2010; *Primele contacte între comuniștii români și cei est-germani la începutul Războiului Rece (1948)*, la simpozionul *130 de ani de relații diplomatice germane-române*, Universitatea „Al. I. Cuza", Iași, 30 septembrie 2010; *Istorie, istorici și propagandă în timpul României Mari. Cazul Basarabiei*, la simpozionul *La frontierele civilizațiilor. Identitate și alteritate în conștiința locuitorilor Basarabiei*, Universitatea „Dunărea de Jos", Galați, 21-23 octombrie 2010.

– Leonidas Rados, *Conflicte între studenții români și evrei ai Universității din Iași la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, la colocviul *Profesori și studenți evrei la Universitatea din Iași și la alte universități românești și europene (sfârșitul secolului al XIX-lea – sfârșitul celui de-al doilea război mondial)*, Iași, 1-3 septembrie 2010; *Imposibila alegere: grec sau român la mijlocul secolului XIX. Cazul fraților Ioan, Constantin și Grigore Sturdza* (în limba elenă)*, Congresul IV al Societății Europene de Studii Neogreceşti*, Granada, Spania, (9-12 septembrie 2010); *Specializarea universitarilor din România în Germania la finele secolului XIX. Cazul bizantinistului Demosthene Russo,* comunicare la simpozionul *130 ani de relații diplomatice germano-române (1880-2010),* Iași, 29 septembrie – 3 octombrie 2010.

– Bogdan Schipor, *Polish-Lithuanian Crisis of March 1938. Some Romanian and Western Reactions*, la simpozionul *Romania and Lithuania in the Interwar International Relations: Bonds, Intersections and Encounters / România și Lituania în relațiile internaționale interbelice: legături, confluențe și întâlniri*, Târgoviște, 19-21 mai 2010, organizat de către Ambasada Republicii Lituania la București, Complexul Muzeal Național „Curtea Domnească" Târgoviște, Primăria Municipiului Târgoviște, Instituția Prefectului a Județului Dâmbovița, Universitatea „Valahia" din Târgoviște, Asociația Română pentru Studii Baltice și Nordice și Universitatea din Vilnius; *Refugiați polonezi la Iași în 1939*, la simpozionul *Confluențe identitare și realități demografice la est de Carpați în secolele XIX-XX*, organizat de Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" și Universitatea „Petre Andrei" din Iași, în cadrul celei de-a XXV-a ediții a Zilelor Academice Ieșene, 17 septembrie 2010; *Pierderile teritoriale românești din 1940. O perspectivă britanică*, la simpozionul *Societatea românească între frontiere imperiale*, secțiunea *Anul 1940 în destinul colectiv al românilor*, Chișinău, 7-9 octombrie 2010, sub egida Centrului de Studiere a Totalitarismului, din cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Republica Moldova.

– Flavius Solomon, *Die Moldau*, la conferința *Südosteuropa der Regionen*, organizator Balkan-Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften Viena, 15-17 martie 2010; *Revoluția mondială versus statul național. Cristian Rakovski și România*, la simpozionul *Istorie, cultură și civilizație în Europa de Sud-Est*, organizator Asociația națională a tinerilor istorici din Republica Moldova, Chișinău, 21-23 aprilie 2010; *Christian Rakovsky and the Formation of the Soviet-Romanian relations*, la simpozionul *Word War I and the Modern World*, organizator Asociația Istoricilor Primului Război Mondial din Federația Rusă, Moscova, 25-27 mai 2010; *Diplomația sovietică și chestiunea Basarabiei în primii ani de după 1918: discurs politico-diplomatic, rațiuni ideologice, argumente istorico-identitare*, la simpozionul *Diplomați români și străini în istoria României*, organizatori Institutul de Istorie „A. D. Xenopol", Asociația Est-Democrația, Muzeul Unirii Iași, 17-18 septembrie 2010; *Relațiile româno-germane în istoriografia română (1878 – până în prezent)*, la simpozionul *130 ani de relații diplomatice germano-române (1880-2010)*, organizatori Institutul de Istorie „A. D. Xenopol", Südost-Institut Regensburg, Universitatea „Al. I. Cuza", Centrul Cultural German – Iași, Ambasada

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Republicii Federale Germania în România, Iaşi, 30 septembrie – 1 octombrie 2010; *Diplomaţia sovietică şi chestiunea Basarabiei în primii ani de după 1918: discurs politico-diplomatic, raţiuni ideologice, argumente istorico-identitare*, la simpozionul *Românii între frontiere imperiale*, organizator Universitatea de Stat din Chişinău. Chişinău, 8-9 octombrie 2010.

– Cătălin Turliuc, M.N. Turliuc, *Strategii de aculturaţie la emigraţia românească în Italia*, la simpozionul *Diaspora culturală românească – paradigme lingvistice, literare şi etnofolclorice*, organizat de Academia Română, Institutul de Filologie „A. Philippide", Iaşi, 5-7 noiembrie 2009; Cătălin Turliuc, *Relaţiile României cu Republica Moldova în context geopolitic*, la masa rotundă *România – Republica Moldova*, organizată de Centrul Cultural German şi Grupul de Dialog Social, Iaşi, Hotel Astoria, 6 februarie 2010; *Une profonde empreinte culturelle-historique: la France et le projet national de la Roumanie moderne*, la simpozionul *Die Frankophonie in Südosteuropa*, Universitatea Leipzig, Leipzig, Germania, 13-15 mai 2010; *9 Mai în istoria românilor*, la simpozionul *Europa, un vis împlinit?*, organizatori Universitatea „Al. I. Cuza", A.T.R.A.G., OSSEI, Sala Mare a Primăriei Iaşi, 9 mai 2010; *Legea Mârzescu din 1924 privitoare la dobândirea şi pierderea naţionalităţii române*, la simpozionul *Confluenţe identitare şi realităţi demografice la est de Carpaţi în secolele XIX-XX*, Zilele Academice Ieşene, ediţia XXV, Academia Română – Filiala Iaşi, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", Universitatea „Petre Andrei" din Iaşi, 17 septembrie 2010; *Constitutional Law as Political Programme in Romania 1848-1866*, la simpozionul *Dekonstruktion, Formation und Tranfer von Normativität*, 29-39 sept. 2010, Max Plank – Institut für europäische Rechtsgeschichte, Frankfurt am Main, Germany; *Cadrul instituţional juridic al minorităţilor în România interbelică în paradigma modelului centru şi periferie*, la conferinţa *Societatea românească între frontiere imperiale*, 8-9 octombrie 2010, Centrul de studii imperiale, Facultatea de Istorie şi Filosofie a Universităţii de Stat din Moldova, Chişinău, Republica Moldova.

– Silviu Văcaru, *Consideraţii cu privire la constituirea noilor comunităţi catolice în Moldova primei jumătăţi a secolului XIX*, la simpozionul *Confluenţe identitare şi relaţii demografice la est de Carpaţi în secolele XIX-XX*, Iaşi, 17 septembrie 2010.

– Dumitru Vitcu, *Valoarea istorică a unui document statistic din anul 1858*, la simpozionul *Confluenţe identitare şi realităţi demografice la est de Carpaţi în secolele XIX-XX*, Zilele Academice Ieşene, ediţia XXV, Academia Română – Filiala Iaşi, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", Universitatea „Petre Andrei" din Iaşi, 17 sept. 2010.

– Petronel Zahariuc, *Câteva date despre „cel dintâi istoric" al Moldovei – Istratie logofătul al treilea*, comunicare la Congresul internaţional de Genealogie şi Heraldică, Institutul „Sever Zotta", Iaşi, mai 2010.

– Alexandru Zub, *Istoria conceptuală în cultura română*. *Consideraţii marginale*, la Şcoala Doctorală „R. Koselleck", Timişoara/Aachen, Aachen, 3 martie 2010; *Histoire et discours juridiques aux temps moderns. Aperçu diachronique*, la simpozionul organizat de Universitatea „M. Kogălniceanu", 21 mai 2010; *Studiul alterităţii la români. Crochiu istoriografic*, la simpozionul organizat de Universitatea „Dunărea de Jos", Galaţi, 21 octombrie 2010; *Discours historique et identité nationale dans l'espace culturel roumain*, la colocviul *Penser l'Europe*, Academia Română, Bucureşti, 8 octombrie 2010.

În cadrul unor manifestări ştiinţifice internaţionale sau al schimburilor interacademice desfăşurate în anul 2010, un număr de 14 cercetători de la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" au efectuat deplasări în Austria, Franţa, Germania, Grecia, Istrael, Marea Britanie, Republica Moldova, Norvegia, Federaţia Rusă, Slovacia, Spania, Suedia, şi Ungaria. Aceste deplasări au facilitat completarea unor colecţii de documente, investigaţii în arhive şi biblioteci, documentări în vederea realizării şi concretizării la un nivel ştiinţific ridicat a proiectelor de cercetare în care sunt implicaţi cercetătorii Institutului „A.D. Xenopol":

– Mihai Ceauşu, Austria, Viena, 6-7 septembrie 2010, participare la simpozionul internaţional *Der Franziszeische Grundsteuerkataster (1817-1865) als Forschungsproblem*, organizat de Zentrum für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung, Kommission für die Geschichte der Habsburgermonarchie der Österreichische Akademie der Wissenschaften din Viena, împreună cu Institut für Geschichte an der Alpen-Adria Universität Klagenfurt şi Institut für Geographie an der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck.

– Veniamin Ciobanu, Marea Britanie, 22 martie – 18 aprilie 2010, deplasare de documentare în cadrul programului de schimburi interacademice convenit între Academia Română şi Academia Britanică; Suedia, 13-30 septembrie 2010, deplasare de documentare în cadrul programului de schimburi interacademice convenit între Academia Română şi Academia Regală de Litere, Istorie şi Antichităţi a Suediei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

– Adrian Cioflâncă, Norvegia 28-29 noiembrie 2009, Falstad – participare la conferința internațională *Learning in Memorial Sites – Contemporary Challenges and Experiences*, organizată de Falstad Memorial şi The Task Force for International Cooperation on Holocaus Education, Remebrance and Researche, The Academic Working Group (ITF); Norvegia, 30 noiembrie – 3 decembrie 2009, Trondheim – participare la Reuniunea plenară anuală a ITF; Republica Moldova, 23-26 mai 2010, Chişinău – participare la Conferința internațională *Democrație vs. totalitarism: lecții învățate în ultimii 20 de ani*, organizată de Fundația Soros România, Fundația Soros Moldova şi Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova, cu comunicarea *The role of Mass Organizations in the Totalitarian Communist Regimes*; Franța 14-16 aprilie, Paris – participare la reuniunea *Joint Working Group Committee on the Roma Genocide*, organizată de ITF; Israel, 12-13 iunie, Ierusalim – participare la *The Seventh International Conference on Holocaust Education*, organizată de Yad Vashem; Israel, 14-17 iunie, Ierusalim – participare la Reuniunea plenară anuală a ITF; Ungaria, iulie 2010, Budapesta – stagiu de cercetare la Central European University, în cadrul proiectului CNSIS, *Populism şi neopopulism în Europa Centrală şi de Est*; Republica Moldova, 8-9 octombrie, Chişinău – participare la conferința internațională *Societatea românească între frontiere imperiale*, secțiunea *Anul 1940 în destinul colectiv al românilor*, organizată de Centrul de Studiere a Totalitarismului din cadrul Universității de Stat din Moldova, Chişinău, cu comunicarea *În numele lui 1940. Tema „răzbunării" în timpul pogromului de la Iaşi (iunie 1941).*

– Gheorghe Cliveti, Germania 7-11 iunie 2010 la Universitatea Konstanz, în cadrul programului Şcolii doctorale de la Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi; a avut intervenții la clasele dnei dr. Carmen Scheide de la Universitatea germană.

– Dorin Dobrincu, Austria, 29 aprilie 2010, Viena, Universität Wien, Institut for Contemporary History, la invitația prof. univ. dr. Oliver Jens Schmitt, susținerea conferinței *The Collectivization of the Agriculture in Romania, 1949-1962*; Spania, 18-19 mai 2010, Madrid, Spania, *21st Conference of the European Board of National Archivists* (EBNA), reprezentant al Arhivelor Naționale ale României; Republica Moldova, 23-26 mai 2010, Chişinău, masa rotundă internațională *Democrație după totalitarism. Învățăminte din ultimii 20 de ani*, organizată de Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova, în colaborare cu Comisia pentru Studierea şi Aprecierea Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova, Facultatea de Istorie şi Filozofie a Universității de Stat din Moldova, cu sprijinul Fundației Soros România şi al Fundației Soros Moldova, susținerea comunicării *Reconstruind istoria comunismului românesc: modalități de gestionare a memoriei*; Republica Moldova, 8-9 octombrie 2010, Chişinău, conferința *Societatea românească între frontiere imperiale*, secțiunea *Anul 1940 în destinul colectiv al românilor,* susținerea comunicării *Pentru o nouă reprezentare publică a cedării Basarabiei, a nordului Bucovinei şi a ținutului Herța: expoziția organizată de Arhivele Naționale ale României în 2010*; Germania, 26-28 octombrie 2010, Bad Kissingen, conferința *Mitteleuropäisches Archivars- und Archivarinnentreffen aus Einrichtungen mit Sammlungen von Quellen zur deutschen Geschichte im östlichen Europa*, organizată de asociația „Der Heiligenhof", susținerea conferinței *Archival sources pertaining to the history of Germans in Romania. The case of National Archives of Romania.*

– Alexandru Istrate, Slovacia, 12 octombrie 2010, la conferința internațională *Exilul literar românesc – înainte şi după* 1989, susținând comunicarea *Ipostaze ale exilului românesc. 1848-1918.*

– Dumitru Ivănescu, Israel, 18 octombrie – 1 noiembrie 2010, în cadrul schimburilor interacademice.

– Andi Mihalache, Franța, 29-30 aprilie 2010, în cadrul colocviului *Le Monstre*, Université Paul Valéry, Montpellier, susținând comunicarea *Le juif monstrueux: discours dévictimisants et stéréotypes antisémites après la deuxième guerre mondiale*.

– Cătălina Mihalache, Germania, München, 19 mai 2010, prezentare susținută la Center for Advanced Studies, Ludwig Maximilians Universität, cu tema *A Project and a Case Study: „Remembering communism" and „The Talking Memories of the Socialist Age"*.

– Leonidas Rados, Spania, 9-12 septembrie 2010, Granada, Congresul IV al Societății Europene de Studii Neogreceşti, cu o comunicare intitulată *Imposibila alegere: grec sau român la mijlocul secolului XIX. Cazul fraților Ioan, Constantin şi Grigore Sturdza* (în limba elenă); Grecia, 24-27 noiembrie 2010, Atena, participare la dezbaterea *Athens Dialogues*, organizată de Onasis Public Benefit Foundation, în colaborare cu universități şi institute de prestigiu din Europa şi SUA.

– Bogdan Schipor, Republica Moldova, 7-9 octombrie 2010, Chişinău, la simpozionul internațional *Societatea românească între frontiere imperiale*, secțiunea *Anul 1940 în destinul colectiv*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

al românilor, organizată la Chişinău, sub egida Centrului de Studiere a Totalitarismului, din cadrul Facultății de Istorie şi Filosofie a Universității de Stat din Republica Moldova, cu o comunicare intitulată *Pierderile teritoriale româneşti din 1940. O perspectivă britanică.*

– Flavius Solomon, Austria, Viena, 15-17 martie 2010, în cadrul schimburilor interacademice; Republica Moldova, 21-23 aprilie 2010, Chişinău, la simpozionul internațional *Istorie, Cultură şi Civilizație în Europa de Sud-Est*, prezentând comunicarea *Revoluția mondială versus statul național. Cristian Rakovski şi România*; Federația Rusă, Moscova, Sankt-Petersburg: 25 mai – 20 iunie, în cadrul schimburilor interacademice; Germania, München, 15-30 august 2010, Biblioteca Bavariei; Republica Moldova, Chişinău, 8-9 octombrie 2010, la simpozionul internațional *Românii între frontiere imperiale*, prezentând comunicarea *Diplomația sovietică şi chestiunea Basarabiei în primii ani de după 1918: discurs politico-diplomatic, rațiuni ideologice, argumente istorico-identitare.*

– Cătălin Turliuc, Germania, 13-15 mai 2010, Leipzig, comunicarea *Une profonde empreinte culturelle-historique: la France et le projet national de la Roumanie moderne*, la simpozionul internațional *Die Frankophonie in Südosteuropa*, Universitatea Leipzig; Germania, 29-39 septembrie 2010, Frankfurt am Main, Max Plank – Institut für europäische Rechtsgeschichte, comunicarea *Constitutional law as political programme in Romania 1848-1866*, la simpozionul internațional *Dekonstruktion, Formation und Tranfer von Normativität*; Republica Moldova, 8-9 octombrie 2010, Chişinău, comunicarea *Cadrul instituțional juridic al minorităților în România interbelică în paradigma modelului centru şi periferie*, la conferința internațională *Societatea românească între frontiere imperiale*, organizată de către Centrul de studii imperiale, Facultatea de Istorie şi Filosofie a Universității de Stat din Moldova.

– Alexandru Zub, Germania, februarie-aprilie 2010, Aachen, stagiu de cercetare, Universitatea din Aachen, Institutul de Istorie (prof. Armin Heinen).

Din inițiativa preşedintelui României s-a constituit o comisie internațională pentru studierea Holocaustului, din care face parte şi colegul nostru, Adrian Cioflâncă, CS III la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iaşi, iar dr. Dorin Dobrincu, CS III, este membru al Societății ştiințifice Centre for Post-Communist Studies, St. Francis Xavier University, Antigonish, Nova Scotia, Canada.

Nu în ultimul rând, trebuie menționat că o bună parte dintre rezultatele muncii de cercetare depuse de membrii Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" în anul 2010 a văzut lumina tiparului în periodicele consacrate care sunt scoase sub egida instituției – „Anuar", „Xenopoliana" ori „SAHIR"–, dar şi faptul că şase dintre cercetători sunt îndrumători de doctorat – Alexandru Zub, Dumitru Vitcu, Dumitru Ivănescu, Gheorghe Cliveti, Mihai-Ştefan Ceauşu şi Veniamin Ciobanu.

Bogdan-Alexandru Schipor

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

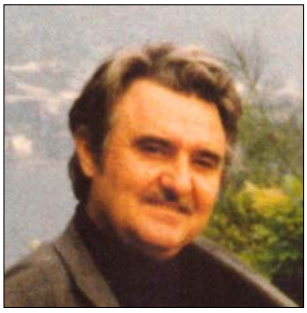

RECVIEM PENTRU UN MARE ISTORIC: LEONID BOICU*

Dacă suferinţele l-ar fi ocolit sau dacă timpul ar mai fi avut răbdare, dacă s-ar fi trezit la viaţă într-o lume mai puţin haină şi dacă arderile i-ar fi fost mai lente în proiecţiile şi acţiunile mult prea generos şi altruist asumate, *omul* Leonid Boicu ar fi împlinit, în această primăvară, la zi de Arminden, obişnuita (pentru mulţi) vârstă de 80 de ani. Dar soarta a voit a fi altfel; la numai o zi după cea de a 66-a aniversare, şi tot la vremea florilor de liliac, măcinat de o nemiloasă, îndelungată şi incurabilă boală, a trecut în lumea umbrelor cel care a întruchipat, poate, ca nimeni altul dintre camarazii de idei şi de generaţie, virtuţile umane în frumuseţea, bogăţia şi diversitatea lor. A lăsat în urmă-i o familie, până atunci frumoasă şi fericită (în pofida numeroaselor „cumpene" care i-au marcat – mult prea de timpuriu – destinul), o mulţime de prieteni şi admiratori, dintre care nu puţini i-au fost părtaşi sau martori ai nesfârşitelor încercări cuprinse în propriul traiect biografic, numeroşi colegi de breaslă şi autentici (ori numai pretinşi) colaboratori sau discipoli şi, nu în ultimul rând, o suită de proiecte ştiinţifice, mărturisite şi perfect imaginate, pentru a căror înfăptuire firul vieţii autorului s-a dovedit, din păcate, prea scurt.

Dincolo însă de resemnarea, care diminuează sau chiar substituie, odată cu implacabila scurgere a timpului, durerea provocată de pierderea aproapelui, se cuvine a invoca drept suport terapeutic – palidă mângâiere pentru familie! – amintirea vie pe care a lăsat-o în urmă-i nu doar omul, ci, mai ales, faptele sale, materializate printr-o operă istoriografică de excepţie. Altfel spus, a plecat *omul*, dar a rămas *istoricul* Leonid Boicu, ale cărui virtuţi numite: rigoare, metodă, orizont tematic şi zestre ştiinţifică s-au impus deja ca etaloane valorice în conştiinţa celor care înţeleg istoria ca pe o veritabilă ştiinţă, în cel mai pur spirit tacitian, nicidecum ca pe o profesie speculativă. „Anevoie se poate estima astăzi corect – scria, încă din 1991, academicianul Alexandru Zub, coleg, prieten şi colaborator apropiat al istoricului care tocmai împlinise 60 de ani – un palmares ca acela pe care Leonid Boicu l-a construit cu atâta osteneală, dar şi cu însuşiri dintre cele mai alese, cum rar se întâmplă într-o generaţie"[1]. Perfect adevărate şi îndeajuns de sugestive aprecieri, aparţinând unui alt reper valoric al istoriografiei româneşti din ultima jumătate de veac, formulate în împrejurările generale şi specifice postdecembriste, de natură să le amplifice dimensiunea şi credibilitatea.

---

* Text reprodus parţial în „Dacia literară", an XXII (serie nouă), nr. 4 (97), Iaşi, iulie 2011, p. 27-38.

[1] Alexandru Zub, *Leonid Boicu: vocaţia istoricului*, în *AIIAI*, tom XXXVIII, Iaşi, 2001, p. 353.

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 481–490

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dacă pe *istoric* îl recomandă opera sa, impresionantă nu atât prin dimensiune, cât mai ales prin valoarea intrinsecă a cărților și studiilor publicate, o producție științifică ilustrând, deopotrivă, o strălucitoare carieră „frântă spre apogeu”[2], asupra căreia vom reveni, pe *omul* Leonid Boicu nu-l putem decripta decât contrapunându-l împrejurărilor și vremurilor prin care a trecut, generatoare de prea puține bucurii, comparativ cu suferințele, necazurile sau nedreptățile ce s-au abătut asupră-i încă din fragedă pruncie.

Născut la 1 mai 1931, în Dondoșanii Sorocăi, din ținutul moldav de peste Prut, Leonid Boicu a avut parte de o copilărie și adolescență dramatice, consumate sub semnul gravelor primejdii, transformate curând în chinuri și suferințe, generate de cunoscutul și odiosul pact Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, extinse automat asupra tuturor românilor basarabeni.

„Ne-am trezit într-o dimineață de vară – își amintește, cu dureroasă emoție, distinsa doamnă Silvia Sergent, sora istoricului, într-o recentă corespondență ce mi-a fost adresată – rupți de țară și pradă unei desnaționalizări sălbatice, rapide și la adăpost de orice intervenție umanitară din afară. Teroarea s-a instalat, implacabilă, peste noapte, în toată complexitatea ei”. Evident, familia avea să împărtășească din plin consecințele provocate de noile împrejurări politice și militare circumscrise ultimatumului sovietic înaintat României la 26 iunie 1940.

După cedarea fără luptă a Basarabiei, bunicul dinspre mamă, Ion Verejanu, fost primar al Dondoșanilor, considerat drept „delicvent” de noile autorități de ocupație, însoțit de propria-i consoartă (Sonia) și de fiul lor (Mihail), au fost deportați în taigaua siberiană, de unde doar ultimul avea să-și mai revadă satul, în urma amnistiei decretată de președintele Nikita Hrusciov. Părinții „unchiului Mihail”, septuagenari, s-au pierdut pe rând: tatăl, „destul de repede, răpus de condițiile extreme de muncă și climat”, iar mama, respectiv bunica viitorului istoric, s-a sinucis pentru a nu consuma din porția de pâine a fiului și a-i asigura astfel supraviețuirea! Al patrulea membru al aceleiași familii, Parascheva Verejanu, sora lui Mihail, „scăpase” de deportare pentru că avusese „norocul” de a fi arestată de NKVD-iști cu doar o săptămână înainte de trimiterea în exilul siberian a părinților și fratelui ei. Elevă – în vârstă de numai 17 ani – la un gimnaziu din Climăuți, localitate apropiată de cea natală, avea să plătească însă cu viața „crima” de a fi interpretat, într-un cerc de prieteni, un cântec românesc cu „foaie verde”, fiind împușcată la Chișinău, după anchete chinuitoare, în primăvara anului 1941!

Suprimarea totală a limbii române în școală și înlocuirea ei cu limba ocupanților devenise, așadar, o realitate pentru a cărei nerespectare răspundeau cu viața până și adolescenții. Ba chiar și școlarii din ciclul primar – stadiu educațional în care se afla pe atunci Leonid Boicu – au avut de suferit, pentru că, din rațiuni pretins pedagogice, legate de schimbarea alfabetului românesc și adoptarea celui chirilic (odată cu invazia limbii ruse prin căile și mijloacele cunoscute, după război, și dincoace de Prut, respectiv: cântece, poezii, gazete de perete etc.), un întreg an școlar a fost repetat de toți copiii. Ulterior, momentele dramatice ale obligativității schimbării graiului aveau să prilejuiască, printre localnicii mai hâtri, creații sau piese folclorice degajând sentimente de grani ță între ironie și suferință.

În astfel de împrejurări vitrege și-a încheiat ciclul primar Leonid Boicu, în școala din satul natal Dondoșani, sub atenta îndrumare a învățătorului Gabriel Umaniță, cu care fostul elev a întreținut o „legătură privilegiată” de-a lungul anilor, până la moartea acestuia, survenită nu mult după 1990.

După terminarea ciclului primar, Leonid Boicu a fost trimis la Iași pentru a-și face studiile liceale, ca elev intern, la Liceul Național (actualul Colegiu Național „M. Sadoveanu”). În urma unui riguros examen de admitere, susținut în sesiunea din septembrie 1943, a fost declarat *admis* și înmatriculat în clasa a I-a A, având-l ca diriginte pe binecunoscutul dascăl și istoric C.A. Stoide. Începute la Iași, studiile liceale și le-a continuat la liceul „Regele Ferdinand” din Râmnicul Sărat (localitate unde, între timp, se refugiase și familia sa), după încheierea cărora, în 1951, s-a reîntors în vechea capitală a Moldovei pentru a urma cursurile Facultății de Istorie-Filologie.

[2] Victor Spinei, *O ascensiune eclatantă frântă spre apogeu*, în Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*, ediție îngrijită de Victor Spinei, Iași, Institutul European, 2001, p. 9-17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Anii studenției, considerați îndeobște cei mai frumoși din viața unui tânăr ce se pregătește pentru o carieră, au coincis nefericit însă, pentru întreaga-i generație, cu perioada de puternică afirmare și de maximă expresie a stalinismului în România, 1951-1955, când, accesul la studiile istorice mai vechi și, în primul rând, la opera „istoricilor burghezi" A.D. Xenopol, N. Iorga, Gh. Brătianu, C.C. Giurescu ș.a. era interzis sau sever restricționat de unii dascăli „universitari" de circumstanță. În pofida tuturor stavilelor și a împrejurărilor descurajante pentru oricare studios ori intelectual al vremii, tânărul student Boicu a avut prestații de excepție de-a lungul celor patru ani de facultate, dobândind calificative maxime la toate examenele susținute, inclusiv la examenul de stat (azi, licența). Nu întâmplător a și fost recompensat, pentru meritele și rezultatele sale la învățătură, cu bursa specială „Nicolae Bălcescu" acordată studenților excepționali.

După încheierea studiilor universitare, în 1955, performanțele școlare strălucite înregistrate de-a lungul anilor de studii, conjugate cu „subțirimea" corpului profesoral din Universitate, i-ar fi îngăduit lui Leonid Boicu să ocupe un binemeritat post în cadrul catedrei de istorie a facultății, cu atât mai mult cu cât era și preferatul ilustrului său magistru, profesorul Dimitrie Berlescu. Numai că, nici calitățile profesionale, nici însușirile umane ale proaspătului absolvent și nici recomandările autorizate ale dascălului său nu au contat pentru factorii decizionali. Prin căsătoria sa cu Rodica Ionescu, fiica unor negustori înstăriți din Râmnicul Sărat, care fuseseră între timp despuiați de bunurile personale și târâți prin lăcașurile de „reeducare", tânărul absolvent își dinamitase propriul „dosar de cadre", fiind considerat incompatibil pentru activitatea didactică și, în consecință, îndrumat spre – „munca de jos" – activitatea de cercetare, la Institutul de Istorie și Filologie – cum s-a numit și a funcționat la început actualul Institut „A. D. Xenopol" – al Academiei Române, Filiala Iași.

A suportat însă cu stoicism dezamăgirile sau nedreptățile, care l-au urmărit într-o severă ritmicitate și cărora le-a contrapus cinstea și demnitatea, în relațiile cu oficialitățile de orice fel, plus farmecul personal, bonomia și generozitatea, în raporturile cu cei din jur: colegi, prieteni, vecini, rude, cunoștințe etc. Plecarea intempestivă din țară în vara anului 1970 – „fuga", în limbajul politic al vremii, sau exilul autoimpus, în expresia făptuitorilor – a familiei Benedict și Silvia Sergent, cumnatul și sora lui Leonid Boicu, pe atunci ingineri la un foarte important obiectiv industrial din orașul Făgăraș, și stabilirea lor în Elveția i-a provocat, pe lângă trauma sufletească a despărțirii fraterne, o suită de privațiuni în plan profesional, în rândul cărora trebuie înscrisă și dezamăgirea provocată de eșuarea încercării de a fi recuperat în cadrul corpului profesoral al Facultății de Istorie, către sfârșitul deceniului VIII, episod dezvăluit și comentat ulterior de un martor implicat al evenimentului[3]. Dacă același pretext sau același motiv se dovedise inoperant în cazul altor semeni aflați în situații asemănătoare, dar care știuseră a se „adapta" noilor constrângeri, lui Leonid Boicu i s-au blocat pentru o îndelungată vreme orice legătură cu unica-i soră și familia acesteia, șansa dialogului științific direct cu lumea exterioară și, definitiv, accederea spre funcțiile de comandă ale vieții academice, acolo unde opera sa științifică, precum și alesele-i însușiri de caracter îl îndreptățeau și-l recomandau cu prisosință.

Rămânând, așadar, fixat definitiv pe postul de cercetător științific în cadrul Institutului, s-a dedicat până la sacrificiu activității de cercetare, desfășurată alternativ în biblioteci și arhive, cu rezultate care nu au întârziat să apară. Dăruirea, abnegația și iscusința profesională l-au recomandat de timpuriu pentru funcția cronofagă (și riscantă) de secretar de redacție al publicației Institutului, într-o vreme în care cenzura politică veghea descurajant în spațiul creației, inclusiv în istoriografie. Devenindu-i coleg, îmi amintesc, de pildă, cu câtă atenție parcurgea textele (studii, articole, note, recenzii etc.) oferite spre publicare revistei „Studii și cercetări științifice. Istorie" (până în 1963) și, apoi, „Anuarului" Institutului, semnalând neajunsuri formale sau de fond, oferind soluții ameliorative, încurajând sau dojenind după caz, pe ton și în limbaj care nu blocau, ci stimulau comunicarea intercolegială. Exigența-i profesională, receptată de beneficiari cu fireasca (pe atunci) condescendență, a exercitat un puternic și pozitiv impact asupra standardului valoric al respectivelor publicații, dar și asupra tinerilor cercetători, care au descoperit în el un autentic și fermecător model.

[3] Vasile Cristian, *Leonid Boicu și catedra,* în vol. *Itinerarii istoriografice. Profesorului Leonid Boicu la împlinirea vârstei de 65 de ani,* coord. Gabriel Bădărău, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol, 1996, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Întreaga dimensiune a virtuților sale științifice, organizatorice, intelectuale, morale și colegiale sau umane poate fi surprinsă în ipostaza-i de inițiator și coordonator al colectivului de istorie a relațiilor internaționale în cadrul Institutului „A. D. Xenopol", în anul 1967, colectiv pe care și l-a dorit mereu cât mai extins (și ca personal și sub raportul preocupărilor tematice), dar care, din pricina împrejurărilor neprielnice, a rămas și peste decenii cu aceeași structură numerică a începuturilor, adică „minuscul" – cum însuși l-a definit. Marcând un evident jalon în propria-i carieră științifică, dominată până atunci de preocupările de istorie economică și socială, noua direcție de cercetare, transformată de îndată într-un riguros și statornic program, reclama însă și resurse umane pregătite corespunzător, pe măsura ambițioaselor proiecții tematice. Pentru aceasta, n-a pregetat a-și consuma timpul, energia, priceperea și, mai ales, răbdarea, investite cu rar-întâlnită generozitate, chiar dacă finalmente satisfacțiile aveau să fie pigmentate sau devansate prin dezamăgiri.

Reușitele și satisfacțiile profesionale înregistrate an după an nu i-au tulburat conduita în relațiile cu semenii, nici nu i-au indus starea de automulțumire care să-i viruseze energia sau ritmul necesare viitoarelor împliniri. Cooptat în colectivul de autori constituit pentru elaborarea și redactarea volumului IV al tratatului de *Istoria României,* după ce, în cadrul dezbaterilor preliminare, se pronunțase critic asupra modului în care fuseseră concepute unele părți ale acestuia, Leonid Boicu și-a focalizat, în paralel, atenția pe propria-i pregătire de specialitate într-un program doctoral, finalizat cu maximă strălucire la Universitatea din București în anul 1969. Performanțele științifice realizate într-o cadență admirată sau invidiată, după caz, de colegii de breaslă din țară l-au impus de timpuriu pe Leonid Boicu drept un reper valoric al istoriografiei românești și, în consecință, ca pe un îndreptățit, chiar râvnit, partener de dialog pentru istoricii străini. Șansa de a le fi interlocutor acestora din urmă și de a intra în contact cu reprezentanții altor școli sau curente istoriografice i-a fost, precum am amintit deja, multă vreme paralizată de acea nefericită mențiune existentă în dosarul său, la rubrica specială și decisivă (pentru unii), intitulată „rude în străinătate".

Bunăoară, în anul 1975, a fost propus să facă parte din delegația română la Congresul Internațional de Științe Istorice de la San Francisco; n-a mai plecat, nu pentru că nu ar fi voit sau nu ar fi meritat, ci pentru că nu corespundea politic. Doi ani mai târziu, fiind invitat la Freiburg im Breisgau, în fosta Republică Federală a Germaniei, la unul dintre colocviile organizate periodic și alternativ de universitățile germană și ieșeană („Al. I. Cuza") prin râvna profesorilor Paul Miron și Elza Lüder, istoricul Leonid Boicu a fost iarăși împiedicat să participe, fapt ce l-a determinat pe unul dintre co-organizatori, profesorul Gauger, să refuze – în semn de solidaritate cu oaspetele așteptat, dar blocat în țară – a lua parte la lucrările acelei manifestări științifice. Gestul voluntar al omului de știință german, care îndeplinea și funcția administrativă de prorector al Universității din Freiburg, va fi avut ecoul așteptat în rândul factorilor decizionali din țară, de vreme ce, la ediția următoare a aceluiași colocviu organizat în spațiul german, la Regensburg, istoricului ieșean i s-a îngăduit să plece. E drept, nu fără emoții pentru el și nu fără anevoioase deliberări din partea decidenților politici, întrucât abia în ultimul moment a primit viza – alături de alt „proscris" pe atunci, Alexandru Zub – spre a se putea alătura delegației.

Sentimente speciale și vădite manifesta Leonid Boicu față de toți moldovenii de peste Prut, de care s-a simțit mereu legat prin mii de fire nevăzute. Dacă pe cei cu ascendență basarabeană, indiferent de profesie, stabiliți în Iași, îi cunoștea, îi prețuia și-i regăsea mereu în anturajul tot mai larg al prietenilor săi, pentru colegii de breaslă sau oaspeții chișinăueni care au avut șansa de a ne vizita Institutul în anii dictaturii sau mai apoi (precum Alexandru Moșanu, Andrei Eșanu, Emil Dragnev sau „moscovitul" Filip Grecul), istoricul ieșean a constituit un reper valoric, un suport moral și o speranță a izbăvirii, întemeiate toate pe nostalgia traiului cândva comun, pe dragostea-i profundă și statornică (rămasă neîmpărtășită) pentru Dondoșanii natali, spre a nu mai invoca sincera-i compasiune pentru soarta vitregă a fraților de peste Prut.

Supralicitând încrederea în oameni, în colegi și colaboratori îndeosebi, pentru ajutorarea și stimularea profesională a cărora și-a sacrificat cu generozitate timpul și neuronii, Leonid Boicu nu a beneficiat de capitalul de recunoștință cuvenit din partea semenilor, pe măsura propriilor investiții făcute de-a lungul anilor. Altminteri, nici n-a pretins și nici nu s-a așteptat vreodată la asemenea gesturi, mulțumindu-se, când era cazul, cu rodnicia altruismului său.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Schimbarea macazului politic, la sfârşitul anului 1989, cu toate că teoretic lăsa loc, pentru toată lumea, speranţelor de mai bine, înlăturând – în cazul său – armătura vechilor injustiţii, suferinţe familiale sau frustrări morale, prin deschiderea graniţelor atât către est, cât şi spre vest, practic nu i-a modificat cu nimic statutul de până atunci; biografia lui Leonid Boicu a rămas cantonată, în continuare, în zona disconfortului moral, datorat, pe de o parte, progresului lent dar neîntrerupt al unei incurabile boli, contractată pe la începutul anilor '80 – ritmul ei încetinit fiind ţinut în frâu prin medicaţia excepţională asigurată de iubita-i soră din Elveţia – şi, pe de alta, din pricina noilor deziluzii ridicate pe soclul trecutelor abuzuri. La catedră nu a mai fost invitat de nici unul dintre foştii colegi, colaboratori şi beneficiari ai serviciilor sau consiliilor sale, deşi era greu de presupus că ar fi acceptat, după experienţa trăită cu un deceniu mai înainte şi pe fondul noilor convulsii provocate de revoluţie (ca pretutindeni în ţară) şi în lumea universitară ieşeană. În Institut, unde s-a bucurat mereu şi plenar de respectul şi preţuirea cuvenite unei autorităţi ştiinţifice şi unui factor de echilibru în raporturile interumane, nu a dorit să se implice administrativ, declinând cu modestie, politicos şi motivat orice ofertă, altminteri incomodă şi cronofagă. A continuat însă să lucreze şi să participe la viaţa ştiinţifică a instituţiei, considerată mereu a doua sa familie, realizând, prin eforturi numai de el ştiute în ultimii ani de viaţă, noi lucrări de sinteză şi câteva studii analitice care-i reconfirmă clasa şi rasa.

Adăugate apariţiilor anterioare, *ultimele*, spre a utiliza o expresie sau element de identificare a scrierilor celui mai mare istoric român, rotunjesc o zestre ştiinţifică impresionantă prin rigoare, orizont tematic, substanţă şi limbaj, operă pe care nădăjduiesc şi cred că posteritatea o va preţui mai mult decât au făcut-o contemporanii autorului. De altfel, evidenţiind *vocaţia istoricului*, academicianul Alexandru Zub, el însuşi un reper moral şi profesional pentru toţi cei ademeniţi sau inspiraţi de muza Clio, consemna cu îndreptăţită şi recunoscută autoritate că, pentru colegii de breaslă, Leonid Boicu rămâne drept „o culme a domeniului, opera sa fiind socotită ca un model în istoriografia privitoare la epoca modernă, îndeosebi a raporturilor internaţionale"[4]. Iar celălalt „nemuritor" ieşean, truditor în viaţă în acelaşi perimetru profesional (şi, în parte, tematic) al istoriei moderne româneşti, în care şi-a plasat opera Leonid Boicu, profesorul Gheorghe Platon, afirma „fără nici o rezervă" că lucrările acestuia „reprezintă contribuţii determinante la progresul ştiinţei istorice. Studiile privind dezvoltarea economică şi socială, aparţinând începutului de drum şi, mai apoi, cele consacrate <istoriei> relaţiilor internaţionale sunt adevărate modele, excelând prin informare exhaustivă, prin integrare perfectă în realul istoric, cu obiectivitate, capacitate de a construi sintetic, cu asocieri şi sugestii subtile, comunicate într-o formă concisă, elegantă şi, mai cu seamă, convingătoare"[5].

Într-adevăr, cine se apropie de creaţia ştiinţifică a lui Leonid Boicu, nu poate să nu constate consecvenţa programatică a direcţiilor sale de cercetare, vădită cu exemplară claritate din start. Primul său studiu, intitulat *Introducerea telegrafiei în Moldova. Contribuţii la cunoaşterea ocupaţiei austriece din anii 1854-1857 a Principatelor Române*, constituia segmentul tematic de la care va pleca, ulterior, pentru elaborarea propriei teze de doctorat. Cum cei mai mulţi dintre moderniştii de atunci explorau fondurile arhivistice ieşene din prima jumătate a secolului XIX, în speţă epoca Regulamentului Organic, conducerea Institutului, călăuzită probabil şi de alte raţiuni, a decis, la sfârşitul anilor '50 ai trecutului veac, înscrierea în planul de cercetare ştiinţifică a instituţiei a unei teme colective, cu caracter monografic, intitulată *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848-1864.* La această temă, lui Leonid Boicu i s-au repartizat două capitole fundamentale, extrem de importante în economia de ansamblu a lucrării şi anume *Industria*, respectiv, *Transporturile*, acoperitoare întregului interstiţiu. Graţie efortului susţinut al colaboratorilor, cu menţiune specială pentru autorul celor două capitole, lucrarea a fost încheiată în anul 1962, publicată un an mai târziu la Editura Academiei, şi distinsă ulterior (1964) cu premiul „N. Bălcescu" al Academiei Române. Angajamentul tematic, sau obligaţiile înscrise în planul de cercetare ştiinţifică al Institutului din primii săi ani de activitate, ca modernist, explică şi profilul celorlalte studii realizate de Leonid Boicu, consacrate istoriei economice şi sociale a Moldovei în

[4] Alexandru Zub, *Leonid Boicu: vocaţia istoricului,* în *AIIAI*, tom XXXVIII, 2001, p. 353.
[5] Gh. Platon, *Un destin intelectual exemplar: Leonid Boicu,* în *AIIAI*, tom XXXVIII, 2001, p. 355.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

epoca „regulamentară": *Despre construcţia de şosele şi poduri în Moldova între anii 1834-1844* (publicat în 1958); *Despre stadiul manufacturier al industriei în Moldova* (1960); *Ştiri noi despre industria de postav în Moldova la jumătatea veacului al XIX-lea* (1960); *Lucrările de îmbunătăţire a căilor de comunicaţie în Moldova în vremea administraţiei ruse din anii 1828-1834* (1961); *Încercări franceze de pătrundere în economia Moldovei în epoca războiului Crimeii şi a Unirii* (1960); *Mijloacele, viteza şi preţul de cost al transporturilor în Moldova la începutul secolului al XIX-lea* (1963); *Despre structura socială a oraşului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea* (1963) ş.a. Aproape în totalitate, acele studii s-au regăsit ulterior sintetizate, de acelaşi vrednic autor, în cuprinsul capitolelor aferente problematicii abordate în volumul al treilea din tratatul de *Istoria României*, publicat de Editura Academiei în 1964. Iar maniera analitică extrem de riguroasă şi profundă, de subtilă pe alocuri şi de clară, percepută nu de puţini colegi de breaslă ca autentică măiestrie, l-au impus aproape de la sine ca model.

Cu timpul, pe măsura încheierii succesive a investigaţiilor documentare focalizate pe aspectele economico-sociale ale premodernităţii moldave, materializate într-un prim ciclu de studii analitice, care nu trebuie – şi nu pot fi! – ignorate, ci, dimpotrivă, evidenţiate cu respect şi admiraţie în cadrul efortului restitutiv al operei şi reconstructiv al personalităţii sale ştiinţifice, Leonid Boicu şi-a îndreptat privirea, atenţia şi energia asupra împrejurărilor politico-diplomatice circumscrise făuririi statului naţional român modern. Translaţia tematică nu a fost bruscă, nici nefirească, de vreme ce materialul faptic extras din, poate, miile de dosare consultate în fondurile arhivistice din Iaşi ori de aiurea îi va fi oferit căutătorului, pe lângă informaţiile dorite sau aşteptate spre realizarea unui anume studiu, sumedenii de alte ştiri şi sugestii tematice complementare, asiguratoare viitoarelor proiecte şi înfăptuiri istoriografice.

Astfel se şi explică uşurinţa cu care analistul proceselor sau fenomenelor economico-sociale petrecute în spaţiul românesc est-carpatic abordează, în cuprinsul altei suite de studii analitice, precum şi în primele sale lucrări cu caracter monografic, problematica politică internă şi conexiunile externe ale acesteia, spre a se devota apoi cu predilecţie cercetării istoriei relaţiilor internaţionale ale Principatelor Române în epoca modernă. Bunăoară, fără a se îndepărta de mai vechile preocupări „interne" şi aruncând noi ancore spre exterior, acolo unde subiectul propriei disertaţii doctorale se configurase, probabil, analistul a cercetat atent, pe de o parte, interesele economice şi politice străine (austriece, în speţă) în sud-estul european, focalizate pe zona Dunării de Jos şi, pe de altă parte, capacitatea de rezistenţă a popoarelor mici în faţa tendinţelor expansioniste ale marilor puteri, manifestată prin cultivarea legăturilor bilaterale (în acest caz, româno-polone) motivate de obiectivul comun al emancipării politico-naţionale. Studiul său *Principatele Române în proiectele lui Karl von Bruck şi Lorenz von Stein de constituire a Mitteleuropei în epoca războiului Crimeii* (1961) nu face decât să demonstreze locul atribuit Moldovei şi Ţării Româneşti, de proiectanţii acelui „Imperiu de mijloc" germano-austriac, în contextul preocupărilor de soluţionare a problemei unităţii germane la mijlocul secolului XIX. În acelaşi registru tematic poate fi înscris şi studiul ulterior *Considérations sur la politique des Habsburgs à l'égard des Principautés Roumains (Depuis le XVIII*^{e} *siècle jusqu'en 1848)*, ale cărui observaţii şi concluzii îi vor fi folosit analistului în reconstituirea cadrului istoric preliminar evaluării noilor raporturi româno-austriece, în contextul crizei orientale din anii 1853-1856.

Aproape concomitent, reluând firul unei tradiţii istoriografice ilustrată anterior de specialişti de marcă ai domeniului, precum P.P. Panaitescu, Gh. Duzinchevici, Ilie Corfus ş.a., Leonid Boicu a realizat câteva excelente studii analitice consacrate relaţiilor româno-polone, din perspectiva efortului comun, ţintind deplina lor emancipare politico-naţională: *Din corespondenţa inedită a lui C. Suţu cu Adam Czartoryski* (1965); *Memoriile lui Michal Czajkowski (Sadîk Paşa) ca izvor documentar pentru istoria României în vremea războiului Crimeii* (1969); *Raporturile româno-poloneze oglindite în memoriile lui Wladislaw Czartoryski* (1971) ş.a. Deşi conştientiza că, în procesul „reconstrucţiei" sau restituţiei istorice, valoarea unor asemenea surse rămâne adesea îndoielnică, fiind îndeobşte considerate izvoare de mâna a doua, autorul lor aprecia, cu deplin temei, că aceleaşi repere informaţionale „capătă un spor de însemnătate în măsura în care memorialistul ocupă un loc şi joacă un rol mai important în evenimentele pe care ni le înfăţişează". Fără a mai insista asupra acestor studii, să le spunem, din tinereţe ale lui Leonid Boicu,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cărora li se pot adăuga cu folos alte câteva de mare valoare şi rafinament, precum *Raporturile româno-polone în timpul revoluţiei de la 1848 în context internaţional* (1975) şi, mai ales, *Emigraţia polonă în ţările române în vremea revoluţiei din 1848-1849* (1981), opera sa de căpetenie pentru această fază rămâne, neîndoielnic, impozantul şi respectatul volum *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856),* tipărit cu destulă întârziere la Editura Academiei, în anul 1972 şi reprezentând, precum se ştie, propria-i disertaţie doctorală.

Considerată încă de la apariţie un veritabil model al genului, cartea încununează travaliul ştiinţific al autorului, desfăşurat vreme de câţiva ani prin bibliotecile şi arhivele din ţară şi străinătate, oferind răspunsuri adecvate câtorva obsedante interogaţii desprinse din problematica fundamentală a raporturilor internaţionale, decelabilă şi/sau aplicabilă Principatelor Române, înainte ca acestea să se fi constituit în stat naţional unitar şi, evident, înainte de a-şi fi dobândit suveranitatea, adică de a fi devenit *subiect* de drept internaţional.

Pornind de la constatarea, verificată documentar, că nici un popor ajuns în era civilizaţiei nu a trăit în izolare deplină, românii nefăcând excepţie de la regulă, analistul observă că „anume particularităţi de ordin istoric, factori de natură economică şi geopolitică etc. au determinat un specific al incidenţelor româneşti cu *marea politică* internaţională, explicând astfel permanenta, acerba şi adeseori dramatica conexiune între evoluţia societăţii noastre şi politica externă a puterilor europene". Este reflecţia desprinsă dintr-o altă lucrare a istoricului, purtând un titlu sugestiv, de aleasă ţinută ştiinţifică, de un spirit critic, acurateţe analitică şi, peste toate, de o capacitate sintetizatoare absolut excepţionale, *Geneza „chestiunii române" ca problemă internaţională* (1975). Tema abordată, veritabilă şi oportună introducere în istoria relaţiilor internaţionale ale României, constituia de fapt sinteza unui scenariu analitic şi a unui proiect ştiinţific gândite *à la long,* cu suita înfăptuirilor istoriografice ulterioare consacrate implicaţiilor politice ale statutului juridic internaţional al Principatelor Române pe durata existenţei şi manifestării acestora în şi din ipostaza de *obiect* al convulsiilor continentale.

Prin devoalarea tendinţelor sau a conjuncturilor geopolitice, într-un moment istoric sau altul, analistul s-a arătat în egală măsură atent şi interesat pentru cunoaşterea mai deplină a societăţii româneşti premoderne şi moderne, cu aşezămintele, deprinderile, moravurile şi inerţiile ei, asociate adesea şi paradoxal cu marile elanuri înnoitoare. Din această perspectivă, lucrarea sa *Adevărul despre un destin politic. Gr. Al. Ghica (1849-1854),* apărută anterior (1973), constituie un sugestiv reper, iar spovedania epistolară a ultimului voievod moldav, făcută după încheierea mandatului său septenal, ministrului de externe francez Al. Walewski, la 30 mai 1857, este demnă de orice antologie a neputinţei politice româneşti[6].

Dacă s-a ocupat cu stăruitoare consecvenţă – identificabilă pentru unele cazuri (mijlocul secolului XIX) ca obsesie – de „chestiunea orientală", ilustrată prin alte două studii monografice de referinţă: *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române. 1856-1859,* carte publicată în anul 1978, ca o continuare a *Genezei* şi, respectiv, *Din istoria diplomaţiei europene: anul 1859 la români,* tipărită însă spre amurgul scurtei sale vieţi (în 1996), a făcut-o cu deplina şi propria-i convingere că acel cadru istoric îi oferea o perspectivă mai amplă, o şansă în plus, de a integra efortul românesc spre realizarea statului naţional unitar şi independent în marele complex al istoriei europene. Această din urmă lucrare reprezintă, de altfel, dezvoltarea firească a unui studiu analitic dens şi profund, publicat cu câţiva ani mai înainte pe aceeaşi temă[7], cu sporul de informaţii şi de comentarii pe care timpul şi noile împrejurări politice (mai puţin sănătatea-i tot mai precară) i le facilitaseră. A avut grijă să lămurească nu doar încadrarea evenimentelor în cadrul procesualităţii istorice, să le comenteze şi să extragă cele mai adecvate concluzii sau învăţăminte, ci să se facă înţeles şi prin limpezirea conceptelor.

Spre deosebire de alţi istorici, de alte tendinţe şi de alte timpuri, care „au exaltat până la indecenţă" – în expresia acad. Alexandru Zub – contribuţia factorilor interni în soluţionarea

[6] L. Boicu, *Adevărul despre un destin politic: Gr. Al. Ghica (1849-1856)*, Iaşi, Editura Junimea, 1973, p. 169.

[7] Idem, *Anul 1859 în istoria raporturilor politice internaţionale ale ţărilor române*, în *AIIAI*, tom XXVI, partea a I-a, 1989, p. 1-14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

marilor obiective politico-naţionale româneşti[8], Leonid Boicu a căutat să pună în valoare, echilibrat şi lipsit de *parti-pris*-uri, o multitudine de factori, pornind de la premisa iarăşi verificată că fenomenologia istorică este, întotdeauna, extrem de complexă şi că simplificările partizanale sau hagiografice blochează, îndeobşte, accesul la adevăr. Dar, repudiind asemenea atitudini, istoricul nu înţelege să se plaseze pe opusul lor extrem, „nerezonabil şi frizând impietatea", atribuind, de pildă, împrejurărilor internaţionale şi câtorva mari puteri europene rolul determinant în „triumful cauzelor naţionale"[9]. Influenţa condiţiilor politice externe asupra luptei românilor pentru formarea statului naţional unitar – precizează, ori de câte ori se impune, analistul – n-a fost niciodată negată, ci dimpotrivă. Numai că, istoriografia română, ca şi unii istorici străini (precum T.W. Riker sau Barbara Jelavich), ale căror opinii converg către aceleaşi încheieri, au demonstrat, fără putinţă de tăgadă, că românii înşişi au fost artizanii propriei lor organizări naţional-statale.

În cursul anului 1980, a apărut la Iaşi o frumoasă sinteză istorică, cu numele său aflat între iniţiatorii şi făptuitorii ei: este vorba de *România în relaţiile internaţionale, 1699-1939,* sinteză coordonată împreună cu profesorii V. Cristian şi Gh. Platon, în cuprinsul căreia Leonid Boicu şi-a asumat, nu întâmplător, spre analiză, perioada istorică cuprinsă între anii 1853 şi 1866. Pornind de la premisa că Principatele Române s-au aflat în linia întâi a problematicii care a format obiectul confruntărilor politico-militare prilejuite de redeschiderea, în 1853, a crizei orientale, rigurosul analist constată, între altele, că modul cum a fost reglementat statutul politic al acestora „a înlesnit întărirea prezenţei şi influenţei europene, îndeosebi franceze, în sud-estul continentului, pe de o parte, şi o evidentă slăbire a înrâuririi ruse, o prezumare a totalei înlăturări a Turciei, pe de altă parte". Metamorfozată apoi în „chestiunea numărul unu a raporturilor internaţionale pe continent până în 1859", problema românească – devansată temporar de cea italiană, în 1859 şi de cea poloneză, în 1863 – s-a impus, în opinia autorizată a istoricului ieşean, prin „ruperea cercului strâmt în care erau încătuşaţi <românii>, spargerea unor vechi tipare politice şi accesul pe calea împlinirii emancipării naţionale"[10].

După această dată şi experienţă, istoricul Leonid Boicu a continuat să lucreze, ca şi până atunci de altfel, atât în echipe, cât şi individual, fără a se îndepărta însă de *cauza română* şi de implicaţiile ei internaţionale, cauză ale cărei jaloane teoretice fuseseră deja fixate în 1975. Preţuind retrospectiva în egală măsură ca şi perspectiva, deopotrivă importante pentru analistul înzestrat cu un ascuţit spirit critic, rigoare, erudiţie, sobrietate dar şi eleganţa expresiei, s-a întors la *geneză* prin câteva studii segmentare, ce prefigurau însă viitoarea sinteză. Astfel, studii analitice precum: *Considérations portant sur la reconstitution de la Dacia dans des projets européens du XVIIIe siècle* (1981)*,* ori *Momentul 1711 în raporturile politice internaţionale ale Principatelor Române* (1985)*,* sau *In Search for a Model of juridical and political Statute of Romanian Principalities during the 18th Century* (1985), ori *Coordonatele politice europene în secolul XVIII. Interferenţe româneşti* (1986)*,* în sfârşit, *O nouă etapă a desfăşurărilor politice internaţionale (1768-1792) şi Principatele Române* (1986) constituie, laolaltă, verigi ale unuia şi aceluiaşi lanţ tematic, care i-a captat iremediabil atenţia şi i-a angajat energia creatoare mai bine de un sfert de veac, cu „popasul" sintezei din 1986, sugestiv intitulată *Principatele Române în raporturile politice internaţionale. Secolul al XVIII-lea.* De fapt, demersul ştiinţific nu abordează integral veacul luminilor, ci se opreşte la ultima confruntare militară din Orientul european a secolului, după care autorul – deşi atins de aripa nemiloasă a bolii care-i va măcina, progresiv, doar energia, nu şi înţelepciunea sau luciditatea – se va angaja eroic în materializarea celui de al doilea volum al sintezei, acoperitor segmentului cronologic care-i lipsea din scenariul analitic prestabilit.

Atent la fapte şi împrejurări, riguros în recuperarea şi interpretarea lor, inspirat şi deplin convingător în integrarea şi relaţionarea fenomenelor sau proceselor istorice, omul de ştiinţă

[8] Alexandru Zub, *Un istoric al cauzei române: Leonid Boicu*, în vol. *Itinerarii istoriografice…*, p. 10.

[9] Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859)*, Iaşi, Editura Junimea, 1978, p. 5.

[10] *** *România în relaţiile internaţionale, 1699-1939*, coord. L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon, Iaşi, Editura Junimea, 1980, p. 183-184.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Leonid Boicu nu se putea opri la jumătatea drumului: apariția primului volum – care ar fi meritat condiții grafice pe măsura valorii textului – nu i-a potolit gustul şi avântul sintezei, ci dimpotrivă, chiar dacă clepsidra timpului, în cazul său, îşi modificase ritmul. Materialul documentar adunat de-a lungul anilor, suplimentat cu noi achiziții şi permanente lecturi din istoriografia tot mai bogată a domeniului, l-au ambiționat să înceapă elaborarea celei de a doua părți a sintezei din 1986, consacrată problematicii şi perioadei istorice care a stat – la scară continentală – sub semnul marii revoluții franceze de la sfârşitul veacului XVIII, iar din perspectivă românească, sub incidența prefacerilor politice, ideologice şi spirituale cuprinse între pacea de la Iaşi (1792) şi revoluția condusă de Tudor Vladimirescu.

Impunându-şi un regim de lucru adecvat stării sănătății sale, cu „pauze" reclamate de tot mai dese controale medicale şi tratamente ambulatorii, îndeosebi după evenimentele din decembrie 1989, Leonid Boicu a răspuns, ca şi până atunci, invitațiilor colegiale de a participa la proiectele ştiințifice comune, regăsindu-se cu studii temeinice printre colaboratorii şi/sau coordonatorii volumelor: *Istoria militară a poporului român*, vol. IV (Bucureşti, 1987); *Românii în istoria universală,* vol. III (Iaşi, 1988); *La Révolution française et les roumains* (Iaşi, 1989); *Victor Slăvescu, 1891-1977* (Bucureşti, 1992) sau *Istoria ca lectură a lumii* (Iaşi, 1994). Concomitent, n-a încetat să scrie la partea de sinteză ce i-a fost atât de dragă, încât şi-a sacrificat până şi ultimele resurse de energie, sinonime cu ultimele clipe de viață, pentru a-şi încheia studiul care avea să reprezinte şi cântecul de lebădă al istoricului. Nu unul tânguitor, cum observa perfect îndreptățit un alt coleg de breaslă, ci unul care pune în lumină victoria spiritului asupra materiei. Realizată în manuscris, sub presiunea neiertătoare a timpului şi nemiloasă a suferinței, cartea n-a apucat să mai vadă lumina tiparului cu autorul ei în viață, pentru că, la numai o zi după ce trecuse în a 67 primăvară, marele om de ştiință a părăsit definitiv această lume.

Prin grija statornică a familiei şi prin osârdia admirabilă a colegului Victor Spinei, apropiat de Leonid Boicu nu doar prin profesie, ci şi prin obârşie comune, cartea manuscris – rătăcită o vreme prin sertare de birou sau rafturi de bibliotecă – a apărut totuşi, în Editura Institutul European, când autorul ar fi împlinit vârsta de 70 de ani. Cu titlu cvasiidentic[11] celui din 1986, sugestiv şi pentru conduita morală a autorului, care n-a dorit să-şi multiplice artificial zestrea ştiințifică (sub raport numeric) prin acordarea unei alte identități propriului demers, această ultimă creație ştiințifică dovedeşte, dacă mai era nevoie, că autorul o gândise în cadrul unui proiect restitutiv mai amplu, menit a repera şi evidența raporturile românilor cu lumea europeană în epoca modernă, după modelul oferit cu mai bine de jumătate de secol înainte de savantul Nicolae Iorga: nu de „a rescrie istoria românilor înşişi, ci de a-i aşeza într-un fel mai exact în cadrul vieții de obşte a lumii şi, mai cu seamă, de a arăta momentul şi felul în care au înrâurit şi ei acest întreg"[12].

Înțelegând, poate ca nimeni altul, modelul şi mesajul, Leonid Boicu le-a preluat creator, nu doar în această ultimă sinteză, adăugând fiecăreia dintre lucrările sale (carte, studiu, notă, comunicare), indiferent de dimensiune, acel timbru inconfundabil asigurat prin armonia perfectă între fondul ideatic şi analitic al problematicii abordate şi forma lor de expresie. Judecăților de valoare le-a asociat mereu cele mai adecvate expresii, apelând nu o dată la limbajul metaforic pentru a conferi propriilor aserțiuni o sporită capacitate de sugestie.

Leonid Boicu, *Omul*, a plecat, după o viață scurtă – prea scurtă pentru sufletul său mare – şi modestă, chiar mult prea modestă pentru înaltele virtuți ale personalității sale. A lăsat în urmă, însă, amintirea faptelor sale vrednice, reținute de contemporani şi recomandate posterității printr-o operă istoriografică de excepție. Şi poate că urmaşii, asimilând spiritul director al acestei opere – identificabil, în expresia acad. Alexandru Zub, prin „orizont amplu, construcție judicioasă, rigoare metodologică"[13] – în perfectă conjuncție cu o exemplară conduită morală, o vor prețui mai mult decât au făcut-o contemporanii. Pentru că, reluând şi reafirmând o statornică convingere,

[11] Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*, ediție îngrijită de Victor Spinei, Iaşi, Editura Institutul European, 2001, 328 p.

[12] N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, ediție îngrijită de Radu Constantinescu, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1985, p. 1.

[13] Alexandru Zub, *Leonid Boicu: vocația istoricului*, în *loc. cit.,* p. 354.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

deloc singulară[14], deşi s-a impus de timpuriu în rândul breslei ca un autentic expert în problematica largă şi complexă a modernității (fiind încununat cu premiul Academiei la vârsta de 33 de ani) şi cu toate că a fost mereu solicitat ori consultat în elaborarea şi înfăptuirea proiectelor istoriografice de interes național, Leonid Boicu n-a beneficiat de cuvenita recunoaştere valorică a operei sale; Academia Română, reorganizată în 1990 şi împrospătată succesiv pe parcursul următorilor ani, a omis a-i înscrie numele printre „nemuritori", alături de celelalte personalități reprezentative ale istoriografiei româneşti.

Fără a risca comparații, asocieri sau clasificări, aflate oricând sub incidența relativității şi/sau subiectivismului, ca „simplu cetățean" membru al aceleiaşi bresle, având experiența lecturilor istoriografice din autorii mai vechi ori mai noi, cu sau fără aură sau titluri academice, îndrăznesc a afirma că lui Leonid Boicu i s-a făcut o ultimă şi mare nedreptate tocmai acolo unde binemerita mai mult, adică în operă! Aproape fără de cusur, fixând jaloane factologice şi interpretative într-un spectru larg al modernității româneşti şi al conexiunilor acesteia cu lumea exterioară, deloc atinsă de viruşii ideologizării sau vulgarizării ce transformau adesea păcatul în virtute, într-un cuvânt *ştiințifică*, opera sa nu a convins încă pe diriguitorii înaltului for academic, ale căror criterii sau exigențe pot fi doar comentate, nu şi judecate, de muritorii de rând. Personal, mărturisesc credința că timpul, atât de grăbit cu *omul* Leonid Boicu, va fi mai drept cu *istoricul* omonim şi-i va aşeza numele şi opera acolo unde, de fapt, le este locul, în memoria nestinsă a posterității.

Dumitru Vitcu

[14] Vezi şi Victor Spinei, *O ascensiune eclatantă frântă spre apogeu: Leonid Boicu*, prefață la volumul îngrijit Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ABREVIERI

AARMSI	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
AARMSLit.	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
AB	= Arhivele Basarabiei, Chişinău
AHR	= The American Historical Review
AIIAC	= Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie, Cluj-Napoca
AIIAI	= Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol", Iaşi
AIIC	= Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu", Cluj-Napoca
AIINC	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
AIIX	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", Iaşi
AISC	= Anuarul Institutului de Studii Clasice
ALIL	= Anuarul de Lingvistică şi Istorie Literară, Iaşi
AM	= Arheologia Moldovei
AMAE	= Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Bucureşti
AMB	= Arhivele Municipiului Bucureşti
AMN	= Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
AMP	= Acta Musei Porolissensis, Zalău
AnM	= Analele Moldovei
ANI	= Arhivele Naționale Iaşi
ANIC	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
ANRM	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova
AOSPRM	= Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova
APR	= Analele Parlamentare ale României
AR	= Arhiva Românească
ArhGen	= Arhiva Genealogică
ARMSŞ	= Academia Română. Memoriile Secțiunii Ştiințifice
ARMSI	= Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice
ASB	= Arhivele Statului Bucureşti
ASB, AN	= Arhivele Statului Bucureşti. Fond Achiziții noi.
ASB, Doc. ist.	= Arhivele Statului Bucureşti. Fond Documente istorice (fond provenit de la Academia Română)
ASBc	= Arhivele Statului Bacău
ASBt	= Arhivele Statului Botoşani
ASC	= Arhivele Statului Cluj
ASG	= Arhivele Statului Galați
ASI	= Arhivele Statului Iaşi
ASMh	= Arhivele Statului Mehedinți
ASO	= Arhivele Statului Oradea
ASRI	= Arhiva Serviciului Român de Informații, Bucureşti
ASTm	= Arhivele Statului Timişoara
AŞUI	= Analele Ştiințifice ale Universității „Al. I. Cuza", Iaşi
AT	= Arhivele Totalitarismului, Bucureşti
ATMI	= Arhivele Tribunalului Militar Iaşi
AUB	= Analele Universității Bucureşti
BAR	= Biblioteca Academiei Române
BCMI	= Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", t. XLVIII, 2011, p. 491–492

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

BCU = Biblioteca Centrală Universitară
BIFR = Buletinul Institutului de Filologie Română „A. Philippide”
BMI = Buletinul Monumentelor Istorice
BOR = Biserica Ortodoxă Română
BRV = Bibliografia românească veche
BS = Balkan Studies, Thesaloniki
CC = Codrii Cosminului
CG = Cuget românesc
CI = Cercetări istorice (ambele serii), Iaşi
CMRS = Cahiers du Monde Russe et Soviétique
CvL = Convorbiri literare (ambele serii)
DAD = Dezbaterile Adunării Deputaţilor
DI = Dosarele istoriei, Bucureşti
DIR = Documente privind istoria României
DR = Dacoromania, Freiburg I. Br.
DRH = Documenta Romaniae Historica
FHDR = Fontes Historiae Dacoromaniae
GB = Glasul Bisericii, Bucureşti
IN = Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iaşi.
JGO = Jahrbücher für Geschichte Osteuropas
LR = Limba română, Bucureşti
MA = Mitropolia Ardealului
MB = Mitropolia Banatului
MI = Magazin Istoric, Bucureşti
MMS = Mitropolia Moldovei şi Sucevei
MO = Mitropolia Olteniei
MOf = Monitorul Oficial, Bucureşti
MSŞIA = Memoriile secţiei de ştiinţe istorice şi arheologie a Academiei Române, Bucureşti
NedH = Nouvelles Ètudes d’Histoire, Bucureşti
NRR = Noua revistă română, Bucureşti
RA = Revista arhivelor, Bucureşti
RdI = Revista de istorie, Bucureşti
RER = Revue des Études Roumaines
RESEE = Revue des Études Sud-Est Européennes
RFR = Revista Fundaţiilor regale
RHSEE = Revue Historique du Sud-Est Européen, Bucureşti
RI = Revista istorică
RIR = Revista istorică română
RITL = Revista de istorie şi teorie literară, Bucureşti
RMM = Revista Muzeelor şi Monumentelor
Rsl = Romanoslavica
SAHIR = Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, Bucureşti
SAI = Studii şi articole de istorie, Bucureşti
SCIA = Studii şi cercetări de istoria artei, Bucureşti
SCILF = Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor, Bucureşti
SCIVA = Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie
SCN = Studii şi cercetări de numismatică, Bucureşti
SCSI = Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie, Iaşi
SEER = The Slavonic and East European Review
SMIM = Studii şi materiale de istorie medie, Bucureşti
SODF = Südostdeutsche Forschungen, München
SOF = Südost-Forschungen, München
SRdI = Studii. Revistă de istorie, Bucureşti
SUBB = Studia Universitatis Babeş-Bolyai
TD = Thraco-Dacica, Institutul Român de Tracologie, Bucureşti
VR = Viaţa Românească

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro